KARL MARX
BİYOGRAFİ

Sorun Yayınları

KARL MARX
BİYOGRAFİ

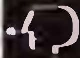
Sorun Yayınları

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLEŞİN !

KARL MARX
BİYOGRAFİ

Türkçeye Çeviren: Ertuğrul Kürkçü

Marksizmin bir metni, birde ruhu vardır.
Bu iki ruhu, Marx kendi kişiliğinde kopmaz bir biçimde birleştirmiştir.
Hem sistemini inşa eden teorik bir entellektüel deha..., hemde sisteminin sürekli gelişiminin sürecinin her noktasında sınıf savaşımına, pratiğe müdahale eden bir militan...

Sorun Yayınları

Baş Musahıp Sokak. No: 3 K/2 Cağaloğlu - İstanbul 34410
Telefax: (0 212) 511 08 29

Sorun Yayınları

Birinci Baskı Nisan 1976
İkinci Baskı Eylül 1995

Hazırlayanlar: Bilimler Akademisi Kolektifi
P.N. Fedoseyev - Irene Bakh - L. I Golman - N. Y Kolpinsky - B. Krylov
I.I. Kuzminov - A. I. Malysh - V G. Mosolov - Yevgeniya Stepanova.

Baskı Kurtiş Matbaacılık
ISBN 975-431-034-3

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLEŞİN !

KARL MARX
BİYOGRAFİ

İÇİNDEKİLER

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

ONALTINCI BÖLÜM

KARL MARX BİYOGRAFİ
2. BASKI ÜZERİNE

Karl Marx'ın Biyografisi, 1976 yılında Türkçeye çevrildi ve Öncü Kitabevi yayınları arasında yayımlandı.

SSCB Bilimler Akademisi'nin hazırladığı Biyografi'nin 1972 İngilizce baskısından Türkçeye çevirisini Ertuğrul Kürkçü (Cezaevi koşullarında ve 3 ay gibi bir zamanda) yapmıştı.

2. Baskısı yeniden gözden geçirildi. Bir bölümünü Ertuğrul Kürkçü, bir bölümünü de Sorun Yayınları Kolektifi Almanca/1982 baskısıyla karşılaştırılarak hazırladı. Ayrıca Biyografi'deki dil, kavram, terminoloji vb. uyumu yeniden tarandı. Böylece Biyografi'nin 1. Baskısı'ndaki eksiklikler nispeten giderildi.

İçindekiler bölümü başa alınırken, 2. Baskısına "İsim Dizini" bölümü eklendi.

Kuşe kağıda basılı resimler Almanca/1982 baskısından alındı.

Biyografi'nin 1. Baskısında yer alan, SSCB'deki "sosyalist inşa"nın yorumuna ilişkin 16. Bölüm'ü çıkarmayarak aynen korumayı uygun bulduk. Çünkü, SSCB'den BDT'ye dönüşen bir değişim sürecinde, bu bölümdeki bazı saptamaları hayat doğrulamıyor olsa da, okurun doğru bir değerlendirme yapma hakkına karışma anlamına gelmemesi açısından, 16. Bölümü çıkarmadık.

* * *

Biyografi'nin 2. Baskısı 20 yıl sonra gerçekleştiriliyor.

Günümüzde Biyografi'yi neden yeniden gündeme taşıyoruz?

SSCB ve öteki "sosyalist" ülkelerde yaşanan çürüme, Bilimsel Komünizm konusundaki 150 yıllık tarihimizi yeniden gözden geçirme, özümseme, yorumlama ve yeniden üretmeyi gündeme getirmiştir.

Yayın Kolektifimiz yalnızca Karl Marx'ın Biyografi'sini değil, Friedrich Engels ve Vladimir İlyiç Lenin'in de aynı kapsamda Biyografi'lerini programına almıştır. 1995 sonunda F.Engels'in Biyografi'si yayıma hazırlanmaktadır. En yakın bir gelecekte de V.İ.Lenin'in Biyografi'sini okura sunma çabasındayız.

Kuşkusuz sosyalizmin 150 yıllık tarihsel sürecini kapsayan, evrensel ölçekte daha kapsamlı biyografiler hazırlanabilir. Elinizdeki Biyografi, bugüne kadar yayınlanmış olanların en kapsamlı olanıdır.

K.Marx'ın Biyografi'si, "suyu kaynağından içmek", isteyen herkes için bir başvuru ya da "ders kitabı" niteliğindedir. Bilimsel değerlendirmeler yapmak isteyenler yanında, Devrimci Marksizmi keyfi-öznel (bilim dışı) yorumlarla

çarpıtmak isteyenlere de günümüz koşullarında anlamlı bir cevap niteliğindedir.

Hele bilimsel yeniden üretim ve yorumların giderek kısır bir döngüye büründüğü, "devrimci" ortamımızda Biyografi'nin işlevsel olacağını düşünüyoruz.

Bugün burjuva ideologları, burjuvanın "akademik" lafazanları Marx'ın teorik çalışmalarını "bilimsel" bir kimlikle öne çıkartıp, Marx'ı filozof ve bilimadamı kimliği ile ehlileştirme çabası içine girdiler. Bu "söylemler" "sosyalist" saflarda da yankı buluyor.

Oysa Marx, hayatını bilimsel çalışmalara adamış bir "bilimadamı" değildi; düşünsel yaşamında komünizme ulaştığı andan itibaren örgütlü mücadeleyi önplana çıkartan Marx, aynı zamanda enternasyonalist bir militandı da.

Biyografi, Bilimsel Komünizm'in teori-pratik temelini atanların, ulusal-evrensel ölçekteki bitmez tükenmez, ideolojik-teorik-felsefi bir zenginlik-çalışkanlık olmadığı, bununla birlikte teorik çalışmayı tutarlı bir sosyal pratikte buluşturmak yeteneği olduğunu da öğretmektedir. K.Marx ve yoldaşlarının teoripratiğinin yanı sıra komünistlerin özel yaşamlarının da son derece düzgün, insancıl, ilkeli, militan, disiplinli olduğuna ilişkin komünist kimlik konusunda da uyarıcı ve öğreticidir.

Son tahlilde, burjuva ideolojisi ve her türden revizyonist akımlara kan veren sahte 'sol'lar, sekterler, entelektüalizme, aşırı teorisizme kayan "marksolog"lar, işçi sınıfının devrimci ve yaratıcı gücü yerine, sadece sınıf dışı dinamikler üzerinde politika yapanlar, devrim adına yapılan saçmalıkların temsilcileri, sağlı "sol"lu tasfiyeci akımlar, dönekler, tarihsel kimlikleriyle gelenekten-geleceğe savrulan her eğilim Biyografi'de sergileniyor.

Artı eksisi ile 150 yıllık tarihimizi sahiplenmek, bu süreçten gelecek için çokyönlü dersler çıkarmak hayat ve mücadelenin öne çıkardığı birşeydir. Bu açıdan, ulusal-sınıfsal ve evrensel ölçekte olsun, Komünist Kadro'lar çok zengin bir tarihsel birikimin üzerinde ve "şanslı" konumdadır. Sınıfsız sömürüsüz bir dünya ülküsü, büyük acılara, kayıplara ve çürümelere yol açmış olsa da, K.Marx, F.Engels, V.I.Lenin vb. kişiliklerin insanın ve insanlığın kurtuluşuna yaktığı ışıkla önemini korumaktadır.

Bilimsel Komünizm'in teorik zenginliği, sosyal pratikte yapılacak devrimci işlerin yöntemlerini, tutulacak ana halkayı işaretlemektedir. Sosyalist hareketin ortak mirasına, sentezleştirme sürecine de ışık tutmaktadır.

* * *

Karl Marx bir dev. Bu devin eseri hakkında ona haksızlık etmeden kısa bir not yazmak gerçekten zor. Birkaç canalıcı noktayı vurgulamakla yetinmek gerekiyor. Marx'ın Biyografisi, aynı zamanda Marksizmin doğup serpilip kendisini dosta düşmana kabul ettirdiği bir dönemin de öyküsüdür. Bu nedenledir ki Marx'ın yaşamını iyi incelemeyen devrimciler, Marksizmin tarihsel yerini ve önemini kavramada zorlanırlar, öte yandan Marksizme yabancı olanlar ise Marx'ın yaşamından bir şey anlamazlar.

Geleceğin komünist insanı geriye dönüp düşünce tarihine bir baktığında, insanlığın düşünsel evriminde nitelik sıçraması yaptığı noktayı Marx'a koyacak, binlerce yıllık bu süreci Marx-öncesi ve Marx-sonrası olarak bölecektir. Bunun

bir tahmin ya da bir inanç olmayıp bir bilimsel bakış sorunu olduğunu anladığımız oranda Marksizmin derinliklerine inebiliriz.

Marksizm bir yöntemdir, insanlığın tarihsel gelişimini hareket halinde yakalayıp çözümleyen bilimsel yöntemdir. Marksizm aynı zamanda pratikten süzülmüş devrimci bir düşünce sistemidir. Marksist yöntemle ve Marksist düşünce sisteminin bize verdiği dünya görüşüyle, tarihsel bir kesitteki nesnel gerçekliği kavramaya ve çözümlemeye çalışırız. Marx, Marksist yöntemi kullanarak kendi içinde yaşadığı tarihsel kesidi çözümledi; yine aynı yöntemle Lenin başka bir tarihsel kesidi çözümledi. Demek ki bizim önümüzde de Marksist yöntemle ve Marksist düşünce sisteminden aldığımız tarih bilinciyle ve yaşam pratiği içinde, bugünün dünyasını Marksist problematik içinde çözümlemek ve buna göre eylem yürütmek görevi duruyor.

Bugün, siyasal anlamda aşırı gecikmiş dünya devrimi koşullarında, bu görev her zamankinden acildir. Bir yandan insanların kafasında teorik-ideolojik sorunlar var. Bu yaşlanan ve birikeduran sorunlar derinlere kök salıyor, yılgınlığa, umutsuzluğa yol açıyor. Diğer yandan ise teorinin, ideolojinin kendi iç sorunları var. Bu sorunlar da yaşlı: hem devrimciler arasında kafa karışıklığını kronikleştiriyor, hem de burjuvazinin ideologlarına ekmek kapısı açıyor. Bu manzaraya bir de Marx'la ve Marksizmle yeni yeni tanışan genç devrimcilerin durduğu noktadan bakarsak, durumun ciddiyetini ve görevin acilliğini daha iyi anlamış oluruz.

Marksizmin sınıf savaşında ne denli canalıcı bir silah olduğu çok açık. Burjuvazi, Marx'ın şahsına ve Marksizme saldırısını 150 yıldır aralıksız sürdürüyor. Çürütemedi ama vaz da geçmedi. Sırf bu olgu bile Marksizmin ne denli sağlam bir temele, emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişkinin üstüne oturduğunun kanıtıdır. Tarihin uzun yürüyüşünde yeni bir dünya yaratmak gibi bir hedefi olmayan taraf, kör bir biçimde kendini çoğaltmaktan başka bir amacı olmayan taraf, yani sermaye kaybedecektir. Kendi varlığı kof bir temele dayandığı içindir ki Marksizmden bir türlü kurtulamıyor. İşçi sınıfı hareketi Marksizmi silah edindiği, bilimsel sosyalizmle buluştuğu ölçüde sermayenin sonu yakınlaşacak, burjuvazinin binbir çeşit demagojisine kandığı ölçüde de uzaklaşacaktır. O zaman işçi sınıfına gidecek olan devrimci kadrolar ellerindeki paha biçilemez silahı ve bu silahı ilk ortaya koyanı iyi bilmeli, tanımalıdır. İşte elinizdeki kitap böyle bir amaca da hizmet ediyor.

Marksizm silahını kullanacak devrimciler bu silahın yapısını iyi bilmelidir. Marksizmin bir *metni*, bir de *ruhu* var. Kurucusu Marx'ın kişiliğinde de bu iki yön kopmaz bir biçimde birleşmiştir. Hem sistemini inşa eden bir entelektüel deha, hem de sisteminin sürekli gelişim sürecinin her noktasında sınıf savaşına, pratiğe müdahale eden bir militan.... Burjuvazinin en sinsi saldırısı Marksizmin *metniyle ruhunu* birbirinden koparmaya yönelik olan saldırısıdır; sermaye öldüremediği ama dişlerini ve tırnaklarını söktüğü bir aslana razıdır. Marksizmin *metni* ve *ruhu* birbirinden kopmazdan öte, diyalektik bir ilişki içinde ve karşılıklı olarak birbirlerini koşullandırırlar. Marksizmin ruhu da, bir niyet ve irade beyanının ötesinde, Marx'ın sisteminin teorik bir önermesidir. *Metinle ruhun birliği* en özlü biçimde Feuerbach üzerinde ünlü 11. Tez'de formüle edilmiştir. Bu Tezle birlikte dünyayı yorumlama önermesinin ilerisine, dünyayı değiştirme önermesine geçilmiştir. Değiştirmeyi teorik olarak öneren bir sistem, devrimci eylemi çağıran ve bu eylem içinde varolan bir sistemdir. Böylece Marksizm,

gözlemciyle gözleneni, yorumlayanla değiştireni, metinle ruhu mekanik biçimde ayıran tüm idealist düşünce sistemlerinden köklü kopuşu ifade eder. Marksologla Marksist ayrımı da burada yatar. Marksist, yazarken, sanki omuzunun üzerinden ileri bir işçi militan yazdıklarını okuyormuş gibi yazar, eylemdeyken de sanki kendi ideoloji ve teorisi bu eyleminin hesabını soracakmış gibi eylem yapar.

Marksizmin, deyim yerindeyse "dominant geni" olan ünlü 11. Tez, en sinsi biçimleri başta olmak üzere, burjuva ideolojisini canevinden vurur. Eğer Marx ve Marksizm üzerinde sadece tek bir söz söylemeye, Marx'ı ve Marksizmi sadece ve sadece tek bir cümleyle özetlemeye mecbur bırakılsaydık, Marx'ın mezartaşına da kazılı olan bu tezi seçerdik. Bu mezartaşı, Marx'ın ölmediğinin, capcanlı bir yaşam sürdürdüğünün kanıtı olarak bugün de dimdik ayakta duruyor.

* * *

Sosyalist uygulamaların büyük "vukuat"larının yaşandığı, sosyalizm adına girişilen bilim ve akıldışı sapkınlıkların kol gezdiği, uluslararası tekelci sermayenin insana-insanlığa pervasızca saldırdığı bir ortamda K.Marx'ın Biyografisi'ni yayımlayarak tarihsel-sınıfsal-evrensel bir hatırlatma yapılmasını uygun buluyoruz.

Marksizmi yorumlamaya aday Komünist Kadro'ların, 150 yıllık tarihimizi sahiplenirken, bu süreci doğru değerlendirerek eleştirel katkılarla zenginleştireceğine inanıyoruz.

Sorun Yayınları Kolektifi

Karl Marx tarihin gördüğü en büyük insanlardan biridir. Marx, yakın dostu ve mücadele arkadaşı Friedrich Engels'le birlikte komünizmin zaferi için proletaryanın sınıf mücadelesinin teori ve taktiklerini geliştirdi. Birlikte, tarihe, dünya işçi sınıfının parlak öğretmenleri, işçi sınıfı davasının büyük savunucuları, devrimci işçi sınıfı hareketinin ideolog ve örgütleyicileri olarak geçtiler.

İnsanlığa ve insanlığın en devrimci sınıfı proletaryaya dünyayı kavraması ve değiştirmesi için büyük bir araç sunan en ileri, bilimsel dünya görüşü Marx tarafından geliştirildi ve onun adıyla anıldı.

Sosyalizmi bir ütopya olmaktan çıkarıp bilime dönüştüren ve kapitalizmin kaçınılmaz çöküşüyle komünizmin zaferinin derinlemesine bir teorik açıklamasını sağlayan Marx'tı.

Uluslararası komünist hareketin ve Bilimsel Komünizm öğretisini benimseyen ilk işçi sınıfı partilerinin kurulmasına yardımcı olan Marx'tı.

Kendiliğinden işçi hareketini kapitalist baskıya karşı, kapitalizmin yıkılması ve toplumun sosyalist çizgide devrimci dönüşümü uğruna bilinçli bir sınıf mücadelesine dönüştüren Marx'tı.

Toplumsal düşünüşün uzun tarihi boyunca Marx'ın bilimsel yüceliğine erişebilen başka biri çıkmadı. Marx, daha gençliğinde, insanın açlık, soğuk ve karanlıktan kurtulması için tanrılardan ateşi çalarak insan soyuna bilimi ve sanatı getirdiği söylenen Prometheus'la karşılaştırılmıştı. Prometheus, insanın yaratıcı dehasıyla ilerleme, özgürlük ve mutluluk uğruna amansız kavgasının simgesiydi. Marx, toplumsal gelişmeye hükmeden kanunları keşfederek, emekçi halka toplumsal baskıyı ortadan kaldırıp onurlu bir yaşam kurmanın, insan soyunun refahı ve her bireyin fiziksel ve manevi yeteneklerinin her bakımdan özgürce gelişmesi için gerekli koşulları yaratmanın gerçek yol ve araçlarını gösteren ilk düşünürdü.

Marx'tan önce, toplum teorileri, kural olarak hep varlıklı sınıfları savunurdu. Yoksullar için vaadettikleri hiçbir şey yoktu. Sınıflı toplumun tarihi boyunca egemen sömürücü sınıflar, emekçi halk efendileri için emek verir, ter dökerken, eğitimin tekelini elde tutmuşlar; bilim, sanat ve siyasetle uğraşmak hep onlara kalmıştı. Ezilenlerin sözcüleri zaman zaman topluma ilişkin görüşlerini dile getiribilseler de, bunların bilimselliklerinden pek söz edilemezdi; en çoğundan bazı zekâ pırıltıları taşısalar bile, tarihsel gelişmenin izlediği yolu ve ulaşacağı noktayı kavramaktan uzaktılar. İçgüdüsel bir karşı koyuşun, kendiliğinden hareketin ifadesiydiler.

Yüzyıllar boyu cehaletin karanlıklarına terkedilen ve zulme uğratılan emekçi halk, kurtuluşu ya idealize edilen bir geçmişe, yitirilmiş cennete (millenium) dönmekte, ya da öbür dünyadaki yaşamın cennetinde, dinsel mitlerde aramıştı. Marx'ın sahneye çıkmasından önce, henüz yeni belirmekte olan işçi sınıfı hareketi, bilimsel temele oturan bir amaçtan ya da sermayenin boyunduruğundan kurtulmak için doğru bir yoldan yoksun olarak karanlıkta el yordamıyla ilerliyordu. Çarpık toplum tasarımlarının mucitleriyle ütopyacılar işçilerin kafasını küçükburjuva itikatlarıyla bulandırıp acayip tasavvurlarla karıştırıyorlardı. Doğa yasalarının bilinmeyişi nasıl insanları her derde deva kocakarı ilaçları aramaya yöneltmişse, toplumsal yasaların bilinmeyişi de onları aynı şekilde toplumsal kocakarı ilaçları aramaya yöneltiyordu.

Bu sıralarda gelişen kurtuluş hareketi bilimsel teoriye büyük ihtiyaç duyuyordu ve böyle bir teori için gerekli maddi ve ideolojik önkoşullar da hemen hemen olgunlaşmıştı.

Sanayi devrimiyle birlikte üretici güçlerin hızla gelişmesi, insanın insan tarafından sömürülmesinin son buluşu ve emeğin kurtuluşu için, bu büyük tarihsel yükümlülüğün yerine getirilmesi için gerçek bir temel oluşturdu. Kapitalizmin gelişmesiyle bu yükümlülüğü üstlenebilecek bir toplumsal güç ortaya çıktı. Bu güç işçi sınıfıydı.

Feodalizmin çöküşüne ve kapitalizmin kuruluşuna hizmet eden devrim kasırgalarıyla kitlesel işçi hareketleri, sınıf çelişkilerini ve zorlu toplumsal sorunları öylesine belirginleştirmişlerdi ki, artık bunları görmezden gelmek mümkün olamazdı. İlerici düşünürlerin, tarihin önlerine koyduğu sorunlara çözümler arayarak bunları şu ya da bu şekilde dile getirmeleri yeni dünya görüşünün teorik önkoşullarını hazırlamıştı. Ancak, mülk sahibi sınıfların ideologları kendilerini kısıtlayan sınıf bağlarından ötürü toplum biliminde hiçbir zaman bilimsel bir tutarlılık gösteremiyorlardı. Çünkü, toplumsal süreçlere bilimsel bakış, maddi dayanağı proletarya olan sosyalizme kopmaz bağlarla bağlıydı.

Marksist ideoloji elbette toplumsal düşünüşün büyük akışının, ya da dünya uygarlığının gelişmesinin dışında bir yerde boy göstermiş değildi. Marksizm, insan soyunun doğanın ve toplumsal yaşamın incelenmesi boyunca gerçekleştirdiği büyük keşiflerin hepsinin meşru mirasçısı olarak ortaya çıktı. Marksizm toplumsal düşünüşün göz kamaştırıcı atılımları, özellikle Alman Felsefesi, İngiliz Ekonomi Politiği ve Fransız Sosyalizminin ilerlemeleri üzerinde yükseldi.

Gene de bu görüşler, kendi içlerinde, tarihin bir süreç olarak kapsamlı bir görünüşünü sunmaktan ve bütünsel bir dünya görüşü oluşturmaktan uzaktı. Tarihe, tarihin bir süreç olduğu düşüncesine ve çeşitli sınıf, birey ve kitlelerin tarih içinde oynadıkları role bütünüyle yeni bir yaklaşıma ihtiyaç vardı. Marx'ın keşfettiği de, işte, bu yeni yaklaşımdı.

Marx, toplumsal düşünüşün önde gelen akımlarının hepsinin akli unsurlarının eleştirel birikimini ele alarak bunları işçi sınıfı hareketi ışığında gözden geçirdi ve proletaryanın bakış açısından yaratıcı bir tarzda yeniden işledi.

Marx'ın bilimsel keşiflerinin işçi sınıfı ve bütün emekçi halk açısından taşıdığı özel önemi derin ve kesin bir biçimde tanımlayan V.I. Lenin şöyle yazıyordu: "Yalnızca Marx'ın felsefi materyalizmi, proletaryaya, şimdiye değin bütün ezilenlerin içine düşüp ruhsuzlaştıkları manevi kölelikten çıkışın yolunu gösterdi. Yalnızca

Marx'ın iktisat teorisi, proletaryanın kapitalizmin genel sistemi içindeki durumunu dile getirdi."[1]

Marksizm, işçi sınıfının çıkarlarının bilimsel ifadesi olarak, proletaryanın sınıf mücadelesiyle sıkı bağlar içinde şekillendi ve gelişti. İşçi sınıfı hareketinin ilerleyişi, kapitalist sistemin mezar kazıcısının ve yeni sosyalist bir toplumun yaratıcısının proletarya olacağını ortaya koyarken, kapitalizmin iç çelişkilerinin teşhiri de burjuva toplumunun çöküşünün kaçınılmaz olduğu yargısına varılmasını sağladı.

Marx ve Engels'in toplumsal ilişkilerin gelişimini derinlemesine tahlil edişleri, proletaryanın insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek ve sosyalist bir toplum yaratmakla bu ilişkileri kökten değiştirecek güç olarak nasıl bir rol oynaması gerektiğini kavramasını sağladı. Proletaryanın çağ açıcı rolü kendi öz koşullarında yatar. Proletarya bütün emekçileri kapitalist sömürünün boyunduruğundan kurtarmaksızın kendisini kurtaramaz. Marx için, emekçilerin burjuva toplumunun insanlık dışı koşullarından kurtarılması, proletaryanın sınıf mücadelesinin en yüce insancıl amacıydı.

Bilimsel tahlil böylelikle komünizmin bir düş değil gerçek bir tarihsel hareket olduğunu kanıtladı. 19. yüzyıldan başlayarak komünizm için mücadele bir tarih yasası haline geldi. Marx'ın bu yasanın keşfedilmesi ve komünist düşüncelerin kitleler arasında yayılmasındaki payı büyük Sovyet şairi Mayakovsky tarafından mükemmel bir biçimde dile getirilmişti. Şöyle diyordu Mayakovsky:

Talihin dalgaları,
sandık
bizi sürükler bir başına
bulunduğumuz cehennemden
Işığımızı karartan gizemin
hâlâ sise boğduğu
komünizmin körfezine.
Marx
gösterdi bize
en derin yasalarını tarihin,
proletaryayı
başa
getirecek.
Hayır,
Marx'ın kitapları
mürekkep ve kağıt değildir yalnız,
kasvetli rakamlarla dolu
tozlu yazılar değil.
Onun kitapları
düzene koydu
dağılmış ordusunu emeğin
ve ileriyi gösterdi ona
güçle dolu, inançla.

[1] V.I. Lenin, *Toplu Eserleri*, Cilt 19, s. 28.

Marx ve Engels işçi sınıfının devrimci dünya görüşüne teorik bir temel sağlayarak tarihte ilk kez kitle hareketine dinsel fanteziler ve ütopyacı düşler yerine bilimsel bir ideoloji sundular.

Marx, büyük bir bilim adamı olduğu kadar ve hattâ bundan da çok, ateşli bir devrimciydi. Onun, yaşamına yüce bir anlam yükleyen asıl amacı, kapitalizmi yıkmak ve sosyalizmi zafere ulaştırmak için verilecek olan devrimci kavgada işçi sınıfının örgütlenmesine katkıda bulunabilmekti.

Marx, 19. yüzyılın belli başlı bütün tarihsel işçi sınıfı hareketlerine yol göstermiş, onlara can vermiş ve o hareketlerin hepsinde yer almıştı. Marx bütün ülkelerin işçilerinin birliğinin ilerlemesi için çok şey yaptı. Dünya proletaryasının önderi olarak giriştiği bütün eylemlerinde Marx'ın kutsal bayrağı ve yol gösterici ilkesiyse enternasyonalizmdi.

Marx'ın enternasyonal işçi sınıfının önderi olarak gösterdiği çabalar kitlelerin kurtuluş mücadelesi tarihinde yeni bir sayfa açtı. Giriştiği her işte bir yenilikçi olan Marx, bu alanda da teori ve pratiği diyalektik bir bütünlük içinde birleştirme yeteneğini ortaya koydu: Marx'ın eylemi kitleyle önderlerinin organik kaynaşmalarının yansımasıydı. Marx, kitlelere vaaz veren bir peygamber değil, bilimi ezilenlerin hizmetine sokan ve onu kitlelerin kendi başlarına kullanabilecekleri bir silaha dönüştüren insandı. İşçilerle kurduğu içten bağlar ve her tür hareket hakkındaki derin bilgisi, Marx'ı ileri işçilerin, dünya proletaryasının toplumsal bilincini dile getiren sözcüsü (kelimenin gerçek anlamında) kıldı.

Enternasyonal işçi sınıfı hareketinin bütün tarihi, bir bütün olarak dünya devrimci sürecinin gidişi, çeşitli ülkelerdeki devrimci mücadelelerin iniş ve çıkışları ancak Marksizm-Leninizm'in yol göstericiliğindeki bir partinin öncü savaşçı rolünü oynayabileceğine ilişkin yadsınmaz kanıtlar sunuyor. Rusya'daki işçi sınıfı hareketinin şafak vaktinde Marx'ın devrimci teorisinin özünü Lenin kesin bir ifadeyle şöyle dile getiriyordu: "Bu teorinin, bütün ülkelerin sosyalistlerini kendisine sürükleyen dayanılmaz çekiciliği kesin ve azami bilimsellikle (toplumsal bilimde sonsöz olmayla) devrimciliği birleştirmesi gerçeğinde yatar; bu teori devrimciliği ve bilimselliği tesadüfen ve yalnızca öğretinin kurucusunun bir bilim adamıyla bir devrimciyi kendi kişiliğinde birleştirmiş olmasından ötürü birleştiriyor değildir; bu teori bilimsellik ve devrimciliği sahiden ve birbirlerinden ayrılamayacakları bir biçimde birleştirmektedir."[2]

Komünizmin ana kaynağı kesinlikle, bilimsel devrimci teorinin ve devrimci pratiğin birliğidir. Devrimci pratik olmayınca, Marksist düşünceler yaşama uygulanmayınca teori, kof bir dogmalar dizisi, reformizm ve oportünizmin kılıfı haline gelir. Bilim olmayınca, kesinlikle bilimsel bir toplumsal gelişme görüşü olmayınca da devrimci eylem soysuzlaşıp maceracılığa dönüşür ve anarşizme yol açar.

Marx'ın yaşamının ve çalışmasının bütünü, dahiyane bilimsel düşünüşün ve devrimci yaratıcılığın bir örneğidir.

Karl Marx güç bir yaşam sürmüş, ama hiçbir zaman daha kolayını aramamıştı. Her şeyden önce bir savaşçıydı o. Bütün yaşamını işçilerin mutluluk ve özgürlükle-

[2] V.I. Lenin, *Toplu Eserleri*, Cilt 1, s. 327.

ri için dövüşmeye, sömürücülerle ve onların uşaklarıyla boğuşmaya adamıştı. Marx çok genç yaşta otokrasiye, gericiliğe, toplumsal ve siyasal baskıya karşı kavgaya atıldı. Bütün yaşamı boyunca egemen sınıflara, onların ideolog ve siyasal önderlerine meydan okuyarak yanlış fikirlere, düzmece şiarlara, sahte teorilere, eylemsizliğe, iki yüzlülüğe, yufka yürekliliğe karşı amansız eleştiri silahını elinden düşürmeden savaştı.

Mülk sahibi sınıfın bir üyesi olarak dünyaya gelen Marx, parlak bir akademik kariyeri, varlıklı bir bilim adamı ya da ünlü bir yazarın rahat yaşamını teperek bir siyasi sürgünü bekleyen zorlu yaşantıyı seçti, çevresinden koptu; kendisini, karısı ve çocuklarını oradan oraya dolaşmakla, sefaletle ve polis takibiyle karşı karşıya bırakarak anayurdunu terketmek zorunda kaldı.

Marx'ın yaşamı ancak bir devin üstesinden gelebileceği çalışmalarının ve muazzam sıkıntılarla dolu korkunç yaşam koşullarının yol açtığı birçok hastalık yüzünden kısa sürdü. Ama teorik ve pratik çabalarının ilk ürünlerini görebilmek, yaşamı boyunca saygı kazanmak ve kendileri için bütün yaşamının ürünlerini ortaya serdiği işçilerin coşkulu, sıcak sevgilerini elde etmek şansına erişti.

Bu kitap işte bu zorlu, ama göz kamaştırıcı yaşamının öyküsü.

Marx'ın çok yönlü bir kişiliği vardı. Büyük bir bilim adamı, bilimsel gerçeğin yorulmak bilmeyen araştırıcısı ve kaşifi, tok sözlü bir devrimci hatip, hünerli bir proleter strateji ve taktisyeni ve proleter kitlelerinin kurtuluş mücadelesinin önderiydi. Marx doğuştan seçkin insan niteliklerine sahipti; alçakgönüllü, sıcak kalpli, yiğit ve cesurdu; yaşam doluydu, demir gibi bükülmez bir iradeye ve inanılmaz bir çalışma yeteneğine sahipti. Bütün bunları bir biyografide ortaya koyabilmek, olağanüstü karmaşıklıklarla dolu bir işin altından kalkmak demektir.

Büyük mücadele arkadaşı Friedrich Engels Bilimsel Komünizmin kurucusu Marx'ın biyografisi için ilk birkaç mükemmel metnin yanısıra onun çeşitli dönemlerdeki çalışmalarına ışık tutan bir dizi makale yazmıştı. Engels yaşamının son yıllarında, arkadaşının özellikle Enternasyonal'deki payını ortaya koyabilmek için, onun kapsamlı bir biyografisini yazmak istiyordu. Ne yazık ki, bunu yapamadı. Lenin, 1914'te *Granat Sözlüğü* için Marx hakkında biyografik bir tanıtma yazısı yazdı. Bu, yalnızca Marx'ın yaşamının dönüm noktalarının değil, öğretisinin esasının da kısa, ama özlü bir görünümünü sunan ansiklopedik bir makaleydi. Lenin'in bu çalışması, Marx'ın gerçekten bilimsel bir biyografisini yazabilmek bakımından klasik bir model, yaşamını ve eserlerini yaratıcı bir biçimde yansıtan bir yapıttı.

1918 yılı, Sol-kanat Alman Sosyaldemokratı, *Alman Komünist Partisi*'nin kurucularından, tanınmış düşünür ve tarihçi Franz Mehring'in yazdığı "*Karl Marx. Yaşamının Öyküsü*" adlı kitabın yayınlanışına tanık oldu. Kitap uzun bir araştırmanın ürünüydü. Zengin içeriği ve üslubundan ötürü büyük takdirle karşılanmıştı. Ne var ki Mehring, Marx'ın *1844 Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları*, *Alman İdeolojisi* (tam metin), *1857-58 Ekonomik El Yazması* gibi önemli eserleri ve bunun dışında daha birçok biyografik gerçeğe ilişkin bilgiden yoksundu.

Mehring'in kitabının çıkışından bu yana akademik Marksistler Marx'ın yaşamının ve faaliyetlerinin farklı evrelerine yönelen verimli araştırmalar yaptılar; bilimsel ve edebi yapıtlarını çeşitli açılardan incelediler. Son yıllarda biyografi çalışmaları biçiminde birikmiş malzemeyi toparlamak üzere bazı girişimlerde bulunuldu. Yayımlanan kitaplar arasında Fransız Marksisti August Cornu'nün yazdığı Marx ve

Engels'in temel biyografilerinin ilk birkaç cildiyle İngiliz yazarı John Lewis'in yazdığı *Karl Marx'ın Hayatı ve Öğretisi* ve Almanya Sosyalist Birlik Partisi Merkez Komitesi, Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nün yaptığı kolektif biyografi çalışması sayılabilir. Marx'ın yaşamı ve eserleri Marksizm ve işçi sınıfı hareketinin tarihini çarpıtan burjuva ve reformist ideologlarca pek çok kitapta ele alındı. Bilimsel Komünizmin büyük kurucusunun biyografisi özellikle geçtiğimiz dönemde ideolojik mücadelenin baş sorunlarından biri oldu. Marksizmin hasımları, genç Marx'ı, ergin Marx'ın karşısına çıkartarak öğretisindeki çelişkileri keşfetmeye uğraştılar. Antikomünistler özellikle Marx'ın öğretisinin artık eskimiş olduğunu ve tarihin onun öngördüğü gibi yol almadığını kanıtlamak için bıkıp usanmadan çaba gösteriyorlar.

Anti-komünistlerin ve sahte-sosyalistlerin bütün bu safsataları Marx'ın biyografisinin ve Marx'ın öğretisinin tarihsel öneminin, düşüncelerinin dünyanın gidişatı üzerindeki muazzam etkinin, bu düşüncelerin uluslararası işçi sınıfı hareketi, komünist hareket ve ilkin SSCB ve ardından bir dizi başka ülkede sosyalist sistem içinde kazandığı zaferlerin bilimsel olarak ortaya konuşuyla boşa çıkartılmıştır.

Bilimsel bir biyografinin belgelere, ince elenip sık dokunmuş tarihsel gerçeklere, titizlikle karşılaştırılmış düşüncelere, bu düşüncelerin etkilerine ve teoriyle pratiğe dayanması gerekir. Marksizmin, yaşamın ve bütün tarihin sınamasından geçtiğini ve onaylandığını göstermenin en iyi yolu budur.

Bu biyografide kullanılan başlıca kaynaklar, Marksizmin kurucularının *Toplu Eserler*'in Rusça basımında yeralan mektup ve eserleri, *İlk Eserler* başlıklı bir karma çalışma, *Marx-Engels-Arşivleri*'nin ciltleri ve (*Hint Tarihi Üzerine Notlar*, *Matematiksel El Yazmaları* vb.) kimi özel basımlardır.

Marksizm ve işçi sınıfı hareketinin tarihi konusunda bugün elde bulunan kaynaklar eskiye göre çok daha geniş bir alana yayılıyor. Yalnızca Marx ve Engels'in *Toplu Eserler*'inin Rusça ikinci basımının ilk basımda bulunmayan 400 eser ve 600 mektubu içerdiğini belirtmek bile bu alanın genişliğini göstermeye yeter. Bu eserlerin önemli bir bölümü araştırmacılara ilk kez sunulmuştu; Marx ve Engels'le ilgili bazı biyografik belgeler ciltlere yapılan eklerde yayımlanmıştı.

Buna ek olarak Marx'ın, aralarında *Kapital*'in ilk versiyonlarını, özet ve çıkartmalarını içeren sayısız defterleri ve kişisel kitaplarındaki kenar yazıları da bulunan bugüne kadar hiç basılmamış çok sayıda eseri taranmıştı. Bu Marx'ın yaratıcı laboratuvarının ve ilgi alanına giren şeylerin derinliğinin daha çok kavranmasını, bitirilememiş bazı edebi ve bilimsel tasarıları konusunda daha tam bir fikir edinilmesini sağladı. Moskova'daki Marksizm-Leninizm Enstitüsünün Merkezi Parti Arşivlerindeki öteki belgeler de bu biyografi için önemli bir kaynak oldu. Bunlar arasında Marx'ın aile bireylerine ilişkin malzeme, Engels'in el yazmaları, işçi sınıfı ve demokratik hareket önderlerinin Bilimsel Komünizmin kurucularına hitaben yazdıkları mektuplar ve Marx hakkında değerli bilgiler içeren kendi aralarındaki yazışmalar bulunmaktadır.

Çağdaşlarının Marx'ın bir bilim adamı ve bir savaşçı olarak canlı bir portresini sunan anılarından, doğal olarak bu biyografinin yazılışında yararlanıldı.

Marx'ın enternasyonal proletarya hareketine önderlik edişinin çeşitli yanlarına ışık tutan önemli ölçüde bilgi, 19. yüzyılın çeşitli işçi sınıfı örgütlerinin belgelerinde bulunabilir. Bu belgelerin yalnızca eldeki birçok baskısını (Birinci Enternasyonal'in Genel Konsey tutanakları, Komünistler Birliği belgeleri ve öteki belge kol-

leksiyonları) değil, daha henüz basılmamış olanları da göz önüne almak gerekliydi. Birinci Enternasyonal'in, Komünistler Birliği'nin ve Marx'la bağı olan çeşitli ülkelerin işçi sınıfı örgütü önderlerinin kişisel kolleksiyonlarının bu çalışma bakımından büyük bir değeri vardı. Bu arada Prusya, Belçika ve Fransız polis arşivlerindeki malzemelerden de yararlanıldı.

Marx'ın yaşadığı dönemde yayımlanan gazete ve dergiler özel bir kaynaklar grubu oluşturuyordu. Yalnız Marx'ın yönettiği ve yazı yazdığı organların değil, eserleri üzerine görüş belirten ve kitapları konusunda incelemeler yayınlayan burjuva gazete ve dergilerinin üzerinde de durmak gerekliydi.

V.I. Lenin'in özellikle Marx, Engels ve Marksizmle ilgili eserleri büyük birer yardımcı ve paha biçilmez birer metodolojik yol gösterici oldu.

Yazarlar, bu kitapta ele alınan teorik sorunlar ile işçi sınıfı hareketinin teori ve taktiklerinin bilimsel açıklamalarını içeren SBKP ve kardeş Marksist-Leninist partilerin belgelerine dayanmışlardır.

Bu kitaptaki, Marx'ın yaşamını ve çalışmasını yansıtan resimler SBKP Merkez Komitesi, Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri ile Karl Marx ve Friedrich Engels Müzesi'ndeki tarihsel ve belgesel malzeme arasından seçilmiştir.

22

BİRİNCİ BÖLÜM

MATERYALİZME VE KOMÜNİZME GİDEN YOL

Eğer hayatta insan soyu için her şeyden daha çok çalışabileceğimiz bir tutumu benimsemişsek belimizi bükebilecek hiç bir yük olamaz.
Karl Marx

Marx'ın çocukluğu ve gençliği, Almanya'nın ekonomik ve siyasal açıdan en gelişmiş bölgesi olan Rheinland'da geçti. Rhein vadisinin, devrimci orduların tatbikatlarına, köylü ayaklanmalarına, Jacobenlerin eşitlik, kardeşlik ve özgürlük düşünceleriyle körüklenen Alman Demokratlarının eylemlerine sahne olduğu 18. yüzyıl sonlarında Rheinland, Fransız burjuva devriminden, Almanya'nın öteki bölgelerinden çok daha fazla etkilenmişti. Rhein'in sol kıyısı, Fransız zaferlerinin ardından ilkin Fransız Cumhuriyeti'nin, bunun ardından da Napolyon İmparatorluğu'nun sınırları içine girmişti. Buradaki feodal sistem tümüyle ortadan kaldırılmış, toprak soylularının ve kilisenin büyük mülkleri dağıtılmış, feodal ayrıcalıklar ortadan kaldırılmış, jüri tarafından yargılanma sistemi ve burjuvazinin *Napolyon Hukuku (Codé Napoléon)* getirilmişti; bütün bunlar sanayinin gelişmesini kamçılıyordu.

1815'te toplanan Viyana Kongresi, Rheinland'ın büyük bir bölümünün, mutlakiyetçi feodal sisteme dayanan bu en büyük Alman devletinin, Rhein Eyaletini oluşturmak üzere Prusya'ya verilmesini kararlaştırdı. Junkerlik (toprak sahibi asiller) güçlü Prusya bürokrasisi seçkinlerinin ve militarizm kültürüyle donanmış subay kıtalarının kaynaklandıkları bir kast olarak ayrıcalıklarının pek çoğunu korumaktaydı. Ülke çapında temsil yetkisi olan hiç bir kurum bulunmuyordu. Eyalet meclislerinin (Landstags) danışma yetkileri vardı, ama oy hakları yoktu. Zümrelere göre temsil ilkesi burjuvazinin haklarına çok büyük darbeler indiriyordu: Sözgelimi, Rhein Eyalet Meclisi'nde hemen hemen 100.000'er nüfusu olan iki büyük şehir Aachen ve Köln üç temsilciyle temsil edilirken, 6250 toprak sahibinin 25 temsilcisi bulunuyordu. Ekonomik bakımdan Prusya, İngiltere ve Fransa'nın hayli gerisindeydi ve sınaî bakımdan büyümesine karşın, embriyonik proletaryasıyla henüz bir tarım ülkesi olarak kalıyordu. Nüfusun asıl çoğunluğu büyük toprak sahiplerine yarıfeodal bağlarla bağlı olan köylülerden ve şehir küçükburjuvazisinden (zanaatkâr ve tüccarlar) oluşuyordu.

Bununla birlikte Almanya'da süregelmekte olan belirli bir sınaî büyüme vardı. Çeşitli eyaletlerde kapitalist üretim merkezleri, fabrikalar ve madenler ortaya çıkmaktaydı; 1835'te demiryolu yapımı başladı. Rhein eyaleti öteki eyaletlerden, hattâ Prusya'nın sanayileşmiş alanlarından da ilerideydi; feodalizmin oradaki dayanakları öylesine temelden çürümüştü ki, Prusya hükümeti Fransız Devriminin sağladığı kazançların hepsini yoketmeyi, özellikle *Code Napoléon* yerine Prusya hukukunu geçirmeyi başaramadı. Ancak buradaki burjuvazi, kolları Rhein Eyaletine kadar uzanan mutlakiyetçi rejimin kısıtlaması altındaydı. Burjuvazi, yabancı rekabeti karşısında yeterince korunma getirmeyen, Prusya ve Almanya'daki bütün burjuva muha-

lefet çevrelerinin ağızlarından düşürmedikleri vergilerden ve gümrük tarifelerinden şikâyetçiydi.

1820'lerde ve 1830'larda Rhein Eyaletinde görülen siyasal değişiklikler, bütün Almanya'da ve öteki Avrupa ülkelerinin çoğunda yeralan toplumsal sürecin bir yansımasıydı. Her yerde, feodalizmin kalıntılarını İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi kaldırıp atacak ve kapitalizmin yolunu açacak olan burjuva devriminin yaklaşmakta olduğunu gösteren işaretlere rastlanıyordu. Ülkenin siyasî ve ekonomik birliğinin olmayışı ve ortaçağdan kalma bir hukuk anlayışı Almanya'nın kapitalist gelişmesinin önünde başlıca engeldi. Almanya'da her birinin kendi gümrük duvarları, para birimleri, ağırlık ve uzunluk ölçüleri bulunan 38 devletin mevcut oluşu, ekonomik gelişmeyi çok güçleştiriyordu. 1834 yılında, başlarını Prusya'nın çektiği 18 devletin Almanya üzerindeki egemenlik çatışmasında Prusya'nın rakibi olan Avusturya'ya karşı kurdukları *Zollverein* (gümrükler birliği), ekonomik dağınıklığın üstesinden gelmek için atılmış ilk adımdı; ancak küçük Alman devletlerinin yöneticileri kendi iktidar ve ayrıcalıklarına sımsıkı sarılmışlardı ve ilerlemenin her türlüsüne şiddetle karşı koyuyorlardı. Bu küçük prenslerden birisi şunu ilân etmişti: "Benim devletimde hiçbir demiryolu olmayacaktır; hiçbir terzinin ya da ayakkabıcının benim kadar hızlı yolculuk yapmasını istemiyorum."

Ülkenin ilerici güçleri Almanya'nın birleştirilmesi sorunu üzerinde düşünce birliği yapmışlardı. Fransa'da 1830'da patlayan burjuva devrimi, Alman burjuvazisi ve Alman aydınları arasındaki muhalefeti canlandırdı; ama burjuvazi tereddüt ediyordu ve nispî ekonomik güçsüzlüğünden ötürü değil, başka nedenlerden ötürü toprak sahipleriyle uzlaşma eğilimindeydi. Burjuvazinin arkasından yeni bir toplumsal güç (proletarya) bir hayalet gibi yaklaşıyordu. Burjuvazi bu gücün ilerideki hasmı olduğunu sezinlemişti. Alman işçi sınıfı hareketi ise bu sıralarda daha yeni başlıyordu.

Aynı dönemde, ileri kapitalist ülkelerde (Fransa ve İngiltere'de) proletarya artık burjuvazinin uzlaşmaz karşıtı ve burjuva toplumunun objektif düşmanı olarak tarih sahnesinde ortaya çıkmak üzereydi.

Sanayi devriminin ilerleyişi, el sanatlarından ve manüfaktürden makine kullanımı temeli üzerine kurulmuş geniş ölçekli sanayiye geçiş, emekçi halka sefalet, küçük esnaf ve zanaatkârlara çöküntü, kapitalist fabrikalarda vahşice sömürülen işçilere büyük sıkıntılar getirdi. Yüzlerce ve binlerce işçi yeni makineler tarafından işlerinden koparıldılar. Kapitalist ekonomiyi 1825'ten beri devrevî olarak sarsan buhranlar da bu sıkıntıları arttırıyordu.

Geniş ölçekli makine üretiminin yaygınlaşması, aynı zamanda işçi kitlelerinin birleşmesine ve eski zanaatkârların küçükburjuva kafa yapısından, kendi küçük işletmelerini yeniden kurabilecekleri gibi boş hayâllerden adım adım kurtulmalarına yardımcı olarak fabrikalarda yoğunlaşmasına yolaçtı. Sınıf bilinçleri uyandıkça işçiler düşmanlarının bir zaman sandıkları gibi makineler değil fabrikatörün kendisi, bir bütün olarak ayrıcalıklı mülk sahibi sınıf olduğunu görmeye başladılar. Baskıya karşı koyabilmek için gittikçe artan bir birleşme isteği duyuyorlardı. Bunu ilkin işyerlerinde kurdukları temsilciliklerde, daha sonra da geniş işçi sınıfı örgütlerini, (sözgelimi İngiltere'de) sendikaları ve karşılıklı yardımlaşma derneklerini kurarak gerçekleştirdiler. 1831 ve 1834'te Fransa'nın en önde gelen sanayi merkezlerinden Lyons'da dokumacıların barikatlarda dövüştükleri ve bayraklarında "Ya çalışarak yaşa ya da dövüşerek öl!" şiarını taşıdıkları proletarya ayaklanmaları oldu. Bu

ayaklanmalar oldukça çabuk sona erdirildi; ama burjuvaziye de büyük bir korku verdi. İlk ayaklanma başladığı zaman hükümetin gazetesi *Journal Des Debats*'ın 8 Aralık 1831 tarihli nüshası şöyle yazıyordu: "Lyons ayaklanması toplumdaki önemli bir gerçeği (mülk sahibi sınıfla mülksüz sınıf arasında içten içe yeralan mücadeleyi) açığa vurdu." Bir Halk Fermanı (People's Charter) talebiyle ortaya çıkan Chartism 1830'ların sonlarında işçi sınıfının ilk örgütlü kitlesel siyasî hareketi olarak İngiltere'de başgösterdi. Ortaya attığı 6 istekten en önemlisi herkes için oy hakkıydı; zira Chartistler siyasî mücadelenin işçilerin hayat koşullarını düzeltecek yollar sağladığına inanıyorlardı.

Halk yığınlarının sömürüye karşı kendiliğinden protestoları ve daha iyi bir hayat için verdikleri uğraş hayli zamandan beri daha eşitlikçi bir sistem görüşleri doğurmaktaydı. Bu görüşler ütopik sosyalizmin temeliydi. Ütopik sosyalizm klâsik biçimiyle 18. yüzyıl sonlarının ve 19. yüzyıl başlarının üç büyük düşünürü tarafından geliştirilmişti: Henri Saint-Simon, Charles Fourier ve eserleri kapitalist sistemin kötülük ve yetersizliklerinin keskin ve çarpıcı eleştirileri ile geleceğin komünist toplumu hakkındaki tutarlı tahminleri içeren Robert Owen. Friedrich Engels yıllar sonra, 1874'te, bilimsel sosyalizmin, "bütün o fantastik düşüncelerine ve ütopyacılıklarına karşın, bütün zamanların en yüce düşünürleri arasında olan ve dehalarıyla bugün doğrulukları bizim tarafımızdan bilimsel olarak kanıtlanmakta bulunan sayısız şeyi çok önceden görebilen üç adamın: Saint-Simon, Fourier ve Owen'in omuzları üzerinde yüksel[diğini-c.]"[1] yazmıştı.

Çocukluk ve Gençlik

Karl Marx, 5 Mayıs 1818'de Trier kentinde, bir avukat olan Henrich Marx'ın oğlu olarak dünyaya geldi. Ailesi, şimdi adresi Brückengasse 10 No. olarak değiştirilen Brückengasse 664 No.lu küçük iki katlı bir evde otururdu. İki yıl sonra Marx'ın 1835'te Trier'den ayrılana kadar oturduğu Simenonstrasse'deki eve taşındılar. Moselle ırmağının iki yakası üzerine yayılmış olan Rhein eyaletine bağlı Trier kenti Almanya'nın en eski kentlerinden biridir. Ortaçağda geniş bir piskoposluğun merkezi, Trier başpiskoposunun ikametgâhı idi; ancak daha sonraları Trier Prusya'ya bağlı Rhein eyaletinin bölge merkezi olarak kalmasına karşın Rhein boyunca uzanan Köln, Düsseldorf gibi başka kentlere göre eski önemini kaybetti. Trier o sıralarda 15.000'den daha az bir nüfusu olan sessiz bir kentti; ama o da bütün Almanya'yı önüne katıp götüren toplumsal hareketten uzak kalamazdı. Orada da varlıklarını sefalet içinde sürdürmeye çalışan şehir yoksullarıyla varlıklı azınlık arasında keskin bir toplumsal karşıtlık vardı. Sosyalist teoriler Trier'de de yankılandı, 1820'lerde ve 1830'larda Almanya'nın ilk ütopyacı sosyalistlerinden biri olan Ludwig Gall ilk broşürlerini orada yayınladı.

Karl Marx'ın babası Heinrich Marx hiçbir kötü alışkanlığı olmayan bir insandı. Çok okumuştu ve 18. yüzyılın başlıca Fransız düşünürlerinin eserleri hakkında oldukça bilgi sahibiydi. Rousseau ve Voltaire, Trier'li avukatın kitaplığında büyük bir yer kaplıyordu. Locke, Leibniz ve Lessing'in eserleri hakkında epeyce bilgisi vardı. Yüksek Temyiz Mahkemesinde savunmalar yapan bir avukat olarak meslek-

[1] Marx ve Engels, *Seçme Eserler* (Üç Cilt), Cilt 2, Moskova 1969, s. 169.

taşları arasında büyük bir saygınlığı bulunuyordu. Marx daha sonraları babasının "kişisel asaleti yanında hukukçu yetenekleri bakımından da göze çarpan"[2] bir insan olduğunu yazmıştı.

Heinrich Marx siyasi görüşlerini hiçbir zaman liberalizmin sınırları ötesine taşırmadı, ama bu bile Prusya otoritelerinin ondan kuşkulanmalarına yetti. Polisler, 18 Ocak 1834'te Rhein eyalet meclisi milletvekilleri onuruna Casino Hall'de verilen şenlikte temsilî sistemi savunan söylevinden sonra gözlerini ondan ayırmadılar.

Heinrich Marx, aydınlanmacı düşünceleri kabul ederdi. Ayrıca bir haham ailesinden gelmesine karşın din konusunda serbest düşünen bir insandı. Katı dinî tutumlara ve Ortodoks dogmasına oldukça yabancıydı. Karl doğmadan kısa bir süre önce Almanya'daki Yahudilerin karşılaştıkları baskılardan kurtulmak için Museviliği bırakarak Lutherci mezhebe girdi.

Karl'a karşı, oğlunun manevî gelişmesine sürekli olarak ilgi gösteren yumuşak bir baba oldu.

Karl buna sıcak kalpli bir bağlılıkla karşılık verdi ve bu bağlılık Karl hayattaki tercihini yaptığında, baba ve oğulun kendilerini karşı karşıya buldukları zaman bile zayıflamadı. Bütün hayatı boyunca babasının anısına derin bir saygı besledi ve gümüş levha üzerine çekilmiş eski bir fotoğrafını yanından hiç ayırmadı. Marx öldüğünde Engels bu fotoğrafı onun koynuna yerleştirdi.

Karl'ın annesi Henriette Pressburg, Hollandalıydı. 9 çocuk annesi olarak kendini ev işlerine vermişti. Manevî dünyası vardı; ve oğluna Heinrich gibi gerçek bir dost olamadı. Karl'ın üç erkek, beş kız kardeşi vardı. Erkek kardeşleri küçük yaşlarda öldüler ve Karl, en büyükleri Sophie ve en küşükleri Emilie ve Louise ile birlikte büyüdü.

Karl, ailenin sevgilisiydi. İşlek zekâsı, çocuk oyunlarındaki yaratıcılığı, bir yığın fantastik hikâyeler yaratıp anlatmaktaki yeteneği, onu bütün çocuk topluluklarının başına geçirirdi. Kızı Eleanor, daha sonraları halalarının, Karl'ın kız kardeşleri üzerinde büyük etkisi olduğunu anlattıklarından sözetmişti.

1830 yılında Karl, Trier lisesine (gymnasium) girdi. Yaratıcı yeteneğin gerekli olduğu yerlerde parlayarak öne çıkmasına karşın en iyi öğrenciler arasında değildi; ama iyi bir öğrenciydi. Mezuniyet belgesinde, yazılarının düşünce dolu olduğu, konu üzerinde derin bir kavrayışı bulunduğu, Latince ve Grekçe derslerinde "asıl güçlüğü dilin çapraşıklığında değil de konuda ve düşünce çizgisinde"[3] olan metinleri çözmekte başarı gösterdiği yazılıydı. Karl matematikte de iyiydi. Öteki çocuklar onu severlerdi, ama bazılarını dalgaya aldığı keskin zekâsı ve alaycı konuşması karşısında biraz tetikte dururlardı.

Karl, öğretmenleri bakımından çok talihliydi. Onun zamanında, Trier lisesinin başöğretmeni günün en bilge kişilerinden biri olan tarih ve felsefe öğretmeni Johann Wyttenbach'dı. Alman ve Fransız Aydınlanmacılarının çok etkisi altında olan bir liberaldi ve gençlerin "ilerlemeye ve arılığa kutsal bir inançla" bağlı olarak yetiştirilmeleri gerektiğine inanırdı. Doğal olarak Prusya yetkilileri Wyttenbach'a karşı herhangi bir güven beslemiyorlardı ve hayatının son yıllarında polis gözetimi al-

[2] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, Dietz Verlag, Berlin, s. 504.
[3] Marx/Engels, Gesamtausgabe (MEGA), Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, s. 183.

tına bile alınmıştı. Matematik ve fizik öğretmeni olan John Steininger'in bir materyalist olduğu düşünülürdü ve "vatanseverlik" anlayışı hakkında kuşkular vardı.

Trier'deki Friedrich Wilhelm Lisesi'nin kalın taş duvarları, öğrencileri dışarıdaki çekici hayattan ayıramazdı. 1833 yılında lisede yasaklanmış yayınlarla yetkililer hakkında alaycı taşlamalar ele geçti ve öğrencilerden birisi tutuklandı.

Bu dönem Karl'ın gerici olan her şeyden nefret etmeye başladığı bir dönem oldu. 1835 güzünde mezun olurken, gerici düşüncelerinden ötürü adı çıkmış olan ve okulda siyasî gözetim kurmak üzere kendisine özel görev verilip bölge başöğretmeni olarak okula atanan Vitus Loers adlı öğretmen için veda konuşması yapmayı reddetti.

Karl'ın 1835 Ağustos'unda okuldan ayrılırken yazdığı kompozisyon, "Bir Genç Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri", onun düşünce çerçevesi hakkında iyi bir fikir vermektedir; bu yazısında, kişiye bütün insan soyu için çalışmakta en çok imkân sağlayan mesleği seçmenin en hayatî mesele olduğu söyleniyordu. Bu seçimin hiç de kolay olmadığının farkındaydı. İnsanlar her zaman istedikleri işi seçme imkânı bulamazlar; çünkü, "toplumsal ilişkilerimiz, belli bir dereceye kadar, henüz biz onları belirleyecek duruma gelmemişken oluşmaya başlar"[4] Ancak yazının kilit taşı şuydu: Dar bencilliğin kabuğu içine kapanma, insanlara hizmet edecek çareleri ara. "Eğer insan yalnız kendisi için çalışırsa belki ünlü bir eğitici, büyük bir bilgin, mükemmel bir şair olabilir, ama hiçbir zaman gerçekten büyük, kusursuz bir adam olamaz." Karl, kişinin eğer insanlığa en iyi bir şekilde hizmet edebileceği tutumu benimsemişse, mutluluğunu milyonlarla paylaşacağından ötürü bencilliğin o küçük ve sınırlı zevklerinden kurtulabileceğini yazmıştı.[5]

Bu yazı, onun üzerindeki 18. yüzyıl Aydınlanmacılığının etkilerini, insanın ödevinin ortak iyilik olduğuna dair derin inancını ve insanın çevresine bağımlı olduğuna dair düşüncesini gösterir. Karl'ın özgürlüğe âşık insancıl duygularının henüz oldukça belirsiz olduğu doğrudur; ama Almanya'da hüküm süren gerici düzenle çatışmaya girdiğinde keskin zekâsı, atacağı nihaî adımın hangisi olduğunu kavramasında ona yardımcı oldu.

Bonn ve Berlin'deki Öğrencilik Yılları

Heinrich Marx, Karl'a pek çok umut bağlamıştı. Onu bilimsel bir kariyer için yetiştiriyordu. Bir keresinde ona şöyle yazmıştı. "Eğer tanrı isterse daha önünde kendin ve ailen, ve eğer yanılmıyorsam, bütün insanlık için yaşayacağın uzun bir hayat var."[6]

1835 Ekim'inde Karl, Bonn Üniversitesi'ne yazıldı. Ve kendini gençliğinin olanca ateşiyle hukuk çalışmalarına verdi. Öyle ki, babası onu, yazdığı mektuplarda, sağlığı için çalışmalarını biraz hafifletmeye çağırmak zorunda kalıyordu. Karl, birçok dersi takip etmek için başvurdu; çeşitli konular üzerinde, özellikle tarih hakkında birçok kitap satın aldı. Hukuk öğretilerinin ve hukuk sorunlarının dışında Grek ve Roma mitolojisi, Homer ve modern sanat tarihi konferanslarını izledi. Ateşli ha-

[4] MEGA, A.t. 1, Bd. 1, Halbband 2, s. 165.
[5] *Age*
[6] *Age*, s. 196.

yâl gücü onu edebiyata yöneltti; şiirler yazdı ve Göttingen Üniversitesi'ndeki benzer çevrelerle temasta olan üniversite şairleri çevresinin bir üyesi oldu.

Bonn Üniversitesi öğrencileri, Almanya'daki öteki üniversitelerin öğrencileri gibi dernekler (*Landsmannschaften*) kurdular. Marx, Trier Derneğine girdi ve yönetim kuruluna seçildi. Bu derneğin, aralarında gür siyah saçları ve ciddî düşünceli yüzüyle genç Marx da olan üyelerini gösteren bir taş basma resim hâlâ durmaktadır.

Marx'ın bir öğrenciyken okulda ve evde kafasına sokulmuş düşüncelerden kuşkuya düşmüş olması, babasına yazdığı ve şimdi mevcut olmayan mektuplarında bunların yansıması doğallıkla olurdu. Heinrich Marx böylesine bir mektuba yazdığı karşılıkta, oğlunun dinin ahlâkî bir temel görevi görüp göremeyeceğinden duyduğu ciddî kuşkuları gidermeye çalışıyordu: "Bilirsin ki, ben her şey olabilirim, fakat bir fanatik asla. Ancak ...er veya geç iman, insan için gerçek bir ihtiyaç haline gelir." Düşüncesini daha da pekiştirmek için, Tanrı'ya inanan büyük bilim adamları Newton ve Leibniz'i örnek gösteriyordu.[7] Ne var ki, Marx'ın eleştirici zekâsı, otoriteleri yardıma çağırmakla yanıltılamazdı.

Marx Bonn'da yalnızca iki sömestr geçirdi ve sonra babasının önerisiyle öğrenimini, öğretim üyeleri arasında en seçkin hukuk otoritelerinin bulunduğu Berlin Üniversitesi'nde sürdürmeye karar verdi.

Berlin'e gitmezden önce Marx 1836 yılı yaz tatilini memleketinde geçirdi. Bu, bir çocukluk arkadaşı olan Jenny van Westphalen'le nişanlanması için fırsat oldu. 1814'te doğan Jenny danışma meclisi üyesi Ludwig von Westphalen'in kızıydı; seçkin bir asker olan büyükbabası, Brunswick Dük'ünün danışmanıydı ve İskoç aristokrasisinden gelen bir leydiyle evlenmişti. Jenny'nin babası, Jenny'nin üvey kardeşi ve geleceğin Prusya bakanlarından biri olan en büyük oğlu Ferdinand'da ve ailenin bazı bireylerinde bulunan o aristokrat kibirden uzak bir insandı. Ludwig van Westphalen vaftiz edilmiş bir Yahudi olan "pleb" Heinrich Marx'la yakın dosttu ve onun oğluna hayrandı. Karl'a Saint-Simon'un düşüncelerini ilk açıklayan o oldu. Karl buna candan bir yakınlıkla karşılık verdi, ona ahlâkî yol göstericilerinden biri olarak baktı ve daha sonra doktora tezini de ona ithaf etti. Jenny'nin annesi, bir memurun kızı olan Karoline von Westphalen, içten ve sıcak kalpli bir kadındı. Ailenin küçük çocukları Jenny ve (Karl'ın okul arkadaşı) Edgar'ın kendi sınıflarının önyargılarından bağımsız gelişmeleri büyük ölçüde ana babalarının eseriydi.

Jenny akıllı, bilgili ve görüş sahibiydi. Trier'in en güzel kadını ve baloların kraliçesi olarak büyük bir saygınlık görürdü. Yıllar sonra Marx ona Trier'den şöyle yazıyordu: "Bir insan için, bütün kentin, karısını hâlâ 'peri masalı prensesi' olarak düşünmeye devam ettiğini farketmek şeytanca bir zevk oluyordu."[8] Ne var ki, o, kendini varlıklı olmayan ve hiçbir asalet unvanı bulunmayan bir aileden gelen genç öğrenciye vermekte ve kendi sınıfının erkeklerinden gelen pek çok "avantajlı" evlenme teklifini geri çevirmekte tereddüt etmedi.

Karl ve Jenny çocukken yakın arkadaştılar. Zamanla duyguları derin bir sevgiye dönüştü. Yalnızca duyguları değil aynı kökten kaynaklanan ruhları da, sabırsız ateşli genç adamla her zaman gülümseyen eşi az bulunur kadınsı inceliğe sahip alımlı genç kadını birbirlerine bağladı. Jenny, Karl'ın yeteneklerinin ve çarpıcı kişi-

[7] *Age*, s. 186.

[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 643.

liğinin farkındaydı; ona uygun bir eş olmak için çaba gösterdi. Karl, Jenny'ye tapardı ve bütün aşıkların yaptığı gibi duygularını şiirle dile getirmeye uğraşırdı. Bunların çoğu Jenny'e yazdığı şiirlerdi ve daha sonraları bütün yeni başlayanlarda görülen o aşırı ünlemlerle ve abartmalarla dolu ilk şiirlerinden alaylı bir şekilde sözederdi. Ancak bu şiirlerin bazıları duygularının derinliği hakkında bir düşünce verebilen çarpıcı lirizmini açığa vurmaktadır.

Kalbim zincirlenmişken derinden,
Gönlüm açıldı aydınlığa.
Ne umduysam karanlıklar içinden
Sende buldum sonunda.

Hayatın sarp, dikenli yollarında
Bulamadığım her şey,
Göründü bana hemencecik,
Senin büyülü bakışlarında.[9]

Nişanları, Jenny'nin ailesinin karşı koyacağı endişesiyle bir süre gizli tutuldu ve Jenny aristokrat akrabaları karşısında sevdiği erkekle evlenme hakkını savunmak için uzun ve kararlı bir direnme göstermek zorunda kaldı. Yedi yıl sonra evlendiler, ama o zamana kadar çok şey değişmişti: Karl'ın yaptığı seçimi onaylamış olan Heinrich Marx 1838'de, Karl'a oğluymuş gibi davranan Ludwig von Westphalen 1842'de ölmüşlerdi.

1836 Ekim'inde Marx, Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yazıldı. Prusya monarşisinin başkentinde Marx, her şeyden önce o dönemde Alman toplumunu kuşatan keskin çelişmeleri (Junker'lerin iktidarını, burjuvazinin karşı karşıya bulunduğu siyasal eşitsizliği ve geniş halk çoğunluğunun sefaletini) gördü. Üniversitede ders veren birçok iyi öğretim üyesi vardı. Daha çok kısa bir süre önce orada Hegel felsefe dersleri, seçkin bir ilerici avukat olan Eduard Gans hukuk üzerine konferanslar veriyorlardı. Karl, Gans'ın konferanslarına devam etti ve Gans onu "çok çalışkan ve üretken olarak niteledi. Karl, 1838'de üniversite öğrencilerinin, doğum gününü kutlamak için evinin yakınında, Gans'ın onuruna düzenledikleri bir gösteriye katılmış olabilir. Bu olay polisin dikkatini çekti.

Marx, önceleri tek başına yaşadı ve Bonn Üniversitesi'nde olduğundan çok daha fazla çalıştı. Babasına: "Berlin'e geldikten sonra o güne kadar varolan bütün ilişkilerimi kopardım; çok ender olarak ve isteksizce arkadaşlarımı ziyarete gittim ve kendimi bilime ve sanata vermeye çalıştım"[10] diye yazdı. Bu çalışmalarının ürünlerinden biri de Jenny'ye ithaf edilmiş üç defter dolusu sone ve öteki şiirlerinin dışında çok sayıda şarkı, ballad, romans ve epigram oldu.

Devrimci romantisizmden kaynaklanan isyan havası şiire ilişkin çalışmalarının çoğuna egemendir. Marx, oyun yazmaya da el attı. (*Oulanem*, nazım ve trajedi) hattâ mizahî bir roman (*Scorpion ve Felix*) bile yazdı. Ancak bütün bunları bitirmeden bıraktı.

[9] El yazmasından çevrilmiştir.
[10] MEGA, Abt. I, Bd. I, Halbband 2, s. 214.

Karl'ın şiiri, kendisi için koymuş olduğu yüksek standartların çok gerisindeydi ve bunlara karşı beslediği tek iyi düşünce bunların bir sıcaklığı yansıtıyor olmasıydı. Bu tarzda yazdığı şiirlerinden yalnızca *Vahşi Şarkılar* 1841'de, *Athenaum*'da çıktı. Bununla birlikte şiirleri biyografik bir kaynak olarak büyük önem taşımaktadır. Bunlar, Karl'ın genç bir insan olarak olayların gidişinden hoşnutsuz olduğunu, gayretli bir çalışma ve mücadeleyi özlediğini, ama henüz ne yapacağını bilmediğini açığa vurmaktadır. Rahat yolda yürümenin ve insanın kendi payına düşenle yetinmesinin yanlışlığını bütün varlığıyla sezmiş görünmektedir.

Benim harcım değil
Barışık yaşamak dünyayla
O bitmeyen kavgada olmalıyım
Kaygısızlık değil benim harcım.

Öyleyse atılalım bütün işlere
Durmadan yorulmadan
Her zaman umutla, her zaman tutkuyla
Uslanıp durulmadan.

Acı umutsuzluk kalmış yalnız
Acının boyunduruğuna girmeyen
Ama asla yıkılmayan şey
Uğraşmak, aramak tutkuyla ve yapmak.[11]

Sık sık gerçeklikten kopuk soyut felsefi sistemlerden hoşnutsuz olduğunu ifade eder ve kendisine hayatta işlerlikte olan süreçleri görmek için yardım edecek bir dünya görüşü oluşturmaya ve bu süreçler içinde aktif bir yer almaya uğraşır. Marx'ın Hegel için yaptığı tanım büyük ölçüde kendisi için de uygundur:

Mavi bir göktü seyrettikleri
Sığınacak ülke arayan
Kant ve Fichte'nin.
Oysa ben ne gördümse sokaklarda
Hep onu anlamak istedim
Yanılmadan, aldanmadan.

Bununla birlikte Marx'ın Berlin'deki asıl uğraşı şiir değil bilimdir. Bu dönemden kalan, babasına yazdığı tek mektupta incelediği kitapları, geniş malzemeyi düzene sokmak için yaptığı çabaları ve kendi teorik arayışını anlatmaktadır. Mektuplar, bu dönemdeki ilgilerinin genişliğini ve çeşitliliğini, kendisi için tayin ettiği yüksek standartı ve işe yaramaz olarak gördüğünde hiç duraksamadan bir kenara attığı kendi düşüncelerine karşı takındığı eleştirel tavrını göstermektedir.

Marx, Berlin'de hukuk, tarih, sanat teorisi ve yabancı dil çalışmalarıyla birlikte

[11] El yazmasından çevrilmiştir.

felsefede de iyi bir temel edinmeye başladı. İlk atılımını hukuk felsefesi üzerine uzun bir yazı yazmaya uğraşırken yaptı; ama felsefeye olan ilgisi o dönemdeki hayatı bütün çelişkileriyle birlikte kavrama arzusundan da çıkmış olmalıdır.

Hegel Felsefesinin İncelenmesi Genç Hegelciler Arasında

Araştırmaları boyunca, Marx, dünyayı öznel idealizmin görüş açısından açıklamaya çabalamanın boşluğunun farkına vardı. Marx'ı Hegel'e doğru iten şey, gerçekliği, gerçekliğin asli düzeni içinde açıklama arzusu, ya da daha sonraları üzerinde çalıştığı felsefî idealizmin diliyle ifade ettiği gibi, ruhu (idea) gerçekliğin kendi içinde arayıştı. Şöyle yazıyordu Marx: "Nesnenin kendisi kendi gelişmesi içinde gözlemlenmelidir; keyfi bölümlemeler işin içine sokulmamalıdır."[12]

Hegel felsefesi, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da yer alan Fransız Devrimi'nin etkisiyle feodal toplumsal ilişkilerin çözülüşünden ortaya çıkan tarihsel değişikliklerin bir yansımasıydı. Bu toplumsal süreçler, bilimlerin ve özellikle doğa bilimlerinin hızlı gelişmesiyle birlikte eski metafizik düşünce tarzına ağır bir darbe indirdiler. Engels daha sonraları şöyle yazmıştı: "Ama Hegel felsefesinin gerçek önemli ve devrimci karakteri işte tam orada ...yani insan düşüncesinin ve eyleminin bütün ürünlerinin nihailiğinde (finality) bir anda ve bütün hışmıyla indirdiği öldürücü darbededir."[13]

Hegel'in başarısının büyüklüğü, diyalektik metodu ilk olarak sistematik bir şekilde işlemesindeydi.

Hegel felsefesi dünyayı sürekli gelişme içinde ve alçaktakinden yüksektekine doğru tırmanan bir bütünlük olarak gösterir. Hegel'in görüşüne göre gelişme, yeni bir aşamaya geçişle ya da eski çelişkilerin "ortadan kaldırılması" ve yeni nitelikte mündemiç (içkin) olan yeni çelişkilerin belirmesiyle sonuçlanan iç çelişkilerin mücadelesi ve halledilmesi yoluyla ilerler. Gelişme, süreklilik ve kesintinin, adım adım gelişmedeki kerte kerte niceliksel değişim, kesikliklerin ve yeni niteliğe bir anda geçişin birliği olarak görülür. Hegel bu ilkeyi esas olarak insan toplumunun tarihine uygular. O, dünya tarihini ruhun, yasaların hükmü altındaki gelişmesi olarak görür. Ruhun kendi özgürlüğünü gerçekleştirmesi bu gelişmenin anlamıdır.

Ne var ki Hegel diyalektiği, şeylerin özünün, Hegel'in diyalektik hareket sürecinin bütününü kendi-gelişmesine indirgediği *Mutlak Fikir* olduğunu ileri sürmesinden ötürü idealist bir temele sahipti. Hegel'e göre, diye yazıyordu Engels, "*Mutlak Fikir* kendisini doğaya feda eder (yani dönüştürür) ve daha sonra zihinde, yani düşüncede ve tarihte yeniden kendisine döner."[14] *Mutlak Fikir*'in gelişmesi, Hegel felsefesinde mutlak gerçek biçiminde en yüksek noktasına varır. Kendi felsefî sisteminin, insan düşüncesinin gelişmesinin ve genel olarak gelişmenin son hedefi olarak kutsanıp tapınağa kaldırılması, Hegel'in bütün olgulara sürekli hareket ve kesintisiz gelişme içinde bırakılmasını özellikle belirterek ortaya koyduğu diyalektik metodla keskin bir çelişme içindedir. Hegel felsefesinin sınırlılıkları en açık bir

[12] MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2, s. 42.
[13] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 3, Moskova 1970, s. 339.
[14] *Age*, s. 340.

biçimde kendi siyasî görüşlerinde ortaya çıkar. Hegel, toplumun gelişmesinin doruğunun sınırlı monarşi olduğunu ileri sürüyordu. Bu monarşinin tek görevi Prusya devletinde, bu devleti burjuvazinin ihtiyaçlarına uydurarak bazı "düzeltmeler" yapmaktan ibaretti. Bu, Hegel'in diyalektik metodunun nesnel devrimci içeriğini tutucu metafizik bir sistemin gereklerine kurban ediyordu.

Hegel'in diyalektik metoduyla metafizik sistemi arasındaki çelişme feodalizmin ayakbağlarından kurtulmaya uğraşan, ama bunu devrimci yollardan yerine getirmekten kaçınarak, gerici güçlerle uzlaşmayı tercih eden Alman burjuvazisinin tutarsız ve kaçamaklı dünya görüşünün bir yansımasıydı.

Marx, Hegel felsefesi hakkında Berlin'e gelmezden önce de bir şeyler biliyordu; ama bunun üzerinde 1837 baharına kadar ciddî bir çalışmaya girişmedi. O sıralar sağlığını kitaplar üzerinde geceler boyu uğraşarak altüst ettiğinden ötürü Berlin'in bir banliyösünde, Stralow'da dinleniyordu. İşte orada, "Hegel'i takipçilerinin çoğu ile birlikte baştan sona öğrenmesinin gerekli" olduğunu gördü.[15]

Aynı günlerde 1831'de ölen düşünürün öğrencileri arasında bir ayrılık da gelişmekte idi. Aralarında Hinrichs, Gabler ve Göschel'in bulunduğu bazıları dinin savunulmasında militan bir tavır takınıyorlardı. Bunlar Sağ-kanat Hegelcileri idiler. Hıristiyan Ortodoksluğunu Hegel felsefesinin içine sokuyorlar ve mevcut siyasal düzeni bir bütün olarak savunuyorlardı.

Aralarında David Strauss, Edgar ve Bruno kardeşler, Arnold Ruge ve Ludwig Feuerbach da bulunan, Genç Hegelciler olarak bilinen Sol-kanat grubu ise Hegel felsefesinden radikal sonuçlar çıkarmaya uğraşıyor ve onun diyalektik metodunu Hıristiyanlığın ve genel olarak dinin dogmalarını eleştirmek için kullanıyorlardı. Bu, ilk önce David Strauss tarafından İncil'i ilk Hıristiyan topluluklarının umut ve özlemlerini ifade eden kendiliğinden mitlerin bir araya getirilişi olarak ele alan iki ciltlik *İsa'nın Hayatı* (1835 ve 36'da basıldı) adlı kitapta yapıldı. Bruno Bauer ise tam tersine mitlerin insanın kendi-bilincine varmasındaki bir aşamayı, insan soyunun bir sonraki aşamada üstesinden kesinlikle geleceği bir aşamayı ve insanın bilincinin yetkinliğini yansıtan ürünü olduğuna inanıyordu. Bauer yalnızca İsa'nın kutsal kökeni üzerinde değil varoluşu üzerinde de kuşkular yaratıp, Hıristiyanlığın köklerini antikitenin manevî hayatıyla ve felsefî akımlarıyla bağlayarak dinin ve kutsal kitabın eleştirisini Strauss'dan çok daha ileri götürdü.

Genç Hegelcilerle dinin Ortodoks savunucuları arasındaki bu karşıtlık şeklen teolojik olmakla birlikte belirli bir siyasal içerik taşıyordu: Mutlakiyetçi rejimin temel direklerinden birisi, dinin kutsal bir vahiy olarak inkârı ile ve onun insan ruhunun bir eseri olduğunda ısrar edilerek kökten çürütülüyordu. Genç Hegelciler gerçekliği eleştiri yoluyla dönüştürme ilkesini ileri sürerek dinin eleştirisinden gerici romantisizm ideolojisinin ve Prusya mutlakiyetçiliğinin eleştirisine yönelmişlerdi; işte onların felsefesini radikal Alman burjuvazisinin felsefesi yapan şey buydu.

İdealizm, Genç Hegelcilerin temel zaafıydı. Hegel'in zıddına onlar, sübjektivist bir tarih görüşüne eğilimliydiler ve umutlarını, teorik eleştirinin her şeye kadir olduğuna bağlıyorlardı. Ünlü kişilerin eleştirel düşüncelerinin insanın kendi-bilincine varmasındaki ilerleyişe ve bunun sonucu olarak genel olarak ilerlemeye yeteceğine inanıp insanın pratik faaliyetini, özellikle kitle eylemini küçümsemeye yönelmişlerdi.

[15] MEGA, Abt. I, Bd. I, Halbband 2, s. 219.

Marx, Genç Hegelcileri henüz Berlin Üniversitesi'nde öğrenciyken tanıdı. Onlara duyduğu yakınlık dünyadan habersizlerin çok kutsal sandıkları dinî ve felsefî dogmalara yönelttikleri sert eleştirilerden, kimilerinin sahip bulundukları radikal siyasî düşüncelerden, düşünce ve basın özgürlüğü doğrultusunda takındıkları tutumdan ve buna benzer şeylerden ötürü bir anda artıvermişti. Berlin'deki Genç Hegelciler çevresinin üyeleriyle yakın arkadaşlık kurdu. Bu çevre *Doktor Klub* olarak biliniyordu ve üniversitedeki teoloji hocası Bruno Bauer bu çevrenin her şeyi idi. Üyeler arasında tarih öğretmeni, Aydınlanmanın büyük uzmanlarından ve hayranlarından birisi olan ve Marx'ın kendisiyle kısa zamanda iyi bir dostluk kurduğu Karl Friedrich Köppen ile bir coğrafya öğretmeni olan Adolf Rutenberg de vardı.

Marx kısa zamanda bu kulübün entelektüel önderlerinden birisi oldu. Geniş bilgisi, güçlü mantığı ve akıl yürütmedeki derinlik ve tutarlılığı belirli bir mevkileri olan yaşlı adamların bile hayranlığını kazandı. 1840 yılında yazdığı kitabı *Friedrich der Grosse und seine Widersacher*'i kendisine ithaf eden Köppen üzerinde büyük etkisi vardı. 1841 yılında önde gelen Genç Hegelcilerden Moses Hess, arkadaşı Berthold Auerbach'a şöyle yazıyordu: "Kendini, en büyük ve belki de yaşayan tek gerçek düşünürle karşılaşmaya hazırlayabilirsin... Adına Doktor Marx denilen idol-'üm henüz çok genç bir insan (24'ten fazla olamaz); ortaçağın dinine ve siyasetine nihaî darbeyi o vuracak; o, en derin felsefî ciddiyetle en keskin zekâyı kendisinde birleştirmiştir; Rousseau, Voltaire, Holbach Lessing, Heine ve Hegel'in tek bir kişilikte birleştirildiğini düşün; -birleştirmeyi (combine) kastediyorum, mekanik olarak karıştırmayı değil- işte bu sana Doktor Marx hakkında bir düşünce verecektir."[16] Bu görüşü paylaşan pek çok kimse vardı.

Doktora Tezi

1839 başlarından itibaren Marx antik dünyadaki felsefî düşünüşün çok geniş bir araştırmasıyla, özellikle Epikürcülük, Stoacılık ve Septizmle başlayan felsefe tarihi çalışmalarının içine gömüldü. Bu seçimi belirleyen, hem bu felsefî sistemleri kendinin-bilinci (self-consciousness) felsefesinin habercileri olarak gören Genç Hegelcilerin ilgisi hem de Marx'ın kendisinin duyduğu ilgi idi. Marx, Tanrıtanımaz dünya görüşü gelişirken antik çağın en başta gelen düşünürlerinden biri olan ve kendisinin en büyük Yunan Aydınlanmacısı olarak adlandırdığı Epicurus'un felsefesine karşı doğal bir ilgi duydu. Marx'ın etik sorunları ile ve insanın çevresindeki dünyaya karşı tutumuyla uğraşan felsefî akımlara karşı derin bir ilgisi vardı. Marx'ın felsefe tarihi üzerindeki araştırması, nihaî olarak felsefenin dış dünyayı nasıl ele alacağına ilişkin, o üzerinde hararetle tartışılan soruya karşılık bulmasına yardımcı oldu. Felsefe, varolan her şeyi mantıksal ve gerekli olarak mı kabul etmeli, yoksa kendi içinde, olanın karşıtı olarak olması gerekeni mi taşımalıydı? Marx'ın ilk araştırmasında, soyut ve salt teorik olanın ötesine geçerek şu can alıcı sorunun karşılığını bulmasına yardımcı olacak bir dünya görüşünün çevresini çizme ihtiyacına ulaştığını görürüz: İnsan bağlarından nasıl kurtarılmalı, nasıl özgürleştirilmeliydi?

Bu çalışmanın ilk meyvesi, 1839'da yazılan ve hazırlık için toparlanan malzemeyi içeren; şimdi *Epikürcü, Stoacı ve Septik Felsefeler Üzerine Defterler* olarak

[16] MEGA, Abt. 1, Bd. 1, Halbband 2., s. 261.

bilinen 7 defterlik bir diziydi. Bu eserinde Marx, felsefesinin dinle bağdaşmaz olduğunu gösterdi. Marx, felsefenin dünyayı etkileyecek aktif bir güç olduğundan hemen hemen emindi artık. Şöyle yazıyordu: "Ateşi cennetten çalan Prometeus'un evler inşa ederek yeryüzüne yerleştiği gibi bütün dünyayı kucaklayacak kadar gelişen felsefe de varlığın dünyasına yönelir."[17]

Marx, hayatın içine aktif olarak karışan bir felsefenin ışığındadır ki Hegel'in "*alelâdelik*, mutlak ruhun kendini normal olarak dile getirmesidir."[18] diyen takipçilerini eleştirdi. Marx, felsefenin en geniş kavrama imkânlarına sahip olduğunu ve dünya üzerinde büyük bir etki yapabileceğini ısrarla belirtti. Marx, aklın gücünü savunan ve en sivri oklarını insan ruhunun şeylerin özünü kavrama yeteneğinden yoksun olduğunu ileri sürenlere ve anlaşılamayan olgulardan ibaret bir dünyanın körü körüne kabul edilmesinden söz edenlere yöneltti. Bu gruba girenler arasında onun çok yerinde olarak "her günkü işleri kendi aczlerinin ve eşyanın gücünün karşısında dövünmekten ibaret olan"[19] profesyonel cehalet papazları dediği Kantcı agnostikler vardı.

Genç Marx'ın radikalizmi ve özgür düşüncesi Epicurus felsefesine yaklaşımında ortaya çıktı. Epicurus'un özgürlük sorununa ilişkin görüşüne özel bir önem verdi ve o andan itibaren bütün çabasını ruhun özgürlüğüne ve bağımsızlığına, onun dinin batıl itikatlarının ve günah korkusunun ayakbağlarından kurtarılmasına adadı. Marx, ünlü Romalı filozof ve şair Lucretius'un çalışmalarında bulduğu benzeri düşünceleri de aydınlığa çıkardı.

Epicurus ve ahlâk hocası tarihçi Plutarch arasındaki polemikte Marx, Epicurus'un yanında yer aldı ve onun bütün Tanrıtanımaz kavramlarını kabul etti; o, dindar kişilerin kendi niteliklerini Tanrı olarak adlandırdıkları daha yüce bir varlığa izafe ettikleri üzerinde eski Tanrıtanımazlarla aynı düşüncedeydi.

Marx, her zamanki titizliğiyle 1839 boyunca ve 1840'ın bir kısmında antik felsefe tarihi üzerinde çalıştı. 1841'in başlangıcında "Demokritçi ve Epikürcü Doğa Felsefesi Arasındaki Fark" başlıklı bir doktora tezi yazmaya karar verdi. Bunların pek çok noktasını zaten ana çizgileriyle ortaya çıkarmış ve *Defterler*'inde kısmen işlemişti. Konunun formülasyonu kendi içinde, Demokritus, Epicurus ve Lucretius'un antik atomizm ve materyalizmin yanında açıkça tavır alınarak Hegel'e karşı girişilmiş bir polemikti. 1841 yılında tezine yazdığı önsözde Marx, gerçekte bu felsefî sistemleri küçümsediği için Hegel'e çatıyor ve bunların "Yunan felsefe tarihinin gerçek anahtarı"[20] olduklarına işaret ediyordu.

Tezi, Demokritus ve Epicurus'un görüşlerinin insanın manevî gelişmesindeki önemi üzerinde duruyor ve Epicurus'un felsefi sistemindeki diyalektik unsurları da ortaya çıkarıyordu. Tezin açığa çıkardığı şey, özellikle Demokritus'un atomların kendiliklerinden düşüşleri öğretisiydi. Marx, bunu öz-hareketin diyalektik ilkesi, eylemin ilkelerinden biri olarak görüyordu. Şöyle diyordu: "Nasıl iyilik kötülükten kaçışsa, bunun gibi zevk de acıdan kaçış (sapma-ç.) dır."[21] Demokritus ve Epicu-

[17] *Age*, Halbband 1, s. 131.
[18] *Age*, s. 132.
[19] Marx, Engels, *Werke*, Erganzungsband, Erster Teil, s. 70.
[20] Marx, Engels, *Werke*. Erganzungsband, Erster Teil, s. 262.
[21] *Age*, s. 283.

rus'un görüşlerini karşılaştırırken, felsefesi kendi etik görüşlerinin, özellikle özgürlük öğretisinin temelini oluşturan ikincisinin yani Epicurus'un yanında yeraldı. Marx'ın ahlâkî sorunlara yaklaşımı akıldışı dünyanın yeni bir kalıba dökülmesinden ve felsefenin ve hayatın diyalektik birliğinden yana olduğu için felsefenin hayata aktif müdahalesini öngörüyordu. Şöyle yazıyordu: "Dünya felsefîleştikçe felsefe de dünyevîleşir... onun gerçekleştirilmesi aynı zamanda onun kaybedilmesidir de."[22] Burada söylemek istediği şey, felsefenin hayata dönüştürülürken hayatı yeni ve daha yüksek bir aşamaya yükselttiği, kendisinin de salt teori olmaktan çıkarak pratik faaliyette vücut bulduğuydu. İşte burada, onun, gelecekteki teori ve pratiğin karşılıklı bağlılığı ve birliği öğretisinin tohumlarını buluruz.

Marx'ın tezi, Tanrıtanımaz görüşlerinde kaydetmiş olduğu bir ilerlemeyi gösterir. Görüşleri militan bir Tanrıtanımaz ruhla ve batıl itikatlara karşı nefretle ateşlenmiş ve bilimsel araştırmayı dinin çerçevesi içinde dondurmaya ve onu dinin çıkarlarına tabi kılmaya çabalayan bütün gerici felsefeyi hedef almıştı. Marx tezlerinin önsözünde Tanrıtanımazlığın kendisinin amentüsü olduğunu açıklıyordu. Şöyle yazmıştı: "Felsefe... hasımlarına Epicurus'un haykırışıyla karşılık vermekten hiç bir zaman yılmayacaktır: 'gerçek kâfir, kalabalıkların tapındıkları tanrıları inkâr eden değil; asıl, kalabalıkların inandıkları tanrıları doğrulayan kişidir.'... Prometheus'un itirafı, 'sözün kısası, tanrıların topundan nefret ediyorum' onun kendi itirafıdır. Onun bütün yerdeki ve gökteki tanrılara karşı kendi özdeyişidir."[23]

Marx, tezinde Tanrı'nın varlığının bütün o sözde delillerinin totolojiden (boş laftan) başka bir şey olmadığı üzerinde önemle durdu; ama Marx, dinî dünya görüşünün akıldışı olmasına karşın dinin gerçek bir güç olduğunun farkındaydı. Dinin üstesinden gelmeye uğraşan gerçek bilimin ödevi, yalnızca onun dogmalarını yıkmak değil, onun özünü, kökenlerini ve gördüğü geniş kabulün nedenini açıklamaktı. Marx, tanrılara inanışın ortaya çıkışını insanın bilincinin gelişmesindeki ilk aşamanın, henüz kendini çevreleyen dünyayı kavramaktan ve açıklamaktan yoksun olan ve bunun doğaüstü ve akıldışı varlıklara atfeden ilkel bir düşünce düzeyinin yansıması olduğu sonucuna vardı.

Marx, "*her kim için dünya nedensiz olarak görünüyorsa ve bu yüzden onun kendisi de nedensiz olarak varoluyorsa, işte onun için Tanrı mevcuttur.*"[24] diyordu.

O sıralarda Berlin Üniversitesi'nde tez savunmak çok karmaşık ve çok masraflı bir işti; onun için tezini, 15 Nisan 1841'de, felsefe doktoru ünvanını aldığı Jena Üniversitesi'ne takdim etti.

Doktora tezi Marx'ın ideolojik gelişmesinde önemli bir aşamadır. Çünkü o güne kadarki bütün geçmişi boyunca bir idealist ve bir Hegelci iken, artık bütünüyle Tanrıtanımazlığı savunuyor ve felsefenin gerçeklik üzerinde etken bir tavır almasında ısrar ediyordu. Hegel, onun için hâlâ büyük bir otorite -bir "dev düşünür"dü- ancak genç adam Hegel'inkinden farklı sonuçlara gerek gösteren bazı sorunlara karşı kendi yaklaşımını geliştirmenin özlemi içindeydi. Felsefe ve gerçeklik arasındaki ilişki sorununda göğüs göğüse boğuşmayı sürdürüyordu; ve er veya geç düşünce ile varlık arasındaki ilişkiyle karşı karşıya gelmeye zorunluydu. İdealizmle temelde

[22] *Age*, s. 328
[23] MEGA. Abt. I, Bd. I, Halbband I, s. 10.
[24] *Age*, s. 81.

bağdaşmaz militan Tanrıtanımazlığı onun daha sonraları materyalizmi benimsemesini kolaylaştırdı.

Feuerbach'a Karşı Tavır

Marx'ın tezini bitirdiği yıl Almanya'nın ideolojik hayatında önemli bir olay (o günlerin öncü zihinlerinde büyük bir kurtarıcı etki yapan Feuerbach'ın *Hıristiyanlığın Özü*'nün basılması-) oldu. Feuerbach bir anlamda, sınırlı da olsa Genç Hegelcilerin içinde, idealizmin üstesinden gelen ilk düşünürdü. Kitabı dinin materyalist bir eleştirisiydi; ve doğanın insan zihninden bağımsız olarak varolduğunu ve doğanın insanların bizzat kendilerinin onun ürünleri olarak üzerinde ortaya çıktıkları temel olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Feuerbach, doğa ve insan dışında hiç bir şeyin varolmadığını ve insanın dinsel hayal gücünün yarattığı üstün varlıkların insanın kendi özünün fantastik yansımalarından başka bir şey olmadıklarını ilân etti. Feuerbach'ın sorunu ortaya koyduğu biçimde, insanın Tanrı anlayışı bireylerin karakteristikleri olmamakla birlikte bir bütün olarak insanlığa, insan soyuna, insan ırkına, ya da bir yaratık olarak insana ait niteliklerin bir araya gelişiydi. Feuerbach şöyle yazıyordu: "Sevgiye kutsal bir yüklem olarak inanırsınız, çünkü siz kendiniz seversiniz; Tanrı'nın akıllı olduğuna inanırsınız, çünkü iyiliği ve aklı en iyi nitelikleriniz olarak görürsünüz... O yüzden en yüce gerçeklik olarak görülen Tanrı, insanın kendi özüdür."[25] Bunun sonucu olarak insan kendi kendisini Tanrı kavramıyla yoksun bıraktığı kendi özüne yeniden sahip çıkmalıydı.

Daha bu sıralarda bile Feuerbach'ın bazı düşünceleri genç Marx'ın kendisi için geliştirdiği düşünceleriyle çatışma halindeydi. O, Feuerbach'ın düşünerek zihninde geliştirdiği yaklaşımı kabul edemezdi; zira Feuerbach'ın diyalektiği küçümsemesi, Marx'ın diyalektiğin devrimci rolünü derinden kavramasıyla çatışıyordu. Ve Marx felsefeyi aktif bir güç olarak görüyordu. Ancak Marx, Feuerbach'ın kitabını, bilimin kavrayış ufuklarını genişleten bir kitap olarak bütünü itibariyle olumlu karşıladı. Marx, dinin kökenlerinin dünyevî olduğuna dair kendi düşüncelerinden ötürü de Feuerbach'a ilgi duydu. Marx'ın materyalist düşünceleri olgunlaşırken, klâsik Alman felsefesinin idealist temellerine sonuncu güçlü darbeyi indiren ve bu felsefenin en son temsilcisi olan Feuerbach, Marx üzerinde gittikçe artan bir etki yapmaya başladı.

Marx, Feuerbach'ın kitabı hakkındaki düşüncesini ilk olarak, 1842 Ocak'ında yazılan ve bir yıl sonra yayımlanan "Strauss ve Feuerbach Arasındaki Hakem Olarak Luther" başlıklı makalede açıkladı. Bu Marx'ın o zaman Feuerbach'tan ne kadar tatmin olduğunu gösteriyordu. Genç Hegelciler gibi Marx'ın -kendisi bütünü itibariyle daha henüz bir idealist olduğundan- *Hıristiyanlığın Özü*'nü, bunun materyalist içeriğini kavramaksızın, öncelikle tutarlı Tanrıtanımazlığın bir manifestosu olarak gördüğü doğrudur. Ancak makalesinde, şeyleri "spekülatif teolojinin *gözüne gözüktüğü* gibi" gören Strauss'a karşı, şeyleri "*oldukları gibi*"[26] gören Feuerbach'ın yanında yeralmıştı. Marx, Feuerbach'ın görüşlerini Strauss gibi düşmanlıkla karşılayan ılımlı Genç Hegelcilerin bu tutumlarını, gerçeği kavramalarını engelleyen batıl iti-

[25] L. Feuerbach, Das Ween des Christentbums, Leipzig, 1904, s. 75, 77.
[26] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 26.
* Araf: (Purgatory) Dinde günahların cezalarının çekildiği geçici bir yer. (ç.)

katlardan kurtulmak için açıkça isteksizlik göstermek olarak değerlendirdi. Şu sonuca vardı: "Aslında sizler için *ateş ırmağından geçmekten* başka *gerçeğe ve özgürlüğe* giden bir yol yoktur. Feuerbach, çağımızın *arafıdır**"[27] Marx'ın makalesi, onun dünya görüşünde Feuerbach'ın düşüncelerinin büyük etkisi altında materyalizmin unsurlarının ortaya çıktığını gösteriyordu.

Siyasi Eyleme Başlayış
Prusya Sansürüne Karşı Yazılan Makale

Artık doktora tezi tamamlanmıştı. Marx'ın gelecek için pek çok tasarısı vardı. Bonn Üniversitesi'ne Bruno Bauer'in yanına giderek felsefe öğretmeye ve Feuerbach'la birlikte *Ateizm Arşivleri* adında bir dergi çıkartmaya ve Hıristiyan sanatı üzerine bir çalışma yapmaya karar verdi. Trier'de iki ay kaldıktan sonra 1841 Temmuz başlarında yerleşmek üzere Bonn'a gitti. Burada Bruno Bauer ile yakın dostluk kurdu ve ona Sağ-kanat Hegelcileri hedef alan Hegel'in *Hüküm Günündeki Borazan Sesi* adlı Tanrıtanımaz kitapçığını yazmakta yardımcı oldu.

Ancak bir öğretim üyeliği bulma ümidi gerçekleşmedi. 1840 yılında tahta çıkışı ile muhalefet çevrelerinde artık liberal bir hükümet siyaseti olabileceği ümidini uyandıran Kral 4. Friedrich Wilhelm çok geçmeden hiçbir anayasa reformu olmayacağını açıkca ilân etti. Ne kadar ılımlı olursa olsun, Prusya monarşisini eleştirenler acımasızca eleştirildiler. Johan Jacob Prusya için temsilî meclis sistemini savunan kitapçığı yazması yüzünden vatana ihanetle suçlandı. Bruno Bauer Bonn Üniversitesi'nden kovuldu.

En önde Marx, Bruno Bauer ve Arnold Ruge olmak üzere Genç Hegelcilerin en radikalleri, durmaksızın artan hükümet tedbirleri yüzünden ve bir anayasa ile kendisine göre liberal bir düzen getireceğini umdukları "aydınlık monarşi" hayâllerinin yıkılmasından ötürü siyasete dönmek zorunda kaldılar. Marx, bir anda ve ne pahasına olursa olsun tercihini yaptı ve siyasî savaşçılığı kabul etti. Kendisini gençliğinin olanca ateşiyle demokratik özgürlükler için Prusya mutlakiyetçiliğine karşı verilen mücadelenin içine attı. Daha önce başlamış olduğu teorik çalışmaları bir yana koydu ve 1842 yılı Ocak ortası ve Şubat başlarında "Son Prusya Sansür Yönetmeliği Üzerine Düşünceler" başlıklı makalesini yazdı. Bu, hükümet ve ılımlı muhalefetin bir bölümü tarafından yeni kralın liberal düşüncelerinin bir kanıtı olarak karşılanan sansür kanununa karşı yayın yoluyla yaptığı ilk saldırıyı ve kanunu şiddetle eleştiriyordu.

Marx, basına daha çok özgürlük veriyormuş gibi görünen ama gerçekte amansız gerici sansürü başıboş bırakan, ikiyüzlülükle kaleme alınmış yönetmeliğin gerçek anlamını teşhir etti. Şöyle yazıyordu: "Bir şeyden pay vermek gerektiği zaman, kişileri, araçları feda etmek, ama sözkonusu olan şeyi, kurumun kendisini olduğu gibi korumak *sahte-liberalizmin* huyudur. Kamuoyunun yüzeyde kalan ilgisi böylelikle saptırılır."[28] Yönetmeliğin esası, Hıristiyan dini üzerindeki eleştirilerin bütünüyle yasaklanması ve böylelikle de siyasal muhalefetin bütün çıkış yollarının tıkanma-

* Araf: (Purgatory) Dinde günahların cezalarının çekildiği geçici bir yer. (ç.)
[27] *Age*, s. 27, bir kelime oyunu. *Feuer* - ateş ve *Bach* - ırmak.
[28] *Age*, Bd. 1, s. 4.

sıydı. Hükümet, bunun, mevcut sisteme yönelen bütün eleştirileri boğacağını sanıyordu.

Marx, düşünceleri cezalandıran kanunların, ancak tek başına bütün toplumun aklına kendisinin sahip olduğunu sanan ve halka düşman bir hükümet tarafından çıkarılabileceğini söyleyerek hükümetin basını gemlemesini kınadı. Böyle bir hükümet, ancak bir bürokratik makineye yaslanabilir ve ancak resmî görevlilerine güvenebilirdi. Prusya devlet sistemindeki hayatî sakatlık, bürokratların, dedikleri ve yaptıkları sanki Tanrı buyruğu olan kibirli resmî devlet memurlarının sahip oldukları iktidardı. Bundan dolayı Marx, sansüre yöneltti̇ği eleştirisini Prusya devlet kurumlarının, ve mutlakiyetçi feodal sistemin kendisinde bulunan temel sakatlıkların kararlı ve ısrarlı bir şekilde mahkûm edilmesiyle birleştirdi.

Vardığı sonuçta devrimci bir ses çınlıyordu: "*Sansürün* gerçekten *kökünden tedavisi* onun tümüyle *ortadan kaldırılması* demektir. Çünkü Kurumun kendisi bir kurum olarak hastadır."[29] Düşündüklerinin tümü gibi bu da okura Almanya'daki toplumsal düzenin kısmî düzeltmelere değil, radikal dönüşümlere ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Böylesine bir dönüşümün itici güçleri ya da sınıfsal amaçları hakkında henüz açık bir düşüncesi olmadığı doğrudur, ama devrimci bir yazar olarak yaptığı bu başlangıç, devrimci-demokratik inançlarının çarpıcı bir ifadesidir.

Marx'ın makalesi Almanya'da mevcut sansür altında basılamadı. Gün yüzüne ilk olarak 1843 yılında İsviçre'de Ruge tarafından *Anektota zur neuesten deutschen Philosophie und Publicistik*, başlığı altında yayımlanan bir derlemenin ilk cildinde çıktı.

Rheinische Zeitung
Yazarlık ve Editörlük

Marx'ın devrimci-demokratik düşünceleri, onu, geniş bir eylem alanı ve düşüncelerini duyurabileceği bir kürsü aramaya zorladı. 1842 Ocağında Köln'de yayımlanmaya başlayan *Rheinische Zeitung* adındaki muhalefet gazetesine girdi. Gazete Rheinland'ın önde gelen zengin burjuvaları -Camp Hausen, Hansemann ve liberal muhalefetin öteki üyeleri- tarafından kurulmuş ve finanse edilmişti. Bu kişiler, en iyi yazarları gazeteye almak çabası içinde radikallere ve özellikle Genç Hegelcilere yöneldiler. Bu çaba ortak düşmana karşı bir çeşit özel pakt kurulmasıyla sonuçlandı. Marx'ın önerisiyle (Marx artık Rhein eyaletindeki siyasî çevrelerde önemli bir otoriteye sahipti) Berlinli bir Genç Hegelci, Adolf Rutenberg gazetenin editörlüğüne getirildi. Bauer kardeşler, Hess Köppen gibi Genç Hegelci yazarlar gazeteye yazılar yazdılar. Ancak ilk başlarda daha çok liberal çıkışlar egemen olmakla birlikte gazetenin çizgisi belirsizdi. Ve geniş bir okuyucu kitlesi yoktu: 1842 Ocağında 400 abonesi bulunuyordu.

Marx, *Rheinische Zeitung*'da 2 Mayıs 1842'de yayımlanan Rhein eyalet meclisinin çalışmaları hakkındaki bir yazı dizisiyle yazılarına başladı. 1842 yazından itibaren gazete üzerindeki etkinliği daha da arttı. Artık yalnızca makale yazmakla kalmıyordu. Yönetimde de gittikçe artan bir söz hakkı vardı. 1842 Ekim ayı ortasında

[29] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 25.

gazetedeki işleri onu Köln'e taşınmaya zorladı. 15 Ekim'de de gazetenin editörü oldu.

Bundan sonra gazete artık dikkat çekici devrimci-demokratik çıkışlar yapmaya başladı. Ve Prusya mutlakiyetçiliğine ve onun ideolojik savunucularına yönelttiği eleştiriler gittikçe keskinleşti. Pratikteki bu ilk sınav Marx'ın yeteneklerinin pek çok yanını; örgütleyici yeteneğini, yazı kadrosunu seçmekteki becerisini, büyük çalışma kapasitesini hem yazı yazmaktaki, hem yayımcılıktaki doğa vergisi edebî üstünlüklerini ortaya çıkardı.

Marx, büyük bir günlük gazetenin editörü olarak gösterdiği büyük yetenekle yazı kurulu üyelerinin ve danışma kurulu üyelerinin katıldıkları haftalık toplantılarda üzerlerinde hararetle tartışılan sosyo-ekonomik sorunları çözümlemeyi de başardı.

Marx, başka yazarlar da alarak gazeteyi daha popüler bir hale getirdi. Çok geçmeden Rhein eyaletinin, hattâ Prusya Krallığı sınırlarının dışında bile ilgiyle okunmaya başlandı. Yazarları arasında İngiltere'den haberler gönderen genç Engels vardı. *Rheinische Zeitung* bütün Almanya'daki demokratların sözcüsü haline geldi. Tirajı 1842 Ağustos'unda 885 iken Kasım'da 1820'ye ve 1843 Ocak'ında o dönem için büyük bir rakkam sayılan 3400'e çıktı. *Manheimer Zeitung* 1842 Aralık'ında şunları söylüyordu: "Gazetenin Almanya ve Almanya dışındaki abonelerinin sayısı günden güne artıyor ve artık ilerleme ve özgürlük taraftarlarının... çıkarlarını savunan kendilerine ait bir organları bulunuyor."

Gazetenin Marx'ın makalelerinin pekiştirdiği çizgisi, Prusya hükümetini hemen uyardı. Prusya sansürü, Marx'ın Rhein Eyalet Meclisi üzerindeki yazı dizisinin ilk makalesinin yayımlanmasından sonra çok daha sertleşti; devlet ve kilise üzerine olan ikinci makalenin yayımını yasakladı. Yetkililer en çok Marx'ın Rhein meclisindeki orman suçları kanununun tartışmaları üzerinde makalesinden tedirgin olmuşlardı. Vali (*Ober Präsident*) von Schaper "Mevcut devlet kurumlarına karşı saygısızca ve hayasızca müdahalesinden ötürü" gazeteye karşı bir kararname çıkartılmasına karar verdi. Gazete kapatılmakla yüzyüzeydi. 30 Kasım 1842'de Marx, Ruge'ye şöyle yazmıştı: "Şimdi artık, sabahtan akşama kadar sansürün verdiği müthiş eziyetlerle, bakanlıklardan gelen yazılarla, *Ober Präsident*'in yakınmalarıyla, eyalet meclisindeki suçlamalarla, hissedarların ulumalarıyla vb. başa çıkmak zorundayız ve ben eğer hâlâ yerimde duruyorsam, bu bütün imkân ve yeteneklerimle iktidardakilerin kafalarındaki plânları gerçekleştirmelerinin önüne geçmeyi görevim olarak gördüğümdendir.[30] Bu koşullar altında Marx'a, Prusya gericilerine gazeteyi kapatmak için bekledikleri bahaneyi vermeden gazetenin temel çizgisini sürdürmek için kendine hâkim olmak ve olağanüstü bir esneklik göstermek düşüyordu.

Marx'ın Yazılarındaki Devrimci-Demokratik Düşünceler

Almanya'daki ciddî toplumsal ve siyasal sorunlar üzerindeki gergin ve sert tartışmalar Marx'ın devrimci-demokratik inançlarını güçlendirmesine ve ateşli bir devrimci yazar olarak kalemini keskinleştirmesine yardımcı oldu.

Yazdığı bütün makaleler mevcut sistemin akıldışı, "Zulüm ve vahşeti" mazur göstermeye çalışanların düşüncelerinin ise sakat olduğunu gösterme amacını güdü-

[30] *Age*, Bd. 27, s. 413.

yordu. Makaleleri ilerlemeye ve yeninin ve ilerleyenin eskiyi ve çürüyeni yeneceğine olan derin inancının izlerini taşıyordu. Bu makaleler Marx'ın devrim çağının edebiyatı hakkındaki kendi sözlerinin bir araya toplanmasıydı. Bu çağın edebiyatı, durmak dinlenmek bilmez eleştirisinde, "*parçalanmış olanı parçalayan ve reddedilmiş olanı reddeden yeni hayatın kendi öz gücünün farkına varmış olmasına*" [31] güveniyordu.

Rheinische Zeitung'da yayımlanan "zümreler meclisi oturumlarında basın ve yayın özgürlüğü üzerine görüşmeler" hakkındaki makalesinde Marx, kendisinin de dediği gibi, basın özgürlüğünü ve sansürü farklı bir açıdan ele alıyordu: "son Prusya sansür yönetmeliği üzerine düşünceler" de her ikisini de genel olarak ele aldığı halde şimdi sorunu farklı toplumsal grupların ve zümrelerin tavırlarıyla birleştiriyor ve eleştirisini Prusya'daki mutlakiyetçi rejimin toplumsal temellerine -Junkerlerin egemenliğine ve Prusya'nın siyasî kurumlarını muamma haline getiren sınıf ayrıcalıklarına- kadar vardırıyordu. Sınıf temsili ilkesine karşı sert bir saldırı başlattı ve bunun halka karşı bir durum olduğunu gösterdi.

Rhen Eyalet meclisi, zümre yönetimine dayalı asillerin egemenliği altında temsilcilik sisteminin gülünç bir taklidi olan tipik bir feodal kurumdu. Çıkarlarını meclisin savunduğu varsayılan eyalet [halkı] "temsilcilerine karşı, temsilcileri aracılığıyla verdiği kavgadan daha büyük bir kavga vermek zorundaydı."[32]

Meclisin taşıdığı bu zümre karakteri basın üzerine görüşmelerde de iz bıraktı: Unvan sahibi aristokratların temsilcileri basın özgürlüğüne, sözgelimi devrime yolaçtığı için karşı koyuyorlardı. Marx, devrimi birilerinin kötü niyetlerine atfetmeye çalışan bu girişimleri teşhir etti ve bunun kanunlara bağlı nesnel bir süreç olduğunu gösterdi. Nasıl ki gök cisimleri astronomun teleskobu yüzünden hareket etmiyorlarsa, devrimlere yol açan şey de basın özgürlüğü değildi.

Marx'ın gazetedeki yazılarında göze çarpan şeylerden biri de meclisin burjuva üyelerinin gönülsüz tavırlarına yönelttiği eleştiriydi. Marx, onların dar sınıf çıkarlarının güdüsüyle hareket ettiklerini ve muhalefetlerinin "Bir vatandaşın (*Citoyten*) değil, bir *burjuvanın muhalefeti*"[33] olduğunun tamamen farkındaydı.

Marx, "Erkekçe onurlu ve kararlı tutumu", basın özgürlüğünün karşısında olanların acıklı çırpınışlarının tam karşıtı olan meclisteki köylü temsilcisinin tutumunu destekledi. Özgürlük diyordu Marx, mızraklarla ve baltalarla kazanılmalıdır. Yararsız sızlanmalarla ve sümsükçe dilenmelerle değil.

Makale, Marx'ın devrimci-demokratik görüşlerini apaçık ortaya koyuyordu: Feodal-Monarşist toplumsal zümre sisteminden nefret eden bazı toplumsal zümrelere ayrıcalık yerine, bütün halka demokratik özgürlük çağrısı; dar kafalı burjuva liberalizmine yönelik eleştiri; kitleleri bir bekle gör politikasına mahkûm eden liberal taktiklere karşı kararlı devrimci eylem ile muhalefet yürütme.

Yazar, Marx, yalnızca Almanya'daki toplumsal ve siyasal düzene karşı değil, onu destekleyen gerici filozof ve tarihçilere karşı da savaş ilân etti. Almanya'da Avukat Stahl ve tarihçi Leo, Fransa'da Bonald ve de Maistre ve İsviçre'de Haller gibi savunucularının aydınlanma hareketine saldırdıkları, Fransız burjuva devrimini

[31] *Age*, Bd. 1, s.80.
[32] *Age*, s. 43.
[33] *Age*, s. 65.

aforoz ettikleri, ortaçağa ağıtlar yaktıkları gerici romantisizmi de elden geçirip kınadı. Aristokratik feodal kurumlar, tarihsel hukuk okulu tarafından da (Hugo, Savigni ve diğerleri) göklere çıkartılıyordu. Bu akım, tarihsel geleneklerin ve zamanın yüceltti̇ği kurumların işlerine, bu kurumların onları mantıklı bir açıklamadan hattâ değişmeden yoksun kılan eşi bulunmaz bir ulusal ruhun ürünleri olmalarından ötürü karışılmaması gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Marx'ın "Tarihsel Hukuk Okulunun Felsefesi Manifestosu"adlı makalesi, bu akımın gerici yapısını ve onun ileri düşüncelere ve daha da çok mevcut düzenin devrimle devrilmesi düşüncesine nasıl düşman olduğunu teşhir etti. Daha sonraları, çok daha yıkıcı bir şekilde, "bugünün kötülüklerini geçmişin kötülükleriyle haklı çıkartan; kırbacın eski, tevarüs edilmiş ve tarihsel olmasından ötürü serflerin her kırbaç yiyişlerinde haykırmalarını isyankârlık olarak damgalayan bir okul"[34] diyerek tanımladı.

Rheinische Zeitung'da yayınlanan makaleleri yazdığı sırada devletin yapısı ve rolü ile maddî ve manevî faaliyet arasındaki ilişki hakkındaki görüşleri daha henüz idealistti. Ancak gerçeğin eleştirici bir değerlendirmesine ve özgürlük idealini yalnızca saf aklın alanına değil, gerçekliğin içine yerleştirme arzusuyla birlikte halkın gerçek çıkarlarını kavramak ve savunmak isteği ona kendisini çevreleyen dünya ve özellikle toplumsal ilişkiler hakkında gittikçe derinleşen ve somutlaşan bir anlayış kazandırdı; ve bu onu sonunda materyalizme vardırdı.

Marx'ın *Rheinische Zeitung*'un editörlüğü görevini kabul ettiği gün çıkan gazete onun "Komünizm ve *Augsburg Algemeine Zeitung*" başlıklı makalesini taşıyordu. Bu makale, gerici *Algemeine Zeitung* gazetesinin Marx'ın gazetesini komünist propagandasını yapmakla suçlayışına karşılık veriyordu. Marx, komünizm sorununun ileri Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltere ve Fransa için büyük önem taşıdığını söylüyordu. Komünizm diyordu Marx, "Avrupa'nın ayırdediciliğinin" en önemli çağdaş göstergelerinden birisidir. Bunun da ötesinde Marx, komünist düşüncelerle bu ülkeleri dağıtıp çözen kitlesel işçi hareketleri arasındaki sıkı bağı görmeye başlıyordu: "Hiçbir şeye sahip olmayan zümrenin orta sınıfların refahından *pay istediği* gerçeği Mahchester, Paris ve Lyons'da yaşayan herkes için aşikârdır."[35] Bu üç şehre değinmesi için haklı bir neden de vardı: Manchester, Chartist hareketin merkezlerinden biriydi. Paris ve Lyons ise proletaryanın devrimci eylem alanıydılar. 1831 ve 1834'te Lyons'lu dokumacıların yaptıkları ayaklanmalar pek çok kişinin henüz aklından çıkmamıştı.

Karşı karşıya kalmış bulunduğu sorunun büyük önemini kavrayan Marx, sosyalizm ve komünizmin özü hakkında nihaî kararını verebilmek için bilgisinin yetersiz olduğunu gördü. Ancak Leroux Considerant ve Proudhon'un kitaplarını okuması Marx'a onların ütopik sosyalizmlerindeki teorik sakatlığı açıkça göstermişti. Demokratik düşünceli Marx'ın bu öğretilere karşı düşüncesini etkileyen bir başka olay ise, o sıralar büyük toprak sahibi zümrelerin savunulmasının ve loncaların muhafaza edilmesi taleplerinin sık sık komünizm kılığında ortaya atılması idi.

Marx, birbiri ardısıra çıkarak yayılan ütopyacı sosyalizm öğretilerini, dünyaya

[34] *Age*, s. 380.

[35] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 106.

mutlak bir gerçek bulunduğunu açıklamaya çabalamaları ve açıkça dile getirdikleri dogmatizm yüzünden eleştirdi. Şöyle yazmıştı, "*Rheinische Zeitung*... bugünkü biçimleriyle komünist düşüncelerin bir *teorik gerçeklik* taşıdıklarını bile kabul etmemektedir. Bu yüzden onların *pratikte gerçekleştirilmelerini* isteyemez hattâ bunu mümkün bile görmemektedir."[36]

Genç Marx gerçeklik üzerine bildiriler yayınlamaktan ya da gerçeklik için dogmatik reçeteler düzenlemekten kaçındı; gerçekliğin çelişkilerini çözümleyecek yollar bulabilmek için bunlar üzerinde sürekli ve derin bir inceleme yaptı. Daha sonraları önemli ütopik sosyalistlerin düşünceleri hakkında daha derin ve daha geniş bir anlayışa ulaştığı zaman, onların teorilerindeki aklî unsuru değerlendirerek, bunları kendi Bilimsel Komünizmini oluşturmak için yaratıcı bir şekilde kullanmasını bildi.

Marx "Orman Suçları Kanunu Üzerindeki Görüşmeler" başlıklı makalesinde ciddî toplumsal sorunları ele alıyordu. Bu makale *Rheinische Zeitung*'da 25 Ekim 1842'den 3 Kasım 1842'ye kadar yayımlanan "Altıncı Rhein Eyalet Meclisi'nin Oturumları" başlıklı dizideki üçüncü yazıydı. Burada yalnızca bireysel çıkarlar karşısında bir bütün olarak toplumun çıkarlarını değil, "yoksulların, siyasal ve toplumsal ayrıcalıklardan yoksun kitlenin çıkarlarını"[37] savundu. Bu, onun devrimci demokratizmine çok daha belirgin bir toplumsal hedef kazandırdı. Şimdi artık mevcut sistem altında ezilen geniş emekçi halk kitlelerinin çıkarlarını savunmayı amaçlıyordu.

Marx, Rhein Eyalet meclisinin yoksulların ağaç kesmelerine, hattâ rüzgârla savrulmuş dal ve filizleri toplamalarına bile gaddarca cezalar getiren yeni tasarıyı desteklemesiyle tamamen çıkarları mülksüz emekçi halkla çatışan özel orman sahiplerinin yanında yeraldığını gösterdi. Marx, devlet kurumunun bir bütün olarak toplumun çıkarlarının ifadesi olduğu şeklindeki idealist görüşü henüz kabul etmekle birlikte, yalnızca meclisin değil, devletin kendisinin de özel mülkiyetin bekçiliğini yaptığını kavramaya başlamıştı. Prusya devletinin, sınıf ayrıcalıkları, bürokratik ve polis sistemiyle devletin bu karakterini ortadan kaldırmış olduğuna inanıyordu. Öfke ve iğrenti karışımı bir duyguyla, Prusya devletinin, "Devlet gibi davranacak yerde, özel mülkiyetin istediği gibi davranacak kadar alçaldığını"[38] yazıyordu. Ancak Marx, bir operatörün ameliyat edilecek organı keşfetmesi gibi, esas olan şeyi, özel mülkiyetin çıkarları ve mevcut devletin siyaseti arasındaki bağı, bulmuştu neredeyse.

Marx, Prusya devletini, orman sahiplerini hoşnut kılmakla ve böylelikle özel çıkarların tutsağı haline gelmekle suçlarken, devletin halkın çıkarlarına karşı beslediği düşmanlığı vurguluyordu. Bu dönemde yazdığı yazılarda sık sık kullandığı özel çıkar kavramı gittikçe somutlaşan bir içerik kazanıyordu. Özel ve genel felsefî anti tezinin ardında, mülkü olanlar ve olmayanlar arasındaki çelişme yatıyordu.

Bu çelişmeler ve Prusya devletinin halka-karşı özü, Marx'ın "Moselle Muhabirinin Haklılığı" başlıklı makalesinde çok daha güçlü bir biçimde ortaya konulmuştu: 15-20 Ocak 1843 tarihleri arasında yayımlanan bu makale, Peter Goblenz'in Moselle'de bağcılıkla uğraşan köylülerin içinde bulundukları kötü durumu ve hükümetin

[36] *Age*, s. 108.
[37] *Age*, s. 115.
[38] *Age*, s. 126.

bunlara yardım etmekte gösterdiği isteksizliği anlatan haberindeki gerçekleri Von Schaper'in inkâr etmeye kalkışmasına verilen bir karşılıktı. Von Schapper'le polemiğe giren gazete editörü Marx, artık yetkililerle açıkça boğaz boğaza geliyordu.

Marx'ın bu yazısı, halkın mutlakiyetçilik ve feodal kalıntılar altında çektiği sıkıntıların asıl köklerinin neler olduğu hakkında çok daha derin bir kavrayış kazandığını ortaya koydu. Marx, Moselle'li bağcıların vahim durumlarının suçunu hava koşullarına ve resmi görevlilerin yaptıkları çeşitli yanlışlıklara yüklemeye kalkışanlara kararlı bir biçimde karşı çıktı. Şöyle yazmıştı, "İnsan *devleti ilgilendiren* bir durumu incelerken, *koşulların objektif doğasını* görmezlikten gelmeye ve her şeyi ilgili kişilerin *iradesiyle* açıklamaya kolayca heveslenebilir. Ne var ki özel kişilerin ve tek tek yetkililerin davranışlarını belirleyen ve onlardan kendilerinin soluk alıp vermeleri kadar bağımsız olan *koşullar* bulunmaktadır."[39] Marx, halkın sıkıntılarının asıl nedeninin Prusya'daki toplumsal sistemin ve Prusya monarşisinin doğasında yattığını ileri sürüyordu. Marx, halkla hiç bir teması olmayan, onların üstüne çöken ve halkın çıkarlarını gözetmeyen bürokratik makine hakkında açıklayıcı yazılar yazdı. Halkın çıkarlarıyla Prusya devletinin siyasetleri arasında sürekli bir çelişme olduğunu söyledi. Bütün yazısını tek bir düşünce kucaklamaktadır: Mevcut düzende halk hükümetten hiçbir iyilik bekleyemez. *Ober Präsident*'e verilmesi tasarlanan karşılığın beş bölümünden yalnızca ikisinin gün ışığına çıkması bu yüzden şaşırtıcı değildir. Geri kalan bölümler yasaklanmıştır.

Makale, Marx'ın üslubunda da bazı değişiklik belirtilerini içeriyordu: Karşı konulmaz mantığına karşın soyuta yönelen inşalar çok daha azdı artık ve Marx, halkın çıkarlarının savunucusunun yüksek ve berrak ses tonuyla konuşmaya başlamıştı; "Çevresindeki halkın yoksulluğunun *amansız çığlığını* sık sık duymak zorunda kalan herkes, düşüncelerini en zarif ve en yumuşak görüntülerle dile getirebileceği estetik inceliği hemen kaybeder. Hattâ bir zaman için, anayurdunda yaşadıkça unutamayacağı bir dille, acının diliyle konuşmayı siyasal görevi olarak kabul edebilir."[40]

"Özgürler" ile Çatışma

Genç Hegelcilerden gittikçe kopan Marx'ın ayrıntılı olarak ortaya koyduğu teorik görüşler ve bunun da ötesinde *Rheinische Zeitung*'da izlediği taktik çizgi, Berlin'de kendilerine "Özgürler" adını veren bir grup adamla çatışma içine girmesine yol açtı. Bunların arasında Edgar Bauer ve daha sonraları Max Stirner takma adını alan Kaspar Schimidt'in önderlik ettikleri Genç Hegelciler de vardı. "Özgürler"in karakteristik özellikleri, ayrım yapmaksızın her şeyi eleştirmeleri, ortaya herhangi bir olumlu program koymamaları, topyekûn inkârı savunmaları ve en ilgisiz zamanlarda komünizm ve Tanrıtanımazlık üzerine bağıra çağıra ultra-radikal sözler etmeleriydi. Bütün uzlaşma ve anlaşmaları reddediyorlardı. Vahşi şamataları Berlin burjuvalarını şaşkınlığa düşürdü; ama hükümet için bir gerçek tehlike haline gelmedi ve yalnızca demokratik harekete leke sürdü.

Marx "Özgürler"in soyut eleştirilerinin bir işe yaramadığını sürekli olarak belirtti ve doğru teorinin somut koşulların kapsamı içinde ve bunların gücüyle dile getirilme-

[39] Marx, Engels, *Werke*, Bd. I, s. 177.
[40] *Age*, s. 172.

si ve işlenmesi gerektiğini ileri sürdü. *Rheinische Zeitung*'un editörü olduğu zaman da onların yazılarının yayımlanmasına son verdi. 1842 Kasım'ında Ruge'ye şöyle yazmıştı: "Bu adamlar *Rheinische Zeitung*'u kendi yumuşak başlı organları olarak görmeye alıştırılmışlardı; ama ben artık bu sulu sözlerin eskisi gibi çağıldamasına izin verilemeyeceği inancındaydım."[41] "Özgürler" buna demagojik tutuculuk suçlamasıyla karşılık verdiler. Marx, bu çevrenin üyelerinden biri olan Eduard Meyen'e verdiği cevapta, "kaypak akıl yürütmelerin, gürültülü sözlerin, böbürlenmenin ve kendine hayranlığın azaltılmasını ve belirliliğin, somut gerçeğe yönelen dikkatin, derin araştırmaya dayanan bilginin çoğaltılmasını" istiyordu. Komünist ve sosyalist öğretilerin tiyatro dergilerinde ve tamamen yüzeyde ele alınmasının hoşgörüyle karşılanamayacağını söyledi ve "komünizmin daha farklı bir tarzda ve daha derinlemesine tartışılmasını" istedi.[42] Ancak "Özgürler" bu eleştiriyi görmezlikten geldiler ve sübjektivizmin ve anarşist bireyciliğin içine daha çok gömüldüler. Bunlarla ayrılık artık kaçınılmazdı ve bu Marx'ın Genç Hegelcilerden açıkça ayrılmasının başlangıcı olacaktı.

Rheinische Zeitung Yasaklanıyor

Marx, *Rheinische Zeitung*'da çalışmanın artık gittikçe daha zorlaştığını görüyordu; gazete ikili sansür altındaydı; bildiğimiz sansürün ardından bir de yüksek bir memurun, *Regierungsprasident*'ın[43] denetiminden geçiyordu. Kimi zaman kırpılan sayı yayımlanacak gibi olmuyordu. Marx, Prusya polis devletinin havasını gittikçe boğucu bulmaya başlamıştı. 1843 Ocak'ında Ruge'ye şöyle yazdı: "Özgürlük aşkına bile olsa aşağılık işlerle uğraşmak; sopalarla dövüşmek yerine iğneler batırarak dövüşmek kötü bir şey. İkiyüzlülükten, sersemlikten, keyfilikten, kelimeler üzerinde kıvranmaktan, karalamalar yapmaktan, hilelere başvurmaktan ve kafa kaşımaktan bıktım artık."[44]

Hükümet çevreleri *Rheinische Zeitung*'u Prusya devleti için her geçen gün büyüyen bir tehlike olarak görmeye başlamışlardı. Ve editörünün kendisini de büyük bir dikkatle gözaltında tutuyorlardı. 1843 Ocak'ı başlarında gazeteyle uğraşması için öteki iki sansürcüye ek olarak Berlin'den Köln'e atanan hükümet sansürcüsü Saint-Paul, Marx'ın *Rheinische Zeitung*'un arkasında duran "devindirici ruh" ve "teorilerine can veren kaynak" olduğunu söylüyordu. Yetkililer Marx'ın *Leipziger Allgemeine Zeitung* ve *Deutsche Jahrbucher* gibi demokratik organların hükümetçe yasaklanmasına karşı çıkan yazılarından huylanmışlardı. Moselle'li bağcıların durumları üzerine yazdığı yazı bardağı taşıran son damla oldu.

Hükümet 19 Ocak 1843 ve 1 Nisan 1843'te gazetenin yayınlanmasının yasaklanması için karar aldı ve arada geçen bu zaman içinde de çok daha sıkı bir sansürü uyguladı. Resmî muhtıra, *Rheinische Zeitung*'un "açıkça kilisenin ve Devletin mevcut düzenine karşı düşmanlık yaymayı amaçlama eğilimi gösterdiğini, bu kurumların temellerine saldırdığını, hoşnutsuzluğa yol açtığını, devlet yönetimi ile alay ederek küçük düşürdüğünü ve dost güçlere karşı haksız suçlamalarda bulunduğu-

[41] *Age*, Bd. 27, s. 411.
[42] *Age*, s. 412.
[43] Regierungsprasident - Merkezi hükümetin Prusya'daki bölgesel temsilcisi.
[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 415.

nu"[45] bildiriyordu. En son değinilen şey, gazetenin, Çarlığın Almanya'nın içişlerine yaptığı müdahaleyi hedef alan ve Rus aristokrasisi arasında hoşnutsuzluk uyandıran sert eleştiriydi. Çar'ın Berlin'deki bakanı St. Petersburg'a "açıkça devrimci eğilimler gösteren"[46] gazetenin kapatılmasından duyduğu hoşnutluğu bildiriyordu.

Rheinische Zeitung'un yasaklanması bir protesto dalgası doğurdu; bütün Rheinland'da Prusya kralından kararın geri alınmasını isteyen bir dilekçe için imza toplanmaya başlandı. Köln'de kısa zamanda bin imza toplanmıştı. Dilekçeye imza koyanlar arasında Marx'ın çıkarlarını içtenlikle savunduğu Moselle'li bağcılar da vardı. Şöyle yazıyorlardı: "*Rheinische Zeitung*'un yanlış bilgiler yaydığından ya da yönetime iftira ettiğinden haberimiz yoktur; ama biz *Rheinische Zeitung*'un ülkemiz ve durumumuz hakkında, yöneticilerimiz ve kaderimiz hakkında gerçekten başka bir şey yazmadığını çok iyi biliyoruz."[47] Muhalif basın, hükümetin davranışını, ülkenin hayatî sorunlarını tartışmak için Alman basınının elinde kalan son sınırlı imkânlara da kabaca el uzatma olarak görüyordu.

Ne var ki gazeteyi finanse eden liberal Rhein burjuvazisinin onu savunmak için herhangi köklü bir şey yapmaya niyeti yoktu. Aslında onlar, gazetenin Marx'ın editörlüğü altında kazandığı devrimci-demokratik tondan da pek o kadar hoşnut değillerdi. Krala verilecek dilekçe tartışılırken, gazetenin hissedarlarından ve yönetim kurulu üyelerinden birisi uzun bir konuşma yaparak gazetenin çizgisine hücum etti. 1843 Şubat'ında hisse sahiplerinin yaptıkları bir genel toplantıda, yayıncılardan biri olan Dagord Oppenheim, 1842 Kasım'ına kadar yetkililerin gazetede çıkan yazılardan hoşnutsuz bulunduklarından haberleri olmadığından ve "ancak Kasım ayında bu beklenmedik felâkete yol açan çatişmanın ortaya çıktığı"ndan[48] yakındı.

Bu, Marx'ın siyasal çizgisinin düpedüz kınanması demekti. Zira Marx editörlüğe 1842 Ekim'inde gelmişti.

Bu koşullar altında Marx'ın gazetede çalışması artık mümkün değildi. 19 Mart 1843 tarihli gazete, Marx'ın editörlükten istifa ettiğini bildiren yazıyı taşıyordu. Ancak bu da hissedarların gazeteyi kurtarmalarına yetmedi: 31 Mart'ta gazetenin son sayısı çıktı.

Prusya'da devrimci düşüncelerin yazıyla savunulmasının imkânsız olduğunun farkına varan Marx, ülkeyi terketmeye karar verdi. İstifasından önce de, daha çok Ruge ile yazışarak yurt dışında bir devrimci organ yayınlamak tasarısını onunla tartışmıştı. Zira o, dar bir çevrenin ihtiyaçlarını tatmin eden yüklü bir akademik koleksiyona değil, daha çok ayda bir çıkan bir halk dergisine ihtiyaç olduğundan emindi. 1843 Mayıs'ı sonunda Marx, Ruge'yi görmek ve böylece dergi çıkartmak tasarılarını tartışmak için birkaç günlüğüne Dresden'e gitti.

Marx'ın artık bir devrimin yaklaşmakta olduğundan hiç bir şüphesi yoktu. Prusya devlet gemisinin bir sürü aptalla dolup taştığını ve geminin, onu hiç kimsenin gözyaşına bakmaksızın batıracak olan bir devrimci fırtınaya doğru yelken açtığını yazıyordu.

[45] Joseph Hansen, Rheinische Briefe und Akten Zur Geshichte der politichen Bewegung, 1830-1850, Bd. 1 (1830-1845), Essen, 1919, s. 402-403.

[46] *İşçi Sınıfı ve Devrimci Hareketin Tarihinden*, Rusça baskı, Moskova, 1958, s. 660

[47] *Trier'sche Zeitung*, 2 Mart 1843.

[48] *Frankfurter Journal*, 21 Şubat 1843.

Bu andan sonra devrim sorunu, bu devrimin karakteri, nedenleri ve itici güçleri Marx'ı her şeyden daha çok ilgilendirmeye başladı. Bu dönemde bir teorisyen olarak gelişme yolunda büyük atılımlar yaptı. Bu süreçte siyasî eylemin hayatî bir payı vardı. *Rheinische Zeitung*'daki çalışması, dünya görüşündeki temelden değişmeyi belirledi: İdealizmden materyalizme, devrimci-demokratizmden komünizme yönelmeye başlamıştı. Bu dönem yalnızca halkın çıkarlarını savunan ve halkı ezen mutlakiyetçi Prusya devletine karşı koyan ateşli yazılar yazmakla kalmadı, yavaş yavaş farklı toplumsal kesimlerden oluşan insanların davranışlarının bazı objektif etkenlere kökten bağlı olduğunun ve onlara özel çıkarlarının da bir şekilde toplumdaki objektif durumlarına bağlı olduğunun farkına varmaya başlıyordu. Marx, araştırdığı şeyin ana çizgisi üzerinde daha berrak bir görüş kazanıyordu. Somut olarak söylenecek olursa "özel kişilerin ve tek tek yetkililerin davranışlarını belirleyen"[49] ilişkilerin objektif doğası üzerindeki örtüyü kaldırıyordu.

Bir editör olarak ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmiş ve yalnızca bu alandaki bilgisinin yetersizliğini değil, bunların hayatta oynadıkları birinci dereceden rolü de kavramaya başlamıştı. Engels sonraları "Marx(ın) sık sık Orman Suçları Kanunu ve Moselle Köylülerinin Durumu Üzerindeki Çalışmasının kendisini saf siyasetten ekonomik ilişkilerin ve bunun sonucu olarak sosyalizmin incelenmesine yönelttiğini söyledi[ği]ni"[50] anlatacaktı.

Marx, aklını mevcut sistemi değiştirebilecek olan gücün keşfedilmesine adadı. Ne kadar doğru bir yol tuttuğu *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasından aşağı yukarı altı ay sonra Ruge'ye yazdığı bir mektupta görülebilir. Şöyle diyordu: "Sanayi ve ticaret sistemi, mülkiyet ve insanların sömürülmesi sistemi mevcut toplumda nüfus artışından çok daha hızlı bir şekilde eski sistemin altından kalkamayacağı bir bölünmeye yol açmaktadır."[51]

Gazetedeki çalışması ona devletle bağlı bir başka alanda da hayli deneyim kazandırdı. Devletin hiçbir şekilde evrensel aklın cisimleşmesi, Hegel'in ileri sürdüğü gibi evrensel olanın özel bireysel çıkarlar üstündeki cisimleşmesi olmadığını kavradı.

Bunun sonucu olarak *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasının ardından kendisinin de dediği gibi geçici olarak çalışma odasına kapanan ve yeni devrimci derginin yayını için pratik bir başlangıç fırsatı bekleyen Marx, iki yanlı bir görevle karşı karşıyaydı: Hegel'in idealist devlet ve toplum anlayışının gözden geçirilmesi ve toplumsal sürecin ardındaki gerçek itici güçlerin ve dünyanın devrimci dönüşümünü sağlayacak yolların ve araçların tanımlanması.

*Kreuznach'da **Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi** Elyazmaları Tarih Üzerine Defterler*

1843 Mayıs'ında Marx, nişanlısı Jenny Von Westphalen ve annesinin o sıralar oturdukları Rhein ırmağı üzerindeki küçük bir kent olan Kreuznach'a taşındı. "Köln'de oturan felsefe doktoru Karl Marx ile ...Kreuznach'da oturan bayan Johanna Bertha Julia Jenny Von Westphalen"in nikâhları 19 Haziran 1843'te kıyıldı.

Marx'ın 1843 Mayıs'ından aynı yılın Ekim'ine kadar Kreuznach'da geçirdiği bir-

[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 177.
[50] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 39, s. 466.
[51] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 342-343.

kaç ay, belki de uzun ve zahmetli hayatı boyunca yaşadığı en mutlu dönemdi. Duygularını öyle sık sık açığa vurmayan Marx, Ruge'ye şöyle yazıyordu: "En ufak bir romantizme kapılmaksızın seni temin ederim ki, tepeden tırnağa hem de en ciddî bir şekilde âşığım."[52]

Marx, Jenny'de kendisini seven bir eş ve çalışmasına kendini yürekten adamış bir yardımcı buldu. Yaratıcı plânlarını ve en çetin düşüncelerini onunla paylaştı. Marx yazılarını bilgili ve akıllı karısının yargısına sunardı. O, Marx'ı ilk okuyanlardan ve ilk eleştirmenlerinden birisiydi. Jenny'nin eşi bulunmaz bir edebî zevki vardı; ve Marx onun eleştirici gözlemlerine büyük bir önem verir ve önerilerini uygulardı.

Marx için Krueznach dönemi yoğun yaratıcı çalışma dönemlerinden birisiydi. Önündeki başlıca iş Hegel'in devlet ve hukuk teorisinin eleştirilmesiydi. Bu teori Hegel'in idealist toplum görüşünün özetiydi. Bu çalışmanın sonucu ilk olarak 1927 yılında Sovyetler Birliği'nde *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* adı altında yayımlanan bitmemiş el yazmalarıydı.

Marx ilkin 1842'nin ilk aylarında Hegel'in devlet ve hukuk görüşlerini eleştirdi. Ve onun ana düşüncelerinden birisini, anayasal monarşinin savunulmasını reddetti. Marx, 5 Mart 1842'de Ruge'yi Hegel'in hukukî ve siyasî kavramları üzerine yazmayı tasarladığı eleştirel bir makaleden haberdar etti. "Bunun ana noktası *meşruti monarşiye* karşı mücadeledir."[53] Bu yazı bugün elimizde bulunmamaktadır; bitirilmemiş de olabilir. Ancak Marx'ın düşüncesindeki yöneliş oldukça açıktır. Demokratik ilkelerin monarşiyle bağdaşmayacağını göstermeye uğraşmaktaydı. Ne var ki, o sıralar henüz kendisini Hegel'in toplum öğretisinin bir bütün olarak eleştirilmesine verebilecek durumda değildi. Bunu bir yıl sonra yaptı.

Marx'ın Hegel idealizmini eleştirmesine en çok yardımcı olan eserlerden birisi, Ludwig Feuerbach'ın 1843 başlarında İsviçre'de *Anekdota Zur Neuesten Deutschen Philosophie Und Publicistik* başlığı altında toplanarak iki cilt içinde yayınlanmış olan *Bir Reform Felsefesi Üzerine Hazırlık Tezleri* idi. Bu tezler Feuerbach'ın materyalist görüşlerinin bir formülasyonunu içeriyordu: "Düşünce ile varlık arasındaki gerçek ilişki şudur: *Varlık Öznedir, Düşünce Yüklemdir*. Varlık düşünceden değil, düşünce varlıktan kaynaklanır."[54] Feuerbach, Hegel'in felsefesinin teolojiye giden en sonuncu yol şeridi olduğunu gösterdi; "Açık, çıplak, saflığı bozulmamış gerçeği elde etmek için, yalnızca *yüklemi öznenin* yerine, özneyi *nesne*nin ve *ilke*nin yerine geçirmemiz gerek(tiğini)"[55] vurgulayarak dini eleştirmekte kullandığı yöntemi idealist felsefenin eleştirilmesine uyguladı.

Bu spekülatif felsefenin "*içini dışına çevirmek*" ve düşünceyle varlık arasındaki gerçek ilişkiyi kurmak düşüncesi *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* el yazmasında Marx tarafından Hegel idealizminin eleştirilmesinde genel metodolojik ilke olarak kullanılmıştı. Feuerbach'ın Hegel'in görüşlerini eleştirisi Marx'ın, kendi başı-

52 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 417.

53 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 397.

54 L. Feuerbach, "Vorlaufige Thesen zur Reform der Philosophie" *Samtliche Werke*, Bd. 11, Leipzip, 1846, s. 263.

55 L. Feuerbach, "Vorlaufige Thesen zur Reform der Philosophie" *Samtliche Werke*, Bd. 11, Leipzip, 1846, s. 246.

na keşfetmiş olduğu materyalizm yolunda ilerlemesine yardım etti. Marx bununla birlikte Feuerbach'ın felsefesinin zayıf noktalarına, özellikle onun can alıcı siyasal sorunlardan kaçınmasına ışık tutmuştu. *Bir Reform Felsefesi Üzerine Tezler*'in yayımlanmasından kısa bir süre sonra Ruge'ye yazdığı bir mektupta Marx, şu gözlemi yapıyordu: "Feuerbach'ın özdeyişleri beni yalnızca şu anlamda doyurmuyor; bunlar doğaya çok fazla, ama siyasete çok az önem veriyorlar. Fakat siyaset günümüzde felsefenin gerçek haline gelebileceği yegâne bağdır."[56] Burada her ikisinin insana bakışları arasında yeni ortaya çıkan farklılığı görürüz. Feuerbach insanı, soyut hümanizmin ışığında, herşeyden önce doğal ve içgüdüsel bir varlık olarak görüyordu; bu onun çeşitli felsefî sorunlara uyguladığı dar antropolojik ilke idi. Marx ise, daha o zaman bile, insanları birbirlerine tarihsel köklerle bağlı toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak görüyordu.

Bu yüzden devlet ve uygar toplum arasındaki ilişkinin Marx'ın el yazmasındaki, Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'ndeki başlıca sorun olması doğal idi. O zamanlar "uygar toplum", özel, her şeyden önce maddî çıkarların ve bunlara bağlı toplumsal ilişkilerin tanımlanmasında kullanılan terimdi. Fertlerin birbirleriyle kendi içine kapalı düşman varlıklar halinde karşı karşıya geldikleri bir alan olarak geniş ölçüde kabul gören uygar toplum düşüncesi, ilkesi "*Homo homini lupus est*"* kapitalist sistemdeki insan ilişkilerinin karakteristik özelliklerinin bir yansımasıydı. Uygar toplumun doğasının dosdoğru kavranması ve bunun devletle olan ilişkisi, mevcut toplumsal düzenin bilimsel materyalist bir görüşüne doğru atılmış önemli bir adım ve bir bütün olarak tarihsel süreci belirleyen başlıca nedenlerin anlaşılması için bir ipucu idi.

Hegel, devletin uygar toplumdan daha yüksek bir gelişme aşamasında olduğunu ve onu belirlediğini ileri sürüyordu. Marx ise karşıt görüş yanında saf tuttu; daha açıkçası, uygar toplumun devletin önkoşulu olduğunu ileri sürdü. Marx, devletin özü ile somut toplumsal ilişkiler arasındaki bağı çürüterek, özel mülkiyetin toplumsal sisteme göre tayin edici rolü oynadığı düşüncesini dahiyane bir şekilde dile getirdi. Şunları yazıyordu: "Siyasî sistem en yüksek aşaması içinde *...bir özel mülkiyet sistemidir.*"[57] Özel mülkiyeti daha hâlâ yasal, hukuksal bakımdan ele almakla birlikte, toplumsal ve siyasî kurumları açıklamak için tutturduğu bu çizgi, hemen hemen açıkça materyalist olan bir çizgi idi.

Marx, eleştirisini Hegel'in siyasî görüşleri üzerinde ve özellikle onun Prusya bürokrasisi ve Prusya monarşisini haklı çıkarışı üzerinde yoğunlaştırdı. Hegel'in mevcut kurumlara içten bir saygı ile bağlı olan hukuk felsefesinin eleştirisini özetlerken Marx, şöyle yazıyordu: "Hegel, modern devletin özünü olduğu gibi resmettiği için değil, devletin özünün neden ibaret olduğunu bir yana bırakmış olduğu için kınanmalıdır."[58]

Marx, Hegel'i eleştirirken, kendi demokrasi düşüncesini insana uygun olan bir toplumsal sistem olarak ortaya koydu. O, demokrasiyi, temel yasasını insanın varlığının -yani insanın çıkarlarının halkın çıkarlarının- oluşturduğu insanın kendi kade-

[56] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 417.
* İnsan insanın kurdudur.
[57] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 303.
[58] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 266.

rinin tayini olarak görülüyordu. Marx, Hegel'in terminolojisini kullanarak demokrasinin her devletin gerçeği olduğunu, yani gelişmesinin ideal nihaî ereği olduğunu yazıyordu. Yalnızca demokraside insanın kendi yarattığı güçlerin -siyasî kurumların- elinde bir oyuncak olmaktan kurtulup o güçlerin efendisi olabileceğini ortaya koydu. Ancak bundan sonradır ki, devlet halkın karşısında olmaktan kurtulabilir "ve *onların varoluşunun özel bir şekli*"[59] olabilirdi. Marx, "gerçek bir demokraside *siyasî devletin yokolacağını*" kavrayabilmiş "modern dönem Fransızları"na değindi.[60] Hiç kuşkusuz kafasında büyük ütopik sosyalist Saint Simon ve onun, içinde insanların hükümetinin şeylerin hükümetinin yerine geçeceği geleceğin toplumu düşüncesi vardı.

Bunun sonucu olarak demokrasiyi sözde değil halkın yanındaki gerçek düzen olarak görme arzusu, Marx için demokrasinin içinde gerçekleştirilebileceği bir toplumsal sistemin araştırılmasını gerekli kıldı.

Demokrasi kavramının elyazmasındaki konuluş şekliyle, Feuerbach'ın antropolojizminin ve soyut hümanizminin izlerini taşımasına karşın bu arayış Marx'ı böylece komünizme bir adım daha yaklaştırdı.

Marx'ın görüşlerinde materyalist unsurlar, Hegel'in idealizmine yöneltt iği eleştirinin derinleşmesiyle birlikte ortaya çıktı. Marx, Hegel'in felsefesinin çeşitli yanlarından hareketle onun idealist ilkelerini eleştirmesini sürdürdü. Daha henüz bir materyalist olduğunu iddia etmemekle birlikte, Hegel'i eleştirmesi, artık özünde materyalizmi kavradığını gösteriyordu. Marx, "düşüncesini nesneden çıkarmayan, tersine nesnesini görevini tamamlamış -hattâ bunu soyut mantık alanında tamamlamış- olan düşünce modeli üzerine inşa eden"[61] idealist metodun temel sakatlığını belirtti. Marx, idealizmin kaçınılmaz olarak dine ve mistisizme götürdüğünü ortaya çıkartmak için Hegel'i kanıt olarak gösterdi. Hegel'in idealist felsefesiyle tutucu siyaseti arasındaki bağı yalın bir şekilde ortaya serdi ve Prusya monarşisinin, somut bir tarihsel gerçeğin, onun sisteminde *Mutlak Fikir*'in bir aşamasına nasıl dönüştüğünü gösterdi. Hegel, zümreler sistemi, bürokrasi ve iktidarın babadan oğula geçmesi gibi yarı-feodal sistem yüklerini de aynı şekilde bir esrar perdesine bürüyordu. Hegel'in hukuk felsefesi üzerindeki çalışması Marx'ı Hegel'in inşalarının yanlış olduklarını göstererek gerçekleri bulmak için tarihin kendisine bakmaya zorladı. Hegel'in *Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'ne baştan sona kadar soyut öncüllerden değil somut gerçekliğin tahlilinden, "ı ıantığın pratiğinden değil, pratiğin mantığından" hareketle işe başlamak eğilimi, kısacası materyalist bir eğilim egemendir. Marx, uygar toplum ve devlet arasındaki ilişki üzerine kendisine yardım edecek olan şeyin yalnızca toplumun tarihi üzerinde çok ciddî bir araştırma olduğunun farkındaydı. Bu yüzden sorunun genel konuşu ile tatmin olmamış ve tarihsel yaklaşımın ne olması gerektiğini araştırmaya başlamıştı. 1843 yazı içerisinde (daha temmuz ve ağustosta) el yazması üzerindeki çalışmasının yanısıra bir de temel tarih araştırması yapmasının nedeni budur. Sık bir yazı ile yazılmış olan beş defter (*Kreuznach Defteri*) devlet teorisi ve devlet tarihi ile birlikte ayrı ayrı ülkelerin tarihleri üzerine yazılmış eserlerden çıkarttığı notları içermektedir. 18. yüzyıl Fransız Devrimi üzerine yazılmış özel tarih

[59] Marx. Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 232.

[60] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 232.

[61] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 213.

çalışmaları üzerinde de durdu. Bu arada önde gelen Alman tarihçisi Wachsmuth'un bir kitabını da dikkatle inceledi. Dikkatini bu olay üzerinde toplamasının nedeni, bunun çağdaş toplumun şekillenmesindeki rolünü kavramış olması ve bunu toplumsal gelişmenin temelindeki kaynağı incelemek için kullanmayı tasarlıyor olmasıydı. Marx'ın bu dönemde incelediği çalışmalar arasında Rönesansın ünlü İtalyan düşünürü Machiavelli, Fransız aydınlanmacıları Montesqieu ve Rousseau ve gerici romantizmin teorisyenleri Chateau Briand ve Justus Möser'in eserleri bulunmaktadır.

Yaptığı alıntıların başlıklarından ve yapılarından, bunlar için düzenlediği indekslerin içeriğinden Marx'ın o sıralar dikkatini çeken sorunların boyutları hakkında bir düşünce edinebiliriz. Kimi durumlarda da bu sorunlara yaklaşımı hakkında berrak bir anlayış kazanırız. Çıkarttığı notlarda başyeri, feodal mülkiyetin, toplumun sınıf yapısı ve siyasî kurumları üzerine etkisi sorunu tutar. Bunlarda, Marx'ın çeşitli sınıfların çıkarları arasındaki çatışmalar ve bu çatışmaların devrimci gelişmeler üzerindeki etkisi hakkında daha derin bir görüş kazanmasına yardımcı olan Büyük Fransız Burjuva Devrimi'ne gözle görülür bir önem verilmektedir. Defterlerdeki notlarda sözü edilen kitaplardan yaptığı çıkarmaları gruplandırışında, burjuva devriminin, kanun karşısında sağlanan şekli eşitlik değil, mülkiyet ilişkilerindeki köklü bir değişiklikten doğan *gerçek* bir eşitlik getirmesinin imkânsız olduğunu kuvvetle belirtmeye yönelen bir eğilim görülür.

Konu indeksleri materyalist dünya görüşünü yalnızca idealist toplum öğretilerini eleştirmek yoluyla değil tarihsel olguların materyalistçe kavranışını kazanmak için gösterdiği kendi öz çabalarıyla geliştirdiğini de gösterir. "Mülkiyet ve Doğurduğu Sonuçlar" ana başlığı siyasetin mülkiyet ilişkilerine bağımlı olduğunu gösteren malzemeyi bir araya getirmektedir. Tarihin verdiği dersleri incelerken, gerçekten insan toplumu denmeye değer bir toplumsal sisteme doğru gidişin yolunu da arıyordu. Geçmişteki devrimlerin kısıtlı doğasını keşfetmiş olması, onun devrimci-demokratizmin çerçevesi dışına taşarak komünist görüşlerini oluşturmasına yardım etti. Yaptığı tarihsel incelemeler ona teorik araştırmaları için sağlam bir bilimsel temel hazırladı ve ütopyacılığa karşı güvenilir bir panzehir oldu.

Marx'ın Kreuznach'da geçirdiği birkaç ay görüşlerindeki gelişmenin bir kilometre taşı oldu. Çok yıllar sonra Engels, Marx'ın daha o zaman, "insan soyunun tarihsel gelişiminin kavranmasının anahtarını sağlayacak olan şeyin, Hegel'in 'bütün yapının kilit taşı' dediği devlet değil, tam tersine Hegel'in rastgele ele aldığı 'uygar toplum' olduğu sonucuna vardı[ğını]"[62] yazmıştı.

Hegel'in hukuk felsefesine ve bir bütün olarak Hegel idealizmine getirdiği kapsamlı eleştiri, geçmiş tarihin deneyimlerinin derlenmesi ve Feuerbach'ın materyalist ve hümanist görüşleri üzerindeki incelemeleri, Marx'ın dünya görüşüne şimdi artık egemen olan materyalist eğilimleri oluşturdu ve geliştirdi. Diyalektik yöntemin devrimci özünü sımsıkı kavramış ve onun üzerinde incelikle çalışmış büyük bir diyalektikçi olarak Marx, mevcut toplumun kendi içerisinde kendi temel dönüşümünün ihtiyacını taşıdığını gördü. Ancak bunun gidişatını çok kaba çizgilerle ortaya koymuştu ("ideal demokrasi devleti" ya da "hakikî demokrasi" şeklinde) ve daha henüz bu dönüşümü gerçekleştirebilecek olan toplumsal siyasal gücü aramaktaydı.

[62] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 16, s. 362.

*Deutsch - **Französische - Jahrbücher**'i Yayımlama Hazırlıkları Paris'e Hareket*

Marx Kreuznach'ta daha *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasından önce Alman ve Fransız demokratlarını birleştirmek için yayımlamayı tasarladığı dergiye ilişkin yazışmalarını sürdürdü. Bu yayının karakteri, amaçları ve gelecekteki yazarlarının kimler olacağı üzerinde uzun uzun düşündü.

Ruge'ye 1843 Eylül'ünde yazdığı bir mektupta, Paris'te yayımlanacak bir gazetenin kabataslak bir programını yapmıştı. Marx, derginin temel çizgisinin kendi düşüncelerinden ürkmeden, karşısına çıkabilecek güçlerle çatışmaktan korkmadan mevcut dünya düzenini amansızca eleştiren bir çizgi olmasını istiyordu. Marx, bu eleştiriyi kendi içindeki bir amaç, eleştiri için eleştiri olarak değil, yeni bir dünya görüşünü oluşturmak ve yeni bir dünyanın yolunu aydınlatmak için bir araç olarak görüyordu. Parti anlayışı bu görüşün temel ilkelerinden biriydi. Teorik eleştiriyi pratikte devrimci eyleme dönüştürmek, mevcut sistemin eleştirisini "siyasette belirli bir parti tavrı ile bağlamak ve bunun sonucu olarak eleştiriyi *güncel* mücadeleyle birleştirmek"[63] görevinin üstesinden gelmek için Marx, ilk önce teori ve pratiğin birliği düşüncesini formüle etti.

Mevcut sistemi eleştirirken ve geleceğin toplumu hakkındaki kendi düşüncelerini ortaya koyarken daha henüz Feuerbach hümanizminin uyandırdığı ("gerçek insan özü"nün ortaya getirilmesi gibi) kavramlarla meşguldü. Demokratik ve mutlakiyetçiliğe karşı duygularıyla birlikte, bu kavramlar, henüz gerçekten Bilimsel Komünist dünya görüşü yolunda elyordamı ile ilerlemekte olan Marx için burjuva radikali Arnold Ruge, Demokrat Julius Fröbel, devrimci şair Georg Herwegh, radikal yayımcı Karl Ludwig Bernays, "gerçek sosyalizmin" gelecekteki ideologlarından biri olan Moses Hess ve birkaç başka kişiyle birlikte yürüttüğü -gerçekleştiğinde çok kısa sürecek olan- eyleminin ortak temelini oluşturdu.

Gazetede yazmaları için aralarında Lamannais, Louis Blanc, Cabet ve Proudhon'unda bulunduğu önde gelen birkaç Fransız sosyalistine çağrı yapılması plânlanmıştı. Marx, Feuerbach'ın, Schelling'in gerici felsefesini eleştiren bir makale yazmasını sağlamaya çalıştı. Lenin, Marx'ın Feuerbach'a yazdığı 3 Ekim 1843 tarihli mektubuna çok büyük bir değer verirdi. "Marx bu mektupta felsefedeki temel akımları müthiş bir berraklıkla göstermişti."[64] Feuerbach, sonunda bir şey söylememeyi tercih etti; ama Marx, Paris'ten yazdığı 11 Ağustos 1844 tarihli mektubunun gösterdiği gibi Feuerbach'ın devrimci eyleme aktif olarak katılmasını sağlayabileceğini hâlâ umuyordu. Ancak, bu başarısızlık büyük devrimci Alman şairi Heinrich Heine gazete için yazmayı kabul ettiği zaman bir ölçüde giderilmiş oldu.

Marx'ın gazetenin çıkışı için bütün örgütsel sorunlarla uğraşmak üzere Paris'te bulunması gerekiyordu. Zaten çoktandır Almanya'dan ayrılmaya karar vermişti. Prusya hükümetinin kendisini çalışmadan para alabileceği bir memuriyetle satın almaya kalkışması ayrılışını çabuklaştırdı (kendisine babasının bir arkadaşı, Christian Joseph Esser aracılığıyla Prusya hükümetinde memuriyet teklif edilmiş). Marx, "[Esser] *beni bu tekliflerden haberdar eder etmez Prusya'yı terkettim ve Paris'e git-*

[63] Marx, Engels. *Werke*, Bd. I, s. 345.

[64] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 14, s. 336.

tim"[65] diye anlatmıştı. Ekim 1843 sonlarında Marx ve karısı Jenny Paris'te Vanneau sokağı 38 numaraya yerleştiler.

Bundan sonra Marx, Fransız başkentine pek çok kere gelip gitti, ülkeyi çok yakından tanır oldu, tarihi üzerinde geniş bilgi edindi ve her zaman Paris'in emekçi halkının devrimci heyecanından hayranlıkla sözetti. Düşünceleri, hemen hemen 18 ay süren Paris'teki ilk kalışı sırasında çok değişti. Bu devrimci komünist düşünce çerçevesini nihaî olarak kabul etti ve komünizmin hayatının amacı -proletaryanın çıkarlarını dile getirmek ve onun davasını savunmak- olmasına karar verdi.

Birkaç ay içerisinde o zamanlar dünyanın belli başlı bilim ve kültür alanlarından birisi ve devrimci hareketin başta gelen merkezi olan Paris'teki toplumsal ve siyasal hayatın etkilerini duymaya başladı. Paris, diyordu Lenin: "O zamanlar siyasetle ve çeşitli teorilerin tartışılmasıyla dolup taşıyordu."[66] Paris sınıf çelişmelerinin ve burjuva dünyasını sarsan çarpışmaların incelenmesi için mükemmel imkânlar sağlıyordu. Marx'ın proletaryanın insanlarıyla temas kurduğu ilk yer de burasıydı.

Materyalizm ve Komünizmin Nihaî Olarak Kabulü

Deutsche-Französiche-Jahrbücher'in ilk çift (1. ve 2. No.lar) sayısı 1844 Şubat'ının sonunda çıktı. Marx'ın yazılarından başka Engels'in iki yazısını, "Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları" ve "İngiltere'nin Durumu", Heine ve Herwegh'in şiirlerini, Hess ve Bernays'ın makalelerini ve başka yazıları içeriyordu.

"Bize Gelen Mektuplar" başlıklı bölüm, gazetenin yayımı hazırlıkları sırasında Marx'ın Ruge'ye yazdığı mektupları, Ruge'nin kendi mektuplarını, Rus devrimcisi Mikhail Bakunin ve Feuerbach'tan gelen mektupları içeriyordu. Gazetenin ana çizgisi, Marx'ın iki makalesi içinde belirlenmişti. Bunlardan birisi olan "Yahudi Sorunu Üzerine", daha Kreuznach'ta iken yazılmıştı, ötekiyse -"Hegel'in Tarih Felsefesinin Eleştirilmesine Katkı. Giriş"- 1843 Aralık'ı ve 1844 Ocak'ı arasında Paris'te.

Birinci makale notlarında, siyasal haklarından yoksun bırakılmış Yahudilerin kurtuluşları sorununa idealist bir yaklaşım yapan Bruno Bauer'e hücum ediyordu. Bruno Bauer çözümü, Yahudilerin dinlerinden kurtarılmalarında buluyordu. Marx bunun savunulmasının mümkün olmadığını kanıtladı. Yahudilerin kurtuluşu sorununun insan soyunun toplumsal ve siyasî baskının altında ezilmekten kurtarılması gibi büyük bir sorunun bir parçası olduğunu gösterdi ve siyasî kurtuluşla genel olarak insanın kurtuluşu arasına bir ayrım çizgisi çekti.

Marx siyasî kurtuluşu insanın feodal ayakbağlarından kurtulması ve bir burjuva devrimi yoluyla burjuva-demokratik özgürlüklerin ilân edilmesi olarak anlıyordu. Ancak Marx, siyasî kurtuluşa çok önem vermekle birlikte onun sınırlarının da farkındaydı; "Elbette" diye yazmıştı, "*siyasî* kurtuluş büyük bir ilerlemeye işarettir; ancak bu, gerçekte, insanın genel kurtuluşunun nihaî şekli değil, insanın bugüne kadar varolan dünya düzeninin *sınırları içindeki* kurtuluşunun nihaî şeklidir."[67] Bu sınırlılıklar burjuva devriminin kutsal bir toplumsal kurumu olarak muhafaza etmeye yöneldiği özel mülkiyetin varlığından kaynaklanıyordu.

[65] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 509.

[66] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 19, s. 556.

[67] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 356.

Marx, siyasî kurtuluşu yoluyla erişilen ve burjuva ideologlarının insanın doğal haklarının bir ifadesi olduğunu ilân ettikleri temel burjuva özgürlüklerinin derin bir materyalist tahlilini yaptı. Bu "insan haklarının", uygar toplumun bütün üyelerinin haklarının üstünde olduğunu, yani bunların burjuvazinin hakları olduğunu gösterdi. Burjuvazinin dilinde özgürlük, esas olarak bireyin kendi mülkiyetini istediği gibi kullanmasıydı; bireyin güvenlik hakkıysa, onun bir mülk sahibi olarak korunması, kendi kişiliğinin ve her şeyden önce mülkiyetinin korunması hakkıydı. Bundan dolayı siyasî kurtuluş, ya da siyasî devrim -Marx bu terimlerin her ikisini de burjuva devrimini tanımlamakta kullanıyordu-, insanın uygar toplumun bir üyesi olarak "İnsan özüne ve insan topluluğuna yabancılaşmış bencil bir insan olarak"[68] kurtuluşuydu.

Siyasî kurtuluşun karşıtı olarak Marx, insanın kurtuluşunu -insanın çağdaş uygar toplumun bedelini ödemekten kurtulmasını; gerçek eşitsizlik, baskı ve karşılıklı yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasını; ve içinde, gerçek toplumsal ilkelerin dar kafalı bencilliğe ve bireyler arasındaki karşılıklı düşmanlığa üstün geleceği koşulların yaratılmasını- ileri sürdü. Henüz Feuerbach'ın terminolojisini geniş ölçüde -fakat yeni bir anlamda- kullanan Marx, "insan ne zaman" 'kendi güçleri'nin ne olduğunu bilir ve onları *toplumsal* güçler olarak örgütlerse, yani artık toplumsal gücü *siyasal* güç şekli içinde kendisinden ayırmaktan kurtulursa -işte ancak o zaman insanın kurtuluşu gerçekleşecektir"[69] diye yazmıştı.

Bu düşünce tarzı, özünde, uygar toplumun ta en derin temellerinde bir değişim yaratan ve gerçek bir insan toplumu kuran sosyalist devrim düşüncesinin ilk taslağıdır. Feuerbach'ın antropolojizminin etkisi burada yalnızca terminolojide değil, insanın kurtuluşuna yaptığı soyut yaklaşımında da açıkça görülmektedir. Halbuki siyasî kurtuluşun -burjuva devriminin- eleştirisi somut olarak ortaya konmaktadır. Bununla birlikte "*Yahudi Sorunu Üzerine*" başlıklı makalesi, burjuva ve sosyalist devrimler arasındaki temel farklılığın özünü formüle ederek ve bunu daha da ileri götürerek; ikincinin, yani sosyalist devrimin kaçınılmaz bir şekilde birinciyi izlemesi gerektiğini geliştiriyordu. İkinci Makalesi, "*Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş*", siyasî kurtuluşun sınırlarının ve kısıtlamalarının üstesinden gelerek, kimin insanının gerçek kurtuluşunu gerçekleştireceği ve toplumsal ilerleyişin hangi toplumsal güçte cisimlendiği sorularına karşılık getirdi.

İlk devrimler üzerine yaptığı tahliller, devrim boyunca bir toplumsal sınıfın kendi özgül durumunu göz önüne alıp kendi amaçlarının peşinden gittiği halde, bütün toplumun kurtarıcısı gibi davranmaya çalıştığı sonucuna varmasına yol açtı. Ne var ki o sınıf, bunu ancak "kendi öz taleplerinin ve haklarının..."[70] objektif olarak "gerçekten bütün toplumun taleplerinin ve haklarının kendisi" olduğu zaman üstlenebilir. Bütün insanların kurtuluşunu gerçekleştirebilecek olan sınıf, modern toplumun bütünü ile çelişki içinde olan, bundan dolayı da toplumun bütününü kurtarmaksızın kendisini kurtaramayacak olan sınıf olmalıdır. Bu sınıf proletaryadır.

Marx'ın proletaryanın kapitalist toplumun yıkıcısı ve yeni sosyalist bir dünyanın kurucusu olarak oynadığı rol hakkındaki düşüncesi, büyük bir önem taşıyordu ve

[68] *Age*, s. 364.
[69] Marx, Engels, *Werke*, Bd. I, s. 370.
[70] Marx, Engels, *Werke*, Bd. I, s. 388.

ütopik sosyalizmin bilimsel sosyalizme dönüşmesindeki başlangıç noktasına işaret ediyordu. Bu noktadan sonra Marx'ın dünya görüşünü şekillendirmesi, Bilimsel Komünizmin formülasyonuyla, devrimci proleter dünya görüşünün formülasyonuyla bir arada yürüdü.

Marx'ın ikinci makalesi bir başka anahtar tezi formüle ediyordu: İleri bir teori, toplumun kendisinde devinim yaratan bir etki yapar ve toplumun köklü bir dönüşümü bakımından güçlü bir etkendir. "Elbette ki" diye yazmıştı Marx, "eleştiri silahı, silahların eleştirisinin yerine geçirilemez ve maddî gücün maddî güçle devrilmesi gerekir; ancak teorinin kendisi de yığınları kavradığı zaman maddî bir güç haline gelir."[71]

Marx, proletaryayı, devrimci öğretinin vardığı sonuçları gerçeğe uygulayacak ve hayata dönüştürecek toplumsal güç olarak görüyordu. "Nasıl ki, felsefe proletarya da *maddî* silahını buluyorsa, proletarya da aynı bunun gibi felsefede kendi *manevî* silahını bulur."[72]

Marx'ın proletaryanın yeni bir çağ açan rolünü formüle etmesi, proletaryanın düşmanı olan sınıfların izlerini taşıyan teorilerin reddolunması bakımından da önemli bir adımdı. Bu yüzden bu makalesinin, bir çok tutucu ve gerici ideolojik akımın, daha önceki saptamalarının çok ötesine geçen kısa ve özlü bir eleştirmesini içeriyor olması doğaldır. Bundan başka Marx, Genç Hegelcilerin teorik görüşlerindeki temel zaafları ve bu kişilerin mücadeleyi teorik alana hasretme hevesleri hakkındaki ilk yazılı açıklamasını da bu yazısında yapıyordu.

Büyük Bir Dostluğun Başlangıcı

Karl Marx ve Friedrich Engels isimleri *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'in yazarlar listesinde bir arada görünmektedir. Bu hayli sembolik bir rastlantıdır; zira Engels, daha sonra hayatının geri kalan bütün yıllarını birlikte geçirdiği Marx'ın müttefiki ve gerçek silah arkadaşı, adı Marx'ınkiyle birleşmiş bir insan, bilimsel çalışmalarında ve siyasî mücadelesinde onun eşi bulunmaz ve paha biçilmez bir yardımcısı haline gelmişti.

Engels'in zihinsel ve manevî gelişmesi kendine has özelliklerini de taşımakla birlikte Marx'ınkiyle aynı çizgiyi izlemişti.

Engels de Marx gibi Prusya'dan Rheinland bölgesinden geliyordu. 28 Kasım 1820'de Wupper vadisindeki Barmen'de bir tekstil fabrikatörünün oğlu olarak dünyaya geldi. Babası despot ve tutucu tabiatlı bir adamdı. Aşırı dindar olduğundan çocuklarını sıkı burjuva kurallarına ve Ortodoks inançlarına göre yetiştirdi ve bu da genç Engels'in içinde kararlı bir protestoyu doğurdu.

Friedrich'in lise eğitimini bitirmesine izin verilmemiş ve bir iş adamı olmak üzere Bremen'e gönderilmişti. Orada kâtip olarak çalışırken boş zamanlarını tarih, felsefe, edebiyat, dilbilim ve genç yaştan beri olağanüstü bir yatkınlık gösterdiği yabancı dil üzerindeki bilgilerini arttırmaya verdi. Zamanının ilerici düşünceleri ve hepsinden de çok Genç Hegelcilerin yazıları, evde kafasına sokuşturulan dindar düşünceleri bir kenara atmasına yardımcı oldu.

71 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 385.
72 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 391.

Devrimci-demokratik düşünceleri, zamanındaki ilerici toplumsal akımların (Börne'nin demokratizmi ve Genç Hegelcilerin düşünceleri) ve daha memleketinde iken emekçi halkın sömürülmesine ve hayatın zorlu gerçeklerine dair bilgilerin etkisi altında gelişti. Bir yazar olarak sahip olduğu yetenekler çok geçmeden ortaya çıktı: Daha 1839'da ilerici *Der Telegraph für Deutschland* gazetesinde yazılar yazıyordu. Bu gazete kendilerine Genç Almanya adını veren ve düşüncelerine karşı Engels'in o zamanlar büyük yakınlık besiediği bir edebiyatçılar grubunun organıydı. "Wuppertal'den Mektuplar" başlıklı ilk makaleleri, emekçilerin efendileri tarafından dindarlık kılıfının ardına gizlenilerek amansızca sömürülmelerini dile getiriyordu. Engels'in bundan sonraki edebî, eleştirisel ve gazetedeki günlük yazıları ve devrimci-demokratik düşünceleri, Almanya'daki mevcut düzenin sert eleştirilerini içeriyordu.

1841 Eylül'ünün son yarısından 1842 Ağustos'unun ilk yarısına kadar o zamanlar Prusya'nın başkenti olan Berlin'de karargâh kurmuş bir topçu birliğinde er olarak askerlik görevini yaptı. Bu ona Berlin Üniversitesi'nin konferanslarına devam etme ve daha pek çok kimseyle tanışma fırsatı verdi. O sıralar görüşlerini geniş ölçüde paylaştığı Genç Hegelcilere katıldı ve Almanya'da sürmekte olan ideolojik mücadelede aktif olarak yer aldı. O sıralar görüşleri üzerinde önemli etki yapan şey Feuerbach'ın eserleri ve özellikle de *Hıristiyanlığın Özü* idi. Daha sonraları "bu kitap hakkında bir düşünce edinmek için insan bunun kurtarıcı etkisini bizzat yaşamalıdır."[73] diye yazmıştı.

Engels Berlin'de iken birkaç eser yazdı (*Schelling ve Vahiy, Schelling, İsa'daki Filozof*). Bunlar artık sağa kaymış olan ve mistisizmi ve gerici düşünceleri yaymakta olan ünlü filozofu hedef alıyordu. Engels'in bilgi dolu parlak yazılarından Tanrıtanımazlık ve gericiliğe karşı hoşgörüsüzlük fışkırıyordu. Bu kitapçıklar çok tutuluyorlardı ve okuyucularından pek çoğu da yazarın eğitilmiş bir düşünür değil, genç bir er ve okulunu bitirmemiş bir öğrenci olduğunu bilmiyorlardı.

1842 sonbaharında Engels, babasının hisse sahibi olduğu bir şirketin bürosunda çalışmak için Manchester'e gitti ve o sıralar kapitalizmin keskin iç çelişkilerini en gelişkin biçimiyle kendinde barındıran İngiltere'de kapitalizmi kendi öz deneyimiyle tanıyarak orada iki yıl kaldı ve birçok şey öğrendi. İngiliz Ekonomi Politikçilerinin ve İngiliz ütopik sosyalistlerinin ve özellikle Owen'in çalışmalarını inceleyerek birçok düşünce malzemesi topladı. Chartism'i Avrupa'nın en ileri işçi sınıfı hareketini de orada tanıdı.

Engels, İngiltere'de bir yazar olarak çok aktifti. Owenist ve Chartist basında yazılar yazdı. *Rheinische Zeitung* ve *Schweizerischer Republikaner*'e makaleler gönderdi, *Deutsh-Französische-Jahrbücher*'e iki makale yazdı.

İngiltere'de kalması, İngiltere'nin ekonomik hayatını ve siyasal gelişmesini incelemesi, oradaki işçi sınıfı hareketiyle ve hareketin önderleriyle yakın ilişkiler kurması ve harekete doğrudan katılması, bunların tümü birden onun kararlı bir şekilde materyalizme ve komünizme doğru dönmesine yardım etti. Çok yıllar sonra, "Manchester'deyken, o güne kadar tarih yazımında hiç bir rol oynamamış olan ya da çok değersiz bir rol oynamış olan ekonomik olayların, hiç değilse modern dün-

[73] Marx, Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 344.

yada tayin edici birer tarihsel güç olduklarının apaçık farkına vardım; bunların, bugünün sınıf antagonizmlerinin kaynaklandıkları temeli oluşturduklarını ve bu sınıf antagonizmlerinin geniş ölçekli sanayi sayesinde, tamamen gelişmiş oldukları ülkelerde, bu arada özellikle İngiltere'de, siyasî partilerin ve parti mücadelelerinin ve böylelikle bütün siyasal tarihin temelini oluşturma dönemine gelmiş olduklarını gördüm."[74] diye anlatıyordu.

Marx gibi Engels de işçi sınıfını topluma yeni bir biçim verebilecek olan tek sınıf olarak görüyordu. Yeni Dünya görüşünün bu unsurları o dönemdeki yazılarında, özellikle Owenist *New Moral World*'de çıkan yazılarında yansıyordu. Ancak materyalizmi ve komünizmi kabul etmiş olduğunun en güçlü kanıtları, *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'de yayımlanan makaleleri: "Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları" ve "İngiltere'nin Durumu. *Dün ve Bugün*. Yazar Thomas Carlyle"de görülür.

O sıralarda Marx gibi genç Engels de ideolojik mirasının etkisinde olduğu akımların kalıntılarını taşıyordu ve Feuerbach'ın Felsefesini, proletaryanın bir bütün olarak kabul etmesi gereken devrimci bir felsefe olarak görüyordu. Ütopik sosyalistler gibi Engels de komünizmi yalnızca emekçi halkı değil kapitalistlerin kendilerini de burjuva ilişkilerinin dar çerçevesinden kurtaracak bir araç olarak görüyordu.

Engels, Marx'la ilk olarak 1842 Kasım'ında İngiltere'ye giderken *Rheinische Zeitung*'un yönetim bürosuna uğradığında tanıştı. Marx, o sıralar Berlin'deki "Özgürler"le derin bir çatışma içindeydi. Oysa Engels, onlarla Berlin'de kaldığı sıra ilişki kurmuştu ve bu yüzden geleceğin iki dostunun ilk karşılaşmaları epeyi soğuk oldu. Ancak bu Marx'ı Engels'i *Rheinische Zeitung*'un İngiltere'deki muhabiri olarak takdir etmekten ve yazdıklarının hakkını vermekten alakoymadı.

Engels'in *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'de çıkan makaleleri, Marx'a, düşüncelerinin aynı çizgide geliştiklerini gösterdi. Birbirleriyle yazışmaya başladılar; bu yakın dostluklarının başlangıcı oldu. Kendi hesabına Engels de, gazetenin editörünün, sosyalist düşüncelerin geliştirilmesindeki rolünü ve bu "Trier'li esmer oğlan"ın olağanüstü yeteneklerini daha berrak olarak gördü. Engels 1842'de yazdığı *Küstahça Tehdit Edilen Ama Mucizevî Olarak Kurtulan İncil* başlıklı mizahî şiirinde Marx'ı "Trier'li esmer oğlan" diye anlatıyordu.

Deutsch-Französische-Jahrbücher
Çağdaş Değerlendirmeler

Deutsch-Französische-Jahrbücher geniş bir ilgi gördü ve elden ele dolaşmaya başladı. Manheimer Abendzeitung Paris'e giden hemen her Almanın gazetenin bir nüshasını beraberinde getirdiğini yazıyordu. Leipzig, Berlin ve Viyana'dan çok sayıda abone istekleri geliyordu. Prusya elçisi, hükümetin gazetenin "tehlikeli" çizgisinden haberdar eder etmez, hükümet, ülkeye girişini yasakladı ve Marx Ruge, Heine ve birkaç başka kişinin Prusya topraklarına ayak bastıkları an tutuklanmalarını emretti. Gazetenin baskıları sınırda müsadere edildi; ve 3000 nüshalık bir baskının polisin eline geçtiği bildirildi.

[74] Marx, Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 178.

Gazetenin çıkışını, onun devrimci proleter sesini açıkça işiten Sağ-kanat basını ve ılımlı basın, çirkin saldırılarla karşıladılar. Gerici Leipzig gazetesi *Die Eisenbahn 4 Nisan 1844'de, Jahrbücher*'in editör ve yazarlarının "sadece umut bağladıkları ve inandıkları bütün ulusların proleteryasını Tanrılaştırmak" amacını güttüklerini ve işte bu yüzden "Almanya'nın liberal basının bundan iğrenti duyduğunu en kararlı bir şekilde ifade etmesinin ve bunlarla en ufak bir yakınlığı bile kesinlikle reddetmesinin kutsal bir görev" olduğunu yazıyordu. Tutucu *Allegemeine Zeitung*'da aynı şekilde hoşnutsuzluğunu nefret dolu bir sesle dile getirdi 19 Mart 1844'te: "Yeni Paris gazetesinin eleştirisi insafsız, polemikleri bütün estetik standartlara meydan okuyor ve herhangi bir çarpıcı etkisi olmamakla birlikte alaycı tonu büyük bir yumruğun çekiç gibi vurmasına benziyor" diye yazmıştı.

Ancak her şeye karşın gazetenin baskıları, Almanya ve öteki ülkelerde, özellikle Rusya'daki devrimci düşüncelere bağlı okuyucuların ellerine geçecek bir yol buluyordu. Büyük Rus Aydınlanmacısı ve devrimci-demokrat Vissarion Belinsky, Marx'ın gazetedeki makalelerini okudu ve Alexander Herzen'e "ben kendi payıma burada gerçeği buldum; şimdi sen, *Tanrı ve din* kelimelerinin karanlık, gerilik, zincir ve kırbaç anlamına geldiklerini gördükten sonra, bu iki kelimeyi onları izleyen dört kelime gibi sevebiliyorsan sev bakalım."[75] diye yazmıştı. Marx'ın makalelerinin el yazması çevirileri de Rusya'da gizli olarak elden ele geziyordu.

Jahrbücher'deki makaleler, Marx'ın hayatında ve eserlerinde tutarlı bir devrimci-demokrat olarak idealizmini yendiği, daha sonra da sıkı sıkıya materyalist tutumu benimseyerek bir komüniste, bir işçi sınıfı ideoloğuna dönüştüğü bir dönemin özetini vermektedir. Lenin,"Marx'ın bu gazetedeki yazıları artık onun 'var olanın amansızca eleştirilmesi'ni, özellikle 'silahla eleştirilmesi'ni savunan bir devrimci olduğunu ve kendini kitlelere ve proletaryaya adadığını gösteriyordu."[76] diye yazmıştı. Bu Marx'ın dünya görüşünün gelişme sürecinde diyalektik materyalizmin ve Bilimsel Komünizm teorisinin işlemeye başladığı yeni bir aşamanın başlangıç işaretiydi.

[75] V.G. Bellinsky, *Mektuplar*, Rusça baskı, C. III, St. Petersburg, 1914, s. 87.
[76] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 47.

İKİNCİ BÖLÜM

PROLETER DÜNYA GÖRÜŞÜNÜN İLKELERİNİN İLK FORMÜLASYONU

Bizim için düşünen filozoflarımız ve bizim için savaşan işçilerimiz olduktan sonra yeryüzünde hangi güç ilerlememize karşı koyabilir?

Friedrich Engels

Ruge ile Ayrılık

Marx'ın *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'de ortaya koyduğu yeni görüşler, bilimde ve toplumun tarihsel gelişmesindeki, o zaman için hem tarihsel, hem de daha önemlisi felsefî ve ekonomik geçerlikleri henüz boylu boyunca kanıtlanmayı bekleyen ilerlemelerin özetlenmesine dayalı parlak varsayımlardan öteye geçmiyordu. Marx, o günden sonra bütün teorik çabalarını usanmadan bu görevi yerine getirmeye adadı.

Ancak, yayımının sürdürülemeyeceği ilk sayısının ardından açıkça ortaya çıktığı için, Marx'ın bilimsel ve edebi çalışmalarını *Jahrbücher* çevresinde toparlama tasarısı kısa sürede sona erdi: Almanya'daki yasaklama kararı, gazetenin önüne dikilen engelleri karşı konulmaz bir hale getirmişti.

Ama *Jahrbücher*'in bu denli çabuk batışının başka, daha köklü nedenleri de vardı. Daha ilk sayı baskıya hazırlanırken bile, yıllığın iki yayımcısı, Marx ve Ruge ilkelerde ters düştüklerini görmüşlerdi. Çok geçmeden de açık çatışmaya girdiler. Radikal burjuva Ruge, Marx'ın komünist görüşlerini onaylamıyordu. Bir Genç Hegelci olan Ruge'nin "eleştiri yeteneğinden yoksun kitleye", işçi sınıfına yukarıdan bakan kibirli bir tavrı vardı. Ruge, Marx ve Engels'in yazılarındaki güçlü devrimci çağrının, dünyanın var olan düzenine yönelttikleri durmak bilmez eleştirinin ve Marx'ın işçilerle yakın bağlar kurma isteğinin anlamını kavramıştı. İlk sayıyı okuyanlar, Marx ve Engels'in makaleleriyle Ruge'nin yazdıkları arasındaki farkı görmekte gecikmediler. Daha sonraları yayımlanan bir kitapçıklarında -*Göçmenler Arasındaki Büyük Zekâlar*- Marx ve Engels, Ruge'nin ilk sayı için kaleme aldığı girişle kendi makalelerinin taban tabana karşıt olduğunu söylemişlerdi.[1] İlk sayı yayımlanır yayımlanmaz iki yayımcının da bambaşka yollarda yürüdükleri ve artık birlikte çalışamayacakları ortaya çıktı. Bir zamanların müttefikleri kendilerini farklı kamplarda bulmuşlardı.

Marx, daha sonra yayımlanan birçok makalesinde Ruge'yi proletarya hareketinin bir burjuva hasmı olarak eleştirmek zorunda kalmıştı. Ama Ocak 1845'te polisin eski yandaşı hakkında tutuklama kararı aldığını öğrenir öğrenmez, ona, durumu anlatan bir mektup yazmaktan da kaçınmamıştı.

[1] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 8, s. 208.

Marx 1844'te Paris'te

Marx, Paris'te kaldığı süre içinde Temmuz Monarşisinin toplumsal ve siyasal iklimiyle, zamanın Fransız toplumundaki çeşitli siyasal ve sosyalist akımlar konusunda daha derin bir fikir edindi. Çeşitli muhalefet çevreleriyle, Fransız sosyalistleriyle, devrimci proleterler ve devrimci Alman göçmenleriyle de yakın bağlar kurdu.

Fransa'daki 1830 burjuva devrimi, iktidara, büyük toprak sahiplerinin yerine mali ve sınai burjuvazinin en üst katmanlarını -bankerleri, borsa spekülatörlerini, büyük demiryolu yapımcılarını, kömür ve demir baronlarını ve bunlarla işbirliği içindeki büyük toprak sahiplerini- getirmişti. Kapitalizmin hızlı gelişmesinden azami kârı bu mali aristokrasi sağlıyordu. 1830'dan 1840'a kadar Fransa'daki buharlı makinelerin sayısı dört kattan çok artmış, demir ve çelik üretimi 1828'den 1847'ye kadar iki kattan çok yükselmiş ve kömür üretimi üç katına çıkmıştı. Marx, sonradan, çok yerinde olarak, Temmuz Monarşisi'nin "Fransa'nın ulusal zenginliğini sömüren, hisseleri bakanlar, Meclisler ve 240.000 oy hakkı sahibiyle onların yandaşları arasında pay edilmiş bir anonim şirket"[2] olduğuna işaret etmişti. İşçiler içinse ülkede gerçekleşen sanayi devrimi daha çok sömürü, daha düşük ücret ve daha çok iş saatinden başka bir anlam taşımıyordu. Oy kullanabilmek için mülk sahibi olma zorunluluğu işçi sınıfını, kır ve şehir orta sınıflarının bir kesimini siyasal haklarından yoksun bırakıyordu. Ülkede büyüyen bir hoşnutsuzluk vardı. İşçi sınıfı devrimci düşünceler için verimli bir zemin oluşturuyor ve yalnızca radikal cumhuriyetçi öğretilere değil, sosyalist öğretilere de yaklaşıyordu.

1830 sonlarından başlayarak çeşitli biçimlere bürünen ütopyacı sosyalizm ve komünizm düşünceleri işçiler arasında yaygınlaşıyordu. Ütopyacı sosyalizm, Saint-Simon ve Fourier'in takipçilerince aşırı dogmatik ve sekter bir tarzda, herhangi bir devrimci içerikten yoksun olarak yayılıyordu. Proletaryanın bağımsız devrimci eylemine karşı tavır takınışları; sosyalizme barışçı, reformist yoldan geçişi ve sınıflararası uyumu savunuşları ve devrimci eylemden ürküntü duyuşları Saint-Simon ve Fouriercileri Pierre Leroux ve Philippe Buchez'in "Hıristiyan Sosyalizmi"nden, Louis Blanc'ın "devlet sosyalizmi"ne ve Proudhon'un anarşizm kokan sosyalizmine kadar bütün öteki küçükburjuva, proleter olmayan sosyalist akımlara bağlıyordu. Bu düşüncelerin işçiler arasında yayılması, Fransız proletaryasının henüz ideolojik ve siyasal olgunluktan yoksunluğunun göstergesiydi.

Ütopyacı komünistlerin öğretileriyse farklıydı. Kimilerinin idealist, hattâ fantastik kavramlara dayanmalarına ve Etienne Cabet gibilerininse hâlâ komünizme barışçı propaganda ve kooperatif komünleri yoluyla erişebileceğine inanmalarına karşın, idealleri, varolan toplumun bazı kurumlarının düzenlenip yenilenmesinin çok ötesindeydi. Tepeden tırnağa yeni bir sistem kurulmasını istiyor ve proleter kitlelerin zihninde, burjuva toplumunun, uğruna döğüşecekleri geleceğin toplumunun antitezi olduğu düşüncesinin oluşmasına yardım ediyorlardı. Bu çerçevede Cabet, *İcaria'ya Yolculuk* adlı kitabı ve gazetesi *Le Populaire* ile olumlu bir rol oynamıştı.

Proletaryanın kapitalist düzenden duyduğu hoşnutsuzluk, Fransız ütopik komünizminin en gelişkin devrimci akımınca daha da güçlü bir şekilde yansıtılıyordu.

[2] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 208.

Bu akımın kurucuları ünlü Fransız devrimcisi Babeuf'ün öğretisini sürdüren Theodore Dezamy ve Auguste Blanqui'ydi. İkisi de varolan sistemin devrim yoluyla yıkılmasının ve ve devrimci bir diktatörlüğün kurulmasının gerekli olduğu inancındaydı. Blanqui, Babeuf'ün yolundan giderek küçük, iyi organize olmuş bir azınlığın darbesini savunduğu halde Dezamy, bütün komplocu taktikleri reddediyordu. Ancak onlar da kapitalizmden sosyalizme geçişin nesnel koşullarının neler olduğunu görebilmiş değillerdi. Çalışan ve sömürülen kitleler arasında sosyalist bir toplum yaratmak gibi çığır açıcı bir görevin üstesinden gelebilecek tek sınıfın proletarya olduğunu fark etmemişlerdi.

Marx Paris'te bulunduğu sırada işçi çevrelerinde çeşitli sosyalist öğretilerin hararetle tartışıldığına tanık oldu. Çoğu gizli dernekler halinde çalışan işçi örgütlerinde süregelen ideolojik mücadeleler konusunda bilgi edindi ve Fransız işçi sınıfının önemli bir siyasal tecrübeye sahip olduğunu gördü. Ancak Fransız işçilerinin kafaları değişik sosyalist düşüncelerin karmaşasını yansıtan bir altüstlük içindeydi. Fransız işçi sınıfının ideolojisi, Fransız sanayisinde hâlâ varlığını sürdüren küçük ve yarı yarıya el emeğiyle çalışan işletmelerden kaynaklanan toplumsal yapının bir yansımasıydı. İşçiler büyük burjuvazinin 1830'daki ihanetinin farkına varmış olsalar da, burjuva ve küçükburjuva cumhuriyetçilerine güven beslemeyi sürdürerek onların siyasal çizgisini izliyorlardı.

Marx Paris'te Fransız işçileri ve Alman göçmen örgütleriyle temaslar kurdu; önderleriyle tanıştı ve toplantılarına katıldı. Almanya'ya gönderilen bir polis raporunda, Alman komünistlerinin pazar toplantılarına 100-200 kişinin katıldığı ve konuşmacılar arasında Marx'ın da bulunduğu bildiriliyordu. Ağustos 1844'te Marx, Feuerbach'a, "Fransız işçilerinin toplantılarından birine katılsan ve bu eli nasırlı insanların canlılık ve soyluluklarını kendi gözlerinle görsen ne iyi olurdu... Tarih, uygar toplumumuzun bu 'barbarları'nı insanın kurtuluşunun pratik aracı olarak yeni bir kalıba döküyor."[3] diye yazmıştı.

Marx, proleterleşen Alman zanaatkârlarının örgütü Haklılar Birliği'nin üyeleriyle de tanışmıştı. 1837'de kurulan bu örgütün Almanya, İsviçre, İngiltere ve öteki ülkelerde bağlı dernekleri vardı. Gizli Fransız dernekleriyle özellikle Blanquist Mevsimler Derneği'yle de bağları bulunuyordu. Haklılar Birliği ilk başlarda Babeuf ve izleyicilerinin, daha sonraysa ilk Alman ütopyacı sosyalistlerinden Weitling'in düşüncelerine eğilim göstermişti.

Marx, Paris'te Proudhon'la da yakından tanıştı ve geceler boyu süren tartışmaları sırasında Proudhon'un diyalektik ve materyalist dünya görüşünü kabul etmesi için çaba gösterdi. Blanc ve Cabet ile de yakından tanıştı.

Marx birçok işçi örgütüyle temas kurduysa da, hiçbirine üye olmadı; sosyalist yuvarlardan birine bağlanmadı. Bu yuvarların güçsüzlüklerinin ve bilimdışı yaklaşımlarının bütünüyle farkındaydı. Marx, kendi görevinin, proletaryaya mevcut sistemde radikal bir dönüşüm sağlamanın yollarını ve araçlarını gösteren gerçekten devrimci bir bilimsel teoriyi işlemek ve yaymak olduğu inancındaydı. Böylelikle işçi sınıfı hareketi içinde yer alanların ideolojik düzeylerini yükseltebileceğini, proleter örgütlerin aşırı içe kapanıklık ve tek yanlılığından kurtulmuş gerçek devrimcilerin ortaya çıkartılmasına yardımcı olabileceğini umuyordu. Marx, daha sonraları, o günün sorununun

[3] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 426.

"bir ütopyacı sistemin içine sokulmak değil, gözlerimizin önünde olagiden toplumun tarihsel devrimci dönüşüm sürecine bilinçli olarak katılmak"[4] olduğunu yazmıştı.

Marx'ın giriştiği sayısız etkinlik, muazzam teorik araştırmalarının ve işçi sınıfı hareketine ilişkin incelemelerinin çok ötesine taşıyordu. Fransız radikal çevreleriyle, özellikle *La Réforme* gazetesi çevresinde gruplaşan küçükburjuva demokrat ve sosyalistleriyle ve çeşitli ülkelerden Paris'e gelmiş devrimcilerle geniş temasları vardı. Mart 1844 sonlarında da demokratların düzenlediği bir uluslararası geceye katılmıştı.

Marx'ın Vanneau Sokak'taki evine girip çıkan birçok kimse arasında şair Georg Herwegh ve Heinrich Heine, Haklılar Birliği'nin Paris'teki bağlı derneklerinin önderleri Ewerback ve Mauer, gazeteci Bernays ve Rus devrimci Bakunin vardı. Rheine Eyaleti'nden radikal Dr. Roland Daniels ve yazar Heinrich Bürgers de Kasım 1844'te Paris'e geldiklerinde Marx'ı ziyaret etmişlerdi.

Marx'ın *Rheinische Zeitung*'da yazan demokrat şair Herwegh ile de dostluğu vardı. Marx henüz yüz yüze gelmediği bir sırada burjuva demokrat Herwegh'i, Ruge'nin düşmanca saldırıları karşısında savunmuştu.

Marx'la Heine çok iyi dosttu ve Paris'te sık sık, bazen de her gün buluşurlardı. Heine, Marx'a ve düşüncelerine çok saygı duyduğu Jenny'ye şiirinde de yer vermişti. Marx, Heine'nin bazı eserlerinin ilk düzeltmenliğini de yapardı. Kızı Eleanor, sonraları, iki adamın şu ya da bu şiir üzerinde birlikte çalışıp onu mükemmel bir hale getirinceye kadar her dize üzerinde nasıl tekrar tekrar durduklarını anlatmıştı. Marx'ın etkisi altında Heine'nin eserlerinde toplumsal temalar gittikçe daha çok yer almaya başladı. Heine'nin *Dokumacılar ve Almanya. Bir Kış Masalı* adını verdiği, şairliğinin doruğu olan şiirleri bu dönemde yazması bir rastlantı değildi. Marx, *Bir Kış Masalı*'nı şiir henüz kitaplaştırılmadan önce Heine'nin gönderdiği taslaklardan yararlanarak *Vorwarts!* gazetesinde yayımlamıştı.

Duygulu ve çok gerilimli bir insan olan Heine, kötü niyetli kişilerin ve düşmanca eleştirmenlerin saldırısından usandığı zamanlar Marx ailesine sığınırdı. Kafaca kendisine çok yakın bulduğu genç arkadaşının ailesine de gittikçe daha çok ısınmaya başlayan Heine bir gün Marx ailesine çok büyük bir hizmette bulundu. Marx'ın altı aylık kızı Jenny ateşler içinde çırpınmaya başlamıştı. Annesi, babası ve dadısı ne yapacaklarını bilemez haldeydi. O sırada içeri giren Heine, hemen kollarını sıvayıp doktorun gelmesini beklemeksizin bebeği banyoya soktu ve sakinleştirdi.

O sıralar Heine, belki de Marx'ın Paris'teki en yakın dostuydu. Heine, parlak bir şair olduğu kadar zamanının en bilge insanlarından da biriydi ve Marx onunla birlikteliğinden çok yararlandı. Paris'ten sürüleceğini öğrenir öğrenmez Heine'ye: "Burada geride bıraktıklarım arasında, Heine, en çok senden ayrılmak bana güç geliyor. Seni de beraber götürebilmeyi öyle isterdim ki."[5] diye yazmıştı.

Öldüğü güne kadar Heine, Marx'a, insan, bilim adamı ve devrimci olarak derin bir saygı besledi. Heine 1856'da, ölümünden kısa bir süre önce, "Alman komünistlerinin önderleri"ni, "Almanya'daki en yetenekli beyinler ve en enerjik karakterler, bu ülkedeki gerçekten yaşayan yegane insanlar" ve geleceği kendilerinde taşıyan kişiler olarak tanımlanmıştı.[6]

[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14, s. 439.

[5] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 434.

[6] Heinrich Heine, "Aveux de l'auteur" en Vermeil Edmond "Henri Heine. Ses vues sur l'Allemagne et les révoluti ons européennes", Paris, 1939, s. 275.

Marx'ın Paris'te tanıştığı Rus devrimcileri arasında Bakunin, V.P. Botkin ve Herzen'in arkadaşı N.I. Sazonov vardı. Bakunin'le ötekilerden daha çok görüşürdü ve konuşmaları boyunca Marx, görüşleri o sıralar, kendi tanımıyla, duygusal idealizm ve "içgüdüsel" sosyalizmin bir karışımı olan Bakunin'i etkilemeye uğraşır, ona materyalist ve komünist düşünceleri açıklamaya çalışırdı.

Dostları Marx ailesinden, yalnızca yakınlık değil, aynı zamanda karşılıksız yardım da görürüdü. Marx'ın en büyük kızı, Jenny, annesine evlenmelerinden kısa süre sonra küçük bir miras kaldığını ve genç çiftin de bu parayı bir çıkına koyduğunu annesinin kendisine anlattığını aktarmıştı. İhtiyaçları olan dostları kendilerini görmeye geldiğinde bu çıkın açılarak masanın üzerine konur ve herkes oradan kendisine gerekeni alırdı.

Bilimsel Araştırmalar

Marx Paris'e yerleşir yerleşmez diyor Engels, "Hemen ekonomi politik, Fransız sosyalistleri ve Fransa tarihi üzerine çalışmaya koyuldu."[7] Çoğu zaman, gün boyu kitaplarının başına çöker, ancak yemek ve ara sıra biraz kestirmek için kısa aralıklar verirdi.

Marx modern toplumdaki sınıf mücadelesine ve bu mücadelenin çeşitli yanlarına özel bir önem vererek kapitalizmin iç işleyişini, gelişmesini, çelişkilerini ve ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkileri kavramaya uğraşıyordu. Fransız burjuva devriminin ortaya koyduğu klasik örneklere tekrar tekrar yönelerek onları inceledi. Fransız tarihinin kilit dönemlerinden biri olan 1792-1793 dönemini, monarşinin 10 Ağustos 1793'de devrilmesini izleyen burjuvazinin ılımlı kanadı Jirondenlerle radikal burjuva devrimcileri Jacobenler arasındaki mücadele dönemini derinlemesine araştırdı. Marx, bir Konvensiyon tarihi yazmayı tasarlamış, bunun için de büyük çapta hazırlık malzemesi toplamıştı. Jacobin önderleri Robespierre, Saint Just ve Desmoulins'in kitaplarını okudu. Convention'un Jacobin üyelerinden Levasseur'un "Jacobinlerle Girondenlerin Mücadelesi" başlığını taşıyan anılarının kısa bir özetini çıkarttı.

Marx'ın yayım faaliyetlerine girişmeyi tasarladığı demokratik çevrelere hemen ulaştı. 1845 kışında Marx'ın Paris'ten sürülmesi konusunda görüş belirten *Trier'sche Zeitung*, onun, "'Convention Tarihi'ni tamamlamak üzere" Fransa dışına çıktığını yazıyordu. Marx bu kitabı hiçbir zaman yazmadı. Ancak öteki çalışmalarında, Fransız devriminden çıkardığı sonuçlardan önemli ölçüde yararlandı. Bu hazırlık malzemesi hiçbir zaman ziyan da edilmedi; çünkü Fransa'da devrimci kabarmanın en yoğun dönemindeki sınıf mücadelesi üzerine incelemeleri ve bu mücadeleyi tespit eden malzemeyi derinlemesine değerlendirmesi Marx'ın kendi materyalist tarih görüşünü işlemesine çok yardımcı oldu.

Sınıf mücadelesinin kökenleri, yasaları ve büründüğü biçimlere ilişkin araştırmasında Marx, aralarında Thierry, Mignet ve Guizot'nun da bulunduğu, görüşlerinin bütün sınırlılığına karşın toplumun sınıflara bölünmüşlüğünü ve sınıf mücadelesinin burjuva toplumunun kuruluşuna yol açan bir süreç olarak tarihteki önemini kabul eden Restorasyonun burjuva tarihçilerinin eserlerinden yararlandı. Ancak bu tarihçiler, sınıfların ekonomik kökenlerine kadar gidemedikleri gibi kapitalist çağ-

[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 22, s. 338.

daki sınıf mücadelesinin gerçek yapısını kavramaktan da uzaktılar. Marx'ın başlıca sorunuysa, tam tersine, sınıf yapısının temeli olarak toplumun ekonomik yapısı ve içinde yaşadığı dönemin sınıf çatışmalarının ipucunu veren modern dünyanın ekonomik ilişkilerinin yapısıydı. Ekonomi politik Marx'ın bilimsel araştırmalarında her geçen gün daha büyük bir rol oynuyordu.

1843 yazında Hegel'in hukuk felsefesini eleştirirken, "sivil toplum"un anatomisinin, yani toplumsal ilişkilerin kümelenişini ekonomi politikte bulunması gerektiği yargısına vardı. Bu andan sonra bütün hayatı boyunca iktisat araştırmaları Marx'ın başlıca ilgi alanı oldu.

Paris'te incelediği pek çok iktisat eseri arasında Smith, Ricardo, Say, Skarbek, James Mill, Destutt de Tracy, Mc. Culloch ve Boisguillebert'in çalışmaları vardı. Bu eserlerden yaptığı birçok alıntı üzerine düşüncelerini yazdı, özellikle James Mill'in *Ekonomi Politiğin Unsurları* üzerine incelemeleri, burjuva iktisatçılarıyla arasındaki ayrım çizgisinin henüz çok ince olmasına ve Marx'ın kendi iktisat görüşünü henüz tohum halinde bulunmasına karşın onun burjuva ekonomi teorilerine büyük ölçüde eleştirel bir tavır takındığını gösterir. Marx, burjuva ekonomi politiğinin temel kusurunun tarihin gidişinin belirli bir döneminde ortaya çıkan geçişsel kapitalist ilişkilerin ta en baştan varolduğu ve bu ilişkiler içinde "herkesin kendi payına düşen"[8] ile yetinmesi gerektiği öğretisi olduğunu gösterdi.

Marx, kapitalist ekonominin ve kapitalist ekonomi temeli üzerinde yükselen burjuva toplumunu derinlemesine eleştirdi. Bu eleştiriler, -her ne kadar tohum halinde olsa da- sömürü sisteminin ekonomik temellerini irdeliyor ve üretim araçları üzerindeki burjuva özel mülkiyetinde saklı olan çelişkilere işaret ediyordu.

Marx, Engels'in *Deutsch-Französische-Jahrbücher*'de yayımlanan ve burjuva ekonomi biliminin ve burjuva toplumsal sisteminin ilk sosyalist eleştirisini içeren "Ekonomi Politiğin Eleştirisinin Anahatları"ndan çok etkilenmiş ve yazının özetini çıkartmıştı.

1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları

Marx bu dönemdeki araştırmalarının sonuçlarını, tamamlanmamış ve parça parça elyazmaları halinde kalmış üç yazıda ortaya koydu. *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları* olarak anılan bu elyazmaları aynı yılın Nisan-Ağustos ayları arasında kaleme alınmıştı.

Bu *Elyazmaları* Marx'ın bu dönemdeki ekonomik ve felsefî görüşlerini içerir. Önsözde bu sonuçlara "ekonomi politiğin bilinçli incelenmesine dayanan bütünüyle deneysel bir tahlil yolundan"[9] varıldığı belirtilir. Marx'ın *Elyazmaları*'ndaki hedefi, özel mülkiyetin ve geleneksel ekonomi politiğin derinlemesine eleştirilmesiydi.

Marx, insanın kurtuluşunun ancak "sivil toplum"un radikal dönüşümüyle, yani sömürücü kapitalist sistemin yıkılışıyla mümkün olacağı yolundaki, ilk kez *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'de dile getirilen düşünceyi geliştirdi. *Elyazmaları*'nda Marx'ın kendisini kitlelere, proletaryaya adadığı ve siyasal sempatisininin bütünüyle emekçilerden yana olduğu açıkça görülür. Marx, burada Fransa proletaryasından sö-

[8] MEGA, ABt. 1. Bd. 3, s. 537.

[9] *Karl Marx, 1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, Moskova, 1967, s. 18.

zederken, "insanlığın kardeşliği" der, "onlarla birlikte artık söz olmaktan çıkar ve hayatın bir gerçeği haline gelir ve çalışmaktan taşlaşmış vücutlarından fışkıran insanın soyluluğunun ışıkları üzerimize saçılır".[10] Marx, *Elyazmaları*'nda "işçiyi sefalete sürükleyen ve onu bir makineye indirgeyen"[11] sistemi sergiler ve mahkûm eder.

Marx, bu yazılarında burjuva ekonomi politiğine karşı tavrını tanımlar ve burjuva ekonomi politiğinin gelişmesinin materyalist bir açıklanmasını yapar. Ekonomik düşünüşün bir mutlak ruhun hareketiyle değil, özel mülkiyetin, geçirdiği tarihsel değişimler (metamorphoses) yoluyla geliştiğini söyler. Ekonomik düşünüşün tarihsel sürekliliği, feodalizmin çözülüşünün ve bütün Sosyo-Ekonomik sistemin kerte kerte sermayeye tabi oluşunun aynadaki yansıması gibidir. Ekonomi politik o heybetli sermayenin cariyesi, ekonomi politikçiler de "pratik uygulamacıların", yani kapitalistlerin bilimsel bilinci haline gelirler. Üretim alanında ortaya çıkan güncel değişim, kapitalistin toprak sahibini azami ölçüde ortadan kaldırması ve gelişmiş özel mülkiyetin "gelişmemiş" ya da "olgunlaşmamış özel mülkiyet"[12] üzerinde üstünlük kurmasıdır.

Ricardo ve Smith, -fizyokratların dedikleri gibi- yalnızca tarımsal emeğin değil, genel olarak emeğin bütün zenginliğin özü olduğunu kavramakla şüphesiz önemli bir ilerleme sağlamışlardır. Marx'ın, eriştikleri en büyük başarıyı, emek-değer teorisini henüz vurgulamamakla birlikte Ricardo ve Smith'in "aydınlanmacı ekonomi politik"lerini bilimin gelişmesinin en yüksek aşaması olarak görmesinin nedeni budur. Ancak bu olumlu değerlendirmelerle burjuva iktisat düşünüşünün sakat ve haksız savunmacı yanlarının sert bir eleştirisi *Elyazmaları*'nda bir arada yürür.

Marx, ekonomi politiği, "incelediği hareketin iç bağlantılarını" anlayamamakla, en çok da ekonomik gerçekleri, olguları ve süreçleri birbirlerinden ayırarak açıklamaya kalkıştığı ve onların bir dış gücün ya da iradenin ürünü olduklarını ileri sürdüğü için suçluyordu. Bu, burjuva iktisat biliminin metafizik yönteminin yerinde ve haklı bir eleştirisiydi. Marx, burjuva ekonomi politik biliminin ekonomik olgulara metafizik, tarihdışı yaklaşımıyla kısıtlılıklarının kaynağında yatan kapitalist gerçekliğe bağımlılığını sergileyerek, kendi geliştirdiği yeni bilimle burjuva iktisadı arasına bir ayırım çizgisi çekti. Kendisini mülkiyet, hırs, rekabet ve insanın değeri ile (Marx henüz iş-gücünün değeri kategorisini keşfetmiş değildi) değersizleşmesi vb. arasındaki asıl bağlantıyı kavramakla görevli saydı.[13]

Marx'ın burjuva ekonomi politiğini eleştirisi esas olarak ekonomi politiğin kendisince bilince çıkarılan ve "çağın siyasal-ekonomik gerçeği"nin doğurduğu yabancılaşmaya ve yabancılaşmış emek kategorisine, yani çalışan insanın kendi ürettiği zenginlikle birlikte artan sefaletine yönelmişti.

Yabancılaşma terimi, Marx'tan önceki dönemlerin felsefî yazılarında da çok kullanılmıştı. Sözgelimi Hegel, ruhun kendisine yabancılaştığı bir dünyadan söz etmişti. Hegel'in *Mutlak Fikir*'i, kendisini, ruhta -tarihte ve düşüncede- yeniden kendisine dönmek üzere doğaya, "saf aklın esirine"* bırakır (yabancılaşır). Feuerbach için ya-

[10] *Karl Marx, 1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 115.
[11] *Karl Marx, 1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 30.
[12] *Karl Marx, 1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 115.
[13] *Karl Marx, 1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 65.
* Esir. Bütün boşluğu doldurduğu varsayılan mutasavver madde.

bancılaşma, Tanrı insanı yaratıp onu dünyanın yaratıcısı kıldığı anda, insanın kendi "tür" özelliklerine, yani bütün insanların karakteristik doğal özelliklerinden kaynaklanan ortak özelliklere yabancılaşmasıydı. Bundan dolayı yeryüzündeki insan, insanın kendisine tekabül eden "tür" varlığı yalnızca dinsel hayal gücünde bulunur ve katıksız görünüş haline gelirken, kendi gerçek özüne yabancı, bireysel bir hayat tarzına yönelmeye zorlanmıştı. Feuerbach, Hegel'in idealist yabancılaşma teorisinin üstesinden gelmek çabası içinde, ruhu (idea), soyut hümanizm anlayışıyla ele aldığı ve toplumsal içeriğini yok saydığı soyut insanın doğal özelliklerine yabancılaşmasına indirgedi.

Marx ise, daha en baştan insanın toplumsal hayatına yöneldi ve yabancılaşmayı, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile belirlenen kendi koşullarından türetti. O, yabancılaşmayı, her şeyden önce insanlar arasındaki bir toplumsal bağ (nexus) tarzı, insanların yaşama ve çalışma koşullarının, faaliyetlerinin ürününün ve birbirleriyle olan ilişkilerinin, içinde yabancı ve dışsal bir güç olarak belirdiği insanlar arasındaki bir toplumsal ilişki tarzı olarak görüyordu. Marx, yabancılaşmanın özel mülkiyet sisteminin dolaysız ürünü olduğu kanısındaydı. Ekonomik alandaki yabancılaşma, çeşitli maddi ve sonuçta manevi toplumsal ilişki alanlarındaki öteki yabancılaşma biçimlerinin temeliydi.

Marx, gerçekliği başlangıç noktası olarak ele aldı ve dikkatini klasik filozoflarla takipçilerinin halkı çağırdıkları "saf düşünce mücadelelerine"[14] değil, yabancılaşmayı doğuran ve onu kaçınılmaz hale getiren haksız ve insanlık dışı gerçeğe karşı savaşmaya yöneltti. Bu da, kaçınılmaz olarak Hegel ve Feuerbach'ın felsefelerinin bu alandaki sakatlıklarının üzerine yürünmesini ve burjuva ekonomi politiğinin, kapitalist üretim tarzının akla uygun, normal ve kalıcı olduğu yolundaki temel öğretisinin reddini zorunlu kıldı.

Yabancılaşmış emek Marx'ın en çok geliştirdiği kategoridir. İnsanın canlı etkinliği ve kendisini bilinçli bir toplumsal varlık olarak ortaya koyuşu, ifadesini her şeyden ötede eşyanın dünyasının pratik yaratılışında yani, toplumsal üretim süreci içinde bulur. İşçinin bir şeyi yapması, kendisini maddileştirmesi demektir. Oysa özel mülkiyetin egemenliğine tabi olarak yaptığı şeyi elinden çıkarması, emeğinin yabancılaşmasıdır. Çünkü o şey işçinin karşısında "*yabancı bir şey*, üreticiden *bağımsız bir güç* olarak"[15] durur. Emeğin ürünleri onu yaratanın değil, sermayeye sahip olanın eline geçer. Marx, sermayeyi bir başkasının emeğinin ürünleri üzerindeki özel mülkiyet olarak tanımladı. İnsan emeğiyle -üretici faaliyetiyle- üretici olmayanın üretim ve ürün üzerindeki iktidarını yaratır. "Nesnenin mülk edinilmesi yabancılaşma olarak o şekilde ortaya çıkar ki, işçi, ne denli çok nesne üretirse o kadar az mülk edinebilir ve kendi ürününün, yani sermayenin egemenliği altına o denli çok girer."[16] Elllerinden başka hiçbir şeyi olmayan işçi sermayenin büyüyen gücüyle daha da yoksullaşır. Bir yandan ihtiyaçlar ve bunları tatmin etme araçları mükemmelleşirken, öte yandan buna paralel olarak "ihtiyaçlar kaba ve yalın bir biçimde basitleşir" Böylelikle emeğin yabancılaşması, büyüyen bir maddi eşitsizlikle, sermaye ve emek arasındaki genişleyen uçurumla dışa vurulur.

Kapitalist sistemde çalışma koşulları ve emeğin kendisi işçinin başına bela olur,

[14] Karl Marx ve F Engels, *Kutsal Aile, ya da Eleştirel Eleştiriciliğin Eleştirisi*, Moskova, 1956, s. 111

[15] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*, s. 66.

[16] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*, s. 66.

"*işçiye dıştalaşır*", yani "onun asli varlığına"[17] ait olmaktan çıkar. Sermayenin yönetimi altında ücretli işçi, "kendisini ispat etmez inkâr eder, hoşnutluk değil mutsuzluk duyar."[18] Manevi ve bedensel niteliklerini geliştirmez, ruhunu ve vücudunu yıpratıp mahveder. Maddi değerlerin üreticisi, şekillenmiş olan işbölümünün tutsağıdır ve ömrü boyunca işine bağlanmıştır. Fabrika çalışması, işçinin yaptığı iş ne olursa olsun bir cins tutsaklık bağıdır ve işçinin kendi kimliğini yitirmesi anlamına gelir. Kendisini gerçekte ancak yemek içmek gibi salt hayvansal işlevlerinde özgür hisseder. İşçi yalnızca çalışmadığı zaman kendisi olur, çalıştığı zaman ise kendisi değildir.

Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları'nda formüle edilen yabancılaşmış emek kavramı, Marx'ın, başkalarının ücretli emeğinin kapitalist tarafından mülk edinilmesi teorisinin tohumu, daha sonra geliştirip *Kapital*'inde bilimsel olarak pekiştirdiği en önemli düşüncelerinin bir taslağıydı.

Marx'a göre insanın emeğinin ürününe yabancılaşması ve bizzat maddi hayatın içinde üretildiği koşullarca yaratılan insanlar arasındaki uzlaşmazlıklar, insanın "tür varlığının" soysuzlaşmasına ve "*insanın insana yabancılaşması*[na-ç.]"[19] yolaçar. Bundan dolayı insan doğasıyla uyum halindeki normal toplumsal bağlantılar ve ilişkiler, ne mevcut dinin yerine daha yüksek bir dinsel biçim getirerek ne de Feuerbach gibi aşktan söz ederek değil, toplumun ve mülkiyet ilişkilerinin köklü dönüşümüyle sağlanabilir.

Özel mülkiyet, yabancılaşmanın, ya da emeğin kendisine yabancılaşmasının temeli ve nedenidir; ama aynı zamanda da onun sonucudur. Emeğin yabancılaşması özel mülkiyetin yeniden üretilmesi ile sonuçlanır. Marx, özel mülkiyeti, yabancılaşmış emeğin genelleştirilmiş maddi ifadesi olarak adlandırmıştı.[20] Marx'ın böylece ulaştığı yargı, yani toplumun özel mülkiyetten kurtarılması, işçilerin ekonomik ve siyasal kurtuluşlarının zorunlu ve tek koşuluydu; yabancılaşmanın yerini gerçekten tutacak tek şey de buydu. Marx işçilerin kurtuluşlarının "insanın evrensel kurtuluşunu"[21] içerdiğini önemle belirtmiştir.

Marx'ın *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda incelediği başlıca şey, toplumun komünist dönüşümünün felsefî yanıydı. Marx bu incelemesinde geleneksel sözlüğü, özellikle de Feuerbach'cı felsefe sözlüğünü kullanarak komünizmi hümanizmle oldukça özdeş bir şekilde, tam doğallık ya da doğalcılığa eş değer tam ve gerçek bir hümanizm olarak tanımlıyordu. Fakat temelde bütünüyle yeni düşünceleri formüle etmekle kendinden öncekileri çok aşmıştı. Çeşitli vesilelerle *gerçek* komünizme ilişkin görüşlerini, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının en yüksek biçimi olarak ortaya koydu. Ve sonuçta ekonomik, manevi ve özel olarak dini yabancılaşmanın ve insanın kendine yabancılaşmasının ortadan kaldırılmasının da en yüksek şeklinin bu olduğu yargısına ulaştı.

Özel mülkiyet altında, diyordu Marx, sanayide cisimleşen doğa bilimleriyle uygulamalı bilimlerin ilerleyişi, bir yanda ekonomik zenginlik öte yandaysa ekonomik yoksulluk yaratır. Komünizm koşullarındaysa bunlar, insanın zengin yetenek-

[17] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 69.
[18] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 69.
[19] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 72.
[20] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 77.
[21] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 77.

lerle dolu doğasını dile getirmenin ve ihtiyaçlarını zenginleştirmenin koşullarını yaratacaktır. Komünizmin anlamını çarpıtan ve gerçek komünizm düşüncesini değerden düşüren eski ham düşünceleri bir yana iten Marx, komünizm diye anılmaya değer tek toplumsal düzenin insanla doğa ve insanla insan arasındaki çelişkileri ortadan kaldıran, insanın duygularını insanlaştırıp onları insanın toplumsal ve doğal özüne uygun hale koyan ve "*onun kalıcı gerçekliği olarak bütün bu duygularla donanmış zengin insan*"[22] doğuran bir düzen olduğu düşüncesi üzerinde önemle durdu. Bundan dolayı geleceğin toplumunu, insanın kişiliğinin gelişip serpildiği, maddi ve manevi ihtiyaçlarının tüm olarak tatmin edildiği ve bireysel ve toplumsal çıkarlarının uyum halinde bulunduğu en yüce insancıl ilkelerin karşılandığı ve doyurulduğu bir aşama olarak gördü.

Marx, ütopyacı komünist akımların eşitlikçi yaklaşımlarının özel mülkiyet ve maddi eşitsizlik karşısında tarihsel olarak belirlenmiş protesto biçimleri olarak taşıdıkları önemi kavramakla birlikte bu akımları mahkûm ediyor ve bunların geleceğin ideali olduklarını reddediyordu. Marx eşitlikçi komünizmin, insanın bireyselliğini inkâr ederek herkesi birbiriyle eşitleme düşüncesini aşılamasından ötürü kaba ve çarpık olduğunu söylüyordu. Bu yanlış düşünüşün bir ilkesi de, "*yoksul* ve çaresiz insanın *doğal olmayan* basitliğine çekilmekti"[23] Oysa bu komünizmin gülünç bir taklidinden başka birşey değildi.

Marx, komünizmin zaferinin, özel mülkiyete dayanan sistemin kendi iç gerilemeleri içinde hazırlandığına inanıyordu. Ancak bunu gerçekleştirmek için teorik uyanıklıktan daha fazla bir şeye ihtiyaç vardı. "Özel mülkiyet *düşüncesini* ortadan kaldırmak için komünizm *düşüncesi* bütünüyle yeterlidir; ama *gerçek* özel mülkiyeti ortadan kaldırmak için *gerçek* komünist eylem gereklidir."[24] Marx bu komünist devrimi gerçekleştirmenin aracı olarak devrimci kitle mücadelesini vurguluyordu.

Felsefî planda Marx, her şeyden önce şu soruya karşılık bulmakla meşguldü: "Şimdi Hegel *diyalektiği* karşısında hangi konumdayız?"[25] Dolayısıyla, eserinin başlıca amaçlarından biri ve sonuçtaki özel bölümün konusu Hegel felsefesinin eleştirel bir çözümlenişiydi. *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, Hegel öğretisinin, özellikle *Aklın Fenemonolojisi*'nin derinliğine ve olgun bir eleştirisini içerir. Tutarlı bir materyalizmin ışığında Feuerbach'ın olumlu keşiflerini ve başarılarını kullanan ve bunlardan yararlanan Marx, devrimci ve tutucu yanları arasına açık bir ayrım çizgisi çekerek Hegel felsefesinin derin bir çözümlemesini yaptı. Onun, soyutlama ve düşünce formlarını gerçeklikten kopardığına işaret ederek ve "*Mutlak Fikir*'in kendi içinde hiçbir şey [olmadığını-ç.] yalnızca *Doğa*'nın bir şey [olduğunu-ç.]"[26] vurgulayarak Hegel'in idealizmini açıkça reddetti. Marx, yabancılaşma kategorisi karşısında materyalist bakış açısından hareket ederek "Hegel'ci diyalektiğin *olumlu* yanları"nı[27] ve -biçimde soyut ve idealist de olsa akla uygun olan- yabancılaşmanın gelişmesi ve yer değiştirmesine ilişkin düşüncelerini inceledi ve değerlendirdi.

[22] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 102.
[23] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 94.
[24] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 115.
[25] Karl Marx, 1844 *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 132.
[26] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 154.
[27] Karl Marx, 1844 *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 151.

Feuerbach'a olan hayranlığına karşın Marx, toplumsal üretime ve toplumsal pratiğe önem verdi. Ortaya koyduğu açıklama bütün olarak Feuerbach'ın yalnızca doğal bağlardan ibaret insan ilişkileri ve insanla doğanın doğal birliğinden başka bir anlama gelmeyen insan türü kavramlarının çok ilerisindeydi.

Marx, toplumsal çevrenin insanlar arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde tayin edici bir rol oynadığına inanıyordu. Ve onların ardında yatan, yani içinde maddi hayatın üretildiği koşullarda herhangi bir değişme olmaksızın toplumsal ilişkilerde bir düzelme beklemenin boşunalığını kanıtladı.

Böylece elyazmaları terminolojik bakımdan henüz yetersiz olmakla birlikte, Marx'ın diyalektik ve tarihsel materyalizmin çeşitli önemli önermelerini formüle edişindeki hayati bir aşamayı belirliyor ve geniş bakış açısını ve burjuva toplum bilimini eleştirmek ve toplumsal olguları incelemek için çok büyük bir önem taşıyan materyalist yöntemi geliştirme yolundaki çabasını sergiliyordu.

Vorwarts'taki Çalışma

Kendi dergisini yayınlamaya yönelik bütün umutlarını kaybeden Marx, başka dergilere yazma fırsatı arıyordu. Bu fırsatı da çok geçmeden buldu. Marx ile *Deutsche-Französische-Jahrbücher*'in eski yazarları haftada iki kez yayımlanan *Vorwarts*'da yazma imkânına kavuştular.

Vorwarts! 1844 başlarından beri Heinrich Börnstein adındaki girişimci bir Alman tüccar tarafından Paris'te yayımlanıyordu. Börnstein gazetesinin yayın yönetmenliğine Adalbert Bornstedt adında emekli bir Prusya subayını getirmişti. Bornstedt daha sonra Prusya ve Avusturya polisinin muhbiri oldu. *Vorwarts!*'ın çizgisi başlangıçta oldukça ılımlıydı ve yazarlarını "komünist serseriler" olarak adlandırdığı *Jahrbücher*'in yayına başlamasını öfkeli saldırılarla karşılamıştı. Mayıs 1844'te radikal Karl Ludvig Bernays gazetenin yayın yönetmenliğine gelince bazı değişiklikler yaptı. Marx'ın dostu, bilgili ve devrimci bir kafa yapısına sahip bir insan olan Bernays, Brönstein'in direnmesine karşın Marx'ın da yazabilmesi için dergiye demokratik bir görünüm kazandırmayı başardı. Öteki yazarlar arasında Heine, Herwegh, Ewerbeck, Bakunin, Bürgers ve Ruge de bulunuyordu.

Haftalık yazı kurulu toplantıları öylesine patırtılı geçiyordu ki, -yayımcılardan birinin aktardığına göre- pencereler açıldığında halk gürültünün nedenini öğrenebilmek için dışarıya üşüşüyordu. Tartışmanın başını çekenler Marx ile Ruge'ydi. Marx çekişmeden galip çıktı ve 1844 yazından başlayarak gazetenin çizgisi üzerindeki etkisi gittikçe arttı. Engels sonraları, Marx'ın etkisi altında [gazete-ç.], "Dönemin patetik Alman mutlakiyetçiliğinin ve sahte-meşrutiyetçiliğin alaylı güldürüsünü"[28] döktürüyordu diye yazmıştı.

Vorwarts!'daki yeni akım, burjuva basınının ilgisi çekmiş ve Stutgart'ta yayımlanan *Schwabischer Merkur*, "ultra radikal" partinin yazı kurulunda zafer kazandığını duyurmuştu. Demokrat Alman gazeteci Aleksandre Weill, Hamburg gazetesi *Telegraph für Deutschland*'da: "Marx ve Ruge şimdi iyiden iyiye ayrıldılar. Bu da iyi bir şey. Marx ve arkadaşları şüphesiz önemli işler yapacaklar; çünkü hem genç hem de yetenekliler" diye yazmıştı.

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 22, s. 338.

Marx'ın yönlendiriciliği yalnızca gazetenin genel çizgisini etkilemekle kalmamıştı, *kimi yazılar da onun dolaysız etkilerini yansıtıyordu. Özellikle ekonomik ve felsefî elyazmalarındaki düşüncelerinin etkisi dikkat çekiyordu. O sıralar Marx'la* kişisel olarak tanışmaya çalışan Weitling, 1844 Ekim'inde ona Londra'dan, "hakkınızda duyduklarımı *Vorwarts!*'da çıkan bazı makalelerin havası ile karşılaştırır karşılaştırmaz sizi tanıdım"[29] diye yazmıştı.

Marx'la Ruge arasındaki ayrılıklar çok geçmeden polemiğe döküldü. 1844 Haziran'ına acımasız sömürüyü ve aşırı ölçüde düşük ücretleri protesto için Silezyalı dokumacılar bir ayaklanma başlattılar. Alman proletaryasının bu ilk doğrudan eylemi bütün Almanya'da yankı uyandırdı. Haziran ve Temmuz 1844'de Bavaria'dan Doğu Prusya'ya kadar bütün Almanya'yı bir grev ve işçi gösterileri dalgası yaladı. Bohemya ve Habsburg İmparatorluğu'nun bir kesiminde işçiler arasında ciddi bir huzursuzluk vardı. Dikkat kesilen Alman burjuvazisi proletaryanın, yalnızca İngiltere ve Fransa'da değil, Alman devletlerinde de varlığını ve taleplerinin tehdit edici önemini açıkça ortaya koyduğunu görmek zorunda kaldı. Burjuva basını çok kaygılıydı. Bir gazete şöyle yazıyordu: "Dokumacıların ayaklanması kapitalistlerle proleterler arasındaki uçurumun derinliğini gösteriyor."[30]

Ruge'nin bu ayaklanmaya tepkisiyse tipik bir burjuva yazarınki gibi oldu. "Bir Prusyalı" diye imzaladığı *Vorwarts!*'da yayımlanan sert makalesinde, bunun akılsızca, "siyasal ruh"tan bütünüyle yoksun yararsız bir ayaklanma olduğunu söyleyerek proletaryaya, bağımsız eylemi dolayısıyla saldırıyordu.

Marx, Ruge'ye, 7 ve 10 Ağustos 1844'te iki bölüm halinde yayımlanan " 'Bir Prusyalı'nın Makalesi 'Prusya Kralı ve Toplumsal Reform' Üzerine Eleştirel Değinmeler" başlıklı makaleyle karşılık verdi. Marx yazısında Alman işçileri arasında sınıf bilincinin artışının ve işçilerin özel mülkiyet toplumunun dolaysız karşıtı olduklarını kavramanın eşiğine gelişlerinin işareti olarak gördüğü Silezya ayaklanmasının büyük önemi üzerinde duruyordu. Marx, ayaklanmanın, işçi sınıfının toplumun devrimci dönüştürücüsü olarak taşıdığı güçlü potansiyelin açık belirtisi olduğu kanısındaydı.

Proletaryanın eylemi ve Ruge'nin buna karşı takındığı düşmanca tavır, Marx'ı, işçi sınıfının dünya tarihsel görevine ilişkin düşüncelerini daha somut olarak formüle etmeye ve dünyayı sosyalist çizgide yenilemenin yolları üzerinde daha çok düşünmeye zorladı. Toplumsal sorunu çözmenin proleter kitlelerin değil siyasal iktidarın, devletin, yani o günkü koşullarda Prusya monarşisinin işi olduğunu söyleyen Ruge'nin aksine Marx, mevcut devlet sistemini temsil eden kişilerin radikal bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirecekleri ve emekçi halkın durumuna çare bulacakları düşüncesini kesinlikle reddediyordu. Marx özel mülkiyetin ürünü olan sefaletin mevcut sistem çerçevesinde herhangi bir reform ya da hükümet müdahalesiyle ortadan kaldırılamayacağı sonucuna vardı.

Marx, daha önce "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı. Giriş"te ve *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda proletaryanın devrimci kitle eylemi olmaksazın, devrim olmaksızın yeni bir topluma doğru ilerlemenin imkânsız olduğunu söylemişti; bu makalesinde şu önemli öneriyi formüle ederek düşüncesini daha da ilerletiyordu:

[29] Weitling'den Marx'a, 18 Ekim 1844, (Marksizm- Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).
[30] S.B. Kan, *Silezyalı Dokumacıların İki Ayaklanması*, Moskova-Leningrad, 1948 Rusça baskı, s. 363.

Devrimde siyasal yan -mevcut otoritenin devrilmesi- ve toplumsal yan -eski toplumsal ilişkilerin yıkılması- birbirlerine bağımlı ve kopmaz bir biçimde karmaşık bağlarla bağlıdır. "Her devrim eski toplumu yıkar. Bu anlamda, bir *toplumsal* devrimdir. Her devrim eski *iktidarı* devirir. Bu anlamda da, bir *siyasal* devrimdir."[31] Marx burada proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesinin gerekliliğini kavramaya çok yaklaşmıştı.

Tarihsel Bir Tanışma

Ağustos 1844 sonlarında İngiltere'den Almanya'ya dönmekte olan Engels, Marx'ı Paris'te ziyaret etti. Engels'in şehirde kaldığı 10 gün boyunca iki adam hemen hemen bütün günlerini birlikte geçirdiler. Her gün sürdürdükleri açık ve samimi konuşmalar, görüşlerinin teori ve pratiğin her alanında bütünüyle özdeş olduğunu gösterdi. Engels, "1844 yazında Marx'ı Paris'te ziyaret ettiğimde bütün teorik alanlarda tam bir ittifak halinde olduğumuz açıkça ortaya çıktı. Ortak çalışmamız o tarihte başlar."[32] diye yazmıştı. Marx ve Engels birbirlerini çok sevdiler, yakın arkadaş oldular ve gelecekte çalışmalarının her alanında işbirliği yapmaya kararlaştırdılar. Tasarılarını birbirlerine aktarıp paylaştılar ve birlikte yazıp birlikte harekete karar verdiler.

Engels, Marx'ın ekonomi politik üzerine bir kitap yazma düşüncesini bütünüyle destekliyordu.

Marx yeni arkadaşına *Vorwarts!*'da yazı yazma imkânı sağladı. Engels, Marx aracılığıyla Fransız işçi sınıfının birçok önderi ve aralarında Bakunin'in de bulunduğu göçmen devrimcilerle tanıştı. Birlikte Fransız sosyalist ve komünistlerinin toplantılarına katıldılar. Engels'in memlekete dönme zamanı geldiğinde iki arkadaş birbirlerini girişmeyi tasarladıkları şeylerden haberdar etmeyi kararlaştırdılar ve o günden başlayarak düzenli olarak yazıştılar. Karşılaşmaları eşşiz bir dostluk ve işbirliğinin başlangıcı oldu. Lenin " Eski metinlerde heyecan verici birçok dostluktan sözedilir. Avrupa proletaryası da bilimin, birbirleriyle ilişkileri, eskilerin insanlar arasındaki dostluk üzerine en heyecanlandırıcı öykülerini bile kat kat aşan iki bilim adamı ve iki savaşçı tarafından yaratıldığından söz edebilir."[33] diye yazmıştı.

Genç Hegelcilere Karşı Ortak Saldırı Hazırlıkları

Engels Paris'e geldiği sıra Marx, Genç Hegelcileri hedef alan bir eser tasarlıyordu. "Hegel'in Hukuk felsefesi'nin Eleştirisi. Giriş" başlıklı makalesinde, gerici Alman düzeni karşısında kendisini felsefeyle sınırlayan "teori partisi"ni açıkça yererken bunun daha ayrıntılı bir tanımına daha sonra girişeceğini de belirtmişti.[34] Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nın girişinde *"Teolojik bir karikatüre* çevrilmiş olan eski *felsefî* ve özellikle de *Hegelci transandantalizmin** en yüksek noktası ve sonucu"[35] olarak tanımladığı Genç Hegelcilikle kendi arasına açık bir sınır çekmeyi gerekli gördü. Ağustos 1844 başlarında Marx, Feuerbach'a, Bauer'e saldıracağını bildirdi.

[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 409.
[32] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 178.
[33] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 26.
[34] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s. 384.
* Transcendentalism. Transandantalizm. İnsan bilgisinin denenmiş olmadığını ileri süren felsefe.(ç.)
[35] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*, s. 22.

Paris'te bulunduğu sırada Engels, genç Hegelciler'e ilişkin görüşlerinin Marx'ınkiyle özdeş olduğunu farketmişti. Marx, Engels'i Bauer kardeşlere karşı birlikte bir kitap yazmaya çağırdı. Hemen işe giriştiler. Engels, kendi payına düşen yaklaşık otuz sayfayı Paris'teyken yazdı. Marx da arkadaşının Almanya'ya gidişinden sonra, Eylül'den Kasım'a değin yazı üzerinde çalışmayı sürdürdü.

Marx 'la Engels'i Genç Hegelcileri yazılı olarak eleştirmeye iten çeşitli nedenler vardı. Yalnızca, durmaksızın kendilerininkiyle öteki ideolojik akımlar arasındaki farkı tanımlayarak bilimsel bir proleter dünya görüşü yaratamayacaklarını görüyorlardı. O sıra Genç Hegelciler, özellikle Bauer kardeşler çevresinde toplananlar, gözle görülür bir değişim içindeydiler: Kendilerini radikal burjuvazinin sözcüsü kılan demokratik inançlarından dönmüş ve bir çok konuda sağa kaymışlardı. Artık Prusya devletine ve dine karşı verilen kavganın müttefikleri olmaktan çıkmış, "kitleyi" pasif, eylemsiz ve gelişmeye engel olarak gören anarşist kafalı entelektüeller haline gelmişlerdi. Bauer kardeşlere göre, gelişmenin tek itici gücü "eleştirel eleştiri"ydi ve eleştirel eleştirinin kendi kimlikleri olduğu inancındaydılar.

1843-1844'te Bruno Bauer'in yayın yönetmenliğinde Charlottenburg'da yayımlanan *Allgemeine Literatur-Zeitung*'da yazdıkları yazılarda Genç Hegelciler geçmişteki muhalif tavırlarını açıkça inkâr ediyorlardı. Bruno Bauer'in "*Rheinische Zeitung*'da dile getirildiği şekliyle 1842'nin radikalizmi"ni inkâr ettiği makalesi "1842", derginin sekizinci sayısında yayımlandı. Bauer, doğrudan doğruya Marx, Engels ve öteki komünizm yandaşı Almanları ima ederek, "sosyalizmde yeni bir şey bulduklarını sananlar"ın görüşlerini nefretle reddediyordu. Artık eleştirellikten çıktığını ileri sürdüğü siyasetin kendisini tatmin etmediğini söylüyordu. Buysa o sıralar bir burjuva devrimine doğru yol alan Almanya'da özellikle zararlı bir görüştü; zira yarı feodal mutlakiyetçi rejime karşı zafer kazanabilecek tek gücü, işçi sınıfını ve kitleleri küçümsüyordu.

Hükümet sansürcüsünün bir raporunun da gösterdiği gibi gericiler Bauer'in *Allgemeine Literatur-Zeitung*'daki çizgisinden açıkça yararlanıyorlardı. Sansürcü şöyle yazıyordu: "Şu Bauerler bana büyük zevk veriyor. Kendilerini sansür talimatlarına çok iyi uydurdular." Ama Bauer çizgisi demokratik basın tarafından tam tersine şiddetle lanetleniyordu.

Genç Hegelcilerin felsefesinin gerici toplumsal kaynakları, nesnel olarak onların bir çelişkinin zihindeki çözümünün gerçektekiyle özdeş olduğunu sanan sübjektivist görüşlerinde yatıyordu. Marx, onların "*benim dışımda* varolan *gerçek nesnel* zincirleri benim içimde varolan salt *ideal*, salt *sübjektif* zincirlere döndürmek"[36] dışında birşey bilmediklerini söylüyordu.

Marx ve Engels Genç Hegelcilerin yapmacık radikalizmlerini teşhir etmek ve onların "eleştirel eleştirilerini" kendi materyalist ve komünist düşünceleriyle karşılamak göreviyle yüzyüzeydiler.

Bauerler'e karşı tasarladıkları kitapçık, Marx bunun üzerinde çalışırken yirmi forma tutacak kadar genişledi. Marx çalışması sırasında, *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda yer alan kimi düşünce ve malzemeleri, burjuva iktisatçıların incelemelerinden çıkarttığı notları ve Convention tarihi üzerine taslaklarından yararlandı. İngiliz ve Fransız materyalistleri, Francis Bacon, Locke, Hobbes ve Helvetius

[36]K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 111.

üzerine de özel bir inceleme yaptı. Engels, eserin oldukça geniş olacağını öğrendiği zaman Marx'a, "bu iyi bir şey hiç değilse bugüne kadar çekmecende kalanlar gün yüzü görecekler"[37] diye yazmıştı.

Elyazması Kasım 1844 sonunda tamamlanmıştı; ama Bauer kardeşlere karşı *Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi* başlıklı, eleştirel eleştiriyi "yıkacak"[38] bir makale yazdığı haberleri daha Eylül sonu ve Ekim başlarında yayılmıştı. Marx, kitabı basması için Zürich'te J. Frobel ile anlaşmıştı; ama Frobel'in arkadaşı olan Ruge bunu engelledi. Marx o zaman Paris'te bir yayımcı bulmaya uğraştıysa da olmadı. Sonunda kitap Şubat 1845'te Frankfurt-on-Main'de *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi. Bruno Bauer ve Ortk. Karşı* başlığıyla yayımladı.

Kutsal Aile

Kutsal Aile her şeyden önce en önemli felsefî sorunların materyalist bir açıklanışını içeren bir felsefe yapıtı ve yeni dünya görüşünün felsefî hasımlarına karşı girişilmiş militanca bir saldırıdır. Geniş bir bölümü klasik Alman idealizminin bütün zaaflarının en kötü ve çoğu zaman karikatürleşmiş biçimde cisimleştiği Genç Hegelcilerin sübjektif idealizminin eleştirisidir. Dolayısıyla Genç Hegelciliğin eleştirisi, esasında bir bütün olarak idealizme, yöntemlerine ve çarpık diyalektiğine yönelmiştir. Marx ve Engels Genç Hegelcilerin kendinin-bilincine tapınmalarını alaya alarak şöyle yazmışlardı: "Eleştirel Eleştiri... içinde *bilinç ve varlığın* ayrı ayrı varoldukları bir dünya, ben düşüncemde yoksaysam da varolmaya devam eden bir dünya olduğu düşüncesini kavrayamaz."[39]

Kutsal Aile, 17. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına değin felsefe tarihinin ilk materyalist tahlilini sunuyordu. Tahlil felsefenin iki ana akımı materyalizm ve idealizm arasındaki bir mücadele olarak ortaya konulmuş, materyalist düşüncelerle ütopyacı sosyalizm ve komünizm arasındaki ve aynı zamanda materyalizmin tarihiyle doğal bilimlerin ilerleyişi arasındaki doğal bağ üzerinde de özel bir önemle durulmuştu.

Materyalizmin felsefe tarihindeki büyük ilerletici önemini kavramış olmakla birlikte Marx, kendi görüşlerini eski materyalistlerinkilerle özdeşleştirmiyordu. Çünkü o, diyalektik yöntemin sağladığı bütün başarılarla zenginleştirilmiş yeni bir materyalizmin, diyalektik materyalizmin temellerini atıyordu.

Kutsal Aile diyalektiği, maddi dünyanın nesnel süreçlerinin düşüncede yansıtılan içsel bir özelliği olarak ele alıyordu. Bu nedenle, toplumsal olguları iç çelişkilerinin kaynakları ve mücadelelerin yeni bir niteliğe geçişinin önkoşulu olan bu çelişkilerin diyalektik hareketleri içinde tahlil ediyordu.

Marx, idealizmin epistemolojik [bilgi teorisine ilişkin-ç.] köklerini, özellikle tekin evrenselden koparılmasını ve somut tek şeylerin salt genel kavramların varoluş biçimleri olarak ele alınmasını teşhir etti. Alaylı bir dille, spekülatif düşünür, diye yazıyordu Marx, "*aklın* gerçek olmayan *varlığı* 'Meyve'den, elmayı, armudu vb. gerçek *doğal varlığı* yaratmakla bir *harika* ortaya çıkarmıştır."[40] İdealist düşünür

[37] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 16.
[38] Frankfurter *Ober-Postampts-Zeitung*, 14 Ekim 1844.
[39] K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 254-255.
[40] K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 81.

için şeylerin, içlerindeki genelin tanımlanması yoluyla kavranması, bu şeylerin yaratılması eylemi haline gelir. Marx, bu idealist ve metafizik kavramların karşısına tek ile evrensel arasındaki ilişki konusundaki diyalektik materyalist görüşü koydu. Marx, somut, elle tutulur nesneler dünyasından genel kavramlara geçişi anlamanın tek yolunun bu nesnelerdeki içsel nesnel özellikleri açıklamaktan geçmesinden ötürü özgülü ve teki genelden koparmanın yanlış olduğunu söylüyordu.

Kutsal Aile, zıtların birliğinin ve mücadelesinin diyalektiğinin anlaşılması açısından da önemli bir katkıda bulundu. Burjuvaziyle proletarya arasındaki uzlaşmaz (antagonistik) çelişkinin doğasını açıklayarak bunun iç yapısının bir tutucu ve bir de devrimci yandan oluştuğunu gösterdi. "Bu zıtlık içerisinde özel mülk sahibi *tutucu* yandır. Proleter ise *yıkıcı* yan."[41] Marx, çelişkiyi oluşturan yanların barışmaz oldukları üzerinde de ayrıca önemle duruyordu. Bunlar barışamaz, çünkü özel mülk sahibi uzlaşmazlığı korumayı amaçlayan eylemin, proletarya ise onu yıkmayı amaçlayan eylemin kaynağıdır. Fakat proletarya ile burjuvazi zıtlar olarak nispi birliği olan bir şeyi oluştururlar. Çünkü her ikisi de kapitalist sistemden kaynaklanır. Çelişkinin bir proletarya devrimiyle çözülmesinin, hem özel mülkiyeti hem de onun ürünü olan proletaryayı ortadan kaldırmasının nedeni budur.

O sıralar şekillenmekte olan materyalist tarih görüşünün bazı temel önermelerinin işlenmesi kitabın içeriğinin merkezini oluşturuyordu. Mantıksal kategorilerin kendi varlıkları olan ve insanın eylemlerine egemen şeyler olduğunu ileri süren Genç Hegelcilerin aksine Marx ve Engels tarihin "insan eylemi..." olduğunu söylediler.

" 'Tarih' insanı kendi özel amaçlarının bir aracı olarak kullanan başlı başına bir kişi değildir; tarih, kendi amaçları peşinde koşan insanın faaliyetinden *başka bir şey olamaz*."[42]

Marx *Kutsal Aile*'yi yazarken devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi de çok daha derinden kavrama imkânı bulmuş ve materyalist alt ve üstyapı teorisinin temelini atmıştı. Marx her tarihsel dönemde ona tekabül eden bir siyasal sistemle birlikte belirli bir ekonomik yapının varolduğunu gösterdi: "Tıpkı... antik devletin *doğal temelinde* köleliğin bulunması gibi *modern devletin* temelinde de sivil toplum vardır."[43] Marx kendisiyle birlikte Engels'in de görüşü olarak burjuva toplumunun "siyasal başının" burjuva devleti olduğu düşüncesini formüle ederken, devletin ekonomik temel üzerinde yükselen siyasal üstyapı olduğu görüşüne çok yaklaşmıştı.

Marx, devletle ekonomik sistem arasında yalnızca bir çeşit tekabül değil, aynı zamanda yakın bir diyalektik bağ olduğunu da bütünüyle kavramıştı. Her devlet biçimi nihai olarak toplumun ekonomik sistemi tarafından belirlenir. Ama devlet de kendi payına bu sistem üzerine bir karşı etkide bulunur, böylece burjuva devleti burjuvaziye engel olan feodal hakları ortadan kaldırır, kapitalist gelişmenin yolunu açar ve onu ilerletir.

Marx, muğlak "sivil toplum" kavramını daha özgülleştirmek için toplumun gelişmesini bir bütün olarak belirleyen asıl etkeni tanımlamaya çalıştı. Bunu maddi refah araçlarının üretimi olarak algıladı ve üretim ilişkilerini de üretim süreci içinde şekillenen insanlar arasında toplumsal ilişkiler olarak belirledi: Bu ilişkiler özgül-

41 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 51.
42 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 125.
43 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 152.

dür; "*insan için varlık* olarak, *insanın nesneleşmiş varlığı* olarak *nesne*, [bu ilişkiler içinde-ç.] aynı zamanda *insanın öteki insanlar için varoluşu, onun öteki insanlarla insani ilişkisi, insanın insanla toplumsal ilişkisidir de*."[44]

Marx, maddi üretimi insan soyunun tarihinin temeli olarak görüyordu. Bu, *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'ndan ileriye doğru atılmış bir adımdı. Hiçbir tarihsel dönem " bizzat hayatın halihazır üretim tarzı konusunda, sözgelimi o dönemin sanayisi konusunda bilgi sahibi olunmadıkça"[45] anlaşılamaz.

Kutsal Aile, özellikle devrim dönemlerinde kendilerinden resmen sözedilen kitlelerin tarihteki önder rolüyle bu rolün tarihsel gelişme boyunca artışına ilişkin kilit önermeyi formüle etti. Ancak, bütün önceki devrimler bir azınlığın çıkarına olmuştu; kitlelerin o güne değin tarihin gidişi üzerinde pek az etkide bulunmalarının nedeni buydu. Ama toplumsal ilerleyiş kitlelerin öz çıkarlarını gittikçe artan bir biçimde karşılar hale geldikçe, onların tarihsel süreçler üzerindeki etkilerinin alanı da kaçınılmaz olarak genişleyecekti. Marx, sosyalist devrimin "tarihsel eylemin derinliği ile birlikte, bu kitlenin kendi eylemi olduğu için kitle eyleminin çapının genişleyeceği"[46] bir çağ açacağını yazıyordu. Lenin, Marx'ın toplumsal gelişmeye ilişkin en derin düşüncelerinden biri olarak gördüğü bu düşünce üzerinde önemle durmuştu.

Marx ve Engels'in materyalist tarih görüşünü formüle edişleri, Bilimsel Komünizm teorisini ve hepsinden de öte proletaryanın yaklaşmakta olan sosyalist devrimin ana aktif ve önder gücü olarak dünya tarihinde oynayacağı role ilişkin öğretiyi geliştirmeleriyle bir arada ilerledi. Marx, *Kutsal Aile*'de işçi sınıfının bu rolünün sosyoekonomik etkenlerce belirlendiğini ilk kez formüle etti ve kapitalist toplumun iki güç (özel mülkiyet ve proletarya) arasındaki sürekli, kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle durmaksızın yeniden üretilen ve korunmasında özel mülk sahibinin -kapitalistin- çıkarı olan bir antognizm çerçevesi içinde geliştiğini gösterdi. Hayat koşulları, "bugünün toplumunda varolan hayat koşullarını bütün insanlık dışı vahametiyle kendinde toplayan" proletarya kendi payına bu ilişkileri ortadan kaldırmak ister. "Proletarya özel mülkiyetin proletaryayı yaratmakla kendi kendini mahkûm ettiği cezayı infaz eder."[47]

Bunun sonucu olarak kendi nesnel durumu dolayısıyla proletarya, "şu ya da bu proleterin hattâ o anda bütün proletaryanın bunu kendi amacı olarak *kavrayıp* kavramadığına bakılmaksızın kapitalist toplumu yıkmakla yükümlüdür. Sorun, *proletaryanın ne olduğu* ve bu *oluşum* sonucu olarak neyi yapmaya mahkûm bulunduğudur."[48]

Proletarya tarihsel görevinin farkına vardıkça -bu farkına varış kapitalist üretimin yükü altında daha da hızlanır- mevcut sisteme karşı mücadele için birleşmeye başlar ve bu onu büyük bir güce dönüştürür.

Marx'ın ilgilendiği bir başka sorun da proletaryanın öteki sömürülen kitlelere karşı kurtarıcı göreviydi. Önceki devrimlerin tecrübeleri üzerinde durarak bunların hepsinde önderin, yalnızca sözde bile olsa, bütün insanlığın çıkarları olarak dışa vurulan kendi özgül çıkarlarının harekete geçirdiği bir sınıf olduğunu gösterdi. Böylelikle burjuva devrimi, feodal sistemin ekonomik ve siyasal ilişkilerini en baş-

44 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 60.
45 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 201.
46 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 110.
47 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 52.
48 K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 53.

ta burjuvazinin kendi çıkarları için yıkmış, ama bununla birlikte bütün insan soyu için ilerici etkiler doğurmuştu. Ancak, burada burjuvazinin çıkarlarıyla alt sınıfların çıkarları arasındaki özdeşlik çok sınırlı ve geçiciydi.

Tam tersine proletaryanın sınıf çıkarları "kurtuluşunun gerçek koşulları burjuvazinin kendisini ve toplumu kurtarma koşullarından özünde farklı olan kitlenin"[49] çıkarlarıyla tamamen özdeştir. O kendini sömürü sisteminden kurtarırken toplumun bütününü de kurtarır: Tarihte ilk kez önder sınıfın çıkarları emekçi halkın en geniş kitlelerininkiyle gerçek bir uygunluk içindedir; bu durum da, o çıkarları bütün insanlığın çıkarları haline sokar. Bu akıl yürütme çizgisi, Marx'ın daha sonra formüle edeceği, proletaryanın modern toplumda ezilen kitlelerin devrimci kurtuluşlarının önderi rolünü üstlecek sınıf olarak kuracağı hegemonyaya ilişkin önermesinin ilk unsurlarını içeriyordu.

Marx ve Engels proletaryayı hem maddi hem de manevi değerlerin yaratıcısı olarak görüyorlardı. "Eleştirel eleştiri hiçbir şey yaratmaz, ama işçi her şeyi yaratır, hem öyle yaratır ki, manevi yaratmalarıyla Eleştirinin bütününü utançtan yerin dibine sokar."[50] Örnek olarak Proudhon'un *Mülkiyet Nedir?* adlı kitabından söz ederek kitabı Genç Hegelcilerin eleştirisine karşı savunuyorlardı. Kitabın sınırlılığını bilmekle birlikte Proudhon'un büyük kapitalist mülkiyete saldırmasına değer veriyorlardı. Proudhon'un saldırısı sınırlıydı, çünkü özel mülkiyeti mülkiyet hakkı açısından eleştiriyordu; buysa onun daha sonraları daha da yaygınlaşan küçükburjuva reformist görüşlerinin çekirdeğiydi.

Lenin, *Kutsal Aile*'nin "Marx'ın proletaryanın devrimci rolüne ilişkin görüşünü hemen hemen en gelişkin şekliyle"[51] içerdiğini yazmıştı.

Bu yeni eserde *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'ndakine oranla azalmış olmakla birlikte Feuerbach'ın etkilerinin henüz sürdüğünü gösteren belirtiler vardır. *Kutsal Aile*'yi 1867'de yeniden okuduktan sonra Marx, Engels'e "Feuerbach'a tapınış şimdi oldukça gülünç bir izlenim uyandırsa da, bu eserde bizi utandıracak hiçbir şey olmadığını görünce hayretle karışık bir hoşnutluk duydum"[52] diye yazmıştı. Marx'ın "Feuerbach'a tapınma" dediği şey görüşlerinin biçimlenmesinin kendine özgülüğünün bir sonucuydu: Marx ve Engels, kendi görüşlerini kerte kerte ortaya çıkartırlarken bunun eskisinden temelden farklı yeni bir görüş olduğunu adım adım ve kendi görüşlerini oluşturma sürecinin ardından farketmişlerdi. Başka bir deyişle, *Kutsal Aile*'de nesnel olarak Feuerbach'ın çok ilerisine geçmişlerdi; ama öznel olarak kendilerini hâlâ onun takipçisi görüyorlardı. Marx'ın Ağustos 1844'te bile sosyalizme felsefi bir temel kazandıran kişinin Feuerbach olduğuna inanması bundandı. Artık birer materyalist ve Komünist olmuş olan Marx ve Engels kendilerini, Feuerbach'ın bilmediği ve kabul etmesine de imkân bulunmayan yeni bir içerik yükledikleri Feuerbach'ı bir terimle, "gerçek hümanistler" olarak adlandırmaya devam ediyorlardı.

Terminolojideki bu bağımlılıktan başka Marx ve Engels, henüz kendi öğretilerini Feuerbach'ınkinden ayrı olarak inşa etmek gibi bir zorunlulukla da karşı karşıyaydılar. Zira kendi materyalist tarih görüşlerinde en son rötuşlar yapılmış değildi. Bu yükümlülüğün üstesinden daha sonraki yazılarında gelindi.

[49] K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 110.
[50] K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 30.
[51] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 38, s. 26.
[52] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 290.

Kutsal Aile'de, henüz, toplumsal gelişmenin kurallarının tahlili için yabancılaşmayı başlangıç olarak kullanıyorlardı. Marx, mülkiyet, sermaye, sanayi ve ücretli emeğin "yabancılaşmış canlı unsurlar" ve "işçinin kendine-yabancılaşmasının somut ürünleri" olduklarını söylemeye devam ediyordu. Gerçekte bu kategorilerin tahlili tamamen tarihseldi ve kitabın yazarları Genç Hegelcilerin yabancılaşmayı putlaştırmalarını ve "insan doğasının bütün yüklemlerinin (attributes) ve görünümlerinin eleştirel olarak kendi zıtlarına (*Unwesen*) ve *yabancılaşmalarına* dönüştürüle[bileceği-ç.]"[53] üzerindeki ısrarlarını, onları yerin dibine sokarak eleştiriyorlardı. Bununla birlikte toplumsal biçimleri ve kurumları yabancılaşmış insan faaliyetinin çeşitli görünümleri olarak görüyorlardı.

Bilimsel araştırmada tuttukları yol Marx ve Engels'in toplumsal olgulara daha somut bir tarihsel yaklaşımı benimsemelerini sağladı. Gerçekliğin önemli yanlarının felsefî olarak kavranılması için hâlâ bir değer ifade etmekle birlikte aşırı soyut yabancılaşma kategorisi, yerini bilimsel bakımdan daha kesin sosyolojik ve ekonomik kavramlara bırakmak zorundaydı.

Kutsal Aile, bir bütün olarak, proletarya ideolojisinin teorik temellerini atma ve Marx ve Engels'i kendilerinden öncekilerden ve ideolojik hasımlarından ayırdetme yolunda bir kilometre taşıydı. *Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları* ile başlayan aşamada bir ilerleyişin işaretiydi.

Kutsal Aile Alman basınında oldukça canlı bir tepki doğurdu. 21 Mart 1845'te burjuva *Kölnische Zeitung*, "çağdaş toplumsal hastalıklara hazır reçeteler yazmayı amaçlayan her türlü yarım tedbirin yetersizliğini" eleştirmesinden ötürü kitabın sosyalist görüşlerin bir ifadesi olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Radikal *Mannheimer Abendzeitung*, 25 Mart 1845'te *Kutsal Aile*'nin Marx ve Engels'in o güne kadar yazdıklarının hepsinden güçlü ve hepsinden daha derin bir eser olduğunu dile getiren bir inceleme yayınladı. Kitabın özünü tam olarak kavramış olan gerici *Rheinischer Beobabter* ise tersine, kitabın özel mülkiyete yönelttiği eleştiriye "maddi ve dünyevi olana gösterdiği aşırı saygıya", "bütün metafiziği ve felsefeyi alaya alışına" ve Alman ve Hıristiyan olan her şeye hakaret edişine sert bir şekilde saldırdı. Almanya'nın en büyük muhafazakâr gazetelerden biri olan *Allegemeine Zeitung* çok daha öfkeliydi. 8 Nisan 1845 tarihli gazetede şöyle yazılmıştı: "Bunun her satırı devlete, kiliseye, hukuka, dine ve mülkiyete karşı ayaklanmaya çağırıyor... Kısacası bu [kitap-ç.] en radikal, en kestirme sosyalizmin açık belirtilerini içeriyor ve Herr Marx'ın hem çok geniş bilgiye sahip olması ve hem de Hegel'in genellikle 'demir mantık' olarak bilinen mantığının polemik cephaneliğinden yararlanmakta çok yetkin oluşu nedeniyle daha da tehlikeli bir hal alıyor."

Bruno Bauer kitaba hem önyargılı olduğu denli zayıf bir makaleyle, görüşlerinin yanlış anlaşıldığından ve yanlış açıklandığından yakınarak karşılık verdi. Marx ve Engels bu "anti-eleştiri"ye (1846 Ocak'ında *Gesellschaftsspiegel* tarafından yayımlanan) kısa bir makaleyle karşılık verdiler. Makale şu sözlerle son buluyordu: "Gerçeklerle en gülünç bir şekilde *hokkabazlık* ederek ve onları en acıklı bir şekilde çarpıtarak, Bruno Bauer *Kutsal Aile'de Marx ve Engels* tarafından kendisine verilen ölüm cezasını onaylamış bulunmaktadır."[54]

[53] K. Marx ve F. Engels, *Kutsal Aile*, s. 32.

1844 sonlarında *Vorwarts!* üzerindeki bulutlar kararmaya başladı. Gazete devrimci-demokrat çizgisi, canalıcı toplumsal sorunları özellikle de işçi sınıfının durumunu tartışması ve Heine'nin parlak mizahi şiirlerini yayımlamasından ötürü demokrat düşünceli aydınlar arasında çok tutulur olmuştu. O sıralar bir göçmen gazetesi için hayli etkileyici bir rakam olan 800 abonesi vardı.

Gazete gerici basının bayağı ve ahlak dışı saldırılarına uğruyordu. Paris'te yayımlanan *Le Globe*: "Bu gazete ilk devrim döneminin herhangi bir Fransızca broşüründen daha da beter" diye yazıyordu. 19 Eylül 1844'te *Elberfelder Zeitung*: "Alman devletlerinin hükümetleri, Fransız hükümeti bu paçavranın varlığına göz yumacaklar mı?" diye haykırıyor ve bu "tehlikeli yayın"a karşı en katı tedbirlerin alınmasını isteyerek yazısına devam ediyordu. Ne var ki Fransız ve Prusya yetkililerinin *Vorwarts!*'a karşı hoşgörülü bir tavır takınacaklarından korkmak için pek neden yoktu; çünkü onlar da gazetenin suçlayıcı tonundan hayli tedirgin olmuşlardı.

Daha Temmuz 1844'te Paris'teki Prusya elçisi, Fransız hükümetini gazeteyi, Kral IV. Friedrich Wilhelm'e suikast girişiminde bulunan Burgomaster Tschesch'e ilişkin görüşlerine atfen "suikaste teşvik" gerekçesiyle kapatmaya ikna etmeye çalıştı. Suçlamanın saçmalığını göz önüne alan Fransız hükümeti olayı mahkemeye yansıtmaya cesaret edemedi ve yayın yönetmeni Bernays'ı kanunen gerekli depozitoyu ödemediği gerekçesiyle tutuklattı. Yazı kurulu da, depozito ödenmesini gerektirmediği için gazeteyi aylık olarak çıkarmayı kararlaştırdı. Bu kez Fransız yetkililer aralarında Marx, Heine, Bürgers ve Bakunin'in bulunduğu yazarların ülkeden sürülmelerini emretti. Prusya'nın baskısı altında alınan bu karar, Fransa ve Almanya'daki demokratik çevrelerde bir öfke dalgası doğurdu. 4 Şubat 1845'te, küçükburjuva demokrat ve sosyalist gazete *La Rèforme*, Fransız hükümetini despotlukla suçlayarak öteki gazeteleri de protestoya katılmaya çağırdı. Babeufçü işçilerin yayımladığı Fraternite de 1845 gazetesinin Mart sayısı, Prusya Kralı'nın aralarında "Komünist düşünür Trier'li Herr Karl Marx da" bulunan "Alman yazarları"ın Paris'ten sürülmesini amaçlayan entrikalarını teşhir etti. Radikal *Trier'sche Zeitung* Fransız hükümetinin sürgün emrini duyurarak Directuar döneminden beri yabancılara karşı bu denli sert tedbirlere başvurulmadığına dikkat çekti. Kamuoyunun baskısı altında Fransız hükümeti bazı düzeltmeler yapmak, özellikle Heine için verilmiş bulunan sürgün kararını geri almak zorunda kaldı. Ancak Marx'ın sürülmesi konusunda hiçbir taviz vermedi.

3 Şubat 1845'te Marx, Paris'ten Brüksel'e hareket etti. Kısa bir süre sonra eşi Jenny de ev eşyasını yok pahasına satıp küçük kızlarıyla birlikte arkasından geldi.

Bu Marx'ın Paris döneminin sonuydu. Oraya henüz yeni bir görüşü el yordamıyla aradığı bir sırada gelmiş, ama Paris'te kaldığı süre boyunca materyalizmi ve komünizmi bütünüyle ve bir daha kopamayacağı bir biçimde kucaklamıştı. Paris'ten ayrılırken artık önünde açık bir hedefi vardı: Yeni devrimci öğretiyi gerçekliğe dönüştürmek ve daha çok işlemek, yayılmasını proleterler ve demokratlar tarafından benimsenmesini daha da hızlandırmak gerekiyordu.

[54] MEGA, Abt. I, Bd. 5, s. 544.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYALİST TARİH GÖRÜŞÜ

Marx'ın tarihsel materyalizmi, bilimsel düşünüşte erişilmiş büyük bir başarıydı. Tarih ve siyaset düşüncesinde daha önce hüküm süren kaos ve keyfilik yerini, üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olarak bir toplumsal hayat sisteminden bir başka ve daha yüksek sisteminin nasıl doğduğunu gösteren çarpıcı bir bütünlük ve uyumluluğa sahip bilimsel bir teoriye bırakmıştı.

V. I. Lenin

Brüksel'de

Şubat 1845 başlarında Brüksel'e geldiğinde Marx, kendi imkânlarıyla hemen yerleşebileceği bir ev bulamadı. Ancak Mayıs başlarında ailesiyle birlikte şehir merkezinden uzakta, daha çok işçilerin oturduğu bir mahallede Alliance Sokağı 5 No.lu eve yerleşebildi. Aşağı yukarı bir yıl sonra da şehrin en eski mahallelerinden biri olan Place Ste. Gudule'de bir eve taşındı. Marx ailesi Ekim 1846'dan Şubat 1848'e kadar Orleans Sokak (sonradan Rue du President) 42 No.'da oturdu. Ardından Şubat-Mart 1848'de yeniden Place Ste. Gudule'ye döndüler.

Marx, Belçika'da yeni proleter dünya görüşünün bilimsel ilkelerini daha da ileri götürüp işlemek için çalışarak ve proletaryanın ileri unsurlarını bir araya getirmek, bir proleter partisi oluşturmak için yoğun pratik çabalarda bulunarak yaklaşık üç yıl geçirdi. Bu dönem Marx için yazarlık bakımından olağanüstü üretken bir dönem oldu. İlk 18 ayda tutarlı bir materyalist tarih görüşünü ortaya koyduğu iki başyapıtını yazdı: *Feuerbach Üzerine Tezler* ve Engels'le birlikte kaleme aldığı *Alman İdeolojisi.*

Küçük Belçika ekonomik bakımdan zamanın Avrupasının en ileri ülkelerinden biriydi. 1830 burjuva devrimi Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasını sağlamış ve hem siyasal hem de önemli ölçüde de ekonomik bağımsızlığını elde etmesini sağlamıştı. 1840 ortalarında Belçika'nın gelişmiş bir madencilik, imalat ve tekstil sanayii vardı.

Manifaktürün yerini büyük-ölçekli makineli üretim alıyordu. El zanaatları ve geleneksel ev sanayisi de yok olmaya yüztutmuştu. Kapitalist gelişme kendisiyle birlikte emekçi halk için tipik sonuçlarını da getirmişti: İş günü 14 saate kadar varıyordu. Ücretlerse insafa kalmıştı. Kadın ve çocuk emeği madenler dahil her yerde kullanılıyordu. işsizlik gerçek bir felaketti.

Belçika emekçilerinin durumu, kapitalizmde içkin toplumsal çelişkilerin tahlili için zengin malzeme sağlıyordu. Kitlelerin sefaletiyle ülkenin aşırı ekonomik "zenginliği" arasındaki zıtlık Marx'ı derinden etkilemişti.

Burjuva monarşisinin anti-demokratik özelliği nereye bakılsa görülüyordu.Ülkedeki demokratik 1831 anayasasına karşın oy hakkının mülk sahiplerine tanınması, ülke nüfusunun yalnızca yüzde birinin oy hakkına sahip olması anlamına geliyordu. Belçika'nın 1840'lardaki İçişleri Bakanı Nothomb şöyle demişti: "Anayasamızın tek iyi yanı, halkın onun tümünü kullanmamaya kararlı olmasıdır!" Katolik kilisesiyle dinci ve kralcı çevreler de Belçika'da önemli toplumsal etkinliğe sahipti.

Ama gene de, Belçika yöneticileri demokratik ve sosyalist düşüncelerin yayılmasını engellemeyi başaramıyorlardı. Önde gelen ütopik komünistlerden Buonarroti 1823'te Brüksel'e yerleşmiş ve ünlü kitabı *Eşitlik için Komplo ya da Babeuf'un Olduğu Söylenen Komplo*'yu 1828'de orada yayımlamıştı. Belçika'da Sait-Simon ve Fourier'in düşünceleri de yayılıyordu. Radikal-demokratik muhalefetin bazı üyeleri ütopyik sosyalizmin etkisi altına girmişlerdi ve Belçikalı proleterler arasında bir demokratik cumhuriyet lehine propaganda sürdürüyorlardı. Polonya, Almanya, italya ve Fransa'dan gelen göçmenler Belçika toplumundaki ilerici kişilerin devrimci düşünceleri benimsemesine katkıda bulunuyordu.

Belçikalı yetkililer devrimci göçmenlere iltica hakkı tanımakta isteksizdi. Marx'ın Brüksel'e gelişi kraliyet hükümetinin epeyce ilgisini çekti. Adalet Bakanı, polise, bu "tehlikeli demokrat ve komünist"ten gözlerini ayırmamaları emrini verdi. Marx, 22 Mart 1845'te polis müdürlüğüne çağrıldı ve Belçika'da günlük politika üzerine yazmayacağına ilişkin bir taahhütname imzalamaya zorlandı. Brüksel'de kalmasına yalnızca bu koşulla izin veriliyordu.

Marx'ın Fransa'dan sürülmesini tezgahlayan Prusya hükümeti burada da onun peşini bırakmamış, şimdi de Belçika'dan kovulması için uğraşmaya başlamıştı. Aralık 1845'te Marx, Prusya yetkililerinin resmi gerekçelerle işlerine karışmasından kurtulmak için Prusya vatandaşlığından çıktı.

Polis takibi ve para sıkıntısına karşın Marx ve ailesi, Belçika'da çok geçmeden rahata kavuştular: Başlıca gelir kaynakları Marx'ın yazı için, özellikle *Kutsal Aile* için aldığı telif ücretleriydi. Marx'ın evi, Paris'teki gibi her zaman mutlulukla dolup taşan canlı bir yuvaydı. Marx'ın keskin zekası, parlak görüşleri ve ansiklopedik bilgisiyle Jenny'nin konukseverliği, inceliği, alımlılığı ve bilgeliği evlerini devrimci göçmenlerle ilerici Belçikalı aydınların buluşma yeri haline getirmişti. Ev neredeyse Alman sosyalistlerinin, Fransız devrimcilerinin, Polonyalı, Belçikalı ve Rus demokratlarının siyasal kulübü olmuştu. Marx ve arkadaşları, civardaki bir kahvede ara sıra toplanıp heyecanla felsefi, siyasal ve edebi konuları tartışırlardı. Paris'teki eski arkadaşları (Heine, Ewerbeck, Herwegh ve Bernays) Marx'a düzenli olarak yazıyorlardı; önemli bir devrimci düşünür ve yazar olarak kazanmış olduğu saygınlıktan ötürü kendisiyle dost olmak isteyen pek çok yeni insanla da tanıştı. Bunda *Kutsal Aile*'nin önemli rolü vardı. Marx ve Engels'le dostluğu olan Alman yayıncısı Georg Jung kitabı okuduktan sonra ve şubat 1845 sonunda Marx'a şöyle yazmıştı: "Artık dostların için neysen bütün Almanya için de o olacaksın. Parlak üslübun ve olağanüstü düşünce berraklığın burada dikkati çekecek ve seni birinci dereceden bir yıldız yapacak."[1]

26 Eylül 1845'te Marx ailesine ikinci bir kız -Laura- ve Aralık 1846'da da Jenny'nin küçük kardeşi ve Marx'ın yakın arkadaşı Edgar von Westphalen'in adını verdikleri bir oğlan daha geldi. Brüksel'deki ilk yıl Marx'ların evine bir başka kişi daha katıldı: Jenny'nin annesinin nedimesi 22 yaşındaki Helene Demuth. Annesi Helene'i Jenny'ye yardım etmesi için göndermişti. Helene aileye derin bir sevgiyle bağlandı ve ailenin koruyucu meleği oldu. Doğa vergisi bir beceriklilik ve istekle evin bütün işlerini üstüne aldı. Marx dahil ailedeki herkes ince ve titiz Helene'nin

[1] *Jung'dan Marx'a*, Şubat 1845 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

emirlerine ses çıkarmadan uyarlardı. Karl ve Jenny ona derin bir saygı ve sevgi beslerdi.

Engels'in Gelişi
Yeni Felsefî Çalışmanın Plânı

Nisan 1845 başlarında Engels, Barmen'den Brüksel'e geldi ve Marx ailesince en sevgili dostları olarak karşılandı. Marx, Alliance Sokağına yerleşince, Engels hemen yanıbaşında, 7 No'da bir daire kiraladı. Engels, 1844 sonbaharında Marx'la o unutulmaz buluşmaları sırasında, başka bir yerde olduğu için tanışamadığı Jenny ile ilk olarak bu ziyaretinde tanıştı.

Engels'in Mayıs 1845 sonunda Leipzig'de yayımlanan kitabı, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*, Marx için büyük bir gurur vesilesi ve içten bir zevk kaynağı oldu. Marx, kitabın içeriğinin derinliğini, güçlü üslubunu ve İngiliz proletaryasının içinde bulunduğu kötü durumu ve mücadelesini gerçekçi bir şekilde resmedişini övgüyle karşıladı. Lenin sonraları Engels'in bu yapıtını "kapitalizme ve burjuvaziye yöneltilmiş müthiş bir suçlama"[2] olarak tanımlanmıştı. Bu eser Marx'ın işçi sınıfının büyük tarihsel görevine ilişkin düşüncelerinin bir ifadesiydi, ama Engels bu düşünceleri Marx'tan bağımsız bir biçimde kendi deneyiminden ve bilimsel bilgilerinden yola çıkarak geliştirmişti. Marx'ın kendi iktisat görüşünü işlemeye başladığında ulaştığı sosyalist sonuçlar, büyük ölçüde Engels'in ekonomik ve toplumsal olguların materyalist bir tahliline dayanan kitabındaki olgulardan kaynaklanıyordu.

1845 baharından -Engels'in Brüksel'e geldiği zamandan- başlayarak Marx, artık bilimsel komünizmin felsefî temeli olarak bir materyalist tarih görüşü geliştirmenin gerekli olduğunu kavramıştı. İkisi de felsefî ve toplumsal görüşlerini geliştirme ve en son felsefî ve toplumsal öğretileri eleştirme niyetinde olduklarını daha 1844 Eylül'ünde *Kutsal Aile*'ye yazdıkları önsözün sonunda ortaya koymuşlardı. Engels Brüksel'e geldiğinde Marx, yeni materyalist tarih anlayışlarının genel taslağını sunabilecek durumdaydı. Böylece, bu yeni dünya görüşünü Alman idealist felsefesinin bir antitezi olarak geliştirmek üzere birlikte çalışmaya karar verdiler.

Bununla birlikte kendi bilimsel ve edebi tasarıları üzerinde ayrı çalışmalarını da sürdürüyorlardı. Marx Brüksel'de önce bir temel ekonomik ve sosyolojik eser olarak sunmak niyetinde olduğu ve *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'nda az çok sistematikleştirdiği ekonomik araştırma çizgisinde yeniden ilerlemeye başladı. Engels de İngiltere üzerine iktisat ve tarih araştırmalarını sürdürüyordu. Yeni felsefî eserlerinin ana çizgileri *Feuerbach Üzerine Tezler*'in planında yansıyordu.

Marx bu sıralarda, Feuerbach'ın toplumsal görüşleriyle yalnızca çatışmakla kalmayıp bunlarla yüz seksen derece karşıt da olduğunun farkına vardığı kendi yeni insanlık tarihi anlayışını henüz genel terimler içinde olsa da nihai sonuçlarına vardırmıştı. Ayrıca, kendi komünizmiyle, "komünist iman"ından söz eden ve kendisini "Bruckberg'in münzevi komünisti" olarak niteleyen Feuerbach'ın yüzeysel komünizmi arasına bir çizgi çekmek ve gerçek devrimci komünizm ile bu sahte-komünist görüşler arasındaki temel farklılığa da parmak basınak ihtiyacındaydı.

Materyalizmin tutarsızlık ve sınırlılığının farkında olmakla birlikte Marx, gene

[2] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 23

de Feuerbach'ın ilerici felsefeyi geliştirmek konusunda ulaştığı başarılara değer vermeye devam ediyordu. Marx ve Engels, Feuerbach'a karşı bütün hayatları boyunca derin bir saygı beslemişlerdi. Feuerbach 1872'de öldüğünde de, Reischtag'daki Sosyaldemokrat milletvekillerinden Anton-Memminger mezarına Marx'la Enternasyonal İşçi Birliği ve Alman Sosyaldemokrat İşçi Partisi adına bir çelenk koymuştu.

Feuerbach Üzerine Tezler

Marx'ın 1844'le 1847 arasında Paris ve Brüksel'de kullandığı bir deftere, 1845 baharında -muhtemelen Nisan'da- yazdığı on bir tez, yeni dünya görüşünün başlangıç ilkelerinin ilk ifadesiydi. Henüz geliştirilmeyi bekleyen bu alelacele karalanmış notlar, yalnızca beş sayfa kadardı ama, düşünce derinliği ve yoğunluğu, ifade açıklığı ve kesinliği bakımından belki de günümüze değün bir eşi görülmüş değildi. Engels, bu tezlerin "yeni dünya görüşünün parlak tohumunu içinde saklayan ilk belge"[3] olduğunu söylemişti.

Tezlerdeki ana düşüncesi, devrimci maddi pratiğin toplumsal hayatta oynadığı belirleyici role ilişkindi. Marx, pratiğin, herşeyin, dolayısıyla felsefî algının da çıkış noktası, temeli, amacı ve ölçütü olduğunu söylüyordu.

Marx'tan önce başka düşünürler de pratiğin, algının ölçütü ve amacı olduğunu sezmiş, hattâ bunu açıklamışlardı, ama pratiğin toplum hayatında, algı sürecinde ve felsefede bir kategori olarak taşıdığı önem, gerçekten ancak proletaryanın, tutarlı devrimci sınıfın bakış açısından anlaşılabilirdi.

Marx yeni dünya görüşünden hareketle eski materyalizmi zihinde yaratılmış olması, idealizmi de pratiği salt teorik terimlere indirgemesi dolayısıyla eleştiriyordu. Ama bu Marx'ın hem materyalizm hem de idealizmin üzerine çıkmaya kalkıştığı anlamına gelmiyordu, o burada yalnızca kendi dünya görüşünün yeni bir materyalizm olduğunu ortaya koyuyordu.

İdealist düşünürlerin tersine Marx, salt teorik eleştirinin gerçekliği değiştirmeye yetmediğini vurguluyordu: Aslolan pratik-eleştirel devrimci faaliyette bulunmaktır; aslolan yalnızca düşünceyi değil, varlığı da değiştirmektir. Yalnızca devrimci pratik süreç içinde insan hem kendini hem de çevresini değiştirir.

Feuerbach'ın soyut, tecrit edilmiş birey olarak metafizik ve tarih dışı insan kavramlarına karşılık Marx, tarihsel materyalizmin bir başka kilit öğretisini, yani insan özünün bütün toplumsal ilişkilerin birliği olduğu düşüncesini formüle etti. insan toplum içinde var olur, o toplumun ürünü ve yalnızca soyut olarak toplumun değil her an belirli bir toplum biçiminin ürünüdür.

Marx tutarlı proleter tanrıtanımazlığı (ateizm) dini yenmenin yolu olarak görüyordu. Marx öncesi materyalistler, özellikle Feuerbach, dini kendi dünyevi temellerine indirgemiş ve onu derinlemesine eleştirmişlerdir. Onların tarihsel başarıları da burada yatıyordu. Ama dinin bu dünyevi temeldeki çelişkilerden, toplumsal antagonizmlerden kaynaklandığını ve dini ortadan kaldırma yolunun toplumu devrimci bir dönüşüme uğratmak olduğunu gösteren Marx oldu. Bu düşüncesini daha sonra *Kapital*'in Birinci cildinde klasik formülasyonuna kavuşturacaktı.

[3] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 336.

Eski materyalizm asıl olarak zihinde geliştirilmişti ve metafizikti. Marx, zihinde yaratmanın karşısına devrimci pratiği, eski materyalizmin karşısına yenisini, komünizmin felsefî temeli olan diyalektik materyalizmi koydu. En sonuncu tez, yeni dünya görüşünün başlıca klasik formülasyonunu içeriyordu: "Düşünürler dünyayı bugüne değin çeşitli biçimlerde yalnızca açıkladılar, ama asıl sorun onu değiştirmekdir."[4]

Marx'ın temel ilkelerini *Feuerbach Üzerine Tezler*'de en parlak, en kısa, özlü ve en kesin bir biçimde formüle ettiği yeni dünya görüşü, ortak eserleri *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels tarafından daha da geliştirilmişti.

Tanınmış Yabancı Sosyalistler Dizisi Basında Çıkan Makaleler

Marx ve Engels, tanınmış yabancı sosyalistlere ilişkin bir dizi yayımlama planlarını da bu arada gerçekleştirmeye çalıştılar. Engels bu konuda Şubat- Mart 1845'te Barmen'den birkaç kez Marx'la yazışmıştı. Dizi sosyalist düşünceye ve burjuva toplumunun sosyalist yazarlarca eleştirilmesine ilgi uyandırma, Alman okuyucuları ünlü Fransız ve İngiliz ütopik sosyalistlerle tanıştırmayı amaçlıyordu. Dizinin ilk sayısı sosyalist düşünce tarihini dile getiren bir genel önsözü içerecek ve her eser, esas olarak bu eserin akli unsurları üzerinde duran kapsamlı bir eleştirel değerlendirmeyle tamamlanacaktı.

Dizinin kapsamı konusunda Marx'ın daha sonra *Feuerbach Üzerine Tezleri*'ni kaleme aldığı defterdeki acele çiziktirilmiş notlardan bilgi edinilebilir. Dizi Morelly, Mably, Saint-Simon ve Saint-Simon okulu, Fourier ve takipçisi Considerant, Owen, Cabet, Proudhon ve öteki ütopik sosyalistleri, ayrıca toplumun dönüşümü için devrimci yöntemleri savunan Babeuf, Buonarroti ve Dezamy'nin eserlerini içerecekti. Marx, aralarında *Cercle Social*'in üyeleri, Enrages hareketinin önderleri Roux ve Leclerc'le Sol Jacoben Hebert'in de bulunduğu Büyük Fransız Burjuva Devrimi'nin pleb ideologlarının eserlerini de diziye katmak niyetindeydi. Sosyalist görüşleri savunan İngiliz Godwin'i de ihmal etmemişti.

Böyle bir diziyi ortaya koyma düşüncesi, yeni öğretimin dünya kültürünün ve uygarlığının kendisinden önceki gelişmesini temel aldığını gösterir. Ütopik sosyalizmi eleştiriyor olmaları, Marx ve Engels'i bu öğretinin yeni devrimci-proleter dünya görüşünün geliştirilmesini ve yayılmasını kolaylaştıran değerli unsurlarını görmekten alakoymamıştı.

Tasarı basım güçlükleri ve işbirliği yapacağı düşünülen Moses Hess'in olumsuz ideolojik tutumlarından ötürü suya düştü. Tamamlanan tek eser Engels'in Fourier'in *Üç Dışsal Birlik Üzerine* adlı kitabının bazı bölümlerinden yaptığı çeviriydi. Çeviri bir dergide "Fourier'den Ticaret Üzerine Bir Alıntı" başlığı altında bir önsöz ve bir sonsözle birlikte yayımlandı.

Marx 1845'te, Ocak 1846'da Elberfeld gazetesi *Gesellschaftsspiegel*'de yayımlanan "Peuchet'in İntihar Üzerine Yazdıkları" adlı makalesini kaleme aldı. Marx bu eserinde, bir burjuva avukat, istatistikçi ve Paris'teki polis arşivlerinde araştırmalar sürdüren Peuchet'nin arşivlerden derlediği, burjuva ahlakını ve burjuva ahlakının

[4] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 15.

aşırı sefalet ve işsizliği de kapsayan geriletici yanlarını, intiharın toplumsal nedenini ve insanları bu umutsuzca eyleme iten moral ve psikolojik gerginliği açıklayan anılarından yaptığı alıntılarla onu burjuva toplumunun karşısına tanık olarak çıkarıyordu. Marx, makalesinde burjuva dünyasının bayağı, bireysel çıkarlarla yönetildiğini vurguluyordu. Burjuva toplumu insanları manevi boşluk ve karamsarlığa uğratarak ahlaki çöküntüyle karşı karşıya bırakıyordu. Bu dünya, bağnazlık, ikiyüzlülük, bastırılmış duygular ve çökmüş aile ilişkilerinin dünyasıydı.

İlk İzleyiciler

Marx ve Engels için devrimci ilkelerin teorik formülasyonu, her zaman bu ilkelerin işçi sınıfının kurtuluş hareketi içinde yayılmasıyla elele yürüyordu. Engels bu dönemi anımsayarak, "Görüşümüze bilimsel bir temel sağlamak görevimizdi, ama Avrupa ve ilk elde de Alman proletaryasını inançlarımıza kazanmak bizim için en az bunun kadar önemliydi."[5] diye yazmıştı. Marx ve Engels buna uygun olarak Brüksel'deki ilk yıllarında devrimci aydınlar ve ilerici işçilerle ilişkiye geçmeye önem verdiler. Önceleri düşüncelerini daha çok Brüksel'deki devrimci göçmenler, Belçikalı demokratlar, Fransa ve Almanya'daki dostlarının ilişkileri aracılığı ile yaydılar. Sınırlı ilişkilere sahip oldukları basın yolunu pek kullanmadılar. Zamanın en iyi insanları Marx ve Engels'e yakınlaştılar ve kendileriyle birleştikleri kişiler arasında bağlılık ruhunun oluşturduğu bir çekirdek doğdu. Pekçokları için yeni dünya görüşünün benimsenmesi, eski düşüncelerin gözden geçirilip çürütülmesini ve küçükburjuva ideolojik etkilerin giderilmesini gerektiriyordu ve bu çoğu zaman kesintili ve eksik bir süreçti. Marx ve Engels, bu ilk proleter devrimciler grubunun ideolojik eğitim ve formasyonun gelişmesi için çok çaba gösterdi.

Marx ve Engels gibi bu ilk devrimcilerin çoğu da Rheine eyaletindendi. Marx Brüksel'e yerleşmek üzere Paris'ten ayrıldığında, yanında 1845 sonbaharına değin Brüksel'de kendisiyle kalan ve daha sonra görüşlerini yaymak için Köln'e dönen Heinrich Bürgers de vardı. Marx'la Kasım 1844'te Paris'te tanışan genç doktor Roland Daniels, Köln'e geri döndüğünde de Marx'la temaslarını sürdürdü. Daniels'in Marx'la tanışması hayatında bir dönüm noktası oldu. Bu tanışma görüşlerini çok etkiledi ve çok geçmeden Marx'ın öğretisinin sadık bir savunucusu oldu.

Marx ve Engels Brüksel'de kaldıkları süre içinde, 1845 yılında Prusya ordusundan istifa ettikten sonra muhalif görüşlerinden ötürü ihbara uğrayan emekli topçu subayı Joseph Weidemeyer ile de dostluk kurdular. Weidemeyer sosyalist düşüncelere ilgi duymaya başladı ve Engels'in kitabı "*İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu Üzerine*" Almanya'da yayımlanan ilk incelemeyi yazdı. Weidemeyer kısa sürede "Alman işçilerinin partisinin en iyi savaşçılarından biri"[6] oldu ve sonraları bilimsel komünizmin ABD'de yayılmasında önemli rol oynadı.

1843'te İngiltere'de Engels'le arkadaş olan yetenekli Alman şair ve yazarı Georg Weerth, 1845 yazında Brüksel'e kısa bir gezi yaptı ve 1846 baharında bir Alman ticaret şirketinin temsilcisi olarak oraya yerleşti. Weerth kısa bir süre önce işçi sınıfının durumu ve gelişen devrimci ruh hali üzerine makaleler, şiirler ve yazılar yaz-

[5] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 179.

[6] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 16, s. 23.

mıştı. *Tüfekçi* adlı şiirinde, savaş günü geldiğinde işçiler savaş saati geldiğinde davaları uğruna dört yüz yirmi gülle dökeceklerini söylerler.

Marx ve Engels'le Brüksel'de kurduğu dostluk ve her ikisinin üzerinde bıraktıkları ideolojik etkiler Weerth'in şiirinde de devrimci sonuçlar yaratı ve Weerth, "Alman proletaryasının ilk ve en önde gelen şairi oldu."[7] Marx ve Engels ile en yakın ilişkiler kurduğu dönemde en iyi devrimci yapıtı olan "*Ustaların Şarkıları*" adlı bir dizi şiir yazdı. Marx'ın devrimci şair Ferdinand Freiligrath[8] üzerinde de önemli etkisi vardı. Freiligrath, 1844'e dek yapay bir egzotizmi şevkle savunan ve "sanat sanat içindir" görüşünü benimseyen bir romantikti. Ancak daha sonraları gerçekliğe dönme eğilimi gösterdi ve şiirinden devrimci sesler yükselmeye başladı. Freiligrath ve Marx Şubat 1845'te Brüksel'de tanıştılar ve Freiligrath kısa sürede İsviçre'ye yerleşmek üzere Brüksel'den ayrılmasına karşın yeni arkadaşının etkisini de kendisiyle birlikte taşıdı. Şiiri "gerçek sosyalizm" koksa da kimi yapıtları komünist düşünceleri de kabul etmeye başladığını gösteriyordu. Sözgelimi, *Derinliklerden Yukarı Doğru!*'da Marx'ın etkisiyle gelişen, işçi sınıfının sahip olduğu büyük devrimci potansiyele ilişkin sezgisini, şiirsel bir dille ifade ediyordu:

İktidarın kendisiyiz biz! Proletarya gibi hâlâ
göğün Tanrı'sının altında ezilen
o kocamış, o kokuşmuş devleti yeni baştan kuracak gücüz biz!

Brüksel'e ötekilerden daha sonra gelen biri, Wilhelm Wolff, çok geçmeden Marx ve Engels'in en yakın dostları ve mücadele arkadaşları olacaktı. Bir yoksul köylünün oğlu olan Silezyalı öğretmen Wilhelm Wolff, gazete ve dergilerdeki sert yazıları, özellikle Breslau varoşlarından çizdiği manzaralar ve Silezya dokumacılarının 1844'teki ayaklanmalarını açıkça savunmasıyla tanınmıştı.

Polis takibi altında olan Wolff, İngiltere'ye kaçtıktan sonra Nisan 1846'da yerleşmek üzere Brüksel'e geldi. Hemen Marx ve Engels'i aradı. Engels daha sonra tanışmalarını şöyle anlatmıştı: "O sıralar Marx'la birlikte Brüksel'in bir banliyösünde kalıyorduk, Almanya'dan birinin bizi görmek istediği söylendiğinde birlikte bir konu üzerinde çalışıyorduk. Bizimle görüşmek isteyen Wilhelm Wolff'tu... Sürgündeki yeni yoldaşımızla aramızda sıcak bir arkadaşlığın doğması için birkaç gün yetip de arttı ve onun her zaman rastlanılan kişilerden olmadığını anladık. Eski klasiklerin okulunda harikulade bir eğitim görmüş olan bir beyni, zengin mizah anlayışını, en güç sorunları kavramada gösterdiği berraklığı, halkı ezenlere karşı duyduğu ateşli öfkeyi, sert ama sakin karakteri, bunların hepsini onda bir arada bulduk; ancak karakterinin şaşmaz sağlamlığını, zerre kadar kuşkuya yer bırakmayan bağlılığını, muazzam görev duygusunu, dosta, düşmana ve kendine karşı aynı şekilde açık oluşunu tam anlamıyla değerlendirebilmemiz, zaferde ve yenilgide iyi ve kötü günlerde yıllarca birlikte çalışarak, mücadele ederek, dostça birlik içinde geçen uzun yıllarda mümkün oldu."[9]

Çok geçmeden Marx'ın dost çevresinin ve tanıdıklarının arasına bazı göçmen işçiler de katıldı. Bunlar içinde dizgici Wallau ve Born, Paris'ten Brüksel'e gelen Alman işçisi Junge de vardı.

[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 21, s. 7.
[8] *Freiligraths Werke* in einem Band, Weimar, 1962, s. 89.
[9] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 55.

Marx'ın proletaryanın yanında yer almalarına katkıda bulunduğu devrimci düşüncelere sahip Belçikalı demokratlar üzerinde de etkisi vardı. Belçikalı dostları arasında edebiyat doktora öğrencisi Philippe Gigot, Marx ve Engels'le 1847 sonlarında tanışan Liege'li avukat ve devrimci yazar Victor Pedesco da bulunuyordu.

Marx, devrimci demokrat olmakla birlikte komünist görüşleri benimsemeyen kişilerle de yakın ilişki kurdu. Bunlar arasında, sözgelimi 1830-1831'deki Polonya ayaklanmasında aktif rol alan, Polonyalı göçmenlerin devrimci-demokrat kanadının önderi yetenekli Polonyalı tarihçi ve devrimci Joachim Lelewel gibi kişiler de vardı. Joachim Lelewel, Marx ailesiyle yakın dostluk kurmuştu ve sık sık ziyaretlerine giderdi.

İngiltere'ye Yolculuk

1845 yazında Marx ve Engels, Brüksel'de bulamadıkları iktisat eserlerinin İngilizce basımlarını ve bu ülkedeki sosyo-ekonomik koşulları incelemek için İngiltere'ye gittiler. 12 Temmuz'la 21 Ağustos arasında Londra ve Manchester'de geçirdikleri yaklaşık altı hafta, Marx'ın, öteki ülkelerde İngiltere'deki olduğu denli açık ve gelişmiş olmayan kapitalist toplumun özellikleri üzerine daha iyi düşünce edinmesini sağladı.

İngiltere'deki işçi sınıfı hareketi konusunda edindiği dolaysız bilgiler ve işçi önderleri ile kişisel temasları Marx için büyük önem taşıyordu. O sıralar İngiliz proletaryası nispeten yüksek bir siyasi uyanıklık ve örgütlenme düzeyine sahipti. Britanya adaları, on yıldır zorlu işçi sınıfı mücadelelerinin arenası haline gelmişti. Mücadelenin başını ise, 1840'ta bir yerel örgütlenmeler ağı olarak kurulan Ulusal Charter Birliği çekiyordu. Chartist hareket olarak bilinen akım adını Peoples' Charter'dan (Halk Fermanı) alıyordu. Doruğunda olduğu dönemde Chartist hareketin 50.000 üyesi vardı. Chartistler kitle gösterileri örgütlemekte ve dergiler yayımlamakta önemli deneyime sahipti. Marx İngiltere'ye geldiğinde hareket 1842'deki başarısız bir grevi izleyen hafif bir düşüşün ardından, güç toplamaya başlamış ve 1847-1848'deki sonuncu büyük başkaldırıya yönelmişti.

Derin toplumsal köklere sahip ve nesnel olarak işçi sınıfının kapitalist sisteme yönelik bir siyasal sınıf hareketi olan Chartizm'in ilk bilimsel tanımını, Engels, *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'na ilişkin kitabında vermişti. Marx ve Engels felsefî ve siyasi düşünceleri ışığında Chartist hareket üzerine incelemelerini sürdürmek, işçi sınıfının dünya tarihindeki rolüne ilişkin önermelerini formule etmeye yönelik olarak hareketin deneyimini özetlemek ve işçi sınıfının mücadele biçimleriyle kapitalist baskıdan gerçek kurtuluş yollarını aydınlığa kavuşturmak göreviyle başbaşaydılar.

O zamanlar önemli bir güç olan İngiliz sendikalarının ve İngiltere'de devrimci göçmenlerce kurulmuş olan proleter ve demokratik örgütlerin mücadelesi de büyük önem taşıyordu. Londra, uluslararası bir örgüt olmaya yönelen Alman Haklılar Birliği'nin merkezlerinden biriydi. Haklılar Birliği'nin önderleri 1840'ların başında Londra'da Alman İşçileri Eğitim Derneği'ni kurmuşlardı.

Engels, Marx için ideal bir yol gösterici olmuştu. İngiltere'de yaklaşık iki yıl yaşamış ve Marx'ın henüz öğrenemediği İngilizceyi mükemmel bir düzeyde öğrenmişti. Engels pek çok Chartist önderle de tanışıyor ve Chartistler'in resmi organı

Northern Star da içinde çeşitli Chartist ve sosyalist gazetelerin muhabirliğini yapıyordu. 1843'te Londra'da kaldığı süre içinde Haklılar Birliği'nin önderleri Joseph Moll, Karl Schapper ve Heinrich Bauer ile tanışmıştı. Marx'ı da onların çevresiyle tanıştırdı. İngilizce bilimsel eserleri çok iyi bildiğinden Marx'a da bu alanda çok yol gösterici oldu.

İkisi birlikte 1653'de yörenin tüccarlarından Humprey Chatman'ın kurduğu, önceleri bir Ortaçağ kalesiyken daha sonra manastıra dönüştürülmüş olan Manchester kütüphanesinin okuma odasında birlikte saatler geçirdiler. Kütüphanede özellikle tercih ettikleri yerler vardı. Engels, Marx'a 1870'te yazdığı bir mektupta bunları anımsayarak şöyle demişti: "Son birkaç gündür 24 yıl önce birlikte olduğumuz pencerenin yanındaki ince uzun masada gene bir sürü iş yapıyorum, burayı çok seviyorum; buzlu camlı pencerelerinden her zaman güneş alıyor, kütüphaneci ihtiyar Jones hâlâ burada, ama artık çok yaşlanmış ve hiçbir iş yapmıyor."[10]

Marx ve Engels, İngiltere'de önde gelen Sol-kanat Chartist önderlerinden George Harney ile tanıştılar. Harney, işçi sınıfından gelen yetenekli bir örgütçü, hatip ve yazardı. Babeufcü inançları olan bir komünistti ve *Northern Star*'ın yayımcılarındandı. Yabancı ülkelerdeki devrimci harekete ilgi göstermeyen öteki Chartist önderlerinden farklıydı. Chartistler'in kıtadaki devrimcilerle eylem birliğinden yanaydı. Marx ve Engels onun aracılığıyla daha sonra, harekete Ocak 1846'da katılan başka bir Chartist önder, Enrenst Jones'le tanıştılar.

Londra'da kaldıkları sürece Marx ve Engels Sol Chartistlerle Haklılar Birliği üyeleri arasındaki bağları güçlendirmek için ellerinden geleni yaptılar. Ağustos 1845 ortalarında Chartistlerle çeşitli milliyetlerden göçmenlerin Webber Sokağı'ndaki Angel birahanesinde düzenledikleri bir toplantıya katıldılar. Orada tartışılan konular üzerinde kendisinin ve Marx'ın görüşlerini dile getiren Engels, toplantıda öne sürülen Londra'da bir enternasyonal devrimci örgüt kurulması düşüncesini hararetle destekledi. Gerçekten de Marx ve Engels'in İngiltere'den ayrılmasından sonra, 22 Eylül 1845'te Londra'da böyle bir örgüt -Fraternal Democrats (Kardeş Demokratlar)- kuruldu. Bu örgüt proleterler tarafından yönetiliyordu: Sol Chartistler (başta Harney ve daha sonra da Jones), Haklılar Birliği önderleri Schapper ve Moll ile Weitling de açılış törenine katılanlar arasındaydı.

Kardeş Demokratlar'ın kuruluşu proletarya önderlerinin enternasyonal birlik anlayışlarını geliştirmiş olduklarının açık bir belirtisiydi. Marx ve Engels Örgütün eylemlerine devrimci proleter yönelim kazandırmaya ve önderlerinin küçükburjuva hayallerinden kurtulmalarına yardım etmeye çalışarak dernekle temas kurdular. Engels, 22 Eylül 1845'te yapılan toplantıdan yararlanarak basında proleter enternasyonalizminin ilkelerini formüle etmeye çalıştı. "Londra'da Uluslar Şenliği" başlıklı yazısında Marx ve kendisi adına şunları yazmıştı: "Bütün ülkelerin proleterlerinin çıkarları aynı ve düşmanları ortaktır: Proleterya kitlesi doğal olarak ulusal önyargıdan kurtulmuştur ve bir bütün olarak proleterlerin gelişmesi ve bütün eylemleri özünde insancıl ve anti-milliyetçidir. Yalnızca proleterler milliyeti yok edebilirler, yalnızca uyanan proletarya çeşitli uluslar arasında kardeşliği sağlayabilir."[11]

10 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 510.

11 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 2, s. 614.

Marx'ın Brüksel'de kaldığı süre içinde ve İngiltere'yi ziyareti sırasında yaptığı teorik araştırmanın önemli bir yanı da, burjuva sistemini eleştiren ütopik sosyalist eserlerin ve ekonomi politiğin incelenmesiydi. Marx burjuva toplumunun ekonomik temellerinin derinlemesine incelenmesi ve yerleşik iktisat öğretilerinin eleştirel bir değerlendirmeden geçirilmesi için malzeme topluyordu. Yüzyıllar öncesinden başlayarak o güne değin çok değişik iktisat yazıları üzerinde çalıştı. Brüksel ve Manchester'den, çeşitli yazarlardan yaptığı alıntılarla dolu birçok defterle geri döndü.

Marx, kapitalist üretimde makine kullanımı, fiyat oluşumu, para dolaşımı, kredi ve banka işlemleri gibi kapitalist ekonomiye özgü sorunlar üzerinde dikkatle durdu. Avrupa, Amerika ve Asya'daki ekonomik gelişmelenin tarihi üzerine geniş malzeme topladı. İncelemeleri nüfus sorunlarını da kapsıyordu.

Marx'ın kapitalist gelişmenin toplumsal sonuçları üzerindeki araştırması, işçi sınıfının -proletaryanın- durumu üzerinde yoğunlaşıyor ve kapitalizmin klasik ülkesi İngiltere'de kitlelerin çalışma ve yaşama koşulları üzerinde özel olarak duruyordu. Engels'in bu konudaki kitabının dışında başka pek çok malzemeyi de elden geçirdi. Fransız yazarlar ve başkalarından yaptığı alıntılardan da görülebileceği gibi, öteki ülkelerdeki kitlelerin yoksulluk ve sefaleti ile de derinden ilgileniyordu.

Çağdaşı burjuva iktisatçıların (Senior, Mc. Culloch, J.S. Mill ve Ganilh) eserlerini okurken, burjuva ekonomi politiğinin genel bir özelliği olarak, burjuva sistemini gittikçe daha fazla savunan bir akımla karşı karşıya kaldı. Burjuva iktisatçıları Smith ve Ricardo, kendi yaşadıkları dönemde görüşlerinin bütün kısıtlılığına karşın bilimsel gerçeğe ulaşmaya çabalamışlardı. Ancak onlardan sonra gelenler kapitalizmin çelişkilerini belirsizleştirmeye çalışarak gerçekliğin üzerine örtüyorlar ve böylece sömürü sistemini korumak amacıyla nesnel bilimsel yaklaşımın önüne set çekiyorlardı.

Marx, John Stuart Mill'in *Ekonomi Politiğin Bazı Çözülmemiş Sorunları Üzerine Yazılar* başlıklı eserini Ricardo'nun öğretisinden radikal sonuçlar çıkartan babası James Mill'in eserleriyle karşılaştırarak J. S. Mill'deki çürüme belirtilerine işaret etmişti: "Bu Mill Junior, *teori yapan burjuvanın* çektiği sıkıntılara iyi bir örnek oluyor."[12]

Marx, sistemin savunucuları arasına koyduğu serbest ticaretçilerin (Free Trade) karşıtları korunmacıların (protectionist) eserlerini de inceledi. Marx ve Engels, kendi sistemlerini bütün toplumsal dertlerin devası gibi göstermeye uğraşan iki okul arasındaki keskin polemikleri görünce 1845 sonbaharında korunmacılık ve serbest ticaret üzerine ortaklaşa bir çalışma yayınlamayı bile düşünmüşlerdi.

Marx, kapitalist sistemi eleştiren yazılara da derin bir ilgi duyuyordu. Brüksel'e gelmeden önce Fransız ve Alman ütopik sosyalistleri okumuştu, Brüksel'de de İngiliz ütopik sosyalistleri, özellikle Robert Owen'in baş eseri *Yeni Manevi Dünyanın Kitabı* üzerinde çalışmaya başladı. Ütopik sosyalist öğretileri Ricardo'nun ekonomik öğretisiyle özlendirmeye çabalayan ve onun emek-değer teorisine sosyalist bir ifade kazandıran John Bray, Thomas Edmons, William Thompson ve Owen'in öteki takipçilerine de özel bir önem verdi.

Marx, onların emekçi sınıfların sömürü ve yoksulluğuna son vermek için gös-

[12] MEGA, Abt. I, Bd. 6, s. 615.

terdikleri içten arzuya değer vermekle birlikte, burjuva ekonomi politiğinden ödünç alınan öğretiler temelinde toplumda sosyalist ilişkiler düzenlemek üzere ürün takas pazarları ve "emek parası" vbg. gibi ütopik planlarına karşı kuşkucu bir tutum takındı ve bu toplumsal reçetelerin idealist bir düş dünyasının ürünü olduğunu söyledi. Thompson'un temelden sakat düşünceleri üzerine görüşlerini açıklarken, "Thompson, 'eşit güvenlik', 'gönüllü değişim' vb. hakında konuşularak bir şeyler yapılabileceğine inanıyor"[13] diyordu.

Marx, burjuva topluma "feodal sosyalizm"le karşı koyan aristokratik muhalefetin sözcülerinin yazılarını da incelemeyi ihmal etmedi. Fransız Villeneuve-Bargemont'un *Hıristiyan Ekonomi Politiği*'ni ve bu akıma yakın İngiliz tarihçi ve idealist düşünür Thomas Carlyle'in *Chartism*'ini okudu. Varolan burjuva düzenine yönelttikleri saldırılara, kapitalizm öncesi ilişkilerin süslü görüntüleri ve geçmişe gerici bir dönüş çağrısı eşlik ediyordu. Kapitalizmin bu sağdan eleştirisi, toplumsal gelişme yasalarının toptan inkârına varıyordu.

Marx, kapitalist ilişkileri eleştiren, ama geçmişe tarihsel olmayan bir bakışla bakan, özellikle küçük meta üretimini savunan tanınmış İsveçli ekonomik romantik Sismondi'nin *Ekonomi Politik Üzerine Yazılar*'ını da okudu. Marx, Sismondi'nin "şurada burada eşyanın eski düzenini idealize etme eğilimi göster[diğine-ç.]"[14] işaret ediyordu.

Marx ekonomi politik ve öteki toplum bilimlerini belirli bir şemaya göre ele aldı. *1844 Ekonomik ve Felsefî Elyazmaları*'ndan beri kafasında çağdaş toplumun bütün ekonomik yapısını ve bellibaşlı siyasi kurumlarını devrimci komünizmin ışığında ele alacak geniş bir çalışmayı tasarlıyordu. Brüksel'e gitmezden önce, 1 Şubat 1845'te, Darmstadt'lı yayımcı Leske ile *Siyasetin ve Ekonomi Politiğin Eleştirisi* başlıklı bir kitap yayımlamak için bir kontrat imzaladı. Marx'ın bu tasarılarını öğrenen yakın arkadaşları, onun ekonomik eserine olağanüstü önem verdiler. Ronald Daniels 7 Mart 1846'da Marx'a, "Ekonomi Politiğini büyük bir merakla bekliyoruz," diye yazmıştı.[15] Weidemeyer de "yapmaya çalışman gereken şeylerden biri de Ekonomi Politiğini olabildiği kadar çabuk ortaya çıkarmandır; bugün komünizm hakkında akla yatkın bir şeyler okumak isteyenlere verebilecek hiçbir şeyimiz yok. Çünkü bunlar genel sözleri kabul etmeye yanaşmıyor ve komünizme evrensel eğitim yoluyla girilebileceğine inanıyorlar,"[16] diyordu.

Marx'ın eserini Darmstadt'ta yayımlayacağı polis yetkililerinin kulağına gitti ve Leske'ye buna izin vermeyeceklerini açık bir dille ifade ettiler. Leske kendisine saf bilimsel araştırmalara yönelmesi teklifinde bulununca, Marx bunu şiddetle protesto etti. 1 Ağustos 1846'da Leske'ye ne eserini gerici bir sansürün gereklerine uydurabileceğini ne de devrimci içeriğinden fedakarlık edebileceğini dile getiren bir mektup yazdı. Kitabının bilimsel olduğunu, "ama Prusya Hükümetinin anladığı şekilde"[17] bilimsel olmadığını ekledi. 19 Eylül 1846'da Leske, Marx'a, sıkı sansür ve polis koğuşturması karşısında eserini yayımlayamayacağını bildirdi.

[13] MEGA, Abt. I, Bd. 6, s. 615.
[14] MEGA, Abt. I, Bd. 6, s. 615.
[15] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[16] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[17] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 447.

Bütün bu engellere karşın Marx, teorik çalışmalarını sürdürdü. Genel teorik ve felsefî kavramlarının şekillenmesine oldukça yardımcı olan ekonomi-politik sorunları üzerine araştırmalarında, yeni bir iktisat öğretisi oluşturacaksa, yapması gereken ilk şeyin, bunun felsefî temelini oluşturan metodolojik ilkeleri yeniden formüle etmek olduğunu keşfetti. İnsanların zihinlerinin yeni ekonomi-politik düşüncelere açılabilmesi için, yeni dünya görüşünün yerleşeceği alanın temizlenmesi gerekiyordu. Başka bir deyişle, ekonomi politiğin eleştirisine yerleşik felsefî ve toplumsal öğretilerin eleştirisiyle girilmeliydi. Proleter sosyalizminin Almanya'daki karşıtlarına yönelik polemik tarzında bir felsefî esere, Marx ve Engels'in *Alman İdeolojisi* diye adlandırdıkları kitaba öncelik kazandırmak için ekonomi politik üzerine yazılacak olan kitabın geçici bir süre rafa kaldırılmasının nedeni buydu.

Marx, Ağustos 1846 başlarında öncelikler listesi üzerine şunu yazmıştı: "Sorun şu ki, konunun olumlu bir sergilenişine Alman felsefesine ve bu arada ortaya çıkan *Alman sosyalizmine* yönelik polemik tarzında bir eserle giriş yapmamın çok büyük bir önemi olduğunu düşündüm. Benden önceki bütün Alman biliminin dolaysız anti-tezi olan ekonomi politik görüşüme kamu oyunun hazırlanması için bunun yapılması gerekiyor."[18]

Alman İdeolojisi Üzerine Çalışma

Marx ve Engels 1845 sonbaharında yeni bir felsefî eserin yayımlanması için daha somut bir plan geliştirdiler. Bu, Feuerbach, Bauer, Ştirner gibi kişiler ve Alman "gerçek sosyalizmi" tarafından temsil edilen Alman İdeolojisinin -Alman felsefesinin- iki ciltlik bir eleştirisi olacaktı. Çünkü o yaz yayımlanan bir makalesinde Feuerbach kendisinin "komünist" olduğunu ilan etmiş, Eylül ayında "gerçek sosyalistler" birkaç temel eserlerini yayımlamışlar ve hepsinden önemlisi Ekim ortalarında Bauer ve Ştirner'in makalelerini içeren *Wigand's Vierteljahrsschrift*'in III. Cildi çıkmıştı.

Alman İdeolojisi Marx'ın yönlendirdiği kolektif bir eser olarak ele alınmıştı. Bazı eleştirel bölümler Moses Hess tarafından yazılacaktı. Ama "gerçek sosyalizm"in ilk kurucularından biri olan Hess, çeşitli etkiler altında ani bir dönüş yapınca anlaşma suya düştü. Marx'ın alayla "sünger" adını taktığı Hess de eklektisizme yöneldi. Yeni materyalist öğretinin kimi özellikleri üzerine yalnızca yüzeyde kalan bilgisiyle vardı; Hess çok geçmeden öteki kampa geri döndü.

Hess iki bölüm yazmıştı: Birisi genç Hegelci Arnold Ruge'ye, ötekiyse, "Gerçek sosyalist" George Kuhlmann'a saldırıyordu; ancak bunların ilki metnin son şeklinden çıkarılmış, öteki ise Marx ve Engels tarafından yeniden gözden geçirilmişti.

Alman İdeolojisi'nin yazılışında Marx ve Engels yeni ve daha üst düzeyde bir ortak çalışma anlayışına ulaştılar. Bu, *Kutsal Aile* üzerindeki çalışmalarından çok farklıydı. *Kutsal Aile*'deki işbölümü çok yalındı: Belirli bir plana göre her ikisi de kendilerine düşen bölümü yazmışlardı, bu da kitabın başında belirtilmişti. Ama *Alman İdeolojisi*, özellikle ilk cilt, ortak araştırmanın modern bilimin temel ilkesi olduğuna inanan ve bunun mükemmel bir örneğini yaratan iki adam tarafından birlikte yazılmıştı. Bununla birlikte, tarihsel materyalizmin ve Bilimsel Komünizm teori-

[18] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 448-449.

sinin ortaya çıkarılmasında tayin edici rolü oynayan Marx'tı. Yıllar sonra arkadaşı öldüğünde Engels, her zamanki alçak gönüllülüğüyle , temel düşüncelerin çoğunun, özellikle bu düşüncelerin formülasyonunun Marx'a ait olduğunu yazmıştı. "Marx daha yüksekte durur ve daha ileriyi görürdü. Ve her şeyi hepimizden daha geniş bir perspektifle ve daha çabuk kavrardı. Marx bir dahiydi. Biz ötekilerse en çoğundan yetenekliydik. O olmasaydı teori bugün olduğu kadar ilerlemiş olamazdı. Bu nedenle teori haklı olarak onun adını taşır."[19]

Marx ve Engels kendilerini bütünüyle görevlerine vermiş olarak kitapları üzerinde gece gündüz çalıştılar. George Harney, Engels'e 30 Mart 1846'da "karıma ikinizin birden sabah üçlere dörtlere kadar felsefî sistemimiz üzerinde çalıştığınızı söyleyince, karım böyle bir felsefenin kendisine uygun olmadığını ve Brüksel'de olsaydı karılarınıza 'Pronunciamento' (muhtıra) vereceğini söyleyerek durumu protesto etti. Karımın devrim imalatına hiçbir itirazı yok, ancak iş kısa çalışma sistemiyle yapılırsa!"[20] diye yazmıştı.

Alman İdeolojisi, ortaklaşa çalışmanın güçlerini ikiye katladığı iki adamın mükemmel birer polemik ustası olduklarını gösteriyordu. Ölümünden sonra Marx'ın elyazmaları arasından *Alman İdeolojisi*'ni bulup çıkaran Engels, bir bölümünü Marx'ın en küçük kızı Eleanor ile Hélène Demuth'a okumuş, ikisi de çok eğlenmişlerdi. Engels, Marx'ın kızı Laura'ya 2 Haziran 1883'te yazdığı bir mektupta, Hélène Demuth'un "şimdi anlıyorum, Brüksel'de o gece neden o kadar gülüp de evde kimseyi uyutmadığınızı" dediğini anlatmıştı. Engels: "İnsafsız birer şeytandık o zamanlar. Karşılaştırılacak olsa Heine'nin şiiri bizim nesirimiz yanında bir çoğunki kadar masum kalırdı."[21] diye ekliyordu.

Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'ni kasım 1845'de yazmaya başladılar. Ama nihai iskelet bir anda ortaya çıkmadı. İşe Bauer'le Ştirner'in makaleleri ve Feuerbach'ın çalışmalarının genel eleştirisiyle başladılar. Daha sonra ise birincisini iki ayrı bölüm halinde sunmayı, ardından Feuerbach'ın düşüncelerinin eleştirel bir çözümlemesiyle kendi düşüncelerinin kısaca sergilendiği Feuerbach üzerine bir bölüm oluşturan önsözü yazmayı kararlaştırdılar. Bu nedenle, bu bölümdeki aşırı teorik taşmaları önsöze aktarmak için Ştirner üzerine eleştirilerine iki kere ara verdiler. Onun yerine esas olarak eleştirel malzemeyi koydular. Öte yandan Bauer ve Ştirner'e yönelik polemiksel pasajlar da önsözden ikinci ve üçüncü bölümlere aktarıldı. Böylelikle Birinci Cildin malzemesi farklılaştırılmış ve ortaya serilmiş oldu, iskeleti de kristalleşti.

Teorik bakımdan en önemli kısım Birinci Cildin ilk giriş bölümüdür (I. Feuerbach. Materyalist ve İdealist Görüşler Arasındaki Karşıtlık). Marx ve Engels kendi teorik görüşlerini en çok burada dolaysız olarak açıklarlar. Öteki bölümlerde ise bu daha çok karşıtlarının eleştirisi yoluyla yapılır. Bitirilmeden kalan önsöz tarihsel materyalizmin ve Bilimsel Komünizm teorisinin oldukça sistematik bir sergilenişini sunar. I. Cildin öteki iki bölümü esas olarak Genç Hegelci felsefenin eleştirisidir. Biri Bruno Bauer'e (II. Saint Bruno), öteki Max Ştirner'e (III. Saint Max) yöne-

[19] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 361.
[20] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[21] Friedrich Engels, Paul ve Laura Lafargue, *Yazışmalar*, C. 1, Moskova, 1959, s. 137.

liktir. Bu bölümlerde Bauer ve Ştirner'in *Wigand's Vierteljahrsschrift*'teki makaleleri "Leipzig Ruhanî Meclisi" diye alaya alınır. Ayrıca, bu iki bölüme "Leipzig Ruhanî Meclisi" başlıklı bir genel giriş ve "Leipzig Ruhanî Meclisinin Kapanışı" başlıklı özel bir sonuç bölümü eklenmiştir.

Ştirner üzerine yazılan bölüm en uzun ve yapısal bakımdan en karmaşık olanıydı. Ştirner'in Ekim 1844 sonunda çıkan kitabı *Tek ve Özellikleri*, teorik bakımdan Hegel'in bütün başarılarının içinde yok edildiği, zaaflarınınsa olmayacak kadar büyütüldüğü bayağı ve yozlaşmış klasik Alman felsefesinin karakteristik ürünlerinden biriydi. Hegel'in nesnel idealizmi saf sübjektivizm ve voluntarizme, diyalektiği sofizme, eleştirelliği laf ebeliğine indirgenmişti. Ştirner aşırı bir bireyciliği vaaz ediyordu. Bireyci-anarşist düşünceleri, Alman küçükburjuvazisinin kapitalizmin gelişmesi karşısındaki hoşnutsuzluğunun yansımasıydı. Ama Ştirner aslında komünizme ve özel mülkiyete yönelen her türlü tehdide düşmandı. O günün Almanyasının koşullarında küçükburjuvazi, aydınlar ve dolaylı olarak işçi sınıfı hareketi üzerinde belirli bir etkiye sahip oluşu nedeniyle Ştirner'in tipik küçükburjuva düşüncelerine, saldırmak gerekiyordu.

Alman İdeolojisi'nde Ştirner üzerine olan bölüm, ilginç bir polemiksel aygıt üzerine kuruludur. Ştirner kendi kitabında düşüncelerini sık sık birbiriyle ilgisiz "episodik pasajlar"da sergiliyordu. Marx ve Engels de o bölüme Ştirner'in *Wigand's Vierteljahrsschrift*'te kitabı üzerindeki eleştiriye karşılık verdiği bir söyleşiyi ve Ştirner'in yazış tarzını alaya alarak başladılar. Bunu görünüşte makalenin anlamını açıklığa kavuşturmayı amaçlayan ve aşağı yukarı bütün bölümü kaplayan kitabın kendisi hakkındaki üç yüz sayfalık büyük "episodik pasaj" izliyordu. Marx ve Engels bunun ardından makale üzerindeki incelemelerini özetleyerek, bu alelâde eserin aslında yazarın kendisinin alelâdeliğinin ve kendini temize çıkarma çabalarının tıpkısı olduğunu gösteriyorlardı. Pasajın iskeleti eleştirdikleri kitabın yapısıyla çakışan iki bölümden oluşuyor ve mizahi bir tarzda "Eski Ahit", "Yeni Ahit" başlıklarıyla sunuluyordu.

Alman İdeolojisi'nin II. Cildi "çeşitli peygamberleri dolayısıyla gerçek sosyalizm"in eleştirisini içerir. Almanya'da 1844'te yayılmaya başlayan bu küçükburjuva sosyalizmi türünün tipik özelliklerinden biri, Alman felsefesinin, özellikle Hegel ve Feuerbach'ın, en başta Fransız ütopiklerince yayılan sosyalist öğretiler ile birleştirilmesiydi. Sonuç tamamen soyut ve gerçekten ve pratik ihtiyaçlardan kopuk bir sosyalist öğretiydi. "Gerçek sosyalistler" proletaryanın sınıf mücadelesi yoluyla kurtuluşu yerine insanlığın aşk üzerine verilen duygusal vaazlarla kurtarılmasını savunuyorlardı. Kapitalizmin gelişmesi karşısında dehşete kapılan Alman küçükburjuvazisinin gerici çıkarlarının ifadesi olan bu akım, "kaba, yırtıcı arzularla dolu" olduğunu söylediği devrimci komünizme yönelik açık bir mücadele çağrısıydı. Komünist dünya görüşünün yolunu kesen bu akımla çarpışılması zorunluydu.

II. Cildin 1. Bölümü "gerçek sosyalizm"in felsefesini yapan Friedrich Semmig ve Rudolph Mathai'nin makalelerinin bir eleştirisini içerir. IV. Bölüm akımın başlıca savunucularından Karl Grün'ün "gerçek sosyalizm"in historiografisine (tarih yazımı) bir örnek oluşturan kitabının eleştirisini içerir. V. Bölüm ise George Khulmann'ın "gerçek sosyalist" din adını verdiği düşüncelerini ileri sürdüğü kitabının eleştirisini içerir. *Alman İdeolojisi*'nin bugün elde bulunan elyazması metninde II. ve III. Bölümler yoktur. Engels'in "gerçek sosyalistler"in şiir ve nesrini eleştiren

"Şiir ve Düz Yazıda Alman Sosyalizmi" adlı makalesinin II. Cildin bir parçası olması oldukça mümkündür. Bu yazı Deutzche-Brüsseller-Zeitung'da Aralık 1847'de yayımlanmıştı.

Alman İdeolojisi'nin her iki cildi üzerindeki çalışmanın büyük bölümü Nisan 1846'da bitmişti. Ancak üzerinde ertesi yıl da çalışıldı, en son "gerçek sosyalist" eserleri eleştiren II. Cildin kapanış bölümü olarak Engels'in yazdığı "gerçek sosyalistler" adlı makaleyle çalışma sonuna vardırıldı.

Toplumsal Gelişme Anlayışlarındaki Devrim Tamamlanıyor

1848 devrimine gelinceye değin Marx bütün teorisinin temeli olarak felsefesini formüle etmeye büyük ağırlık vermişti. Bu yüzden bu dönemin baş eseri *Alman İdeolojisi*'nin felsefî bir eser olması doğaldır. Bu eser tarihsel materyalizmin oldukça sistematik bir sergilenişi olarak göze çarpar.

Marx ve Engels yeni dünya görüşünü Hegel-sonrası Alman felsefesine yönelik bir eleştiri olarak formüle ettiler. Bu polemikteki başlıca sorun, mevcut gerçekliğin nasıl değiştirileceği idi. Genç Hegelciler mevcut gerçekliği dolaylı yoldan, dine saldırarak eleştiriyor ve böylece gerçekliğin kendisiyle değil gölgesiyle boğuşuyorlardı; aslındaysa mevcut gerçekliği kabul ediyorlar, yalnızca ona farklı bir açıklama getirmeye uğraşıyorlardı. Marx ve Engels kendilerini bu, görüntülerle yapılan felsefî mücadeleye bir kerede ve hepten son vermeye adadılar. Dünyayı eleştirmenin yetmediğini onun dosdoğru açımlanmasınının -ve asıl olarak- değiştirilmesinin gerekli olduğunu gösterdiler.

Alman İdeolojisi tarihsel materyalizmi üç kısımda sergiliyordu: Öncüller (kaziyeler), kavramlar ve sonuçlar.

Marx ve Engels işe öncüllerini, yani tarihin kendisinin ve tarihsel materyalizmin öncülleri olan insanları, insanların faaliyetlerini ve faaliyetlerinin maddi koşullarını birbiri peşi sıra formüle etmekle başladılar. Felsefelerinin öncüller olmaksızın da olabileceğini, zira bütün öncüllerin dogmatik olduğunu söyleyen Hegel'in takipçisi Alman idealistlerinin tersine, *Alman İdeolojisi* felsefenin baş sorununa tutarlı bir materyalist ve diyalektik karşılık veriyordu: Yeni dünya görüşünü inşa etmede çıkış noktası ne olmalıdır? Marx ve Engels, kasıtlı olarak -hiçbir şekilde dogmatik ya da spekülatif değil, gerçek olan- belirli öncüllerden yola çıkmış olduklarını kabullenerek bu öncülleri ortaya koyup açıklıyorlardı.

Doğanın değişmez olduğu yolundaki metafizik görüşü benimseyen eski materyalizmin tutarsızlığıyla hesaplaşan Marx ve Engels, insanın içinde yaşadığı ve faaliyet gösterdiği doğal koşulların da tarihsel olduğunu gösterdiler ve insanın hazır olarak bulduğu koşullarla, kendi faaliyetiyle yarattığı koşullar arasına bir ayırım çizgisi çektiler. Mevcut toplumda maddi çevrenin kendisi de insanın tarihsel faaliyetinin ürünü haline gelir. Feuerbach'ın insanın doğa üzerindeki karşı etkisini anlayamadığını ve görmezden geldiğini göz önüne alan Marx ve Engels şöyle yazıyorlardı: "Bu faaliyet, bu durmak bilmeyen duyusal (görüp duyduğumuz) çalışma ve yaratma, bu üretim, şimdi var olan bütün duyusal dünyanın temelini öylesine oluşturur ki; eğer bütün bu çalışma, yaratma ve üretme faaliyeti yalnızca bir yıl için durdurulacak olsaydı, Feuerbach yalnızca doğal dünyada muazzam bir değişme karşısında kalmaz, çok kısa bir zaman içinde bütün insan dünyasının, kendi kavra-

ma yetisinin ve hattâ kendi varlığının da yok olduğunu görürdü."[22] Yeni toplumsal gelişme teorisinin derin tarihsel yaklaşımı, toplum geliştikçe doğa koşullarının insanın faaliyetlerinin tarihsel ürünlerine dönüştürüldüğü görüşünden hareket ediyordu.

Belirli bir doğal çevre insan toplumunun varlığının ve gelişmesinin nesnel maddi koşuludur ve ve insanın fiziksel, maddi düzeni onun doğal çevreye karşı tavrını belirler. Ancak Marx ve Engels dikkatlerini tarihin bu iki ön koşulu üzerinde değil, tarihsel sürecin ardındaki tayin edici etken olarak insan faaliyeti üzerinde topladılar.

İnsan faaliyetinin iki yanı vardır: Üretim (insanın doğayla ilişkisi ve onun üzerindeki etkisi) ve karşılıklı ilişki (intercourse) (insanın birbiriyle başlıca üretim süreci içindeki ilişkisi). Üretim ve karşılıklı ilişki birbirlerine bağımlı olmakla birlikte belirleyici etmen üretimdir.

Maddi üretim insanın toplumsal tarihinin başlangıcıdır ve insanı hayvandan ayıran da budur. "İnsanlar hayvanlardan bilinç, din, ya da denebilecek başka bir şeyle ayırdedilebilirler. Ama insanlar gerekli geçim araçlarını *üretmeye* başlar başlamaz, kendilerini hayvanlardan ayırd etmeye başlarlar."[23] Marx daha sonra hayvanla insan arasındaki bu özgül ayırımı *Kapital*'in Birinci Cildi'nde daha somut terimlerle belirledi.

İnsan tarihinin birinci ön koşulu insanın yaşamak zorunda olmasıydı. Bu, onun yiyecek, içecek, giyecek ve barınağa gereksinmesi demekti. İnsanın ilk tarihsel faaliyetinin bu ihtiyaçları tatmin edecek araçları üretmiş olmasının nedeni budur. Verili bir toplumda hayatın bütünü onun üretiliş tarzıyla belirlenir. Toplumsal faaliyetin başlıca görünümleri farklı üretim çizgileri olarak ortaya çıkar.

Alman İdeolojisi, yalnızca maddi üretimin toplum hayatındaki tayin edici rolünün kapsamlı bir ifadesi değil, aynı zamanda ileriye doğru atılmış önemli bir adımdı da. Çünkü *Alman İdeolojisi*, aslında, üretici güçlerin diyalektik gelişmesini ve üretim ilişkilerinin ilk açıklığa kavuşturuluşuydu. Bu, üretici güçlerin ve karşılıklı ilişki tarzının diyalektiği olarak formule edilen -kökü 1845'lere dayanan- en önemli keşifti. Bu keşif sistem oluşturmaya doğru giden tarihsel materyalizmin kategorilerine ışık tuttu ve tarihsel materyalizmin özünün tutarlı bir kavram olarak tanımlanmasını sağladı.

Bu keşif şu temel önermelere öz kazandırmaktadır. Toplumsal ilişkilerin cinsi, karşılıklı ilişki tarzı üretici güçler tarafından belirlenir; bu güçler gelişmelerinin belirli bir aşamasında mevcut karşılıklı ilişki tarzıyla bir çatışma, bir çelişki içine girerler. Bu, toplumsal devrim yoluyla çözülen bir çelişkidir. Artık bir bukağı halini alan eski karşılıklı ilişki tarzı yerini daha gelişmiş üretici güçlere denk düşen yeni bir tarza bırakır. Bu yeni karşılıklı ilişki tarzı bir süre sonra gelişen üretici güçlere ayak uyduramaz olur ve onun yerini, devrim yoluyla, kendisini izleyen daha ileri bir karşılıklı ilişki tarzı alır. Böylelikle tarih boyunca birbirini izleyen aşamaların oluşturduğu bir süreklilikler zinciri kurulmuş olur.

Marx ve Engels bu büyük buluşun ne anlama geldiğini çok iyi biliyorlardı ve şöyle demişlerdi: "Böylece bizim görüşümüze göre tarihteki bütün çatışma ve çar-

[22] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 29.
[23] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 20.

pışmalar kaynaklarını üretim güçleriyle karşılıklı ilişki tarzı arasındaki çelişkiden alırlar."[24]

Bu buluş toplumsal gelişme kanunlarının kavranılması bakımından muazzam bir önem taşıyordu. Daha önce Marx siyasi, hukuki ve başka ilişkilerin ekonomik ilişkiler tarafından belirlendiğini ortaya çıkarmıştı. Şimdi ise Marx ve Engels bizzat ekonomik ilişkileri neyin belirlediğini ortaya koyuyor, böylelikle tarihsel sürecin temeline daha derinlemesine giriyorlardı: İnsanlar arasındaki bütün ilişkiler nihai olarak, gelişmeleri bir toplum şeklinden ötekine geçişi belirleyen üretici güçler tarafından belirlenir. Marx, maddi üretimin bütün toplumsal hayatın temeli olduğunu daha önce göstermişti; iki adam şimdi de temelin kendi iç işleyişini açığa çıkartmış, böylelikle de toplumsal hayatın başlıca yanlarını, üretici güçleri, üretim ilişkilerini, üretim ilişkilerinin bütünü ile siyasi üst yapı ve bununla birlikte toplumsal bilinç şekilleri arasındaki bağlantıları ortaya koymuşlardı.

Marx'ın buluşu tarihsel sürecin bütününün bilimsel bir açıklanışını sağladı ve tarihin gerçekten bilimsel olarak dönemlere ayrılmasını mümkün kıldı. Üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkileri çözen toplumsal devrimler başlıca çağları gösteren kilometre taşlarıdır ve bir toplum şeklinden ötekine ya da Marx'ın daha sonraki terimiyle bir toplumsal oluşumdan (formation) bir başkasına geçişi sağlarlar.

Alman İdeolojisi, içinde bulunduğu düzey işbölümünce gösterilen üretici güçlerin gelişmesi temeli üzerinde yükselen üretimin tarihsel gelişmesinin ana aşamalarını ortaya koydu. İş bölümündeki her aşama buna denk düşen mülkiyet tarzını belirler (ve Marx'ın daha sonra gösterdiği gibi mülkiyet ilişkileri üretim ilişkilerinin hukuki ifadesidir).

Marx ve Engels bu düşüncelerden aldıkları güçle ta en başından geleceğin komünizmine geçişe dek toplumun gelişmesini açıklıyorlardı.

Kendiliğinden ortaya çıkan ve ilk aşiret mülkiyeti tarzını belirleyen birinci işbölümü ilkel tarihsel ilişkilere denk düşüyordu. Üretici güçlerin bu ilişkilerden toplumsal gelişmenin sonraki aşamalarına geçişi belirleyen gelişmesi, doğal bir işbölümü tarzından toplumun sınıflara bölünmesi biçimine bürünen toplumsal işbölümüne geçişti. Toplumsal işbölümüyle birlikte bunun türevi olan tarihsel olguların; özel mülkiyetin, devletin ve toplumsal faaliyetin yabancılaşması da gelişti. Toplumsal işbölümündeki ilerleme mülkiyet şekillerinin daha ileriki gelişmesini ve birbirlerini izleyişini belirler. İkinci mülkiyet tarzı antik mülkiyet, üçüncüsü feodal mülkiyet ve dördüncüsü burjuva mülkiyetidir. Aslında toplumsal şekillenme (formation) teorisi, tarihsel gelişmenin ana aşamalarında hüküm süren birbirini izleyen mülkiyet tarzlarının bir tanımlanması ve çözümlemesiyle başlıyordu.

Marx ve Engels burjuva özel mülkiyeti şeklini, lonca sisteminin manifaktür ve geniş-ölçekli sanayie geçişi, öteki tarihsel mülkiyet şekillerinden, tarih öncesinden ve geçmişin başlıca aşamalarından çok daha ayrıntılı olarak incelediler. Daha önceleri *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda Marx -kendinden öncekilerin özel mülkiyete yönelttikleri ütopik eleştirilerin tersine- özel mülkiyetin gelecekteki kaçınılmaz yok oluşuyla birlikte, ortaya çıkışının ve insan soyunun toplumsal gelişmesi-

[24] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 62.

nin belirli bir aşamasında var oluşunun bir tarihsel gereklilik olduğunu göstermişti. *Alman İdeolojisi*, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ihtiyacının ve bunun maddi koşullarının ancak geniş-ölçekli sanayiin gelişmesiyle doğduğunu gözler önüne serdi.

Üretici güçlerin burjuva toplumunun bağrındaki gelişmesi, proleter, komünist devrimin iki temel maddi önkoşulunu yaratır. İlkin, üretimin düzeyi özel mülkiyetle bağdaşmamakla birlikte toplumun sosyalist çizgide örgütlenmesi için gereken yükseklîğe ve ikinci olarak kitle halinde proleterleşme devrimci bir sınıfın oluşmasına yol açar. İlk kez *Alman İdeolojisi*'nde formüle edilen bu önerme bilimsel komünizm teorisinin en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir. Marx ve Engels komünist devrimin özel mülkiyeti ortadan kaldırdığını ve sınıfsız topluma geçişle sonuçlandığını kanıtladılar.

Marx ve Engels bunun arkasından karşılıklı ilişki alanını, yani toplumsal ilişkileri, toplumsal sistemi, toplumun sınıf yapısını, bireyler, sınıflar ve toplum arasındaki ilişkileri incelemeyi sürdürdüler. Sınıfların oluşumu ve gelişimiyle, bizzat maddi üretimin gelişmesi arasındaki bağlantıyı ilk kez ortaya koyup toplumun sınıf farklılaşmalarından nasıl kurtulacağını bilimsel terimlerle göstererek sınıfların oluşumunun ardında yatan düzeni sergilemek için burjuva toplumunun oluşumunu ele aldılar.

Bundan sonra, genel olarak devletin, özel olarak da burjuva devletinin özüne ilk kez getirdikleri bilimsel bakışla siyasal üstyapıyı ele aldılar ve devlet, hukuk ve mülkiyet arasındaki ilişki üzerinde özellikle durdular. Devlet, egemen sınıfların üyelerinin içinde ortak çıkarlarını gerçekleştirdikleri ve belirli bir çağda uygar toplumun bütününün (yani ekonomik ilişkilerin) içinde toplandığı şekildir. Burjuva devleti, burjuvaların kendi ülkelerinde ve yabancı ülkelerde mülkiyet ve çıkarlarının karşılıklı garantisine sahip olmak için kabul etmek zorunda bulundukları bir siyasal örgütlenme şeklinden başka bir şey değildir. Marx ve Engels devletin ortaya çıkışının toplumun sınıflara bölünüşünün bir sonucu olduğunu ve bu yüzden komünist devrim sonunda sınıfların ortadan kalkmasıyla yok olacağını gösterdiler.

Marx ve Engels toplumun ve toplum tarihinin materyalist kavranışının incelenişini egemen bilinçle egemen sınıf arasındaki ilişkiyi sergiledikleri ve ideolojik üstyapının sınıfsal karakterini gösterdikleri toplumsal bilinç şekilleri üzerine bir incelemeyle sona erdirdiler. *Alman İdeolojisi*, ideolojik akımlara ilk kapsamlı sınıfsal yaklaşım ve felsefeye getirilen ilk parti ilkesiydi.

Bu kitap felsefenin temel sorununa, yani varlık ile bilinç arasındaki ilişki sorusuna da materyalist bir karşılık veriyordu. "Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan, insanların varlıkları da onların gerçek hayat süreçlerinden başka bir şey olamaz... Hayat bilinç tarafından değil, bilinç hayat tarafından belirlenir."[25] İnsanın varlığına ilişkin bu düşünce temelden yeniydi: Bu düşünce, sözgelimi, Feuerbach'ın sandığı gibi doğayı değil, tersine öncelikle içinde insanların maddi pratik faaliyetlerinin belirleyici rolü oynadığı toplumsal varlığı, insanların gerçek hayat süreçlerini kucaklıyordu. Feuerbach'ın yaptığı gibi yalnızca aklın çeşitli ürünlerinin dünyevi, maddi bir kökeni olduğunu tespit etmek yeterli değildi. Aynı zamanda toplumsal bilincin

[25] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 25.

her şeklinin ve her ürününün maddi, dünyevi temelden ve bu temelin çelişkilerinden doğduğunu da göstermek gerekiyordu. Böylelikle Marx ve Engels materyalizmi toplumsal hayatın bütün görünüm ve olgularına; üretim ve toplumsal ilişkilere, devlet, hukuk, ahlak, din ve felsefeye ve tarihin somut dönemleriyle olayların genel gidişinin incelenmesine tutarlı bir biçimde uyguladılar.

Tarihsel Materyalizm şu sözlerle özetleniyordu: "Bu tarih anlayışı, üretimin gerçek sürecini bizzat hayatın maddi üretiminden başlayarak yorumlama; ve bu maddi üretime bağlı olan ve bu üretim tarzı tarafından yaratılan karşılıklı ilişki biçimini (yani çeşitli aşamalarındaki uygar toplumu) bütün tarihin temeli olarak kavrama; ve onu, bilincin farklı teorik ürün ve şekillerini, dini, felsefesi, ahlâkı, vb. vb. açıklamak üzere Devlet olarak faaliyeti içinde gösterme ve bunların kökenlerini ve gelişmelerini bu temelden hareketle izleme yeteneğimize dayanır; bu yolladır ki, tüm sistem kendi bütünlüğü içinde (ve bundan ötürü de onun bu çeşitli yanlarının birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileriyle) resmedilebilir. Bu görüş idealist tarih görüşü gibi... pratiği düşünceden hareketle değil, düşüncelerin oluşumunu maddi pratikle açıklar; ve buna uygun olarak din, felsefe ve bütün öteki teori çeşitlerinin itici gücünün eleştiri değil, devrim olduğunu sonucuna ulaşır."[26]

Tarihsel Materyalizmin vardığı esas sonuç, proleter, komünist devrimin tarihsel olarak gerekli ve kaçınılmaz olduğudur.

Alman İdeolojisi Bilimsel Komünizmin teorisi, tarihsel materyalizmin ilk varsayımı olarak ortaya çıkar.

Komünizmi geleceğe ilişkin bir soyut hayalin plânı olarak gören ütopiklerin tersine Marx ve Engels onu nesnel tarihsel gelişmenin yasalarıyla belirlenmiş bir sonuç olarak görüyorlardı: "Komünizm bizim için ne yaratılması gereken bir *durum* ne de gerçekliğin kendini uydurmak zorunda kalacağı bir *ideal* değildir. Biz bugünkü durumu ortadan kaldıran gerçek harekete komünizm diyoruz."[27]

Üretici güçlerle karşılıklı ilişki biçimi arasındaki çelişkinin her toplumsal devrimin nesnel temeli olduğu gerçeğini ortaya koyan Marx ve Engels, büyük ölçekli sanayiin yarattığı güçlerin, üretim üzerinde bir bukağı haline gelen özel mülkiyetle çelişkiye düşüp yıkıcı güçlere dönüşmelerinden ötürü komünist devrimin kaçınılmaz olduğunu da kanıtladılar. Bu nesnel çelişme, proletaryayla burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin, yalnızca bir komünist devrimin çözebileceği mücadelenin temelidir. Bu devrimin maddi ön koşullarını tanımlayan Marx ve Engels, komünist hareketlerin büyük sanayi kentleri türünden merkezlerden fışkıracağına ilişkin bilimsel kanıtlar sundular.

Alman İdeolojisi, komünist bir topluma doğru ilerlemek için proletaryanın siyasal iktidarı devrim yoluyla ele geçirmesinin gerekli olduğunu söylüyordu: "Üstünlük [efendilik] için mücadele eden her sınıf, hattâ bu durumda olduğu gibi egemen sınıf haline gelmesi toplumun eski yapısını ve egemenlik denen şeyin kendisini bütünüyle ortadan kaldırmak demek olan proletarya bile ilkin kendi adına siyasal iktidarı ele geçirmek zorundadır."[28] Bu proletarya diktatörlüğü düşüncesinin ilk genel

[26] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 41-42.
[27] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 38.
[28] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 35.

tanımıydı. Yıllar sonra, Marx'ın ölümü ardından Engels şunları yazıyordu: "Marx ve ben 1845'ten beri gelecekteki proletarya devriminin nihai sonuçlarından *birinin Devlet* denilen şu siyasal örgütün adım adım çözülmesi ve en sonunda yok olması olacağını söyledik; ama bununla birlikte her zaman, proleter sınıfın gelecekteki toplumsal devrimin öteki önemli sonuçlarından şuna ya da buna ulaşabilmesi için ilkin kendisini Devletin örgütlü gücü ile donatmak ve bunun yardımıyla kapitalist sınıfın direncini bastırmak ve toplumu yeniden örgütlemek zorunda kalacağını da söyledik."[29]

Daha önce *Feuerbach Üzerine Tezler*'de Marx, devrimci pratik içinde çevrenin dönüşümünün insanların kendilerinin değişmeleriyle bir arada yürüdüğü düşüncesini formüle etmişti. *Alman İdeolojisi*, "bu yüzden bu devrim[in-ç.] yalnızca *egemen* sınıf başka türlü yıkılamayacağından ötürü değil, onu *yıkacak olan* sınıfın da kendini yüzyılların çirkefinden kurtarmayı yalnızca bir devrim içinde başarıp yepyeni bir topluma uygun hale gelebileceğinden ötürü gerekli"[30] olduğunu vurguluyordu.

Son olarak *Alman İdeolojisi* gelecekteki komünist toplumun geniş bir taslağını sunar. Bu eser, bazı ütopik sosyalistlerin eğilim gösterdikleri gibi komünist sistemin ayrıntılı bir biçimde tasarlanmasından kaçınıp o zaman için öngörülebilecek özellikleri güncel toplumsal eğilimlerden çıkartarak kabaca tasvir ediyordu.

Marx ve Engels komünizmin örgütlenmesinin "özünde ekonomik"[31] olduğunu önemle belirtiyorlardı. Bu, üretim araçlarının özel mülkiyetinin olmadığı, mülkiyetin ortaklaşa yaşayan bireylerin, bir bütün olarak toplumun denetimi altında bulunacağı bir toplum olacaktı. Sınıflara bölünme, yeni bir sınıfın ötekiler üzerindeki siyasal egemenliği, ne de böyle bir egemenliğin aracı olarak herhangi bir devlet olmayacaktı. Genel olarak sınıf çizgisinde hiçbir işbölümü olmayacak ve bunun sonucu olarak şehir ve kır, kafa ve kol emeği arasında hiçbir karşıtlık bulunmayacaktı; insanlar artık ömür boyu belli bir mesleğe bağlanıp kalmayacaklar, faaliyetleri karşılarına yabancı bir güç olarak dikilmeyecekti. Çalışmak artık dışarıdan zorlanan bir faaliyet olmaktan çıkacak ve özgür insanların gerçekten özgür faaliyeti olacaktı. Artık birleşmiş olan insanlar ortaklaşa çabalarını bilinçle örgütleyerek üretimi düzenleyecek ve toplumun bütününü genel bir plana göre geliştirerek toplumun hayati faaliyetini denetim altında tutacaklardı. İnsanların kendileri ve bilinçleri faaliyetlerinin maddi koşullarıyla birlikte dönüşüm geçirecekti.

Böylelikle, Marx ve Engels diyalektik materyalist anlayış temelinde proletarya devrimi ve komünist toplum teorisini işlediler.

Engels daha sonra çeşitli yollarla Marx'ın iki büyük buluşunun (tarihsel materyalizm ve artı-değer teorisi) ütopik sosyalizmin bilimsel sosyalizme dönüşmesine katkıda bulunduğunu belirtmişti. İlki, yani tarihsel materyalizm, Marx 1843 yazında Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisine başladığı zaman giriştiği bir dizi araştırma boyunca ortaya konmuş, 1845 baharında genel taslak olarak tamamlanmış, Kasım 1845 ile Nisan 1846 arasında *Alman İdeolojisi*'nde tam olarak ifade edilmişti. İkincisi, yani artı-değer teorisiyse, 1850'lerin sonlarında ortaya konmakla birlikte birinci ikincinin metodolojik önkoşulu görevini görmüştü.

[29] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, Moskova, 1965, s. 361-362.

[30] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 68.

[31] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 68.

Tarihsel materyalizmin işlenmesi büyük bir bilimsel başarı, toplumsal bilimde bir devrim ve Marx'la Engels'in felsefede yarattıkları devrimin kilit unsurlarından biriydi. İlk kez materyalizm toplumsal olguların anlaşılmasına uzanmış ve bütün önceki materyalizmin tutarsızlıklarının yenilmesine yardımcı olmuştu. Bu, tarihsel sürecin bütününe ilk bilimsel bakış ve tarihin incelenişinin gerçekten bilimsel ilk yöntemiydi. Marx ve Engels yeni dünya görüşünü işlemekle Bilimsel Komünizmin ilk teorik açıklamasını sağlamışlardı. Lenin şöyle yazmıştı: "Marx'ın felsefesi, insan soyunu ve özellikle işçi sınıfını bilginin güçlü araçlarıyla donatan gerçekten mükemmel bir felsefî materyalizmdir."[32]

Aslolan Şey: Kendini Aydınlatma

Alman İdeolojisi'nin elyazmaları için her şey yazarlarının umduğu gibi yolunda gitmedi. Nisan 1846 sonunda elyazmasının bazı bölümlerinin temize çekilmesine katılan ve yayın hazırlıklarını üstlenen Weydemeyer, Almanya'ya gitmek üzere Brüksel'den ayrıldı. Marx ve Engels'in Fransız ve İngiliz sosyalist yazarlarının çevirilerini yayımlamak üzere daha önce yaptıkları tasarının gerçekleştirilmesi için de hazırlıklar yapılması gerekiyordu. Weydemeyer, Westhpalia'ya giderken *Alman İdeolojisi*'nin 1. Cildinin el yazmalarını yanında götürdü (Feuerbach üzerine olan ilk bölüm tamamlanmamış olduğu için yanında yoktu.) Mayıs ve Haziran 1846'da II. Cilt de gönderildi. İki cilt bir arada aşağı yukarı 50 forma tutuyordu.

Sansürün bunların basılınaması için çeşitli engeller çıkartacağı belli olmuştu. Gerçekte Alman devletlerinin çoğunda 20 formadan daha hacimli kitapların çoğu çıkmazdan önce sansür gözetiminden bağışık tutuluyordu; ama baskıdan çıkar çıkmaz elkonulması mümkündü. Bu yüzden böyle bir riski göze alabilecek bir yayımcı bulmak zordu.

Bu koşullar altında Marx ve Engels, yayını finanse etmeye söz vermiş olan iki Westphalialı girişimci Julius Meyer ve Rudolph Rempel'den yardım istemeyi kararlaştırdılar. Kendilerine komünist diyen bu iki burjuva (Marx onlara "komünist burjuvalar" diyordu) tipik birer "gerçek sosyalist" olmuşlardı. Yeni eseri okuduklarında tutumları değişti. Temmuz 1846 başlarında Weydemeyer'in bu iki adamla uzlaşmaya çabalamasının boşuna olduğu ortaya çıktı. 9 Temmuz'da Meyer, 11 Temmuz'da Rempel, Marx'a yazdıkları mektuplarla, paralarını başka bir işe yatırmış oldukları gerekçesini ileri sürerek *Alman İdeolojisi*'nin basılmasını finanse etmek için verdikleri sözleri geri aldıklarını bildirdiler. 26 Aralık 1846'da Marx, Rus tanıdığı P.V. Annenkov'a bir mektup yazdı: "Böyle bir yayının Almanya'da ne güçlüklerle karşılaştığını duysan kulaklarına inanamazsın; bir yanda polis, öte yanda saldırdığım akımların çıkarlarının temsilcileri olan kitapçıların kendileri..."[33]

1846 ve 1847 boyunca Marx ve Engels bir yayımcı arayışlarını sürdürdüler. Kasım 1846'da her iki cildin de bir tek yayınevince basılması umudundan vazgeçtiler ve Kasım 1847'de "gerçek sosyalist" Grün'e II. Cilt'ten bir bölümü *Das Westphalische Dampfboot* gazetesinde bastırtmayı başardılar.

Alman İdeolojisi ilk kez 1932'de SSCB'de tam olarak basıldı. Kitap yaşadıkları

[32] V. I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 19, s. 25.
[33] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 527.

zaman içinde gün ışığına çıkmadıysa da çabaları boşa gitmiş sayılmazdı. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya 1859'da yazdığı bir önsözde Marx, "Elyazmasını, asıl amacımıza -kendimizi aydınlatmaya- ulaştığımız için farelerin kemirici eleştirisine çok daha istekle terketmiştik"[34] diyordu.

Bu eserde ete kemiğe bürünen teorik sonuçlar Marx'ın sonraki bilimsel ve pratik çalışmalarının temelini oluşturdu. Bundan sonra sosyalizmin işçi sınıfının karşısına toplumsal yenileşme adına düzülmüş aldatıcı reçetelerle değil, bilimsel bir biçimde gerçekliğe dönüştürülebilir hale getirilmiş ve proletaryanın kurtuluş hareketine gerçekçi bir teorik platform sağlamak için tasarlanmış (designed) bir teoriyle çıktığını söylemekte Marx artık tamamen haklıydı. Marx çok geçmeden *Alman İdeolojisi*'nde ortaya çıkarılan sonuçları yazılı olarak sergileme fırsatı buldu. "*Felsefenin Sefaleti ve Komünist Parti Manifestosu*'nda bunları çok daha ince işlenmiş ve çok daha mükemmel bir şekilde sergiledi.

[34] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 505.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROLETER PARTİSİ İÇİN MÜCADELENİN BAŞLAYIŞI ENTERNASYONAL İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN PROGRAMI

Komünistlerin artık bütün dünyanın yüzüne karşı görüşlerini, amaçlarını, niyetlerini, açıkça ortaya koymalarının ve bu Komünizm Hayaleti masalının karşısına partinin kendi manifestosuyla çıkmalarının zamanı çoktan gelmiştir

Karl Marx - Friedrich Engels

Avrupa'daki olaylar bir devrimci fırtınalar döneminin yaklaştığını müjdeliyordu. 1847'de Fransa, Almanya, Belçika, ABD ve başka ülkeler varlığını en çok İngiltere'de duyuran bir ekonomik bunalımla sarsılmışlardı. Bunalım kimi Avrupa ülkelerinde tahıl ve patetes hasadının düşüklüğü yüzünden daha da vahim sonuçlar doğuruyordu. 1845-1847'deki patates kıtlığı İrlanda'da müthiş bir açlığa yol açmıştı.

Doğu Prusya'dan Britanya ve Normandiya'ya kadar bir baştan bir başa bütün Avrupa kıtasını açların ayaklanmaları kapladı. Fransa'da işçiler grevlere giriştı. Ortaçağ kalıntılarının ve mutlakiyetçi sistemin hâlâ güçlü olduğu ülkelerde (Prusya, Avusturya, İtalya) emekçi halkın gazabı doğrudan doğruya feodal soylulara bürokrasiye, entrikacıların sarayına; Fransa ve Belçika gibi burjuva monarşilerindeyse iktidarı tekelinde tutan mali aristokrasiye yönelmişti. Kitlelerin içinde bulundukları devrimci ruh halinin de etkisiyle liberal muhalefet daha kararlı eylemlere girişti. Fransa'da 1847 başlarında Seçim Reformu başladı. Çeşitli ütopik ve komünist akımlarda da canlanma vardı.

Prusya'da burjuva muhalefetiyle hükümet arasında keskin bir çatışma başgösterdi. Nisan 1847'de mali sıkıntıya düşen Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhem Birleşik Eyalet Meclisi'ni toplamak zorunda kaldı; ama Meclisteki burjuva çoğunluğu bir anayasa çıkarılmadıkça borçlanma için oy vermeyi reddediyordu. Bir uzlaşmaya varılamayınca Kral, 26 Haziran'da Eyalet Meclisini feshetti. Öteki Alman devletlerinde de gerilim artıyordu.

Ezilen halkların ulusal kurtuluş mücadeleleri doruğuna çıktı. Şubat 1846'da Polonya devrimcileri, Avusturya, Prusya ve Çarlık Rusyası'nın ortak vesayeti altında bulunan serbest şehir Cracow'da bağımsızlık bayrağı açtılar. Ancak ayaklanma ezildi ve Cracow zorla Avusturya'ya bağlandı. Macaristan'da Lajos Kossuth önderliğindeki ulusal muhalefetin yükselttiği özerklik talebi Çek burjuvazisi ve aydınları arasında da sevgiyle karşılandı. Avusturya'da da aynı şekilde işçi sınıfıyla burjuvazi arasında şansölye Metternich'in polis rejimine karşı nefret gittikçe artıyordu.

İtalyan devletlerinde, Avusturya'nın Kuzey ve Orta İtalya'daki yönetimine karşı derin bir hoşnutsuzluğun yanısıra ulusal birlik ve despotik rejimden kurtulma arzusu güç kazanıyordu. Devrimci kabarma Ocak 1848'de Napolili Bourbon'ların mutlakiyetçi hükümetine karşı Palermo'da bir halk ayaklanmasına vardı.

Chartism, İngiltere ve İskoçya'daki bütün sanayi şehirlerinde binlerce insanın mitinglere katılıp bir Halk Fermanı talep etmeleri ile tırmanışa girmişti. İrlanda'daki ulusal kurtuluş hareketinde radikal demokratik unsurlar ağırlık kazanıyorlardı.

Avrupa gericiliğinin kalesi Çarlık Rusyası da devrimci kaynaşmalara sahne oluyordu. Bunu, Vissaryon Biyelinskiy ve 1847'de ülkeyi terke zorlanan Alexander Herzen'in devrimci demokratik görüşlerinin Rus toplumundaki etkilerinden, ilerici Rus aydınlarının Batı'daki olayların ve düşüncelerin gelişmesine gösterdikleri olumlu tepkiden ve M.V. Butaşeviç-Petraşevskiy'nin öğrenci çevrelerinde örgütlediği gizli ütopik sosyalizm propagandasından görmek mümkündü.

Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi

Devrim öncesi dönemde Marx ve Engels çabalarını, proletarya hareketinin ileri unsurlarını bir proleter partisi kurmak için pratik ve acil bir atılım içerisinde birleştirme sorunu üzerinde yoğunlaştırdılar. Marx'ın proletaryanın dünya tarihindeki rolüne ilişkin öğretisi ve proletaryanın siyasi iktidarı ele geçirmesinin toplumun devrimci dönüşümü için vazgeçilmez bir koşul olduğu anlayışı işçi sınıfının kendisine özgü bir siyasal partiye sahip olması gerektiği sonucuna varıyordu. Marx bu düşünceleri Avrupa'da şekillenen durum ışığında işlerken, proletaryayı burjuva demokrasisinden ayırmanın ve yaklaşan burjuva devriminde proletaryayı kendi komünist hedeflerine yakınlaştıracak olan proletarya için bağımsız bir konum sağlamanın gerekli olduğunu kavradı. Bu görev ancak bir proleter partisinin kurulmasıyla yerine getirilebilirdi. Üye yapısı karışık ve ideolojik bakımdan ham olan Chartist parti de dahil olmak üzere işçi sınıfı örgütlerinin tecrübeleri proletaryanın tutarlı devrimci ve gerçekten bağımsız partisinin doğru bir teorik temel üzerinde kurulmasının zorunlu olduğunu gösteriyordu.

Parti kurma yükümlülüğü gerçekten tam Herkül'e göre bir işti. Birçok ülkede işçi sınıfı hareketi henüz emekleme çağındaydı. Sanayi proletaryası büyük işletmelerde toplanmıştı. Ama sayıca henüz azdı. İşçi sınıfı arasında yarı zenaatkârlar baskındı. İşçi sınıfı içinde dağılmış olan bu zanaatkarlar burjuva siyasetçilerini izlemeye ya da ütopik sosyalist teorileri benimsemeye eğilimliydiler. Bilimsel komünist düşünceleri kavramaya yetenekli pek az önder işçi vardı. Bunları sağlam bir birlik içinde bir araya getirmek için büyük bir gayret gerekiyordu. Marx ve Engels komünist devrimin birkaç kapitalist ülke proletaryasının devrimci eyleminin sonucu olarak ortaya çıkacağını varsaydığından, kurulacak proleter partisini bir enternasyonal örgütlenme olarak görüyorlardı. Bu görüş, kapitalizmin çelişkilerinin ve kapitalizmin eşit olmayan gelişmesinin daha henüz o dönemde proletarya devriminin tek ülkede zafere ulaşacağı bir noktaya kadar vahimleşmediği bir çağda, kapitalist gelişmenin o dönemde içinde bulunduğu aşamadan doğuyordu. İşçi sınıfı hareketinin ulusal çerçeve içinde o günkü tecrit olmuşluğundan kurtarılması ve böylece proletaryanın enternasyonal birliğinin temellerinin atılması içinde partinin kurulmasına ileri işçileri enternasyonal bir örgüt içinde toplamakla başlamak gerekliydi. Marx ve Engels partinin proletaryanın her ülkedeki ulusal görevlerini yerine getirme çabası ile ortak enternasyonal hedeflere erişme mücadelesinin birleştirilmesinin de gerekli olduğuna inanıyorlardı.

Böyle bir partiyi oluşturmak için komünist düşünceleri yaymaya ve daha çok İngiltere, Almanya ve Fransa'daki işçi önderleri ve devrimci aydınlarla bağları sıklaştırmaya başlamaya ihtiyaç vardı. Böylece, görüş alışverişi sayesinde, bir görüş birliği oluşturmak ve ortak bir eylem çizgisi saptamak mümkün olabilirdi. Marx,

"milliyetin sınırlarını parçalamak"[1] için böyle yapmanın zorunlu olduğunu yazıyordu. Marx ve Engels, eylem için örgütlenme merkezleri olarak birbirleriyle temasta bulunan komünist haberleşme büroları kurmayı tasarladılar.

1846 başlarında Brüksel Komünist Haberleşme Komitesini kurdular. Öncü çekirdeğini Marx, Engels ve Belçikalı komünist Philippe Gigot'un oluşturduğu bu komitenin üyeleri henüz sabit değildi. Komitenin tam yetkili üyeleri Joseph Weydemeyer, Wilhelm Wolff, Edgar Westphalen, Ferdinan Wolff, Sebastian Seiler ve Louis Heilberg idi. Wilhelm Weitling de bir süre üyelik yaptı.

Komite daha çok çeşitli ülkelerdeki propagandaya ilişkin sorunları tartışır ve toplantılara zaman zaman kurtuluş hareketine sempati besleyen, ancak komünist düşünceleri benimsemeyenler de katılırlardı. 30 Mart 1846'daki bir toplantıya liberal Rus yazarı Pavel Annenkov da katıldı. Annenkov 1840-1850'lerde Rusya'daki ilerici "Batıcılar" çevresinin üyeleridendi.

Komite adına ve onun direktiflerine göre işçiler, sosyalist önderler ve sosyalist örgütlerle haberleşme sürdürülüyordu. Önemli konular üzerine taş basması genelgeler yayımlanıyordu. Devrimci propagandayı sürdürmek ve haberleşme masraflarını karşılamak için kaynak oluşturulmaya çalışılıyordu.

Marx ve Engels benzer komiteleri başka yerlerde de kurmaya uğraştılar. Weydemeyer Westphalia ve Rhine eyaletinde çabalarını sürdürürken Wilhelm Wolff aracılığıyla da Silezya'da çeşitli şehirlerle bağlantılar kuruldu. Bazı yerlerde gruplar oluşturulmuş ve Brüksel'le düzenli temasa geçirilmişti.

Komünistlerin Almanya'da izleyecekleri taktik çizgiyi çizen Marx ve Engels burjuvazinin anayasa, basın özgürlüğü, toplantı özgürlüğü taleplerinin desteklenmesini tavsiye ettiler, çünkü bu talepler karşılandığında "komünist propaganda için yeni bir çağ açılacaktı"[2]; dolayısıyla komünistlerin mutlakiliyetçiliğe karşı kitle hareketinde aktif bir rol almaları ve proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesi için daha elverişli koşullar yaratmak üzere burjuva devrimin yükümlülüklerinin yerine getirilmesine yardımcı olmaları gerekliydi. Değilse bir anda genel demokratik hareketten kopuk kendi içine kapalı bir mezhebe (sect) dönüşebilirlerdi. Marx ve Engels'in Alman mücadele arkadaşlarının benimsedikleri taktikler bunlardı.

Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi,August Ewerbeck aracılığıyla Haklılar Birliği'nin şubeleriyle sürekli bağlar sağladı. Marx'ın Paris'te bir haberleşme komitesi kurma teklifi gerçekleştirildi. Ancak bunun için Engels'in 1846 Ağustos'unda oraya gelmesi beklendi.

Londra'daki Haklılar Birliği önderleri Joseph Moll, Karl Schapper ve Heinrich Bauer yerel haberleşme komiteleri kurma düşüncesini onayladıkları gibi kendileri de Londra'da bir komite kurdular. Ancak, Brüksel ve Londra komitesi arasında bir anda tam bir anlayış birliğine varılamadı. Çünkü Marx ve arkadaşlarının kendilerini sekter ideologlar olarak eleştirmeleri Londra'dakilerin keyfini kaçırıyordu. Marx'ın onları Brüksel komitesinin çizgisinin doğruluğuna inandırması için büyük sabır göstermesi gerekecekti.

Brüksel komitesi İngiliz Chartistlerin mücadelesini desteklediğini belirtmeye özel bir önem veriyordu. 25 Mart 1846'da komite Chartistlere katılmış olan küçük-

[1] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s.442.
[2] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s.22.

burjuva radikali Thomas Cooper'in Chartist önderlere yöneltiği iftiralardan ötürü şiddetle kınayan bir karar çıkarttı. Çok geçmeden Brüksel komitesi 'direnmeye karşıyız' türünden aşağılık ve iğrenç kocakarı masallarını yaymakla"[3] verdiği büyük zararı belirterek Cooper'in Ulusal Charter Birliği'nden kovuluşunu onayladı. Aynı yıl 17 Temmuz'da Komite Chartist önder Feargus O'Connar'a Alman Komünist Demokratları adına özel bir mesaj yollayarak, onu Nottingham'daki bir toplantıda bir düşmana, bir serbest ticaret savunucusuna karşı kazandığı zaferden ötürü kutladı (bu toplantıda O'Connor, sonraki seçimler için aday gösterilmiş ve ertesi yıl bu kuruluş adına Avam Kamarasına geçilmişti).

Weitling'le Ayrılık

Marx, işçi sınıfı içindeki ideolojik kargaşalığın yenilmesini ve sekter içine kapanıklılığa ve dogmatizme son verilmesini güçleştiren ütopik sosyalist öğretilerin ileri proleter güçlerinin önüne bir engel olarak dikildiğini görene kadar Brüksel komitesi doğru dürüst işleyemedi. Bu görüşler devrimci dünya görüşünün yayılmasını da engelliyorlardı. Marksizmin ideolojik hasımları arasında kendine özgü bir kişiliği olan Magdeburglu terzi Wilhelm Weitling'in başını çektiği bir akım da vardı.

Marx, o zamanlar sosyalist düşüncelerin gelişmesindeki katkısından ötürü Weitling'e değer verirdi. Paris'te çıkan *Vorwarts!* da Weitling'in 1842'de yayımlanan *Uyum ve Özgürlüğün Garantileri* başlıklı eseri için şunları söylemişti: "Alman işçilerinin yaptıkları paha biçilmez ve parlak bir edebi başlangıç... eğer bu devasa çocuk ayakkabısını Alman burjuvazisinin siyasi ayakkabısının cüce ölçüleriyle karşılaştıracak olursak, *Alman Cinderalla*'sının bir sporcu vücuduna sahip olacağını düşünebiliriz."[4]

Weitling'in öğretisinin güçlü ve zayıf yanları başlıca eseri *Uyum ve Özgürlüğün Garantileri ve Olduğu Gibi ve Olması Gerektiği İnsanlık (1838)* adlı broşüründe çok iyi görülebiliyordu. Toplumsal gelişmenin kanunlarını pek az anlamasına ve gelecekteki komünist devrim hakkındaki düşüncelerinin epey fantastik olmasına rağmen, proleter sınıf güdüsü ona komünizme yalnızca derin bir halk devrimi ile erilebileceğini söyletiyordu. Böyle bir devrimin kaçınılmazlığını apaçık dile getirirken şunları da söylüyordu: "Varolan her şey kendi içinde devrimin tohumunu ve besinini taşıyor."[5] Weitling bu yüzden, devrimci mücadeleyi reddeden pek çok ütopik sosyalistin çok çok ilerisindeydi.

Weitling, kapitalist sistemin teşhir edilmesi, zanaatkârlar ve işçiler arasında komünist düşüncelerin yayılması için de pek çok iş yaptı. Ancak işçi sınıfının bütün ezilenler kitlesi içinde toplumu dönüştürebilecek tek güç olduğunu göremiyor ve lumpen proletaryanın en devrimci unsur olduğuna inanıyordu. Komünist devrimin, kendiliğinden bir patlama olduğu yolundaki aşırı basitleştirilmiş bir görüşü benimsiyordu. Toplumsal gelişmenin kanunları konusunda berrak bir düşüncesi olmadığından, Weitling, Almanya gibi ülkelerdeki burjuva devrimini inkâr ediyor ve işçi sınıfı ile burjuva demokratları arasındaki her türlü ittifaka karşı koyuyordu. Genel

[3] *The Northern Star*, No.454, 25 Temmuz 1846.
[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 1, s.405.
[5] *W. Weitling, Garantien der Harmonie und Freitheit*, Berlin, 1955, s. 274.

olarak işçi sınıfının siyasi mücadeleye katılmasını reddettiği gibi aslında bir proleter partisinin kuruluşuna da karşıydı.

Weitling'in görüşleri ilkel eşitlikçiliğin damgasını taşıyordu. Zamanla görüşlerindeki geri yanlar çok daha belirginleşti. Komünist düşüncelerine *Yoksul Bir Günahkârın İncili* adlı broşüründe dini bir içerik verdi. Toplumun devrimci dönüşümü düşüncesini de reddederek umutlarını komünist yerleşme birimleri kurulmasına bağladı.

Wetling 1846 başlarında Brüksel'e geldiğinde Marx ve Engels onun bilimsel dünya görüşünü kavramasına yardımcı olmak için ellerinden geleni yaptılar. Weitling, hemen saldırıya geçmekte gecikmedi. Kendisinin yanılmaz olduğuna inanıyor ve her türlü mantık çizgisine karşı bağışıklık gösteriyordu. Engels daha sonraları Weitling onun için şunları yazmıştı: "O, kendi yetenekleri karşısında şaşıran, komünist toplumun nasıl bir şey olacağını kendi kafasında berraklaştırmaya çalışan, basit genç terzi çırağı değildi artık. Şimdi o, üstünlüğünü kıskananların gadrine uğramış, her yerde hasımlar, gizli düşmanlar ve tuzaklar kokusu alan büyük adam, ülkeden ülkeye sürülen, cebinde yeryüzünde kurulacak cennetin hazır bir reçeteyle dolaşan, herkesin onu kendisinden çalmaya uğraştığı düşüncesiyle bu reçetesini elinde sımsıkı tutan peygamberdi."[6]

Weitling, herhangi bir komünist programı, ya da bu programın bilimsel ve teorik bir açıklanışını incelemeyi de reddediyordu. Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi'nin fonlarını ütopik yazılarını bastırmaya harcamasında ısrar ediyor ve her itirazı bir kıskançlık işareti ve "kendisini para kaynaklarından uzak tutma"[7] girişimi diye kabul ediyordu. Marx ve Engels'in büyük ütopik sosyalistlerin eserlerinin açıklamalı bir derlemesini yayımlama niyetlerine de "kendi sistemine karşı dürüst olmayan bir rekabet"[8] diyerek karşı çıktı.

Brüksel Komitesi'nin 30 Mart 1846'daki toplantısında, bu uyuşmazlık açık bir tartışma halinde alevlendi. Orada hazır bulunanlardan Pavel Annenkov anılarında bu toplantıyı da tasvir etmişti. Oturumlar, "uzun boyuyla dimdik ve bir İngiliz kadar vakur ve ciddi" ayakta duran Engels tarafından açılmıştı. Marx ise masanın öte yanında "elinde kalemi, aslan yeleli başı bir kağıt yaprağı üzerine eğilmiş" oturuyordu. Engels, kendini emekçi halkın kurtuluşuna adamış olanların birleşmesi gerektiğinden sözetti. Weitling'in kendi görüşünü desteklemek için ileri sürmeye çalıştığı ve devrimci teoriyi önemsemediğini gösteren sözleri Marx'ın sert itirazlarına yol açtı. Marx şunların üzerinde durmuştu: "İşçilere herhangi bir belirli düşünce ya da yapıcı bir öğreti olmaksızın çağrıda bulunmak... bir yanda kendisine gökten vahiy inen bir peygamber, öte yandaysa yalnızca esneyen eşekler bulunduğu farzedilerek onursuzca girişilmiş beyhude bir vaaz verme oyunudur." Bu saldırılar karşısında sıkışan Weitling, devrimci teoriyi savunanların hayatla ilgisi bulunmayan masa başı bilgiçleri ve halkın sıkıntılarına yabancı doktrinerler olduklarını söyledi. Marx artık kendini tutamamıştı. Ayağa fırlayarak öfkeyle bağırdı: "Cehaletten bugüne kadar kimseye hayır gelmemiştir."[9]

[6] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 3, s. 180.
[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 37, s. 118.
[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 37, s. 118.
[9] *Marx ve Engels'ten Anılar*, Moskova, 1957, s. 270-272.

Weitling'in aksine Marx, komünist hareketin kaba ve çarpık öğretileri yayanlardan temizlenmesi gerektiğine inanıyordu. Harekette yer alanların hepsinin devrimci görevlerin önceliğini ve Almanya'daki burjuva devriminin kaçınılmazlığını açıkça kavramalarını ve Wetling gibi şipşak komünizm hakkındaki fantastik düşüncelerin içinde boğulmamalarını istiyordu.

Çok geçmeden Weitling, Brüksel komitesinin gerçek sosyalizme yöneltti̇ği eleştirel saldırılara itiraz etmeye başladı. Bir kere daha terslendi ve 1846 Mayıs sonunda Brüksel'i terk etti.

Brüksel komitesine bağlı işçi sınıfı hareketi önderleri Marx'ın Weitling'e karşı tutumunu onayladılar ve Ewerbeck'in Marx'a Paris'ten yazdığı 15 Mayıs 1846 tarihli bir mektupla bunu duyurdular. Marx'ın çizgisi Londra'daki Haklılar Birliği'yle Westphalia ve Köln'deki komünistler tarafından da destekleniyordu. Ancak Weitling'in de İsviçre, Paris, Hamburg ve başka yerlerde hâlâ pek çok destekçisi bulunuyordu.

"Gerçek Sosyalizm"e Karşı Mücadele

Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nin İkinci Cildinde eleştirdikleri "Gerçek Sosyalizm"e karşı ideolojik savaşa girişmenin gittikçe aciliyet kazandığını görüyorlardı. Devrimci güçleri birleştirme mücadelesinin yükümlülükleri o sıralar "bir salgın gibi yayılan"[10] "gerçek sosyalizm"le mücadeleyi zorunlu kıldığı halde *Alman İdeolojisi*'nin yayımlanması tasarıları sürekli erteleniyordu. "Gerçek Sosyalizm"in ideologları Karl Grun, Otto Lunning, Hermann Püttmann ve başkaları gazetelere, dergilere, yıllıklara sel gibi yazı akıtıyor, kitap ve broşürler yayımlıyorlardı. "Gerçek sosyalistler" pek çok basın organını denetimlerine almışlardı. Düşünceleri, henüz olgunlaşmamış ve kafaları Weitling'in "gerçek sosyalist"lerinkini andıran düşünceleriyle karartılmış işçiler arasına sızıyordu. Her iki grup da kapitalizmin gelişmesinin ilerici olduğunu anlayamıyor ve Almanya'nın kapitalist aşamayı atlayıp "komünist cennete" varabileceğine ve bu aşamayı atlamak zorunda olduğuna inanıyorlardı.

"Gerçek sosyalizm" savunucuları. Almanya'nın toplumsal ve siyasi yapısındaki bir yığın feodal kalıntının eleştirdikleri burjuva düzeniyle karşılaştırıldığı zaman burjuva düzeninden çok daha geri olduğunu görmezlikten gelerek, Fourier ve Saint-Simon'un burjuva toplumuna yönelttikleri eleştirileri Almanya'ya uyguladıkça, "gerçek sosyalizm" gerici yüzünü çok daha açığa vuruyordu. Liberal muhalefet ve burjuva demokratlar tarafından ileri sürülen anayasa ve burjuva özgürlükleri taleplerine karşı koyuyorlardı. "Gerçek sosyalist"lerin liberal burjuvaziye yönelttikleri saldırılar objektif olarak mevcut mutlakiyetçi feodal rejimin savunulmasından başka hiçbir şey değildi. Sansürün onların yayınlarına hemen hemen hiç el sürmemesinin nedeni de buydu.

Marx ve Engels'in "gerçek sosyalizm"e karşı geniş bir kampanya açmaları için haddinden fazla neden vardı. Bunun bir nedeni de komünistlerin burjuva ve küçükburjuva muarızlarının kendilerini, şimdi kendilerine yeniden komünist demeye başlayan "gerçek sosyalist"lerin gerici düşüncelerine kaptırmış olmalarıydı.

[10] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 132.

Brüksel komitesinin 5 Mayıs 1846'daki toplantısında Marx'ın Hermann Kriege'nin ABD'deki faaliyetleri meselesini ortaya atmasının başlıca nedenlerinden biri de buydu. Bu, Feuerbach takipçisi Alman gazetecisi Marx'la 1845'te Brüksel'de tanışmıştı. Aynı yılın sonbaharında yerleşmeye New York'a gitti. Orada, göçmen Alman işçilerinin desteğiyle haftalık *Volks-Tribun* dergisini Amerikan Ulusal Reform Derneği'nin Alman Şubesi'nin organı olarak yayımlamaya başladı. Amerikan Ulusal Reform Derneği, işçileri ve küçükburjuvaları birleştirmiş, toprağın satılmasını yasaklayan ve emekçilere karşılıksız olarak dağıtılmasını sağlayacak olan bir kanunun çıkartılması için kampanya açmıştı. Kriege gazetesinin sayfalarında derneğin tarımsal programının toplumun komünist çizgideki dönüşümü için temel olacağını ilan ediyor ve "gerçek sosyalizm" anlayışı içinde evrensel sevgi ve kardeşlik propagandası yapıyordu. Marx ve Engels, bu propagandanın üslubu ve içeriği karşısında büyük bir öfkeye kapıldılar ve kendisinin Alman komünizminin ABD'deki temsilcisi olduğunu iddia eden Kriege'nin derhal görevinden alınmasını kararlaştırdılar. Weitling'in itirazlarına rağmen Brüksel Komitesi Marx ve Engels'in yazdıkları "Kriege'ye Karşı Genelgeyi" kabul etti.

Marx ve Engels, komünist öğretiyi bir "aşk çılgınlığına" döndüren Kriege'nin "*komünizm adına, komünizmin tam karşıtı* olan o eski dinsel Alman felsefi fantazisini gevelediğini"[11] söylediler. Kriege ve öteki "gerçek sosyalist"lerin savundukları idealler ve toplumsal eşitsizliğin, yoksulluğun ve sömürünün emekçilere birer avuç toprak dağıtılarak bir anda ve toptan ortadan kalkmasının mümkün olduğu yolunda yaydıkları hayaller "Amerika'da yeniden küçükburjuva ve çiftçi olma mutluluğuna hasret çeken"[12] iflas etmiş dükkân sahiplerinin, lonca zanaatkârlarının ya da her şeyini kaybetmiş köylülerin ruh halini yansıtıyordu.

Marx ve Engels, Amerikan küçükburjuva reformistlerinin objektif olarak büyük toprak mülkiyeti karşısındaki bu hareketlerinin ilerici olduğunu teslim ettiler ama, Kriege'nin sunmak istediği gibi bunun bir komünist hareket olduğunu da reddettiler. Lenin, daha sonraları şunları yazmıştı: "Marx bir yandan hareketin saçma ideolojik aldatmacalarını acımasızca alaya alırken, öte yandan da temkinli materyalist bir tarzda onun *gerçek* tarihsel içeriğini belirlemeye uğraşmaktadır. ...Marx bu yüzden hareketin komünistlerce desteklenmesini yermez, tam tersine bunu onaylar."[13]

"Kriege'ye Karşı Genelge" komünist dünya görüşünün dinle bağdaşmayacağını, bu yüzden komünizmi Weitling'in yaptığı gibi dinsel bir kılıfa bürümenin onu kasıtlı olarak bayağılaştırmak ve çarpıtmak anlamına geleceğini ileri sürüyordu. Din insanların mücadele azmini felce uğratır ve sonunda mevcut sistemin kabulüne yol açar. Bir yandan da dar kafalı fanatizmi ve "münafıklar"a, yani başka türlü düşünenlere karşı aşırı hoşgörüsüzlüğü doğurur. Komünist görüş ise, tersine emekçi halkın kendi gücüne olan güvenini güçlendirir ve onlara vekar, gurur, bağımsızlık ve görüş genişliği, yani dünyanın devrimci dönüşümü için gerekli nitelikleri verir. Kriege'nin görüşlerinin eleştirisi Almanya, Fransa ve İngiltere'de o güne kadar "gerçek sosyalizm" propagandasına karşı hoşgörülü bir tavır takınmış olan işçi sınıfı hare-

[11] Marx, Engels, *Werke*, Bd.4, s. 12.
[12] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 10.
[13] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 8, s. 328.

keti üyeleri arasında makul karşılandı. Kriege'nin otoritesi New York'taki takipçileri arasında bile sarsılmıştı. Kriege'ye karşı Marx'ın Brüksel Komitesi adına Ekim 1846'da yazdığı ikinci genelge de benzer bir etki uyandırdı. Kriege'nin gazetesi 1846 sonunda batmış ve "sınırsız sevgi" propagandası da tam bir fiyaskoya uğramıştı.

Ağustos-Eylül 1847'de *Westphalische Dampfboot*'da Marx'ın Grun'ün *Fransa ve Belçika'da Toplumsal Hareket* adlı kitabını eleştirdiği *Alman İdeolojisi*'nin İkinci Cildinin IV Bölümü yayımlandı. Bu kitabın eleştirisi aracılığıyla Marx akımın ideolojik sakatlıklarını; Fransız ütopik sosyalizmindeki bütün akli unsurları tahrip edişini, toplumsal olguları açıklamaktaki büyük yeteneksizliğini, toplumsal olguların bilimsel bakımdan incelenişi yerine "insanın gerçek özü" hakkındaki soyut lafları geçirmesini vb. teşhir etti. Marx, "gerçek sosyalist"lerin çok yüzeysel kalan ekonomik görüşlerinin onları "rekabeti ve geniş ölçekli sanayideki devrimci unsuru ihmal eden",[14] yani kapitalizmin kapitalizm öncesi ilişkilere oranla ilerici olduğunu inkâr eden gerici iktisatçılara yaklaştırdığını saptadı. Marx, "gerçek sosyalizm"in ideolojik temellerinin çürüklüğünü ve "Alman felsefesinin (başta Feuerbach'ın soyut hümanizmi) ideolojik lafızlarıyla Fransız toplumsal eleştirisinin sonuçlarının", yani Fransız ütopiklerinin[15] düşüncelerinin sentezini yapmaya kalkışmasının oldukça yapay olduğunu gösterdi. Marx, "gerçek sosyalistler"in o, ulusal kendini beğenmişliklerini ve "öteki milletlerin cehaletine kıyasla Almanların bilgelikleri"ni[16] göklere çıkarmalarını teşhir etti.

"Gerçek sosyalizm"in teşhiri, ortaya çıkmakta olan proleter partisinin ideolojik temellerini güçlendirdi ve Schapper, Weydemeyer gibi pek çok işçi önderinin "Gerçek Sosyalizm"in ileri sürdüğü yanlış görüşleri bir yana bırakarak zihnen gelişmelerine ve ileri teoriyi kabul etmelerine yardımcı oldu.

Proudhon'la Anlaşmazlık

Nihaî yenilgiye 1848-1849 devriminde uğrayan "Gerçek Sosyalizm" sahneyi nispeten kısa bir zaman içinde terketti; ama Pierre Joseph Proudhon'un adı ile anılan bir başka küçükburjuva akımın çok daha inatçı ve yapışkan olduğu görülüyordu. Proudhon'un görüşleri küçük işletme sahiplerinin ve proletaryanın henüz küçükburjuva zanaatkâr ya da köylü kökenleriyle bağlarını koparmamış kesimlerinin kafa yapılarının ve özlemlerinin ifadesiydi. Bundan ötürü, görüşleri, bu kesimlerin işçi sınıfının geniş bir bölümünü oluşturduğu -Fransa, Belçika, İtalya ve İspanya gibi- ülkelerde oldukça geniş bir takipçi kitlesi buldu ve bu Proudhonizm'i küçükburjuva sosyalizmi içinde etkili bir akım haline getirdi. Proudhonizme karşı 1848 devriminden önce başlayan Marksist mücadele 20-30 yıl kadar sürdü.

Marx, Proudhon'la ilk olarak 1844 yazında tanıştı. Başlangıçta ilişkileri dostçaydı. Proudhon bir yoksul köylü ailesinden geliyordu ve işçinin kapitalist sistem altında düştüğü kötü durumu dolaysız tecrübesiyle görmüştü. Marx onun keskin zekasına ve yazarlık yeteneğine değer verirdi. Proudhon 1840 yılında *Mülkiyet Nedir?*

[14] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, Moskova,1968, s.584.

[15] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, s. 579.

[16] Karl Marx ve Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, s.551.

başlıklı kitabını yayımladı. Bu kitapta Proudhon, 18. yüzyıl yazarı Brissot (Fransız burjuva devriminin ünlü Jirondenlerinden) gibi mülkiyetin hırsızlık olduğunu ileri sürüyordu. Kitap bilimsel bakımdan oldukça yüzeyseldi. Çünkü Proudhon ilke olarak üretim araçlarının özel mülkiyetine değil, yalnızca geniş ölçekli mülkiyete saldırıyordu, çünkü özel mülkiyetin tarihsel kökenlerini ve meta üretimi gelişip, kapitalizm yükseldikçe mülkiyetin yoğunlaşmasının kaçınılmaz olduğunu görememişti. Proudhon bir yandan kapitalist kâr mekanizmasını, sömürüyü ve faizi lanetlediği halde, mülkiyetin toplumsallaştırılması için ileri sürülen sosyalist talebe de karşı çıkıyordu. Proudhon'la ayrıldıktan ve onunla yıllarca polemiğe giriştikten sonra bile Marx, bu kitabın iyi yanları ve yazarının "var olanın iğrençliğine duyduğu [yürekten-ç.] öfkeyi" ve gözalıcı edebî niteliklerini- "güçlü kuvvetli üslubunu"[17] överdi.

Marx, Proudhon'un dünya görüşündeki, özellikle felsefe alanındaki sakatlıkları daha çok bilgi edindikçe yeneceğini ve Fransız proletaryasının teorisyeni olacağını umuyordu. Marx'ın Ruge'ye karşı makalede ve *Kutsal Aile*'de Proudhon hakkında söyledikleri bunlardı. Bu nedenle Proudhon'un dünya görüşünü genişletmesine ve Hegel'in diyalektiğini kavramasına yardımcı olmaya çalıştı.

Marx Brüksel'deyken Proudhon'u etkilemek için çaba göstermeye devam etti ve onu Brüksel Haberleşme Komitesi'nin listesine dahil etti. 5 Mayıs 1846'da yazdığı bir mektupta, Proudhon'u Fransız sosyalist hareketinin bir temsilcisi olarak komiteyle haberleşme sorumluluğunu üstlenmeye çağırdı.

Ancak Proudhon, pratik işbirliğini reddetti ve toplumun devrimci dönüşümüne ilişkin komünist düşüncelere karşı da olumsuz bir tavır takındı. Bu görüşlerin "kaba, keyfi davranışlara, şiddet ve yok etmeye" bir çağrı olduğunu söyledi ve bunların karşısına yukarıdan aşağıya kerte kerte reform düşüncesini çıkardı.

Proudhon'a göre, bütün kötülüklerin kaynağı üretim araçlarının özel mülkiyeti değil, emek ürünlerinin "eşit olmayan" ve "dürüst olmayan" değişimi, ticari kâr ve kredi faiziydi. Proudhon büyük kapitalistlerin, faizcilerin ve bankerlerin rekabetinden bunalan zanaatkarların görüşlerini dile getiriyor ve içinde hem kapitalistlerin hem de işçilerin birbirine dönüşeceği "eşit" özel üreticiler toplumu kurmaya çabalıyordu. Metaların emek-değer üzerinden para aracılığı olmaksızın değişimini; ücretsiz değilse de düşük ücretle veresiye alışverişi; büyük ölçekli mülkiyetin sahiplerinden yavaş yavaş satın alınıp onların küçük işletme sahiplerinin, zanaatkârların, tüccarların ve işçilerin bu amaçla (fakat ortak üretim amacıyla değil) kurdukları birlikler aracılığıyla eşit olarak dağıtılmasını örgütleyerek bu topluma ulaşabileceğini umuyordu. Proudhon'un ütopyasının esası, kapitalist sistemin, büyük kapitalistlerin rekabetinin ve tekelinin küçük üretici için doğurduğu kötü sonuçlar olmaksızın sürdürülebileceği hayaliydi.

Marx, Proudhon'un toplumsal tasarılarına ilişkin ilk bilgileri Ağustos 1846'da Brüksel Komitesi adına Paris'e benzer bir komite örgütlemeye giden Engels'ten duydu. Bu komite Fransız ve Alman işçileri arasında komünist düşüncelerin yayılması için seminerler düzenleyecek ve Weitling ile "gerçek sosyalistler"in teorilerine karşı mücadele verecekti. Engels'in, Proudhon'un reform planlarından Paris'te haberi oldu. Bu düşünceler, Grun tarafından orada Alman işçileri arasında yayılı-

[17] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 2, s. 24-25.

yordu. Engels 16-18 Eylül 1846'da Brüksel Komitesi'ne ve Marx'a yazdığı mektuplarda bu düşüncelerin "sonsuz saçmalıklarla dolu" olduğunu gösteriyordu. Ekim 1846 sonunda Engels, Proudhon ve Grun'ün yaydıkları toplumsal reçeteleri reddeden ve işçi sınıfı hareketinin amacına -özel mülkiyetin devrimci yoldan tasfiyesi- ilişkin kendi formülasyonunu onaylayan bir karar almak üzere Haklılar Birliği'nin Paris şubelerini toplantıya çağırdı.

Marx, Paris'ten yazdığı mektuplar çok değerli birer bilgi kaynağı olan Engels'in bu faaliyetlerini bütünüyle benimsiyordu. Marx, Engels'in bu mektuplarından Proudhon'un *Ekonomik Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi* adlı kitabının Ekim 1846'da yayımladığını öğrendi. Bu kitabı ilk olarak Aralık ayının sonunda görebildi. Proudhon'un kitabı toplumsal bilimleri ta temellerine kadar sarsmak ve bütün toplumsal meselelerin çözümünün anahtarını sağlamak iddiasındaydı. Proudhon, felsefe ve ekonomi politikte son sözün kendisine ait olduğuna inanıyordu. Ama kitabı onun ne Hegel'in felsefi metodunu ne de İngiliz ekonomi politiğini anlamamış olduğunu gösteriyordu. Proudhon'un büyük bir ilerleme olduğunu sandığı şey aslında, Hegel, Smith ve Ricardo'dan geriye doğru atılmış bir adımdı.

Marx, Proudhon'un reformist ideolojisine yıkıcı bir darbe indirmenin ve onun karalamaya çalıştığı komünizmi savunmanın gerekli olduğunu gördü. Proudhon, görüşlerinin hiçbir akli unsur taşımadığını söylediği ütopik sosyalistlere de kabaca saldırıyordu. Proudhon'un doğmalarına karşı yeni materyalist, komünist dünya görüşünün temellerini ortaya koymak düşüncesiyle Marx, bu yüzden hemen kendi "Anti-Proudhon"unu yazmaya koyuldu.

Marx, yazacağı kitabının planını ilk defa Proudhon'un eseri hakkındaki düşüncesini soran Annenkov'a 28 Aralık 1846'da yazdığı mektupta ana hatlarıyla kısa ve özlü biçimde açıkladı. Ne komünist ne de materyalist olan Annenkov, Marx'ın mektuplarında yazdıklarının ikna gücünden ve Proudhon'un eleştirel incelenişindeki derinlikten çok etkilenmişti. 6 Ocak 1847'de Marx'a yazdığı karşılıkta: "Proudhon'un eseri üzerindeki görüşünüz, doğruluğu, açıklığı ve hepsinden çok da eşyanın gerçekliğine yönelişiyle beni gerçekten çok aydınlattı"[18] diyordu. Annenkov' mektubunda Marx, Proudhon'un metodolojisinin hatalı, metodunun da idealist ve metafizik olduğunu kanıtladı. Proudhon'un toplumsal görüşlerinin sınırlı ve kendisinin de kapitalizmin tarihsel kökenini, doğasını ve özünü ayrıca, genel olarak toplumsal gelişme kanunlarından herhangi birini görme yeteneğine sahip olmadığını, proletaryanın sınıf mücadelesinin önemini anlayamadığını gösterdi. Ancak Marx, Proudhon'un görüşlerini, kafası karışık bir düşünürün edebiî saçmalıkları ya da tuhaflıkları olarak ele almadı. Bu görüşleri belli bir sınıfın tavrının ifadesi olarak kabul etti. Ve şunları yazdı: "Bay Proudhon tepeden tırnağa kadar küçükburjuvazinin düşünürü ve ekonomistidir"[19] Proletarya için Proudhon'un görüşlerinin eleştirilmesinin büyük bir önem kazanmasının nedeni buydu. Bu eleştiri, proletaryanın küçükburjuvazi üzerinde teorik ve ideolojik üstünlüğünü kuracak; proletaryanın kendisini ideolojik olarak küçükburjuvaziden ayırmasına ve gelecekteki mücadelenin muhtemel müttefikleri proleter olmayan küçükburjuva kesimler üzerinde etki yapmaya muktedir önder sınıf olarak ortaya koymasına yardımcı olacaktı.

[18] *K Marx ve F Engels ve Devrimci Rusya*, 1967, Moskova, Rusça baskı, s. 142.
[19] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 44.

Marx mektubunda kendisinin keşfettiği ve *Alman İdeolojisi*'nde Engels'le birlikte formüle ettikleri tarihsel materyalizmin temel önermelerini, yani üretici güçlerin toplumsal gelişmedeki tayin edici rollerini, üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki diyalektik karşılıklı bağlılığı ve düşünceler de dahil bütün öteki toplumsal kurumların ve olguların üretim biçimine bağımlılığını bir kere daha ortaya koydu. Eski üretim tarzının yeni ve daha ileri bir üretim biçimine yerini bırakmasının tarihsel zorunluluğunu belirleyen şey, gelişen üretici güçlerle mevcut üretim ilişkileri arasındaki zıtlıktır. (Terminolojisini daha da kesinleştiren Marx, artık *Alman İdeolojisi*'ndeki gibi "karşılıklı ilişki biçimi" terimini kullanmıyor, "ekonomik ilişki" ya da "toplumsal ilişki" diyordu.) Marx, eskimiş üretim ilişkilerinin toplumsal gelişmeyi yalnızca yavaşlatmakla kalmayıp gerilettiğini ve toplumu "uygarlığın meyvelerinden"[20] yoksun bıraktığını dile getirdi. Marx, hem tarihin "Tanrı'nın gizli düşüncelerinin nasıl aşırılacağını"[21] bilen önemli adamların eylemlerinin sonucu olduğunu ileri süren öznel idealist tarih görüşünü hem de tarihin nesnel koşullardan bağımsız olarak irade ile yapıldığına ilişkin voluntarist görüşleri teşhir ediyordu. Maddi değerlerin üreticileri -tarihin gerçek yapıcıları- tarihin gidişini en başta üretici güçlerin geliştirilmesine katılarak etkiler. Fakat onlar bunu iradeleriyle yapmaz, çünkü "insanlar *kendi üretici güçlerini* seçmekte özgür değillerdir" ve bir öncekini izleyen her kuşak " önceki kuşaktan kedisine kalan üretici güçlerle"[22] karşılaşır.

Marx, belirli bir çağdaki çeşitli üretici güçlerin tarihsel ve geçici olduklarının göz önüne alınmasının gerekliliği üzerinde durarak, tarih ilkesine bilimde gerçeklik kazandırdı.

Felsefenin Sefaleti

Marx'ın Proudhon'a karşı kitabını yazması nispeten kısa sürdü. Kitap Fransızca olarak yazılmış ve 1847 Nisan'ında tamamlanıp Paris'teki A. Frank ve Brüksel'deki C.G. Vogler adlı yayımcılara teslim edilmişti. 15 Haziran 1847'de Marx, kısa bir önsöz yazdı ve kitap Temmuz başlarında *Felsefenin Sefaleti. Bay Proudhon'un "Sefaletin Felsefesi"ne Bir Cevap* başlığıyla yayımlandı.

Marx bu kitapta Proudhon'u eleştirirken kendi felsefi ve ekonomik görüşlerini de ortaya koydu ve işçi sınıfı hareketi ve taktikleri üzerinde bazı önemli düşüncelerini açıkladı. *Alman İdeolojisi*'nin yazılmasından bu yana formüle edilmiş bulunan tarihsel materyalizmin temel ilkelerini ilk defa bilimsel ve polemik üslubu içinde yazılı olarak ortaya koydu. Bu ilkeler burjuva ekonomi politiğinin ve burjuva üretim biçiminin eleştirilmesi için ilk metodolojik temeli oluşturdu.

Felsefenin Sefaleti yayımlanmadan önce de Marx, ciddi bir düşünür olarak saygınlık kazanmıştı. Fakat henüz bir iktisatçı olarak kendini göstermiş değildi. Bu kitap Marx için bir bakıma ekonomi politik alanına yazılı bir giriş de oldu. Kendisi de 1880'de şunları yazmıştı: "Bu kitap 20 yıllık emekten sonra *Kapital*'de ortaya konulan teoriye dönüşen şeyin tohumunu taşır."[23] Lenin, *Felsefenin Sefaleti*'ni ilk olgun Marksist eserlerden biri olarak kabul ederdi.

20 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 36.

21 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 42.

22 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 35.

23 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 229.

Marx, Proudhon'un Hegel'in diyalektiğini ekonomi politiğe uygulamaya çalıştığını, ama diyalektiğin özünü ve diyalektiğin ekonomik olguların çözümlenmesine bilimsel olarak uygulanışının bu olguların içindeki güncel çelişkilerin çözümünü gerektirdiği gerçeğini kavrayamamasından ötürü ekonomi politiğin soyut kategorilerinden çıkarttığı bir dizi yapay ekonomik çelişki inşa etmekten başka bir şey yapamadığını söyledi. Gerçek diyalektiğin yerine koyduğu şey çelişkiler konusunda safsata kabilinden hokkabazlıklardı. Proudhon, Hegel'in çelişkiler öğretisinden gizemci-idealist biçimleri ödünç alırken onun akli unsurlarını katlediyordu. Hegel'in çelişkilerin uzlaşması ya da yok olması düşüncesini yeni bir niteliğe, devrimci geçiş değil de belirli bir olgunun"iyi yanı" ile çatışan "kötü yanı"nın yok edilmesi olarak ortaya koyup onu tam bir çarpıtmaya uğratıyordu. İşte bundan ötürü Proudhon'un niyeti kapitalizmi ve onun temelini yıkmak değil, yalnızca meta üretimini "kötü yanlar"ından, yolsuzluklarından sıyırmaktı. Marx, Proudhon için diyalektik hareketin "iyi ile kötü arasındaki dogmatik ayırım"dan başka bir şey olmadığını ve onun gerçekte bir metafizikçi olarak kaldığını, "Hegel'in diyalektiğinin dilinden başka bir şeye" sahip olmadığını önemle belirtti.[24]

Proudhon klasik burjuva ekonomi politikçilerinden burjuva toplumunun ekonomi kategorilerinin kalıcı olduğu yanlış görüşünü ödünç almış ve bu kategorileri var olan toplumsal düzenin "kötü yanlarını" ortadan kaldırmanın ve yeni "adil" bir düzen oluşturmanın temeli haline getirmişti. Proudhon, burjuva ekonomi politiğinden, özellikle emek-değer teorisinden bir sosyalist sistem çıkartmaya kalkışan ve Marx'ın 1845-1846'daki bilimsel araştırmalarında bu girişimlerinin ütopik olduğunu kanıtladığı İngiliz sosyalistleri John Francis Bray, William Thompson ve Ricardo'nun öteki takipçilerinin düştükleri hatayı tekrarlamıştı. Marx, *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon'un "bilimsel buluşu"nun Bray'ın ve bu okulun öteki yazarlarının ütopik şemalarının benzeri olduğunu gösterdi. Ne var ki bu şemaları toplumun sosyalist çizgideki temelli dönüşümü için ancak geçici bir tedbir olarak gören İngiliz sosyalistlerinin aksine, tam bir küçükburjuva olan Proudhon, bunların özel küçük ölçekli üretimin bütün hastalıklarını tedavi edecek her derde deva ilaçlar olabileceklerine inanıyordu.

Marx, ekonomi politiğin metafizik bir biçimde bir dizi spekülatif soyutlamalara ve kof kategorilere indirgenmesine saldırarak gerçek iktisat biliminin toplumun maddi hayatındaki objektif süreçlerin ve her şeyin ötesinde maddi üretimin koşullarının bilgisi üzerine kurulması gerektiğini ileri sürdü. Soyutlamalar ve bütün mantıki kategoriler, ancak kendileri bu süreçlerin ve olguların bir yansıması oldukları zaman bilimsel algılamanın araçları olarak hizmet edebilirler. Fakat gerçek ilişkiler, tarihsel bakımdan aynı onları ifade eden ekonomik kategoriler gibi kalıcı değil geçicidirler. Bundan şu yargıya varılır: Bilimsel algılama metodu, şeylerin, olguların ve onların soyut ifadelerinin -bilimsel kategorilerin- diyalektik gelişme içinde, iç çelişkilerinin çatışmasıyla belirlenen hareket içinde anlaşılmasını gerektirir.

Alman İdeolojisi diyalektik materyalizmin toplumsal olguların çözümlenmesine uygulanışının birçok örneğini içerir. Marx bu uygulamalar boyunca toplumsal gelişmede objektif olarak içkin (inherent) olan diyalektik süreçleri ortaya çıkardı.

[24] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Moskova, 1966, s. 98.

(Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin diyalektiği, zıtlar arasında zıtların antagonizm halindeki birliği ve mücadelesi; niceliksel değişikliklerden niteliksel değişikliklere geçiş; evrimden devrime geçiş.) Marx, *Felsefenin Sefaleti*'nde diyalektik materyalizmin metoduna özel bir önem verdi. Ve onun esas özelliklerini genelleştirdi.

Diyalektiği yalnız başına düşüncenin, pasif maddenin öteki-varlığı olduğunu iddia ettiği ruhun malı haline getiren Hegel'in aksine Marx, yansıması düşünceler ve kavramlar olan maddi olguları diyalektik hareketin başlıca kaynağı olarak görüyordu. Hegel'in idealist ve metafizik görüşünün aksine Marx, diyalektiğin sonuna kadar materyalist olduğunu ortaya çıkardı ve Hegel'in bilimsel metoduyla kendisininki arasına kesin bir ayrım çizgisi çekti.

Marx, tarihsel materyalizmin ilkelerini de en kısa ve en özlü biçimde ortaya koydu. Bu görüşün özünü şöyle tanımladı: Üretici güçlerle üretim ilişkileri öyle bir birlik oluştururlar ki, üretici güçlerin sürekli ilerleyişi üretim biçimindeki değişimi kaçınılmaz hale getirir. Marx, şunları yazmıştı: "Toplumsal ilişkiler üretici güçlerle sıkı sıkıya bağlıdırlar. İnsanlar yeni üretici güçler elde ederlerken üretim biçimlerini değiştirirler ve üretim biçimlerini değiştirirlerken hayatlarını kazanma yollarını, kazanma yollarını değiştirirlerken bütün toplumsal ilişkilerini de değiştirirler. El çıkrığı size feodal derebeyi olan bir toplum verir. Buhar çarkıysa sanayi kapitalisti olan bir toplum."[25]

Marx, üretici güçleri yalnızca üretim araçlarını değil, işçileri de içeren bir kavram olarak tanımladı ve şunları ekledi: "En büyük üretici güç devrimci sınıfın kendisidir."[26]

Bu eserinde Marx, kendini yalnızca Proudhon'un eleştirisiyle sınırlamadı. Klasikler de içinde olmak üzere bütün burjuva iktisatçılerinin temel yanılgılarına -değer, işbölümü, kredi, vb.yi değişmez kategoriler olarak görmelerine- parmak bastı. Burjuva üretimin yasalarını toplumsal üretime sonsuza dek hükmedecek doğa yasaları olarak ortaya koymalarını da şiddetle eleştirdi. Her üretim evresinin bir başlangıcı olduğuna göre bir bitişinin de olması gerekirdi ve bu yüzden sözgelimi feodal kurumları yapay, burjuva kurumlarıysa doğal olarak görmek yanlıştı. Çünkü ikincisi, yani burjuva kurumları, yeni dönem için ne kadar "doğal"sa, birincisi de kendi dönemi için "doğal"dı. Ama burjuva üretiminin kanunlarının artık geçersiz olacağı ve burjuva ilişkiler sisteminin kendisiyle birlikte yeryüzünden kalkacağı bir zamanın gelmesi kaçınılmazdı.

Marx, ekonomi politiğin belirli bazı kategorilerinin, özellikle değer kategorisinin tahliline yeni bir yaklaşım getirdi. Proudhon, değerin öteki kategoriler gibi "değer düşüncesi"nden başka bir şey olmadığını, yani saf zihinsel bir kavram olduğunu ileri sürerken; Marx, değerin kökeninin emek ürünlerinin ilk kez ticaret nesnesi haline geldikleri üretimin ve değişimin gelişmesindeki belli bir tarihsel aşamada bulunduğunu söylüyordu. *Felsefenin Sefaleti*'nde Marx, değeri metalarda cisimleşen insan emeği olarak ele alır. Değer, metanın üretimi için toplumsal olarak gerekli işzamanı miktarıyla belirlenir. Ricardo ve Smith de bunu söylerler, ama Marx buna

[25] Karl Marx. *Felsefenin Sefaleti*, s. 95.
[26] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, s. 151.

ek olarak insan emeğinin ürünlerinin ancak özgül toplumsal koşullarda, emek henüz doğrudan toplumsallaşmamışken, üretimin toplumsallaştığı bir zamanda meta haline geldiklerini ve değer şeklini (Marx "değişim değeri"ni yeterli bir ifade olarak sık sık kullanır) aldıklarını ileri sürer. Değer, bireysel meta üreticileri arasındaki toplumsal bağı gerçekleştirir ve dile getirir.

Proudhon, değerin bütün öteki kategoriler gibi iki yanı, iyi ve kötü yanı olduğunu iddia ediyordu. Kötü yanı (kelimenin gündelik anlamıyla değer, değişim değeri) ortadan kaldırılmalı ve iyi yanı (bir şeyin kullanışlığı, kullanım değeri) korunmalı ve geliştirilmeliydi. O, bu çelişkinin, değerin bu çifte doğasının, metaların para, yani değer aracı kullanılmaksızın değiştirilmelerinin sağlanmasıyla çözülebileceğine inanıyordu. Marx, burjuva sisteminin çelişkilerini içinde barındıranın paranın kendisi olmadığını, tersine burjuva sisteminin temelde çelişkili olduğunu, değerin ve paranın varlığını zorunlu kıldığını kanıtladı. "Para bir şey değil bir ilişkidir."[27] Kapitalizmin içindeki (intrinsic) organik çelişkiler paranın ortadan kaldırılmasıyla yok edilemez, çünkü çelişkiler üretim biçiminden kaynaklanır ve kapitalist özel mülkiyetin bir ürünüdürler.

Marx burada daha sonraki yazılarında geliştirdiği artı-değer teorisinin başlangıç önermelerini ortaya çıkarıyordu ama, hâlâ "meta olarak emek", "emek-değer", "emeğin fiyatı" gibi klasiklerden aldığı kavramlarla iş görüyordu. Bununla birlikte Marx bu kavramları ücretli emekle sermaye arasındaki ilişkilerin sömürücü özünü ortaya çıkaran yeni bir içerikle doldurur. Marx emeği, satılması ve kullanılması kapitalistin zenginleşmesi ve işçinin durumunun kötüleşmesiyle sonuçlanan özgül bir meta olarak görür. Marx, kapitalist birikimin genel kanununu, "zenginliğin üretildiği koşullardadır ki sefalet de üretilir"[28] diyerek genişliğine formüle eder.

Marx'ın üretimi özünden kavramış olması, onun Ricardo'ya kıyasla tarihin ve kapitalist üretim biçiminin kökenine yeni bir yaklaşım uygulamasını mümkün kıldı. *Felsefenin Sefaleti*'nde Marx, *Alman İdeolojisi*'nde açıkladığı düşünceleri işleyip geliştirdi ve kapitalist üretimin belli başlı aşamalarının anahatlarını ustaca ortaya çıkardı: Basit işbirliği, manifaktür ve fabrika. Proudhon'un aksine Marx, devrimci yanını özel olarak vurguladığı işbölümü ve makine üretiminin rolünü ortaya koydu. Kapitalist fabrikanın işçiler için yarattığı koşullar kesinlikle insanlık dışıydı; ama sanayiin gelişmesinde gerekli bir aşama olmuş ve üretimin büyümesini ve yoğunlaşmasını hızlandırmıştı. Bunun bağrından modern işçi sınıfı ortaya çıkmıştı.

Marx'ın klasik ekonomi politiğin eleştirisini tamamlamasına daha çok zaman vardı ama, *Felsefenin Sefaleti* ekonomik gerçekliğin incelenmesinde yepyeni metodolojik öncüllerin üzerine oturtulmuştu. Daha önceki eserlerin de bütün akli unsurlardan yararlanmakla birlikte Marx, proleter ekonomi politiğini tamamen yeni bir temel üzerine işlemeye başlamıştı.

Burjuva ekonomi politikçilerin, ütopik sosyalistlerin alışılagelmiş kısıtlı anlayışlarının aksine Marx, burjuva toplumun çelişkilerini çözümleyecek ve onun dönüşümünü etkileyecek olan gerçek toplumsal güçleri belirledi. Marx, işçi sınıfı teorisyenlerinin bilimsel gerçeği kendi kafalarının içinde bulmaya çabalamak yerine

[27] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, s. 70.
[28] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, s. 107.

tarihin ilerleyişine bilinçli bir açıklama getirmek üzere bilim ile devrimci pratiği birleştirmenin yollarını bulmakla yükümlü olduklarını söyledi. Gerçekten devrimci olan bilim, işçi sınıfını, kapitalizmin çelişkileri ve bu çelişkilerin kapitalist sistemin kaçınılmaz çöküşünü içinde taşıdığı gerçeği konusunda aydınlatmakla yükümlüdür.

Marx'ın Proudhon'un yanılgısını somut olarak kanıtladığı, getirdiği bir başka temel konu da, Proudhon'un işçilerin sendikalarda birleşmemeleri gerektiği ve birleşemeyeceklerini söyleyerek inkâr ettiği işçilerin grev mücadelesinin önemiydi.

Ütopik sosyalistler kitleleri mücadeleden uzaklaştırıcı çeşitli şemalar ileri sürerlerken, burjuva ekonomi politikçileri de işçilerin mevcut düzene direnmelerinin yararsız olduğunu söylüyorlardı. Marx, işçilerin ve emekçi halk kitlelerinin içinde sefalete sürüklendikleri, patronlara köle edildikleri ve birbirleriyle rekabet ederek bölündükleri sömürcü kapitalist sisteme karşı biraraya gelmelerinin, işçilerin devrimci atılım için eğitildikleri bir sınıf mücadelesi okulu olduğunu kanıtladı; ama bu kitleler ilk başta işleri bunu gerektirdiği için ortak çıkarlarının etkisi altında yanyana gelip birleşir, kapitalistlere karşı her geçen gün artan bir dirençle karşı koyarlar. "Bu mücadele içinde -gerçek bir iç savaştır bu- gelecek muharebenin bütün gerekli unsurları birleşir ve gelişir."[29]

Proletaryanın kurtuluş hareketi ilerledikçe, proletarya, kendi çıkarıyla mevcut sistem arasındaki temel çelişkilerin ve bu sisteme karşı bütün güçlerini birleştirme ve örgütlemenin gerekliliğinin her geçen gün daha çok farkına varır.Bu sosyalist sınıf bilincinin kazanılması proletaryayı, "sermayeye karşı fakat henüz kendisi için bir sınıf olmayan" bir yığından "kendisi için" bir sınıfa dönüştürmek bakımından muazzam önem taşır. İşçilerin ekonomik mücadelesinin önemini belirten Marx, bu mücadelenin devrimci siyasal eyleme dönüşmesinin zorunlu olduğunu gördü; çünkü bir sınıfın bir başka sınıfa karşı yürüttüğü her mücadele bir siyasal mücadeledir. Bu formül devrimci proletarya hareketinin bir anahtar taktik ilkesini, yani proletaryanın ekonomik ve siyasal mücadelesinin bir bütün oluşturduğunu ve siyasal mücadelenin proletaryanın kurtuluşu için en hayati mesele olduğunu belirliyordu.

Marx, sınıf çelişkileri üzerine kurulu bir toplumun derin toplumsal çatışmalar içine düşmeye mahkûm olduğunu söylüyordu; ancak işçi sınıfının zaferi bu çelişkileri silip süpürdüğü zaman toplumun üretici güçlerinin önündeki engeller devrimci çalkantılar olmaksızın ortadan kaldırılabilir, işte o zaman "*toplumsal evrimler* artık *siyasal devrimler* olm ktan çıkarlar" George Sand'ın romanı *Jean Ziska*'nın önsözüne atıf yaparak, "bugün içinse" diyordu Marx: "Ya kavga ya ölüm; ya kanlı mücadele ya yok oluş. Sorun amansız bir şekilde böyle konulmaktadır."[30]

Marx'ın dostları *Felsefenin Sefaleti*'nin yayımlanışını yeni ortaya çıkmakta olan proleter partisi için büyük bir teorik başarı olarak gördüler. Alman komünisti Ferdinand Wolff, Weydemeyer'in yardımıyla *Westphalische Dampfboot* gazetesinde kitabın bir incelemesini yayınlattı. Fransız sosyalistleri ve demokratlarıyla yaptığı bir konuşmada Engels, Marx'ın eseri "bizim programımız"dı diyordu.[31]

[29] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, s. 150.
[30] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, s. 152.
[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 93.

1846 sonlarına doğru Paris ve Londra'daki Haklılar Birliği'nin üyelerinin düşünüşlerinde bir değişim baş gösterdi. O zamana kadar çeşitli ütopik sosyalist akımların etkisi altında bulunan Birlik üyelerinin çoğu karmaşık bir ideolojik evrim geçirmişlerdi. Kaçınılmaz olarak çeşitli ütopik sistemlerle kafaları karışmıştı; çünkü bu sistemler işçi sınıfı hareketinin pratik sorunlarına cevap vermekten uzaktılar. Aynı zamanda artık şekillenmiş olan ve en karmaşık ve hayati sorunlara ışık tutan Bilimsel Komünizmin zorlayıcı gücünün de farkına varıyorlardı. Haklılar Birliği'nin önderleri, işçi sınıfı örgütlerini yalnız Marx ve Engels'in doğru yola sokabileceklerine inanmışlardı. Zanaatkârların "eğitilmişler"e duydukları geleneksel güvensizlik yavaş yavaş kayboluyordu ve toplumsal meselelerin çözümlenmesinde bilimin oynayacağı rol gittikçe daha çok açıklık kazanıyordu.

Kasım 1846'da Haklılar Birliği'nin merkezi organının yeri Halk Odası (*Volkshalle*) Paris'ten Londra'ya taşındı. Üyeleri arasında saatçi Joseph Moll, ayakkabıcı Heinrich Bauer ve Karl Schapper vardı. Karl Schapper öğrencilik yıllarından beri devrimci hareketin aktif bir üyesiydi; şimdi de bir siyasi sürgündü ve zorunluluklar yüzünden odun yarıcılığından, biracılık, fıçıcılık ve dizgiciliğe kadar yapmadığı iş kalmamıştı. Birlik üyelerine yayınladıkları genelge, Marx ve Engels'in etkisi altında belirli bir ideolojik gelişme sağlamış olduklarını ortaya çıkardı. Genelgede, "güçlü bir parti" kurmanın gerekliliği bildiriliyor ve işçi sınıfı hareketini çarpık, yapay sosyalist sistemler icat etmeye sürüklemenin yarattığı zarar gösteriliyordu. Genelge, burjuvazinin çeşitli kesimlerine, proleter olmayan partilere karşı tutum vb. gibi gerçekten önemli çeşitli konuları tartışma alanına getiriyordu. Genelge, 1847 Mayıs ayı başlarında bir enternasyonal komünist kongrenin toplanmasını teklif ediyordu.

Kongre için bir gündem belirlemekte güçlüklerle karşılaşan Haklılar Birliği önderleri, Marx ve Engels'in yardımlarını istemeyi kararlaştırdılar ve Birlik'in Londra örgütünün en aktif üyelerinden sıcak destek gördüler. Halk Odası Moll'u resmen görevlendirerek Brüksel'de Marx'la ve Paris'te Engels'le görüşmeye ve her ikisi ile de Birlik'e katılmak, program ve diğer belgeleri oluşturmak için hangi koşullarda anlaşılabileceğini kararlaştırmaya gönderdi.

Marx ve Engels, Haklılar Birliği'ne katılmaları için daha önce de teklifler almış, ama her seferinde örgüte egemen olan ütopik görüşleri paylaşmadıkları ve sekter-komplocu örgütlenme ilkelerini onaylamadıkları için geri çevirmişlerdi. Kendisine yeniden yapılan teklif üzerine Marx ilkin Moll'un önerisi karşısında kararsız kaldıysa da Şubat 1847 başlarında yapılan bir karşılıklı tartışma Haklılar Birliği'nin Londra'daki önderlerinin bu işi yeni bir temel üzerinde örgütlemeye hazırlıklı olduklarını ortaya çıkardı. Bu, Marx ve Engels için varolan bir enternasyonal işçi sınıfı örgütlenmesini yeni öğretinin ilkelerine uygun bir temel üzerinde yeniden inşa ederek proleter partisinin çekirdiği haline getirmek için iyi bir fırsattı. Marx bu noktada tatmin olduktan sonra Birlik'e katılmayı kararlaştırdı. Çağrı Engels tarafından da kabul edilmişti.

Görüşmelerin sonuçları Birlik'in Londra'daki önderlerinin 1847 Şubat'ında yayınladıkları bir çağrıya da yansıyordu. Çağrı ad vermemekle birlikte Marx-Engels ve takipçilerinin Birlik'e katıldıklarını ima ediyor ve ayrıca şunları da ekliyordu: "Fransa ve Belçika'da yeni çizgi üzerinde geçici olarak örgütlenmiş bulunuyo-

ruz."[32] Kongrenin toplanması, hazırlıkların daha iyi yapılması için Mayıs'tan Haziran'a ertelenmişti. Gündem üzerinde Marx'la anlaşmaya varılmıştı; gündem Birlik'in tepeden tırnağa yeniden örgütlenmesini, yeni kurullar oluşturulmasını, programın ele alınmasını, bir yayın organının hazırlanmasını vb. içeriyordu. Marx ve Engels'in Moll ile yaptıkları konuşmalar da, Londra Merkez üyelerinin çeşitli sosyalist akımlara karşı daha açık bir tutum takınmalarını sağladı.

Marx Almanya'daki arkadaşlarını Halk Odası'yla giriştiği işlerden hemen haberdar etti ve onları yalnızca Birlik'e katılmaya değil, Birlik'in yeniden örgütlenmesinde de aktif rol almaya çağırdı. Roland Daniels'e 7 Mart 1847'de yazdığı bir mektupta, bir Belçika şehrinde parti meselelerinin tartışılacağı bir toplantının düzenlenmesini teklif etti. Engels'le yazışmalarında da kongre hazırlıkları ve delegelerin seçimine ilişkin çeşitli örgütsel meseleler üzerindeki düşüncelerini açıkladı.

Kongre Haziran 1847 başlarında Londra'da toplandı. Mali güçlükler Marx'ı Londra'ya gitmekten alakoydu; ama o Brüksel delegesi Wilhelm Wolff'a ayrıntılı direktifler vererek kendisiyle Paris delegesi Engels'in kongreyi doğru bir çizgide yönetebileceklerine ikna etti.

Kongre'de Haklılar Birliği'nin adı Komünistler Birliği olarak değiştirildi. Kongre her bakımdan gerçek bir kuruluş kongresi, yeni ideolojik ilkeleri ve yeni yapısıyla yepyeni bir örgütün doğuş töreni oldu. Engels ve Wolff'un da katılmalarıyla yeni Tüzük taslakları getirildi; bu Tüzük yerel örgütlerde de tartışıldıktan sonra gelecek kongrede kabul edilecekti. Birlik programının formülasyonu için önemli bir adım atıldı. Kongre programının temeli olarak Engels'in yazdığı sorulu-cevaplı bir Komünist İnanç Bildirimi'ni (Credo) kabul etti ve bunun tartışılmak üzere yerel örgütlerce incelenmesini kararlaştırdı. Bu Credo sonraları bütün işçi derneklerinin programları olarak kabul etmeyi gelenek haline getirdikleri bir metin oldu. Bu belge program ilkelerini bilimsel komünizm anlayışı içinde formüle ediyordu.[33]

Marx ile Moll arasında varılan anlaşma gereğince Birlik komplocu gizli örgütlere özgü bütün davranışları bir yana bıraktı. Yani yeni üyelerin yarı-mistik ayinlerle yemin etmeleri, birlik andı içilmesi, önemsiz görevlerin kurala bağlanması ve önderliğin ellerinde kötüye kullanmaya yol açacak ölçüde büyük yetkiler toplanmasından vazgeçildi. Daha sonraları Marx bir mektuba karşılık olarak bu konuda şöyle yazmıştı: "Engels ve ben bu gizli komünist derneğe girerken otoriteye tapınmanın Tüzükten çıkarılmasını koşul koşmuştuk."[34] Marx ve Engels bir proleter örgütte önderlerin kişiliklerine tapınılmasına yer olmadığına inanıyorlardı.

Yeni Tüzüğe göre yönetim kurullarının seçilir oluşu yeterli derecedeki merkezileşme ve alt organların üst organlara tabi oluşları ilkesiyle birlikte gidiyordu. Komünistler Birliği'in en yüksek organı yerel örgütlerden gelen delegelerin oluşturdukları kongreydi. Marx'ın ısrarları üzerine kongrenin gücünü kısıtlayan ve yerel örgütlere kongre kararlarını tanıyıp tanınmamakta serbestlik tanıyan madde daha sonra metinden çıkartıldı. İki kongre arasında yürütme gücü bir Merkez Komitesine

[32] *Komünistler Birliği, Birinci Enternasyonal'in Öncüsü,* (Belgeler Kolleksiyonu), Rusça baskısı, 1964, s. 133.

[33] Grüdungs dokumente des Bundes der Kommunisten (Junibis September), Hamburg, 1969, s. 53-58.

[34] Marx, Engels, *Werke*, Bd.34, s. 308.

veriliyordu. Örgütün, bir başkanı ve bir de asbaşkanı bulunan komünleri (*Gemeinde*) en küçük örgütlenme birimiydiler. Yörelerdeki birden çok komün bölge halinde birleşiyor ve bir bölge komitesince yönetiliyordu.

Birlik'in tüzüğünü benimseyenler komünün, komün başkanının ve kendilerini tavsiye eden bir üyenin onayıyla Birlik'e kabul ediliyordu. Tüzüğü çiğneyen üyelerin örgütten çıkartılmalarına, aidatların ödenişine ve harcamaların nasıl yapılacağına ilişkin kurallar da getirilmişti. Üyeler komünizme inanmak, bir komüniste yaraşan bir hayat sürmek, Birlik kararlarını ve Partinin gizliliğini gözetmek ve Komünistler Birliği'ne düşman olan örgütlerden uzak durmakla yükümlüydüler. En son kural, gene Marx'ın inisiyatifiyle, Birlik'in üyelerini genel olarak bütün ulusal ya da siyasi örgütlere katılmaktan alakoyan eski sekter yasağın yerine konulmuştu.

Komünistler Birliği'nin Tüzüğü işçi sınıfı hareketine ilk kez o güne kadar işçi sınıfı örgütlerinin ve demokratik örgütlerin bağlı olduklarından daha yüksek bir örgütlenme ilkesi sağlıyordu. Tüzük aynı zamanda bu örgütlerin olumlu tecrübelerini de hesaba katarak hazırlanmıştı. Weitling'in takipçilerinin Birlik saflarından atılmaları sekter ve ütopik dogmaları kabul etmenin bir proleter örgütün üyeliği ile bağdaşmayacağını ortaya koydu.

Kongre eski belirsiz sloganın -"Bütün İnsanlar Kardeştir!"- terk edilerek, yerine Marx ve Engels'in ileri sürdükleri büyük birlik çağrısının -"*Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!*"- kabul edilmesini kararlaştırdı. Bunun çağ açıcı bir önemi vardı; çünkü bu tarihte, proleter enternasyonalizminin temel ilkesi olan bütün işçilerin enternasyonal dayanışması düşüncesinin, kapitalist baskıya karşı ortak mücadelede işçi sınıfının birlik ve kaynaşması düşüncesinin belirlendiği ilk çağrıydı.

Komünistler Birliği'nin ideolojik bayrağının bilimsel komünizm olduğunu açıklayan bu ilk enternasyonal işçi sınıfı örgütünün kuruluşu, proletaryanın kurtuluş mücadelesi tarihinde çok büyük önem taşıyan bir olaydı. Bu olay Marksizmin işçi sınıfı hareketiyle kaynaşmasının başlangıcı ve Marksist dünya görüşünün ve enternasyonal proleter dayanışmasının gelecekte kazanacağı zaferlerin müjdecisiydi.

Brüksel'deki Alman İşçileri Birliği

Birinci Kongre'nin ardından Komünistler Birliği'nin ideolojik ve örgütsel bakımlardan birliğinin sağlanma gereği doğdu. Komünist Haberleşme Komiteleri ve grupları Birlik'le kaynaştılar. Marx'ın inisiyatifiyle 5 Ağustos 1847'de Brüksel'de Birlik'in bir komünü ve bir bölge örgütü kuruldu. Marx, Wolff, Gigot ve Alman işçi Junge, Bölge Komitesi'ndeydiler. Başında Marx'ın bulunduğu bu komite Belçika komünlerini yönetmenin dışında daha birçok görevi yerine getiriyordu: Brüksel her bakımdan Komünistler Birliği'nin yönetim merkezi haline geldi. Londra Komitesi her temel sorunda derhal Brüksel Bölge komitesine danışabiliyordu.

Marx'ın en yakın dostları ve mücadele arkadaşları çok geçmeden Birlik yönetiminde önemli görevlere geldiler. Weydemeyer, Daniels ve Bürgers Batı Almanya'daki Birlik komünlerinin örgütleyicileri ve önderleri olarak çalışıyorlardı. Paris'teki komünler Paris Bölge Komitesi'nin üyesi olan Engels tarafından yönetiliyordu. Engels, Temmuz 1847 sonlarında Birlik'in işleriyle uğraşmak için Brüksel'e geldi ve aynı yılın Ekim ortalarına kadar orada kaldı.

Marx, Komünistler Birliği'nin başlıca amacının komünist düşüncelerin yayılma-

sını örgütlemek olduğu inancındaydı. Mutlakiyetçi devletlerin koşulları ve "liberal" rejimlerle yönetilen (Belçika, Fransa, İsviçre) gibi ülkelerde siyasi göçmenlerin karşılaştıkları engeller göz önüne alındığında Birlik'in gizli bir örgüt olarak kalması gerekiyordu; ama Marx, Birlik'in 1830'lar ve 1840'ların ilk yıllarındaki gizli işçi örgütlerinin soyutlanmışlık ve kitlelerden kopukluklarını devralınmaması için elinden geleni yaptı. Marx, Birlik'in illegal ve nispeten dar örgütlenmesinin Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği türünden açık işçi örgütleri ağıyla çevrelenmesi gerektiğine inanıyordu. Birlik ya var olan eğitim dernekleriyle ilişki kurmak ya da kendisi yeni dernekler oluşturmak zorundaydı.

Bu düşünce çok geçmeden pratiğe dönüştürüldü. Komünistler Birliği'nin üyelerince oluşturulan eğitim dernekleri, kitaplıklar, işçiler için çeşitli konularda konferanslar, konserler vb. düzenlediler. Sürekli siyasi toplantılar yapılıyordu. Marx daha sonraları şöyle bir saptamada bulunmuştu: "Açık işçi derneklerinin ardında duran ve onları yöneten Birlik, bu derneklerde bir yandan açık propaganda faaliyeti için gerekli alanlar kazanırken öte yandan da bu derneklerin en yetenekli üyelerini saflarına alarak kendini genişletti."[35]

Marx ve Engels'in inisiyatifiyle Ağustos 1847 sonlarında Brüksel'de daha çok göçmen işçilerin katılımıyla bir Alman İşçiler Derneği kuruldu. Derneğin başlangıçta 37 olan üye sayısı, birkaç ay içinde 100'e çıktı; yeni katılanlara önderlik edenler Komünistler Birliği üyeleriydi.

Dernek yoğun bir propaganda ve eğitim çalışması sürdürdü, Marx da derneğin en aktif üyelerinden biriydi. Aralık'ın ikinci yarısında Marx, dernekte ekonomi politik üzerine bir dizi konferans verdi. Marx'ın derneğin 31 Aralık 1847'de verdiği yeni yıl yemeğinde yaptığı konuşmanın kayıtları günümüze kalmıştır. Marx konuşmasında yemekte bulunan Belçika ve enternasyonal demokratik hareket önderlerinin yeni yıllarını kutladıktan sonra işçilerin demokratik özgürlükler için verecekleri mücadelenin önemini belirtiyordu.

Ücretli Emek ve Sermaye

Marx, Alman İşçiler Derneği'nde ekonomi politik üzerine verdiği konferansları bastırmayı düşünüyordu ve Weydemeyer'in bu amaçla kayda geçtiği konuşmaların bir kopyası da ellerindeydi. Ancak 1848 başlarında Avrupa'da devrimci hareketler patlak verdiğinden bunları Brüksel'de bastırmaya imkân yoktu. Konferansların üzerinden onsekiz ay geçtikten sonra Marx, bunların ancak bir kısmını *Ücretli Emek ve Sermaye* başlığı altında *Neue Rheinische Zeitung*'da yayımlama imkânı buldu. Kitap konferansların hepsini kapsamıyordu. Marx'ın elyazmaları arasında muhtemelen bu konferansların planı olan "Ücretler" başlıklı bir yazı bulunmaktadır.

Ücretli Emek ve Sermaye, Marx'ın 1840'larda *Felsefenin Sefaleti*'nin ardından yazdığı iktisat alanındaki nispeten kapsamlı eseriydi; onun bu alandaki bilgisisini ve özgün görüşlerini yansıtıyordu. En karmaşık iktisat problemlerini bile basit terimlerle ve işçiler için olağanüstü bir açıklıkla ortaya koyan *Ücretli Emek ve Sermaye*, Marx'ın bilimsel düşüncelerini halkın anlayacağı bir biçimde dile getirme yeteneğinin mükemmel bir örneğidir.

[35] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14, s. 438.

Marx, kapitalist sömürünün özünü açıklamayı, burjuva egemenliğinin ve ücretli işçilerin köleliğinin ekonomik temelini ortaya çıkartmayı kendine görev bilmişti. Bu görevin yerine getirilmesi özellikle önemliydi; çünkü burjuva sisteminin savunucularının çoğu, işçileri, emekleri için hakça ücret aldıklarına, fabrika sahiplerinin de sermayeleri karşılığında en az bunun kadar hak edilmiş olan kâr ile ödüllendirildiklerine inandırmaya çalışıyorlardı. Ayrıca kimi ütopikler de kapitalist üretimde yer alanların çıkarlarını birbirine uydurmaya uğraşan çeşitli tasarılar ortaya atıyorlardı.

Marx, eserinde bütün bu iddiaların gerçek yüzünü ortaya koydu. İşçilere, ücretin ne olduğunu ve nasıl belirlendiğini anlattı. İşçi, kendisine, çalıştığı zaman ya da ürettiği nesnelerin belirli bir bölümü için para ödeyen kapitalistle ticari bir ilişki içine girerek emeğini satar. Ücret para ile ifade edilir; ücret işçinin mülkiyetini elinde tuttuğu tek metanın fiyatına verilen özel isimdir. İşçi bu alışverişi yapmaksızın, emeğini kapitaliste satmaksızın yaşayamaz. Onun canlı faaliyetinin başlıca şekli olan emek, kendisinin ve ailesinin varlığını sürdürmesinin tek aracıdır. Yalnızca ücretli emeğin, özgür emeğin tek görünümü olmasının nedeni budur. Ücretli işçi de sahibine bir kerede ve bütün hayatı boyunca onun mülkü olmak üzere satılan köle, toprak sahibine emeğinin bir bölümünü teslim ettiği için toprağa bağlanan serf gibi, gerçekte hayatı boyunca burjuva sınıfına bağlı kalır. Yapabileceği tek şey emeğini satın alanı değiştirmek, bir kapitalistten ötekine gitmektir.

Bütün metaların fiyatları arz ve talep ile ve satıcılar arasındaki rekabetin etkisi altında değişir. Fakat bu değişme ve oynamalar ne olursa olsun, fiyatlar her zaman metanın üretim maliyeti düzeyinde kalma eğilimi gösterir. Bu fiyat oynamaları durdurlamadığı gibi ölçülemez de, ama bir kere başladılar mı peşlerinden "en ürkütücü tahribatı" getirir ve kimi zaman, kriz dönemlerinde, sanayide gerçek bir anarşiye yol açarlar.

Marx, üretim maliyeti ya da üretim değeri kategorisinin içine o zamanlar belirli metaların imalinde kullanılan ve değerleri kendilerinde beliren işzamanı ile ölçülen hammaddelerini, iş araçlarını ve gene zamanla ölçülen dolaysız canlı emeği de katıyordu.

Diğer metalarla benzerlik kurulacak olursa emeğin üretim maliyeti, işçinin eğitilmesinin ve durumunu korumasının maliyetinden oluşur. Bu, işçinin yaşaması için gerekli geçim araçlarının maliyetidir ve bu geçim araçlarının fiyatı ücretleri oluşturur.

Marx, ücretlerin ardından kârı tanımlamaya girişti ve sermayeyi, araç ve kaynakların toplamı olarak, yeni üretim için kullanılan birikmiş emek olarak kabul eden burjuvazinin geleneksel yanlış anlayışını çürüttü. Sermayenin maddi bir kabuğu vardır ve pek çok kimsenin işaret ettiği gibi, bir şey olarak ortaya çıkar, ancak bir şeyin her zaman sermaye olarak iş görmediğini ilk kanıtlayan Marx'tı: Emeğin ürünü, birikmiş emek ancak belirli toplumsal ilişkiler içinde sermayeye dönüştürülür. Sermaye, toplumsal gelişmenin belirli bir tarihsel aşamasının ürünüdür ve sermayenin kendisi bir toplumsal ilişkidir; daha doğrusu burjuva üretim biçiminin, burjuva toplumunun egemen üretim ilişkisidir. Maddi şekli ve onu oluşturan metalar toplamı ne olursa olsun sermaye öyle toplumsal ilişkilerin varlığını gerektirir ki, bu ilişkiler içinde şeylerin sahipliği çalışma kapasitesinden başka hiçbir şeye malik olmayan işçilerin dolaysız canlı emeğinin karşılığı ödenmeksizin mülk edinilmesini

mümkün kılar. "Birikmiş emeği sermayeye dönüştüren tek şey, birikmiş, geçmişteki, maddeleşmiş emeğin dolaysız canlı emek üzerindeki egemenliğidir."[36] Ücretli emek ve sermaye birbirini koşullandırır ve her biri ötekini doğurur.

Marx, eserinde ücretli emeğin klasikleşecek tanımını yapıyor ve ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi konusundaki önermesini daha da geliştiriyordu. Marx kapitalistin kârının kaynağının, işçinin ürettiği ürünün değerinden ücret olarak aldığı kendi geçim araçlarının değeri çıkartıldığında geriye kalan fazla kısım olduğunu göstermek için canlı örnekler verdi. Marx gerçek ve nominal (itibari) ücretler arasına da açık bir ayırım çizgisi çekti. Ayrıca ücretli işçi ve kapitalistin, yani emek ve sermayenin yeni üründeki göreli paylarının ifadesi olan göreli ücret kavramını ileri sürdü. Bu kavram büyük bir önem taşıyordu. Marx şu önemli kuralı da formüle etti: En elverişli koşullar altında bile işçinin payı azalmaya, kapitalistin payı büyümeye yönelir. "*Kâr ve ücretler* varlıklarını *ters orantılı* olarak sürdürürler."[37]

Marx, ücretli emek ve sermayenin çıkarlarının birbirlerinin yüz seksen derece karşıtı olduğunu ve burjuva toplumunun başlıca iki sınıfı proletarya ile burjuvazi arasında durmaksızın büyüyen bir uçurum olduğunu gösterdi. Toplumsal refahın ve emeğin üretkenliğinin artışıyla birlikte proletarya, örsünde kendisi için ancak "burjuvazinin onu kendi katarına bağladığı altından zincirlerini"[38] döver.

Ancak sermayenin hızla büyümesi toplumun devrimci dönüşümünün önkoşullarını oluşturur. "Ücretler" başlığı altındaki genel notlarında Marx, burjuva ücretli emek sisteminin proletaryanın toplumsal kurtuluşunun ve yeni bir toplumsal düzenin kuruluşunun maddi araçlarının ortaya çıkmasını sağladığını önemle belirtiyordu. Önceki toplum biçimleriyle karşılaştırılacak olursa, kapitalizmin belirli bir avantajı vardır. Sermayenin egemenliği, toplumsal ilişkileri "kutsal buhur kokularından"[39] ve ataerkillikten öylesine uzaklaştırır ki, alım ve satımın nakit ilişkisi aradaki tek bağ olarak kalır. Proletarya köklü bir toplumsal devrimi gerçekleştirmeye muktedir olduğu bir örgütlenme ve güçlenme aşamasına ulaşır.

Marx ve Engels daha sonraki görüşlerinin ışığında, Marx'ın klasik iktisatçıları izleyerek emeği bir meta olarak ele aldığı *Ücretli Emek ve Sermaye*'deki bazı önermelerini değiştirdiler. Marx, işçinin kapitaliste emeğini değil iş-gücünü sattığını belirledi. Bu bir terminolojik arınmanın ötesinde bir şey, Marx'ın ekonomi politik alanındaki en büyük buluşuydu. Ayrıca Marx, *Ücretli Emek ve Sermaye*'de metanın değerini de, işçilerin üretip kapitalistlerin mülk edindikleri artı-ürünün değeri gibi çok önemli bir bileşeni dışarıda bırakarak üretim maliyetiyle tanımlamıştı. Başka bir deyişle, *Ücretli Emek ve Sermaye* Marx'ın iktisat teorisinin gelişmesinin henüz olgunlaşmamış bir aşamasını yansıtıyordu. Marx, bir iktisatçı olarak doruğa, 1840'ların sonlarına doğru, yeni proleter iktisat öğretisinin ilkelerini formüle ederken erişmişti.

[36] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 161.
[37] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 161.
[38] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 168.
[39] MEGA, Abt. I, Bd. 6, s. 471.

Sürekli Bir Yayın Başlatmak İçin Çalışmalar

Komünist düşüncelerin geniş ölçüde yayılması için bir dergi yayınlanması zorunluydu. Brüksel Komünist Haberleşme Komitesi henüz faaliyetteyken Weydemeyer, Marx'a: "Kısa makaleleri sansürsüz yayınlayabileceğimiz bir organın olmaması acınacak bir şey. Bunu yapabilecek tek insanın sen olduğundan eminim."[40] diye yazmıştı.

Komünistler Birliği'nin kurulmasıyla böyle bir organa duyulan ihtiyaç daha da şiddetlendi. Ağustos 1847'de Marx, Belçika'da yayımlanacak ve hissedarlık temeli üzerine kurulacak bir aylık dergi tasarlamıştı. Bunu Almanya ve Fransa'daki arkadaşlarıyla da konuşup abone kaydına başlanmasını önerdiyse da bir sonuç alamadı.

Komünistler Birliği'nin Londra'daki önderleri de Marx ve arkadaşlarının desteğiyle bir komünist gazete yayımlama çabasındaydılar. En çok yardımı da Wilhelm Wolff'dan gördüler. *Kommünistiche Zeitschrift*'in ilk örnek sayısı Eylül 1847'de gün ışığına çıktı. Başlığın altında birlik çağrısı "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!" vardı. Bu çağrı ilk kez basılıyordu ve gazetedeki yazılar Marx ve Engels'in etkilerini taşıyordu. Makaleler ütopik sosyalist düşünceleri eleştiriyor ve proletarya hareketinin bazı önemli taktik ilkeleri (özellikle işçi sınıfının Almanya'daki taktikleri) üzerinde duruyordu. Ancak gazete yayınını parasızlık yüzünden ertelemek zorunda kaldı.

Marx ve Engels *Deutsche-Brüsseller-Zeitung* adındaki göçmen gazetesini Komünistler Birliği'nin yayın organına dönüştürmek için daha önemli sayılabilecek bir başka girişimde bulunmuşlardı. Bu gazete 1 Ocak 1847'den başlayarak haftada iki kere çıktı. Bu gazetenin kurucu ve yöneticisi, Paris'te yaşamaya başladığından beri polisle ve Fransız Legitimist'leriyle ilişkisi bulunduğundan kuşkulanılan Bornstedt'ti. Bornstedt bütün radikal-demokratik ve sosyalist akımların gazetenin sayfalarında temsil edilmesini sağlamaya çalıştığı için gazetenin yapısı yamalı ve amorf bir görünüm taşıyordu. Ancak Marx ve Engels'in takipçileri -Georg Weerth, Ferdinand Wolff ve Wilhelm Wolff- gazeteye gitgide daha çok yazmaya başladılar. Wilhelm Wolff gazetenin yalnızca demokratik değil proleter devrimci düşüncelerin de sözcüsü olması için çok çaba gösterdi. Marx ve Engels de ara sıra gazeteye makaleler yazacaklardı.

Marx'ın takipçileri gazetede proletaryanın etkisinin daha da güçleneceğini umarak bu gelişmeleri hevesle izliyorlardı. 19 Nisan 1847'de Heinrich Bürger, Marx'a: "*Brüsseller-Zeitung* ne durumda? Eğer Herr von Bornstedt'ten gözümüzü ayıracak olursak herşey pisliğe batacak. Mesele... onu biraz daha sıkılamanın mümkün olup olmadığıdır."[41] diye yazmıştı.

Ağustos 1847'den başlayarak Marx ve Engels yayımlanmasına doğrudan katılarak gazetenin çizgisini, daha aktif bir biçimde etkilemeye kesin karar verdiler. Marx, Herwegh'e 8 Ağustos'ta yazdığı mektuba gazetenin "çeşitli eksiklikler"ine rağmen "gene de bazı iyi nitelikleri" olduğunu ve yayımcısının "mümkün olan her bakımdan bizi yarı yarıya desteklemeye istekli olduğunu açıkladı [ğını-ç.]"[42] eklemişti. Brons-

[40] *J. Weydemeyer'den Marx'a* 28 Haziran 1846, (Marxsizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.)

[41] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[42] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 467.

tedt'in böyle davranmasının akla uygun nedenleri vardı. Çünkü mali güçlükler içindeydi ve şüphesiz gazetenin itibarının -ve hisselerinin- Marx ve Engels gibi tanınmış teorisyen ve yazarlar ellerini uzatacak olurlarsa birden artacağını umuyordu.

1847 sonlarında Marx ve Engels'in gazete üzerinde büyük hakimiyetleri vardı ve son sayının çıktığı 27 Şubat 1848'e kadar her bakımdan gazetenin yöneticisi gibi davranıyorlardı. Bornstedt gazetenin yalnızca nominal yöneticisiydi.

Deutsch-Brüsseller-Zeitung böylelikle Komünistler Birliği'nin, Bilimsel Komünizmin programıyla taktik ilkelerini ve mutlakiyetçi-feodal tutucu-burjuva rejimlerine karşı devrimci mücadele düşüncesini yayan gayri resmi organı haline geldi. Gazete genel demokratik hareketin en ön saflarında yer almış ve kararlı bir biçimde proletaryanın sınıf çıkarlarını ve toplumsal taleplerini savunmuştu.

Gazetedeki çalışması boyunca Marx, parlak bir devrimci yazar olduğunu ortaya koydu. Yazıları teorik bir derinlik ve sağlam bir mantıkla keskin mizahı ve ateşli polemiği bir araya getiriyordu. Gazeteci Marx, uygun tarihsel karşılaştırmalardan, benzetmelerden ve büyük yazarların hayal güçlerinden yararlanmak amacıyla çok geniş bir alanı kapsayan edebiyat bilgisini ve yeteneklerini harekete geçirmişti.

Marx ve Engels'in bu dönemde yazdıkları makalelerin başlıca amacı, işçi sınıfına yaklaşmakta olan devrimdeki görevleriyle üstleneceği rolü açıklamak ve oluşum halindeki proleter partisini gelecekteki kavgalar için ideolojik ve taktik bakımdan hazırlamaktı. Marx partiye liberal "sirenler"in cilvelerine ve en az bunlar kadar tehlikeli olan halka yaklaşma maskesinin ardına gizlenen siyasi gericilerin yaltaklanmalarına karşı bağışıklık kazandırmak için çaba gösterdi.

Marx, gazete yazı kurulunun sürekli üyesi olarak yazdığı ilk makalede de bunu hedeflemişti. Bu makale tutucu *Rheinischer Bobachter* gazetesinde yayımlanan ve Prusya devletini halkın çıkarlarının savunucusu olarak gösteren imzasız bir yazı dizisiyle ilgili olarak yayımlanmıştı.

"*Rheinischer Beobachter*'in Komünizmi" başlıklı makalesinde Marx, Prusya monarşisini temize çıkaranların yüzlerine geçirdikleri "sosyalist" maskesini indiriyor ve onları en kötü gericiler ve demagoglar olarak damgalıyordu.

Marx yazısında halka düşman Prusya devletinin bir toplumsal misyon sahibi olduğu yolundaki hikâyelerin baştan aşağı yanlış ve zararlı olduğunu sergiledi. Marx, daha sonraları Bismarck'ın Junker hükümetiyle flört eden önderlere saldırırken de, kendisinin "Prusya Kraliyet hükümeti sosyalizmi"[43] karşısında takınmış olduğu tavrı anımsatmak amacıyla bu makaleye atıfta bulunmuştu.

Marx, gerici demagogların Hıristiyan dogmaları konusundaki spekülasyonlarının gerçek değerinin ne olduğunu da ortaya koyarak devrimci proleter dünya görüşünün genel bir ifadeyle Hıristiyan ahlakına ve bütün öteki dinlerin ahlaki görüşlerine temelden düşman olduğunu dile getiriyordu. Şöyle yazmıştı: "Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri, ezenlerin ezilenlere karşı bütün zalimce davranışlarını ya doğuştan ya da başka şekilde işlenen günahlarına karşılık hakettikleri cezalar, ya da Tanrı'nın o sonsuz aklı ile günahkârlara çektirdiği azap olduğunu ilan eder.

"Hıristiyanlığın toplumsal ilkeleri korkaklığı, kendine saygısızlığı, alçaklığı, boyun eğmeyi, aşağılanmayı, kısacası kara kalabalıkların bütün niteliklerini göklere

[43] Marx, Engels, *Werke*, Bd.16, s. 79.

çıkarır. Oysa, kara kalabalık muamelesi görmeyi reddeden proletaryanın cesarete, kendine saygı duymaya, gurura ve bağımsızlığa ekmekten çok daha fazla ihtiyacı vardır."[44]

Marx'ın makalesi Almanya'da gelişmeye başlayan devrimci durum içinde proletaryanın alacağı yeri açık ve kesin olarak ortaya koyuyordu. Marx, işçi sınıfının burjuvazinin Birleşik Eyalet Meclisi'ndeki kararsız olmayan tutumundan hoşnutsuz olduğunu özellikle belirtmekle birlikte kitlelerden burjuva muhalefeti desteklemelerini istiyordu. Marx, liberallerin ılımlı çizgisinin karşısına mutlak monarşinin devrimci yoldan yıkılmasını, yarı-feodal toplumsal ve siyasi sistemin demokratikleştirilmesini koydu. Bu demokratik değişiklikler için gerçekten temsil yeteneği olan bir halk meclisinin toplanmasını, angarya sisteminin kaldırılmasını, sınıf ayırımlarına son verilmesini, jüri tarafından yargılanma usulünün getirilmesini, basın yayın ve toplantı özgürlüğünün verilmesini içeren bir program taslağı hazırladı.

Makaleye başından sonuna egemen olan düşünce, burjuva demokratik devrimin itici gücünün halkın kendisi olduğuydu. Marx bu düşünceyi daha açık ifade edebilmek amacıyla 17 ve 18. yüzyılların İngiliz ve Fransız devrimlerini örnek gösteriyordu. Marx, Almanya'da devrimin taleplerinin tutarlı bir çözüme kavuşmasının, kitlelerin devrimci faaliyetlerine, feodal monarşiyi "yolun kenarına atmaya" ve feodal malikane sahiplerini yabalarıyla savurmaya hazırlıklı olup olmamalarına bağlı bulunduğunu önemle belirtti. Marx, Almanya'da "devrimci halk" denilince, birleşmeleri mutlak monarşi için en büyük tehlikeyi oluşturan üç sınıfın, yani proleterlerin, küçük köylülerin ve kır yoksullarının güçlerinin anlaşılması gerektiğini açıkladı.

Marx, işçi sınıfının muzaffer bir burjuva devriminden kazançlı çıkacağını savunuyordu: Çünkü, "burjuvazinin egemenliği proletaryanın eline yalnızca burjuvaziye *karşı* mücadelede yeni bir silah vermekle kalmaz, aynı zamanda resmen tanınmış bir parti olarak ona yepyeni bir statü sağlar."[45]

Marx ve Engels, işçi sınıfının kendi sınıfsal amaçlarını kavramasına katkıda bulunmak amacıyla gösterdikleri çabalar arasında *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*'un okurlarına Belçika ve öteki ülkelerdeki işçi sınıfı hareketlerine ilişkin daha fazla bilgi aktarması için ellerinden geleni yaptılar. Alman İşçileri Derneği'nin toplantıları üzerine raporlar yayınlanmasını sağladılar. Gazete, komünist öğretinin çeşitli yönlerine ve proleter enternasyonalizminin ilkelerinin propagandasına ilişkin makaleler ve başka belgeler yayınladı.

Uluslararası İktisatçılar Kongresi

17-18 Eylül 1847 tarihleri arasında Brüksel'de Serbest Ticaret Üzerine bir uluslararası kongre topladı. Kongreyi düzenleyenler ithalata konulan bütün vergilerin kaldırılmasını, tam rekabet özgürlüğünü ve devletin iş hayatına müdahale etmemesini isteyen serbest ticaret yanlılarıydı. Kongreyi, kendi sistemlerinin korumacılık karşısındaki avantajlarını sergileyebilecekleri bir fırsat olarak kabul ediyorlardı. Kongreye burjuva iktisat biliminin önde gelen pek çok kişisi katılmış ve burjuva basını da kongrenin hayli reklamını yapmıştı.

[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 200.
[45] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 193.

Marx, Engels ve bazı arkadaşları burjuva iktisatçılarının iki yüzlülüğünü sergilemeye karar vererek kongreye katıldılar. Dinleyicilerin arasında işçiler de vardı. Marx kongreyi, burjuva ideologlarıyla kılıç tokuşturabileceği ve onların görüşlerine proleter görüşle karşılık verebileceği bir arena olarak görüyordu. Kongrenin üçüncü günü Serbest Ticaretin işçi sınıfının durumuna yaptığı etki tartışılırken Marx ve Weerth adlarını tartışmacılar listesine yazdırdılar.

İlk söz alan Weerth oldu ve konuşmasıyla kongrede o ana kadar söylenmiş olan herşeyi yerle bir etti. Halk galerisinden yükselen tezahürrata karşılık olarak Weerth, neden kendi sorunlarının tartışıldığı bir kongrede işçi temsilcilerinin bulunmadığının açıklanmasını istedi. Sanki Serbest Ticaret işçiler için çok kutsal bir şeymişçesine davranan Serbest Ticaretçilerin utanmaz yalanlarını yüzlerine vurdu ve proletaryanın içinde bulunduğu durumun canlı bir tablosunu çizdi.

Weerth'in konuşması kongreye katılanları şoka uğratmıştı. Hepsi peşpeşe onun ileri sürdüklerini çürütmek için söz almak üzere kürsüye hücum etti. Marx'ın sırası geldiğinde tartışmayı düzenleyenler, henüz konuşmacı listesindekilerin hepsi konuşmadığı halde toplantıyı kapattılar. Alelacele Serbest Ticareti onaylayan bir karar alındı ve kongreye son verildi.

Marx ve mücadele arkadaşları bu rezilce davranışları demokratik basında ve işçi sınıfı basınında protesto ettiler. 29 Eylül 1847'de Belçika gazetesi *Atelier Democratique* Marx'ın hazırladığı konuşmanın bir özetini yayınladı. Engels, *Deutsch-Brüsseller-Zeitung*'da ve Marx'ın yapmayı düşündüğü konuşmanın özetini yayımlayan Chartist *Northern Star*'da kongre üzerine makaleler yazdı. Böylece Brüksel'deki iktisatçılar kongresinde burjuva ve proleter akımları arasında ortaya çıkan çatışma basında önemli bir yer tuttu.

Marx konuşmasında her iki burjuva sisteminin savuncularınca kullanılan yanıltıcı şiarları ve halkın çıkarlarına ilişkin spekülasyonları sergileyerek korunmacılık ve Serbest Ticaretin bilimsel proleter eleştirisini sunuyordu.

Marx bu ve öteki sorunlara somut bir tarihsel yaklaşım yapıyordu. Marx, kapitalizmin ilk aşamalarında korunmacılığın kapitalist sistemin oluşumunu hızlandıran ve onu feodalizme karşı mücadelede güçlendiren bir etken olduğunu ileri sürdü; ama 1840'larda korunmacılık, yalnızca korunmacı vergilerin feodal kalıntılar karşısında burjuvazinin durumunu güçlendirdiği Almanya gibi ülkeler için haklı görülebilirdi. Ancak, bir bütün olarak kapitalizmin erişmiş olduğu o günkü gelişme aşamasında korunmacılık, sermayenin serbest dolaşımını ve üretici güçlerin enternasyonal ölçekte büyümesini engelliyordu. Bundan ötürü Marx, korunmacılığın tutucu ve ikisi arasında bir tercih gerekirse Serbest Ticaretin daha ilerici olduğunu belirtti.

Marx, savunucularının vurguladıkları gibi Serbest Ticaretin bütün toplumsal hastalıkların devası olmadığını, tersine bu hastalıkları ağırlaştırdığını ve kapitalizmin çelişkilerini yoğunlaştırdığını gösterdi. Serbest Ticaret işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki uzlaşmazlıkları derinleştirmekle birlikte kapitalist sistemin çöküşünün önkoşullarının gelişmesini de hızlandırıyordu. "Biz Serbest Ticaretten yanayız; çünkü Serbest Ticaret yoluyla ekonomik kanunların tümü en şaşırtıcı çelişkileriyle birlikte, çok daha geniş bir ölçekte, çok daha geniş topraklar üzerinde, bütün dünya toprakları üzerinde etkilerini göstereceklerdir; biz Serbest Ticaret'ten yanayız, çünkü bütün bu çelişkilerin karşı karşıya geldikleri tek bir yumak halinde

birleşmelerinden, proletaryanın kurtuluşuyla son bulacak olan mücadele doğacaktır."[46]

Marx ayrıca işçi sınıfının hiçbir ekonomi siyasetinden kendisini kurtarmasını beklemediğini, proletaryanın şiarının bütün toplumsal sistemin devrimci yoldan temelden dönüşümü olduğunu ekledi. Proletarya umutlarını hiçbir güçün "insafına" ya da "insanseverliğine" değil kendi devrimci enerjisine bağlamalıydı. "Toplumsal reformlara hiçbir zaman güçlünün zayıflığı yol açmaz; bunlar zayıfın gücüyle gerçekleştirilmelidir ve gerçekleşecektir."[47]

Karl Heinzen'le Polemik

Marx ve Engels, Komünistler Birliği'nin ideolojik tutumunu yalnızca burjuva doktrinerlerine değil, bir grup Alman radikal yayımcı ve yazarın (Fröbel, Struve, Ruge ve başkaları) komünizme düşman tavrını dile getiren Karl Heinzen gibi küçükburjuva demokratlarına karşı da savunmak zorundaydılar.

Bir küçük memur emeklisi ve *Rheinische Zeitung*'un eski yazarlarından biri olan Heinzen 1844'te yazdığı *Prusya Bürokrasisi* adlı kitabı yüzünden amirlerinin hışmına uğramış ve tutuklanmaktan kurtulmak için Almanya'dan kaçmak zorunda kalmıştı. Heinzen, 1845'te Brüksel'de liberal meşrutiyet hayallerinden kurtulması için kendisine yardımcı olmaya çalışan Marx, Freiligrath ve Bürgers'le uzun uzun siyasi tartışmalar yapmıştı. Heinzen bir süre sonra İsviçre'ye gitti ve orada isyankâr bir bireyciliğe kapıldı. Görünüşte oldukça devrimci fakat gerçekte oldukça kaba bir radikalizme savrulmuştu. Almanların derhal ayaklanarak, bütün kötülüklerin kaynağı olarak gördüğü kralları ortadan kaldırmalarını ve bir federal cumhuriyet kurmalarını istiyordu. Aynı zamanda basında da komünistlere sataşan makaleler yazıyordu.

1847 sonbaharında Marx ve Engels Heinzen'in kendilerini bir polemiğe zorladığını gördüler. Engels "Komünistler ve Karl Heinzen" başlıklı makalesinde komünizmi bir görüş sistemi ve hayatın gerekliliklerinden kaynaklanan bir toplumsal hareket olarak tanımlıyordu. Komünistlerin nihaî hedeflerinin burjuva demokratik özgürlüklerin elde edilmesinin çok daha ötesine geçtiğini, ancak bununla birlikte acil görevlerinin burjuva demokrasisini elde etmek olduğunu, bunun için de demokrasi mücadelesinde demokratlarla işbirliği yaptıklarını belirtti. Ama komünistlerin yol arkadaşlarının görüşleriyle uzlaşmaları beklenemezdi ve onları hatalı görüşlerinden ötürü eleştirmeye hakları vardı. Engels, Heinzen'in basit toplumsal ve siyasi görüşlerinin, toplumsal adaletin Alman monarklarına karşı tek ve anlık bir devrimci harekete girişmekle elde edilebileceğini öngördüğünü söyledi. Heinzen, komünistlerin bazı kısa vadeli toplumsal taleplerini ödünç almış ve bunları daha iyi bir dünya için cahilce fantezilere döndürüp bütün kurtuluş hareketlerinin nihai amacı olarak ileri sürmüştü.

Engels'in makalesi Heinzen'e yeni bir anti-komünist saldırıya girişme fırsatı verdi. Heinzen *Deutzsche-Brüsseller-Zeitung*'da "Komünistlerin Bir 'Temsilcisi'" başlıklı makalesinde bu saldırıyı gerçekleştirdi. Burada, saçmalıklarını daha da ileri götürüyor ve komünistlerin "tutarsızlıkları" ve "görüşlerindeki sebatsızlıklar" üzerine ahlak vaazları veriyordu.

[46] *The Northern Star*, No. 250, 9 Ekim 1847.
[47] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 298.

Bu kez Heinzen'e karşılığı, *Deutzsche-Brüsseller-Zeitung*'daki "Ahlâki Eleştiri ve Eleştirel Ahlak" başlıklı makalesiyle Marx verdi.

Marx'ın makalelerinin çoğu gibi bu da birkaç düzeyde ele alınabilir. "Ahlaki Eleştiri ve Eleştirel Ahlak" her şeyden önce siyasi cehalet ve bayağı ahlakın sergilendiği parlak bir mizah yapıtı, birçok edebi olgunun derinlemesine değerlendirildiği tarihsel ve edebi bir makale, tarihsel materyalizmin önemli önermelerinin ortaya koyulduğu teorik bir sosyoloji el kitabı ve Komünistler Birliği'nin programıyla ve taktik ilkelerinin yorumlandığı bir parti belgesidir. Bu geniş içerik de Terence, Cervantes, Shakespeare, Goethe ve 18. yüzyılın mizahçılarından Jean Paul'dan alınan benzetmelerin büyük ölçüde kullanıldığı edebi bir biçime bürünmüştür.

Heinzen, düşüncelerini kanıtlayacak geçerli tartışmalardansa "ahlaki öfkeye" ve tahrifata başvurmakta hayli hünerliydi; Marx bu tutumu reformasyon döneminin edepsiz (churlish) diye nitelenen edebiyat türüyle karşılaştırarak rezil etti. Heinzen'in "boş, anlamsız, kendiyle Thrasonvari öğünen, büyüklük taslayan, saldırılarında kaba önyargılarla hareket eden, ama başkalarının kabalıkları karşısında histeriye varan bir duyarlık gösteren"[48] bir edebiyatı canlandırma onuruna eriştiğini gösterdi. Marx, Heinzen'in ahlaka başvurmasının bir softanın (philistine) devrimci komünist düşüncelere duyduğu tepkiden kaynaklandığını sergiledi; bu düşüncelerin ahlaksız ve yıkıcı olabilmesi, ancak "erdemli softa" nın doğrudan şaşmayan aklına göre mümkün olabilirdi. Heinzen'in softa ahlakı bayağı sosyolojik görüşleriyle de tam bir uygunluk içindeydi.

Marx, Heinzen'in sosyolojik görüşlerini eleştirirken tarihsel materyalizmin bazı önermelerini de geliştirdi. Burjuva ve küçükburjuva demokratlarının çoğunca benimsenen, siyasi iktidarın, "mülkiyetin dağılımındaki bütün eşitsizliklerin" kaynaklandığı amansız bir güç olduğu yolundaki yüzeysel görüşleri çürüttü ve mevcut otorite bir devrilse bütün kötülüklerin o an ortadan kalkacağını varsayan yanılsamaları yıktı. Marx, ekonomik temelle ve siyasi üstyapı arasındaki ilişkiler konusundaki öğretisinin temellerini somut bir biçimde açıkladı ve formüle etti.

Marx, mülkiyet ilişkilerini belirleyenin siyasi iktidar değil, tam tersine siyasi iktidarı belirleyenin tarihsel köklerden kaynaklanan üretim, ya da mülkiyet ilişkileri ve toplumun bundan türeyen sınıf yapısı olduğunu yazıyordu. Bu yüzden siyasi sistemi kendi irademizle değiştirmemiz imkânsızdır; bunun için belirli bir olgunluğa erişmiş ekonomik ve tarihsel önkoşullar gerekir. Yeni gelişmekte olan mülkiyet ilişkileri varolan siyasi üstyapıyla uzlaşmaz bir çelişki içine girmelidir. Ancak, üstyapı hiçbir zaman toplumda pasif bir güç değildir. Siyasi iktidar yükselen sınıfça kullanıldığında ilerlemenin hızlanmasına yardım eder, çöken sınıfın ellerindeyse ilerlemenin karşısına dikilen büyük bir engel olur. Bu yüzden yeni toplumsal sistem eski siyasal üstyapıyı devrimci eylemle söküp atmaksızın yenilgiye uğratamaz. Marx'ın koyduğu gibi toplumun eski siyasi kabuğunun kırılması gerekir.

Marx, ekonomik temel ile siyasi üstyapı arasındaki ilişkileri resmedebilmek amacıyla mutlak krallığın (monarşinin-ç) tarihsel gelişimini çözümlemeye girişti. Bu, o dönemde yalnızca tarih biliminin karşı karşıya bulunduğu bir yükümlülük değil, aynı zamanda mutlakiyetçiliğin özünü açığa çıkartmak için çözülmesi gereken

[48] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 331. Thrason, Terence'in komedisi *Eunuchus*'daki sersem ve kibirli bir savaşçı.

hayati bir meseleydi de. Birçok Avrupa ülkesinde mutlakiyetçi rejimlerle mücadele günün başlıca konusuydu. İlk başlarda mutlak monarşi -Ortaçağ zümrelerinin çözülüp dağıldığı ve burjuvazinin yükseldiği dönemin feodal monarşisi- bir bütün olarak ilerici bir merkezileştirme işlevini yerine getiriyordu; ama burjuva ilişkiler değiştikçe durum da değişti. "Mutlak krallık geçmişte hem ulusal gücün hem kendi saltanatının gerekli koşulu olarak ticaret ve sanayinin hem de bunun sonucunda burjuva sınıfının yükselişini hızlandırdığı halde, şimdi artık yeterince güçlenen burjuvazinin elinde tehlikeli bir silah haline gelmiş olan sanayi ve ticareti her yerde kösteklemektedir."[49] Mutlakiyetçi rejimin ve öteki ortaçağ kalıntılarının ortadan kaldırılması Almanya, Avusturya ve İtalya'da hayati bir ihtiyaç haline gelmişti.

Buysa, yalnızca, kitlelerin, 18. yüzyıl sonlarında "Bir sihirli değnekmişçesine Fransa'nın yüzünden feodal kalıntıları alıp götüren"[50] devrimci terörü anıştıran kararlı devrimci eylemiyle sağlanabilirdi. Heinzen'in aceleci ve göstermelik devrimciliğinin aksine Marx, Almanya'daki ve öteki ülkelerdeki komünistlerin 1789-1794 türünden, son sözü halkın söyleyeceği bir devrim beklediklerini söylüyordu. Burjuvazinin uzlaşmacı siyasetine karşılık emekçi sınıflar devrimci görevlerini tam olarak yerine getirmek zorundaydılar; çünkü Almanya'daki burjuvalar genellikle "*mutlak* monarşiyi mümkün olduğu kadar devrime başvurmaksızın barışçı yollardan bir *burjuva* monarşisine dönüştürmenin yollarını arıyorlardı."[51] Burada Marx'ın burjuva devriminde proletaryanın egemenliği öğretisinin tohumları görülüyordu.

Burjuva devrimini devrimci mücadelede bir ara aşama olarak kabul eden Marx, burjuva devrimin zaferinin bütün toplumsal meseleleri bir anda çözmesini beklemenin de ütopyadan başka bir şey olamayacağını gösterdi; ama Heinzen'in siyasal ideali de başka bir şey değildi. Çünkü Heinzen, örnek bir devlet olarak nitelediği ABD prototipine uygun olarak, "toplumsal kurumlarıyla birlikte bir federal cumhuriyet" tasarlıyordu.

Marx, Kuzey Amerika devletinin ve toplumunun sömürücü karakterini gözler önüne sererek Avrupa'da yaygınlaşan Atlantik-ötesi Cumhuriyetin bir toplumsal uyum ülkesi olduğu efsanesine bir darbe vurdu. Marx, ABD ve İsviçre'de uygulandığı şekli ile federalizmin, o sıralar büyük bir merkezileşme ihtiyacı içinde bulunan feodal bölgelere ayrılmış Almanya için geçerli olamayacağını ileri sürdü. Federalizm, hem merkezileşmiş bir devlet içinde çok daha kolaylıkla birleşebilecek olan proletaryanın sınıfsal yükümlülükleri bakımından hem de burjuva demokratik değişim için verilecek olan mücadelenin tutarlılığı bakımından kabul edilebilir bir şey değildi. Bu tarihsel koşullar altında Almanya'yı federalleştirmek, onun bazı ortaçağ özelliklerini korumak anlamına gelirdi. Bu yüzden Marx küçükburjuva demokratlarının düşüncelerinin karşısına "tek ve bölünmez cumhuriyet"[52] istemiyle çıktı.

"İşçiler, diye yazıyordu Marx, "*Burjuva devrimine*, bir *işçi devriminin* önkoşulu olduğundan ötürü katılabilirler ve katılmalıdırlar."[53] Burjuva devrimi zafer kazanır kazanmaz işçilerin burjuvazinin egemenliğini kurduğu bütün ülkelerde karşı karşıya

[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 347.
[50] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 339.
[51] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 352.
[52] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 355.
[53] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 352.

kaldıkları görevleri yerine getirmek için verdikleri mücadele, yani "iktidar olma, hepsinin de ötesinde devrimci iktidar olma"[54] mücadelesi en ciddi şekilde başgösterir. Marx böylelikle öğretisinin en belirgin önermelerinden birinin altını çizmek amacıyla basından yararlanmanın yolunu da bulmuştu. Bu önermenin özü toplumun toplumsal yeniden inşası için bir araç olarak proletaryanın diktatörlüğü düşüncesindeydi.

Devrimci Güçleri Birleştirme Mücadelesi

Marx ve Engels proleter devrimcileriyle ilerici burjuva ve küçükburjuva demokratlarını bir araya getiren Brüksel Demokratik Birliği'nin kuruluşunda aktif olarak rol aldılar. Böyle bir enternasyonal birlik kurma düşüncesi Eylül 1847 sonlarına doğru Belçikalı ve göçmen demokratlar arasında doğmuştu. 27 Eylül'de verilen bir uluslararası yemekte enternasyonal bir birlik kurulması için karara varıldı. O sıra Marx kişisel işleri için akrabalarını görmeye gittiği Hollanda'daydı. Engels, o yokken işçilerle yeni örgüt arasında bağlar kurulmasını sağladı ve kendisi de örgütün başkan yardımcılığına aday gösterildi. Paris'e dönmek üzere olduğundan Engels o akşam yemeğe başkanlık eden Belçikalı avukat Lucien Jottrand'a bir mektup yazarak kendi yerine, "komite de Alman demokrasisini temsil etmeye en çok hakkı olan Marx'ı"[55] aday gösterdi.

Marx, Hollanda yolculuğundan Ekim 1847 başlarında döndü ve büyük bir içtenlikle yeni örgütün kuruluş hazırlıklarına katıldı. 7 Kasım 1847'de Brüksel Demokratik Birliği 63 kurucu üyenin katıldığı bir toplantı ile kuruldu. Birliğin Tüzüğü düzenli toplantılar ve konferanslar yapılmasını, tebliğler ve kitapçıklar yayınlanmasını ve Belçika'nın öteki şehirleriyle yurtdışındaki benzer örgütlerle bağlar kurulmasını öngörüyordu. Birlik Komitesi 15 Kasım'da yapılan bir toplantıda yürütme kurulu olarak atandı. Yürütme kurulunda 1830 Belçika devrimine katılmış olan General François Mellinet fahri başkan, Jottrand başkan, Marx ve 1834 Lyon ayaklanması savaşçılarından Fransız sosyalist Jacques İmbert de başkan yardımcısı olarak görev yapacaklardı. Öteki yürütme kurulu üyeliklerine de Polonya göçmenlerini temsil eden Lelewel ve Alman komünistlerinin temsilcisi Weerth seçilmişti.

Brüksel'den ayrılana kadar (1848 Mart başları) Marx, Demokratik Birliğin faaliyetlerini Avrupa'daki devrimci ve demokratik güçlerin temas merkezi haline getirmeyi amaçlayarak etkilemeye devam etti. Birlik daha çok Marx'ın çabaları sayesinde Chartist'lerle, Londra'daki Kardeş Demokratlarla, Fransız, İsveç ve Alman demokratlarıyla enternasyonal bağlar kurdu. Yurt dışındaki devrimci olaylarla yakından ilgilendi ve İsviçre radikallerini *Sonderbund*'a -Aralık 1847'de ülkede bir iç savaş başlatan yedi gerici kanton arasındaki ittifak- karşı verdikleri mücadelede açıkça destekledi. Demokratik Birlik üyeleri bir enternasyonal demokratik kongrenin toplanması meselesini de gündeme almışlardı.

Marx, Birliği Belçika'daki devrimci demokratik hareketin de önder gücü haline getirmeye çalıştı, Birlik yalnızca Brüksel'deki demokratların değil öteki şehirlerin de desteğini kazanmıştı.

Birlik'teki proleter devrimcilerle burjuva ve küçükburjuva cumhuriyetçileri

[54] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 338.
[55] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 469.

(Jottrand da bunların arasındaydı) arasında belli bir sürtüşme vardı. Cumhuriyetçiler, proleter üyelerin komünist görüşlerini kuşkuyla karşıladıklarından Birliğin faaliyetlerini Belçika anayasasının sınırları içine hapsetmeye çalışıyor ve Marx'ın, kendilerinin onayladıkları Serbest Ticaret konusundaki eleştirilerinden hoşnutsuz olduklarını gösteriyorlardı. Marx ile Jottrand arasındaki ayrılıklar neredeyse bir kopmanın eşine varmak üzereydi. 22 Şubat 1848'deki bir Birlik toplantısında Marx, başkan yardımcılığından istifa ettiğini açıklamak zorunda kaldı; ama Jottrand uzlaştırıcı bir tavır takınarak Marx'ı görevine devam etmeye çağırdı, durumun gerginligini göz önüne alan Marx da çağrıyı kabul etti.

Marx ve Engels yayın organının adından ötürü *Réforme* olarak bilinen Fransa'daki sosyalist-demokratik partiyle bağlar kurabilmeye özel itina gösteriyorlardı. Demokratik bir cumhuriyet, herkese eşit oy hakkı ve emekçi halkın çıkarları doğrultusunda belirli tedbirler alınmasını isteyen parti, reform hareketinde etkin bir rol oynuyordu.

Fakat partinin küçükburjuva önderleri, Ledru Rollin ve Louis Blanc, daha çok, bunları gerçekleştirebilecek devrimci eyleme hazırlıksızlıklarını gizlemeye yarayan devrimci sloganların ardından sürükleniyorlardı. *Réforme*'un aktif üyelerinin çoğu bağımsız işçi sınıfı hareketini kuşkuyla karşılıyor ve öteki ülkelerin demokratlarına karşı kibirli ve milliyetçi bir tavır takınıyorlardı.

Marx ve Engels, Louis Blanc'ın 1840'ta yayımladığı *Emeğin Örgütlenmesi* başlıklı broşürde ortaya koyduğu küçükburjuva sosyalist teoriyi kabul edilebilir görmüyorlardı. Bu broşür yüzeysel olmakla birlikte burjuva toplumunu kötülüklerinin (üretim anarşisi, rekabet vb.) sert bir eleştirisini yapıyor ve toplumsal sorunun hükümet yardımıyla kurulacak ve işletilecek işçi üretim dernekleri aracılığıyla çözümlenebileceğini ileri sürüyordu. "Devlet yoksulların bankeridir" diyen Blanc, böylelikle kapitalist sistemdeki devlet iktidarının sınıf karakterini çarpıtıyordu. Sosyalizme sınıflararası işbirliği ve burjuva devletin yardımıyla varılabileceğine ilişkin zararlı hayaller yayıyordu.

Marx ve Engels sosyalist-demokrat partinin ve önderlerinin yetersizliklerini açıkça görüyorlardı; fakat demokratların uluslararası alandaki birliğinin genişlemesi adına partiyle işbirliğine girmeyi kararlaştırdılar, çünkü bütün güçsüzlüğüne rağmen parti Fransız kitlelerinin devrimci ruh halini biraz olsun yansıtabiliyordu. Bu bağların kurulmasında başlıca rolü oynayan Engels'ti. Louis Blanc'ın Marx'a yazdığı, günümüze kalan bir mektup -bu mektubun üzerinde tarih bulunmamakla birlikte o döneme ait olduğuna kuşku yoktur- Marx'ın partinin önderleriyle dolaysız temasta olduğunu gösterir.

Gene de, görüş farklılıklarından ötürü hiçbir zaman tam bir anlaşmaya varılamadı. Engels *Réforme*'un Marx'ın iktisatçılar kongresinde yapmayı düşündüğü konuşmanın özetini ve *Felsefenin Sefaleti* üzerine bir incelemeyi basmasını istediğinde, özellikle Lois Blanc'tan gelen üstü kapalı ama inatçı bir muhalefetle karşılaştı.

Engels, Aralık 1847 ve Ocak 1848'de *The Northern Star* ve *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'da *Réforme* partisinin önderlerinin komünistlerin kabule değer bulmadıkları düşüncelerini, özellikle de Fransa'nın dünya tarihinde özel bir kozmopolitan rol oynayacağına ve Fransız demokratlarının enternasyonal demokratik hareketin öncüsü olduğuna ilişkin düşüncelerini eleştiren makaleler yazdı.

Marx ve Engels'in Demokratik Birlik'teki etkinlikleri ve *Réforme* partisiyle iliş-

kileri, onların küçükburjuva ve burjuva demokratlarıyla ilişkilerinde ilkeleri bulunduğunu ve herhangi bir ideolojik uzlaşmaya girişmedikleri gibi onların hayallerini, yanılgılarını eleştirmekten de geri durmadıklarını da gösterir. Engels: "Farklı ülkelerin demokratları arasındaki ittifak karşılıklı eleştiriyi ortadan kaldırmaz. Böyle bir eleştiri mutlak bir gerekliliktir. Eleştiri olmazsa anlaşma olamaz ve bu yüzden ittifak da olamaz."[56] diye yazmıştı.

Marx ve Engels proleter ve demokratik güçleri tek bir kamp içerisinde toplamaya çalışırlarken, proleter partisinin genel demokratik hareket karşısındaki siyasetinin ilkelerini formüle ettiler.

Demokratik Birliğin Belçika'nın siyasal hayatında ve uluslararası arenada oynadığı rülü belirleyen, her şeyden çok birliğin Sol ve esas olarak proleter kanadıydı. Belçika polisinin baş tehlike olarak gördüğü de bu kanattı. Polis Marx'ı sürekli olarak denetim altında tutuyordu. Marx Brüksel'e geldiğinden beri polis gazetelerde yazdığı yazıları ve yeni bilgiler içeren raporları kapsayan bir dosya tutmuştu. Belçika'nın gerici egemen çevreleri Marx ve arkadaşlarının işini topluca görmek için fırsat kolluyorlardı.

Komünistler Birliği'nin İkinci Kongresi

Komünistler Birliği'nin birinci kongresinin eriştiği başarının, Tüzüğün kabul edilmesi ve bir programın benimsenmesiyle sağlamlaştırılması gerekiyordu. Bu da yeni bir kongre toplanmasını zorunlu kıldı. Birlik içinde gelişen durum da, Londra'daki Merkez Komitesi'nin erken bir kongre toplanmasını istemesinin başka bir nedeniydi. Özellikle Almanya ve İsviçre'de bazı komünlerin sekter unsurları, önderliğin çizgisine karşı mücadelelerini yoğunlaştırmışlardı. 18 Ekim 1847'de Brüksel Bölge Komitesine gönderdiği bir tebliğde Merkez Komitesi, durumun ancak yeni bir kongreyle düzeltilebileceğini söylüyordu. Tebliği imzalayan Schapper, Moll ve Bauer, Marx'ın kongreye katılması için ısrar ediyorlardı.

Marx ve Engels kongreye, bilimsel komünizm temelleri üzerine kurulmuş olan enternasyonal proleter örgütünün birliği ve taktik platformu önündeki engellerin kaldırılması için bir fırsat olmasından ötürü de büyük önem veriyorlardı. Marx Brüksel bölgesinin, Engels ise Paris bölgesinin Komünistler Birliği'deki temsilcileriydiler.

Kongre hazırlıkları boyunca Birlik Komünleri Engels tarafından yazılan ve bir önceki 1847 kongresinde benimsenen Komünist İnanç Bildirimi (kısa soru cevap listesi) üzerinde tartıştılar. Paris komünlerinde Hess'in yazdığı ve "harikulade geliştirilmiş" olduğu söylenen başka bir taslak ileri sürüldüyse de doyurucu bulunmadı. Birlik'in Paris'teki üyelerinin verdiği görev üzerine Engels, taslağını gözden geçirerek genişletti ve ***Komünizmin İlkeleri*** adını verdi. Eski formunu korumakla birlikte proleter partisinin en önemli program ilkelerinin ve taktik öğretilerinin tam olarak sergilenmesini sağladı. Engels proletarya devriminin önkoşullarını ortaya koydu ve devrimci proletaryanın iktidarı ele geçirdikten sonra komünizme giden yolu açması için alması gereken tedbirleri anahatlarıyla sıraladı.

Ancak Engels'in kendisi de bunu programın kaba bir taslağından başka bir şey ola-

[56] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 426.

rak görmüyordu ve çok geçmeden kapsamlı bir tarihsel açıklamayı ve tutarlı bir sergilemeyi gerektiren programı soru-cevap biçiminde tutulmasının imkânsız olduğunun farkına vardı. Londra'dan ayrılmadan birkaç gün önce Marx'a "İnanç Bildirimi üzerinde biraz düşün. Ben bu soru-cevap biçimini bir yana bırakarak, bunu *Komünist Manifesto* olarak adlandırmamız gerektiğine inanıyorum. İçinde tarihle az çok ilgili şeyler olacağı için bugüne kadar kullandığımız biçim artık yetersiz kalıyor."[57] diye yazmıştı.

Marx bu düşünceyi bütünüyle benimsedi. O da Engels gibi *Komünizmin İlkeleri*'ni Komünistler Birliği'in programının ilk taslağı olarak görüyor ve son biçimini aldığında militan bir parti bildirgesi olması gerektiğini düşünüyordu.

Marx ve Engels 27 Kasım 1847'de Londra yolu üzerinde bir Belçika'nın kıyı sayfiyesi Ostend'de buluştular ve Manş'ı geçmeden önce burada kongrede gündeminin ilk taslağını hazırlamak üzere Crown Oteli'ne yerleştiler.

29 Kasım-8 Aralık 1847 arasında gerçekleşen kongre enternasyonal proletarya hareketinin temsilcilerinin forumu oldu. Kongreye Almanya, Fransa, İsviçre, İngiltere ve Belçika'dan gelen delegeler katılmışlardı. Kongrenin çalışmalarına katılanlar arasında her ikisi de Komünistler Birliği üyesi Chartist Harney ve Jones'la devrimci Polonyalı göçmenlerin bazı önderleri bulunuyordu. Schapper kongre başkanlığına, Engels de sekreterliğine seçilmişlerdi. Kongre oturumlarında Marx ve Engels'in bilimsel komünizmin ilkelerini savundukları ateşli tartışmalar oldu.

Kongrede Marx'ın bir konuşmacı olarak ayırdedici özellikleri olan sağlam mantığı ve her zaman doğru sonuçlara varan akıl yürütme yeteneği ortaya çıktı. Kongrede hazır bulunanların hepsi Marx'ın kişiliğinden, güçlü zekasından, ansiklopedik bilgisinden, bükülmez iradesinden ve tükenmez enerjisinden çok etkilenmişti. Ama o hiçbir zaman burjuvazinin siyasal sözcüleriyle kimi sosyalist önderlerde görülen gösteriş merakına kapılmadı ve bunlara iltifat etmedi. İdeolojik karşıtlarıyla karmaşık ve sekter görüşleri savunmakta ısrar edenler onu katı ve alaycı bulurlarken, işçiler ve işçi sınıfı davasına sadık devrimciler onu sağlam, dost ve etkileyici buluyorlardı.

Marx'ı Kongrenin oturumlarında, Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde, özel ya da genel toplantılarda gören işçilerin çoğu karşılarında yalnızca yaşına oranla muazzam bir bilgi sahibi olan dahi bir bilim adamı değil, işçi sınıfını her koşul altında yönetebilecek olan bilge ve vazgeçilmez bir önder bulunduğunun farkına varmışlardı. Eski bir işçi sınıfı savaşçısı olan ve o sıralar geçimini terzilikle sağlayan Friedrich Lessner Marx'la tanışmasını hayatı boyunca unutmamıştı. Lessner, Marx için şunları yazmıştı: "Marx'ı görür görmez bu dikkat çekici insanın büyüklüğünü ve üstünlüğünü hissettim. Ondan sonra bana bir tek duygu egemen oldu. Kendisini yönetecek böyle önderleri olduktan sonra işçi sınıfının mücadeleyi kazanmaması imkansızdı."[58]

Lessner ve diğerleri özellikle Marx'ın işçi toplantılarında yaptığı konuşmalardan çok etkilenmişlerdi. "Marx doğuştan bir halk önderiydi. Konuşması kısa ve inandırıcıydı ve herkesi kendi mantığını kabul etmeye zorluyordu. Hiçbir zaman fazladan bir tek kelime bile söylemezdi. Her cümlesi bir düşünce ve her düşüncesi de konuşma zincirinin gerekli halkalarından biriydi."[59]

[57] Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 45.

[58] Marx und Engels und die ersten proletarizchen Revolutionare Berlin,1965, s.132.

[59] *Marx, Engels'ten Anılar*, Moskova, 1957, s. 153.

Marx kongrenin sonuçlarından memnundu. Komünistler Birliği program tartışmalarında yeni proleter öğretisinin ilkeleri tam bir zafer kazandı. Marx ve Engels'ten programı bir Manifesto şeklinde yazmaları istendi. Onların teklifiyle de partinin dış ilişkilerde kendi konumunu açıkça Komünist Partisi olarak belirlemesi karar altına alındı. Kongre daha önce taslak olarak hazırlanan Tüzüğü oldukça geliştirilmiş bir biçimde kabul etti.

Tüzüğün birinci maddesi şöyleydi: "Birlik'in amacı burjuvazinin devrilmesi, yönetimin proletaryaya geçmesi, sınıf uzlaşmazlıkları üzerine kurulu eski burjuva toplumunun ortadan kaldırılması, sınıfsız ve özel mülkiyetsiz yeni bir toplumun kurulmasıdır."[60]

Marx Londra'da Brüksel Demokratik Derneği'nin, kendi isteği üzerine verdiği bir görevi de yerine getirdi. Bu İngiltere'deki demokratik örgütlerle ve işçi sınıfı örgütleriyle ilişki kurmak göreviydi. 29 Kasım 1847'de Marx ve Engels Londra'da Kardeş Demokratlarca düzenlenen 1830 Polonya ayaklanmasını anma toplantısına katıldılar, Marx'ın adı okunduğunda büyük bir alkış koptu. Marx konuşmasında proleterya enternasyonalizminin belirli bazı ilkelerini formüle etti. Döğüşen proletaryanın Polonya ve öteki ezilen ülkelerle birliği düşüncesini ortaya koydu. Burjuva kozmopolitlerin kapitalist sistemde ulusların kardeşliğinden iki yüzlüce söz etmelerini teşhir etti ve yalnızca işçi sınıfının ulusal baskıya karşı sonuna kadar mücadele edebilecek olan güç olduğunu belirtti. Proletaryanın burjuvazi karşısındaki zaferi "bütün ezilen ulusların kurtuluşlarının işareti"[61] olacaktı.

Engels de kendi konuşmasında buna: "Başkalarını ezmeye devam eden hiçbir ulusun özgür olama [yacağını-ç.]"[62] ekledi.

Marx'ın İngiltere ziyareti Brüksel Demokratik Birliği'nin enternasyonal bağlarını gözle görülür bir biçimde güçlendirdi. Londra'da bir uluslararası demokratik kongre toplanması için yaptığı konuşmalar başarıya ulaştı ve Chartist önderlerle proletar ve demokrat göçmenlerin desteğini kazandı. Orada Chartist hareketin en yetenekli devrimci önderlerinden birisi olan Ernst Jones ile tanışma fırsatı buldu.

Londra'da kaldıkları süre boyunca Marx ve Engels Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin toplantılarına katıldılar ve bu toplantıların sağladığı fırsattan yararlanarak komünist teorinin ve taktiklerinin ilkelerini açıklama imkânı buldular. 30 Kasım 1847'de Marx Birlik üyelerine proletarya hareketinin ve komünist propagandanın çeşitli yönlerine ilişkin bir rapor sundu. Komünist görüşlerin yayılmasında çok önem verdiği bir konu olan dinin bilimsel eleştirisini ele aldı. Engels ise iki kez -30 Kasım ve 7 Aralık'ta- söz alarak daha çok ekonomik meselelere değindi.

Kongre'nin Ardından

Marx'ın Brüksel'e 13 Aralık 1847'de döndüğü anlaşılıyor. Engels'ten birkaç gün sonra oraya gelmişti. Ay sonuna doğru Engels Paris'e geri döndü; ama orada uzun boylu kalamadı. Ocak 1848'de hükümetçe Fransa'dan çıkarıldı ve Brüksel'e döndü.

1847 sonları ve 1848 başlarında patlamak üzere olan devrim atmosferinde ger-

[60] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 596.
[61] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 416.
[62] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 4, s. 417.

çek bir önder haline gelen Marx, tükenmek bilmez enerjisi ile yoğun bir çalışmanın içindeydi. Bir yığın faaliyetin içerisine gömülmüştü. Komünist Parti Manifesto-su'nu yazmak, Alman İşçileri Derneği'nde konferans vermek, Komünistler Birliği'ne kılavuzluk etmek, halk toplantılarında konuşmak, basında işçi sınıfının düşmanlarına saldırmak, mektuplar yazmak, arkadaşlarla buluşmakla uğraşıyordu. *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*"un yönetimi için de hayli çaba harcıyordu; özellikle Engels Brüksel'de olmadığı zamanlar Marx, onun da görevlerini üstlenmek zorunda kalıyordu.

Marx Brüksel Demokratik Birliği'ne de önemli bir zaman ve dikkat ayırıyordu. 19 Aralık'ta Birlik üyelerine Londra'ya ziyareti konusunda bir rapor sundu. 26 Aralık'ta yapılan bir toplantıda Fransa'dan uzaklaştırılan Bakunin ve Alman Komünisti Dr. d'Ester'in üyeliğe alınmaları teklifini destekledi. 9 Ocak 1848'de Birliğin düzenlediği bir toplantıda Serbest ticaret üzerine söz aldı. 20 Ocak'tan bir süre sonra Birlik delegasyonuyla bir yerel şubenin açılış töreni için Ghent'e gitti. 13 Şubat'taki açılış töreninde Kardeş Demokratlara gönderilen bir mesajın taslağının yazılmasına yardımcı oldu. 20 Şubat'ta kendisinin Fransa'dan kovuluşu ile ilgili raporun okunduğu Birlik toplantısına başkanlık etti. 22 Şubat'ta Marx ve Engels Polonya'nın bağımsızlığı için savaşanların onuruna düzenlenen bir toplantıda konuştular.

Uluslararası demokratik kongre hazırlıkları ilerliyordu; Harney 18 Aralık 1847'de yazdığı bir mektupla Ulusal Charter Birliği Merkez Yürütme Komitesi'nin kongreye katılmaya karar verdiğini Marx'a bildirmişti. Kongrenin yeri ve tarihi üzerine anlaşmaya varılmıştı. Belçika'daki 1830 devriminin 18. yıldönümü ile çakışması istendiğinden kongre 25 Ağustos 1848'de Brüksel'de yapılacaktı. Bu derli toplu plan yürürlüğe konulamadı; çünkü Avrupa devrimci olayların girdabına girmişti.

Marx'ın Brüksel Demokratik Birliği'nde 9 Ocak 1848'de yaptığı konuşma Belçika kamu oyunda büyük bir olay oldu. Marx'ın aksansız Fransızca konuşması dinleyiciler üzerinde büyük etki uyandırdı. Konuşmasını bitirdiğinde bu konuşmanın, masrafları dernek tarafından karşılanmak üzere bastırılması teklifi kabul edildi. Konuşma daha sonra bir broşür olarak çıkmazdan önce, *Deutsche-Brüsseller-Zeitung* 16 Ocak 1848'de ayrıntılı bir özetini yayımladı.

"Serbest Ticaret Sorunu Üzerine Konuşma" Marx'ın Eylül 1857'de uluslararası iktisatçılar kongresinde yapmayı tasarladığı konuşma için toparladığı malzemeye eklenen birkaç yeni teze dayanıyordu. Lenin daha sonra Marx'ın görüşlerini şöyle özetlemişti: "[Marx'ın-ç.] çözümlemesinden çıkardığı sonuç, Serbest ticaretin sermayenin gelişme serbestliğinden başka bir şey olmadığıdır."[63]

Marx aynı zamanda Serbest Ticaretin burjuva savunucularını da şiddetle eleştiriyordu. Eleştirisi burjuva liberalizmini de aynı şekilde sergileyerek genişliyordu. Liberallerin özgürlük üzerine sözlerinin yanlış ve iki yüzlü olduğunu, burjuvazinin ve burjuva ideologlarının, özgürlük ve eşitlik düşüncelerini bir vahşet ve sömürü bahanesine ve kitleleri aldatma aracına dönüştürerek korkunç bir şekilde çarpıttıklarını gösterdi.

"Serbest Ticaret Sorunu Üzerine Konuşma" Marx'ın sömürgecilik siyaseti üzerine ilk eserlerinden biriydi. Sömürgeci düzenin bizzat kapitalizmin yağmacı karakterinden, burjuvazinin ulusal sınırların çok ötesine taşan ve hem dünya pazarındaki

[63] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 263.

rekabeti ve hem de bir ülkenin kendisini bir başka ülke zararına zenginleştirmek isteğini doğuran sömürme arzusundan kaynaklandığını gösterdi. Marx, tutsak ülkelerin ekonomilerinin burjuvazinin çıkarlarına zorla bağlı kılınmasının yarattığı vahim sonuçları da belirtiyordu. Kozmopolit burjuva düşüncesinin de yardımıyla sömürgeci baskıları haklı çıkartma çabalarına ve Serbest Ticaretin ulusların kardeşliğini sağlamanın ve onları tek bir uygarlık içinde toplamanın yolu olarak gösterilmesine büyük bir öfkeyle karşılık veriyordu. Marx: "Kozmopolit sömürüyü evrensel kardeşlik olarak adlandırmak yalnızca burjuvazinin kafasından çıkabilecek bir düşüncedir"[64] diye yazmıştı.

Marx'ın 22 Şubat 1848'de Cracow ayaklanmasının ikinci yıldönümü için yapılan anma toplantısında verdiği söylev de hem proleter hem demokratik çevrelerde büyük ölçüde düşünce birliği ile karşılandı. Bu konuşma Engels ve Lelewel'in konuşmalarıyla birlikte ayrı bir broşür olarak basılmıştı. Marx bu konuşmasında proleter partisinin ezilen halkların ulusal kurtuluş mücadelelerini desteklerken hareketin devrimci demokratik güçlerinin, ulusal bağımsızlık mücadelesini feodal baskıya karşı direnen köylü hareketinin desteğiyle götürmesini sağlamak gerektiğini belirtiyordu. Gerçekte Cracow ayaklanması ileriye doğru atılmış büyük bir adımdı; çünkü bu ayaklanma "ulusal davayı demokrasi davasıyla ve ezilen sınıfın kurtuluş davasıyla"[65] özdeşleştirmişti. Marx Polonya'nın dirilişinin devrimci demokratik bir temel üzerinde gerçekleştirilmesi gerektiğini önemle belirtti.

Komünist Parti Manifestosu Üzerine Çalışma

Marx'ın bu dönemde çabaları esas olarak *Komünist Parti Manifestosu*'nun yazılması üzerinde yoğunlaşmıştı. Marx ve Engels *Manifesto* üzerinde Komünistler Birliği kongresinin kapanışının ardından birkaç gün sonra Londra'da ve daha sonra Engels Paris'e gidene kadar Brüksel'de birlikte çalıştılar. Bundan sonra Marx, *Manifesto* üzerinde bütün bir ay tek başına çalıştı. Yeni devrimci öğretinin temel düşüncelerini, içten heyecanı, devrimci ruhu, berrak ve parlak bir üslupla birleştiren kısa ve en özlü bir edebi biçim içinde toparlamaya uğraştı. *Komünist Parti Manifestosu*'nun iki kişi -Marx ve Engels- tarafından yaratılmasına ve *Manifesto*'nun onların yaratıcı işbirliğinin meyvesi olmasına ve metnin bir bölümünün Engels'in *Komünizmin İlkeleri*'ne dayanmasına karşın, bu düşüncelere edebi ifadesini veren Marx'tı. *Manifesto* Marx'ın devrimci bir deha ve büyük bir edebiyat ustası olduğunu gösterdi.

Manifesto'nun taslaklarının yalnızca bir sayfası bugüne kalabildi; ama o bile Marx'ın *Manifesto*'yu yazarken ne güçlüklerle karşılaştığını göstermeye yeter. Marx'ın doyurucu olmayan ifadeleri karalayıp düzelterek doğru kelimeyi yorulmaksızın araştırarak her cümle üzerinde, o cümlenin edebi değerini tartarak çalıştığını görürüz. Üçüncü Bölüm'ün bugün elde bulunan taslağı da Marx'ın *Manifesto*'nun yapısını durmaksızın geliştirdiğini ve ona heryeni taslakta daha da tutarlılık kazandırdığını gösterir. *Manifesto* Ocak ayı sonralarına doğru bitirilmiş ve elyazması Londra'ya gönderilmişti.

[64] Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Moskova, 1966, s. 193.

[65] Célébration a Brüxelles, du deuxieme anniversaire de la Revolution Polonaise dü 22 Fevrier 1846, Brüxelles, 1848, p. 13.

Manifesto Londra'da Komünistler Birliği'in ve Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin bir üyesi olan J.E. Burghard adında bir Alman göçmeninin küçük matbaasında basılmıştı. İlk Almanca baskı Fransa'daki Şubat devrimiyle aynı güne rastladı. Mart 1848 ortalarında Fransa ve Almanya'da dağıtılması için 1000 nüshası Paris'e getirilmişti. Baskının geri kalan kısmı başka ülkelere gönderildi.

Nisan-Mayıs 1848'de aynı matbaa *Manifesto*'nun ikinci baskısını yaptı. Mart 1848'den Haziran'a kadar *Manifesto*, Alman göçmenlerinin gazetesi *Deutsche Londener Zeitung*'da dizi olarak yayımlandı.

Kısa süre içinde *Manifesto*'yu öteki Avrupa dillerinde yayımlamak için de bir çok çaba oldu. Fransa'da 1848'den 1851'e kadar üç ya da dört çevirisi ve 1848'de Paris'te İtalyanca ve İspanyolca çevirileri yapıldı. Fakat bu çeviriler yayımlanmadan kaldı.

Nisan 1848'de o sıralar Barmen'de bulunan Engels *Manifesto*'yu İngilizceye çeviriyordu. Fakat ilk İngilizce çeviri ancak iki yıl sonra Chartist *Red Republican* dergisinde editör Harney'in *Manifesto*'nun yazarlarının Marx ve Engels olduklarını ilk olarak açıklayan önsözüyle birlikte Temmuz ve Kasım 1850 arasında yayımladı. Daha önceki bütün baskılarında ve daha sonraki baskılarının çoğunda *Manifesto* yazarlarının adı konulmadan anonim olarak basılmıştı.

Danimarkaca bir baskı 1848'de Kardeş Demokratlar Derneği'nin Danimarkalı üyelerince yayımlandı. 1848 sonlarında Paris'te Lehçe bir baskısı yapıldı. Ütopik sosyalist Götrek'in dağıtımını yaptığı İsveççe baskı Stokholm'de "Komünizmin Sesi. Komünist Partinin Deklerasyonu" adı altında yayımlandı. Ancak, birlik çağrısı "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin" yerine "Halkın Sesi Hakkın Sesidir" yazılmıştı.

Proletaryanın özgürlük mücadelesi daha geniş boyutlar kazandıkça *Manifesto*'nun yeni baskıları çıktı ve okuyucularının sayısı durmaksızın arttı. 1890'da Engels, "*Komünist Manifesto*'nun tarihi bir bakıma 1848'den bu yana işçi sınıfı hareketinin tarihini yansıtmaktadır"[66] derken haklıydı. Bu büyük eser İspanyol sosyalist José Mesa, Macar proleter devrimcisi Leo Frankel, Marksizmin Rusya'daki öncüsü Georgi Plekhanov, Bulgar Sosyaldemokrat Partisi'nin kurucusu Dimitr Blagoev, ünlü Bolşevik yazar Vaclav Varoşkiy ve Macar komünistlerinin önderi Bela Kun tarafından kendi dillerine çevrilmişti. 1893'de Samara'da bulunduğu sırada Lenin tarafından da Rusça'ya çevrilmiş ve elyazması halinde devrimci çevrelerde okunmuştu.

Manifesto'yu okuyanlar ondaki düşüncelerin ve *Manifesto*'nun kendi üzerlerinde yaptığı muazzam etkiyi hemen hissediyorlardı. *Manifesto*'yu okuduktan sonra Lessner şunları söylemişti: "Coşkunluk ve hayal içinde kaybettiklerimi hedef bilinci ve bilgi içinde buldum."[67]

Ama egemen sınıflar için *Manifesto*'yu okumak bir suçtu. Yıllar boyu pek çok ülkede *Manifesto*'nun yalnızca illegal kanallardan okunabilmesi mümkün oldu. Resmi tepki Marx ve Engels'in dünyanın sömürücülerine vurduğu yerden ses getiren bir darbe indirdiklerini gösteriyordu.

[66] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 103.

[67] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s.150.

İlk Marksist Program

Marksizmin kurucularının 1848 devrimi öncesindeki yaratıcı çalışmalarının doruğu olan *Manifesto* muazzam bir tarihsel öneme sahiptir. *Manifesto* bütün ülkelerin işçilerine kapitalizmin boyunduruğundan kurtulup muzaffer proleter devrimine ilerleyişin yolunu gösteren bir programdı. Engels 1888'de *Manifesto*'nun "Bütün sosyalist edebiyatın halk tarafından en çok bilinen, en enternasyonal eseri, Sibirya'dan Kaliforniya'ya kadar milyonlarca işçi tarafından kabul edilen bir ortak platform"[68] olduğunu söylerken tamamen haklıydı. Lenin de şunları yazmıştı: "Bu eser bugüne kadar yazılmış ciltler dolusu eserin tümüne bedeldir: Bugüne kadar *Manifesto*'nun ruhu uygar dünyanın bütün örgütlü ve döğüşen proletaryasına ilham kaynağı olmuş ve kılavuzluk etmiştir."[69]

Manifesto Marksizmin temellerinin ilk tutarlı ve istikrarlı sergilenişiydi. O güne kadar Marx ve Engels bilimsel komünizmin temel ilkelerinin ve ekonomi teorilerinin başlıca çıkış noktalarını formüle ederek öğretilerinin sağlam teorik temellerini atmışlardı. *Manifesto* Marksizmin bileşenlerinin tek bir organik bütün oluşturduğunu gösterir. Lenin bu konuda şunları yazmıştı: "Bu eser dahiyane bir parlaklık ve açıklıkla yeni bir dünya kavramını, toplumsal hayat alanını da kucaklayan tutarlı materyalizmi, gelişmenin en kapsamlı ve en derin öğretisi olarak diyalektiği, sınıf mücadelesinin ve proletaryanın -yeni, komünist bir toplumun yaratıcısının- dünya çapındaki tarihsel devrimci rolünün teorisinin ana hatlarını sunar."[70]

Manifesto ortaya çıktığı tarihsel durumun ve burjuva dünyasındaki güçlerin komünist hareketin doğuşunu izlerken duydukları korku ve nefretin bir tanımıyla başlar. "Avrupa'da bir heyula kol geziyor - komünizm heyulası. Köhne Avrupa'nın bütün güçleri: Papa ve Çar, Metternich ve Guizot, Fransız Radikalleri ve Alman polis ajanları bu heyulayı kovalamak için bir kutsal ittifak kurdular."[71] Marx ve Engels komünizme atılan bütün iftiraları çürütmenin tek ve en iyi yolunun devrimci öğretilerinin ilkelerinin sağlam ve açık olarak ortaya konulması olduğuna inanıyorlardı.

Manifesto kapitalizmin kökenini ve gelişmesini gözler önüne serer ve kapitalizmin iç çelişkilerini, proletaryayla burjuvazi arasındaki derinleşen ve genişleyen sınıf antagonizmlerini sergiler. Feodalizmin yerini alan kapitalizmin kuruluşu, üretici güçlerin büyümesinde, ekonomik gelişmesinin ilerlemesinde, bilim ve kültürün yücelmesinde eşi görülmemiş bir artışla birlikte yürür. Ama gelişmesinin belirli bir aşamasında burjuva toplumundaki üretim ilişkileri -daha önceki üretim biçimlerinde olduğu gibi- büyüyen üretici güçleri karşılayamaz hale gelip, onların gelişmesini engelleyen bir bukağıya dönüştü, bütün kapitalist dünyayı sarsan ekonomik bunalımlar doğurdu. *Manifesto* burjuva toplumunu, efsunlarıyla çağırdığı cinler aleminin güçlerini artık zaptedemeyen büyücüye benzetir. Feodalizmle mücadele ederken ilerici bir sınıf olan burjuvazi, gerici bir sınıfa ve toplumsal ilerlemenin önüne dikilen bir engele dönüşmüştür artık.

Manifesto kapitalist toplumun gerçek doğasını, işçileri acımasızca sömürmesini,

[68] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 27.
[69] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 263.
[70] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 48.
[71] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 108.

insanlık dışı ahlâki ve paranın insan ilişkilerini alınıp satılan nesnelere, insan onurunu, bilgisini ve becerisini bir değişim değerine dönüştüren sınır tanımaz egemenliğini genel olarak sergiler. Kapitalist sistem insanla insan arasında her türlü örtüyü üzerinden atmış kişisel çıkardan, zayıfın güçlü tarafından sömürülmesini ve soyulmasını uluslar arasındaki ilişkilerin ilkesi haline getiren kaba "nakit ödeme"den başka hiçbir bağ bırakmaz. Burjuvazi nasıl kırı şehre bağımlı bir hale getirmişse, ekonomik gelişmelerinin başlangıcında bulunan ülkeleri de "uygar ülkelere, köylü ulusları burjuva uluslara, Doğu'yu Batı'ya öylesine bağımlı"[72] hale getirir.

Burjuvazinin egemenliği bütün ulusları sömürge bağları içine almış ve kanlı, yıkıcı savaşlara yol açmıştı.

Burjuvazi yüzlerce ve binlerce işçiyi büyük fabrikalarda toplayarak ve daha yüksek bir işbölümü biçimine ve ekonominin çeşitli dalları arasında daha yakın bağlar oluşmasına yol açarak üretimi toplumsal bir temel üzerine getirdi. Ne var ki, özel kapitalist mülkiyet ve mülk edinme biçimi üretimin toplumsal karakteri ile bağdaşmayan bir çelişmeye düştü. Kapitalist ekonominin yasalarının işleyişi nesnel olarak bütün kapitalist sistemle birlikte üretim araçlarındaki kapitalist özel mülkiyeti ortadan kaldırmanın da yollarını açar.

Ancak, Marx ve Engels kapitalizmin çöküşünün kaçınılmazlığını kanıtlamakla birlikte bunun kendiliğinden olmayacağını önemle belirtiyorlardı. Kapitalizmin mezar kazıcısı rolünü kapitalist sistemin kendisi tarafından yaratılan belli bir sınıf üstlenecekti. Burjuvazi "Yalnızca kendi ölümünü getirecek olan silahları yaratmakla kalmamış, bu silahları kuşanacak insanları -modern işçi sınıfını- proleterleri de yaratmıştır."[73]

Can çekişen hiçbir sınıf tarih sahnesini kendiliğinden terk etmez; bu yüzden burjuvazi de yalnızca sert bir sınıf mücadelesiyle ve proleter devrimiyle devrilebilir.

Bu devrimci sonuç sınıf mücadelesinin toplum tarihindeki rolünün derin bir çözümlenmesi üzerine temellendirilmiştir. İlkel toplumun çözülüp dağılmasından beri ezenlerle ezilenler arasındaki mücadele tarihsel gelişmenin ardındaki başlıca devindirci güç olmuştur. Burjuva toplumu iki sınıfı burjuvazi ve proletarya arasındaki, diğer sınıf ve tabakaların -köylülük, küçük esnaf ve zanaatkârlar ve lumpen proletaryanın- ara rol oynadıkları antagonizmi açığa çıkarmıştır. Kapitalizm geliştikçe köylülük ve kırın orta kesimleri çöktüler ve yok oldular. Artık ilerlemelerinin ve devrime gidebilmelerinin tek yolu işçi sınıfıyla birleşmek, onunla onun önderliği altında eylem birliğine girmekti.

Manifesto işçi sınıfının o güne kadar tarih sahnesine çıkmış sınıfların en devrimcisi olarak dünya tarihinde oynayacağı rolün kapsamlı bir açıklanışını içerir. Öteki ezilen sınıflar tabakalaştıkları ve birbirlerinden koptukları halde, proletarya kapitalist işletmelerde merkezileşmiş ve yoğunlaşmış, durmaksızın büyümüş ve işte tam da bu durumdan ötürü tüm ücretli kölelik sisteminin amansız ve eşi görülmedik bir düşmanı olarak mücadele alanında boy göstermişti. İşçilerin sonuna kadar mülksüzleşmeleri onları devrimcileştiren bir etken haline gelir ve kapitalizme karşı tutarlı mücadele edebilecek bir konuma getirir. "Onların kendileri için alakoyacak-

[72] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s. 112.
[73] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s. 114.

ları ve güçlendirecekleri hiçbir şeyleri yoktur; onların görevi özel mülkiyetin güvenliği için kurulmuş bütün koruganları yıkmaktır."[74] Hem, işçi sınıfı kapitalizme karşı savaşını yalnızca kendisi için sürdürmemektedir. O, kurtarıcı görevini, bütün ezilenlerin bütün çalışan insan soyunun çıkarları için onları bütün zamanlar boyunca her türlü baskı ve sömürüden kurtararak yerine getirir.

Manifesto, kendiliğinden ayaklanmalardan ve makinaların tahribinden başlayarak amaçlarının ne olduğunu kavrayan ve güçlerini ulusal ölçekte birleştirmeyi başaran devrimci proletaryanın örgütlü direnişine kadar işçilerin burjuvaziye karşı mücadelelerinin geçtiği çeşitli aşamaları gösterir. Bu burjuva toplumunun bağrında kaçınılmaz olarak açık bir devrimin patlak verişine kadar gelişen ve burjuvazinin yıkılması ve proletaryanın egemenliğinin kurulmasıyla sonuçlanan az çok örtülü bir iç savaştır.

Marx ve Engels proletarya devriminin gidişatındaki başlıca aşamaları tanımlayarak proletaryanın atacağı ilk adımın "proletaryayı egemen sınıf durumuna getirmek, demokrasi savaşını kazanmak"[75] olduğunu söylüyorlardı. Onlar proletaryanın egemenliğini sınıfsız bir komünist topluma varmak için bütün sermayeyi adım adım burjuvazinin elinden söküp almak, bütün üretim araçlarını proletarya devletinin ellerinde toplamak ve üretici güçlerin toplamını mümkün olan en büyük bir hızla artırmak için kullanması gerektiğini açıkladılar

Proletarya diktatörlüğü düşüncesi -kendi doğası itibariyle demokratik olan ve geniş çoğunluğun çıkarlarını savunan ve onların desteğine dayanan bir proleter iktidarı kurma düşüncesi- *Manifesto*'nun ekseniydi. "Proletarya diktatörlüğü" teriminin henüz *Manifesto*'da kullanılmamış olduğu bir gerçektir, çünkü Marx ve Engels'in devrimci proletaryanın siyasal egemenliği düşüncesini dile getiren formülü mükemmelleştirmeleri için daha 1848-1949 devriminin deneyimlerinden yararlanmaları gerekiyordu. Ama proletarya diktatörlüğü kavramının kendisi, proletarya devleti, yalnızca açıklıkla ifade edilmekle kalınmamış, bilimsel olarak temellendirilmişti de.

Proletarya hiçbir zaman hiçbir şekilde iktidarını sürekli kılmaya çabalamayacak ve tarih boyunca bu tutumu takınabilen tek sınıf olacaktı. O siyasal egemenliğini yalnızca sömürücü sınıfların yok edilmeleri, sınıfların genel olarak varlığını yaratan koşulların ortadan kaldırılması ve yeni sınıfsız toplum ilişkilerinin nihai zaferinin teminat altına alınması için gerekli olan dönem için kuracaktı.

Dahiyane görüşleriyle Marx ve Engels komünizmin bir anda değil, eski toplumun yeni topluma kerte kerte dönüşmesi sırasında kurulabileceğini belirterek komünizmin belli başlı özelliklerini genel hatlarıyla ortaya koydular. Proletarya devletinin bu dönüşümü sağlaması için gereken tedbirleri genel olarak ortaya koymakla birlikte bu konuda dogmatik değillerdi; zira yeni bir toplumu inşa etme pratiğinin ve somut koşulların nelerin düzeltilmesinin gerekli olacağını göstereceğine inanıyorlardı. Marx ve Engels gelecekteki sistemin ayırdedici özelliklerini o zaman için ancak en genel anlamda tanımlayabilirlerdi.

Komünist devrim her türlü toplumsal köleliğe ve bir insanın ötekilerin zararına asalakça var olmasına ve bununla birlikte sömürüye bir anda ve toptan son verecek-

[74] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s. 118.
[75] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt I, s.126.

ti. Ulusal baskı yok edilecekti. Sömürgeci baskılara ve kanlı savaşlara sonsuzluğa kadar son verilecekti.

Marx ve Engels komünizmin maddi üretimin gerçekten gelişip serpilmesiyle, toplumun bütün üyelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarının en tam ve en geniş ölçüde doyurulmasına hizmet edecek olan üretici güçlerin gelişmesiyle kurulabileceğine inanıyorlardı. "Burjuva toplumunda canlı emek, birikmiş emeği artırmanın bir aracından başka bir şey değildir. Komünist toplumdaysa birikmiş emek emekçinin varlığını genişletmek, zenginleştirmek ve kolaylaştırmak için bir araçtan başka hiçbir şey olamaz."[76] Kafa ve kol emeği arasındaki ayrımı kaldırmanın bir yolu da "eğitimin, sınai üretimle birleştirilmesi"[77] olacaktı. Kırla şehir arasındaki farklılık yavaş yavaş ortadan kaybolacaktı. O zaman kırda yaşayan nüfus "kır hayatının bönlüğünden" kurtulacaktı. Kadınların eşitsizliği bütünüyle ortadan kaldırılacaktı.

Marx ve Engels komünist toplumda bütün insan ilişkilerinin üzerinde yükseleceği yüce insancıl ilkelerin neler olduklarını belirttiler. Gerçek bireysel özgürlük ve bireysel çıkar ile toplumsal çıkarlar arasındaki gerçek uyum komünizmde kurulacaktı. Komünist toplum, içinde "her birinin özgürce gelişmesinin, hepsinin özgürce gelişmesinin koşulu olacağı"[78] eşit emekçilerin ortaklığı olacaktı. Bilimsel komünizmin *Manifesto*'da dile getirilen düşünceleri gerçek insancıllığın bir ifadesiydi ve çalışan insanların yüzyıllar süren özlemlerinin, baskıdan kurtulmak ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik, barış ve mutluluk içinde yaşamak isteklerinin gerçekleştirilmesi için tutulması gereken doğru yolun ne olduğunu tanımlıyordu.

Manifesto'nun büyük bir başarıyla, proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirip toplumu dönüştürmesinin gerekli koşulu olan işçi sınıfının örgütlendiricisi ve öncüsü durumundaki proleter partisi öğretisinin temellerini atıyordu.

Marx ve Engels Komünist Partisi'nin proletaryanın öncüsü olarak oynadığı rolü şu sözlerle dile getirdiler: "Komünistler bu yüzden bir yandan, pratikte bütün ülkelerin işçi sınıfı partilerinin en ileri ve en kararlı, öteki partilerin hepsini ileriye doğru iten kesimidirler; öte yandan, teoride büyük proleter kitlesi karşısında proletarya hareketinin ilerleme çizgisini, koşullarını ve genel nihaî sonuçlarını açıkça kavrayabilmenin avantajına sahiptirler."[79]

Manifesto herhangi bir evrensel reçete ortaya atmaksızın proletaryanın devrimci partisinin temel taktiklerini ortaya koydu. *Manifesto* komünistlerin bir modele değil, tarihsel koşullara göre tutum alması gerektiğini vurguluyordu. Parti kendi somut siyasetini formüle ederken özgül, yerel koşullar ne olursa olsun en az bunlar kadar gerekli olan genel taktik ilkeleri de göz önüne almak zorundaydı. Bu taktikler kısaca şöyleydi. İşçi sınıfının acil amaçlarının nihai hedeflerine tabi kılınması, proletaryanın ulusal ve enternasyonal görevlerinin birliğinin sağlanması, müttefiklerinin yanılgıları karşısında eleştirel bir tavır takınmakla birlikte çeşitli devrimci ve ilerci akımların desteklenmesi.

Marx ve Engels komünist hareketin enternasyonal niteliğini vurgulayarak proletarya enternasyonalizminin zorunlu bir sonucu olduğu önermesine gerçeklik kazan-

[76] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s. 121.
[77] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s.127.
[78] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s.127.
[79] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s. 120.

dırdılar. Uluslararası proletarya dayanışmasının, yani farklı ülkelerin proletaryasının görüş ve eylem birliğinin önemini belirttiler. Yaptıkları büyük birlik çağrısı "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!"- dünya işçilerinin ortak sınıf çıkarlarının ve ortak hedeflerinin çarpıcı ifadesiydi.

Marx ve Engels, komünistlere insanın kendi emeğinin ürünü olan nesnelerin kişisel mülk edinilmesi hakkının ortadan kaldırılması, vatanın, milliyetin, ailenin, eğitimin, vbg. ortadan kaldırılması gibi saçma niyetler yüklemeye kalkışan iftiracıların yalanlarını yüzlerine çarptılar. Burjuva ideologları, köylülerin ve zanaatkârların küçük mülklerini mahvederek, işçileri makinenin bir parçası haline getirerek, eğitimi zenginlerin bir ayrıcalığı haline getirip işçileri sürekli cehalet içinde bırakarak kapitalist toplumun kendisinin yaptığı şeylerle komünistleri suçluyorlardı. Burjuva toplumu evliliğin kutsallığından iki yüzlüce söz ederek resmi ve gayri resmi fuhuşun üzerini örtüyordu.

Komünistlerin vatanı ve milliyeti kaldırma niyetlerine değinen Marx ve Engels şunları yazdılar: "İşçilerin vatanları yoktur. Biz onlardan kendilerinde bulunmayan bir şeyi alamayız."[80] Bu ifade proletaryanın "vatan savunma" bahanesiyle öteki ülkeleri tutsak etmeye ve yağmalamaya kalkışan burjuva şovenizmine düşmanlığını vurguluyordu. Farklı ülkelerin işçileri, bu ulusları ezen "kendi" burjuvalarının aksine, ezilen ulusların emekçileriyle ortak bir enternasyonal kadere ve dayanışma anlayışına sahipti.

Bu ifade proletaryanın burjuva vatan anlayışına karşı tutumunun yalnızca bir yanını yansıtıyordu; *Manifesto*'nun başka pasajları da Marx ve Engels'in ulusal nihilizme karşı takındıkları olumsuz ve karşıt tutumu gösterir. Marx ve Engels işçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesinin her şeyden önce bir ulusal mücadele olduğunu ve her ülkenin işçi sınıfının önce ulusun bütün ilerici güçlerini birleştirerek kendi burjuvazisini ortadan kaldırması gerektiğini söylediler. Emekçi halk, gerçek bir vatana ancak işçi sınıfı zafer kazandığı zaman kavuşacaktır. Proletarya bütün ulusal dar görüşlülükten ve ulusal kibirden kurtulmuştur ve onun ulusal çıkarları, eğer doğru bir şekilde anlaşılacak olursa enternasyonal çıkarlarıyla özdeş ve proleter enternasyonalizminin ilkeleriyle tam bir uygunluk içindedir.

Manifesto, sosyalizm bayrağının kendilerine ait olduğunu iddia eden çeşitli ideolojik akımlar üzerinde de duruyordu. *Manifesto*, feodal Hıristiyan sosyalizminin sınıfsal özünün ve gerici yöneliminin Almanya'daki türü "gerçek sosyalizm" olan küçükburjuva sosyalizminin derin bir çözümlemesini içeriyordu. Marx ve Engels en büyük zararın Proudhon'un küçükburjuva reformist öğretileri de dahil olmak üzere burjuva ya da tutucu sosyalizm başlığı altında topladıkları reformist akımlardan geldiğine inanıyorlardı.

Manifesto, eserleri kapitalizmin eleştirilmesine ve işçi sınıfının aydınlatılmasına büyük hizmette bulunan bilimsel komünizmin habercileri büyük ütopik sosyalistler Saint-Simon, Fourier ve Owen'den büyük bir saygıyla söz ediyordu. Ancak proletaryanın sınıf mücadelesi geliştikçe, bilimsel komünist düşünceler şekillendikçe ütopik sosyalizm hayattan gittikçe koptu ve pratik önemini kaybetti. Bu öğretilerin sakatlıklarına ve zaaflarına dogmatikçe sarılanlarsa gerici sekterlere dönüşerek yozlaştı.

[80] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s. 124.

Manifesto, şu ateşli sözlerle sona erer: "Bırakınız hakim sınıflar bir komünist devrimin korkusuyla titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yok, ama kazanacakları bütün bir dünya vardır."

"Bütün Ülkelerin İşçileri, Birleşin!"[81]

Enternasyonal işçi sınıfı hareketinin programının ilk formülasyonu büyük bir bilimsel başarı oldu. *Manifesto* tutarlı bir devrimci dünya görüşü olarak Marksizm'e son cilayı çekti. Devrimci teorinin gelişmesinin önüne yeni ufuklar açarak ve onu devrimci mücadele pratiğine dönüştürerek sosyalizmin bir ütopyadan bilime dönüşmesinde belirleyici bir adım oldu.

[81] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, Cilt 1, s. 137.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEVRİMLER DÖNEMİ: 1848-1849

Devrim yılları 1848-1849'da Birlik kendini iki bakımdan kanıtladı: İlk olarak, Birlik üyeleri hareket boyunca basında, barikatlarda, savaş alanlarında ve her yerde, tek kararlı devrimci sınıfın, proletaryanın önsaflarında enerjik olarak yer aldılar İkinci olarak, Birlik'in hareket hakkındaki görüşünün... tek doğru görüş olduğu kanıtlandı.

Karl Marx - Friedrich Engels

Avrupa'da Devrimler Patlak Veriyor Marx Brüksel'den Kovuluyor

22-24 Şubat 1848'de Fransız halkı "bankerlerin kralı" Louis Philippe'i devirdi ve cumhuriyeti ilan etti. 13 Mart'ta Avusturya'nın başkenti Viyana'da, 18 Mart'ta Prusya'nın başkenti Berlin'de ayaklanmalar başgösterdi. Kitlelerin baskısıyla Metternich'in polis rejimi yıkıldı ve İmparator bir anayasa getireceğine söz vermek zorunda kaldı. Prusya'da burjuva muhalefet iktidara geldi. Viyana ve Berlin'deki halk zaferleri öteki Alman devletlerindeki devrimci hareketleri daha da yoğunlaştırdı.

18-22 Mart'ta Milano sokaklarındaki kahramanca savaşların ardından halk Joseph Redetszky komutasındaki Avusturya ordusunu şehirden sürüp çıkardı. Venedik, Piedmonte ve Roma'da kitleler başkaldırarak ayaklandılar. Devrimci yükseliş Batı'da burjuva aristokratlarının İngiltere'sinden Doğu'da serf sahiplerinin Rusya'sına kadar bütün Avrupa'yı bir baştan bir başa sürüp geçti.

1848-1849 devrimlerinin tarihsel kökleri esas olarak Avrupa'nın pek çok ülkesinde o zamana kadar hâlâ hüküm sürmekte olan mutlak krallıklarla kapitalizm arasındaki derinleşen çelişkilerde yatar. Fransa'da mutlak krallık 18. yüzyıl sonunda ortadan kaldırılmıştı; oradaki yeni burjuva demokratik devrime yol açan şey burjuvazinin siyasi yönetiminin en üst tabakası olan mali seçkinlerin kapitalizmin gelişmesinin önüne diktiği engellerdi. Öteki ülkelerdeyse devrimin başlıca görevleri mutlak krallıkları devirmek, toprak soylularının ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak, yabancı boyunduruğunu kırmak ve birleşik ulusal devletler oluşturmaktı.

1848 devrimleri klasik burjuva devrimlerinden -Fransa'daki büyük burjuva devrimi- geniş siyaset arenasına yeni bir sınıfı, proletaryayı, sokmuş olması ile ayrılır. Proletaryanın oynadığı devrimci rol en çarpıcı biçimde işçilerin bir toplumsal cumhuriyet kurmak için silah elde döğüştükleri Fransa'da görüldü. İşçi sınıfı Fransa'da olduğu gibi kendi siyasal ve toplumsal isteklerini hemen ileri sürecek bir durumda olmamasına rağmen Viyana ve Berlin'deki barikat savaşları boyunca belirleyici bir rol oynadı.

Kapitalist toplumun başlıca iki sınıfı arasındaki çelişmeler en çok kapitalizmin kalesi İngiltere'de gelişmekle birlikte öteki bazı Avrupa ülkelerinde de kendini gösteriyordu. Böylece 1848 devrimleri daha başlarken Marx ve Engels'in *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'da devrimci kavgada güçlerin mevzilenmesine ilişkin öngörüleri doğrulandı: "Her yerde proletaryanın soluğu burjuvazinin ensesindedir."[1]

[1] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14, s. 502.

Marx, devrimci dönemlerin halk kitlelerinin ileriye doğru büyük bir atılım yaparak insan soyunun gelişmesinin önündeki bütün engelleri silip süpürdükleri dünya tarihinin en önemli ve hayati anları olduğuna inandığından, Fransa'daki Şubat devrimine ve onun öteki ülkelerdeki yankılarına ilişkin haberleri işittiğinde büyük bir hoşnutluk duymuştu.

Fransa'daki olaylar bir anda Belçika'yı da etkiledi ve cumhuriyet taraftarı bir hareket başladı. Marx Komünistler Birliği'nin komünlerinin, Alman İşçileri Derneği'nin ve Brüksel Demokratik Birliği'nin halkın örgütsüzlüğünün üstesinden gelmelerine ve onlara önderlik etmelerine yardımcı olmaya çalıştı.

Demokratik Birlik Komitesi 27 Şubat'ta yaptığı toplantıda, belediye konseyinin burjuva sivil muhafızlarından başka işçi ve zanaatkârlardan oluşan silahlı müfrezeler kurmasını istemeyi kararlaştırdı. Demokratik Birlik'in kendisi de işçileri silahlandırmayı başardı. Marx daha on beş gün kadar önce babasının mirasından kendisine düşen payı almıştı ve silah satın alınması için büyük bir miktar katkıda bulundu.

Demokratik Birlik Marx'ın etkisiyle çeşitli ülkelerdeki demokratlar ve proleter devrimcileri arasında eylem birliği kurulması için belirli bazı adımlar attı. 28 Şubat'ta Birlik Komitesi Geçici Fransa Hükümetine bir kutlama mesajı, *Northern Star*'ın yayın yönetmeni ve Kardeş Demokratlar'ın Sekreteri Harney'e de Chartistlerin çok yakında bir Halk Meclisi kurulmasını başaracaklarını umduklarını dile getiren bir mektup gönderdi.

Marx nerede olursa olsun kitlelerin mücadelesinden hiçbir zaman ayrı kalmadı ve bütün bilgi ve enerjisini bu mücadeleye adadı. Bu, ona Belçika, Fransa ve İngiltere'deki demokratlar arasında büyük bir saygınlık kazandırdı. 1 Mart'ta Geçici Fransa Hükümeti üyelerinden Ferdinand Flocon'dan Fransız halkı adına bir mektup aldı. Mektup şöyleydi: "Zalimler tarafından kovuldunuz, ama özgür Fransa kapılarını size bir kere daha ardına kadar açıyor."[2]

Marx, devrimci mücadelenin ortasında bulunmaya hasretti, demokratları ve özellikle yabancıları tutuklamaya başlayan Belçika Hükümeti de Paris'e gidişini çabuklaştırdı. 3 Mart öğleden sonra 17.00'de 24 saat içinde Belçika'yı terk etmesi emredildi.

Bu olaydan az evvel Londra'daki Komünist Merkez Komitesi'nden, Komite'nin bütün yetkilerini Brüksel Bölge Komitesi'ne devrettiğini bildiren bir mesaj almıştı. İngiltere'den ayrılarak kıta Avrupa'sına geçmeye hazırlanan Schapper, Bauer ve Moll ve öteki Merkez Komite üyeleri yeni devrim döneminde Birlik'in gerçek önderi olan Marx'ın yönetimi kendi ellerine alması gerektiğine inanıyorlardı. Ancak Brüksel'deki durum Marx hakkındaki sürgün kararından ve Wolff'la birlikte Birlik'in başka bazı önderlerinin tutuklanmış olmalarından ötürü elverişsizdi. Bu yüzden Marx Brüksel'i terketmezden az önce yeni kurulan Brüksel Merkez Komitesi'ni evinde toplantıya çağırdı ve komite orada, Merkez Komitesi'nin yerinin Paris'e taşınmasını kararlaştırdı. Marx'ı da yeni bir Merkez Komite kurmakla yetkili kıldı. Bundan sonra Brüksel Merkez Komitesi kendisini feshetti.

Polis, Marx'ın evine baskın yaptığı sırada toplantı halinde olan beş adam kendilerini evden dışarıya zor atabilmişlerdi. Polis, Marx'ın evinde arama yaptı ve gerekli belgeleri yanında bulundurmadığı gerekçesiyle tutukladı. Tutuklanması sırasında kendisine eziyet edildi ve sonra da bir hapishane hücresine atıldı.

[2] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14, s. 676.

Marx'ı sormak için polis merkezine giden Jeny ve Belçikalı Komünist Gigot da tutuklandılar. Yanlarında pasaportları bulunmadığı için serserilikle suçlanıyorlardı, ama bunun saçmalığı öylesine açıktı ki ertesi gün sulh yargıcı kendilerini serbest bırakmak zorunda kaldı.

Belçika polisinin keyfi davranışlarına yöneltilen bir yığın protesto karşısında hükümet Marx'ı serbest bırakmaya zorlandı; ama Marx da kendisine ülkeyi terketmesi için tanınan yirmi dört saat dolmuş olduğu için ailesiyle birlikte yanlarına kişisel eşyalarını bile alamadan Brüksel'den ayrılmak zorunda kaldı.

Marx'a ve eşine "örnek meşruti ülke" Belçika'da yapılan bu iğrenç davranışlar Marx'ın *Réforme* dergisine verdiği demeçle ve Engels'in *Northern Star* yayın yönetmenine yazdığı mektupla teşhir edildi. Basında yükselen protestolar ve parlamentoda yöneltilen sorular hükümeti Marx'a kötü davranan memurların görevlerinden alındıklarını ilan etmek zorunda bıraktı.

Marx Paris'te. Devrim İhracı Planlarına Karşı Savaş

Marx, Paris'e gelişinin hemen ardından Komünistler Birliği'nin yeni Merkez Komitesini oluşturmaya başladı ve çok geçmeden Brüksel'de kalmış olan Engels'e yeni Merkez Komitenin başkanlığında Marx, Sekreterliğinde Schapper ve üyeliklerinde de Wallau, Wolff, Moll, Mauer ve Engels olmak üzere kurulduğunu bildirdi. Marx arkadaşının mümkün olduğu kadar çabuk Paris'e gelmesini istiyordu.

O sıralar yabancı göçmenler -Almanlar, Polonyalılar, Belçikalılar, İrlandalılar ve İspanyollar- arasında ülkelerini kurtarmak ve cumhuriyeti kurmak için silahlı müfrezeler oluşturmak düşüncesi hayli yaygındı. Paris'teki Demokratik Dernek önderleri olan tanınmış şair Herwegh ve bir zamanlar *Deutsche-Brüsseller-Zeitung*'un yayın yönetmenliğini yapan Bornstedt bir Alman lejyonunun oluşturulmasına başlamışlardı bile.

İlk başlarda yaptıkları ajitasyon devrimci eyleme hasret Alman göçmenleri arasında hayli başarılı oldu; hattâ Marx'ın Paris'e gelişinden önce Demokratik Dernek Komitesine seçilmiş olan Weerth tarafından bile olumlu karşılandı. 6 Mart'ta yapılan bir toplantıda Karl Schapper de bir silahlı lejyon kurulması fikrini destekledi. Ancak Marx çok geçmeden onları bunun zararlı ve boş bir girişim olacağına ikna etti. Bu düşüncenin savunucularından Bornstedt 16 Mart'ta Komünistler Birliği'nden çıkarıldı.

Ayrıca bu düzmece "devrim ihracı" düşüncesi en iyi Alman işçilerinin sınırı geçerlerken öldürülmeleri, en azından hapse atılmaları tehlikesini de beraberinde taşıyordu. Marx bu maceracı planlara şiddetle karşı çıktı. Engels daha sonraları bu olayla ilgili olarak şunları anlatmıştı: "Devrimle bu şekilde oynanmasına kararlı olarak karşı koyduk. O sıralarda Almanya'nın bağrında süregiden kaynaşmanın ortasına, devrim ithal etmek için dışarıdan zorla müdahalede bulunmak Almanya'daki devrimin kendisini küçümsemek, gerici hükümetleri güçlendirmek ve lejyonerleri... savunmasız bir halde Alman birliklerinin ellerine teslim etmekten başka bir anlama gelmezdi."[3]

Marx'ın inisiyatifiyle Demokratik Derneğin karşısına onu dengelemek için bir

[3] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 184.

başka açık dernek kuruldu: Alman İşçileri Kulübü. Komünistler Birliği'nin dört Paris komününün 9 Mart'ta yaptıkları toplantıda Marx'ın sunduğu tüzük taslakları onaylandı. Kulübün St. Denis Sokağı'ndaki Picard Kahvesindeki toplantılarında Marx ve kısa bir süre önce Paris'e dönmüş olan Engels ve yandaşları işçileri lejyona katılmamaya ikna ettiler ve onlardan teker teker ülkeye dönerek devrim için çalışmalarını istediler. Marx Fransa'daki devrimin yapısını ve gelecekte alacağı durumu açıklığa kavuşturdu. Bir toplantıda işçilere okuduğu uzun raporda, Şubat devriminin hareketin yalnızca başlangıcı olduğunu ve Şubat devrimini çok geçmeden proletarya ile burjuvazi arasındaki açık bir mücadelenin izlemesinin kaçınılmaz olduğunu ve Avrupa'daki devrimlerin geleceklerinin büyük ölçüde bu mücadelenin sonucuna bağlı bulunduğunu açıkladı. Alman işçilerinden kendilerini Fransız proletaryasının yaklaşmakta olan mücadelesine hazırlamalarını istedi ve onlara öteki ülkelerde olup bitenler hakkında bilgi verdi. Ancak kendisi de, Engels de esas olarak Alman devletlerinde başgösteren devrimin yapısını ve belirleyici özelliklerini açıklamaya ağırlık verdiler.

Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri

Marx ve Engels komünistlerin siyasal platformlarını, strateji ve taktiklerini, devrimci kitle mücadelesine yol gösterecek başlıca taleplerini formüle etme göreviyle karşı karşıyaydılar.

Komünist taktiklerin genel ilkeleri *Komünist Manifesto*'da ortaya konulmuştu; şimdiyse mesele bunları Fransa'daki Şubat devriminin ve Viyana ve Berlin'deki Mart olaylarının doğurduğu unsurlardan hareketle somut olarak formüle etmekteydi. Mart devriminin hemen ardından iktidarı ele geçiren liberal burjuvazinin kitlelerin devrimci mücadelesinden, özellikle de Fransız işçi sınıfından dehşete düştüğü ve gerici güçlerle korkakça uzlaşma yolları aradığı ortaya çıktı. Burjuva demokratik devrimi ancak ulusun en ilerici güçleri sonuca ulaştırabilir, devrimin başlıca görevlerinin yerine getirilmesini sağlayabilirdi.

Marx ve Engels siyasal ve ekonomik olarak bölünmüş Almanya'nın birleştirilmesinin bu ülkede devrimin temel meselesi olduğuna inanıyorlardı. *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri* proletaryanın bütün Alman halkının çıkarlarına karşılık veren ulusal programını formüle ediyordu. İlk ve temel talep şuydu: "Almanya'nın tümünün bölünmez ve tek bir cumhuriyet olduğu ilan edilecektir."[4] O tarihsel koşullar altında ancak böyle bir cumhuriyet Almanya'nın birliğini engelleyen Prusya ve Avusturya arasındaki düşmanlık, çeşitli sülalelerin egemenliği, eyaletçilik gibi etkenlerin ortadan kaldırılmasını, Alman ulusunun oluşumunun tamamlanmasını ve işçi sınıfının ulusal ölçekte birleşmesi için gerekli olan temellerin atılmasını sağlayabilirdi.

Marx ve Engels Almanya'nın birleştirilmesi mücadelesini demokrasi mücadelesinin organik bir parçası olarak gördüler ve bütün siyasal sistemin demokratik dönüşümünü amaçlayan taleplerini ileri sürdüler. Başlıca talepleri şunlardı: 21 yaşını bitirmiş herkese eşit oy hakkı, Parlamento üyelerine maaş ödenmesi, bütün halkın silahlandırılması, yasal muamelelerin ücretsiz yapılması, Kilise ve Devletin bütü-

[4] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 183.

nüyle ayrılması ve bütün halk için ücretsiz eğitimdi. Marx ve Engels, küçükburjuva demokratlarının aksine bu genel demokratik talepleri, devrimin nihai hedefleri olarak değil, proletaryanın gelecekte sosyalizm adına girişeceği mücadele için elverişli koşulları yaratacak siyasal tedbirler olarak görüyorlardı. Demokrasi mücadelesinin sosyalizm mücadelesinin bütünleyici bir parçası olduğuna inanıyorlardı.

Devrimin önündeki başlıca görev yalnızca soyluların siyasal egemenliğini ortadan kaldırmak değil, bunun ekonomik temelini, yani büyük toprak mülkiyetini de ortadan kaldırmaktı. *Talepler* komünistlerin tarımsal programını da buna uygun olarak formüle ediyordu: Angarya, kiracılık vbg. feodal hizmetlerin karşılıkları ödenmeksizin kaldırılması, krallığa ya da öteki feodallere ait arazilerin, madenlerin, vbg. devlete devredilmesi. Büyük ölçekli çiftçilik en son bilimsel yöntemlerle ve bütün toplumun çıkarları adına, ulusallaştırılmış topraklar üzerinde yürütülecekti. Yalnızca feodal kalıntıların köklerinin kazınılmasıyla kalınmayacak, köylülerin kapitalistler tarafından sömürülmesi ihtimalinin de önüne geçilecekti (köylülerden kastedilen küçük çiftlik sahipleri ve kiracılardı). Demokratik devlet, köylülerin ipoteğe verilmiş toprakları üzerindeki ipotekleri kaldırarak toprakları geri verecekti; bütün kiralar ve çiftlik vergileri de devlete ödenecekti.

Bu, Alman devrimi içinde yer alan partilerin ileri sürdükleri tarımsal programların en radikaliydi ve *Taleplerin* öteki birkaç noktasıyla birlikte yalnızca burjuva demokratik devrimde ileri sürülebilecek "son söz" olarak kalmıyor, sosyalizme doğru da bir adım atıyordu. Bu geçici tedbirler feodal toprakların, madenlerin, ipoteklerin ve kiraların ulusallaştırılmasından başka demiryollarının, buharlı gemilerin, postanın da millileştirilmesini, miras hakkının kısıtlanmasını, artan oranlı vergiler getirilerek tüketim mallarından alınan vergilerin kaldırılmasını, ulusal atelyelerin açılmasını, devletin bütün işçilere iş bulmasını ve çalışamayacak durumda olanların korunmasını içeriyordu. Bütün bunlar gelecekteki proleter devrimine geçişi ve proleter devrimin ana hedefine -burjuva özel mülkiyetinin kaldırılması- varınasını kolaylaştıracaktı.

Marx ve Engels, proletarya ve müttefiklerini -küçükburjuvazi ve küçük köylüler- *Talepleri* devrimci mücadele yoluyla gerçekleştirmeye yetenekli tek güç olarak görüyorlardı. Bu mücadelenin kaplayacağı tarihsel dönem yalnızca Almanya'nın kendi içindeki sınıf güçleri arasındaki ilişkilere değil, daha gelişmiş ülkelerdeki -Fransa ve İngiltere- devrimci mücadelenin gidişatına da bağlıydı.

Talepler o güne değin proletaryanın burjuva demokratik devrim içinde getirmiş olduğu ilk programdı. Bu talepler Paris'te bir kitapçık halinde yayımlanmış ve Nisan başlarında da birkaç Alman gazetesinde yer almıştı. *Talepler* Almanya'ya giderken yanlarında götürmeleri amacıyla Komünistler Birliği üyelerine *Komünist Parti Manifestosu*'yla birlikte dağıtılmıştı. Komünistler Birliği Merkez Komitesi Almanya'ya teker teker 300-400 kadar işçi göndermeyi başardı. Marx'la Engels de Nisan başlarında devrime katılmak üzere anayurtlarına doğru yola çıktılar.

Almanya'da Devrimci Faaliyetin Başlaması

Marx ve Engels yol üzerinde Mainz'de birkaç gün konakladılar. Marx daha Paris'teyken Merkez Komite üyelerinden Wallau'yu Almanya'da kurulmasına başlanılan işçi birliklerinin eylemlerini merkezileştirmesi için ilk girişimleri yapmak üzere memleketi olan Mainz'e göndermişti.

Bu önemli ve oldukça güç bir görevdi. İngiltere ve Fransa'da gelişmiş büyük sanayi şehirleri işçi sınıfı hareketinin merkeziydi; ancak Almanya'da hareket değişik devletler, eyaletler ve birbirinden ayrı sanayi bölgeleri arasında dağılmıştı. İşçiler arasında eski zanaatkârlar çoğunluktaydı ve bunların pek çoğu da kapitalist rekabetin bütün hastalıklarını tedavi edeceğini sandıkları loncaların yeniden kurulmasını istiyorlardı. Marx ve takipçileri Alman işçilerinin İngiliz ve Fransız işçileriyle aralarındaki mesafeyi kapatarak tarihin önlerine koyduğu görevi yabancı yoldaşlarıyla eşit olarak paylaşmaları için yoğun bir devrimci mücadeleye girişmelerine yardımcı olmaya uğraştılar.

5 Nisan'da Marx ve Engels daha oraya gelmeden Mainz'deki İşçi Eğitim Derneği "Almanya'nın Bütün İşçilerine" bir çağrı yayımladı. Çağrı başkan Wallau ve sekreter Cluss'un imzalarını taşıyordu. Çağrı bütün Almanya'daki işçi birliklerinin birbirleriyle bağlar kurmalarını ve yönetim kurulunun nerede yerleşeceği konusunda son kararı verecek olan kongrenin toplanmasına kadar Mainz'i geçici merkez olarak kabul etmelerini istiyordu. Mainz'de kaldıkları süre içinde Marx, Engels, Cluss ve Wallau işçi birliklerini birleştirmek için yapacakları eylemleri planladılar.

Marx böylelikle devrimin ilk gününden başlayarak çekirdeği, ideolojik ve siyasal merkezi Komünistler Birliği olan, Ulusal Charter Birliği çizgisinde bir proleter siyasal kitle örgütü kurma yolunda adımlar attı.

Marx Köln'de yayınlamayı tasarladığı devrimci bir yayın organının Alman proletaryasını bütünleştirme ve sınıf bilincini artırma görevinin yerine getirilmesinde birinci derecede önem taşıdığını düşünüyordu.

Prusya başkentinin geri ve bürokratik atmosferine karşılık ilerici Rhein Eyaletinin merkezi Köln'de geniş ölçekli bir sanayi, gelişen bir proletarya vardı ve Prusya yasalarından daha geniş basın özgürlüğü tanıyan *Napolyon Hukuku* geçerliydi.

Marx Köln'e 11 Nisan'da vardı ve 1845'te Prusya vatandaşlığından ayrılmak zorunda kalmış olduğu Köln savcılığında vatandaşlığa geri alınması için bir belge doldurdu. İzni alan Marx ailesi Cecilenstrasse 7 No.'ya yerleşti.

Marx ve Engels hiç gecikmeden bir gazete yayımlamak üzere azimle hazırlıklara başladılar. Marx'ın *Rheinische Zeitung*'un yayın yönetmeni olarak kazanmış olduğu saygınlık ve dostlarıyla takipçilerinin desteği bunu oldukça kolaylaştırdı. Gazeteye geçmişle olan bağlarını sürekli kılmak ve platformundaki, yayımlanma koşullarındaki değişiklikleri belirtmek için *Neue Rheinische Zeitung* adı verildi.

Hazırlıkların asıl yükü, bu büyük devrimci gazetenin yayımlanmasını örgütçülükteki yetenekleri ve yayın yönetmenliğindeki tecrübelerinden yararlanarak yoluna sokan Marx'a düştü. Oldukça önemli mali güçlükler vardı. Çünkü radikal burjuvalar bile kendilerinin karşıtı olacak bir gazeteye yardımda bulunmak istemiyorlardı. Bunun sonucunda Marx gazetesini çok az bir bölümü nakit olan abone paralarıyla çıkartmaya başladı.

Bu arada Komünistler Birliği'ndeki görevleri de kendisini sıkıştırıyordu. Marx daha Paris'teyken Wallau, Born, Weerth ve Wolff yerel Birlik komünlerini güçlendirmeleri için Almanya'ya gönderilmişlerdi.Wolff Mainz, Coblenz, Hanover ve Berlin'i dolaşarak kendi memleketi olan Silezya'ya yerleşmişti. Marx ve Merkez Komite'nin öteki üyeleri Köln'e geldikten sonra başka şehirlere çeşitli gözlemciler gönderilmişti. Engels Elberfeld ve Barmen'i, Schapper Mainz, Hessen-Nassau ve

kendi memleketi Wiesbaden'i, Dronke'de Coblenz, Frankfurt-on Main, Hanau ve Kassel'i dolaşmışlardı.

Gözlemcilerin gönderdikleri ilk raporlar ve mektuplar işçilerin henüz sınıf çıkarlarının bilincinde olmadıklarını ve burjuvazinin ve küçükburjuvazinin etkisi altında olduklarını gösteriyordu. Şubat ve Mart devriminden sonra antikomünist propaganda yoğunlaşmıştı. Daha henüz sağlam, bütünlüğe ulaşmış bir örgüt olmayan Birlik'in kendi iç güçlüklerinden ayrı olarak bütün bunlar da Komünistler Birliği'nin küçük komünlerinin çalışmalarını etkiliyordu.

Gottschalk ve Born'un Görüşlerine Karşı Çıkılıyor

Köln Komünü'nün üyelerinden tanınmış fizikçi Andreas Gottschalk, Marx ve Komünistler Birliği Merkez Komitesince izlenen çizgiye açıkça karşı çıkıyordu. Köln'de kendi kurduğu İşçi Birliği'nin önderi olan Gottschalk siyasal görüşlerini durmaksızın değiştirip kendi aklına nasıl eserse ona göre hareket ediyordu. İlkin "demokratik krallığı" savunurken çok geçmeden bir "işçi cumhuriyeti" istemeye başlamıştı. "Gerçek sosyalizm" anlayışını benimsediğinden, onlar gibi burjuva demokratik devrimin tarihsel görevlerini küçümsüyordu. "İşçi cumhuriyeti"ni kurmanın yol ve araçlarına da aynı anlayışla bakarak işçileri yasa çerçevesinde kaldıkları takdirde bu işi gerçekleştireceklerine ikna etmeye çalışıyordu. Emek ve sermaye arasındaki çelişkileri aydınlatacak yerde bütün insanların kardeş olduklarına dair ütopik fikirler yayıyor ve sınıf içeriğinden soyutladığı komünizm için dinsel ve ahlaki bir temel sağlamaya uğraşıyordu.

Gottschalk'ın hatalı, sekter taktikleri karışık teorilerinden kaynaklanıyordu. Bu bütün Almanya Parlamentosu ve Prusya Ulusal Meclisi için yapılan seçimlerde de açıkça görüldü. Gottschalk bu seçimlerde işçilerin, iki aşamalı yapıldığı için seçimleri boykot etmelerini istiyordu. Takındığı tavır işçileri genel demokratik kamptan ayırmaya yönelikti.

Gottschalk'ın ılımlı eylemi ultra-devrimci fikirleriyle uyuşmuyordu. Kurduğu İşçi Birliği bütün faaliyetini, hükümeti ve yerel yetkilileri zanaatkâr ön yargılarıyla dolu dilekçeleri sel gibi akıtarak boğmaya hasretmişti.

Marx ve Komünistler Birliği Merkez Komitesi Gottschalk'ın Köln İşçi Birliği'ndeki faaliyetlerini kınamakta gecikmediler. Gottschalk şaşaladı ve Komünistler Birliği'nden istifa ettiğini bildirdi. Marx Köln Komününün 11 Mayıs 1848'deki toplantısında Gottschalk'a Komünistler Birliği'ne karşı takındığı tavrın nedenini sorduğu zaman Gottschalk Birlik'in Tüzüğünün kendi kişisel özgürlüğünü tehdit ettiğini söyledi. Küçükburjuva sosyalisti kendisini proleter örgütünün yasaları içinde hapsedilmiş buluyordu.

Marx, Gottschalk'la ayrılığın Köln İşçi Birliği'yle ayrılığa yol açmaması gerektiğini düşünüyordu; çünkü Gottschalk'ın etkisinin hareketin içinde bulunduğu düzeye bağlı bulunduğunun farkındaydı. Bu nedenle o an için işçilerin kendisini yanlış anlamalarından kaçındığından Gottschalk'a açıkça saldırıya geçmeyi istemedi. Gottschalk, *Neue Rheinische Zeitung*'a Köln İşçi Birliği'nin gazetesinde iftira dolu suçlamalar yönelttiği zaman bile Marx, dikkate değer bir sabır gösterdi ve takipçilerinin kararlı ve sabırlı çabalarıyla işçilerin kendi öz tecrübelerinin Gottschalk'ın taktiklerinin görünüşte "Sol" ama özde oportünist olduğunu kavra-

malarını sağlayacağını umarak bu saldırıları sessizce geçiştirdi ve sonunda Marx haklı çıktı.

Komünistler Birliği'nin bir başka üyesi Stephan Born da özel bir tutum takınmıştı. Berlin'den 11 Mayıs'ta Marx'a yazdığı bir mektupta böbürlenerek, işçi sınıfı hareketinin önderi ve birçok işyeri ve fabrikadan gelen temsilcilerin oluşturduğu bir çeşit işçi parlamentosunun başkanı olduğunu iddia ediyordu. Born, burjuvazinin kendisine "arabuluculuk" yeteneğinden ötürü güvendiğini ve hattâ Prusya Ticaret Bakanının kendisiyle temas bile kurduğunu yazıyordu. Born'un mektubu onun Komünistler Birliği'ne karşı takındığı yukarıdan tavrın nedenini çok iyi bir biçimde ortaya çıkarıyordu. Born işçileri ve zanaatkârları günlük ekonomik çıkarları için harekete zorlayarak onların dikkatlerini önemli siyasal görevlerden uzaklaştırmalarına yol açıyordu. Born İngiltere ve Fransa'dakinin tersine Almanya'da sınıfların -proletarya ve burjuvazi- billurlaşmamış olduğunu ileri sürüyor ve Alman sanayicilerinin işçilere "anlaşmak için dostça el uzattığını" iddia ediyordu.[5]

Berlin'de Ağustos ve Eylül 1848'de kurulan İşçilerin Kardeşliği Derneği'nin yayınladığı belgeler de Born'un reformizminin ve uzlaşmacılığının damgasını taşıyordu. Ancak bu örgütün yayınladığı Born'un bazı makalelerinin ve bazı başka belgelerin Marx'ın etkisini de taşıdığı gerçektir. Engels Born için şöyle demişti: "(o) birbirleriyle çelişen düşüncelere birlik, kaosa aydınlık getirecek bir adam değildi hiçbir zaman. Bu yüzden birliğin resmi yazılarında *Komünist Manifesto*'da ileri sürülen görüşler, lonca anıları, lonca özlemleri, Louis Bonaparte'tan ve Proudhon'dan araklanmış parçalar korunmacılık vb. şeylerle karıştırılarak çorbaya çevrilmişti; kısacası onlar herkesi memnun etmek istiyordu."[6]

Lenin daha sonraları Marx ve Born arasındaki farklılıkları tanımlarken, "1848 Almanya'sında *işçi sınıfı hareketi içinde iki eğilim*, Born eğilimi (bizim ekonomistlere yakın) ve Marksist eğilim"[7] olduğunu yazmıştı. Born eğilimi oportünizmin Alman işçi sınıfı hareketi içindeki ilk görünümlerinden biriydi ve Gottschalk'ın "Sol" sekter görüşlerinden ilk bakışta ne kadar farklı görünürse görünsün bunların her ikisi de proletaryanın siyasal eğitiminin ve sınıf bilincinin artmasını engellediklerinden ötürü küçükburjuvaydılar.

Ancak kısa zamanda başlıca Doğu Prusya, Maclehburg ve Saksonya'da yüzden fazla işçi örgütünü bir araya getiren İşçilerin Kardeşliği'nin kuruluşu kendi içinde olumlu bir olaydı ve Marx'ın Born'u açıkça eleştirmemesinin bir nedeni de buydu. *Neue Rheinische Zeitung* herhangi bir yorum yapmaksızın Born'un Blanc ve Proudhon'un düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiş olan programını yayımladı. Marx bunu yayımlamasının biraz ardından bu programın yayımlanmış olmasının onun kabul edilmiş olduğu anlamına gelmeyeceğini belirten bir açıklama yapmıştı. *Neue Rheinische Zeitung*'da çıkan, liberal Turin gazetesi *Concordia*'yı hedef alan bir başyazı da, bu gazetenin "işçiler kongresinin toplanması için kurulan komisyonun oluşturduğu ve bizim tarafımızdan yalnızca basılmış olan programı bizim kendi programımızmış gibi göstermesini"[8] protesto ediyordu.

[5] *Berliner Zeitungs*-Halle No. 89, 13 Nisan 1848, Beilage.
[6] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 185.
[7] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 9, s. 139.
[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 261.

Mainz İşçi Eğitim Derneği'nin yaptığı çağrı büyük bir yankı yaratmadı. Proletaryanın merkezileşmiş siyasal örgütünün kurulması Alman işçilerinin geriliğinden, siyasal hamlığından, hareketin saf yerel olma niteliğinden ve kendine özgülüğünden ötürü aksıyordu. Ayrıca Gottschalk ve Born'un da ayrılıkçı faaliyetleri vardı. Komünistler Birliği'nin başarısızlığının nedenleri üyelerinin azlığı, bu üyelerin pek çoğunun yeterli ideolojik gelişimden yoksun olmaları ve kötü örgütlenmede yatıyordu. Engels daha sonraları şöyle yazmıştı: "Kolaylıkla görülebileceği gibi Birlik'in şimdi patlamış bulunan halk kitlelerinin hareketi için bir kaldıraç görevi yapamayacağı ortaya çıktı. Daha önce yurt dışında yaşayan Birlik üyelerinin dörtte üçü ülkelerine dönerek oturdukları yerleri değiştirmişlerdi; bu yüzden daha önceki komünleri büyük ölçüde dağılmış ve Birlik ile olan bütün bağlantılarını yitirmişlerdi... Son olarak da her küçük devlette, her eyalette, her şehirde koşullar öylesine farklıydıki, Birlik genel direktiflerin dışında hiçbir şey verebilecek durumda değildi; böylesine direktifler de zaten basın yoluyla çok daha iyi verilebiliyordu."[9]

Marx ve başkanlığını yaptığı Birlik Merkez Komitesi durumun genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra komünist eylemlerin ve taktiklerin biçim ve yöntemlerinde bir uyarlama yapmanın gerekli olduğuna karar verdiler. Birlik'in varlığını gizli bir örgüt olarak sürdürmesi onun bir mezhebe (sect) dönüşmesine yol açabilir ve bu da devrimde aktif olarak yer almayı bir yana bırakmakla aynı anlama gelirdi. Bütün Almanya'ya dağılmış bulunan küçük Birlik komünlerinin ve tek tek üyelerin yönetimi genel siyasal direktiflerin onlara iletilmesiyle sınırlandırıldıktan sonra bu, Marx'ın yönettiği gazeteyle çok daha iyi bir şekilde başarılabilirdi. Bu yüzden Marx ve Engels ve Merkez Komite üyelerinin çoğunluğu Birlik'in varlığını bir gizli örgüt olarak sürdürmesinin hiçbir anlamı olmayacağına karar vermişlerdi. Birlik'i dağıtmak niyetinde değillerdi; yalnızca içinde çalıştığı koşullarda ortaya çıkan temel değişiklik yüzünden örgütsel biçimini ve çalışma yöntemlerini yeniden belirleyeceklerdi.

Komünistler Birliği üyeleri *Neue Rheinische Zeitung*'un siyasal yol göstericiliği altında görevlerini şimdi artık legal yöntemleri kullanarak yerine getireceklerdi. Kurulmalarına ve güçlendirilmelerine Marx'ın büyük bir önem vermeye devam ettiği işçi birlikleri komünistlerin faaliyetlerinin en önemli alanı olacaktı.

Komünistlerin her yerde işçileri ve küçükburjuvaları bir araya getirecek geniş siyasal örgütler olan demokratik derneklerde çalışmaları gerekiyordu. Bu derneklerde yer almaları komünistlerin işçi kitlelerine ulaşmaları için bir kanal açıyor, küçükburjuva demokratlarını aralarına almalarına imkân sağlıyor ve böylelikle burjuva demokratik devrimin zaferi için mücadelede ortak bir cephe kurmalarını mümkün kılıyordu. Marx ve en yakın arkadaşları Köln'de 1848 Nisan sonlarında kurulan Demokratik Derneğe girdiler ve Marx öteki Alman şehirlerindeki takipçilerine de aynı biçimde davranmalarını öğütledi. Komünistler bu demokratik derneklere kendi siyasal bağımsızlıklarını koruyarak ve küçükburjuva demokratlarının tutarsızlıklarını ve yalpalamalarını açıkça eleştirmek kaydıyla katıldılar.

Marx ve takipçilerinin Köln'deki Demokratik Dernek'teki faaliyetleri yerel burjuva çevreleri arasında korku yarattı. Mayıs ortalarında liberal *Kölhische Zeitung*

[9] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 184-185.

derneğin toplantılarının "kötü niyetli komünistlerce" etkilenmesinden hoşnutsuz olduklarını belirtti.

Komünistler Birliği üyelerinin çalışmalarında aktif olarak rol aldıkları bütün Almanya demokratik kongresi 14 Haziran'dan 17 Haziran'a kadar Frankfurt-on-Main'de toplandı. Kongre bir Merkez Komitesi seçti. Westphalia'daki işçi örgütleri de aralarında olmak üzere bütün demokratik örgütleri bir araya getirecek bir bölge merkezi kurma yolunda adımlar atmıştı. Marx Geçici Demokratik Bölge Komitesi görevini görmeye başlayan üç Köln örgütünün (Demokratik Dernek, İşçi Birliği ve İşbulma Derneği) ortak komitesine de üye oldu. İşçi derneklerinin bağımsızlıklarını korumaya ve kollamaya uğraşıyordu.

Neue Rheinische Zeitung'un siyasal platformu Marx ve arkadaşlarının demokratik derneklere girmeleriyle belirlenmiş ve küçükburjuva demokratlarıyla ne şekilde işbirliği yapacakları gazetede yazdıkları yazılarla ortaya konmuştu. Engels daha sonraları şunları yazmıştı: "Böylece Almanya'da büyük bir gazete yayımlamaya başladığımız zaman bayrağımızın ne olacağını olayların gidişatı ortaya çıkardı. Bizim bayrağımız demokrasiden başka birşey olamazdı; ama bu, her yerde, her noktada kendi özgül proleter karakterini açığa vuran cinsten bir demokrasiydi."[10]

Neue Rheinische Zeitung'un Başeditörü

Neue Rheinische Zeitung'un "Demokrasi Organı" alt başlıklı ve 1 Haziran 1848 tarihli ilk sayısı 31 Mayıs'ta geç vakit baskıdan çıktı. Yazı kurulunda başyazar Marx, Heinrich Bürgers, Ernst Dronke, Frederich Engels, Georg Weert, Ferdinand Wolff ve Wilhelm Wolff vardı. Böylece gazete yalnızca bir demokrasi organı olmaktan çıkmış, Komünistler Birliği'nin de organı, onun yönetim ve örgütlendirme merkezi olmuştu. Kurul üyeleri, herbirinin kişisel niteliklerini göz önüne alan belirli bir işbölümü içerisinde uyumlu ve etkili bir çalışma yapıyorlardı.

Neue Rheinische Zeitung'daki çalışması Marx'ın bir yayın yönetmeni ve devrimci bir yazar olarak bütün parlak yeteneklerini ortaya koydu. Engels şunları yazmıştı: "Bu yayını devrim yıllarının en ünlü Alman gazetesi yapan şey en başta [Marx'ın-ç.] berrak görüşü ve sağlam tutumuydu."[11] Gazetenin genel çizgisini çizmenin ötesinde Marx, imzasız olarak yayımlanan başyazıların çoğunu da kendisi yazıyordu. Bu yazılar imzasız olmakla birlikte parlak üslubu, özlü cümleleri, bu cümlelerin sert tartışmacı kuruluşuyla ve devrimin düşmanlarını teşhir ederkenki alaycılığıyla hemen ayırdedilebiliyordu. Marx'ın üslubunun yoldaşlarının yazdıkları yazılara da damgasını vurduğu hemen görülebilirdi.

Marx gazeteyi tek bir bütün halinde oluşturmaya çalışıyor ve bu yüzden öteki makale ve yazıları da her zamanki dikkatiyle okumak ve düzeltmekte yarar görüyordu. Günlük sürekli işlerinin yanında fazladan başka işler ve yalnızca Rhein Eyaletinde değil çok daha geniş bir alanda dağıtılan el ilanları ve broşürler de yayınlandığından baş yayın yönetmeni olarak çok yüklü bir görevi vardı. Yazı kurulu adına gazetenin Almanya'daki ve öteki ülkelerdeki okuyucuları ile yazışmalar yapıyor ve yurt dışındaki pek çok ilerici yazarla temaslar kuruyordu.

[10] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 166.
[11] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 167.

Gazetenin mali işleri çok zaman alıyordu, ama yetkililere, mahkemelere, gerici ve liberal basına, onların tehdit ve iftiralarına karşı savaşı yürütebilmek için bundan çok daha fazla güç ve enerji harcamak gerekiyordu. Yazı kurulu üyeleri zaman zaman Prusya militaristlerinin saldırıları karşısında gazetelerini bir kale gibi savunuyorlardı.

Engels Marx'ın sağ kolu gibiydi. Nasıl yakın bir birlik içinde çalıştıklarını kendisi de anlatmıştı. "Genel olarak Marx'ın o günlerdeki yazılarını benimkilerden ayırdetmek mümkün değildir, çünkü biz çalışmalarımızı sistematik bir biçimde paylaşıyorduk."[12] Engels'in geniş görüşlülüğü ve yazarlık yeteneği onu yazı kurulunun eşi bulunmaz bir üyesi haline getirmişti ve Marx arkadaşının yazarlık yeteneklerinden çok memnundu: "[Engels-ç.] gerçek bir ansiklopedi, ister mutlu ister hüzünlü olsun, ister gece ister gündüz her zaman çalışma yeteneğine sahip, yazarken ve düşünürken bir şeytan kadar hızlı."[13] Marx'ın yokluğunda baş yayın yönetmenliğini de Engels yapıyordu.

Wilhelm Wolff, Marx ve Engels'in yazı kurulundaki en güvenilir yardımcısıydı. Yazarlık yeteneklerini de en çok tarım sorunu konusundaki yazılarında ortaya koyuyordu; çünkü kır hayatı üzerine, özellikle kendi memleketi Silezya konusunda geniş bilgiye sahipti.

George Weerth'in sınırsız mizahi anlayışından ve şiirsel yeteneğinden akıllıca yararlanılıyordu. Gazetedeki iğneleyici köşe yazıları dizisi "Meşhur Şövalye Schnappanski'nin Hayatı ve İşleri" tipik gerici Prusya Junker'ini alaya alan başarılı bir mizah denemesiydi.

Ernst Dronke tecrübeli bir yayıncı ve pek çok makalenin ve hapse girmesine neden olan *Berlin* adındaki kitabın yazarıydı. Eskiden bir "gerçek sosyalist" olmasına rağmen Dronke Marx'a çok umut vermişti.

Tanınmış devrimci şair Ferdinand Freiligrath yazı kuruluna Ekim 1848'de girdi. *Neue Rheinische Zeitung*'da çoğunu Marx'ın isteği üzerine yazdığı şiirlerinin en iyi şiirleri olduğu daha sonra görülecekti.

Neue Rheinische Zeitung yalnızca Almanya'da değil bütün Avrupa'da Alman ve Avrupa devrimlerinin başlıca olaylarının bütününe ve derinlemesine bir bilimsel tahlil getirebilen tek yayındı. Gazete ön yargılardan dikkatle kaçınıyor ve tarihi yapmakta olan halkın sınıf mücadelesinin labirenti içinde yolunu bulmasına ve hem devrimin amaçlarını hem de devrimin çeşitli aşamalarında karşısına çıkan yükümlülükleri kavramasına yardımcı olmaya çalışıyordu. *Neue Rheinische Zeitung* kitlelere yiğitliği, devrimci eyleme daima hazırlıklı olmayı ve geri dönmemeyi öğretti.

Gazetenin Alman halkının gerçek ulusal çıkarlarını ısrarla savunması proleter enternasyonalizmi ruhuyla birleşmişti: Nerede ortaya çıkarsa çıksın bütün devrimci kitle hareketlerine kararlı bir destek gösterdi ve düşmanlarının, sahte dostlarının ve müttefiklerinin kimler olduklarını sergildi.

Marx, Fransa'daki olaylara ve bunların Almanya'nın ve bütün Avrupa'nın geleceği üzerindeki etkilerine büyük bir önem vererek Avrupa devrimindeki gelişmeleri yakından izledi. Paris'ten gelen haberlerdeki bütün açıklamaları olayların önemini göstermek ve bunlardan sonuçlar çıkartmak için yazılarına ekliyordu. Daha sonra

[12] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 36, s. 315.
[13] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 596.

da bunları *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri ve Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'inde işledi.

Neue Rheinische Zeitung'da çıkan makele ve haberler gazetenin yalnızca Alman değil bütün Avrupa demokrasisinin de organı olduğu ileri sürülerek Fransa, İngiltere, İtalya ve İsviçre'deki metropol ve taşra gazetelerinde sık sık yeniden basılıyordu.

Demokrasi bayrağını taşımasına rağmen *Neue Rheinische Zeitung* Almanya'daki hiçbir demokratik örgütün resmi organı değildi. Daha ilk sayısından başlayarak Alman demokratlarının güçsüzlüklerini ve yanlışlıklarını eleştirdi ve genel demokratik hareket içinde durmaksızın proleter bakış açısını savundu.

Bu gazete Marx ve takipçilerinin kitlelere ve hepsinden çok da proletaryaya seslendikleri ve "mücadelenin gerçek şiarlarını" formüle ettikleri bir kürsü olmakla kalmadı, aynı zamanda bir örgütlenme merkezi, halkı bu şiarları gerçekleştirmek için bir araya getiren bir çeşit devrim karargâhı oldu. Engels sonraları o günleri şöyle anımsıyordu: "O günler devrim günleriydi. Böyle günlerde günlük basında çalışmak bir zevk olur. İnsan bir tek kelimenin bile ne etkisi olduğunu, yazdığı makalenin nasıl olup da bir el bombası haline geldiğini ve bir gülle gibi patladığını görür."[14]

Komünistler Birliği üyelerinin faaliyetlerini eski Merkez Komite'nin yerini alan *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu yönetiyordu. Marx gazete aracılığıyla komünistlerin ideolojik ve siyasal birliklerini sağlamaya ve onları Almanya'ya ilişkin olaylar karşısında birlikte tavır almaya ve olayların gidişatı içerisinde duyarlı bir hale getirmeye uğraşıyordu. Proletaryanın ve öncüsünün kitle haberleşme aracı ve eğitim ve örgütlenme aracı olan gazete daha sonraki kitlesel Alman İşçi Partisi'nin kuruluşu için gerekli temelleri attı.

Lenin, *Neue Rheinische Zeitung*'u "Devrimci proletaryanın en iyi ve bugüne kadar daha iyisi yaratılamamış organı"[15] olarak görüyordu.

Burjuva Demokratik Devrimi Tamamlama Süreci

Marx, *Neue Rheinische Zeitung*'da Mart devriminin özgürlük, eşitlik ve kardeşlik düşüncelerinin zaferi olduğuna, gericiliğin güçlerinin tam anlamıyla yere çalındığına ilişkin hayaller karşısında kararlı bir tavır takındı. Marx halkın mücadele azmini yatıştırmaya yönelen bu zararlı hayalleri teşhir etti ve Mart "yarı-devriminin" daha hâlâ devirmesi gereken bir taht bulunduğunu, aristokrat subay kadrolarıyla birlikte ordunun hâlâ yerinde durduğunu ve devlet makinesinin hâlâ obur ve kör memurların ellerinde bulunduğunu, toprak sahiplerinin hâlâ malikâneleri ellerinde tuttuklarını ve köylüleri ezdiklerini ileri sürdü. Halkı Alman devriminin sonucunu tayin edecek olan savaşların daha henüz verilmemiş olduğuna ikna etmeye uğraşarak şunları yazdı: "*Daha Bastil yıkılmadı!*"[16] Berlinli işçiler ve zanaatkârlar 14 Haziran'da silahları ele geçirmek üzere cephaneliği yerle bir ettikleri zaman *Neue Rheinische Zeitung* bu kendiliğinden devrimci patlamanın gelecek devrim fırtınasının ilk şimşeği olduğunu yazdı.

[14] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 22, s. 76-77.
[15] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 81.
[16] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 79.

Neue Rheinische Zeitung ataklarını yalnızca en gerici güçlere yöneltmekle kalmıyor Alman büyük burjuvazisini de hedef alıyordu. Çünkü büyük burjuvazi kılık değiştirmişti ve bu yüzden çok daha tehlikeli bir düşmandı. Prusya'da Mart olaylarının ardından iktidara gelen liberal burjuva hükümetinin attığı ilk adımlar onun devrim davasına ihanet etmekte olduğunu gösterdi. Hükümet devrimci halkın korkusundan gerici güçlerle anlaşmaya vardı ve "hanedan için bir kalkan" olma kepazeliğini kendine bir görev olarak benimsedi. Lenin Marx'ın 18. yüzyıl sonlarının Fransız burjuvazisinin tersine Alman burjuvazisinin bir bütün olarak, daha devrimin ilk gününden itibaren ileriye yönelik hiçbir tarihsel eyleme girişme yeteneğinin bulunmadığını ve devrim yolunda bir engele dönüştüğünü ortaya koyarak büyük bir başarı elde ettiği üzerinde önemle durmuştu. *Neue Rheinische Zeitung* 14 Haziran'da Mart olaylarının ve Almanya'da sınıfların mevzilenmesinin manzarasını çizdi: "Yukarı-orta sınıf [büyük burjuvazi-ç.] hemen hemen gericiydi halktan yani işçilerden ve demokratik aşağı-orta sınıftan [küçükburjuvazi-ç.] korkusundan gericilikle savunma ve saldırı ittifakı kurdu."[17]

Liberal Hükümet "Taç'ın onayıyla" bir anayasa hazırlamaya girişti; halkla Taç arasında bir denge kurmaya uğraşarak ikisini de kesin bir zafer kazanmaktan alakoymaya uğraşıyordu. *Neue Rheinische Zeitung* bu "denge"nin son derece kısa ömürlü olacağını ve gericiler ayaklarını sağlam toprağa basar basmaz burjuvazinin kendisinin kepaze edilerek iktidardan alaşağı edileceğini gösterdi.

Marx "haince uzlaşma teorisi" ile silahlı mücadele içinde kazanılmış devrimci halk egemenliğini karşılaştırdı ve halkın -yani proletarya, köylülük, ve kır emekçilerinin- görevlerinin ancak devrimci bir yoldan yerine getirilebileceğini açıkladı. "Hacıyağı, ölüm döşeğindeki hastayı iyi edemez"[18] diye yazdı.

Devrimin gidişatı boyunca Marx tarihsel materyalizmin temel önermelerinden birini -halkın tarihi yapan güç olarak oynadığı rolü- her yükümlülüğe ilişkin olarak ve her aşamada somut olarak işleyip açıkladı. Her devrimin temel meselesinin iktidar olmasından hareket eden Marx, halkın devrimci diktatörlüğü düşüncesini ileri sürdü ve kitlelerin sağlam, bükülmez, bütün Ortaçağ pisliklerini silip süpüren ve krallık ve toprak sahiplerinin iktidarına son veren bir burjuva demokratik devrimin tamamlanarak zafere ulaştırılmasını sağlayacak bir iktidar kurmalarını istedi. "Bir devrimi izleyen her geçici siyasal kuruluş bir diktatörlüğü gerektirir, bu diktatörlüğün de enerjik bir diktatörlük olması gerekir."[19] Marx halkın devrimci diktatörlüğünün en önemli görevlerinden birinin gerici güçlerin yuvaları olan devlet makinesini ve "eski toplumsal kurumların hastalıklarını" ortadan kaldırmak olduğuna inanıyordu.

Lenin Marx'ın devrimci diktatörlük düşüncesinin burjuva demokratik iktidar aşamasında dahi, bir devrimci iktidar kurulmasını gerektirdiğini ve bu iktidarın görevinin "[devrimi-ç.] karşı-devrime karşı savunmak ve halkın egemenliğiyle çelişen her şeyi derhal ortadan kaldırmak"[20] olduğunu yazmıştı.

Marx halk kitlelerini yeni bir devrimci atılıma hazırlarken onları Mart devrimi sonrasında kurulmuş olan temsili kurumların yararlılığı ve etkililiğine ilişkin ha-

[17] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 65.
[18] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 32.
[19] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 402.
[20] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 9, s. 133.

yallerinden kurtarmaya uğraştı. *Neue Rheinische Zeitung* Almanya'daki yeni merkezi otorite görevini görmek ve ülkeyi gerçekten birleştirmekle yükümlü olan Frankfurt-on Main'deki bütün-Almanya Ulusal Meclisi'ni eleştirdi. Gazete şunları söylüyordu: "*Bir Ulusal Yasama Meclisi* her şeyden önce aktif devrimci bir meclis olmalıdır. Frankfurt'taki Meclis okul ödevleriyle uğraşıyor asıl işleriyse hükümete bırakıyor. Bu eğitilmiş topluluğun uzun tartışmalardan sonra en iyi gündemi ve en iyi anayasayı oluşturacağı farz ediliyorsa eğer, hükümetler bu gündemin üzerine süngülerini sapladıktan sonra en iyi gündemin, en iyi anayasasının ne yararı olabilir?"[21]

Bu eleştiri Alman burjuvazisinin üyelerini tedirgin etti. Tedirgin olanlar arasında gazetenin hissedarları da vardı ve bunlar hisselerini geri almakta bir an bile tereddüt etmediler. Ancak daha sonraki olaylar gazetenin "Frankfurt gevezeler kulübü" hakkındaki söylediklerinin doğru olduğunu ortaya çıkardı.

Neue Rheinische Zeitung'un yayın yönetmenleri "bütün Almanya'nın sorunlarını" tartıştığı gerekçesiyle gerçek hayatın ihtiyaçlarına göz yummasının düşünülemeyeceğini söyledikleri Prusya Ulusal Meclisi'ndeki tartışmaları da yakından izliyorlardı. Marx ve Engels bu meclisin temel zaafını "Tac'ın onayıyla" bir Prusya anayasası hazırlamaya kalkışmasında görüyorlardı. *Neue Rheinische Zeitung* şunları yazmıştı: "Devrimci bir tutuma sahip bir meclis onay almaz, emreder."[22] Gazete milletvekillerine, devrimci bir halkın temsilcilerine yaraşan tek tutumun, destek almak üzere, Meclis üzerinde gerekli baskıyı yapacak güç olan halka dönmek olduğunu gösterdi. "İngiliz ve Fransız devrimlerinden bu yana demokratik halk kitlelerinin bütün fırtınalı devrim dönemlerinde bizatihi kendi varlıkları ile kurucu meclisler üzerine manevi baskı uygulamaları, geri alınması mümkün olmayan eski bir devrim hakkıdır. Tarih bu gibi meclislerin attıkları enerjik adımların hepsini bu hakka borçludur."[23]

Ama Berlin Meclisi halka başvurmak ve halka güvenmek yerine parlamentarizmin sığlıklarında debelenmeyi tercih ediyordu. Yalnızca Sağdaki ve Merkezdeki milletvekilleri değil Soldakiler de "Parlamenter avanaklık" hastalığına yakalanmışlardı. *Neue Rheinische Zeitung* Soldaki milletvekillerinin "Şşşşşt! demekten başka bir şeye cesaret edemediklerini"[24] yazıyordu. Gazete onların saf parlamenter yöntemlerle radikal kararlar alma umutlarının gerçekte ne gibi sonuçlara yol açacağını önceden ortaya koydu.

Frankfurt ve Berlin'deki millet meclislerinin korkakça uzlaşıcı siyasetleri kaçınılmaz olarak devrimin ana sorunlarının da çözümünü etkiliyordu. Alman burjuvazisi ülkenin bölünmüşlüğüne son vermenin gerekli olduğunu çok iyi bilmekle birlikte artık iktidarı ele geçirmiş olduğu için Almanya'yı gerici güçlerle bir arada, yukarıdan, Hapsburg hanedanı ya da ondan daha ünlü Prusyalı Hohenzollern krallığı çevresinde birleştirmeye çalışıyordu.

Küçükburjuva demokratlarına gelince onlar da ikiye bölünmüşlerdi: Umutlarını bir "demokratik" Prusya kralına bağlamış Kuzey Almanlar ve Almanya'yı ABD ya

[21] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 40.
[22] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 67.
[23] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 406.
[24] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 89.

da İsviçre gibi bir federal cumhuriyete döndürmeye uğraşan Güney Almanlar. Bu, Almanya'nın o gün içinde bulunduğu somut koşullarda, meşruti krallıklardan, minnacık belediyelerden, ufacık cumhuriyetlerden oluşan karman çorman bir federasyon kurmaktan başka bir anlama gelmezdi.

Neue Rheinische Zeitung buna karşı *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri* doğrultusunda halkın devrimci mücadelesiyle birleşik bir Alman Cumhuriyeti kurulması için kampanya açtı. Gazete bu programı ileri sürerek Alman halkının gerçek ulusal çıkarları için ve geleceğe özgür demokratik bir ulus olarak ulaşması için kararlı ve tutarlı bir tavır takındı. Bu tavır proletaryanın sınıf çıkarlarıyla bütünüyle aynı çizgideydi. Birleşmiş bir demokratik Almanya işçi sınıfı hareketinin bölünmüşlüğüne son verilmesini çok daha kolaylaştıracak ve işçi sınıfının örgütlenmesine ve siyasal bakımdan eğitilmesine ve sosyalizm için hazırlanmasına çok daha geniş imkânlar sağlayacaktı.

Marx Almanya'nın birleştirilmesi görevinin yalnızca siyasal sistemin tam anlamıyla demokratlaştırılmasıyla değil derin bir toplumsal değişimle de bağlantılı olduğunu düşünüyordu. *Neue Rheinische Zeitung* kırda feodalizm kalıntılarının kökünün kazınması için kararlı bir kampanya yürüttü.

1848 devrimine kadar köylülerin yalnızca en varlıklı kesimleri köylülere feodal hizmetlerden yüksek bedeller karşılığında kurtulma hakkını tanıyan 1807-1811 tarım reformunun ürünlerinden yararlanıyorlardı. Feodal büyük çiftlikler Lenin'in "kırda Prusya kapitalizmi" dediği süreç içerisinde adım adım burjuva çiftliklerine dönüşüyordu. Devrim patlak verdiği zaman köylüler kendiliklerinden anti-feodal mücadele içine girdiler ve bazı yerlerde feodallerin konaklarını ateşe verdiler. Hiçbir hizmet görmeyeceklerini bildirerek çalışmayı reddettiler. *Neue Rheinische Zeitung*: "Hükümetin bütün yapacağı, *halkın iradesiyle zaten yerine getirilmiş bulunan feodal hizmetlerin iptalini hukuki bir kılığa büründürmekti.*"[25] diye yazdı; ama kendi mülkiyetinin derdine düşen liberal burjuvazi feodal mülkiyetin savunulmasını üstlendi. Prusya Tarım bakanı Gierke'nin sunduğu yasa teklifi yalnızca küçük hizmetlerin karşılıkları ödenmeksizin kaldırılmasını öngörüyor, en ağır hizmetlerinse ya parası ödenerek ya da bu para karşılığı köylü topraklarının elden çıkarılarak kaldırılmasını öngörüyordu.

Marx, Gierke Tasarısı'nın "1848 Alman devrimi[nin-ç.] *1789 Fransız devriminin yalnızca gülünç bir taklidi*" olduğunun en iyi kanıtı olduğunu söylüyordu.

1789'ların Fransız burjuvazisi müttefiklerini (köylüleri) hiçbir zaman terk etmedi. Çünkü o kırda feodalizmin kaldırılmasının ve özgür toprak sahibi (*grundbesitzenden*) köylü sınıfının yaratılmasının kendi düzeninin temeli olduğunu anlamıştı.

"1848'lerin Alman burjuvazisi ise kendi *doğal müttefikleri*, kendi etinden bir parça olan ve o olmaksızın aristokrasinin karşısına dikilemeyeceği köylülüğe tereddütsüz ihanet etmektedir.

"Feodal hakların devam ettirilmesi ve bunların borca tahvil edilmesi -işte 1848 Alman devriminin sonuçları bunlardı. Bir bardak suda fırtına koparılmıştır o kadar."[26]

Marx tarım meselesinin köklü çözümü -feodallere hizmet zorunluluğunun orta-

[25] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 106.
[26] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 283.

dan kaldırılması- için, köylülerin kendi topraklarının özgür sahipleri olması için kampanyaya girişti. Wolff un yazdığı "Silezya Milyarları" başlıklı ünlü yazı dizisi (*Neue Rheinische Zeitung*'da 1849'un baharında çıktı) feodal hizmetlerin karşılıklarının ödenmesinde ısrar eden toprak sahiplerine ve liberal burjuvaziye karşı çıkıyor ve bu "hırsız baronların otuz yıldan beri (yani tarım reformlarının başlangıcından beri) köylülerden çaldıkları"[27] bütün parayı geri vermelerini istiyordu. Gazete ayrıca büyük toprakların parçalanarak topraksız ve toprağa aç köylüler arasında dağıtılmasını da istiyordu. Köylülerin en geniş çıkarlarını dile getiren *Neue Rheinische Zeitung* *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'nde ortaya konulan tarımsal programı böylece okuyucuya sunuyordu.

Gazetenin tarım sorunu üzerine yazdığı makaleler proletaryanın burjuva demokratik devrim süreci içinde bütün köylülükle birlikte proletaryanın hegemonyası altında ittifak kurması için Marx'ın oluşturduğu taktiklerin güçlü bir yansımasıydı.

Ezilen Halkların Mücadelelerinin Desteklenmesi *Neue Rheinische Zeitung'un Dış Siyasetteki Tutumu*

Marx o dönemde ezilen halkların yaygınlaşan devrimci ulusal kurtuluş mücadelelerini de aktif olarak destekliyordu. Bu destek o zaman her hareketin devrim ve gericilik arasında sürmekte olan kavga içerisindeki yerini belirlemeye yardımcı olan somut tarihsel tahlile dayanıyordu. *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu bu nedenle burjuva demokratik devrim cephesini genişletmeye ve safları sıklaştırıp güçlendirmeye yardımcı olan ilerici ulusal kurtuluş hareketlerini destekliyordu.

Gazetenin enternasyonalist siyaseti gazete yayımlanmadan az önce Marx'ın demokrat İtalyan gazetesi *l'Alba*'nın yayın yönetmenine yazdığı bir mektupta formüle edilmişti. Marx mektupta şunları yazmıştı: "Biz İtalya'nın bağımsızlık davasını destekleyeceğiz. Almanya'da ve Polonya'da olduğu gibi İtalya'da Avusturya despotizmine karşı verilecek olan ölüm kalım kavgasında da yer alacağız."[28] "Almanya'nın Dış Siyaseti" başlıklı, 1848 Haziran başlarında Engels tarafından yazılan bir başyazıda Alman devrimi ile tutsak ulusların kurtuluş hareketleri arasındaki bağ ve karşılıklı bağımlılık üzerinde önemle duruluyordu. Şöyle diyordu Engels: "Almanya kendisini komşu ülkeleri özgürleştirdiği ölçüde kurtaracaktır."[29]

Neue Rheinische Zeitung ulusal meselede eski yönetimin izinden giden burjuvazinin siyasetini her gün her saat teşhir ediyordu. Burjuva hükümeti bu konuda da köylü meselesinde olduğu gibi iki yönteme saplanıp kalmıştı; yalan vaatler ve katliamlar. 18. yüzyılda Polonya'nın bölünmesinden sonra Prusya'ya bağlanan Poznan'da bu yöntemlerin her ikisi de uygulanmıştı. Gazete bu cinayetleri nefretle protesto ederken Polonya üzerindeki baskılara son verecek ve Polonyalılara kendi kaderlerini tayin etme fırsatını tanıyacak iki güce Alman ve Polonya halklarına çağrıda bulundu.

Neue Rheinische Zeitung Polonya'nın canlandırılmasının yalnızca Polonya halkı için değil Alman halkı ve Avrupa devriminin gidişatı ve geleceği için de taşıdığı

[27] Marx, Engels, *Werke'ye Atıf*, Bd. 19, s. 68.
[28] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*
[29] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 155.

muazzam önemin üzerinde de tekrar tekrar ve önemle durdu. Almanya ve bir bütün olarak Avrupa'da gericiliğin gücü Polonya'nın parçalanmasıyla birbirlerine bağlanan Rusya-Avusturya-Prusya ittifakına dayanıyordu. Marx ve Engels Polonya halkını yalnızca Prusya ve Avusturya'ya karşı değil Avrupa devriminin eski düşmanı Rus çarlığına karşı mücadelede de güvenilir bir müttefik olarak görüyorlardı. Lenin, "Bu görüş açısı çok doğruydu ve tek tutarlı demokratik ve proleter görüş açısıydı. Yıllardan beri Rusya'daki ve pek çok Slav ülkesinde halk yığınları uyuşukluğa gömülmüş olduklarından, bu ülkelerde yıllardan beri hiçbir bağımsız kitlesel demokratik hareket olmadığından Polonya'daki *eşraf*ın kurtuluş hareketi yalnızca Rus ve Slav demokrasisi bakımından değil, bütün Avrupa demokrasisi bakımından da muazzam ve çok yüksek bir önem taşıyordu."[30]

Neue Rheinische Zeitung Haziran 1848 ortalarında ayaklanan Çek halkına karşı da yürekten sempati gösteriyordu. Gazete ayaklanmanın demokratik olduğunu ve yalnızca Avusturya baskısını değil feodal Çek toprak sahiplerini de hedef aldığını belirtiyordu. Avusturya militaristleri Prag'da katliama başladıkları zaman gazete bu iğrenç siyaseti ezilen halklar adına lanetledi ve Prag katliamının yol açacağı tehlikeli sonuçları gösterdi. Çünkü Çekler, çarlık Rusya'sına yanaşmaya başlamışlardı.[31]

Gerçekten de Prag ayaklanmasının yenilgisi Çek demokratik hareketi için ağır bir darbe oldu. Çek ulusal hareketinin önderliğini ele geçiren liberal burjuva unsurlar mücadelenin bütün gücünü Alman devrimine yöneltmeyi başardılar ve bu da hareketi objektif olarak Avusturya-Prusya gericiliği ve Batı'ya karşı bir karşı-devrim harekâtına girişmeye hazırlanan Rus çarlığıyla aynı kamp içerisine soktu.

Haziran başlarında *Neue Rheinische Zeitung* Rus Çarının birliklerini "dost" Hohenzollerns ve Hapsburgh krallıklarının imdadına koşmak için Batı sınırlarında toplamaya başladığı uyarısında bulundu. Rusya'da geniş çapta bir devrimci hareket olmadığından bu karşı devrim hareketi planını geriletebilecek tek şey dışarıdan Avrupa'nın devrimci halklarının göstereceklerı ortak çabalardı. Bu nedenle *Neue Rheinische Zeitung* Avrupa demokrasisinin Rus çarlığına karşı devrimci bir savaş başlatmasını istedi. Marx böyle bir savaşın Almanya ve öteki Avrupa ülkelerinde yeni ve güçlü bir ayaklanmaya yol açacağını umuyordu. Lenin daha sonraları Marx'ın bütün ileri demokratlar adına ileri sürdüğü bu taktiğin dönemin objektif tarihsel koşulları ile ve burjuva demokratik dönüşümlerin tamamlandığı o çağın karakteriyle tam bir uygunluk içinde olduğunu göstermiş ve şunları yazmıştı: "Objektif olarak feodal savaşlara ve hanedan savaşlarına o zaman devrimci demokratik savaşlarla ve ulusal kurtuluş savaşlarıyla karşılık veriliyordu. O çağın tarihsel görevlerinin içeriği buydu."[32]

[30] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 20, s. 433. Lenin devamla, 20. Yüzyılda, Rusya'da ve öteki Slav ülkelerinde bağımsız bir demokratik hareket ve işçi sınıfı hareketi başlarken aristokratik Polonya'nın kapitalist bir Polonya'ya dönüşmesiyle durumun temelden değişikliğe uğradığını ve "bu türden koşullar altında Polonya'nın *istisnai* devrimci önemi yitirmekten başka bir şey yapamayaca[ğını-ç.]" söylüyordu. (a.g.e.)

[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 82.

[32] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 22, s. 316.

Paris'teki Haziran Ayaklanması

Marx daha Paris'teyken ilan edilen Fransız cumhuriyetinin gittikçe büyüyen ve en son olarak emekle sermaye arasındaki belirleyici çatışmayla sonuçlanacak olan bir çelişki ile sakatlanmış olduğunu görmüştü; ve Marx'ın dediği çıktı. Paris 23 Haziran ile 26 Haziran arasında Şubat devriminin kazançlarına ve işçilerin toplumsal çıkarlarına el uzatan gerici burjuvaziye karşı silaha sarılan proletaryanın büyük ayaklanmasına sahne oldu. İşçiler demokratik ve toplumsal bir cumhuriyet istiyorlardı.

Neue Rheinische Zeitung yazı kurulu Paris'ten gelecek her haberi büyük bir merak ve hevesle bekliyordu. Olaylardan hemen sonra Engels'in yazdığı bir yazı dizisi ayaklanmanın doğasına, sınıf güçlerinin mevzilenmesine ve askeri harekâtların gidişatına ışık tuttu. Bu makaleler bir sanat olarak Marksist ayaklanma teorisinin temelini oluşturuyordu.

Marx, Haziran ayaklanmasının burjuvazi ve proletarya arasındaki iç savaş olarak taşıdığı büyük tarihsel önemin değerini hemen kavramıştı. "Haziran Devrimi" başlıklı makalesi Marx'ın yoğun devrimci duygularını gösteriyordu. 28 Haziran'da yazılan makale şu sözlerle başlıyordu: "Paris işçileri çok üstün bir gücün *istilâsına* uğradılar, ama *boyun eğmediler*. Yenildiler, ama *yokolan* düşmanlarıydı."[33] Ayaklanmayı bastırmak için çok yüksek bir bedel ödenmesi gerekiyordu: Şubat devriminin yarattığı eşitlik, özgürlük ve kardeşlik hayallerinin çöküşü ve Fransız ulusunun iki millete bölünmesi-mülk sahibi sınıflar ve işçiler.

Marx, Fransız devriminin Şubat'tan Haziran'a kadar izlediği, proletarya ayaklanmasına yol açan süreci kısa ve özlü bir şekilde çözümleyerek bunun gelişmesinin ardındaki belirleyici etkenleri gösterdi ve ayaklanmaya yol açan şeyin Fransız burjuvazisinin siyasetinin bütünü olduğunu açıkladı. Umutsuzluğa kapılan işçiler ayaklanarak isyan ettikleri zaman da burjuvazi Paris sokaklarını işçilerin kanlarıyla yıkamıştı.

Burjuvazi Paris'in isyancı işçilerinin üzerine sel gibi nefret ve iftira yağdırırken Marx onları savunmak için sesini heyecanla yükseltmişti. Yazdığı makalenin son sözleri Haziran savaşçılarına ve onların ölümsüz davalarına bir övgüydü: "Onların çatılmış alınlarını defne yapraklarıyla taçlandırmak *demokratik basının hem hakkı hem ayrıcalığıdır* "[34]

Proleteryanın Devrimci Organı

Neue Rheinische Zeitung bir proleter yayını olduğunu kanıtlayan yalnızca Haziran ayaklanmasına karşı tutumu değildi; gazete Almanya'daki bütün demokratik güçlerin birleşmesi kampanyasını da kendi, öz proleter tavrıyla sürdürüyordu.

Gazetenin yayımcıları, komünistlerin siyasi platformundaki burjuva demokratik devrimin görevlerini öne çıkartan *Talepler*'e -devrim boyunca birkaç kere basıldı- özel bir önem veriyorlardı. Durumun ihtiyatlı bir tahliline dayanılarak, yalnızca Almanya için değil bütün öteki Avrupa ülkeleri için de uzun vadeli devrimci süreç

[33] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 133.
[34] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 137.

için tasarlanmış geçiş taleplerinden o an için kaçınılıyordu. Marx objektif koşulların henüz bu taleplerin propaganda düzeyinden çıkartılıp eylem şiarlarına dönüştürülmesi bakımından yeterince olgunlaşmadıklarına inanıyordu.

Ancak bu aşamada bile gazete, dikkatleri devrimin acil talepleri üzerinde toplarken proletaryanın siyasi ordusunu gelecekteki sosyalist devrim için bir araya getirmeye uğraşıyordu.

Alman ve Avrupa devrimlerinin başlıca olaylarının sınıfsal bir tahlilinin yapılması, proletaryanın siyasi bir eğitim elde etmesine ve kendisinin bir sınıf olduğunun farkına varmasına yardımcı olacaktı. Bu bakımdan gazetenin Fransa devrimine ilişkin haber ve makaleleri muazzam önem kazanıyordu. Küçükburjuva *Réforme* gazetesinin tersine Marx, Fransa'daki şubat sonrası sınıf savaşlarının bir hata ya da rastlantı değil "ekonomik temellere, varolan maddi üretim biçimi ve bundan kaynaklanan ticaret koşullarına dayanan"[35] sınıf çelişkilerinin doğal sonucu olduğunu ileri sürdü. *Réforme*'un yanlış bir biçimde proletarya ve burjuvazi arasındaki bölünmenin başlıca kaynağı olarak gördüğü düşünce farklılıklarının toplumdaki çeşitli sınıfların birbirlerinden farklı toplumsal konumlarından yani toplumsal ilişkilerinden çıktığını ileri sürdü. " Şu halde bu ilişkiler nereden çıkıyor? Düşman sınıfların maddi, ekonomik hayat koşullarından."[36] Marx böylelikle okurun Fransız devriminin deneylerinden sınıf mücadelesinin ve bu mücadelenin düşünceler alanındaki yansımasının materyalist kavranışına ulaşmasına yardımcı olmak için yararlanıyordu.

Kapitalizmin klasik yurdu İngiltere, ona düşüncelerini yayabilmesi için gerekli olan değerli ve somut tarihi malzemeyi sağlıyordu. Marx işte bunun için Alman işçilerine, örgütlü bir proleter partisi oluşturmuş olan Chartist hareketi ve özellikle başını Harney ve Jones'un çektikleri hareketin devrimci kanadının faaliyetlerini tanıtmanın özel bir önemi olduğuna inanıyordu. İngiliz proletaryasının çok daha zengin olan mücadele tecrübesinin gücünden yararlanan Marx Alman işçilerini kendi öz partilerini kurmalarının gerekliliğine ikna etmeye uğraşıyordu.

Marx geçmişten ve Almanya'dan daha ileri ülkelerde gelişmekte olan olaylardan dersler çıkararak işçilere tarihsel materyalizmin bazı belli başlı önermelerini, üzerinde çalışmakta olduğu ekonomi politiği, sınıf mücadelesi öğretisini ve proletaryanın dünya tarihindeki görevini açıkladı. Böylelikle Alman işçilerine kuracakları proleter partisinin ilkelerini kavramalarında yardımcı olmaya çalıştı.

Karşı-Devrimci Saldırıya Karşı Direnme
Marx Köln İşçi Birliği'nde ve Demokratik Dernekte

Bütün Avrupa devrimi için bir dönüm noktası olan Haziran ayaklanmasının yenilmesinin ardından karşı-devrim her yerde saldırıya geçti. Almanya'da sınıf güçleri dengesi karşı-devrim lehine bozuldu. Mart'ta geri çekilmek zorunda bırakılan gerici çevreler şimdi kendilerini geçici müttefikleri burjuvaziden kurtarmaya ve Mart öncesi eski düzeni geri getirmeye uğraşıyorlardı. Bu doğrultudaki ilk adım karşı-devrimciler tarafından Paris'teki Haziran olaylarından hemen önce atılmıştı. Liberal Camphausen Hükümeti derdest edilmiş ve bunun sonuçları *Neue Rheinische Zeitung*'da şöyle dile getirilmişti: "Camphausen hükümeti karşı-devrimin üzerini libe-

[35] Marx, Engels. *Werke*, Bd. 5, s. 450.
[36] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 450.

ral burjuva peleriniyle örtmüştü; ama karşı-devrim şimdi kendisini bu usandırıcı maskeyi suratından çıkaracak kadar güçlü hissediyor."[37]

Yeni hükümetin başı liberal aristokrat Auerswald'dı ama eski hükümetin de üyelerinden Rhein'li büyük kapitalist Hansemann da yeni hükümetin bakanlarından biri olmuştu. Hükümet kendisine "Eylem Hükümeti" adını vermiş ve "Kanun ve Nizamı yeniden kurmak" bahanesiyle demokratik harekete ve işçi sınıfı hareketine karşı polis tedbirleri uygulamaya başlamıştı.

"Eylül Hükümeti" asıl darbesini Rhein Eyaletinin merkezi Köln'de indirmeye niyetliydi. Hükümet 3 Temmuz'da Köln İşçi Birliği'nin önderlerinden Gottschalk ve Anneke'yi tutukladı. Bu işçiler arasında büyük bir öfke doğurdu; ama *Neue Rheinische Zeitung* bunun provokatif bir davranış olduğunu sezerek işçileri askeri birliklerle çevrilmiş bu birinci sınıf Prusya kalesinde zamansız ve öteki güçlerden kopuk herhangi bir harekete girişmemeleri için uyarmaya çabaladı. Marx'ın dirayeti ve sağduyusu sayesinde hükümetin Köln işçilerini zamansız bir ayaklanmaya kışkırtma girişimi boşa çıkarıldı.

Marx, Köln olaylarının Prusya karşı-devrimcilerinin uygulamalaya giriştikleri genel planın daha geniş çerçevesi içindeki yerini hemen kavradı. 5 Haziran'da yayımlanan "Tutuklanmalar" başlıklı makalesinde şöyle diyordu: "İşte Eylem Hükümetinin, Merkez-sol Hükümetin, eski aristokratik bürokratik Prusya hükümetine geçiş hükümetinin eylemleri bunlar. Herr Hansemann geçiş rolünü oynar oynamaz görevinden alınacaktır."[38]

Marx, Berlin Solunun başına geleceklerin de bundan farklı olmayacağını ileri sürerek yazısına devam ediyordu. Çünkü onlar hükümetin karşı-devrimci davranışları karşısında halka başvurmak yerine ağızlarının laf yapmasına güveniyorlar ve parlamenter zaferlerin hayalleriyle yaşıyorlardı. "Bir gün gelecek, Sol, parlamentonun zaferinin aslında kendi gerçek yenilgisiyle çakıştığını görecek."[39]

Bu makalenin yayınlanması Genel Savcı Zweişfel ve tutuklamaları yürüten jandarmaların hoşnutsuzluklarını "izhar buyurmaları" üzerine *Neue Rheinische Zeitung*'a karşı karamameler yayımlanmasının bahanesi oldu. Besbelli bu, hükümetin Marx'ın yönettiği gazeteyi çökertmek üzere yürürlüğe koyduğu tutuklama planlarının bir parçasıydı. 6 Haziran'da Marx ve yayımcı Korff bir müfettiş tarafından sorguya çekilmek üzere çağrıldılar; daha sonra da hükümet savcısı Hecker ile Korff yazarının kim olduğunu bulmak için gazete idarehanesinde yazının el yazması kopyalarını araştırdılar. Bunu da, matbaa sahibi Clouth, dizgiciler ve editörler Engels ve Dronke'nin tanık olarak sorguya çekilmeleri izledi. Engels daha sonra birkaç kere de sanık olarak sorguya çekildi. Yargıçlar ne kadar zorlandılarsa da soruşturmalarından bir şey çıkartamadılar; bunun üzerine Marx'ın kendisine karşı eyleme geçildi.

Köln Sulh Yargıçlığı her ne kadar Marx'a vatandaşlık hakkı tanımış idiyse de bu, Kraliyet Bölge Yönetimi'nin onayına bağlıydı; yönetim de bu konuda bir karara varmak için hiç acele etmiyordu. Hemen hemen dört ay kadar sonra Marx'a Kraliyet Bölge Yönetimi'nce vatandaşlığa kabul edilemeyeceği ve yabancı sayılmaya devam edileceği bildirildi.

[37] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 96.
[38] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 168.
[39] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 168.

Marx, İçişleri Bakanı Kühlwetter'e bu kararın altında yatan siyasi etkenlerin üzerinde duran bir protesto gönderdi. Protesto yazısı şöyleydi:"Böylesine kasıtlı gerekçeler yalnızca eski polis devletinde ileri sürülebilirdi; ama bir devrimin gerçekleştirildiği ve sorumlu bir hükümetin bulunduğu Prusya'da buna kesinlikle yer olamaz."[40]

Köln'deki yetkililerin Marx'a vatandaşlık hakkını vermeyi reddetmeleri şehirdeki işçilerden ve demokratlardan protesto seslerinin yükselmesine yol açtı. Demokratik Dernek yetkililere polisin Marx'a karşı giriştiği eylemlere son verilmesini isteyen bir temsilci heyeti gönderdi. Ne var ki, 12 Eylül'de İçişleri Bakanı Bölge Yönetimi'nin kararını onayladı. Protesto kampanyası gericilerin, ellerinden gelen her kötülüğü yapmasını engellemesine rağmen Prusya'dan sürülme tehdidi Marx'ın başı üstünde Demokles'in kılıcı gibi sallanıyordu.

Bütün bu zor koşullar altında Marx halkı etkilemek için çok güçlü bir araç olan bu günlük gazetedeki denetimini sürdürmeye çalıştı. Zamanının ve enerjisinin çoğunu gazeteye vermekle birlikte, Köln İşçi Birliği'nin ve Demokratik Derneğin tecrübelerini Komünistler Birliği üyeleriyle Almanya'nın öteki kesimlerindeki işçi örgütleri ve demokratik örgütler arasında yaymaya uğraşarak arkadaşları ve takipçileri ile birlikte Köln'deki işçi örgütlerinin ve demokratik örgütlerin faaliyetlerinde yer aldı.

Bu faaliyetler Marx'ın ve arkadaşlarının kitleler arasındaki güvenilirlik ve saygınlığını daha da arttırdı. Gottschalk ve Anneke'nin tutuklanmalarının ardından 6 Temmuz'da yapılan dernek toplantısında Marx'ın yakın arkadaşı Joseph Moll İşçi Birliği Komitesi Başkanlığına seçildi. Moll ve kısa bir süre önce Londra'dan gelen Schapper de Köln'deki üç demokratik örgütü bir araya getiren ve Geçici Demokratik Bölge Komitesi görevi yapan Komite'de İşçi Birliği'ni temsil ediyorlardı.

Marx'tan sürekli yardım gören İşçi Birliği'nin yeni önderliği faaliyetlerini işçilerin ideolojik ve siyasi eğitimlerini daha çok tartışmalar yoluyla artırmaya yoğunlaştırmıştı. Bu tartışmalardan birinde Moll ve Schapper işçilere kötülüğün birçok işçinin ve zanaatkârın sandıkları gibi makinelerde değil varolan toplumsal ilişkilerde yattığını açıkladılar. Marx'ın takipçileri işçilere *Komünist Parti Manifestosu*'ndaki fikirlerin canlı bir açıklamasını yaptılar. Çağdaş toplumda emeğin örgütlenmesi üzerine sürdürülen bir tartışmada da *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'nde yer alan noktaları işçilere açıklayıp bunların gerçek anlamını açıkladılar. Komitenin 11 Eylül'de yaptığı bir tartışma Engels'in toplumsal mesele üzerine verdiği bir raporla sonuçlandı.

Köln İşçi Birliği'nin ideolojik ve siyasal yeniden inşası örgütsel yapısındaki değişikliklerle bir arada yürütüldü. Eski dar meslek ilkesi bir yana bırakılarak kalıcı üyelik koşulları getirildi.

Marx ve arkadaşları Demokratik Derneğin çalışmalarında da aktif olarak yer aldılar. Geçici Bölge Komitesi üyesi olarak Marx bu derneğin önderleriyle yakından ilgileniyordu. Stollwer Hall'de yapılan dernek toplantısında da bir söylev verdi. Temmuz 1848'de dernek Marx ve o sıra Amerika'dan Köln'e yeni dönmüş olan Weitling arasında bir tartışma düzenledi. 21 Temmuz'da Weitling, Derneğin düzenlediği bir toplantıda kendisinin "bir demokrat, sosyalist ve komünist" olduğunu ileri sü-

[40] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 385.

rerek bir avuç insandan oluşan geçici bir diktatörlük hükümetinin kurulmasını ve kendisinin de başkanlığa getirilmesini istedi. 4 Ağustos'ta Marx Weitling'i eleştiren bir konuşma yaptı. Weitling'in yaptığı konuşmadan çıkarttığı yazılı bir metin üzerinde fikirlerini açıklayarak Weitling'in siyasi ve ekonomik çıkarları birbirinden ayırmasının yanlış olduğunu, çünkü bunların "birbirleriyle içiçe örülü" bulunduklarını ileri sürdü. Weitling'in diktatörlük konusundaki sekter düşüncesinin de bütünüyle saçma olduğunu gösterdi. Weitling devrimin burjuva ve demokratik olduğunu inkâr ederken Marx demokratik hareket içinde yer alan bütün temsilcilerden oluşan bir hükümet kurma görevini ortaya getirdi.[41]

Marx ve arkadaşları Demokratik Derneğin siyasi konularda bir dizi önemli kararlar almasını ve bildiriler yayımlamasını sağladılar. Binlerce kişinin imzaladığı bildiriler Berlin ve Frankfurt'taki ulusal meclislere gönderildi.

13-14 Ağustos'ta Köln'de toplanan Rhein ve Westphalia Eyaletlerinin ilk Demokratik Bölge Kongresi Marx'ın devrimci-demokratik çevrelerde kazandığı otorite ve etkinliğin ölçüsüydü. Trier delegesi Schilly'nin yerel sivil muhafızlar arasındaki cumhuriyetçi duygulara ilişkin raporundan söz edilirken toplantıyı yöneten başkan Marx'ın da Trier'in yerlisi olduğunu bildirince seyirciler ayağa fırlayarak Marx için gösteri yaptılar. Bonn delegelerinden Karl Schurz adında bir öğrenci kongreyle ilgili anılarında şunları yazıyordu: "Günün en tanınmış insanlarıyla yüzyüze gelmiştim orada, aralarında sosyalist önder Marx da vardı. Marx o zamanlar otuz yaşındaydı ve artık bir sosyalist düşünce akımının bilge önderiydi. Geniş alnı, parlak koyu renk gözleri, simsiyah saçları, uzun sakalları hemen bütün ilgiyi onun üzerine topluyordu. Kendi alanında dikkate değer bir bilim adamı olmanın sağladığı saygınlığa sahipti ve gerçekten de söylediği şeyler yerinde, mantıklı ve açıktı... 'burjuva' derken sesinin büründüğü alaycı burjuva tonu hâlâ hatırlarım."[42]

Kongre Köln Geçici Bölge Komitesi'nin sürekli bir bölge komitesine dönüşmesini sağlayan kararı kabul etti. Başkanlığa, avukat Karl II. Schneider seçildi. Komitede Marx'tan başka Moll ve Schapper de vardı.

Marx'ın pratik devrimci çalışmaları Köln'de öteki şehirlerdekilerin hepsinden güçlü bir demokratlar örgütü kurulmasına yardımcı oldu.

Berlin ve Viyana'ya Yolculuk

Demokratik Bölge Kongresi'nden az sonra 23 Ağustos'ta Marx Alman Konfederasyonu'nun en büyük iki devletinin başkentlerindeki demokratik örgütler ve işçi örgütleriyle bağlar kurmak ve Haziran ayaklanmasıyla ilgili makalelerin yayımlanmasından sonra öteki hissedarların da terkettikleri *Neue Rheinische Zeitung*'a para bulmak amacıyla, Berlin ve Viyana'ya gitmek üzere Köln'den ayrıldı.

Marx Berlin'de Prusya Ulusal Meclisi'nin Sol-kanat milletvekilleriyle ve özellikle Komünistler Birliği üyesi d'Ester'le görüşmelerde bulundu. Demokratik hareketin öteki üyeleriyle de tanıştı, Bakunin'le Paris'te kurmuş oldukları yakın dostluğu tazeledi.

Marx oradan siyasi gericiliğin artmakta olduğu Viyana'ya geçti. Prag ve Paris

[41] *Der Wachter am Rhein*, 2 Dutzend., No. 1, 23, VIII, 1848.
[42] *Marx ve Engels'ten Anılar*, Rusça baskı, Moskova, 1956, s. 285.

ayaklanmalarının yenilgisinden ve Milano'nun 6 Ağustos'ta Radezsky'nin birliklerince istila edilmesinden yüreklenen Avusturya karşı-devrimci birlikleri saldırıya geçmişlerdi. Ücretleri indirip, işsizlik sigortasını kaldırarak işçiler arasında 23 Ağustos'ta burjuva ulusal muhafızlarıyla işçi göstericilerin kanlı çatışmalarına yol açan huzursuzlukları kışkırtmışlardı.

Marx Viyana'ya gelir gelmez kendisini, siyasi durumun derinlemesine tahlillerinden ötürü *Neue Rheinische Zeitung*'un değerli baş yayıncısı olarak bilen işçi hareketinin ve demokratik hareketin önderleriyle tanıştı.

Marx 28 Ağustos'ta Viyana'daki en son olayların tartışıldığı Demokratik İttifak'ın bir toplantısında konuştu. Bu toplantı Berlin Demokratları Merkez Komitesi'nin fahri üyesi Julius Fröbel ile aralarında derin görüş ayrılıkları bulunduğunu ortaya çıkardı. Fröbel 23 Ağustos olaylarının baş suçlusu Çalışma Bakanı Schwarzer'in görevinden alınmasını istemek için İmparator'a bir temsilciler kurulu gönderilmesi teklifini destekliyordu.

Marx buna karşı çıkarak kendilerine demokrat diyen ama gerçekte yöneticilerle "anlaşma" yolları arayan "Berlinli teorisyenler"e öfkeyle çattı. Viyana'nın demokrat gazetelerinden *Der Radikale* bu konuşmanın "Çok iğneleyici, sert ve öğretici" olduğunu yazdı. Marx Paris'te olduğu gibi Viyana'da da "sorun[un-ç.] şimdi artık proletarya ve burjuvazi arasındaki mücadele [olduğunu-ç.]"[43] belirtti.

Marx 30 Ağustos'ta birinci Viyana İşçi Birliği'nde bir rapor sundu. Birlik üyelerini kutlarken Viyana işçileri karşısında konuşmanın daha önce Paris, Brüksel ve Londra'daki işçi derneklerindeki konuşmaları gibi, kendisi için bir onur olduğunu belirtti. Raporu Avrupa'daki toplumsal ilişkilerle devrimci mücadelede proletaryanın rolü üzerineydi. Paris'teki Haziran ayaklanmasına katılarak kardeşlerinin korkunç ama görkemli kaderini paylaşan Alman göçmen işçilerinin bu davranışlarını önemle belirtti. Alman işçileri yurttaşlarıyla gurur duyabilirlerdi. İngiltere'deki en son Chartist hareketler ve Avrupa'daki proleter kurtuluş mücadeleleri hakkında haberler verdi. Belçika'daki durumu da ayrıca ele aldı. 4 Eylül'de de Viyana'da işçi dinleyiciler karşısında ücretli emek ve sermaye üzerine bir söylev verdi.

Marx, "Halklar hapishanesi" Avusturya'daki ulusların birbirleriyle olan ilişkilerine de oldukça ilgi gösteriyordu. Viyana'da Avusturya Ulusal Meclisi'ndeki Alman-Bohem grubunun önderi Alois Borrosch ile tanıştı. Borrosch Çeklerle Bohemyalı Almanlar arasındaki fanatik düşmanlıktan yakındı; ancak Marx, ona bunun işçiler arasında da geçerli olup olmadığını sorunca Borrosch: "İşçiler işin içine girer girmez artık Almanlardan da, Çeklerden de kimse söz etmez, birbirlerine sımsıkı tutunurlar" demişti.

Berlin ve Frankfurt-on-Main'de siyasal gerginlik arttığından Marx bir an önce Köln'e geri dönmek istiyordu. Yol üzerinde Dresden ve Berlin'de bir süre konakladı. Oralı solcularla biraz daha konuştu. Polonya demokratları adına *Neue Rheinische Zeitung* için kendisine 2000 taler veren Polonyalı önder Wladyslaw Koscielski ile de tanıştı. Eylül ortalarında Marx yeniden Köln'deydi.

[43] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 490.

[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd.22, s. 403.

O günlerin solcu milletvekillerinden Julius Stein'in gerici Prusya subay kıtalarını hedef alan bir teklifinin Ulusal Meclis'te ikinci defa oylanıp kabul edilmesi üzerine Berlin'de sert bir siyasi çatışma başgöstermişti. Karar aslında 9 Ağustos'ta kabul edilmiş ama Savaş Bakanı bunu tanımayı reddetmişti. Stein teklifini 7 Eylül'de yeniledi ve gene kabul edildi. Bunun sonucunda Auservald-Hansemann hükümeti istifayı düşündüğünü bildirdi. Marx *Neue Rheinische Zeitung*'da bu çatışmanın iki şekilde sonuçlanabileceğini yazdı: Ya meclis kazanacak, kralın iktidarı yıkılacak ve bir Sol hükümet kurulacaktı; ya da savaşı Taç kazanacak, o zaman da meclis dağılacak, toplantı hakkı ortadan kaldırılacak ve sınırlı sayıda insan için oy kullanma hakkı getiren bir seçim kanunu çıkartılacak, yani süngülerin ucunda bir hükümet darbesi gerçekleştirilecekti. Marx meclisin kaderinin de iki şekilde tecelli edeceğini ifade ediyordu: Ya meclis kendisini savunması için kitlelere çağrıda bulunacak ya da yalpalayarak Taç'a teslim olacak ve sonunda dağıtılmasına varacak bir şekilde Berlin'den çıkartılmasını kabullenecekti. "Fransız Kurucu Meclisi oturumlarını Versailles'dan Paris'e aktardı. Eğer uzlaşmacılar Meclisi de Berlin'den Charlottenburg'a taşınırsa Alman devriminin karakteri de aynı olacaktır."[45]

Tarih bu tahminde çok ufak ve salt coğrafik bir hatayı düzeltmişti: Meclis -dağıtılmasından önce- Kasım'da Charlottenburg gibi küçük bir kasaba olan Brandenburg'a nakledildi.

Frankfurt-on-Main Eylül bunalımının bir başka merkezi olmuştu. Bütün Almanya Ulusal Meclisi Prusya'nın 26 Ağustos'ta Danimarka'yla imzaladığı küçültücü silah bırakılmasını orada görüşmek üzereydi. Avusturya militaristlerinin İtalya'da Prusya militaristlerinin Poznan'da başlattıkları karşı-devrimci savaşların tersine Almanlar'ın çoğunlukta olduğu Schlesweig-Holstein'de Danimarka'ya karşı açılan savaş haklı bir savaştı ve Danimarka ile silah bırakılması Schlesweig-Holstein devrimci hükümetine ve Kurucu Meclis'e karşı ihanet olarak görülüyordu. Prusya hükümetinin bu kararı almakta acele edişinin nedeni de General Wrangel'in birliklerinin halka karşı kullanılmak için geri çağrılmak istenmesiydi. *Neue Rheinische Zeitung* bu karşı-devrimci planı yalnızca halkın bozabileceğini yazdı ve yönetim kurulu halkın örgütleyicisi ve önderi olarak harekete geçti. Gazete yazı kurulu Köln İşçi Birliği ve Demokratik Dernek'le birlikte açık hava ve kapalı salon toplantıları yapmaya başladı; bunların hepsi de etkileyici siyasi gösterilere dönüştü.

13 Eylül'de Marx henüz Köln'e dönmemişken *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu, Köln İşçi Birliği ve Demokratik Dernek Frankenplatz'da 6-7.000 kişinin katıldığı bir açık hava toplantısı düzenledi. Wolff'un önerdiği ve Engels, Becker ve Dronke'nin destekledikleri bir teklifle aralarında Marx, Engels, Wolff, Bürgers, Dronke, Schapper ve Wolff'un da bulundukları otuz kişilik bir Güvenlik Komitesi seçildi. Bunun ardından Engels'in teklifi üzerine Berlin Meclisi'nden meclisi dağıtmaya yönelik herhangi bir girişimde milletvekillerinin süngü tehdidi karşısında bile yerlerini terk etmemelerini isteyen bir bildiri taslağı bütün halkın onayı ile kabul edildi.

Güvenlik Komitesi'nin kuruluşu Köln burjuvazisini dehşete düşürdü ve aynı gün

[45] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 407.

bir liberal burjuva kurumu olan Köln Vatandaşlar Derneği Heyeti'nin birçok üyesi adına bir protesto yayınladı. Sonuçta aralarında Demokratik Derneğin Başkanı II. Schneider'in de bulunduğu altı Komite üyesi komiteden çekildiklerini duyurdular. Bu, Demokratik Derneğin küçükburjuva ve proleter kanatları arasındaki keskinleşen çelişkilerin bir göstergesiydi.

Köln'ün banliyölerinden Worringen'de 17 Eylül'de düzenlenen bir açık hava toplantısı Güvenlik Komitesi'nin otoritesinin güçlenmesine önemli katkıda bulundu. Köln'den gelen halkın yanı sıra toplantıya komşu köylerden köylüler ve Neisse, Düsseldorf, Krefeld ve öteki kentlerden gelen temsilciler de katılmışlardı. Kürsüde Alman birliğini temsil eden sarı-kırmızı-siyah bayrağın yanı sıra kızıl bayrak da dalgalanıyordu. 13 Eylül toplantısında olduğu gibi dinleyiciler arasında *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri* çok miktarda dağıtıldı. Toplantı Güvenlik Komitesi'nin kuruluşunu büyük bir coşkunlukla onayladı ve Engels'in teklifi üzerine Prusya-Danimarka silah bırakılması konusunda Frankfurt Meclisi'ne bir karar gönderilmesini bütün herkesin katılmasıyla kabul etti. Bu bildiride Prusya hükümetiyle bütün Almanya Parlamentosu arasında bir çatışma çıkacak olursa orada bulunanların "Almanya için, ellerinde ne varsa onunla karşı koymaları"[46] isteniyordu.

Neue Rheinische Zeitung'un tahmin ettiği gibi Frankfurt Meclisi Prusya-Danimarka silah bırakışmasını onayladığını bildirdi. Frankfurt, Offenbach ve Hanaulu işçilerle çevre köylerin köylüleri Almanya'nın devrimci onurunu korumak üzere ayaklandılar.

Bu gelişmeler karşısında Güvenlik Komitesi, Demokratik Dernek ve Köln İşçi Birliği 20 Eylül'de (Eiser Hall'de) Marx ve *Neue Rheinische Zeitung*'un öteki yazı kurulu üyelerinin de katıldıkları bir halk toplantısı düzenlediler. Engels çok parlak bir konuşma yaparak bütün Almanya Ulusal Meclisi'nin ihanet kararını lanetledi ve Frankfurt'taki ayaklanmanın gidişatına ilişkin haberler verdi. Silah bırakılmasının onaylanmasını Alman halkına karşı ihanet ve istifa etmeye hazır olduklarını bildirenlerin dışındaki bütün milletvekillerini hain olarak niteleyen bir karar tasarısı kabul edildi.

Neue Rheinische Zeitung'un kararı yayımlaması yetkili makamlara gazeteye karşı tedbirler getirmeleri ve yayın yönetmenini Frankfurt parlamentosu milletvekillerine hakaretle suçlamak için yeni bir bahane sağlamıştı.

Frankfurt ayaklanmasının bastırılmasının ardından Köln Genel Savcılığı Engels, Wolff ve Bürgers hakkında halk toplantılarında yaptıkları konuşmalarla varolan sisteme karşı bir komplo başlatmış oldukları gerekçesiyle soruşturma açtı. Frankfurt'taki imparatorluk Hükümetinin Adalet Bakanı Güvenlik Komitesi, Demokratik Derneğin önderleri, İşçi Birliği ve Frankfurt asillerine ve onların ailelerine para yardımı topladıkları için *Neue Rheinische Zeitung*'un dağıtım bölümü hakkında yasal soruşturma açılmasını emretti.

Köln'de gerilim artıyordu. 25 Eylül sabahı Marx ikinci demokratik bölge komitesi toplantısına gitti; ama Köln'de başlatılmış olan tutuklamalar nedeni ile kongre yapılamadı. Schapper ve Becker o sabah tutuklanmışlar fakat polis Wolff'u bulmayı başaramamıştı. İşçi Birliği'nin en sevilen önderlerinden biri olan Moll'u tutuklamak için bir girişimde bulundularsa da evine koşan halk tarafından serbest bırakılması sağlandı.

[46] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 497.

İşçi Birliği gün ortasında Eski Pazar'daki Im Kranz Oteli'nde bir toplantı yaptı. Marx işçileri bir provokasyona gelmemeleri, zamansız ve tek başlarına isyana kalkışmamaları için uyardı. Saat üçte Eiser Hall'da Demokratik Dernek üyelerinin de katıldıkları bir toplantıda benzeri bir çağrıyı tekrarladı.

O gece büyük bir halk topluluğu Eski Pazar Meydanı'nda toplanmıştı ve Prusya birliklerinin yaklaştıkları söylentileri yayılıyordu. İşçiler aceleyle barikatlar kurdular; ama sorumlular birlikleri içeri sokmaya cesaret edemediler, çünkü sivil muhafızların bir kısmı "güvenilmez" birliklerden oluşuyordu. Ancak olayların gidişatı onlara sıkıyönetim ilanı olanağı yarattı. Bütün toplantılar, demokratik örgütler ve bütün işçi örgütleri kanun dışı ilan edildi. *Neue Rheinische Zeitung*'un yayımlanması geçici olarak durduruldu. Sivil muhafızlar silahsızlandırılıp dağıtıldı.

Köln'de sıkıyönetim ilanı üzerine bir uçtan öbür uca bütün Almanya'yı kabaran bir öfke dalgası kapladı. Prusya Ulusal Meclisi'nde Sol-kanat milletvekilleri d'Ester, Borchardt ve Kyll'den kararlı protesto sesleri yükseldi. Hükümet geri çekilmeye zorlanmıştı. 2 Ekim'de Köln Genel Savcılığı bürosundan kuşatmanın kaldırıldığı ilan edildi. 3 Ekim 1848'de *Neue Rheinische Zeitung*'un abone kartları geri verildi. Ancak gazetenin yayımına yeniden başlaması için Marx'ın biraz beklemesi gerekiyordu. Gazete yayıncılarının bir kısmını kaybetmişti. Engels ve Dronke işler karışmaya başlayınca tutuklanmaktan kurtulmak için Brüksel'e kaçmışlardı. Orada yerel polis tarafından tutuklanarak Fransa'ya gönderildiler. Dronke Paris'te kalırken Engels isviçre'ye geçti. Bern'de yerleşerek İsviçre işçi sınıfı hareketi içinde aktif yer aldı ve oradan gönderdiği raporlarla Marx'a elinden geldiği kadar yardımcı olmaya çalıştı. Wolff Pfalz'a kaçarak tutuklanmaktan kurtuldu; ama Marx'ın karşı karşıya kaldığı güçlükleri bildiği için gizlice Köln'e dönerek gazete binalarının yanında Unter Hutmacher Str. 17 No.'ya yerleşti. Her gün sokağa çıkmaksızın tarlalardan geçerek yönetim yerine geliyordu. Weerth ve Wolff'dan başka Freiligrath da Marx'a yardımcı olmaya başlamıştı.

Üstelik sıkıyönetim öncesinde, daha hızlı bir baskı makinesi satın almak için çok para harcadıklarından mali güçlükler içerisindeydiler. Gazetenin çıkışı gecikince bu güçlükler daha da artmıştı. Marx gazeteyi kurtarmak için babasından kalan mirastan geride ne varsa -7.000 Taler kadar- hepsini ortaya koydu. *Neue Rheinische Zeitung*, öteki gazeteler gibi "devrimi hiçbir zaman sağmal bir ineğe döndürmeye" kalkışmamıştı. Marx daha sonraları "Gazetenin yayımının sürdürülmesini büyük bir mali fedakârlıkla ve kişisel tehlikeleri göze alarak sağladım"[47] diye yazmıştı.

Gazetenin Köln sokaklarında yeniden satılmasına 12 Ekim'de başlanmıştı. Marx hemen hemen bütün yayıncılar için tutuklama emri çıkartmış olan hükümete meydan okuyan bir yazı yayınlamıştı. Marx yazısında "*Yazı kurulu eskisinin aynıdır Kurul üyelerine son günlerde Ferdinand Freiligrath da katılmış bulunmaktadır,*" diyordu. [48]

O günlerde Köln İşçi Birliği'nin önderleri çok sıkışık bir durumdaydılar. Schapper hapse atılmış Moll da Londra'ya iltica etmek zorunda kalmıştı. Gottschalk'ın takipçileri Dernek yönetiminde kaybettikleri mevkileri ele geçirmek için bu fırsattan

[47] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 508.
[48] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 416.

yararlanmaya kalkıştılar. Birlik Komitesi bunun üzerine Marx'a başkanlığı üstlenmesi için bir temsilci heyeti göndermeye karar verdi. Gazetenin çok zamanını almasına, yetkililerin kendisini vatandaşlığa kabul etmeyişleri yüzünden Köln'deki durumunun belirsiz olmasına ve hakkındaki yasal koğuşturmalara rağmen Marx bu görevi geçici olarak kabul etti. Komitenin 16 Ekim tarihindeki toplantısında şunları söylemişti: "Hükümet ve burjuvazi bütün katliamlarına rağmen kendilerini işçilerin hizmetine verecek insanların her zaman bulunabileceğini görmelidir."[49] Marx'ın başkanlığa seçilmesi Birlik'in 22 Ekim 1848 tarihindeki genel toplantısında onaylandı. Marx Şubat 1849'a kadar görevini sürdürdü.

Köln İşçi Birliği'nin bir toplantısında Marx işçi sınıfının Viyana'da başlayan ayaklanmadaki önder rolünü anlattı. Onun teklifiyle Viyana İşçi Birliği'ne bir kutlama mesajı gönderilmesine oy birliğiyle karar verildi.

Viyana'daki Ekim Ayaklanması

Neue Rheinische Zeitung'un sıkıyönetimin kaldırılmasının hemen ardından çıkan sayısında Marx'ın, Macar Ulusal Meclisi'nin dağıtıldığını ve Macar bağımsızlık savaşçıları tarafından kısa bir süre önce ağır bir yenilgiye uğratılan Hırvatistan valisi gerici kont Josip Jelacic'in Macaristan Valiliği'ne atandığını bildiren hükümet kararnamesinin kışkırttığı Viyana ayaklanmasını konu alan bir yazısı vardı. 5 Ekim 1848'de, Viyana'da üslenen birliklere Jelacic'in yenik ordusuyla birleşerek Macaristan devrimini ezmek üzere yeni bir harekâta başlamaları emri verildi. Ertesi gün birliklerin katliamını engellemek için halk, öğrencilerin kurdukları Akademik Lejyon ve Viyana Ulusal Muhafızları ayaklandı. Gün batarken halk savaşı kazanmıştı.

O andan sonra mücadelenin gidişatı artık halkın ne kadar birlik içinde olduğuna ve ne kadar iyi örgütlendiğine kalıyordu. Bu konuda yazdığı ilk makalede Marx Viyana burjuvazisinin ihanet olasılığı konusunda uyarıda bulunuyordu. Sonunda Marx'ın dediği çıktı. Avusturya gericileri milliyetler arasındaki çelişkileri kullanmayı başardılar: Büyük toprak sahibi seçkinlerce kandırılan Güney Slavları'nın yanısıra Çek burjuva liberal partisi de Habsburgların yanında yer aldı. Devrimci Macaristan önderleri liberallerin ve subay kıtalarının baskısı altında çekingen bir savunma gösterdiler: Macar birlikleri ayaklanan Viyanalıların yardımına koşmak için ağırdan alıyorlardı.

Bu yüzden Viyanalı isyancılara Almanya'daki bütün demokratik güçlerin destek vermesi çok özel bir önem kazanıyordu. Frankfurt, Berlin ve öteki bazı Alman parlamentolarının solcu milletvekillerinden Simon, Zitz ve Schlöffel, kısa süre sonra toplanacak İkinci Almanya Demokratik Kongresi'ne katılmak üzere Berlin'e giderlerken Köln'e uğradıklarında Marx, onların öteki Solcu milletvekillerini de saflarına çekebilecekleri umuduyla onlarla konuşmakta yarar gördü. Ancak Berlin toplantısına sanıldığı kadar milletvekili katılmadığı gibi katılanlar da birlik içinde olmaktan uzaktı. Yasaların çerçevesi dışında faaliyet göstermeyi benimsemeyen çoğunluk d'Ester Jacobi ve Simon'un, halka çağrısını imzalamayı reddetti.

26-30 Ekim 1848 arasında toplanan İkinci Almanya Demokratik Kongresi'nin hiçbir etkisi olmadı. *Neue Rheinische Zeitung* öfkeyle tam Viyana'nın ve bütün Al-

[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 501.

manya'nın kaderi söz konusuyken kongrenin küçük örgütsel sorünlar üzerine bitmek tükenmek bilmez tartışmalarla boşuna zaman öldürdüğünü yazıyordu. Ancak üçüncü gün Viyana olaylarını tartışmaya sıra gelebildi. Solcular halkın harekete geçirilmesi için Tiergarten'de bir kitle toplantısı yapılmasını teklif ettiler. Delegelerin geniş bir bölümü bunu protesto ederek toplantıdan ayrıldı. Geri kalanlar da halkı hükümetlerinin Viyana'nın yardımına gitmesini istemeye çağıran bir bildiri yayınladılar.

Bu çağrı Marx tarafından şiddetle eleştirildi. Marx şunları yazmıştı: " '*demokratik*' kongrenin bir an için bile olsa Alman hükümetlerine karşı bu çocukça ve tutucu tavrı takınmaya ne hakkı vardı?" Marx, halkın "Viyana'ya o an için yapabileceği tek yardımın kendi ülkesinde karşı-devrimi yenilgiye uğratmak"[50] olduğunu dile getirdi.

Kongre 30 Ekim 1848'deki toplumsal sorun üzerine tartışma sırasında çok daha tutarlı ve radikal bir tavır takındı. Çalışma raporu demokratik cumhuriyetin kurulmasının ardından *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'ndeki bazı maddeleri temel alan pratik önlemler getirilmesini öngören bir program taslağı öneren Köln İşçi Birliği üyesi Beust tarafından sunulmuştu. Bu taslakta yer alan konuların çoğu olduğu gibi *Talepler*'den aktarılmıştı; ama kimi maddeler küçükburjuva demokrat zihniyetiyle zararsızlaştırılmıştı. Rapor tartışılmak üzere demokratik derneklere dağıtıldı.

İkinci Demokratik Kongrenin kapanışı Viyana'nın düşüşüyle aynı zamana rastladı. Marx 6 Kasım'da Köln İşçi Birliği Komitesi'nin toplantısında, bir iki gün sonra da Demokratik Derneğin toplantısında bu konu üzerinde konuştu. Toplantıda bulunan Lessner daha sonra anılarında şöyle yazmıştı: "Marx Robert Blum'un Viyana'daki bir askeri mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırılarak kurşuna dizildiği haberini getirdi.... Bir anda bütün salonu bir sessizlik kapladı. Marx kürsüye çıkarak Blum'un ölümüyle ilgili olarak Viyana'dan gelen mesajı okudu... Hepimiz öfkeden kudurmuş gibiydik. Sanki salonda bir kasırga patlamıştı."[51]

Marx, "Viyana'da Karşı-Devrimin Zaferi" başlıklı makalesinde burjuvazinin Viyana isyancılarına ihanetini öfkeyle lanetliyerek şunları yazıyordu: "*Tarihte Alman burjuvazisininkinden daha büyük alçaklık görülmemiştir.*" Viyana olaylarının Alman ve bir bütün olarak Avrupa devrimleri üzerindeki etkisini değerlendiren Marx yazısına şöyle devam ediyordu: "İlk perdesi Paris'te *Haziran Günleri* adıyla sahneye konulan oyunun ikinci perdesi kısa bir süre önce *Viyana*'da açılmış bulunuyor... Çok geçmeden üçüncü perdenin de *Berlin*'de oynanmaya başladığını göreceğiz."[52] Marx karşı-devrimin Prusya'da kararlı bir saldırıya geçeceğini tahmin ederek oradaki güçler dengesinin gerçekçi bir manzarasını çiziyor ve bu nedenle halkların Fransız ve Alman devrimlerinden çıkarmaları gereken derslerin üzerinde durup umutlarını esas olarak devrimci Fransa'nın harekete geçmesine bağlıyordu.

"Haziran ve Ekim olaylarından beri sürdürülen amaçsız katliamlar, Şubat ve Mart'tan beri verilen sayısız kurbanlar ve karşı-devrimin çılgın kan içiciliği ulusları, eski toplumun ölüm azabının ve yeni toplumun kanlı doğum sancılarının azaltılması, *kısaltılması* ve yoğunlaştırılması için yalnız bir tek yolun bulunduğuna inandıracaktır, *bu yol devrimci şiddettir.*"[53]

[50] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 446-447.
[51] *Marx, Engels'ten Anılar*, Moskova, 1957, s. 157.
[52] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 456-457.
[53] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 5, s. 457.

Marx bu acı yenilgi tecrübelerinden bütün karşı-devrimci gaddarlıkların önünü alacak ve kitlelerin zaferlerini kolaylaştıracak olan gerçek bir devrimci iktidarın kurulmasının gerekliliğini ortaya koyabilmek için yararlandı.

Prusya'daki Karşı-Devrimci Darbeye Karşı Savaş

Marx'ın tahmin ettiği gibi Viyana'daki Ekim ayaklanmasının yenilgisi Prusya gericilerini kararlı olarak harekete geçmeye teşvik etti. 2 Kasım'da Kral IV. Friedrich Wilhelm, bağnaz gerici General Brandenburg'dan yeni bir hükümet kurmasını istedi. Ulusal Meclisin Berlin'den, eyaletin kasabalarından Brandenburg'a taşınmasını öngören kararname 9 Kasım'da yayınlanmış ve bu, Marx'ın aşağıdaki sözlerle özetlediği Prusya'daki karşı-devrimci darbenin başlangıcı olmuştu: "*Brandenburg Meclis'te Meclis Brandenburg'da!.. Kışla Meclis'te Meclis Kışlada*!"[54] Marx Meclis'in devrimci eyleme geçmesini istiyor ve "[Meclis-ç.] *bakanları ihanet ettikleri için, halkın egemenliğine ihanet ettikleri için tutuklamalıydı*. Meclisin emirleri dışındaki emirlere uyan memurları *görevlerinden almalı* ve onları *suçlu* ilan etmeliydi!"[55] diyerek inançlarını dile getiriyordu; ama bunlar Meclis'in göze alamayacağı kadar sert ve devrimci şeylerdi. Meclis Berlin'de kalmak ama pasif direnme yapmak niyetinde olduğunu duyurdu.

Marx, "sızlanan, kafasını kaşıyan, kararsız Ulusal Meclis'in" taktiklerini kınıyor ve Meclis'ten kitlelere, Prusya ordusunun erlerine başvurmasını ve Fransız usulü Jacoben, pleb yöntemlerini kullanmasını istiyordu. Marx kitlelere şu soruyu yöneltiyordu: "şu anda ne yapmalıyız?" Ve karşılığını da kendisi veriyordu: "*Vergileri ödemeyi reddedelim*."[56]

Marx böylelikle 11 Kasım'da siyasi kavganın en can alıcı anında, gerçekleştirildiğinde bir yandan karşı-devrimi güçten düşürecek ve onun mali kaynaklarını kurutacak, öte yandan da geniş halk kitlelerini mücadeleye sokacak ve onları doğrudan hükümetin karşısına dikecek olan temel şiarı ortaya attı: "Vergileri ödemeyi reddedelim!" Marx bunun devrimin siyasal ordusuna katılacakların sayısını artıracağını düşünüyordu.

Zaman kazanma çabasındaki karşı-devrim zaman kaybetmeden planlarını uygulamaya koydu. 11 Kasım'da hükümet askerleri milletvekillerinin Ulusal Meclis'in toplanacağı tiyatro binasına girişlerini engelleyerek bir atış poligonunda topladılar. Berlin sivil muhafızlarının silahsızlandırılıp dağıtıldıklarını ve şehirde sıkıyönetim ilan edildiğini bildiren bir hükümet kararnamesi çıkarıldı. Marx bunun vatana karşı bir başka ihanet olduğunu söyleyerek milletvekillerinin parlamento dışı mücadele biçimlerine başvurmalarını istedi: "*Ulusal Meclis'in yeri şu ya da bu taş yığınının değil halkın arasındadır*."[57]

Marx bir yandan proletaryaya ve onun öncü müfrezesine -komünistlere- en aktif görevi verirken öte yandan da karşı-devrimin planlarını bozmak ve yıkıcı bir darbe indirmek için ülkenin ilerici güçlerini bir araya getirmeye uğraşıyordu. Marx'ın kendisi de Rheine Eyaletindeki yaygın devrimci hareketin kalbi ve ruhu haline gel-

[54] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 7.
[55] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 8.
[56] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 11.
[57] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 21.

di. Marx'ın önerisiyle Demokratik Dernek ve İşçi Birliği Köln ve çevresinde çok sayıda kitle toplantısı düzenlediler. Eiser Hall'da 11 Kasım'da yapılan toplantıda Berlin'deki Ulusal Meclis'e kraliyet kararnamesine uymama yolundaki kararında ısrar etmesini isteyen bir bildiri gönderilmesine karar verildi. 12 Kasım 1848 öğleye kadar bildiriyi imzalayanların sayısı 7.000 olmuştu. Toplantı kendisinin bir savunma kurulu olduğunu kabul ederek içinde bütün demokratik akımların ve komünistlerin temsil edildikleri 25 üyeden oluşan bir Halk Komitesi seçti. Halk Komitesi Eylül olayları sırasında Köln'de kurulan Güvenlik Komitesi'nin yeni ve daha güçlü bir temel üzerinde canlandırılmasıydı. Halk tarafından seçilen Komite halkın devrimci mücadelesini örgütleyecek olan merkezdi.

Halkın silahlandırılması en hayati meseleydi. 11 Kasım'da Eiser Hall'deki toplantıda Köln belediye konseyinden Eylül'de toplanan silahların zaman geçirilmeksizin halka geri verilmesi istendiyse de "şehrin babaları" bu çağrıya kulaklarını tıkadılar. Demokratik Dernek, dağıtılmış bulunan sivil muhafızları yeniden kurmak için adımlar attı. Köln İşçi Birliği bir "yıldırım müfrezesi" kurmaya başladı. Silah satın almak üzere para toplanması için bir çağrı yayınladı. *Neue Rheinische Zeitung*'un dağıtım bölümü bu amaçla yapılacak bağışları kabule hazır olduğunu bildirdi.

Bu arada orduda da bir dizi çalışma yapılıyordu. 12 Kasım'da Demokratik Dernek Köln Garnizonu askerlerini despotlara alet olmaktan vazgeçmeye çağıran bir duyuru yayımlanmasını kabul etti. *Neue Rheinische Zeitung*'un 15 Kasım 1848 tarihli 143. sayısının eki "Anayurt Tehlikede!" başlığını taşıyor bunun arkasından da Eiser Hall'de Köln *Landwehr* üyelerinin ve yaşlıların katılacakları bir toplantının duyurusu geliyordu. Bu toplantıda Berlin Ulusal Meclisi'nin "1813'te olduğu gibi *Landwehr*'i ayaklanmaya çağırması ve o zaman düşmanı nasıl yere çalmışsa şimdi de aynı şeyi yapması"[58] isteniyordu. Bu toplantılardan uzak durmaları emredilmiş olmasına rağmen *Landwehr* toplantılarına katılan Köln garnizonunun erleri ordunun da devrimci bir kaynaşma içerisinde bulunduğunu gösteriyorlardı.

Köylülüğü de mücadeleye çekmek için Demokratik Dernek, İşçi Birliği ve Halk Komitesi çevre köylere temsilciler gönderdi.

Marx, Rhein Eyaletindeki demokratlarla eşgüdüm halinde eylem yürütmek için çaba gösteriyordu. Düsseldorf'da önemli rol oynamış olan Lassalle'a Demokratik Bölge Komitesi adına yazdığı 13 Kasım tarihli mektupla Marx Düsseldorf halkının aşağıdaki kararları almasını istedi: 1) Vergi ödenmesinin topluca reddedilmesi ve bu düşüncenin özellikle kırlara taşınması; 2) Berlin'e bir gönüllü müfrezesi gönderilmesi; 3) Berlin'deki Demokratik Merkez Komitesi'ne para gönderilmesi.

Altında Marx ve II. Schneider'in imzaları bulunan Demokratik Bölge Komitesi'nin 14 Kasım'daki çağrısı vergi ödemeyi reddetme isteminin bir kitle eylemi şiarına dönüştürülmesinde önemli bir adım oldu. Bölge komitesi çağrıda Rhein Eyaletindeki bütün demokratik örgütlerin bütün eyalet halkını vergi ödemekten vazgeçmeye ikna etmek üzere derhal halk toplantıları düzenlemelerini istiyordu. Ancak Marx bu şiar Berlin'deki Ulusal Meclis tarafından kabul edilmedikçe ve öteki eyaletlerde de aktif olarak desteklenmedikçe halkın o an için vergi toplanmasına zorla karşı koyamayacağına inanıyordu.

Bölge Komitesi'nin çağrısı Rhein Eyaletindeki bazı şehirlerde ve kırsal yerleşme

[58] *Neue Rheinische Zeitung*. No. 145, 17 Kasım 1848.

bölgelerindeki halk arasında sempatiyle karşılandı. Saksonya, Silezya ve Westfalya'da da devrimci kaynaşmalar olduğu yolunda haberler geliyordu. Ama hareket bu sefer de düzensiz ve esas olarak kendiliğinden gelişiyordu. Yerel direnme merkezlerini bütün ülke çapında bir devrimci mücadele içinde bir araya getirebilmek için kökleri zayıf olan devrimci hareketin yukarıdan, hareketi merkezileştirebilecek tek kurul olan Berlin Ulusal Meclisi tarafından desteklenip güçlendirilmesi gerekiyordu.

Marx solcu milletvekillerini buna razı etmek için elinden gelen her şeyi yaptı ve Köln İşçi Birliği üyelerinin yürüttükleri özel bir haber servisi aracılığıyla onlarla o önemli dönem boyunca düzenli olarak haberleşti.

15 Kasım'da Rhein ve öteki eyaletlerden gelen sayısız çağrının etkisiyle Ulusal Meclis 17 Kasım'dan başlayarak yürürlüğe girmek üzere vergi ödenmemesi kararını kabul etti. Sonunda Marx'ın şiarı ülke çapında bir önem ve yasal bir güç kazanmıştı. Marx bunun üzerine, "*Vergi ödemek vatana ihanettir. Vatandaşların başlıca görevi vergi ödemeyi reddetmektir* "[59] diye yazmıştı.

Marx hızla değişen siyasal durumu yakından izleme ve mücadelenin biçim ve yöntemlerini buna uydurma yeteneğiyle dahi bir devrimci stratejist ve taktisyen olduğunu gösterdi. Ulusal Meclis'in kararı artık vergilerin zorla toplanmasına karşı silahlı direnme sloganını meşru kılmıştı. Bu zor karar anında, eleştiri silahının silahların eleştirisiyle yer değiştireceği anda Marx Bölge Komitesi'nin 18 Kasım'daki en son çağrısında bütün devrimci demokrasi güçleri için bir eylem programı çizerek inisiyatifi bir kez daha eline aldı. Çağrı Marx, H. Schneider ve Schapper tarafından imzalanmı' ı ve üç yeni sloganı içeriyordu: 1) Zorla vergi toplanmasına ülkenin her yanında, mümkün olan her yolla karşı konulması, 2) Düşmanın yenilgiye uğratılması için gönüllü birlikler kurulması, 3) Ulusal Meclis'in kararına uymayı reddeden yetkililere karşı koymak üzere güvenlik komitelerinin kurulması. Sonuncu madde esasta silahlı ayaklanmanın örgütlenme merkezleri olarak yeni ve gerçekten halka ait organların kurulmasını ve devrimci iktidarın tohumlarının atılmasını amaçlıyordu.

Karşı-devrimciler Marx'ın devrimci faaliyetlerine son vermeye çalışıyordu. Marx *Neue Rheinische Zeitung*'daki "Vergi Ödemeye Son!" çağrısının ertesi günü savcılığa çağrıldı. 14 Kasım'da bütün şehir Marx'ın tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu öğrenince mahkeme binasının önünde büyük bir kalabalık toplandı. Köln Genel Savcısı Wieffel Adalet Bakanlığı'na kalabalığın, eğer tutuklanacak olursa Marx'ı kurtarmak için zor kullanmaya hazırlıklı olduğunu bildirdi. Marx mahkeme binasından çıktığı zaman coşkun haykırışlarla kutlandı ve omuzlar üzerinde Eiser Hall'e götürüldü. Marx burada herkese gösterdikleri destek için teşekkür eden bir konuşma yaptı.

Yetkililer Bölge Komitesi'nin 18 Kasım'daki çağrısı karşısında bir kez daha ne yapacaklarını şaşırdılar. Köln *Reigerungsprasident*'i[60] İçişleri Bakanı Manteuffel'e çağrıyı yazanların -Marx, Schapper ve H. Schneider- tutuklanmalarının "burada sorun çıkaran başlıca unsurları ortadan kaldıra[cağını-ç.]"[61] yazmıştı. 21 Kasım'da yargı mercileri açık bir isyana teşvik suçlamasıyla yeni bir teslim olma çağrısı ya-

59 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 30.

60 Prusya'daki merkezi hükümetin bölgesel temsilcisi.

61 G. Becker, *Karl Marx und Friedrich Engels in Köln*, 1848-1849 Berlin. 1963, s. 159.

yınladıklarında Marx, Schapper ve II. Schneider Rhein Eyaletindeki demokratları Köln'de yeni bir provokasyonun düzenlenmekte olduğunu ve yeniden sıkıyönetim ilan edilebileceğini söyleyerek uyardılar. "Bu planları yere çalın. Bize ne olursa olsun siz sakin olun" diye yazdılar. Bu arada da Rhein Eyaletinin "kılıçlara boyun eğmeyece[ğini-ç.]"[62] ilan ederek halkı ilerideki savaşlar için hazırlıyorlardı.

Halk Komitesi Genel Savcı Zweiffel'e tutuklamalar başlayacağına ilişkin söylentilerin aslını öğrenmek için bir temsilciler heyeti gönderdi. Çok gergin olan siyasal havayı göz önüne alan yetkililer hukuka uygun kararlar çıkartmakla yetindiler; ama bu polisin keyfi davranışlarındaki artışı engellemedi. Marx her an tutuklanmayı bekliyordu.

Bu çok güç koşullar altında Marx tasarladığı taktikleri azimli ve kararlı bir biçimde uygulamaya girişti. *Neue Rheinische Zeitung* 19 Kasım'dan başlayarak birinci sayfada Keine Steuern mehr! (vergi ödemek yok) alt başlığıyla çıktı. Özel olarak bastırılmış pullar ve etiketler de bu düşüncenin yayılmasına yardımcı oluyordu.

İkinci Demokratik Bölge Komitesi bundan sonra atılacak devrimci adımların neler olacağını tartışmak için Köln'de toplandı. Bu adımların atılmasında en aktif kişi Marx olacaktı. *Neue Rheinische Zeitung* bu toplantıyı kısa bir haber olarak geçmişti: "23 Kasım'da toplanan Rhein Demokratik Kongresi Rhein Bölge Komitesi tarafından alınan kararları onaylamıştır. Delegeler bağlı bulundukları dernekleri ayrıntılı yönergelerden haberdar edeceklerdir."[63] Kongre böylece Marx'ın eylem şiarlarını onaylamış ve temsilcilere bu şiarların eyleme nasıl dönüştürüleceğine ilişkin yönergeler verilmişti.

Marx ve Rhein Eyaletindeki takipçileri halkı karşı-devrime karşı verilecek nihai savaşlara hazırlamak için ellerinden geleni yapmışlardı; ama mücadelenin bütün ülkede kazanacağı başarı büyük ölçüde, Marx'ın alayla dananın kendisini boğazlamaya götüren kasap karşısındaki direnişine benzettiği, kitleleri eylemsizleştiren korkakça taktiklerle kanun sınırları içerisinde pasif direniş taktikleriyle oyalanmayı sürdüren Prusya Ulusal Meclisi'ne bağlıydı.

Karşı-devrimci kraliyet kliği bundan yararlanmakta gecikmedi ve 5 Aralık'ta iki kararname çıkardı: Kararnameler Ulusal Meclis'in dağıtıldığını ilan ediyor, Şubat 1849'da yeni meclisleri toplantıya çağırıyor ve Kralın herhangi bir meclisin ya da başka bir merciin onayına sunma gereği duymaksızın Prusya anayasasını ihsan ettiğini bildiriyordu. Bunlar Prusya'daki hükümet darbesinin son rötuşları oldu.

Marx bunun üzerine şu yorumu yaptı: "Ulusal Meclis yıl boyu sürdürdüğü korkaklığın ve iktidarsızlığın meyvelerini toplamaktadır artık. Meclis aylardan beri halkın görevlerini yerine getirmesine, güçlenip kuvvetlenmesine karşı girişilen bütün baltalamalara göz yumdu; ve işte şimdi bu yüzden darbenin ilk kurbanı da kendisi oldu."[64]

Alman ve Avrupa Devrimlerinin İlk Sonuçları ve Muhtemel Gelecekleri

Burjuvazi ve Karşı-Devrim başlıklı bir dizi makalesinde Marx Alman devriminin Mart 1848'le Aralık 1848 arasındaki başlıca aşamalarının ve kendine özgü özelliklerinin ayrıntılı bir tahlilini yaptı.

[62] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 38.
[63] *Neue Rheinische Zeitung*. No. 153, 26 Kasım 1848.
[64] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 101.

Bir yanda Alman devrimi öte yanda 1648 İngiltere ve 1789 Fransa devrimleri arasındaki temel farklılıklar üzerindeki tahlili Marx'ın iki ayrı tür burjuva devrimine ilişkin çok önemli bir teorik sonuca varmasını sağladı. İngiliz ve Fransız devrimlerinde "burjuvazi hareketin *gerçekten* ileri kolu olan sınıftı. *Proletarya* ve *burjuvaziye dahil olmayan burgherler tabakasının* ya burjuvazininkinden ayrı bir çıkarı yoktu ya da bunlar henüz bağımsız olarak gelişmiş sınıfları veya sınıfların alt tabakalarını oluşturmuyorlardı."[65]

Prusya'daki Mart devriminde ise böyle bir şey yoktu. "Alman burjuvazisi öylesine ağır aksak, öylesine ödlekçe ve öylesine yavaş gelişmişti ki feodalizm ve mutlakiyetçiliğin karşısına onları tehdit ederek çıktığında asıl kendisinin proletarya ve çıkarları ve düşünceleri proletaryanınkine çok yakın olan burgherlerin her kesimi tarafından tehdit edildiğini gördü... İnisiyatiften, kendine güvenden, halka güvenden yoksun, kendisini güçlü bir halkın gençlik dolu ilk atılımlarını köhnemiş çıkarları için gütmeye ve saptırmaya mahkûm gören gözsüz, kulaksız, dişsiz, hiçbir şeysiz bir mel'un ihtiyar - işte Mart devriminden sonra kendisini bir anda Prusya devletinin dümeninde bulan *Prusya burjuvazisinin* durumu buydu."[66]

1848'e kadar Prusya devriminin gelişmesini özetleyen Marx halkı çok yakından ilgilendiren bir soruya yani Alman devriminin geleceğinin ne olacağı sorusuna karşılık olarak şunları yazıyordu: "Prusya orta sınıfının ve genel olarak Alman orta sınıfının Mart ve Aralık arasındaki tarihi, Almanya'da saf bir *orta sınıf devriminin* ve *meşruti monarşi* biçiminde bir *burjuva yönetiminin* kurulmasının olanaksızlığını ve geriye kalan iki seçeneğin ya feodal mutlakiyetçi bir karşı-devrim ya da *toplumsal cumhuriyetçi* bir *devrim* olduğunu göstermektedir."[67]

Marx böylece iki olasılığı da çok berrak bir biçimde belirliyordu: ya feodal mutlakiyetçi bir karşı-devrimin nihai zaferi kazanması ve -hepsi de Mart devriminde kazanılan- göstermelik kurumların basın toplantı ve örgütlenme özgürlüğünün toptan ortadan kaldırılması; ya da proletarya, köylülük ve şehir küçükburjuvazisinin sonunda toplumsal değişmenin bir aracı haline gelecek ve *Komünist Partisi'nin Almanya'daki Talepleri*'nde belirtilen talepleri uygulayacak olan demokratik cumhuriyeti kuracakları bir devrim.

Marx Almanya'daki devrimci hareketin geleceği ile Avrupa devriminin ilerleyişi arasında organik bir bağ olacağını düşünmeye devam ediyordu. Marx Alman ve bir bütün olarak Avrupa devrimlerinin sonuçlarını ve gelecekte alacakları durumları 29 Kasım'da yazdığı "İtalya'daki Devrimci Hareket" ve 1848'in en son günlerinde üzerinde çalıştığı "Devrimci Hareket" başlıklı iki makalesinde ortaya koymuştu

Marx, Avrupa devriminin Şubat ve Mart'taki muzaffer ilerleyişini izleyen karşıdevrimci saldırının başlıca aşamalarını şöyle sıralıyordu: 10 Nisan'da Londra'da Chartist'lerin gösterilerinin İngiltere'de devrimin yolunu tıkayacak şekilde dağıtılması, Paris işçilerinin 25 Haziran'da devrime ağır bir darbe indiren yenilgileri, Milano'nun 6 Ağustos'ta Avusturya birlikleri tarafından yeniden ele geçirilmesi ve Viyana'daki Ekim ayaklanmasının 1 Kasım'da uğradığı en son yenilgi. Makalenin yazılmasından az sonra da Berlin'deki darbe gerçekleştirilmişti.

[65] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 139.
[66] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 140-141.
[67] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 124.

Bu cesaret kırıcı sonuçlar karşısında Marx umutsuzluğa kapılmadı; çünkü halkların yenilgilerden de zaferlerden de öğrendiğini görmüştü. Devrimin başlarında halk her yerde düşlerle ve ne olduğu belirsiz evrensel kardeşlik coşkularıyla sürükleniyordu; ama karşı-devrimin gaddarlıkları devrim savaşçılarına çok şey öğretti: "1848 devrim hareketinin başlıca sonucu halkların kazandıkları şey değil kaybettikleri şeydi - *düşleri.*"[68]

1849 Avrupa devriminin geleceğini çözümleyen Marx devrimci inisiyatifin gene Fransa'dan geleceğini ve Avrupa halklarının bir kere daha Galya horozunun ötüşüyle ayağa kalkacaklarını umduğunu söylüyordu. Bir yanda mutlakiyetçi rejimlerin yıkılışı ve ezilen ulusların bağımsızlıklarını kazanmaları ve öte yanda Fransız işçilerinin muzaffer ayaklanması arasında çok daha yakın bir bağ olduğuna inanıyordu.

Marx, İngiltere'yi sınai ve ticari hegemonyasıyla Fransa'daki devrimin baş düşmanı olarak görüyordu. "*İngiltere* devrimci dalgaları kıracak olan kaya gibi görünüyor... Avrupa kıtasının herhangi bir ülkesi ya da bütün Avrupa kıtasındaki ekonomik ilişkilerde İngiltere olmaksızın bir kabarma olması bir bardak suda fırtına kopartmaya benzer."[69] Fransa'daki toplumsal devrim İngiltere burjuvazisi tarafından bastırılmazsa İngiltere çökerdi. Marx bu yüzden bu koşullar altında Fransa'daki muzaffer işçi sınıfı devriminin ilk sonucunun bir Avrupa savaşı olacağına ve işin içerisine İngiltere de karışacağından bu devrimin bir Dünya Savaşına dönüşeceğine inanıyordu. "İngiltere Napoléon döneminde yaptığı gibi karşı-devrim ordularının başını çekecek; ama savaşın kendisi onu devrimin başına geçirecek ve İngiltere böylelikle 18. yüzyıl devrimlerine olan borcunu ödeyecek."[70]

Marx'ın Fransız proletaryasının ayaklanmasının uluslararası arenada devrimci ve karşı-devrimci güçler arasında bir çatışmaya yol açacağına inanmasının nedeni tarihsel durumun kendisiydi. O sıra Fransız işçi sınıfının yeni ve muzaffer bir eylemi olmaksızın Avrupa devriminin daha yüksek bir aşamaya sıçraması olanaksızdı. Marx bu devrimi de ekonomik bakımdan en gelişmiş ülke olarak İngiltere'deki bir proleter devriminin zaferinin izleyeceğine inanıyordu. Marx 1847 ekonomik krizinin yarattığı sonuçlar arasında bir proletarya devrimi için gerekli önkoşulları, işçilerin sanayi kapitalizminin ilk aşamalarının tipik özelliği olan inanılmaz bir vahşetle sömürülmelerini, zanaatkârların kitle halinde içine düştükleri sefaleti ve köylülerin içinde bulundukları ağır yoksulluğu görüyordu.

Marx ve Engels bunların hepsini yakın bir sosyalist devrimin işaretleri olarak kabul ediyorlardı. Çağdaş kapitalizmin 'köhneliğini' abartmaya eğilim gösteriyorlar ve proletarya devriminin yakın bir zaferini umarken yanılıyorlardı. Lenin bu konuda şunları yazmıştı: "Ama *bu türden* hatalar -bütün dünya proletaryasını ufak, basit, önemsiz görevler düzeyinin üstüne çıkarmaya uğraşan ve çıkaran devrimci düşünce devlerinin hataları- devrimci inançların boşunalığı, devrimci mücadelelerin gereksizliği, karşı-devrimci 'anayasacı' düşlerin çekiciliği üzerine bağıran, çağıran, yaygara koparıp nutuklar çeken resmi liberalizmin bayağı aklından bin kere daha şerefli, bin kere daha olağanüstü ve *tarihsel bakımdan* bin kere daha değerli ve *haklıdır*."[71]

[68] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 138.
[69] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 149.
[70] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 150.
[71] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 12, s. 378.

Demokratik Güçlerin Birliği İçin Çalışma

Prusya'daki darbenin ardından geçici bir sessizlik oldu. Devrim ve karşı-devrim güçleri en son gösterinin hazırlıklarını yapıyor gibiydiler.

Ocak ve Şubat başlarında Marx, Prusya Eyalet Meclisi'nin Avam Kamarası seçimlerine eğiliyordu. Seçimler Nisan 1848'de getirilen herkese eşit oy hakkı temeli üzerinde yapılacak ancak oy kullanma dolaylı (iki dereceli) olacaktı. Eğer sonuçlar demokrasi bakımından olumlu olursa Avam Kamarası'nda karşı-devrimin ileriye yönelik planlarına karşı koyacak bir muhalefet ortaya çıkabilirdi. Marx'ın ve Ocak ortasında Köln'e dönen Engels'in seçimlere büyük bir siyasi önem vermelerinin ve demokratik güçleri yeniden birleştirmeye çalışmalarının nedeni buydu.

Demokrasinin zaferi için, anayasanın kuşa çevrilmesini kabullenen ve kendisini ve halkı kuşa çevrilen anayasanın kısmen elden geçirilebileceği umutlarıyla oyalayan liberal burjuvazinin sergilenmesi ve tecrit edilmesi çok önemliydi. Marx *LVI. Montesquieu* başlıklı bir yazı dizisinde burjuvazinin anayasayı düzeltmesine ancak "[bu düzeltme-ç.] Kral'a ve taşra eşrafından oluşan Avam Kamarası'na, büyük parababalarına, yüksek rütbeli subaylara ve papazlara uygun geldiği"[72] ölçüde izin verilebileceğini alaylı bir dille açıklamıştı. Marx liberallerin sözcüsü *Kölnische Zeitung*'u varolan toplumsal ilişkilerde herhangi bir değişiklik olmaksızın bu kırpılmış anayasa ile hem toplumsal hem de siyasal meselelerin halledilebileceğini söyleyerek halkı aldattığı için kınıyordu.

Bütün demokratik güçleri birleştirmeye çalışmakla birlikte Marx demokrasi cephesindeki ayrılıkların üzerini örtmemeye dikkat ediyordu. O yüzden bir yandan "gerçek demokratik anayasal sisteme" bağlılığını duyururken öte yandan devrimin sürdürülmesine karşı koyan ve "legalite, sessizlik ve düzeni" savunan eski Berlin Sol'unun organı *National Zeitung*'a yönelttiği eleştiride Marx içtenlik ve sertliği dengelemeye çaba gösteriyordu. Marx şöyle yazmıştı: "Bu bayların hepsi de bir başka devrim olmaksızın elde edemeyecekleri şeyleri istiyorlar! Ama bir başka devrim istemiyorlar."[73] Marx küçükburjuva demokratlarını eleştirerek onların genel demokratik görevlerin yerine getirilmesi çabalarında tutarlı ve enerjik olmalarını istiyordu.

Köln İşçi Eğitim Komitesi de 15 Ocak 1849'da yaptığı toplantıda Avam Kamarası seçimlerinde hangi taktiğin izleneceğini tartıştı. Marx seçimlerde demokratlarla birleşmenin gerekliliği üzerine uzun bir konuşma yaptı ve bu eylem başarıyla sonuçlandı: 22 Ocak'ta Köln'de yapılan seçimleri kazananların üçte ikisi Rhein Eyaletindeki şehirlerin ve kırlık alanların çoğunluğunda da başarılı olan demokratlardı. Bu ön seçimler "küçükburjuvazi, köylülük ve proletaryanın büyük burjuvazi yüksek aristokrasi ve büyük bürokrasiden kurtarıldıklarını"[74] gösteriyordu.

Avam Kamarası seçimleri Marx'ın taktiklerinin doğruluğunu bir kere daha kanıtladı. Genel demokratik cephe tarafından gösterilen adaylar, Kyll ve II. Schneider kazanmışlardı. Schneider'in kazanması özellikle önemliydi; çünkü üç gün içinde Marx ve Schapper ile birlikte yargılanmak üzere mahkemeye çıkması gerekiyordu ve böylece daha dava başlamadan seçmen çoğunluğu beraatlerine karar vermiş oluyordu.

[72] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 185.
[73] Marx, Engels. *Werke*, Bd. 6, s. 207.
[74] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 216.

İki Dava

1848 sonlarına doğru Marx artık yetkililerin *Neue Rheinische Zeitung* ve kendisi hakkında açtıkları davaların sayısını şaşırmıştı.

5 Temmuz 1848'de yayımlanan "Tutuklamalar" makalesine karşı açılan ilk dava, daha elverişli siyasal koşulların doğmasını kollayan yetkililerce birkaç kere ertelenmişti. 7 Şubat 1849'da dava yeniden açıldı. Sanık sandalyesinde Marx, Engels ve yayımcı Korff bulunuyordu. Bilgili bir avukat olan II. Schneider, davaya Marx ve Engels'in avukatları olarak katılıyordu; ama mahkemenin en parlak yanı sanıkların *Neue Rheinische Zeitung*'u ve Rhein Eyaletinde ve bir bütün olarak Almanya'daki basın özgürlüğünü savunmak için yaptıkları yiğitçe konuşmalardı.

Mahkemede hazır bulunan Lessner şunları anlatmıştı: "Siyah-beyaz[75] gericiliğin böylesine büyük bir üstünlükle yerden yere vurulduğunu görmek ve işitmek büyük zevkti. Bu iki insanın karşıtları bile onlara hayranlık duymaktan kendilerini alamadılar."[76]

Marx hasımlarını kendi alanlarında ve kendi silahlarıyla yenilgiye uğratmayı üstlenmiş ve bunda da büyük bir başarı kazanmıştı. İddianamenin ayrıntılı bir hukuki tahlilini yaparak, Köln Genel Savcısının nefretine ve jandarmaların iftiralarına dayanak yapılmak istenen Ceza Kanunu maddelerinin geçersizliğini hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtladı. Jüriye, yasaların bu tarzda uygulanmasını kabul ederek "devrimle kazanılmış olan ve anayasa gereği tanımış olduğunuz basın özgürlüğünü ortadan kaldıracaksınız ve o zaman resmi devlet memurlarının her türlü keyfi eylemlerini onaylamış, her türlü resmi yolsuzluğu başıboş bırakmış ve yalnızca bu yolsuzluk ve keyfiliklere karşı koyanları cezalandırmış olacaksınız"[77] dedi.

Konuşmasının sonraki bölümlerinde Marx kişisel olarak kendisinin çağ değiştiren olaylarla uğraşmayı yerel jandarmalarla savcının dairesindeki memurlarla didişmeye yeğ tutacağını bildirdi. "*Bu* hasımla mızraklarımızı çaprazlamaya tenezzül etmemizin kendi payımıza gerçekten fedakârlık olduğu düşüncesindeyim; ama basının görevi de *budur*: En yakın çevresindeki ezilenleri savunmak... Basın bu jandarmayla, bu valiyle, bu belediye konseyiyle mücadeleye girişmek zorundadır." Dinleyici sıralarından gelen tezahürat üzerine Marx şunları da ekledi: "Mart devrimi neden başarısızlığa uğradı? Çünkü temellerine; eski orduya, eski bürokrasiye, eski savcılık dairesine ve mutlakiyetçiliğin hizmetinde doğup büyümüş ve saçlarını ağartmış olan eski yargıçlara dokunmaksızın yalnızca siyasi üst tabakada reform yaptı. İşte şimdi basının birinci görevi *mevcut siyasi sistemin bütün temellerini çökertmektir*."[78] Böylece sanık sandalyesindeki Marx basın özgürlüğünü savunarak eski bürokrasiyi, eski orduyu ve eski mahkemeleri yıkacak olan halk devrimi düşüncesini ortaya serdi.

Marx'tan sonra konuşan Engels "Tutuklamalar"da ileri sürülen gerçeklerin "Eylem Hükümeti"nin eski aristokratik ve bürokratik hükümete geçiş hükümeti olduğu yargısı da dahil olmak üzere en son harfine kadar doğrulandığını söyledi. Engels

[75] Siyah ve Beyaz Prusya'nın renkleriydi.

[76] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 176.

[77] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 231.

[78] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 234.

mahkemeye ve jüriye seslenerek Marx'ın ve kendisinin tek suçlarının "gerçekleri doğru olarak ortaya koymak ve doğru gerçeklerden doğru sonuçları çıkartmak olduğunu"[79] söyledi.

Marx ve Engels davalarını öylesine güçlü bir mantıkla savunmuşlardı ki, jüri beraat kararı verdi ve bu büyük dinleyici kitlesinin kutlama çığlıklarıyla karşılandı.

Ertesi gün Marx II. Schneider ve Schapper'le birlikte Demokratik Rhein Bölge Komitesi'nin ikinci bildirisi dolayısıyla "ayaklanmaya teşvik" suçlamasıyla yeniden mahkemeye çağrıldı. *Deutsche Londoner Zeitung* mahkemede, bir gün önceki gibi "büyük bir yığılma"[80] olduğunu haber veriyordu.

Marx yaptığı uzun konuşmada Prusya'da darbenin nedenlerinin derinlemesine bir çözümlemesini yapıp gerçek niteliğini gösterdikten sonra Demokratik Bölge Komitesi'nin taktiklerini savundu.

Marx bir devrimin kendisini "legalite çerçevesi"ne hapsetmesi düşüncesini eleştirerek devrimin eski üstyapıya karşı tutumu konusunda çok önemli bir teorik sonuç çıkardı. Jüri üyelerinin savunduğu toplumun temelini yasaların oluşturduğuna ilişkin idealist görüşün tersine Marx, "yasaların toplumu temel alması ve belli bir dönem için geçerli olan toplumun maddi üretim biçiminden kaynaklanan ortak çıkarlarını ve gereksinmelerini dile getirmesi gerekir..."[81] diyerek kendi görüşünü ileri sürdü. Marx eski yasaların yeni toplumsal gelişmenin temeli olarak iş göremeyeceklerini ve devrimin hayati görevinin eski yasal üstyapıyı yıkmak olduğunu belirtti.

Marx ihanete varan "uzlaşma" teorisini de materyalizmin ışığında eleştirdi. Taç ile Ulusal Meclis arasındaki çatışmanın kaçınılmaz olduğunu göstererek bunun toplumsal özünü anlattı: "Bu, *iki toplum arasındaki, siyasal bir biçime bürünen toplumsal bir çatışmaydı*; bu *eski feodal bürokratik toplumla modern burjuva toplumunun, serbest rekabet* toplumuyla *loncalar* toplumunun, büyük toprak sahiplerinin toplumuyla sanayi toplumunun, din toplumuyla bilim toplumunun mücadelesiydi."[82]

Marx Rhein Bölge Komitesi'nin 18 Kasım'daki çağrısına atfen vergileri ödemeyi reddetmenin, çıkarlarını çiğneyen bir hükümete karşı halkın yasal direnme yolu olduğunu göstermek için tarihten örnekler verdi. Bu durumda yasallığın dışına düşen, zora başvuran kraliyet iktidarının kendisiydi. Marx'ın ana fikri, böyle keyfi istemlere direnmek için, mevcut siyasi sistemin yıkılması pahasına da olsa despotların şiddetine devrimci şiddetle karşı koymanın halkın vazgeçilmez hakkı ve görevi olduğuydu. Savcının Ulusal Meclis'ten bile ileriye gittikleri suçlamasına cevap verirken Marx meclisin tutarsız, meclis çoğunluğunun da ödlek olduğunu söyledi. "Ulusal Meclis'in yönelimi halk için hiçbir zaman bir ölçüt olamaz... Eğer Taç bir karşı-devrim yaparsa halkın da buna bir devrimle karşılık vermeye hakkı vardır." Marx konuşmasını bağlarken mücadelenin daha bitmediğini ve bunun yalnızca birinci perdenin sonu olduğunu belirtti. İleride ya "*karşı-devrimin toptan zaferi ya da başarılı yeni bir devrim*"[83] yatıyordu.

Daha sonraları Engels Marx'ın burjuva jürisinin karşısına, burjuvaların yapması

[79] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 239.
[80] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 580.
[81] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 245.
[82] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 252-253.
[83] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 256-257.

gereken şeylerden ötürü yargılandığını açıklamak zorunda kalan bir komünist olarak çıktığını yazmıştı.

Marx'ın konuşması jüriyi öylesine güçlü bir biçimde etkilemişti ki, jüri başkanı Marx'a öğretici açıklamaları için teşekkür etti. Suçlananlar bir kere daha beraat etmişlerdi.

Yetkililer bu tehlikeli devrimciyle nasıl baş edeceklerini şaşırmışlardı. Köln kalesinin komutanı onun "Rhein Eyaletindeki kargaşalıkların başlıca kaynağı"[84] olarak şehirden atılması gerektiğini ileri sürmüştü. Bu yüzden polis yetkililerinin halkın protestosundan korkmakla birlikte bu işi gerçekleştirmek için İçişleri Bakanı Manteuffel'den istedikleri izni, bakan, zamanını ve gerekçelerini kararlaştırmayı Köln yetkililerine bırakarak verdi.

1849 Şubat ve Mart'ında Marx

Avam Kamarası'nın Şubat'ta toplantıya çağrılmasının tek amacı darbeye yasallık damgası vurmaktı. Kulüp ve dernekler, afişler ve basınla ilgili olarak çıkartılacak üç kanunla halkın sesi kesilecekti. Marx bunları İngiltere'de 1819'daki halka karşı ferman'a benzeterek "Tıkaç Tasarıları" diye adlandırdı. Ancak milletvekilleri ürkmüşlerdi ve Solcular arasında bile sağa doğru bir kayış vardı. Marx ve Engels'in Avam Kamarası'na ilişkin hemen her makalelerinin Sol'dan gelen sert eleştirilerle karşılanmasının nedeni buydu.

Marx halkın bu koşullar altında milletvekillerini azimli bir baskı altında tutmasının özellikle önemli olduğuna inanıyordu. Köln halkı bunun ilk örneğini verdi. Seçmenlerin 11 Mart'taki toplantısında aralarında Marx ve Wolff'un da bulundukları 9 kişilik bir komitenin kurulması kararlaştırıldı. Alman yurttaşı olmadığı için resmen seçmen olamayan Marx'ın seçilmesi de kendi içinde başlı başına bir siyasi gösteriydi. Komitenin görevi, seçmenleri toplantılara çağırmak, onların bildiri ve protestolarını Avam Kamarası'ndaki milletvekillerine iletmekti. Aynı toplantıda milletvekilleri Berlin'deki sıkıyönetimin kaldırılmasını istemeye çağrıldılar. 16 Mart'ta yapılan toplantıda da "Tıkaç Tasarıları" tartışıldı ve binlerce kişi *Neue Rheinische Zeitung* üslubunda kaleme alınmış olan bildiriyi imzaladı.

Köln delegeleri Kyll ve II. Schneider'e hitaben yazılan özel bir mektupta da Marx'ın belirlediği, yasa tasarılarının onaylanması halinde Köln milletvekillerinin Avam Kamarası'ndan çekilmeleri isteği yer alıyordu. Köln kalesi komutanı düzenlenmesinde başlıca rolü *Neue Rheinische Zeitung* yayımcılarının oynadıklarını belirttiği bu toplantılar konusunda Savaş Bakanlığı'na hemen bilgi verdi.

Demokrat kitleler arasındaki çalışmaların bir başka biçimi de özel yemekler düzenlenmesiydi. 1849'da Köln ve Rhein Eyaleti'nin öteki şehirlerinde başlatılan yemeklerin ilki 11 Şubat'ta yerel İşçi Birliğince Mulheim-on-Rhein'de düzenlenmişti. Geniş bir dinleyici topluluğu önünde yaptığı konuşmada Marx Alman işçilerinin, aralarında İngiltere, Fransa, Belçika ve İsviçre de bulunan öteki ülkelerdeki devrimci hareketlerde yer alışlarını anlattı. Şerefe kaldırılan kupalardan biri de "*Neue Rheinische Zeitung*'un yayın yönetmeni Marx gibi Şubat devriminin başlamasından bu yana işçi sınıfının haklarını sözleri ve eylemleriyle savunan"[84]kişiler içindi.

[84] G. Becker, *Karl Marx ve Friedrich Engels in Köln*, 1848-1849, s. 206.

Bir başka demokrasi yemeği de Fransa'daki Şubat devriminin yıl dönümünü kutlamak için 24 Şubat'ta Köln'de İşçi Birliği ve Demokratik Dernekçe düzenlenmişti. Büyük Eiser Hall ağzına kadar dolmuştu; yemeğin amacı bütün ülkelerin demokratlarının dayanışmasıydı. Yemekte hazır bulunanlar hep birlikte Paris'teki Şubat ve Haziran ayaklanmalarında ölenlerin anısına ayağa kalkarak saygı duruşunda bulundular.

Neue Rheinische Zeitung yayıncıları Mart devrimi onuruna birçok yemek önerisi aldılarsa da bunu kutlamaya pek istekli değillerdi. "Okurlarımız karşısında kabul etmeliyiz ki bugün başyazı için bir başlık bulamıyoruz. Berlin'deki Mart devrimi Viyana'daki devrimin güçsüz bir yankısıydı ve bizi hiçbir zaman hoşnut etmedi"[86] diye yazdılar.

Ancak Marx ve öteki *Neue Rheinische Zeitung* yayıncıları, İşçi Birliği'nin ve Demokratik Derneğin Berlin'deki barikat savaşlarını anmak üzere düzenledikleri 19 Mart'taki yemeğe katıldılar. Yaklaşık 6.000 kişinin katıldığı yemekte Engels Paris'teki Haziran isyancılarının; Schapper İngiliz Chartistlerinin; Dronke de proletarya devriminin şerefine kupa kaldırma çağrısında bulundular. Freiligrath *Marseillaise*'in dizelerini devrimci sözlerle degiştirerek "Reveille" adlı şiirini yazdı. Şiir Haziran'la Mart arasında benzerlik kurarak kızıl bayrak altında yeni bir devrim çağrısı yapıyordu. Yemek herkesin kupalarını kızıl cumhuriyet onuruna kaldırmasıyla son buldu. *Neue Rheinische Zeitung* yemeği bir "proleter şenliği" olarak adlandırmıştı.

Marx'ın ve gazetenin halk arasındaki ünü durmaksızın artıyordu. *Neue Rheinische Zeitung*'un yaydığı fikirler Köln Garnizonu'na da sızmış ve 15 Mart'ta 34. Piyade Alayı'nın askerleri yayın kuruluna gönderdikleri bir mektupta şunları yazmışlardı: "*Marx, Schapper, Engels, Wolff, Korff, Anneke ve Beust* gibi isimler aklımızdan hiç çıkmayacak."[87] Mektupta 1.700'den fazla imza vardı.

Köln'de komünist düşüncelerin yayılmasında en önemli pay Marx'ın İşçi Birliği'ndeki takipçilerine aitti. Birlik Şubat'ta bölgesel ilkeler temelinde yeni bir Tüzük kabul etti. Birlik'in aidatlarını ödeyen üyeleri kabul etmeleri için kendilerine yetki verilmiş dokuz şubesi vardı. Bu şubelerde siyaset bütün tartışmaların merkezi olmuştu ve tartışmalarda *Neue Rheinische Zeitung*'un önderlerinin çözümledikleri en önemli siyasal sorunlar üzerinde duruluyordu.

Birlik 1847 bunalımının ardından durumları daha da kötüleşen işçilerin ve zanaatkârların ekonomik çıkarlarının savunulmasına ve vahimleşmeye devam eden işsizliğe büyük bir önem veriyordu. Kendiliğinden bir patlamadan korkan Köln yetkilileri bazı işsizleri kamu görevlerine alıyorlardı. Buralarda çalışanların hepsi bir çalışma defteri imzalamak ve en sıkı disiplin kurallarına katlanmak zorundaydılar. 1849 Ocak ayı başlarında yazılan "Bir Burjuva Belgesi" başlıklı makalesinde Marx bu vahşi ve köpeksi sistemi kınadı ve Prusya hükümetinin tıpkı yoksullar için bir hapishaneden farksız atelyeler kuran İngiliz burjuvazisi gibi intikamı şefkatle kaynaştırmaya çalıştığını gösterdi.

[85] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 581.

[86] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 362.

[87] *Komünistler Birliği - Birinci Enternasyonal'in Öncüsü*, Rusça baskı, s. 233.

Proletaryayı bağımsız bir siyasal güce dönüştürmek için çaba gösteren Marx ve takipçileri işçileri küçükburjuva demokrasisinden ideolojik, siyasal ve örgütsel olarak ayırmak ve proletaryanın kendisine ait bir siyasal parti kurmak için aralıksız çalıştılar. Ancak Komünistler Birliği'nin Köln'deki üyelerinin Marx ve Merkez Komite üyeleriyle doğrudan temasları olsa da Birlik'in öteki üyeleri bundan yoksundu. Birlik'in Almanya'nın öteki şehirlerindeki ve Paris, İsviçre ve Belçika'daki komünlerinin bir yanda Köln'deki Merkez Komitesi, öte yanda birbirleriyle bağlantıları yavaş yavaş zayıflıyordu sonunda da hepten yok oldu.

Komünistler Birliği'nin gizli faaliyetlerini dağıtmasını hemen hemen hiç benimsemeyen Joseph Moll Londra'ya varışından az sonra yeni bir merkez komite kurmak üzere Heinrich Bauer ve Johann Georg Eccarius'la birleşti. 1848 sonları ve 1849 başlarında Londra Merkez Komitesi Moll'u Köln Merkez Komitesi'yle Marx ister onaylasın ister onaylamasın Londra'da belirlenen yeni bir Tüzüğe göre Komünistler Birliği'ni yeniden bir gizli örgüte dönüştürerek örgütlenmesi için Almanya'ya gönderdi.

Komünistler Birliği üyelerinden Peter Gerherd Röser'in daha sonra aktardığına göre *Neue Rheinische Zeitung* binasında Moll ile Köln Merkez Komitesi üyelerinin Marx, Engels, Wolff ve Schapper ve Köln'de Schapper tarafından kurulan gizli bir Birlik komününün üyeleri Röser, Nohtjung, Reiff, Haude, Esser ve Müller'in katıldıkları bir toplantı yapıldı. Schapper ve Moll gizli Birlik'in yeniden kurulmasında ısrar ederlerken Marx, Engels ve Wolff Almanya'da legal komünist faaliyet için koşulların hâlâ varolduğu gerekçesiyle buna karşı çıktılar.

Londra Merkez Komitesi'nin, esas olarak işçilerin "komünizm hayaleti" ile ürkütülecekleri endişesiyle tasarladığı "Devrimci Parti Tüzüğü" önerisine bütün güçleriyle karşı koydular. Eski Tüzüğün birinci paragrafında Birlik'in komünist amaçlarının kısaca belirtiliyor olmasına karşılık yeni Tüzük şöyleydi: "Birlik'in amacı birleşmiş ve bölünmez bir toplumsal cumhuriyet kurmaktır." Üyelik koşullarını belirleyen ikinci paragraf komünizmi kabul etmekle ilgili hiçbir şey söylemiyordu. Marx bunun üzerine yeni kuralların özünde komünist olmadıklarını bildirdi. Bu Tüzüğü ayrıca devrimci mücadeleyi yeraltı mücadelesine indirgemekle eleştirdi. Bir kitlesel proletarya partisinin kurulmasını çabuklaştırmak bir yana Tüzük gerçekte bunu engelliyordu.

Londra ve Köln arasındaki ayrılıklar, Komünistler Birliği'nin Paris Bölge Komitesi başkanı ve *Neue Rheinische Zeitung*'un muhabirlerinden Ewerbeck ile Hess ve Gottschalk'ın daha önce başlattıkları entrikalarla daha da vahim bir hal alıyordu. Ewerbeck daha Berlin'deki İkinci Demokratik Kongreye katıldığı sıralarda Paris'teki Alman demokratlarının delegesi olarak Köln Merkez Komitesi'ne karşı Prusya'nın başkentinde bir yönetim merkezi kurma planlarını ileri sürmeye başlamıştı. Marx ve Engels arasına fitne sokmak için de girişimler vardı. Ewerbeck, Marx'ın buna nasıl karşılık verdiğini 14 Kasım'da Hess'e gönderdiği bir mektupta anlatmıştı. Ewerbeck Marx'ın " 'karakter bakımından olduğu kadar entelektüel ve ahlaki bakımlardan da' çok değer verdiği Engels'in cazibesine çok kapılmış"[88] olduğunu yazıyordu.

[88] *Komünistler Birliği - Birinci Enternasyonal'in Öncüsü.* Rusça baskı, s. 218.

Komünistler Birliği'ndeki gittikçe karışan duruma rağmen Marx ve arkadaşları merkezinde komünistlerin bulunduğu legal siyasal kitle proleter örgütünü kurmak için devrimin daha başında belirledikleri çizgiyi sürdürüyorlardı. Marx'ın beklediği gibi devrimci mücadele pratiği, özellikle 1848 Kasım ve Aralık olayları işçiler için mükemmel bir okul olmuştu. Hayatın bizzat kendisi dar meslek örgütlerinin kabuğunu çatlatıyor ve onları siyasete yönelmeye zorluyordu. Bu arada küçükburjuva demokratlarının kuyruğuna takıldıklarını gören işçiler de onların korkaklıklarının farkına varıyorlar ve kendi siyasal yerlerini almaya çalışıyorlardı.

Devrimin deneyimleri İşçilerin Kardeşliği'ni ve örgütün önderlerini de kaçınılmaz olarak etkilemişti. Kasım olayları ve Ulusal Meclis'in tehdit altında dağıtılması önderlerin ses tonunu sertleştirmişti. Rhein Bölge Komitesi'nin 18 Kasım çağrısının etkisi altında kaldığı açık olan İşçilerin Kardeşliği Merkez Komitesi bütün yerel ve bölgesel komitelerden işçileri silahlandırmaları için yapabilecekleri her şeyi yapmalarını istemişti. Born Almanların kırbaçla "devrimin kılıcı" arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya bulunduklarını yazmıştı.

İşçi hareketinde hissedilmeye başlanan derin değişiklikler 1849 kışında ve baharında yapılan bazı kongrelere de yansıyordu. Ocak 1849 sonunda toplanan İşçilerin Kardeşliği'nin Heidelberg Kongresi, İşçilerin Kardeşliği'nin yönetim kurullarının, Kuzey ve Güney Almanya'daki işçilerin çoğunu çatısı altında toplayan Alman İşçileri Genel Kongresi'ne kadar birleştirilmesi kararını aldı. Merkezi Leipzig'de olacak olan Birleşik Merkez Komitesi siyasal ve toplumsal amaçlarla bir Genel Alman İşçileri Birliği kurmak üzere ulusal işçi kongresini toplayacaktı. Hamburg, Thüringen, Württemberg ve Bavyera'daki işçi kongrelerinde de benzer kararlar alındı.

Marx ve Engels işçi sınıfı hareketi içindeki birlik arzusu, dar meslek anlayışından ve "ekonomizm"den kurtulma uğraşı, küçükburjuva demokrasisinden hoşnutsuzluk ve el yordamıyla da olsa bağımsız bir tavır takınma yönelimi gibi yeni eğilimleri göz önüne alıyorlardı. İkisi de Alman işçilerinin bütün ülke çapında belirmekte olan örgütlenmelerini birleştirmenin ve bir siyasal kitle örgütüne dönüştürmenin gerekliliğini kavramışlardı.

Bu da proleter dünya görüşünün daha da azimle propaganda edilmesini, demokratlarla işbirliği biçiminin değiştirilmesini, komünistlerin bütün Almanya'daki etkinliğinin artırılması için çeşitli önlemlerin alınmasını gerektiriyordu.

Marx *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin (Aralık 1847'de Brüksel'deki Alman işçilerine verdiği konferanslar) Alman işçi önderlerinin kendi öz partilerini kurmalarında önemli bir rol oynayacağına inanıyordu. Bu konferanslar daha sonra 5 Nisan 1849'dan başlayarak *Neue Rheinische Zeitung*'da dizi halinde yayımlandı. Engels *Ücretli Emek ve Sermaye*'yi yayımlamasının gazetenin siyasetinin toplumsal amacını gösteren bir gerçek olduğunu söylüyordu.

Marx yazdığı kısa önsözde: "Okurlarımızın sınıf mücadelesinin 1848'de kazandığı boyutları gördükten sonra artık işçilerin köleliği kadar burjuvazinin ve onun sınıf egemenliğinin varlığının da üzerinde temellendiği ekonomik ilişkilerle daha fazla ilgilenmelerinin zamanı gelmiş bulunmaktadır"[89] diyordu.

Köln İşçi Birliği 11 Nisan 1849'daki Komite toplantısında bütün şubelerinin -ve Almanya'daki bütün öteki işçi sınıfı derneklerinin- toplumsal sorunu ücretli emek

[89] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 151.

ve sermaye konusundaki makaleler temeli üzerinde ele almasını istedikten sonra Alman işçi sınıfı hareketinin merkezi haline geldi.

İşçilerin ideolojik ve siyasal olduğu kadar örgütsel bağımsızlıklarını da tam olarak sağlamak için Marx ve takipçileri 14 Nisan 1849'da çok önemli bir karar aldılar: İşçiler bütün demokratik ittifaklardan çekilecekler böylelikle küçükburjuva demokratlarından örgütsel bakımdan da bağımsızlaşacaklardı. Avam Kamarası'na seçilen II. Schenider'in istifasından sonra Hermann Becker, Marx, Schapper, Anneke ve Wilhelm Wolff'tan oluşan Rhein Demokratik Bölge Komitesi'nin yaptığı, toplantısında Hermann Becker'in muhalefetine karşın Komite'nin öteki dört üyesi şu kararı aldılar:

"Biz demokratik örgütlerin mevcut örgütlenmelerinin davanın çıkarları için verimli bir çalışma yapmaya gerekli olandan daha fazla heterojen unsuru içinde barındırdığı kanısındayız. Bunun da ötesinde görüşümüzce, benzer unsurlardan oluştukları için işçi demekleri ittifakında yer almak yeğdir. Bu nedenle bugünden itibaren Rhein Bölge Komitesi'nden çekildiğimizi bildiririz."[90] Bu hiçbir şekilde demokratlarla ittifakın terkedilmesi anlamına gelmiyor yalnızca ittifakın yeni siyasal koşullar altında yeni bir biçime büründüğünü yani iki ayrı örgütün ortak düşmana karşı ortak mücadelesini gerekli kıldığını gösteriyordu.

Köln İşçi Birliği de aynı biçimde kendisiyle demokratlar arasına bir ayırım çizgisi çekti. 16 Nisan 1849'da Birlik'in genel toplantısı Almanya'daki demokratik dernekler birliğinden çekilmeye ve (Merkez Komitesi Leipzig'de olan) Alman işçi dernekleri birliğine katılmak için bir ortak karar çıkardı. Toplantıda ayrıca bir genel işçi kongresine delegeler gönderilmesine ve kongre toplanana kadar Rhein Eyaleti ve Westphalia'daki bütün işçi demekleriyle Köln'de bir kongre toplanmasına karar verildi. Marx hazırlık için atanan komisyonda bulunmasına rağmen Nisan 1849 ortalarında Köln'ü bir süre için terketmek zorunda kaldığından çalışmalarda yer alamadı. *Ücretli Emek ve Sermaye*'nin yayımlanması da bir daha başlamamak üzere yarıda kaldı. Marx'ın, Bremen, Hamburg, Bielefeld ve Hamm'da konuşmalar yaparak sürdürdüğü seyahatinin nedeni gazetenin içine düştüğü yeni mali sıkıntılar ve bir proleter partisinin kurulması için yapılan hazırlıklar dolayısıyla komünistler ve işçi örgütleriyle daha yakın bağlar kurmak istemesiydi.

Neue Rheinische Zeitung, *Macaristan ve İtalya'daki Ulusal Kurtuluş Mücadelesi*

Devrimci güçlerin çatışmalar boyunca Avusturya birliklerine ağır darbeler indirdiği Macaristan'daki devrimci savaş Marx'ın 1849 baharındaki siyasal stratejisinin önemli unsurlarından biriydi. Marx Macaristan'daki devrimci mücadelenin sıcak alevinin Almanya, Fransa ve İtalya'da birikmeye başlayan yanıcı malzemeyi tutuşturacağını umuyordu.

Engels Marx'ın isteği üzerine 1849'da İsviçre'den gönderdiği Macaristan'daki mücadeleyi konu alan ilk makalesinin ardından Macar ulusal kurtuluş savaşının siyasal çözümlemesini içeren bir yazı dizisiyle askeri harekâtlar üzerindeki incelemelerini göndermeye başladı. Engels bu yazılarında Macarların cesaretlerine, silah ya-

[90] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 426.

pımını örgütlemekte gösterdikleri çabukluğa ve devrimci mücadelenin düşmanları karşısındaki enerjilerine ve uzlaşmaz tutumlarına olan hayranlığını dile getiriyordu.

Engels Macaristan'daki savaşı devrimin çıkarları ışığında inceleyerek çeşitli ulusların bu olaylardaki rollerini değerlendirdi. Sömürü üzerine kurulu bir toplumda sınıf uzlaşmazlıkları sömürücü sınıfların kendi bencil çıkarları için kullandıkları ulusal çelişmelerle besleniyordu. Sömürücü sınıflar tarihsel koşullara bağlı olarak halkları toprak elde etmek ya da ulusal ve toplumsal kurtuluşları için döğüşen öteki halklara karşı savaşa sokmak için hile ve şiddete başvuruyorlardı. 1848'de ve 1849'da mutlakiyetçilik ve feodal kalıntılara karşı mücadele sert ulusal anlaşmazlıklarla birlikte daha da ciddi bir durum aldığında egemen sınıflar kimi ulusları burjuva demokratik devrimin zaferi için döğüşen öteki ulusların karşısına çıkarıp onlara gerici bir rol oynatmaya çalıştılar. Engels ulusları bu çerçeve içinde devrimde oynadıkları rollere bağlı olarak ilerici ve gerici diye sınıflandırıyordu.

Lenin bunu 1848-1849'un somut tarihsel koşulları altında proleter enternasyonalizmiyle hiçbir bakımdan çelişmeyen doğru bir değerlendirme olarak görüyordu: "O zaman Marx ve Engels Avrupa'daki 'Rus ileri karakolları' görevini gören 'bütünü ile gerici uluslar'la 'devrimci uluslar' yani Almanlar, Polonyalılar ve Macarlar arasına açık ve kesin bir *ayırım* çizgisi çekmişlerdi. Bu ayırım bir gerçekti ve bu, o zaman *karşı konulmaz* bir gerçeklik olarak belirtilmişti: 1848'de başlıca düşmanları çarlık olan devrimci uluslar özgürlük için döğüşürlerken Çekler ve benzerleri gerçekte gerici uluslardı ve çarlığın ileri karakollarıydı."[91]

Neue Rheinische Zeitung'daki makaleler 1848-1849 devrimi boyunca Avusturya'daki Slav ulusal hareketlerinin objektif rolleri hakkındaki doğru değerlendirmelerle birlikte belirsiz hattâ yanlış görüşleri de içeriyordu. Engels Avusturya İmparatorluğu toprakları üzerinde Polonyalılar dışında kalan küçük Slav halkların artık bağımsız ulusal varlıklarını sürdürmelerinin mümkün olmadığını ve kaçınılmaz olarak daha güçlü komşuları tarafından yutulup özümlenecekleri düşüncesi üzerinde duruyordu. Engels burada kapitalizmin merkezileşme ve büyük devletler kurma eğilimini belirtiyor, ama öteki eğilimleri, küçük halkların ulusal baskıya karşı bağımsızlık için savaşma eğilimlerini ve kendi öz devletlerini kurma arzularını atlıyordu. Ancak Engels'in şu önemli kaydı düştüğü de açıktır: "Eğer baskı altında bulundukları bir dönemde Slavlar *yeni bir devrimci tarih* başlatmış olsalardı yalnızca bu bile onların yaşama yetenekleri olduğunu gösterirdi. O andan başlayarak devrimin onların kurtuluşlarından bir çıkarı olur ve Macarların ve Almanların özel çıkarları Avrupa devriminin çıkarları karşısında ortadan kaybolurdu." [92]

Neue Rheinische Zeitung'un öngördüğü bu olasılık daha sonra bir tarihsel gerçeklik oldu. Avusturya İmparatorluğu toprakları üzerinde yaşayan küçük Slav halklar ekonomik olarak geliştikçe, sayıca giderek büyüyen kitleler ulusal kurtuluş mücadelesine girip bilinç ve örgütlenme düzeyleri yükseldikçe küçük halkların ulusal hareketleri daha da demokratlaştı ve devrimci mücadelenin cephesinin genişlemesine yardımcı oldu. Avusturya İmparatorluğu'na tutsak olmuş ve baskı altına alınmış küçük Slav ulusları yalnızca bağımsız ulusal gelişme ve kendi devletlerini kurma

[91] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 22, s. 340-341.
[92] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 279-280.

yeteneğini göstermekle kalmadılar sosyalizm yolunu tuttular; en ileri toplumsal sistemin kuruluşuna değerli katkılarda bulundular.

Marx ve Engels Macarların güçlü ve kahramanca mücadelelerini yakından izliyor ve mücadelenin sonucunun yalnızca Avusturya İmparatorluğu sınırları içindeki güçlerin mevzilenmesine bağlı olmadığını da görüyorlardı. Rus Çarı uzun zamandan beri birliklerini Batı sınırları boyunca mevzilendirmişti ve müdahale için en uygun fırsatı bekliyordu. Macarların tek umudu Fransız ve Alman devrimlerinin yeniden yükselmesindeydi.

İtalya'da 20 Mart 1849'da Piedmonte ordusuyla General Redezsky'nin birlikleri arasındaki askeri çatışmanın yeniden başlaması önemli ve cesaret verici bir olaydı. Ancak Piedmonte ordusu en başta, devrimci savaş yöntemlerine başvurmadığı için 23 Mart 1849'da saf dışı edildi. Engels *Neue Rheinische Zeitung*'da: "Bağımsızlığını kazanmak isteyen bir halk kendini *konvansiyonel* savaş biçimleriyle sınırlamamalıdır. Kitle ayaklanmaları, devrimci savaş, ansızın her yerde bitiveren gerillalar, küçük bir halkın büyük bir gücü yenmesinin, güçsüz bir ordunun daha güçlü ve daha örgütlü bir ordunun karşısında direnebilecek bir hale getirilmesinin tek yolu budur" [93] diye yazmıştı.

Rhein Ayaklanmalarının Yenilgisi
***Neue Rheinische Zeitung**'un Kapatılışı*

Mayıs 1849 başlarından itibaren Saksonya, Rhein Prusyası ve Güneybatı Almanya devrimci ve karşı-devrimci güçler arasındaki mücadelelerin arenası oldu. Frankfurt Meclisi'nin ağır ve sancılı oturumlardan sonra çıkarttığı İmparatorluk Anayasası'nın tanınması kampanyası mücadeleyi başlatan kıvılcım oldu. Çoğu Alman Meclisi bu anayasayı tanımayı reddetti. 15 Nisan'da Avusturya Frankfurt'taki delegelerini geri çekti. 27 Nisan'da İmparatorluk Anayasası'nın tanınması konusunda ısrar etme cesaretini gösteren Prusya Eyalet Meclisi dağıtıldı.

IV Friedrich Wilhelm Frankfurt Meclisi'ne ve bütün öteki Alman hükümetlerine *Neue Rheinische Zeitung*'un Meclisi dağıtma tehdidi olarak gördüğü bir muhtıra gönderdi. Prusya da birliklerini Saksonya sınırında ve Rhein kıyısında toplamaya başlamıştı. Bu karşı-devrimci girişimler halk arasında derin bir öfke dalgasının kabarmasına yol açtı.

3 Mayıs 1849'da Dresden'de başını Bakunin ve Born'un çektikleri bir isyan patlak verdi. Gösterdikleri muazzam cesarete rağmen altı günlük bir savaştan sonra çoğunluğunu işçilerin ve zanaatkârların oluşturduğu isyancılar Saksonya ve Prusya birliklerince yenilgiye uğratıldı.

5 Mayıs 1849'da çeşitli siyasal örgütlerin Köln'de Bölge Komitelerini toplamalarından bir gün önce yetkililerin Köln'de yeniden sıkıyönetim ilan etme niyetinde oldukları yolunda söylentiler çıkmıştı. *Neue Rheinische Zeitung* işçileri "bütün Almanya bir *iç savaşın* eşiğine gelmişken ve *kendi öz taleplerini ileri sürme* fırsatı yaklaşırken"[94] bir provokasyona düşmemeleri için uyardı.

6 Mayıs 1849'da demokratik dernekler ve işçi birlikleri Köln'de kongrelerini

[93] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 387.
[94] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 472.

topladılar. Temsilcilerin ortak toplantısında Frankfurt Meclisi'nin bir egemen devrimci yasama kurulu olarak hareket etmesi sağlandığı takdirde İmparatorluk Anayasası'nın desteklenmesine karar verildi. Prusya hükümetinin halka karşı kullanmak niyetinde olduğu *Landwehr*'i kısmen silah altına çağırmasıyla birlikte Rhein Eyaletinde kıpırdanmalar artmaya başladı. 9 Mayıs 1849'da Elberfeld'de bir ayaklanma patlak verdi. Engels bunu duyar duymaz derhal kendi memleketi Elberfeld'e hareket etti. Yerel Güvenlik Komitesi de Engels'i barikat kurmakla görevlendirdi. Engels ayaklanmanın hızla bütün Berg ve Mark bölgelerine yayılmasında ısrar ediyordu; fakat dehşete kapılan Elberfeld burjuvazisinin baskısı altında Güvenlik Komitesi çok geçmeden onu şehirden atmaya karar verdi. İşçiler Engels'i savunmak için kararlı bir tavır takındılarsa da o isyancıların saflarını bölmemek için şehri terketti.

"Ancak" diye yazıyordu *Neue Rheinische Zeitung*, "yazı kurulumuzun bir üyesine böylesine dikkate değer bir ilgi ve sevgi gösteren Marx ve Berg işçileri bilmelidirler ki şimdiki hareket, bunun ardından gelecek ve işçilerin öz çıkarlarını başa alacak olan bin kez daha önemli bir hareketin yalnızca girişidir. Bu yeni devrimci hareket bugünkü hareketin sonucu olarak ortaya çıkacak ve başlar başlamaz da, bundan bütün işçiler emin olsunlar, *Neue Rheinische Zeitung*'un öteki üyeleri gibi Engels de siperinde yerini alacak ve o zaman yeryüzündeki hiçbir güç onu siperinden söküp atamayacaktır."[95]

Bunu Rhein Eyaletinin Düsseldorf, Solingen, Iserlohn, vbg. şehirlerindeki birbirlerinden kopuk ayaklanmaların yenilgileri izledi. Yalnızca Güney Almanya Devletleri Baden ve Pfalz'daki ayaklanmalar başarıya ulaşabildi ve ayaklanan ordunun desteğinde geçici hükümetler kuruldu.

Mayıs ayaklanmasının önemli günlerinde *Neue Rheinische Zeitung* sesini çok daha büyük bir öfke ve coşkuyla yükseltmişti: "Dışarıda Reich'ın her yanında faaliyetlerimizi, birinci sınıf bir Prusya kalesi içinde 8.000 kişilik bir garnizonun karşısında, hapse atılmakla yüz yüze bulunduğumuza aldırmaksızın nasıl yürüttüğümüzü herkes merak ediyordu; ama süngülü sekiz tüfeğimize yazı işleri odasındaki 250 dolu fişeğimize ve dizgicilerin kırmızı Jacoben şapkalarına bakan subaylar da bizim binamızın da, öyle bir *coup de main* (baskın-ç.) ile alınamayacak bir kale olmadığını görüyorlardı."[96]

Hükümet gazetenin sert, meydan okuyan makaleleri karşısında her geçen gün artan bir tedirginliğe kapılıyordu. İçişleri Bakanı Manteuffel Nisan 1849 içerisinde ve Mayıs 1849 başlarında birçok kez Köln yetkililerine gazete hakkında yasal koğuşturma yapılması için başvurdu. O güne kadar haklarında 23 dava açılmıştı; ama mahkeme karşısına her iki çıkışlarında da onları mahkûm ettiremeyen savcı *Neue Rheinische Zeitung*'un bir kere daha yargılanması riskini göze alamıyordu. Yetkililer ancak Rhein Eyaletindeki ayaklanmaların bastırılmasından sonra, önceden hazırladıkları davaları yürürlüğe koyabilecek cesareti bulabildiler. Marx 16 Mayıs 1849'da yolculuktan döndüğünde kendisine "ahlaksızca kötüye kullandığı" konukseverliğin artık gösterilmeyeceği bir yabancı olarak 24 saat içerisinde Prusya'yı terketmesini bildiren bir hükümet emri almıştı.

Bunun ardından öteki yayıncılara yönelik baskılar başladı. İkisi de Prusya va-

[95] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 502.

[96] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 171.

tandaşı olmayan Dronke ve Weerth'den ülkeyi terketmeleri istendi. Elberfel ayaklanmalarına katıldığı için Engels hakkında cinayet soruşturmaları başlatıldı. Öteki yayıncılar da yasal koğuşturmalarla karşı karşıyaydılar.

Bu *Neue Rheinische Zeitung*'un sonu demekti. Ve gazetenin son sayısı 19 Mayıs'ta kırmızı mürekkeple basılarak çıktı.

Marx yazdığı başyazıda kendisini sınır dışı eden kararın ardındaki iki yüzlü siyasal tutumu sergiledi. Gazetenin "son birkaç sayısında" hükümete karşı başkaldırmayı kışkırttığı ve şiddete dayanan bir devrimle bir toplumsal cumhuriyet çağrısı yapıldığı iddiasına karşı Marx öfkeyle karşılık veriyordu: "Demek toplumsal cumhuriyet isteğimizi yalnızca *Neue Rheinische Zeitung*'un 'son sayılarında' açığa vurduk öyle mi? Haziran devrimi konusundaki makalelerimizi okumadınız mı, Haziran devriminin özü bizim gazetemizin de özü değil miydi?

"O zaman böylesine iki yüzlü anlatımlar, olanaksız bir gerekçe bulmaya çabalamak neden?

"*Bizim acımamız yoktur ve sizden de acıma istemiyoruz. Sıra bize geldiği zaman terör yapmak için neden aramayacağız. Ama kraliyet teröristleri,* Yüce Tanrı'nın, kanunun lütfuyla terör yapanlar pratikte zalim, kibirli ve alçak, teorideyse ödlek, vesveseli ve hilekâr her iki bakımdan da namussuz ve *rezildirler*."[97]

Proletaryanın devrimci organı, diye gururla yazıyordu Marx, Alman halkının gerçek ulusal çıkarlarının da cesaretli ve tutarlı bir savunucusu olmuştur: "*Biz ülkemizin devrimci onurunu kurtardık.*"[98]

Gazetenin Köln işçilerine çağrısı şöyleydi: "*Neue Rheinische Zeitung* yayımcıları sizlere veda ederken, gösterdiğiniz sevgi için şükranlarını bildiriyor. Son sözleri her zaman ve her yerde: *İşçi sınıfının kurtuluşu* olacaktır."[99]

Marx'ın isteği üzerine Freiligrath da aşağıdaki veda mısralarını yazdı:

Elveda artık elveda; ey sen sonsuz savaşların dünyası,
Elveda artık, siz vuruşan ordular,
Sen, barutla kararmış savaş alanı,
Siz, mızraklar, tüfekler kılıçlar!

Elveda kardeşler; ama hep böyle sürmeyecek
Korku düşmeyecek yüreğimize.
Daima güçlü kolların arasında
Döneceğim bir gün aranıza.

Sözle, kılıçla, Tuna'nın, Ren'in yanıbaşına
Bütün dertli zamanların gerçek dostu olarak
Halkımı ezen Taht'a karşı
Bir savaşçı olarak, bir isyancı, bir yasa tanımaz.[100]

Engels daha sonraları şunları yazmıştı bu konuda: "Kalemizi teslim etmek zo-

[97] Marx, Engels, Werke, Bd. 6, s. 505.
[98] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 506.
[99] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 519.
[100] *Freiligraths Werke* in einem Band, Weimar, 1962, s. 140-141.

runda kalmıştık, ama silahlarımızı ve yüklerimizi alarak çekildik, bando çalıyor, bayrak dalgalanıyordu, son sayının, kızıl sayının bayrağı."[101]

Güneybatı Almanya'da

Marx Köln'ü "kızıl sayı"nın hemen ardından terketti; ama Prusya yetkilileri gene de peşini bırakmadılar. Kendisi, Weerth ve Dronke hakkında yasal koğuşturmalar açtılar. Ancak Prusya'da karşı-devrim zaferini kutlarken bile, 29 Mayıs'ta Köln'deki polis reform mahkemesi sanıkların gıyabında beraat kararı veriyordu.

Marx Prusya'dan Frankfurt-on-Main'e geçti. Oraya gelen Engels'le birlikte çoğunluğu gericilerin ve liberallerin kuyruğuna takılmış olan bütün Almanya Ulusal Meclisi'nin Solcu milletvekillerini etkilemeye çalıştılar. O sıralar Frankfurt Meclisi öyle umutsuz bir durumda değildi. Güneybatı Almanya halkı silaha sarılmıştı. Hükümet birlikleri her yerde geri çekiliyordu. Avusturya Macaristan'daki savaşla meşguldü. Prusya'da da karışıklık vardı. Pek çok şey meclisin ne kadar kararlı, ne kadar sağlam bir tutum takınacağına bağlıydı.

Meclisteki Solcu milletvekilleriyle yaptıkları toplantılarda Marx ve Engels onlara zaten patlamış olan devrimlerin yanında açık olarak yer almalarını halkı her yerde silah başına çağırmalarını, meclisi korumak için ayaklanan silahlı kuvvetleri Frankfurt'a davet etmelerini, sağlam ve azimli bir yürütme kurabilmek için kralları, bakanları ve karşı-devrimcileri kanun dışı ilan etmelerini ve feodal hizmetleri ortadan kaldırarak köylüleri kazanmalarını öğütlediler. Bütün bunlar ayaklanmayı Almanya çapında bir ayaklanmaya dönüştürebilir ve savunma taktiklerini bırakarak kararlı bir saldırıya geçilmesine yardımcı olabilirdi. Ancak milletvekilleri olayları kendi akışına bırakmayı yeğ tuttular ve bu zorlu siyasal ve askeri planı desteklemediler. Marx ve Engels daha fazla çabalamanın yararsızlığını görünce ayaklanan Baden'e doğru hareket ettiler.

Orada da küçükburjuva demokratlarının kararsızlıklarıyla karşılaştılar. Karlsruhe'de kurulan hükümet elinin altında ordusu, silahları ve parası olduğu halde hiçbir harekete girişmiyordu. Hükümet üyeleriyle yaptıkları toplantıda Marx ve Engels yapılması gereken ilk şeyin Frankfurt üzerine yürümek olduğunu ancak artık fırsatın kaçırılmış bulunduğunu ve Macaristan'da kararlı bir eylem ya da Paris'te bir başka devrim olmaksızın herhangi bir zafer umudu olamayacağını söylediler. Toplantıda hazır bulunanların çoğu Marx ve Engels'in görüşlerini benimsemediler ama olaylar onların haklı olduklarını kanıtladı.

Marx ve Engels Baden'den bir başka ayaklanma merkezi Pfalz'a geçtiler. Kaiserslautern'de de aynı aşırı belirsizlik haliyle karşılaştılar. Hükümetin d'Ester dışındaki üyeleri kendilerini savunmak için dahi bir şey yapmıyorlardı. Marx ve Engels Kaiserslautern'i bir iki gün içinde terkettiler ama Bingen'e giderken yolda birkaç arkadaşlarıyla birlikte Hessen'li askerlerce tutuklandılar, Darmstad'a oradan da en sonunda serbest bırakıldıkları Frankfurt'a nakledildiler.

Marx ve Engels Bingen'e varır varmaz 31 Mayıs 1849'da *Neue Rheinische Zeitung* yazı kurulu adına *Frankfurter Journal*'a gönderdikleri son yazılarını yazdılar. Yazdıkları yazıda, gazetenin eski okuyucularını ve gazete muhabirlerini 25 Ma-

[101] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 171.

yıs'ta Hermanın Meeker'in yayın yönetmenliğinde yayımlanmaya başlayan ve *Neue Rheinische Zeitung*'un devamı olduğunu öne süren *Westdeutsche Zeitung*'la *Neue Rheinische Zeitung* arasında hiçbir ilişki bulunmadığından haberdar ediyorlardı. Bu yazıdan Marx'ın ilk fırsatta gazetenin yayımına yeniden başlamak niyetinde olduğu açıkça anlaşılıyordu.

İki arkadaş Bingen'de ayrıldılar. Marx Demokratik Dernek Merkez Komitesi'nden d'Ester aracılığıyla aldığı yetki ile Paris'e gitti. Engels de "uygun bir fırsat kendini gösterir ve bir mücadele patlak verirse *Neue Rheinische Zeitung*'un harekette alacağı tek yerde - bir neferin yerinde"[102] bulunmak niyetiyle Pfalz'a.

Engels çok geçmeden mükemmel, disiplinli askerler olduklarını kanıtlamış işçilerden kurulu bir gönüllü müfrezesinin komutanı olan Willich'in harekât yardımcısı oldu. Rastatt kalesindeki de dahil olmak üzere dört savaşta döğüştü. 12 Temmuz'da geri çekilen Baden - Pfalz ordusunu koruyan Willich'in müfrezesi İsviçre'ye girmek için Alman toprağını terkederek sınırı geçen son birlikti.

Yeniden Paris'te. 13 Temmuz

Marx Fransa'ya derinleşen devrim krizinin, Güney Almanya, Macaristan ve İtalya'daki devrimci mücadeleye güçlü bir destek sağlayan ve Avrupa devrimine yeni bir itilim veren bir proleter zaferiyle sonuçlanacağını umarak gitmişti.

Paris'e Haziran başlarında vardı ve demokratik, sosyalist hareketlerin ve gizli işçi derneklerinin üyeleriyle hemen temaslar kurdu. 7 Haziran'da Kaiserslautern'de bulunan Engels'e "bütün devrimci partiyle konuşuyorum"[103] diye yazmıştı. Hayati önem taşıyan olaylar başlamak üzereydi. Başkan Louis Bonaparte Fransız Cumhuriyeti'nin başka bir ülkenin özgürlüğüne hiçbir zaman saldırmayacağını söyleyen anayasayı iğrenç bir şekilde çiğneyerek Romans Cumhuriyeti'ne karşı askeri harekatı yeniden başlatmıştı. Sol basın parlamenter muhalefeti (Küçükburjuva Dağlılar) kararlı bir harekete girişmeye çağırıyordu. 11 Haziran'da Dağlıların önderi Ledru-Rollin Yasama Meclisi'nde Cumhuriyetçilerin silahlı kuvvetler de dahil ellerindeki bütün araçlarla anayasaya saygı gösterilmesini sağlayacaklarını duyurdu.

Daha sonraki olaylar Marx'ın Viyana *Volksfreund*'da yazdığı "13 Haziran" başlıklı makalesinde anlatılıyordu. Yazı Marx'ın olayların yalnızca bir izleyicisi değil olayların yönünü etkilemeye çalışan bir eylemci olduğunu gösteriyordu. Paris'te hükümeti gafil avlamak için bir ayaklanma çağrısında bulunan gizli bir sosyalist komite kurulduğu bildiriliyordu. Eğer kazanılacak olunursa komite kendisinin bir komün olduğunu ilan ederek yeni resmi hükümetin yanında çalışan bir iktidar olacaktı. Ancak Dağlılar derhal ayaklanma önerisini tartışmasız reddettiler. Mecliste zor kullanma tehdidinde bulunmakla birlikte 13 Haziran'da silahsız bir gösteri yapma kararı almışlardı.

O sabah erken saatlerde Belçika'dan gelen Weerth 16 Haziran tarihli mektubunda gösteriyi kardeşine anlatıyordu: "Partimizden" birkaç arkadaşıyla birlikte Marx'ın oturduğu 45 Rue de Lille'e gitmiş oradan da Marx, Ferdinand Wolff ve Dronke ile birlikte hemen dışarı çıkmışlardı.

[102] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 146.
[103] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 137.

Bulvara çıktıklarında Yasama Meclisi'ne doğru ilerleyen göstericilerin ilk saflarına karışmışlardı. Yürüyüş kolu Rue de la Paix'e vardığında atlı birlikler saldırmışlardı. Bir silah başına çağrısı duyulmuş Weerth ve arkadaşları silah bulmayı umarak Palais National'e doğru koşmuşlar ama muhtemel bir ayaklanma için depo edilen silah sandıklarının hükümet birlikleri tarafından daha önce ortadan kaldırılmış olduğu ortaya çıkmıştı. Şurada burada barikatlar kurma girişimleri yapılmış ama silahsız insanları kılıçlarıyla kesip biçen süvarilere engel olabilmek için bunlar pek işe yaramamıştı.[104]

Dağlıların "parlamenter ayaklanma"sı hiç de parlak olmayan bir şekilde sonuçlandı. İşçiler zaten onların planlarını kuşkuyla karşılıyorlardı; gösteri dağıtıldıktan sonra yaptıkları silahlı ayaklanma çağrısını da desteklemediler. "Neresinden bakılırsa bakılsın" diye yazmıştı Marx "13 Haziran 1849, Haziran 1848'in karşılığından başka bir şey değildi. O zaman işçi sınıfı 'Dağlılar' tarafından terkedilmişti; şimdiyse 'Dağlılar' proletarya tarafından terkedildiler."[105]

13 Haziran yalnızca Fransız küçükburjuvazisinin yenilgi günü değildi. Marx 13 Haziran 1849 "partimiz için bütün Avrupa'da sınav günüydü"[106] demişti.

Paris'te sıkıyönetim ilan edilmiş ve kitle tutuklamaları başlamıştı. Marx her gün tutuklanmayı ya da sınır dışı edilmeyi bekliyordu. Durum karısının ve üç çocuğunun Haziran 1849 başlarında Paris'e gelmeleriyle daha da karışmıştı. Jenny Paris'e gelebilmek için evdeki gümüş takımları Weydemeyer'in yardımıyla Frankfurt-on-Main'de rehine vermek zorunda kalmıştı; oysa bunları rehinden kurtaralı da çok olmamıştı. Marx büyük bir mali sıkıntı içindeydi. Gazete batarken abonelerden ve süratli baskı makinesinin satılmasından elde edilen bütün para baskıcılara, dizgicilere muhabirlere, istihbaratçılara ödenmiş ve yayın yönetmenlerinin yurt dışına kaçmalarına harcanmıştı. Aslında daha 300 Taler de verecekleri vardı. Marx Paris'te bir anda meteliksiz kaldı ve borç almak için Lassalle'a gitti. Lassalle Marx için bir yardım kampanyası açmaya kalkıştı ama bu konuda çok titiz olan Marx'ın şiddetli itirazlarıyla karşılaştı: Freiligrath'a "ortalıkta dilenmektense aç kalmayı tercih ederim"[107] diye yazmıştı.

19 Temmuz'da Fransız yetkililerce Marx'a Britanya'da Morbihan bölgesine hareket ederek Paris'ten uzaklaşması bildirildi. Marx İçişleri Bakanlığı'na bir itiraz dilekçesi gönderdi ve sürülme emri geri alındı.

Marx Temmuz 1849 sonunda çok merak ettiği Engels'ten nihayet bir haber alabilmişti. Vevey'den Jenny'nin adresine gönderdiği bir mektupla Engels Bingen'de ayrıldıklarından beri başına neler geldiğini yazıyordu. Engels, Jenny'ye Baden'de iken işittiği Marx'ın Paris'te tutuklandığı söylentilerinin doğru olup olmadığını soruyordu. "Bu yüzden duyduğum heyecanı mutlaka anlayacaksındır. Senden Marx'ın durumu hakkında kesin haberler yollayarak beni ferahlatmanı istiyorum."[108]

Marx ona hemen cevap yazdı: "Seni çok merak ediyordum ve dün senden kendi el yazınla yazılmış bir mektup alınca çok sevindim."[109] Engels'e Baden - Pfalz dev-

[104] Bakınız G. Weerth, *Samtliche Werke* in fünf Banden, Berlin 1957, Bd. 5, s. 309-318.
[105] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 528.
[106] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 6, s. 528.
[107] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 503.
[108] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 502.

riminin bir tarihini ya da *Neue Rheinische Zeitung*'un görüşlerini yansıtan bir broşür yazmasını öğütledi.

Marx'ın bütün geleceği Fransız yetkililerine bağlıydı. 23 Ağustos'ta bir polis memuru elindeki emirle çıkageldi ve Marx'ı sordu: "Karl Marx ve eşi Paris'i 24 saat içinde terkedeceklerdir." Bu zalim emir 1845'te Paris'ten, 1848'de Brüksel'den, 1849'da Köln'den kovulurken hep adım adım izlemişti kendisini ve işte şimdi gene peşindeydi.

Marx, Engels'e Britanya'nın bataklıklı, sağlık bozucu bir bölgesine sürüldüğünü haber verdi: "Bu üzeri örtülü cinayet girişimine razı olamayacağını kestirirsin. Bu yüzden Fransa'yı terkediyorum." İsviçre'ye girebilmek için bir pasaport sağlayamayınca bir gazete çıkartabileceğini umduğu Londra'ya gitmeye karar verdi. Marx, Engels'in de kendisine katılmasını istiyordu: "Londra'da yapacağımız çok işimiz olacak."[110]

Para sıkıntısı içinde olduğundan Marx çocukları ve hamile olan Jenny'yi bir zaman için Paris'te bırakmak zorunda kaldı. Jenny 15 Eylül'e kadar Paris'te kalabilmek için polisten izin almakta hayli güçlük çekti. Marx 24 Ağustos 1849'da Londra'ya yani bir ömür boyu kalacağı sürgün yerine gitti.

Marxizmin İlk Tarihsel Sınavı

Marx'ın yeteneklerinin hepsini ortaya koymasını gerektiren devrim yılları onun dehasını, tükenmek bilmez enerjisini, bükülmez iradesini, kendini davaya adayışını ve devrimci azmini ortaya çıkardı. Lenin, Marx'ın 1848-1849 devrimci kitle mücadelelerine doğrudan katılmasını onu faaliyetinin "merkezî noktası"[111] olarak kabul ediyordu.

Farklı tarihsel dönemlerin hepsi de Marksizmin büyük teorisinin zengin ve ideolojik içeriğinin çeşitli yanlarını ortaya çıkardı. 1848'e kadar Marksist felsefenin oluşmasının birincil önemi vardı. 1848 ve 1849'da ise Marksizmin siyasal düşünceleri, strateji ve taktikleri öne çıktı.

Marx'ın 1848 ve 1849'daki dahice taktik çözümlemeleri, onun tarihte siyasetini bilimsel bir temele dayandıran ilk önder olduğunu gösteriyordu. Bu taktikler enternasyonal proletaryanın devrimci tecrübe hazinesine paha biçilmez katkılarda bulundu.

Marx'ın biçim vereceği siyaset "burjuva demokratlarının devrimci karakterlerinin artık yok olmaya yüz tuttuğu ve sosyalist proletaryanın devrimci karakterinin henüz olgunlaşmamış olduğu dünya tarihinin o döneminin"[112] kendine özgü özelliklerinden ötürü devrimi zafere ulaştıramamıştı.

Devrimin yenilmesine rağmen 1848 ve 1849'un fırtınalı yılları yalnızca Marksizmin canlı gücünü ve bütün öteki sosyalist teorilere olan üstünlüğünü göstermekle kalmadı, bu büyük öğretinin gelişmesi ve zenginleşmesi için de güçlü bir kaynak oldu. Bu dönemin devrimci mücadele tecrübeleri, Marx'ı devrimin derslerini özetlerken klasik formülasyonunu ortaya koymuş olduğu teorik düşünüşündeki büyük ilerlemelerin de temeliydi.

[109] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 139.
[110] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 142.
[111] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 13, s. 37.
[112] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 18, s. 26.

ALTINCI BÖLÜM

DEVRİMİN DERSLERİNİN ÖZETLENMESİ

Bugünkü gibi açık bir durgunluk döneminden devrimin önceki aşamalarının, çatışan tarafların ve bu tarafların varlıklarını ve mücadelelerini belirleyen toplumsal ilişkilerin açıklanması için yararlanmak gerekir.

Karl Marx - Friedrich Engels

Londra'daki Aylar

Marx Londra'ya geldiğinde, daha kısa zaman önce devrimin yükselişiyle silinip süpürülen gericilik şaha kalkmış ve bütün Avrupa ülkelerine yüklenmiş, ya da yüklenmek üzereydi. İki monarşist fraksiyondan -Legitimistler ve Orleanistler- oluşan iktidardaki "Düzen Partisinin" karşı-devrimci siyaseti, Fransa'daki 13 Haziran 1849 olayları ertesinde Bonapartist bir diktatörlüğün yolunu açıyordu. 1849 yazında Almanya'daki en son devrimci merkezler de ezildikten sonra, Macaristan'daki devrim çar birliklerinin de yardımıyla yenilgiye uğratılmıştı. İtalya'daki devrimci hareketse Avrupa karşı-devriminin birleşik güçlerince dağıtılmıştı.

1848-1849 devrimlerinin yenilgileri Marx'ın ne enerjisini tüketmiş ne de Avrupa'daki değişimin kaçınılmazlığına olan inancını sarsmıştı. Gerçekte, işçi sınıfının böyle bir değişimin gerçekleştirilmesinde baş rolü oynayacağına olan inancı bazı sınıfların devrim içerisindeki davranışları karşısında daha da güçlenmişti.

Kayıpların ve gerilemelerin verdiği bütün acıya karşın Marx 1848-1849'un savaşlarının boşuna yapılmamış olduğunu açıkça görebiliyordu; çünkü bu savaşlar bir çok ülkede feodal mutlakiyetçiliğin temellerini sarsmış, kapitalizmin kurulmasını ve gelişmesini ilerletmişler, proletaryanın ileriki bilinçlenmesi ve örgütlenmesi için sağlam bir zemin hazırlamışlardı. Bütün bu mücadeleler, kitlelerin hayallerinden kurtulmalarını sağlamış, Bilimsel Komünizm teorisi üzerine kurulan siyasetin tartışılmaz üstünlüğünü göstererek her cinsten küçükburjuva akıma ağır bir darbe indirmişlerdi.

Marx durumu açık devrimci mücadelede, dramın ikinci perdesinin kaçınılmaz olarak izleyeceği zorunlu bir ara olarak değerlendiriyordu. Bu kesintinin çok uzun sürmeyeceğinin kimi belirtilerine bakan Marx'ın yakında bir devrimci kabarma olabileceğinde, çok olmasa da, umudu vardı; ama Marx bu kesintinin kısa süreceğini umarken bile, bugün yarın kitlelerin kaderlerine hükmetmek üzere göreve çağrılacaklarını sanan burjuva ve küçükburjuva göçmenlerin hayallerinin çok uzağındaydı. Marx olayların gidişinin tersine dönmüş olduğuna, gericilik döneminin uzunluk ya da kısalığına bakmaksızın dağınık devrimci güçleri bir araya toplamanın kopuk bağları onarma ve çoğaltmanın, umudunu ve duygularını yitirmiş olanları bir yana bırakarak proletaryanın kadrolarını gelecek devrimci savaşlar için eğitme ve örgütlemenin gerekli olduğunu görüyordu. Marx'ın Londra'daki sürgünlüğünün ilk aylarında karşısına çıkan acil pratik görevler bunlardı.

Marx, canlandırılmış Komünistler Birliği'ni gelecekteki geniş proleter partisinin

çekirdeği olarak görmeye devam ediyordu. Komünistler Birliği proletarya devrimcilerini birleştirecek örgütlenme biçimi olacaktı. Yeni koşullar altında devrimci çalışma gene Birliğin illegal gizli faaliyetleri içinde merkezileşecekti. Engels, "Durum 1848 öncesinde olduğu gibi proletaryanın herhangi bir açık örgütlenmesini olanaksız kılıyordu; bu yüzden gene gizli örgütlenmek zorundaydınız"[1] diye yazıyordu. Birliğin kendisinin de yeniden örgütlenmesi ve sağlamlaştırılması gerekiyordu. Merkez Komite de aynı şekilde artık gerçekte işlemez olmuş ve komünlerin ve bölge örgütlerinin çoğu birbirlerinden kopmuşlardı. Birliğin eylemcilerinden pek çoğu döğüşürken öldürülmüş ya da tutuklanmış, adres ve bağlantıların çoğu kaybolmuştu.

Marx Londra'ya gelir gelmez Komünistler Birliği önderlerini yeniden toparladı. O zamana kadar eski merkez komite üyelerinin çoğunluğu Londra'ya gelmişlerdi. Yalnız Engels, Schapper ve İmparatorluk Anayasası kampanyası sırasında öldürülen Moll yoklardı. Marx'ın ısrarları üzerine Engels Cenova'dan hareket edip İberik yarımadası ve Biskay körfezi çevresini dolanarak beş hafta süren bir yelkenli gemi yolculuğunun ardından 10 Kasım'da Londra'ya vardı. Hemen Merkez Komitesine alındı. Wiesbaden'de hapiste yatan ve 1850'ye kadar Londra'ya gelemeyen Schapper de Merkez Komite üyeliğine alındı. Yeni üyeler arasında Baden ve Palatin'deki askeri harekâtlar sırasında yetenekli bir komutan olduğunu gösteren Willich de vardı. Marx'ın önerisiyle Ekim 1849'da Merkez Komite'ye seçilmişti. İsviçre'den Engels'in tavsiyesi üzerine gelmişti. Bir başka yeni üye de 1848-1849 devrimlerinde aktif olarak yer alan ve 1849 Eylül'ünde bir Prusya ormanından bin bir güçlük içerisinde geçerek kaçan Konrad Schramm'dı. Birliğin tanınmış üyelerinden Georg Eccarius ve Karl Pflander de komiteye alınmışlardı.

Eylül 1849 başlarında Marx, Komünistler Birliği'nin yakın müttefiklerinden Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'ne girdi. İşçilerin teorik eğitimine çok önem verdiğinden Kasım 1849'dan 1850 sonbaharına kadar dernekte ekonomi politik ve *Komünist Parti Manifestosu* üzerine konferanslar verdi.

Devrimci göçmenlere yardımcı olmak, dağınık devrimci güçleri bir araya getirme çabaları arasında yer alan en acil görevlerden biriydi. Her gün yüzlerce kaçak devrimci Londra'ya geliyordu; ama hepsi de bezdirici bir sefaletle yüz yüzeydiler ve çoğunluğu evsiz barksız en zorunlu ihtiyaçlarını bile sağlama imkanından yoksundular.

Marx kendisi de yoksulluk ve sefaletle karşı karşıyaydı. 5 Eylül 1849'da Freiligrath'a "şimdi gerçekten güç bir durumdayım. Karım doğurmak üzere ve ayın 15'inde Paris'i terketmek zorunda. Ama onu buraya getirip bir eve yerleştirmek için gerekli parayı nereden bulacağımı kesinlikle bilemiyorum"[2] diye yazmıştı. Para büyük güçlüklerle bulunabildi ve Eylül 1849 ortalarında Jenny ile çocuklar Londra'ya geldiler. Marx içinde bulunduğu güçlüklere karşın, devrim savaşçılarını sefaletten, bazen de ölümden kurtarmak için elinden gelen her şeyi yaptı.

Marx 18 Eylül 1849'da Alman İşçileri Eğitim Derneği ile yeni gelen siyasi kaçakların bir toplantı yapmalarını sağladı. Bu toplantıda bir Alman Kaçaklarına Yardım Komitesi seçildi. Marx da bu komitede yer alıyordu. Kaçaklar arasında Komünistler Birliği üyelerinin yanısıra küçükburjuva demokratları da vardı.

[1] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 186.
[2] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 512.

Komite inançlarına ve hangi partiden olduklarına bakılmaksızın bütün kaçaklara yardım edeceğini bildirdiyse de, çeşitli göçmen grupları arasında patlak veren mücadele çok geçmeden yardım çabalarını dağıttı. Muhtaç olanlara yapılacak yardım işinin içine çeşitli gruplaşma ve ayrımları sokmaya çalışanlara karışmayı reddeden Marx ve takipçileri, küçükburjuva demokrat önderlerden ayrılmaya karar verdiler.

Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin Kasım 1849'daki toplantısında Komite yalnızca komünistlerden oluşan Sosyaldemokrat Kaçaklar Komitesi adıyla yeniden kuruldu. Başkanlığa Marx, üyeliklere de Engels, Bauer, Pflander ve Willich getirildi. Komite yapacağı yardımların öncelikle proleter ve sosyalist göçmen kesimlere yöneleceğini duyurdu.

Neue Rheinische Zeitung, Politisch-Ökonomische Revue'nün Kuruluşu

Marx işçi sınıfı hareketinin pratik görevlerinin, proletarya kitlelerinin 1848'in devrimci savaşlarından ders alarak devrimin bir sonraki raunduna daha iyi hazırlanabilmelerine yardımcı olabilmek için teorik çalışmayla bir arada götürülmesi gerektiğinden emindi. Sınıf mücadelesinin çeşitli ülkelerdeki alçalışına ve seyrine yeni bir bakışla bakabilmek, gerekli teorik dersleri çıkarabilmek ve proletaryanın devrimci öğretisini geliştirebilmek için devrim boyunca ortaya çıkan fikirleri bir sistem içinde toparlamak gerekiyordu.

Lenin Marx'ın 1848 devriminin derslerinden çıkarttığı genellemelere atfen: "Her yerde olduğu gibi burada da Marx'ın teorisi dünyanın derinlemesine bir felsefi kavranışının ve *tecrübelerin* zengin tarih bilgisinin ışığı altında *toparlanıp özetlenmesinden ibarettir.*"[3] diye yazmıştı.

Marx, eğer devrimin sonuçları bilimsel olarak genelleştirilecek ve devrimci teori için geliştirilip ilerletilecekse, bir gazete biçiminde bile olsa düzenli bir proleter yayınının başlatılmasının o günler için çok önemli olduğu inancındaydı. Bunu daha *Neue Rheinische Zeitung* kapatıldığı günden beri düşünüyordu. Gazete yeni koşullarda *Neue Rheinische Zeitung*'un militan devrimci çizgisini izlemeli ve Komünistler Birliği üyelerinin ve Birlik yanlısı proleterlerin ideolojik eğitim ve teorik düzeylerinin yükseltilmesi için bir araç olmalıydı. Birliğin organı ve düşüncelerinin sözcüsü haline gelmeliydi. Buna uygun olarak gazeteye *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue* adı verilmesi kararlaştırıldı. Gazetenin adı yayıncıların proleter devrimci gazetenin polis tarafından kapatılmasına aldırmadıklarını ve gazetenin yayımına ilk fırsatta yeniden başlamaya kararlı olduklarını gösteriyordu.

Marx 1849 kışı ve sonbaharını gazetenin yayımı için yoğun hazırlıklarla geçirdi. Gazeteye hissedar olacak ve bastıracak bir yayımcı sağlamaları için bütün dost ve tanıdıklarına başvurdu. 1849 sonlarında gazetenin basımı ve dağıtılması için Hamburg'daki bir basımevinin sahibi Köhler ve Schubert ve Ort. kitabevi ile anlaşmaya vardı.

Marx ve Engels 15 Aralık 1849'da Neue *Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue*'nün Ocak 1850'den itibaren Marx'ın yönetmenliği altında yayımlanmaya başlayacağını ve "bütün siyasal hareketin temelini oluşturan *ekonomik* ilişki-

[3] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 407.

lerin ayrıntılı ve bilimsel bir tahlilini"[4] sağlayacağını açıklayan bildiriyi yayımladılar.

Ancak bütün uğraşmalarına karşın Marx'ın dostları gerekli parayı Ocak ayına kadar sağlayamadıklarından gazete ancak Mart'ta çıkabildi. İlk sayı 6 Mart 1850'de Hamburg'da yayımlandı. Kapağında, Marx ve Engels'in yaşadıkları Londra'nın, gazetenin basıldığı yer Hamburg'un ve Marx'la Engels'in ABD'ye göç eden 1848-1949 savaşçıları arasında bir okuyucu kitlesini bulabileceklerini umdukları New York'un adları yazılmıştı.

Marx ve Engels daha kısa aralıklarla yayımlama olanağı bulamadıkları için gazete 1850 yılı içinde altı sayı çıktı. Son çift -5., 6. No.lar- sayı Kasım 1850 sonunda çıktı. Almanya'daki polis takibi ve parasızlık yayımın sürdürülmesini olanaksızlaştırmıştı.

Revue'nin yazılarının en önemli bölümleri Marx ve Engels tarafından hazırlanmıştı. Basılanlar arasında Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri ve Louis Napoléon ve Fould* başlıklı eserleri, Engels'in *Almanya'da Bir İmparatorluk Anayasası İçin Kampanya, Almanya'da Köylü Savaşı ve İngiltere'de On Saatlik İşgünü Tasarısı* başlıklı yazıları ve her ikisinin birlikte hazırladıkları bir dizi araştırma ve uluslararası inceleme vardı.

Marx ve Engels'in *Revue*'de çalışacaklarını sıraladıkları kişiler arasında Wilhelm Wolff ve Georg Eccarius da vardı. Marx Eccarius'un "Londra'da Terzilik ya da Büyük ve Küçük Sermaye Arasındaki Mücadele" başlıklı uzun yazıyı yazmasına hayli yardımcı olmuştu. Marx gözlem yeteneklerinin gücünü ve özümledikleri materyalist görüşler temelinde gerçekleri çözümlemedeki ustalıklarını ispatlamış işçi önderlerini de gazeteye katkıda bulunmaları için teşvik ediyordu. Marx ve Engels Eccarius'un makalesi üzerine yazdıkları bir notta: "Proletarya barikatlar ve savaş meydanlarında zafer kazanmadan önce kendi düzenini entelektüel zaferlerle müjdeliyor,"[5] diyorlardı.

Ömrünün kısa sürmesine karşın gazete Marx ve Engels'in öngördükleri görevleri yerine getirdi.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Marx'ın devrimin sonuçlarını toparlayıp özetlemek amacıyla yazdığı en önemli eserlerden birisidir. Marx'ın Fransa'yı yeniden ele almasının haklı bir nedeni vardı. Büyük Fransız burjuva devriminden beri, Fransa en açık ve en sert biçimlere bürünen sınıf mücadeleleriyle Avrupa'da önder bir rol oynuyordu. İşçi sınıfı 1848-1849 devriminde Fransa'da gösterdiği azim ve cesareti başka hiçbir yerde göstermemişti.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri'nde Marx diyalektik materyalist yöntemi ilk kez bir tarihsel dönemin incelenmesine uygulamış ve 1848 Fransız burjuva devriminin nedenleri, karakteri ve seyrinin geniş ve ayrıntılı bir tahlilini yapmıştı. Marx bu eserinde tarihsel materyalizmin altyapı ile üstyapı arasındaki karşılıklı bağlılık; ekonomik temelin toplumsal hayattaki rolü; sınıf ve partilerin mücadelelerinin önemi;

[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 5.
[5] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 416.

devrimlerin tarihteki rolleri ve kitlelerin bu devrimler içindeki tayin edici rolleri; tarihsel süreçte devletin ve toplumsal düşüncelerin önemi gibi önemli önermelerini çok daha somut olarak formüle edip işledi. Marx tarihsel materyalizmi evrensel bir prototip olarak değil somut tahlil için bir yol gösterici olarak kullanıyordu. Marx, ekonominin hayati rolünü kavramakla birlikte siyasal ve ideolojik üstyapının, devletin, siyasi partilerin, ideolojik akımların ve önemli kişilerin rollerini de gözardı etmiyordu. Gerçekte bu tahlil onun üstyapının -siyaset ve ideoloji- tarihsel süreç üzerindeki aktif etkisini somut biçimleri içinde açıklığa kavuşturmasına yardımcı oldu. Marx aynı zamanda burjuva idealist tarihçilerin tersine, tarihin akışını nihai olarak belirleyen toplumsal üretimin gelişme eğilimlerini yansıtan çeşitli partilerin, ideologların ve siyasal önderlerin tavırlarının sınıf çıkarları ve maddi çıkarlar üzerindeki etkilerini ve bunlarla bağımlılıklarının sınırlarını da açıkça görüyordu.

Marx *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde yasalara bağlı devrim dönemlerinin toplumların hayatında muazzam bir öneme sahip olduğu ve devrimlerin toplumsal ilerlemenin güçlü devindiricileri oldukları düşüncesinin kapsamlı bir incelemesini veriyordu.

Marx, tarihe olağanüstü bir itilim kazandırdıkları, siyasal etkinlik içinde eski toplumsal ilişkileri yıkan, yeni ve tarihsel olarak ileri toplumsal hayat tarzları yaratan kitlelere tükenmez bir enerji sağladıkları için devrimlere "*tarihin lokomotifleri*" adını veriyordu. "Fransız toplumunun çeşitli sınıfları daha önce yarımşar yüzyıllarla saydıkları gelişme çağlarını, hareketin bu girdabı, tarihsel huzursuzluğun bu azabı, devrimci coşkuların, umut ve şaşkınlıkların bu iniş ve çıkışı içinde artık haftalarla saymak zorunda kalmışlardı."[6]

Fransa tecrübesi Marx'ın devrim süreci içinde vardığı, Avrupa burjuvazisinin, ta derebeyliğe karşı mücadele dönemlerine kadar dayanan devrimci geleneklerinden her geçen gün uzaklaştığı yargısını açık bir biçimde doğruluyordu. Marx, Fransız burjuvazisinin gericiliğe gömüldükçe nasıl soysuzlaştığını olağanüstü bir ustalık ve derin bir tarihsel bakışla resmetti. Burjuvazinin karşı-devrimci karakteri en belirgin biçimde proletarya hareketi karşısındaki tutumuyla ortaya çıkmıştı. Burjuvazi Haziran 1848'de devrim patlak verir vermez proletaryayı bir ayaklanmaya kışkırtıp ardından kan banyosuna gömerek yalnızca proletaryanın en amansız düşmanı olduğunu göstermekle kalmamış, aynı zamanda toplumun demokratik ve devrimci ilerleme yolunu tıkayan gerici bir güç olarak hareket etmişti.

Bu koşullar altında proletarya devrimci hareketin ve tarihsel ilerlemenin ana gücü haline geldi. Burjuva demokratik devrimi sonuna kadar götürmek ve ondan sonra kendi sosyalist görevlerini yerine getirmek yükümlülüğünü üstlendi.

Fransa'nın kapitalist gelişmenin yetersizliğinden kaynaklanan hamlığı dolayısıyla Fransız proletaryası devrimin ilk aşamalarında sınıfsal yükümlülüklerinden habersiz bir sınıf olarak burjuva hayalleriyle hareket ediyor ve Şubat devriminin hem proletaryanın hem burjuvazinin çıkarlarını koruyan bir toplumsal cumhuriyet kuracağına inanıyordu. Marx proletaryanın yalnız ve ancak burjuvaziye karşı bir ölüm kalım mücadelesi içinde kendi sınıfsal çıkarlarının farkına varabileceğini gösterdi.

[6] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 253-254.
[7] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 225.

1848 Haziran devrimi Fransız proletaryasının ve geniş ölçüde de uluslararası proletaryanın sınıf bilincinin oluşmasında bir dönüm noktası olmuştu: "Modern toplumu ikiye bölen iki sınıf arasındaki ilk büyük savaş verilmişti."[7]

Ayaklananların yenilgisine ve bunu izleyen vahşi katliama karşın Marx ayaklanmanın en olumlu sonucunun Fransız proletaryasının hayallerinden kurtulması olduğuna inanıyordu. Yenilgi proletaryanın gözlerini açmış ve burjuva cumhuriyeti çerçevesi içinde sömürüden kurtulmayı ummanın bir ütopya olduğunu göstermişti. Yalnızca Haziran ayaklanmasından sonradır ki diye yazıyordu, Marx, "Devrimci mücadelenin yiğit sloganı ortaya çıkabildi: *Burjuvazi yıkılsın! İşçi Sınıfının Diktatörlüğü!*"[8]

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri proletaryanın devrimdeki müttefikleri sorununa tarihsel açıklık getiren bir karşılık veriyordu. 1848-1849 devrimlerinin hemen öncesinde ve devrim boyunca Marx proletaryanın emekçi halkın proleter olmayan kesimlerinin desteğini aramasının gerekliliğini çeşitli şekillerde ifade etmişti. Devrim yıllarının dersleri Marx'ın bu düşüncesini, Marxist proletarya devrimi öğretisinin ve proletaryanın devrimci mücadelesinin strateji ve taktiklerinin bir parçası olacak şekilde kapsamlı bir formüle dönüştürmesine yardım etti. Marx yenilginin temel nedeninin proletaryanın henüz olgunlaşmamış olması bir yana, köylülük ve şehir küçükburjuvazisinin işçileri desteklememiş olması gerçeğinde yattığına inanıyordu. Ancak Marx onların bu tavırlarının geçici olduğundan ve kendi sınıfsal çıkarlarıyla da çatıştığından emindi. Sınıf mücadelesi geliştikçe "köylüler, küçükburjuvalar ve genel olarak orta sınıflar proletaryaya yaklaşarak resmi cumhuriyetle açık bir uzlaşmazlığa sürüklenmişler cumhuriyet de o zaman onlara tam karşıt muamelesi yapmıştı."[9]

Köylüler proletaryayla yandaş olmak zorundaydı; çünkü farklı şekillerde de olsa ortak bir sömürücü -sermaye- tarafından sömürülüyorlardı. "Köylüyü yalnızca sermayenin çöküşü yükseltebilir, yalnızca bir anti-kapitalist, proleter hükümet onun ekonomik yoksulluğuna, toplumsal ezikliğine son verebilir[di]."[10] Böylelikle Fransız devrimi Marx'ın en temel teorik ve siyasal sonuca ulaşmasını sağlamıştı: Proletarya, kendisini sermayeye karşı savaşlarında önder olarak kabul eden, köylü kitlelerini ve küçükburjuvaziyi yanına alamazsa burjuva sistemini yıkamazdı.

Marx şehir küçükburjuvazisinin de proletaryanın bir müttefiki olduğunu gösteriyor ama onların siyasal sözcüleri ve ideologlarını sert bir biçimde eleştiriyordu. Küçükburjuvazinin devrimci mücadeleye önderlikteki yeteneksizliğini göstermek için Dağlıların 13 Haziran 1849'daki hareketlerini örnek veriyordu.

1848-1849 devrimi hem küçükburjuva hayalciliğini hem de küçükburjuva demokrasisini teşhir etmişti. *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* proleter olmayan sosyalist akımların ne teoride ne pratikte savunulabilir olduklarını göstererek bunları derinlemesine çözümlüyordu. Louis-Blanc'ın devrimdeki tutumu ve burjuva geçici hükümetine katılması, sosyalizme ulaşma yolunun sınıflar arası işbirliğine ve burjuva hükümetin işçi derneklerine yardım etmesine bağlı olduğu yolundaki yanlış öğretisine dayanıyordu. Blanc aslında burjuvaziye askıntı oluyor ve "onların ellerinde bir

[8] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 226.
[9] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 280.
[10] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 277.

oyuncak"[11] durumuna düşüyordu. Blanc İşçi sorunları komisyonunun (Luxemburg Komisyonu) başkanı sıfatıyla, proleterler arasında İkinci Cumhuriyetin burjuva patronlarının "emeği örgütleyerek" toplumsal sorunu çözmeye ciddiyetle hazırlandıkları yolunda zararlı hayaller yayıyordu. Marx, Luxemburg Komisyonu'nun bir "sosyalist havrası", bir "iktidarsızlık" ve "ham hayaller bakanlığı"[12] olduğunu ve bu komisyonun başarısızlığının Blanc'ın ütopik öğretisinin ve uzlaşmacı taktiklerinin çöküşünü tamamladığını söylüyordu.

Marx, işçi sınıfının, sınıf mücadelesi süreci içinde siyasal iktidarı kazanması ve toplumun gerçek dönüşümünü sağlayacak araç olan proletarya diktatörlüğünü kurmasının gerekliliği düşüncesini bütün sonuçlarına vardırarak, sınıf mücadelesini inkâr eden çeşitli doktriner sosyalist sistemlerin karşısına devrimci sosyalizmle çıktı. "Bu sosyalizm d*evrimin sürekliliğinin*; ve *genel olarak bütün sınıf farklılıklarının*, bu sınıf farklılıklarının temeli olan bütün üretim ilişkilerinin, bu üretim ilişkilerine denk düşen bütün toplumsal ilişkilerin *ortadan kaldırılmasının*; ve bu toplumsal ilişkilerden kaynaklanan bütün fikirlerin kendilerinin değişime uğramalarının zorunlu uğrağı olarak proletaryanın *sınıf diktatörlüğünün* ilanıdır."[13]

Marx proletarya diktatörlüğü terimini ilk olarak bu metinde yazılı olarak dile getiriyordu. Bu yalnızca terminolojik bir arınma değil proletarya iktidarının çok daha derinlemesine bir tanımlanışıydı. Marx proletarya diktatörlüğünün yalnızca derin kökleri olan devrimci sürecin bir ürünü ve yalnızca bu sürecin ilerleyişinin bir aracı olabileceğini ileri sürdü. 1848'de halkın devrimci diktatörlüğünün -komplolara hazırlanan karşı-devrimcilerin üstesinden gelebilecek kararlı bir iktidarın- burjuva demokratik devrimi sonuçlarına vardırmakla yükümlü olduğu sonucuna varmıştı. Çok daha karmaşık ve muazzam görevlerle karşı karşıya bulunan işçi sınıfı diktatörlüğünün bu güce çok daha büyük ölçüde sahip olması gerekiyordu. Marx'ın Komünist devrim öğretisinin özü buydu.

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri toplumun iktisadi dönüşümünde proletarya diktatörlüğünün temel görevlerinin kesinlikle bilimsel bir formülasyonunu veriyordu: "Üretim araçlarının mülkiyetinin ele geçirilmesi, bunların birleşmiş işçi sınıfına verilmesi, böylelikle ücretli emek, sermaye ve bunlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin ortadan kaldırılması."[14]

Komünistler Birliği'ni Yeniden Örgütleme Çabaları Merkez Komite'nin Mart Tebliği

Yeniden oluşturulan Komünistler Birliği Merkez Komitesi, Birliğin yerel şubelerini yeniden örgütlemeye başlamıştı. 1850 başlarında Marx, Birliğin Köln'deki üyelerinden Peter Gerhard Röser'e oradaki komünü yeniden kurmasını ve Rhein Eyaletindeki öteki şehirlerde de komünler oluşturmasını isteyen bir mektup yazdı.

Birliğin yeniden örgütlenmesinde Marx ve Engels'in yazdıkları Merkez Komitesi tebliğleri çok önemli oldu. Bu tebliğlerde komün üyelerine, özellikle Alman-

[11] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 61.
[12] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 212-213.
[13] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 282.
[14] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 234.

ya'dakilere bir eylem programının ana hatları sunuluyor, çeşitli ülkelerdeki şubelerin durumlarına ilişkin bilgi veriliyor, geçerli olabilecek şiar ve talepler öneriliyordu.

Bunların ilki -*Merkez Komiteden Komünistler Birliği'ne Tebliğ*- Mart 1850'de yazılmıştı ve Birliği yeniden inşa çabalarının ideolojik temeliydi. Ancak bu eserin kendisi, Birliğin o dönemdeki faaliyetlerinden çok daha büyük bir önem taşıyordu. Metin, Marx ve Engels'in 1848-1849 devriminin tecrübesini toparlayıp özetledikleri ve proletaryanın gelecek savaşlardaki taktiklerini geliştirdikleri eserlerinden biriydi. Tebliğ, Marxist öğretinin, büyük önemi ancak proletaryanın kurtuluş mücadelesinin çok sonraki dönemlerinde tam anlamıyla ortaya çıkacak olan program ve taktiğe ilişkin yanlarının gelişmesini yansıtıyordu. Bu eserin "çok ilginç ve öğretici"[15] olduğunu söyleyen Lenin onu proleter partisinin burjuva demokratik devrimdeki taktik devrimci çizgisinin formülasyonunda ve burjuva demokratik devrimden sosyalist devrime geçişin teorisinin hazırlanışında temel almıştı.

Tebliğ, proletaryanın küçükburjuva demokratlarıyla kendisi arasına ideolojik ve örgütsel bir ayırım çizgisi çekerek kendi bağımsız siyasal tutumunu sağlamlaştırmasının gerekliliğini ortaya koyuyordu. Almanya'da bundan sonra gerçekleşecek olan devrim, liberal burjuvazi artık iflas etmiş olduğundan, muhtemelen küçükburjuva demokratlarını iktidara getireceği için bu ayrım eskiden olduğundan çok daha fazla önem taşıyordu. Küçükburjuvazinin -demokratik anayasacılar ve cumhuriyetçiler- 1848-1849'daki siyasal öğretileri ve tavırları, gelecekte devrimin derinleşmesini engelleyeceklerini ve tıpkı 1848'de liberal burjuvazinin yaptığı gibi halka ihanet edeceklerini açığa çıkartmıştı. Proletaryanın devrimi küçükburjuva demokrat örgütlere bağlama ve küçükburjuva demokratlarını çılgınca alkışlayan kuru kalabalıklara dönüştürme girişimlerine anında ve kararlı bir biçimde karşı koymak zorunda oluşunun nedeni buydu. Alman işçilerinin ve özel olarak da Komünistler Birliği'nin önündeki başlıca görev Almanya'da gizli ve düzenli bir örgütlenmeye sahip bağımsız bir işçi sınıfı partisi kurmak ve her Birlik komününü yasal işçi derneklerinin çekirdeği haline getirmekti.

Ancak Marx ve Engels hiçbir zaman sekter değillerdi. Mücadelenin belirli bir aşamasında işçilerle küçükburjuva demokratlarının ortak eylemlerinin önemini inkâr etmiyorlardı. Tebliğ proleter partisinin karşı-devrimci güçlerle mücadele edebilmek için küçükburjuva demokratlarıyla geçici ittifaklara girebileceğini, fakat her zaman küçükburjuva demokratların dışında, bağımsızlığını koruyarak kendi devrimci çizgisini izlemesi gerektiğini dile getiriyordu. Marx ve Engels küçükburjuva demokratların ağırlığını dengelemek üzere işçilerin her yerde, azami ölçüde Komünistler Birliği üyeleri arasından kendi adaylarını göstermelerinin gerekliliğini kavradıklarından ısrarla işçilerin merkezi ve yerel temsili kurumlar için yapılan seçimlere katılmalarının önemi üzerinde duruyorlardı. Küçükburjuva demokratlar devrimi mümkün olduğu ölçüde süratle bitirip birkaç reformla işi halletmek istediklerinden Marx ve Engels devrimi sürekli (permanent) kılmanın ve derinleştirmenin proletaryanın çıkarına olduğunu açıklıyorladı.

Marx'ın daha önceki eserlerinde de ifade ettiği sürekli devrim öğretisi bu Tebliğinde tam anlamıyla formüle edilmişti.

[15] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 8, s. 467.

Marx'ın sürekli devrim öğretisinin özü devrimci sürecin bir dizi aşamalardan geçmesiydi. Devrimin burjuva demokratik ve proleter aşamaları arasında mutlaka uzun bir durgunluk ve barış dönemi gerekmiyordu. Tam tersine Marx ve Engels ilkinden, yani burjuva demokratik devrimden ikincisine, yani proleter sosyalist devrime oranla yumuşak, içinde kitlelerin devrimci enerjisi durmaksızın artarken burjuva ve küçükburjuva unsurların iktidardan uzaklaştırıldıkları ve proletarya diktatörlüğünün kurulduğu bir geçişin mümkün olduğunu kabul ediyorlardı. Olayların bu şekilde gelişmesinin emekçi halk için ve bir bütün olarak tarihsel süreç için en tercih edilebilir şey olduğuna inanıyorlardı. "Bütün az ya da çok mülk sahibi sınıfların egemenlik konumundan uzaklaştırılmalarına, proletaryanın devlet iktidarını fethetmesine kadar devrimi kesintisiz kılmak bizim çıkarımızadır ve bizim görevimizdir... Bizim için mesele özel mülkiyetin şekil değiştirmesi değil, yokedilmesi; sınıf uzlaşmazlıklarının yumuşatılması değil, sınıfların ortadan kaldırılması; mevcut toplumun düzeltilmesi değil, yeni bir toplumun kurulması olabilir ancak."[16]

Marx ve Engels buna uygun olarak Tebliğ'de proletaryanın proletarya devrimine geçmesinin koşullarını yaratacak bir program ortaya koydular. Eğer devrim başarılırsa, kurulacak yeni resmi küçükburjuva hükümetinin yanısıra işçilerin, küçükburjuva hükümetinin eylemlerini denetim altına alabilmeleri için yerel öz-hükümetler ya da işçi komiteleri ve kulüpleri biçiminde kendi devrimci hükümetlerini kurmaları gerekiyordu. İşçiler ayrıca, her yerde silahlanmalı ve proleter muhafız birimleri de içinde olmak üzere kendi askeri örgütlerini kurmalıydı. Marx ve Engels "işçi hükümetlerinin" ve askeri örgütlerin genişliğine ve derinliğine bir devrimci bunalım yaratacak yetenekte olmaları gerektiği kanısındaydılar. Bu hükümetleri, proletaryanın gelecekteki devrimci iktidarının çekirdekleri olarak görüyorlardı.

Tebliğ proletaryanın tarım sorununa ilişkin taktiklerini de ele alıyordu. Marx ve Engels *Komünist Partisinin Almanya'daki Talepleri*'nde formüle ettikleri önermeleri geliştirerek işçilerin burjuva demokratik devrim zafere ulaşır ulaşmaz, el koyulan feodal toprakların küçükburjuva demokratlarının tasarladığı gibi dağıtılmayıp devlet mülkiyetine geçirilmesi için çaba göstermeleri gerektiğini söylüyorlardı. Bu topraklar birleşmiş kır proletaryası tarafından işletilen geniş ölçekli çiftlikler kurulması için kullanılmalıydı. Marx ve Engels bunun işçiler ve kırın en yoksul ve en çok sömürülen kesimleri arasındaki, sosyalist devrime geçiş için olağanüstü önem taşıyan bağları güçlendireceğine inanıyorlardı. Köylülüğün öteki kesimlerine kolektif ilkelere dayalı geniş ölçekli çiftçiliğin avantajlarından örnekler verilmesi gerekiyordu.

Marx ve Engels Tebliğlerinde köylü meselesi üzerinde tam anlamıyla geliştirilmiş bir program formüle etmekten kaçınmış, yalnızca devrimin ikinci, proleter aşamasında karşılaşılması muhtemel görevleri vurgulamışlardı. Bununla birlikte tarım sorunu konusunda önerdikleri Marx ve Engels'in sürekli devrim öğretilerinin önemli bir unsuru olarak gördükleri işçi köylü ittifakının belirli bazı yanlarını yansıtıyordu. Küçükburjuva demokratlar bir küçükburjuva köylü sınıfı oluşturmak isterken onlar tersine, Alman köylülerini tarımdaki burjuva ilişkilerin sonuçlarından -sefalet ve artan borçlar- ancak bir sürekli devrimin kurtarabileceğini açıkça ortaya koydular. Dolayısıyla Alman köylüleri eğer Fransa'daki kardeşlerinin başına gelenler-

[16] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 179.

den kurtulmak istiyorlarsa, proletaryanın zaferinden nesnel çıkarları vardı. İşçi sınıfının da kırda güçlü merkezlere, eskiden eşraf mülkiyetindeki topraklarda kurulmuş geniş-ölçekli kolektif çiftliklere ihtiyacı vardı.

Tebliğe başından sonuna kadar egemen olan düşünce şuydu: Devrim, proletarya düzeninin kuruluşuna varıncaya kadar olabildiğince ileri götürülmelidir. İşçilerin savaş sloganları "Sürekli Devrim" olmalıdır.

Tebliğ, Merkez Komitenin, Birliğin yeniden örgütlendirilmesinin hızlandırılması için 1850 sonlarında Almanya'ya gönderdiği Heinrich Bauer'e verilmişti. Köln ve öteki komünlerinin yardımıyla Bauer belgeyi çoğaltmayı ve geniş ölçüde yaymayı başardı.

Bauer'in görevi başarıyla tamamlanmıştı. Köln'den başka Frankfurt-on-Main, Hanau, Mainz, Wiesbaden, Hamburg, Schwerin, Berlin, Breslau, Göttingen, Liegnitz, Glogow, Leipzig, Nurenberg, Münich, Bamberg, Würzburg, Bilefeld, Stuttgart ve bazı başka yörelerde Birlik Komünleri ya kurulmuş ya da yeniden örgütlenmişti. Birlik komünleri etkinliklerini birçok yasal işçi örgütüne yaydılar. Marx ve Engels Komünistler Birliği'nin yalnızca kitlelerle yakın bağlar kurabildiği ve yasal işçi derneklerini başlıca çalışma alanı haline getirebildiği takdirde güçlü bir etken olabileceğini ısrarla vurguluyorlardı.

Marx başka ülkelerde ve özellikle Ernst Dronke'nin gözlemci olarak gönderildiği İsviçre'de de Komünistler Birliği'nin canlandırılması için adım attı. Ama en başta göçmenler arasındaki küçükburjuva etkisinden ötürü bu görev başarıyla yerine getirilemedi.

Haziran 1850 başlarında Marx ve Engels Birliğin Almanya, Belçika, İsviçre, Fransa ve İngiltere'deki örgütlerine ilişkin ayrıntılı bilgi veren ve yerel önderlere taktik ve örgütsel konularda öğütlerde bulunan Merkez Komitesi'nin Komünistler Birliği'ne İkinci Tebliğ'ini yazdılar. Tebliği, dağıtılması için Almanya'ya götüren, Birliğin temsilcisi Wilhelm Klein adında bir bileyciydi.

Londra'daki Sosyaldemokrat Kaçaklar Komitesi karşı-devrim kurbanlarına yardım sağlamaktan çok devrimci güçlerin dayanışması bakımından önemliydi. Süratle bir siyasal örgüt haline gelen komite Komünistler Birliği'nin yeniden inşasına ve siyasal göçmenlerin en iyilerinin Birlik'le çalışmalarına katkıda bulundu.

Komitenin yayımladığı bütün tebliğ, rapor ve demeçler İngiliz gazetelerinden başka demokratik Alman basınında da yayımlanıyor ve Almanya'daki kurtuluş mücadelesi yandaşlarına yurt dışındaki devrimci güçlerin boş gezmediklerini ve yeni kavgalara hazırlandıklarını hatırlatıyordu. Bir başka önemli nokta da Komitenin bütün belgelerinin artık devrimci çevrelerde çok iyi tanınan Marx'ın imzasını taşıyor olmasıydı.

Marx ve takipçilerinin Birliği yeniden örgütleme çabaları özellikle Almanya'da verimli oldu. Birkaç aksamaya karşın 1850 ortalarından başlayarak Birlik güvenilir yerel şubeleriyle birlikte iyi oturmuş ve uyumlu çalışan bir örgüt olarak iş görüyordu.

Evrensel Komünist Devrimciler Birliği

Marx çok yakında bir Avrupa devriminin başlayacağını umuyor ve bu devrimi işçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki devrimci temsilcilerinin oluşturduğu bir uluslararası birliğin zafere götüreceğine inanıyordu. Marx 1850 baharında çekirdeğini Komünist-

ler Birliği'nin oluşturacağı geniş bir uluslararası proleter örgütün kurulmasına yardımcı olmaları için için Sol- Chartistlere ve Blanquist göçmenlere baş vurdu. Böyle bir örgüt, Birliğin enternasyonal önemini artıracak, İngiliz ve Fransız işçi sınıfı hareketi içinde Bilimsel Komünizm düşüncelerinin yayılmasına yardımcı olacaktı.

Marx, güçsüzlüklerinin farkında olmakla birlikte, işçi sınıfının kurtuluş hareketindeki rollerini bildiğinden Chartistler ve Blanquistlerle daha yakın bir ittifak kurmaya yöneliyordu. Harney, Jones ve öteki Sol-Chartistler 1848 devriminden önce de Bilimsel Komünizme eğilim gösteriyorlardı. İngiltere'deki proletarya mücadelesinin alçaldığı dönemde bile İngiliz işçi sınıfı hareketinin devrimci eğilimlerini dile getiriyorlardı. Fransa'daki bütün sosyalist akım ve gruplar içinde de Bilimsel Komünizme en yakın olanlar Blanquistler'di. Blanqui ve en yakın mücadele arkadaşlarının bütünüyle Baböfçü ütopik komünizme bağlı olmalarına ve 1830'ların gizli devrimci örgütlerinin komplocu taktiklerine baş vurmalarına karşın Marx, Blanqui'yi önemli bir dava adamı olarak görüyor ve pratik tecrübeleriyle devrimci heyecanına büyük değer veriyordu. Devrim sırasında Blanqui demokratik ve proleter hareketin sol kanadında yer alıyordu ve kararlı tutumundan ötürü burjuva çevrelerinin nefretini kazanmıştı. 1848'de on yıl hapse makkûm olduğunda Marx ve Engels kendisinden "devrimci komünizmin yüce kahramanı"[17] diye söz etmişlerdi. *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde Blanqui'nin devrimci cesaretini öven Marx, şimdi de onun tâkipçileriyle birlikte çalışmanın yollarını arıyordu.

Nisan 1850 ortalarında Evrensel Komünist Devrimciler Birliği'ni kurmak için anlaşmaya varılmıştı. Anlaşma Komünistler Birliği adına Marx, Engels ve Willich, Sol- Chartistler adına Harney ve Blanquist göçmenler adına Vidil ve Adam tarafından imzalanmıştı. Birliğin program ilkelerini içeren birinci maddesi şöyleydi: "Bütün ayrıcalıklı sınıfları devirmek ve insan soyunun en son örgütlenme biçimi olarak komünizmin kurulmasına kadar kesintisiz bir devrim yürüterek bu sınıfları proleterlerin diktatörlüğü altına almak Birliğin amacı olacaktır."[18]

Programın sonraki bölümleri Bilimsel Komünizmin bazı temel fikirlerini -sürekli devrim ve proletarya diktatörlüğü- içeriyordu.

Ancak, Blanquistlerle kurulan bağların zayıflığı ortaya çıktı. Blanquistler çok geçmeden Evrensel Birliğin kuruluş anlaşmasının birinci maddesindeki komünist amaçlara karşı düşmanca tutum takınan küçükburjuvalarla ilişki aramaya çabalayarak anlaşmanın koşullarını bozmaya başladılar. Blanquist göçmen önderler daha sonra Marx ve Engels'le de açıkça anlaşmazlığa düşünce Blanquistlerle yapılan anlaşma 1850 sonbaharında iptal edildi.

Sol-Chartistlerle ilişkilerse daha farklı gelişti. Anlaşma imzalanmadan önce bile Marx ve Engels, Harney'e, hareketin eski önderi O'Connor çevresinde toplanmış olan uzlaşmacı reformist fraksiyonlara karşı verdiği mücadelede çok yardımcı olmuşlardı. Harney'e *Democratic Review*'u yayımlayarak devrimci düşünceleri yayması için yardım etmişlerdi. Evrensel Birliğin kuruluşuyla Marx, Engels ve Sol-Chartistler arasındaki bağlar daha sıkılaşmıştı. 1850'de ikisi da Harney'in yönetmenliğinde yayımlanan *Democratic Review* ve *Red Republican* Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nden alıntıları, Engels'in "*On Saatlik İşgünü Sorunu*" başlıklı

[17] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 568.
[18] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 553.

makalesini ve *Komünist Parti Manifestosu*'nun ilk tam metin İngilizce çevirisini yayımlamıştı.

Ancak Harney 1851'de küçükburjuva demokratlarla daha yakın bir işbirliğine girdi ve Chartistlerin devrimci kanadından koptu. Marx ve Engels bunu şiddetle kınamakla birlikte devrimci Chartist geleneklere bağlı kalan Jones'u desteklemeyi sürdürdüler. Jones, Marx'ın öğretisinin kimi unsurlarını kabul etmişti ve Chartist hareketi sosyalist bir temel üzerinde yeniden canlandırmaya çalışıyordu. Chartist Convention'un 1851'de Jones'un çabalarıyla kabul ettiği program, Chartism tarihinde ilk kez sosyalist hedefleri resmen ilan ediyordu.

Marx ve Engels Jones'un 1851 ve 1852'de yayımladığı *Notes to the People* gazetesinde aktif olarak yeralıyorlardı. *Notes to the People* 1851'de Marx'ın "4 Kasım 1848'de Kabul Edilen Fransız Cumhuriyeti Anayasası" başlıklı makelesini yayımlamıştı. Bu makale birçok yönden Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ndeki eleştirisel anayasa tahlilini destekliyordu. Marx Jones'un, kapitalizmin toplumsal hastalıklarının üretici ve tüketici kooperatifleri aracılığıyla tedavi edilebileceği yolundaki ütopik düşünceyi çürüten ve bunların yalnızca siyasi iktidar proletaryanın ellerinde olduğunda toplumsal değişmenin aracı olabileceğini açıklayan bir makale yazmasına da yardımcı oldu. Marx 1865'te bu makalelere değinerek, Lasselle'ın, teşhir edilmelerinin kendisine borçlu olunduğunu iddia ettiği, Schulze-Delitzsch gibi burjuva "işçi sorunu" teorisyenlerinin kooperatifçi düşünceleriyle polemiklerin aslında kendisi ile Jones tarafından başlatıldığını söylemişti.

Marx ve Engels, Jones'un Chartist hareketin bağımsızlığı ilkesini korumasına ve reformistlerin hareketi proleter karakterinden ayırma ve burjuva radikallerinin etkisine sokma girişimlerine direnmesine yardım ettiler.

Neue Rheinische Zeitung. Politisch-Ökonomische Revue'deki İncelemeler

Marx devrimci olayların ideoloji üzerine etkilerini açıklamanın devrimden dersler çıkarmanın önemli bir parçası olduğuna inanıyordu. Engels'le birlikte burjuva ve küçükburjuva yazarların 1849-1850'de yayınladıkları kitaplar üzerine çeşitli incelemeler yazdılar. Bu incelemeler *Revue*'nün ikinci ve dördüncü sayılarında yayımlanmıştı ve 1848-1849 devrimleriyle devrimlerin tarihteki rollerinin prolctaryanın ideolojik karşıtlarınca açıklanış tarzlarını eleştiriyordu. Marx ve Engels, incelemelerinde en yeni burjuva tarih görüşlerini, bu görüşlerin sınıfsal ve siyasal özelliklerini ortaya koyarak ve devrimci proletarya hareketinin bakış açısından değerlendirerek çözümlüyorlardı.

Marx ve Engels, mükemmel bir ileri görüşlülükle burjuva ideolojisindeki dönüşün 1848 ve 1849 devrimleri ile başlamış olduğunu saptıyor ve bir zamanlar ilerici olan tarihçilerin bile proletaryanın eylemiyle karşı karşıya kaldıklarında bilimsel, nesnel akıl yürütme yeteneklerini kaybettiklerini ve aslında kendi akılcı düşüncelerini bile bir yana attıklarını gösteriyorlardı.

Marx ve Engels bu görüşlerini François Guizot'un *İngiliz Devrimi Neden Başarılı Oldu?* başlıklı kitapçığı üzerine eleştirel çözümlemelerinde ortaya koymuşlardı. Tutucu bir burjuva tarihçi ve çağdaş burjuva toplumunun oluşumunda sınıf mücadelesinin rolünü kabul eden akıllı restorasyon tarihçileri grubundan Guizot, 1848

devrimi sonunda daha da sağa kaymıştı. 1850'de yayımlanan İngiliz devrimine ilişkin son broşürü gösteriyordu ki, '*ancien régime*'in en yetenekli, tarih alanındaki kendilerine özgü yetenekleri hiçbir zaman inkâr edilemeyecek olan insanları bile her şeyin kaderini belirleyen Şubat olaylarıyla öylesine şaşkına döndürülmüşlerdir ki, bütün bilim anlayışlarını yitirmiş, şimdi kendi eski mantık silsilelerini bile kavrayamayacak bir duruma düşmüşlerdi."[19]

Guizot daha önceleri devrimlerin doğallığını ileri sürdüğü halde artık devrimlerin tarihsel önemini küçültmeye ve kendi dönemindeki devrimlerin tesadüfi olduklarını kanıtlamaya uğraşıyordu. Guizot, geçmiş devrimci olaylar arasında geleneksel kurumları en az yıkan ve bir uzlaşmayla sonuçlananları, ideal olarak kabul ediyor ve sunuyordu. Ama bunları bile maddi nedenlerini belirlemeye girişmeksizin idealistçe açıklıyordu.

Marx ve Engels Guizot'un 17. yüzyıl İngiliz Devrimi'nin, yıkıcı Fransız Devrimi'nin tersine dinsel ve ılımlı olmasından ötürü başarı kazandığını yani toplumun daha sonraki kuramsal gelişimini devrimci kabarma olmaksızın sağladığını söylemesinin saçma olduğunu gösterdiler. Fransız Devrimi'nin, daha tamamlanmadan yarı yolda duraksayan, topraklarını burjuva ölçüleriyle yeniden şekillendiren büyük toprak sahipleri ve İngiliz burjuvazisi arasındaki ittifak sayesinde İngiliz meşruti monarşisini olduğu gibi koruyan İngiliz devriminden daha üstün olduğunu kanıtladılar. Fransız Devrimi, İngiliz Devrimi'nin tersine geniş ölçekli, feodal toprak mülkiyeti temelinde yükselen zümreleri devrimci eylem ve toprakların parçalanması yoluyla yıkmıştı.

Guizot'un kitapçığı üzerindeki inceleme şu sözlerle sona eriyordu: "Les capacités de la bourgeoisie s'en vont."[20] Bu sonuca varmalarına yol açan bir başka önemli etken de *Son Günlerin Kitapçıkları* başlıklı kitabı üzerine bir inceleme yazdıkları ünlü İngiliz tarihçi ve yazar Thomas Carlyle'in görüşlerindeki sağa kayıştı. Marx ve Engels onun "kahramanlara tapınma" ve "akıllı ve soylu" önderleri kitlelerin yerine geçirmeye dayanan gerici anlayışa dayanan öznel idealist tarih görüşünü çürüttüler. Kahramanlara tapınma perdesi altında Carlyle gerçekte "burjuvazinin bütün fenalıklarını haklı çıkarıyor hattâ övüyor"du.[21]

Küçükburjuva demokratlar da çeşitli kişilerin, özellikle küçükburjuva ve burjuva muhalefet üyelerinin rollerini şişiriyor ve abartıyorlardı. Marx ve Engels her ikisi de polis ajanı olan Adolphe Chenu ve Lucien de la Hodde'un Fransa'daki devrimci hareket üzerine kitaplarını eleştirel olarak inceledikleri yazılarında Chenu ve de la Hodde'u teşhir ederken şöyle yazmışlardı: "Hareketin başındaki kişilerin -ister devrim öncesinde basında ve gizli örgütlerde isterse daha sonraki resmi görevleri sırasında olsun- Rembrandt'ın güçlü renkleriyle ve olanca canlılıkları içinde resmedilmelerinden daha çok istenecek bir şey olamaz. Bugüne değin bu kişiler resmi görünüşleri dışında hiçbir zaman gerçek kimlikleriyle görünmemişlerdir: Başlarında bir hale, ayaklarında geniş paçalı çizmeler. Bu abartılmış Rafaelvari portreler gerçeği tasvir etmekten bütünüyle uzaktır."[22]

[19] K. Marx ve F. Engels, *İngiltere Üzerine Makaleler*, Moskova, 1971, s. 89.

[20] Burjuvazi arasındaki yetenekli adamlar kayboluyor.

[21] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 264 - 265.

[22] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 266.

Bu inceleme proleter devrimcilerin devrimci hareketteki maceracı, sekter ve komplocu taktiklere karşı tutumlarının güçlü bir ifadesiydi. Komplocular, "şu devrim simyagerleri" hiçbir zaman gerçek devrimci mücadeleyi örgütlendirmeye heves etmiş değillerdi. Tek düşünceleri şiddet yoluyla devrimi kışkırtmaya çalışmak, "yapay bir biçimde, devrimin koşullarını yaratmaksızın bir bunalıma, *extempore* (olgunlaşmamış - ç.) bir devrime yol açmaktı."[23]

Alman ilâhiyatçı Daumer'in *Yeni Çağın Dini* başlıklı kitabını eleştirilerinde de Marx ve Engels devrimden dehşete kapılmış sofu Alman ideolojisinin çaresizliğini gösteriyorlardı. Materyalizm ışığında dinin bir toplumsal bilinç biçimi olduğunu ve dinin rolünün tarihçe belirlendiğini, insanlar toplumsal gelişmenin yasaları konusunda gerçek bilgiye sahip olduğunda ortadan kalkmasının kaçınılmaz olduğunu ortaya koydular. Ayrıca materyalist görüşün hem doğa hem de toplum bilimlerinde zafer kazanmasının dinsel itikatların üstesinden gelmenin ön koşullarından biri olduğunu söylüyorlardı.

Marx ve Engels bilim dışı sosyolojik görüşlerin tutarlı bir biçimde sergilenişinin proletaryanın mücadelesine katılanların ideolojik eğitiminin tek yolu olduğundan emindiler.

Uluslararası Araştırmalar, Devrimin Geleceğine İlişkin İpuçlarının Değerlendirilmesi

1850 boyunca *Revue*'nün ikinci, dördüncü ve onuncu sayılarında Marx ve Engels'in üç uluslararası araştırması yayımlandı. Bu yazılar Avrupa ve Amerika'da olagelen siyasal ve ekonomik olayların derinlemesine çözümlemelerini ve tarihsel gelişmelere bağlı olarak ileri sürdükleri tahminleri içeriyordu. 1848 ve 1849'un tecrübeleri Marx ve Engels'i ekonomiyle çok ciddi bir şekilde uğraşmaya yöneltmişti. Marx olayların temel nedenlerini araştırıp teşhis etmeye çalışırken ekonomik süreçlerin boylu boyunca titizlikle incelenmesi gereğiyle karşı karşıya kalmıştı.

Marx ve Engels uluslararası araştırmalarında ekonomik bunalımların devrimci bunalımları beslediğini ve tam tersine ekonomik refahın, devrimin hızını kesmesine ve gericiliğin sağlamlaşmasına zemin hazırladığını dile getiriyorlardı. Bu düşünce daha sonraki mektuplarında da ayrıntılı olarak dile getirilmişti. Lenin de şu saptamayı yapmıştı: "Bunalım (süvarinin hücum eden piyadeye yol açması gibi) proletaryanın hücuma geçeceği yolları açıyor."[24] Engels'in uzun refah dönemlerinin moral bozucu etkisine ilişkin saptamasına atfen Lenin de, "*işçilerin barış dönemi içinde demoralize olduklarını*"[25] vurgulamıştı.

1850'lerin ortalarına kadar Marx ve Engels kısa zamanda Avrupa'da yeni bir ekonomik bunalımın baş göstereceğine ve bunun devrimin kıvılcımı olacağına inanıyorlardı bu yüzden de devrimin yakın olduğundan emindiler. Bu görüş Marx ve Engels'in ilk ve onu izleyen uluslararası incelemelerine yansımıştı. Ancak, ekonomik görüşlerini derinleştirip geliştirdikçe bu tahminlerinin geçerli olmadığını gör-

[23] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 273.

[24] V.I. Lenin, "*Karl Marx Friedrich Engels'in 1844-1883 Yazışmalarının Özeti*", Moskova 1959, s. 29 (Rusça baskı).

[25] V.I. Lenin, "*Karl Marx Friedrich Engels'in 1844-1883 Yazışmalarının Özeti*", s. 32.

düler ve Avrupa'daki toplumsal gelişmenin yakın geleceğiyle ilgili olarak daha farklı ihtimaller ileri sürdüler.

Marx ve Engels'in devrime ilişkin mevsimsiz tahminler ileri sürmelerinin nedeni kısmen o sıralar kapitalizmin olgunluk düzeyini ve proletaryanın devrimci kapasitesini abartmaları ve bu nedenle de gelecek devrimin bir sosyalist devrim olacağını ummalarıydı. Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'ne 1895'te yazdığı bir önsözde Engels: "Tarih bizim ve bizim gibi düşünenlerin yanıldıklarını gösterdi. O sırada kıtadaki ekonomik gelişme düzeyinin kapitalist üretimin ortadan kaldırılması için olgunlaşmadığını ve daha uzun bir süre de olgunlaşamayacağını tarih açıkça gösterdi,"[26] diye yazıyordu.

1850 yazında önceki on yılın ekonomik gelişmesini inceleyen Marx 1848 devriminin olaylarını hazırlamakta büyük bir rol oynayan 1847 ekonomik bunalımının sonuçlarının bütünüyle ortadan kalktığını ve yeni bir sınai büyümenin daha devrim sürerken başladığını yazmıştı. Büyüme 1849 ve 1850'de çok yüksek bir düzeye sıçrayarak Avrupa gericiliğinin kendisini toparlamasına yardımcı olmuştu. Marx ve Engels 1850 sonbaharında yazdıkları üçüncü uluslararası araştırmalarında, İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya'daki ekonomik tırmanışa ilişkin bir dizi gerçeği sıraladıktan sonra kapitalist toplumun gelişiminde geçici bir devrimsiz dönemin açıldığını ileri sürüyorlardı. "Bu genel refah altında burjuva toplumun üretici güçleri burjuva ilişkiler içinde mümkün olan en büyük ölçekte gelişirken herhangi bir gerçek devrimden söz edilemez. Böyle bir devrim yalnız ve ancak *bu iki faktörün ikisi de*, hem *modern üretici güçler* hem de *burjuva üretim tarzının* birbirleriyle *çelişkiye* düştükleri dönemlerde mümkündür... *Bir başka devrim ancak bir başka bunalımdan sonra mümkün, ama, ikincisi* [yani, bunalım- ç.] *kadar kaçınılmazdır*."[27]

Devrimin geleceğini bu biçimde ele almaları Marx ve Engels'i Komünistler Birliği'nin taktiklerini gözden geçirmeye yöneltti. Komünistler Birliği artık yakın gelecekteki bir devrime yöneltilemezdi. Oldukça uzun bir gericilik döneminin hüküm süreceği farzedildiğine göre parti faaliyetleri için yeni taktik biçimler araştırılmalıydı. Önemli olan bunu Birliğin öteki üyelerinin, öncü çekirdeğinin kabul etmesiydi ve işte Marx ve Engels burada gene büyük güçlüklerle karşı karşıyaydılar.

Eylül 1850 ortalarına doğru Willich-Schapper fraksiyonu Birliğin İngiltere'deki çalışmalarını sekteye uğratmaya başladı. Tüzüğü ihlal ederek Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde, Birliğin Londra bölgesindeki genel toplantılarda, Sosyaldemokrat Kaçaklar Derneği'nde Merkez Komite kararlarına karşı çıkıyor; Merkez Komite'de azınlıkta olmalarına karşın işçiler arasında *Komünist Parti Manifestosu*'na ve Merkez Komite'nin tebliğlerine aykırı düşünceler yayıyorlardı.

Ayrılık Merkez Komite'nin 15 Ekim 1850'deki olağanüstü toplantısında ortaya çıktı. Çoğunluğun temsilcileri (Marx, Engels, Schramm, Pflander, Bauer ve Eccarius) tam olarak toplantıda hazır bulunuyorlardı. Azınlık grubunu ise Willich, Schapper ve Lehmann temsil ediyorlardı. Frankel toplantıya gelmemişti.

Marx çoğunluk ve azınlık arasındaki farklılıkların gerçek nedenini ortaya koydu. Willich'in daha sonra ileri sürdüğünün aksine bu ayrılıkların kişisel değil kesinlikle temel görüşlerdeki farklılıklardan doğduğunu gösterdi. Çünkü Willich -

[26] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 191-192.
[27] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 7, s. 440.

Schapper fraksiyonunun gerçek koşullar yerine hayali koşulları geçirmeye ve devrimde irade gibi öznel bir etmene başrol biçmeye çalışmaları ideolojik ve teknik olarak kabul edilebilir değildi. Şöyle diyordu Marx: "*Manifesto*'nun evrensel görüşleri yerine Alman zanaatkârlarının ulusal duygularını kurcalayan Alman ulusal görüşüyle karşı karşıyayız. *Manifesto*'nun materyalist görüşünün yerinde idealist bir görüş buluyoruz. Gerçek ilişkiler yerine irade, devrimdeki asıl şey olarak gösteriliyor. Biz işçilere: Koşulları değiştirmek ve iktidarı ele geçirebilecek duruma gelmeniz için 10, 20, 50 yıl iç savaş sürdürmeniz gerekiyor derken işçilere bunun yerine *hemen* iktidara geçelim ya da gidip yatalım deniliyor."[28]

Marx, voluntarizm ve subjektivizmin hayatı inkâr eden siyasetçilerin maceraçı ve sekter taktiklerinin ideolojik temeli olduğunu gösterdi. Marx çoğunluğun da onayı ile Willich-Schapper grubunun savunduğu Birliğin Almanya'da işçi sınıfının hemen iktidara geçeceğini beklemesi düşüncesini kararlı bir biçimde reddetti.

Marx bütünüyle haklı olarak, görüşleri Birliğin ilkeleri ile çatıştığı için Tüzüğün, Merkez Komite çoğunluğuna, azınlığı Birlik'den uzaklaştırma yetkisini verdiğini düşünüyordu. Ancak bunu yapmaya da pek gönüllü değildi; çünkü olayların onların yanlışlarını kavramalarına yardımcı olacağını düşünüyordu.

Willich-Schapper Maceracı Sekter Fraksiyonu ile Mücadele

1850 yazında Komünistler Birliği içinde bir "Sol" fraksiyon gelişti. Bu fraksiyonun başını yalnızca güdüleriyle Komünist olan Willich ve işçi sınıfı hareketinin ilk dönemlerinin sekter-komplocu görüşleri ile bağlarını koparamayan Karl Schapper çekiyordu. Willich-Schapper ve takipçileri yeni tarihsel durumun ayırdedici özelliklerini anlayabilme ve bunları işçi sınıfı hareketinin taktiklerinin formüle edilmesinde göz önüne alabilme yeteneğinden yoksundular. Savundukları maceracı taktikler, özünde, özellikle devrimci mücadele alçalış durumundayken büyük tehlike arzediyordu.

Marx ve Willich, daha Marx Londra'da Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde *Komünist Parti Manifestosu* üzerinde konferans verdiği sırada, 1849-1850 kışında çatışmışlardı. Marx bu konuşmalarında komünizmin bir gecede gelemeyeceğini, komünizme varmak için devrimci gelişmenin birtakım aşamalardan geçmesi ve komünist dönüşümlere geçmeden önce burjuva demokratik görevlerin halledilmesi gerektiğini söylemişti. Willich'in toplumun gelişmesini belirleyen kanunlardan ve devrimci süreçten haberi yoktu ve komünizmi bir avuç adamın iradesi ve çabasıyla bir hamlede kurabileceği hayaliyle komünizmin kurulması için maddi önkoşulların gerekliliğini inkâr ediyordu.

Bu farklılıklar Marx ve Engels yakın bir devrimci patlama bekledikleri sürece perde gerisinde kalmıştı ama Marx ve Engels, 1850 yazında Avrupa'da devrimsiz bir geçici dönemin başlamış olduğu sonucuna varıp da Birliğin taktiklerinde buna uygun değişiklikler yaptıkları zaman durum değişti. Kaçınılmaz bir devrim doğrultusundaki stratejilerini korumakla birlikte Marx ve Engels varolan durum karşısında başlıca görevlerinin proletarya kadrolarını korumak ve bir araya getirmek ve onlara ilerideki savaşlar için teorik zemini hazırlamak olduğuna inanıyorlardı.

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 8, s. 598.

Willich, Schapper ve takipçileri yeni taktiklere şiddetle karşı çıkarak Birliği Almanya'da hemen devrim olacakmışçasına ihtiyatsız hareketlere sevketmeye çalışıyorlardı. Buysa, gelecekteki devrimci savaşlara hazırlanmak yerine zararlı ve maceracı bir şekilde "devrimle oynamak"tan başka bir anlama gelmiyordu.

Marx bu fraksiyonla aralarında bir ideolojik ayrım yapılması gerektiğine inanıyordu ve bunun için hem Birliğin bölünmesini hem de sekter unsurların denetimine geçmesini engelleyecek bir sınırlandırma formülü önerdi. Önerisi, Merkez Komite'nin yetkilerini Köln Bölge Komitesi'ne devretmesi ve Londra'da biri Marx, Engels ve takipçilerinden öteki Willich ve Schapper'in destekleyicilerinden oluşan iki ayrı bölgenin kurulmasıydı. Her iki bölge de aynı Birliğin üyeleri olacak ve her ikisi de bağımsız olarak temas kuracakları ve kararlarına uyacakları Merkez Komite'nin önderliği altında çalışacaktı. Marx bu çözümü Birliğin birliğini korumak için önerdiğini de vurguladı.

Fraksiyoncular adına konuşan Schapper Marx'ın plânını reddetti. Tartışma sona erdiğinde Willich ve Lehmann toplantıyı terkettiler, içeride kalan Schapper oy kullanmadı. Geri kalanların hepsi Marx'ın önerisi lehinde oy kullandılar.

Willich, Schapper ve öteki hizipçiler Merkez Komite'nin kararlarına uymayı reddettiler ve Birliğin Londra Bölgesini kendi Merkez Komitesi'ni kurmak ve Marx, Engels ve destekleyicilerini Birlik'den atmak için toplantıya çağırdılar. İftiraya başvurarak ve doğaları gereği erken bir devrim bekleyen Birliğin pek çok üyesinin lonca zanaatkârlarına özgü önyargılarıyla oynayarak bunu başardılar. Marx ve Engels 1840'larda İsviçre'deki ayrılıkçı gerici Katolik kantonların birliğine benzettikleri yeni sekter örgüte *Sonderbund* (Özel İttifak) adını verdiler.

Fraksiyoncuların bölücü taktikleri yüzünden Birliğin birliğini koruyamayacaklarını gören Marx ve Engels Willich - Schapper grubuyla artık başka türlü işbirliği yapmanın da değeri kalmadığını hissettiler. Bu nedenle de 17 Eylül 1850'de kendileri ve destekleyicileri, üyelerinin çoğunluğunun bölücülerin yanında yer aldıklarını göz önünde tutarak Alman İşçileri Eğitim Derneği'nden ve gene aynı şekilde Sosyaldemokrat Kaçaklar Komitesi'nden çekildiklerini ilan ettiler. Marx ve Engels Ekim 1850 başlarında fraksiyoncuları destekleyen Blanquistlerden de resmen ayrıldılar.

Sonderbund küçük ve kötü örgütlenmiş Fransız ve İsviçre komünlerinde varlığını sürdürüyordu ama Almanya'daki komünlerin hemen hepsi Marx ve Engels'e bağlı kalmıştı.

Yöredeki bütün Komünistlerce desteklenen Köln Bölge Komitesi Londra'dakilerin 15 Eylül 1850 tarihli kararını onayladı ve onları Merkez Komitesi olarak tanıdı. Yeni Merkez Komitesi *Sonderbund*'un Marx Engels ve destekleyicilerini Birlik'den atma kararını tanımadığını bildirerek Londra örgütünün dağıldığını ilan etti ve Eccarius'la Schapper'i Londra'da bağımsız iki bölge kurmakla görevlendirdi..

Eccarius'un, Marx ve Engels'in takipçileri arasından seçtiği yeni Londra Bölgesi'nin 11 Kasım 1850'de bütün *Sonderbund* üyelerinin Komünistler Birliği'nden atılmalarını teklif etmesi üzerine Willich-Schapper grubu Köln Merkez Komitesi'nin kararlarına uymayı reddetti. Köln Merkez Komitesiyse teklifi benimseyerek *Sonderbundçular*'ın atılmasına karar verdi.

Komünistler Birliği içindeki bölünmenin ardından Willich-Schapper grubu proletarya hareketinden tecrit edilmiş dar bir mezhebe dönüştü ve gittikçe artan bir

hızla küçükburjuva göçmen çevreleri arasında maceracı plânlar içinde boğuldu. (1853 başlarına kadar varlığını sürdüren) *Sonderbund* ise küçükburjuva göçmenlerin kuyruğunda gezindi.

Engels'in Manchester'e Gidişi, İki Arkadaş Arasındaki Yazışmalar

Engels Kasım 1850'de Ermen ve Engels şirketinin bürosunda çalışmaya başlamak üzere Manchester'e gitmek zorunda kaldı. Bu "Allah'ın belası işler"le yeniden uğraşmak zorunda kalması büyük ölçüde Marx ailesine düzenli mali destek sağlamak ve Marx'ın teorik çalışmalarını sürdürmesine yardımcı olmak istemesinden ötürüydü.

İki ayrı kentte oturan iki arkadaş birbirleriyle yakın düşünsel temaslarını sürdürdüler. Marx ara sıra bir yazı üzerinde birlikte çalışmak ya da biraz dinlenmek için Engels'i görmeye Manchester'e giderdi. Engels de Marx ve ailesiyle Londra'da birkaç gün geçirebilmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Ancak yıllar boyu iki arkadaş arasındaki başlıca temas biçimi mektuplaşmak oldu. Birbirleriyle düzenli olarak yazışmayı öylesine alışkanlık haline getirmişlerdi ki, postadaki en küçük gecikme büyük bir endişe kaynağı olurdu.

Marx ile Engels'in yazışmaları hayatlarının ve mücadelelerinin takvimi gibidir. Bu yazışmaların en değerli yanı bu iki büyük düşünürün geniş teorik ve pratik çalışmalarını ve devrimci pratikle bilimin çeşitli alanlarındaki yaratıcı işbirliklerini yansıtmasıdır. Marx, Engels'in görüşlerine büyük değer verir ve bütün bilimsel buluşları, gözlemleri ve yargıları konusunda onun görüşlerini alırdı. Engels de kendi payına Marx'la kendi tecrübelerini ve araştırmalarının sonuçlarını paylaşırdı.

Tartıştıkları konular geniş bir alana yayılırdı; felsefe ve doğa bilimleri, ekonomi politik ve sosyalizm, tarih ve dilbilim, askerlik bilimi ve teknik gelişmeler, sanat ve edebiyat. Mektupları, öğretilerindeki üç bileşenin gelişmesini ve bilginin bazı özel alanlarına yaptıkları katkıları resmeder. Mektupların kimi zaman çeşitli nedenlerden ötürü gerçekleştirilememiş yazı tasarılarını yansıttığı görülür. Dolayısıyla mektuplar daha sonraları basılan eserlerinde geliştirdikleri önemli önermelerin yanısıra, daha sonra hiç ele almadıkları pek çok değerli düşünceyi de içerir.

İkisi de mektuplarında sürekli olarak burjuva bilim adamlarının görüşlerini tartışır ve eleştirirlerdi. İleri sürdükleri fikirler çoğu zaman burjuva felsefe, iktisat ve tarih bilimlerinin başlıca özelliklerine ilişkin genel ifadeler biçimine bürünürdü. Marx ve Engels'in mektuplarının birçok sayfası da okudukları kitaplara ilişkin değerlendirmelere, bilim alanındaki çeşitli dikkat çekici olaylara ve önemli kitapların yayımlanmasına yaptıkları atıflarla doludur.

Marx ve Engels sürekli olarak yaşayan gerçeği (çevrelerindeki dünyada yer alan ekonomik ve toplumsal süreçleri ve çeşitli ülkelerdeki siyasal gelişmeleri) göz önüne alıyorlardı. Kimi zaman bunlar, yazdıkları makale ya da raporların konusu olurdu. Siyasal önderlere ilişkin değerlendirmeleri mektuplarında, genellikle, makale ve raporlarında olduğundan çok daha sertti.

Proletaryanın sınıf mücadelesinin strateji ve taktikleri de mektuplarında yer alan bir başka önemli konuydu. Mektupları, Marx ve Engels'in işçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki durumuna, proletaryanın kapitalistlere direnişinin çeşitli biçimlerine, işçi sınıfının müttefiklerinin (köylülük ve ezilen ülkelerin halkları) kurtuluş hareketine ve proletaryanın kimi konulardaki taktik çizgisinin formüle edilişine gösterdikleri mu-

azzam dikkati ortaya koymaktadır. Marx Engels mektuplaşmasının bu yanını çözümleyen Lenin: "Burada okuyucunun önüne işçi sınıfı hareketinin bütün dünyadaki tarihinin (en önemli yol ayrımlarında ve en esaslı noktalarındaki) canlı bir manzarası serilir. İşçi sınıfı *siyasetinin* tarihi bundan da değerlidir. Birbirlerinden çok farklı anlarda Marx ve Engels işçi sınıfının *siyasal* görevlerinin *ortaya konuluşunun* en önemli ilkelerini tartışırlar."[29]

Lenin her zaman Marx ve Engels'in mektuplarındaki düşünce zenginliğine işaret etmiş ve bunları her zaman Marxist düşünce hazinesinin en önemli parçası olarak değerlendirmişti. Lenin bu konuda şunları yazmıştı: "Eğer aralarındaki yazışmaların, denebilirse odağı, dile getirilen ve tartışılan düşüncelerin kesiştikleri nokta, bir tek kelimeyle tanımlamaya kalkışılsa, bu kelime *diyalektik* olurdu. Diyalektik materyalizmin temelden başlayarak bütün ekonomi politiğin yeniden şekillendirilmesine, tarihe, doğa bilimlerine, felsefeye ve işçi sınıfının siyaset ve taktiklerine uygulanışı: Marx ve Engels'in her şeyden çok ilgilendikleri, en özlü ve en yeni katkıları getirdikleri alan ve devrimci düşünce tarihinde gerçekleştirdikleri ustaca ilerlemeyi oluşturan şey buydu işte."[30]

Proudhon'a Karşı Yeni Bir Saldırı Plânı

Temmuz 1851'de Marx, Proudhon'un Paris'te yeni yayımlanan, reformist ve karşı-devrimci eğilimleriyle birlikte bir küçükburjuva sosyalizmi ideologu olarak sahip olduğu görüşlerin özelliklerini çok berrak bir şekilde açığa vuran *19. Yüzyılda Genel Devrim* Anlayışı başlıklı kitabını okumuştu. Proudhon toplumsal devrim için ütopyacı bir program sunuyordu. Bu toplumsal devrim karşılıklı yardım, veresiye alışveriş, değişim bankası, düşük kredi faizi ve benzeri reformlar türünden bütünüyle barışçı ve salt ekonomik yollarla gerçekleşecekti. Proudhon bunların "iktidarsız bir toplum" kurulması ile sonuçlanacağından emindi.

Proudhon'un bu yeni kitabı anarşist görüşleri konusunda öteki kitaplarından çok daha tam bir fikir veriyordu. Sosyalist ve devrimci amaçlar için ne türden olursa olsun siyasal iktidarın kullanılmasını reddediyor ve bütün devletlerin gerici ve yararsız olduğunu ilan ediyordu.

Marx, Proudhonizm gericilik koşullarında artık işçi sınıfı için tehlike arzeden belirli bir küçükburjuva reformist akım olarak billurlaşmaya başladığı için bu kitabın her geçen gün daha da gerekli olmaya başlayan eleştirisine girişmeye karar verdi. İşçi sınıfının en kararsız kesimi, devrimin yenilgisi üzerine moral çöküntüsüne uğramış, siyasal mücadelenin gerekliliğinden kuşku duymaya başlamış ve Proudhon'un siyasi kayıtsızlığı savunmasına ve sınıflar arası barış ve toplumsal meselelerin reform yoluyla çözülmesi çağrısına kulak vermeye başlamıştı. Buysa, proletaryanın devrimci eğitimini gittikçe artan bir ölçüde baltalıyordu.

Marx, Engels'e yazdığı 8 ve 14 Ağustos 1851 tarihli mektuplarında Proudhon'un kitabında dile getirilen ana fikri kısaca özetledikten sonra kitabın "komünizme karşı bir polemik"[31] olduğu sonucuna varıyordu. Engels'e Proudhon'a karşı polemiksel bir eser yazmayı tasarladığını anlattıktan sonra onun fikrini soruyordu.

[29] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 19, s. 553.
[30] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 19, s. 554.
[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 312.

Engels, Ekim ortalarında Proudhon'un kitabı üzerine eleştirel çözümlemesini gönderdi. Marx bunu yeterince doyurucu buldu ve 24 Kasım 1851'de Engels'e şunları yazdı: "Yazdığın eleştiriyi ikinci defa okumayı az önce bitirdim. Bunu bastıracak bir çaremizin olmaması ne kadar kötü. Çorbada biraz da benim tuzum olsa ikimizin adıyla yayımlardık."[32] Marx, uzun bir süre Engels'in yazısını Proudhon'a karşı bir polemikte kullanma düşüncesiyle meşgul oldu ve bu plânını gerçekleştirmek için uygun bir fırsat kolladı. Bir an, neredeyse bu fırsatı ele geçirmiş gibi de oldu. 1851 sonbaharında Joseph Weydemeyer ABD'ye göçtü ve Aralık ortalarında Marx'a. Şubat 1852'den başlayarak *Die Revolution* adlı bir haftalık Komünist gazete yayımlayacağını bildirdi. Weydemeyer, Marx ve Engels'i gazeteye yazıları ile katkıda bulunmaya çağırıyordu. Marx da cevaben Weydemeyer'den bir anti-Proudhon kitapçığın yayımlanacağına ilişkin bir ilana yer verip veremeyeceğini sordu. 19 Aralık 1851'de de Weydemeyer'e "Gelecek sayılarda bir makalemin [Sosyalizmin En Son Vahiyleri, ya da *19. Yüzyılda Genel Devrim Anlayışı*, yazan P.J. Proudhon, eleştiren Karl Marx] dizi olarak çıkacağını ilan edebilirsin... " diye yazmıştı.[33] Bu ilan gazetenin Ocak 1852 tarihli ilk sayısında çıktı.

Ancak Marx, Nisan 1852'ye kadar Fransa'daki en son Bonapartist darbenin değerlendirilmesiyle uğraştı. Bunu Proudhon eleştirisinden daha acil görüyordu. O işini bitirdiğindeyse *Die Revolution*, yayımcının parası olmadığı için yayınına son vermişti. Bu yüzden Proudhon'a karşı bir kitapçık yayımlamanın olanağı bulunamadı.

Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i

2 Aralık 1851'de Fransa'da Başkan Louis Bonaparte'ın destekleyicileri bir hükümet darbesi gerçekleştirerek Yasama Meclisi'ni dağıttılar. Bir Bonapartist diktatörlük kuruldu ve bir yıl sonra Bonaparte, III. Napoléon adıyla kendisini İmparator ilan etti.

16 Aralık 1851'de yazdığı bir mektubunda Engels, Marx'a Weydemeyer'in gazetesine Fransa'daki olaylara ilişkin bir makale yazması gerektiğini söylemişti. Marx hemen bu işe girişti. Ancak çok geçmeden makaleden çok daha uzun bir yazı yazmış olduğunu gördü ve kısa zamanda en önemli eserlerinden birini ortaya çıkardı: *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire*'i. Sonuncu ve yedinci bölümü New York'a 25 Mart 1852'de gönderdi.

Marx, *On Sekiz Brumaire*'i yazarken Engels'le görüş alışverişinde bulunmuş ve onun tavsiyelerini de göz önüne almıştı. Basının ve resmi malzemenin dışında Paris'te oturan Heine'nin sekreteri Richard Reinhard'ın mektuplarını da kaynak olarak kullandı. Fransız devrimci göçmenleriyle yaptığı konuşmalardan da bazı önemli bilgiler edindi.

Marx eserini çok güç koşullar altında yazmak zorunda kalmıştı. Bütün Ocak ayı boyunca ciddi bir biçimde hastaydı. Ailesi de o kadar para sıkıntısı çekiyordu ki, elbiselerini rehine verdiğinden kütüphaneye gidebilmek için bile dışarı çıkamıyordu; ama buna karşın yılmadan çalışarak çok özlü ve çarpıcı bir üslupla yazdığı bir

[32] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 371.

[33] K. Marx ve F Engels, *Amerikalılara Mektuplar 1848-1895. Seçmeler*, International Publishers, N.Y. 1953, s.30.

eser ortaya çıkardı. Wilhelm Liebknecht: "*Brumaire*'in sözleri ok ve mızrak gibi - dağlayan ve öldüren bir üslupla yazılmış. Eğer bugüne kadar öfke, nefret ve ateşli bir özgürlük tutkusu yakan, yıkan ve yücelten sözlerle dile getirilebilmişse bu sadece, bir Tacitus'un vakarını, bir Juvenal'in öldürücü hicvini ve bir Dante'nin kutsal gazabını birleştiren *On Sekiz Brumaire*'de yapılabilmiştir,"[34] diye yazmıştı.

Weydemeyer'in dergisinin ömrü kısa sürünce yeni eserin basılması birçok güçlüklerle karşılaştı. Weydemeyer bunu ancak 1852 Mayıs'ında *Die Revolution*'un "non-periyodik" sayısında ayrı bir baskı olarak yayımlayabildi. Marx, eserini İngiltere ve de Almanya'da yeniden bastırmayı başaramadı.

On Sekiz Brumaire de *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* gibi 1848 ve 1849 Fransız devrimini yeni baştan ele alarak en son gelişmenin (2 Aralık 1851 Bonapartist darbesinin) ışığında Fransız siyasal hayatındaki değişiklikleri gözden geçiriyordu.

Marx'ın çağdaşı burjuva ve küçükburjuvalar Fransa'daki olayların toplumsal kökenleri ve önemini gösterebilmekten acizdiler. Marx'ın kitabının peşi sıra yayımlanan *Küçük Napoléon* başlıklı kitabında Victor Hugo darbenin kahramanını alçaltmaya çalışırken tam tersi bir sonuca ulaşıyordu. Gerçekte darbeyi Fransız başkanının kötü niyetlerinin bir sonucu olarak tanımlayarak ve oldukça vasat bir kişiliğe "tarihte eşi görülmedik bir inisiyatif gücü"[35] vehmederek onu muazzam ölçüde büyütüyordu. Proudhon'un kitabı *2 Aralık Darbesinin Işığında Toplumsal Devrim*'se darbenin, esasında baş kahramanın yanlış bir değerlendirilmesi ve Bonapartizmin savunusu olan bir açıklamasını yapmaya çalışıyordu. Yalnızca Marx, Fransa'daki darbeye yol açan toplumsal ve siyasal olgular üzerindeki örtüyü kaldırmayı ve onun gerçek karakterini gösterebilmeyi başarmıştı. Engels: "Yaşanılan anın tarihinin böylesine dikkat çekici ölçüde kavranılmasının, olayların gerçekleştikleri anda böylesine berraklıkla değerlendirilmesinin gerçekten bir başka örneği yoktur."[36] diye yazıyordu.

Marx'ın Fransa'daki olayları çözmek için kullandığı anahtar materyalist dünya görüşü ve sınıf mücadelesi teorisiydi. Marx, Bonapartist darbeyi gelişim süreci içinde "gülünç bir orta zekâlı kişiliğe bir kahraman rolünü oynattıran koşullar ve ilişkilerin yaratıldığı" [37] Fransa'daki sınıf mücadelesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görüyordu. Fransa'daki burjuva toplumunda sınıf karşıtlıkları öyle bir aşamaya gelmişti ki, devrimin artık bir adım bile derinleştirilmesi sosyalist tedbirleri zorunlu kılacaktı. Burjuvazinin burjuva cumhuriyeti gibi açık ve dolaysız egemenlik biçimlerini terkederek iktidarı, sömürücü sistemini korumak için bir avuç vahşi maceraperestin gerici kliğine devretmesinin nedeni buydu. Marx bu yüzden Bonapartist darbeyi burjuvazinin gelişen karşı-devrimci karakterinin doğal sonucu olarak görüyordu. Bonapartist rejim burjuvazinin artık konvansiyonel parlamenter yöntemlerle yönetemediği proletaryanın ise burjuvazinin karşı-devrimci plânlarını bozacak kadar güçlü olmadığı sınıf güçleri dengesinden kaynaklanıyordu.

Marx, Bonapartizmin burjuvazinin en karşı-devrimci unsurlarının diktatörlüğü olduğunu gösterdi ve onun ayırdedici özelliklerini açığa çıkardı: Devlet iktidarına

[34] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 103.
[35] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1. s. 394.
[36] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 396.
[37] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 395.

belirli bir bağımsızlık kazandıran sınıflar arası manevra siyaseti, sömürücü seçkinlerin çıkarlarını gizlemek için uydurulmuş ve siyasal terörle birleştirilmiş kaba demagoji, ordunun toptan ele geçirilmesi, yolsuzluk, cinayet, karaborsa, rüşvet ve bütün öteki aşağılık yöntemler. Bonapartist rejimin ilk birkaç ayı Marx'ın rejimin iç çelişkilerini açığa çıkartmasına yetti. Bonapartist klik henüz zaferini kutlarken Marx onun çok geçmeden çökeceğini tahmin etmişti.

Marx eserinde Fransa'daki partilerin durumlarını yakından inceliyor, burjuva toplumunun karakteristik özelliklerini sergiliyor, toplumsal süreçlerin ve sınıf çatışmalarının ideolojik ve siyasal alana nasıl yansıdığını gösteriyordu. Marx, toplumsal ve siyasal olguların nesnel yanıyla bunların olaylarda yer alanların zihinlerindeki yansımaları arasına bir ayrım çizgisi çizmenin gerekliliğini vurgulayarak tarihsel materyalizmin gelişmesine önemli bir katkıda bulundu. Marx: "Tarihsel mücadelede partilerin ağızlarından çıkan sözler ve hayalleriyle onların gerçek organizmalarını ve gerçek çıkarlarını; kendileri haklarında besledikleri fikirlerle kendi gerçekliklerini birbirlerinden ayırmak gerekir."[38] diye yazıyordu.

Marx bir sınıfın ideologları, basın ve siyasetteki sözcüleriyle sınıfın kendisi arasındaki ilişkiler konusunda çok önemli şeyler söylüyordu. Marx, ideologların mutlaka sözcülüğünü yaptıkları sınıfın bütün kitlesi ile aynı toplumsal statüye sahip olması ve aynı hayat tarzını sürdürmesi, yani, sözgelimi küçükburjuvazinin sözcülerinin mutlaka bakkallardan ya da küçük atelye sahiplerinden olması gerektiği düşüncesinin bayağı (vulgar) bir düşünce olduğunu gösterdi. Bir siyasetçi ya da bir yazar, o sınıfın bütün sıradan üyelerinin acil maddi çıkarlarının ve tecrübelerinin kendilerini yöneltmiş olduğu yargıların aynılarına teorik olarak vardığı ve aynı yükümlülükleri üstlendiği için belli bir sınıfın sözcüsü, ideologu olurdu.

Marx Fransız toplumunun sayıca en kabarık sınıfı olan köylülüğün durumuna, bu sınıfın devrime ve Bonapartist darbeye karşı takındığı tavra büyük önem veriyordu. Köylüler Louis Bonaparte'a oy vermişlerdi; çünkü siyasal bakımdan geri ve cahildiler, şehirlerdeki kültürel gelişmeyle temastan yoksundular. İkinci Cumhuriyet boyunca karşılaştıkları vergi artışları sonunda devrime ilişkin hayalleri sona ermiş ve Bonaparte'ı desteklemeye zorlanmışlardı. Köylülerin Bonaparte'ı desteklemelerinin bir nedeni de topraklarına bağlı küçük toprak sahipleri olduklarından Napoléon hanedanının temsilcisinin kendi geleneksel efendileri olduğunu sanmalarıydı. Marx: "Tarihsel gelenek, Fransız köylülerinin Napoléon adını taşıyan birinin onlara bir mucizeyle bütün ihtişamı geri getireceğine inanmalarına yol açtı,"[39] diye yazmıştı.

Marx, *On Sekizinci Brumaire*'de köylülerin ikili toplumsal karakterini ortaya koydu; onların dünya görüşlerinin iki yanlı (devrimci ve tutucu) olduğunu, bir yandan kendi topraklarını ve bunun yarattığı geleneksel hayat tarzını korumak ve pekiştirmek öte yandan da bu koşullardan kurtulmayı istediklerini belirtti. Bonaparte'a geçici bir dayanak sağlayan, köylülerin tutucu özlemleriydi. Bonaparte hanedanı "köylülerin aydınlığını değil batıl itikatlarını; akıllarını değil önyargılarını; geleceğini değil geçmişini temsil ediyor[du]."[40] Küçük toprak sahibi köylünün kaçınıl-

[38] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 421.
[39] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 479.
[40] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 480.

maz çöküşü ve tefecilerin tutsağı haline gelişi eninde sonunda köylünün "*İdeés napoléonniens*"den [Napolyonvari düşünceler-ç.] kurtuluşunu zorunlu kılacaktı. Köylünün önyargıları nasıl onu Bonaparte hanedanını desteklemeye sürüklüyorsa, aklı, çıkarlarının bilinci de işçilerle ortak eyleme girmeye zorlayacaktı. "Bu yüzden köylüler, görevi burjuva düzenini yıkmak olan şehir proletaryasında kendi doğal müttefiklerini ve önderlerini bulurlar."[41]

Marx, "onlarsız bir kuğu çığlığına dönüşmesi kaçınılmaz olan proletarya devriminin solosunun" köylüler sayesinde "bütün köylü ülkelerinde bir koro kazana[cağını]"[42] belirtmişti.

Marx'ın bu eserinde böylece proletaryanın önder rolünü oynadığı işçi-köylü ittifakına ilişkin daha kapsamlı bir öneriyi ortaya koyduğu görülür. Marx, devrimci mücadelenin Almanya'daki geleceğine ilişkin bu düşünceyi dört yıl sonra bu ülkenin koşullarına uygulayarak geliştirecekti. Nisan 1856'da şöyle diyordu: "Almanya'da her şey proletarya devriminin köylü savaşının ikinci baskısıyla desteklenmesi olanağına dayanıyor. O zaman her şey harikulâde olacak."[43]

On Sekiz Brumaire'de devrim teorisi daha da ileri götürülmüştü. Marx devrimin toplumsal süreçlerin hızlandırıcısı olması ve onları "kısaltılmış... bir yöntem"le geliştirmesi üzerinde bir kez daha önemle duruyor; burjuva ve proleter devrimler arasına çok daha derin bir ayırım getiriyordu. Birincilerin, yani burjuva devrimlerinin "ömürlerinin kısa sürmesine ve kısa zaman içinde en yüksek noktasına ulaşmalarına" karşın proletarya devrimleri kısa süreli patlamalar değil temelli toplumsal değişimlerin gerçekleştiği uzun süreçlerdi. Bu devrimler "kendilerini sürekli olarak eleştirir", başka bir deyişle "ilerleyişleri boyunca sürekli olarak gelişmelerini kesintiye uğratır, tamamlanmış olana yeniden geri dönerek onu tazelemek ve canlandırmak için ilk girişimlerinin.... yetersizliklerini acımaksızın didik didik ederler[di]"[44] ve ilerleme için durup dinlenmeden çabalayışları başlıca özellikleriydi.

Marx'ın *On Sekiz Brumaire*'de formüle ettiği proletarya devriminin burjuva devleti karşısındaki konumunun muazzam önemi vardı. Marx 1848-1849 devrimlerinin tecrübelerine dayanarak ilk olarak bu eserinde muzaffer proletaryanın eski devlet makinesini parçalamasının gerekliliği yargısını ileri sürüyordu. Fransa'daki askeri-bürokratik devlet makinesinin gelişimini örneklerle adım adım izledikten sonra Marx,"bütün devrimler bu makineyi yıkacaklarına mükemmelleştirmişlerdir,"[45] diyordu. Proletarya devrimininse bütünüyle farklı türden bir iktidara ihtiyacı vardı ve bu yüzden devrim emekçi kitleleri ezmekte kullanılan temelde sömürücü araca el sürmeksizin burjuvazinin mevcut devlet makinesini olduğu gibi alıp harekete geçiremezdi. Bu nedenle proletarya devriminin görevi "bütün yıkıcı güçlerini buna [devlete-ç.] karşı bir araya getirmekti."[46]

Bu sonuçları çözümleyen Lenin: "Bu dikkat çekici tartışmayla birlikte Marxizm "*Komünist Manifesto*'ya göre ileriye doğru muazzam bir adım atar. *Komünist Mani-*

[41] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 482.
[42] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 484.
[43] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 92.
[44] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 401.
[45] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 477.
[46] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 477.

festo'da devlet konusu henüz oldukça soyut bir biçimde, en genel terimler ve ifadelerle ele alınıyordu. Yukarıdaki pasajdaysa mesele somut bir biçimde ele alınmıştır ve varılan sonuç çok kesin, çok belirgin, çok pratik ve çok açıktır: Bütün önceki devrimlerin devlet makinesini, yıkması, parçalaması gerekirken mükemmelleştirmişlerdir.

"Bu sonuç Marxist devlet teorisinde birinci ve temel noktadır"[47] diye yazmıştı.

Marx, *On Sekiz Brumaire* üzerinde çalışırken kendi sınıflar ve sınıf mücadelesi öğretisiyle sınıf çelişmelerini kabul eden burjuva iktisatçı ve tarihçilerinin görüşleri arasındaki temel ayrılığı daha iyi kavramıştı. Vardığı sonuçları Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektupta ortaya koyuyordu: "Ve şimdi bana göre modern toplumda sınıfların varlığının ve bu sınıfların birbirleriyle mücadelelerinin keşfi konusunda benim hiçbir payım yoktur. Benden çok önceleri burjuva tarihçiler sınıf mücadelesinin tarihsel gelişimini, burjuva iktisatçılar da sınıfların ekonomik anatomilerini belirlemişlerdi. Benim yeni olarak yaptığım 1) *sınıfların varlığının, üretimin gelişmesindeki özgül tarihsel aşamalara* bağlı olduğunu, 2) sınıf mücadelesinin zorunlu olarak *proletarya diktatörlüğüne* yol açtığını, 3) bu diktatörlüğün kendisinin de ancak *sınıfların ortadan kaldırılmasından ve sınıfsız topluma* geçişten ibaret olduğunu kanıtlamaktır."[48]

Küçükburjuva Demokrasisinin Eleştirisi Göçmenler Arasındaki Büyük Zekâlar Broşürü

Marx, proletarya devrimcilerinin ideolojik ve taktik ilkelerinin saflığını korumak için büyük çaba gösteriyor ve bu ilkeleri burjuva ve küçükburjuva etkisinden korumak için bazı adımlar atıyordu. Göçmenler arasındaki çeşitli demokrat unsurların gürültülü patırtılı eylemleri demokratik harekete ve işçi sınıfı hareketine çok zarar veriyordu. Londra, İsviçre ve ABD'deki küçükburjuva göçmenler çok yakında bir devrimci patlamanın olacağını müjdeleyen gümbürtülü bildiriler yayınlıyor ve devrim sırasında çok kötü başarısızlıklara uğramış olan önderlerinin prestijlerini yapay yollardan yükseltmek için komiteler ve geçici hükümetler kuruyorlardı.

Marx ve Engels küçükburjuva göçmenlerinin "yol gösterici ışıklarının" gerçek yüzünü göstermek için bunların maceracı eylemlerinin yazılı olarak sergilenmesinin gerektiği kanısındaydılar. Göçmenlerin ve onlarla ittifak halindeki *Sonderbund* önderlerinin komünistlere yönelttikleri bayağı saldırı, iftira ve imalar da onları bu işe girişmeye zorluyordu.

Marx ve Engels 1851 baharında Fransa'daki Şubat devriminin üçüncü yıldönümünü kutlamak için düzenlenen ve Eşitlerin Yemeği denilen toplantının sorumlularını teşhir etmek üzere bir makale yayımladılar. Toplantıyı düzenleyen Willich ve öteki organizatörler Blanqui'nin toplantıya hitaben yazdığı ve hapis yattığı Belle Isle'den gizlice dışarı yolladığı, Ledru-Rollin ve Louis Blanc'ın da aralarında bulunduğu Fransız Geçici Hükümeti'nin hainliğini teşhir eden yazısını dinleyicilerden gizlemişlerdi. Marx ve Engels bu yazıyı İnglizce ve Almancaya çevirmiş ve "Eşitlerin Yemeği"nde uğradığı horlamaya değinen bir önsöz yazmışlardı.

[47] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 406.

[48] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 69.

Marx kimi mektuplarında da küçükburjuva göçmen önderlerini kariyerizm ve şöhret düşkünlüklerinden ötürü şiddetle eleştirmişti. Ama onlar bununla da kalmıyor giderek gelecekteki cumhuriyet hükümetlerinin başlıca mevkilerini de aralarında payediyorlardı. Marx da onların şipşak devrimlerini desteklemek için tasarladıkları seyyar Alman-Amerikan devrimci para fonu planlarını ve maceracılıklarını alaya alıyordu.

Nisan 1852'de Marx, Engels'le birlikte bu önderlere karşı özel bir broşür yazmaya karar verdi. İkisi birlikte Mayıs ve Haziran'da çoğunluğunu Marx Manchester'deyken yazdıkları uzun, polemiksel bir metin üzerinde çalıştılar. Bu eserlerine *Göçmenler Arasındaki Büyük Zekâlar* adını vermişlerdi. El yazması Temmuz başlarında Almanya'da baskıya verilmek üzere önde gelen Macar devrimcileriyle ilişkileri olan ve kendilerine yardım eden Macar göçmeni Janos Bangya'ya verilmişti. Ancak çok geçmeden Bangya'nın polis ajanı olduğu ortaya çıktı. (Marx sonraları ona basında pek çok kereler saldırdı.) Bangya elyazmasını Prusya polisine sattı; ama özgün metin Marx'ta duruyordu. Marx yazıyı Almanya ve başka yerlerde özellikle Amerika'da bastırma girişimlerinde de bulundu. Ancak başarılı olamadı. Bu eser ilk olarak 1930 yılında Sovyetler Birliği'nde basıldı.

Broşür boş laflarla ve sahte-devrimci dedikodularla uğraşmayı adet edinmiş olan 1850'lerin küçükburjuva Alman göçmen çevrelerinin harikulâde hicvedilişiydi. Yüce devrim davasının her tür bayağılaştırılmasına yönelik kararlı bir eleştiriydi. Kitapçık göçmenler arasındaki "büyük zekâların" parlak portrelerinin resmi geçit yaptığı, izledikleri yolların sakatlığının açığa vurulduğu, manevi dünyalarının fukaralık ve bayağılığının, siyasal güvenilmezliklerinin sergilendiği bir galeri gibiydi. Broşür Alman küçükburjuva göçmen önderlerinin günlük hayatlarının kısaca bir görünüşünü sunuyor ve ilkeler üzerine tartışma perdesinin gerisinde "kurbağalarla kediler arasındaki savaş"tan başka bir şey bulunmadığını gösteriyordu. Kitapçık her türlü boş lafa, kişilik kavgalarına ve devrimci şiarlarla yürütülen demogojik spekülasyonlara yönelik bir yergiydi.

Gottfried Kinkel, Gustav Struve, Arnold Ruge ve Karl Heinzen gibi önderlerin davranışlarını özellikle tehlikeli kılan, "hükümetlerin Almanya'da pek çok kişiyi tutuklamak ve ülkede her tür hareket üzerindeki baskıları artırmak ve Londra'daki lanet olası korkulukları kullanarak Alman burgherlerini dehşete düşürmek için arayıp da bulamadığı"[49] gerekçeleri sağlamalarıydı.

Marx ve Engels broşürlerinde gizlilik nedeniyle Komünistler Birliği'ndeki bölünmeyi ve fraksiyoncularla aralarındaki ayrılığı açıkça tartışamamalarına karşın sekter Willich-Schapper grubunu teşhir olanağını da bulmuşlardı. Göçmen önderler galerisine Willich'in de bir portresini almalarının nedeni buydu. Bunda da haksız sayılmazlardı; çünkü Willich'in küçükburjuva görüşleri öteki "büyük zekâlar"ınkinden, eğer böyle bir farklılık bulunduğu söylenebilirse, pek farklı sayılmazdı. Marx ve Engels Willich'in devrimci hareketin karşı karşıya kaldığı büyük taktik ve stratejik görevleri kavrama yeteneğinden yoksun olduğunu gösteriyor ve onu katı fikirli, hareketin bütününün çıkarlarını küçük bir sekter grubunun amaçlarına bağlamaya uğraşan, darkafalı, inatçı bir bağnaz olarak sunuyorlardı.

[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 8, s. 319.

Mayıs ve Haziran 1851'de Almanya'da bir tutuklama dalgası başladı. Tutuklamanın kurbanları arasında Peter Nothjung, Heinrich Bürgers, Roland Daniels, Hermann Becker, Peter Gerhard Rözer ve Friedrich Lessner gibi Komünistler Birliği eylemcileri de bulunuyordu. Devrimci hareketi ezmeye yönelen gerici güçler darbelerini herkesten çok Marx ve Engels'in takipçilerine yöneltmişlerdi; çünkü polisin en uzak görüşlü unsurları, sisteme yönelen asıl tehdidin göçmen grupların aşırı devrimci laflarından değil, Marx çevresinde toplanmış, çok gizli çalışan adanmış proletarya devrimcilerinden geldiğinin farkındaydılar. Berlin polis şefi Hinckel de 6 Nisan 1852'de yazdığı gizli raporda: "Şimdi artık tamamen haklı olarak şunu söyleyebiliriz ki, Marx-Engels partisi bütün öteki göçmenlerin, ajitatörlerin ve merkez komitelerinin üzerindedir. Çünkü, bilgi ve akıl bakımından en güçlülerin onlar olduğundan kuşku yok. Marx'ın kendisi kişisel olarak çok saygı görüyor ve herkes onun tırnağının ucunda bile, ötekilerinin tümünün kafalarındakinin toplamından daha fazla entelektüel güce sahip bulunduğunu biliyor,"[50] diyordu.

Prusya hükümeti Komünistler Birliği'nin "vatana ihanet özelliği gösteren bir komplo"ya karışmış oldukları gerekçesi ile tutuklanan üyelerinin Köln'de yargılanmasını kararlaştırmıştı. Mahkemeye verilenlerin sayısı kasıtlı olarak geniş tutulmuştu; çünkü Prusya yetkilileri bunu işçi örgütlerini ve demokratik hattâ liberal muhalefeti de ezmek için bir bahane olarak kullanmak niyetindeydiler.

Davanın asıl örgütleyicisi polis yetkilisi Stieber'di ama yüksek mevki sahibi kimi kişilerin, bu arada kralın kendisinin bile, işin içinde parmağı vardı. Stieber ve adamları sanıklara yüklenen suçların uyduruk delillerini imal etmekle görevlendirilmişti ve Stieber bunun için Fransa ve öteki ülkelerin polisleriyle birlikte çalışıyordu. Verdiği gizli görevler Londra'da bir grup casus tarafından yerine getiriliyordu. Casuslar arasında Prusya elçiliği ataşelerinden Greiff, tüccar Fleury ve bir ticarethanede tezgâhtarlık yapan Hirsch vardı. Londra'da oturan belli başlı Komünistler sürekli takip altındaydılar. Hirsch, Aralık 1851'de Komünistler Birliği'nin Londra Bölgesi ile temasa geçmeyi başardıysa da kısa zamanda polisle bağları bulunduğundan kuşkulanıldı ve nefretle oradan kovuldu. Marx ve arkadaşları gizliliği daha da artırarak Birliğin haftalık toplantılarının yer ve saatlerini değiştirdiler.

Polis provokatörlerinin işleri Willich-Schapper grubunun ihtiyatsız davranışları ve parti belgeleriyle sırlarını gözetmekteki dikkatsizlikleri yüzünden çok kolaylaşıyordu. 1851 yazında bir Prusya polis ajanı *Sonderbund* arşivlerini Londra'dan çalmayı başardı. Aynı yıl sonbaharda Fransa ve Prusya polisi birlikte, *Sonderbund*'la bağı olan kişilerin de içinde oldukları bir "Fransız - Alman" komplosuna ilişkin uyduruk bir dava ortaya attılar. Bu olgulara ve çalıntı belgelere dayanan polis ve savcılar Marx ile Willich'in takipçilerinin yalnızca kişisel konularda ters düştüklerine ve ortak bir taktik zemin üzerinde bulunduklarına, bu nedenle de Köln davası sanıklarını Willich-Shchapper grubunun bütün ifade ve belgelerinden de sorumlu sayılmasına karar verdiler.

Bunun da ötesinde Prusya polisi Hirsch'e, Fleury ve Greiff ile birlikte Köln Merkez Komite üyelerinin tutuklanmasından sonra Marx'ın Londra'da kurduğunu

[50] K. Oberman, *Zur Geschiste des Bundes der Kommünisten*, 1849 bis 1852, Berlin, 1955, s. 92.

ileri sürdükleri Merkez Komite'ye ait sahte karar defterleri imal etme emri vermişti. Prusya polisi ve adliyesi bu "Özgün Karar Defteri"ndeki delillere dayanarak hayali anti-hükümet komplolarının bir ucunun Londra'daki Marx'a dayandığını kanıtlayabileceklerini umuyorlardı.

On bir Kölnlü Komünistin mahkemesi ancak 4 Ekim 1852'de bütün sahte delillerin toplanmasından sonra başlayabildi.

Komünistlerin tutuklandıklarını öğrendikten sonra Marx yoldaşlarına yapılan uygulamaları yakından izliyordu. Almanya'yla mahkemede savunma tanıklığı yapacak olan Kölnlü avukat Adolph Bermbach aracılığıyla sürekli temas kurdu ve arkadaşlarının durumlarına ilişkin sürekli bilgi aldı. Marx ve Engels aylar boyu yargılanan mücadele arkadaşlarına yardımcı olmak ve Prusya hükümetinin ve Prusya polisinin sakat yöntemleriyle keyfi tutumunu teşhir etmek için çaba gösterdiler. 1 Aralık 1851'de Marx Paris basınına bazı açıklamalar gönderdiyse de ertesi gün gerçekleşen Bonapartist darbeden ötürü bunların basılması mümkün olmadı. Ocak 1852 sonunda Marx ve Engels burjuva gazeteleri *The Times ve Daily News*'a sanıklara yapılan kötü muameleyi ve Prusya yargı makamlarının, delillerin bir iddianame düzenlenebilmesi için yeterli bulunmadığı kararına karşın yeni bir dava açılmasını emrederek kanunları ihlal ettiklerini anlatan birer mektup yazdılar. Ancak bu mektuplar da basılmadı.

Marx yoldaşlarını Köln'de jüri önüne çıkarıldıkları zaman çok daha büyük bir kararlılıkla destekledi. Marx ve Engels sonunda Prusya makamlarını basında sergileme olanağını da bulmuşlardı: 28-30 Ekim 1852 tarihleri arasında beş İngiliz gazetesi Wolff ve Freiligrath'ın da imzaladıkları açıklamaları yayımlıyordu. Açıklama, davaların "Prusya adli siyasetinde bile eşi benzeri görülmemiş polis hileleri, yalancı tanıklar, uyduruk belgeler, belge tahrifatı, hırsızlık vbg."[51] den başka bir şey olmadığını bildirerek teşhir ediyordu.

Mahkeme boyunca sanıkların savunmaları bütünüyle Marx'ın yönetimindeydi. Marx hemen her gün Köln Komünistlerine en etkili bir biçimde yardımcı olabilmek için ne yapmak gerektiğini Engels'e yazıyordu. Marx sanıkların kendilerine yönelik suçlamaları reddedebilmeleri için gereken haberleri Köln'e gönderip oradan haber alma işini, çeşitli engellemelere ve Prusya polisinin gizli denetimine karşın örgütlemekte bir devrimci yeraltı mücadelecisi olarak büyük bir yetenek ve yaratıcılık gösterdi. Bütün yazışmalarının incelendiğinin ve kimilerine de el konulduğunun farkında bulunduğundan mektuplarını ve gerekli malzemeleri Frankfurt, Düsseldorf, Paris ve başka şehirler yoluyla; mektupların yerine vardığından emin olabilmek için genellikle birkaç ayrı kopya halinde gönderiyordu. Polis hafiyelerini yanıltmak için Engels'in sağladığı adreslere Londra yerine daha çok Manchester ya da öteki şehirlerden ticari yazışma biçiminde mektuplar gönderiyordu. Marx böylelikle Köln'deki tutuklanmamış arkadaşlarını suç imal etmekte kullanılan sistemi savunmalarında sergileyebilmeleri için gerekli malzeme ile donatıyor, böylece mahkemedeki savunmanın gidişini gerçekte o tayin etmiş oluyordu.

Jenny, Marx'ın davanın sürdüğü beş hafta boyunca yaşadığı yüksek gerilimli atmosferi Komünistler Birliği'nin Amerika'ya göç etmiş üyelerinden Adolf Cluss'a 28 Ekim 1852'de yazdığı bir mektupta şöyle tarif etmişti: "Marx partisinin gece

[51] *The People's, Raper*, No. 26, 30 Ekim 1852.

gündüz faaliyette olduğunu ve elleri, ayakları ve kafasıyla çalışmakta olduğunu tahmin edersin herhalde... Şimdi burada gerçek bir büromuz var artık. İki ya da üç kişi durmaksızın yazıyor, ötekiler girip çıkıp haber taşırken başkaları da yazarların yaşayabilmeleri ve rezaletin kanıtlarını bütün o köhne resmiyet dünyasının yüzüne çarpmaları için birkaç peniyi bir araya getirmek için ceplerini karıştırıyorlar. Bunlara üç yaramaz çocuğun şarkı söyleyip ıslık çalarak, öfkeli yaşlı babalarından ikide birde azar işitmelerini de ekleyebilirsin."[52]

Marx Prusya hükümetinin iddianameyi dava başlayıncaya kadar kesin bir gizlilik altında tutmasına karşın mahkemenin iç işleyişini ve delillerin gizli kaynaklarını keşfetmişti. Parmağını hemen, yıkıcı darbesini indireceği en güçsüz noktalara bastı. Davaya ilişkin gerçekleri anlatan Alman gazetelerini alır almaz düşüncelerini ve gerekli olan bilgileri aktarmak için avukatlara mektuplar yazdı.

Sanıkların bir komploya karışmış oldukları yolundaki iddiaları çürütebilmek için Marx, Avukat Π. Schneider'e Komünistler Birliği'nin belgeleri ile *Sonderbund*'un belgelerini nasıl ayırdedeceğini ve bunlar arasındaki temel farklılığı nasıl göstereceğini anlattı. Köln'e sanıkların ve Komünistler Birliği'nin, bu sözde "Fransız-Alman" komplosu ile bir bütün olarak kesinlikle hiçbir ilgilerinin bulunmadığını kanıtlayan delilleri gönderdi. Marx en önemli şeyin, Stieber'in suçun en büyük delili olarak 23 Ekim'de sunduğu "Orijinal Karar Defteri"nin uydurmalığının teşhiri olduğuna inanıyordu. Marx avukatların, gerçekte sahte kayıtları hazırlayan kişi olan Hirsch'in elyazısının taklidini ve Stieber tarafından söz konusu kayıtları tuttukları ileri sürülen Birlik üyeleri Wilhelm Liebknecht ve L. W. Rings'in elyazılarının taklitlerini ve daha bir dizi başka belgeyi kullanmanın iğrenç bir sahtekârlık olduğunu kanıtlamalarına yardımcı oldu. Marx sayesinde Stieber ve davanın öteki düzenleyicileri savunma avukatları tarafından gerçekten köşeye sıkıştırılmış ve Kamu Savcısı Saedt, Tutanak defterinin "inandırıcılıktan uzak" olduğunu kabul zorunda kalmıştı.

Marx ve Engels savunmanın, tutuklu Komünistlere yöneltilen, Prusya polisinin ve adli makamlarının düzenlemek için on sekiz ay uğraştıkları suçlamaları çürütmesine yardımcı oldular. Marx Londra'dan Köln'e gönderilen suçlama malzemesinin hükümetin bütün sahtekârlığının ortaya çıkarılmasında bir kaynak görevini de gördüğünü yazmıştı.

Ne var ki suçlayıcı delillerin yokluğuna karşın suçlananlar 12 Kasım 1852'de mahkûm edildi. Marx'ın yazdığı gibi onlar gerçekte "Jüri tarafından temsil edilen egemen sınıfların karşısına dikilen silahsız proletarya"[53] yı temsil ettikleri için mahkûm edilmişlerdi. Komünistlerin beraat etmemelerini garanti altına almak için hükümet altı gerici Junkerle, mali aristokrasinin dört üyesi ve iki yüksek rütbeli devlet memurundan derlenen Rhein Eyâleti tarihinde daha önce eşi görülmemiş bir jüri atamıştı. Sanıklardan yedisi bir kalede değişik sürelerde hapis cezasına çarptırılmışlardı. Bürgers, Nothjung ve Röser altışar, Reiff, Otto ve Becker beşer yıla Lessner de üç yıla çarptırılmışlardı. Dördüyse -Daniels, Klein, Jacobi ve Erhhard- beraat etmişlerdi.

Mahkemenin ardından Londra'da Marx'ın inisiyatifiyle mahkûmlar ve ailelerine

[52] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 640-642.
[53] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 8, s. 469.

maddi yardım amacıyla bir komite kurulmuştu. Komitede Marx'ın birçok dostu da vardı. Komite adına Marx 7 Aralık 1852'de ABD işçilerine hitaben proletaryanın ön saflarında döğüşen unsurlarının hayatlarının kolaylaştırılmasına yardımcı olmanın her bilinçli işçinin görevi olduğunu söyleyen bir çağrı yazdı.

Marx Prusya hükümetinin Komünist harekete karşı mücadele ederken kullandığı yöntemleri teşhir eden bir broşür yazmanın bir parti görevi olarak kendisine düştüğü inancındaydı. Bu düşünce daha dava sırasında aklındaydı. Yazıyı Ekim sonlarında yazmaya başladı ve 1852 başlarında bitirdi. Sert bir hiciv biçiminde kaleme aldığı bu broşüre *Köln Komünistleri Davasına İlişkin İfşaat* adını verdi. Kendisi ve ailesi o sıralar olağanüstü yoksulluk çektiklerinden yazısını çok güç koşullar altında yazmak zorunda kalmıştı. 7 Aralık 1852'de broşürü ABD'de basacak olan Adolf Cluss'a yazdığı bir kartta Marx "Broşürdeki mizahı, yazarın pantalonları ve pabuçlarının yokluğundan ötürü neredeyse eve hapsolduğunu ve üstelik ailesinin gerçekten bunaltıcı bir yoksullukla karşı karşıya bulunduğunu öğrendiğin zaman daha iyi değerlendireceksindir. Dava beni daha da meteliksiz bıraktı; çünkü para kazanmak yerine beş hafta boyunca parti adına hükümetin çevirdiği dolaplara karşı çalışmak zorundaydım. Buna ek olarak Ekonomi Politik'im için bir kontrat imzalamayı umduğum Alman kitapçılarıyla da bütünüyle bozuştuk,"[54] diyordu. Broşür Ocak 1853'de Basel'de 2000 nüsha basıldıysa da bütün baskıya Mart'ta Baden'in bir sınır köyü Weill'den Almanya'ya gönderilmek üzereyken polis tarafından el konuldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde ilkin demokrat Boston gazetesi *Neu-England-Zeitung*'da dizi olarak yayımlandı; gazetenin yapımcılarınca da Nisan sonlarında ayrı bir broşür olarak basıldı. Ancak Boston baskısından ABD'deki Alman işçileri arasında ve Almanya'da epeyce söz edildiyse de büyük çapta dağıtılmadı ve ancak 1875 yılında yeniden basıldıktan sonra geniş bir okuyucu kitlesine sunulabildi.

Marx, broşürünü yalnızca proletarya partisinin onurunu savunmak için cesaretle meydan okuyan bir savaşçı olarak değil, bu sahte davayı açan ve işçi sınıfının en önde gelen unsurlarını polis takibi altına sokanları acımasızca suçlayan bir savcı olarak da kaleme almıştı. Marx broşüründe komünistleri suçlamaya, mahkûm etmeye kalkışanların kendilerinin işledikleri suçları ortaya koyuyor ve bürokratik polis rejimi ile birlikte Prusya devletinin bütün rezilliklerini sergiliyordu. Prusya adaletinin taraflı olduğunu ve burjuva jürisinin "ayrıcalıklı sınıflar adına hareket eden davul kafalı bir askeri mahkeme, yasaların boşluklarını burjuva bilincinin genişliğiyle tıkamak için kurulmuş bir yargı mercii"[55] olduğunu kanıtlıyordu.

Köln Komünistleri Davası'ndan önce Marx gizlilik nedenlerinden ötürü Willch-Schapper grubu ile olan ayrılıklarına ilişkin herhangi bir yazılı açıklama yapmamıştı. Artık bölünme mahkeme raporlarıyla ortaya çıktıktan sonra bu kısıtlamalar ortadan kalkmış ve Marx broşüründe bu grubun küçükburjuva kafa yapısını, dile getirdikleri iradeci ve dogmatik görüşleri, maceracı ve komplocu taktiklerin işçi sınıfı hareketini kitlelerden koparıp bütün polis provokasyonları için elverişli koşullar yaratarak harekete nasıl zarar verdiğini ortaya koymuştu.

[54] K. Marx, F. Engels, *Amerikalılara Mektuplar*, s. 51.
[55] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 8, s. 470.

Komünistler Birliği'nin Dağılışı
Parti Kuruluşu İçin Yeni Mücadele Biçimleri

Komünistler Birliği üyelerinin tutuklanmaları ve Köln Davası aslında Birliğin Almanya ve kıtanın öteki ülkelerinde örgüt olarak sonunun geldiğini gösteriyordu.

Marx ve Engels gericilik güçlendikçe Komünistler Birliği'nin görevini tamamladığına ve varlığını eski biçimde sürdürmesinin bir yararı olmadığına karar verdiler. Birliğin Londra Bölgesinin 17 Kasım 1852'deki toplantısında Marx'ın önerisiyle yerel örgütün dağıtılması yolunda bir karar alındı ve Birliğin kıtadaki varlığını sürdürmesinin bundan böyle amaçsız olacağı açıklandı. Bu bazı komünlerinin ve gruplarının Avrupa ve ABD'nin bazı bölgelerinde varlığını sürdürmesine karşın Birliğin faaliyetlerinin son bulması demekti.

Ancak Marx Komünistler Birliği'nin dağıtılmasının ileri görüşlü proleterlerin bir araya getirilmesi çabalarının sonu olmadığına inanıyordu. Yeni koşullar altında parti faaliyetleri, proleteryanın devrimci kadrolarının yaratılması ve elde olanların korunması, hâlâ işlemekte olan işçi sınıfı örgütlerinin bulundukları yerlerde bu örgütlerle bağların sıklaştırılması ve Bilimsel Komünizmin yayılması için her fırsattan yararlanılması doğrultusunda yürütülmeliydi.

Marx Komünistler Birliği'nin bütün iyi yanlarına karşın her zaman için geçerli bir örgüt modeli olduğunda kesinlikle ısrarlı değildi. Birliğin genel programı, taktik ve örgütsel ilkelerinin çoğu her zaman geçerli olabilecek bir öneme sahipti; ancak bunlar bir bütün olarak proletaryanın kurtuluş hareketinin ilk aşamalarında, hareketin henüz ideolojik olarak yeterince olgunlaşmadığı ve örgütsel bakımdan zayıf olduğu bir zamanda ve hareketin en ileri üyelerinin büyük sınai girişimlerin işçilerinden değil işçileşme sürecindeki lonca zanaatkârlarından oluştuğu bir sıradaki proleter partisi kurma girişimlerini yansıtıyordu. Bu, Birliğin üye sayısının azlığı (400 civarında) da burada yatıyordu. Marx ve Engels Birliği daha geniş, daha sağlam ve daha etkin bir proleter örgütünün çekirdeği haline getirme çabalarında hep başarısızlığa uğramışlardı; ama bu işçi sınıfına, proletarya kitlelerine erişilmesi gereken bir hedef, bir yol gösteren gerçek bir kılavuz olarak bir proleter partisinin kurulması yolunda atılmış ilk ve belki de en önemli adımdı. Şimdi sıra yeni tarihsel koşullara uygun yol ve biçimlerde kararlı olarak mücadele etmekteydi.

Marx, Engels ve takipçileri Komünistler Birliği'nin ideolojik mirasını temel alarak, onun proletaryanın kurtuluş mücadelesindeki önemli rolünü vurgulayarak ve Birliğin faaliyeti ile işçi sınıfı hareketinin daha sonraki ilerleyişi arasındaki bağları geliştirerek uğraşlarını sürdürdüler. Birlik işçi sınıfı hareketinin şafağında, Bilimsel Komünizm ilkelerini ideolojik bayrağı ilan eden ve bu ilkeleri poreleterler arasında yayan ilk proleter örgütüydü. Programı olarak benimsediği ölümsüz *Komünist Parti Manifestosu* ve *Manifesto*'daki fikirlerin yayılması Birliğin proletarya mücadelesinin ilerlemesi önündeki engelleri aşmasına katkıda bulundu.

Bilimsel Komünizm temeli üzerinde ortaya çıkan ve Bilimsel Komünizm ile işçi sınıfı hareketinin birleşmesinin başlangıcını temsil eden proleter partisinin ilk tarihsel biçimi olan Komünistler Birliği daha sonraları kurulan büyük ölçekli devrimci işçi ve Komünist örgütlerinin öncüsü oldu. Birlik yalnızca Alman işçilerini bir araya getirmekle kalmamış, en ileri devrimci öğretiyi kendisine siyasi platform edi-

nen ilk kıvılcım olmuştu. Komünistler Birliği, proletaryanın ilk uluslararası Komünist örgütü ve Birinci Enternasyonal'in öncüsüydü.

Komünistler Birliği'nin ilk proleter devrimciler çekirdeğinin yaratılmasında büyük bir payı vardı. Engels Birliğin devrimci mücadelede yer alanlar için mükemmel bir okul olduğunu yazmıştı. Daha sonra Birinci Enternasyonal kurucularının birçoğu Komünistler Birliği üyeleri arasından çıktı.

Marx ve Engels'in kendileri de Komünistler Birliği'ndeki çalışmalarından çok yararlanmışlardı. Birlik ikisi için de proletarya mücadelesinin strateji ve taktisyenleri olarak büyük yeteneklerini sergilemelerine fırsat vermiş, örgütçü ve propagandacı olarak tecrübe kazanmalarına katkıda bulunmuştu. İşçi sınıfının ilk komünist örgütünün önderliğini üstlenmesi, özellikle 1848-1849 devrimlerinde Marx'ın hayat ve siyaset tecrübesini muazzam ölçüde artırdı ve uluslararası kitlesel proletarya hareketinin başına geçmesine katkıda bulundu.

YEDİNCİ BÖLÜM

GERİCİLİK YILLARI

Kendisinin de ifade ettiği gibi, en barışçı, görünüşte 'aylak' geçen zamanlarda... Marx, devrimin yaklaştığını hemen sezinler ve proletaryayı ileri devrimci yükümlülüklerinin gerektirdiği bilinç düzeyine yükseltirdi.
V.I. Lenin

Gericilik ve Yoksulluğun Baskısı Altında

1850'lerde Avrupa'da azgın gericilik hüküm sürüyordu. Birçok ülkede yeniden mutlakiyetçi rejimler kurulmuş, şuralarına buralarına Prusya'da olduğu gibi temsili kurumların artıkları iliştirilmişti. Demokratik basın ve işçi sınıfı basını ezilmiş, işçi dernekleri yerle bir edilmişti. Proletarya güçlerini birleştirebilmesi için bütün yasal olanaklardan yoksun bırakılmış, "İgni et aqua (ateş ve su-ç.), basın, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü zorla elinden alınmıştı."[1]

Gericiliğin Kıtada kazandığı zafer burjuva-aristokrat İngiltere'nin günlük hayatında da etkisini göstermeye başlamış, iki hakim parti (Whigler ve Toryler [Liberaller ve Muhafazakârlar -ç.]) her tür ilerici değişime direnmeye başlamışlardı. Siyasal göçmenlerin iltica haklarına doğrudan el uzatmayı göze alamamakla birlikte onları kendi despot hükümetlerine teslim etmekle korkutuyorlardı. Çoğu sürekli polis denetimi altında olan göçmenleri gerici basın tehlikeli yaratıklar olarak göstermeye çalışıyordu.

Marx'ın kendisi de gericiliğin pençesini sırtında hissetmeye başlamıştı. İngiltere dışında hemen her yerde gemlenmiş olan devrimci basın aracılığıyla proletarya kitlelerine seslenme olanağından yoksundu.

Kendisine ait bir yayın organı çıkartabilmek için gerekli parayı bir türlü bulamıyordu; öteki ülkelerdeki devrimci işçiler ve devrimci yoldaşlarıyla temas kurabilmesi de çok güçleşmişti. Polis koğuşturması yüzünden zaten çok güç olan büyük çaplı eserlerin basılması şimdi bütünüyle olanaksızlaşmıştı. Becker'in Marx'ın eserlerinden bir derleme yayınlama tasarısının 1850'de başarısızlığa uğramasından sonra -Becker yalnızca Marx'ın 1842'de yazdığı iki yazıyı içeren tek bir cildi yayımlamayı başarabilmişti- yayımcıların Marx'ın yazdığı herhangi bir şeye ellerini bile sürmeyi reddettikleri bir dönem başladı.

Marx'ın uzun zaman boyunca hemen hemen düzenli bir geliri olmadı. Bu dönem Marx ve ailesi için çok güç geçti. Engels elindeki herşeyi Marx'la paylaşıyordu ama Ermen ve Engels firmasının Manchester'deki bürosunda çalışan bir kâtipten farklı olarak onun da eline doğru dürüst para geçmiyordu. Marx 1851 yazına kadar geçimini ancak *New York Daily Tribune*'nün muhabiri olarak sağlayabiliyordu; ama buradan çok az ve düzensiz para kazanabiliyordu. Marx ne borçlarını ödeyebiliyor ne de ailesi için yeterli gelir sağlayabiliyordu.

Marx yıllar boyu büyük yoksulluk içinde yaşadı. Kimi zaman evde tek bir peni

[1] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 8, s. 461.

bile olmaz, bu yüzden aile gazete, kağıt, pul, ilaç ve doktordan yoksun yaşamaya çalışırdı. Bazen Marx elbise ve pantolonları rehine verilmiş olduğu için dışarı çıkamazdı. Ailenin hemen hiçbir şeyi olmadığından haftalar boyu ekmek ve patatesle karın doyurmaya çalışırlardı. Kendisine borç verenler kişisel eşyalarını haczetmek için eve icra memurunu göndermekle tehdit ederek hayatını zehir ederlerdi.

Marx, ailesinin gelirlerini artırabilmek ve en gerekli ihtiyaçlarını sağlayabilmek için boşuna çabalardan, para işleriyle uğraşırken kaybettiği zamandan, ilerde almayı umduğu telif haklarını göstererek borçlanmaktan ve borç ödemekten çok sıkıntı çekiyordu. Böylesine bir sıkıntılı anında şunları yazmıştı: "En kötü düşmanımın bile sekiz haftadan beri saplanmış olduğum bu batağa saplanmasını istemem. Aklım da büyük bir hiddetle bölünüyor ve çalışma kapasitem ufacık ihtiyaçlar yüzünden gittikçe azalıyor."[2]

Uzun bir zaman kendilerine uygun bir kira evi bulamadığından Marx ailesi çok güç koşullarda yaşıyordu. 1849 sonbaharından 1850 Nisan'ına kadar Londra'nın güneydoğusunda Chelsea'da Anderson Sokağı 4 No'daki küçük bir dairede tıkılıp kalmışlardı. Marx'ın dördüncü çocuğu, oğlu Heinrich Guido 5 Kasım 1849'da bu evde dünyaya geldi. Ev sahibi kadın istediği kira artışını elde edemeyince onlara evini kiralamaktan vazgeçti ve Marx ailesi gerçekten trajik koşullar altında evden çıkmak zorunda kaldı. 20 Mayıs 1850'de Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta Jenny: "Paramız olmadığı için... iki icra memuru geldi ve elimde kalan birkaç şeyi, yatakları, ipek örtüleri, elbiseleri, herşeyi hattâ çocukların en güzel oyuncaklarını bile onlar orada gözyaşları dökerken alıp götürdü. İki saat içinde ne var ne yoksa onları da alacaklarını söyleyerek tehdit ettiler. Ve ben orada çıplak döşemenin üzerinde titreyip duran çocuklarım ve ağrıyan göğsümle kalakaldım"[3] diyordu.

Marx ev sahibesiyle arasını düzeltmek için arkadaşlarından biraz para bulmayı başarıp eşyasını rehinden kurtarabildiyse de, onlar da eczacıya, kasaba, fırıncıya ve öteki alacaklılara olan küçük borçları ödemek için hemen satıldılar.

Marx ailesi Leicester Sokağındaki bir Alman otelinde geçici bir sığınak bulabildi. Haziran 1850 başlarında Dean Sokağı 64 No'ya, ardından da Aralık 1850'de 28 No'daki iki katlı küçük bir daireye taşındılar. Bu daire pek de iyi bir ünü olmayan ve 1854 salgınında başlıca kolera yataklarından biri olan kalabalık Soho meydanındaydı. Oralarda rutubetli ve karanlık pansiyonlarda birçok Fransız ve İtalyan göçmeni yaşıyordu. Marx ve ailesi de aynı yerlerde aşağı yukarı altı yıl geçirdi. Evin ön tarafındaki oda çalışma ve oturma odası, arkadaki de bütün ailenin yatak odası olarak kullanılıyordu. Ancak 1856 güzünde Jenny'e ölen annesinden küçük bir miras kaldığında Londra'nın güneybatı banliyölerinde küçük bir ev kiralayabildiler. Londra'nın kısmen daha iyi bir semti olan Maitland Park, Haverstock Hill'de, Grafton Terrace 9 No. (daha sonra 46) Mart 1864'e kadar oturdular. Ancak bu alan daha yeni yeni inşa ediliyordu ve her taraf çöp doluydu; ışık azdı ve yağmurlu günlerde yollar çamurdan geçilmez oluyordu.

Marx'ın devasa çalışmaları ve sefalete karşı verdiği sürekli mücadele sağlığını bozmuş, sefalete eklenen hastalıklar, kötü beslenme ve sürekli kaygı ailenin kapısını sık sık çalar olmuştu. Marx'ın kendisi de gözlerinin yanmasından ve romatizma-

[2] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s.343.
[3] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 608-609.

dan şikayet etmeye başlamış ve 1853'te bir karaciğer rahatsızlığına yakalanmıştı. Ailesi ve çocukları da sık sık hastalanıyorlardı.

Çok geçmeden aile kayıplar vermeye başladı. Yedi çocuktan yalnız üçü hayatta kalabildi. Heinrich Guido 19 Kasım 1850'de daha bir yaşındayken zatürreden, 28 Mart 1851'de doğan Fransizka Heinrich'den iki yıl sonra, 14 Nisan 1852'de, aile tam sefalete gömülmüşken öldü. İyi kalpli bir Fransız göçmeni kefen ve cenaze masraflarını karşılamasaydı kızın cenazesini bile kaldıramayacaklardı. Jenny 1857 Temmuz başlarında bir başka çocuk daha doğurduysa da, o da doğum sırasında öldü.

Marx için en acı darbe Edgar'ın 6 Nisan 1855'te sekiz yaşında ölmesi oldu. Edgar çok akıllı ve arkadaş canlısı bir çocuktu; herşeyi kavrayan zekasıyla ailenin sevgilisi olmuştu. Kendisine "Küçük Serçe" (Musch) diye ad takmışlardı. Marx'la Engels de onu "General Musch" diye çağırırdı. 1855 baharında Edgar bir mide rahatsızlığına yakalandı. O günden sonra Marx ve Jenny hastalığın gidişatına bağlı olarak, umut ve umutsuzluk arasında gidip gelerek tam bir kâbus içinde yaşadılar. Edgar'ın ölümü bütün aileyi sarstı. Marx, Engels'e şöyle yazmıştı: "Bu güne kadar birçok güçlüklerle karşı karşıya kalmıştım ama ancak şimdi gerçek elemin ne olduğunu anlamaya başlıyorum."[4]

Marx ailesinin sıkıntılarının gerçek kaynağı bu büyük devrimci düşünürü yoksulluk içinde bir hayata mahkûm eden burjuva dünyasının zalimliğiydi. Mehring, "Böylesine bir dahiye, antika çağın cezalarından, Orta Çağ'ın kazığa bağlayıp yakmalarından, dışarıdan daha az zalim görünse bile aslında çok daha vahşice işkence ve sıkıntılardan başka verecek birşeyi yoktur burjuva toplumunun,"[5] diye yazmıştı.

Marx bütün bu sınavlardan gerçekten kahramanca bir dayanıklılık göstererek geçti ve onu yolundan hiçbir şey saptıramadı. Hayatının amacına daima sadık kaldı. Daha sonra kızlarından biri ile evlenecek olan Paul Lafargue'a Ağustos 1866'da şunları yazmıştı: "Biliyorsun ki neyim var, neyim yoksa bunları devrimci savaşlar için feda ettim. Aynı işe yeniden başlayacak olsam gene aynı şekilde davranırdım." Ancak arkasından da şunu eklemişti: "Fakat evlenmezdim."[6]

Marx'ın aşağıdaki sözleri onun gerçek ve içten insancıllığını, ruh yüceliği ve soyluluğunu yansıtır: "Şu kendilerine "pratik' denilen adamlara ve onların akıllarına gülüyorum. Eğer insan bir domuz olmak isterse elbette insan soyunun sıkıntılarına sırtını dönebilir ve kendi başının çaresine bakabilir."[7] Marx karşılaştığı bütün kişisel güçlük ve sıkıntılara emekçi insan soyuna hizmet düşüncesiyle göğüs gerebilmişti.

Marx Aile Çevresinde

En yakınları ve en sevdiklerinin çektiği sıkıntıların verdiği büyük acıya karşın Marx ailesini hiçbir zaman bir yük olarak değil, mücadelesinin başlıca dayanağı; sıkıntı değil, neşe kaynağı olarak görürdü. Marx çok neşeli bir aile reisiydi. Koşullar ne olursa olsun ailede daima bir iyimserlik ruhu, tam bir karşılıklı güven ve dostlarına karşı içtenlik olurdu. Bunun başlıca nedeni de anne ve babanın verdiği örneklerdi.

[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 444.
[5] Franz Mehring, Karl Marx, *Geschiste seines Lebens*, Berlin 1964, s. 229.
[6] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 542.

Jenny'nin sağlam karakteri göçmenlik yaşantısının güç koşulları altında tam anlamıyla ortaya çıkmıştı. O yalnızca kocasının yakın dostu, çocuklarının sevgili annesi ve onların karakterlerinin şekillenmesine yol gösteren yetiştirici olmakla kalmamış, aynı zamanda Marx'ın sadık mücadele yoldaşı, onun inançlarını paylaşan, düşünce ve yaratıcı tasarımlarını bütün arkadaşlarından daha iyi kavrayan bir savaşçı olmuştu. Jenny anılarında kocasının el yazmalarını okumaktan ve onları temize çekmekten duyduğu büyük mutluluğu yazmıştı. Ayrıca Marx'ın yazışmalarını da o yönetirdi.

Marx "alımlı, sevgili ve biricik" Jenny'sini hep bir delikanlının aşkıyla sevdi: Jenny Manchester'den ölüm döşeğindeki annesini görmek için Trier'e gittiğinde Marx'tan 21 Haziran 1856 tarihli bir mektup almıştı. Mektupta şöyle yazıyordu: "Dünyada elbette pek çok kadın var ve bunların kimileri de güzel; ama ben, bir göz kırpıştırması bile bende hayatımın en tatlı anılarını canlandıran böyle bir başka yüzü nerede bulabilirim? Senin tatlı çehrende sonsuz sıkıntılarımı ve onulmaz kayıplarımı bile bulabilir ve tatlı yüzünü öptüğümde acıyı öpebilirim."[8]

Marx'ın hayatındaki güçlükler, felaketler ve gerçekten kahramanca mücadelesi simsiyah saçlarında beyaz tellerin belirmesine yol açtı; ama bu onun cömert ve şen doğasında bir değişiklik yapmadı. Kızı Eleanor "şimdiye kadar yaşamış en neşeli, en canlı insanı... yürekten kahkahası herkesi saran, şakacı, şaka yapmadan duramayan bir insanı... dostların en nazik, en yumuşak ve en cana yakınını"[9] gururlu ve mağrur Jüpiter Fulgur'a benzeterek anlatmanın çok gülünç olacağını söylerken gerçekten haklıydı.

Marx çocuklarla birilikteyken bütün sıcaklık ve yumuşaklığı ortaya çıkardı. Liebknecht sonraları, "Marx çocuklar olmaksızın yapamazdı; onlarla dinlenir, yorgunluğunu onlarla çıkarırdı"[10] diye anlatmıştı. Marx en çok da yoksul çocuklarına yakınlık gösterirdi. İşçi komşularının evlerine yaptığı sayısız ziyaretlerde korunmasız ve üstü başı yırtık çocukların durumu karşısında her zaman altüst olurdu. Çok kısa bir zaman için de olsa yakınlık göstermeye, kalplerini kazanmaya çalışarak onları sevindirmeye çabalardı.

Marx kendi çocuklarını bütün yüreği ve ruhuyla severdi. Onların varlığından yazı masasının başında ya da çok yorucu bir günün ardından dinleniyor da olsa hiçbir tedirginlik duymazdı. İtişip kakışmalarından, şamatalarından, gürültülü oyunlarından hiçbir rahatsızlık duymaz hattâ çoğu zaman kendisi de tam bir çocuk gibi onların arasına katılır, oynaşır dururdu. En sevdikleri, kızların, babalarının sırtına binerek oynadıkları "süvari" oyunu ya da onu sandalyelere koşumlarla bağlayarak oynadıkları "at arabası" oyunuydu. "Deniz savaşları" bir leğen dolusu suyun içerisinde kağıttan gemi filolarını çarpıştırarak oynanırdı. Ama çocuklar için de, büyükler için de en unutulmaz olanlar kumlu çalılıkların, geniş bir vadinin ve tepelerin bulunduğu Hampstead Heath diye anılan engebeli yere birkaç dostlarıyla birlikte giderek dinlendikleri pazar gezintileriydi. O zamanlar aralarında türlü yarışlar yaparlardı; koşular, güreşler, en olgun kestaneleri düşürmek için ağaçlara taş atmalar, vbg. Bir keresinde Marx kendisini taş atmaya öylesine

[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 535.
[9] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 250.
[10] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 116.

kaptırmıştı ki bir hafta sağ kolunu kullanamadı. Kızlar büyüdükçe satranç, oldukça iyi bir entelektüel güç isteyen sorulu cevaplı oyunlar gibi bilgi gerektiren oyunlara döndüler.

Marx çocuklarına kitap okumayı ve kendi icadı peri masalları anlatmayı çok severdi. Peri masalları çoğu zaman hep başladıkları yere döner ve öyle biterdi. Bunlardan birinin kahramanı Hans Röckle adında bir büyücüydü. Röckle'nin bir oyuncakçı dükkânı vardı ve bütün sihirbazlığına karşın borçlarını ödeyemez ve oyuncaklarını alacaklılarına vermek zorunda kalırdı. Ancak bir sürü garip maceralardan sonra oyuncaklar gene dükkâna geri dönerdi. Marx'ın büyük dinleyicileri, masalcının kendi yaşadığı olayları simgelerle aktaran ve iyinin kötüyü yeneceğine olan inancını dile getiren bu peri masallarını büyük bir hoşnutlukla dinlerlerdi.

Çocuklar okuma meraklısı olarak büyüdüler. Karl ve Jenny onlara Grimm Kardeşlerin ve Hofmann'ın masallarını, *Binbir Gece Masalları*'nı, Homer'in şiirlerini, *Niebelungs'un Şarkıları* ve *Gudrun*'da derlenen Orta Çağ efsanelerini tanıtarak önlerine büyük klâsikleri açmışlardı. Ailenin en sevdiği şair ve yazarlar arasında Aischylos ve Sophokles, Dante, Cervantes ve Goethe, Fielding ve Robert Burns, Balzac, Heine ve Freiligrath, Rückert ve Chamisso vardı. Shakespeare hepsinin üstündeydi; ve kızlar onun oyunlarının hepsini ezbere bilirlerdi. Marx'ın kendisi gibi ailenin öteki bireyleri de macera hikâyelerini ve tarihi romanları özellikle Kaptan Marryat'ın ve Walter Scott'un romanlarını severlerdi.

Marx nazik ve sevecen bir babaydı. Babalık otoritesine hiç başvurmadığı halde çocuklarından eşsiz bir itaat görürdü. Marx hiçbir zaman çocuklarını ihmal etmedi ve onların çocukça meraklarına ilgisiz kalmadı. O çocukları için her zaman bir arkadaş ve sağlıklı öğütlerine güvenilebilecek daha yaşlı bir yoldaştı. Ailedeki herkes gibi onun da bir takma adı vardı. Çok esmer teninden ötürü çocukları ona Arap derdi.

Çocuklar doğruyu söylemeye alıştırılmışlardı. Yalan ve iki yüzlülüğe karşı her zaman nefret duyarlardı. Bütün aile özgürlük savaşçılarına sevgi duyar ve onların mücadelelerine katılmayı isterlerdi.

Herkes ailenin iki büyük kızı Laura ve Jenny'nin başarıları ile mutlu olurdu. İkisi de okulda başarı ödülleri kazanır, mükemmel İngilizce kompozisyon yazarlar, çok iyi Fransızca konuşurlar ve Dante'yi aslından okurlardı; ama anne ve babalarının bütün uğraşmalarına rağmen Almanca ile bir türlü başa çıkamazlardı. Jenny çok iyi resim çizer ve resimleri evin duvarlarına asılırdı, Laura ise müzik ve şanda başarılıydı.

16 Ocak 1858'de doğan en küçük kız Eleanor (Tussy) Edgar'ın ölümünden az sonra dünyaya gelmişti ve ailenin sevgilisiydi. Büyük kızların erkek kardeşlerine besledikleri bütün sevgi şimdi bu, canlı, hareketli, oyunları çok seven ve hayal gücünün gelişkinliği ile herkesi şaşkına çeviren kıza yönelmişti.

Hélén Demuth her zamanki gibi ailenin en sevilen üyelerindendi ve sürgün hayatı onun aileye olan bağlılığını, yemek pişirme, dikiş dikme, sökükleri onarma, evi düzenleme ve hattâ ailenin çok kısıtlı olanaklarına rağmen belirli bir konfor yaratmadaki maharetini ortaya çıkartmıştı. Marx, Hélén'in doğuştan iş idaresi ve örgütleme yeteneklerine sahip olduğuna inanıyordu. Onun için her zaman "eğer doğru dürüst toplumsal koşullar olsaydı, bizim için olduğu kadar, toplum için de çok de-

ğerli bir insan olabilirdi"[11] derdi. Satranca çok meraklı olan Marx Hélén'le sık sık yaptığı maçları hep kaybederdi.

Sınavlarla Güçlenen Dostluk

Marx, Engels'i her gün göremediği için sıkıntı duyuyordu. Ona şöyle yazmıştı: "Beni sıkan şey, şimdi bir arada olamamamız ve birlikte çalışıp, birlikte gülemememizdir."[12] Ama yaratıcı çalışmalarını hiç kesintiye uğratmamışlardı ve manevi hayatları gerçekten bir arada geçiyordu. İkisinden birinin giriştiği yaratıcı çabayı öteki sürekli destekler ve arkadaşının bilimsel incelemesine sunardı. Araştırmalarının sonuçlarını mektuplarında ve sık sık gerçekleştirdikleri buluşmalarda birbirlerine aktarırlardı.

İkisi de bilimin her alanındaki çalışmaları ve parti etkinlikleri sırasında işçi sınıfı önderleriyle temaslarından birbirlerini haberdar ederlerdi. Eserlerini gene birlikte yazıyorlardı ama eskiden olduğu gibi aynı masanın başına oturarak ve ayni yazı parçasının üzerinde çalışarak değil. Artık eserleri için ortak hareket noktası, bir başlık ve plân yaptıktan sonra genellikle her ikisi de en iyi bildikleri konular üzerine çalışıyorlardı. Kimi zaman Marx, Engels'in yazdığı bir raporun hazırlanmasına katılıyor ya da iki arkadaştan biri ötekinin bir yazısının son rötuşlarını yapıyordu.

Engels'in adanmış dostluğu, bireysel kaygılardan uzaklığı ve içten sevgisi bu dönemde iyice görünür olmuştu. Ailenin ne zaman başı sıkışsa Manchester'den bir havale geldiğini görürlerdi. Marx'ın ekonomik araştırmalarını sürdürmesini istiyen Engels onun muhabirlik işlerinin de çoğunu üstüne almıştı. Marx ailesine olan ilgisini göstermesi için büyük küçük birçok vesile olurdu: Marx'ın borçlarını üzerine alır, çocuklara yılbaşı hediyeleri gönderir, hastalananlara meyve ve şarap yollardı. Londra ziyaretleri aileyi çok sevindirirdi. Engels de Marx'ın Manchester ziyaretlerini hep dört gözle beklerdi. Karl ve Jenny oğullarının 1855 baharında ölmesinden sonra da Engels'in yakınlığına sığınmışlardı.

Marx, Engels'le dostluğuna büyük değer verirdi. Engels'in dertleriyle dertlenir ve en çok da arkadaşı hastalandığında üzülürdü. Bu yüzden 21 Eylül 1857'de ona: "Haberlerin en iyisi sağlığının düzeldiğini öğrenmek oldu."[13] diye yazmıştı. Marx, Engels'in kendi ailesine yardım etmek için ya da başka günlük işler nedeniyle vaktinin çoğunu büroda geçirmek zorunda olmasından ve araştırmalarını ancak elverişsiz zamanlarda sürdürebilmesinden sıkıntı duyardı.

Marx, arkadaşının istediği bir kitabı bulmak, zor erişilebilen bir kaynaktan bazı alıntılar yapmak ya da istediği kimi bilgileri göndermek gibi ufak tefek işler için bile olsa arkadaşına yardım etmekten büyük hoşnutluk duyardı.

İki adam da dostluklarını sözlerle ifade etmektense bunu davranışlarıyla göstermeyi tercih ederler, bu da, coşkulu anlarında birbirlerine yürekten söyledikleri sevgi dolu sözlerin anlamını yüceltirdi. Marx, oğlu kollarında öldüğü gün, Engels'e şöyle yazmıştı: "Bu korkunç anda dostluğunun bize ne kadar yardımcı olduğunu

[11] Eleanor Marx'ın Wilhelm Liebknecht'e yazdığı mektup, 12 Mart 1896, (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).
[12] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 314.
[13] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 179.

hiçbir zaman unutmayacağım."[14] Cenazeden sonra, 12 Nisan 1855'de yazdığı mektubunda da şunları eklemişti: "Şu son bir kaç günkü korkunç anlarda senin ve dostluğunun sayesinde ve dünyada hâlâ birlikte yapabileceğimiz şeyler olacağı umuduyla ayakta durabildim."[15]

İki insan arasındaki ilişkiler yüce ilkeler ve tam bir içtenlik üzerine kuruluydu. Birbirlerine küçük büyük her konuda daima doğruyu söylerlerdi. İkisi de, bir yanlışları ortaya çıktığında buna gücenmezlerdi. Marx için bilimsel araştırmalarında, bütün hayatı ve mücadelesi boyunca Engels'in dostluğunun paha biçilmez bir değeri oldu.

Ekonomik Araştırmalar

Marx Londra'ya yerleşir yerleşmez, 1848-49 devriminin yarıda bıraktırdığı ekonomik çalışmalarına döndü. 1850 baharından başlayarak olağanüstü bir sabır ve kararlılıkla yeniden ekonomi politik araştırmalarına gömüldü.

Marx, kapitalist toplumun ardındaki mekanizmanın işleyişini keşfetmeyi ve bu hareketin temelinde yatan yasaların proletarya için açığa kavuşturulmasını sağlamayı ve bu kanunların işleyişinin kapitalizmi nasıl yıkılışa götürdüğünü ortaya koymayı kendisine görev edinmiş ve yeniden ekonomi politik üzerine kapsamlı bir kitap yazmayı düşünmeye başlamıştı.

Konuya ilişkin olarak şimdi, devrim öncesine göre daha olgun görüşlere sahipti. Devrim boyunca ve devrimi izleyen ilk yıllarda ortaya çıkan yeni ekonomik gerçeklerin incelenmesinin ne kadar önemli olduğunun da farkındaydı. Londra'da yerleşmiş olmasından ötürü işi de büyük ölçüde kolaylaşmıştı. Çünkü o sıralar Londra, kapitalist dünyanın merkeziydi ve "burjuva toplumunun gözlemlenmesi için... elverişli bir nirengi noktası sağlıyordu."[16] İngiltere ve öteki ülkelerin sanayi ve tarımının durumuna ilişkin en çeşitli bilgiler, iç ve dış pazar koşulları ve borsadaki değişimler en gelişmiş kapitalist devletin ve en geniş sömürgeci imparatorluğun merkezi olan Londra'ya akıyordu. Ayrıca Marx Londra'da 1753'te kurulan ve eşsiz zenginlikteki edebi koleksiyonu, ender bulunan kitapları ve her yerde bulunmayan yazmaları içeren dünyanın en büyük kütüphanelerinden British Museum'da çalışma olanağına da sahipti.

Marx yoğun bir şekilde ve büyük bir azimle çalışıyordu. Hemen her gün sabah 9:00'dan akşam 7:00'ye kadar British Museum'un okuma salonunda malzeme toplamak için kitapların arasında bir o yana bir bu yana seğirtirken görülebilirdi. Yıllar boyu gündüz orada, akşamları da kendi evinde çalışmalarını sürdürdü.

Marx'ın üzerinde çalışması gereken malzeme "şeytani bir biçimde dallanıp budaklanıyordu."[17] 1850 yaz başından 1853 Ağustos'una kadar burjuva iktiksatçıların eserlerinden, resmi belgelerden ve dergilerden çıkardığı notlar 24 defteri dolduruyordu. Bütün bunlar ekonomi politiğin teorik sorunları, İngiltere iktisat tarihi ve çağdaş kapitalist dünya ekonomisi üzerine çalışmalarının derinlik ve kapsamına ilişkin bir fikir verir.

Marx, doğa bilimleri ve mühendisliğin belirli alanlarında da çalışmayı gerekli

[14] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 443.
[15] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 444.
[16] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 505.
[17] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 559.

görmüş, örneğin, rant üzerinde çalışırken tarımsal bilimler ve özellikle tarımsal kimyayla da ilgilenmişti. Ünlü Alman bilgini Justus von Liebig'in *Kimyanın Tarım ve Fizyolojiye Uygulanması* adlı kitabının ve bu alandaki başka yapıtların özetlerini çıkartmıştı. Marx, kapitalist üretimin teknik yanıyla ilgili bilgileri de kavramak isteğindeydi ve teknik icatlarla bilimsel buluşları yakından izliyordu. 1851'de açılan Londra'daki Uluslararası Dünya Sanayi Sergisi'ni ziyaret etti. Özellikle teknik ilerlemeleri ve yeni hammaddeleri (Guttaperka), makinaları ve teknolojik süreçleri inceledi. Teknik ilerlemenin kapitalist üretimin evrimindeki muazzam önemini kavramış olması, Marx'ı, uygulamalı bilimler konusunu derinlemesine araştırmaya yöneltti. Yararlandığı çeşitli eserler arasında Alman teknolog ve iktisatçı Johann Beckmann'ın eserleri ve bilim ve mühendislik tarihçisi Johann Poppe'nin eserleri ve Ure'nin *Sanat, Manifaktür ve Madenler Sözlüğü* de vardı. 1851-53 arasında kitaplardan yaptığı alıntılarda fizik, matematik ve öteki bilimlerin bir kaç yüzyıllık bir dönem boyunca çeşitli üretim biçimlerine uygulanışını gösteren bir tablo hazırladı.

1840'larda okuduğu kitapları sık sık yeniden elden geçirdi. 1852'de Ricardo'nun *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri Üzerine* adlı kitabının ayrıntılı bir özetini çıkarmış ve bir de konu dizini eklemişti. Marx araştırmaları sırasında klâsik iktisatçıların iktisat teorisini geliştirmedeki rolleri, bu alandaki başarıları kadar tarihsel kökenleri dolayısıyla mahkûm oldukları sınırlılığı da daha iyi kavradı.

Marx, Ricardo'nun, manifaktür dönemi iktisatçılarında Smith'ten üstün olduğunu açıkça belirtiyordu. Smith'in bilimsel kavramlardan nisbeten yoksun oluşu ve emek-değer teorisini uygulamadaki tutarsızlığı o dönemin toplumsal ilişkilerinin gelişme düzeyinin düşüklüğünden kaynaklanıyordu. Oysa Ricardo yapıtlarını kapitalist ilişkilerin daha da olgunlaştığı bir dönemde kaleme almıştı ve o yüzden görüşleri Smith'inkilerden daha olgun ve daha tutarlıydı. Yaptığı alıntıların birinde Marx: "Ricardo'daki en önemli şey, Smith ve Say'ın emeğin *belli bir ürününü* düzenleyici görmelerine karşılık, onun her yerde emeği, faaliyeti, sanayinin kendisini, ürünü değil de üretimi, yaratma eylemini, böylelikle de burjuva sanayisinin bütün dönemini düzenleyici olarak görmesidir,"[18] diyordu.

Kapitalizmin çelişkilerinin derinleşmesi ve sınıf mücadelesinin keskinleşmesi burjuva ideologları Smith ve Ricardo'nun yargılarını ve ekonomi politik alanındaki gelenekleri reddetmeye zorladı. Genel saldırı özellikle Smith ve Ricardo'nun açıkladıkları emek-değer teorisini (labor theory of value) hedef alıyordu. Buysa, iktisat biliminin bayağılaşmasına yol açıyordu. Marx 2 Nisan 1851'de Engels'e yazdığı bir mektupta şöyle demişti: "Bu bilim, Adam Smith ve David Ricardo döneminden bu yana kimi bireysel ve çoğunlukla anlaşılması güç araştırmalara karşın temelde hiçbir şekilde ileriye götürülmüş değildir."[19]

Marx'ın o zaman henüz bu biçimde açıkça formüle etmemiş olmasına karşın bu sözlerle, klâsik burjuva ekonomi politik okulu ile yozlaşan ve sermayenin köleliği altına girmenin izlerini taşıyan bayağı ekonomi politik akımı arasına bir ayırım çizgisi çekilmesi gerektiğini dile getiriyordu.

[18] K. Marx, *Gründrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, (Rohentwurf) 1857-1858, Berlin, 1953, s. 808.

[19] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 228.

Marx'ın kitaplardan yaptığı alıntıların büyük bölümü para teorisi ve paranın dolaşımıyla ilgiliydi. Konu üzerindeki notlarını birleştirip sistematik olarak düzenlediği 1851'de Marx, "Bir Bütün Olarak Parasal Sistem"[20] başlıklı kısa (3,5 forma) bir elyazması hazırlamıştı. Marx burada kapitalizmin bir bütün olarak doğru bilimsel incelenişi ve çözümlenişi için anlaşılması gereken meta, değer, fiyat, üretim maliyeti vbg. kategorilerle bağlı olan paranın kapitalist dünyanın çelişmeli doğasını kendisinde topladığını yazıyordu.

Marx gerçekte Ricardo'nun niceliksel para teorisini reddediyordu. Birkaç yıl önceki kendi görüşünün de ilerisine geçen Marx, artık paranın değerini tedavüldeki (dolaşımdaki) para miktarının büyüklüğünün bir türevi olarak kabul etmiyordu. Tam tersine para miktarının para aracılığıyla değiş-tokuş edilen metaların fiyatlarının toplamına bağlı olduğu kanısındaydı. Engels'e yazdığı 3 Şubat 1851 tarihli mektubunda dolaşımdaki para miktarının Ricardo, Lloyd, ve maliye ve bankacılıkla ilgili birçok başkasının sandıkları gibi değerli metallerin iniş ve çıkışlarıyla değil sanayi ve ticaretin durumuyla düzenlendiğini ileri sürüyordu. Marx, "*Dolaşım ancak*, işin (business) sürdürülmesi için daha fazla mevduat gerektirecek bir noktaya kadar genişlediği zaman artar... Dolaşımın genişlemesi eninde sonunda, işe daha fazla sermaye yatırılmasının *sonucudur*, başka bir şeyin değil."[21] diyordu. Engels de bu görüşe katılıyor ve bu yaklaşımın "bulanıklaştırılmış dolaşım teorisini basit, sade ve temel gerçeklere indirgeyece[ğini-ç.]"[22] seziyordu.

1851-1853'teki iktisat özetlemelerinde Marx, sermayenin özüne ilişkin kavrayışını daha da derinleştirmişti. Ricardo'nun, sermayenin, zenginliğin, gelecekteki üretim amacıyla kullanılan ve zenginliğin kendisi gibi artırılabilen bölümü olduğuna ilişkin görüşü konusunda şu belirlemede bulunuyordu: "Ricardo burada sermayeyi sermayenin *maddesi* ile karıştırıyor. Zenginlik sermayenin yalnızca, maddesidir. Sermaye, yalnızca ürünlerin hattâ ürünlerin üretiminin de değil, her zaman, yeniden üretim için ayrılmış olan *değerlerin üretiminin toplamıdır*."[23]

Bu ve öteki ifadeler Ricardo ile Marx'ın sermaye konusundaki görüşlerinin farklılığını gösterir. Ricardo'ya göre sermaye şeylerin basit bir toplamı; Marx'a göreyse, belirli bir toplumsal ilişki, meta üretiminin belirli bir tarihsel aşamasının karakteristiği olan bir toplumsal ilişkiydi.

Marx o zaman için Ricardo'yla polemiklerinde yalnızca kapitalist zenginliğin sırlarının bilimsel keşfine giden yolu, başka bir deyişle artı-değer teorisine yaklaşımı kaba hatlarıyla ortaya koymuştu. Marx şöyle yazıyordu: "Burjuva zenginliği ve bütün burjuva üretiminin amacı *değişim-değeridir*, tüketim değil. Bu değişim değerini artırmanın (karşılıklı dolandırıcılık dışında) ürünleri çoğaltmaktan, üretimi artırmaktan başka bir yolu yoktur... Ancak burjuva üretiminin amacı *hiçbir zaman* metaların artan üretimi olmamış, *değerlerin* artan üretimi olmuştur."[24]

20 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

21 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 175.

22 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 200.

23 K. Marx, *Gründrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, (Rohentwurf) 1857-1858, s. 805.

24 K. Marx, *Gründrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, (Rohentwurf) 1857-1858, s. 804.

Marx kârın yalnızca "birikmiş artığın" kapitalist mülk sahipleri sınıfı arasında ustalıkla dağıtım ve yeniden dağıtımından doğduğunu iddia eden bayağı burjuva teoriyi reddediyordu. Herhangi bir paylaşımdan önce dağıtılabilecek ve yeniden dağıtılabilecek bir şeyin olması esastır. Bu alanda gerçekten de zaman zaman "süper kârlar" görülse bile artığın kendisi ticaretten elde edilmez. "Artık, değişim içinde gerçekleşmesine karşın değişimden doğmaz. İşçinin 20 iş-günü değerindeki ürününün karşılığı olarak 10 iş-günü değerindeki ürünü almasından doğar. Ücretlerin değeri emeğin üretken gücündeki artışla orantılı olarak düşer."[25] Artı-değer terimi burada henüz kullanılmasa da terimin kaynağı, kapitalist sömürü ve kârın köklerinin yattığı alan gösteriliyordu.

Marx'ın 1850'lerin başlarında ulaştığı en büyük bilimsel başarılardan biri, 7 Ocak 1851'de Engels'e yazdığı bir mektupta ortaya koyduğu rant teorisiydi. Marx bu teorisini formüle ederken Ricardo'nun rant teorisinin yanlış olduğunu görmüş ve bu teorinin temel ögelerini gözden geçirmeye başlamıştı.

Ricardo en verimsiz toprakların tarıma açılmasının, yalnızca tahıl fiyatlarının artışı aracılığıyla rant toplamının yükselmesini mümkün kıldığını kabule eğilim gösteriyordu. Buysa, bilimsel ve teknik ilerlemenin ekonomik sonuçlarını hesaba katmıyor ve Malthusçuların halk kitlelerinin sefaletini "karşı konulmaz" doğal olgulara yükleme amacıyla yaymaya uğraştıkları ünlü azalan verim (diminishing returns) kanununun kabulü anlamına geliyordu. Marx, Ricardo'nun görüşlerinin yanlış, azalan verim kanununun da bütünüyle sakat olduğunu kanıtladı. Tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle rantların da mutlaka düşmesi gerekmediğini vurgulayarak differansiyel rantın oluşumu ile tarımdaki üretici güçlerin gelişmesi arasındaki ilişkiyi gösterdi. Pratikte, tarımda verimliliğin yükselmesine bağlı olarak fiyatlar düştükçe rant artmaya eğilim gösteriyordu.

Engels, Marx'ın teorisini benimsediği gibi bu teorinin ateşli bir savunucusu da olmuştu. Engels, Marx'a şöyle yazmıştı: "Bu noktayı bütünüyle açıklığa kavuşturdun; bu yüzden de *Ekonomi*'ni bir an önce tamamlayarak bastırmakta elini çabuk tutman için bir neden daha ortaya çıktı"[26]

Marx, 1854'ten 1856'ya kadar ekonomi politik konusu üzerinde çok yoğun olarak çalışamadı; çünkü basına yazı yetiştirmekle ve ekonomi politikle doğrudan ilişkili bulunmayan bilimsel meselelerle uğraşıyordu; ayrıca o zaman için henüz kitabını bastırmak üzere bir olanak da doğmuş değildi. Bu dönem içerisinde "Malzeme üzerinde son rötuşları yapmak için değilse de en azından onu iyice kavramak ve son bir kere daha ele almaya hazırlanmak için,"[27] başka şeyler yanında, çıkarttığı özetleri yeniden okuyordu. Marx 1854 sonları ve 1855 başlarında eski defterlerini bir kere daha gözden geçirdi; bunlara kısa görüşler ekledi ve elyazmalarına *Para, Kredi, Krizler* başlığını koydu.

1857'den başlayarak Marx yeniden yoğun ekonomik araştırmalara giriştiğinde elinin altında geniş bir hazırlık malzemesi birikmiş ve ekonomi politik alanında çok geçmeden gerçek bir devrimi başaracak kadar teorik ilerleme sağlamıştı.

[25] K. Marx, *Gründrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, (Rohentwurf) 1857-1858, s. 829.
[26] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 27, s. 171.
[27] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 434.

Bütün dikkatini yeni iktisat öğretisini formüle etme işi üzerinde toplayan Marx bunun insan bilgisinin doğabilimleri ve toplumsal bilimler alanındaki bütün ilerlemeleri göz önüne almasını gerektirdiğini görüyordu.

Materyalist dünya görüşünü kanıtlamak ve diyalektik materyalist yöntemi daha da geliştirmek için de doğa bilimleri üzerinde çalışmaya çok önem veriyordu. Daha sonraları *Kapital* için yazdığı bir önsöz taslağında doğa bilimlerinin "Bütün bilgisinin temelini"[28] oluşturduğunu söylüyordu. Marx, Engels'in bu meseleye çok önem verdiğini görmekten çok hoşnuttu ve onun fizik, fizyoloji vbg. doğa bilimlerinin 1850'lerde gerçekleştirmeye başladığı ilerlemelerin felsefi açıdan toparlanıp özetlenmesi düşüncesini bütünüyle onaylıyordu.

Marx'ın bu dönemdeki araştırmaları, bu araştırmalarla büyük ölçüde zenginleşen diyalektik materyalist yöntemin kullanımı üzerine temellenmesine karşın, Marx özgül felsefi eserler üzerine çalışacabileceği zamandan yoksundu; ama genel ve özel felsefi sorunların formülasyonlarının ilerletilmesinin büyük önem taşıdığından kuşkusu yoktu.

Marx 1857 baharında, estetik konusunda bir makale yazmaya biraz zaman ayırabilmişti. Bu vesileyle Friedrich Theodor Fischer'in temel eseri *Estetik* ya da *Güzelin Bilimi*'ni, Eduard Müller'in *Eski Çağda Sanat Teorisi Tarihi* vbg. eserleri inceledi.

Marx ve Engels, her ikisi de kendi alanlarında çalışmakla birlikte bilimsel ilgileri ya çakışıyordu ya da özdeşti. Bu nedenle Marx sık sık ya kendi amaçları doğrultusunda ya da askerlik teorisi ve tarihi alanında uzman olan Engels'in istediği bilgileri derlemek amacıyla askerlik tarihinin sorunlarıyla ilgileniyordu. Ancak Marx, "Manchester'deki Savaş Bakanı"[29] dediği Engels'e güveni dolayısıyla, askerlik tarihi üzerinde sistematik bir çalışma yapmadı. Filoloji de, Engels'in uzmanlaştığı bir başka alandı ve Marx arkadaşının bu alandaki otoritesini de kabullenirdi; ama Marx da dil konusunda birçok temel düşünce ortaya atmıştı ve bu alandaki bilgisini sürekli olarak geliştiriyordu. Sonraları, izleyicileri, onun en sevdiği sözlerden birinin " her yabancı dil hayat mücadelesinde bir silahtır"[30] olduğunu anlatmışlardı.

Marx, Londra'da sürgündeyken üç dilde konuşmayı, düşünmeyi ve yazmayı alışkanlık haline getirmişti: Almanca, İngilizce ve Fransızca. Mükemmel Grekçe ve Latince bilgisi de bilimsel araştırmaları ve klâsikleri okumasında Marx'a çok yardımcı oluyordu. Londra'ya yeni geldiği sıralar İtalyancayı da gayet iyi okuyabiliyordu. Yalnızca çok sevdiği Dante'nin *İlâhi Komedi*'sini değil, Aristo ve Bojardo'nun şiirlerini, mizah yazarı Pietro Aretino'nun düz yazılarını, Machiavelli'nin komedileri ve tarihsel yazılarını, 19. yüzyıl İtalyan yazar ve yayımcıları Guerrazzi, Massimo d'Azeglio ve ötekilerin yazılarını özgün metinlerinden okurdu. 1852'de büyük İtalyan düşünürü ve bilim şehidi Giordano Bruno'nun eserlerini Latince ve İtalyanca metinlerden okumuştu.

Marx, 1854 baharında kendi başına İspanyolca çalışmaya başladı. En iyi İs-

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 20, s. 15.
[29] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 299.
[30] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 75.

panyol klâsiklerini okuyarak öğrenmeye çalışıyordu: Calderon'un *El Magico Prodigioso*'sunu ve Cervantes'in *Don Quixote*'nu okudu. Beş altı ay içerisinde İspanyolcasını İspanyol tarihini İspanyolca kaynaklardan okuyabilecek kadar geliştirmişti.

Marx'ın iktisat ve tarih çalışmalarında filoloji araştırmaları da belirli bir yer tutuyordu. Böylece "sermaye", "faiz", "kâr", "ürün" gibi terimlerin kökenlerini ve ortaçağdaki kullanılışlarını tesbit edebilmek için aralarında Du Cange'nın *Ortaçağ Latince Sözlüğü* de bulunan çeşitli filolojik başvuru kitaplarını elden geçirdi.

Marx'ın bu dönemde ele aldığı başlıca konulardan biri de iktisat sorunlarına yaklaşım biçimi dolayısıyla başvurmak zorunda kaldığı dünya tarihiydi. Yöntemi, mantıksal çözümlemenin bilimsel soyutlamalar yardımıyla üzerinde çalıştığı olgunun somut tarihsel gelişmesiyle el ele gitmesini ve bunun üzerine inşa edilmesini gerektiriyordu. Marx, tarihsel materyalizmi, tarih bilimini göz önüne alarak ve tarih bilimindeki ilerlemeleri derleyip toparlayarak geliştirmenin taşıdığı önemin de farkındaydı. Tarih çalışmalarındaki bir başka devindirici de gazetecilik çalışmaları ve çağdaş olaylara daha derinden bakabilmek ve bunların tarihsel kökenlerini ortaya çıkarabilmek isteğiydi.

Ara sıra iktisat teorisinin formülasyonu ya da basın için yazdığı yazıların gereklerine bağlı olarak tarihsel araştırma konularını değiştirmek zorunda kalırdı; ama bu çalışmalar bir bütün olarak tarihsel sürecin temeli olan genel işleyişe ve bu işleyişin somut görünümünü belirlemeye sıkı sıkıya bağlıydı. Marx'ın dikkatinin odaklaştığı yer burjuva toplumu, burjuva toplumunun kökenleri, feodalizme karşı zaferi, burjuva toplumunda sınıf mücadelesinin gelişmesi ve burjuva ideolojisinin tarih biliminde yansımasıydı.

Marx, burjuva tarihçiliğine karşı tutumunu Restorasyon döneminin önde gelen tarihçilerinden Augustin Thierry'nin bir kitabı üzerine çalışırken 27 Temmuz 1854'te Engels'e yazdığı bir mektupta ortaya koymuştu. Kitap, Fransız tarihinin Üçüncü Zümre'nin (Tiers Etat - Fransız devrimi sürecinde burjuvaziye ve müttefiklerine verilen özel ad -ç.) feodal aristokrasiye karşı mücadelesine dayanarak sıçradığı tezini savunan *Üçüncü Zümrenin Oluşma ve Gelişmesinin Tarihi* adını taşıyordu ve Fransız burjuvazisinin beşiği olan serbest şehirlerin (komünler) ortaya çıkışını ayrıntılı olarak inceliyordu. Marx, Thierry'yi "Fransız tarihçiliğinde 'sınıf mücadelesi'nin babası"[31] olarak adlandırıyordu.

Marx, Thierry'ye hakettiği değeri vermekle birlikte kitabını da burjuva tarihçiliğinin en parlak döneminde bile hastalıklarla malûl oluşuna örnek gösteriyordu. Thierry ve onun okulundan öteki tarihçiler sınıf çatışmalarının maddi temellerine erişememişlerdi ve toplumun sınıflara bölünmesinin başlıca nedeninin yabancı istilası olduğu kanısındaydılar. Marx, Thierry'nin *Üçüncü Zümre*'yi kendi içindeki uzlaşmaz sınıf çatışmalarına dikkat etmeksizin burjuvaziyle özdeşleştirip tek bir sınıf olarak kabul etmesinin yanlış olduğunu önemle belirtti. Thierry, sınıf mücadelesi kanununun işlediği alanı feodal toplumla sınırlandırmaya kalkışarak ve kapitalist sistemde sınıf mücadelesinin karakter ve doğasından söz etmekten bile kaçınarak görüşlerinin darlığını ve tutarsızlığını açığa vurmuştu. Marx'ın, Thierry'nin görüşle-

[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 381.

rine ilişkin eleştirisi devrimci proleter ve liberal burjuva sınıf mücadelesi anlayışları arasındaki derin zıtlığı da açığa vuruyordu.

Thierry okulunu izleyen pozitivist toplumbilim ve tarihçilik, tarihsel sürecin özünün kavranılması bakımından dikkat çekici bir geri adımdı. Bu gerçek, Marx'ın gözünden kaçmadı. 1853 baharında İngiliz düşünür ve toplumbilimci, pozitivizmin kurucusu Herbert Spencer'in kitaplarını, özellikle pozitivizmin yapısında varolan biyoloji yasalarının toplumsal hayata mekanik olarak uygulanması eğilimini dolaysız olarak açığa vuran *Toplumsal İstatistik* adlı kitabını okudu.

Marx kapitalizm öncesi çağlara da oldukça vakit ayırdı. 1850'lerde çeşitli kitaplardan yaptığı alıntılar onun antika tarihe ve Kelt, Cermen ve Slav halklarının ortaçağda ve gelişmelerinin en üst aşamasında, feodalizm dönemindeki durumlarına yakın bir ilgi duyduğunu gösterir.

Sömürgecilik siyasetinin geçmiş ve özellikle 19. yüzyıl ortaları açısından taşıdığı önemi çok iyi bilen Marx, sömürgeci fetihler dönemini en önemli konulardan biri olarak ele aldı. 1851 sonbaharında Asya ve Afrika'daki sömürgecilik tarihi üzerine ve Meksika ve Peru'nun İspanyollarca istilası üzerine pek çok kitap okudu. Nisan 1853'de sömürgecilik sistemini basında sergilemeye niyetlendiğinde Doğu tarihi üzerine özellikle yoğun bir çalışmaya girişti. Parlamento tutanaklarını, İngiltere'nin Hindistan siyasetine ilişkin parlamento komisyonlarının raporlarını, coğrafya ve istatistik yazılarını ve Hindistan, Çin, Endonezya'ya ilişkin başka yazıları okudu. Doğu'nun eskiçağ ve ortaçağ tarihi konusunda şarkiyatçıların yazılarından bilgi edindi. Aralarında François Bernier ve A.D. Saltykow'da bulunan Avrupalı gezginlerin gezi notlarını okudu.

Marx bütün bu ilgileri dolayısıyla, özellikle İslâmın ortaya çıkışının maddi önkoşulları ve özü, genel olarak da Doğu'daki dinsel hareketlerin sınıf kökenleri konusunda bazı önemli yargılar öne sürdü.

Marx Hindistan, İran ve Arabistan'daki toplumsal sistemi inceledikten sonra Engels'e 2 Haziran 1853'te şunları yazıyordu: "Doğu'daki bütün olguların temeli... *toprakta özel mülkiyetin yokluğudur*. Hattâ bu, Doğu cennetinin bile anahtarıdır."[32] Marx, toprakta devlet mülkiyetinin varlığının merkezi otoritenin yapay sulama yapma zorunluluğuna bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Kamu görevlerinin bir despotik feodal devlet elinde toparlanışını, kırsal toplulukların kendilerine yeterliliklerini, tecrit olmuşluklarını ve münzeviliklerini Asya ülkelerindeki gelişmenin yavaşlatılmış "statik karakter"ini belirleyen etkenler olarak görüyordu. Batı'nın feodalizmden kapitalizme yöneldiği bir sırada Doğu'daki çok daha ileri toplumsal düzenin gelişimi duraksamaya başlamıştı. Bununsa felaketli sonuçları olmuştu. Asya halklarının Avrupalı sömürgecilere karşı dirençlerini zayıflatmış ve birçok Asya ülkesinin sömürgecilerin egemenliği altına girmesine yol açmıştı.

Marx dış siyaset alanındaki devrimci taktiklerini formüle ederken çeşitli sorunlarla karşılaştı. Doğu sorunu denilen sorunun tarihsel köklerine gidebilmek için Marx 1853-1854 defterlerinde Balkan halklarının tarihine ilişkin çok geniş malzeme toparladı; yayımlanmış bazı belgeleri bu arada, *Portfolio* yıllıklarını inceledi.

1856'nın kimi ayları ve 1857'nin ilk aylarında Marx kitapçıklar, anılar, dış siyaset belgeleri ve (Schöller'in *18. Yüzyıl Tarihi* gibi) o dönemin tarihsel eserleri ve İn-

[32] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 81.

giltere, İsviçre ve Rusya tarihini konu alan eserlerden malzeme toplayarak 18. yüzyıl Rus-İngiliz ilişkileri konusunda özellikle yoğunlaşan bir incelemeye girişti.

Rus çarlığının kararlı bir hasmı olan Marx'ın bu alıntıları onun Rusya halklarının durumlarına, adetlerine, günlük yaşayışlarına ve tarihlerine beslediği yakın ilgiyi ortaya koyuyordu. Marx Rus halkının tarihsel ve edebi anıt eserlerine de ilgi duyardı. Eichoff'un *Slav Dili ve Edebiyatı Tarihi*'nde *İgor Seferinin Türküsü* adlı antik Rus şiirinin Fransızca çevirisine rastlamış ve bu göz alıcı eserin epik karakteri üzerinde durmuştu. 5 Mart 1856'da Engels'e şöyle yazmıştı: "Şiir Rus prenslerinin, Moğol ordularının asıl istilâsından önce yaptıkları birlik çağrısıyla doruğuna ulaşıyor."[33]

Marx bu dönemde Polonya tarihi üzerinde de çalıştı ve 1857 başlarında Lelewel'in bu konudaki bir eserini, demokrat tarihçi Mieroslawski'nin *Avrupa Dengesi İçinde Leh Milliyeti Üzerine* adlı kitabını ve başka eserleri okudu.

Marx bir proleter bilim adamı olarak, halk hareketlerinin ve özellikle ulusal kurtuluş mücadeleleriyle içiçe gelişen devrimci olayların tarihlerine özel önem veriyordu. Mayıs ve Haziran 1854'de 1848-1849 İtalyan Devrimi ve Manzini'nin takipçilerinin bu dönemdeki etkinliklerine ilişkin gerçekleri derlemek için özel bir çaba gösterdi. 2 Eylül 1854'te İspanya'da başlayan devrimci mücadele doruk noktasına ulaştığı sırada Engels'e "şimdi başlıca çalışma konum İspanya"[34] diye haber verdi. Çeşitli kaynaklardan çıkardığı alıntıları içeren beş defteri onun İspanya'daki burjuva devrimleri dönemini, ülkenin bütün tarihi ve uluslararası durumu çerçevesinde incelediğini gösterir.

Proleterya Devrimcilerinin Yetiştirilmesi
Alman İşçileri Arasında Devrimci Geleneklerin Korunması

Bir proleter partisinin kurulması için gerekli maddi koşulların bulunmadığı bu zaman aralığı içinde Marx ve Engels adım adım bunun zeminini hazırlamak için çalıştılar. Marx, işçi sınıfı hareketi içinde yer alanlarla temasını korumak, işçilerin hayatları ve ruh hallerine ve yeraltı gruplarının varlığına ilişkin bilgi toplamak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Marx işçi sınıfı hareketinin yasaklanmamış olduğu İngiltere ve ABD'de dostları ve mücadele arkadaşları aracılığıyla hareketin gelişmesini etkilemek için çaba gösterdi. Bu ülkelerde işçi sınıfı yayınlarının başlatılması ve Bilimsel Komünizm propagandasının sürdürülmesine katkıda bulunmaya çalıştı. Bütün güçlüklere karşın çeşitli ülkelerin proleter önderleriyle uluslararası bağlar kurmak için çaba gösterdi.

Marx'ın birinci uğraşı, Komünistler Birliği kadroları içerisinde ortaya çıkmış olan proleter devrimci kadroları etkilemek ve yoldaşlarını varolan durgunluktan bu kadroların bilgilerini artırmak için yararlanmaya zorlamaktı. Takipçilerini ve mücadele arkadaşlarını (özellikle Liebknecht, Wolff, Eccarius, Schramm, Pflander, Lochner, Imandt ve Pieper'i) zihni ufuklarını genişletmeleri, sağlam birer devrimci olmaları, bu zorlu dönemin güçlüklerinin üstesinden gelmekte ustalaşmaları ve devrim davasının zaferine inançlı ve kararlı olmaları için cesaretlendirdi. Marx ile ilgili

[33] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 23.
[34] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 389.

anılarında Liebknecht şöyle yazıyordu: "*Çalışın! Çalışın!* Ondan sürekli olarak duyduğumuz ve o müthiş beyninin ve kendisinin sürekli çalışmasıyla örneklerini sunduğu başlıca öğüt buydu."[35]

Kendisi sürekli sefalet çekmesine karşın Marx yoldaşlarıyla bıkmadan ilgilenir ve çoğu zaman elinde kalan son kuruşunu bile onlarla paylaşırdı. Kendi evi gerçekte çok mütevazi olmasına rağmen çok zaman devrimci göçmenler için bir sığınaktı. Köln Komünistlerinin Davası'nda yargılananlardan Abraham Jacobi Haziran 1853'de Londra'ya geldiğinde Marx ailesinin evinde sıcak bir ilgiyle karşılanmıştı. Jacobi beraat etmiş olmasına karşın yeniden tutuklanma korkusuyla yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştı. Wilhelm Pieper Marx'ın evinde uzun sürelerle kalır, öteki göçmenler de sürekli olarak gelip giderlerdi.

Marx, yoldaşlarının malî sorunlarını halledip geçimlerini sağlamaları için çok çaba harcardı. 1853'te artık geçimini terzilik yaparak kazanamayan Eccarius'un ABD'den sürekli bir muhabirlik bulması için çaba göstemiş, 1859'da Eccarius bir tüberküloz krizi geçirdiği zaman da ona ve ailesine yardımcı olabilmek için Jenny'nin elbiselerini rehine vermişti. Marx, Engels'le birlikte 1857'de iş bulabilmek amacıyla ABD'ye yaptığı sonuçsuz yolculuktan sonra İngiltere'ye dönen ve sağlık durumu nedeniyle Jersey adasına yerleşmek zorunda kalan Konrad Schramm'a da baktı.

İlk proleter devrimciler kuşağından gelenlerden birini kaybettiklerinde Marx büyük üzüntü duyardı. Köln Davası hazırlıkları sırasında 18 ay boyunca bir Prusya hapishanesine kapatılmış olan Roland Daniels'in 29 Ağustos 1855'de tüberkülozdan ölmesi üzerine büyük üzüntüye kapılmıştı. O sıra Engels'e büyük bir gazapla şunları yazmıştı: "Prusya polisinin iğrenç işlerinin dolaysız bir kurbanı olarak kaybettik onu."[36] Georg Weerth 30 Haziran 1856'da Küba'da tropik hummadan öldü. Marx'ın kısa süre önce Jersey'de ziyaret ettiği Konrad Schramm da Ocak 1858 ortalarında tüberkülozdan yatağa düştü.

Marx, Komünistler Birliği'nin en eski üyelerinden bazılarının burjuva dünyasının cazibesine dayanamayarak kaypaklaşmalarından ve bayağı huylar edinmelerinden çok sıkıntı duyuyordu. İşçi sınıfı hareketinde aktif olarak yer almaktan çekilenler arasında Dronke de vardı.

Siyasal sapıtmaları hoşgörü ile karşılamayan Marx, işçi sınıfına ihanet edenlerle bağlarını koparmakta zerrece duraksamazdı. Bu yüzden 1850'lerde ve 1860'ların başlarında Komünistler Birliği'nin eski üyeleri Hermann Becker, Heinrich Bürgers ve Johannes Miquel'in burjuva kampına geçtiklerinden emin olduktan sonra onları arkadaş ve muhatap olarak kabul etmeyi reddetti. Ancak yanlışlarını kabul edenlere karşı hoşgörülü ve yumuşak olurdu. 1856 baharında Marx, Komünistler Birliği'nde eskiden sekter bir fraksiyonun başını çeken Schapper ile yeniden barışmıştı.

Bütün güçlüklere karşın Marx çeşitli ülkelerdeki proleter ve demokratik çevrelere temas sağlamayı başarmıştı ve eski Birlik üyelerinin devrimci görevlerini yerine getirebilmek için yer altına inmiş oldukları Almanya'daki işçi sınıfı hareketinin önderleri ile olan temaslarına da büyük önem veriyordu.

Aralık 1853 sonlarında Marx, Birlik'in Batı Almanya'daki komünlerinin temsil-

[35] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 102.

[36] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 458.

cisi Düsseldorf'lu Alman sosyalisti Gustav Levy'yi ziyaret etti. Levy Marx'a Rhein Eyaletindeki işçilerin devrimci ruh hallerini anlattıktan sonra ondan silahlı bir ayaklanma için manevi destek almak istedi. Marx, mevcut koşullar altında bu düşüncenin yararsız ve zamansız olduğunu ona anlatabilmek için hayli uğraştı.

Levy'nin birkaç yıl sonra Şubat 1856'da Düsseldorf işçileri adına Marx'ı bir kez daha görmeye geldiğinde anlattıkları, Rhein eyaletindeki işçiler arasında devrimci propagandanın sürdürüldüğünü ve işçilerin Marx ve Engels'i hâlâ önderleri olarak görmeye devam ettiklerini açıkça ortaya koyuyordu. İşçiler Rhein Eyaletinde bir proletarya ayaklanması baş gösterecek olursa Marx ve Engels'in Almanya'ya gelerek siyasal ve askeri önderliği üstlenmelerini istiyordu. Marx, büyük bir incelik ve sabırla Levy'ye devrimci taktik ilkeleri açıkladı ve ondan işçilere Almanya'da bir genel devrimci kabarma ve Avrupa'da bir devrimci durum olmaksızın Rhein Eyaletinde girişilecek her ayaklanmanın başarısızlığa ve yenilgiye mahkûm olduğunu anlatmasını istedi. Marx, Paris proletaryası devrim işaretini çakar çakmaz büyük bir azim ve kararlılıkla devrimci eyleme geçilmesinin önemi üzerinde durdu. Şimdiyse tetikte durmak ve sabretmek gerekiyordu.

Marx, Alman işçileriyle olan temaslarını ve işçiler arasında Komünistler Birliği geleneklerinin korunup güçlendirilmesini Alman proletaryasının devrimci bir ruhla eğitilmesinin en önemli yolu olarak kabul ediyordu.

Marx ve 1850'lerde Chartism

Marx, 1850'lerde Chartist ajitasyonu yeni, sosyalist bir temel üzerinde yeniden başlatmak için gerçekten kahramanca çabalar gösteren Chartistlerin, sol, devrimci kanadının önderlerine yardımı sürdürdü. Marx ve Engels üye sayısının azalmış olmasına karşın, koşulların elverişli olması halinde, gerçekte o sıralar böyle bir parti kurma fırsatının bulunduğu tek ülke olan İngiltere Ulusal Charter Birliği'nin bir kitlesel proleter partisinin çekirdeği olabileceğine inanıyorlardı. Marx ve Engels'in İngiliz işçi sınıfı hareketine bu kadar dikkat göstermelerinin nedeni buydu.

Marx, Chartist önder Ernest Jones'un ilk sayısı 8 Mayıs 1852'de çıkan haftalık yayını *People's Paper*'ı yayımlamaya başlamasına büyük bir destek sağladı. Kendisi gazeteye parasız makaleler yazdığı gibi Eccarius, Pieper ve Cluss'un da yazmalarını sağladı. İlk on sekiz ay boyunca gazete çeşitli demeçlerinin dışında, Marx'ın, aralarında *Lord Palmerston* başlıklı ünlü yazı dizisinin de bulunduğu on yedi makalesini yayımladı. Marx bu makalelerinde okuyucuya İngiltere koşullarında devrimci proletarya taktiklerinin ilkelerini açıklıyordu.

Marx, gazete para sıkıntısına düştüğü ya da yazar bulamadığı zamanlarda daima Jones'un yardımına koşardı. Engels'e 2 Eylül 1852'de şöyle yazmıştı: "Kendi parasal dertlerimin yanında bir de gazetenin para işlerini halletmek için Jones'la birlikte Pontus'tan Pilate'e kadar günlerce koşturdum durdum."[37] Marx gazetinin yayın yönetimine de sık sık yardım ederdi. Marx'ın da yardımıyla *People's Charter* militan ve gerçekten devrimci bir proleter yayını oldu.

1853'de Chartistler işçileri Halk Fermanı için kavgaya sokmak amacıyla İngiltere'yi kasıp kavuran grev dalgasından yararlanmaya uğraştılar. Marx grev hareketinin

[37] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 124.

önemini vurguladı ve işçilerin, patronların ekonomik çıkarlarına saldırısına direnmedikleri takdirde "İngiltere'nin ve Avrupa'nın bütün işçi sınıfları (nın -ç.) kalpleri kırık, kafaları güçsüz, yıpranmış, dirençsiz, kurtuluşları antik Yunan ve Roma kölelerininki kadar olanaksız olduğu kanıtlanmış bir yığından başka bir şey olamayacak (larını - ç.)"[38] yazdı. Marx ayrıca Jones'un konuşma ve demeçlerinde yalnızca ekonomik talepler uğruna döğüşmenin yetersizliğini ve ekonomik mücadeleyi siyasal mücadeleyle birleştirmenin gerekliliği üzerinde durmasını da bütünüyle onaylıyordu.

Chartistler 1853 sonları ve 1854 başlarında sendikaları, sendikasız işçileri ve Chartist grupları içine alan Kitle Hareketi adında geniş bir işçi sınıfı örgütüyle örgütün yönetim kurulu görevini görmek üzere düzenli aralıklarla toplanan bir Emek Parlamentosu kurmak yönünde adımlar attılar.

İngiltere'deki ilk Emek Parlamentosu Jones'un teklifi ile 6 Mart 1854 ile 18 Mart 1854 arasında Manchester'de toplandı. Toplantıya onursal delege olarak çağrılmasına karşın Marx Manchester'e gidebilme olanağından yoksun olduğu için Parlamentoya 9 Mart 1854 tarihinde bir mektup yolladı ve bu mektup *People's Charter*'de basıldı. Marx mektubunda İngiliz proletaryasını "emekçi sınıfları ulusal ölçekte"[39] örgütleme görevini militanca üstlenmeye çağırıyordu.

Ne var ki, Marx'ın Emek Parlamentosuna bağladığı umutlar gerçekleşmedi; çünkü Parlamento işçi sınıfı hareketinin önündeki pratik sorunları görmezlikten gelen ve toplumsal sorunu küçükburjuva sosyalist çizgide çözümleme plânları yapmaya uğraşan tipik sendikacıların egemenliği altına girmişti. Program oluşturulurken Jones ve yoldaşları sendikacılara ve burjuva kooperatifçilerine büyük tavizler verdiler ve Chartist siyasal talepleri programa yazdırmaktan vazgeçtiler. Bir proletarya partisi için temel alınamayacak programıyla birlikte, Kitle Hareketi çok geçmeden çöktü.

1855 yazında Chartistler Londra'da, Parlamento'da yasalaşan Pazar Günleri Dükkânların Kapanması Hakkında Kanun'u protesto amacıyla iki büyük gösteri düzenlediler. Kanun, ücretlerini normal olarak cumartesi akşamları alan işçilerin aleyhineydi. 24 Haziran 1855 pazar günü ve ertesi hafta 1 Temmuz'da binlerce insan Hyde Park'ta toplandı. Marx ve Liebckneth gösterilerde yer aldılar ve ikinci gösteriye polis saldırdığında tutuklanmaktan zor kurtuldular.

Bu parlamalara karşın Chartizm bayrağı altındaki işçi sınıfı hareketi çözülmeye doğru gidiyordu ve siyasal eyleme karşı kayıtsızlık ve ilgisizlik vardı. Fakat bu güçlükler karşısında bile Marx, Chartistlere destek olmaktan geri kalmadı ve hareketi yüreklendirmeye ve ayakta tutmaya çalıştı. *People's Charter*'in dördüncü kuruluş yıldönümünü kutlamak için verilen 14 Nisan 1856'daki yemekte Marx kaçınılmaz sosyalist devrime ve proletaryanın yaratıcı devrimci gücüne sarsılmak bilmez güveni ile dolu olan en özlü konuşmalarından birini yaptı.

Marx, kitleler arasında çalışacak yerde, burjuva radikalleri, küçükburjuva göçmenler, çeşitli uluslararası komiteler, dernekler vbg. ile kısa ömürlü ve yararsız kampanyalar yürütmekle uğraşan Jones'un davranışlarından adım adım kaygılanmaya ve sıkıntı duymaya başlamıştı. Marx radikallerle yakın temasın, proletarya hareketinin bağımsızlığını kaybetmesiyle sonuçlanacağını söyleyerek Jones'u sü-

[38] *New York Daily Tribune* No. 3819, 14 Temmuz 1853.

[39] *The People's Paper*, No. 98, 18 Mart 1854.

rekli olarak uyarıyor ve ona çalışmasını fabrika bölgelerinde yoğunlaştırmasını, burjuva ve küçükburjuva unsurlarla bloklar oluşturmaya uğraşmakla zaman kaybetmemesini öğütlüyordu.

Ne var ki, Jones bu öğüde kulak vermedi. Radikallerle yaptığı uzlaşma Marx'ın *People's Paper* gazetesinde çalışmaya devam etmesini olanaksızlaştırmıştı. 1858 başlarından itibaren Ulusal Charter Birliği her bakımdan çöküntüye uğradı. Aynı yıl Haziran'da da *People's Paper* burjuva işadamların ellerine geçti. Marx en eski silah arkadaşlarından birinden ayrılmayı çok güç bulmakla birlikte bu yalpalama karşısında uzlaşmaz bir tavır takındı. 1 Şubat 1859'da Weydemeyer'e: "Ernest Jones'dan ayrıldım"[40] diye yazdı. 1860'ların başlarında Chartist önder devrimci tavrını yeniden takınınca Marx onunla dostça ilişkilerini yeniden kurdu.

Marx ve Engels, Jones'un ideolojik yalpalamalarını İngiltere'nin dünya sınai ve sömürgeci tekelini elinde tutmasının; sömürgelerin yağması yoluyla İngiliz burjuvazisinin biriktirdiği aşırı zenginliğin; ve burjuvaların, ellerini hazinelerinden uzak tutmaları için işçi sınıfı *seçkin*'lerini mutlu kılmaya hazır olmalarının bir sonucu olarak İngiliz işçi sınıfı hareketi içinde yoğunlaşan reformist akımlardan ileri geldiğini görüyorlardı. Burjuvazi, etkisi liberal sendikacıların egemenliği altına giren ve devrimci Chartist geleneklerini terkeden işçi aristokrasisini kazandığında İngiliz proletaryası bölünmüş, felce uğramıştı.

Amerikan İşçi Sınıfı Hareketiyle Bağlar

Güneydeki köle emeğine dayanan plantasyonların ülkenin ekonomik ve siyasal gelişmesini kösteklemesine karşın cumhuriyetçilik sistemi ve demokratik özgürlükler Birleşik Devletlerin kuzeyinde işçi sınıfının örgütlenmesine olanak sağlıyordu. İşçiler Batı'nın bakir alanlarına doğru göçü sürdürüyorlardı. Amerika'lı yerli olan işçilerle Almanya, İtalya ve İrlanda'dan gelen göçmen işçiler arasında bir çekişme vardı. İşçi kitlesi ideolojik bakımdan da çok geriydi.

Marx ABD'deki işçi önderleriyle bağlarını, her ikisi de Komünistler Birliği üyeleri olan Joseph Weydemeyer ve Adolf Cluss aracılığıyla sürdürüyordu. Marx 1851'den, artık Komünist fikirleri yaymaktan vazgeçtiği 1854'ün ikinci yarısına kadar Cluss'la sürekli olarak yazıştı. 1866 yılında ölünceye kadar Weydemeyer'le Marx iyi birer dost olarak kaldılar. Cluss ve Weydemeyer Marksizmin ABD'de yayılmasının öncüleri oldu. Marx'ın kimi eserlerini Birleşik Devletlerde yayınladılar ve basın yoluyla Bilimsel Komünizm düşüncesini yaydılar. 1853'de Birleşik Devletlere göçen Abraham Jacobi de onlara bir ölçüde yardımcı oldu.

Marx, Weydemeyer'in ABD'de Komünistler Birliği çizgisinde bir proleter örgütü kurmasına destek veriyordu. Marx, Weydemeyer'in 5 Mart 1853'de Amerikan Emek Birliği'nin kuruluşuna katılmasını da özellikle onayladı. Birliğin üyelerinin çoğu göçmen işçilerdi ve Weydemeyer örgütü Amerikan işçilerinin siyasal partisinin belkemiği haline getirmeye uğraşıyordu.

Marx'ın dostları ABD'de New York'ta çıkan Almanca *Die Reform* gazetesi aracılığıyla Bilimsel Komünizmi yaymaya çalışıyorlardı. Gazete 5 Mart 1853'te yayınlanmaya başlamış ve çok geçmeden Emek Birliği'nin organı haline gelmişti. 1854

[40] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 571.

Nisan ayı sonunda da yayınına son verdi. Marx, Weydemeyer ve Cluss'un gazetenin yazı kurulu üzerinde etkide bulunmalarını ve onu bir proleter organına döndürmelerini içtenlikle onaylıyordu. Onlara Avrupa'dan, yayınlanacak malzeme sağlamak ve Eccarius, Jones ve Piyer'in gazeteye yazı yazmaları için elinden geleni yaptı. Kendisi ve Engels'in ABD basınının sürekli muhabirleri olarak yazdıkları yazıların Almanca çevirilerini basmaları için Cluss'a ücretsiz verdi. ABD'li okuyucular için özellikle önemli olabilecek konular önerdi ve burjuva ideolojisine, özellikle ABD'li bayağı iktisatçı Henry Carey'in moda haline gelen teorisine karşı mücadele edilmesinde yardımcı oldu.

Marx'ın yardımları sayesinde *Die Reform* Amerika'nın en iyi işçi gazetelerinden biri oldu. Gazete mali güçlüklerin ve yazı kurulunun küçükburjuva üyelerin tutumlarının yol açtığı uyuşmazlıklardan ötürü kapandığı zaman Engels'e: "*Die Reform*'un kapanmasına çok canım sıkıldı"[41] diye yazmıştı.

Aralarında Friedrich Kamm ve Albrecht Komp'un da bulunduğu Weydemeyer'e bağlı bir grup Alman göçmeni Ekim 1857'de New York'ta Komünist Klüp'ü kurdular. Klübün önderleri arasında Baden ayaklanmasının savaşçılarından Friedrich Adolf Sorge da vardı. Klübün üyeleri Marx ve Engels'in yazıları üzerinde çalışıyor ve işçiler arasında yürüttükleri propagandada bunlardan yararlanıyorlardı. Önderleri Marx'la doğrudan temas kurma çabası içinde olan Kamm 19 Aralık 1857'de ona şunları yazmıştı: "Komünizm düşüncesi için bilimsel ve eleştirel mücadeleyi siz sürdürdüğünüze ve her zaman da sürdüreceğinize göre Eski Dünya'nın bütün Komünistlerinin öğretmeni ve parti önderi olduğunuz kuşkusuz ve bu nedenle örgütün ipleri merkez olarak size bağlanacaktır..."[42]

Komünist Klübün üyeleri, Marx'a Komünistler Birliği'ni Avrupa'da yeniden canlandırmasını önerdiklerinde Marx, onlara, işçi sınıfının içinde geliştiği Avrupa'daki yeni koşullar karşısında güçlerin böylesine kısmen dar bir çerçeve içerisinde birleştirilmesinin düşünülemeyeceğini söyledi. Marx kitlesel bir örgütlenmenin ve hepsinin de ötesinde devrimci teorinin formülasyonunun hazırlanmasını başlıca görevi olarak kabul ediyordu.

İlerici Burjuva Basınında Yazarlık

Marx, proleter yayınları için yazı yazmak olanağı bulunduğunda bile proletarya devrimcilerinin burjuva demokratik ve genel olarak ilerici basında yazmalarının yararına inanıyordu. Bu kanal gericilik döneminde çok daha önem kazanıyordu. Bu nedenle Marx, Ağustos 1851'de ABD'de yayımlanan burjuva gazetesi *New York Daily Tribune*'ün Londra muhabiri olması için yapılan teklifi kabul etti. O sıralar geçimini sağlayabileceği başka hiçbir kaynak olmadığından bu işe fena halde ihtiyacı da vardı.

Amerika'nın en çok okunan gazetelerinden biri olan *New York Daily Tribune* 1841'de, büyük bir yayıncı olmadan önce oldukça mütevazı bir kökeni olan Horace Greeley tarafından kurulmuştu ve ilerici burjuva çevrelerin ekonomik ve siyasal ideallerinin sözcüsü olmuştu. *Tribune* köleciliğin kaldırılması için kampanyalar

[41] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 362.

[42] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

açıyor ve en kararlı sözcülerini olmasa da genel olarak Siyah özgürlük hareketini destekliyordu. *Tribune*'ün burjuva Kuzey ve köleci Güney arasında o sıralarda baş gösteren çatışma karşısında izlediği çizgi en geniş toplum katlarının ruh haline uygundu ve büyük bir okuyucu kitlesine sesleniyordu. Fiyatının ucuzluğu dolayısıyla da halk tarafından tutuluyordu.

Gazetenin radikal görüşleri, yazı kurulunun etkin üyelerinden Charles Dana tarafından dile getiriliyordu. Dana bir zamanlar Fourier'in ABD'deki takipçileri ile yakın ilişkiler kurmuş ve sosyalist teorilere sürekli ilgi göstermişti. 1848 sonbaharında Köln'de Marx'la tanışan Dana onun bilgisine ve düşünce gücüne hayrandı. Marx'ın *Tribune* muhabirliğine çağırılmasını teklif eden de o olmuştu.

Engels, Marx'ın, Dana'nın teklifini kabul etmesini onayladı. O sıralar iktisat araştırmalarıyla meşgul olan Marx'ı yeni işinde elle tutulur bir şekilde destekleyebilmek için Marx'ın isteği üzerine *Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim* başlıklı bir yazı dizisini yazmayı üstlendi. Ağustos 1852'de Marx, kendisi de yazının yazılmasına katıldı. İlk başlarda Almanca yazıyor ve elyazmaları Engels tarafından İngilizce'ye çevrildikten sonra New York'a postalanıyordu. Ancak Ocak 1853'de Marx, "ilk kez Dana için bir *İngilizce* makale yazma riskini göze aldı."[43] Engels, Marx'ın İngilizce yazdığı ilk makalelerinden birini okuduktan sonra, "Övgülerimi kabul etmelisin. İngilizcen yalnızca iyi değil, harikulâde."[44] diye yazmıştı.

Bundan sonra iki arkadaş konuları bölüştüler. Marx daha çok ekonomik durum, Avrupa ülkelerinin iç ve dış siyasetleri, işçi sınıfı hareketleri ve demokratik hareketin gelişmesi, Engels de hemen hemen bütünüyle askeri olaylarla ilgilendiler; ancak Engels, başka konularda da pek çok makale yazdı.

Marx, haberlerini yazarken çok uğraşıyordu. Çoğu kez bir tek yazı ya da bir yazı dizisi yazmak için yığınla araştırma yapıyordu. Engels daha sonraları, "Bunlar alışılagelmiş haberler değil, tek tek Avrupa ülkelerinin ekonomik ve siyasal koşullarının derinlemesine incelenmesine dayanan ve çoğunlukla yazı dizilerinden oluşan araştırmalardı."[45] diye yazmıştı. *Tribune*'deki öteki yazılarla karşılaştırıldıklarında, Marx'ın yazıları, derinlikleri ve durumu, olayları ve kişileri kesin çözümleyişi ve önemli teorik genellemeleri içeriğiyle hemen ayırdedilebilirdi.

Marx'ın gazetecilik çalışması, özellikle ekonomi politik alanındaki teorik araştırmalarıyla bağlantılıydı. Ortaya çıkardığı gerçeklerin ve ulaştığı bilimsel yargıların çoğunu makalelerinde kullanırdı. Öte yandan günlük olaylar ve gerçeklerin gidişatını adım adım izlemek ve somut ekonomik gelişmeleri gözleme gerekliliği de iktisat teorisinin çözümleme temelini genişletmesine yardımcı oluyordu. Marx, *Tribune*'de dile getirdiği kimi düşüncelerini önemli iktisat eserlerinde kullandı. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* adlı eserinin önsözünde düzenli gazetecilik çalışmalarının, "ekonomi politik biliminin güncel alanı dışında kalan birçok pratik ayrıntı"[46] konusunda bilgi edinmesine yardımcı olduğunu belirtmişti.

Çok geçmeden okuyucular, Marx'ın *Tribune*'deki yazılarına özel bir dikkat göstermeye başladılar, bu da gazetenin itibarını yükseltti. Yazı kurulu üyeleri, bu ma-

[43] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 209.
[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 249.
[45] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 22, s. 340.
[46] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 506.

kalelerin teorik düzeyinin alışılmadık ölçüde yüksek olduğunun farkındaydı. Yazı kurulu 7 Nisan 1853 tarihli bir başyazıda, muhabirlerinin dikkat çekici yeteneklerini şöyle övüyorlardı: "Bay Marx, kendine özgü, oldukça kararlı görüşlere sahip bulunmaktadır; bunların kimilerine katılmaktan uzağız, ancak onun yazılarını okumayanlar, Avrupa'nın bugünkü siyasal sorunları hakkındaki en yararlı kaynaklardan birini kaçırmış olurlar."[47] Daha, 1 Temmuz 1853'te Jenny'ye gönderdiği bir mektupta, gazete sahipleri ve halkın, kocasının makalelerine çok değer verdiğini söylüyordu.[48] Marx'ın kimi makaleleri, aralarında *New York Times*'ın da bulunduğu başka gazetelerde yeniden basılmış ya da yazılarından alıntılar yapılmıştı. Bu makaleler, Avrupa'da da okunuyordu.

Ancak *Tribune* yayımcıları, ilerici de olsalar, muhabirlerine karşı tam bir patron tavrı takınıyorlar ve ödedikleri para karşılığında, ondan, elde edebilecekleri kadar değer elde etmeye bakıyorlardı. Başlangıçta, Marx'ın ne kadar para alacağı konusunda herhangi bir anlaşma yapılmış değildi ve ödenen az bir miktar para da, Marx'ın eline oldukça büyük gecikmelerle geçiyordu.

Yayımcılar, Marx ve Engels'in yazdıkları birçok makaleyi, ya burjuva okuyucular daha başka birşey istediği için ya da onların söyledikleri şeyleri beğenmedikleri için basmıyorlardı. 1856 yazında Dana, Engels'in Pan Slavizm üzerine bir yazı dizisini geri gönderdi. Marx'ın çarlık Rusya'sı ve Bonapartist Fransa'nın Daubian topraklarına yönelik siyasetlerine karşı yazdığı makalenin de başına aynı şey geldi. Yayımcılar, makaleleri elden geçirirken de pek dikkatli davranmıyorlardı. Çoğu zaman yazıları kısaltıyor ya da anlamı yazının içeriği ile çatışan eklemeler yapıyorlardı. Marx ve Engels'in gönderdikleri epeyce yazı da, imzasız başyazılar olarak yayınlanmıştı. Marx, bu "sahiplenme siyasetini"[49] şiddetle kınamasına karşılık protestoları herhangi bir yarar sağlamadı.

Marx çoğu zaman, yayımcıların, açıkça bir parti tutumunun benimsenmeyeceğine ilişkin kuralları yüzünden kimi konularda yazmakta çok büyük engellerle karşılaşırdı. Dana Aralık 1853'de Marx'tan, Alman felsefesi konusunda bir yazı dizisi yazmasını istemiş, ama bunların "Amerikan halkının dinsel duygularını sarsacak şeyler içermemesini",[50] başka bir deyişle Marx'ın ateizmi hiçbir şekilde savunmamasını istemişti. Marx, elbette bu koşulları kabul edemezdi. Dana, *Tribune*'de çalışan bir grup ilerici Amerikan gazetecisinin çıkartacakları *Yeni Amerikan Ansiklopedisi*'ne yazması için Marx'a, Nisan 1857'de, çağrıda bulunduğu zaman da aynı koşulları ileri sürmüştü. Bu koşullar Marx'ın felsefe tarihi, Chartism, sosyalizm ve komünizm hakkında yazılar yazmasını ister istemez olanaksızlaştırıyordu; bu yüzden o da, kendisini, daha çok askerlik konularıyla ve Engels'in bir mektubunda[51] şaka yollu, "cesur askerler" diye adlandırdığı ünlü adamların biyografileriyle sınırlandırmak zorunda kaldı. Bu makalelerin çoğu aslında Engels tarafından yazılmıştı; Marx da bu arada Napoléon'un generalleri ve diplomatları (Brune, Berthier, Bernadotte, Bourrienne) hakkında, Latin Amerika ulusal kurtuluş hareketinin önderi Si-

[47] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 235.
[48] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 306.
[50] Dana'dan Bayan Marx'a 16 Aralık 1853 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

mon Bolivar ve Almanya'daki 1848 devrimi savaşçılarından Robert Blum üzerine biyografik tanıtma yazıları yazdı.

Marx, sık sık *Tribune*'den kopacak raddeye geliyordu ama böyle bir gazete aracılığıyla da olsa, okuyucu kitlesiyle temas kurmanın önemini bildiğinden, bunu yapmıyordu. Biçimdeki esneklik ve sözcükleri dikkatli kullanmasıyla makalelerinde bilimsel, devrimci proleter düşüncelerini dile getirmeyi de başardı. Aslında, Marx ve Engels yayımcıların niyetlerine aykırı olarak, burjuva gazetesini, burjuva sisteminin sergilenmesi için kullandılar. Marx *Yeni Amerikan Ansiklopedisi*'ne yazdığı zaman bile, yayımcıların, yalnızca kuru akademik terimler içerisinde yazı yazmasını şart koşan direktiflerinden sıyrılmayı başardı. Yazıları, devrimci maddeci inançlarını ve ele aldığı olaylar karşısındaki parti tavrını yansıtıyordu.

1854 sonbaharında Marx, Lassalle aracılığı ile demokrat Alman burjuva gazetesi *Neue Oder Zeitung*'da yazma teklifi aldı. Gazete, Mart 1849'da devrim sırasında Breslau (Wroclaw)'da kurulmuştu ve gericiliğin ilk yıllarında varlığını sürdürebilen birkaç muhalefet gazetesinden biriydi. Bütün zaaflarına karşın, o sıralarda Almanya'daki tek legal demokratik yayın organıydı. Gazetenin yayımcısı Karl Essner'e yazdığı bir mektupta Marx: "*Neue Oder Zeitung*, bugünkü durumda, basında yayımlanması mümkün olan en ileri şeyleri yayımlıyor."[52] diyordu. Bu gazetede yazması, Marx'a Alman okuyucuları ile doğrudan temas kurma olanağı sağladı. Almanya'daki ilerici bir gazetenin yayımcılarının karşı karşıya bulundukları sansürün ve öteki güçlüklerin farkında olan Marx, onlara, "egemen güçlere karşı el altından sürdürdükleri"[53] mücadelede yapabileceği yardımın azamisini yapmayı görev bildi.

Marx'ın *Neue Oder Zeitung*'daki ilk makalesi 2 Ocak 1855'te basıldı ve sonraki birkaç ay boyunca Marx, gazeteye düzenli olarak her hafta bir iki haber yolladı. Gazetenin para sıkıntısı çektiğini öğrendiğinde de, yazılarını ücretsiz yazmak istediğini bildirdi. Marx, *New York Daily Tribune* ile *Neue Oder Zeitung*'a yazdığı yazıları bir arada yazıyordu. Engels'in Amerikan basını için İngilizce olarak yazdığı, Kırım Savaşı'ndaki askeri harekâtlar üzerine incelemeleri de, *Neue Oder Zeitung* için Almanca'ya çevirdi.

Gazete o kadar sıkışık bir durumdaydı ki, 1855 Ekim başlarında Elsner, Marx'tan, artık kendilerine haber yollamamasını istedi ve yılbaşıdan sonra da gazetenin yayımına son verdiler.

Marx ve Engels, *Neue Oder Zeitung*'a yazdıkları makalelerden, Almanya ve bütün Avrupa'daki başlıca demokratik çevrelere, Kırım Savaşı'nın yol açtığı karmaşık uluslararası durumun gerektirdiği devrimci taktikleri göstermek için yararlandılar. Kimi makaleler, Prusya yönetici kliğinin Rus Çarlığı ile süregiden flörtünü hedef alıyordu. Marx ve Engels mecazlı bir dil kullanarak, Alman, en çok da Prusya burjuvazisinin tutumunu eleştirdiler. Marx, makalelerinin çoğunda, İngiliz anayasal düzeninin halka-karşı özelliklerini ortaya koydu ve onu geleceğin Alman devlet modeli olarak gören liberal siyasal ideallerini çürüterek burjuva demokratların meşrutiyetçi hayallerine de bir darbe indirmiş oldu. Marx, İngiliz proletaryasının eylemlerinden bazı örnekler vererek, Alman okuyuculara, kitlelerde yeni bir devrimci

[51] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29. s. 127.
[52] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 622.
[53] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 610.

enerji kabarmasının işaretlerinin bulunduğu ve gericilik döneminde bile işçi sınıfının militan ruhunun sindirilemediğini anlatmaya çalıştı.

Gazete Yazarı Olarak Marx

Marx'ın *New York Daily Trubune* ve *Neue Oder Zeitung*'da çıkan makale ve haberleri, onun bir proleter yazar olarak gericiliğin inanılmaz güçlüklerle dolu koşullarında kapitalizmin, Avrupa devletlerinin gerici siyasal sistemlerinin ve egemen sınıfların halka-karşı siyasetlerini coşkuyla *sergileyerek* kitlelerin devrimci duygularını canlandırmakta gösterdiği yeteneklerin parlak bir yansımasıdır. Marx, gericilik döneminin toplum hayatında artık hiçbir devrimci altüstlüğün olmayacağı bir sessizlik döneminin başlangıcı olduğunu ileri süren gericilerle iyi niyetli burjuvaların iki yüzlü iyimserliklerini bıkıp usanmaksızın eleştirdi. Sanayi ve ticarette süregiden canlanmayı, sanki sonsuza kadar sürecekmiş gibi gösteren "resmi ekonomi falcıları"na karşı iğrentiden başka hiçbir duygu beslemedi. "O güne kadar hiçbir zaman tek başına bir refah dönemi olmuş değildi, ama onlar bu fırsattan, *bu sefer* madalyonun arka yüzünün bulunmadığını, amansız *kaderi bu sefer* teslim aldıklarını kanıtlamak için yararlanıyorlardı."[54] Burjuva iktisatçıların tersine Marx, ekonomik büyüme en üst noktasındayken, bunu izleyecek krizin, 1847'dekinden çok daha derin ve çok daha geniş olacağını tahmin ediyordu.

Marx, burjuva ideologlarının, ekonomik zenginleşmenin emekçi halka sonsuz bir refah getirdiğini söylerken, doğruyu dile getirmediklerini ileri sürdü. Ekonomik tırmanışın, emekçi halkın sıkıntılarını hiçbir zaman azaltmadığını, alt tabakaların artan sefaletini yok etmediğini, fabrikalarda çalışanların toplumsal yoksulluklarını, fiziksel ve ruhsal çöküntülerini de ortadan kaldırmadığını kanıtlamak için yüzlerce olguyu ortaya getirdi. Ekonomik zenginleşme, işçi sınıfının başbelası işsizliği dahi ortadan kaldırmış değildi.

Marx, maddi refah araçlarıyla boğulan İngiltere'de, kapitalist zenginleşmenin bedelinin, insanların daha hayatlarının başlarında beslenme yetersizliğinden ölmeleri ve binlerce insanın yoksulluk ve topraksızlık nedeniyle anayurtlarından okyanus ötesine göçmeleriyle emekçi halka nasıl ödetilmekte olduğunu gösterdi. Bu bedel, iki toplumsal olguda -zorunlu göç ve açlık- kendini gösteriyordu. Marx, kapitalist toplumda kamusal zenginliğin, bir avuç sömürücü bunun nimetlerinden yararlanırlarken, geniş çoğunluğun dayanılmaz sıkıntılara ve çöküntüye mahkûm edilmesi pahasına arttığını vurgulamaktan hiçbir zaman bıkmadı. Böyle bir toplumda ilerleme, hayat suyunu, kılıçtan geçirilenlerin kafatasından başka birşeyden içemeyen iğrenç bir put"u[55] andırıyordu.

Marx, kapitalist gerçekliği aslına uygun bir biçimde tasvir ederken hiçbir zaman yakınma ve sızlanmalardan öteye geçemeyen küçükburjuva yazarların duygusallıklarına kapılmadı. Gerçek bir devrimci olan Marx, kapitalist ekonominin başarılarını ve kapitalizmin çelişkilerinin derinleşmeye devam etmesini, yeni bir toplumsal sistemin temellerini atacak olan geleceğin toplumsal devriminin önkoşullarını yaratan kaynak olarak görüyordu. Marx şöyle yazmıştı: "Burjuva sanayisi ve burjuva tica-

[54] *New York Daily Tribune* No. 3601, 1 Kasım 1852.
[55] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 499.

reti, tıpkı yerkabuğunun yüzeyini jeolojik devrimlerin yaratması gibi, yeni bir dünyanın maddi koşullarını yaratıyor."[56]

Marx, güçlü devrimci sezgileriyle, proletaryanın güçlenmesinin kaçınılmaz olduğuna olan inancını ve tarihin yaptığı her ileri atılımın proletaryanın dünyayı değiştirme ve dönüştürme yüce görevine başlayacağı zamanı yakınlaştırdığını dile getiriyordu.

Marx, makalelerinde gerici rejimlere karşı mücadelede başlıca umutlarını bağladığı işçi sınıfının bütünleşmesine ilişkin bütün işaretler üzerinde dikkatle duruyordu. Dış koşullar ne olursa olsun, ister devrimin alevleri göğe yükselsin, isterse en karanlık gericilik günleri olsun, Marx amacına hep sadık kaldı: Proletaryanın tarihsel görevini yerine getirmesine yardımcı olmak ve bıkıp usanmadan proletaryayı mücadeleye çağırmak.

Britanya'nın Siyasal Sistemi Konusundaki Yazılar

Marx o sıralar en gelişmiş kapitalist ülke olan Büyük Britanya'ya büyük önem veriyor ve kapitalist dünyada yürürlükteki ekonomik süreci esas olarak bu "sermaye metropolü"nün ekonomik gelişmesi temelinde inceliyordu. Marx İngiliz devlet sisteminin, bu ülkedeki egemen sınıf siyasetinin ve çeşitli partilerle grupların tutumlarının kapsamlı bir çözümlemesini yaptı. Bu çözümlemelerini "İngiltere'de Seçimler-Toryler ve Whigler" başlıklı makalesinde, 1852-1855 yılları arasındaki Aberdeen koalisyon hükümetini çözümleyen "Chartistler" başlıklı bir haber dizisinde, *Lord John Russel* başlıklı kitapçığında, "İngiliz Anayasası", "Palmerston ve İngiliz Oligarşisi" ve "İngiliz Seçimleri" başlıklı makaleleriyle birçok başka eserinde ortaya koydu.

Marx'ın kendisini yerine getirmekle yükümlü kıldığı görevlerden biri de kapitalist Büyük Britanya'nın özgürlüğün ve siyasal eşitliğin beşiği olduğuna ilişkin liberal efsaneyi açığa çıkartmaktı. Marx böylece, "kapitalizmin despotluğunun ve emeğin köleliğinin"[57] öteki ülkelerden çok daha fazla geliştiği ülkeye ilişkin hayalleri yıkmayı amaçlıyordu. Marx, İngiliz halkının kazanmış olduğu kimi demokratik özgürlüklere karşın ülkenin siyasal sisteminin bir bütün olarak tutucu ilkelere dayandığını gösterdi. Hiçbir şey hükümette, devlet memurluklarında ve parlamentoda tekel kurmuş olan toprak sahibi aristokrasisinin ve burjuva (esas olarak mali ve ticari) *seçkinlerin* siyasal ayrıcalıklarını sarsmış değildi. Siyasal iktidar egemen partilerin birinin elinden ötekine geçiyordu: Kimi zaman toprak sahibi aristokratların çıkarlarının sözcülüğünü yapan ve "toprak rantı dışında hiçbir şeyden hoşlanmayan" Torylerin (Muhafazakârlar), kimi zaman da "burjuvazinin, sınai ve ticari orta sınıfın *aristokratik temsilcileri*"[58] Whiglerin (Liberaller) eline. Bu iki parti sistemi, egemen burjuva-aristokrat oligarşinin egemenliğini korumak üzere manevralar yapabilmesine ve kitleleri sanki siyasal güçler arasında serbest bir seçim yapılıyormuşçasına aldatmasına olanak sağlıyordu.

Marx İngilitere'de yeni bir sürecin gerçekleşmekte olduğunu gördü. Bu süreç toprak sahipleri aristokrasisinin sanayi burjuvazisi ile koalisyona girmesi, oligarşik

[57] Marx ve Engels, *İngiltere Üzerine Makaleler*, Moskova, 1971, s. 216.
[58] Marx ve Engels, *İngiltere Üzerine Makaleler*, Moskova, 1971, s. 110 ve 112.

rejimin gittikçe burjuvazinin çıkarlarına uydurulması, yavaş yavaş burjuva partilerine dönüşen eski partilerin yeniden inşası süreciydi. Toryler büyük burjuvazinin partisi muhafazakârlara; Whigler de orta ve küçükburjuvazinin daha geniş kesimlerini kucaklayan liberallere dönüşüyorlardı.

Marx, burjuva-oligarşik rejimin ülkenin gelişmesini engellediğini ve herhangi bir demokratik değişimi önlediğini vurguladı. Parlamentonun yasama faaliyeti bir yumuşatma görevine dönüşmüştü ve bu en çok bütçeler ve mali reformlarda göze çarpıyordu. Mali oligarşinin temsilcileri bütçelerini yaparlarken "ötesinde emekçilerin kazançlı çıkacakları, aristokratlarla orta sınıfların zarar edecekleri"[59] çizginin bir adım ötesine geçmemeye dikkat ediyorlardı.

Marx, İngiliz oligarşisinin en tanınmış üyelerini çoğu kez siyasal tasvirleri aracılığıyla sergiliyordu. Marx'ın 19. yüzyıl İngiliz devlet adamları sergisi -Palmerston, Russel, Aberdeen, Clarendon, Gladstone, Derby ve Disraeli- bu burjuva aristokrat siyasetçilerin belli başlı özelliklerini renkli ve sert hicivleriyle ve tam bir kesinlikle teşhir eder. Marx oligarşinin burjuva muhalifleri, sığ siyasetleri, kitle eyleminden duydukları ürküntü ve bağımsız işçi sınıfı hareketine düşmanlıklarıyla bilinen Serbest Ticaret savunucuları Bright ve Cobden'i de büyük ölçüde eleştirdi. Onlar "geleceğin sahibi olan yükselen düşmanlarını güçlendirmektense, yok olmakta olan hasımlarıyla göründüğünden daha önemli uzlaşmalar yapmayı tercih ediyorlardı."[60]

Marx İngiltere'deki halka-karşı siyasal düzeni kınasa da, objektif proleter siyaset adamı olarak bu düzeni somut bir yaklaşımla ele alıyordu. İngiltere'deki rejim tutucu olmakla birlikte gene de kıtadaki öteki rejimlerden çok daha fazla işçilerin yararınaydı. Ne kadar güdük olursa olsun İngiltere'de basın, örgütlenme ve toplantı özgürlüğü vardı. İngiliz proletaryası parlamento ve hükümet üzerine "dışarıdan baskı" yapabilme olanağına sahipti. Öteki Avrupa ülkelerinin tersine İngiliz işçi sınıfı, nüfusun önemli bir çoğunluğunu oluşturuyordu. O dönemde İngiltere'de kıtadaki gibi yaygın bir askeri ve bürokratik devlet makinesi de yoktu. Bütün bunları göz önüne alan Marx, kıtadaki ülkelerin aksine İngiltere'de işçi sınıfının iktidara barışçı yoldan geçebileceği sonucuna vardı. İngiliz proletaryasının (ister barışçı yoldan olsun isterse olmasın) iktidarı devralabilmesi için Marx, mevcut parlamenter sistemin köktenci bir şekilde elden geçirilmesi ve bütün siyasal düzenin demokratikleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Marx'ın Chartist programa bu kadar çok önem vermesinin ve Chartist ajitasyonun geliştirilmesi için bu kadar çok çaba harcamasının nedeni buydu.

Marx, İngiltere'de herkese eşit oy hakkı talebinin kıtadakinden farklı bir anlamı olduğunu söylüyordu. Bu talep kıtada bir burjuva demokratik programın ötesine geçmiyor ve Bonapartist Fransa'da olduğu gibi çoğu kez gerici güçlerce demagojik bir şekilde kullanılıyordu. İngiltere'deyse öteki radikal taleplerle birleştirildiği takdirde bir poroleter slogan halini alıyordu. İngiltere'ye herkes için eşit oy hakkının getirilmesi ve Ferman'da yer alan öteki noktaların gerçekleştirilmesi, İngiliz proletaryasının siyasal uyanıklığının artması ve örgütlenmesi, İngiliz işçilerinin bir devrimci proleter partisinin kurulması gibi önemli maddi önkoşulların gerçekleşmesiyle işçi sınıfının iktidarına yol açabilirdi.

[59] *The People's Paper*, No. 51, 23 Nisan 1853.

[60] Marx ve Engels, *İngiltere Üzerine Makaleler*, s. 118.

Marx ve Engels, Bonapartizmi, Fransa ve bütün Avrupa'daki işçi sınıfının ve demokrasinin başlıca hasmı olarak görüyor ve Bonapartizme karşı mücadeleyi de uluslararası işçi sınıfı hareketinin karşısında duran başlıca görev olarak kabul ediyorlardı.

Marx basında çıkan makalelerinde, *Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire*'inde ortaya koyduğu Bonapartist rejime ilişkin çözümlemesini daha da genişletti. Rejim üzerine makalelerinin her biri Fransa'daki Bonapartist kliğin keyfi davranışlarını öfkeyle lanetleyen birer el kitabı, egemen *seçkinlerin* burjuva toplumu ve burjuva devleti içindeki karşı devrimci evriminin bilimsel incelenişine eklenen bir başka sayfa, Bonapartist monarşinin karakterinin burjuva devlet biçimlerinden biri olarak incelenişidir.

"Küçük Bonaparte'ın Fransa'sı", Lois Napoléon'un Sonunun Başlangıcı", "Pretorianların Egemenliği" başlıklı makalelerinde Marx, Bonapartist devletin burjuvazinin büyüyen karşı-devrimci eğilimlerini ve "yalın kılıç", artan şiddet ve polis despotizmi sayesinde açık diktatörlüğe kayışını yansıtması üzerinde önemle duruyordu. Bonapartist rejim burjuva toplumunun en üst tabakasında yayılmakta olan çürümenin de izlerini taşıyordu. Rüşvet ve yolsuzluk Savaş Bakanlığı da içinde olmak üzere asalak devlet mekanizmasının her tarafına yayılmıştı. Marx 1856 baharında: " İkinci İmparatorluğun hayat kaynağı Fransız Ordusunu yiyip bitiren kanserdir - hırsızlık ve yolsuzluk,"[61] diye yazıyordu.

Marx "Fransa'da Tahıl Fiyatlarının Düzenlenmesi Tasarısı" başlıklı makalesi ve öteki yazılarında III. Napoléon'un aynı anda hem kırsal Fransa'nın patronu hem "kentlerin hizmetindeki proleterlerin bir çeşit koruyucusu" hem de Fransız burjuvazisinin gözünde "mülkiyetin koruyucusu" olarak gözükme çabasıyla sınıflar arasında ip cambazlığı yaptığını gösterdi.[62]

Marx bu, "bütün sınıfları memnun etme" siyasetinin temelden sakat olduğuna işaret etmekle birlikte Bonapartist yetkililerin "Fransız işçi sınıfının bilincini satın alma" girişimlerini de hiçbir zaman zararsız bir masal olarak kabul etmiyordu.[63] Bonapartist toplumsal demagoji doğurduğu tehlike karşısında işçileri uyarmayı ve bu demagojinin sallantılı, mütereddit işçiler üzerindeki çürütücü etkisini açıklamayı bir görev olarak benimsiyordu.

Marx, Bonapartist kliğin ulusal hareketleri kendi çıkarları için kullanma çabalarını da büyük bir tehlike olarak görüyor ve Kossuth ile Mazzini'yi bu işe karışmamaları, Bonapartist bozgunculuğun sıradan birer aracı olmamaları ve Macaristan ve İtalya'daki ulusal kurtuluş davasına zarar vermemeleri için uyardı. Marx Mart 1858'de yazdığı "Mazzini ve Napoléon" başlıklı makalesinde ünlü İtalyan demokratın, Bonapartist siyasetin ulusal soruna bağlı özünü kavramış olmasından duyduğu hoşnutluğu belirtiyordu.

Marx'ın makaleleri büyük mali baronların ve sanayicilerin muazzam kârlarının önündeki bütün engelleri kaldıran İkinci İmparatorluk rejiminin sınıf temelinin ser-

[61] *The People's Paper*, No. 205, 5 Nisan 1856.
[62] *New York Daily Tribune* No. 5507, 15 Aralık 1858.
[63] *New York Daily Tribune* No. 5287, 1 Nisan 1858.

gilenmesine yardımcı oldu. Sınırsız kambiyonun Fransa'yı bir "kumarhane"ye döndürdüğünü ve hisse senedi ve tahvil borsasındaki spekülasyonların da iktisat yasalarını bir yana atmış olan "imparatorluğun hayat kaynağı" haline geldiğini yazdı.[64] Marx bir yazı dizisinde III. Napoléon'un özel himayesi altındaki *Crédit Mobilier* adındaki bir bankayı ele alıyordu. Bu bankanın aralarında kanal ve demiryollarındaki yatırımları da bulunan sanayi girişimlerindeki işlemlerini çözümleyen Marx, bankaların ekonomideki rollerinde meydana gelen değişmelere, gelişimini daha sonra kapitalizmin en son aşamasında tamamlayacak olan bir sürecin başlangıçlarına işaret etti. Marx'ın şu sözleri sanki kehanet gibiydi: "Borsa şirketlerinin sanayiye girişleri modern ulusların ekonomik hayatlarında yeni bir çağın başladığını göstermektir."[65]

Marx, Bonapartist basının Fransa'nın ekonomik "başarılarını", hükümetin gösterişli harcamalarını ve (gizli amacı "iç kaynaşmaları engellemek"[66] olan) başkentin yeniden inşasını göklere çıkarmasının, İkinci İmparatorluğun iç dengesizliğini, yönetici kliğin dışarıda oynadığı kumarla kurtulmaya çabaladığı iflasını gizlemeye hizmet ettiğini çok açık bir biçimde görüyordu. Rejimden hoşnutsuzluk en geniş kesimler arasında yayılmaktaydı ve 1857'de de "toplumun yüzeyinin derinliklerdeki ateşin hareketiyle çatlamaya başladığı"[67] görülüyordu.

Marx, İkinci İmparatorluğun kaçınılmaz çöküşünde başrolü oynayacak olanın burjuva muhalefeti değil, başta gürbüz Fransız proletaryası olmak üzere halk kitleleri olduğunu göstermeye çalışıyordu. 25 Mart 1853'te tanınmış devrimci Raspail'in eşinin cenaze törenine katılan işçilerin Bonapartist rejime karşı giriştikleri bir gösteriden sonra Marx, Cluss'a, "Proletarya aslanı ölmedi"[68] diye yazıyordu. Marx, o sıralar hapiste olan Fransız işçilerinin önderi Auguste Blanqui'nin bitmez tükenmez enerjisine büyük umutlar bağlıyordu.

Avrupa'daki gericilik Marx'ın durmaksızın belirtiği gibi karşı-devrimcilerin birleşik çabalarıyla güçlendiriliyordu. Prusya'daki Hohenzollern hanedanı bu garip polis ve jandarma ortaklığı içinde aktif bir yer alıyorlardı.

Marx'ın haberlerinin çoğu Prusya'daki durumu ele alıyor ve kadidi çıkmış Junker gericiliğine ve gericiliğin Alman Konfederasyonu'ndaki kalesi Prusya monarşisinin bürokratik polis düzenine karşı yorulmak bilmez bir mücadele ruhu yayıyordu.

Marx, "Prusya Kralının Günahkârlığı" ve "Prusya'da Olanlar" başlıklı makalelerinde Prusya gericilerinin 1848 devrimi sırasında gerçekleştirilmiş bütün reformların izlerini ortadan kaldırma ve bu müthiş yılın anısını silip atma niyetlerini sergiliyordu. 1848 Anayasası'nda yapılan sayısız değişikliğin, "devrimci patlamanın en son belirtilerini de silip süpürmek için girişilen bütün bu usandırıcı işlerin"[69] ardında yatan anlam buydu. Marx, Prusya Eyalet Meclisi'nin "bir aldatmacadan başka bir şey" olmadığını ve "uyduruk bir kurum"[70] olduğunu söyledi.

[64] *New York Daily Tribune* No. 9694, 5 Mayıs 1856 ve No. 5028, 1 Haziran 1857.
[65] *New York Daily Tribune* No. 4751, 11 Temmuz 1856.
[66] *New York Daily Tribune* No. 5312, 30 Nisan 1858.
[67] *New York Daily Tribune* No. 5075, 27 Temmuz 1857.
[68] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 574.
[69] *New York Daily Tribune* No. 5471, 3 Kasım 1858.
[70] *New York Daily Tribune* No. 3948, 12 Aralık 1853.

Marx'ın "Hohenzollernlerin Kutsal Hukuku" başlıklı makalesi bu hanedanın yükselişinin Prusya siyasetinin 19. yüzyılda sürdüregeldiği gerici özelliklerini açığa çıkardığını gösterdi. Adi hırsızlıklar, büyük devletlerle komşularına karşı arkadan haince ilişkiler kurmak, daha sonraları Prusya Krallığını ele geçiren Brandenburg Elektörleri'nin iğrenç amaçlarına ulaşmakta yararlanageldikleri geleneksel araçlardı.

Marx, Prusya gericiliğinin yeniden inşa edilmeye başlanmasının, Alman burjuvazisinin kararsızlığı ve korkaklığının bir sonucu olduğunu ve burjuvazinin Prusya'da ve bir bütün olarak Almanya'da hükümete karşı kararlı bir eyleme girişme yeteneğini yitirdiğini ve halk hareketlerinden ölümden korkarcasına korktuğunu söyledi. Burjuvazinin bütün kaygı ve özlemleri kendi çıkarlarının korunmasıydı. Mevcut düzene karşı muhalefeti yansıtan ilerici felsefeye karşı bütün ilgisini kaybetmişti: "Fikir spekülasyonlarının yerini borsa spekülasyonları almıştı."[71]

Junkerlerin kendilerinden emin görünüşleri, burjuvazinin Junkerlere kölece itaatkârlığı Almanya'daki gerici düzenin sağlam temellere oturduğunun kanıtı değildi. Sanayi ve ticaret bütün ülkede gelişiyordu. Bir zamanların aristokratik gösteri alanı Berlin artık bir makine sanayii merkezine dönüşüyordu. Yeni bankaların sayısı Alman Parlamentosundaki prenslerin sayısından çok fazlaydı. Sanayi devriminin en önemli sonucu (proletaryanın oluşması ve küçükburjuvaziyle köylülüğün ortadan silinmeleri) ile ülkenin birleştirilmesi gibi bir önemli tarihsel yükümlülük bir arada ülkedeki toplumsal gerginliği artırıyor ve Marx'ın Avrupa'nın bu bölgesinde toplumsal ve siyasal değişikliğin hızla gerçekleşeceğini ummasına yol açıyordu.

Avusturya İmparatorluğu gericiliğin Avrupa'daki dayanaklarından birisiydi. Parça parça olmuş, çok uluslu bu mutlakiyetçi devleti bir arada tutan, Hapsburgh yönetimi altındaki ulusların kendi aralarındaki çekişmelerdi. Bununla birlikte Marx, "Avusturya'nın İflası"başlıklı makalesinde ve öteki yazılarında tarihin yükselişinin yüzyıllardır ayakta duran gerici monarşinin temellerini çökerttiğini yazdı. Bürokratik ve polisiye yöntemler, ulusal kurtuluş mücadelesi, iç bunalım, mali ve diğer sorunlar türünden merkezkaç kuvvetlerin etkisini ortadan kaldıramazdı.

Kendilerini muhafızlar, darağaçları ve zindanlarla çevrelemiş olan gerici yöneticiler "devrimci depremin, ilk kıpırdanışlarıyla birlikte Avrupa tahtlarını temelden sarsacağını hissediyorlardı."[72] Marx'ı okuyanların devrimci kabarış Kıta'yı bir kez daha yaladığında bu çürümüş rejimlerin başlarına neler geleceğinden hiçbir kuşkuları kalmıyordu.

Kapitalist Devletlerin Sömürgecilik Siyasetlerinin Sergilenmesi

Marx'ın 1850'lerden sonra sömürge ve bağımlı ülkelerin tarihlerine karşı gittikçe artan bir ilgi duyduğunun işaretleri görülür. O yıllardan başlayarak geri ülkelerin kapitalist devletlerce sömürge esareti altına sokulmaları büyük hız kazanmıştı. İngiltere 1849'da Pencab'ı da kendisine bağlayarak Hindistan'ın fethini tamamladı; 1852'de Pegu'nun Burma Eyaleti'ni ele geçirdi; Çin'e (1840-1842, 1856-1858 ve 1860), Afganistan'a (1838-1842) ve İran'a (1856-1857) karşı sömürge savaşları aç-

[71] *New York Daily Tribune* No. 4694, 5 Mayıs 1856.
[72] *New York Daily Tribune* No. 3170, 8 Mart 1853.

tı; Güney Afrika'daki varlığını da genişletti. Fransız sömürgecileri Uzak Doğu'nun fethiyle meşgullerdi ve Cezayir'deki Arap ve Kabil kabilelerine karşı intikam hareketlerini artırıyorlardı. ABD burjuvazisi sömürgeci genişlemede aktif olarak yer almaya başlıyordu; ama Asya ve Afrika ülkelerindeki halk kitlelerinin de sömürgecilere karşı direnişleri büyüyordu.

Marx ve Engels Doğu'daki olayları çok yakından izliyor ve bu konudaki düşüncelerini basında ortaya koyuyorlardı. Marx ve Engels sömürgecilik siyasetinin esas özelliklerini sergiliyor ve işçi sınıfının ezilen halkların kurtuluş mücadeleleri karşısındaki tutumunu formüle ederek proleter enternasyonalizmi ilkeleri için teorik dayanak sağlıyor, ulusal sorun ve sömürge sorunu konusundaki devrimci proleter öğretiyi geliştiriyorlardı. Sömürge sorunları konusundaki araştırmaları Marx'a kapitalist üretim biçiminin incelenmesi bakımından fazladan araştırma malzemesi sağladı ve bu daha sonra *Kapital*'e de yansıdı.

Ancak Marx, sömürgeci siyasetleri ve bu siyasetlerin mimarlarının sergilenmesi bakımından salt teorik çözümlemeden çok daha fazlasını yaptı. 19. yüzyıl ortalarında daha henüz en önde gelen Avrupalı demokratlar bile Doğu halklarına karşı küçümseyici bir tavır içindelerken tutarlı proleter devrimci tavrı dile getirebilmek için büyük cesarete ve bu halkların bağımsız gelişme çizgilerini savunmak için azim ve kararlılığa gerek vardı. Buysa, egemen gelenek ve önyargılara cepheden meydan okumayı gerektiriyordu.

Marx, "Hindistan'daki İngiliz Egemenliği", "Doğu Hindistan Şirketi - Tarihi ve Sonuçları" ve "Hindistan'daki İngiliz Egemenliğinin Muhtemel Sonuçları" gibi makalelerinde incelediği İngiltere'nin en geniş sömürgesi Hindistan'a, özel bir önem veriyordu. Marx, Çin'deki olayları da çok yakından izliyordu. "Çin'de ve Avrupa'da Devrim", "Çin ile İngiltere'nin Kavgası" ve "Afyon Ticaretinin Tarihi" başlıklı makalelerinde Marx, İngilizlerin, Fransızların ve diğer sömürgecilerin Uzak Doğu'da Çin'i kurban ederek yürüttükleri genişleme siyasetini lanetliyordu. Marx Avrupalı istilâcıların İran, Türkiye, Afganistan ve Burma'daki etkinlikleriyle de yakından ilgileniyordu. "İyonya Adaları Sorunu", "Hindistan Sorunu - İrlanda'nın Kira Hakkı" ve "İrlanda'daki Heyecan" başlıklı makalelerindeyse (1815'ten 1856'ya kadar İngiliz himayesinde bulunan) Korfu ve aynı takımadada yeralan, öteki adalarda yaşayan Yunan nüfusun statüsünü ve ortaçağda İngiltere'nin sömürgesi haline gelmiş olan İrlanda'daki durumu inceliyordu.

Sömürgecilik siyaseti kapitalist sistemin en iğrenç ve en kan içici yanlarının yansımasıydı. Marx, Hindistan'daki İngiliz egemenliği konusunda şöyle diyordu: "Burjuva uygarlığının derinlerindeki iki yüzlülük ve ta en içinde barındırdığı barbarlık, saygıdeğer kılıklara büründüğü anavatanından, çırılçıplak soyunduğu sömürgelere yönelirken, karşımıza bütün örtülerinden arınmış olarak çıkar."[73] Marx, burjuva ideologların sömürgecilere bir uygarlaştırma misyonu yüklemelerine ve onları sanki fethettikleri ülkelerin halklarının refahını düşünüyormuş gibi gösteren iki yüzlü çabalarına karşı korkunç bir öfke duyuyordu. Marx, yazılarında sömürge savaşlarının en yüzsüz korsanlık ve kaba bir kanunsuzluk ve keyfiliğin dışavurumu olduğu üzerinde ısrarla duruyordu.

Hindistan'ın İngilizlerce fethedilmesi, İngiltere'nin sömürgeci rakipleri Portekiz,

[73] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 498.

Hollanda ve Fransa'yla giriştiği sert mücadeleyle elele giden arsızca bir köpeksilik, kaba ve ilkel bir hıyanetten ve misli görülmemiş vahşetten oluşan bir dizi haydutluktan başka bir şey değildi. Eski bir uygarlığın sahibi olan bu koca ülkenin kanla fethedilmesinde başrolü "Hindistan'dan para sızdırmak için bu ülkeyi ele geçiren Maceraperest İngiliz tüccarlarının şirketi"[74] Doğu Hindistan Şirketi oynamıştı.

Marx, yazılarında sömürgecilerin amaçlarına erişmek için kullandıkları yöntemleri sergiliyordu: Böl ve yönet, feodal parçalanma, yerel hükümdarlar arasına nifak sokma, kast ve din ayrılıklarını kışkırtma, göz kırpmadan kendi kendilerine ihanet edebilen feodal aristokrasinin üyelerine rüşvet yedirme vb.

Marx, İngilizler ve öteki sömürgecilerin Çin'i köleleştirmek amacıyla giriştikleri askeri kumarlar konusunda da bıkıp usanmadan fikirlerini açıklıyor ve kapitalist devletlerin Çin İmparatorluğunu köleleştirmek için açtıkları Afyon Savaşları denilen savaşların Çin halkına karşı bir haydutluk siyasetini temsil ettiğini söylüyordu. Marx, Uluslararası hukukun bütün kurallarını çiğneyen Avrupalı istilacıların işledikleri bütün cinayetleri lanetledi. "Kadınlara tecavüz, çocukları boğazlamak, köyleri yakıp yıkmak, o günlerde boş vakit geçirmek amacıyla yapılan sporlardı; ve üstelik bunları kayda geçirenler mandarinler değil İngiliz subaylarının kendileriydi."[75]

Marx, kapitalizmin sömürgecilik sisteminin gelişmesinin insanın insan tarafından sömürülmesinin en nefret uyandırıcı biçimlerine, insanlığın yıllar önce lanetlediği plantasyonlarda köle emeği kullanılması ve "insan eti ve insan kanıyla"[76] ticaret yapılması türünden ahlâksız ve barbarca kurumlara dayandığını gösterdi. Kapitalist İngiltere sömürge toprakları üzerinde ekonomi dışı feodal zorlamalara başvuruyordu. Artı-ürünü olduğu gibi gerekli ürünün de bir bölümünü soymanın başlıca yolu toprak, tuz ve diğer vergilerin Dangeld* gibi toplanmasıydı. Hindistan'a İngilizlerce getirilen, topraktan vergi toplama sistemi Hindistan kırlarındaki feodal ilişkileri İngiliz kapitalizminin sömürgeci ihtiyaçlarına uydurarak bunlara kendi damgasını vuruyordu. Bengal Eyaletinde yerel sömürücüler ve toprak sahipleriyle Doğu Hindistan Şirketi arasında aracılık görevi yapan zamindarlar tımar sahipleriyle elele vererek köylüleri baskı altında tutuyorlardı. Madras ve Bombay eyaletlerinde köylüler şirketin kiracıları durumuna düşürülmüştü.

İngiliz istilacılar Avrupa'daki sömürgeleri İrlanda'da da kapitalizm öncesi sömürü biçimlerinden yararlanıyor ve yabancı toprak sahipleriyle yerel kiracı-çiftçiler arasında Marx'a "tabancasını doğrultan haydutla cüzdanını doğrultan yolcu arasındaki"[77] ilişkileri andıran ilişkileri kurup koruyorlardı. Hindistan'da olduğu gibi İrlanda'da da sömürge yönetiminde, adliyede ve büyük asalak ordudaki belli başlı mevkiler İngilizlerin elindeydi ve bu da istilaya uğramış halkın nasıl soyulduğunu çok iyi gösteriyordu.

Marx, sömürgelerdeki sömürü biçim ve usullerinin kapitalizmin evrimiyle birlikte geliştiğini gösterdi. Marx'ın sonradan ilkel birikim aşaması diye adlandıracağı

[74] Marx ve Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, Moskova, 1968, s. 63.
[75] Marx ve Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, s. 153.
[76] Marx ve Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, s. 201.
* *Dangeld:* Muhtemelen 10. yüzyılda İngiltere'yi Danimarkalılardan korumak, gereken fonları toplamak için konulan ve daha sonra da toprak vergisi olarak sürdürülen yıllık vergi. (ç)
[77] Marx ve Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, s. 57.

ilk aşamada yerel nüfus açıkça ve doymak bilmez bir iştihayla soyulmuştu. Avrupa'daki sanayi devriminden sonraysa yükselen burjuvazinin taze güçleri (sanayici ve manüfaktürcüler) sömürge artıklarından pay kapmaya bakıyorlardı. Sömürgelerin, sömürgecilerin sanayi mallan için kârlı pazarlara ve ucuz hammadde kaynaklarına dönüştürülmesinin sömürgeciliğin başlıca biçimi haline gelmesinin nedeni de buydu. Sömürgeler kapitalist ülkelerin tarım ve hammadde eklentilerine dönüşüyorlardı. Ekonomileri bütün olarak metropol ülkenin çıkarlarına bağlıydı; gelişmeleri tek yanlı ve çarpıktı ve doğal kaynakları yağmalanıyordu. Öteki sömürgelerle yapılan ticaret eşitsizdi ve çoğu zaman Çin'e kaçak afyon sızdırılmasında olduğu gibi korsanlık biçimine bürünüyordu.

Geniş bir tarih bilgisine sahip olan Marx bile boyunduruğa vurulmuş halkların üzerindeki sömürgeci egemenliğin trajik sonuçlarını gösterebilmek için bir kıyaslama örneği bulmakta güçlük çekiyordu. Hindistan'da İngiliz yönetiminin yol açtığı zarar o alanda daha önceleri bütün istilaların, yıkıcı savaşların ve fetihlerin yol açtığı zarardan daha kötüydü. Yerel despotlar tarafından bile kesintisiz korunan sulama sistemi Doğu'daki İngiliz yönetimi altında, tarımdaki düşüşle, tahıldaki azalmayla ve milyonların hayatına mal olan açlıkla sonuçlanan bir ihmale uğradı. Sömürge yönetimi Hindistan, İrlanda ve öteki sömürge halklarını sefaletin en kötüsüne; yerel sömürücüler ve yabancı zalimlerin uyguladıkları çifte boyunduruk altında çalışan, hiçbir hakları bulunmayan paryalar durumuna düşürdü.

Marx sömürgeci egemenlik sistemini sergilerken onun iç çelişkileri ve zaaflarına da işaret ediyordu. Marx keskin bir ileri görüşlülükle Hindistan ve öteki istila edilmiş ülkelerdeki ekonomik ve toplumsal gelişmenin gelecekte alacağı durumu belirledi ve İngilizlerin ataerkil komünal düzeni yıkarak ve (sömürgeci çıkarları adına) çarpık sömürgeci biçimler içinde de olsa kapitalist ekonominin başlangıçlarının gelişmesine olanak sağlayarak farkında olmaksızın anti-sömürgeci güçlerin: Ulusal burjuvazinin ve yerel proletaryanın büyümesinin önkoşullarını hazırladıklarına işaret etti. İngilizler böylece kendi egemenliklerinin temelini de yok ediyorlardı.

Daha sömürgeciliğe karşı hareketlerin arifesindeyken bile Marx sömürgelerin kurtuluş yollarını araştırırken şunları yazmıştı: "Hintliler, İngiltere'de egemen sınıfların yerini sanayi proletaryası alıncaya ya da Hinduların kendileri İngiliz boyunduruğunu bütünüyle koparıp atacak ölçüde güçleninceye kadar, İngiliz burjuvazisinin toplumun içine saçtığı yeni unsurların verdiği meyveleri toplayamayacaklar."[78] Bu, sömürgelerin ya metropoldeki proletarya devrimi yoluyla ya da sömürge ülkedeki ulusal kurtuluş mücadelesi yoluyla kurtulacağına ilişkin çok verimli bir düşünceyi içeriyordu. Marx bu iki yolun bütünüyle birbirini dışlamadığı düşüncesindeydi. Tam tersine o zaman bile bunları tek ve aynı devrimci sürecin iki yanı olarak görüyordu.

Marx, Hindistan'da 1857'den 1859'a kadar süren büyük ulusal kurtuluş ayaklanmasını ezilen halkların sömürgecilere karşı büyüyen direncinin en canlı ifadelerinden birisi olarak görüyordu. Marx bu ayaklanmanın nedenleri, doğası ve itici güçlerini "Hindistan'daki İşkencelerin Araştırılması", "Ödenme Vakti Yaklaşan Hint Borçları", "Hindistan'daki İngiliz Gelirleri", "Ud'un İlhakı", "Hindistan'da Vergiler"

[78] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 498.

vb...başlıklı bir dizi makalesinde ele aldı. Marx, İngiliz burjuva basınının bu ayaklanmayı salt askeri bir isyan olarak göstermeye çalışan maksatlı girişimlerini kenara koyarak bu isyanın "gerçekte bir ulusal ayaklanma"[79] olduğunda ısrar ediyordu. Ayaklanma yenilmesine karşın sömürgecileri yöntemlerinde değişiklik yapmak zorunda bırakmış ve özellikle 1858'de Doğu Hindistan Şirketini ortadan kaldırarak, İngiliz sömürge egemenliğine büyük bir darbe indirmişti.

Marx, Doğu'daki bir başka olayla da yakından ilgileniyordu. Çin'deki Taiping İsyanı (1850-1864) Mançu hanedanının feodal ve ulusal baskısına ve aynı zamanda dolaylı olarak da Çin'in bağımsızlığına el uzatan yabancı sömürgecilere yönelik güçlü bir köylü ayaklanmasıydı. Marx 1853'te *New York Daily Tribune*'de Taiping hareketinin bu eski imparatorluğun temellerini sarsan bir devrim olduğunu yazdı. Taiping devletine açık müdahalede bulunmalarından dokuz yıl önce Marx, kapitalist güçlerin Çin'deki "düzeni onarmak" bahanesiyle Mançu gericilerini desteklemeye gideceklerini tahmin etmişti. Taiping devletindeki değişmelerin ve bu devletin kendi feodal aristokrasisinin ve bürokrasisinin ortaya çıkışından sonra 1862'de Marx, "Çin'deki Olaylar" başlıklı makalesinde Taiping hareketinin bu aşamasında ortaya çıkan tutucu özelliklere ilişkin düşüncelerini yazdı. Ancak o sıra hareketi henüz devrimci olarak kabul ediyordu. Doğu'daki köylü hareketlerini idealize etmeden ve bu hareketlerin yetersizliklerini ve özellikle Taiping ayaklanmasına ve 1857-1859'daki Hindistan ayaklanmasına damgasını vuran monarşist-dinsel ideolojinin olumsuz rolünü açık bir biçimde gösteren Marx, her zaman bu hareketlerin ilerici tarihsel rollerini vurguluyordu.

Marx, Latin Amerika halklarının 1810'dan 1826'ya kadar İspanyol egemenliğine karşı verdikleri kurtuluş savaşlarını sömürgelerin bağımsızlıkları için muzaffer bir mücadele örneği olarak kabul ediyordu. *Yeni Amerikan Ansiklopedisi* için yazılan "Bolivar y Ponte" başlıklı makalede halkın mücadelede oynadığı role işaret etti. Marx'ın nesnel kaynaklardan yoksun olduğu için Bolivar konusunda tek yanlı bir çözümleme yaptığı doğrudur. Marx, Bolivar'ın diktatörlüğe yönelişini abartan kimi Avrupalı maceraperest gezgincilerin kasıtlı yazılarından zorunlu olarak böyle bir sonuca varmıştı.

Marx'ın sömürge sorununa ilişkin makalelerinin çoğunda ana fikir Doğu'daki ulusal kurtuluş hareketiyle Batı'da proletarya devriminin önkoşullarının olgunlaşması arasındaki derin içsel bağlılıktı. Marx, sömürge ve bağımlı ülkelerin dünyadaki kapitalist gelişme yörüngesine sokulmasının ve bu ülkelerin içindeki altüstlüklerin; özellikle de sömürgecilere karşı güçlü bir halk hareketinin başlamasının; bunların hepsinin bir bütün olarak kapitalist sistemi etkilemesinin, sistemin çelişkilerinin büyümesini hızlandırmasının ve ekonomik ve siyasal krizi daha da keskinleştirilmesinin kaçınılmazlığını önemle belirtti. Marx sömürge ve bağımlı ülkelerdeki ulusal kurtuluş mücadelelerinin kapitalizmin genel durumunu zayıflatarak işçi sınıfının zaferini kolaylaştıracağı kanısındaydı. Hindistan ayaklanması sırasında Ocak 1858 ortalarında Marx, Engels'e, "İngiltere'ye mâl olacağı altın ve insan sarfiyatıyla Hindistan şimdi bizim en iyi müttefikimiz,"[80] diye yazmıştı.

Marx proletarya devrimcilerinin sömürge halkların kurtuluş mücadelelerine sü-

[79] *New York Daily Tribune* No. 5091, 14 Ağustos 1857.

[80] Marx ve Engels, *Sömürgecilik Üzerine*, s. 321.

rekli destek vermeleri için çok daha ısrarlı çağrılar da yayımladı. Marx'ın etkisi altında, *The People's Paper*'deki öfkeli makaleleriyle İngiliz sömürgecilerinin Hindistan ve Çin'deki siyasetini teşhir eden Ernest Jones sömürge ve bağımlı halklar karşısında enternasyonalist bir tavır takındı. Jones cesaretle Hindistan isyancılarının yanında tavır aldı.

Marx'ın ezilen halkların kurtuluş hareketlerinin ve proletaryanın kapitalizme karşı mücadelesinin birbirine bağlı ve bağımlı oldukları yargısının ulusal sorun ve sömürge sorununa ilişkin devrimci teorinin gelişmesinde birinci dereceden önemi vardı. Lenin, Marx'ın ulaştığı bu sonuçtan sömürgelerdeki ulusal kurtuluş devriminin, devrimci anti-emperyalist sürecin önemli bir bileşeni olduğu yolundaki kendi öğretisini formüle ederken yararlanmıştı.

Egemen Sınıfların Dış Siyasetlerinin Eleştirisi

Uluslararası ilişkiler ve dış siyaset sorunları Marx'ın basındaki yazılarında önemli bir yer tutuyordu. 1848 ve 1849 devrimlerinde, işçi sınıfının ve devrimci çevrelerin diplomasinin sırlarını çözmesinin ve egemen sınıfların karşısında bütün dış siyaset konularında kendi devrimci tutumlarını formüle etmelerinin ne kadar önemli olduğunu görmüştü. Marx ve Engels 1850'lerden başlayarak işçi sınıfının burjuva toplumundaki bütün ilerici güçleri birleştirebilecek ve genişleme siyasetinin önüne geçebilecek tek güç olduğuna ve işçi sınıfının iktidarı ele geçirmemiş bile olsa bütün hükümetlerinin dış siyasetlerini aktif olarak etkileme ve onları karşı-devrimci ve baskıcı plânlarından caydırma yollarını aramasının gerekliliğine tam olarak inanmışlardı. Marx'ın basında çıkan makaleleri işçiler arasında dış siyaset sorunlarına bir ilgi uyanmasına yardımcı oldu. Marx, proleter ve demokratik güçleri birleştirmenin ve geleceğin devrimci kavgalarına hazırlamanın, egemen sınıfların dış siyasetlerinin halka karşı özünü göstermekten geçtiğini düşünüyordu.

Marx, kendi çağının uluslararası olaylarının temel nedenleri ve bu olayların çeşitli yanlarıyla ilgileniyordu. Bunlar arasında Avusturya ve Prusya arasındaki Almanya üzerinde egemenlik kurma mücadelesi, III. Napoléon'un Avrupa'da hegemonya kurmak için yol açtığı kargaşalıklar, Balkanlar ve Orta Doğu'da büyük güçler arasındaki çıkar çatışmaları, Prusya krallarının İsviçre'nin kantonları Neuchatel ve Valangin üzerinde hanedanlık iddiaları üzerine Fransa ve Avusturya arasında patlak veren kavga, o sıralar Danimarka egemenliği altında bulunan Schleswig ve Holstein'in geleceği üzerine Avrupa devletleri arasında çıkan anlaşmazlık, vbg. vardı. Bu çelişkilerin köklerine inen Marx, uluslararası siyasetin mutlakiyetçilik dönemine, feodal monarşilerin Fransız burjuva devrimine karşı açtıkları mücadeleye ve Kutsal İttifak'ın 1815'teki girişimlerine kadar giden geleneksel özelliklerini ortaya çıkarttı. Marx, makale ve mektuplarında sürekli olarak karşı-devrimci hareketleri, güçsüz hasımlarla ya da müttefiklerle yapılan anlaşmalarda uluslararası kanunların göz göre göre çiğnenmesini, ulusal anlaşmazlıkların önce kışkırtılıp ardından istismar edilmesini ve müttefikin arkasından düşmanla yapılan anlaşmaları kaydediyordu. Marx ve Engels, Prusya, Avusturya ve Çarlık Rusya'sının 18. yüzyılda Polonya'nın paylaşılması için yaptıkları diplomatik hazırlıkları kaba ve keyfi bir hareket olarak lanetlediler. Marx, Kutsal İttifak üyelerinin 1820'lerdeki devrimci hareketlerin bastırılmasında oynadıkları karşı devrimci

rolü ortaya koydu ve bir başka halkın içişlerine karışılması ve "anayasal" monarkların sallantıdaki tahtlarını güçlendirmek amacıyla silahlı müdahale anlayışını mahkûm etti.

Yeni dönemin diplomasisini çözümleyen Marx, burjuva devlet adamlarının kullandıkları iğrenç diplomasi yöntemlerini mutlakiyetçi feodal hükümetlerden devraldıklarını hattâ bu diplomatik mekanizmaları daha da geliştirdiklerini gösterdi. Burjuvazi bir kere iktidara gelince, dış siyaseti karşı-devrimci amaçlarla kullanma pratiğini de miras olarak devralıyordu. Bu yüzden 1814-15 Viyana Kongresi kararları yalnızca Avusturya, Prusya ve Rusya'nın toprak sahibi aristokratlarının restorasyon isteklerini değil, aynı zamanda devrimci fırtınalar arifesinde sağlam bir düzen isteyen Batı Avrupa burjuvazisinin karşı-devrimci özlemlerinin de ifadesi oluyordu. Büyük burjuvazinin tapındığı Fransız diplomatı Talleyrand - Périgord'un kongrede önde gelen kişiliklerden birisi olması boşuna değildi.

Marx, Viyana anlaşmaları üzerine kurulan uluslararası sistemi, asıl amacı karşı-devrimci rejimleri sürekli olarak kollamak; İtalya ve Almanya'yı parçalanmış halde tutmak ve Polonya, Macaristan, İtalya ve öteki ezilen ülkeler halklarının ulusal bağımsızlıklarını önlemek olan karşı-devrimci, çağ dışı bir olay olarak görüyordu. Burjuvalar da dahil olmak üzere karşı-devrimci hükümetler 1815 statükosundan geriye kalan şeylerin korunmasını, herşeyden önce, patlamak üzere olan devrimci demokratik değişime karşı direnmenin başlıca yollarından biri olarak görüyordu.

Marx'ın *Lord Palmerston* başlıklı broşürü, Ekim-Kasım 1853 arasında yazılmış ve çok okuyucu bulmuştu. Burjuva diplomasisini sergileyen kitapçık İngiltere ve ABD'de basılmış ve Almanya'da da kısaltılmış olarak yayımlanmıştı. Bir edebiyat başeseri olan bu kitapçık bütün İngiliz hükümet sisteminin eleştirisini burjuva-aristokrat İngiltere'nin bir numaralı devlet adamı ve uzun yıllar İngiliz dış siyasetinin mimarı olan *Lord Parmerston*'un portresiyle birleştiriyor; Palmerston ve öteki İngiliz devlet adamlarının izledikleri siyasetlerin gerçek sınıf özelliklerini apaçık ortaya koyuyor, iç ve dış siyasetleri arasındaki bağlantıyı açığa vuruyordu. Onların başlıca sorunları "toprak ve para beylerinin parlak göğünü"[81] karartacak bulutları engellemekti. Palmerston "gerçek bir İngiliz Bakanı" pozu takınarak, İngiltere'nin ulusal prestijini gözetiyormuşcasına sahtekârlıklar yaparak toprak sahiplerinin ve mali baronların öz çıkarlarını savunuşunu ustaca gizliyordu.

Palmerston özellike İtalyan, Macar ve Polonya ulusal kurtuluş hareketlerine karşı tam kendine yaraşan bir rol oynamıştı. Bu "gerçek İngiliz Bakanı", anayasacılığın savunucusu olduğunu ileri sürerek, bağımsızlıkları için dövüşen halkları tuzağa düşürmek için bir yem olarak kullandığı sahte bir sempati gösteriyordu. Provokasyonun ve diplomatik şarlatanlığın eski ustası Palmerston, bu halkları despot güçlerin ellerine teslim etti. Bu da İngiltere'nin uluslararası olaylardaki karşı-devrimci rolünü en iyi gösteren gerçeklerden biriydi.

[81] Marx ve Engels, *İngiltere Üzerine Makaleler*, s. 211.

Doğu Sorununa İlişkin Devrimci Taktikler
Kırım Savaşına Karşı Tavır

Çarlık Rusya'sı ve Batılı güçler arasında Orta Doğu ve Balkanlar konusunda çok geçmeden yeni bir Avrupa savaşına yol açmaya yönelen gerilim karşısında Marx ve Engels, Doğu sorununa gittikçe artan bir ilgi göstermeye başladılar. Konunun özünü ortaya çıkarmak ve devrimci güçler için doğru bir taktik çizgiyi formüle etmek büyük bir önem taşıyordu.

Marx ve Engels Doğu sorununa, ezilen halkların, Avrupa proletaryasının ve demokrasinin çıkarlarıyla en iyi uyuşan çözümü bulmaya uğraşıyor ve konuya, "altıncı güç" diyerek adlandırdıkları Avrupa devrimi açısından yaklaşıyorlardı. Engels, Marx'ın isteği üzerine 1853 baharında bu konu üzerine bir yazı yayımladı. Marx da, çok geçmeden Doğu çatışmasındaki gelişmelere haberlerinde yer vermeye başladı ve daha sonra da Kırım Savaşı'nın siyasal yanını ele aldı. Engels ise çabalarını askeri harekâtların çözümü üzerinde yoğunlaştırıyordu.

Marx ve Engels, sorunun özünde, Orta Doğu ve Balkanlardaki kilit noktaları ellerine geçirmek, boğazları ve Türkiye'yi paylaşmak için dövüşen Avrupalı güçler arasındaki çelişkiler yumağının ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı ulusal bağımsızlıkları için dövüşen halkların yarattıkları çatışmaların bulunduğu görüşündeydiler. O sıralar Yunanistan, Sırbistan ve belli bir dereceye kadar da Moldavya ve Lehistan gerçek bağımsızlıklarını kazanmışlardı ve Türkiye'yle en son bağımlılık kalıntılarını koparmaya çalışıyorlardı. Bulgaristan, Makedonya, Hersek ve Arnavutluk, Türk boyunduruğu altında kalmıştı. Durum, en büyük Avrupa ülkelerinin (İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya) bu ülkeleri ve Türkiye'yi kendilerine bağlı kılmaya uğraşmalarıyla daha da karışmıştı.

Bu çatışmada dövüşen her iki taraf da topraklarını genişletmeye uğraşıyordu ama, 18. yüzyıldan beri uluslararası gericiliğin kalesi olduğu; kendi halklarının ve öteki halkların özgürlüklerini baskı altında tuttuğu ve Avrupa'daki karşı-devrimci güçlerin dayanağı işlevini gördüğünden ötürü, Marx ve Engels, Çarlık Rusya'sını en tehlikeli saldırgan güç olarak görüyorlardı.

"Yarım yüzyıl önce" diye yazıyordu Lenin 1909'da, "Rusya'nın uluslararası jandarmalığı artık herkesçe bütünüyle kabul edilmişti. Geçen yüz yıl boyunca aristokrasimiz, komşu ülkelerdeki devrimci hareketleri doğrudan askeri güç kullanarak bastırmaya varıncaya kadar Avrupa'daki gerici davalara her türlü desteği yapmaktan kaçınmadı."[82] Marx'ın basında çıkan yazıları çarlığı saldırgan dış siyasetin mimarı olarak gösteriyor ve çarlık diplomatlarının oyunlarını sergileyerek çarlık Rusya'sının despotik rejimini öfkeyle lanetliyordu. Marx, çarlık hükümetinin kendi saldırgan ve karşı-devrimci amaçları için Balkan yarımadası halklarının ve özellikle Kuzey Slav halklarının Rusya halklarına karşı her zaman besledikleri sempatiden yararlanmaya uğraştığını açıkladı. Her ne kadar Rus ordularının Türkiye'ye karşı kazandıkları zaferler objektif olarak bu halkların Türk boyunduruğundan kurtulmalarına yardımcı oluyorduysa da çarlık, "Slav din kardeşlerinin koruyucusu" maskesini takınarak ve Pan-Slavist fikirleri yayarak, aslında Balkanlar'da kendi egemenliğini kurmanın yollarını arıyordu.

[82] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 15, s. 461.

Çarlık Rusya'sının rakipleri (İngiltere ve Fransa) da Orta Doğu siyasetlerini kendi çıkarlarına bağlı sürdürüyorlardı. Türk İmparatorluğu'nun bütünlüğüne ilgi gösterme kılıfı altında, onlar da en az çarlık Rusya'sı kadar ellerini Türk topraklarına uzatmak için iştahlıydılar. Türk "müttefik"lerine yardım bahanesi altında Türkiye'nin içişlerine burunlarını sokuyor, silahlı kuvvetlerini kullanıyor ve uzun süredir hükümet üzerinde kurmuş oldukları mali baskıyı artırıyorlardı. Marx, Nisan 1854'de şöyle yazıyordu: "Türkler... Fransa ve İngiltere'yi, Çar'ın kendisinden daha tehlikeli düşmanlar olarak görmeye başlamışlardı."[83] Marx, İngiliz diplomasisinin, müttefikine karşı haince davranışını *Kars'ın Düşüşü* başlıklı broşüründe ortaya koydu.

Anti-Rusya koalisyonun baş kahramanlarının (Fransa ve İngiltere) birbirlerinden çok ayrı amaçları da vardı. İngiliz burjuva oligarşisi, Rus ordusunu ortadan kaldırmayı, Kırım'ı ve Kafkaslar'ı almayı ve bu alanlarda kendi egemenliğini kurmayı amaçlarken, Bonapartist Fransa yalnızca Orta Doğu'da ağırlık sağlamaya değil, aynı zamanda bütün Avrupa üzerinde hegemonya kurmaya ve sınırlarını, komşularının aleyhine genişletmeye uğraşıyordu. Marx, Kırım Savaşı'ndan sonra Fransa yöneticilerinin yeni savaşlar açacaklarından emindi. İngiliz-Fransız ittifakının çökmesinin kaçınılmaz olduğunu gördü ve 1856'da Paris Barış Konferansında da tahmin ettiği gibi oldu.

Ama Fransız ve İngiliz egemen çevreleri bir noktada bütünüyle aynı görüşteydiler. Rusya'yı Doğu'daki ve Avrupa'nın birçok kesimindeki düşmanları olarak zayıflatma yolunu ararlarken çarlık otokrasisini hepten ortadan kaldırmak gibi bir niyet taşımıyorlardı. Marx ve Engels, tutucu Avrupa'nın ("monarkların, feodallerin ve kapitalistlerin Avrupa'sının") çarlığa, halk düşmanı rejimlerin ve sömürücü toplumsal sistemlerin savunucusu olarak ihtiyacı olduğunu gördüler. Batı Avrupalı siyasetçilerin en çok korktukları şey, çarlığın çöküşünün yaratacağı devrimci sonuçlardı. Onlar, Marx'ın "Siyasetin Tuhaflıkları"[84] başlıklı makalesinde yazdığı gibi, bir "tutucu bin yıl" sağlayacaklarını umuyorlardı. Bu karşı-devrimci özlemler, Batılı güçlerin stratejileriyle uygunluk içerisindeydi. Devrimci kargaşalıkları önlemek için askeri harekâtlarını Rusya'nın dış alanlarında yürütmeye bakıyorlar, böylelikle savaş sahnesini, devrimci ayaklanmaların ve ulusal kurtuluş hareketlerinin potansiyel merkezlerinden uzakta tutmak istiyorlardı. Onların "yerel maksatlar için yerel savaşlar" siyaseti insanların hayatlarını korumak ve savaşın yıkımının önüne geçmek için değil, bu, aynı zamanda Fransa ve İngiltere'deki anti-demokratik rejimlerin varlığını da tehlikeye sokacağından ötürü Kırım Savaşı'nın, halkın, çarlığa karşı savaşına dönüşmesini engellemek amacıyla oluşturulmuştu.

Marx, Avusturya ve Prusya'nın da Kırım Savaşı karşısında takındıkları tavırlarla ilgileniyordu. Marx Hapsburg İmparatorluğunun egemen sınıflarının izledikleri siyasetin iki yanlı bir siyaset olduğunu söyledi. Bir yandan ezilen halkların (Macarlar, Çekler, Polonyalılar, Kuzey Slavlar) yalnızca çarlığın yardımıyla bastırılabilecek olan ulusal hareketlerinin güçlenmesinden korkuyorlardı, öte yandan da Rusya'yı bir rakip olarak kabul edip onu zayıflatmaya yönelmelerini gerekli kılan, Balkanlar'a yönelik kendi saldırgan plânları vardı. Marx, Prusya yönetici kliğini bu

[83] *New York Daily Tribune* No. 4072, 6 Mayıs 1854.

[84] *New York Daily Tribune* No. 4437, 10 Temmuz 1855.

savaşta tarafsız kılan nihai faktörün, savaşların bu bölgeye taşınması halinde, Avrupa'nın ortasında devrimci hareketlerin gelişmesinden duyduğu korku olduğu kanısındaydı.

Marx ve Engels, Avrupa proletaryasının ve Avrupa demokrasisinin askeri harekâtların bambaşka bir yöne dönmesini istediklerinden emindiler. Marx hiçbir zaman savaşın devrimlere yol açtığı gibi bayağı bir görüşü kabullenmedi. Fakat bir savaş, halkın iradesine karşın bir kere başladıktan sonra artık işçi sınıfının ve demokratik güçlerin görevi, askeri krizi kendi lehlerine çevirmekti. Bu Marx ve Engels'in, Kırım Savaşı sırasında ortaya koydukları devrimci taktiklerin başlıca öncüllerinden biriydi.

İkisi de Fransız-İngiliz blokunun Rusya'ya karşı açtıkları "yerel" savaşın Avrupa halklarının çarlık otokrasisine ve onu destekleyen karşı-devrimci güçlere karşı devrimci savaşına dönüşmesini umuyorlardı. Bu durumda devrimci hareketler ve ulusal kurtuluş hareketlerinde yeni bir kabarma kaçınılmazdı ve o zaman da 1848-1849 döneminde yerine getirilemeyen tarihsel görevlerin yerine getirilmesi ve Avrupa'daki halk karşıtı rejimlerin (Fransa ve İngiltere dahil) ortadan kaldırılmaları mümkün olabilirdi. Marx, "Fransa ve İngiltere'nin Muhtemel Geleceği" başlıklı bir makalesinde Avrupa proleterlerinin bu olayda "1848 Haziran savaşında kaybettikleri konumlarını yeniden kazanacaklarını"[85] yazdı.

Marx ve Engels, yalnızca bir halk devriminin Osmanlı İmparatorluğunun ezilen ulusları için gerçek bir kurtuluş yolu açabileceğine inanıyorlardı. Marx, bu gerici ve baskıcı devletin, bu feodal barbarlığın gövdesinin muhafaza edilmesi düşüncesine karşı çıkarak, devrimci yoldan yıkılmasını ve bu yıkıntıların üzerinde bağımsız ulusal devletler kurulmasının gerekli olduğunu vurguladı. Marx, Batılı Güçlerin Osmanlı İmparatorluğunun "bütünlüğünü" savunma siyasetlerinin Balkan halklarının ulusal kurtuluş hareketleri için bir tehdit olduğunu ve bu hareketleri çarlığın kollarına itelediğini açıkladı. Doğu sorununun devrimci demokratik çözümü, herşeyden önce Kuzey Slav halklarının ve Balkan yarımadasındaki bütün öteki halkların Türk baskısından topyekûn kurtulmalarını zorunlu kılıyordu. Marx, bağımsızlığa kavuşacak halkların kuracakları devlet şekillerinin ne olacağını önceden kestirmenin olanaksız olduğunun farkındaydı, ama Balkanlarda kurulacak bir "Federal Slav Devletleri Cumhuriyeti" olanağını da bir yana atmıyordu.[86]

Marx ve Engels, savaşın devrimci bir savaşa çevrilmesinin Rusya içinde çarlığa karşı direnen güçleri canlandıracağını ileri sürüyor ve Avrupa devriminin hareket alanlarını Rusya'ya kadar yayabilme olanağının bulunabileceğini tahmin ediyorlardı. Engels, Marx'ın da görüşlerini dile getirdiği bir yazısında şunları yazmıştı: "Devrimin kilometre taşları 1789'dan bu yana birbiri peşisıra diziliyor. En son devrim kaleleri Varşova, Debreczin ve Bükreş'ti; gelecek devrimin ileri mevzileri Petersburg ve İstanbul olmalıdır. Bu ikisi, karşı-devrimci Rusya ucubesine saldırılabilecek iki zayıf noktadır."[87]

Marx ve Engels, bu dönemde artık Rusya'daki devrimci hareketin muhtemel geleceği ile derinden ilgilenmeye başlamışlardı. Marx dışarı da yayımlanan devrimci

[85] *New York Daily Tribune* No. 4375, 27 Nisan 1855.
[86] *New York Daily Tribune* No. 3838, 5 Ağustos 1853.
[87] *New York Daily Tribune* No. 3748, 21 Nisan 1853.

Rus eserleriyle sürekli olarak yakından ilgileniyor ve Rus göçmenleri ve özellikle de Paris'te yaşayan N. I. Sazonov'la olan bağlarını sürdürüyordu.

Marx 1853'te Londra'da Aleksander Herzen'in kurduğu "Özgür Rus Basını"nı da ihmal etmiyordu. Marx, bu önemli devrimci yazarın eserlerini, bu arada *Rusya'da Devrimci Düşüncelerin Gelişmesi*'ni de okumuştu; fakat Marx, göçmen küçükburjuva gruplarıyla yakın bağlarının bulunmasından ve bazı ütopik görüşlerinden (Rus köylü komünleri aracılığı ile Avrupa'nın "yenilenmesi" vbg. düşünceler.) ötürü Herzen'e karşı oldukça ihtiyatlı bir tavır takındı. Liberal *Morning Advertiser* gazetesinde liberal toprak sahibi Rus I. G. Golowin ve Alman bayağı demokratı Arnold Ruge'nin Marx'a karşı açtıkları kampanyada Herzen'in de payı vardı. Marx'ı, "F. M." imzasıyla yayımlanan ve aslında tutucu İngiliz yazarı Francis Marx tarafından yazılmış olan bir makaleye dayanarak, Bakunin'e iftira etmekle suçluyorlardı. Karl Marx, bu suçlamaya karşılık vermek için birkaç kere yazı yazmak zorunda kalmıştı.

Kırım Savaşı, Marx ve Engels'in umdukları şekilde gelişmedi ve Batı'da doğrudan devrimci değişmelere yol açmadı. Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğu altındaki ülkelerin durumları çözümlenmemiş olarak kaldı. Ancak savaşın sonuçları Rusya için hayli önemliydi. Savaştan on beş yıl sonra Marx, *Fransa'da İç Savaş* için yazdığı taslaklarda "her ne kadar Rusya, Sivastopol savunmasıyla onurunu kurtardı ve Paris'teki diplomatik başarısıyla yabancıları şaşkına çevirdiyse de" Kırım yenilgisi "içerde Rusya'nın toplumsal ve idari sisteminin çürümüşlüğünü açığa çıkardı"[88] diyordu. Rusya'da başgösteren devrimci durum yalnızca bu ülkedeki toplumsal değişmeyi müjdelemekle kalmıyor, aynı zamanda Avrupa'daki devrimci ve karşı-devrimci güçler arasındaki dengeyi de gözle görülür bir şekilde değiştiriyordu. Marx ve Engels bu gerçeği daha sonra göz önüne alacaklardı.

18. Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması

Kırım Savaşı ve Rusya'ya karşı bir rakip olarak girişilecek kavganın çarlık rejimine bir zarar vermesini engellemek için Batılı Güçlerin yaptıkları diplomatik girişimler henüz hafızasından silinmiş olmayan Marx, Batılı Güçlerin özellikle de burjuva-aristokrat İngiltere'nin perde arkası siyasetlerini ortaya koymak için bir plân oluşturdu. Aralık 1855'de yayımladığı "Geleneksel İngiliz Siyaseti" başlıklı bir makalesinde Çarlığa gösterilen hoşgörünün 19. yüzyılda olduğu kadar 18. yüzyılda da İngiliz diplomasisinin tipik özelliği olduğunu ileri sürdü. Düşüncesini desteklemek için bu yeni eserinde 1700-1721 Kuzey Savaşı'na kadar giden tarihsel gerçeklikleri ele almak niyetindeydi.

Bu fikir, Marx'ın aklına ilk kez 1856 baharında British Museum'daki çalışmaları sırasında, diplomatik belgeler ve siyasal broşürlerin eski baskılarıyla karşılaştığında gelmişti. Marx aynı yıl Mart'da , Londra'daki Alman yayımcı Trübner'le bu ve başka malzemelere dayalı 20 formalık bir kitap hazırlamak için anlaşmaya çalıştı. Bir anlaşmaya varılamayınca, Marx, eserini, İngiliz yazar ve siyasetçi David Urquhart ve takipçilerinin yayımladıkları dergilerde bastırmaya karar verdi.

Urquhart, çevresinde egemen oligarşiden, özellikle de Whigler'den hoşnutsuz küçük bir gazeteciler ve siyasetçiler grubu toplamıştı. Grupta Londra'da çıkardıkları

[88] Marx ve Engels, *Paris Komünü Üzerine*, Moskova, 1971, s. 125.

The Freee Press dergisinin yayımcısı Charles Dobson Collet gibi radikallerin de bulunmasına karşın çoğu tutucu bir kafa yapısına sahipti. Urquhart bir yandan işçilerin desteğini almaya çalışırken bir yandan da bütün bağımsız işçi sınıfı hareketlerine şiddetle karşı çıkmaya devam ediyordu. Ancak hükümetin dış siyasetine, Doğu'da giriştiği sömürge savaşlarına, Hindistan'daki ayaklanmayı bastırmakta kullandığı yöntemlere yöneltikleri eleştiriler ne kadar tutucu olursa olsun, Urquhart grubu, işçilerin, siyasal sorunlara kafa yormasını da sağlıyordu.

Marx'ı, gazetede yazmaya gruptakiler çağırmıştı. *Lord Palmerston* yazı dizisinin yayımlanmasının ardından Urquhart, 9 Aralık 1853'te Marx'a, Urquhart grubuna yakın bir yayımcı olan Tucker'in, bu makalelerinden birinin ayrı bir baskısını yapma teklifini ileten bir mektup yazdı. Çok geçmeden Urquhart, Marx'tan kişisel bir görüşme isteğinde bulundu ve Şubat 1854 başlarında tanıştılar. Konuşmaları boyunca "yalnızca bir tek ortak noktaları (Palmerston hakkındaki görüşleri)" bulunduğu, bunun dışındaki her konuda yüz seksen derece zıt görüşlerde oldukları ortaya çıktı.[89] Daha önce olduğu gibi bu görüşmeden sonra da Marx, "yaradılıştan tutucu" Urquhart'ın, kabul edilmesi olanaklı olmayan idealist ve subjektivist görüşleri, özellikle de diplomasinin toplumsal gelişmede tayin edici bir rol oynadığı görüşünü savunduğunu söyleyerek onu eleştirdi ve çarı, Avrupa devriminin gizli müttefiki olarak göstermek, Türk ve Avusturya İmparatorluklarını idealize etmek gibi acayip girişimlerini sergiledi.[90] Ama Marx, Palmerston'ün dış siyasetine karşı saldırılarında işçi sınıfının işine yarayacak mantıklı unsurlar bulunduğundan ötürü Urquhartçı basından yararlanılması gerektiğini kabul ediyordu. Marx, bu saldırıların öznel gerekçeleriyle bunların nesnel önemini ayırıyordu. 1860'da Urquhart'a ilişkin olarak şunları yazmıştı: "Onun öznel olarak bir gerici (romantik) olduğuna kuşku yok... ama bu, onun başını çektiği dış siyaset hareketinin *nesnel olarak devrimci* olmasını önlemez."[91]

Marx'ın, Urquhart grubuyla ilişkileri, devrimci proleter taktiklerin tehlikeli bir düşmanın hakkından gelebilmek için öteki düşmanlarla anlaşmaya olanak tanıdığını gösteriyordu. Bir başka zaman da şöyle yazmıştı Marx: "Bir insan siyasette, belirli bir sorun için, şeytanla bile ittifak içine girebilir; ancak şeytanın kendisini değil, kendisinin şeytanı aldattığından emin olması koşuluyla."[92] Marx, Urquhart grubuyla işbirliğinin hiçbir ideolojik uzlaşma ya da proleter görüşe düşman görüşleri eleştiri hakkından vazgeçmeyi zorunlu kılmadığını önemle belirtiyordu.

Urquhart'çılar *Lord Palmerston*'u bastırdıktan sonra, aynı zamanda Marx'ın 1856'dan 1859'a kadar yazdığı, aralarında en önemlileri İngiltere ve Rusya'nın 18. yüzyıldaki diplomatik tarihleri olan bazı başka makalelerini de yayımladılar. Marx bunları bölüm bölüm yazıp verdikçe taşra gazetelerinden *Sheffield Free Press*'te peşpeşe yayımlanıyordu. Urquhart, Marx'la yayımcılar arasındaki sürtüşmeyi öğrendikten sonra, yayının, *London Free Press*'e aktarılmasını önerdi ve eserin tamamı, burada, Ağustos 1856 ile Nisan 1857 arasında basıldı. "On Sekizinci Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması" başlığı altında yayımlanan yazı henüz yazılmayı bekleyen asıl metnin girişini oluşturuyordu ve belgesel verilerle Marx'ın kendi

[89] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 608.
[90] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 28, s. 608.
[91] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 547.
[92] *New York Daily Tribune* No. 3627, 1 Aralık 1852.

açıklayıcı metinlerinden ibaretti. Marx'ın ölümünden sonra kızı Eleanor tarafından ayrı bir derleme olarak hazırlandı ve "On Sekizinci Yüzyılın Gizli Diplomatik Tarihi" adı altında yayımlandı.

Çağının karşı-devrimci siyasetçilerinin izlediği dış siyasetin tarihsel köklerini ortaya koymaya çalışan Marx, onların öncelleri olan 18. yüzyıl diplomat ve siyasetçilerinin sakatlıklarını sergilemekte duraksamadı. Amacının, okuyucuyu "İngiliz diplomasisinin rezaletleriyle"[93] tanıştırmak ve onların çarlığa nasıl yaltaklandıklarını ortaya çıkarmak olduğunu söylüyordu. Engels, daha sonra yazdığı bir yazıda bu eserin, "İngiliz Whig bakanlarının öz çıkarlarının her zaman Rusya'ya bağımlı olduğu"nun[94] sergilenişi olduğunu yazmıştı. Lenin'in düşüncesi de aşağı yukarı aynıydı.

Marx, Rus çarlığı ile "İngiliz halkını feda ederek zenginlik ve iktidar elde eden"[95] burjuva-aristokrat İngiliz oligarşisinin karşı-devrimci özlemleri arasındaki ortaklığı çok iyi görmüştü, ama eseri bir bakıma, bir broşür niteliğinde olduğundan Rus-İngiliz ilişkilerini tek yanlı olarak ortaya koymaktan da kurtulamamıştı. Bu ilişkiler yalnızca İngiliz egemen sınıflarının, çarlığı, devrime karşı kullanma amaçlarından değil, aynı zamanda , Rusya'yı bir rakip olarak görmelerine yol açan saldırgan amaçlarından da kaynaklanıyordu. Kuzey Savaşı sırasında da, Palmerston görev başında iken de İngiliz dış siyasetinin mimarları, İngiltere'yi, çarlık Rusya'sı aleyhine güçlendirmek için plânlar yapmış ve çarlığın muhaliflerine destek olmuşlardı. Doğu sorunu üzerine makalelerinde Marx, Rus-İngiliz ilişkilerine uluslararası kargaşalıkların önemli bir etkeni olarak dikkat çekiyordu. Marx, "18. Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması"nda ve kısmen de *Lord Palmerston*'da bu olguları geri plânda bırakmış ve İngiltere'nin, çarlığın saldırgan plânlarına karşı gösterdiği hoşgörüyü, geniş bir çerçeve içinde değil, tek başına bir olgu olarak ele almıştı. Bununla birlikte eserin temel fikri olan saldırgan güçlerin teşvik edilmesinin ve onlarla korkakça ve kendi çıkarını gözeten anlaşmalar yapılmasının kaçınılmazlığı, Batı Avrupa diplomasisinin değerlendirilmesinde ve dış siyaset sorunlarında bağımsız bir işçi sınıfı tavrının formüle edilmesinde büyük bir önem taşıyordu.

"Açıklamalar"da Rusya tarihini ele alan bir iki sayfa da vardı ama Marx'ın amacı bu konuda ayrıntılı bir yazı yazmak değil, esas olarak çarlık otokrasisinin izlediği saldırgan siyasetin tarihsel önkoşullarını ele almaktı. Akılda tutulması gereken bir başka gerçek de, Marx'ın, Rus tarihine ilişkin verileri sadece Batı Avrupalı tarihçilerin (sözgelimi Sejur'un *Rusya ve Büyük Petro'nun Tarihi*) eserlerinden sağlamış olması ve bunların da çoğu zaman Rusya'ya karşı kötü niyetli oluşları ve tarihçilerin daha sonraları terkettikleri birçok önyargılı önermeyi içermeleriydi. Kiev devletinin Vikingler tarafından kurulduğunu ileri süren Norman teorisi buna bir örnektir. Marx'ın bu fikirlere karşı eleştirel bir tutum takınmasıysa sağlam verilerden yoksun oluşundan ötürü olanaksızdı. Bu yüzden ülkeyi Moğolların istilâsından kurtarmak için Rus halkının verdiği kahramanca mücadeleyi 1880'lerin başlarındaki *Kronolojik Notlar*'ında belirtmiş olsa bile "Açıklamalar"da bu, daha çok Moskova Büyük Prenslerinin diplomatik çabalarının bir sonucu olarak gözüküyordu.

[93] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[94] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 22, s. 345.
[95] *The Free Press*, 8 Kasım 1856.

Bununla birlikte Marx'ın 1856-1857'deki Rusya'nın tarihsel gelişmesinin çeşitli yanlarına ilişkin gözlemleri çok derin bir görüş yeteneğini açığa vurur. Marx, Kiev Ruslarının tarihinden feodalizmin bütün ilk dönemlerini aydınlatmak açısından büyük önem taşıyan şu yargıya ulaşmıştı: Orta Çağların başlarındaki feodal devletler "tımarsız vassallıklar ya da yalnızca haraca dayanan tımarlar" üzerine kuruluydu. Marx bu dönemin Charlemagne, Rurik sülalesi vb. feodalizm geliştikçe dağılmaya ve prensliklere bölünmeye mahkûm olan "aykırı, yönetimi güç ve şımarık" imparatorluklarının dayanıksızlıklarının canlı bir incelemesini yapıyordu.[96] Marx, Cengiz Han'ın başlattığı Moğol istilâsının klâsik tanımını da ortaya koydu. Bu istilânın sonuçlarını, kitlesel katliamları, maddi yıkımı ve istilâcıların boyunduruğu altındaki köle hayatını vurguladı. Bu, "altına düşen halkı, yalnızca yere çalmakla kalmayan, aynı zamanda onurunu kıran, ruhunu aşağılayan bir boyunduruktu."[97] "Moğol esaretinin kanlı batağı" istilâya uğrayan ülkelerde Moğolların zalim ve hilekâr yönetimini devralan feodal *seçkinler* üzerinde çürütücü, yozlaştırıcı bir etki yapıyordu.

Rusya'da 15. yüzyılda mutlakiyetçi monarşinin oluşumunu incelerken (daha sonraları çeşitli vesilelerle Marx ve Engels tekrar tekrar, bu sürecin tarihsel açıdan ilerici olduğuna işaret etmişlerdi) Marx, mutlakiyetçi sistemin daha, bu ilk döneminde bile varolan çirkin yanlarını açığa çıkardı. Otokratik yöneticiler merkezileşme yönünde ilerler ve bağımsız beyliklerin bağımlı hale getirilmesi türünden öteki ilerici yükümlülüklerini yerine getirirken bile sürekli olarak Makyavelist siyasetin despotik ve hain yöntemlerine başvurmuşlardı. Marx'ın, Ortaçağın feodal Rus cumhuriyetlerinin Moskova Prenslerine karşı mücadeleleri sırasında çökmelerinin nedenlerine ilişkin gözlemleri çok ilgi çekiciydi. Marx, Nowgorod Cumhuriyetinin çöküşündeki önemli etkenlerden birinin III. İvan'ın yararlandığı içerdeki sınıf mücadelesi ve bununla birlikte "Floransa'da olduğu gibi Nowgorod'da da ortaya çıkan patriçiler ve plebler arasındaki uzlaşmazlıklar"[98] olduğunu söylüyordu.

Marx, Büyük Petro'nun siyasetinde yalnızca bir despotluk ve fetih arzusu değil aynı zamanda görüş genişliği ve girişimlerinde devlet adamına yaraşır bir yiğitlik de bulunduğunu sezinlemişti. Marx, Büyük Petro'nun "İmparatorluğun başkentini iç merkezden dışarıya açılan liman şehrine taşıma kararına, reformcu kişiliğine, eylemsizlik ve tekdüzeliğe karşı verdiği kavgaya, Rusya'yı uygarlaştırma ve uyuşukluktan ve Asyalı düşünüş tarzından kurtarma ve Batılı halkların teknik uygulamalarını"[99] kabul etmeye hazırlama arzusuna dikkati çekiyordu.

"Açıklamalar" Marx'ın Rusya tarihine yaptığı ilk derinlemesine girişti. Çarlık diplomasisinin ve bunun kökenlerinin sergilenişi gibi çok sınırlı bir amaçla girişilmiş de olsa bu çalışması, Marx'ın Rus halkının tarihinin çeşitli yanlarını öğrenmesini sağladı ve Rusya'nın tarihinin daha sonradan kapsamlı ve ayrıntılı olarak incelemesi için bir hazırlık oldu.

[96] *The Free Press*, 4 Şubat 1857.
[97] *The Free Press*, 4 Şubat 1857.
[98] *The Free Press*, 25 Şubat 1857.
[99] *The Free Press*, 1 Nisan 1857.

"Devrimci İspanya"

İberik Yarımadasında 1854'de patlak veren olaylar, gericiliğin bütün Avrupa'daki hakimiyetiyle tam bir çelişme içindeydi. Gerici kraliyet Kamarillasından hoşnutsuz generallerin başlattıkları silahlı ayaklanma, 19. yüzyıl İspanya'sında dördüncü kez patlak veren bir burjuva devrimine dönüştü. İktidar ilerleme yanlısı liberal partinin eline geçti.

Marx, İspanya'daki devrimi yeni halk ayaklanmalarının habercisi olarak görüyordu. Gazete yazılarında devrimin gidişatını açıklarken, İspanya devrimlerinin hem genel, hem de ulusal, özel yanlarına "İspanya devrimlerindeki kimi olayların kendine özgü"lüklerine[100] dikkati çekiyordu. Orta Çağdan beri İspanya'daki ayaklanmalar hep belirli eyaletler içinde hapsolmuş ve uzun bir süre, ordu, kraliyet hükümetine karşı ulusal bir tavır alabilen tek güç olmuştu. Ancak bütün burjuva devrimlerinde ortak olan sınıfsal önkoşullar burada da temeli oluşturuyordu; başka yerlerde olduğu gibi halk kitleleri başlıca itici güç rolünü oynuyor ve "salt askeri bir ayaklanma"yı Yarımadadaki "genel bir harekete" dönüştüren koşulları birbiri peşisıra yaratıyordu.[101]

Marx, bir yandan İspanyol halkının devrimci enerjisine büyük bir değer verirken öte yandan da onların siyasal önderleri olan liberal burjuvalara büyük bir kuşku besliyordu. İspanyol liberallerinin de öteki Avrupa liberalleri gibi ödlek, uzlaşmacı bir yol izleyeceklerinden kuşkusu yoktu.

Marx'ın kuşkularının temelsiz olmadığı da ortaya çıktı. Liberal hükümetin siyaseti 1856 yazında gericilerin yeniden iktidara gelmesine yol açtı ve gericiler, dördüncü İspanyol burjuva devriminin neredeyse bütün kazanımlarını yok ederek ilerlediler.

İspanya'daki devrimci süreci daha derinden kavramak için Marx, İspanyol tarihine bakmanın gerekli olduğuna karar verdi. Marx, İspanya'da o gün olanlarla İspanya halkının devrimci geçmişi, mutlakiyetçiliğe ve Napoléon egemenliğine karşı savaşma geleneği ve 1808-1814-1820-1823 ve 1834-1843'teki önceki İspanyol devrimleri arasındaki bağı göstermek amacıyla Ağustos 1854'de *New York Daily Tribune*'de "Devrimci İspanya" başlıklı bir yazı dizisi yayımlamaya başladı. Yazı dizisi tamamlanamadı; yalnızca sekiz makale çıkabildi (sonuncusu 2 Aralık 1854'te yayımlanmıştı). Yayımlanan makaleler hikâyeyi ikinci burjuva devriminin başlangıcına kadar (1820-1823) getirebiliyordu. Marx'ın *Tribune*'e gönderdiği son üç makale yayımlanmadı; şu anda elde bunlardan yalnızca 1820-1823 devriminin yenilgi nedenlerini inceleyen birinin el yazması taslağı bulunmaktadır.

Bu yazı dizisinde mutlak monarşinin tarihsel rolüne yepyeni bir bakış getiren Marx, İspanya üzerine araştırmaları sayesinde daha önceki bazı yargılarında esaslı düzeltmeler yapıyordu. Bu soruna da somut bir tarihsel yaklaşımın gerekliliğini önemle belirten Marx, mutlakiyetçiliğin her yerde başlangıçta ilerici bir merkezileşme aracı olarak işgörmediğini gösterdi. Marx, sözgelimi İspanya'da mutlakiyetçiliği despotik doğulu, özellikle Türk usulü bir yönetim; monarkın sınırsız gücüyle

100 *New York Daily Tribune* No. 4174, 4 Eylül 1854.
101 *New York Daily Tribune* No. 4136, 21 Temmuz 1854.

yerel özerkliği kendinde toplayan böylelikle de ülkenin ekonomik ve toplumsal çöküşünün başlıca sorumlusu olan bir yönetim tarzı olarak görüyordu.

Ancak, mutlakiyetçi rejim, gücünü özellikle yabancı istilacı Napoléon'a karşı savaşta göstermiş bulunan İspanyol halkının enerjisini sonsuza kadar baskı altında tutmaya muktedir olamazdı. Marx, Napoléon yönetimine karşı verilen kurtuluş savaşını "İspanyol halkı[nın -ç.] canlı[lığını -ç.] ve halkın her kesimi[nin -ç.] direnme gücüyle dolup taş[tığını - ç]"[102] gösteren bir yiğitlik destanı olarak görüyordu. Marx'ın, direnme hareketinde çelişik eğilimler tesbit etmiş olduğu da bir gerçekti: Halkın kurtuluş mücadelesi feodal *seçkinlerin* toplumsal ve siyasal ayrıcalıklarını koruma isteğiyle çatışıyordu. Bu yüzden Marx, "toplumsal değişmelerle ulusal savunma tedbirleri kaynaştırıldığı takdirde"[103] ulusal kurtuluş hareketinin bir iç denge kazanabileceğini söyledi.

Hareketin toprak sahibi burjuva önderlerinin bu iki yükümlülüğü birleştirmekteki yeteneksizliklerini vurgulayan Marx, 19. yüzyılın ilk yarısındaki İspanyol burjuva devrimlerinin en zayıf noktalarına, yani, "devrimci partinin köylülüğün çıkarıyla şehir hareketinin çıkarlarını birleştirmediği" gerçeğine işaret ediyordu. Köylülüğün, en elverişli koşullar altında dahi, partiler[104] arasındaki savaşın bir seyircisi olarak kalmasının ve kimi zaman da karşı-devrimci çevreler tarafından kullanılmasının sebebi buydu.

Marx'ın , Temmuz ve Ağustos 1856'da yazdığı İspanya konusundaki toparlayıcı makalelerinde vurguladığı sonuncu İspanyol devriminin dersleri oldukça öğreticiydi ve Avrupa'daki değişimlerin geri, yarı-feodal İspanya'da da etkileri olduğunu gösteriyordu: Burjuvazi bir karşı-devrimci güç haline gelerek yozlaşırken proletarya, burjuva devrimini, köylü kitleleriyle ittifak içerisinde sonuna kadar götürecek güç olarak tarih sahnesinde ortaya çıkıyordu. Yeni belirmekte olan İspanyol işçi sınıfı henüz kendi yolunu çizmek zorunda olmasına ve hâlâ burjuva cumhuriyetçilerinin kuyruğunda gitmesine karşın, 1854-1856 olaylarında ilk kez yer almıştı. Bu devrimde köylüler de içten bir destek göstermişlerdi. 1854-1856 devrimci hareketi yavaş yavaş geleneksel askeri devrimin geçici zaferine karşın, Marx'ın "İkinci Avupa devrimi[nin -ç.] İspanya'yı kendisi ile işbirliği yapacak kadar olgunlaşmış bulaca[ğını -ç.]"[105] umması için haklı bir neden yaratıyordu.

Yeni Savaşlarla Karşı Karşıya

Marx'ın yaratıcı enerjisi, ne gericiliğin baskıcı atmosferi içinde ne de kendisine yönelik kişisel saldırıların ağırlığı altında zayıflamıştı. Bu güç zamanlarda verimli ve çok yönlü bilimsel faaliyetleri ve yazarlık çalışmaları devrimci teori ve taktiklerin geliştirilmesi bakımından büyük bir önem taşıyordu. Bu dönemdeki ekonomik araştırmalarda Marx, büyük bir keşifler hazinesine dayanıyordu. Tarihsel materyalizm anlayışını da daha derinleştirmiş ve somutlaştırmış ve bu anlayışı hem genel tarihsel sürecin incelemesine hem de bazı ülkelerin somut tarihlerine ilişkin incele-

[102] *New York Daily Tribune* No. 4179, 9 Eylül 1854.
[103] *New York Daily Tribune* No. 4250, 1 Aralık 1854.
[104] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 10, s. 632.
[105] *New York Daily Tribune* No. 4783, 18 Ağustos 1856.

melerinde uygulamıştı. Bunlar arasında daha önceleri incelemiş olmadığı Rusya, İspanya, Balkanlar ve Doğu ülkeleri de vardı. Marx'ın eriştiği en büyük başarılardan birisi de bir kural olarak araştırmalarını Avrupa ile sınırlayan ve şimdi artık bu "Avrupalılığı" Avrupalı olmayan uluslara karşı ırkçı bir üstünlük duygusu ile birleştiren burjuva tarihçiliğinin dar ufuklarını aşmış olmasıydı. Asya ve bir ölçüye kadar da Afrika ve Latin Amerika halklarını, tarihlerini inceleyerek, bunun, Avrupa halklarının gelişmesiyle organik bağlarını gösteren ve kapitalist dünyanın sömürge alanlarıyla metropol ülkelerde içiçe gelişen süreci vurgulayan Marx, bütün insanlığın tarihsel gelişmesi olarak, kelimenin gerçek anlamında evrensel tarih olarak bilimsel bir tarih görüşünün temellerini attı.

Basında günlük olaylara hergün ışık tutan Marx, burjuva toplumundaki hayatın ve kapitalist ilişkilerin dışavurduğu çok çeşitli alanların (ekonomi, tek tek devletlerin siyasal sistemleri ve bunların evrimi, iç ve dış siyaset ve ideoloji) derinlemesine çözümü için modeller getirdi. Bütün kitaplarında olduğu gibi basındaki yazıları da onun büyük bir iktisatçı, tarihçi, sosyolog ve siyasetçi olduğunu gösteriyordu.

Marx, bu dönemde, işçi sınıfının devrimci teori ve taktiklerini geliştirmekte, sömürge halklarının kurtuluş hareketlerine karşı proleter tutumunu belirleyen ilkelerin formüle edilişinde, uluslararası çatışma ve savaşlar karşısında bağımsız işçi sınıfı çizgisinin geliştirilmesinde, proleter devrimcilerle öteki muhalefet güçleri arasındaki geçici bloklaşmalar ve anlaşmalar ve bunların kotarılma koşulları üzerine verimli fikirler ortaya koyulması bakımından çok şey başardı. Marx ve Engels, gelecek devrimde 1848'den bu yana burjuva demokratik devrime kesin bir ihtiyaç duyan ülkelerin merkez olacaklarına ve Fransa proletaryasının devrimci girişkenliğini göstereceğine inanmaya devam ediyorlardı. Ama devrimin farklı bir çizgi üzerinde de gelişebileceğini ve özellikle daha doğuya, Rusya'ya kayabileceğini görüyorlardı. Bu sonuca 1848-1849 devriminden bu yana çeşitli ülkelerde meydana gelen değişiklikleri göz önüne alarak varmışlardı.

Gericilik yılları boyunca kitleler üzerinde etkide bulunmanın güçlüğüne karşın Marx'ın sesi, makale ve haberlerindeki devrimci fikirler işçilere ulaştı. Marx'ın basında çıkan yazıları, mevcut karşı-devrimci rejimlere karşı duyulan devrimci duyguları ya da nefreti artırdı. Bu, devrimci kabarma başladığında daha açıkça ortaya çıktı. Marx, çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı önderleriyle temaslarını korudu ve proletarya hareketiyle daha yakın bağlar kurmak için her yoldan yararlandı. Kendisini izlemeye devam eden silah arkadaşlarının başında, acil pratik ödevlerin gerektirdiği açık kavrayış ve teorik bilgilerle bütünüyle donanmış olarak ve düşmana karşı açık savaşa girme arzusuyla dolu tecrübeli bir savaşçı olarak Marx yeni devrimci olaylara doğru ilerliyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MARKSİST EKONOMİ POLİTİĞİN OLUŞUMUNDA BELİRLEYİCİ AŞAMA

Ekonomi politik, emeğin, bütün zenginliklerin ve bütün değerlerin kaynağı olduğunu ortaya koyduğu günden bu yana şu sorunun sorulması kaçınılmazdı. Öyleyse, nasıl olur da işçi, emeğinin yarattığı değerin tümünü kendisi almayıp, bunun bir kısmını kapitaliste teslim eder? Hem burjuva iktisatçıları hem sosyalistler, bu soruya bilimsel bakımdan geçerli bir cevap bulmak için harekete geçmişlerdi; ama Marx, sorunun çözümü ile birlikte çıkagelene kadar boşuna çabaladılar

Friedrich Engels

1857 Ekonomik Krizi Üzerine Makaleler

Gericilik dönemi boyunca Marx, kapitalist dünyanın ekonomik ve siyasi gelişmesini belirleyen herşeye karşı derin bir ilgi gösterdi. Kapitalist dünyanın üretici güçleri kısa sürede dikkati çekecek ölçüde artmıştı. Fabrika sistemi büyük başarı kazanmıştı. Daha önceleri eşi görülmemiş sayıda işçiyi bir çatı altında bir araya getiren yüzlerce fabrika çalışmaya başlamıştı. Büyük işletmelerde buharlı ve mekanik makinalar hızla sınai elemeğinin yerini almaktaydı. Ulaştırma ve haberleşmede devrimler birbirini izliyordu. Dünyadaki demiryollarının uzunluğu 1847'de 25.000 kilometreyken 1857'de 83.000 kilometreye çıkmıştı.

1850 ve 1860 arasında dünya pazarında karşılıklı işlemler iki katına çıkmış, kredi ve bankacılık olağanüstü boyutlar kazanmıştı. Bankalar çesitlenmiş ve daha önceleri görülmemiş ölçekte iş yapmaya başlamışlardı, borsa arı kovanı gibi çalışıyordu. Bütün bunlar da burjuva iktisatçılar ve burjuva basınınca, kapitalist sistemi göklere çıkarmak için kullanılıyordu.

Ancak Marx'ın kapitalist sistemin ekonomik gelişmesine ilişkin bilimsel incelemesi, sanayi ve ticaretteki her patlama evresinin ardından yeni bir evrenin, aşırı üretim krizinin başlayacağını görmesini sağladı. Marx'ın bu tahmini bütünüyle doğru çıktı. Kriz, üretim hacmindeki ani düşüşler, fabrikaların kitle halinde kapanması, çok sayıda iflas olayları, pazar tıkanıklıkları, emtia fiyatlarındaki olağanüstü artışlar ve kabaran işsizlik vbg. biçimlere bürünerek ortaya çıktı. Bu, kapitalizmin, gerçekten dünya çapındaki ilk kriziydi.

Marx, Avrupa'daki ekonomik duruma ilişkin değerlendirmelerini düzenli olarak *New York Daily Tribune*'de yayımlanan makalelerinde ortaya koydu. Bu makalelerin çoğu da 1857 krizinin önkoşullarını, nedenlerini, belirtilerini ve ayırdedici özelliklerini ortaya koyuyordu.

Marx, 1857 krizine özel önem veriyordu; çünkü bu krize ilişkin gerçekler ve süreçler, birinci olarak ekonomi politiğin teorik sorunlarının daha derinlemesine bir formülasyonuna olanak sağlıyordu; ikinci olarak da krizin kendisi en gelişmiş kapitalist ülkelerdeki siyasal durumu dolaysız olarak vahimleştireceğe benziyordu.

Marx'ın olaylardan hemen sonra kendi kişisel gözlemlerine dayanarak yazdığı makalelerle İngilitere, Fransa ve Almanya'daki özel gazeteler için yazdığı haberler, yalnızca kriz öncesi dönemin iniş çıkışlarının canlı tanımlamalarını değil, her zaman için değer taşıyan ve ekonomik krizler ve dönemlere ilişkin Marksist teorinin bir bölümünü oluşturan genellemeleri de içeriyordu.

Marx, 1857 krizinin özel belirtileri ve görünümleri ne olursa olsun, hiçbir bakımdan mali ve ticari alanlardaki tesadüfi bir yavaşlama ya da gerileme değil, kapitalizmin organik ve kaçınılmaz bir parçası olan tipik bir aşırı üretim krizi olduğunu ve hiçbir hükümetin, bunun üstesinden gelemeyeceğini ileri sürdü. Bu kriz, sanayi ve ticaretteki çelişik gidişin bütünü tarafından hazırlanmıştı.İ

İktisatçılar arasında o sıralar hayli geçerli olan bir görüş, tedavül bankalarının dolaşımdaki para miktarını ayarlayarak, fiyatların düzeyini etkileyebileceği, böylelikle de sanayi malları için gerekli arz ve talep dengesini değiştireceği ve üretim akışı miktarını hızlandıracağı ya da aksine yavaşlatacağı şeklindeydi. Bu görüşü ileri sürenlerin pek çoğu, aşırı üretimin, gerekli miktarın altındaki ya da üstündeki paranın tedavülde olmasından ve bunun sonucu olarak fiyatlardaki ani yükselişten doğduğuna inanıyorlardı. Marx, bu düşüncelerin saçmalığını kanıtlamak için İngiltere Bankasının yayımladığı bilgilerden yararlandı. Krizin nedeni olarak sanayideki patlamayla birlikte gelen borsa spekülasyonlarına çatmanın gereği yoktu. Marx, "falcı teorisyen"lerin, "ticaret sağlam, ama o da ne!.. müşteriler... sağlam değil!"[1] demeleriyle alay ediyordu.

Krizin patlak vermesiyle, yıllar boyu "Serbest Ticaretin başlamasının ticari çırpınış çağı[nı -ç.] kapattığı"nı[2] ileri süren burjuva yazarların yüzeysel sözleri de boşa çıkmış oluyordu.

Krizle sonuçlanan sanayi ve ticaretteki zenginliğin öte yüzünde işçi sınıfının vahşice sömürülmesi vardı. İngiliz kapitalistleri parlamentodan zorlu sınıf mücadelelerinin sonucunda geçirilen Fabrika Yasaları'nı çiğneyerek iş gününü uzattılar. Ücretleri düşürdüler ve çocuk işçi çalıştırmayı tercih ettiler. Marx makalelerinden birinde, İngiltere'deki kapitalistlerin "genç emekçi kuşağın kanıyla beslenen vampirler"[3] olduğunu söylüyordu. Emekçi halkın içinde bulunduğu durum, kriz yüzünden daha da kötüleşmişti. "Sınai faaliyetin duraklaması"nın sonucu, bütün Avrupa'da işçi sınıfı arasında yoksulluğun yaygınlaşmasıydı. Marx, fabrika sahipleri ve büyük tüccarların zararlarını "bütün halkın geleceği"[4] pahasına, mümkün olan her yoldan yararlanarak, özellikle halkın büyük çoğunluğunun ödediği vergileri artırarak, sanayi ve ticaret baronlarına cömertçe hükümet garantileri ve ödenekleri vererek kapatmaya çalışan burjuva hükümetlerinin pratiklerini ortaya koydu. Bu, krizin sonuçlarını, nüfusun yoksul kesimlerine kaydırma ikiyüzlülüğünden başka bir şey değildi.

Marx, 1857 krizinin kendine özgü özelliklerinin abartılmasına ve onun kendi başına bir olay olarak görülmesine karşı çıktı: "Her ekonomik krize özgü ...ayırdedici özelliklerin bu krizlerin hepsi için geçerli olan yanları örtmesine izin verilmemelidir."[5] Marx, ekonomik krizlerin, kapitalist üretim sistemi içinde oluştukları ve bunların "sistem varolduğu sürece tıpkı mevsimlerin doğal değişmesi gibi kabul edilmeleri gerek"tiği[6] kanısındaydı.

[1] *New York Daily Tribune* No. 5176, 21 Kasım 1857.
[2] *New York Daily Tribune* No. 5196, 15 Aralık 1857.
[3] *New York Daily Tribune* No. 4994, 22 Nisan 1857.
[4] *New York Daily Tribune* No. 5202, 22 Aralık 1857.
[5] *New York Daily Tribune* No. 5445, 4 Ekim 1858.
[6] *New York Daily Tribune* No. 5445, 4 Ekim 1858.

Gericiliğin zaferinin kısa ömürlü olacağına inanan Marx ve Engels, kapitalist dünyadaki 1857 krizinden doğan altüstlüklerin siyasal sonuçlar doğuracağını ve bir "tufan" (başka bir devrim) getireceğini umuyorlardı. Bu koşullar altında Marx, işçi sınıfına toplumsal gelişmenin yasalarını aktarabilmek için ekonomi politik üzerindeki eserini tamamlamayı bir görev olarak kabul etti. Böyle bir eserin proletarya savaşçılarının devrimci görevlerinin farkına varmalarını sağlayacağına ve proletaryanın sınıf bilincini ve kaynaşmasını artıracağına inanıyordu. Krizin en yüksek noktasında Marx, o güne kadar yürüttüğü ekonomik araştırmaları toparlamaya başladı; ama görüşlerini kamuya açıklamazdan önce meseleyi kendisi için açıklığa kavuşturmak üzere bir ön hazırlık çalışması yazmaya karar verdi.

Temmuz 1857'den Mayıs 1858'e kadar yazılan ve 50 formadan fazla tutan Marx'ın bilimsel dehasının bir şaheseri olan 1857-1858 ekonomik el yazmasını meydana getiren defterlerin kaynağı buydu.

Bu büyük eserin çok kısa bir süre içerisinde ve "sefalet, Marx'ın ve ailesinin üzerine çöktüğü"[7] bir sırada yazılmış olması da hayli dikkat çekicidir. Marx'tan ve aile fertlerinden bugüne kalan mektuplar, bu büyük adamın ve ailesinin o sıralarda düşmüş oldukları korkunç sefaleti göstermektedir. Marx, 20 Ocak 1857'de Engels'e şunu yazmıştı: "Burada, elimde kalan son birkaç kuruşu yatırdığım kira evinde oturup kalakaldım... Gerçekten ne yapacağımı bilemiyorum ve gerçekten beş yıl öncekinden çok daha umutsuz bir durumdayım. Başıma, ondan daha kötüsünün gelemeyeceğini sanıyordum. *Mais non* (Ama öyle değilmiş). Ve işin kötüsü bu kriz geçici bir krize de benzemiyor. Bundan nasıl kurtulacağım bilemiyorum."[8] Bundan sonra durumu çok daha kötüye gitti. 1857 krizi başladığından *Tribune*'ün editörleri, bir başka ABD gazetesinin kendisine iş vermesinden korktukları Marx dışındaki bütün Avrupalı muhabirlerine yol verdiler. Fakat ona da her zamanki sekiz makalenin yerine, artık, ayda yalnızca dört makalesinin basılabileceğini garanti edebiliyorlardı, ki bu da, gelirlerinin yarı yarıya azalması anlamına geliyordu.

Bu güç zamanda Engels, arkadaşına elinden gelen her yoldan yardımcı olmaya çalıştı. Lenin, "Eğer Engels'in sürekli ve karşılıksız yardımları olmasaydı, Marx, yalnızca *Kapital*'ini tamamlayamamakla kalmaz, kaçınılmaz olarak yokluktan çökerdi."[9] diye yazmıştı.

Marx, bütün güçlüklere rağmen coşku ile çalışıyordu. 8 Aralık 1857'de Engels'e şöyle yazmıştı: "Ekonomik araştırmamı toparlayabilmek için sabahlara kadar çalışıyorum ki temelleri, ne pahasına olursa olsun tufandan önce açıklığa kavuşturabileyim."[10] Devrim davasına karşı sonsuz sadakatıyla ve işçi sınıfına karşı ödevlerinin bilinci içerisinde coşku ile çalışıyordu.

Marx, 1857-1858 ekonomik elyazmaları üzerinde, aşağıdaki konuları içeren altı kitaplık bir plânı gerçekleştirmek amacı ile çalışıyordu: Sermaye, toprak mülkiyeti, ücretli emek, devlet, dış ticaret ve dünya pazarı.

[7] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 48.
[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 97.
[9] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 48.
[10] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 225.

Elyazması, bir girişle başlar ve bu eser, olgun Marksizmin en mükemmel teorik örneklerinden biridir. Bunun büyük bir bilimsel önemi bulunmaktadır; çünkü özel bir bilim olarak ekonomi politiğin metodu ve konusu hakkında Marx'ın görüşünün tam bir formülasyonunu vermektedir. Ekonomi politik maddi değerlerin üretim süreci içinde insanlar arasında ortaya çıkan toplumsal ilişkileri ve bu sürecin hareketinin objektif ekonomik kanunlarını ele alır. Ekonomi politiğin başlıca yükümlülüklerinden biri, her tarihi toplumsal üretim biçiminin kendine özgü özelliklerini ve ayırdedici yanlarını incelemektedir. Ancak ekonomi politik aynı zamanda üretim biçimlerinin tümünün genel kanunlarını da araştırır.

Giriş, toplumsal üretimin tek tek unsurlarının oynadıkları rolleri ve bu unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşimle ilgili temel sorunları işlemektedir. İnsanlar, üretim yaparlarken, doğanın ürünlerini kendi ihtiyaçlarına uydururlar; dağıtım, üretilen malların kullanıldıkları oranları tayin eder; değişim bireyi, kendisinin sahip olmadığı, ama sahip olmak istediği ürünlerle donatır; tüketimde ürünler bireysel iktisabın (acquisition) nesnesi olur. Bu dizide üretim başlangıç, tüketim de sondur; dağıtım ve değişim, üretim ve tüketim arasındaki iletişim unsuru olarak ortada bulunmaktadır. Marx, üretimin dağıtıma göre önceliğini özellikle vurgular ve dağıtım şeklinin her an üretim biçimi tarafından belirlendiğini hatırlatarak meseleyi ele alır. Yeni üretimin önkoşulu olarak iş gören dağıtımın kendisi de her zaman genel olarak üretimin ürünü, özel olarak da üretimin özgül tarihi şeklidir.

Ekonomi politiğin metodunu ele alan kısım, bilimsel soyutlamanın ekonomi politikteki rolüne epey ışık tutar ve doğru bilimsel inceleme ve sergilemenin temel ilkelerini ortaya koyar.

Soyutlama, incelenen ilişkilerin gerçek dünyasından, bu ilişkiler içindeki belirli bir unsuru, belirli bir ilişkiyi, kendi tarihsel özellikleri ve kendi kanunları olan böylesine bir ilişkiler bileşimini incelemek için bir başlangıç noktası olarak ayırmak demektir. Bir mantıki kategori, özgül bir araştırma aracı olan soyutlamanın aynı zamanda gerçekliğin mahiyetini ve bilme eylemini de ifade etmesinin ve gerçek olguların, bilimsel kavramların tanımlanmasında benzer bir şekilde kullanılmasının nedeni budur. Soyutlamalar ya daha geneldirler ve daha az içerikleri vardır, genel olarak sınıf gibi; ya da daha özgüldürler ve daha çok içeriğe sahiptirler; sınıflar, sınıfların varlığının ekonomik temeli vbg. Marx'a göre genel olarak üretim anlamlı bir soyutlamadır. Çünkü bu, üretim için her dönemde ortak olan şeyleri bir araya getirir ve belirli bir dönemdeki somut üretimi incelerken, tekrar başa dönmenin gerekliliğini gözle görülür bir hale sokar.

Marx, araştırma için en verimli yolun yüzeyden (verilen kavramdan) hareket ederek en basit tanımlar elde edilene kadar olgunun ta en canalıcı yerine kadar inmek olduğunu kabul ediyordu. Araştırması ancak bundan sonradır ki "ters yöne doğru" (analizden senteze, özgül soyutlamalardan ve tanımlardan "Birçok belirlenmeleri ve ilişkileri içeren bir bütünlüğe"[11] doğru) yol alabilir. Genel olarak nüfus kategorisi, kendi içinde çürük bir soyutlama iken, önceden bilimsel incelemeye tabi tutulan kendi özgül tanımlarının toplamı içinde açık ve somut bir hale gelir ve kaotik bir bütün olmaktan çıkar.

[11] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Moskova, 1971, s. 206.

En basit unsurlardan (emek, iş bölümü, talep, değişim değeri gibi) daha kompleks unsurlara (devlet, enternasyonal değişim, dünya pazarı vb.) tırmanmak "doğru bilimsel yöntem"dir[12]. Fakat "birçok tanımın sentezini" "farklı yanların birliğini" gerektiren soyuttan somuta doğru ilerleme yöntemi de zihnin somutu algılaması ve idrak süreci içinde onu yeniden üretmesi için yalnızca bir araçtır. Bu, hiçbir şekilde içinde somutun kendisinin ortaya çıktığı bir süreç değildir. Kategoriler gerçekliği yansıtırlar, ama onu yaratmazlar.

Girişte, algılama süreci içinde tarihsel olan ile mantıksal olan arasındaki ilişkinin ele alınışı metodolojik bakımdan özel bir ilgi çekmektedir. Marx ekonomik kategorilerin tarihsel olarak tayin edici bir rol oynayacak bir duruma geldikleri evre içerisinde değil, çağdaş burjuva toplumu ile olan ilişkilerine bakılarak incelenmesi gerektiğini vurgulayarak mantıki metoddan yana çıkar. Fakat bu, Marx'ın, olguları gerçek tarihi evrelerine uygun olarak yeniden üreten tarihi metodu reddettiği anlamına gelmez. Ekonomi politik özünde tarihsel bir bilimdir; çünkü toplumsal gelişmenin ekonomik kanunları ve üretim tarzlarının içinde iş gördükleri ve birbirlerini peşpeşe izledikleri koşulları inceler. Tarihsel bakımdan daha az gelişmiş formların bilinebilmesi daha gelişmiş olanların incelenmesini gerektirir. "İnsanın anatomisi, maymunun anatomisinin anahtarıdır."[13] Marx araştırmada, tarihsel ve mantıksal bir ve tek varlık olduklarını formüle ediyordu.

Giriş, Marx'ın ekonomi politiğin sorunlarını ve ekonomik olguları inceleme metodunu devrimci proleter dünya görüşünün genel felsefi sorunları ile yakın bağlılık içerisinde formüle ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Marx, bir yandan üretim ilişkilerinin toplumsal gelişmenin ekonomik temeli olduklarını kabul etmekle birlikte öte yandan da sürekli olarak siyasal ve ideolojik üstyapı alanına giren süreçlerle uğraştı ve bunların temele olan bağımlılıklarını ve temel üzerindeki karşı etkilerini izledi.

Marx toplumsal bilincin bir şekli olarak sanatın da derin bir incelemesini yaptı. Geniş okumasına ve insan kültürünün en iyi ürünleri hakkındaki bilgisine dayanarak Marx, daha 1840'ların başlarında yeni materyalist estetiğin temelini oluşturan bir dizi sonucu formüle etti.

Marx, sanatın maddi önkoşullarını ortaya çıkaran ilk kişiydi. *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda insanın güzeli algılama ve yeniden üretme ve "maddeyi güzelliğin kanunlarına uygun olarak"[14] şekillendirme yeteneğinin gelişmesinde emeğin rolünü göstermişti. Marx aynı zamanda insanın sanat eserleri yaratma yeteneğinin insanın antropolojik doğal niteliklerinden çok varoluşunun toplumsal ve tarihsel koşullarından kaynaklandığını vurguladı. Bu koşullarda meydana gelen herhangi bir değişiklik estetik ideallerde, ihtiyaçlarda ve standartlarda bir değişiklik yaratmaya yönelir.

Marx, sanatın toplumsal hayatta büyük bir rol oynayabileceğine inanıyor ve yaratıcı sanatı hem bir dünyayı yansıtma hem de bir dünyayı özümleme şekli olarak görüyordu. Marx, ilerici sanatın toplumsal süreç, eğitim ve toplumun üyelerinin ruhsal gelişmeleri üzerinde ilerici bir etki yaptığından emindi.

[12] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 206.
[13] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 211.
[14] Karl Marx, *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazması*, s. 72.

Marx, sanatın doğası gereği toplumsal olduğunu ve tarihsel olarak geliştiğini açıkladı ve belirli sınıfsal güçlerin (uzlaşmaz sınıflardan oluşan bir toplumda) ideolojileri, sınıf çelişkileri ve sınıfların siyasetleri tarafından sanata yapılan etkileri gösterdi. Sanat eserlerinin içerikleri, sanat ve edebiyatta şu ya da bu janrın (ekol) varolması toplumun gelişme düzeyi ve toplumun yapısı tarafından belirlenir. Marx bunu, farklı çağların ve dönemlerin sanatlarının eş ve benzerlerinin olmamasının ve çağın koşulları içinde sözgelimi eski Greklerin mitlerinin ve epik şiirlerinin yeniden yaratılmamalarının böyle bir şeyi yapmanın imkânsız olmasının nedenlerinden biri olarak görüyordu. "Greklerin hayâl alemini ve bu nedenle de Grek sanatını belirleyen doğa kavramının ve toplumsal ilişkilerin kendi kendine çalışan iplik eğirme makinalarının, demiryollarının, lokomotiflerin ve elektrikli telgrafların bulunduğu bir dönemde varolması mümkün olabilir mi?"[15]

Marx, bayağı sosyolojik yaklaşıma karşı yaptığı bir uyarısında toplumsal hayatın ya da çeşitli sınıfların ideolojilerinin sanat alanına yansımasının dümdüz ve mekanik bir şekilde olmadığını söylüyordu. Toplumsal gelişmenin genel kanunlarına bağlı olduğu halde, yaratıcı sanatın belirli bir bilinç şekli olarak kendine özgü özellikleri ve işleyişi vardır. Bunlardan birisi şudur: Sanatın parladığı dönemler, maddi üretim de dahil, diğer alanlardaki yükseliş dönemleriyle çakışmayabilir. İdeolojinin ve özellikle sanatın da nisbeten bağımsız gelişmesini hesaba katmak gerekir. Sanat eserleri belirli toplumsal şekillere bağımlı olmalarına rağmen, ikincisinin yani o toplum şekillerinin yok olmasıyla birincinin yani sanat eserlerinin önemi azalmaz. Marx örnek olarak eski Greklerin "bize zevk veren ve belirli bakımlardan bir standart ve erişilemez bir ideal olarak kabul edilen"[16] sanatlarına ve epik şiirlerine atıfta bulunur. Marx devamla bunun derin bir açıklamasını yapar. Bunun nedeni, Grek sanatının gerçekliğin kaba (naive) olmakla birlikte sağlıklı, normal bir algılanışını, eşsiz bir çekicilik ve taze insan inceliğiyle dolu "doğal gerçeklik"e erişme çabasını, insan soyunun gelişmesinin en ilk aşamasında, çocukluk çağlarındaki görünümünü yansıtması gerçeğinde yatar.[17]

Bu örnek, Marksizmin önemli estetik ilkelerinden birini dile getirmektedir: Sanat eserlerini nihai olarak belirli toplumsal koşulların ve toplumsal ilişkilerin bir yansıması olarak incelerken, bunların içindeki kalıcı değere sahip olan şeyi, gelecek kuşakların da estetik ihtiyaçlarını karşılayan gerçek insani unsuru ortaya çıkarmak gereklidir. Geçmişin sanat mirasına karşı nihilistçe bir tutum Marksizme tamamen yabancıdır. Marx'ın bizzat kendisi, insanların dünya sanat hazinesini nasıl korumaları ve insan soyunun manevi kültür alanındaki başarılarını ilerleyişin çıkarları için nasıl inceleyip kullanmaları gerektiğinin en iyi örneğidir.

Sanatın çağdaş kapitalist dünyadaki durumunu *1844 Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nda inceleyen Marx, kapitalist gerçekliğin, gerçek yaratıcı sanata düşman olduğu düşüncesini dile getiriyordu; ancak bu düşüncesi sanat ve edebiyatın kapitalizmde de geliştiğini inkâr etmiyordu. Bu, kapitalist sömürü sisteminin doğası itibariyle büyük yazarlara ve büyük sanatçılara ilham veren insani ilkelerle derin bir uzlaşmazlık içinde bulunduğu anlamına geliyordu. Bu sanatçılar kendi idealle-

[15] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 216.
[16] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 217.
[17] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 217.

riyle gerçek kapitalist dünya arasındaki çelişkinin ne kadar çok farkına varırlarsa eserlerinde, çoğu zaman da kendi sınıf kökenlerine karşıt bir şekilde, kapitalist ilişkilerin insanlık dışılığına karşı protesto sesleri o kadar çok yükselmektedir. Burjuva edebiyatında bile burjuva toplumunun yaratıcı sanata karşı düşmanlığı kapitalizmin çeşitli şekillerde eleştirilmesine ve kapitalist gerçekliğin dramatik ve trajik çatışmalarla dolu olarak tasvir edilmesine yol açmaktadır. Yaratıcı sanatın kapitalizm içerisinde gelişmesinin diyalektik yanı budur; bu yüzdendir ki burjuva toplumu sanatçı olarak kendi çağlarının ve sınıfsal ortamlarının üstüne çıkan muazzam bir artistik güçle sömürücü sistemin kötülüklerini; mülksüzlere karşı duygusuzca tutumu; paranın gücünü; insan onuruna yapılan saldırıyı ortaya koyan Shakespeare, Balzac ve öteki dahi yazarları doğurmuştur.

Marx'ın girişteki ve diğer yazı ve mektuplarındaki genellemeleri Marksist estetik hazinesi'nin başlıca bölümünü teşkil etmekte, sanat ve edebiyatın bilimsel teorisinin temellerini oluşturmaktadır.

1857-1858 Elyazmasının Başlıca Bölümleri

Giriş hiçbir zaman tamamlanmadı ama içeriğinin zenginliği 1857-1858 elyazmasının başlıca bölümlerinde ortaya konan düşüncelerin çeşitliliğini yansıtmaktadır.

"Para Üzerine Olan Bölüm" genel değer ve para teorisinin temel sorunlarının oldukça ayrıntılı bir şekilde sergilenmesini sağlamaktadır. Marx burada, kendisinin para hakkındaki daha önceki görüşünü yeniden ele almaktadır. Daha önce, özellikle *Felsefenin Sefaleti*'nde Marx, altın ve gümüşü, değeri üretim fiyatları tarafından belirlenmediği iddia edilen istisnai emtia kategorisi içerisine koyarak Ricardo'nun yolundan gitmişti.

Marx, paranın değerinin ardındaki bir etken olarak arz ve talep teorisinin sakatlığını eleştirir ve metalin değeri ile ölçülen meta fiyatlarını belirleyen şeyin tedavüldeki değerli metallerin miktarı değil, bu metallerin üretim maliyeti olduğunu gösterir. "Değerli metallerin üretim maliyetleri yükseldiği zaman bütün meta fiyatları düşer, değerli metallerin üretim maliyetleri düştüğü zaman bütün meta fiyatları yükselir. Bu bir genel kanundur."[18]

Marx, paranın izlemiş olduğu yolu adım adım yeniden izler. Para, devlet gibi sözleşmenin sonucu değil, kendisi işbölümünün ürünü ve sonucu olarak değişimin ürünüdür. "Metaların dolaşımı, paranın dolaşımının başlıca önkoşuludur."[19] Başlangıçta para rolünü gören şey toplumun bütünü ya da bir kesimi için değişimde tüketimin nesnesi olarak en çok benimsenen bir metaydı. Değişimin ilk aşamalarında tuz, post, sığır ve esirler para olarak işgörüyorlardı. Ancak çok sonradır ki değişimin bu gibi gerekleri bireysel ya da üretici tüketim için en az kullanılan bir meta tarafından yerine getirilmeye başlanıldı. "İlkin meta kendi özgül kullanım değeri sayesinde para haline gelir; bundan sonraki aşamadaysa para olarak iş gördüğü için kendi özgül kullanım değerini kazanır."[20]

[18] Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 108.
[19] Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 102.
[20] Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 83.

Paranın fonksiyonları da, paranın kendisi gibi kerte kerte gelişti. Değişimin ve trampanın (takas) en alt aşamalarında para çoğunlukla bir değer ölçüsü olarak iş gördü ve olağanüstü durumlar sözkonusu olmadıkça bir değişim aracı ya da aleti olarak hemen hemen hiçbir fonksiyonu olmadı. Marx, para olarak kabul edildikleri zamanlarda, sığırların Homeros için öncelikle bir ölçü birimi olarak işe yaradığını tespit etmişti.

1857-1858 Ekonomik elyazmasının ana gövdesi "Sermaye Üzerine Olan Bölüm"den meydana gelmektedir. Marx, bu bölüm üzerine 1857 Kasım'ından 1858 Mayıs'ına kadar çalışmıştı.

Bu bölüm, Marx'ın ekonomi öğretisinin temel taşı olan, artı-değer teorisinin ilk sergilenişini içermektedir. Meta üretiminin en alt şekillerinden, iş gücünün bir meta haline geldiği ve alım satım sürecinin herşeyi kucaklayarak, toplumun bütün hayat ve faaliyet biçimini kendi kanunlarına bağlı kıldığı en gelişmiş şekillerine kadar olan tarihsel gelişmesini gösterir.

Marx, parayı, sermayenin en ilk şekli olarak görür ve sanayi sermayesinin değişimlerini ayrıntılı olarak inceler. Elyazması sermayenin para ve meta olarak nasıl birbirine dönüştüğünü gösterir. Sermayenin kendisi bu her iki tanımın birbirleriyle yer değiştirmelerini dile getirir. Bu, nihai sonucu ve amacı üretim araçları sahibinin sınai ve ticari sermaye dolaşımına başlangıçta yatırdığı miktara kıyasla parasında belirli bir artmanın olduğu bir yer değiştirmedir. Bu, ayrıcalıklı da olsa bir meta olarak para ile "kendini-artırma" yeteneğini kazanmış olan para arasındaki esas ayrılığın altını çizmektedir.

Ancak para toplumsal üretimin belirli bir aşamasında kendi başına, kendi doğasında gizli bulunan bir şeyden ötürü sermayeye dönüşmez; paranın sermayeye dönüşmesinin tek nedeni, işçinin çalışma kapasitesinin ya da iş gücünün bir alım-satım nesnesi haline gelmesi yani bir yığın başka emtianın yanısıra bir meta olmasıdır. İş gücünü satın alan kapitalist, bunun değerini öder ve bu değer ortalama olarak işçinin geçim araçlarının değerine ve bir işçi olarak eğitilmesinin maliyetine eşittir. Fakat kapitalistin kendi kullanımı için elde ettiği şey, iş gücünün kullanım değeridir ve kapitalist bunu iş gücünün ücretlerle ifade edilen maliyetini, sermayenin bu iş gücünün devamı için yaptığı masrafları çıkardıktan sonra bitirilmiş ürünün karşılığı ödenmemiş olan kısmını elde etmek için kullanır. Ürünün bütünü gibi bu kısım da ücretli işçi tarafından yapılır. Bu kısımda, burjuva toplumunun sömürücü sınıflarının tükettikleri, karşılığı ödenmemiş gelirlerin her şeklinin kaynağı olan artı-değer ortaya çıkar.

Bunun sonucu olarak sermaye ile emek arasındaki değişim eşitler arasındaki bir değişimi andırmaktadır ve burjuva iktisatçılarının kapitalist ilişkileri aklamak için gerçek bir olay olarak sundukları da bu benzerliktir.

Değişmeyen sermaye (constant capital), (üretim araçlarının değeri) ve değişken sermaye (işgücünün değeri) kavramları ilk olarak 1857-1858 elyazmasında formüle ediliyordu. Bu keşfin hayati bir önemi vardı; çünkü bu formülasyon kârın, genel olarak sermaye, birikmiş sermaye tarafından değil, yalnızca sermayenin ücretlere ödenen kesiminden doğduğunu çok açık bir hale koyuyordu. Sermayenin temel harcamalara, hammaddelere ve öteki menkûl ve gayrimenkûl harcamalara giden kısmının değeri ise üretim süreci içinde artmaz, yalnızca bitirilmiş ürüne aktarılır.

Klâsik burjuva iktisatçıları kârın ve rantın, ürünün, karşılığı ödenmemiş bölü-

münün parçalarından başka bir şey olmadığının farkında bulunmalarına rağmen, ürünün bu bölümünü "kendi yekpareliği içinde bir bütün olarak"[21] hiçbir zaman tahlil etmemişlerdi; ama *"au fond* (dipte, temelde) (kârın tabanını oluşturduğu, ama kendisinin de genellikle kâr diye adlandırılan şeyden farklı kaldığı sınıra kadar) artı-değer hiç mi hiç tahlil edilmemiştir."[22]

Marx'ın büyük bilimsel başarısı, artı-değeri özgül şekillerinden: Kâr, faiz ve ranttan, bağımsız bir şekilde çözümlemesindedir. Gerçekte bu, kârın özgül ve genel şekillerini sürekli olarak birbirine karıştıran klâsik burjuva ekonomi politiği ile Marksist ekonomi öğretisi arasındaki başlıca ayırım çizgilerinden birisidir.

Marx aynı zamanda, sermayenin tarihsel eğilimlerini ve üretici güçlerin on yıllarca sonraki gelişimlerini de önceden görerek incelemektedir. "şeylerde yeni kullanım özellikleri keşfetmek için, doğanın bütününün araştırılmasından";[23] bütün iklim kuşakları ve bütün ülkeler arasında ürünlerin değiş tokuşundan; "doğal nesneler"le kişisel ve üretici tüketimde kullanılan nesnelerin imali için yeni yapay metodların gelişmesinden; tüketime elverişli yeni nesnelerin ve eski nesnelerin yeni kullanım özelliklerinin bulunması için yeryüzünün her yönüyle keşfedilmesinden söz etmektedir. Doğa bilimlerinin yüksek bir düzeye çıkması, bu gelişme için gerekli bir önkoşuldur.

Sermaye, üretici güçlerin gelişmesini hızlandırır ve onun "büyük uygarlaştırıcı etkisi"[24] de buradadır. Fakat, sermaye, er veya geç gelişmesinin iç sınırlarına gelip dayanır: "Sermayenin üretimi, sürekli olarak ortadan kaldırılan ama bunun kadar sürekli olarak da yeniden doğurulan çelişkiler içerisinde yürür."[25] Belirli bir aşamada, kapitalizmin üretici güçlerin sınırsız ve topyekûn gelişmesine yönelen eğilimi toplumsal sistemin kendi doğasına gittikçe daha aykırılaşır.

Marx'ın, bilimin gelecekteki uygulanışı hakkındaki derin ve gerçekten peygamberce denebilecek sözleri özel bir öneme değer. Geniş-ölçekli kapitalist üretimde, önemli faktörü "bilimin teknolojik uygulanışı" olan "üretimin bilimsel bir karaktere bürünmesi"[26] eğilimi de vardır. İlk olarak sanayiin eriştiği teknik düzey ve bundan sonra da "değişmeyen sermayenin gelişmesi genel toplumsal bilginin başlı başına *bir üretici güce* dönüşme derecesinin bir belirtisidir."[27] Marx, bu sürecin, üretimin ve üretici güçlerin gelişmesinin toplumsal uzlaşmazlıkların ayakbağlarından kurtarıldığı bir toplumda çok daha yoğun olacağını söylemişti.

Marx, komünist oluşumun bazı başka yanları hakkında oldukça önemli bir başka düşünceyi de dile getiriyordu. Komünist oluşum içerisinde kolektiflik, üretimin temeli haline gelir ve bireyin emeği daha başlangıçtan itibaren kolektif emek olarak iş görmeye başlar. Emeği evrensel hale getirecek olan şey değişim değil, üretimin, ürünü daha başlangıçta kolektif, evrensel bir zenginlik haline getirecek olan kolektif karakteridir. Marx, kolektif üretim içerisinde zaman tasarrufunun, üretimin çeşit-

21 Karl Marx, *Kapital*, C. I, Moskova, 1965, s. 5.
22 Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 228.
23 Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 312.
24 Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 313.
25 Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 3 13.
26 Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 587.
27 Karl Marx, *Grundrisse...*, s. 594.

li dalları arasında iş zamanının dengeli dağılımı gibi belli başlı bir ekonomik kanun, "çok daha geniş ölçüde" bir kanun olacağını söyledi. Her gerçek tasarruf, iş zamanındaki tasarrufla ve üretim maliyetlerinin asgariye indirilmesi ile ifade edilir. Bu tıpkı, emeğin üretici gücünün artırılması gibidir. İş zamanından tasarruf edilmesi, boş zamanların (leisure time), yani emekçi halkın tam ve her bakımdan gelişmesi için kullanılacak olan zamanın artışıyla eşdeğerlidir. Serbest zaman (hem boş zaman hem de yüce amaçlar için kullanılacak olan zaman) toplumun her üyesinin fiziksel ve manevi güçlerini son sınırına kadar geliştirmesine imkân verecektir.

Tartışılan sorunların genişliğini ve bilimsel inceleme düzeyini hatırda tutacak olursak, 1857-1858 ekonomik elyazmasını pekalâ *Kapital*'in ilk versiyonu, Marx'ın, ortaya çıkarmak için 20 yıldan fazla bir zaman süren yoğun çalışmasına mal olan eserinin ilk taslağı olarak kabul edebiliriz.

Yeni Ekonomi Eserinin Baskıya Hazırlanması

Daha elyazması tamamlanmadan önce bile, Marx, bunu basım için hazırlamaya başlamıştı. İlkin çeşitli elyazması defterlerin kullanımını kolaylaştırmak için bir konu indeksi derledi. 1858 Ağustos'u ile Kasım'ı ortasında Marx, elyazmasını *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın orijinal versiyonunun yazılması için temel olarak kullandı. Aynı zamanda bir de yayımcı araştırdı. Yardım, Berlin'li yayımcı Gustav Duncker'le, eserinin parça parça, her biri 4 ya da 6 forma olacak şekilde basılması için anlaşan Lassalle'den geldi. Bu uygulama şeklini Marx'ın kendisi önermişti; çünkü o sıralar, eserinin tümünü bir kerede bastırabilecek durumda değildi. İki taraf arasındaki anlaşmanın son imzası,ikinci kısmın basılmasına kadar geciktirilmişti. Marx, daha sonraki baskının teorik temelini sağlayacak, nispeten kendi içinde bütünlüğü olan bir eser ortaya çıkartmak umuduyla ilk kitabını yayıncılara 1858 Mayıs ortalarında göndermek niyetindeydi.

El yazmasının baskıya hazırlanması, Marx'ın hastalığı ve içinde bulunduğu mali güçlükler yüzünden büyük ölçüde aksamıştı. Çoğu zaman çalışamayacak, hattâ "kalem oynatamayacak" kadar acı çekiyordu ve acılarına rağmen biraz çalışmayı başardığı zaman da "günlerce sırtüstü yatmak zorunda kalıyordu."[28] Bu, eserin tamamlanmasını geciktirdiği gibi Marx'ın üslûbunu da etkiliyordu.

Marx'ın kendisi de, yazdığından tatmin olmuş değildi. Bunun nedeni de yazdıklarının on beş yıllık bir yoğun araştırmanın sonucu olması kendisinin daha iyi bir şeyler vermeyi ummasıydı. "Bu eser, toplumsal ilişkiler hakkındaki hayli önemli bir görüşün ilk bilimsel ifadesidir. Bu şeyin çarpıtılmasının önüne geçmemin partiye karşı bir görevim olmasının nedeni de budur."[29] Marx, araştırmada ve siyasal faaliyette daima çok yüksek standartlara erişmeyi amaçlardı. Bu, onun davranış kurallarından biri, sıkı sıkıya bağlandığı bir ahlâki ilkeydi.

Elyazması üzerinde çalışırken Marx, *Economist*'ten, burjuva iktisatçı James Mc Laern'in *Para Dolaşımının Tarihi İçin Bir Taslak* başlıklı, çok okumak istediği bir eserin yayımlanmış olduğunu öğrendi. "Bu kitabı okumadan, yazmaya devam et-

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29 s. 318-323.
[29] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 566.
[30] Marx, Engels. *Werke*, Bd. 29, s. 330.

mek benim teorik vicdanıma aykırıdır."[30] Bir kural olarak British Museum'un kütüphanesine yeni çıkan kitaplar daima gecikme ile gelirdi ve yalnızca 9 şilin, 6 peni tutmasına rağmen Marx'ın bunu satın alabilecek gücü yoktu. Ailesi yoksulluk içerisinde yaşamaya devam ediyordu. Marx'ın, elyazmasını Berlin'e postalamak için "çeyrek peni"si bile yoktu.[31] Bitirdiği eser, Engels'in yolladığı para havalesi gelinceye kadar rafta kaldı.

Nihayet 26 Ocak 1859'da elyazması, yayıncı Duncker'e yollanabildi.Üzerinde anlaşmaya varılandan iki kere daha uzundu. Bir ay kadar sonra, 23 Şubat'ta, Marx, önsözünü de yolladı.

Birinci kısmın basılması oldukça uzun zaman aldı. Marx, Duncker'in işi "ertelemesinden"[32] hoşnutsuzdu. 1000 nüshalık bir baskı 11 Haziran 1859'da yayımlandı.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın İlk Kısmı

Marx'ın en parlak eserlerinden birisi olan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, ekonomik araştırmasının kısa ve özlü bir tarihini ve hem teorik hem de pratik bakımdan eşit öneme sahip devrimci yargılar ileri süren tarihsel materyalizmin klâsik tanımını veren önsözüyle başlamaktadır. Marx şunları söyler: "Varlıklarının toplumsal üretimi içinde insanlar, kaçınılmaz olarak kendi iradelerinden bağımsız belirli ilişkiler içerisine, daha doğrusu maddi iradelerinden bağımsız belirli ilişkiler içerisine, daha doğrusu maddi üretici güçlerinin gelişmesinde belirli bir aşamaya tekabül eden üretim ilişkileri içine girerler. Bu üretim ilişkilerinin bütünü toplumun ekonomik yapısını, üzerinde hukuksal ve siyasal üstyapının yükseldiği ve belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden gerçek temeli oluştururlar. Maddi hayatın üretim biçimi toplumsal, siyasal ve entelektüel hayatın genel sürecini koşullandırır. Belirli bir gelişme aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, mevcut üretim ilişkileriyle (ya da aynı şeyin hukukî terimlerle ifade edilmesinden başka bir şey olmayan) o güne kadar çerçevesi içinde iş gördükleri mülkiyet ilişkileri ile çatışmaya girerler. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişme biçimi olmaktan çıkar, onların ayakbağı haline girerler. İşte o zaman toplumsal devrim çağı başlar."[33]

Toplumsal ilişkilere uygulandığı şekliyle materyalizmin temel sonuçlarının ve önermelerinin bu klâsik tanımlanması, önsözü başlı başına bir değer taşıyan bir belge haline getirir.

Önsöz, büyük Dante'nin, Marx'ın bilimsel araştırmalarında ve devrimci mücadelesinde kendisine şiar edindiği şu sözlerle sonuçlanır:

Qui si convien lasciare ogni sospetto
Ogni vilta convien che quisia morta[34]

Önsözün dışında *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci kısmı iki bölümden oluşuyordu: "Meta" ve "Para ya da Basit Dolaşım."

"Meta" bölümü yorumlama ve kavrama bakımından en güç bölümdür. Marx,

[31] Marx, Engels, Werke, Bd. 29, s. 385.
[32] Marx, Engels, Werke, Bd. 29, s. 586.
[33] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 20-21.
[34] *Burada bütün kuşkular bir yana konsun, / Bütün korkular burada yokolsun,*
(İngilizce çevirisi Dante, *The Divine Comedy*, Illustrated Modern Library, Inc. 1944, p. 22'den alınmıştır.)

metanın en basit şekli içinde kapitalist üretimin çelişik karakterini ortaya çıkarır ve böylelikle burjuva toplumunun ekonomik kategorilerinin daha ileri bir eleştirisi ve çözümü için ilk teorik ilkeleri ortaya koyar. Marx'ın metodunun önemli bir özelliği, daha elemanter olan formlardan başlayıp daha karmaşık olanlara doğru gitmesindedir. Metaları ve değeri çözümü kendi içinde bir son değildir. Bu paranın ve sermayenin çözümüne mantıksal bir geçiş için yol hazırlamaktadır.

İlk bakışta burjuva zenginliği tek başına metanın bir zenginliğin elemanter varlığı olduğu geniş bir metalar birikimi olarak görülür. Meta (alım ve satımın nesnesi) Marx tarafından kullanım değerinin ve değişim değerinin çelişmeli bir birliği olarak tanımlanmıştır.

Kullanım değeri, bir şeyin gerekli, kullanışlı, insan ihtiyaçlarının nesnesi olma yeteneğini gösterir. Kullanım değeri hangi toplumda olursa olsun bütün toplumsal üretim biçimleri içerisinde zenginliğin maddi kapsamını oluşturur ve somut emek tarafından; kunduracının, terzinin, marangozun ve rençberin vbg. emeği tarafından üretilir.

Bunun tersine, değişim değeri bir ekonomik ilişkiyi temsil eder. Metada cisimlenen, metayı üreten emek, kullanım değerlerinin özgül özü ile ve emeğin kendi özgül şekliyle ilgisizdir. Bu, ayırdedici niteliklerinden soyunmuş, niteliği olmayan, "içinde işçilerin bireysel özelliklerinin silindiği emek"tir[35]. Bu, değerin özünü oluşturan emek, Marx tarafından soyut,evrensel emek olarak adlandırılmıştır. 1857-1858 elyazmasında Marx, emeğin ikili karakteri bulunduğunu ve soyut-emeğin değerinin kaynağı olduğunu ileri sürüyordu. Bu düşünceyi *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ilk kısmında işledi. Evrensel insan emeğini soyutlamak, çeşitli emek şekillerini basit ortalama emeğe yani belirli bir toplumun ortalama bireyinin uygulama yeteneği bulunan emeğe indirgemek demektir. Değerde temsil edilen emek tek başına bir bireyin emeği olarak uygulanır ama, değişim ve pazar ilişkileri ortamı içinde bu emek, karşıtının şekline bürünür ve soyut-evrensel emek haline gelir. Böylece bu emek, emeğin özgül toplumsal şekli olur.

Emeğin, değerin tek kaynağı olduğunu ilan ederek Marx, klâsik burjuva ekonomi politikçilerinin savundukları değerin kaynağı ve özü hakkındaki temel kavramı kabul eder ama ileriye doğru, özellikle emek değer teorisinin en tutarlı savuncusu olan Ricardo'ya oranla özlü yeni bir adım atar.

Ricardo da dahil, Marx'tan öncekiler değer ve kullanım-değeri arasında bir ayırım getirdilerse de bunlar arasındaki gerçek ilişkiyi tanımlamaya güçleri yetmedi. Emeğin, değerin kaynağı olduğunu keşfettikleri halde, emeğin değer yaratan kendisine özgü özelliğini ortaya koymadılar. Yalnızca değerin büyüklüğü ile ilgili ve onu metada cisimlenen işzamanı olarak tanımlayan burjuva iktisatçıları, emeğin niteliksel yanını ve kullanım-değerinde ve değerde temsil edilen emek şekillerinin özgül tabiatını gösteremediler.

Marx, bunu yapan ilk kişiydi. Onun büyük bilimsel başarısı, kullanım ve değişim değerinin birliği olarak metanın ikili doğası ve somut emek ve soyut-evrensel emek olarak, emeğin ikili karakteri üzerindeki öğretisinin "Meta" hakkındaki bölümünde yaptığı ayrıntılı yorumda bulunmaktadır.

35 Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 29.

Marx, metalar alanının şeyler arasındaki ilişkilerden meydana geldiğine ilişkin yanlış görüşü bir yana attı ve içinde kapitalizmin ekonomik ilişkilerinin ortaya çıktığı bütün çarpık formların derinlemesine ve genel bir eleştirisi için gerekli olan bilimsel önkoşulları ortaya koydu.

"Para ya da Basit Dolaşım" üzerine olan ikinci bölüm, "Meta" üzerine olan bölümden daha kapsamlı ve temelde daha çok işlenmiş olarak ortaya çıktı. Birinci bölüm, anahatları kabaca ortaya konmuş ve daha sonra *Kapital*'de geliştirilmiş olan bazı noktaları içerir; oysa ikinci bölüm, bunun aksine Marx'ın, *Kapital*'in Birinci Cildinde ancak bütün bölümü toparlayıp özetlerken kısa ve özlü bir şekilde ortaya serdiği "ayrıntılı olarak işlenmiş" bazı önermeleri kapsamaktadır. İlk bölüm *Kapital*'in Birinci Cildinde aşağı yukarı iki katına çıkarılmış ve büyük ölçüde yeniden yazılmışken, ikinci bölüm özgün büyüklüğünün yarısına indirilmiş ve öze ilişkin hiçbir düzeltme yapılmamıştır.

Bu bölüm bir bütün olarak Marx'ın para ve para dolaşımı teorisinin en olgun ve en ayrıntılı yorumudur ve *Kapital*'in Birinci Cildinin buna tekabül eden bölümünden daha ayrıntılı olması ve *Kapital*'de bulunmayan önemli bir tarihsel tasviri içermesi olgusu, öteki etkenlerle birlikte *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın Marksist düşünüşün önde gelen bir eseri olarak önemini belirler.

Marx, paranın ve para dolaşımının gerçekten bilimsel bir teorisini ortaya koydu ve paranın dolaşıma rahatlık olsun diye sokulmadığını, dolaşımın kendisi tarafından üretildiğini gösterdi. Özgül bir meta, para olarak işgörmeğe başlar; çünkü onun, değerin elverişli bir ifadesi olarak hizmet etmesini ve özel meta üreticileri arasındaki değişim süreci içerisinde toplumsal emeğin kendisinde cisimlendiği şey olarak ortaya çıkmasını doğal özellikleri (taşınma kolaylığı, bölünebilirlik vbg.) sağlar, başka bir şey değil. Paranın, belirli bir toplumsal fonksiyonu uygulamasından ötürü değil, bir emek ürünü olmasından ve bunun sonucu olarak bütün öteki metalar gibi hayali ya da resmi değil, gerçek bir değere sahip bulunmasından ötürü değeri vardır. Para değerin somut emekle soyut emek, kullanım değeri ile metaların içinde saklı olan değer arasındaki çelişkinin gelişmesinden ortaya çıkan en yüksek şeklidir. Bu, bireysel emeğin, toplumsal emek olarak ortaya çıktığı şekildir.

Paranın tarihten gelen bütün işlevlerini (dolaşım aracı olarak, biriktirme aracı olarak, ödeme aracı olarak ve dünya parası olarak para) inceleyen Marx, dolaşım için gerekli olan para miktarına hükmeden kanunu ve dolaşımın öteki kanunlarını formüle etti.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, ekonomi politikte gerçek bir devrimdi. 1 Şubat 1859'da Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta Marx: "Partimiz için bilimsel bir zafer kazanacağımı umuyorum"[36] diyordu. Bu amaca, eserin yayımlanması ile parlak bir şekilde varıldı.

Marx, kendi ekonomik görüşlerinin burjuva iktisatçılarının teorilerine ve dogmalarına olan üstünlüğünü sergiledi. Metodunun ve ekonomi politik konusunda yaptığı eşsiz doğruluktaki yaklaşımının sağladığı avantajlar, Marx'ın burjuva ekonomi biliminin temel kategorilerini incelerken, yerleşmiş ve sanki hiç yıkılmazmış gibi görünen kavramları yıkan sonuçlar çıkarmasını sağladı. Bundan başka Proudhon'un, burjuva mülkiyetine yöneltüği eleştirinin ve Bilimsel Komünizmin sahte

[36] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 573.

kardeşi Proudhonizmin savunduğu kapitalizmin "kötü yanlarını" reform yoluyla giderme plânlarının teorik sakatlığının kanıtlarını ortaya koydu. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, işçi sınıfının devrimci partisi için iki yanlı bir zafer oldu; hem burjuva ekonomi poltiğinin karşısında hem de Proudhon ve takipçilerinin temsil ettikleri küçükburjuva ekonomi politik akımı karşısında kazanılmış bir zafer.

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın ilk kısmı para ve para dolaşımı üzerine dünyanın en iyi eseri olarak kalmıştır ama bunun ayrı bir öneme sahip bulunmasının nedeni, Marx'ın ekonomi öğretisinin temeli olan Marksist değer teorisini ilk olarak ortaya koymasındadır.

Almanya'nın resmi burjuva basını bu eseri "bir susuş komplosu" ile karşıladı. Marx'ın bazı arkadaşları bile bu eserin olağanüstü derin içeriğini anlamaktan uzak kaldılar. Bu, Engels'in kitap üzerine bir inceleme yayımlamasının, eserin içerdiği düşüncelerin yayılması bakımından yararlı olacağını gösteriyordu. Engels, Marx'ın eserinin çok önemli bir bilimsel başarı olduğunu ve ekonomi politiğin gelişmesinde yeni bir aşamayı belirlediğini söyledi. İlk baskı çabucak tükendi. Kitap yalnızca Avrupa'da değil ABD'de de okundu. Marx, kitabın başarısından cesaretlendi ve hemen ikinci kısmın hazırlanmasına girişti. Aynı zamanda birinci kısmın bir İngilizce baskısını da hazırlamak istiyordu ama bu plânı çeşitli nedenlerden ötürü bir yana bırakmak zorunda kaldı.

Marx ve Darwin

Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'yı yayımladığı yıl Darwinizmin insan aklının doğanın en gizli sırlarını çözmekteki en önemli başarılarından biri; materyalizmin ve diyalektiğin din, idealizm ve metafizik karşısındaki parlak bir zaferi olarak ortaya çıktığını ve yerleştiğini gösteren, Charles Darwin'in *Doğal Seleksiyon Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine* adlı eserinin yayımlanışına tanık oldu.

Darwin'in kendiliğinden materyalist ve diyalektik organik doğa görüşünün tam Marx ve Engels'in kendi tutarlı bilimsel dünya görüşlerini (diyalektik ve tarihi materyalizm felsefesi) formüle ettikleri ve Marx'ın ekonomi öğretisini ortaya çıkarmağa başladığı sırada ortaya çıkmış olması dikkate değer.

Bu salt bir raslantı olarak görülemez. Aslında 1840'larda materyalist ve diyalektik düşünceler pratik tarafından, toplumsal gelişmenin gidişatı tarafından ve toplumsal üretimdeki, bilimdeki ve mühendislikteki ilerlemeler tarafından vücuda getiriliyordu.

Geniş-ölçekli üretimin ve buhar makinalarının kullanılmasının gelişmesi ,fizik ve kimya ile maddenin ve enerjinin dönüşümüyle ilgili süreçlerin açıklanmasına hız kazandırdı. Madenciliğin yayılması yer kabuğunun araştırılmasını hızlandırdı, bu da karşılık olarak jeolojide gelişmeye yol açtı. Entansif (yoğun) tarım, bitki ve hayvan türlerinin incelenmesine yol açtı; bu incelenme, bitkilerin ve hayvanların geliştikleri ve değiştikleri düşüncesiyle en üst noktasına vardı. Kapitalizm ve işçi sınıfı hareketi gelişirken, zaman, toplumun temelli bir dönüşümü için olgunlaşmaktaydı. Bütün bunlar diyalektik materyalizmin bir bilim olarak ortaya çıkışını kolaylaştırdı.

Eski, dinci, idealist dünya görüşü varlığını sürdürmekle birlikte yeni gelişen ilerici güçlerle uzlaşmaz bir çelişki içerisine girdi. Ancak Marx ve Engels, yeni diyalektik materyalist dünya görüşünün temeli olarak bilimin ve pratiğin eriştiği başarı-

ların kapsamlı bir genellemesini yapabilirlerdi. Çünkü onlar, proletaryanın, tek sağlam devrimci ve ilerici sınıfın ideologlarıydılar.

Toplumun gelişmesine, sınıf mücadelesine ve devrime hükmeden kanunları keşfedenler yalnızca onlardı. Oysa Darwin, doğa bilimlerindeki bütün o serbest düşünüşüne rağmen hiçbir zaman burjuva sosyo-politik düşüncelerin ötesine geçemedi. Ama doğanın, onurlu ve yüce ilkelere sahip bir öğrencisi, gerçeğin fedakâr araştırıcısı olarak Darwin, biyolojik ve tarımsal verileri genelleştirirken doğal olarak diyalektik materyalizm yolundan gitti. Onu böyle yapmaya zorlayan şey, bilimsel araştırmanın mantığı ve bilimsel faaliyetlerin içinde gerçekleştirildiği koşullardı.

Bu şekilde, bilimin iki devi, Marx ve Darwin bütünüyle farklı yollardan da olsa (Birincisi, yani Marx, felsefe, ekonomi politik ve öteki toplumsal bilimlerde; ikincisi, yani Darwin de biyolojide) benzer metodolojik görüşlere ulaştılar. Marx, toplumsal şekillenmelerin değişebilirliğini, Darwin de insan ve hayvan türlerinin değişebilirliğini keşfedip, bunun gerçekliğini kanıtladılar. Engels sonraları şöyle yazmıştı: "Darwin nasıl organik doğanın gelişme kanununu keşfetmişse, Marx da tıpkı bunun gibi insan tarihinin gelişme kanununu keşfetti."[37]

Marx, Darwin'in eserinin değerini ilk kavrayanlardan biriydi. 19 Aralık 1860'da *Türlerin Kökeni*'ni okuduktan sonra Engels'e şunu yazmıştı: "İngilizce olarak oldukça eksik bir biçimde sunulmuş olmasına rağmen bizim görüşlerimizin doğal tarih temelini içeren kitap budur işte."[38] Doğada gelişme düşüncesini ileri süren Darwinizm dünyanın değişmez olduğunu iddia eden metafizik düşünceye ağır bir darbe indirdi ve toplumsal gelişme hakkındaki bilimsel görüşlerin yayılması için zemin hazırladı. Marks Darwin'in teorisini toplumsal olayların bilimsel bir incelemesiyle birlikte doğa bilimlerinde, devrimci-materyalist dünya görüşünün temelini oluşturacak olan, en büyük başarılardan birisi olarak kabul ediyordu. Darwin'in kitabı idealist, doğada tasarım (design) kavramını en derin köklerine kadar sarstı ve doğanın mantıksal anlamının bilimsel bir açıklamasını yaptı.

Marx, Darwin'in dünya görüşündeki sınırlılıklardan ve güçsüzlüklerden bazılarına ve özellikle bitkiler ve hayvanlar aleminde geçerli olan kanunlarla, rekabet mücadelesi, kapitalist toplumda tanığı olduğu "herşeyin herşeyle savaşı" arasındaki benzerliği aşırı basitleştirme eğilimine dikkati çekti. Fakat temel sakatlık bu değildi. Marx bundan da tehlikeli olan şeyin, sözde sosyal-Darwinistlerin, Darwin'in keşfettiği biyolojik kanunları, kapitalizmin toplumsal çelişkilerini doğanın "ölümsüz" kanunlarının işi olarak açıklamak için topluma uygulamak yolunda giriştikleri çabalar olduğuna inanıyordu. 15 şubat 1869'da Paul ve Laura Lafargue'a yazdığı bir mektupta Marx, İngiliz toplumundaki vahşi evrensel rekabetin Darwin'in aklına bitkiler ve hayvanlar arasındaki varolma mücadelesini ve doğal seleksiyon düşüncesini getirmesine rağmen sosyal-Darwinistlerin bu rekabeti "insan toplumunun canavarlıktan hiçbir zaman kurtulamayacağının nihai sebebi"[39] olarak ele alıp büyük bilginin bu teorisini bayağılaştırdıklarını ve çarpıttıklarını söylüyordu. Marx ve Darwin arasındaki ilişkiler, dünya görüşleri arasındaki farklılığın yakın birer arkadaş olmalarını önlemesine rağmen, karşılıklı saygı ve birbirlerinin bilimsel başarı-

[37] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 162.

[38] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 131.

[39] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

larını tanıma va kabul etme esası üzerine kurulmuştu. Darwin, *Kapital*'in bir nüshasını aldıktan sonra 1 Ekim 1873'de Marx'a şunu yazıyordu:

"Sayın Beyefendi,

Sermaye üzerine yazmış olduğunuz büyük eserinizi göndermekle bana verdiğiniz şeref için size teşekkür ederim; bu eseri almaya gerçekten layık olabilmek için derin ve önemli bir konu olan ekonomi politiği daha çok bilmeyi yürekten isterdim.

"Çalışma alanlarımızın çok farklı olmasına rağmen ikimizin de bilginin yayılmasını içtenlikle istediğimize ve bunun uzun vadede insan soyunun mutluluğunu artıracağına inanıyorum.

Her zaman sizin

"Charles Darwin"[40]

Darwin, Marx'a olan saygısını 13 Ekim 1880'de yazdığı bir mektupta *Kapital*'in yazarının kitabının bir bölümünü kendisine ithaf etmekle verdiği şerefe teşekkür ederek ve yazık ki bunu kabul edemeyeceğini çünkü Marx'ın eserinin tümünü bilmediğini ve bunun da ötesinde ailesinin dindar bireylerini sıkmamak için din aleyhine yazılı beyanlardan her zaman kaçınmış olduğunu bildirerek gösterdi. Buna rağmen mektup bir bütün olarak Darwin'in, Marx'ın bilimsel başarılarını tanıdığını gösteriyordu.

Marx ve Darwin'in formüle ettikleri teoriler karşılıklı etki içerisinde birbirlerine bağlanarak ve birbirlerini güçlendirerek geliştiler. Darwinizm, Marksist felsefeyi destekleyen, gerçekliğini kanıtlayan ve geliştiren bir dizi gerçeği takdim etti. Darwinist evrimci fikirlerin yayılması, toplumda bir bütün olarak Marksist düşüncelerin emekçi halk tarafından kavranılması için elverişli bir zemin yarttı. Kendi payına Marksizm, Darwin'in teorisinin diyalektik-materyalist bir açıklamasının yapılmasında ve metodolojik ilkelerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynadı. Marx, Engels ve Lenin, Darwin'in düşüncelerine büyük değer verdiler ve bunların taşıdığı büyük bilimsel öneme işaret ettiler; böylelikle bu düşüncelerin yaygınlaşmasına hız kazandırdılar.

Lenin, Marx'ın eriştiği bilimsel başarıyla Darwin'in keşfini kıyaslayarak şunları yazdı: "Nasıl Darwin insan ve hayvan türlerinin birbirlerinden kopuk, tesadüfen ortaya çıkmış, 'tanrı tarafından yaratılmış' ve değişmez oldukları görüşüne son vermiş ve türlerin değişebilirliğini ve birbirlerini izlediklerini ortaya koyan ilk kişi olmuşsa, Marx da aynı bunun gibi toplumun, yöneticilerinin iradesiyle (ya da isterseniz toplumun ve hükümetlerin iradesi de diyebilirsiniz) her türlü kılığa sokulabilen ve tesadüfen ortaya çıkıp tesadüfen değişen bireylerin mekanik bir toplamı olduğu görüşünü sona erdirdi ve toplumun ekonomik şekillenmesi kavramını belirli üretim ilişkilerinin doğal bir toplamı (sum-total) olarak tespit etmekle, bu şekillenmelerin gelişmesinin doğal tarihin bir süreci olduğu gerçeğini tespit etmekle sosyolojiyi bilimsel bir temel üzerine oturtan ilk kişi oldu."[41]

[40] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[41] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. I, s. 142.

DOKUZUNCU BÖLÜM

DEMOKRATİK VE PROLETER HAREKETLERDE YENİ BİR KABARMA

1848'de olduğu gibi Marx, herşeyden çok burjuva demokratik hareketin eylem alanını genişletmekle ve bu harekete daha geniş ve daha "pleb" kitleleri, genel olarak küçükburjuvaziyi özel olarak da köylülüğü ve nihayet bir bütün olarak yoksul sınıfları katarak, hareketi kıvamına getirmekle meşguldü.

V. I. Lenin

Dünya ekonomik krizi, bir devrimle sonuçlanmadıysa bile 1850'lerin sonları ve 1860'ların başlarında Avrupa ve Amerika'da yeni bir devrimci kabarma için bir itilim sağladı. Burjuva demokratik devrimin temel görevlerinin henüz yerine getirilmemiş olduğu İtalya ve Almanya'da ulusal birlik hareketi yeniden alevlendirdi. Rusya'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde devrimci bir durum gelişiyordu. Polonya ve İrlanda'daki ulusal baskıya karşı mücadele hareketi yeni bir evreye girmişti. Bonapartist Fransa'da ve Avusturya İmparatorluğunda kitleler arasında devrimci kaynaşmalar vardı.

İşçi sınıfının Almanya, İngiltere, Fransa, ABD ve öteki ülkelerdeki devrimci faaliyetleri artıyordu. Proletarya hareketi, burjuva demokratik hareketinden ayrılıyor ve kendi gelişme yolunu izliyordu.

İşçi sınıfı hareketinin hayati ihtiyaçları Marx'ın bir proleter partisi için verilen mücadelenin pratik yanlarına, artan bir dikkatle eğilmesini sağladı. Düşman çevrelerin geriye püskürtülmesine; işçi sınıfının her bakımdan burjuva partilerinin siyasi etkilerinden kurtarılmasına ve burjuva demokratik değişimin tamamlanmasında bağımsız bir rol oynamasına yardım etmek gerekiyordu. İşçi sınıfını bu role teorik olarak hazırlama isteği, Marx'ı, ekonomik araştırmasını mümkün olduğu kadar süratli bir şekilde bitirmek için çalışmaya zorladı. *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın ilk kısmının basılmasının ardından eski ve yeni ekonomik elyazmaları üzerinde tükenmek bilmeyen bir enerjiyle çalıştı. Dayanılması güç çabalar pahasına da olsa, yeni koşullar altında bir proleter örgütçüsü ve bir proleter yazarı olarak artan görevlerinin yanı sıra ekonomi araştırmalarının sürdürmeyi başardı.

Proleter devrimcilerinin yeni enternasyonal çatışmalar ve savaşlar içindeki taktik çizgilerini bazı ülkelerdeki devrimci olaylarla da bağlantılı olarak formüle edebilmek için oldukça geniş bir zaman harcaması gerekiyordu.

1859 yılı başlarında Marx, Enternasyonal proleter bağlarını artırmak ve güçlendirmek için adımları attı. 1859 Şubat'ında Weydemeyer'le yeniden yoğun bir yazışmaya başladı. Onun,Chicago işçileri için bir gazete yayımlanması işini ayarlamasına yardımcı oldu. Almanya'da daha fazla kişiyle yazışmaya başladı. 1862 sonlarında Hanoverli fizikçi ve 1848-1849 devriminin savaşçılarından biri olan Ludwig Kugelmann ile sürekli olarak haberleşmeye başladı.

Londra'da ve İngiltere'nin öteki kentlerinde oturan eski Komünistler Birliği üyeleri Lessner, Pflander, Lochner, Imandt ve başkaları ile daha yakın ilişkiler kurdu. Marx, silah arkadaşlarının hepsini devrimci hareketin bu yeni kabarışı içinde proletarya devrimcilerinin karşısına dikilen görevlerle uğraşırken görmek istiyordu.

Yeni durum içerisinde, devrimci fikirlerin yayılacağı açık bir parti kürsüsü ve proleter savaşçılarının bir örgütlenme merkezi olacak olan bir proleter yayın organının kurulması özel bir önem taşıyordu. 18 Mayıs 1859'da Marx, Engels'e, "*Yalnızca düşmanlarımızın değil, kendimizin de* görüşlerimizi bir Londra gazetesinde baştırabilme olanağımızın bulunmasının *çok esaslı önemi var* "[1] diye yazmıştı.

Das Volk

1859 Mayıs'ı başlarında Marx ve silah arkadaşları proleter düşüncelerinin basında yayılması meselesini görüştüler. Birkaç gün içinde Marx, Alman İşçileri Komünist Eğitim Derneği'nin ve Londra'daki öteki Alman işçi birliklerinin organı olarak ilk kez 7 Mayıs 1859'da yayınlanmış olan yeni haftalık dergi, *Das Volk*'da yazması için çağrı aldı. Çağrı, derginin editörü olan küçükburjuva demokratı Eluard Biscamp'dan geliyordu. Marx'ın cevabı kaçamaklı oldu; çünkü dergi üzerinde bir ideolojik etki yapmanın mümkün olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Resmen yazmayı reddetmekle birlikte Biscamp'a sürekli yardım edeceğine söz verdi ve makalelerin düzenlenmesine yardım etti; gazete için mili olanaklar yarattı ve malzeme topladı. Böylelikle derginin ikinci sayısında Engels'in yeni çıkmış olan broşürü *Po ve Rhein* üzerine bir makale yayımlandı. 28 Mayıs'ta çıkan Dördüncü sayı, Engels'in, Marx'ın isteği üzerine yazdığı "İtalyan Harekâtı" başlıklı bir makaleyi içeriyordu. Marx'ın etkisi altında belli başlı makalelerin ses tonu değişmeye, iç ve dış siyaset olayları proletaryanın sınıf bakışı açısından incelenmeye başlanıldı. Başlarda gazete Londra'daki Alman küçükburjuva göçmen çevrelerinin hakim küçükburjuva çıkarlarını yansıtmaktayken, proletaryanın görüşlerini dile getiren bir militan devrimci organ haline geliyordu artık. Bu, Marx'ın ve silah arkadaşlarının 1859 Haziran'ında gazete ile daha yakın ilişkiler kurmalarına yol açtı. 11 Haziran'da çıkan 6 No.'lu sayı Marx, Engels. Freiligrath ve Wolff'un gazetede yazacaklarına dair resmi bir ilanı taşıyordu.

Temmuz başlarında Marx, artık proleter devrimcilerinin bir organı haline gelen gazetenin gerçek yayımcısı ve yönetmeni olmuştu.

Das Volk'un sütunlarında Marx ve Engels, proletaryanın devrimci teori ve taktiklerinin çeşitli yanlarını açıkladılar. Gazete, Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya yazdığı önsözü ve Marx'ın keşfetmiş olduğu tarihsel materyalizmin tarih görüşünün bilim, pratik ve devrimci hareket için taşıdığı önemli gösteren Engels'in bu önsöz hakkında yazdığı bir incelemeyi yayınladı. Engels, Marx'ın ortaya çıkardığı diyalektik materyalist metodun temel özelliklerini açıklıyordu.

Das Volk proletarya kitlelerinin çıkarlarını savundu ve proletaryanın sınıf savaşlarından haberler verdi. Okuyucularını bu şekilde 1859 sonlarında Londralı inşaat işçilerinin yaptıkları ve İngiliz işçi sınıfının harekete geçirilmesinde büyük bir rol oynayan grevlerden haberdar etti.

Marx, gazetenin en önemli ödevlerinden birinin küçükburjuva ideolojisiyle savaşmak olduğuna inanıyordu. Gazetenin bazı sayıları Marx'ın Biscamp'ın da katılmasıyla yazdığı, küçükburjuva ideologlarının ilkesizliğini ve ukalalık ve milliyetçilikle dolu olan görüşlerinin yıkıcı eleştirilerini içeren basın incelemelerini kapsıyordu.

[1] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 436.

Gazete, İtalyan Savaşı'na (o sıralar denildiği şekliyle 1859 Austro-Italio-Fransız Savaşı'na) proletaryanın savaş taktiklerine ve Bonapartizm ile İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dış siyasetlerinin sergilenmesine özel önem veriyordu.

Das Volk'un ömrü uzun sürmedi: Gazetenin kurulduğu 1859 yılından beri yakasını bırakmayan mali güçlükler üzerinden gelinemez bir hal aldı. Marx, gazetenin yayına devam etmesi için para bulmak üzere büyük çabalar harcadıysa da başaramadı. Sonuncu (16.) sayı 20 Ağustos 1859'da yayımlandı. Ancak *Das Volk* kısa ömrüne rağmen Bilimsel Komünizm düşüncelerinin ve proleter partisinin taktik ilkelerinin yayılmasına özlü bir katkıda bulundu.

İtalya'nın Birleştirilmesi için Devrimci Bir Yol

1859 yılı başlarında İtalya, devrimci patlamanın eşiğinde idi. Ülkeyi birleştirme ve kuzey kesimini (Lombardiya ve Venedik) Avusturya egemenliğinden kurtarma ihtiyacı daha da şiddetli bir hal almıştı. İtalyan büyük burjuvazisi ve liberal eşraf ülkeyi yukarıdan, hanedan usulüne göre halkın katılması olmaksızın birleştirebileceklerini umuyorlardı. Bu siyasetin arkasındaki asıl beyin Piemont'taki Sardinya Krallığı'nın Başbakanı olan zengin toprak sahibi Kont Cavour'du. Plânlarının Piemont'e ve Avusturya'ya karşı ortak savaşla gerçekleştirilebileceğini sanıyordu. III. Napoléon da sahte bir İtalya'nın "kurtuluşu" çağrısı ile girişilecek başarılı bir "mahalli" harekâtın Fransa'daki sallantılı rejimi derleyip toparlayacağını ve İtalya'nın zararına daha fazla arazi kazanabileceğini umuyordu.

Ancak III. Napoléon'un ve Kont Cavour'un umduklarının aksine 1859 Nisan sonunda Fransa ve Piemonte'nin Avusturya'ya karşı savaşı, İtalya'da güçlü bir devrimci kabarma ile sonuçlandı. Toskana, Parma ve Modena'yı halk ayaklanmaları sildi süpürdü. Bu devletlerdeki mutlakiyetçi rejimler yıkıldı. Romanya ve öteki papalık eyaletlerinde de ayaklanmalar başgösterdi.

Marx ve Engels haklı olarak İtalya sorununu Avrupa'nın bütününü etkileyen bir sorun olarak gördüler: İtalya'daki mücadelenin öteki ülkelerdeki devrimci hareketin gelişmesini de etkileyeceğine inanıyorlardı. 1859 Ocak'ında savaş başlamazdan önce Marx, "İtalya'daki başarılı bir devrim, bütün ezilen milliyetlerin, kendilerini ezenlerden kurtulmaları için genel bir mücadeleye başlamalarının işareti olacaktır."[2] diye yazmıştı.

Marx ve Engels, İtalyan meselesinin devrimci yoldan çözülmesi lehinde kararlı bir tavır aldılar. 1859 Ocak ayı başlarında yazılan "İtalyan Birliği Üzerine" başlıklı makalesinde Marx, "İtalyanların, kendilerini ezenlere karşı besledikleri sönmez nefret(in -ç.) gittikçe artan sıkıntıları ile birleştiği zaman genel bir devrim ile sonuçlanacağı"na[3] olan inancını dile getiriyordu. Marx, "İtalyan Ulusal Partisi" dediği gerçek yurtsever güçleri destekledi ve İtalya'yı Piemonte'nin Savoy hanedanı altında birleştirmek için yapılan halka-karşı ve karşı-devrimci plânları ortaya serdi. Marx, İtalyan demokratlarının orta ve küçükburjuvaziyi, ilerici aydınları ve henüz sayıca küçük olan işçi sınıfını birleştirmeyi ve "büyük ulusal ayaklanma"yı[4] başlat-

[2] *New York Daily Tribune* No. 5541, 24 Ocak 1859.

[3] *New York Daily Tribune* No. 5541, 24 Ocak 1859.

[4] *New York Daily Tribune* No. 5541, 24 Ocak 1859.

mayı başaracaklarını umuyordu. Bunun, ulusal kurtuluşa erişmesinin, İtalya'yı gerçekten demokratik ilkeler üzerinde birleştirmenin ve önemli toplumsal ve siyasi meseleleri (feodalizmin kalıntılarının bertaraf edilmesi, monarşist rejimlerin ortadan kaldırılmaları vbg.) geniş kitlelerin çıkarları doğrultusunda çözümlemenin tek yolu olduğuna inanıyordu.

İtalya'daki olayları ele alan makalelerinde Marx, İtalyan halkının, asiller ve büyük burjuvazi bloğunun karşı-devrimci ve Bonapartist faaliyetlerini felce uğratma yeteneğine olan güvenini dile getirerek halktan sıcak bir dille söz ediyordu. Marx, İtalyan demokratlarının önderi Mazzini'nin, III. Napoléon'un İtalya hakkındaki karşı-devrimci plânlarını ortaya sermesini övgüyle karşıladı. Mazzini'nin "hayranlık verici bir moral cesaretle ve kendini yurtseverce adayarak hareket ettiğini"[5] belirtti.

Marx, kendi payına III. Napoléon'un İtalya'daki siyasetinin gerçek karakterini göstermek için elinden geleni yaptı. Savaşın diplomatik ve askeri bakımdan hazırlanmakta olduğu dönem boyunca yazılmış bir dizi makalesinde ("Avrupa'daki Muhtemel Savaş", "Louis Napoléon'un Vaziyeti", "Fransa'nın Savaştaki Muhtemel Geleceği" vbg.) Marx, Napoléon'un İtalya'nın içişlerine müdahalesinin bu ülkedeki devrimci patlamayı önleme, onu karşı-devrimci rejimlerin yönetiminde parçalanmış olarak tutma ve Fransa'da kendi durumunu sağlamlaştırma isteğinden geldiğini gösterdi. "İkinci İmparatorluğun uydurma başarıları süratle ortadan kayboluyor ve bu canavarca hilekârlığı tazelemek için kan gerekiyor."[6] diye yazmıştı. Bu kanısı, İtalyan Savaşı başlar başlamaz doğrulandı.

Marx, devrimci demokratik güçlerin, durumdan, halkın aktivitesini artırmak için yararlanacağını ve böylelikle de hanedan savaşını devrimci bir savaşa dönüştürmeye yardımcı olacaklarını umuyordu.

11 Temmuz 1859'da geçici Villafranca anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan savaşın getirdikleri, Marx'ın, "İtalya Ne Kazandı?", "Barış" ve "Villafranca Antlaşması", başlıklı makalelerinde incelenmişti.

Marx, III. Napoléon'un barış anlaşması yapmakta acele ettiğini, zira "İtalyan Savaşı"nın, savaşı başlatanlara rağmen "devrimci bir savaş olmaya doğru eğilim gösteriyor"[7] olduğunu söylüyordu. Fakat Villafranca anlaşması, Louis Napoléon'un ezilen ulusları savunma doğrultusunda hareket etme kılıfı altında gizlediği amaçlarının İtalya'yı kurtarmak ve birleştirmekle hiçbir ilgisi bulunmadığını özellikle açığa çıkardı. Marx, anlaşmanın, İtalyanlar için ne kadar aşağılatıcı olduğunu vurguladı: Lombardiya ilkin Fransa'ya onun ardından da "bir Fransız hediyesi olarak Savoy hanedanına"[8] verilmişti. Napoléon, bunun Nice'e karşılık Savoy'un değiş tokuş edilmesi olduğunu ileri sürüyordu. Venedik (1866'ya kadar) Avusturya'nın egemenliği altında kaldı. Marx, "Napoléon, en duygusal ve en coşkulu kişileri bile kendisini bir özgürlük savunucusu olarak görmeleri için bir daha zor aldatır."[9] diye yazdı.

[5] *New York Daily Tribune* No. 5565, 17 Haziran 1859.
[6] *New York Daily Tribune* No. 5547, 31 Ocak 1859.
[7] *New York Daily Tribune* No. 5698, 28 Temmuz 1859.
[8] *New York Daily Tribune* No. 5704, 4 Ağustos 1859.
[9] *New York Daily Tribune* No. 5698, 28 Temmuz 1859.

1859 Temmuz'unda daha Villafranca anlaşmasını etkileri henüz silinmemişken Marx şunları yazmıştı: "Bununla birlikte, bir İtalyan devriminin bütün yarımadanın görünümünü değiştirmesi ve böylelikle Mazzini'yi ve cumhuriyetçileri bir kere daha sahneye çıkarması pekala mümkündür."[10] Haklılığının ortaya çıkması için üç ay yetmişti. 1860 yılı Nisan ayında İtalya'nın birliği talebini desteklemek için Sicilya'da bir halk ayaklanması başladı. Ünlü İtalyan devrimcisi Giuseppe Garibaldi, ayaklananlara katılmak için hemen harekete geçti ve 1860 Mayıs'ında bir gönüllü müfrezesinin (ünlü 'Binler'in) başında Sicilya'ya ayak bastı. Garibaldi'nin muzaffer ordusu oradan Napoli üzerine yürüdü ve Eylül başlarında Napoli'ye girdi. Böylelikle bütün Güney İtalya'nın Napoliten Bourbon'lardan kurtarılması tamamlanmış oldu. Garibaldi artık Roma üzerine yürümeye hazırdı.

Marx ve Engels, İtalya'daki gelişmeleri yakından izlediler. Garibaldi ve gönüllüleri tarafından açılan kahramanca mücadeleyi sıcak bir ilgi ile desteklediklerini ifade ettiler ve bu gerçek halk önderinin uyguladığı devrimci taktikleri övdüler.

Marx, Garibaldi'nin, III. Napoléon'un İtalya'daki fesat plânlarıyla mücadele etme kararını bütünüyle destekliyordu. Garibaldi'nin, İtalyan İmparatoru'na karşı takındığı olumsuz tavrı inceledikten sonra, Lassalle'a 15 Eylül 1860'da şunları yazmıştı: "Garibaldi de aynı Mazzini gibi benim, *Bonaparte'ın misyonu* hakkındaki görüşümü benimsedi."[11] Marx, Garibaldi'nin başarısının yalnızca İtalya'nın gelişmesinde devrimci bir ilerleyiş yolu açmakla kalmadığına, aynı zamanda III. Napoléon'un Avrupa siyasetinin ve Bonapartist rejimin bütün temellerini sarstığına da inanıyordu.

Marx, Garibaldi'nin devrimci faaliyetlerine karşı direnen Piemonte egemen çevrelerinin karşı-devrimci politikalarını ortaya serdi. Marx, Sardinya Krallığı hükümetinin, Garibaldi'nin Roma'ya doğru yürüyüşünü bozguna uğratmak için, Papal bölgesinin Piemonte birlikleriyle istila edilmesi üzerine Louis Napoléon'la anlaşmış olduğunu büyük bir endişe içinde haber aldı. "Cavour apaçık Bonaparte'ın bir aletidir."[12] diye yazdı.

Garibaldi bütün büyük başarılarına rağmen devrimci mücadeleyi sonuna kadar götürmeyi başaramadı. Mazzini ve öteki demokratların ısrarlarına rağmen Napoli'de bir demokratik cumhuriyet ilan ederek bu cumhuriyetin bayrağı altında bütün İtalya'ya birleştirmek için savaşmayı göze alamadı. 1860 Ekim'inde Roma üzerine yürüyüşü bıraktı. Piemonte birliklerinin Napoli'ye girmelerine izin verdi, güçlerini dağıttı, böylelikle de tipik dar görüşlülüğün ve tutarsızlığın bir örneğini verdi. Onun, üzerinde en çok durduğu şey İtalya'nın birliğiydi ama, birliğin şekline önem vermediği için ülkenin bir meşruti monarşi altında birleştirilmesine ses çıkarmadı. Böylelikle politikacı Garibaldi (Marx ve Engels'in umduklarının aksine) devrimci general Garibaldi'nin çok düşük düzeydeki bir kopyası oldu.

1860 Ekim'i sonlarında Güney İtalya'da yapılan bir plebisit, İtalyan halkının Garibaldi'nin önderliği altında kazandığı zaferin ürünlerini Savoy hanedanına ve libe-

[10] *New York Daily Tribune* No. 5704, 4 Ağustos 1859.

[11] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 564.

[12] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 568.

ral asillerle onları destekleyen büyük burjuva bloğuna devrederek Piemonte Krallığı ile birleşme kararını destekleyerek sonuçlandı.

Almanya'nın Birlik Mücadelesindeki Taktikler

İtalyan Savaşı, Prusya'da ve Alman Konfederasyonu'na bağlı öteki devletlerde bir ulusal kabarma yarattı. Almanya'daki basın çevreleri, III. Napoléon'un Avusturya'ya yaptığı saldırıyı haklı olarak, onun Rhein'nin sol kıyısı üzerinde açıkça hak iddia etmeye başladığı şeklinde gördüler. Basında, toplantılarda ve kulüplerde bu plânlara karşı bütün ülke çapında direnme istekleri yükselmeye başladı. 1859'da Almanya'daki bu kabarma, çeşitli Alman devletlerinin, bir tek devlet altında birleşmeleri sorununu bir kere daha ortaya çıkardı.

Marx ve Engels bu sorunun karşısındaki proleter taktiklerini, sorunu proleter devrimcilerinin İtalya üzerindeki çatışma karşısında takındıkları taktik tavırla yakın bir bağlantı içinde ele alarak formüle ettiler. Hareket noktaları Avrupa'daki birçok devrimci hareketi ve ulusal kurtuluş hareketlerini boğazlayan Bonapartizmin, Almanya'nın birliği karşısındaki en büyük engel olduğuydu. Marx ve Engels, Bonapartist Fransa'nın yenilgisinin Avrupa devriminin en önemli önkoşullarından birisi olduğuna inanıyorlar ve Prusya'nın ve öteki Alman devletlerinin İtalyan Savaşı'na Avusturya'nın yanında girmesinin gerekli olduğunu hissediyorlardı. Taktikleri elbette gerici Avusturya rejimini ya da bu rejimin İtalya üzerindeki egemenliğini desteklemek için yapılmış bir çağrı değildi. Avusturya'yı, İtalyan halkını ve öteki halkları baskı altında tuttuğu için yine lânetliyorlardı. Marx, "Avusturya'daki Savaşın Muhtemel Geleceği" başlıklı makalesinde: "(Alman halkı -y.) Avusturya karşısında İtalya'yı desteklemekle birlikte, Bonaparte karşısında Avusturya'yı desteklemekten başka bir şey yapamaz."[13] diye yazmıştı. Çağdaş dünya siyasetinin en muğlak meselelerinden birinin, proleter ve demokratik hareketin çıkarları bakımından çözümüne diyalektik yaklaşım işte buydu.

Marx, Alman devletlerinin, kendi niyetlerinden bağımsız olarak Avusturya'nın yanında İtalyan Savaşı'na girmelerinin, bu hanedan savaşını devrimci bir savaşa dönüştürmekte en elverişli koşulları yaratacağından ve bunun sonucu olarak da İtalya'nın Avusturya'nın egemenliğinden kurtulması için en elverişli koşulların ortaya çıkacağından emindiler. Avusturya ve Alman devletlerinin ortaklaşa hareket etmeleri mümkün olduğu takdirde Fransa'nın yenilgisi, yalnızca Fransa'daki Bonapartist rejimin değil, aynı zamanda Avusturya'nın içindeki gerici rejimlerle Prusya ve öteki Alman devletlerindeki gerici rejimlerin de yıkılmalarına, Almanya ve İtalya'nın devrimci demokratik çizgi üzerinde birliklerinin sağlanmasına yol açarak, Avrupa'da bir devrimci patlama ile sonuçlanabilirdi. Marx, "Spree ve Mincio" başlıklı makalesinde bu fikri işleyerek, ortaya çıkan bu durumda Prusya ve Avusturya arasındaki *ittifakın devrim anlamına* geldiğini"[14] göstermişti. Eğer olaylar bu çizgi üzerinde gelişecek olursa, çarlık Rusya'sının Almanya'ya karşı Fransa'nın yanında savaşa girmesi kaçınılmaz olur ve bu, Avrupa devrimini çok daha olanaklı bir duruma getirerek devrimci krizi hızlandırır ve yoğunlaştırırdı.

[13] *New York Daily Tribune* No. 5598, 31 Mart 1859.
[14] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 13, s. 393.

"Savaşa Prusya Açısından Bakış", "Quid pro Quo", "Spree ve Mincio"da ve öteki makalelerinde Marx, Prusya hükümetinin Bonapartizmi doğrudan desteklemekten başka bir anlama gelmeyen ödlekçe tarafsızlık siyasetini kınadı. Marx, Prusya hükümetinin III. Napoléon'a karşı gelmeyi reddetmesinin devrimci bir patlamadan korkmasından ve Almanya'yı Prusya hanedanı çevresinde birleştirme tasarısını gerçekleştirmek için Avusturya'nın güçsüzlüğünden yararlanma ve "sahtekârca gösterilerle Almanya üzerindeki egemenliğinin faturasında tenzilât sağlama"[15] arzusundan kaynaklandığını gösterdi. "1859 yılında Erfurtizm" başlıklı parlak ve derin makalesinde, tarihin, Almanya'nın önüne getirip koyduğu alternatifi açıkça belirtiyordu: Ya acil görevler (ulusal birlik ve gereken diğer değişiklikler) devrimci bir yoldan yerine getirilecek ya da bunlar egemen sınıfların kendi çıkarlarına uygun yollar ve araçlarla yukarıdan aşağıya uygulanacaktı. Marx, "bu devrimci program gericiliğin ellerinde, buna denk düşen devrimci özlemlerin gülünç bir taklidi olur"[16] diyerek uyarıda bulundu.

Marx, basında çıkan makalelerinde, İtalya'daki savaşın sona ermesinin Avrupa'daki devrimin rafa kaldırılması anlamına gelmediğini önemle belirtiyordu. Gerçekten de Almanya'daki ulusal kabarış Villafranca anlaşmasından sonra dahi devam etti. Prusya'daki Eyalet Meclisi'nin Avam Kamarasında orduyu yeniden örgütlendirme ve askeri harcamaları artırma için hükümet tarafından getirilen tasarının 1860 yılında reddedilmesi üzerine çıkan yasama çatışması, Almanya'nın birliği hareketine yeni bir itilim verdi. Almanya'da devrimci bir durum gelişmeye başladı. 1860 Nisan'ında yazılan "Berlin'deki Kamu Oyu" başlıklı makalesinde Marx, devrimci kaynaşmanın giderek artmasına dikkati çekiyordu.

Marx ve Engels arasında 1862 yılında, çatışmanın en yüksek evresinde yapılan yazışmalar, onların, Prusya'daki durumun daha da vahimleşeceğine ve buhranın devrimci bir patlamaya yol açmasının mümkün olduğuna inandıklarını göstermektedir. Ama her ikisi de liberal muhalefetin 1848'de olduğu gibi ödlekliğini göstereceğinden ve ihanet ederek Junker hükümetine teslim olacağından korkuyorlardı. Gerçekten de Prusya liberalleri içi boş muhalefet sözleri söylemekten ileri gidemediler ve karşı-devrimci güçlerin kendi durumlarını sağlamlaştırmalarına izin verdiler. 1861 yılı Eylül'ünde Prusya kralı olan I. Wilhelm başbakanlığa, Eyalet Meclisi'nin onayını almaksızın bir askeri reform başlatan Pomeranyalı bir Junker olan Otto von Bismarck'ı atadı. Meclis'teki liberal çoğunluk, ilericiler, sözlü protestolarda bulunmaktan başka birşey yapmadılar ve gerçekte Bismarck'ın kendisinin de bir demecinde söylediği gibi Almanya'yı "kan ve demir"le yukarıdan birleştirmesine izin vermiş oldular.

Ferdinand Lassalle ile Ayrılıklar

Proleter ve demokratik hareketlerdeki kabarmalar sırasında Marx ve Ferdinand Lassalle arasındaki ayrılıklar çok daha gözle görülür bir hal aldı. Yıllar boyu Marx, Lassalle'ı devrimci teoriyi kabul etmesi ve proletaryaya hizmet etmesi için ikna etmeye uğraşmıştı. Marx, Engels'e ve Lassalle'ın kendisine yazdığı mektuplarda, Lassalle'ın teorik görüşlerini durmaksızın eleştirdi ve Lassalle'ın Hegelci idealist

[15] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 13, s. 455.
[16] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 13, s. 414.

bir tutum içinde bulunduğunu gösterdi. Lassalle'ın felsefi yazılarının yüzeysel, eklektik ve yazarın kendisinin de önyargılı bulunduğunu kanıtladı.

Engels'e 1 Şubat 1858'de yazdığı mektubunda Marx, Lassalle'ın kitabı *Heraclitus'un Felsefesi Efes'in Karanlığı*'nın sert bir eleştirisel incelemesini yapıyordu: "Aydınlık Lassalle'ın yazdığı *Karanlık Heraclitus* herşeyden önce ahmakça yapılmış bir derlemedir. Heraclitus olumlama ve inkârın birliğini ortaya koymak için nerede bir imaj ortaya koymaya kalksa Lassalle hemen araya girip Hegel'in *Mantık*'ından bir aktarma yaparak bizi aldatma fırsatını kaçırmıyor (yaptığı aktarmalar da her zaman tam boy bir aktarma oluyor) ve Hegel'in *Mantık*'ı da bundan hiç kazançlı çıkmıyor. Lassalle bu işi "öz"ü, "görünüş"ü ve "diyalektik süreç"i su gibi ezberlediğini kanıtlamak zorunda olan bir lise öğrencisi gibi yapıyor."[17]

Marx, eleştirileri kabul ederek hatalı görüşlerinden vazgeçeceği umudu ile Lassalle'la olan temasını sürdürmeye devam etti. Ama aslında Lassalle, Marx'ın görüşlerini desteklediği zamanlar bile bir küçükburjuva demokratı olarak kaldı. Lassalle'ın o zamanlar eğilim gösterdiği sosyalist görüşler de Bilimsel Komünizme çok uzak şeylerdi ve çeşitli ütopik sosyalist öğretilerinden, esas olarak da küçükburjuva sosyalistlerinden kaynaklanıyordu. 1850'lerin sonlarına doğru, süregelen siyasi sorunlar karşısındaki dünya görüşü ve yaklaşım farklılıkları bir yandan Lassalle arasında, teorik sorunlar ve proleter devrimcilerinin taktikleri üzerinde temelli görüş ayrılıklarıyla sonuçlandı.

Marx ve Engels, 1859 yılında Lassalle'ın Almanya'daki Köylü Savaşının şafak vakti olan 1522-1523'teki şövalye ayaklanmaları hakkında yazdığı tarihi tiyatro oyununun dostça ama oldukça eleştirisel bir incelemesini yayınlamışlardı. Lassalle'e yazdıkları mektuplarında (Marx'ınki 19 Nisan, Engels'inki 18 Mayıs 1859 tarihlerini taşıyordu) Marksist estetiğin anahtar önermelerini formüle ediyorlardı. Lassalle'ın oyununun edebi yanı üzerindeki incelemeleri gerçekçilik sorunu çevresinde düğümleniyordu ve bu nokta hakkındaki açıklamaları onların edebiyat tarihi ve edebiyat teorisi hakkındaki görüşlerinin temeliydi denilebilir.

Marx ve Engels, gerçekçiliğin; bir edebiyat akımı ve artistik bir metod olarak sanatın gelişmesinde erişilen en yüksek nokta olduğuna inanıyorlardı. Her ikisi de gerçekçi metodun artistik form içinde gerçekliğini en yeterli, en tutarlı ve en derin yansımasını vermeyi mümkün kıldığını savunuyorlardı. Gerçekliğin gerçekçi bir şekilde resmedilmesi, hiçbir zaman gerçekliğin kopya edilmesi değil tersine olguların özüne nüfuz etme, onları artistik bakımdan genelleştirme ve belirli bir çağın tipik özelliklerini ortaya çıkarma metoduydu. Marx ve Engels'in, Shakespeare, Cervantes, Goethe, Balzac ve Puşkin'in eserlerinde takdir ettikleri şey kesinlikle buydu. 1854 yılında yazdığı bir makalesinde Marx, 18. yüzyılın İngiliz gerçekçilerinin (Dickens, Thackeray, Charlotte Bronte ve Elisabeth Gaskell) "gerçeği tıpkı bir grafik gibi ve belagatle anlatan sayfaları(nın -ç.) bütün profesyonel siyaset adamlarının, yazarların ve ahlakçıların bir araya gelip de dile getiremedikleri siyasi ve toplumsal gerçeklikleri dünyanın gözleri önüne serdiği ...romancıların harikülade kardeşliği"[18] olduğunu söylüyordu.

[17] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 101.

[18] *New York Daily Tribune* No. 4145, 1 Ağustos 1854.

Marx'ın, Lassalle'ın oyununu değerlendirirken kullandığı ölçüt (criteria) onun gerçekçiliğin özünün ne olduğunu derinliğine kavradığını gösteriyordu. Marx, eserin iyi yanlarına özellikle mükemmel kompozisyonuna ve hareketleri canlı bir şekilde dile getirişine dikkati çekiyordu; ama aynı zamanda didaktik ve aşırı soyut karakter tanımlamalarıyla, onun gerçekçilik ilkelerinden nasıl uzaklaştığını da gösteriyordu. Lassalle kişileri "sadece o zamanın anlayışını dile getiren, konuşan birer tip"e[19] dönüştürerek, onları kendi gerçekliklerinden ve kişiliklerinden yoksun bırakıyordu. Gerçeklikten uzaklaşılan bir başka nokta da oyunun bir toplumsal zeminden, halktan yoksun olmasıydı. Lassalle tarihsel atmosferi de aktarabilmiş değildi.

Bu eleştirisel incelemeler, gerçekçi sanatın önemli ilkelerini dile getiriyordu. Marx ve Engels, tanımlanılan olgunun gerçeğe uygun bir şekilde resmedilmesi ve bu olguya somut bir tarihi yaklaşım yapılması üzerinde duruyorlardı. Karakterler de ait oldukları sınıfsal ortamın doğasını ve zihniyetini yansıtan bireysel özelliklerle donanmış olmalıydı. Gerçekten, gerçekçi olan bir eserin yazarı düşüncelerini okuyucuya didaktik nasihatlar şeklinde değil, okuyucunun beyninde ve yüreğinde artistik ifadenin çeşitli formları aracılığı ile etkide bulunan canlı, yaşayan karakterlerle iletir. Marx ve Engels, Lassalle'ın büyük Alman şairi ve oyun yazarı Schiller'in zayıf yanlarını, özellikle karakterlerini çeşitli fikirlerin tekrarlayıcısı durumuna sokan yüksek perdeden tumturaklı sözlerini yoğunlaştırmış olduğuna inanıyorlardı. Bu bakımdan onlar, Shakespeare'in gerçekçiliğini Schiller'inkine tercih ediyorlardı. Lassalle'a da Schiller'in üslubunu taklit etmekle, gerçekçi bir yazarın, gerçek duyguları ve çeşitli karakterleri resmedebilmesi için ihtiyacı olan ideolojik derinliği ve yüce amaçları Şekspirvari bir yetenekle birleştirme özelliğini bir yana atmış olduğunu söylediler.

Marx, yazarlar için artistik bakımdan hayli yüksek standartlar koyuyordu. Lassalle'a: "Nesir yazdığına göre iambik vezinlerini* daha artistik bir biçimde geliştirmen gerekirdi."[20] dedi.

Lassalle'a yazdıkları mektuplarda Marx ve Engels, edebiyat ve çağdaş hayat sahnesi arasındaki bağlantıyı da ele aldılar. Marx, Lassalle'ı, oyununda tasvir ettiği 16. yüzyılın olayları ile 19. yüzyıl ortasındaki durum arasında bir analoji kurduğu ve "1848-1849'un devrimci partisinin... felaketini dile getiren trajik benzerlik"e[21] parmak bastığı için eleştirmiyordu. Onun yanlış olarak gördüğü şey bu benzerliğin kendisinin yanlış olarak açıklanması ve bu olayın nedenlerinin bütün somut tarihi içeriğinden sıyrılarak edebî ve soyut bir "devrim trajedisi"ne indirgenmiş olmasıydı. Marx, Lassalle'ı, oyununda siyasi bir eğilim bulunduğu için değil, bu eğilimin materyalist yorum açısından ve proleter devrimci dünya görüşü bakımından, temelden yanlış olmasından ötürü eleştiriyordu. Marx ve Engels esasında bir siyasi eğilimin, herhangi bir siyasi görüşün, şu ya da bu dünya görüşünün yansıtılmasının her edebi eserin bütünleyici parçası olduğuna inanıyorlardı. Her ikisi de edebiyatı siyasetin üzerine çıkarma girişimlerine ve "sanat için sanat" teorilerine karşı tamamen

[19] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 116-117.

* Eski Grek edebiyatında şiirde kullanılan bir vezin [ölçü] tarzı. Kökü *Iambus*. Bir uzun bir kısa vurgularla ifade edilir.

[20] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 116.

[21] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 116.

eleştirisel bir tavır takınmışlardı. Marx aynı dönemde Freiligreth'ın, partinin çıkarlarını ihmal etmesini de şiddetle eleştirdi ve onun devrimci tutumunu terkederek küçükburjuva demokratlarıyla yakın ilişki içerisine girmesinin yazıları üzerinde olumsuz bir etki yapmış olduğuna işaret etti.

Marx ve Engels, en iyi kitapların, canlı artistik form içerisinde hayattaki çağdaş süreçleri gerçekten dile getirmesi, ilerici fikirlerin müjdecisi olması ve toplumun ilerici güçlerinin çıkarlarını savunması gerektiğine derin bir inanç besliyorlardı. Edebiyat alanındaki parti anlayışını, böylesine yüce bir şekilde ele alıyorlardı. Gerçekten, gerçekçi olan sanatın gerekli niteliğinin ideolojik içerik, estetik form ve edebi işçiliğin organik bir karışımı olduğuna inanıyorlardı, ki Lassalle'da olmayan da işte buydu.

Lassalle'ın oyunu hakkındaki eleştirileri, yalnızca onun iyi ve zayıf yanlarının işaret edilmesine hasredilmiş değildi; onlar, aynı zamanda temel siyasi ilkeleri de ele alıyorlardı. Marx, Lassalle'ın, asillerin şövalye Sickingen önderliğinde yaptıkları muhalefeti, devrimci fikirlerin ileticisi olarak resmetmesini kararlı bir şekilde eleştirdi. Lassalle'a, "Sen, kendin o Franz von Sickingen'in gibi, Luterci şövalyelerin muhalefetini, pleblerin Münzerci muhalefetinin üzerine çıkartmakla bir dereceye kadar diplomatik bir hata işlemiş olmuyor musun?"[22] diye yazmıştı.

Aslında Lassalle'ın bu hataya düşmesi için hayli neden de bulunuyordu. Lassalle'ın Almanya'da Köylü Savaşı hakkında görüşleri halkın, özellikle de tamamen gerici bir sınıf olarak gördüğü köylülüğün devrimci potansiyelini küçümseyişinden kaynaklanıyordu. Almanya'nın ulusal birliğinin sağlanması ve ülkenin önemli sosyo-politik meselelerini çözmek için ileri sürülen çeşitli yollar arasındaki mücadelede Lassalle, burjuva Junker bloğu yanında yer almaya eğilim gösteriyordu. Lassalle'ın siyasi eğilimlerini incelemesinde Marx, aslında onunla yalnızca geçmişteki devrimci olayların değil, Almanya'nın geleceğinin hareket ettirici güçleri üzerinde de tartışıyordu.

Marx ve Engels, Lassalle'ı kendi görüşlerine kazanmayı başaramadılar. Lassalle eleştirisel uyarılarına karşı onlara başka bazı şeyler yanında köylü savaşlarının "devrimci *değil*", "*son tahlilde gerici*"[23] olduğunu yazdı.

Almanya'nın birleştirilmesinin çeşitli yolları sorunu, Marx ve Lassalle arasında özellikle 1859 İtalyan Savaşı üzerinde ciddi ayrılıklara yol açtı. Lassalle, Marx ve Engels'in görüşlerinin neler olduğunu, "Pove Rhein" başlıklı kitapçıktan biliyordu pekala ama, desteklemek bir yana, onlara karşı düşmanca tavır aldı. 1859 Mayıs'ında Lassalle *İtalyan Savaşı ve Prusya'nın Yükümlülükleri* başlıklı Prusyasever burjuvaziyle ve Prusya Junkerleri ile dayanışma düşüncesini dile getiren ve başında Prusya'nın bulunduğu Almanya'nın bir hanedan çevresinde birleştirilmesi tasarısını savunan imzasız bir broşür yayınladı. Marx'ın 1848 yılında yaptığı, ülkenin demokratik bir cumhuriyet olarak birleştirilmesi çağrısının aksine Lasselle, öteki devletlerin Prusya monarşisi tarafından yutulmasını savunuyordu.

Lassalle, Prusya hükümetinin tarafsızlık siyasetinin haklılığını savunarak, Avus-

[22] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 117-118.

[23] F. Lassalle, *Nachgelassane Briefe und schiften, Feraus gehen von Gustav Mayer*, Stuttgart-Berlin 1922, Bd. 3, s. 805.

turya'nın karşı karşıya kaldığı güçlüklerden yararlanılmasını ve kendi birleşme programını uygulamasını önerdi. Lassalle, İtalyan meselesi üzerindeki Bonapartist demagojiyi ortaya sermek yerine III. Napoléon'un İtalya'da "büyük ve haklı, uygarlaştırıcı ve çok demokratik ve bundan dolayı da *bütün* halklar tarafından tasvip edilen bir dava"[24] uğruna çalıştığını ileri sürmekte ısrar ediyordu.

Marx ve Engles, haklı olarak kendilerinin Alman birliği hakkındaki görüşlerine karşı açık bir saldırı diye kabul ettikleri Lassalle'ın broşüründen hoşlanmadıklarını bildirdiler. Marx, Mayıs 1859'da Engels'e, "Lassalle'ın broşürü muazzam bir hatadır."[25] diye yazmıştı. Lassalle'a da tutumunda proleter devrimcilerinin tutumu ile herhangi bir benzer nokta bulunmadığını anlattı. Ancak Marx, görüşlerini ve taktiklerini değiştirir umuduyla Lassalle'la olan temaslarını korudu.

Lenin, Marx'ın Lassalle ile arasında 1859 yılında çıkan temel ayrılıkları şöyle ifade ediyordu: "Lassalle kendisini Prusya ve Bismarck'ın zaferine, İtalya ve Almanya'daki demokratik ve ulusal hareketlerin güçsüzlüklerine göre ayarlıyordu. Böylelikle Marx, ulusal-liberal ödlekliğine düşman, tutarlı, bağımsız demokratik bir siyaseti teşvik eder ve geliştirirken Lassalle ulusal-liberal bir siyasete sapıyordu. (Prusya'nın 1859'da Napoléon'a karşı müdahalesi, Almanya'daki halk hareketine itilim kazandıracaktı.)"[26]

Herr Vogt *Başlıklı Broşür*

Marx ve Engels, bir proleter partisinin kurulmasındaki en önemli yükümlülüklerden birisinin daha henüz emekleme devresinde olan ve burjuvazinin ideolog ve ajanlarının iftiralarına ve takiplerine karşı güçlendirmelerine ihtiyaç bulunan proleter kadrolarının korunulması olduğuna inanıyorlardı. Bu iftiracılardan birisi 1859 yılında "*Allgemeine Zeitung"a Karşı İddianamem* başlıklı, proleter devrimcilerine yönelik iğrenç iftiralarla dolu bir broşür yayımlayan bayağı demokrat Karl Vogt idi. Vogt özellikle, Marx ve mücadele arkadaşlarının Komünistler Birliği'ndeki faaliyetlerini karalamaya hevesleniyordu ve onları polisle gizlice temasta olan ve devrim yapmak için kalp para basan komplocular olarak gösteriyordu. *Das Volk*'a Bavaria'da çıkan gerici *Allgemeine Zeitung*'un bir kolu olduğunu ve şüpheli kaynaklardan para aldığını iddia ederek çamur atmaya uğraşıyordu.

Marx, Vogt'un saldırısını burjuvazinin yeni kurulmakta olan proleter partisini halkın gözünden düşürmek için yaptığı bir girişim olarak gördü. Normal olarak kendi kişiliğine yapılan saldırılara karşılık vermezdi ama bu partinin şerefine sürülmüş bir lekeydi ve bunu görmezlikten gelemezdi. Şunları yazdı: "On yıllık bir dönem boyunca Alman ve Amerikan basınında bana yöneltilen suçlamalara yalnızca çok ender olarak, olağanüstü durumlarda, Köln Komünistlerinin yargılanması gibi partinin çıkarlarını da işin içine karıştırdığı zamanlarda yazılı olarak karşılık verdim."[27]

Marx'ın Vogt'nun broşürüne verdiği karşılık, ikili bir görevi olan, Londra'da

[24] F Lassalle, *Gessammelte und Schriften*, Berlin, 1919, Bd. 1, s. 43.
[25] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29 s. 432.
[26] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 141.
[27] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14 s. 614.

1860 yılında yayımlanan *Herr Vogt* başlıklı broşürdü. Broşürün birinci görevi Vogt'un kendisinin rasgele bir kişilik olmayıp "bütün bir akımı temsil eden bir birey, tipik bir burjuva uşağı"[28] olduğunu teşhir etmekti. Buna ek olarak yüzüne bir demokrat maskesi takmış ve bir natüralist olarak saygı görmüş olduğu halde Vogt gerçekte Marx'ın sonradan tespit ettiği gibi siyasal alanda faaliyet gösteren gizli bir Bonapartist ajandı.

Marx'ın ikinci ödevi proleter devrimcilerinin kitleler arasındaki otoritelerini, geçmişteki ve o günkü görüşlerini ve amaçlarını doğru, çarpıtılmamış bir bakışla göstererek güçlendirmekti. Freiligrath'a 23 Şubat 1860'ta Vogt'a karşı verilen kavganın "*partinin tarihsel haklılığının savunulması* ve Almanya'da gelecekte ortaya çıkacak durum bakımından hayati bir önem taşıdığını"[29] yazmıştı.

Marx, broşürü için 1860 yılı sonlarında hazırlık malzemesi toplamaya başladı ve bunun üzerinde bir yıla yakın bir zaman usanmadan çalıştı. Ancak ekonomik araştırmaları için geçici aralıklar verdi. Vogt'un iftiralarını çürütmek ve onu teşhir etmek için bilgi toplamak üzere dostlarına tanıdıklarına ve hattâ Avrupa'nın çeşitli şehirlerindeki yabancılara 50'nin üzerinde mektup yazdı; çok sayıda belgeyi ve yayını inceledi.

Bundan başka, Manchester'e Engels'in yanına gitti ve Vogt'a karşı yazdığı polemiksel eserinin üzerinde Engels'le tartışmak ve onda bulunan Komünistler Birliği'nin tarihi üzerindeki malzemeye göz gezdirmek için 1860 Şubat ortalarından Mart'ın 25'ine kadar orada kaldı. Marx'ın arkadaşlarının pek çoğu, onun bu işe neden bu kadar önem verdiğini anlayamadılar ve zamanını boşa harcadığını düşündüler; ama Marx, meselenin özü üzerinde çok berrak bir fikre sahipti: Kitlelere proleter partisi hakkındaki düşünceleri, bütün yücelikleri ve bütün saflıkları ile aktarmak ve işçi sınıfının düşmanlarına partiye kara sürmeleri ve partinin adını kötüye çıkarmaları için hiçbir fırsatın verilmemesi gerekiyordu.

Vogt broşürde esasta siyasi bir kişilik olarak takdim edilmişti; ama bilimsel eserlerinde dile getirilen felsefi görüşleri de tahlil ediliyordu. Marx, Vogt'un ilkel fikirlerini derin bir istihza ile alaya alıyordu; zira Vogt, Ludwig Büchner ve Jacob Moleschott ile birlikte, 19. yüzyıl ortalarındaki basit materyalist akımın temsilcilerinden biriydi.

Marx, Vogt'un proleter partisine yaptığı iftiraları adım adım, onun aşağılık bir yalancı olduğunu göstererek teşhir etti. Vogt'un uydurduğu iğrenç hikâye birbirleriyle çelişen ifadelerden ve yalanlardan öyle bir şekilde örülmüştü ki, "Habis Şişko"nun kendisi bile boşlukta kalan uçları birbirine bağlamaktan aciz kalıyordu. Proleter devrimcilerinin polisle birlikte çalıştıklarına ilişkin uydurma suçlamayı ortaya atarken Vogt kendisinin polisle yaptığı iğrenç işbirliğinin üzerini titizlikle örtüyordu.

Marx, enternasyonal komünist hareketin gelişiminin gerçek bir portresini, Vogt'un iftiralarının aksi bir şekilde mükemmelen çizdi. Birçok belgeye dayanarak proleter devrimcilerinin bir devrimci proleter örgütü kurmak için yaptıkları kahramanca mücadeleleri gözler önüne serdi. Marx, kısa ve özlü bir şekilde faaliyetleri-

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14 s. 386.
[29] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 459.

nin tarihi geçmişini tanımlayarak, faaliyetlerinin karakterini ve amaçlarını ve sekter unsurlara ve bayağı küçükburjuva demokratlarına karşı verdikleri mücadelelerinin önemini dile getirerek, Komünistler Birliği'nin geçmişini anlattı.

Marx'ın broşüründeki asıl önemli nokta: Vogt'un ücretli bir Bonapartist ajan olduğunun gösterilmesi idi. Vogt'un 1859 Mart'ında yayımlanan kitabı *Avrupa'da Halihazır Durumun İncelenmesi*'ni okuduktan sonra, Marx bunun Fransa'dan doğrudan emir alınarak yazıldığına ve III. Napoléon'un Avrupa kamu oyu üzerinde bir ideolojik etki yaratmasına hizmet ettiğine kani olmuştu. "*Vogt*, Tuiliers'teki süslü vantrologun sesini yabancı dillerden ileten sayısız sözcüden yalnızca biridir"[30] diye yazmıştı; ama Vogt, III. Napoléon'a başka hizmetler de yapıyordu. Marx, onun çeşitli ülkelerde dal budak salmış Bonapartist ajanlar ağı ile bağlantı içerisinde bulunduğunu ve gerçekte de bu örgütün neferlerinden birisi olduğunu açığa çıkardı.

Daha sonraları açıklanan ve Marx'ın o zamanlar haberdar olmadığı belgeler Vogt'un gerçekten de Bonaparte hükümetinin bir ajanı olduğu hakkındaki görüşünü tamamen doğruluyordu. İkinci İmparatorluğunun yıkılmasının ardından III. Napoléon'un, ele geçirilen gizli harcama hesapları, Vogt'un Fransız İmparatorundan 1859 Ağustos'unda 40.000 frank aldığını gösteriyordu.

Marx, İtalyan Savaşı'nı başlatmakta oynadığı rol de dahil, III. Napoléon'un karşı-devrimci siyasetini gösterdi. Fransız İmparatorunun küçük halkların ulusal hareketlerini kendi karşı-devrimci amaçları için kullanma çabalarını gizlemekte kullandığı ulusal sorun ve o pek ünlü "milliyetçiler ilkesi" üzerindeki Bonapartist demogojiyi şiddetle kınadı. Marx'ın işçi sınıfı hareketinin karşısına dikilen tehlikelerden biri olan, proletaryanın sallantılı unsurlarının Bonapartist egemen çevrelerle flört etmeleri karşısında yaptığı uyarı da en az bunun kadar önem taşıyordu.

Marx, Vogt ve onunla aynı soydan olan başkalarının Bonapart yanlısı tutumlarının, Almanya söz konusu olduğunda Prusyasever tavırlar almalarında ve Prusya'nın birleştirici misyonu hakkında sözler yaymalarında açığa çıktığını gösterdi. Almanya'nın, Prusya'nın kalkanı altında birleşmesini savunanların eleştirilmeleri, Marx adını vermese bile Lassalle'ı da hedef alıyordu. Marx 26 Kasım 1859'da Engels'e yazdığı mektupta Lassalle'ın da "gerçekte Vogt'la aynı düdüğü çalıyor"[31] olduğunu söylüyordu.

Herr Vogt başlıklı broşür, içerik bakımından derin ve şekil bakımından çok parlaktır. Edebi bakımdan dünyanın en iyi mizah eserleri arasında yer alır. Marx'a 19 Aralık 1860'ta yazdığı bir mektubunda Engels "bu şimdiye kadar yazmış olduğun en iyi polemik"[32] diyordu.

Jenny Marx'ın Hastalığı

Vogt'un iftiraları Marx'ın eşi üzerinde de kötü bir etki yaptı. Marx'ın Vogt'a karşı yazdığı broşürün hazırlanması sırasında sinir gerginliğinden ve sık sık gelen uykusuzluk krizlerinden şikayetçiydi. Kendisi bu broşürün temize çekilmesi için hayli çalışmıştı ve bu yüzden, işini bitirdikten sonra 19 Kasım'da yatağa düştü. Doktor

[30] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14, s. 516.
[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 515.
[32] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 129.

çiçek teşhisi koydu. Öylesine yorulmuş ve direnci öylesine azalmıştı ki, iki kere aşı olmuş olmasına rağmen mikrop kapmıştı.

Bu Marx için özellikle güç bir dönem oldu. Çocukları kapı komşuları olan Liebknecht'lere bırakmak zorunda kalmışlardı. Karl ve Hélène Demuth, Jenny'nin yatağının başında sıra ile nöbet tutuyorlardı. Jenny, daha sonraları hastalığının ilk günlerini Luise Weydemeyer'e şöyle anlatmıştı: "Çok sıkıntı çekiyordum. Yüzümde çok acı veren yanmalar oluyordu ve hiç uyuyamıyordum. Bana sevecenlikle bakan Karl için ölesiye endişe duyuyordum. Her zaman bilincime tam anlamıyla sahip olsam da dış duygularımı kaybetmiştim. Soğuk kasım rüzgarının serinletmesi için sürekli olarak açık duran pencerenin yanında, yanan dudaklarımın üzerinde buzlar olduğu halde yatıyordum; bu arada soba da deli gibi yanıyordu, zaman zaman damla damla bordo şarabı veriyorlardı. Güçlükle yutkunabiliyordum, kulaklarım gittikçe ağırlaşıyordu; en sonunda gözlerim de kapandı, artık hep böyle sonsuz bir gece içinde yaşayacağımdan korkuyordum."[33]

Bir hafta boyunca Jenny'nin hayatından endişe ettiler; ama dönüm noktası en sonunda geldi ve durumu düzeldi. Marx, Engels'e 26 Kasım 1860'ta şunları yazmıştı: "Karımın durumu koşullar elverdiği kadar düzeldi artık; ama iyileşmesi uzun sürecek. Ancak, hastalığın en son sınırı diyebileceğimiz aşamayı atlattık."[34] Jenny'nin hastalığı hemen hemen iki ay kadar sürdü.

Jenny'nin hastalığı, Marx'ın günlük düzenini alt üst etmişti; ve ilk zamanlar neredeyse hiç çalışamamıştı. Engels'e, "şimdi makale yazmam düşünülemez bile. Kafamı sakinleştirebilecek tek şey matematik"[35] diye yazmıştı.

Aralık sonuna doğru Jenny artık kendisini öylesine iyi hissediyordu ki, doktor, çocukların eve dönmelerine izin vermişti. Bu, çoçuklarından çok kısa bir zaman için bile olsa, uzak kaldıklarından hüzüne kapılan anne ve babaları için büyük bir talihti. Fakat Jenny'nin hastalığı daha tam olarak iyileşmeden Karl'ın kendisi bütün ay boyunca yatakta kalmasına yol açan ani bir karaciğer rahatsızlığından hasta düştü.

Hollanda ve Almanya'ya Yolculuk

Marx'ın hastalığı, ailenin parasal durumunun kötü olduğu bir zamana rastgelmişti. 1861 başlarında ABD'den gelen telif ücretlerinde de ani bir düşme olmuştu. Zira genişleyen Amerikan İç Savaşı'ndan ötürü *Yeni Amerikan Ansiklopedisi* yayınını ertelemiş ve *New York Daily Tribune*'un yayımcıları bir süre için haber göndermemesini ve artık haftada iki yerine bir makale göndermesini istedikleri Marx dışındaki bütün Avrupalı muhabirlerine bir kere daha yol vermişlerdi.

Şubat sonlarında mali işlerini düzene sokmak için Marx, Hollanda'nın Zalt-Bommel kentinde oturan, oldukça zengin bir tüccar olan dayısı Lion Philips'i görmeye gitti. Annesinin mülklerini yöneten Philips'ten miras hakkına mahsuben bir miktar para almayı umuyordu. Umutları gerçekleşti ve 7 Mayıs 1861'de Engels'e "Dayımdan 16 sterlin kopardım, artık borçlarımın büyük bir kısmını ödeyebileceğim"[36] diye yazdı.

[33] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 247.
[34] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 115
[35] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 113.
[36] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 161.

Marx Hollanda'dan, 17 Mart'tan 12 Nisan'a kadar kaldığı Prusya'nın başkenti Berlin'e, Lassalle ile ortak bir gazete yayımlamak üzere tartışmak ve Kral I. Wilhelm'in tahta çıkışı dolayısıyla Prusya hükümetince ilan edilen aftan yararlanarak yeniden Alman vatandaşlığına alınmak umuduyla Berlin'e geçti. Marx, 1848-1849 devriminden sonra ilk olarak karşılaştığı Lassalle'ın konuğu oldu. Lassalle ve arkadaşı Kontes Sophie Hatzfeldt, Marx'ı sıcak bir ilgi ile karşıladılar; ama aristokrat dostlarına bu ünlü devrimci düşünürle olan yakınlıklarını reklam etmek fırsatını da kaçırmadılar. Onu kendi "seçkin sosyete"lerine takdim etmeye uğraştılar; yüksek mevkilerdeki kişilerin katıldıkları ziyafetler verdiler ve tiyatrolara götürdüler. Marx, kraliyet locasının yanındaki locada debdebeli bir bale seyrederek sıkıntılı bir akşam geçirdi. Freytag'ın "Prusyalıların kendi ulusal kökenlerini yücelten" komedisi *Gazeteciler*'i seyrederken çok sıkıntı duydu.

Marx, Temsilciler Meclisi'nin bir oturumunu basın locasından izledi. 1848 yazında gördüğü Prusya Ulusal Meclisi ile karşılaştırdığı zaman Prusya'nın temsili kurumlarındaki değişikliklerin hiç ileriye doğru gitmemiş olduğunu gördü. "Daracık bir salon. Halk için ufacık localar. Temsilciler sıralarda ("beyefendiler" koltukarda) oturuyorlar, okul ve büronun garip bir karışımı. Karşılaştırılacak olunursa Belçika Kamarası daha etkileyici. Simson mudur Samson mudur, neyse adı, Başkan, Mante Uffel'den kıçına yediği tekmelerin acısını çıkarmak için (bir bakanlık kapıcısının debdebesi ve kaba kendini beğenmişliğiyle) aşağıda korkudan yere çömelmiş olan düşmanlarına saldırmak için eşek gibi çifteler atıyor."[37]

Berlin'deki öteki görüşmelerden edindiği izlenimler de daha iyi değildi. Zalt-Bommel'de kaldığı süre içinde dost olduğu kuzeni Antoniette (Nannette) Philips'e "düşmanlar dünyasının içine düştüm"[38] diye yazmıştı. Bununla birlikte öğrencilik yıllarından arkadaşı olan tanınmış tarihçi Karl Köppen'e yaptığı ziyaretten çok memnun kalmıştı.

Marx, Prusya başkentindeki kendi özel durumundan ne kadar hoşnutsuz olursa olsun, artan muhalefet duygularını ve genel kaynaşmayı görmekten çok hoşlanmıştı. Engels'e "Berlin'de hüküm süren hava donuk ve anlamsız. Meclisleri adam yerine koyan kimse yok... Halkın geniş kesimleri arasında mevcut basından büyük bir hoşnutsuzluk var... Bu koşullar altında gelecek yıl eğer Berlin'de bir gazete yayımlayacak olursak gerçekten çok yararlı olacak"[39] diye yazıyordu.

Ancak Marx'ın Lassalle ile birlikte bir gazete yayımlamak için yaptığı görüşmeler olumlu sonuç vermedi; Lassalle gazetenin bütün denetiminin kendisine verilmesini şart koyuyordu. İngiltere'ye döner dönmez bu konuyu Engels'le tartışan Marx, bunu reddettiğini bildirdi. Marx, zaten Lassalle ile aşırı kendini beğenmişliği ve yüksek sosyete ile olan derinlemesine ilişkilerinden ötürü işbirliği yapmak arzusu da duymuyordu. Marx, daha Lassalle'ı ilk gördüğü günden beri bunlardan ötürü canı sıkılmıştı.

Lassalle'ın yardımı ile Marx, Berlin'de yeniden Prusya vatandaşlığına alınması için bazı adımlar attı. Eğer bu mümkün olursa ara sıra Almanya'ya uzun geziler yapabilecek ve Alman işçi sınıfı hareketinin yönetilmesiyle ilgilenebilecekti. 25 Mart 1861'de dilekçesini Berlin Polis Amiri Von Zedlitz'e gönderdi.

[37] Marx, Engels, Werke, Bd. 30, s. 167.
[38] Marx, Engels, Werke, Bd. 30, s. 594.
[39] Marx, Engels, Werke, Bd. 30, s. 163.

Talebi daha Prusya başkentinden ayrılmazdan önce, 1845 yılında Prusya vatandaşlığından kendi isteği ile ayrılmış olduğu gerekçesi ile reddedildi.

Yetkililer Marx'ı Almanya'da oturmasına izin verilmeyecek kadar tehlikeli bir devrimci olarak görüyorlardı. İşin arkasını takip etmesi için Lassalle'a vekaletname verdi, ama Lassalle tarafından doldurulan başvurma belgeleri de 1861 yılında önce Berlin Polis Amiri arkasından da İçişleri Bakanı tarafından reddedildi. Marx bu vesile ile af olduğu iddia edilen şeyin aslında "bir aldatmaca, bir hilekârlık ve bir tuzaktan başka bir şey olmadığını"[40] yazdı.

Marx, Berlin'den Elberfeld, Barmen ve Köln'e kadar kısa bir yolculuk yaptı. Köln'de 1852 yılındaki komünistlerin yargılanmasında savunma vekili olarak görev yapan Avukat II. Schneider'i ve davanın sanıklarından biri olan Komünistler Birliği'nin eski üyelerinden Karl Klein'i gördü. 19 Nisan'da iki günlüğüne annesini görmek için Trier'e gitti. Bu son görüşmeleri oldu. Çünkü Henriette Marx 30 Kasım 1863'te, bundan iki buçuk yıl sonra öldü.

Marx, Trier'den Aechen yolu ile, hem Zalt-Bommel'de hem de Rotterdam ve Amsterdam'da kaldığı Hollanda'ya ikinci bir yoluculuk yaptı. 29 Nisan'da Londra'ya geri döndü.

Blanqui'nin Savunması

Marx, Berlin'de kaldığı sıra 1859 affından sonra Fransa'ya dönmüş olan Blanqui'nin 1861 Mart'ında gizli örgüt kurma suçundan Paris'te tutuklanmış olduğunu öğrendi. Sophie Hatzfeld, Marx'a Almanya'daki demokratik çevrelerin Bonapartist polisin faaliyetleri karşısında öfkeye kapıldıklarını ve Blanqui'ye sempati gösterdiklerini bildirdi. Mahkeme boyunca Blanqui gardiyanlarının kendisine çok kötü davrandıkları Mazas (Paris) Hapishanesinde tutuluyordu. 1861 yazında delil yokluğuna rağmen dört yıl hapse mahkûm edildi.

Marx Londra'ya döndükten sonra Blanqui'ye yardım etmek için aktif bir kampanya başlattı. 1848-1849 devriminin savaşçılarından birisi olan Fransız göçmeni Simon Bernard ve eski Chartist önderi Ernst Jones'la Blanqui'nin tutuklanmasını ve kendisine hapishanede kötü muamele edilmesini protesto etmek üzere bir toplantı düzenlemeyi kararlaştırdılar. Marx aynı zamanda Blanqui'nin yakın arkadaşı olan ve Brüksel'e göçerek basında Denonville takma adı altında yazılar yazan Fransız devrimcisi Louis Watteau ile de yazışmayı başladı. Watteau aracılığı ile Blanqui ile temas kurmayı başardı. Marx, Engels'e 19 Haziran 1861'de bunu haber vererek "Blanqui kendisi, Denonville aracılığı ile bana ve Alman proleter partisine sıcak teşekkürlerini bildirdi... kendisine gösterdiğimiz yakınlık için. Fransa'nın güvenilir devrimci partisi ile yeniden dolaysız bağlantı kurmamız çok iyi oldu sanırım"[41] diye yazmıştı.

Marx, basın aracılığı ile Blanqui'nin savunulması için kararlı adımlar attı. Mayıs ayında Kontes Hatzfeldt'e Blanqui'ye yapılan kötü muamelenin kamuoyuna açıklanması ve serbest bırakılması için imzaya açılan bir dilekçesinin dağıtılmasında yardım etmesini isteyen bir mektup yazdı. Marx'ın çabaları sayesinde yalnızca Al-

[40] *Enternasyonal Toplumsal Tarih Dergisi*, Amsterdam, 1956, C. I, Kısım I, s. 90.
[41] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 176.

manya'nın değil, İtalya ve Amerika'nın ilerici basınında da Blanqui hakkında haberler çıktı.

Marx, Watteau'nun bu ateşli Fransız devrimcisini kurban eden ve hapiste tutan Bonapartistleri teşhir eden bir broşür yayımlamasını tamamen destekliyordu. Kontes Hatzfeld aracılığı ile Almanya'daki demokratik çevrelere broşürün yayımlanmasına ilişkin olarak para toplanması için çağrıda bulundu. Londra'daki Alman İşçişleri Eğitim Derneği'nin yardımı ile göçmenler arasında para toplanması için adımlar attı. 10 Kasım 1861'de Marx, Watteau'ya Dernek tarafından toplanan parayı gönderdi. Beraberinde Blanqui hakkındaki övgülerini içeren bir de mektup vardı. Şöyle yazmıştı: "Her zaman Fransız proleter partisinin yüreği ve beyni olarak görmüş olduğum insanın kaderi ile kimsenin benden daha fazla ilgili olamayacağından emin olabilirsin."[42]

Marx ve Rusya'da Toplumsal Değişme

1850'lerin sonlarından itibaren Marx çarlığın Kırım yenilgisiyle adım adım güçten düştüğü sonucuna vararak Rusya'daki iç gelişmeleri yakından izledi. Savaş yalnızca Rusya'nın ekonomik ve siyasi geriliğini sergilemekle kalmamış, serfler arasında da feodal sistemin temellerini kemiren geniş hoşnutsuzluklara yol açmıştı. 8 Ekim 1858'de Marx, Engels'e Rusya'da gelişen devrimci atmosfer hakkındaki fikirlerini yazdı: "Bununla birlikte 1854-1855 Rus Savaşı... Rusya'daki olayların bugünkü hale dönüşünü besbelli hızlandırmıştır."[43] Aynı yıl Marx, serflik sisteminin artık sonuna yaklaştığını ve Rusya'da çarlığı Avrupa gericiliğinin bir kalesi olarak güçten düşüren devrimci bir durumun geliştiğini saptamıştı. Engels'e yazdığı mektuplarda "Rusya'daki serflerin kurtuluş hareketi"nin "(çarlığın -ç.) geleneksel dış siyasetinin önünü kesebilecek"[44] bir iç gelişmenin başlangıcını belirlediğini vurgulayarak sözünü ettiği şey buydu.

Marx, Rusya'da meydana gelmekte olan değişikliklerin sonuçlarının neler olacağını da açıklıkla görüyordu. Artık zamanını doldurmuş olan feodal ilişkiler, kapitalizmin gelişmesinin önündeki büyük bir engeldi. Bu durumda, kapitalist sistemin şekillenmesi, feodal toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin iki yanlı baskısı altında çalışan kitlelere kendisiyle birlikte özellikle had safhada bir güçlük ve sıkıntıyı da getirdi. Bütün bunlar devrimci kaynaşmaları daha da yoğunlaştırdı.

Serfliğin çöküşünün kaçınılmazlığını farkeden Marx, Rusya'nın şimdi serfliği ortadan kaldırma yolları arasında bir seçim yapmakla karşı karşıya bulunduğunu ve ülkedeki çekişen sınıf güçleri arasındaki asıl meselenin bu olduğunu görüyordu. Artık eskisi gibi yönetmenin mümkün olmadığını gören egemen çevreler, milyonlarca köylünün sorunu en radikal devrimci yoldan çözmeye uğraşmasına rağmen, bu krizden reform yoluyla kurtulmaya çabalıyorlardı. Marx, "Rus serfleri kurtuluşu, hükümetten daha başka türlü anlıyorlar"[45] diye yazmıştı. Marx reform üzerine egemen sınıflar arasında çıkan anlaşmazlıkların ve liberal toprak sahipleri ile serf

[42] Marx'tan Watteau'ya, 10 kasım 1861 (. Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

[43] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 11.

[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 324.

[45] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 14, s. 498.

sahipleri arasındaki uyuşmazlıkların tamamen farkındaydı. Fakat reformun asıl itici güçlerinin başka bir yerde olduğuna inanıyordu. Batı Avrupa basınının aksine, o bu çekişmeyi köylülerle toprak sahipleri arasındaki uzlaşmaz sınıf mücadelesinin bir sonucu olarak görüyordu.

Daha köylü reformundan çok önce bile Marx, basına sızan haberlerden yararlanarak *New York Daily Tribune*'e yazdığı makalelerinde reformun bazı önemli özellikleri hakkındaki düşüncelerini belirtmişti. Bu makalelerinden ikisi ("Rusya'daki Köylü Reformu Hazırlıkları" ve "Kurtuluş Meselesi") bütünü ile bu tartışmalı reformla ilgiliydi. Mutlakiyetçi hükümetlerin yalnızca devrim baskısı altında ya da savaş tehdidi karşısında köylülerin kurtuluşlarına razı olduklarını önemle belirtiyordu.[46] Yukarıdan getirilen bütün tedbirler gibi, teklif edilen bu reformun da kendi içinde bir son olacağını Rusya'daki burjuvazi için gereken değişiklikler yolunda atılmış bir adım olmaktan öteye geçemeyeceğini ve devrimden başka hiçbir şeyin sorunları çözmeye yetmeyeceğini biliyordu.

Teklif edilen reformu tahlil eden Marx, II. Alexander'in 19 Şubat 1861 Manifesto'sundan daha önce bu reformun halka karşı bir girişim olduğunu ve toprak sahiplerinin çıkarlarını azamî ölçüde korumak ve serflik sisteminin çeşitli yanlarını korumak üzere tasarlanmış olduğunu gösterdi. Bu tedbirlerin toprak sahibi asiller gibi artık yok olan sınıfların dağılmalarını ve çöküşlerini uzun süre geciktiremeyeceğine de inanıyordu. Köylüler bakımındansa reform, yalnızca görünüşte bir kurtuluştan, kölelik biçimindeki bir değişiklikten, azat için ödedikleri paralar yoluyla soyulup soğana çevrilmekten vbg. başka bir şey değildi. Bu reform onların toprak sahiplerine olan bağımlılıklarını ortadan kaldırmaya yardımcı olmayacaktı. "Pederşahi" (ataerkil) bir bağımlılık yerine "uygar bir bağımlılık biçimi" getirecekti.[47]

Marx, çarlık hükümetinin bu reformla devrimci köylü hareketinin önünü alamayacağını ve köylüler reformun gerçek niteliğini kavradıkça hareketin genişleyeceğini umuyordu. Hükümetin kendi reform usulünü uygulamaya girişmesinin "Rusya'nın kır nüfusu arasında muazzam bir yangının işareti"[48] olabileceğine işaret ederek muhtemel bir burjuva devriminden söz ediyordu. Bu, terörün hüküm sürdüğü "Rus 1793'ünün başlaması" ve bunun da "Rusya tarihinde bir dönüm noktası"nı belirlemesi ve "gerçek ve genel bir uygarlaştırma yaratılması"[49] demek olacaktı. Marx, Rusya'da bir devrimci patlayışı beklediği sırada, kapitalist ilişkilerin gelişmesinin yetersizliği nedeni ile bunun bir tarımsal devrim şekline bürüneceğine inanıyordu; bunu da 4 Şubat 1859'da Lassalle'a yazdığı mektubunda özellikle belirtiyordu.

Kırım Savaşı başladığı sıralarda ve savaş süresince Marx, Rusya'da muhtemel bir devrimin henüz oldukça uzak bir mesele olduğuna inanıyor ve bu yüzden Rusya'yı daha çok Avrupa'daki gericiliğin yatağı olarak kabul ediyordu. Ama artık görüşleri değişmeye başlamıştı: Gene otokrasiye karşı kesin bir düşmanlık beslemekle birlikte şimdi artık gözlerini daha çok ülkede çarlık karşısında saf tutmaya başlamış

[46] *New York Daily Tribune* No. 5458, 19 Ekim, 1858.
[47] *New York Daily Tribune* No. 6072, 10 Ekim 1860.
[48] *New York Daily Tribune* No. 5535, 17 Ocak 1859.
[49] *New York Daily Tribune* No. 5535, 17 Ocak 1859.

olan gayrı resmi Rusya'ya halkın Rusya'sına çeviriyordu. Bu güçlerin Rusya'daki hızlı gelişmelerinden ve bir halk devriminin olgunlaşmaya başlamasının belirtilerini görmekten memnundu. Bu noktadan sonra Marx, Rus devrimci hareketini (devrimci Rusya'yı) çarlık Rusyası karşısındaki bir güç ve derinlemesine devrimci plânlarda ve Avrupa'daki herhangi bir muhtemel devrim tasarısında hesaba katılması gereken bir değişme faktörü olarak kabul etti. 1858 Haziran'ında şunları yazıyordu: "On yıl önce bütün gücü ile devrimci akımın önünü kesmiş olan bir başka büyük güç bulunmaktadır. Rusya'yı kastediyoruz; ama bu sefer Batı'dan gelen bir yangının aniden tutuşturacağı yanıcı maddeler, bu gücün ayağının dibinde toparlanmıştır."[50] 1858 yazında Marx hâlâ Batı Avrupa'daki devrimci eylemin Rusya'daki devrimci bir patlamanın fitilini ateşleyeceğine inanıyordu; ama köylülerin artan kaynaşmaları devrimin Batı'dan evvel Rusya'nın kendi içinde patlak vereceğini ve aslında Batı'ya da Rusya'dan sıçrayabileceğini çok geçmeden gösterdi. 1859 Aralığında Engels'e şunu yazdı: "Rusya'da hareket, Avrupa'nın geri kalan bölgelerinden çok daha hızla ilerliyor."[51]

Marx, Rus devrimci hareketini Batı proletaryasının ve demokrasisinin bir müttefiki olarak görüyordu. Rusya'daki olayları ABD'deki zenci köleliğine karşı verilen mücadelelerle karşılaştıran Marx, Engels'e 11 Ocak 1860'ta şunu yazdı: "Bana göre şu gün dünyada olan en büyük olaylar, bir yanda Amerika'daki kölelerin hareketi... öte yanda da Rusya'daki kölelerin hareketidir."[52]

1861 Mart'ında köylü reformunun ilan edilmesinden sonra bile Marx Rusya'da bir devrimci patlama olmasını bekledi. Marx'ta bu görüşü doğuran şey, köylüler arasında sürmekte olan ve gittikçe artan huzursuzluğa ilişkin haberlerdi. Marx'ın reformun başlangıcında ve reform sırasında Rusya'daki durumu devrim-öncesi durum olarak nitelemesi için haklı tarihsel nedenler vardı. Lenin daha sonraları şunu yazmıştı: "En ihtiyatlı ve en aklı başında siyasetçi bile bir devrimci patlama ve ciddi bir köylü ayaklanması tehlikesi belirdiğini itiraf etmekten başka bir şey yapamazdı."[53] 1859-1861'deki devrimci durumun bir devrime doğru gelişmemiş olması gerçeği Marx'ın Rusya'da bir devrimin olgunlaşmakta olduğu ve Rus halkının tükenmek bilmez bir devrimci enerji birikimine sahip olduğu sonucunu çıkarmasını değerden düşürmez.

Die Presse'deki Yazılar

Liberal Viyana gazetesi *Die Presse*'in yayımcısı Max Friedlander 1859 yılında Marx'ın kendi gazetesinde yazı yazmasını sağlamaya uğraşmıştı. Bu çağrısını 1861 Haziran başında gene tekrarladı.

Die Presse'in 30.000 abonesi vardı ve Avusturya'da olduğu kadar Almanya'da da okunuyordu. O zaman sahip olduğu önemli popülarite dış siyaset konularındaki anti-Bonapartist tutumundan ötürüydü. Ancak Marx, gazetenin iç siyaset meseleleri karşısında ilerici bir tutum takındığından ve şansölye Anton von Schmerling'in

[50] *New York Daily Tribune* No. 5359, 24 Haziran 1858.
[51] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 525.
[52] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 121.
[53] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 5, s. 39.

gerici iç siyasetini desteklemekten vazgeçtiğinden emin oluncaya kadar makalelerini *Die Presse*'e göndermedi. İlk makalelerini 1861 Ekim'inde gönderdi. 28 Eylül 1861'de Engels'e şunları yazmıştı: "*Viyana Presse*... nihayet Schmerling'in karşısına geçti ve bu yüzden şimdi artık bu gazete ile ilişki kurmak mümkün olabilir."[54] Görüşlerini Almanlar arasında dolaysız olarak yaymak, Marx için çok önem taşıyordu.

1861 Ekim'inde Marx, yayımcıların isteği üzerine Viyana'ya Amerikan İç Savaşı üzerine iki deneme makalesi gönderdi. Her ikisi de kabul edildi ve okuyuculara özellikle tanıtıldı. Marx'a 1861 Kasım'ında her makale için bir sterlin ve her haber için 10 şilin ücretle *Die Presse*'in yazı kadrosuna alındığı bildirildi.

Marx, *Die Presse*'e yazdığı makalelerin çoğunda Amerika İç Savaşı'nı ve bunun enternasyonal durum üzerindeki etkisini ele alıyordu. Marx'ın savaşın Avrupa'daki devrimci hareketi yaygınlaştıracağına inanması için haklı nedenleri vardı ve bu yüzden Avrupalı okuyuculara ABD'deki gelişmeler hakkında sağlam haberler vermeye çok dikkat ediyordu. 28 Nisan 1862'de Engels'e "Almanya'da bu önemli mesele hakkında doğru görüşlerin yayılması"nın[55] bir ihtiyaç olduğu hakkında bir mektup yazmıştı.

Marx'ın *Die Presse*'e yazdığı makalelerin bazıları İngiltere'nin ekonomik durumunu ve emekçi halkın hayat standardını ele almaktadır. Marx, İngiltere'nin tekstil sanayinin İç Savaş nedeni ile ABD'den pamuk ihracının kısıtlanması üzerine, içine düştüğü açıklı durumun canlı bir tasvirini çiziyordu. "İngiltere'deki Kriz" ve "İngiltere'deki Muhtaç İşçiler" başlıklı makaleleri işsiz dokumacıların müthiş sefaletlerini ortaya seriyordu. Marx, Chartist hareketin çökmesinden sonra trade unionizmin büyük bir etkisi altına girmiş olan işçi sınıfının siyasi faaliyetinin de canlandığını gösteriyordu.

Marx'ın *Die Presse*'deki makaleleri, İkinci İmparatorluğun kokuşmuş rejimini, silahlanma için yaptığı geniş harcamaları ve sarayın müsrifliğini göstermeyi sürdürüyordu. Fransa, İngiltere ve İspanya'nın Meksika'ya karşı 1861'de başlattıkları silahlı müdahalenin ardından Marx, III. Napoléon'un dış siyaset maceralarını göstermek için birkaç makale yazdı. Monarşiyle mücadele bahanesi altında başlatılan müdahalenin gerçek amacının ilerici Juarez hükümetini devirmek ve Meksika Cumhuriyetini Avrupalı güçlerin bir sömürgesi haline getirmek olduğunu gösterdi. Marx'ın Meksika'daki müdahale hakkındaki makaleleri sömürgeciliği ve ulusal baskıya karşı verilen savaşa yapılmış yeni katkılardı.

Die Presse'in burjuva yayımcıları Marx'ın makalelerinin çoğunu haddinden fazla devrimci buluyorlardı. 1861 sonlarından itibaren Marx makalelerinin bazılarının basılmamaya başlandığını farketti. Engels'e 27 Aralık 1861'de "Lânet olası *Presse* makalelerinin ancak yarısını yayımladı"[56] diye yazıyordu. Basılmayan makaleleri arasında bazıları Meksika seferi ile ilgiliydi ve Avrupalı güçlerin sömürgeci genişleme siyasetlerini kınıyordu.

1862 yılında Marx'ın makalelerinin yayımlanmasını daha da azalttılar. Londra'daki İkinci Dünya Sanayi Sergisi'nin açılmasından hemen önce Friedlander,

[54] Marx, Engels, Werke, Bd. 30, s. 194

[55] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 227.

[56] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 212.

Marx'ın makalelerini yalnızca sergi hakkındaki haberlerle sınırlamaya ve öteki sorunlar hakkında da haftada birden fazla makale yazmasını sağlamaya çalışıyordu.

*Amerikan İç Savaşı. **New York Daily Tribune** ile İşbirliğinin Sonu*

1861 baharından itibaren Marx ve Engels, dikkatlerini Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gelişmeler üzerinde topladılar. Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Abraham Lincoln'ün 1860 yılında başkanlığa seçilmesi Güneyli köle sahiplerinin açıkça başkaldırmalarına yol açtı. Çünkü zencilerin köleliğine muhalif olan Lincoln köleliğin kaldırılmasının ilk adımının köleliğin hüküm sürdüğü alanların sınırlandırılması olduğuna inanıyordu.

Güney devletleri birer birer birlikten ayrıldıklarını ilan ettiler. 4 Şubat 1861'de ayrılan devletlerin temsilcileri ayrı bir Güney Devletleri Federasyonu kurdular. 12 Nisan 1861'de asi birlikler, Birliğin silahlı kuvvetlerine karşı askeri harekâtı başlattılar. Bu daha önce görülmedik ölçüdeki bir iç savaşın başlangıcıydı.

Marx 1865 Nisan'ına kadar süren Amerikan İç Savaşı'nı büyük tarihi önem taşıyan bir olay olarak gördü ve çoğunluğu *Die Presse*'de çıkan 40'tan fazla makale yazdı. Olayın askeri yanıyla gene Engels uğraşıyordu. Ancak 1862 Kasım'ından sonra, Marx artık savaşın gidişatı hakkında gazetelerde yazamaz oldu. *Die Presse*'den ayrılmak zorunda kalmıştı. *New York Daily Tribune*'e makale yollamayı da daha önce bırakmıştı. *Daily Tribune*'e yazdığı yazılar on yılık bir sürekli işbirliğinden sonra, yayımcıların 1861 yılı başlarında haber göndermeyi geçici olarak ertelemesini istemeleri üzerine aksamaya başlamıştı. Ekim'e kadar makalelerini yeniden yayımlamaya başlaması mümkün olmadı. Ancak 1862 Mart'ından Güney Devletleri ile uzlaşmayı destekleyenlerin gazetenin yönetimini ele geçirmelerinden sonra Marx *Tribune*'den ayrılmak zorunda kaldı.

Marx'ın *Tribune*'den sonra da *Die Presse*'den de ayrılması kazançlarına bir kere daha darbe indirdi. 1861'de yeniden başladığı ekonomi eserini sükûnet içinde yazacak yerde bir kere daha telaş içerisinde geçimini sağlama derdine düşmek zorunda kaldı. 1863 başlarında Marx, demiryolları idaresinde katiplik yapmayı bile göze aldı; ama el yazısının kötülüğü yüzünden kabul edilmedi. Durumu 1863 yılında annesinden kendisine küçük bir miras kaldığı zaman düzelir gibi oldu.

Bu yüzden Marx, gazete yazılarında kendi iradesi dışındaki nedenlerden ötürü yalnızca Amerikan İç Savaşı'nın ilk dönemleriyle ilgilendi; ama bu yazılar Engels'e ve başkalarına bütün savaş dönemi boyunca yazdığı olaylar ve kişiler hakkında özlü siyasi düşünceleri içeren mektuplarla tamamlanmıştı.

Marx, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki olayları derin görüşlü bir sosyolog, gericiliğe karşı savaşan ateşli bir savaşçı, Amerika ve Avrupa'nın emekçi halklarının ortak çıkarlarının bir savunucusu olarak ele alıyordu. Makale ve mektupları Amerikan İç Savaşı'nın ekonomik ve toplumsal karakterini açığa çıkardı; bu savaşın karakterini ve itici güçlerini çözümledi. Savaşa yol açan, iki toplumsal sistem arasındaki mücadeleydi: Kuzey Devletlerinde egemen olan "özgür emek sistemi" ile yani sanayi işçilerinin ücretli emeği ve zanaatkârların ve çiftçilerin emeği ile bunun karşısındaki Güney'de süregelen kölelik sistemi, doğrudan üreticilerin kapitalizm öncesi sömürülme şekilleri arasındaki mücadele. "Mücadele her iki sistemin Kuzey Amerika kıtasında artık barış içinde bir arada yaşamalarının olanaksız hale gelme-

sinden ötürü patlak vermiştir."[57] Köleliğin devamı Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitalist gelişmesiyle her geçen gün daha çok uzlaşmazlık içerisine giriyordu.

Marx, İç Savaş'ın kölelik meselesi etrafında döndüğünü özellikle vurguladı. 1861 Ekim'inde şöyle yazmıştı: "Görüleceği gibi bütün hareket *kölelik sorunu*nu temel almıştır ve almaya devam etmektedir. Ama hareket, kölelik sorununui halen köle çalıştıran devletlerdeki kölelerin derhal azat edilip edilmeyecekleri anlamında değil, 20 milyon Kuzeyli vatandaşın 300.000 köle sahibinin oligarşisine boyun eğip eğmeyecekleri; Cumhuriyetin geniş arazisinin özgür devletlerin mi yoksa köleliğin mi çekirdeği olacağı; ve nihayet Birliğin ulusal siyasetinin şiar olarak köleliğin Meksika, Orta Amerika ve Güney Amerika'ya silah zoru ile yayılmasını benimseyip benimsemeyeceği anlamında kölelik meselesi üzerine oturmaktadır."[58]

Amerika'daki İç Savaş'ın tarihine değinen Marx, uzlaşmaz güçlerin sanayi ülkesi Kuzey ve köleci Güney "yarım yüzyıldan beri Amerikan tarihinin itici gücü"[59] olduğunu anlattı. "Kuzey Amerika'da İç Savaş" başlıklı bir makalesinde bu mücadelede Güney'in her zaman savaşçı ve saldırgan, kölelik meselesinde Kuzey karşısında zafer üzerine zafer kazanan bir güç olarak hareket ettiğini önemle belirtti. Köle sahipleri oligarşisinin başarısı her zaman, köle sahibi plantasyoncularla bağları olan, pamuk ve başka köle emeği ürünlerinin ticaretini yaparak para kazanan Kuzey devletlerinin büyük burjuvazisinin desteğini görmesindendi." 1817'den beri köle sahiplerinin artan saldırılarına karşı direnmek için düzenli aralıklarla sürekli olarak yapılan her girişim"[60] bu karşı-devrimci ittifak sayesinde çökertilmişti. Bu sırada burjuvazinin ilerici kesimleri başta sanayi burjuvazisi olmak üzere köleliğe karşı mücadelelerini yoğunlaştırmışlar ve bu kitlesel halk hareketi ile birlikte başkanlık seçimlerinde Lincoln'ün zaferi ile sonuçlanmıştı.

Marx, İngiliz burjuva basınında ayrılığın doğasının barışçı olduğunu iddia eden yalanları gösterdi ve Avrupa basınının köle sahiplerinin gerçek amaçlarının üzerini örtmek ve bunları devlet haklarını federal hükümetin saldırıları karşısında savunan, yalnızca meşru müdafaa amacıyla hareket eden yerel özerklik savunucuları olarak takdim etmek için yaptığı girişimleri kararlı bir şekilde çürüttü. Marx, Güney'deki küçük bir sömürücü kliğini, Güney devletlerindeki halkın çoğunluğunun çıkarları ile çelişen bir gasp eylemine girişmiş olduğunu vurguladı. Güney'deki köle sahipleri oligarşisi zencilerin dışında, " 'yoksul beyazlar' denilen... durumları ancak Roma'nın en çökkün devirlerindeki pleblerin durumları ile kıyaslanabilecek milyonlarca insanın da muhalefeti ile karşı karşıyadır."[61] Ayrılma gerçekte, bir karşıdevrimci ayaklanma idi, köle sahiplerinin baş kaldırmasıydı ve hiçbir bakımdan "bir savunma savaşı değil, köleliği yaymak ve sürdürmek için yapılan bir saldırı savaşıydı."[62]

Marx, Kuzey'in ilerici bir savaş yürüttüğünü vurgularken Kuzey devletlerindeki burjuvazinin gösterdiği kararsızlık ve tereddütü de şiddetle eleştirdi ve burjuva

[57] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 346.
[58] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 338.
[59] *New York Daily Tribune* No. 6403, 11 Ekim 1861.
[60] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 334.
[61] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 337.
[62] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 340.

cumhuriyetçi hükümetini daha en baştan savaşı ulusal ölçüde bir devrimci savaşa çevirmekte gösterdiği isteksizlikten ötürü kınadı. Marx, bunu ABD burjuva demokrasisinin kısıtlı tabiatının bir ifadesi olarak görüyordu. Savaşın ilk aşamalarında ekonomik potansiyel ve insan gücü bakımından üstün olmalarına rağmen Kuzey'in askeri yenilgilerinin başlıca nedeni bu siyasetti.

Marx, öfke içerisinde Kuzey ordusunun Güneylilerle yakınlık kuran gerici subaylarından zarar görmekte olduğunu yazıyordu. Kuzeyli önderleri Marx, en çok zenci meselesi üzerindeki siyasetlerinden ötürü eleştirdi. Devrimci kargaşalıklardan korktuklarından ötürü onlar başlangıçta zencileri askere almaktan çekiniyorlardı. Marx, zencilerin Kuzey ordularına alınmalarının savaşın gidişatı üzerinde muazzam etkisi olacağına ve Kuzey'in kazanma şansını artırarak Güney'in köle sahiplerinin durumunu bozacağına inanıyordu. 7 Ağustos 1862'de Engels'e: "Bir tek Nigger (Güney lehçesi ile Negro-zenci-ç.) müfrezesi bile Güneylilerin sinirleri üzerinde önemli etki yapardı"[63] diye yazdı.

Marx köleliğe karşı savaşın, ABD emekçilerinin ve hepsinden çok proletaryanın çıkarına olduğunu vurgulamaktan bıkmadı; çünkü kölelik işçi sınıfının önündeki bir engeldi ve sömürücülere karşı mücadelelerinde siyahları ve beyazları bölüyor ve işçi sınıfı hareketini zayıflatıyordu. "Kölelik, Cumhuriyetin bir kesimini şekilsizleştirdiği sürece Kuzey Amerika Birleşik Devletleri'nde işçilerin her bağımsız hareketi felce uğruyordu."[64]

Marx, kölelik karşısındaki mücadelede tayin edici rolü halkın oynayacağına inanıyordu. Marx, özgürlüksever Amerikan çiftçilerinin ve işçilerinin Kuzey hükümeti üzerinde güçlü bir etki yaparak savaşma biçimini de değiştirmesine yardım edeceklerini umuyordu. Kitlelerin savaş boyunca artan etkinlikleri İç Savaş'ı hem plantasyon oligarşisinin üyelerinin hem de onların Kuzey'deki işbirlikçilerinin ihanet plânlarının alevleri içinde tükeneceği bir devrime dönüştürecekti. Marx, "Kuzey'in savaşı gerçekten azimle sürdüreceğinden ve köleci devlet adamlarını devrimci yollara başvurarak önderlikten uzaklaştıracağından"[65] emindi. 1862 Ağustos'unda şöyle yazdı: "Şimdiye kadar İç Savaş'ın yalnızca ilk perdesine tanık olduk; savaşın *meşruti* yönetimine. İkinci perde, savaşın *devrimci yoldan* yürütülmesi henüz, yeni başlamaktadır."[66]

Marx'ın tahminleri bütünüyle doğru çıktı. 1862'nin ikinci yarısında kitlesel halk baskısı Lincoln hükümetini sonunda Kuzey'e savaşı kazandıran bazı devrimci-demokratik tedbirleri almaya ve uygulamaya yöneltti. Marx, Lincoln'ün eylemlerini (zenci müfrezelerinin kurulmasına izin verilmesi, asilerin mallarının müsaderesi için çıkartılan kanun vbg.) kutladı. Lincoln'ün 22 Eylül 1862'de çıkarttığı asi plantasyoncuların kölelerinin tümünü azat eden Kurtuluş Fermanından özellikle memnun kalmıştı. Marx, kölelere toprak vermeksizin onları azat eden bir fermanın yetersizliğini açıkça görüyordu; fakat bunun taşıdığı muazzam devrimci önemin altını da çizdi. "Kuzey Amerika'daki Olaylar üzerine" başlıklı makalesinde Lincoln'ün fermanının "Birliğin kuruluşundan bu yana Amerikan tarihinin en ö-

[63] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 270
[64] Karl Marx, *Kapital*, C. 1, s. 301.
[65] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 270.
[66] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 526.

nemli olayı"[67] olduğunu söyledi. Bu savaşın yeni bir aşamaya geçişini (devrimci savaşa geçişe) işaret ediyordu.

Aynı makalede Marx, Başkan Lincoln'ün halkın sesine kulak veren önemli bir devlet adamı olarak canlı bir portresini çizdi. Marx, Lincoln'ü bir halk adamı, düşünce ve hayat biçimi bakımından bir pleb olduğu için severdi. Marx, onun sade tavırlarını, çalışkanlığını, poz yapmaktan ve tumturaklı sözlerinden kaçınmasını önemle belirtti. Burjuva düşünüşü sınırları dışına çıkamadığından ötürü ve belirli bazı tutarsızlıkları nedeniyle Marx, Lincoln'ü eleştirmekle birlikte eylemlerine büyük bir değer verirdi: "Birleşik Devletler ve insanlık tarihinde Lincoln'ün yeri Washington'un yanındadır."[68]

Marx, İç Savaşı devrimci hareketin her alanındaki gelişmesi bakımından da değerlendirdi. Zenci köleliğini yıkmak için yapılan mücadelenin hem Amerikan işçi sınıfını hem de bütün enternasyonal proletaryayı birleştirmekte başlıca etkenlerden biri olduğuna inanıyordu. Köle sahiplerinin isyanının "mülkiyetin emeğe karşı genel bir kutsal haçlı seferi için tehlike çanı"nı[69] çaldırdığını ve bütün dünya işçi sınıfının geleceğinin, Kuzey'in yenilgisine ya da zaferine bağlı bulunduğunu gösterdi. Amerikan burjuvazisi, halkın zaferinin meyvelerini toplamasını engellemek için ne kadar uğraşırsa uğraşsın, zencilerin eşitsiz durumlarını korumak için ne yaparsa yapsın köleliğin ABD'de devrimci yoldan kaldırılmasının Atlantik'in her iki yakasındaki kurtuluş mücadelesine güçlü bir itilim vereceğine inanıyordu. Avrupa işçi sınıfının Amerikalı kölelik aleyhtarları ve ezilen zencilerle dayanışmasına bu kadar önem vermesinin nedeni buydu. Amerikan İç Savaşı hakkındaki makalelerinin hepsi milliyetlerine ve renklerine bakmaksızın bütün ülkelerin işçilerinin ortak bir çıkarları olduğu düşüncesini kanıtlıyordu ve bu da proleter enternasyonalizmi ilkelerinin ileri götürülerek işlenilmesiydi.

İngiliz İşçi Hareketi Kuzey'i Destekliyor

Marx, İngiliz işçi sınıfının, İngiliz hakim sınıflarının Güney'i açıkça destekleyerek müdahale etme niyetlerine karşı yürüttüğü protestonun proletaryayı enternasyonalist dayanışma ruhu içerisinde eğitmekte belli başlı bir rol oynamış olduğuna inanıyordu. Savaşın daha başından itibaren İngiliz hükümeti Güneyli çiftlik sahiplerini silah ve malzeme ile donatarak ve gemilerini İngiliz gemi tezgahlarında inşa ettirmesine izin vererek destekledi. Ancak bu plânlar İngiliz halkı tarafından ve özellikle işçi sınıfı tarafından şiddetle protesto edildi.

Marx "İngiliz Kamu oyu ve "Londra İşçilerinin Bir Toplantısı" başlıklı makalelerinde dış siyaset üzerinde aktif bir etki yaratmanın devrimci proletaryanın önündeki baş görev olduğunu söylüyor ve İngiliz işçi sınıfının enternasyonal görevine sadık kaldığını gösteriyordu. 1861 kışında başlayan birçok toplantıda İngiliz işçileri köleliğin savunulması için yapılan iğrenç saldırganlığı engellemekte kararlı olduklarını gösterdiler. Marx, Amerikan İç Savaşı nedeniyle tekstil sanayiinde meydana gelen kriz yüzünden içine düştüğü ciddi sefalet karşısında bile İngiliz işçi sınıfının

[67] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 553.
[68] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 553.
[69] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 52.

tutumunu değiştirmediğini söyledi. Hükümet, yoksulluklarından yararlanarak işçiler arasında Kuzey devletlerine karşı bir nefret uyandırmakta başarılı olamadı.

Egemen *seçkinler*'in çabalarına rağmen İngiltere'de Kuzey'e karşı duyulan sempati gittikçe artmaktaydı. Londra, Manchester ve Sheffield'de zenci köleliğine karşı savaşanlarla dayanışmanın ifadesi olarak 1862 ve 1863'te kitlesel işçi mitingleri düzenlendi. 26 Mart 1863'te Marx, Londra Ticaret Konseyi'nin yanındaki St. James Salonunda yapılan en etkili işçi toplantısına katıldı. İngiliz burjuva çevrelerinin etkisinde mitinge katılanlar Kuzey hükümetlerine kararlı desteklerini bildirdiler. Miting hakkındaki izlenimlerini Engels'e aktaran Marx, 9 Nisan 1863 tarihli mektubunda şunları yazıyordu: "İşçiler, kendileri çok *mükemmel* konuşmalar yaptılar. Sözlerinde burjuvaların o tumturaklı laflarının zerresi yoktu ve kapitalistlere karşı duydukları düşmanlığı zerre kadar gizlemiyorlardı."[70]

Marx, İngiliz işçi sınıfının takındığı bu enternasyonalist tavra çok büyük bir değer verdi. 1863 Ekim'inde: "İngiliz işçi sınıfı, Amerikan İç Savaşı'nın sürmesinin milyonlarca İngiliz işçisi için ne korkunç koşullara katlanmak anlamına gelmesine rağmen, egemen sınıfların Amerikan köle sahiplerinin safında müdahalede bulunma girişimlerini püskürterek tarihte ölümsüz bir zafer kazanmıştır."[71] diye yazdı.

Marx'ın müdahaleye karşı yürütülen kampanya hakkındaki makaleleri, proletaryaya enternasyonal çatışmalarda kendi devrimci çizgisini nasıl ortaya koyup nasıl gerçekleştireceğini öğretti.

1863-1864 Polonya Ayaklanması Karşısında Marx'ın Tavrı

1863 yılı başlarında bir başka devrim merkezi daha ortaya çıktı. 22 ve 23 Ocak'ta çarlık Rusya'sına ait Polonya toprakları üzerinde gerilla savaşı başladı ve ulusal kurtuluş ayaklanması patlak verdi.

Marx, bu ayaklanmadaki en önemli şeyin önceki Polonya ayaklanmalarının aksine, ayaklanmanın yalnızca Batı'da değil, Doğu Avrupa'da da, 1861 reformunun yarattığı hoşnutsuzluktan doğan kaynaşmaların hüküm sürdüğü Rusya'da başlamış olması olduğuna inanıyordu. Bu Avrupa ülkelerindeki ayaklanmalar için muhtemel yeni gelişme olanakları açıyordu. Marx ve Engels, eğer olaylar elverişli bir şekilde gelişecek olursa bunun bütün Avrupa devriminin başlangıç noktası olabileceğine inanıyorlardı. Polonya ayaklanmasının bir Rus devriminin hızlandırılmasına yardım edebileceğini ve bu devrimle birlikte, devrimin alevlerini komşu Almanya'ya özellikle de o sıralar şiddetli bir kriz içerisinde olan Prusya ve öteki Batı Avrupa ülkelerine yayacağını umuyorlardı. 13 Şubat 1863'te Marx, Engels'e şunları yazdı: "Bu Polonya işine ne diyorsun; bana göre bir şey artık çok açıktır, Avrupa'da devrim çağı yeniden başlamıştır... Bu sefer lavların Batı'dan Doğu'ya değil, Doğu'dan Batı'ya akmasını beklemeliyiz."[72]

Bütün ayaklanma boyunca Marx ve Engels, ayaklananların başarı şanslarını ve Polonya olaylarının öteki ülkelerdeki devrimci hareketler üzerindeki etkilerini çözümleyerek, ayaklananlar safındaki partiler arasındaki mücadeleleri yakından izle-

[70] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 140.
[71] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 577.
[72] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 324.

yerek ve dış siyasi güçlerin ayaklanmanın gidişatını etkilemelerini değerlendirerek birbirleriyle yazıştılar.

Marx ve Engels, ayaklanmanın başarısının başlıca iki etkene dayandığına inanıyorlardı: Geniş Polonyalı köylü kitlelerinin mücadeleye katılması ve Polonya halkının kurtuluş mücadelesini Rus devrimci hareketiyle birleştirmeye yardımcı olacak olan Rusya'daki tarım devrimi. Görüşleri Rus devrimci-demokratlarının ve 1861'de kurulmuş olan Polonya'daki "Kızıl" devrimci partinin görüşleriyle çakışıyordu. En uzak görüşlü Rus ve Polonya devrimcileri Rusya'nın ve Polonya'nın devrimci güçlerini birleştirmeleri için çok çalışıyorlardı. 1962 yılında Rus devrimcileri, 1863 başlarında başlatılması düşünülen Polonya ayaklanmasını desteklemek için anlaşmaya vardılar. Marx ve Engels, bu anlaşmadan haberleri olmamasına rağmen eğer geçerli koşullar yaratılabilirse Polonya ayaklanmasının Rusya'daki köylü kitlelerinin devrimci eylemine bir itilim sağlayacağını ve Rus devriminin de güçlü bir destek elde edeceğini umuyorlardı.

Ne var ki, 1863 yazından itibaren Marx ve Engels, Polonya ayaklanmasının başarı şansının ortadan silinmeye başladığı sonucuna vardılar ve Polonya'daki hareketin bir tarımsal devrime doğru ilerlemediğini ve Rusya'daki köylü kıpırdanmalarının da yatıştığını üzüntüyle gözlemlediler. Marx, Polonya ayaklanmasının başarısız gelişmesinin başlıca nedeni olarak genel önderliğinin, kitlerin devrimci eylemine değil de Fransa ve İngiltere'nin yardımına bel bağlayan "Beyaz" parti tarafından ele geçirilmesini görüyordu. Büyük toprak sahiplerinin ve büyük burjuva *seçkinleri*'nin çıkarlarını temsil eden "Beyaz" parti, Polonya ayaklanmasının bir köylü devrimine dönüşmesini engellemek için elinden geleni yapıyordu. "Beyazlar" Ukrayna ve Byelo -Rusya toprakları üzerinde hak iddia ettiler. Dışarıdaki Polonyalı aristokratlarla temas kurdular. Paris'te yaşayan Prens Czartorysky vasıtasıyla III. Napoléon ve Palmerston hükümetleriyle ilişkiler sağladılar. "Beyaz"ların Batı-yanlısı siyasetleri ayaklanma hareketi üzerinde yıkıcı bir etki kaptı. Marx, 15 Ağustos 1863'te Engels'e: "Polonya işi Boustrapa[73] ve Czartorysky partisinin onun çevirdiği dalaverelerle kazandığı etkinlik yüzünden tamamen mahvoldu"[74] diye yazmıştı.

Engels'e yazdığı mektuplarının bazılarında Marx, Fransa ve İngiltere'nin Polonya asileri karşısında izledikleri provokatif siyaseti, bu devletlerin aslında ayaklanmayı bastıranların işbirlikçileri olarak hareket ettiklerini ve çarlığın öç alma hareketlerini gerçekleştirmesine yardım ettiklerini göstererek kınadı. Fransa ve İngiltere hükümetleri, isyancılara karşı iki yüzlü sempati gösterileri yaptılar; ama hayati an geldiği zaman onları kaderin insafına terkettiler. Diplomatik hareketlere giriştiler, ama Polonyalılara hiçbir gerçek yardım sağlamadılar. Marx ve Engels, İngiltere ve Fransa'nın Polonya olayına müdahale etmelerinin baltalarını bilemekten başka bir şey olmadığını vurguladılar. III. Napoléon uluslararası durumu daha da vahimleştirmeyi ve Rhein'in sol yakasını ele geçirmek, daha bir yığın tehlikeli macera için elverişli fırsat yaratmayı umuyordu. Marx, ayaklanma başladıktan az sonra, Fransa İmparatorunun hesaplarının farkına vardı. 21 Şubat 1863'te Engels'e: "Polonya işinde en çok

[73] III. Napoléon'un takma adı.

[74] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 369-370.

korktuğum şey, Bonaparte domuzunun Rhein üzerine yürümek ve kendisini gene pis bir durumdan kurtarabilmek için bir bahane bulmasıdır"[75] diye yazmıştı.

Marx, Palmerston'un Polonya ayaklanmasına sempati göstermesinin arkasında nelerin yattığını farketmişti: İngiliz Başbakanı, Rusya'nın diplomatik durumunu karıştırmak, Fransa'yı harekete kışkırtmak ve Kırım Savaşı'nın ardından başlayan Fransız-Rus yakınlaşmasını sekteye uğratmak istiyordu.

Marx, ta en başından itibaren Bismarck'ın başkanlığındaki Prusya hükümetinin ayaklanmayı bastırması için çarlığa en aktif desteği sağlayacağından kuşku duymuyordu ve nitekim haklı da çıktı. Çarlık hükümeti ve Prusya hükümeti, 8 Şubat 1863'te ayaklananların üzerine doğru birlikte harekete geçmek üzere bir anlaşma imzaladılar. Bu, liberal Prusya burjuvazisinin de aslında onayladığı, ama Eyalet Meclisi'nde kenarından kıyısından eleştirdiği bir karşı-devrimci sözleşmeydi. Marx, Bismarck'ın ayaklarına kapanan Prusya liberallerinin korkaklıklarını öfkeyle lanetledi.

Marx, kendi payına Polonya isyancılarına elinden gelen yardımı yapmaya çalıştı. Batı Avrupa'daki işçi çevreleri ve demokratik çevreler arasında ezilen Polonya halkına duyulan sempatiden hem Polonyalılara en etkili yardımların sağlanması için hem de bütün ülkelerin işçilerinin enternasyonal kardeşliğinin sağlamlaştırılması için yararlanılabileceğine inanıyordu. Marx, Alman İşçileri Eğitim Derneği'ni Polonyalıları desteklemesi için teşvik etti ve Polonyalı isyancılar için İngiltere, İsviçre, ABD ve Almanya içindeki Alman işçileri arasında bağış toplanması işini örgütledi.

Marx, Polonyalı Albay Lapinski'nin 1863 Eylül'ünde ayaklananları desteklemek için bir Alman lejyonu kurulması için yaptığı talebe candan karşılık verdi. 12 Eylül 1863'te Engels'e bunu bildirerek, "Bu çok mükemmel bir şey olacak"[76] diye yazdı. Lapinski'nin bu amaçla bağış toplaması için bazı pratik çareler aradı ve Engels'e Manchester'de bir fon kurmasını yazdı. Ancak Lapinski seferi gerçekleşemedi. Bu yalnızca para yokluğundan ötürü değil, gerçekte "Beyazlar"ın ayaklananlara yardımcı olunması için yabancı devrimci lejyonların gönderilmesine karşı olumsuz bir tutum takınmalarından ötürü mümkün olamadı.

Polonya ayaklanması tecrübesinden ve dayanışma kampanyasından Marx ve Engels, Polonya halkının kurtuluş mücadelesinin yanızca Rusya'daki devrimci hareketle ve Avrupa işçi sınıfı ile yakın ittifak içerisinde başarıya ulaşabileceği sonucunu çıkardılar. Ezilen ulusun zaferi için önemli koşullarından birisinin ulusal bağımsızlık mücadelesini ülke içindeki değişimle, hepsinden de çok tarım meselesinin demokratik bir çözümü ile birleştirmek olduğuna inanıyorlardı.

Polonya Hakkındaki Bir Broşür Üzerine Çalışma

Marx, ayaklananlara gazete ve dergiler yoluyla da yardımcı olmaya çalıştı. Prusya ve Rusya arasında ayaklanmanın birlikte bastırılması için anlaşmaya varıldığını öğrenir öğrenmez Engels'le birlikte, St. Petersburg ve Berlin polisinin işbirliğini göstermeye yardım etmek ve Almanya'daki demokratik çevreleri Polonya'nın savunulmasına teşvik etmek, yerli gericiliğe karşı kararlı olarak eyleme geçirmek için bir broşür yazmaya karar verdiler. Marx, tasarlanan broşürün, tarihsel, diplo-

[75] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 332.
[76] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 373.

matik yanını, Engels de askeri yanını hazırlayacaklardı. 1863 Şubat'ı sonuna doğru Marx'a yazdığı bir mektupta Engels, kabataslak plânı ortaya koyuyor ve aşağıdaki başlığı teklif ediyordu: *Almanya ve Polonya. 1863 Polonya Ayaklanması üzerine Politik-Askeri Düşünceler.*

Broşür daha çok, Marx'ın sağlığının bozulması yüzünden tamamlanamadı. Marx, Mart ayında ciddi bir karaciğer krizi geçirdi ve bu Mayıs sonuna kadar sürdü. Bununla birlikte bu üç ay içerisinde geniş bir hazırlık çalışması yaptı. Hemen hemen 50 kadar kitaptan iki buçuk defter dolusu not çıkarttı. Polonya meselesini başta gelen Avrupalı güçlerin izledikleri politikalarla bağlantılı olarak inceleyen Marx, yalnızca Polonya'nın değil aynı zamanda, Rusya, Prusya ve Fransa'nın diplomatik ve iç siyaset tarihlerine dayanan tarihsel yazıları, belgeleri, anıları ve yazışmaları araştırdı. Küçük defter 1863 ayaklanmasının gelişmesi hakkında basından yapılan birçok alıntıyı da içeriyordu.

Marx daha sonra bütün bu malzemeyi sistematik bir şekilde, konulara göre sınıflandırarak ve her konuyu kronolojik sıraya dizerek bir araya topladı. Böylelikle iki el yazması taslak elde etti. Birisinin başlığı "Prusyalı Alçaklar"dı ve 1640'dan 1863'e kadar Prusya-Fransa ilişkilerinin kronolojik kayıtlarıydı. Broşürün aslını yazmaya oturduğu zaman hazırlık malzemesini ilk bölümün iki versiyonunun hazırlanmasında kullandı. İlk taslakta Orta Çağ'dan başlayarak 1792'ye kadar gidiyor, ikincisinde "Polonya, Prusya ve Rusya" başlıklı olanında ise, 1770'e kadar varıyordu. Bu taslak ötekinden daha iyi işlenmişti. Eserin 1863 Mayıs'ının sonundaki durumu buydu. 29 Mayıs'ta Engels'e "ardarda yaptığım çabalara rağmen Polonya hikayesini *bitiremedim*"[77] diye yazdı. Marx ve Engels'in broşürün tamamlanmasının çok uzun süreceğine kanaat getirmelerinden ve ayaklanmaya da herhangi bir yararı olacak kadar çabuk yayımlanamayacağından ötürü makaleyi yazmayı bıraktıkları anlaşılıyor.

Bununla birlikte elimizdeki el yazmaları Marx'ın tasarısının tümünü ortaya çıkarmakla kalmıyor aynı zamanda yazmakta olduğu eserin geniş bir bölümünün kapsamının belirlenmesine de yardımcı oluyor. "Prusyalı Alçaklar"ın el yazması taslakları ve ilk bölümün başlangıç versiyonları Prusya ve Çarlık Rusya'sının iki yüzyıllık bir dönem boyunca Polonya üzerindeki arazi ilhakı arzularını araştırmaktadır. Marx Prusya'nın teşhirine ve "Hohenzoller'lerin köhnemiş konaklarına saldırmaya"[78] ağırlık veriyordu. Broşür 1848 devriminden başlayarak Marx'ın Prusya gericilerini lânetlenmeleri sürdürmesi ve bunu geliştirmesiydi.

Marx, Hohenzollern hanedanının Brandanburg kolunun yükselişini, adi fesatları, aldatmacaları, Prusya dükalığının kontrolunu ihanet yoluyla Polonya'dan koparak arazisini genişletmesini ve krallık etiketini iliştirmesini göstererek resmetti. Polonya aristokratik cumhuriyeti çöktükçe eski vassal, bir uşağın alçaklığı ile eski süzereninden intikam almaktan ve her fırsatta avını dişlemek için fırsatı kaçırmayan bir çakal gibi davranmaktan kaçınmadı. Marx'ın el yazmaları Çarlık Rusya'sı ve Avusturya ile yakın ittifak içerisinde, Polonya'nın 18. yüzyıl sonlarında üçe bölünmesinde, Prusya'nın oynadığı hain rolünü göstermektedir. Marx, Prusya'nın yük-

[77] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 350.
[78] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 332.

selmesinde Polonya'nın paylaşımına katılmasının tayin edici bir rol oynadığı inancındaydı. Prusya, o zamandan başlayarak Polonya halkının her ayaklanmasında jandarma görevi gördü. Marx, Prusya'nın fetihlerini gerçekleştirmek için kullandığı alçakça ve vahşice metodların canlı bir resmini çizdi. Prusya militaristlerinin Polonya'nın paylaşılmasının başlangıcındaki davranışlarını şöyle tanımladı: 1771 başlarında Prusya Polonyasının her bölgesi işitilmedik bir yağma, saldırı, alçaklık ve vahşet uygulayan Prusyalı saldırganlar tarafından istila edilmişti."[79]

Marx, el yazmalarında, Hohenzollern'lerin Prusyası ve Çarlık Rusyası'nın Polonya'ya karşı uyguladıkları siyaseti bir örnek olarak kullanarak başka ulusları birlikte esir etmelerinin ezenleri birbirlerine kenetlediğini ve güçlü olanın zayıf olanın kaderini önemli ölçüde tayin ederek karşılıklı bağımlılıklarını yoğunlaştırdığı düşüncesini işliyordu. Prusya krallarının Polonya toprağını ele geçirmekte Çarlık Rusya'sına güvenmeleri gerçeğini Hohenzollern'lerin Rus Çarına uşak gibi hizmet etmelerinin temel nedenlerinden birisi olarak görüyordu. Prusya'yı ve Çarlık Rusya'sını bir arada tutan bir başka şey de Avrupa devrimci hareketine, 18. yüzyıl sonlarının burjuva devrimine ve bunun Avrupa üzerinde uyandırdığı kurtarıcı etkiye karşı duydukları ortak nefretti. Hohenzollern'ler ve Romanof'lar Polonya halkının Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kurmak isteğini her zaman devrimci bir eğilimin ifadesi olarak görüyorlardı. "Jacoben savaşından bu yana... Prusya Polonya'yı Fransa'nın bir doğulu benzeri ve devrimci bir volkan ağzı olarak görmüştür."[80] Marx'ın el yazmalarına başından sonuna kadar egemen olan bir başka düşünce de Prusya'nın kurulduğu günden beri Hohenzollern'lerin Polonya'ya karşı Almanya'nın gerçek çıkarları ile hiçbir ilgisi bulunmayan, aslında Almanya'nın çıkarları ile çatışan ve hem komşu Slav halklarına hem de Almanların kendilerine zarar veren bir siyaset izledikleridir. 1848-1849'da olduğu gibi Marx, Prusya monarşisinin Almanya'nın devrimci-demokratik yollardan birleştirilmesinin önündeki başlıca engel olduğunu ve monarşinin yıkılmasının Almanya'nın devrimci gelişmesindeki ilk adım olacağı düşüncesini geliştiriyordu. Broşür üzerindeki çalışmasının doruğuna vardığı zaman Engels'e, "Polonya'nın varlığı Almanya için gerekli olduğundan ötürü, ama Polonya, Prusya devleti ile bir arada var olamayacağından ötürü, ikinci devletin yani Prusya'nın yeryüzünden silinmesi gerekiyor."[81] diye yazmıştı.

Marx, çeşitli güçler arasında Polonya üzerinde kopan diplomatik mücadeleyi hem bu ülkelerin hem de Polonya'nın kendi içindeki sosyo-ekonomik ve siyasi gelişmenin çözümlemesi ile sıkı bir bağlantı içerisinde araştırıyordu. El yazmalarında Polonya toplumunun toplumsal yapısı ile ulusal kurtuluş hareketinin sınıf birleşimini inceledi. Prusya, Avusturya ve Rusya'nın izledikleri anti- Polonya siyasetinin, feodal ayrıcalıklarını koruduğu sürece ulusal bağımsızlığını bile feda etmeye hazır çürümüş Polonya aristokrasisinin desteğini aldığını gördü. Marx, Polonya aristokrasisi "*Polonya eşraf*ından ayırdedilmelidir. Eşraf Polonya'da, Avrupa devletlerinde burjuvazinin sahip olduğu statünün aynısına sahiptir."[82] diyordu.

[79] *Marx ve Engels'in Gerici Prusyacılık Üzerine Yazıları*, İkinci Rusça baskı, 1943, s. 18.
[80] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[81] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 334.
[82] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Marx, Polonya eşrafının başta gelen çevrelerinin ilerici ve o günün kurtarıcı düşüncelerini benimsemeye hazır olduğunu ve Polonya'nın bölünmesine karşı gösterdikleri direnişle ve ülke içinde siyasi ve toplumsal ilerlemenin önündeki engelleri ortadan kaldırma girişimleri ile Fransız burjuva devriminin ülkülerini paylaştıklarını gösterdi. Bu noktadan hareketle 3 Mayıs 1791 anayasasını övgü ile karşıladı. Bu anayasa, vatansever Polonyalı güçlerin aristokrat kliğe karşı mücadelelerinin bir sonucuydu. Sınıfsal nedenlerden kaynaklanan sınırlılıklarına rağmen bu devrimciler Polonya'nın kurtuluş mücadelesinde ve Tadeusz Kosciuszko'nun 1794 ayaklanmasıyla başlayan yabancı baskısına karşı Polonya ayaklanmalarında önde gelen bir rol oynamaya devam ettiler.

Marx'ın Polonya üzerine el yazmaları, ulusal sorun üzerinde bıraktığı teorik mirasın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu yazmalar aynı zamanda onun yaratıcı metodlarına daha yakından bir göz atabilmemizi sağlamakta ve ele aldığı alan ne olursa olsun ezilenlerin çıkarları ve proletarya hareketinin çıkarları için çalışmakta olduğunu göstermektedir.

Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde

Marx, 1860'larda Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde oldukça faal çalışıyordu. Kendisi ve Engels örgütten, 1850 yıllarında örgüt, sekter unsurların etkisi altında olduğu sırada çekilmişlerdi. 1850'lerin sonlarında durum değişmiş ve Dernek'te Johann Eccarius, Friedrich Lessner ve önderliğin sekter hatalarını yenmeye ve Dernek'le İngiliz işçi sınıfı örgütleri ve öteki milliyetlerin proleter unsurları arasında daha yakın temaslar kurmaya çalışan diğer proleter devrimcileri önde gelen bir rol oynamaya başlamışlardı. Bu nedenle Marx, Dernek'teki işine yeniden başlayabilme olanağını bulmuştu.

İşçileri enternasyonal dayanışma ruhu ile eğitmeye gayret etti ve onun inisiyatifi ile Dernek 1861 yılında Blanqui'nin tutuklanmasına karşı düzenlenen Fransız ve Alman işçilerinin ortak mitinginde bir protesto kararı çıkarttı.

Polonya ayaklanması sırasında Marx, Derneği Batı Avrupa İşçilerinin Polonya ulusal kurtuluş hareketini destekleyen bir ortak eylem merkezi haline getirmek için çok çalıştı. Öteki proleter ve demokratik göçmen çevreleri ile birlikte Dernek, İngiliz ve Fransız işçilerinin Polonya'nın savunulması için giriştikleri eylemlerde yer aldı ve Dernek temsilcileri Londra'da bu amaçla düzenlenen toplantı ve gösterilere, özellikle 22 Temmuz 1863'te St. James Hall'da düzenlenen gösterilere katıldılar.

1863 Ekim'inde Marx, Eğitim Derneği adına Polonya isyancılarına bağış toplanması için bir çağrı yazdı. Çağrı, Marx'ın, Polonya üzerine bitirilmemiş el yazmalarında dile getirdiği Polonya meselesinin Almanya için taşıdığı öneme ilişkin görüşlerinin bir özetiydi. Temel tezi şuydu: "Bağımsız bir Polonya olmadıkça bağımsız ve birleşmiş bir Almanya olamaz." Marx, Alman burjuvazisini "sersemce, salakça ve en ilgisiz bir şekilde kahraman bir halkın katledilmesini seyretmekle" suçladı ve Polonya'nın bağımsızlığı için mücadelenin proletaryanın özellikle Alman proletaryasının hayati davası olduğunu vurguladı. "*Polonya'nın yeniden inşaası* proletaryanın bayrağına en büyük harflerle işlenmelidir."[83]

[83] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 15, s. 576-577.

Çağrı bir bildiri şeklinde yayınlanmış ve Kasım'ın ikinci yarısında İngiltere'deki Alman göçmenleri arasında dağıtılmıştı. Marx'ın talimatı üzerine işçiler arasında dağıtılması için Almanya'ya da 50 nüsha yollanmıştı.

Marx'ın Eğitim Derneği'ndeki faaliyetleri, proletarya hareketinin önde gelen temsilcileri ile olan bağlarını güçlendirmesine yardım etti. Artık yalnızca Alman göçmen işçiler arasında değil Derneğin sıkı bağlar kurduğu İngiliz ve Fransız işçi sınıfı hareketi çevrelerinde de büyük ölçüde tanınıyordu.

Bir Dostun Ölümü

1853 yılı sonlarında Manchester'e gelen Wilhelm Wolff, Marx ve Engels'e işçi sınıfının örgütlenmesinde oldukça faal olarak yardım ediyordu. Marx'ın Polonya için yaptığı çağrıyı içtenlikle desteklemişti. 2 Aralık 1863'te Wolff, Jenny ve Marx'a, "İlk satırlarını okur okumaz bu çağrının bizim Arap'tan başka kimsenin olamayacağını anlamıştım."[84] diye yazdı. Wolff, çağrının Manchester'deki Alman göçmenleri arasında dağıtılmasının göçmenlerin bazılarında henüz varolan milliyetçi tutumun yenilmesine yardımcı olacağına inanarak bildiriyi dağıtmak için elinden geleni yaptı.

Marx, Wolff'u, Engels'ten sonra en iyi arkadaşı olarak görürdü ve en önemli siyasi ve taktik meselelerde sürekli olarak ona danışırdı. Wolff da kendi payına Marx'ın partideki çalışmalarına ve siyasi çalışmalarına yardımcı olmak için gayret gösterirdi.

1860'larda Wolff, sık sık ciddi hastalıklara yakalanıyordu; sağlığı Prusya hapisanelerindeki koşullardan ve göçmenliğin getirdiği yoksulluktan ötürü kötüleşmişti. Sonunun geldiğini hisseden Wolff 1863 Aralık ayı sonunda biriktirdiği az miktardaki parasının hemen hemen tamamını Marx'a ve ailesine bıraktığını bildiren bir vasiyetname hazırladı. Bu para Marx'ın, *Kapital*'in Birinci Cildi üzerindeki çalışmasını tamamlamasına çok yardımcı oldu.

3 Mayıs 1864'te Marx, ölmek üzere olan arkadaşını görmeye Manchester'e gitti. Komada olan Wolff kısa bir süre için bilincini yeniden kazanır gibi oldu, Marx ve Engels'i tanıdığını anlatan belirtiler gösterdi; sonra kendini tekrar kaybetti. 9 Mayıs'ta öldü Marx o zaman karısına şunları yazdı: "Onunla birlikte, birkaç dostumuzdan birini ve silah arkadaşımızı kaybettik. O, kelimenin en yüce anlamında, bir insandı."[85]

13 Mayıs'ta Wolff'un cenaze töreninde Marx, kısa bir söylev verdi. Öylesine üzüntülüydü ki konuşurken birkaç kere duraksamak zorunda kaldı.

Marx ve Genel Alman İşçileri Birliği

Almanya'daki işçi sınıfı hareketlerinin canlanması, Alman işçilerinin güçlerini birleştirmek ve halkı ilgilendiren konularda bağımsız bir tavır takınmak istekleri Lassalle'ı siyasi bir işçi örgütü kurma yolunda ajitasyona girmeye sevketti. Alman işçi sınıfı hareketinin teorisyeni ve önderi olduğu iddiası ile hareketin programını ve taktiklerini formüle etmeye uğraştı.

[84] *Marx und Engels und die ersten proletarischen Revolutionare.* Dietz Verlag, Berlin, 1965, s. 206.

[85] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 655.

Marx, Lassalle'ın platformunun ana noktalarını, Lassalle Almanya'daki kitle ajitasyonuna başlamadan önce Temmuz ve Ağustos 1862'de Londra'ya geldiği zaman öğrendi. Lassalle işçilerin toplumsal kurtuluşlarını, herkes için eşit oy hakkı ve devletin, yani Prusya Junkerlerinin devletin yardımıyla kurulacak üretici birlikleri aracılığıyla kazanmaya çalışmalarını savunuyordu. Bu program, işçi sınıfı için hiçbir devrimci olanak vaadetmiyor ve işçiler arasında sosyalizme devrimci sınıf mücadelesi olmaksızın erişilebileceğine dair hayaller yayıyordu. Londra'daki sohbetleri sırasında Marx bunun *Komünist Parti Manifestosu*'nda ortaya konulan ilkelerle çatıştığını Lassalle'a anlattı.

Lassalle'ın görüşlerinde orijinal olan hiçbir şey yoktu. Zira devlet yardımıyla birlikler kurulması düşüncesi Fransa Katolik sosyalizminin ideologlarından Philippe Buchez ve küçükburjuva sosyalisti Louis Blanc ve ötekiler tarafından 1840'larda ortaya atılmıştı. Lassalle herkes için eşit oy hakkı talebini Chartistlerden, İngiltere ve Almanya arasındaki farkı göz önüne almaksızın aktarmıştı. Marx, Almanya gibi hakim nüfusu köylü olan ve siyasi bilinci henüz düşük bir işçi sınıfına sahip bulunan bir ülkede bu talebin, Bonapartistlerin 1851 darbesinde kullandıkları gibi pekala karşı-devrimci güçler tarafından kullanılabileceğini söyledi. Elbetteki Marx'ın karşı çıktığı şey herkes için eşit oy hakkı değil, bunun Lassalle tarafından işçi sınıfının tek ve biricik kurtuluş yolu olarak ısrarla ileri sürülmesiydi.

Marx, Lassalle'ı işçi sınıfının Almanya'daki geçmiş mücadelesiyle, 1848 devriminin gelenekleriyle ve Komünistler Birliği ile olan sürekli bağlantısını görmezlikten geldiği için de eleştirdi. Lassalle'ın kendisini mümkün olduğu kadar parlak göstermek için gösterdiği aşırı arzudan ve giriştiği sürekli çabalardan da hoşlanmadı. "Kendisini gördüğüm yıldan bu yana bayağı kafayı oynatmış" diye yazmıştı Marx, Engels'e, Lassalle'a olan konuşmaları hakkında. "Artık yalnızca en büyük bilgin, en derin düşünür ve en parlak araştırmacı olduğuna değil, Don Juan ve devrimci Kardinal Richelieu olduğuna da inanıyor."[86] Lassalle, Jenny üzerinde de oldukça hoşnutsuzluk uyandırdı, Jenny onun megalomanisinden ve çevresinde dalkavuk ve şakşakçılar toplanması eğiliminden alayla söz ediyordu: "Bir bilgin, düşünür, şair ve siyasetçi olarak kazanmış olduğu ünün ağırlığı altında ezilmişti neredeyse."[87]

Bu görüşmenin hemen ardından Marx, Lassalle ile bütün bağlarını kopardı. Kugellmann'a 23 Şubat 1865'te yazdığı bir mektupta bunun nedenlerini aşağıdaki şekilde sıralıyordu: "Ajitasyona giriştiği zaman aramızdaki ilişkiler soğumuştu: 1) Çünkü kendisiyle övünme ve böbürlenmelerine, benden ve başkalarının yazılarından aldıklarını sanki kendisinin eseriymiş gibi göstermeyi de ekliyordu. 2) Çünkü siyasi taktiklerini *şiddetle eleştirmiştim*, 3) Çünkü daha ajitasyonuna başlamazdan *önce* ona burada, Londra'da bir '*Prusya Devleti*' işine doğrudan sosyalist müdahalesinin saçma olacağını ispat etmiştim. Bana yazdığı (1848'den 1863'e kadar) mektuplarında, kişisel konuşmalarımızda da olduğu gibi, her zaman temsil ettiği partinin bir yandaşı olduğunu açıklamıştı; ama Londra'da (1862 sonunda) artık oyununu *benimle* birlikte oynayamayacağına kani olur olmaz bana ve eski partiye 'işçi diktatörü' diyerek *karşı* geldi."[88]

[86] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 258.
[87] *Marx ve Engels'ten Anılar*. s. 234.
[88] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 167.

Ancak Lassalle ile ayrıldıktan sonra bile Marx, onun faaliyetlerini yakından izledi. 1863 yılında Lassalle'ın başında bulunduğu Genel Alman İşçileri Birliği kurulduğunda Marx bunu Almanya'daki bağımsız işçi hareketinin dirilişi ve işçilerin, proletaryanın yükümlülüklerini kooperatif toplulukları, borç ve tasarruf bankalarıyla sınırlamaya uğraşan Schulze-Delitzch gibi liberallerin vesayetinden kurtulmalarında önemli bir adım olarak gördü. Marx, "Lassalle Almanya'daki işçi hareketini onbeş yıl süren bir uyuşukluktan sonra uyandırdı; bu, onun hizmetlerini ölümsüz kılacak."[89] diye yazdı. Alman proletaryasının siyasi birliği için yapılan mücadelenin olumlu rolünü göz önüne alan Marx ve Engels, Lassalle'ın hatalı dogmalarına ve taktiklerine o an için açıkça saldırmaktan kaçındılar.

Ancak Genel Alman İşçileri Birliği'nin Lassalle'ın önderliği altında sekter ve reformist bir örgüt olarak işlediğinden tamamen emindiler. Lassalle'ı devlet yardımıyla üretim birlikleri kurma ve siyasi tedavinin tek yöntemi olarak herkes için eşit oy hakkı üzerindeki dogmaları Birlik tarafından temel ilkeler olarak kabul edilmişti. Lassalle işçilerin ücretlerinin belirli bir asgari düzeyin üzerine (demir ücret kanunu) çıkamayacağı şeklindeki bayağı görüşü savunuyor ve işçi sınıfının ekonomik durumunu geliştirme mücadelesinin önemini inkâr ediyordu. Bu yüzden Birlik başlangıçta sendikalar kurulmasını ve grevlere girişmeyi reddediyordu. Köylülüğü gerici bir sınıf olarak gören Lessalle'ın etkisi altında Birlik, köylü kitlelerinin sömürücü sistemden kurtuluş mücadelesine katılmayı tamamen bir yana bıraktı ve feodal kalıntıların ortadan kaldırılmasını talebetmedi. Birliğin önderleri dışarıdaki proleter örgütleriyle enternasyonal bağlar kurulmasını reddederek milliyetçi bir eğilim gösterdiler. Birliğin örgütsel yapısı Lassalle'ın diktatörce yöntemlerinin benzeriydi ve işçi sınıfı hareketinin demokratik ilkeleri ile çatışma halindeydi. Başkan (Lassalle'ın kendisi) öylesine geniş yetkilerle donanmıştı ki, Birliğin işlerini tek başına ve hemen hemen denetimden tamamen uzak olarak yürütebiliyordu. Lassalle, her bakımdan, Birliğe başkanın kişiliğine tapınmayı yerleştiriyordu.

Marx ve Engels, Lassalle'ın taktiklerindeki en büyük sakatlığın işçi örgütünü hakim Junker çevreleri ile tehlikeli bir flört yoluna sokması olduğuna inanıyorlardı. Lassalle'ın sömürücü sınıflara saldırısı tek yanlıydı: Burjuva liberallerine (ilericilere) saldırıyordu (kendi içinde çok önemli bir vaka), ama Bismarck hükümetine ve Junkerlere karşı döğüşmüyordu; tersine, işçi sınıfını bu güçlerle burjuvaziye karşı ittifaka yöneltiyordu.

O sıralar Marx ve Engels, Lassalle'ın Bismarck'la bir haberleşme içinde olduğunu, onunla birkaç kere görüştüğünü ve ikisinin gizli bir anlaşma yaptıklarını bilmiyorlardı. Lassalle, Bismarck'a Progressitlerle mücadelesinde işçi örgütünün kendisine yardım edeceğine ve Bismarck'ın Almanya'nın birleştirilmesi plânlarını destekleyeceğine söz vermiş ve bunun karşılığında herkes için eşit oy hakkı sağlanacağına ve üretici birlikleri kurulmasına yardımcı olunacağına dair söz almıştı. Ancak Marx, Lassalle'ın söylediği şeylerden onun Prusya hükümetinin temsilcileri ile temasta olduğunu çıkarmıştı. 1865 Ocağında Lassalle'ın ölümünden sonra (31 Ağustos 1864'te bir düelloda öldürülmüştü) Marx ve Engels, onun Bismarck'la olan flörtlerinin, kuşkulandıklarından çok daha ileri gittiğini ve Lassalle'ın Prusya hükü-

[89] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 213.

metinin başına Schleswig-Holstein'in ilhakında Derneğin kendisine yardım edeceğine söz verdiğini öğrendiler. Bismarck'la olan ilişkilerinin ayrıntılarının on yıllarca sonra açıklanmasına rağmen onun davranışını işçi sınıfına ihanet olarak nitelemelerinin nedeni budur.

Marx ve Engels, Lassalle'a yöneltlikleri eleştirilerini Alman işçi hareketinin bütünü bir yana Genel Alman İşçileri Birliği ile bile özdeşleştirmediler. Birlik içindeki sağlam unsurlarla, devrim davasına sadık kalan işçiler aracılığı ile birliğin programını, taktiklerini ve örgütlenme ilkelerini değiştirmeyi başaracaklarını ve bunu militan bir işçi sınıfı örgütüne dönüştürebileceklerini umdular. Almanya'dan gelen haberler, Birliğin içinde ve dışında özellikle Rhein eyaletindeki proletarya arasında böylesine devrimci güçlerin mevcut olduğunu gösteriyordu. Lassalle ve takipçileri ileri işçiler arasında Komünistler Birliği'nin ve Birlik'in önderleri Marx ve Engels'in anılarının izlerini silmeyi başaramamışlardı. 1864 baharında Rhein eyaletine bağlı Ronsdorf kentinde Birliğin kuruluş yıldönümü kutlamaları sırasında toplantıda hazır bulunanlar onların isimlerini yüksek sesle bağırdılar. 1864 yazında Prusyalı yöneticilerin yoketme hareketinden kaçmak için Londra'ya gelen Solingenli iki işçi Rhein Eyaletindeki işçilerin Marx ve Engels'in düşüncelerine sadık kaldıklarını söylediler.

Marx ve Engels, Birlik içindeki silah arkadaşlarına ve özellikle 1862 yılında memlekete dönen ve onlara Almanya'daki işçi sınıfının durumu hakkında düzenli olarak haber veren Wilhelm Liebckneth'e büyük umutlar bağlamışlardı. Marx ve Engels, Liebckneth'e Bilimsel Komünizm düşüncesini yayması için talimatlar verdiler zira bu düşüncelerin yayılmasının Lassalle'ın küçükburjuva sosyalizminin etkilerinin yenilmesinde onun sekter ve reformist taktiklerinin teşhir edilmesinde ve Alman işçi hareketinde (Lassalle'cılığın karşısında) bir devrimci kanat oluşturulmasında en iyi yol olduğuna inanıyorlardı.

Enternasyonal'e Doğru

1850'lerin sonlarındaki ve 1860'ların başlarındaki yeni devrimci kabarma enternasyonal işçi sınıfı hareketi içindeki gözle görülür bir başarı ile belirlenmişti. İşçi grevleri muazzam boyutlara bürünmüştü. Birçok ülkede karşılıklı yardım derneklerinden sendikalara ve Genel Alman İşçileri Birliği gibi siyasi derneklere kadar varan işçi örgütleri kuruldu. İşçi sınıfı bağımsız bir tutum takınma isteği göstererek içerideki ve dışarıdaki olaylar karşısında azimli bir tepki gösterdi. Proletarya kitlelerinin faaliyetleri işçi sınıfının kendi bileşiminde meydana gelen değişikliklerle belirleniyordu. İşçi sınıfı, yalnızca sayısal olarak artmakla kalmamış aynı zamanda işçi sınıfının yapısı da değişmişti. Sanayi devrimindeki ilerlemenin sonucu olarak geniş ölçekli sanayide çalışan işçiler Komünistler Birliği zamanında mevcut olan yarı-zanaatkâr işçilere kıyasla gittikçe çoğalan bir kesimi oluşturuyorlardı. İşçi sınıfının rolü, daha yeni yeni belirmekte olduğu ülkelerde de artıyordu.

İşçi sınıfı hareketinin gelişmesi enternasyonal proletaryanın birliğini acil bir yükümlülük haline getirdi. İşçiler arasında enternasyonal bağlar kurulması için içgüdüsel bir istek vardı. Bir enternasyonal işçi sınıfı örgütünün kurulması düşüncesi hayli mesafe katetmiş ve epey destek görmüştü. Bu doğrultudaki pratik adımlara yukarıda adı anılan, Londra'da 22 Temmuz 1863'te Polonya isyancıları ile dayanış-

ma için yapılan toplantı bir itilim vermişti. Bu toplantının ardından İngiliz ve Fransız işçileri böyle bir Birlik kurmak için hazırlıklar yapmak üzere bir örgütlenme komitesi kurdular.

Bununla birlikte enternasyonal bir devrimci proleter kitle örgütünün kurulması için işçilerin güçlerinin birleştirilmesi için bir ideolojik temel de gerekliydi ve bu ancak bütün ülkelerin işçi sınıflarının temel çıkarlarının bilimsel ifadesi olan bilimsel devrimci teoriyle sağlanabilirdi. 1860 yıllarında işçilerin çoğunun burjuva ideolojisinin ve Marx öncesi ütopik sosyalizmin etkisi altında bulunduğu bir vakıa olmasına rağmen işçi sınıfı hareketi Marksist fikirleri kerte kerte benimsemek için yeterince olgunlaşmış durumdaydı. Marx'ın teorisi işçiler arasındaki burjuva ve küçükburjuva etkilerinin işçilerin ideolojik kafa karışıklığının, sekter tecrit olmuşluklarının ve milliyetçiliklerinin yenilmesi için gerekli aracı sağladı.

1848-1849 devriminin başında Marx ve Engels, proleter enternasyonalizminin bilimsel temelini getirmişler ve Komünistler Birliği'ni kurarak gelecekteki geniş enternasyonal proleter örgütünün prototipini yaratmışlardı. Bunun öncü çekirdeğini oluşturacak devrimci kadroları ortaya çıkartmışlardı. Gericilik döneminde ve özellikle proleter ve demokratik hareketlerin kabarması döneminde Marx , proleter güçlerini Bilimsel Komünizm bayrağı altında toplamak için yoğun mücadele verdi. Bu yıllarda basında çıkan yazıları, işçi sınıfı hareketinin önde gelen savaşçıları arasında devrimci görüşlerin şekillenmesine ve onların proleter enternasyonalizmi ruhuyla eğitilmelerine ve birlik arzularının yoğunlaşmasına yardım etti.

Marx 'ın 1860'ların başlarında Londra'daki Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde yer alması, Blanqui'yi savunan demeçleri, Polonya ulusal kurtuluş hareketi ile ve Zencilerin köleliğine karşı savaşanlarla dayanışmanın ifadesi olan İngiliz işçilerince düzenlenen toplantılara katılması ve desteklenmesi, Genel Alman İşçileri Birliği'nin önde gelen devrimci unsurlarıyla kurduğu temaslar; bu pratik faaliyetlerinin tümünü de bütün ülkelerin proletaryasının enternasyonal dayanışmasını hızlandırdı. Marx 'ın çeşitli ülkelerin işçi sınıfı hareketlerinin temsilcileri ile olan temasları işçilerin ortak enternasyonal mücadele içine çekilmelerine yardımcı oldu.

Marx 'ın ve mücadele arkadaşlarının teorik ve pratik çalışmaları ve Bilimsel Komünizm ve proleter enternasyonalizmi düşüncelerini yaymak, bir proleter partisi kurmak için gösterdikleri çabalar, Enternasyonal İşçi Birliği'nin (Enternasyonal) ideolojik temellerinin atılmasında tayin edici rolü oynadı.

Marx , işçi sınıfına kapitalist sisteme karşı verdiği kavgasında teorik silahı sağlamaya çalışırken bütün zamanını temel eseri olan *Kapital*'in yazılmasına verdi.

ONUNCU BÖLÜM

KAPİTAL
MARX'IN TEMEL ESERİ

Kapital bizim kılıcımız, bizim kalkanımız,
bizim saldırı ve savunma silahımızdır.
Johann Philipp Becker

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın İkinci Kısmı Üzerindeki Çalışma

Marx *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci kısmını 1859 Ocağında yayımcıya gönderdikten sonra hemen ikinci kısmı, ekonomi politik üzerine yazmayı tasarladığı eserinin birinci bölümünü -"Sermaye Üzerine"- tamamlayacak olan kısmı hazırlamaya koyuldu. 1857-1858 elyazmasını temel alarak en önce bu bölümün ayrıntılı bir plânını çıkardı.

Bunun birinci kısmı sermayenin üretilme sürecini, ikinci kısmı ise sermayenin dolaşımını gösterecekti. Üçüncü kısmın başlığı "Sermaye ve Kâr" idi. Plânın sonuncu kısmı "Varia" başlığını taşıyordu ve tarım, toprak mülkiyeti ve sermayeyi ele alacaktı. Burada toprak rantı teorisini de sergilemeyi düşünmüş olmalıdır.

Marx, *Katkı*'nın ikinci kısmını hazırlamasının kısa bir zaman alacağını ve bunun ilk kısmın yayımlanmasının hemen ardından çıkacağını umuyordu; ama, diyor Engels, ilk kısmın yayımlanmasından epey sonra Marx, ikinci ve daha sonraki kısımlardaki başlıca düşünceleri işlemek için gereken bütün ayrıntılar üzerinde henüz berrak bir düşünceye sahip bulunmadığını hissetmeye başladı. Konuyu baskıya vermezden önce bütün sorunların yeni baştan incelenmesinin gerekliliği ortaya çıktı. Bu yüzden Marx, British Museum'un kitaplıkları üzerine yeni bir atağa kalkıştı. Bir kere daha yeni malzemeleri elden geçirdi. Başka eserlerin yanısıra Engels'in *İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu*'nu bir kere daha okudu ve 1855-1859 yılları arasındaki fabrika haberlerini dikkatle inceledi.

Bu yoğun ve verimli araştırma 1860 başlarından 1861 ortalarına kadar kesintiye uğradı. Bunun esas nedeni Marx'ın Vogt hakkındaki broşürü üzerindeki çalışmasıydı.

1861-1863 Ekonomi Elyazması

1861 yazına kadar Marx kendisini yeniden politik-ekonomi araştırmaları üzerine veremedi. Kendisinin "bir at"[1] gibi çalıştığını söylüyordu. Araştırmalarını bazen hiç bitmeyen "ev dertleri",[2] aile bireyleri arasındaki hastalıklar ve aşırı yokluk ve sefaletin öteki sonuçları yüzünden haftalar boyu kesmek zorunda kalıyordu.

1861 Ağustos'undan 1863 Temmuz'una kadar 23 defterden oluşan, aşağı yukarı

[1] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 252.
[2] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 226.

200 forma tutan hacimli bir elyazması ortaya çıkarttı: *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. İlk kısmın pratikteki devamı buydu işte. Gerçekte bu, *Kapital*'in bütününün 1857-1858 elyazmasından sonraki ikinci versiyonudur.

18 Haziran 1862'de Marx, Engels'e şunu bildirdi: "Bu cildi genişletiyorum; çünkü bu Alman köpekleri kitapların değerini yalnız hacimleri ile ölçebiliyorlar."[3] Ancak 1861-1863 elyazmasının geniş boyutlarının tek nedeni olarak bunu görmek yanlış olur. Bunun nedeni daha çok Marx'ın tasarısının büyüklüğü ve başlangıçta bir tek ama önemli bir bölüm yazmak için toparladığı gerçekten büyük miktardaki malzemeydi.

Elyazması sermayenin üretimi genel sorununun en önemli yanlarını ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır: Paranın sermayeye çevrilmesi, mutlak artı-değer, nisbi artı-değer, emeğin sermayeye şeklen ve gerçekten bağlı oluşu, işbirliği, işbölümü, makinalar ve makinaların kapitalist kullanımlarının sonuçları, artı-değerin yeniden sermayeye çevrilmesi (sermaye birikimi) ve ilkel sermaye birikimi. Bu yüzden elyazmasının *Kapital*'in ilerideki Birinci Cildinde ele alınacak sorunları yansıttığını ve Engels'in koyduğu gibi "o günden bu güne kalan tek taslak"ı[4] oluşturduğunu görürüz.

Elyazmasının bazı defterleri, paranın kapitalist yeniden üretim süreci içindeki hareketi, yeniden üretim (esas olarak basit yeniden üretim) artı-değer ve kâr, kârın ortalama kâra çevrilmesi, istikraz ve ticari sermaye, ticari kâr, kapitalist üretimin ilerlemesi ile kâr oranının düşme eğilimi gibi *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltlerine ilişkin konuları ele almaktadır.

Marx, elyazması üzerine çalışırken bütün tasarımını yeniden düzene soktu ve 1862 sonundan itibaren eserinin ikinci kısmını (1859'da yayımlanan) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın doğrudan devamı olarak değil de *Kapital* başlığı ve *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* alt başlığı ile bağımsız bir eser olarak yayımlama tasarımını kaba hatlarıyla ortaya koydu. 28 Aralık 1862 tarihinde Kugelmann'a yazdığı mektup o sıralar kitabın elyazmasının aslında tamamlanmış olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Kitap "ekonomi politiğin ilkeleri"ni ortaya koyuyor ve Marx'ın kendisine göre, birinci kısımla bir arada, ekonomi politiğin daha somut ilişkileri ele alacak olan daha sonraki kesimlerinin işlenilmesini kolaylaştıracak teorik özü oluşturuyordu. Marx aynı mektupta elyazmasının temiz bir kopyasını çıkarmak ve yayın için son rötuşları yapmak niyetinde olduğunu dile getirmektedir.

Aslında elyazması yalnızca temize çekilerek rötuşlanmakla kalmamış yeni malzemeler eklenerek genişletilmişti de. 1863'ün ilk yarısında Marx, üretimin teknik gelişmesi ve üretimin teknolojisi tarihine, sanayi devriminin karakterine ve ayırdedici özelliklerine ve bunun işçi sınıfının durumuna ve mücadelesine yaptığı etkiye ilişkin araştırmasına daha da derinlik kazandırmak için büyük bir çaba harcadı. British Museum'da ekonomi politiğin tarihi üzerine eserler okuyarak gene saatler geçirdi.

Marx eserini daha önce yayımlayamadı çünkü hastaydı. Bir arkadaşı olan Bertha Markheim'i 6 Temmuz 1863 tarihinde Jenny şöyle diyordu: "Bu ilkbahar sevgili Karl'ım karaciğerinden çok rahatsızdı; ama kitap bütün engellere rağmen dev adım-

[3] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, S. 128.
[4] Karl Marx, *Kapital*, C. II, Moskova, 1971, S. 2.

larla tamamlanmaya doğru gidiyor. Eğer 20-30 forma tutacak şekilde tasarlamış olduğu ilk plânını korumuş olsaydı daha erken bile bitebilirdi; ama Almanlar artık yalnızca 'kalın kitaplar'a inandıklarından ve daha sade ve yoğun ve yüzeysel olan herşeyden arındırılmış şeyler artık paralı adamlar için bir şey ifade etmediğinden Karl kitabına daha çok tarihsel malzeme ekledi ve şimdi ortaya Alman toprağının üzerine bir bomba gibi düşecek olan 50 formalık bir cilt çıktı."[5]

Marx'ın kendisinin "kaba bir çalışma" olarak nitelediği ve içinde "herşeyi gözden geçirdiği hattâ *tarihsel* kısmı da oldukça bilinmeyen malzemeden derlemek"[6] zorunda kaldığı 1861-1863 elyazmasının büyük bir bölümünü burjuva iktisat görüşlerinin tarihsel-eleştirisel bir çözümlemesi oluşturur.

1863-1865 Ekonomi Elyazması

1863 Ağustos'undan itibaren Marx, esas olarak politik-ekonomi araştırmasının 1861-1863 elyazmalarının yirmi üç defterinde yeterince derinliğine formüle edilmemiş olan bölümlerini, yani sermayenin dolaşımı ve artı-değerin dönüşmüş şekilleri ile ilgili sorunları incelemeye başladı. Başka bir deyişle *Kapital*'in daha sonra çıkan İkinci ve Üçüncü Ciltlerindeki sorunlar üzerine eğildi. Koşullar izin verdiği ölçüde yeni elyazmalarını, yeni kaynaklar ve yeni yazılar üzerindeki yoğun bir incelemeyle birleştirerek sürdürdü. Şimdi dikkatini Fransız kaynaklarına, Japonya hakkındaki yeni verilere ve Alman tarımsal-kimyacıları Liebig ve Schönbein'in eserlerine çevirmişti.

Bununla birlikte çalışmalarında bu dönemde de kesintiler oldu. Yeniden ciddi bir şekilde hastalandı. 1863 Aralık'ının ve 1864 Ocak ve Şubat'ının hemen hemen tümünü Almanya ve Hollanda'da kişisel işlerini çözümlemekle geçirdi. Enternasyonal İşçi Birliği 1864 Eylül'ünde kurulmuştu ve pratik faaliyetler bütün zamanını alıyordu; çünkü "bütün Birliği yönetmek"[7] zorundaydı. Enternasyonal'deki çalışması onu ekonomi politik üzerindeki çalışmalarından doğal olarak kopardı ve yazılarının tamamlanmasını kaçınılmaz olarak geciktirdi.

Marx için devrimci bilim ve işçi sınıfı hareketinin çıkarları herşeyin üzerindeydi ve öteki acil işlerden ayırabildiği her anını *Kapital*'e adıyordu. Sağlığı biraz düzeldiğinde eserini mümkün olduğu kadar çabuk tamamlayabilmek için gece gündüz çalıştı. Araştırmaları sırasında, şaka yollu, İngiliz fabrika sahiplerinin ("fabrika köpekleri") 1848-1850 yılları arasında işçilere zorla uygulattıkları "kaydırma sistemi"ni uyguladığını söylüyordu. "Gündüzleri müzeye gidiyor, geceleri de yazılarımı yazıyordum."[8]

31 Temmuz 1865'te Marx, Engels'e *Kapital*'in teorik kısmını (ilk üç kitap) tamamlamak için yazılacak üç bölüm kaldığını haber verdi. İlk kitap yayımcılara gönderilebilirdi ama Marx bütün eseri tek elde çıkartmak istediğinden böyle yapmadı.

Bunun da ötesinde *Kapital*'i basmaya razı olan yayımcı Hamburglu Otto Meissner ile yapılan anlaşmaya göre eserin 60 formayı geçmemesi gerekiyordu. Bu yüz-

[5] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[6] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 30, s. 368.

[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 533.

[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 178.

den Marx, kendisine tanınan alan içerisinde her kısmı dengeli ve oranlı bir şekilde sergileyebilmek için "ne kadar ekleyip ne kadar çıkaracağını öğrenmek"[9] üzere elyazmasının bütününün tamamlanmasının mutlaka gerekli olduğuna kanaat getirmişti.

Kahramanca çabaları ve büyük kararlılığı sayesinde *Kapital*'in bütününün elyazması 1865 Aralık ayı sonunda hazırdı. Öylesine geniş olmuştu ki toprak rantı üzerindeki bölümü tek başına bir kitap olabilirdi.

*Baskıya Hazırlık ve **Kapital**'in Birinci Cildinin Yayımlanması*

1 Ocak 1866'da Engels'in önerisi üzerine Marx, kitabının bütününü değil yalnızca sermayenin üretimi ile ilgili olan birinci kitabı baskıya hazırlamaya başladı. Bunu büyük bir doygunluk içerisinde ve gerçek bir heyecan ile yaptı. "Bu kadar doğum sancısından sonra çocuğu yalayıp temizlemek bir zevk"[10] oluyordu. Gerçekte ise gene kitabın bir başka versiyonunu çıkarıyordu. Bu noktada sağlığı tekrar bozuldu. 1866 Nisan'ında Karl Liebknecht'in eşi Ernestein'e yazdığı bir mektupta Jenny şunları anlatıyordu: "O zamandan beri az çok iyi olan Karl yılbaşında kitabını temize çekmeye başladı. Oldukça iyi gidiyordu ve bu kadar uzun, sıkıntılı, heyecanlı, hemen hemen umutsuzca bir bekleyişten sonra elyazmasının böylesine gurur verici büyük boyutlara ulaşmasını nasıl sessiz bir doygunlukla seyrettiğimi sana anlatamam; ama Ocak'ın sonunda aniden Karl'ın o lanet olası eski hastalığının belirtileri bir kere daha ortaya çıktı."[11]

İki aydan fazla bir zaman yataktan çıkamadı ama "gündüzleri sadece kısa aralıklar vererek çalışmasını"[12] azimle sürdürdü. Böylelikle "İş-günü" üzerine olan bölümün tarihsel kısmını genişletti.

Marx kendisini, içindeki gerekli bilgilerin sabırla seçilip ayıklanabileceği bütün belgeleri gözden geçirmeye ve yayımlanmış olan bütün eserleri dikkate almaya zorunlu hissetti. 1866 yılının son günlerinde Engels'ten James Edwin Th. Rogers'in *İngiltere'de Tarımın ve Fiyatların Tarihi* başlıklı kitabını, bulabildiği kadar çabuk bularak kendisine göndermesini istedi. "Bu kitabı baştan sona kadar gözden geçirmem gerekiyor ve bölümlerden birinde onun için bir de boş yer bıraktım. Bir süre önce yayımlanmış olmasına rağmen hâlâ kitaplığa gelmedi."[13] 1866 Şubat'ında, Marx, Engels'ten John Watts'ın, fabrika haberlerinden birinde sözü edilen *Sendikalar ve Grevler. Makinalar. Kooperatif Toplulukları* başlıklı kitabını bulmakta kendisine yardımcı olmasını istedi. 1866 yılı boyunca Marx Parlamento Tutanaklarına, İngiliz sanayiinde kadın ve çocuk emeğinin kullanımına ve İngiliz proletaryasının yaşam koşullarına ilişkin resmi raporlara tekrar tekrar göz attı. 2 Nisan 1867'ye kadar kendisine ufacık zaman ayırmaksızın çalıştı, 2 Nisan 1867'de Engels'e kitabın hazır olduğunu ve Hamburg'daki yayımcıya iletilmesi için birisine verebileceğini bildirdi. 10 Nisan'da Londra'dan ayrılarak 12 Nisan'da öğle vakti Hamburg'a vardı. Güç bir vapur yolculuğu yaptı; ama gönüllü olarak kendisini okuma odasına hap-

[9] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 134.
[10] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 179.
[11] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[12] *Lettres sur "Le Capital"*, Paris Editions Sociales, 1964, s. 150.
[13] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 269.

settiğinden havaya hiç aldırmadı ve doğrusu epey "eğlendi." Meissner ile karşılaştığında Meissner'in elinde yeteri kadar baskıcı ve deneyimli düzeltmenler bulunmadığı ortaya çıktı; o zaman kitabın Leipzig'de Otto Wigand tarafından basılmasına karar verildi. Baskıcılar kitabın üzerinde 29 Nisan 1867'de çalışmaya başladılar.

Marx, Hamburg'dan Hannover'e 1862'den beri yazıştığı ama bir türlü şahsen görüşme fırsatı bulamadığı arkadaşı Ludwig Kugelmann'ı görmeye gitti. Kendisini mümkün olan en sıcak sevgi ile karşıladılar. Misafir ve ev sahipleri paylaştıkları birçok ortak şeyleri olduğunu gördüler ve birbirlerinden hoşlandılar. Kugelmann'ın eşi Gertrud, Marx'ın "huysuz bir devrimci" olacağını sanıyordu ama onun "sevimli, iyi huylu, konuştuğu sıcak Rhein şivesi kendisine hemen memleketini hatırlatan bir centilmen" olduğunu görünce çok şaşırdı. "Genç siyah gözleri ona bir tutam gri perçemin altından gülümsüyordu... Marx gösterişsiz ve cana yakındı... Herşeyle ilgileniyor ve ilgisini çeken bir kimse ya da canlı bir hareket olduğunda monoklunu gözüne takıyor ve söz konusu kimseyi dostça bir ilgi ile izliyordu."[14]

Marx, Kugelmann'ların evinde hemen hemen bir ay kadar geçirdi ve kitabının ilk sayfa düzeltmelerini orada okudu.

Engels sayfa düzeltmelerine karşı derin bir ilgi gösterdi, Marx da okuması için onları kendisine gönderdi. Basılmış olan 36 kadar formayı okuduktan sonra Engels, arkadaşını en karmaşık ekonomik sorunları en basit ve en açık terimlerle ortaya getirmesindeki rahatlıktan ötürü yürekten kutladı.[15] Marx'a, diyalektik olarak zaten ortaya serilmiş bulunan değerin formunun gelişmesini tarihsel örneklerle destekleyerek daha ayrıntılı olarak tarif etmesini önerdi. O, "bu oldukça soyut incelemenin düşünce çizgisinin daha kısa ara bölümler ve ayrı ayrı ara başlıklarla berraklaştırılması gerektiği"ne[16] inanıyordu. Kugelmann da Marx'a aynı şeyi yapmasını önerdi.

Marx da söylenilenleri hemen yerine getirdi. 22 Haziran'da Engels'e: "*Değerin formuna* gelince, bu bakımdan da diyalektik olarak davranmak için senin önerilerini hem izledim, hem de *izlemedim*. Yani şunu demek istiyorum, 1) aynı şeyi mümkün olduğu kadar basit ve öğretici bir şekilde tanımladığım bir ek yazdım ve 2) senin önerini dikkate alarak gelişmedeki her basamağı *ayrı ayrı başlıklarla* $$ (paragraf işaretleri) gibi şeylerle böldüm."[17]

Marx'ın Engels'e 16 Ağustos 1867'de saat 14:00'de yazdığı mektup çarpıcı bir tarihsel belgedir. Mektupta şöyle yazıyordu:

"Sevgili Fred,

"Kitabın son formasını (49.) düzeltmeyi şu an bitirdim, Ek *-değerin formu-* küçük baskı harfleriyle 11/4 forma tutuyor.

"Önsöz de keza, dün düzeltilmiş olarak gönderildi. Böylece *bu bölüm bitmiş oluyor*. Bunun olabilmesi *senin* sayendedir. Benim için yaptığın fedakârlıklar olmasaydı, bu üç ciltlik korkunç işi yapamazdım. Seni şükranla kucaklarım!"[18]

Arkasında yirmi beş yıllık adanmış emek ve ısrarlı araştırma bırakmıştı. Gerçek bir arkadaşın fedakârlığı ile kendisinden desteğini ve yardımını hiçbir zaman esir-

[14] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 274.
[15] *Lettres sur "Le Capital"*, s. 172.
[16] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 303.
[17] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 188.
[18] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 191-192.

gememiş olan Engels'e yürekten duygularını ve en dokunaklı sözlerle şükranını ifade etmesi çok doğaldı.

Marx'ın kendisinin de adını koyduğu gibi *Kapital*, Marx'ın onun için "sağlığı(nı -ç.), aile (sini-ç.) ve mutlulu(ğunu -ç.) feda"[19] ettiği kitaptır. Jenny: "Başka pek az kitap bunun kadar güç koşullar altında yazılmıştır ve ben sonsuz ölçüde sessiz endişeyi, sıkıntıyı ve acıyı açığa vuran bu kitabın gizli yanlarının hikayesini yazabilirim. Yeter ki işçiler yalnızca onlar ve onların çıkarları için yazılmış bulunan bu kitabın tamamlanması için gerekmiş olan fedakârlık hakkında bir düşünce sahibi olsunlar."[20] derken haklıydı. İşçi sınıfı bu dahinin ellerinden büyük bir ideolojik silahı teslim aldı. *Kapital* Marx'ın kendisinin dediği gibi burjuvazinin ve toprak sahiplerinin kafalarına o güne kadar yöneltilmiş olan en korkunç top mermisiydi.

I. Cilt 14 Eylül 1867'de 1000 nüshalık bir baskı yaparak çıktı. Marx telif haklarının mali sorunlarını çözmek, eski borçlarını ödemek ve eve birşeyler almak için kendisine faydası dokunacağını sanıyordu; ama o kadar azdı ki eline geçenler, kendisinin de alayla belirttiği gibi kitabı yazarken içtiği tütünün parasını karşılamaya bile yetmezdi.

Kitabını, kendisinin ve Engels'in devrimci mücadele içinde yıllar boyu birlikte arkadaşlık edip, birlikte savaştıkları büyük adama, Wilhelm Wolff'a ithaf etti. Kitabın baş sayfasında şunlar yazıyordu: "*Unutulmaz arkadaşım*, proletaryanın sadık, yiğit, yüce duygulu kahramanı *Wilhelm Wolff*'a ithaf edilmiştir. 21 Haziran 1809'da Tarnau'da doğdu. 9 Mayıs 1864'te Manchester'de sürgünde öldü."

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın birinci kısmı yayımlandığı zaman olduğu gibi Alman burjuvazisi *Kapital*'in Birinci Cildini "bir susuş komplosu" ile kuşatmaya çalıştı. Bu, Marx'ı ve dostlarını rahatsız eden bir olaydı. Kitabın yayımlanmasının hemen öncesinde Engels, Marx'a kitabın kamu oyunun ilgisini geniş ölçüde çekebilmesi için ona burjuva bakış açısından saldırılmasını önerdi.[21] Marx, Engels'in plânından çok hoşlandı ve 12 Eylül 1867'de: "Kitaba *burjuva bakış açısından* saldırma plânının *çok iyi bir savaş tekniği*"[22] diye yazdı. Kitap çıktığı zaman, Engels buna uygun olarak burjuva basınında bazı incelemeler yayımladı.

Objektif bir burjuva bilim adamınca yazılmış gibi görünen bu incelemeler, Almanların ekonomi politik alanında çok az eser vermiş olduklarını dile getirerek başlıyordu. Resmi, profesyonel Alman iktisatçıları ekonomik gelişmenin çelişmelerinin ve güçlüklerinin önüne, Bastiat'ın bilim dışı görüşlerini taklit ederek ve Ricardo ve Sismondi de dahil klasikleri reddederek, geçme eğilimi gösteriyorlardı. Onlar "geçici bir şöhret uğruna" klasik mirası inkâr etmişlerdi. Engels bu zemin üzerinde, yazdığı ilk yazılar ve özellikle 1859'da çıkan para hakkındaki kitabı "kesin bilimsel anlayışı ve yorulmak bilmez eleştirisi ile ötekilerden ayrılan" Marx'ın bulunduğunu vurguluyordu. Almanya'nın resmi iktisatçılarının Marx'ın vardığı yargıların karşısına daha önceden çıkamadıkları da göz önüne alınacak olursa, onların en büyük bilimsel kesinlik ve maharetle inşa edilmiş bir diyalektik yapı özellikleri bulunan ve toplumun çeşitli tarihsel aşamalarının derin ve inandırıcı bir portresini çizen

[19] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 185.

[20] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 596.

[21] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 345.

[22] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 346.

Marx'ın en son eseri *Kapital*'in Birinci Cildinde vardığı yargıları sınamaları kendileri için çok daha güç olacaktı. Engels devamla, Marx'ın en önemli keşiflerini kasten uzun bir şekilde anlatıyordu.

Engels'in yazdığı makaleler *Kapital*'in Birinci Cildinin tanınmasında kuşkusuz çok yardımcı oldu. Olumlu bir önemi olan bir başka etken de Marx'ın dostlarının düzenledikleri, yazarın Birinci Cilde yazdığı önsözden yapılan alıntıların Alman, İngiliz ve Fransız gazetelerinde yayımlanmasıydı.

Alman burjuva bilim adamları çok geçmeden artık Marx'ın kitabı sanki hiç ortada değilmiş gibi davranmanın saçmalığın doruğu olacağından ötürü "susuş komplosunu" bir yana bırakmak zorunda kaldı. Kitabın önemi basın tarafından da anlaşılmaya başlanıldı. Basit bir filozof, iktisatçı ve Berlin Üniversitesinin doçentlerinden birisi olan Eugene Dühring'in bir Alman gazetesinde çıkan "baştan aşağı korku ve kafa karışıklığı"[23] dolu incelemesi en tipiklerinden biriydi.

Büyük Alman materyalist düşünürü Feuerbach'ın, *Ahlak Üzerine: Eudamonizm* başlıklı eserinde *Kapital*'in itham gücü ve içerdiği gerçekliklerin zenginliği hakkında yazdığı ilginçti. Şöyle diyordu: "İnsanların, söz gelimi, İngiliz fabrikalarında olduğu gibi üst üste yığıldıkları işçi meskenlerinde -tabii domuz ahırlarına mesken denilebilirse- havada yeterli miktarda oksijen bile bulamadıkları yerlerde (bununla ilgili olarak K. Marx'ın *Kapital*'ine bakınız, bu, en azından, korkunç denmese bile en ilginç, inkâr kabul etmez gerçekler bakımından zengin bir eserdir) hiçbir ahlâk perspektifi kalmamıştır ve erdem de en iyi koşullarda bay sanayicilerin, kapitalistlerin tekelindedir."[24]

Marx'ın kitabı Rusya'nın bilimsel düşünen aydınlarının öncü çevreleri arasında coşkuyla karşılandı.

Marx'a en büyük armağan, eserinin işçiler arasında gördüğü anlayış oldu. Daha baskıdan çıkar çıkmaz işçi sınıfı basını kitabı büyük bir memnuniyetle karşıladı. Birinci Enternasyonal'in İsviçre'deki Alman şubelerinin resmi organı *Vorbote* gazetesi 1867 Eylül sayısında Marx'ın eserinin işçi sınıfı için "kazanılmış bir savaş" anlamına geldiğini söyledi. 1868 Eylül'ünde Enternasyonal'in Brüksel Kongresinde Alman delegelerinin teklifi ile bütün ülkelerin işçilerinin *Kapital*'i incelemelerini ve çeşitli dillere çevrilmesi için çaba gösterilmesini isteyen bir karar kabul edildi. Kararda kapitalist sistemin ilk bilimsel çözümlemesini yapmış olan yazarın paha biçilmez hizmetleri de önemle belirtiliyordu.

Kapital'in Birinci Cildinin Rusça Baskısı

1868 Eylül'ünde St. Petersburg Karşılıklı Borçlanma Demeği'nde genç bir kâtipken daha sonraları liberal narodniklerin başlıca önderlerinden birisi olan devrimci Narodnik Nikolay Denielson Kapital'in Rusça yayımlanması ile ilgili olarak bir mektup yazdı. Mektupta şöyle diyordu: "En son eserinizin (*Kapital. Ekonomi Politiğin Eleştirisi*) taşıdığı önem buradaki yerel yayımcılardan birisi olan P. Polyakoff'un bu eserin Rusça'ya çevrilmesini üstlenmesine yol açmıştır."[25]

[23] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 8.

[24] Ludwig Feuerbach, *Samtliche Werke*, Zehntner Band. Stuttgart, 1911, s. 266-267.

[25] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

Kapital'in Rusça'ya çevrilmesi düşüncesi ilk olarak St. Petersburg Üniversitesinin yeni mezunlarından biri ve St. Petersburg ve başka kentlerdeki devrimci düşünce sahibi gençleri çevresinde toplamış olan Nikolay Çernişevski'nin ateşli bir takipçisi olan Hermann Lopatin tarafından ortaya atılmıştı.

1870 yılında Lopatin, Marx'ı görmek için Londra'ya özel bir ziyaret yaptı ve Temmuz başlarında Marx tarafından sıcak bir ilgi ile karşılandı. Çok iyi birer dost oldular. 25 yaşındaki Lopatin eleştirici bir kafaya, yüce, sağlam bir karaktere sahipti. Çok okumuştu. Marx'ın en çok sevdiği kişilerden birisi oldu. Marx onun için şunları söylüyordu: "Dünyada bu kadar hayran olduğum ve değer verdiğim çok az kimse vardır."[26] Lopatin de Marx'a tapıyor ve onu "Ekonomi politik alanındaki en önemli yazarlardan ve bütün Avrupa'daki en bilgili insanlardan biri"[27] olarak adlandırıyordu. İki adam Londra'da sık sık buluşup *Kapital*'in Birinci Cildinin Rusça olarak basılması hakkında sık sık konuştular. Marx, "Emtia ve Para" hakkındaki bölümü daha basitleştirmiş bir şekilde yeniden yazmaya söz verdi.

Marx'ın tavsiyesi üzerine Lopatin kitabı ikinci bölümünden ("Paranın Sermayeye Dönüşmesi") başlayarak çevirmeye girişti ve 1870 Kasım'ının sonunda üçüncü bölümü ("Mutlak Artı-Değerin Üretimi") ve dördüncü bölümün ("Nisbî Artı-Değerin Üretimi") bir kısmını, aşağı yukarı kitabın üçte birini çevirmişti. Daha sonra Çernişevski'yi Sibirya'dan kaçırma işini organize etmek için döndü; ama tutuklandı ve 1873 yazına kadar hapisten kurtulamadı.

Kapital'in çevirisi Lopatin'in arkadaşı Nikolay Danielson tarafından, sonraları Moskova Üniversitesinde kimya profesörü olan Nikolay Lyubawin'in yardımı ile tamamlandı. Birinci Bölüm Marx'ın öteki acil işlerinin fırsat vermemesi yüzünden yeniden yazılamadı ve orijinal şekli ile çevrildi. Bununla birlikte Marx bu bölümde ve öteki bölümlerde bazı ufak tefek değişiklikler yaptı.

Rusça çeviri 27 Mart 1872'de, o günler için oldukça büyük bir miktar olan 3000 nüshalık bir baskı ile çıktı. Fakat talep de oldukça fazla idi. 15 Mayıs'a kadar 900 nüsha satılmış, bir yılın sonunda da bütün baskı tükenmişti.

Bu, *Kapital*'in yabancı bir dile yapılan ilk çevirisiydi. Marx da çevirinin kalitesini çok övmüştü. Çevirmenler, yazarın kendisinin de yardımları ile olağanüstü karmaşıklık gösteren bir ödevin üstesinden gelmişlerdi. Ortaya koydukları terimlerin çoğu Rus okuyucular tarafından benimsendi ve daha sonraları da bilim dili olarak kullanıldı.

Kapital'in Birinci Cildinin Rusça'ya çevrilerek çıkması büyük bir olay oldu. Marx'ı yakından tanıyan bir Alman işçisi Friedrich Lessner şunları anımsıyordu: "Marx o sıralar Rusya'daki harekete büyük önem veriyor ve teorik eserlerin incelenmesi ve yayılması için böylesine büyük fedakârlıklar yapan insanlardan ve onların modern düşünceleri kavrayışlarından çok büyük bir saygıyla bahsediyordu. *Kapital*'in Rusça baskısı uzun bekleyişlerden sonra Petersburg'dan geldiği zaman bunu, kendisinin, ailesinin ve dostlarının kutlamaları gereken, zamanının en önemli olaylarından biri olarak kabul etmişti."[28]

Kapital'in basılmasına izin veren ünlü çarlık sansürü *"Rusya'da bunu anlamak*

[26] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 478.
[27] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 201.
[28] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 170.

bir yana, okuyacakların sayısı bile birkaçı geçmez"[29] diye tahmin etmişti. Ancak Marx, *Kapital*'in 1880 yılında Rusya'da, başka yerlerde olduğundan çok daha fazla okunduğunu ve değer verildiğini hoşnutlukla izledi. *Kapital* Rus devrimcilerine Marksizmi Rusya'da yaymaları ilk Marksist çevreleri ve grupları kurmaları için yardımcı oldu. *Kapital*'in ilk birkaç baskısı geleceğin Marksist partisinin kuruluşuna giden yolları hazırladı.

Kapital'in Birinci Cildinin Almanca İkinci Baskısı

1871 yılı sonlarına doğru Birinci Cildin ilk Almanca baskısı satılıp tükenmişti. Kitaba karşı artan talep, yayımcı Messner'i, Marx'tan hemen kitabın ikinci baskısını hazırlamasını istemeye zorladı.

Bunun için çok çalışmak gerekti ve Marx'ın yaptığı değişiklikler herşeyden önce kitabın yapısını etkiledi. Kitap ilk baskıdaki 6 bölüm yerine şimdi 7 kısım ve 25 bölüme ayrılmıştı. Bölümlerin hemen hemen tümü daha küçük paragraflara ve alt bölümlere bölünmüştü. Marx, kitabın yapısını geliştirerek, Engels'in 1867 yılında yaptığı önerileri yerine getiriyordu.

İkinci baskı için, çoğu Lopatin'in önerisi olan birçok yeni dipnot eklenmişti. Metinde çok sayıda eklentiler ve değişiklikler yapılmıştı. Marx'ın büyük kızı Jenny, babasının yaptığı değişikliklerden hoşnut olduğunu ve bunun "pek de alışılmış bir şey olmadığını"[30] anımsıyordu.

Kapital'in ikinci baskısı üzerindeki yoğun çalışmasını sürdüren Marx, bir yandan da vaktinin çoğunu Enternasyonal'e ayırmak ve yerleşmek üzere Paris'ten Londra'ya kaçan Paris Komünü savaşçılarına yardımcı olmak zorundaydı. 21-22 Aralık 1871'de Kugelmann'a yazdığı mektubunda Jenny babasının yalnızca egemen sınıfların hükümetleriyle savaşmak zorunda kalmadığını aynı zamanda sürekli olarak şu ya da bu Komünar kirayı ödemediği için kendisine vahşice saldıran "şişko, kibar, 40 yaşlarındaki" ev sahibesi kadınlarla da didişmek zorunda olduğunu yazıyordu.[31] Öyle görünüyor ki Marx'a *Kapital* üzerinde çalışabilmek için yalnızca geceleri kalıyordu.

İkinci baskı 1872 ve 1873 yıllarında basıldı, başlangıçta dokuz ayrı bölüm olarak çıktı. İlk bölüm de 1872 yılı Temmuz ayı ortasında yayımlandı. 1873 Ocak'ında Marx, baskının bütünü için bir önsöz yazdı. 1873 Haziran başında da cildin bütünü, ilkinden üç misli kalın olarak ortaya çıktı.

Kapital'in Birinci Cildinin Gözden Geçirilmiş Fransızca Baskısı

Birinci Cildin Fransızca bir baskısı 1872 ve 1875 yılları arasında ayrı bölümler halinde yayımlandı. Bu yabancı bir dildeki ikinci baskıydı. Marx bunun hazırlanmasına kendisi de yardım etti. Çünkü eserini geliştirmek ve Fransız okuyucular için daha anlaşılabilir hale getirmek istiyordu.

Fransızca baskı proletaryanın iktidarını kurmak için yapılan ilk girişim olan Paris Komünü'nün yenilgisini izleyen dönemde yayımlandı.

[29] *Krasny Arkhiv*, 1933, C. 1, (56), s. 7.

[30] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 695-696.

[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 687.

Komün'ün üyeleri bile yalnızca içgüdüleri ile sosyalisttiler ve bilimsel sosyalizmin temel ilkeleri hakkında hiçbir kavrayışları bulunmuyordu. Marx 18 Mayıs 1874'te Kugelmann'a yazdığı mektupta, "Fransa'da teorik temelin ve pratik sağduyunun bulunmadığı aşikâr olarak görülüyor."[32] diye yazmıştı. Proudhonizm işçiler üzerindeki tehlikeli etkinin kaynağı olarak varlığını hâlâ sürdürüyordu. 1 Mayıs 1867'de Ludwig Büchner'e yazdığı mektupta Marx, *Kapital*'in Almanya'da basılmasından sonra Fransızca olarak da Paris'te basılmasını istemesinin nedenlerini açıklıyordu. "Proudhon'un küçükburjuvaziyi idealize ederek Fransızları kafa üstü soktuğu sakat görüşlerin batağından, onları kurtarmanın büyük önemi olduğuna inanıyorum."[33] *Kapital*'in bilimsel mantığı Proudhon'un başlıca hayâllerini yıktı ve gerçek proleter hareket yolundaki engelleri temizledi.

Buna ek olarak Fransızca, anarşistlerin işçi sınıfı hareketinin denetimini ellerine almaya çalıştıkları Belçika, İspanya ve İtalya'da, özelikle İspanya ve İtalya'da, Almancadan çok daha fazla bilinen bir dildi. *Kapital*'in düşüncelerinin bu ülkelerde yayılması anarşist önderlerin durumlarının sarsılmasına yol açtı.

Marx, yayımcı La Chatre'ın *Kapital*'in tefrika edilmesi teklifini kabul etti. La Chatre şöyle yazıyordu: "Bu şekil içinde kitap işçi sınıfına daha kolay aktarılabilecektir, bu, ötekilerden daha ağırlıklı bir tekliftir."[34]

Kapital'in Birinci Cildi Fransızca'ya Feuerbach'ın eserlerini de çevirmiş olan Joseph Roy tarafından çevrildi. Marx'a göre, Roy'un her iki dili de mükemmelen bilmesine rağmen çeviri çok edebi olmuştu ve yazarını tatmin etmedi. Marx, bu özel çeviri üzerinde aşırı ölçüde çalışmak zorunda kaldı. 12 Mayıs 1874'te La Chatre'a, "Roy'un elyazmasının... baştan sona kadar yeniden yazılması gerekiyordu."[35] diye yazdı. Kendisini çevirinin yalnızca gözden geçirilmesi ile sınırlamadı düşüncelerinin çoğunu yeni bir şekil içinde dile getirdi.

Fransızca baskı ilk iki Almanca baskıdan öz olarak farklıdır ve dördüncü Almanca baskı ile de arasında bazı farklar bulunmaktadır. Dördüncü Almanca baskı 1890 yılında Engels'in editörlüğü altında basılmıştı ve *Kapital*'in en son şekli olarak kabul edilmekle birlikte Engels, Marx'ın ikinci Almanca ve Fransızca baskılarda yaptığı değişikliklerin çoğunu burada göz önüne almıştı.

İkinci ve daha sonraki Almanca baskılar 25 bölümden oluşan 7 kısmı içermektedir. Fransızca baskı ise 8 kısım ve 33 bölümdür. 24. bölüm "İlkel Denilen Birikim" Fransızca baskıdan ayrı olarak Sekizinci Kısım halinde sunulmuştur ve yalnızca "İlkel Birikim" başlığını taşır.

Kapital'in Birinci Cildinin Fransızca baskısının baş sayfasında "yazar tarafından bütünü ile yeniden gözden geçirilmiştir" diye yazar ve bunda da haklıdır. Marx, arkadaşlarıyla yaptığı yazışmalarda Kapital'in bu özel baskısından aldığı düşünceleri sık sık dile getirdi ve bu düşüncelerin öteki baskılarda olduğu kadar acele ile yazılmadıklarını da eklerdi. Birinci Cildi çevirenlerin Fransızca baskıyı kullanmalarını önemle tavsiye ederdi. İkinci Rusça baskıya atfen 15 Kasım 1878'de Danielson'a şöyle yazdı: "1) Bölümlere ayrılma işinin -aynı şekilde alt bölümlere ayrılma işinin

[32] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 628.

[33] Marx, Engels, Werke, Bd. 31, s. 55.

[34] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 21.

[35] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

de- Fransızca baskıdakine uygun olarak yapılmasını istiyorum. 2) Çevirmen ikinci Almanca baskıyı Fransızca baskıyla dikkatle karşılaştırmalıdır. Çünkü Fransızca baskı birçok önemli değişiklikleri ve ekleri içermektedir."[36] diye yazdı. Marx, Birinci Cildin Fransızca baskısının daha popüler olan karakterinin onun İngilizceye ve Roman dillerine çevrilmesini kolaylaştıracağına inanıyordu.

Fransızca baskıya yazdığı 28 Nisan 1875 tarihli bir son sözde Marx: "Bu yüzden Fransızca baskının edebi zaafları ne olursa olsun özgününden bağımsız bir bilimsel değere sahiptir ve Almanca bilen okurlar tarafından bile bir kere gözden geçirilmelidir."[37] diyordu.

Kapital'in İkinci ve Üçüncü Ciltleri Üzerindeki Çalışma

1867 yılı başlarında Marx 1865 sonlarından itibaren yazdığı ve Kapital'in öteki ciltlerini oluşturacak olan elyazmalarının son rötuşlarını yaptı. Bu eserine, bazı kesintiler olmakla birlikte, ölümüne kadar devam etti.

İlkin ve her şeyden önce çeşitli ülkelerdeki tarımsal ilişkilerin ve kapitalist ekonomideki yeni olguların daha derinlemesine bir incelemesini yaptı. Alman ve Amerikan işçi sınıfı hareketinin sosyalist önderlerinden birisi olan Siegfried Meyer'e yazdığı 4 Temmuz 1868 tarihli mektubunda Marx, ondan zaman zaman kendisine Amerikan gazetelerini göndermesini istiyordu: "Eğer Amerika Birleşik Devletleri'nde toprak mülkiyeti ve tarımsal ilişkiler üzerine anti-burjuva olan bir şeyler bulup gönderebilirsen özellikle çok değerli olacak."[38] Marx, bu malzemeye Henry Carey ile toprak rantı üzerine giriştiği polemikler için ihtiyaç duyuyordu. 7 Ekim 1868'de Danielson'a: "Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'de geçen yıl (1866) başlayan belirli resmi incelemeler tamamlanmadan ya da yayımlanmadan önce"[39] İkinci Cildi baskıya hazırlamasının mümkün olmadığını yazdı. Marx buna ek olarak, Rusça malzemelerin özel olarak taşıdıkları önemi de görmeye başlamıştı. Bunun sonucu olarak, 1871'de İkinci Cildin bütün elyazmalarının kökten gözden geçirilmesinin gerekli olduğuna karar verdi.

1860'ların sonları ve 1870'lerin başlarında Marx, *Kapital*'i mümkün olduğu kadar çabuk bitirebilmek için elinden geleni yaptı; ama yerine getirmek zorunda olduğu başka önemli görevleri de vardı. Danielson'a 9 Kasım 1871'de yazdığı mektupta son birkaç aydır çok meşgul olduğunu ve bu yüzden teorik çalışmalarının başına geçemediğini yazdı. 28 Mayıs 1872'de Danielson'a: "O kadar yoruldum ve teorik çalışmalarımdan o kadar uzak kaldım ki, Eylül'den sonra şu anda bütün yükü benim omuzlarımda olan ve bütün dünyaya dal budak salan *ticari işlerimi* bir yana bırakacağım."[40] diye yazdı. Gizlilik nedeniyle Birinci Enternasyonal'in Genel Konseyi'ne "ticari iş" diyordu. Marx, Enternasyonal'deki günlük pratik çalışmalardan çekilme niyetini daha önce de açıklamıştı. 24 Kasım 1871'de Belçika işçi sınıfı hareketinin önderlerinden biri olan César de Paepe'e: "Sana daha Londra'dayken Genel Kon-

[36] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[37] Karl Marx, *Kapital*, C. 1, s. 22.
[38] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 551.
[39] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 563.
[40] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

sey'den çekilme zamanının gelip gelmediğini sormuştum. Birlik büyüdükçe ona her geçen gün daha fazla zaman ayırmam gerekiyor; ama *Kapital*'in de er veya geç bitirilmesi gerekiyor."[41] diyordu. *Kapital* üzerindeki çalışmasıyla Enternasyonal'in önderliği birbirinden öylesine farklı iki alandı ki, Marx'ın her ikisine birden nasıl zaman ayırabildiğini düşünmek bile zordur. İnsan her iki görevin de artık gençliğini yitirmiş, derin bir yoksulluğun pençesinde kıvranan, hasta, günlük dertlerin arasında kaybolan bir adam tarafından nasıl bir arada yürütülebildiğini merak etmektedir. Yüce bir amaç mucizeler yaratan bir enerji doğurmaktadır.

1869 yılı sonunda Marx, Rusça öğrenmeye başladı. Rus dili ve Rus toplumsal düşünüşüne yönelen derin ilgisi N. Flerovski'nin, St. Petersburg'tan kendisine gönderilen ve daha ilk okuyuşunda üzerinde büyük bir etki yapan *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu* başlıklı kitabı ile körüklenmişti. Marx, Rus ekonomisine ilişkin yazılarını ve özgün kaynakları, özellikle toprak mülkiyeti üzerindeki ilişkileri incelemenin mutlak gerekli olduğuna inanıyordu.

Hızlı bir gramer çalışması yaptıktan sonra, Engels'in daha önce incelemiş olduğu Herzen'in "Hapisler ve Sürgünler" (*Geçmişim ve Düşüncelerim*'in bir bölümü) başlıklı eseriyle başlayarak sözlük aracılığı ile Rusça eserleri okumaya başladı. Kitabın sayfalarının kıyısına çıkarttığı kelime kökleri ve yaptığı çevirilerin çok yardımı dokundu ve çok geçmeden Flerovski'nin kitabına başlayabildi. 10 Şubat 1870'te Engels'e mutluluk içinde 150 sayfasını okumuş olduğunu bildiriyordu.

Marx, bilmediği kelimeleri kitabın kenarına çıkarıyordu ve kitabın sonuna yaklaştıkça bunlar gittikçe azalıyordu, zira artık oldukça iyi okumaya başlamıştı. Kitabın özü hakkında da bazı acele notlar çıkarıyordu, bunların bazıları eleştirisel notlardı. Marx, kitabın içeriğine ve içerdiği, Rusya'da kapitalist düzenin varlığını ve köy komününün dağılmasıyla birlikte meta üretiminin gelişmesini gösteren malzemeye büyük değer vermekle birlikte yazarının dünya görüşündeki sakatlıkları, komün hayatını idealize edişini, Proudhon'un görüşlerine yakın olan "sınıf uyumu" hakkındaki bazı yanılgılarını da görmezlikten gelmedi. Böylece Marx, Flerovski'nin, kapitalistin ve işçinin birbirlerini "patron ve kiralık adam" olarak değil "yoldaş" ve "kardeş" olarak görmeleri arzusunu ifade eden kısma "*Eski bir hayal!*"[42] diye yazdı.

Flerovski'nin geniş bir gerçekler yelpazesi sunan kitabı Marx'a, başka türlü ancak resmi raporların iyimserliği ile subjektivist kavramlarla çarpıtılmış olarak elde edebileceği şeyleri sağladı. Lafargue'lara şöyle yazmıştı: "Flerovski'nin kitabını inceledikten sonra insan Rusya'da (elbette Muscovite gelişmeye uygun, düşük düzeyde) bir devrimin kaçınılmaz ve çok yakın olduğuna inanıyor. Bunlar iyi haberler, Rusya ve İngiltere bugünkü Avrupa sisteminin iki büyük dayanağıdır."[43]

Marx bunun ardından 1870'in ilk yarısında Çernişevski'nin aralarında "John Stuart Mill'in Ekonomi Politik Üzerine İlk Kitabına Ekler ve Notlar" olan eserlerinin Cenevre baskısını okumuşa benzer. Aynı yılın yazında Dördüncü Cildi de Cenevre'den istedi; çünkü bu büyük Rus sosyalisti ve demokratının eserleri hakkında çok iyi düşünceler besliyordu.

[41] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 338.

[42] *Marx-Engels, Arşivleri*, Moskova-Leningrad, IV. Kitap, 1929, s. 376.

[43] Marx'tan Paul ve Laura Lafargue'a 3 Mart 1870 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkez Parti Arşivleri).

Bir yıl sonra Marx, Rusça çalışmaları üzerindeki çabalarının ilk sonuçlarını derleyip toparlamak imkânını buldu. Siegfried Meyer'e şunu yazdı: "Sonuç benim yaşımda bir adamın klâsik Germanik ve Romanik dillerden bu kadar büyük ölçüde ayrılan bir dili öğrenmek için gösterdiği çabalara değiyor. Rusya'da şu anda yer alan entelektüel süreç yüzeyin çok derinliklerinde oluşan kaynaşmanın delilleridir. Başlar her zaman görünmez iplerle halkın gövdesine bağlıdırlar."[44]

Rusçayı iyice öğrenen Marx, Rusya'nın sosyo-politik gelişmesi ve tarımsal ilişkileri üzerine yazılmış resmi yayınlar ve monografiler üzerinde sistematik bir çalışma yapmaya koyuldu. Engels'e göre Marx, "tamamen yeni özel çalışmalar"la[45] meşguldü. On yıldan fazla bir zaman kocaman Rusça kitap sandıkları Londra ile Petersburg arasında her iki yönde gidip gelmeye devam etti; çünkü Marx'ın arkadaşları (Danielson'da dahil) ona okuduktan sonra geri gönderdiği kitapların yerine yeni kitaplar yolluyorlardı.

Marx'ın *Vergi Komisyonu Kayıtları, Tarım Durumu Komisyonunun Raporları, Köylü Sorunları Hakkındaki Gubernia Ofisinin Raporlarının Özeti, Avrupa Rusya'sındaki Toprak Mülkiyeti ve Yerleşme Alanları Hakkındaki İstatistiki Veriler*'den çıkarttığı geniş ve sayısız alanı, çeşitli Rus yazarlarının eserleri Marx'ın geniş ilgi alanını ve bilgisini yansıtmaktadır; bunlar *Kapital*'in Birinci Cildinin çeşitli ülkelerdeki öncü işçiler arasında standart bir eser olmasından ve daha sonraki ciltlerin elyazmalarının tamamlanmasından sonra bile *Marx*'ın *Kapital*'e ne kadar çaba ve enerji harcadığını gösterir.

Marx, bir coğrafik bölgeye ve ülkeye ilişkin verileri daima öteki ülkeler ya da bölgelere ilişkin verilerle tamamlamaya uğraşırdı.

24 Ocak 1870'te César de Paepe'e şunları yazdı: "Şimdi artık *Kapital*'in İkinci Cildinde toprak mülkiyeti üzerinde çalışıyorum; sanıyorum ki, Belçika'nın ve Belçika tarımındaki toprak mülkiyetinin yapısının ayrıntıları üzerinde biraz durmamda yarar olacak. Üzerinde çalışabileceğim *başlıca eserlerin başlıklarını* bana gönderebilmen acaba mümkün mü?"[46] De Paepe bu isteği hemen yerine getirdi.

1876 Nisan'ında Marx, Sorge'dan New York'tan Amerikan kitaplarının kataloglarının getirilip getirilemeyeceğini ve eğer getirilebiliyorsa hangi fiyattan getirtilebildiğini öğrenmesini ve Amerika'da 1873'ten bu yana Amerikan tarımı, toprak mülkiyeti, kredi, mali ve parasal ilişkiler hakkında "dikkate değer bir şeyler" yayınlanıp yayınlanmadığını araştırmasını istedi.[47] İngiliz gazetelerinin ABD'deki skandallar (burada geniş demiryolları yapımıyla ilgili ticari spekülasyonu kastediyor gerçekte) hakkında kendisine hiçbir fikir vermediğini ve Sorge'da eski Amerikan gazetelerinin hâlâ bulunup bulunmadığını öğrenmek istediğini de ekledi.

Gerçekle tam olarak donanmış olmak için Marx, fenni tarım, tarımsal kimya ve bitki fizyolojisi üzerindeki incelemelerine devam etti. Bu bilimlerin eriştiği en son başarılar ona bilim dışı "azalan iadeler" kanununun daha derin ve daha inandırıcı bir eleştirisini yapma fırsatı sağlayacaktı.

1875 Mayıs'ından Ağustos'una kadar artı-değer oranıyla kâr oranı arasındaki

[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 173.

[45] Karl Marx, *Kapital*, C. III. Moskova 1966, s. 7.

[46] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[47] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 179.

farkı koymak için *Kapital*'in ilerideki Üçüncü Cildinin III. Bölümünün temelini oluşturan (Kâr Oranının Artı-Değer Oranıyla İlişkisi) geniş hesaplarla uğraştı. 1876 Şubat ayı ortasında "Differansiyel Rant ve Toprağa Yatırılan Sermaye Üzerindeki Saf Faiz Olarak Rant" başlıklı kısa ama teorik olarak önem taşıyan, Engels'in *Kapital*'in sonradan basılan Üçüncü Cildinin XLIV. Bölümüne eklediği çalışmayı yazdı.

1870 Kasım'ından 1878 Temmuz'una kadar Marx "Para-Sermayenin Dolaşımı" başlıklı yazısını basılmak üzere hazırlamakla meşgul oldu. Bu yazı, şimdi *Kapital*'in İkinci Cildinin I. Bölümüdür. 1880 yılında III. Kitap için III. Kısmın yeni bir versiyonunu yazdı: "Kâr Oranının Düşme Eğilimi Kanunu", İkinci ve Üçüncü Ciltlerin öteki kısımları ve bölümleri üzerinde çalıştı.

Bununla birlikte 1870'lerin sonlarında ve 1880'lerin başlarında Marx nihai metnin hazırlanmasını kasıtlı olarak yavaşlattı ve bu "moratorium"un (borcun ödenmesini geciktirme ya da erteleme hakkı -ç.) nedenlerini bazı mektuplarında açıkladı. 10 Nisan 1879'da Danielson'a yazdığı mektubunda şunları söylüyordu: "*Birinci olarak*: Bugünkü İngiliz sanayi krizi doruk noktasına ulaşmazdan önce İkinci Cildi hiçbir şekilde yayınlamamam gerekiyor. Olgular bu sefer tekildir, birçok bakımlardan geçmişte olduklarından farklıdır...

"Bu yüzden, onları 'üretici bir şekilde', yani '*teorik olarak*' demek istiyorum, tüketmeye kalkmadan önce bugünkü olayların gidişatını olgunlaşma derecesine kadar gözlemek gerekiyor...

"*İkinci olarak*: Yalnızca Rusya'dan değil Amerika Birleşik Devletleri'nden edindiğim malzeme yığını da çalışmalarıma, bunları baskıya hazırlamak yerine devam etmem için hoş bir 'gerekçe' sağlıyor...

"*Üçüncü olarak*: Tıbbî danışmanım eğer 1874'teki durumuma ve bir iki saatlik çalışmanın ardından bitap düşüp devam edemez olduğum onu izleyen yıllara dönmek istemiyorsam 'işgücümü' önemli ölçüde kısaltmamı uyardı."[48]

Ölümünden az önce Marx, kızı Eleanor'dan *Kapital*'in elyazmalarını "bunlardan bir şeyler çıkarabilecek" olan Engels'e iletmesini istedi.[49]

Marx'ın en iyi dostu ve onun edebi eserlerinin yargıcı olan Engels bu, kendi bilimsel çalışmalarını aksatacak bile olsa, *Kapital*'in geride kalan elyazmalarını bir an önce baskıya hazırlamayı hakkı ve görevi olarak gördü. Yazarın İkinci Cilt için yazdığı elyazmalarını iki ayrı cilde: İkinci ve Üçüncü Ciltler, ayırdı. Ölen arkadaşına karşı duyduğu büyük saygı ile birleşen her zamanki alçak gönüllüğü ve sevgisiyle bunu "tamamen yazarının anlayışına uygun olarak" yapmaya uğraştı. Bunun mümkün olduğu her yerde "eldeki metinlerden birisini seçmeye" ve bunun ötesine geçmemeye dikkat etti.[50] Aslında özellikle III. Kitapta Engels'in yaptığı iş o kadar önemliydi ki onun editörlüğü altında yayımlanan *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltleri, Lenin'in de işaret ettiği gibi iki adamın ortak eserleri olarak kabul edilmelidir.

Engels Üçüncü Cilde son şeklini vermek için hemen hemen onyıl çalıştı. Bazı bölümlerini dip notlarıyla tamamladı. Ayrı metinleri birleştirmek için birçok pasaj getirdi; yazarının notlarını esas alarak IV. Bölüm için yeni bir metin yazdı. V. kıs-

[48] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[49] Karl Marx, *Kapital*, C. II, S. 5.
[50] Karl Marx, *Kapital*, C. II, S. 5.

mın bütününü üç kere gözden geçirdi ve Cilde bir önsöz ve bir tamamlayıcı parça ("Değer ve Kâr Oranı Kanunu" ve "Borsa Değişimi") yazdı.

II. kitap üzerindeki çalışması bunun kadar çaba gerektirmiyordu; ama gene de yorucu ve karmaşıktı. Baskıya hazırlanmış bulunan elyazmaları bile hemen basılamadı; çünkü bunların Marx'ın daha sonraki formülasyonlarına ve incelemelerine göre yeniden basılması gerekiyordu. Malzemelerin esasını oluşturan bütün de belirli bir üslup içinde kaleme alınmış değildi. 1865'ten 1870'e kadar yazılan dört elyazmasının ve 1877'de yazılan öteki dört yazmanın uyumlu bir tek bütün içinde birleştirilmesi gerekiyordu. Engels'in bunu yapması iki yıldan fazla bir zaman aldı.

İkinci Cilt 1885'te Üçüncü Cilt ise 1894'te basıldı. İkinci Cilde yazdığı önsözde Engels, Marx'ın II. ve III. kitapların eşi Jenny'ye ithaf edilmesini istediğini belirtiyordu.

Engels, eserin tarihsel-eleştirisel bölümü olan "Artı-Değer Teorileri"ni de *Kapital*'in Dördüncü ve sonuncu cildi olarak yazmaya niyetli idi ama bunu yapamadı.

Kapitalist Üretim Süreci

Marx'ın *Kapital*'i hazırlaması bütün bir hayatı almış olan eser ve Bilimsel Komünizmin başeseridir. Birinci Cildi kapitalist üretim sürecini ele alır. Cildin başında (Birinci Almanca baskının I. Bölümü ve daha sonraki baskıların buna denk düşen I. Kısmı) Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın birinci ve tek bölümünü "özetliyordu."

Marx, burada işe bir kere daha burjuva zenginliğinin elemanter hücresi, metanın çözümlemesi ile başlar. Bu kapitalist üretimin daha karmaşık ve daha üst düzeydeki çözümlemesi için hayati bir önkoşuldu. 2.000 yıldan beri insan soyu metayı, ilk bakışta basit bir şeymiş gibi görünen değerin formunu kavramaya uğraşıyordu. Bunun, yerine getirilmesi Marx'a nasip olan olağanüstü güçlüklerle dolu bir görev olduğu ortaya çıktı: Metaların kendine özgü özellikleri olan meta para da dahil olmak üzere, değerin formunun paraya varıncaya kadar çözümlenmesi Marx'ın en büyük bilimsel başarılarından birisidir. Değerin formunun çözümlenmesi Marx'ın sermayeyi çözümlemesindeki başarısını hazırlayan etken oldu.

Kapital'in Birinci Cildinin ana içeriği ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi, kapitalizmdeki egemen üretim ilişkisidir.

Meta üretiminin gelişmesiyle para sermayeye ve basit meta ekonomisi de ücretli emeğin sömürüsü üzerine kurulu kapitalist ekonomiye dönüşür.

Marx kapitalist sömürünün sırrını keşfetti ve Engels'in deyişi ile bulutsuz gökte çakan bir şimşek gibi artı-değerin gerçekten bilimsel bir teorisini ortaya çıkarttı. Klâsik burjuva iktisatçıları artı-değerin kökenini ya da gerçek doğasını hiçbir zaman açıklayamamışlardı.

Tıpkı, metanın kendisinin kullanım-değeri ile (belirli insan gereğini ve arzusunu giderme özelliği) değerin (bir üründe cisimlenen toplumsal olarak gerekli iş-zamanı) birliği olması gibi, meta üretimi sürecinin de iş süreci ile değerin yaratılması sürecini bir arada ifade etmesi gerekir. Bu kapitalist üretim olduğundan ötürüdür ki, değerin yaratılması aynı zamanda kapitalistin üretimi onu elde etmek için örgütlediği bir fazlanın da üretilmesini gerektirir (tazammun eder-implies). "Onun amacı

yalnızca kullanım-değeri değil, değer; yalnızca değer değil, aynı zamanda artı-değer üretmektir."[51]

Marx, işçinin sattığı ve kapitalistin satın aldığı şeyin burjuva iktisatçılarının sandıkları gibi emeğin kendisi değil işgücü ya da iş yapma yeteneği olduğunu keşfetti. Bu keşif kapitalist sömürü mekanizmasını kavramak için gerekli olan anahtarı sağlamakta ve Ricardo okulunun çözemediği sorunların birinin çözülmesine: Sermaye ile emek arasındaki değişim ve metaların değerlerinin emek tarafından belirlenmesi arasındaki bağın kurulmasına yardım etmektedir. İşgücü bütün öteki metalar gibi kullanım değerine ve değere sahiptir. İşgücünün kullanım değeri onun değer yaratma yeteneği, bunun da ötesinde işgücünün kendisinin sahip olduğu değerden daha büyük bir değerdir.

İşgücünün değeri, işçinin ve ailesinin varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli geçim araçlarının değeridir. İşgücünün değeri, bu özgül metanın üretimi ve bundan dolayı da yeniden üretimi için gerekli olan iş-zamanı tarafından belirlenir. İşgücünün para olarak değeri somut ekonomik duruma, belirli bir ülkedeki geleneksel hayat biçimine, işçi sınıfının örgütlenmesine, gücüne ve daha birçok etkene bağlı olarak işgücünün değeri etrafında dalgalanan ve çeşitli şekillere bürünen ücretle ifade edilir. Ücret yalnızca emeğin fiyatı olarak görünür; bu yüzden de sömürü sürecini gizler, sanki işçi emeğini satmış ve emeğinin karşılığı da bütünü ile ödenmiş gibi görünür ama aslında ücretler her zaman ücretli emek tarafından üretilen toplam değerin altındadır. İşçi iş-gücünün yeniden üretimi için gerekli araçların değerini işgününün belirli bir parçası (gerekli iş-zamanı) içinde üretir. İşgününün geriye kalan parçasını (artı iş-zamanı) işgücünün değerinin altında ya da üstünde bir ek değer ya da artı-değer yaratmakta kullanır.

Burjuva iktisadı sermayenin birikmiş emekten başka bir şey olmadığını, üretim araçlarından herhangi birisi olduğunu ilan ediyor ve bunu insan toplumunun varlığının ebedi koşulu olarak görüyordu. Marx bunun yanlışlığını kanıtladı ve üretim araçlarının ancak belirli koşullar altında yani, kapitalistlerin mülkü haline geldikleri ve ücretli emeği sömürmek için kullanıldıkları zaman sermaye olduklarını gösterdi. Bundan dolayı sermaye, tarihsel bir çerçevenin sınırları içerisindeki bir toplumsal ilişkidir.

Kapitalist sömürünün bilimsel olarak açıklanmasında canlı emeğin ve üretim araçlarının metaların değişiminde oynadıkları rollerin çözümlemesi büyük bir önem taşımaktadır. Klasik burjuva ekonomistleri sermayeyi yalnızca sabit (fixed) ve dolaşan (circulating) (mütedavil) sermaye olarak ayırmışlardı. Marx bu sınırlamayı reddetmedi; ama sermayenin artı-değerin üretiminde oynadığı rol açısından daha önemli bir sınıflandırma yaptı: Değişmez (constant) ve değişken (variable) sermaye. Üretim araçları hiçbir yeni değer üretmez, yeni değerin tek kaynağı canlı emektir. Canlı emek üretim süreci içinde üretim araçlarının değerini, bunların kullanıldıkları ölçüde yeni ürüne aktarır.

Marx'ın sermayeyi değişmez ve değişken olarak ayırması ücretli emeğin sömürüsünün derin bir çözümlemesini yapmasını ve artı-değerin yatırılan sermayenin bütününe değil de yalnızca değişken sermayeye oranı olarak, sömürü derecesinin niceliksel bir ifadesini bulmasını mümkün kıldı. Kapitalizm geliştikçe sömürü oranı

[51] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 186.

artma eğilimi gösterir; proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişkiler birbirine bağlı olarak derinleşir ve daha da keskinleşir.

Kapital'in Birinci Cildinde Marx, kapitalistin artı-değer oranını artırmak için kullandığı yolları tahlil eder. İki yol vardır: 1) Gerekli iş-zamanının büyüklüğünü sabit tutarak artı iş-zamanını, işgününü uzatmakla artırır (mutlak artı-değer); 2) İşgünü uzunluğunu sabit tutarak emeğin yoğunluğunu ve üretkenliğini artırır, böylelikle gerekli ve artı iş-zamanı arasındaki ilişkiyi kendi lehine değiştirir (nisbî artı-değer). Bunlardan birincisi kapitalist üretimin esas olarak elişi teknikleri ve emeğin nispeten ilkel örgütlenmesi üzerine kurulmuş olan ilk dönemlerinin ana karakteriydi; ikincisi ise kapitalist üretimin üst aşamalarının, üretimin teknik ve örgütsel koşullarının olgunlaşması ve işçi sınıfının gittikçe yükselen mücadelesinin burjuvaziyi işgününde bazı kısaltmalar yapmaya zorlamasıdır. Marx, işçi sınıfının daha kısa işgünü için yaptığı mücadeleyi resmedebilmek için birçok belgesel malzeme kullandı.

Ancak artı-değerde mutlak bir artış elde etmeye çalışan sermaye aslında daima işgününü uzatmaya ve işçiyi her iş saatinde daha fazla emek harcamaya, yani emeğini yoğunlaştırmaya zorlamaya çalışır. Sermayenin doymak bilmez iştihasını gemleyen tek şey "canlı makinelerin" fiziksel potansiyelleri ve onların hoşnutsuzluklarından duyduğu korkudur.

Marx esas olarak, o sıralar gelişmiş kapitalizmin klâsik ülkesi olan ve daha az gelişmiş ülkelerin geleceklerini temsil eden İngiltere'yi temel alan belirli bazı bölümlerde nisbi artı-değerin üretimi için kullanılan basit işbirliği, manifaktür ve geniş ölçekli üretimi -kapitalizmin gelişmesindeki üç aşamayı- da içeren yöntemler üzerine parlak bir tarihsel metin yazdı. Makinenin kapitalizmde kullanılmasının tarihsel koşullarının ve sonuçlarının özellikle ayrıntılı bir incelemesini yaptı. Makinelerin ve öteki teknik buluşların ve icatların işçinin sırtındaki yükü, ışçinin çalışmasını hafifletmemesi gerçeğini belirleyen şey en yeni ve en teknik bütün iş araçlarının erişmeyi amaçladığı hedeftir: Metaları ucuzlatmak, gerekli emeği azaltmak ve artı iş-zamanını uzatmak yani "soylu boşgezenler" için artı-değer üretmek üzere bir araç olarak hizmet etmek.

İşbölümünün ve makinelerin kapitalist kullanımının sonucu olan emeğin üretkenliğindeki artış işçilerin durumundaki genel bir kötüleşme ile birlikte gider. Kapitalist ülkelerde makineler işsizliğin artmasına ve büyük ölçüde iş kazalarına neden olurlar: emek yoğunlaşır monoton ve saçma bir hale gelir, sermayenin despotluğu artar ve kışla disiplini getirilir.

Manifaktürde işin hızı ve niteliği doğrudan doğruya işçiye, onun maharetine, tecrübesine, gayretine vb. bağlıdır. Fabrikada ise işin hızı herşeyden önce makinaya ve belirli teknolojik sürece bağlıdır. Bu yüzden Marx makina üretimi aşamasını emeğin sermayeye gerçekten bağlı olduğu bir aşama olarak görür. Makina ve makinalı sanayide kapitalizm kendine uygun bir maddi-teknik temel elde eder.

Kapitalist sömürünün ve artı-değer üretiminin özünü inceleyen Marx, kapitalist birikim sorununun yani artı-değerin sermayeye dönüşmesinin derinlemesine bir çözümlemesini yaptı.

Yeniden ve yeniden tekrarlanan her üretim süreci özünde bir yeniden üretim (reproduction) sürecidir. Kapitalist üretim süreci içinde işçi yatırılmış sermayeyi ürünün değeri içerisinde yeniden üretir ve bunun altında ya da üstünde bir artı-de-

ğer yaratır. Eğer artı-değer kapitalist tarafından tamamen tüketilmiş olsaydı süreç bir basit yeniden üretim süreci yani üretim sürecinin değişmeyen bir ölçek üzerinde tekrarı olurdu. Fakat genişletilmiş yeniden üretim ile uğraşmak, sermaye biriktirmek kapitalizmin kendi içinde vardır (mümdemiçtir-inherent).

İşçiler emekleri ile kapitalistlerin kişisel tüketimleri için gerekli olandan çok daha büyük oranlarda artı-değer yaratırlar. Artı-değerin bir kısmı sermayeye çevrilir ve üretimin ölçeğini genişletmekte kullanılır. Bunun sonucu olarak işçi yalnızca kapitalistin kişisel tüketim araçlarını yaratmakla kalmaz aynı zamanda sömürü arenasını genişletmek için ek araçlar da yaratır.

Sermaye birikimi ya da genişletilmiş kapitalist yeniden üretim, Marx'ın sermayenin değişmez ve değişken kısımları arasındaki, yani üretim araçlarının değeri ile ücretlerin toplamı arasındaki ilişkiyi dile getirmek istediği sermayenin organik bileşimindeki büyüme ile bir arada yürür. Geliştirilmiş makinaların üretime sokulması ve üretim tekniklerinin geliştirilmesi ile değişmez sermaye değişken sermayeden daha hızlı büyüme eğilimi gösterir; bu, işçi sınıfının artan sömürüsü ile sonuçlanır ve artı-değer oranını yükseltir.

Sermayenin organik bileşiminin büyümesi aynı zamanda işgücüne olan talepte nisbi bir düşüşe yol açar; çünkü bu talep toplam sermaye miktarı ile değil yalnızca sermayenin nisbi olarak azalmış olan değişken kısmı ile belirlenmektedir.

Malthus tarafından ileri sürülen "ebedî" ve "tabii" nüfus kanununun aksine Marx, kapitalizmde işleyen gerçek nüfus kanununu, geçişken (transient) ve büyük ölçüde kapitalizmin doğası tarafından belirlenen kanunu formüle eder.

Çalışan nüfusun bir kısmı nisbi fazla-nüfus ya da yedek sanayi ordusu denilen kesimi oluşturmak üzere üretimden dışarı atılır. İşsizlik, işçilerin maddi koşullarında aşırı bir dengesizliğe ve gelecekleri hakkında belirsizliğe neden olur; ücretlerin genel seviyesi üzerinde baskı yapar ve kapitalistlerin çalıştırdıkları işçilerin emeğini yoğunlaştırmalarını kolaylaştırır.

Bunun sonucu olarak sermaye biriktikçe burjuva toplumunun bir kutbunda zenginlik, lüks, asalaklık ve sömürücü sınıfların müsrif harcamalarında yükseliş olurken öteki kutupta emekçi halkın üzerindeki baskılar, sömürü, işsizlik ve hayatlarından duydukları güvensizlik gittikçe artar. "Toplumsal zenginlik, cari sermaye, sermayenin büyümesinin çapı ve işyapabilme yeteneği ve bundan ötürü proletaryanın mutlak kitlesi ve emeğinin üretkenliği arttıkça yedek sanayi ordusu da büyür. Sermayenin genişleme gücünü geliştiren nedenler onun eli altındaki işgücünü de aynı şekilde geliştirir. Bu yüzden yedek sanayi ordusunun nisbi kitlesi de zenginliğin potansiyel enerjisi ile birlikte artar. Ama bu yedek ordu aktif iş ordusuna nisbetle büyüdükçe de sefaleti emeğinin çektiği eziyetle doğru orantılı olan takviye edilmiş fazla-nüfus da büyür... *Bu, kapitalist birikimin mutlak genel kanunudur.*"[52]

Marx"ın keşif ve formüle ettiği kapitalist birikimin mutlak genel kanunu ücretli emekle sermaye arasındaki uzlaşmaz çelişkilerin anlaşılmasının teorik temelidir.

Marx'ın araştırmaları burjuva bilim adamlarının yaydıkları, sermaye birikiminin zenginliklerini kendi çalışmalarıyla biriktiren girişimci bireylerin gayretli çalışmalarının ve tasarruflarının sonucu olduğu görüşünü çürüttü. İlkel birikim sürecini ele alan özel bir bölümde Marx bunun dolaysız üreticilerin üretim araçlarından tama-

[52] Karl Marx, *Kapital*, C. I, S. 664.

men koparılmalarından ibaret olan, egemen sınıfların kaba kuvvet uygulamaları ile hızlanan bir süreç olduğunu gösterdi. Marx küçük ve orta köylülerin topraklarından nasıl zorla koparıldıklarını, köylerden sürülerek gelişen sanayi için nasıl bir ucuz işgücü yedeği haline getirildiklerini ayrıntılı olarak resmetti. Zenginlik bir yandan da sömürgelerdeki korkunç yağma ve haydutça kan dökme yolu ile birkaç kişinin ellerinde biriktiriliyordu. Marx ilkel sermaye birikimini tanımlarken "sermaye tepeden tırnağa kadar her gözeneğinden kan ve pislik damlayan bir nesne haline gelir"[53] diye yazıyordu.

Kapital'in Birinci Cildinin 24'üncü Bölümü[54] bütün incelemenin sonuçlarını özetler ve kapitalizmin geleceğine ve sosyalist devrimin kaçınılmazlığına ilişkin sonuçlar çıkartır. Kapitalist birikimin gelişmesi emeğin artan toplusallaşması demektir ve bu, kapitalizmin temel çelişkisini, üretimin toplumsal karakteri ile mülkiyetin özel şekli arasındaki çelişkiyi durmaksızın artırma eğilimi gösterir. Marx, kapitalist birikimin tarihsel eğilimi hakkındaki çözümlemesini proletaryanın zaferine olan sarsılmaz inancını dile getirerek bitirir: "Sermaye sahiplerinin sayısındaki sürekli eksilmeyle birlikte... kitlenin sefaleti, uğradığı baskılar, köleliği, düşkünlüğü ve sömürülmesi artar; fakat bununla birlikte sayısı durmaksızın çoğalan ve kapitalist üretim mekanizmasının bizzat kendisi tarafından disiplin altına alınan, birleştirilen ve örgütlendirilen sınıfın, proletaryanın isyanı da büyür. Sermayenin tekeli, kaynaklandığı ve birlikte geliştiği üretim tarzı üzerinde bir ayakbağı haline gelir. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması en sonunda kendi kapitalist kabukları ile uyuşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk çatlar. Kapitalist özel mülkiyetin ölüm çanları çalar. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilmişlerdir artık."[55]

Sermayenin Tedavül (Dolaşım) Süreci

Eserinin II. Kitabında (İkinci Cilt) Marx, sanayi sermayesini çözümlemeye devam eder; ama Birinci Cilt'te yaptığı gibi üretim süreci üzerinde durmak yerine dolaşım alanında sanayi sermayesi içinde formların ard arda gelişlerine ve bu süreç içinde yer alan metabolizme yakından göz atar.

I. Kısımda Marx, sermayenin değişimlerini (methamorphoses) ve devirlerini (circuits) çözümlemeye para-sermayenin devriyle başlar, bunun ardından üretken sermayenin ve meta-sermayenin devirlerinin çözümlemesiyle devam eder.

Bir kapitalist işletme, işleyişi içinde ücretli işçiler ve müstahdem tarafından belirli metalar üretilmesi için belirli üretim araçlarının (toprak, binalar, aletler, hammaddeler vb.) kullanımını gerekli kılar. Ne üretim araçları ne de ücretli işçilerin işgüçleri kendi içlerinde sermaye değildir. Ancak birbirleriyle birleştikleri zaman, ancak üretim araçları kapitalistlerin mülkü olduğu ve işçilerin ve çalışanların yaşamak için işgüçlerini onlara satmak zorunda olmaları halinde sermaye durumuna gelirler.

Artık üretim araçlarına ve işgücüne dönüşmüş olan para-sermaye, sermayenin

[53] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 760.
[54] İngilizce Baskıda XXXII. Bölüm.
[55] Karl Marx, *Kapital*, C.I, s. 763

üretim süreci içindeki bu iki maddi formunun bileşimi kendi biraraya gelişi içinde üretici sermayenin formunu oluşturur. Eğer üretim kesintisiz olarak sürdürülürse sermaye de sürekli olarak bu formun içinde bulunur

Üretim süreci içinde çoğalan sermayenin bütünü er veya geç metalara dönüşür ve meta-sermaye formuna bürünür. Bu formu içinde sermaye bir de özel devir icra eder (performs) meta-sermaye devri. Bu noktada kapitalist, üretilen metaları satma sorunu ile karşı karşıyadır. Metaların satışı kapitalistin harcadığı bütün sermayenin değerinin karşılığını temin etmelidir ve buna ek olarak ücretli işçiler tarafından üretilen artı-değeri de karşılamalıdır. Metaların satılmalarının koşulları ve kendine özgü özelliklerinin açıklanması Marx'ın II. Kitap'taki çözümlemelerinin başlıca yanlarını oluşturmaktadır.

Marx'dan önce hiç kimse sermayenin devirlerini bütün şekilleri içerisinde ve bütün ayrıntıları ile birlikte incelememişti. Sermayeyi üretim ve dolaşımın bir birliği olarak, sermaye-değerin zaman ve mekân içinde, bir şekilden ötekine, bir büyüklükten (magnitude) ötekine, daha büyük bir büyüklüğe doğru sürekli hareketi olarak ilk sergileyen oydu. Bunun çok büyük bir önemi bulunuyordu; çünkü Marx'ın da dediği gibi sermaye "ancak bir hareket olarak anlaşılabilir, duran bir şey olarak değil."[56]

Marx'ın sermayenin her üç devrini (para, üretim ve meta) ayrı ayrı ve bir arada çözümlemesinin bir başka dikkate değer yanı da bu çözümlemenin sermayenin hareketindeki derin çelişkileri göstermesidir.

Sürekli hareket toplumsal sermayenin bütünün karakteridir. Ancak bu hareket içinde metaların fiyat ve değerlerinde sürekli olarak kısmi ve genel buhranlar ve devrimler patlak verir. Bazı kapitalistler aşırı para-sermayeye sahipken diğerleri bunun yokluğundan mahvolurlar; kimileri durmaksızın üretir ve üretimlerini genişletirlerken kimileri de makinalarının boş durmaktan paslandığını görürler. Metalar kütlesi pazar bulamaz, çürür ve değer kaybeder; kimi zaman da kitleler tatmin edilemeyen taleplerinin sıkıntısını çekerlerken imha ediliverir. Kimi işçiler aşırı çalışmadan bıkkınlık getirirken kimileri de işsizliğin ıstırabını çeker. Marx bunun ve diğer olguların rastlantı olmadıklarını, sermayenin tam özünün gerekli ve zorunlu sonuçlarını oluşturduklarını söyler.

Sermayenin her devri belirli bir zaman aralığı alır. Bu dönem ne kadar sürerse sürsün objektif olarak iki kısma ayrılır: Üretim zamanı ve dolaşım zamanı.

II. Kısım'da Marx, sermayenin devretmesinin ayrıntılı bir çözümlemesini yapar. Kapitalist için sermayesini devretme yalnızca eski özgün şeklinde değil, değeri artmış olarak geri alacağı sermayeyi yatırma zamanıdır. Her seferinde çeşitli kapitalistler için sermayenin devretme zamanı dolaşım zamanının ve üretim zamanının toplamına eşittir. Devretme zamanı üzerindeki değişiklikler yatırılan sermayenin büyüklüğü, artı-değerin yıllık kitlesi ve kapitalist üretim ve dolaşım süreci üzerinde gerçek bir etki yapar.

Üretim süreci içinde sabit sermaye değerinin çeşitli kısımları farklı şekillerde metalara aktarılırlar. Böylelikle hammaddeler tam anlamıyla tüketilmiş olur ve bunların değerlerinin bütünü sınai artığın değeri de dahil olmak üzere üretilen me-

[56] Karl Marx, *Kapital*, C.I, s. 108

taların değerine eklenir. Halbuki hammeddeleri işlemek için kullanılan makinaların değeri üretilen metaların değerine ancak aşındıkları ve yıprandıkları kadar eklenirler. Metalar satıldığı zaman kapitalist hammaddelerin bütününün değerini makinalarınsa yalnızca üretim süreci içinde tüketilmiş olan kısmının değerini geri alır. Değişmeyen sermayenin bütününün, sermaye-değerin dolaşımı ve devretmesi bakımından sabit ve dolaşan sermaye olarak ayrılmasının nedeni budur.

Marx üretim araçlarının sabit ya da dolaşan sermaye olmasının yalnızca bunların değerlerinin metaya yavaş yavaş mı yoksa birden mi, kısmen mi yoksa tamamen mi aktarıldığına, bağımlı olduğunu ortaya koyan ilk kişiydi.

Kapitalistin işgücüne harcadığı değişken sermaye, değişmeyen sermayenin dolaşan sermayeyi oluşturan kısmından, hiçbir zaman devretmesi bakımından farklılaşmaz. Bunun sonucu olarak dolaşan sermaye değerin ve artı-değerin üretilmesinde farklı roller oynayacak olan fakat sermayenin dolaşım sürecinde sanki tek bir bütünmüş gibi görünen iki kısımdan oluşur. Bu, kapitalist üretimin sömürücü karakterinin gizlenmesine artı-değerin üretilmiş malların satılması sırasında dolaşım alanında ortaya çıktığı yanılgısını yaratarak yardımcı olur. Burjuva iktisatçılarıkapitalist sistemin savunularak haklı çıkarılması için bu aldatıcı görünümden yararlanırlar.

Sermayenin bir bütün olarak devretmesini ve özgül olarak da onun sabit ve dolaşan bileşenlerini çözümlerken Marx, sermayenin devretmesinin kapitalist üretimin çeşitli dallarında ve alanlarında oynaması gereken rolün sermayenin sabit ve dolaşan sermaye olarak bölünmesinin maddi üretim ve kapitalistlerle işçilerin durumları üzerinde yaptığı kesin etkinin bilimsel bir açıklamasını yaptı.

Çeşitli nedenlerle geçici olarak ya da hepten bir yana bırakılabilinecek bireysel üretimden farklı olarak toplumsal üretimin bütünü her zaman süreklidir. Sermayenin, içerisinde yeniden üretildiği koşulların çözümü İkinci Cildin en önemli teorik sorununu oluşturur.

Toplumsal üretimin düzenini Marx'tan önce çözümlemeye çalışan ilk ekonomist Fizyokrat Quesnay'di. *Tableau économique*'i belirli bir değeri temsil eden yıllık üretimin basit yeniden üretimi, yani aynı ölçekte üretimi mümkün kılacak bir şekilde dağıtıldığını gösterir. Ancak Quesnay, emeğin yalnızca o alanda değer ve artı-değer ürettiğini farzederek, yalnızca tarımı bir üretken alan olarak kabul ediyordu. Quesnay ve okulu, kapitalist yeniden üretimi gelişmiş sanayi üretimi temeli üzerinde ve genişliğine topyekûn toplumsal işbölümü üzerinde çözümlemiyorlardı.

Marx çözümlemesine basit yeniden üretimi, metayı, ve toplam toplumsal üretimin değer yapısını (structure) açıklayarak başlar. Metaların toplumun yıllık ürününü oluşturan birikimi de doğal şekli içinde iki büyük bölüme ayrılır. Birinci bölüm üretici tüketime geçmesi gereken en azından geçebilen üretim araçlarından oluşur. İkinci bölüm kapitalist sınıfın ve işçi sınıfının bireysel tüketimine giden tüketim maddelerinden oluşur. Buna göre toplumsal üretimin bütünü iki geniş bölüme ayrılır: Üretim araçlarının üretimi ve bireysel tüketim maddelerinin üretimi. Bu ayrımın büyük bir metodolojik önemi vardır ve yalnızca kapitalist üretim tarzı için değil bütün öteki toplumsal üretim ve yeniden üretimler için de geçerlidir.

Her iki bölümde de tüketilen değişmeyen sermayenin değeri bütünü ile yıllık üretiminin değerine aktarılır.

Yıl boyunca işgücü yeni bir değer üretir ve bunu tüketilen değişmeyen sermaye-

nin değerine ekler. Kapitalistler tarafından işgücü karşılığı olarak harcanan değişken sermaye sadece yıllık ürünün değerinde yeniden üretilmekle kalmaz, artı-değerin büyüklüğü tarafından çoğaltılır. Yıllık ürünün değeri içinde ücretli işçiler tarafından yaratılan yeni değerin toplam büyüklüğü ürünlerin sayısına ve kapitalist sömürünün derecesine bağlıdır.

Bundan dolayı toplam yıllık ürünün toplumsal üretimin her iki bölümündeki değeri, tüketilen değişmeyen sermaye (c) değişken sermaye (v) ve artı-değer (s)'den oluşur. Marx'ın işaret sistemi içinde bu c + s + v'den oluşur.

Marx'ın büyük bilimsel başarısı toplumsal üretimin her iki bölümünün içinde ve bu bölümlerin kendi aralarındaki değişim oranlarının ve koşullarının açıklığa kavuşturulmasıdır. Marx değişimin şemalarını çıkarttı ve toplumsal üretimin, bunun sonucu olarak da sürekli yeniden üretimin gerçekleştirilmesi için gerekli olan toplumsal üretimin her iki bölümündeki ürünün bileşenlerinin değer ve maddi içeriği olarak nisbî büyüklüklerini belirtti. Marx ürünün işçilerin ve kapitalistlerin bireysel tüketimlerine giden kısmının ve üretici sermayenin unsurlarının oluşturulması için kullanılan kısmının toplumsal üretim süreci içerisinde nasıl denkleştirileceğinin yolunu gösteren ilk kişiydi.

Marx sürekli yeniden üretim için gerekli olan ideal oranları belirledi; ama bununla da kalmayarak kapitalizmde bu oranların gerçekleşemeyeceğini ve pratikte çeşitli oransızlıkların, kısmi ve genel aşırı üretim krizlerinin ve parasal krizlerin kaçınılmaz olarak ortaya çıkacağını gösterdi. Kapitalist yeniden üretim mekanizması öyledir ki sürekli oransızlıkların ve belirli aralıklarla ortaya çıkan dalgalanmaların önüne geçemez. Kapitalist ekonominin içsel dengesi ancak tesadüfi ve anarşik gelişmenin toplam süreci içinde sürekli olarak gözden kaybolan bir hareket olarak varolabilir.

Marx'ın toplumsal yeniden üretime egemen olan kanunlar üzerindeki araştırması işçi sınıfının pratikteki devrimci propagandası bakımından ve Marx'ın takipçilerinin, kapitalizmin "otomatik çöküşü"nü ya da "kendi kendini katletmesi"ni öngören zararlı küçükburjuva teorilerine ve kapitalizmin "ebedi zenginliği"ni ve "uyumlu gelişme"sini savunan uzlaşmacı teorilere karşı sürdürdükleri savaş bakımından muazzam önem taşıyordu. Tamamen Marx'ın toplumsal sermayenin yeniden üretimi teorisinden çıkarttığı sonuçlara dayanan Lenin, Kapitalizmde iç pazarın halk kitleleri sefalete mahkûm olurlarken nasıl geliştiğinin canlı ve açık bir tasvirini çizdi. Bunun yanı sıra Lenin, Marx'ın toplumsal yeniden üretim teorisinin sosyalist ve komünist bir toplumun inşasında taşıdığı büyük önemin altını da durmaksızın ısrarla çiziyordu. Bireysel tüketim maddelerinin üretimine kıyasla üretim araçlarının üretiminin gelişme önceliği genişletilmiş yeniden üretimin gerekli bir koşulu ve kanunudur.

Bir Bütün Olarak Kapitalist Üretim Süreci

Kapital'in Üçüncü Cildi kapitalist üretim biçiminin bütünü üzerindeki teorik çözümlemeyi tamamlar. Marx burada kapitalist üretim sürecini üretim ve dolaşımın kendi içinde tutarlı (coherent) bir birliği olarak inceler.

Bir bütün olarak toplum ölçeği üzerinde kapitalist sınıfın çeşitli kesimlerinin çıkarları farklı bakımlardan dile getirilir. Sanayi, nakliyat, tarım, ticaret ve bankalar

arasında "güneşte bir yer" elde etmek için ücretli işçilerden sızdırılan artı-değerden daha büyük bir pay elde etmek için sürekli bir mücadele vardır. Özgül çıkarların bu labirent gibi çok yanlı birliği içinde, üretim araçlarının sahibi olan sınıfı bölen ve parçalayan içsel çelişkiler içerisinde insanın yolunu bulması ve her büyük kapitalist grubunun öteki kapitalist gruplarına ve işçi sınıfına göre sahip oldukları yerlerin ve kısımların neler olduğunu keşfetmesi ve göstermesi hiç de kolay bir iş değildir. Marx'dan önce burjuva iktisatçıları bunu yapmaya muktedir olamamıştı.

Marx, Üçüncü Ciltte *Kapital*'in ilk iki cildinin içeriğine dayanarak sermayenin, içlerinde kapitalist toplumun yüzeyine çıktığı ve herkesin görebileceği şekilde iş gördüğü somut sermaye tiplerinin ve şekillerinin nasıl belirdiğini ve sürekli olarak belirmeye devam ettiğini gösterir. Bu, sermayenin çeşitli tipleri ve şekilleri ile kapitalistler arasındaki doğal bağlantıyı, üretimin ve dolaşımın her geniş alanının ve bundan ötürü de bütün somut karmaşıklığı içerisinde kapitalist üretim biçiminin oynadığı özel rolü ve gelecekteki gelişmesini o güne kadar ilk olarak açıklığa kavuşturuyordu. "Bu kitapta ele alındıkları biçimde sermayenin çeşitli şekilleri, böylelikle adım adım farklı sermayelerin birbirleri üzerindeki etkileri içinde, rekabet içinde ve üretimin unsurlarının kendi alelade bilinçleri içerisinde toplumun yüzeyinde büründükleri şekle doğru yaklaşırlar."[57]

Marx, metaların değerlerinin pazar fiyatlarına nasıl dönüştürüldüklerini, işçi tarafından yaratılan artı-değerin bütünününün kapitalistlerin kârlarına nasıl dönüştürüldüklerini, bu kârın çeşitli kapitalistler arasında belirli oranlar içerisinde nasıl pay edildiğini ve bu paylaşmanın sonucu olarak farklı kâr oranlarının (artı-değer kitlesinin sabit ve değişken sermayenin toplamına olan oranı) farklı sermaye yatırımı alanları içerisinde herhangi bir kapitalistin belirli sermayesi için genel ortalama kâr oranına nasıl dönüştürüldüklerini göstermekle işe başlar. Marx'tan önce, iktisatçılar değer kanununun nasıl olup da eşit ortalama kâr oranını yaratmak için işlediğini anlayamamışlardı. Bu kanunun işleyişinden zorunlu olarak aynı değerde olan ve aynı sayıda müstahdem ve işçi kullanan ve aynı şekilde sömürüp, aynı şekilde işgücü karşılığı olarak ödeme yapan iki sermayenin bütün öteki devretme koşulları eşit olduğu takdirde sahiplerine eşit kâr getirecekleri sonucu çıkar; ama eğer bu sermayeler farklı sayıda işçiyi ve müstahdemi farklı derecelerde sömürüyor iseler (biri az, biri çok) aynı değer kanununa uygun olarak eşit kâr üretemez ve bu nedenle de eşit kâr sahibi olamazlar.

Bununla birlikte günlük kapitalist pratik oldukça farklı birşeyi açığa çıkarır. Gerçekte eşdeğerli sermayeler sömürdükleri canlı emek miktarı ne olursa olsun aynı kârı getirirler. Bu, metaların değerlerinin ve satış fiyatlarının harcanan canlı işgücü tarafından metalarda cisimlenen toplumsal olarak gerekli emek tarafından belirlenmediği görünümünü yaratır ve bu görünümü sürekli korur. Bundan dolayı, bu görünüm eğer yüzeysel değeri ile ele alınacak olunursa, emek-değer teorisi yanlıştır ve değer kanunu pratikte sürekli olarak ihlal edilmektedir.

Marx'ın emek-değer teorisi üzerindeki araştırmaları farklı organik bileşimleri olan eşdeğerli sermayelerden eşdeğerli kârın oluşmasının gerisinde yatan mekanizmanın parlak bir açıklamasını sağlamaktadır.

[57] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 25.

Her kapitalist ve her sektörel kapitalist grubu şu ya da bu işletmeye, üretimin şu ya da bu alanına yatırılmış bulunan bütün sermayenin her parçasına bir bütün olarak toplumda yaratılan artı-değerin (ya da kârın) mütekabil bir parçasının düşmesini sağlamaya uğraşırlar. Marx, sermayenin organik bileşiminin bütün toplumsal sermayenin organik bileşimine özdeş olduğu üretim dallarında metaların satış fiyatlarının kendi gerçek değerleriyle çakışacağını matematiksel bir kesinlikle kanıtladı. Diğer bütün dallardaysa metaların satış fiyatlarının değerlerinden sapması gerekir. Nispeten geniş bir değişmeyen sermaye (sabit ve dolaşan) payı olan bazı dallarda metaların fiyatları değerlerinden fazla olacaktır. Toplumsal ortalamadan daha aşağı bir sermaye bileşimi olan ötekilerdeyse metaların fiyatları değerlerinden aşağıda olacaktır. Bu fiyatların toplamı bütün bu toplumsal üretimin değerini para olarak ifade eder. Bununla birlikte fiyatlar doğrudan doğruya kelimenin gerçek anlamında değer ile değil onun değiştirilmiş şekli olan üretim maliyetinin ve ortalama kârın toplamını oluşturan üretim fiyatı tarafından düzenlenir.

Kapital'in Üçüncü Cildi kapitalist rekabetin içsel mekanizmasının ayrıntılı bir incelemesini içermekte ve değerlerin üretim fiyatlarına dönüştürülmelerinin nedenlerini açıklığa kavuşturmaktadır. Üretim fiyatı metaların pazar fiyatlarını belirleyen büyüklüktür ve etiket fiyatlarının çevresinde dalgalandığı merkezi oluşturur.

Burjuva ekonomistler de üretim fiyatını ele almışlardı; ama hiç biri üretim fiyatlarıyla değer arasındaki ilişkiyi incelememiş ve yalnızca dış görünüşte uyuşmaz olan bu iki kategori arasındaki yakınlığı göstermemişlerdi. Bunu başaran Marx oldu.

Çeşitli okullara dahil burjuva iktisatçıları kâr oranının kapitalizmin ilerlemesi ile neden düşme eğilimi gösterdiğini açıklamak için de sonuçsuz çabalara girişmişlerdi.

Marx, kâr oranının artı-değer oranının başka bir şekle dönüşmesinden başka bir şey olmadığını gösterdi. Yıllık kâr miktarı bütün toplum ölçeğinde artı-değer kitlesiyle çakışır. Bununla birlikte genel yıllık kâr oranı her zaman yıllık artı-değer oranından daha düşüktür. Bütün öteki koşullar eşit olduğu takdirde üretimde kullanılan ve tüketilen değişmeyen sermaye arttıkça kullanılan değişken sermaye azalacak, kâr oranı artı-değer oranından daha düşük olacaktır. Toplam toplumsal sermayenin organik bileşiminin durmaksızın yükselmesinin, kapitalizmin içinde bulunan bu eğilimin genel kâr oranının sürekli olarak düşmesine yol açmasının nedeni budur. Aynı zamanda, bazı etkenler kâr oranının düşmesi üzerinde karşı etkide bulunurlar, ilkin ve herşeyden çok 1) emek sömürüsünün artan yoğunlaşması, 2) değişmeyen sermayenin unsurlarının ucuzlaması, 3) açık ve gizli işsizlik, 4) dış ticaretin aşırı gelişmesi ve ucuz işgücü sömürüsü için sömürgelere sermaye ihraç edilmesi. Kâr oranlarının düşmesi kanununun yalnızca bir eğilim doğasında olmasının nedeni budur.

Üçüncü Cilt, sermayenin ticarette, kredide, para dolaşımında ve tarım da büründüğü özgül tiplerin ve şekillerin ayrıntılı bir incelenmesini içermektedir. Okura daha önce takdim edilmiş olan sanayi kapitalistlerine ek olarak tüccarların, bankerlerin, büyük çiftçilerin ve toprak sahiplerinin canlı bir görüntüsü getirilmektedir. Bunların karşısında işçi sınıfının çeşitli kesimleri ve her kapitalist grubunun karşısında ayrı ayrı yer alan sanayi işçileri, tarım işçileri, hizmetlerde çalışanlar vb. grup grup saflaşırlar. Marx, toplumsal artı-değerin sermayenin özgül şekillerine tekabül eden özgül kısımlara ve şekillere bölünmesini de çözümler.

Marx'ın İkinci Cilt'te gösterdiği gibi sermayenin bir kısmı ya meta ya da para olarak dolaşım içerisinde kalır. Sanayi sermayesinin gelişmesiyle bunun ticari faaliyeti (metaların alım satımına giren işlemlerin hacmi) durmaksızın büyür ve bununla birlikte kapitalist harcamaların ve sermayenin meta şeklinde dolaşımına giden kısmı da gittikçe büyür. Ticari sermaye kâr üretmez, fakat dolaşım maliyetini düşürdüğünden ve sanayi sermayesi için yararlı ve gerekli bir fonksiyon icra ettiğinden ötürü sanayi sermayesinin kârı, üzerinde hak iddia eder. Ortalama kâr sanayiciler ve tüccarlar arasında sermayelerin miktarına göre pay edilir ve bu iki türlü kâr yaratır: Sınai kâr ve ticari kâr.

Kredi ile meta alıp satarak ve nakit paralarını birbirine ödünç vererek sanayi ve ticaret kapitalistleri borçlu ve alacaklı olarak iş görürler. Kapitalizm ilerledikçe kapitalist sınıf içerisindeki işlemlerin ve parasal ilişkilerin ölçeğinde durmaksızın büyüme olur; ve bu kapitalizmin kredi ve banka sisteminin ayrılmasına ve gelişmesine yol açar. Eski tefecilerin ve küçük faizcilerin yerine sahneye modern bankerler çıkarlar.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte sınırsız, aşırı para-sermayenin bulunabildiği bir özel pazar ortaya çıkar. Para-sermayenin kredi ve bankacılık sistemi aracılığıyla yoğunlaşması ve merkezileşmesi sermayenin sanayi ve ticaret içinde yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecini yoğunlaştırır ve bankerlerin alacaklılarının, aktif kapitalistlerinin işlerine karışmasını ve fırsatı çıktığı zaman da onların işletmelerinin kısmen ya da tamamen sahibi haline gelmelerini mümkün kılar. Para-sermayenin birikmesi ve hareketlenmesi geniş borsa şirketlerinin ortaya çıkmasına, hisse ve tahvilat borsalarını spekülatif işlerin döndüğü merkezlere ve kapitalistlerin birbirlerini dolandırdıkları yerlere döndürerek tahvilat, stok ve öteki "teminat"larda borsa ticaretinin gelişmesine yol açar. Bunların hepsi devlet aygıtının yozlaşması ve sanayi sermayesinin ve büyük bankerlerin çıkarlarına teslim olmasıyla sonuçlanır.

Üçüncü Cilt, kapitalist toplumdaki artı-değerin ve kârın somut şekillerinin önceki incelemelerinin mantıken tamamlanması olan artı-kârın toprak-rantına dönüşmesini de inceler. Marksist rant teorisi kapitalizmin tarımdaki özgül gelişmesini gösterir ve sanayi proletaryasına kapitalizmi ortadan kaldırma mücadelesinde müttefiklerinin kimler olduğunu göstererek kır proletaryasının ve köylülüğün durumuna gerçekten ışık tutar.

Bütün doğal zenginlikleri ile birlikte toprak, insan emeğinin evrensel nesnesidir. Bütün toplumsal üretim toprak üzerinde varolur ve gelişir. Herhangi bir emek ürünü insanın ihtiyaçlarının tatmini için uyarlanmış bir doğal özden başka bir şey değildir.

Esas olarak kapitalist tarımı inceleyip ardından toprağın, toprağın minerallerinin, suyunun, ormanlarının vb. doğrudan kullanıldığı diğer üretim kollarına geçen Marx, doğal kaynakların kapitalistler tarafından vahşice sömürülmelerini lanetliyordu. Kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesi toprakta özel mülkiyeti ortadan kaldırmaz, onu yalnızca değiştirir. Toprak mülkiyetinin tekeli, tarihsel bir önkoşuldur ve kapitalist üretim biçiminin değişmez temelidir. Artı-değerin özgül bir şekli olarak kapitalist toprak rantı bu tekelin ekonomik ifadesidir.

Marx, rantın iki ana şekli arasında bir ayırım yapar: Differansiyel rant ve mutlak rant.

Differansiyel rant daha elverişli üretim koşullarında yürütülen çiftçilik işlemlerinden elde edilen ortalama kârın altındaki ya da üstündeki kâr fazlasıdır.

Kır kapitalistlerinin artı-kârı ekonomik işlemlerinin bir nesnesi olarak toprak üzerindeki tekelleriyle bağlantılıdır. Aynı daldaki kapitalistler arasındaki rekabet onların metaları için, en iyi ya da ortalama değil en kötü tarım alanlarının üretim fiyatıyla düzenlenen pazar fiyatlarının oluşmasına yol açar. Bu, daha verimli toprak parçaları üzerinde differansiyel rant şeklini alan artı-kâr elde edilmesini mümkün kılar.

Marx, kapitalizmde mutlak toprak rantının oluşmasının mümkün olduğunu ispat eden ilk kişiydi. Mutlak toprak rantı toplumun toprak sahiplerine yalnızca sahiplik etiketine sahip bulundukları için ödemek zorunda bulunduğu bir haraçtan başka bir şey değildir. Topraklarını kiraya verenler ve toprak sahipleri hiçbir şekilde tarımsal üretimi örgütlemeden ve üretime katılmadan "kendi" topraklarından faiz kuponu kesen bir cins rantiyedirler. Tarımdaki sermayenin organik bileşiminin düşüklüğünden ve emeğin üretkenliğindeki düşüklükten ötürü tarım ürünlerinin değerleri ve üretim fiyatları ortalama olarak sanayi ürünlerinin değerlerinden ve üretim fiyatlarından fazladır; ama zamanla toprağın özel mülkiyet tekeli, rekabet yolu ile tarımsal ürünlerinin fiyatlarının toplumsal üretim fiyatı düzeyine düşürülmesini imkânsız kılar. Tarımsal ürünlerin yüksek değeri ile öteki metaların üretim fiyatları arasındaki fark mutlak rantı oluşturur.

Mutlak rantın varlığı kapitalist üretim için bir gerekli koşul değildir. Tam tersine artı-değerin ve sermayenin bir kısmını asalak bir sınıfın (toprak sahibi aristokrasisinin) ellerine aktararak bu üretimin gelişmesini aksatır. Toprağın millileştirilmesi talebi özünde burjuvazinin çıkarınadır ve eğer burjuvazi topraktaki özel mülkiyete saldırmaktan kaçınıyorsa bu yalnızca bu cinsten bir saldırının bütün üretim araçlarındaki özel mülkiyet esasına karşı bir zincirleme isyan reaksiyonunu başlatacağından ötürüdür.

Burjuva iktisatçıları toprak sahiplerinin bu karşılıksız kazançlarının doğasını açıklayamamışlardı. En iyileri olan Ricardo ve Smith bile rantın hareketini nihai olarak doğa kanunlarının işleyişine indirgediler ve böylelikle kapıyı kapitalizmin savunulmasına aralık bıraktılar. "Azalan iadeler kanunu" Ricardo'nun hatalı rant teorisi ile beslenen dogmaların en yaygınlarından birisi haline geldi. Marx'ın rant teorisi üzerinde durdukları zemini burjuvazinin savunucularının ayaklarının altından kaydırdı.

Kapital'in Üçüncü Cildi kapitalizmde, gidişatı içinde köyüler arasından kimilerinin mahvoldukları, kimilerininse zenginleştikleri kesintisiz bir sürecin bulunduğunu, orta ve küçük köylülerin o pek sözü edilen "sağlamlık"larının yalnızca burjuva hayal gücünün bir icadı olduğunu, zira toprağı işleyenlerin asıl kitlesinin belleri bükülünceye kadar çalışmaya mahkûm olduklarını, mahva ve toptan fukaralığa karşı hiç bir garantilerinin bulunmadığını da gösterir.

Üçüncü Cild'in son sayfalarında Marx, burjuva üretim ve dağıtım biçiminin belli bir olgunluk aşamasına eriştiği zaman yerini yeni ve daha yüksek bir biçime terkettiğini yazar. Üretim ve dağıtım biçimlerinin bu, tarihsel olarak ard arda dizilişleri "üretimin maddi gelişmesi ile toplumsal şekli arasındaki... bir çatışma"[58] üzerine

[58] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 884.

kurulmuştur. Marx'ın kapitalist süreci bir bütün olarak incelemesi sosyalist devrimin gerekliliğine yeni ve daha ayrıntılı kanıtlar getiriyordu.

Artı-Değer Teorileri

Marx 1861-1863 elyazmalarının *Artı-Değer Teorileri*'ni içeren bölümlerine hiçbir zaman yeniden başlayamadı, çünkü büyük eserinin bu kısmını mükemmel bir hale sokacak zamanı hiç olmadı.

Marx'ın *Teoriler*'i kapitalist oluşum kanunlarının burjuva iktisatçıları tarafından açıklanması üzerine tarihsel bir incelemedir. Bu inceleme burjuva ekonomi politiğinin evrimini burjuva toplumunun kendi evrimini, içsel çelişkilerinin gelişmesinin bir yansıması olarak görür. Marx'ın, temelin üstyapıyı nasıl etkilediğini, kapitalist gerçekliğin ideolojik alanda özellikle iktisat bilimi alanında nasıl yansıdığını açıklığa kavuşturması gerekiyordu. Marx'ın ekonomi politik tarihini eleştirel olarak çözümlemesi *Kapital*'in ilk üç cildindeki teorik araştırmasının kilit taşıdır.

Bu çözümleme, kapitalizmdeki ekonomik ilişkilerin özüne daha derin bir bakışla bakılması için de gerekiyordu. Marx daha sonraları şöyle yazmıştı: "Ben kendim *Kapital*'e kamu oyuna yansıtıldığının tam aksi bir yoldan (üçüncü, tarihsel kısımla) başladım."[59] Marx burada "öznenin teorisinde ustalaşmak için onun tarihini bilmek gerekir" diyen Hegel örneğini izliyordu.

Artı-Değer Teorileri'ne başladığı zaman Marx tarihsel eleştirel malzemeyi eserinin çeşitli teorik kısımları arasında dağıtmak niyetindeydi; fakat 1861-1863 elyazmalarını yazarken bu niyetinden vazgeçti ve tarihsel kısmın tümünü tek bir özel bölümde bir araya getirmeye karar verdi.

Artı-Değer Teorileri Engels'e göre "Ekonomi politiğin eleştirisel çözümlemenin iliği ve özüdür"[60] bir artı-değer teorisidir. Marx artı-değer teorisinin herhangi bir burjuva iktisatçısının ve ekonomi politik okulunun değerlendirilmesinde hayati bir önemi olduğu görüşündeydi.

Artı-Değer Teorileri'nin ilk kısmı esas olarak artı-değer teorisinin gelişmesine yaptıkları katkıları Smith gibi, değer kanunu temeli üzerinde emek ve sermaye arasındaki değişim konusuna bağlanan ekonomistleri ele alır. II. Kısım, Ricardo'nun teorisi merkezi nokta olmak üzere ortalama kâr ve üretim fiyatı, rant ve krizler ile ilgilenir. Üçüncü kısımsa Ricardo'dan sonraki burjuva ekonomi politiğini inceler.

Birinci kısım Fizyokratlar okuluna bir bakışla başlar, bu doğal bir başlangıçtır, çünkü Marx onlara "*sermayenin ve kapitalist üretim biçiminin* (Petty vb. arizi değil *ilk metodolojik açıklayıcıları olarak*"[61] büyük değer verirdi. Onlar emek ve sermaye arasındaki değişimi değer kanunu temeli üzerinde çözmek için ilk adımı atanlar ve artı-değerin kökeni sorununu değişim alanından üretim alanına ilk aktaranlardı.

Smith, artı-değer teorisini formüle etmede Fizyokratlardan çok ileri gitti. Ona göre değer, ürettiği kullanım değerleri ne olursa olsun herhangi bir toplumsal emek tarafından yaratılır. Smith'in artı-değeri Fizyokratlar gibi yalnızca rant şeklini almış olarak değil, kâr ve faiz şeklini almış olarak da görmesinin nedeni budur. Fakat

[59] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 307.
[60] Karl Marx, *Kapital*, C. II, s. 2.
[61] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 39.

Smith, değeri bir genel kategori, işçinin karşılığı ödenmemiş emeğinin bir ürünü olarak kabul etmesine rağmen (Marx, Smith'in "artı-değerin gerçek kökeninin farkına varmış olduğu"nu[62] söylüyordu) bunu kârla karıştırmaktadır. Bu ise onun işgücünü bir meta olarak incelemediğini ve bundan dolayı sermaye ve ücretli emek arasındaki değişim sorununa bilimsel bir çözüm getirmeyi başaramadığını gösterir. Smith'in yaptığı, bir başarı olduğu söylenebilecek olan şey kapitalist üretim biçimi içinde emekle sermaye arasındaki değişim içerisinde değer kanununun aslında kendi karşıtına dönüştüğü gerçeğini ortaya koymasıdır. Bununla birlikte bir meta olarak işgücü sorunundan habersiz olduğu için bu problemi çözemedi.

Kapitalist toplumda üretken olan ve olmayan emek sorunu, emek ve sermaye arasındaki değişim problemiyle yakından bağlıdır. Çeşitli burjuva ekonomi politik okullarının (Merkantilistler, Fizyokratlar ve Adam Smith) kapitalizmde üretken emeğin ölçütü sorununa yaklaşımları onların artı-değerin kökeni ve emekle sermaye arasındaki değişim hakkındaki görüşleriyle belirleniyordu.

Artı-Değer Teorileri, kapitalist toplumda ve kapitalist anlamda üretken emeğin artı-değer üreten emek olduğu görüşüne tam bir gerçeklik kazandırdı.

Kapital'in Marx'ın kendi artı-değer teorisini ortaya koyduğu ilk üç cildinde, Marx artı-değeri kendi saf şekli içinde ele almakla işe başlar ve ancak ondan sonra (Üçüncü Bölümde) artı-değerin kapitalist toplumun yüzeyinde ortaya çıkan dönüşmüş şekillerini inceler. *Artı-Değer Teorileri*'nde Marx ve öteki ekonomistlerin eserlerinde bulduğu artı-değerin dönüşmüş şekillerinden yola çıkmak ve ondan sonra bunların gizledikleri artı-değer teorisinin unsurlarını göstermek zorundadır. Böylelikle Ricardo'nun teorisini incelerken Marx, Ricardo'nun rant ve üretim fiyatı teorisini ele alarak işe başlar; çünkü Ricardo için artı-değer yalnızca ortalama kâr ve rant olarak gönünür.

Marx'ın kendi rant teorisinin özellikle mutlak toprak rantı teorisini incelediği *Artı-Değer Teorileri*'nin ikinci kısmının merkezi olmasının nedeni budur. Marx'ın rant teorisi Smith ve Ricardo'nun her ikisinin de değerlerin ve üretim fiyatlarının özdeş olduklarını kabul etmekte yanıldıklarını kanıtlıyordu.

Artı-Değer Teorileri Kapital'in Üçüncü Cildindeki rant çözümlemelerinin esaslı bir tamamlayıcısıdır. Marx, tarımdaki iki tekel cinsinin (özel toprak sahibinin tekeli ve kapitalist çiftçinin tekeli) ve kapitalizm de toprağın millileştirilmesinin bu çerçeve içerisinde tarımın kapitalist çizgi üzerindeki ilerlemesini yavaşlatan ayakbağlarından kurtulmasına yardımcı olan bir burjuva tedbiri olduğu görüşünü işler. Bundan sonra da mutlak rantı da içerse differansiyel rantı da içerse tarımsal ürün fiyatının tekel fiyatı olmasının gerekliliğini göstermeye devam eder. Marx tarım dallarının kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki, her iki tekel cinsini de kısmen ya da tamamen geriletme eğilimi gösteren çelişkilere çok dikkat gösteriyordu.

Artı-Değer Teorileri'nin birçok sayfası ekonomik krizlerin nedenlerini ve bir potansiyel krizin "gerçeklik" haline geldiği koşulları incelemektedir.

Soyut kriz imkânı ürünlerin değişiminin basit meta şekli içerisinde ve paranın bir ödeme aracı olması fonksiyonunun içerisinde saklıdır; ama bunun gerçekleşmesi için gelişmiş kapitalist bir üretim biçiminin çelişkilerinin ortaya çıkması zorunludur. Burjuva zenginliği kullanım değerlerinin bir toplamından ibaret değildir ve

[62] Karl Marx, *Artı–Değer Teorileri*, Kısım I, Moskova 1969, s. 80.

burjuva üretim biçimine egemen olan kullanım değeri değildir. Tersine burjuva zenginliği değişim değerlerinin bir toplamıdır ve burjuva üretim biçimine egemen olan değişim-değerleridir, Marx, "burjuva üretimi zenginliğin üreticiler için" yani işçiler için "üretilmesi değildir" ve "burjuva zenginliğinin üretilmesi bolluğun, ihtiyaçların ve lüksün onları üreten insanlar için üretilmesinden oldukça ayrı bir şeydir"[63] diyerek bunun altını çizer. Üretici güçler geliştikçe kullanım değeri ile değer arasında pazar için üretilen meta ile para arasında, alım ile satım arasında, üretim ile tüketim arasında, sermaye ile ücretli emek arasında bulunan çelişkiler gittikçe büyür. Burjuva üretim biçimi dağıtımın özgül bir kısıtlamasını gerektirir (implies), halbuki kapitalist temel üzerindeki üretim sanki hiç böylesine içsel bir kısıtlanma yokmuşcasına gelişme eğilimi gösterir. Bu çelişme içinde "krizlerin en derin ve en gizli nedenleri"[64] yatar. Bu krizler çelişmenin geçici ve zorunlu çözümüdürler.

Teoriler'in ilk ve ikinci kısımları esas olarak burjuva ekonomi politiğinin ilerleyişi kökenlerinden en uç noktalarına kadar (Ricardo'nun teorisini) çözümlediği halde üçüncü kısım burjuva iktisat biliminin proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesi keskinleştikçe nasıl bayağılaştırıldığını gösterir.

Marx, Ricardo'cu burjuva ekonomi politik okulunun dağılmasına atıf yaparak ilkin ve herşeyden önce Ricardo'nun teorisini formel mantığın terimleri ile ortaya koymaya çalışan James Mill'in görüşlerini çözümler. Ricardo'nun teorisindeki çelişkiler kapitalist gerçekliğin hakiki çelişkilerini yansıttığı halde Mill gerçekliğin kendisi ile değil bunun Ricardo'nun teorisinde ifade edilişiyle ilgileniyordu. Ricardo'nun çelişkilerini gidermek için de Mill tamamen formel, şifahi tartışmalarla yetiniyordu.

Artı-Değer Teorileri'nin sonuncu bölümü vulgar ekonomi politiğini sınıfsal ve epistemolojik (bilgi bilimsel) köklerini ortaya çıkarmakta, klasik ve bayağı ekonomi politik arasındaki esas farklılıkları vurgulamakta ve bayağı sosyalist görüşleri sert bir şekilde eleştirmektedir. Bütünü, içinde ifade edildiği şekillerin çeşitliliği ile karıştırmaksızın "iç bağlantıyı kavramaya çalışan"[65] klasik burjuva ekonomi politiğinin aksine vulgar ekonomistler genellikle kapitalist gerçekliğin sahte olgularını yeniden üretirler. Vulgar ekonomi politiğin belirleyici özlelliklerinden birisi klasik ekonomi politikten beslenmesi ama kendisinin hiçbir şey yaratamamasıdır. O, ilerlemek yerine geriler ve sınıf mücadelesi keskinleştikçe giderek uzlaşmacı olur.

Ricardo'nun sosyalist takipçileri burjuva toplumunun açık eleştirisi ile ortaya çıkıp proletaryayı savunurlarken, Ricardo'dan sonraki bazı burjuva iktisatçılarının kapitalist üretim biçiminin kesin bir kavranışını kazanmış oldukları bir gerçektir. Ancak onlar görüşlerini burjuva temellerinin üzerine çıkarabilmeye muktedir değillerdir.

Artı-Değer Teorileri burjuva iktisat düşünüşünün çeşitli okullarına ve sistemlerine tamamen objektif bilimsel ve gerçek parti yaklaşımının dikkate değer bir örneğidir. Burjuva ekonomi politiğinin bugün, Marx'ın sergilediği doğmaları cilalayıp sık sık ortaya sürmeye çalıştığı göz önüne alınırsa Marx'ın burjuva iktisat teorilerini eleştirisinin hiçbir bakımdan tarihten bir yaprak olmadığı, tersine özünde burjuva

[63] Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Kısım III, Moskova 1971, s. 55.
[64] Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Kısım III, s. 84.
[65] Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, Kısım III, s. 500.

savunucularının eski kavramlarını yeni, modernize edilmiş versiyonlarının sergilenmesi için keskin bir kılıç olduğu görülür.

Kapital'de Komünizm Sorunları

Marx, *Kapital*'inde kapitalist üretim biçimini bir bütün olarak tarih tarafından belirlenmiş olan, bundan dolayı toplumun gelişmesinde tarihsel bakımdan geçici olan, er veya geç bir başka sistemin, komünist sistemin yerini alacağı bir aşama olarak gördü. Kapitalizmi sert bir şekilde eleştiren ve geleceğin toplumu hakkında acayip tasarılar sunmuş olan ütopik sosyalistlerin aksine Marx, Kapitalizmin gelişmesindeki en derin eğilimlerin çözümlenmesinden organik olarak çıkarttığı bir komünizm tanımı getirdi. Marx geleceğin ayrıntılı bir görünümünü çıkartmış değildir (zaten çıkartmazdı da) fakat onun komünizm hakkındaki görüşleri bu oluşumun bazı temel özellikleri hakkında bir düşünce verir ve odak noktası kapitalizmden komünizme geçiş olan içinde yaşadığımız çağ bakımından muazzam önem taşır.

Üretici güçlerin kapitalist üretim ilişkileri çerçevesi içinde gelişmesi kapitalizmin temel çelişkisi (yani üretimin toplumsal karakteri ile mülkiyetin özel şekli arasındaki çelişki) ve onun, toplumsal üretim anarşisi, vahşi rekabet, periyodik ekonomik krizler, bilimsel ve teknik başarıların insanlığın çıkarına kullanılacak yerde yıkıcı amaçlarla kullanılması gibi kaçınılmaz görünümleri tarafından engellenmektedir.

Kapitalizmin içinde gelişen üretici güçler kendi toplumsal kabukları ile, kapitalist üretim ilişkileri ile uyuşamazlar. Kapitalist üretim biçiminin bizzat kendisi, kendi kaçınılmaz çöküşünün maddi koşullarını üretir. Bununla birlikte komünizme geçiş kendiliğinden gerçekleşmez. Bunun için devrimci eylem, kapitalist sınıfın egemenliğinin devrimle yıkılması ve siyasal iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi gerekir. Marx'ın ekonomi teorisinden çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi, komünist üretim biçimini kapitalist üretim biçiminin yerine geçirebilmek için bir proleter sosyalist devrimin gerekli olduğudur. Marx ve Engels eğer geçerli koşullar sağlanırsa devrimin "tamamen barışçı ve yasal yollardan" gerçekleştirilebilmesinin mümkün olduğunu gösterdiler. Böyle bir imkân sözgelimi Britanya Adaları'nda mümkün olmasına rağmen Marx, "İngiliz egemen sınıflarının 'kölelik taraftarı bir isyan'a kalkışmaksızın bu yasal ve barışçı devrime boyun eğeceklerini"[66] ummadığını eklemeyi de ihmâl etmedi.

Sosyalist devrim başlıca üretim araçlarında toplumsal mülkiyeti yerleştirecekti; böylelikle de üreticiler ile, artık emekçi halka yabancı olmaktan çıkacak olan üretim koşulları arasındaki birliği yeniden inşa edecekti. Komünist toplumun temel ilkesi ve başlıca amacı "her bireyin" her bakımdan ve özgürce gelişmesidir. Bu da "toplumun bilinçle yeniden örgütlenmesini"[67] gerekli kılar.

Kapital'in Birinci Cildi'nde Marx, komünist toplumun, dağıtımın henüz yapılan işle uygunluk içerisinde bulunduğu bir aşamasının tanımını getiriyordu. "Şimdi gözlerimizin önüne, değişme yoluyla, işlerini ortak üretim araçları ile yapan, içinde bütün farklı bireylerin işgüçlerinin topluluğun birleşik işgücü olarak bilinçle kullanıldığı bir özgür bireyler komününü getirelim... Komünümüzün toplam üretimi bir

[66] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 5.
[67] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 592, C. III, s. 88.

toplumsal üretimdir. Bunun bir kısmı yeni üretim araçları olarak iş görür ve toplumsal ürün olarak kalır. Fakat başka bir kısmıysa komün üyeleri tarafından geçim araçları olarak tüketilir. Bu kısmın üyeler arasında dağıtılması bundan dolayı gereklidir. Bu dağıtımın biçimi toplumun üretici örgütlenmesi ve üreticilerin eriştikleri tarihsel gelişme derecesi ile değişecektir. Biz her bireysel üreticinin geçim araçlarındaki payının, onun iş-zamanı tarafından belirlendiğini farzedeceğiz; ama bunu yapmamız yalnızca metaların üretimi ile bir paralellik çizebilmek içindir. İş-zamanı bu durumda ikili bir rol oynayacaktır. İş-zamanının belirli bir toplumsal plâna göre oranlanması yapılması gereken çeşitli işler ve komünün çeşitli ihtiyaçları arasında uygun bir orantı sağlar. Öte yandan da ortaklaşa işin her birey tarafından yaratılan parçasının ve bireysel tüketim için üretilen toplam üründeki payının ölçüsü olarak iş görür. Tek tek üreticilerin, hem emekleri hem de emeklerinin ürünleri bakımından toplumsal ilişkileri bu durumda çok basittir ve algılanması mümkündür ve bu yalnızca üretim bakımından değil dağıtım bakımından da böyledir."[68]

Toplumun sosyalist dönüşümü kapitalist ekonominin kanunlarının yerine ekonominin objektif ekonomik kanunlar temeli üzerindeki rasyonel yönetimini, bilinçli toplumsal denetimi ve toplumsal üretimin bir bütün olarak, bilerek ve isteyerek toplumun çıkarına düzenlenmesini gerektirir.

Üretimin çeşitli dalları arasında toplumsal emeğin bilinçli ve rasyonel dağıtımı komünist toplumun en önemli işlevi ve özelliği olacaktır. "Ancak üretimin toplumun gerçekten belirleyici denetimi altında bulunduğu her yerde toplum, belirli maddelerin üretiminde kullanılan toplumsal iş-zamanının hacmi ile bu maddeler tarafından tatmin edilecek ihtiyaçların hacmi arasında bir ilişki sağlayabilir."[69] Böyle bir ilişkinin kurulması toplumsal ihtiyaçların göz önüne alınmasında ve toplumsal emeğin sarfiyatında yüksek bir standardı gerektirir.

Komünist toplumda emek "evrensel" olacak ve ancak bunun bir sonucu olarak iş günü kısalacak ve boş zamanlar uzayacaktır. İş-zamanı sadece toplumun bütün üyelerinin artan ihtiyaçlarının tam anlamıyla tatmin edilmesi için genişletilmiş yeniden üretimin gerçekleştirilmesi ihtiyacı ile düzenlenecektir.

Komünizmde artı-emek (standart bireysel ihtiyaçların altındaki ve üstündeki emek) üretici emeğin gerekli bir bileşeni olarak ortaya çıkacaktır. Gerekli emekle artı-emek arasındaki ayırımlar belli bir dereceye kadar resmi (conventional) olacaktır; çünkü artı-emek komünist toplumun işçileri için en az kendi gerekli emekleri kadar gerekli olacaktır. Marx, komünist üretim biçimindeki gerekli emek kategorisi içine emeğin "ihtiyat ve birikimi için bir fon"[70] oluşturan kısmını da dahil ediyordu.

Gerekli emeğin kendi sınırlarını genişletmeye zorunlu olmasının bir nedeni de işçilerin hayat koşullarının o güne kadar hiç olmadığı kadar zenginleşmesi ve hayati ihtiyaçlarının ölçülemeyecek kadar çoğalmasıdır. Marx, komünist bir toplumdaki yeniden üretimin başlıca özelliklerini gözden geçirdi ve kapitalist genişletilmiş yeniden üretime hükmeden, emeğin topumsal şeklinden değil de emek sürecinin maddi koşullarından kaynaklanan esas olarak komünist üretim biçiminde de geçerli olduğunu ortaya koydu.

[68] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 78–79.
[69] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 187.
[70] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 530.

Toplumsal üretimin iki bölüme ayrılması (üretim araçlarının üretimi ve tüketim maddelerinin üretimi) bu bölümlerin kendi içlerindeki ve birbirleri arasındaki temel ilişkiler gibi varlığını aynen koruyacaktı. Toplumsal üretimin I. Bölümü içindeki sermaye hareketini inceleyen Marx, bu hareketin "üretim kapitalist değil de toplumsallaşmış olsa bile"[71] vuku bulacağını önemle belirtti. Temel fonları ayni olarak karşılama ihtiyacı, maddi ihtiyatların biriktirilmesini ya da Marx'ın özel nisbi aşırı üretim dediği şeye sahip olunmasını gerektirir. Komünist toplumda "bu cinsten bir aşırı üretim (overproduction) toplumun kendi yeniden üretiminin maddi araçları üzerindeki denetime aynen bağlıdır" çünkü bu herşeyin ötesinde "kazaların ve doğa güçlerinin sebep olduğu olağanüstü yıkımı karşılama"[72] imkânı yaratır. Marx, toplumsal yeniden üretimin bir yanı olarak uzun vadeli sermaye yatırımlarına da büyük önem verir ve komünist toplumun üretim dallarında mutlaka gerekli olan ama yararlı sonuçlarını hemen vermeyen emeğe, üretim ve geçim araçlarına ne kadar yatırım yapabileceğini herhangi bir zarar ve ziyana neden olmaksızın "önceden hesaplama"sının gerekliliğini de bu çerçeve içerisinde ele alır.[73]

Komünizm emeğin maddi üretim içindeki doğasını da derinden değiştirecektir. İnsan kişiliğini sakatlayan kapitalist işbölümünün bir kurbanı olan "kısmi işçi"nin yerini her bakımdan gelişmiş insan alacaktır. Üreticilerin kendi ortak denetimleri altındaki emeğin kendisi de mantıksal ve gerçekten özgür bir hale gelecektir; ama gene de emeğin maddi üretim içinde tuttuğu yer "bir gereklilik alanı" olarak kalacaktır. Özgürlüğün alanı gerekli emeğin sınırlarının dışında ancak onun temelinde ortaya çıkacaktır. "Gerçekte özgürlüğün alanı, ihtiyaçların ve dünyevi endişelerin belirlediği emeğin bittiği yerde başlar; böylelikle eşyanın doğası içerisinde özgürlük hakikî maddi üretim alanının dışında bulunur. Uygar insan da aynı vahşinin ihtiyaçlarını tatmin etmesi, hayatını koruması ve yeniden üretmesi için Doğa ile boğuşmak zorunda olması gibi, Doğa ile boğuşmak zorundadır; bunu, bütün toplum şekilleri ve mümkün olan bütün üretim biçimleri içinde yapmak zorundadır.

İnsanın gelişmesiyle bu fiziksel ihtiyaçlar alanı, ihtiyaçlarının bir sonucu olarak genişler; ama aynı zamanda bu ihtiyaçları tatmin eden üretici güçler de çoğalır. Bu alandaki özgürlük ancak toplumsallaşmış insanda, Doğayı değiştirmelerini ve Doğa tarafından değiştirilmelerini mantıksal olarak düzenleyen, Doğanın kör güçleri gibi Doğa tarafından yönetilmeyip onu kendi denetimleri altına alan ve buna en elverişli koşullar altında, en az enerjiyi harcayarak, kendi insancıl doğalarına en layık bir şekilde erişen ortak üreticilerde oluşabilir. Fakat bu gene de bir gereklilik alanı olarak kalır. Bunun ötesindedir ki insan enerjisinin kendi içinde bir son olan gelişmesi, gerçek özgürlük alanı başlar. Bununla birlikte gerçek özgürlük alanı ancak bu gereklilik alanını temel alarak tomurcuklanabilir. İş-gününün kısalması bu özgürlük alanının başlıca önkoşuludur."[74]

Daha kısa bir iş-günü üretkenliğin artmasını gerektirir. Maddi değerleri üreten emeğin üretkenliğinin yükselmesi boş vakit çerçevesinin genişletilmesini mümkün kılacak ve bu da kendi payına bütün faaliyetlerin doğası üzerinde esaslı bir etki ya-

[71] Karl Marx, *Kapital*, C II, s. 428.
[72] Karl Marx, *Kapital*, C. II, s. 473, 181.
[73] Karl Marx, *Kapital*, C II, s. 218-219.
[74] Karl Marx, *Kapital*, C III, s. 820.

pacaktır. Boş zaman bireyin kendi esas mesleki çalışması ile mutlaka çakışması gerekmeyen bir alandaki mantıksal faaliyeti için de harcadığı zamandır. Serbest, boş vakit en sonunda ortak üreticiler toplumundaki zenginliğin ve gelişme düzeyinin gerçek ölçüsü haline gelecektir.

Kapital gelecekteki çocuk eğitimi ve aile ilişkileri hakkında büyük bir değer taşıyan düşünceleri içermektedir. Marx, bu çağda (geleceğin komünizminde) "belirli bir yaşın üzerindeki her çocuğun üretici çalışmayı, yalnızca üretimin etkenliğine bir katkıda bulunma metodu olarak değil, tam olarak gelişmiş insanlar yaratmanın tek yöntemi olarak öğrenim ve jimnastikle birleştireceği bir eğitim"in olacağını söylüyordu. Marx, "hem teorik hem pratik teknik öğretimin"[75] geleceğin okullarında, alması gereken yeri alacağına inanıyordu. Buna şunu da ekliyordu: "Üretim süreci içinde olduğu gibi ev işleri alanının dışında da kadınlara, gençlere, her iki cinsiyetten çocuklara önemli bir yer veren modern sanayi, ailenin daha yüksek bir şekli için ve cinsiyetler arasındaki ilişkiler için yeni bir ekonomik temel yaratır"[76] Kapitalizmde işçinin ailesinin toplumsal üretim alanı içerisine sokulması "yozlaşma ve köleliğin ahlaksızlık yayan kaynağı" oldu ama komünist toplumda bu gerekli olarak insancıl gelişme"nin[77] bir kaynağı olacaktır.

Böylece özgül olarak kapitalizmin kanunlarını ele alan *Kapital*'inde Marx, komünist sistemin bazı esas özelliklerini tanımlıyor ve her zamanki derinliği ve kesinliği ile komünist sistemin bazı kanunlarını formüle ediyordu.

Kapital'in Metodu ve Bilim Karşısındaki Önemi

Marx'ın *Kapital*'i en yüce sınavdan, zamanın sınavından geçmiştir. Vardığı başlıca bilimsel yargılar hayat tarafından doğrulanmıştır. Tarihin uzun yıllarının yargıları Marx'ın *Kapital*'inde kullandığı güçlü bilimsel metodunun, mantığının, yani Marx'ın kendisinin büyük eserinin "*bileşimi*"nden "iç tutarlılığı"ndan[78] sözederken kasdettiği şeyin üzerine daha da güçlü bir ışık tutmuştur.

Daha 1857 ve 1858'lerde Marx'ın ekonomi teorisinin ilk tutarlı sergilenişini yaparken malzemeyi hangi metodla işleyeceği sorunuyla karşı karşıyaydı. 1857-1858 ekonomi elyazmasının girişinde Marx, ekonomi araştırma metodunun temel ilkesini formüle etti ve 1858 başlarında Engels'e yazdığı mektupta bir gün diyalektik üzerine özel bir eser yazmayı umduğunu söyledi. "Eğer böyle bir eser için zaman bulabilecek olursan Hegel'in keşfettiği, ama aynı zamanda da esrar perdesine büründürdüğü metoddaki akli unsuru ortalama insan zihninin 2 ya da 3 kitap forması içinde kavrayabileceği şekle sokmayı çok isterdim."[79] *Kapital*'in Birinci Cildi'nin yayımlanmasının ardından Marx, niyetini bir kere de Joseph Dietzgen'e anlattı: "Ekonomi yükünü sırtımdan attıktan sonra bir 'Diyalektik' yazacağım".[80] Ama metodu üzerine, özel bir bilim olarak diyalektik mantık üzerine bir eser yazmaya hiç-

[75] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 484–488.
[76] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 489–490.
[77] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 490.
[78] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 183.
[79] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 29, s. 260.

bir zaman zaman bulamadı. Fakat bize *Kapital*'in mantığını bıraktı, Lenin'in de, "Eğer Marx arkasında bir '*Mantık*' (büyük harfle) bırakmadıysa bile *Kapital*'in *mantık*'ını bıraktı... *Kapital*'de Marx... mantığı, diyalektiği ve materyalizmin bilgi teorisini tek bir bilime uyguladı... ki bu da Hegel'de bulunan değerli herşeyi alıp daha ileri götürüyordu."[81] derken kasdettiği şey buydu. Bu, Marx'ın başyapıtındaki genel metodoloji ilkelerinin evrensel öneminin en derinlemesine değerlendirilişidir.

Kapital'in metodu Marx'ın ilk defa 1840'larda formüle etmeye başladığı diyalektik materyalizmin ve tarihsel materyalizmin temel önermelerinin hepsini kendisinde toplar. Marx *Kapital*'in Birinci Cildi'nin (24 Ocak 1873'deki) ikinci baskısına yazdığı sonsözde şunları söylüyordu: "Benim diyalektik metodum Hegelci diyalektikten yalnızca farklı olmakla kalmaz onun tam tersidir de. Hegel'e göre... İdea adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci bütün gerçek dünyanın yaradanıdır, gerçek dünya ise 'İdea'nın yalnızca dışsal, olgusal şeklidir. Bende ise tersine idea, insan aklı tarafından yansıtılan ve düşünce şekillerine aktarılan maddi dünyadan başka bir şey değildir."[82]

Hegel, hareketin evrensel şekillerinin kapsamlı bir sunuluşunu yapmıştı. Marx'ın, büyük düşünürün bir tilmizi olarak adlandırılmasının nedeni buydu. Fakat Hegel'in diyalektiği, çözümlemesinin nesnesi düşüncenin kendi-gelişmesi, düşüncenin kendini doğaya bırakması ve ruhun hareketi içinde kendini-algılaması olduğundan ötürü bir esrar perdesine büründürülmüştü. Marx, Hegel'in düşünüşündeki bu temel sakatlığın farkına vardı ve Hegel'in diyalektiğini ayakları üzerine, gerçek, canlı ilişkilerin maddi temeli üzerine oturttu. *Kapital*'in Birinci Cildinin yazılmasından az sonra Marx şunu vurguluyordu: "Benim araştırma metodum Hegel'in metodu *değildir*; çünkü ben bir materyalistim, Hegel ise bir idealist. Hegel'in diyalektiği herhangi bir diyalektiğin temel şeklidir; ama yalnızca o mistik şekli içinden çekilip çıkarıldıktan *sonra*; ve *benim* metodumu onunkinden ayıran şey de kesinlikle budur."[83]

Bununla birlikte *Kapital*'in metodu diyalektiğin belirli genel kategorilerinin somut denenmiş malzemeye basit bir şekilde uygulanması değildir. *Kapital*'in mantığı somut araştırmanın yükümlülüklerine ilişkin olarak ortaya çıkarılan ekonomi politik metodudur. Marx bilimsel algılamanın evrensel metodolojisi olarak materyalist diyalektiğe yaslandı ve burjuva sisteminin çelişkili özünü açığa çıkarmak (dissect) için olağanüstü zenginlik ve çeşitlilikte somut metodlar dizisi yarattı.

Kapital, kapitalizmin ekonomik sistemi içinde çıplak gözle görülen ve görülmeyen olguları doğru olarak yansıtan geliştirilmiş ve kendi içinde tutarlı bilimsel kategoriler sistemidir. *Kapital*'in mantığının kanunları ve metodoloji ilkeleri aynı zamanda öteki sosyo-ekonomik oluşumlara da uygulanabilir. Aslında bunlar ekonomi politiğin çerçevesinin çok ötesine taşan daha geniş bir öneme sahiptirler. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde şunları söylüyordu: "Burjuva toplumun diyalektiği Marx'ta diyalektiğin yalnızca belirli bir durumudur".[84]

Marx'ın *Kapital*'inde geliştirdiği ve kullandığı araştırma metodu en başta ekono-

[81] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 38, s. 319.
[82] Karl Marx, *Kapital*, C. 1, s. 19.
[83] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 538.
[84] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 38, s. 361.

mi politiğin özgül metodudur. Fakat tek bir bilimin metodu da olsa bu yalnızca söz konusu bilimin mantıksal aygıtının özgüllüğünün değil daha büyük bir şeyin, yani böyle bir teorik düşünüşün genel özelliklerinin, gerçekliği kavramanın başlıca şekillerinden birisi olarak bilimin de ifadesidir. *Kapital* bütün bilimler için bir konunun çözümlenmesinin, konunun kendisini meydana getiren parçalara indirgenişinin ve daha sonra bunların bütün canlı ve karmaşık çeşitlilikleri içinde somut bir bütün olarak biraraya getirilmesinin bir örneğidir.

Bir bütün olarak kapitalizme ve kapitalist ekonominin her kategorisine *tarihsel olarak yaklaşım* kapitalist üretim biçiminin diyalektik incelenme metodunun başlıca ifadelerinden birisidir. Marx bu üretim biçimini ve onun bütün unsurlarını kesintisiz bir hareket süreci içinde olarak, kökenleri, gelişmeleri ve kaçınılmaz çöküşleri içinde inceler. Kendinden öncekilerin, kapitalizmi değişmez ve ebedi bir şey olarak gören klasik burjuva iktisatçılarının aksine Marx, kapitalist üretim biçimini tarihsel olarak inceliyordu. *Kapital*'in Birinci Cildine yazdığı önsözde burjuva toplumunun "katı bir kristal" değil, durmaksızın değişen bir organizma olduğunu önemle belirtiyordu. Aynı cilde yazdığı sonsözde de benzer bir düşünceyi dile getiriyordu.

Marx, *Kapital*'inde metalarla başlayarak burjuva toplumunun bütün kategorilerinin çözümlemesine tarihsel yaklaşımı sürekli olarak uygular. Değer-şeklin kökenini ve gelişmesini, para-şeklin meydana gelişini ve paranın sermayeye çevrilmesini ekonomi politik tarihinde ilk olarak o inceler ve değer kanununun özgül tarihsel doğasını ve basit meta üretiminde ve kapitalizmde değer kanununun değişen işleyişini açıklığa kavuşturur.

Burjuva toplumunun kategorilerinin, hem elemanter ve hem de en karmaşık kategorilerinin tarihsel karakterini ortaya koyan Marx, kapitalist üretim biçiminin toplumsal üretimin ebedî ve doğal şekli olamayacağını; bu üretim biçiminin tarihsel bakımdan geçici olduğunu ve bunun sonucu olarak da bu üretim biçiminin kanunlarının hiçbir bakımdan doğa kanunlarıyla eşdeğerli olamayacağını gösteren delilleri üretir. Marx'ın geleceğin toplumunun bazı temel özelliklerini tahmin etmesini mümkün kılan şey, kapitalizmin incelenmesine getirilen bu tarihsel yaklaşımdı.

Kapitalist üretim biçimini diyalektiğin ışığında inceleyen Marx, gelişme teorisinin bütün kanun ve kategori dizilerini nicelikten niteliğe geçiş, zıtların mücadelesi ve birliği, inkârın inkârı kanunlarını; nitelik, nicelik ve ölçü; öz, görünüş ve suret; içerik ve şekil; içsel ve dışsal; neden ve sonuç; gereklilik ve şans; imkân ve gerçeklik; tikel, özgül ve evrensel; soyut ve somut; tarihsel ve mantıksal, vb. kategorilerini uyguladı. İncelediği konunun yani kapitalist üretim biçiminin objektif diyalektiğini göstermek ve aynı zamanda konuya uygun bir araştırma metodu, yani algılamanın mantığı ve teorisi olarak diyalektiğini ortaya çıkarmak yükümlülüğü ile karşı karşıyaydı. Hegel'den miras aldığı bilgi malzemesine dayanan Marx, Hegel'in formüle edip geliştirdiği bütün diyalektik kanunlarını ve kategorilerini yeniden işledi. Marx'ın diyalektik metodun sağladığı bütün araçlar silsilesini iyice kavraması onun somut ekonomik malzeme içindeki dayanaklarını bulmasını mümkün kıldı. Tarihsel materyalizmin burjuva toplumsal oluşumuna uygulanması nasıl bu kavramın bilimsel bir temel üzerine oturtulan bir teoriye dönüşmesini sağlamışsa, diyalektik materyalizmin kapitalist üretim biçimine uygulanması da aynı bunun gibi bu araştırma metodunun evrenselliğinin en sonunda bilimsel bir gerçekliğe kavuşturulmasını sağladı. Diyalektik metod olmasaydı kapitalizmi incelemek imkân-

sız olurdu; çünkü Engels'in dediği gibi diyalektik en üst hallerde, yani en karmaşık olguların incelenmesinde kullanılabilecek tek inceleme metodudur. Metayı (araştırmasının temel unsurunu) ele alırken Marx, niteliksel yan (kullanım-değeri) ile niceliksel yan (değer) arasında bir ayırım yapar. Gelişmeleri ve karşılıklı dönüşümleri, niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşmeleri kanununa bağlı olan para-sermaye ve bütün ekonomik kategorileri nitelik ve nicelik açısından incelemeye ondan sonra girişir. Böylelikledir ki, bu diyalektik kanunun bilinmesi gerçek ekonomik süreçlerin anlaşılmasına imkân verir. Niceliğin niteliğe dönüşmesi kanunun çarpıcı örneklerinden birisi paranın sermayeye ve bunun sonucu olarak da basit meta üreticisinin kapitaliste dönüşmesidir. Marx, sermaye olarak iş görebilmesi için belirli bir değerler asgarisinin (para) bir üreticinin elinde birikmesi gerektiğini, üreticinin kapitalist olabilmesi için de aynı şeyin gerekli olduğunu gösterir. Şöyle özetler: "Burada, aynı doğa bilimlerinde olduğu gibi Hegel'in (*Mantık*'ında) keşfetmiş olduğu salt niceliksel değişikliklerin belirli bir noktadan sonra niteliksel değişikliklere dönüşeceği kanununun doğruluğu gösterilmiştir."[85] 22 Haziran 1867'de Engels'e yazdığı mektubunda Marx, bu olguya özellikle dikkatini çekiyordu.

Engels daha sonraları bu örneği Hegel'in idealist diyalektiği ile Marx'ın diyalektik materyalizmi arasındaki farkı göstermek için kullanıyordu. Şunu yazdı: "Hegel'in diyalektiği çarpıtmasının temelinde onun diyalektiğin 'düşüncenin kendi-gelişmesi' olduğunu farzetmesi yatar ve bunun sonucu olarak da şeylerin diyalektiği onun yansımasından başka birşey değildir; halbuki bizim kafamızdaki diyalektik yalnızca doğada ve insan toplumunda yer alan ve diyalektik formlara bürünen gerçek gelişmenin yansımasıdır.

"Söz gelimi Marx'ın metadan sermayeye dönüşme hakkında söylediklerini Hegel'in varlıktan öze doğru gelişme hakkında söyledikleriyle bir karşılaştıralım, mükemmel bir paralellik görürüz: Bir yanda gerçeklikte yer aldığı gibi somut gelişme vardır, öte yanda ise içinde oldukça parlak düşünceler ve çoğu zaman sözgelimi niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşümü gibi çok önemli geçişlerin, bir kavramın bir başka kavramdan kendi-gelişmesine uyarladığı soyut bir inşa."[86]

Marx'ın ekonomi öğretisinin bütünü boyunca kapitalist üretim biçiminin kategorilerinin çelişkili özünün ve bir bütün olarak burjuva toplumunun incelenmesi yer alır. Gerçeklikteki her olgu kendi iç çelişkileri tarafından harekete geçirilir, işte onun için gelişen gerçekliği anlamanın tarihsel yaklaşımı tutarlı olarak uygulamanın tek yolu bu çelişkilerin incelemesini yapmaktır.

Marx, kapitalizmin incelemesine metanın çelişkilerini göstererek başlar ve bunu kapitalist oluşumun kendisini kaçınılmaz olarak çöküşe götüren uzlaşmaz çelişkilerinin incelenmesiyle burjuva toplumunun uzlaşmaz toplumsal çelişkilerinin tek çözüm yolunun kapitalizmden komünizme geçiş olduğunu göstererek sonuçlandırır. Bu inceleme istisnasız olarak bütün ekonomik kategorilerin emek, meta, para, sermaye vb. ikili karakterini ortaya çıkarıyordu.

Marx yalnızca bütünün iki zıt parçaya ayrılmasını göstermekle kalmaz, çelişkinin kendisinin gelişmesini de, yani özdeşlikten ayrılığa geçişi, zıtlara dönüşümü,

[85] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 309.
[86] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 38, s. 204.

çelişkilerin çözümlenmesini de izler ve hareketin, çelişkilerin gerçekleşme biçimi olduğunu, çelişkilerin gelişmesinin bir olgunun diğerine niteliksel dönüşümüne yol açtığını gösterir.

Marx'ın çelişkileri mantıken tutarlı diyalektik olarak çözümleyişi *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da zaten açıkça görülüyordu. Bu eser üzerine yazdığı bir incelemede Engels, diyalektik çözümlemenin özünün klasik tanımını yapmıştı: "Bu metodda ilk ve en basit ilişkiden... bulunabilecek ilk ekonomik ilişkiden hareket ediyoruz. Bu ilişkiyi çözümlüyoruz. Bir *ilişki* olduğundan ötürü ilişkinin kendisi *birbirleri ile ilişkili* iki yanı gerektirir (implies). Bu yanların her biri kendi başına ele alınır ve bizi birbirlerine karşı davranış biçimlerine, karşılıklı etkilerine getirirler. Çelişkiler bir çözümü gerektiren şekilde sonuçlanır. Fakat biz burada yalnızca kafalarımızda yer alan soyut bir süreci değil gerçek bir süreci ele aldığımızdan... bu çelişkiler de pratikte gelişecek ve kendi çözümlerini muhtemelen bulacaklardır. Bu çözümün gelişmesini izleyeceğiz ve göreceğiz ki, bu şimdi artık iki karşıt yanını geliştirmemiz gereken yeni bir ilişkinin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır."[87] *Kapital*'in teorik kısmı da genel olarak Marx'ın bu özgül metoduna uygun olarak inşa edilmiştir.

Zıtların birliği ve mücadelesi kanununu tutarlı olarak uygulayan Marx, Hegel'in aracılığı ile (mediation), zıtların uzlaşması kavramını, kanunun iki yanı arasındaki kopmaz bağlantıya: Zıtların kopmaz *birliği* ve *mücadelesi*ne durmaksızın dikkati çekerek eleştirir. Bu sözgelimi içinde birbirleriyle ilişkili unsurların birliğinin ve mücadelesinin aynı zamanda ortaya çıktığı kapitalizmin krizlerinde ekonomik ifadesini bulur.

Kapitalist üretim biçiminin gelişmesindeki genel eğilimi izleyen Marx, bunun inkârın inkârı kanununa kapitalist üretim biçimi ile bir yanda kadim toplum şekilleri öte yandan da gelecekteki komünist toplum arasındaki ilişkide kendini gösteren kanuna bağlı olduğunu ortaya koyar. Marx'ın "mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesi"nin tarihsel olarak kaçınılmaz olduğu şeklindeki parlak yargısının temelinde yatan, bu kanunun bir bütün olarak kapitalist döneme uygulandığı şekli ile keşfedilmesidir. Kapitalizm, emekçinin üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti temeli üzerinde oturan küçük üretimden ortaya çıkar. Kapitalist üretim biçimi ve bundan dolayı kapitalist özel mülkiyet "mülk sahibinin emeği üzerinde kurulu bireysel özel mülkiyetin ilk inkârıdır; ama kapitalist üretim bir doğa kanununun acımasızlığıyla kendi karşıtını doğurur. Bu inkârın inkârıdır. Bu üreticiye özel mülkiyeti geri getirmez, ona kapitalist dönemin kazançları temeli üzerinde yani işbirliği ve toprağın ve üretim araçlarının ortak mülkiyeti temeli üzerinde ortaya çıkan bireysel mülkiyeti sağlar."[88] Kapitalizmde emek ve mülkiyetin başlangıçtaki birliği kopma noktasına kadar gelir, üretimin gelişmesinin ta en içindeki diyalektik kaçınılmaz olarak bu birliğin sosyalizmin yarattığı daha yüksek bir düzeyde yeniden kurulmasına yol açar.

Marx elbette ki, kapitalizmden sosyalizme geçişin gerekliliğine bu inkârın inkârı kanunundan ötürü kanaat getirmemektedir. Onu bu sonuca götüren kapitalist üre-

[87] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 154.

[88] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 763.

tim biçiminin hareketine hükmeden kanun üzerindeki somut çözümlemesidir. Bununla birlikte, artık saf gerçeklere dayanan çözümlemenin gücü üzerinde bu sonuca vardıktan sonra, Marx, burada durmaz, kapitalizmin ortaya çıkışının, gelişmesinin ve çöküşünün inkârın inkârı kanununa uygun olarak yürüdüğünü ifade ederek devam eder ve bu beyanı kendi payına onun geleceğin toplumunun kendine özgü özellikleri de dahil olmak üzere bütün sürecin temelini teşkil eden mantığı daha derinden kavramasına yardımcı olur. İşte Marx'ın bu kanun üzerindeki materyalist görüşü ile Hegel'in idealist görüşü arasındaki asıl fark burada yatar.

İnkârın inkârı kanununun işleyişi kapitalizmin ekonomik gelişmesinin birçok başka sürecinde açığa çıkar. İnkârın inkârının canlı bir örneği sermayenin genel hareket kanununda sunulmaktadır: P-MP. Bu kanun üretimin gelişmesi içinde tarım ve sanayinin baştaki birliğinin, daha yüksek düzeyde yeni bir birliğe ulaşması için bir kopuşla bozulmasında kendini gösterir. "Kapitalist üretim tarım ve sanayii emekleme çağlarındayken bir arada tutan birlik bağını tamamen koparıp atar; ama aynı zamanda gelecekteki daha yüksek bir sentezin maddi koşullarını da yaratır."[89]

Diyalektiğin üç temel kanunundan ve bunlarla doğrudan bağlantılı kategorilerden ayrı olarak Marx, diyalektiğin öteki kategorilerinden de kapitalizmin çözümlemesinde bütünü ile yararlanır.

Şekil ve içerik kategorileri üzerindeki diyalektik materyalist görüşten her ekonomik olgunun maddi içeriği ile toplumsal şekli arasına bir ayırım çekilmesi çıkar. Bu her ekonomik kategorinin ve onun içindeki tarihsel gelişmenin yalnızca o aşamasına özgü olmayan unsurlarının tarihsel karakterinin ortaya çıkarılmasını mümkün kılan çok önemli bir şeydir. Marx, ekonomik krizlerin gelişmesini çözümlerken imkân ve gerçeklik kategorilerini formüle etti ve imkânın gerçekliğe dönüştüğü karmaşık süreci izledi.

Marx'ın kategoriler ve kavramlar sistemini formüle etmekte karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi incelemesi için bir başlangıç noktası, çözümlemesinin belirsiz ekonomik ilişkiler zincirini çözmesini mümkün kılacak olan ve kapitalist şekillenmeyi teorik bakımdan hatasız bir mantıkla ve tarihsel bakımdan inanılır olarak yeniden yaratacağı bir unsur seçmekteydi.

Kapital'deki bu başlangıç noktası, metadır, en basit ekonomik unsurdur.

Bununla birlikte meta kapitalist üretim biçiminin temeli ve önkoşulu değildir. O aynı zamanda bir üründür ve "her meta kendi başına sermayenin ve sermaye tarafından yaratılan artı-değerin belirli bir kısmını temsil eder."[90] Meta bütün çelişkileri ile birlikte kapitalist üretim biçiminin bütün unsurlarını içinde taşır. Lenin *Felsefe Defterleri*'nde Marx'ın sermayeyi çözümlemesini şöyle tarif ediyordu: "Marx, *Kapital*'inde birinci olarak burjuva (meta toplumunun en basit, en alelâde, en temel, en çok bilinen ve en gündelik *ilişkisini*, milyonlarca kere karşılaşılan bir ilişkiyi, yani metaların değişimini çözümler. Bu çok basit olgu içinde (burjuva toplumunun bu 'hücresi' içinde) ki çözümleme modern toplumun bütün çelişkilerini (ya da *bütün* çelişkilerinin tohumlarını) açığa çıkarır."[91]

[89] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 505.
[90] Karl Marx, *Artı–Değer Teorileri*, Kısım III, s. 113.
[91] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 38, s. 360–361.

Bütünü ile alındığı takdirde Marx'ın *Kapital*'inde kullanılan bilimsel araştırma araçlarının tutarlılığı kendini, dolaysız düşünceden soyut düşünceye, basitten karmaşığa, soyuttan somuta yükseliş metodunda gösteren belirli bir sistem oluştururlar.

Bu soyuttan somuta yükseliş *Kapital*'in bütün mantıksal yapısında araştırmanın sonuçlarının sergilenişinde ifadesini bulur ve cisimlenir. Birinci Ciltte Marx, sermayenin üretimini dolaşım alanından soyutlanmış olarak gözler. İkinci Ciltte üretimi yalnızca üretim sermayesinin dolaşımı içindeki bir unsur olarak görür ve sermayenin dolaşımını çözümler. Üçüncü Ciltte kapitalist süreci somut olarak bir bütün halinde, "*bir bütün olarak sermayenin hareketlerin*de çıkan somut şekilleri (kapitalist toplumun yüzeyinde görünen şekillere benzeyen şekilleri) yerlerine yerleştirme ve tanımlama"[92] üstüne alarak inceler. *Artı-Değer Teorileri*'nde kapitalizmin teorik kavramlarının tarihinin ayrıntılı bir incelenmesini yapar.

Kapitalist ilişkilerin ve onların özgül ifade ediliş şekillerinin gelişmesinin temelindeki derinlere kök salmış kanunları bulup çıkartırken Marx sürekli olarak iki yanlı bir sorun ile uğraşmak zorundadır. Bir taraftan kapitalist toplumun yüzeyinde yer alan süreçleri özlerine indirger, bu en önemli ama daha ilk çözümleme aşamasıdır; çünkü bundan sonra gelen aşama kapitalist üretimin en genel kanunlarının dolaşım alanında nasıl şekil değiştirdiğinin ve dış görünüşte yalnızca bu süreçlerin özünü gizlemekle kalmayıp özle çatışan bir görünüş yaratarak onu çoğu zaman çarpıttığının gösterilmesi aşamasıdır.

Marx'ın özgül metodu onun öz, görünüş ve suret kategorilerinin, hepsinin ötesinde de bu kategorilerin birbirlerine bağlı olmakla birlikte özdeş olmadıklarının diyalektik materyalist anlayışı üzerine temellenmiştir. "Eğer şeylerin dış görünüşleri ile özleri birbirlerine doğrudan uysaydılar bütün bilim bir fazlalık haline gelirdi."[93]

Soyuttan somuta, özden görünüşe yükseliş, Marx tarafından özün ve onu ifade eden kanunun algılanması süreci, daha genel bir kanunun özgül alanlara hükmeden birtakım kanunlar içinde somutlaştırılması süreci olarak gösterilmiştir. Böylece değer kanunu, meta üretiminin genel kanunu, arz ve talep kanununda dolaşım kanunlarında vb. işlenmiştir. Marx artı-değer kanunu mutlak ve nisbi artı-değer şekli içinde, artı-değerin oranını ve kitlesini, kârın, rantın, faizin ve faizin hareketini düzenleyen kanunların içinde, öteki kanunlar içerisinde ortaya koydu. Böylelikle, ekonomik ilişkilerin karmaşık dizilişi bir kanunlar sistemi olarak sunuluyordu. Niteliksel çözümlemenin en önemli karakteristiklerinden birisi olan ekonomik kanunların somutlaştırılması tek tek büyüklükler ve kategoriler arasındaki ilişkileri ortaya çıkartmasına yardım etti.

Genel kanun ile onun görünüşünün dış şekilleri arasındaki çelişkilerin çözümlemesinde Marx'ın kapitalizmin ekonomik kanunlarının özgül hareketlerini keşfetmesi hayati önem taşıyordu. "Kapitalist üretimde genel kanun kendini ancak çok karmaşık ve yaklaşık bir halde, sonsuz dalgalanmalar içerisindeki hiçbir zaman belirgin olarak kestirilemeyen bir ortalama olarak, egemen bir eğilim şeklinde gösterir."[94] Bir kanunun mutlak gerçekleşmesi yani her somut halde gerçekleşir olması

[92] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 25.
[93] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 817.
[94] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 161.

"birbirlerini karşılıklı etkileyen koşullar tarafından denetlenir, geciktirilir ve zayıflatılır."[95] Marx genel kanunların özgül hareketlerini anlamış ve birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen koşulları ve bunların şu ya da bu somut halde genel kanunların hareketini ne dereceye kadar değiştirdiğini çözümlemiş olduğundan ötürü, yalnızca burjuva ekonomi biliminin en iyi beyinlerinin çözmek için boşuna uğraşmış oldukları sorunları çözmekle kalmadı, bireylerin üretim süreci içindeki faaliyetleri ile genel kanunların bu faaliyetin çerçevesi içindeki gerçekleşmesi arasındaki bağlantıya daha derinlemesine bir bakış sağlayan toplumsal organizmanın çözümlemesi için güvenilir bir araç sağlamayı da başardı.

Marx, her bilimin görünüşü öze, arızi şekli düzenliliğe "indirgeme" süreci ile bunun tersi olan süreci, verili olguyu özden verili görünüş şeklini genel kanundan "çıkartma" sürecini bir birlik olarak görmesi gerektiği üzerinde ısrarla duruyordu. *Kapital*'in Birinci Cildinde: "Gerçekte dinin esrarengiz yaratmalarını dünyevi çözümleme yolu ile ortaya çıkartmaktansa bunun tam tersi şekilde hayatın gerçek ilişkilerinden bu ilişkilere denk düşen semavi şekilleri, geliştirmek çok daha kolaydır. İkinci metod tek materyalist bu nedenle de tek bilimsel metoddur."[96]

Marx *Kapital*'inde bilimsel metodun en önemli sorunlarından birini çözdü, yani 1857, 58 elyazmalarının girişinde en açık bir şekilde ortaya koymuş olduğu bir sorun olan mantıksal olan ile tarihsel olan arasındaki ilişkiyi kurma sorununu çözümledi.

Söylediklerinin özü şudur: Belirli bir hiyerarşi içinde sıralanmış ekonomik kategoriler sisteminin yaratılmasıyla sonuçlanan kapitalizmin bilimsel, mantıksal çözümlemesi ile bu kategoriler tarafından dile getirilen ekonomik şekillerin kökeninin ve gelişmesinin gerçek tarihsel süreci arasındaki ilişki nedir? Başka bir deyişle herhangi bir süreci çözümlemekte kullanılan metod, bu sürecin doğru olarak anlaşılması ve mevcut durumun teorik olarak yeniden ifade edilmesi için, bu sürecin tarihinin bütün zig zaglarını tekrar etmeli midir? Marx, her çağda eski üretim ilişkilerinin unsurlarını değiştiren ve kendine bağlı kılan bir egemen üretim ilişkisinin var olduğunu ileri sürüyordu. Herhangi bir ekonomik kategorinin sergilenmesinin sonucunun özellikle kapitalizmin çözümlemesinde bunların kapitalist dönemden önce oynamış oldukları tayin edici rolü yansıtmasının gerekmemesinin, tersine bunların çağdaş burjuva toplumunda birbirleriyle olan ilişkileri tarafından belirlenmesinin gerekmesinin nedeni budur. Böylelikle sözgelimi ticaret sermayesinin ve tefeci sermayesinin sanayi sermayesinden önce ortaya çıkmasına ve sanayi sermayasinin ortaya çıkışında önemli bir rol oynamalarına rağmen bunların sanayi sermayesinden sonra çözümlenmeleri gerekir; çünkü gelişmiş kapitalizmde bunlar bağlı unsurlardan sanayi sermayesinin tecrit edilmiş şekillerinden başka bir şey değillerdir.

Mantıksal çözüm metodu aynı zamanda olgular arasında hiçbir şekilde keyfi bağlar ve ilişkiler inşa edilmesini gerektirmez. Bu daha çok tarihsel sürecin soyut ve teorik bakımdan birbiriyle tutarlı bir şekil içinde yansıtılmasıdır; doğrultulmuş bir yansımadır, ama gerçek tarihsel sürecin meyveleri olan kanunlara uygun olarak doğrultulmuş bir yansımadır.

[95] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 235.
[96] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 372–373.

Kapital burjuva ekonomi politiğinin yalnızca vardığı sonuçların değil kapitalist sistemin tutarlı bir bilimsel çözümlemesinin yapılmasını olanaksız kılan metodolojik ilkelerinin de derin bir eleştirisini getiren metinleri içermektedir. Marx, kendi diyalektik materyalist metodunu ortaya koyarken burjuva iktisatçılarının metodlarının sınırlı denenmişliğini gösteren birçok örnek verir. Toplumsal kökenlerinden ayrı olarak, kapitalizmin savunucuları olarak hareket etmelerinin epistemolojik kökleri de vardır. Bu kökler burjuva dünya görüşünün kendi içinde yatmaktadır.

Tarih dışı yaklaşım burjuva ekonomi politiğinin diyalektiğe karşı düşmanca tutumunun ve metafizik karakterinin en canlı ifadesidir. *Kapital*'in Birinci Cildine yazdığı önsözde Marx, istisnasız bütün burjuva ekonomistlerinin bu metodolojik güçsüzlüklerinin özünü ve sınıfsal köklerini açığa çıkarıyordu: "Ekonomi Politik bu ufuk içinde kaldığı sürece, yani kapitalist rejime toplumsal evriminin geçici bir tarihsel evresi olarak değil de mutlak bir nihai şekli olarak bakıldığı sürece, Ekonomi Politik ancak sınıf mücadelesi gizlendiği ya da kendini yalıtılmış ve münferit olgular içerisinde gösterdiği sürece bir bilim olarak kalabilir."[97] Proletaryanın sınıf mücadelesinin gelişmesi ile burjuva ekonomi politiğinin karşısında gerçekten bilimsel proleter ekonomi politiğinin ortaya çıkmasının nesnel önkoşulları belirir. Bu bir tesadüf değildir, bunun içindir ki, proleter ekonomi politiği bu yükselen sınıfın teorisyeni Karl Marx tarafından kurulmuştur.

Burjuva ekonomistlerinin düşünce çizgileri, diyalektik doğasını ya katlettikleri ya da çarpıttıkları ekonomik olgulara yaklaşımlarından da görülebileceği gibi Marx'ınkine tamamen karşıttır. Marx, burjuva ekonomistlerinin burjuva toplumunda uzlaşmaz çelişkilerin var olduğunu inkâr eden savunucu kavramlarının sistematik bir eleştirisini yaptı. İşte James Mill'in yanıltıcı metodu hakkında yazdıkları: "Ekonomik ilişki... nerede çelişkileri, zıtları ve buna benzer şeyleri içeriyorsa Mill zıtların *birliği* yanının altını çizer *zıtları* inkâr eder. Zıtların birliğini doğrudan doğruya zıtların özdeşliğine dönüştürür."[98] Marx, burjuva ekonomi politiğinin en karakteristik sakatlıklarından birisinin ekonomik olguların niteliksel yanlarını ihmal etmesi, şekil ve içeriğin, öz ve görünüşün diyalektiğini anlayamaması ve ekonomik kanunlar arasındaki bağlantıyı görmekteki ve genel kanunların somut koşullardaki çelişkili işleyişini anlamaktaki yeteneksizliği olduğunu saptadı.

Klasik burjuva ekonomistleri bile genel kanun ile bunun kendisini gösterdiği somut şekiller arasındaki çelişkiyi çözmek için gayret gösterdiler, ama bunu mutavassıt (aradaki) unsurları araştırarak değil somutu doğrudan doğruya soyuta uyarlayarak yaptılar. Bu işe yaramayınca da ya kanunu inkâr ettiler ya da çözülmez bir çelişki ile karşı karşıya kaldılar. Değer kanunu ile eşdeğer büyüklükteki sermayelerin eşit kâr getirmesi arasındaki çelişkide olan buydu. Bunu yalnızca değerin ve üretim fiyatının diyalektiğini gösteren Marx çözdü.

Kapital, Marx'ın öğretisinin burjuva ekonomi politiği üzerindeki üstünlüğünün çarpıcı delillerini sağlamaktadır. Fakat Marx, burjuva ekonomi politiğini reddedilecek ya da lanetlenecek yanlış anlamaların peş peşe dizilişi olarak görmüyordu. Proleter ekonomi politiğinin yaratılmasına yardım eden, burjuva ekonomi politiğinin

[97] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 14.
[98] Karl Marx, *Artı–Değer Teorileri*, Kısım III, s. 88.

eleştirisel çözümlemesiydi. Marx, kendisinden öncekilerden aldığı mirası reddetmedi ama onu eleştirerek uyarladı ve geniş bir gerçekler yelpazesini yeni bir ışık altında sundu. Şunları yazıyordu: "Ekonomi politik yalnızca birbirleriyle çatışan dogmaların yerine birbirleriyle çatışan gerçeklerin ve bunların gizli temelini oluşturan gerçek çelişkilerin geçirilmesiyle pozitif bir bilime dönüştürülebilir."[99]

Kapital parti anlayışı ile yayılan bir eserdir; ama vaktinden önce yargılara varan subjektif girişimlerden ya da denenmiş malzemeyi hazır şemalar için zorlamaktan çok uzaktır. *Kapital*'in parti anlayışı bilimsel objektiflikle eş anlamlıdır ve onun en üst şeklidir. Marx'ın metodu kapitalist üretim biçiminin her aşamasındaki çelişkilerin kusursuz bir çözümlemesi ile belirlenir. Marx, kapitalist ilişkilerin gelişmesinin bu çelişkileri ortadan kaldırmadığını tersine onların hareket şekillerini yarattığını, bu çelişkileri yeni bir düzeye çıkarttığını onları sertleştirdiğini, aynı zamanda da devrimci bir yoldan çözümlenmelerinin koşullarını yarattığını gösterir. Marx'ın kapitalist üretimin kaçınılmaz olarak ortadan kalkacağı toplumsal örgütlenmenin daha yüksek şekli olan komünizmin onun yerini alacağı hakkında *Kapital*'de vardığı sonuç kapitalist gelişmenin eğilim ve kanunlarının bilimsel çözümlemesinden organik bir şekilde kaynaklanıyordu.

Kapital insan aklının erişmiş olduğu büyük bir başarıdır. Bu eser daha çökmeye başlamazdan çok önce kapitalizmin değişmez olduğu inancının teorik olarak yıkılmasına yardım etti. Bundan dolayı enternasyonal işçi sınıfına yalnızca amaç berraklığı vermekle kalmadı, sömürücü ücretli kölelik sistemi karşısındaki mücadelenin geleceğine de güven verdi. *Kapital* bir ekonomi eserinden çok daha başka bir şeydir. Bu Marksizmin öteki bileşenlerinin: Marksist felsefenin ve Bilimsel Komünizmin gelişmesine yapılmış paha biçilmez bir katkıdır.

[99] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 181.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ ENTERNASYONAL'İN KURUCUSU VE ÖNDERİ

"Marx bu örgütün yüreği ve canıydı"
V.I. Lenin

St. Martin Salonundaki Enternasyonal Toplantı

İngiliz ve Fransız işçilerinin ve proleter ve demokratik göçmen örgütlerinin katıldıkları büyük bir toplantı 28 Eylül 1864'te işçi ve demokratik örgüt toplantılarının sık sık yer aldığı Londra'daki St. Martin salonunda yapıldı. Çeşitli ülkelerin bayraklarıyla geleneksel biçimde süslenmiş olan salon, bu sefer Enternasyonal İşçiler Birliği'nin kısaca Birinci Enternasyonal diye bilinen, proletaryanın ilk kitlesel enternasyonal örgütünün kuruluşuna tanık oluyordu.

Kuruluş alkışlar arasında kutlandı ve orada o zaman seçilen Komite'ye 1865'te Brüksel'de toplanacak olan enternasyonal işçi kongresine onay için teslim edilmek üzere Tüzük taslağını yapma yetkisi verildi.

St. Martin salonunda hazır bulunanlar arasında olan Engels, daha sonraları şöyle yazıyordu: "Ne olacağını ve ne kurulacağını bilen tek bir kişi vardı yalnızca. O, daha 1848 yılında bütün dünyaya: 'Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!' çağrısını yapan kişiydi."[1] Marx'ın yeni örgütle ilgili plânları toplantıya katılanların hepsinden oldukça farklıydı. Sözgelimi, Londra işçilerinin önderleri ücretleri ayarlayacak, iş saatlerini düşürecek ve grev mücadelesini düzenleyecek bir enternasyonal sendikalar birliği istiyorlardı. Paris delegeleri, birliğin sınıf "uyumu"nun kurulmasına yardım edeceğini ve kooperatifleri teşvik için enternasyonal ölçekte faizsiz krediler sağlayacağını umuyorlardı. Yalnızca, toplantıya Alman işçilerinin tebriklerini ileten ve bir gece önce yapacağı konuşmayı Marx'la tartışan Georg Eccarius sınıf bilincine sahip bir proleter devrimcisi olarak konuştu; O proletaryanın enternasyonal örgütünü mevcut sömürü sistemine karşı savaşmanın bir aracı olarak görüyordu.

Marx, burada beslediği umutların gerçekleşmesi için bir fırsat bulunduğunu görüyordu; Engels'in koyduğu gibi; "Proletaryanın cesaretlenmesi ve güçlenmesi, proletaryanın düşmanlarının yüreklerine korku salması için, sosyalist hareketin enternasyonal karakterini hem işçilerin kendilerine hem de burjuvalara ve burjuva hükümetlerine bütün cüssesi ile gösterecek"[2] olan bir enternasyonal proleter örgütünün kurulmasını umuyordu.

[1] Marx, Engels, *Werke*. Bd. 22, s. 341.

[2] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 82.

Enternasyonal'in geleceği bakımından ilk program belgelerinin Marx tarafından yazılmış olmasının hayati önemi vardı. 28 Eylül 1864'te Komite'ye (daha sonra Merkez Konsey ve bunun ardından da Genel Konsey adı ile tarihe geçti) seçildi; ama daha sonra Geçici Tüzük ve Program taslağını yazmak için atanmış olan Alt Komiteye de seçildiğini öğrendi. O sırada Komite, Owenist John Weston tarafından ortaya konmuş söz kalabalığı ile dolu olan ilkeleri ve Mazzini'nin takipçilerinden biri olan Luigi Wolff tarafından teklif edilen bir program taslağını görüşmüş bulunuyordu. Genç bir Fransız olan Victor Le Lubez iki belgeyi birleştirecekti. 12 Ekim 1864'te Marx'a yazdığı mektupla bu durumu bildiren Eccarius ondan "Avrupa işçilerinin bu ilk örgütünü *kısa ve kesin sözlerinin anlamlılığı ile*"[3] damgalamasını istiyordu.

Ancak Marx'ın katılabildiği ilk toplantı 18 Ekim'de Le Lubez'in taslağının tartışıldığı toplantıydı. Marx, 4 Kasım'da Engels'e "İçeri girdiğinde Lubez'in hepten ham, güya ilkelerin ilanı olan, her tarafından Mazzini fışkıran, Fransız sosyalizminin en belirsiz lafları ile tıka basa doldurulmuş bir laf salatasından ibaret çok kötü yazılmış bir metni okuduğunu görünce serseme döndüm"[4] diye yazıyordu. Marx'ın deklerasyonun sıkı bir eleştirisini yaptığı uzun bir görüşmenin ardından Lubez'in taslağı bir kere daha gözden geçirilmek üzere Alt Komiteye geri gönderildi.

Mazzini ve en yakın takipçilerinin Enternasyonal İşçi Birliği'ni kendi programlarını kabule zorlamaları, burjuvazinin cumhuriyetçi ve demokrat düşünceli üyelerinin işçi sınıfı hareketindeki kabarışı kendi amaçları için kullanma çabalarını yansıtıyordu. Genel Konsey'de birçok İtalyan göçmeni vardı ve Mazzini'nin kendisi ise İngiliz üyeler tarafından bir otorite olarak görülüyordu. Bütün bunlar Marx'ın durumunu çok güçleştiriyordu; çünkü o sırada Konsey'de Marx'ın işçi sınıfının davasına kendisini adamış bir devrimci olarak kazanmış bulunduğu saygınlığa rağmen Eccarius'tan başka destekçisi yoktu.

Alt Komite'nin 20 Ekim'de Marx'ın evinde yaptığı toplantıya İngiliz sendikacı William Cremer, Le Lubez ve İtalyan Giuseppe Fontana katılmışlardı. Marx'ın yaptığı bir teklif üzerine Tüzüğü tartışmakla işe başladılar; fakat gece yarısı saat bir olduğu zaman kırk maddeden yalnızca birini onaylayabilmişlerdi. Cremer, ötekilerin de desteğini alarak Marx'ın da umduğu gibi bu program belgesinin Genel Konsey tarafından onaylanmasının Alt Komite tarafından ilk olarak 27 Ekim'de gözden geçirildikten sonraya, 1 Kasım'a bırakılmasını teklif etti. O güne kadar da her iki metin üzerindeki son rötuşları yapması Marx'tan istenildi.

Marx, Tüzüğü kökten değiştirerek yeniden yazdı. Bütün girişi toptan değiştirdi. Mazzini'nin taslağındaki bütün o işe yaramaz düzenlemeleri bir yana atarak örgütsel ilkeleri yeniden formüle etti. Aslında ilk taslaktan geriye kalan yalnızca örgütün adı ile Genel Kongrenin 1865'te Brüksel'de toplanacağına ilişkin çağrıydı. Marx, buna ek olarak ilk metinde bulunmayan Enternasyonal İşçi Birliği'nin Açılış Tebliğini de yazdı.

Marx'ın teklifleri Alt Komitece kabul edildi. 1 Kasım'da Genel Konsey

[3] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 14.

Marx'ın hazırladığı belgeleri oybirliği ile kabul etti. Bu, yeni örgüte bir burjuva demokratik programı yükleme girişimlerinin yenilgiye uğratılmasıydı. Böylece örgütün proleter sınıf karakteri daha başlangıçtan itibaren korunmuş oluyordu.

Enternasyonal'in ilk belgelerinde Marx, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin amaç ve taktiklerini çok genel olarak formüle etti. Böylece, bunları işçi sınıfı hareketi içindeki çeşitli akımlar için kabul edilebilinir bir hale getirdi. Örgüt ancak İngiliz trade unionistlerine, Fransız ve Belçika Proudhonistlerine ve Alman Lassalle'cılarına kapıları kapamayan bir program ile bir kitle örgütü haline getirebilinirdi Marx, çok parlak bir şekilde bu görevin üstesinden geldi. Engels'e şöyle yazıyordu: "Sorunu görüşlerimizin işçi sınıfının bugünkü düzeyi tarafından kabul edilebileceği bir şekilde ayarlamak çok güç oldu... yeniden canlanan hareketin sözlerinin eskisi kadar katı olabilmesi için zaman gerekecek."[5] Marx, Açılış Tebliğini kendisi "*fortier in re suaviter in modo*"[6] olarak tarif ediyordu. Ortak eylemin ve tecrübe değiş-tokuşunun Enternasyonal saflarında, sonunda işçilerin Bilimsel Komünizm ilkeleri üzerine oturan tek bir programı gerçekleştirmelerine yol açacağını tahmin ediyordu. Açılış Tebliğinin ve Geçici Tüzüğün kabulü bu ilkelerin ileride kazanacağı zaferin en önemli önkoşuluydu.

Geçici Tüzüğün girişi Marx'ın hazırladığı belgeler arasında özel bir yer tutuyordu; çünkü bu belge proleter hareketinin programının temellerini formüle ediyordu. İlk satırında şunlar yazıyordu: "Emekçi sınıfların kurtuluşu, emekçi sınıfların kendileri tarafından kazanılmalıdır..."[7] Proletaryanın amacı her türlü sınıf egemenliğinin ortadan kaldırılmasıydı. İşçi sınıfının egemen sınıflara karşı siyasi mücadelesi, emekçi halkın üretim araçlarının sahiplerine ekonomik olarak bağlı olması temeli üzerine kurulu kapitalist sistemin baskısından kurtuluşlarının aracı idi. Sınıf mücadelesi üzerinde güçbirliği ve proleter enternasyonalizmi işçi sınıfı hareketinin yaşamsal ilkeleriydi.

Engels, Giriş Konuşmasının bu program hakkındaki "gerekli bir açıklama" olduğu inancındaydı. Açılış Tebliği, işçi sınıfının 1848'den 1864'e kadarki tarihi hakkında kısa bir hatırlatmayla başlıyordu. Büyük bir itham gücü ile Marx, Avrupa proletaryasının, sanayiinin gelişmesinde karşısında rakip bulunmayan şu "serbest ticaret binyılı" boyunca artan sefaletini tanımlıyordu. Şöyle yazıyordu: "Ne makinelerin geliştirilmesi, ne bilimlerin üretime uygulanması, ne haberleşmenin kurulması, ne yeni sömürgeler, ne göç, ne yeni pazarların açılması, ne serbest ticaret, ne de bunların tümü birden çalışan kitlelerin sefaletini ortadan kaldırmayacaktır... bugünkü sakat temel üzerinde üretici emek güçlerinin yeni gelişmesi toplumsal karşıtlıkları derinleştirecek ve toplumsal uzlaşmazlıkları keskinleştirecektir."[8]

Marx, işçi sınıfı hareketinin bu süre içinde ulaştığı başarıya dikkati çekti: On saatlik işgünü ve kooperatif hareketinin büyümesi; iş saatinin kanunen sınırlandırılması devletin ekonomik ilişkilere karışmaması gerektiği hakkındaki burjuva dogmasını çürüttü. Kooperatif hareketinin başarısı da işçilerin kapitalistler olmaksızın da üretim yapabileceklerini gösterdi. Ne var ki, kapitalist toplum çerçevesi içinde

[5] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 16.

[6] "Özde güçlü, şekilde tatlı." (a.g.e.).

[7] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 288.

[8] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 282.

kooperatif çalışması işçi sınıfının durumunu gerçekten düzeltemezdi. Bu ancak ulusal ölçeklere eriştiği ve ulusal yollarla yaratıldığı zaman emekçi halkın kurtuluşunun aracı olarak hizmet edebilirdi. Bunu engelleyenler ise "toprak ve sermaye beyleri" idi (the lords of land and the lords of capital), bunlar siyasal ayrıcalıklarını her zaman kendi ekonomik tekellerinin korunması ve sürdürülmesi için kullanacaklardı". Marx şu sonucu çıkartıyordu: Siyasal iktidarı ele geçirmek artık emekçi sınıfların başlıca görevleri haline gelmiştir." İşçilerin bir başarı unsuru vardır, sayıları, diyordu ama "sayılar birbirleriyle bitiştirilerek bir araya getirilirse ve sayılara bilgi önderlik ederse dengede ağır basabilir."[9]

Açılış Tebliği, enternasyonal işçi sınıfı dayanışmasının gerekliliğini vurguluyordu. "Geçmişin tecrübesi farklı ülkelerin işçileri arasında bulunması gereken kardeşlik bağının gözardı edilmesinin ve işçilerin bütün kurtuluş mücadelelerinde birbirlerine sımsıkı destek olmalarının engellenmesinin bu işçilerin birbirlerinden ayrı olarak sürdürdükleri mücadelelerin nasıl ortaklaşa yenilgiyle sonuçlanacağını göstermiştir."[10] Marx işçilerden egemen sınıfların "cinayet planları peşinde koşan, ulusal önyargılarla oyun oynayan ve yağma savaşlarında halkın kanını ve varlığını harcayan dış siyasetlerine"[11] karşı savaşmalarını istiyordu. İşçi sınıfının bu siyasetinin karşısına enternasyonal sorunlar hakkında proleter enternasyonalizmi temelleri üzerine inşa edilmiş kendi sınıf tavrı ile çıkmasını istiyordu.

Tebliği, Marx ve Engels'in 16 yıl önce ortaya attıkları ve o gün yeni bir güçle donanmış olan "Bütün ülkelerin proleterleri birleşin!" sloganı ile sona eriyordu.

Geçici Tüzüğe uygun olarak Enternasyonal İşçi Birliği daha en baştan bütün Genel Konsey, görevlilerinin (bir genel sekreter, bir sayman, çeşitli ülkelerle ilgili sekreterler ve başkaları) seçilerek geldikleri demokrasi ve Birliğin yönetim kurullarının: Kongre, Genel Konsey ve çeşitli ülkelerdeki Federal Konseylerin güçlerinin kesin olarak ayrılmasıyla ifadesini bulan merkeziyetçilik ilkeleri üzerine inşa edilmişti.

Enternasyonal Proleter Teşkilâtının Başı

Birliğin faaliyetlerini belirleyen aslında merkezdeki yönetim kurulu idi;bu yüzden kısa zaman içinde Marx'ın Genel Konsey üzerinde oynadığı rol muazzam bir önem kazanmaya başladı. Başlangıçta Konsey'in bileşimi aşırı karışıktı. Marx, kararlı bir şekilde Enternasyonal'i bir proleter sınıf örgütlenmesine ve Konsey'i de militan ve otoriter bir organ haline getirmeye uğraştı. Bundan dolayı daha başlangıçtan itibaren Konsey'in proleter çekirdeğini sağlamlaştırmaya çalıştı. Komünistler Birliği'nin eski üyeleri Lessner Pfander ve Karl Kaub'un Konsey ile işbirliği yapmaları sağlandı. Marx, Haziran ayaklanmasına katılanlardan biri ve (daha sonraları 1865 baharında Fransa sekreteri olan) müzik aletleri yapımcısı olan Eugene Dupont'tan ve İsviçre sekreteri saatçi Hermann Jung'dan destek ve anlayış gördü. 1865 baharında Genel Konsey Avrupa proletarya hareketinin çeşitli kesimlerini temsil eder hale gelmişti. Konsey üyeleri her salı Soho'da Grek Sokağı 18 No'da düzenli olarak toplanıyorlardı.

[9] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 286.
[10] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 286.
[11] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 287.

Program belgeleri taslaklarını hazırlamak üzere atanan Alt Komite ya da Danışma Komitesi Konsey toplantıları için malzeme hazırlayarak ve acil günlük işler hakkında kararlar alarak dar bir yürütme kurulu halinde çalışmasına devam etti. Marx genellikle cumartesileri yapılan bütün Alt Komite toplantılarına katılırdı. Çoğu zaman bu toplantılar, Marx ailesinin 1864 Mart'ında taşındıkları ve on bir yıl boyunca oturdukları Modena Villas No:1 Maitland Park'taki çalışma odasında yapılırdı. Çok geçmeden Genel Konsey'in hemen hemen bütün üyeleri ve Enternasyonal'in işleri için Londra'ya gelen yabancı işçilerin çoğu gittikçe proletarya hareketinin genel kurmayına benzeyen Marx'ın evini sürekli olarak ziyaret ederlerdi.

Enternasyonal, başarısını geniş ölçüde Marx'ın önlerindeki görevleri tesbit etmedeki ve Genel Konsey'e yerel bölgelerde en geniş desteği kazandıran yerinde seçilmiş şiarlar ortaya atmaktaki yeteneğine borçluydu. Onun başarısı; yalnızca toplumsal gelişmenin genel kanunlarını derinlemesine kavramış olmasından değil işçilerin mücadelesinin somut şekilleri, işçilerin ideolojik düzeyleri ve enternasyonal proletaryanın her ulusal kesiminin kendine özgü özellikleri hakkındaki geniş bilgisinden kaynaklanıyordu.

Marx, taktik ve stratejik genellemeleri için gereken bilgileri işçi sınıfından ve sosyalist basından, Enternasyonal'in genel ve yerel kongrelerinden, işçi sınıfı önderleri ve Genel Konsey üyeleri ile olan sürekli temaslarından Konsey'e bir sürü yerel örgütten gelen mektuplardan ve mücadele arkadaşlarından, Almanya, Fransa, İsviçre, Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri ile yaptığı yazışmalardan elde ediyordu. Bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketi ile yakın temas içinde bulunuyor ve işçilerin kendileri, kendi gerçek sınıf güdüleri ile harekete geçerek teorik araştırmalarında vardığı sonuçlara uygun talepler ileri sürdükleri zaman bundan özellikle hoşnutluk duyuyordu.

Marx, her zaman kitlelerin seslerine büyük bir saygıyla kulak verirdi; ama hiçbir zaman geri tutumlarla da uzlaşmazdı. Enternasyonal örgüt için formüle ettiği çizgi, durumun bütünü ile ciddi bir inceleme üzerine oturtulmuştu ve herşeyden çok proletaryanın kendi sınıf hareketinin güçlendirilmesine yönelikti. İşçileri özel yerel taleplerinin üzerine çıkarak daha genel görevlerin anlaşılabilmesine erişmelerine yardımcı olmak için Marx, proletarya hareketini durmaksızın ileriye götürmeye çalıştı.

Birlik içinde enternasyonal proletaryanın bütünü, işçi sınıfının herhangi bir bölüğünün daha üst bir düzeye erişmesinden yararlanmak için bir araya gelirdi. Zihni hep hareketin geleceği ile meşgul olan Marx, program belgeleri içinde pratik mücadelede kazanılmış olan bütün önemli başarıları bir araya getirmeye uğraştı. Bu anlamda Enternasyonal'in tarihisel gelişmesi, enternasyonal proletaryanın militan programının tutarlı bir formülasyonundan ve Marksist ilkelerin bunun içerisine kerte kerte sokulmasından oluşuyordu. Bunun içinde, Avrupa ve Amerika işçi sınıflarının ütopik ve sekter görüşleri yendikleri süreci yansıtan Enternasyonal içindeki çeşitli akımlar arasındaki mücadelenin anlamı da bulunuyordu.

1871 yılında geriye dönerek altı yıllık çabaya bir göz atan Marx, Enternasyonal tarihinin "kendilerini, enternasyonal içinde işçi sınıfının gerçek hareketinin yerine koymaya çalışan yuvarlara ve amatörce girişimlere karşı, *Genel Konsey'in sürekli mücadelesi*"[12] olduğunu yazıyordu.

[12] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 269.

Dogmalar ve çeşitli yuvarlar tarafından ileri sürülen her derde deva ilaçlar bir ölçüde proletaryanın bazı kesimlerinin pratik tecrübelerini ve her ülkedeki özgül koşulları yansıtıyordu; fakat bu sınırlı deneyimi mutlak olarak ele alma eğiliminden ötürü bundan çıkartılan sonuçlar subjektif ve bilimdışı, arızi ve çelişik teklifler eklektik bir şekilde birleştirilmiş oluyordu. Yuvar, kendi varlığını sınıf hareketi ile ortak olarak sahip bulunduğu şeylerle değil kendisini genel hareketten ayıran "*özel parolası*" ile haklı çıkarmaya eğilimliydi.[13]

O zamanki her küçükburjuva akımının (Proudhonism, Belçika'daki çeşitli anarşist akımlar) kendine özgü özellikleri bir yana sahip oldukları ortak bir şey vardı; bunlar yalnızca işçi sınıfının kapitalist sömürüye karşı tepkisini yansıtmıyorlar, küçük üreticilerin merkezileşmeye doğru gelişen kapitalizm karşısındaki tepkilerini ve onların kapitalizmin gelişmesini durdurma ve ilerlemesine set çekme isteklerini de yansıtıyorlardı.

Liberal sendikacılar farklı bir tutum takınmışlardı. Bunlar geniş ölçekli kapitalist üretimin ilerici doğasını kabul ediyorlardı; ama çoğu kapitalizmi putlaştırarak, onun sağlam temeller üzerine oturduğuna inanarak ve işçi sınıfının karşısına burjuva sistemini hafifçe düzeltmek ve "geliştirmek"ten başka bir ödev koymayarak vulgar ekonomistleri, burjuva toplumunun savunucularını izliyorlardı. Liberal sendikacılar, imanlı reformculardı.

Marx, reformist ve sekter akımların işçi sınıfı hareketi içindeki varlığını hem burjuva ideolojisinin proletaryanın bazı kesimleri üzerindeki etkisinin hem de proletaryanın geriliğinin bir yansıması olarak görüyor ve bunun sınıf mücadelesinin gelişmesi ile birlikte yenilmesinin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Bununla birlikte gelişmekte olan süreci gözlemenin yeterli olacağına da kesinlikle inanmıyordu. Enternasyonal proletarya örgütünün önderliğinin görevinin sınıf bilincini mümkün olduğu kadar aktif şekilde hızlandırmak ve yorucu eğitim çalışmaları ve bağımsız işçi sınıfı hareketinin azimle desteklenmesi ile birlikte çeşitli ideolojik etkileme şekillerini kullanmak olduğunu savunuyordu. "Çeşitli ülkelerin işçi hareketlerini birleştirmekte, proleter olmayan Marx-öncesi sosyalizmin çeşitli şekillerinin (Mazzini, Proudhon, Bakunin, İngiltere'deki liberal trade-unionizm, Almanya'daki Lassallecılık, sağ sapmalar vb.) birleşik eylem izine sokulmasında ve bu yuvar ve okulların teorileri ile mücadelede Marx işçi sınıfının çeşitli ülkelerdeki proleter mücadelesi için değişmez bir taktik formüle etti."[14]

Kitlelere Giden Yol

Enternasyonal'i daha en baştan bir kitle örgütü haline getirmek için Genel Konsey, çeşitli ülkelerin işçileri ile en değişik bağları kurmak zorundaydı. 1864 yazında gelişen grev hareketi işçi sınıfının en aktif unsurlarını ortaya çıkardı. Marx'ın ilk elde yöneldiği unsurlar da proletarya ordusunun bu mükemmel ihtiyatları idi. Marx'ın inisiyatifi ile Genel Konsey grevlere maddi ve manevi destek sağladı, Konsey'in görevleri arasında grevcilerin yerine çalıştırmak için dışarıdan işçi getiren patronları ortaya sermek de vardı. Marx, bunu farklı ülkelerin işçilerinin ortak çı-

[13] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 569.
[14] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 49.

karları olduğunu anlamalarına yardım eden ve sınıf dayanışması düşüncesini yaratan bir araç olarak kabul ediyordu.

Genel Konsey'in 25 Nisan 1865'te yaptığı bir toplantıda Marx, Berlin Dizgiciler Birliği'nden aldığı, Leipzigli 500 dizgicinin grevi hakkında bilgi veren ve kendilerine yardım edilmesini isteyen mektubu okudu. Mektupta şöyle diyordu: "... her işçi hareketinin, her grevin enternasyonal bir önemi vardır, yani gerçekte acil yerel işleriyle uğraşan işçiler sınıflarının bütünü için de döğüşürler."[15] Genel Konsey, Londra Dizgiciler Birliği için yardım yapmaya karar verdi. Marx da derneği ziyaretle görevli olarak atananlardan biriydi. Bu Konsey'in ve bir bütün olarak Birliğin grevlerde karşılıklı dayanışmayı düzenli olarak örgütlendirmesinin başlangıcı oldu.

Enternasyonal'in grevler karşısında doğru bir tavır takınması biraz zaman aldı. Alman Lassallcıları gibi Fransız, İsviçre ve Belçika Proudhonistleri de grevleri reddederek sekter bir tutum takınıyorlardı. İngiliz işçi sınıfı hareketinin grevler ortaya koymakta pek çok tecrübesi olmakla birlikte bu grevler, Genel Konsey'in İngiliz üyeleri tarafından bile olumlu bir ışık altında görülmüyorlardı. Grevlerin aktif muhaliflerinden birisi, Owen'in ütopik sisteminin savunucularından olan marangoz John Weston'du. Görüşlerini *The Bee-Hive* adlı gazetede birbiri peşisıra açıklamıştı. Genel Konsey toplantılarında işçilerin daha iyi çalışma koşulları için yaptıkları taleplerin boşuna olduğunu ve proletaryanın ekonomik mücadelesinin başını çeken sendikaların iyilik yerine kötülük yaptıklarını çünkü ücretlerdeki her yükselişin kaçınılmaz olarak tüketim maddelerinin fiyatlarında bir artış yaratacağını ileri sürüyordu.

Bu gibi görüşleri çürütme kampanyası Marx'ın ekonomik araştırmasının sınıf mücadelesi içinde doğru taktikleri ortaya çıkartmakta taşıdığı büyük önemin ne olduğunu gösterdi. Bu mücadele sırasında yeni ekonomi öğretisinin sağladığı düşünceler, malların fiyatlarının ücretlerin düzeyiyle belirlendiği teorisinin, işçi sınıfının militan ruhunu yoketmeye yönelen ve ona kaderine razı olmasını öneren bu sakat teorinin ortaya serilmesine çok yardımcı oldu. Bu teorinin tam aksine Marx, Enternasyonal'in "grev hastalığı"na[16] tutulmuş işçilere elinden gelen yardımı yapmasını istedi.

20 ve 27 Haziran 1865 tarihinde Enternasyonal'in yaptığı iki Genel Konsey toplantısında Marx, Weston'un görüşlerinin eleştirisel çözümlemesini yapan ve değer, ücret ve fiyatlar teorisinin bilimsel ilkelerini ortaya koyan özel bir rapor sundu. Marx'ın raporunun ana bölümü 1898'de ilk olarak yayınlandığından bu yana daha çok *Ücret, Fiyat ve Kâr* adıyla bilinen *Kapital*'in Birinci Cildi'nin özünün halk tarafından anlaşılır bir hale getirilerek sergilenmesiydi.

Marx, açık ve basit terimlerle sermaye sahiplerinin artı-değerden karşılıksız olarak mülk edindikleri kârın kaynağını açıkladı. İşçilerin ücretleri ve kapitalistin kârı, ürünün yeni yaratılmış olan değerinin bileşenleri olarak gösteriliyordu. Ücretin ve kârın oranları bu değer içinde değişebilir. Ücretler, kâr şeklini alan artı-değerin eksilmesi pahasına artırılabilir. Ücretler indirilirse de artı-değer ve bunun sonucu olarak kâr çoğalır. Bu oran proletaryanın sınıf mücadelesinin etkisi altında belirlenmektedir. Kapitalist üretimin genel eğilimi ortalama ücret düzeyini indirmek olmasına rağmen işçiler ücretlerinde bir artış sağlayabilirler. Şu ya da bu ülkedeki ha-

[15] Bakınız *The Bee-Hive Newspaper* No. 185, 29 Nisan 1865.

[16] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 122.

yat koşulları işçi sınıfı için büyük bir önem taşımaktadır. İşçı sınıfı Weston'un düşüncelerinin takipçileri gibi bu günlük ekonomik mücadelenin imkânlarını ihmal etmemelidir; ama İngiliz sendika önderleri gibi bu imkânları olduğundan fazla görmemelidir. Burjuva toplumundaki toplumsal sorunların radikal bir şekilde çözümü yalnızca bütün ücretli emek sisteminin ortadan kaldırılmasında yatmaktadır. Bu yüzden sendikalar yalnızca sermayenin işçi sınıfının hayat koşulları ve hakları üzerindeki sınırlamalarına karşı birer mücadele merkezi olarak değil, işçilerin kapitalizme karşı kararlı mücadele yolunda eğitildikleri birer okul olarak da önem taşımaktadır.

Marx'ın raporu çok başarılıydı ve Genel Konsey'in bundan sonraki pratik faaliyetlerinde yol gösterici olanlar buradaki teorik ve taktik önermelerdi.

Enternasyonal İşçi Birliği'nin güçlendirilmesi için İngiliz proletaryasının Ulusal Charter Birliği'nin dağılmasından bu yana elinde kalan tek kitle örgütleri olan İngiliz sendikalarının saflarına girmek esastı. Yirmi yıldan fazla bir zamandan beri İngiliz işçi sınıfı hareketinin gelişmesini izleyen Marx, George Odger, William Cremer ve başka sendikacılar cinsinden reformist önderlerin ideolojik düzeyleri hakkında herhangi bir hayale kapılmıyordu. Bununla birlikte Marxı onların arkasında binlerce sıra neferinin bulunduğunun farkındaydı ve bu yüzden bir yandan bunların liberal burjuva görüşleri ile savaşırken öte yandan da, onlarla olan sıkı ilişkilerini koruyordu.

22 Kasım 1864'te Marx, Genel Konsey'in İngiliz işçi derneklerini ve sendikalarını Enternasyonal'in ortak üyeleri olmaya çağırmasını istedi. Londra ve banliyölerindeki örgütlerin her birinin Konsey'de birer temsilci bulundurma hakları vardı. Çoğunun işçi kitleleri ile yakın bağları bulunan bu yeni konsey üyeleri Marx'a sendika önderlerinin reformizmlerine karşı verdiği mücadelede destek oldular.

Genel Konsey üyelerinin, Enternasyonal'in faaliyetlerinin sona ermesine kadar süren, Birliğin düşüncelerini yaymak üzere işçi toplantılarına gönderilmeleri pratiğini ilk başlatan Marx'tı. Böyle delegelerin atanmaları ve onların getirdikleri raporların dinlenilmesi çok geçmeden Konsey çalışmasının bir parçası ve bir bölümü haline geldi. Marx'ın kendisi de sık sık böyle delegasyonlarda üye olurdu. Konsey'in üyeleri arasında bulunan, bir zamanlar Konsey sekreterliği yapmış olan badanacı Robert Shaw yetenekli bir propagandacı ve örgütçü olduğunu gösteriyordu. 1870 yılında Marx, genç yaşında tüberkülozdan ölen İngiliz işçi sınıfının bu mükemmel temsilcisi hakkında şunları yazdı: "*Sendikaların* çevremizde toparlanmaları herşeyden çok onun çabaları sayesinde olabilmiştir."[17]

Marx, sendikaların doğrudan doğruya siyasi mücadele içine girmelerine çok önem veriyordu. Cremer'in, burjuva radikallerinin başlattığı seçim reformu kampanyasına katılınması ınması için 1865 Ocak'ında yaptığı teklifi de hararetle destekledi. Marx, radikal burjuvazi ile girişilecek eylemin koşullarını açıkça formüle etti. Marx, işçilerin genel demokratik hareket içinde rol almalarının İngiliz proletaryasının bağımsız siyasal partisinin kurulmasını, kıtadaki işçi sınıfı hareketinin ve demokratik hareketin gelişmesinin yaratacağı uzun vadeli etkilerle birlikte kolaylaştıracağını umuyordu. 1 Mayıs 1865'te Engels'e şunları yazdı: "Eğer İngiliz işçi sınfının siyasal hareketini yeniden elektriklendirebilirsek, Birliğimiz Avrupa işçi sı-

[17] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 408.

nıfı hareketi için, hiçbir yaygaraya meydan vermeksizin, başka bir yoldan yapamayacağı kadar çok iş yapmış olacaktır."[18]

1865 Mart'ında Genel Konsey'in inisiyatifi ile ve Marx'ın yaptığı bir plân uyarınca kurulan Reform Birliği İngiltere'nin siyasal hayatı üzerinde önemli bir etki uyandırdı. Bu Birliğe binlerce işçi katıldı ve demokratik seçim reformu için Birliğin yaptığı propaganda kampanyası geniş boyutlara ulaştı. Bununla birlikte hayati an gelip çattığı zaman Birliğin önderliğindeki işçi sınıfını temsil eden sendika önderleri radikalleri desteklediler ve Birliğin, Genel Konsey'in çizgisini benimsemesinin önüne geçtiler.

Marx, İngiliz işçilerini proleter enternasyonalizmi ruhu ile eğitmek için dış siyaset sorunlarından da yararlanıyordu. 29 Kasım 1864'te Genel Konsey adına Abraham Lincoln'e yeniden ABD Başkanlığına seçilmesinden ötürü bir mesaj kaleme aldı. Marx, enternasyonal proletaryanın Birleşik Devletler'de ilerici güçlerin kölelik sistemine karşı sürdürmüş olduğu mücadele karşısında takındığı tutumu ifade etmek için en doğru sözleri bulup çıkarmıştı.

Marx, Enternasyonal İşçi Birliği'nin kurulmasından önce bile Proudhon'un küçükburjuva reformist öğretisinin güçlü etkisi altında bulunan bir grup Fransız işçisinin 1863 yılında Yasama Meclisi'ne yapılacak seçimlerde bağımsız işçi adayları göstermiş olmaları gerçeğine büyük bir değer veriyordu. Bu grubun temsilcileri - Henri Tolain, E. Friborg ve Charles Limousin- Birliğin Fransa'daki muhabirliklerine atanmışlardı. Marx, onların Paris'teki adreslerini hemen defterine not etti ve bir Alman göçmeni olan arkadaşı Victor Schilly aracılığı ile onlara Açılış Tebliği'nin ve Geçici Tüzüğün birer örneğini gönderdi.

O sıralar Enternasyonal'in Fransa'daki ilk şubesi Paris'te 44 Rue Gravilier'deki mütevazi binalardan oymacı Fribourg'un atelyesinde çalışmaya başlamıştı. Atanmaları Londra tarafından onaylanan üç kişilik bir muhabirler kurulu tarafından yönetiliyordu. Kurul, Geçici Tüzüğün bir Fransızca çevirisini yayınlamıştı. Ancak bu çeviriden, ilk paragraftaki proletaryanın kurtuluşu mücadelesinin kesin hedefi olarak bütün sınıf egemenliklerinin kaldırılmasına ilişkin cümleleri ve üçüncü paragraftaki "bu yüzden emekçi sınıfların ekonomik kurtuluşları, her siyasal hareketin bir araç olarak bağlı olacakları yüce erektir" şeklindeki cümleden "bir araç olarak" sözlerini çıkarmışlardı.

Marx, Proudhonist bir anlayışla bu önemli belgenin anlamını çarpıtan ve en çok da Proudhonizmin siyasal mücadelenin önemini anlamaktaki büyük beceriksizliğini yansıtan sakatlıkların hemen farkına vardı. Genel Konsey bunun hakkında bir açıklama istediği zaman, kurul, İkinci İmparatorluğun polis rejimi altında başgösteren güçlükler yüzünden böyle olduğunu söyledi.

Tüzüğün Fransızca çevirisinin siyasal eğilimi bir zamanlar Birliğin kurulması düşüncesini savunmuş ve denetimini ellerine almaya çalışan bir burjuva cumhuriyetçi grubunun da dikkatini çekmişti. Tüzüğün çarpıtılmış çevirisi burjuva cumhuriyetçilerine Tolain'i Bonapartist rejime karşı verilen siyasal mücadeleyi kasıtlı olarak engellemekle suçlama fırsatını verdi. Bu kampanya Londra'daki burjuva demokrat göçmenler tarafından da desteklendi.

[18] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 174.

Paris şubesinin önderleri, şimdi yerel örgütlerin iç sorunları karşısında ilk kez bir hakem olarak davranacak olan Genel Konsey'e kendilerine yardım edilmesi için başvurdular. Çatışmaya çözüm getirebilmek için Marx'ın bütün yüce ilkeleri ve örgütsel tecrübesini harekete geçirmesi gerekti. Enternasyonal'i ve örgütün sınıf karakterini tehlikeye sokan burjuva unsurların saldırıları geri püskürtüldü. Paris'e bu amaçla özel olarak giden Schilly ve Dupont aracılığı ile duruma müdahale eden Marx, Paris şubesinin 26 Nisan 1865'te bir genel üye toplantısı yapmasını sağladı. Kurula yardım edecek komisyon, aralarında geleceğin Komünarları olan bronz işçisi Zephryn Camelinat ve daha şimdiden Fransız işçilerinin başta gelen örgütleyicilerinden birisi olduğunu ispat eden ciltçi Louis Eugene Varlin de bulunan işçi birliklerinin temsilcilerinden oluşuyordu

Belçikalı bir demokrat olan Leon Fontaine, Birliğin Belçika'daki temsilcisi olarak atanmıştı; ama proletarya çevreleri ile hiçbir bağı yoktu ve aslında Genel Konsey ile Belçikalı işçiler arasında bağın kurulmasını da geciktiriyordu. Bu, Marx *pro tem* (geçici) Belçika Haberleşme Sekreteri olarak atandığı zaman ortaya çıkarılmıştı. Orada da, başka yerlerde olduğu gibi Enternasyonal şubelerinin attığı ilk adımlar, enternasyonal proletarya hareketini denetim altına almaya kalkışan burjuva girişimleri ile karşılaştı. Bu girişimler Belçika işçilerinin, başlarında sosyalist Cesar de Paepe de bulunan temsilcileri ile doğrudan haberleşmeye başlayan Marx tarafından boşa çıkarıldı.

Almanya Haberleşme Sekreteri

Marx, Alman işçilerinin Enternasyonal'e katılmaları için çok çalıştı. Başlangıçta kısmen Alman işçi birliklerinin yabancı örgütlere katılmalarını yasaklayan kanun yüzünden, kısmen de Genel Alman İşçileri Birliği'nin Lassallcı önderliğinin takındığı tavır yüzünden büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Marx, eğer önderliğinde gerekli değişiklikler yapılacak olunursa Birliğin yeniden inşa edilip Lassallecı doğmaların zararlı etkilerinden kurtarılabileceğine inanıyordu, bu yüzden Birliğin Enternasyonel'e katılması için çaba gösterdi. Genel Konsey toplantılarında sürekli olarak bu soruna eğildi ve Wilhelm Liebknecht ve Karl Siebel ile onların Almanya'daki takipçilerine yazılar yazdı.

Enternasyonal'in düşüncelerini Almanya'da yayabilmek için Marx ve Engels, Lassalle'in yerini alan Frankfurtlu avukat Johann Baptist Schweitzer tarafından Berlin'de 15 Aralık 1864'te yayımlanmaya başlayan *Der Social-Demokrat* gazetesine yazmaya karar verdiler. Marx, gazetenin içinde herhangi bir Lassallcı sloganın bulunmamasını, onun gelişmesine açık bir faktör olarak gördü, Liebknecht'in gazetenin yazı kurulunda bulunması da onun doğru bir çizgi üzerinde yürüyebileceğinin bir göstergesi olabilirdi.

Marx işe, *Der Social-Demokrat*'a Aralık sonunda 2. ve 3. sayılarda basılan Açılış Tebliği'ni göndermekle başladı. Bu olayı 3 Ocak 1865'te Genel Konsey'e bildirmekten memnundu.

Proudhon 1865 Ocak'ında öldüğü zaman Marx, Schweitzer'in ısrarları üzerine "Proudhon'un Üzerine" başlıklı bir makale yazdı.

Bu, Proudhon'un görüşlerinin ve faaliyetlerinin kendine özgü yanlarını ortaya çıkartan ve hem iyi yanlarının hem de yetersizliklerinin bilimsel ve objektif görü-

nümünü veren ustaca çizilmiş bir görünümüydü. Aynı zamanda reformizmin ve sekterliğin çeşitli cinsleri üzerine yöneltilmiş birleşik darbenin de parlak bir örneğiydi. Marx, Proudhon'un öteki burjuva sosyalizmi sözcüleriyle, özellikle adını vermemekle birlikte Lassalle ile ortak noktalarını vurgulamayı başardı. Diyalektik metodu kullanmaktaki yeteneksizlik, tarihsel materyalizmi anlayamamak, ekonomi politik konusunda cehalet, tarihsel kategorilerin yerine metafiziğin geçirilmesi ve metodolojik yetersizliklerin bütünü Proudhon ve Lassalle'da ortaktı. Marx'ın işaret ettiği gibi kendini kibire kaptıran ve sansasyonel başarılar peşinde koşan adamlar arasında bilimde şarlatanlığa eğilim göstermek, siyasette bunun sonucu olan yalpalama ve ilke yokluğu ile tamamlanıyordu. Marx'ın, Proudhon'un Bonapartist rejimle uzlaşmasına yönelttiği eleştiri, Lassalle'ın Prusya'nın yönetici çevreleri ile flört etmesine yöneltilmiş açık bir suçlamaydı aynı zamanda. Böylelikle Marx, Lassalle'ı, Lassallecı bir gazetede eşi görülmedik bir şekilde eleştirmiş oluyordu.

Marx, Proudhon hakkındaki makalesini yazarken Liebcknecht'ten Lassalle'ın ölmesinden az önce Bismarck ve Lassalle arasında bir anlaşmaya varılmış olduğunu öğrendi; bu da Schweitzer'in davranışına ışık tutuyordu. Schweitzer'in Lassalle ve Bismarck arasındaki bütün anlaşmaları bildiği bir yana, kendisinin de en az o kadar Prusya yetkilileri ile yakın ilişki içinde bulunduğu açıktı. Marx, işçi partisinin Bismarck'la flört etmesi için hiçbir neden bulunmadığını ileri sürdüğü zaman Schweitzer ondan, gazetenin güç durumunu ve kendini ayakta tutmak zorunda olmasını göz önüne almasını istedi; ama bu arada "Bismarck Hükümeti" başlıklı Prusya'nın siyasetini öven bir yazı dizisini yayımlamaya da devam etti.

1865 yılı başlarında Prusya *Landstag*'ı İlericilerin ısrarları üzerine sınai gelişmeyi engelleyen 1845 sanayi "fermanını" yeniden gözden geçirip geçirmemeyi tartışıyordu. Berlin işçileri herşeyden önce "ferman"daki örgütlenme ve grevleri yasaklayan sözlerin çıkartılması için bir kampanya başlattılar. Marx ve Engels, bu harekete çok önem veriyorlardı; fakat yaptıkları tavsiyelere rağmen Schweitzer bunu görmemezlikten geldi ve ağırlığı üretici derneklerine devletin yapacağı yardımlar üzerine verdi. Schweitzer'e 13 Şubat 1865'te yazdığı bir mektupta Marx, bir kere daha onun reformist "kocakarı ilacı"nı sert bir şekilde eleştirdi. Şöyle yazıyordu: "Lassalle'ın Prusya hükümetinin 'sosyalist' müdahalesine ilişkin sakat hayallerinin hoşnutsuzluk yaratacağı şüphesizdir... Ama işçi sınıfı partisinin şerefi böylesine hayallerin boşlukları tecrübe ile ortaya çıkmadan önce, bu gibi hayallerin kâle alınmamasını gerektirir. İşçi sınıfı ya devrimcidir ya da hiçbir şey değildir."[19]

23 Şubat 1865'te "Social-Demokrat Yazı Kurulu'na bir Bildiri"de Marx ve Engels, gazetede çalışmaktan vazgeçtiklerini bildirdiler. Ayrılığın temel siyasal farklılıklardan doğduğunu anlattılar: İkisi de "Hükümete ve feodal-mutlakiyetçi partiye karşı hiç değilse İlericilerinkine eşit ağırlıkta bir dil kullanmak" talebinde bulundukları halde, editörler "Prusya Kraliyet Hükümeti Sosyalizmi"[20] anlayışı ile hareket etmeye devam ediyorlardı.

Bu bildiri, ilerici Alman işçileri arasında güçlü bir yankı yaptı. Berlin Dizgiciler Birliği de dahil olmak üzere bazı işçi örgütleri tarafından tamamen benimsendi. Liebknecht ve başka yazarlar da onlar gibi Lassallecı organdan ayrıldılar.

[19] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 446.

[20] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 166.

Bununla birlikte Lassallecı siyasal tavrın bütünü ile eleştirilmesi gerekiyordu. 1865 Ocak'nda Manchester'e yaptığı bir ziyarette Marx, Engels'ten *Der Social-Demokrat*'ta Bismarck'ın ordunun yeniden örgütlenmesi kanunu teklifi üzerine bir makale yazmasını istemişti. Engels de bunu yerine getirdi ama makale bir gazetede yayımlanamayacak kadar uzundu. Ancak Schweitzer'le neredeyse ayrılacak durumda oldukları için bunun *Prusya'da Askeri Sorun ve Alman İşçi Partisi* başlığı ile bir kitapçık olarak yayımlanmasına karar verildi. Bu makale Almanya'daki sınıf güçlerinin dizilişi üzerine incelemeleri içeriyor ve bağımsız bir işçi sınıfı partisinin kurulmasının gerekliliğini öne sürüyor ve Prusya'daki meşrutiyet çatışması başgösterirken partinin taktik ilkelerinin ne olacağını özetliyordu. Lassallcıların aksine Engels, yalnızca burjuva ilerici partisinin tutarsızlığının ve ödlekliğinin bıkıp usanmadan eleştirilmesinin gerekliliğinde ısrar etmekle kalmıyor, askeri-bürokratik monarşiye karşı amansız bir savaş açılmasını ve Bismarck'ın toplumsal demogojisinin ortaya serilmesini istiyordu. Marx, Engels'in broşürünü onayladı. Almanya ve İngiltere'deki bazı gazetelerde onun hakkında kısa incelemeler yazdı.

Der Social-Demokrat'tan o zaman için Marx'ın Genel Alman İşçileri Birliği'ni Enternasyonal'e alma çabalarının son bulması anlamına geliyordu; ama o Enternasyonal ile Alman işçi sınıfı hareketi arasında güçlü bağlar kurmak için başka yollar aramaya devam etti. 1865 yılı başlarında Almanya'daki durumu göz önüne alarak Alman işçilerinin Enternasyonal'e ferden üye olmalarını, böylelikle kanunları da ihlâl etmemiş olacaklarını söyledi. Bu taktiğin doğruluğu ortaya çıktı ve Alman proleterleri ile Enternasyonal arasındaki bağların sağlamlaşmasına yardımcı oldu; fakat elle tutulur sonuçlar alınması için zaman geçmesi gerekiyordu.

Polonya Sorunu

Enternasyonal İşçi Birliği'nin kuruluşunun ardından gelen aylar içerisinde Marx, o zamanlar demokratlar ve proleterler için bütün enternasyonal sorunlar arasında en önemlisi olan Polonya sorunu üzerinde enternasyonalist tutumun takınılmasına büyük bir dikkat gösterdi. İşçi sınıfının her yolla desteklenmesi gereken bir devrimci güç olarak gördüğü Polonya ulusal kurtuluş hareketine büyük bir önem vermeye devam ediyordu; fakat aynı zamanda proleter örgütünün Londra'da 1863'te kurulmuş olan Polonya'nın bağımsızlığı İçin İngiliz Ulusal Birliğini yöneten burjuva radikallerinin aksine bu sorun karşısında kendi tavrını takınması gerektiğine inanıyordu. Birliğin üyelerinin bazıları (Peter Fox, William Dell, Robert Hartwell) Enternasyonal'in Genel Konsey'inde idiler. 1864 Aralığında ve 1865 Ocak'ında Marx, Konsey'in İngiliz üyelerinin adına radikal bir gazeteci olan ve işçi sınıfı hareketinin savaşçılarından biri olan Peter Fox'un kaleme aldığı Polonya halkına seslenen bir mesajın tartışılmasına ilişkin olarak bir rapor vermek zorundaydı. Peter Fox, Polonya'nın ulusal egemenliğinin ateşli bir savunucusu idi; ama birçok İngiliz radikali gibi o da Fransızseverdi ve bazı Fransız hükümetlerinin Polonya lehine bir siyaset izlemiş olduklarını kanıtlamaya uğraşıyordu.

Bu düşünceyi çürütmek için Marx, Polonya tarihi üzerine 1863'te yaptığı derlemeleri de kullanarak geniş bir gerçekler dizisini biraraya getirdi ve ilk önce Danışma Komitesine ondan sonra da Genel Konsey'e "XV. Louis'ten III. Bonaparte'a kadar, Polonyalıların sürekli olarak Fransızların ihanetine uğramalarının tarihsel

olarak inkâr edilemez tablosunu"[21] ortaya koydu. Polonya'nın gerçek dostlarının Batılı egemen çevreler değil işçiler olduğu noktasını çok açık bir şekilde belirledi.

Marx, 1863 Polonya ayaklanmasının yıldönümü kutlamaları için yapılan hazırlıklarda aktif olarak yer aldı. 1 Mart 1865'te yapılan toplantı, Enternasyonal adına teklif edilen ve "birleşmiş ve bağımsız bir Polonya'nın demokratik bir Avrupa'nın vazgeçilmez koşulu"[22] olduğunu dile getiren bir kararı oybirliği ile kabul etti. Teklifi destekleyen Eccarius, Polonya'nın yeniden inşası ve Almanya'nın demokratik yoldan birleştirilmesinin karşısındaki en birinci engellerden biri olarak Polonya Monarşisinin yıkılmasının gerekliliğini vurguladı.

İngiliz burjuva basını, toplantı hakkında haberler yayımladı ama toplantıya Enternasyonal'in katılması hakkında hiçbir şey söylemedi; bu da Marx'a Almanca yayımlanan İsviçre gazetesi *Der Weisse Adler*'de Enternasyonal'in Polonya sorunu hakkındaki tavrını Alman işçilerine anlatacağını umduğu uygun bir "Düzeltme" yayımlama imkânı sağladı. Marx, Eccarius'un konuşmasının önemini vurguladı; böylelikle de basında Enternasyonal'in Prusya hükümetine ve Lassalle ile Bismarck'ın flörtlerine karşı düşmanca bir tavır takındığını sergilemiş oldu.

Zalt-Bommel'de Tatil

Marx'ın Enternasyonal'i yönetmesi ve geniş teorik araştırmalarını bununla bir arada yürütmesi gerçekten insan üstü çabalar gerektiriyordu. İşçi sınıfı önderleri ile toplantılar ve yazışmalar yapma , toplantılara katılma, kararlar ve konuşmalar kaleme alma, yoldaşlara öğütler verme vb., irili ufaklı bir yığın örgütsel sorun ile başa çıkmak zorundaydı. 1865 baharında Engels'e şunları yazdı: "Kitap üzerindeki çalışmanın dışında *Enternasyonal Birlik* çok muazzam zaman alıyor; çünkü gerçekte bu örgütün başı benim. Ve bilemezsin ne kadar zaman kayboluyor... Örneğin şu Fransız ahmaklığını al:

"*28 Şubat*: Tolain ve Fribourg Paris'ten geldiler. *Merkez Konsey*'in bir toplantısı va, burada açıklamalar yapacaklar ve Le Lubez ile gece yarısına kadar tartışacaklar. Ondan sonra Bolleter birahanesinde bir gece toplantısı, burada 200 kart imzalamam gerekiyordu. (Şimdi bu sersemce düzeni değiştirdim ve imzalarımızı mühre kazıttım... Ama geri kalan 1000 kartın.... eski usulde imzalanması gerekiyordu.)

"*1 Mart*: Polonya toplantısı.

"*4 Mart*: *Alt Komite'nin Fransız sorunları üzerinde toplantısı* sabah 1:00'e kadar.

"*6 Mart*: *Alt Komite Toplantısı* aynı sorun üzerinde sabah 1:00'e kadar.

"*7 Mart*: *Merkez Konsey'in Toplantısı* gece yarısına kadar."[23]

Aşırı çalışmaktan yorgun düşen ve kronik rahatsızlığının açtığı yeni bir kriz yüzünden yıpranan Marx, kısa bir ara vermeyi ve hava değiştirmeyi kararlaştırdı. 19 Mart'tan 8 Nisan 1865'e kadar Zalt-Bommel'de Hollandalı akrabalarının yanında, eski tüccar evinin rahat ve sakin atmosferi içinde üç hafta geçirdi; ama orada bile kafası sürekli olarak günlük siyasal sorunlarla meşguldü. Dayısı Lion Philips

[21] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 39.
[22] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 16, s. 96.
[23] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 100-101.

Hollandalı bir tüccardı; demokrat bir kafası vardı ve Marx onunla Amerikan İç Savaşı'nın ne olacağı, Alman birliğinin muhtemel geleceği, İtalya ve Polonya sorunları üzerine samimi sohbetler yapardı. Yaşlı Philips işçi sınıfı hareketine karşı şüpheli bir tavır takınırdı; ama yeğenini de hiçbir zaman sorumsuz birisi olarak görmezdi; çünkü onun büyük çaplı ve önemli sorunlarla uğraştığının farkındaydı.

Üç haftalık dinlenmenin Marx üzerinde çok faydalı etkileri oldu. Zalt-Bommel'deki tatili daha önceleri kendisiyle dostça, rahat ilişkiler kurmuş olduğu kuzeni Nannette'nin de orada bulunmasıyla daha zevkli bir durum almıştı. Kuzenini çoğu zaman Genel Konsey'in "Hollanda Sekreteri" diye çağırırdı.

Marx'ın hayatındaki bu kısa "serazat" döneminin ilginç bir hatırası 1 Nisan 1865'te kızlarının isteği üzerine birkaç kere doldurduğu sorulu cevaplı "itirafnameleri"dir. Bunların Zalt-Bommel'de yazılanlarının dışında aşağı yukarı bununla özdeş olan iki ayrı cevap takımı daha vardır. Cevapların tonu ya şakacı ya da ciddidir. Ayrıca Marx'ın doğruluğunu ve insanca sıcaklığını açığa çıkartmaktadır. İşte soru kağıdından bir örnek:

En değer verdiğiniz erdem	Sadelik
Başlıca özelliğiniz	Bir tek amacımın olması.
En nefret ettiğiniz kusur	Köle ruhlu olmak.
Bağışlayabileceğiniz kusur	Ahmaklık.
Sizce mutluluk nedir	Döğüşmek.
Sizce bedbahtlık nedir	Teslimiyet.
En sevdiğiniz kahraman	Spartaküs, Kepler.
En sevdiğiniz özdeyiş	*Nihil humani a me alineum puto.**[24]

Marx tatildeyken *Kapital*'in basılmasıyla ilgili sözleşme Hamburg'dan Londra'ya gelmişti ve Enternasyonal'da bir yığın acil sorun bulunuyordu. Ağır çalışmasına yeniden başlamasının zamanı gelmişti.

1865 Londra Konferansı'nda

Enternasyonal'in Geçici Tüzüğü 1865 yılında Belçika'da bir Genel İşçi Kongresi'nin toplanmasını öngörüyordu; ama Marx koşulların bunun için olgunlaşmamış olduğu düşüncesindeydi; çünkü yerel şubeler henüz ideolojik ve örgütsel olarak sağlam temeller üzerine oturmuyorlardı. Marx, 24 Haziran 1865'te Engels'e şunları yazdı: "İş henüz olgunlaşmadı." Engels'te aynı görüşteydi.[25]

Bu sırada Fransa ve İsviçre'deki Enternasyonal üyeleri kongrenin toplanmasını istiyorlardı. Paris şubesinin önderleri, toplantının kendilerine Proudhonizmin Enternasyonal'in resmi öğretisi olarak tanınması imkânını sağlayacağını sanıyorlardı. 7 Temmuz 1865'de Genel Konsey'e bir bildiri göndererek kendi gündemlerinin kongrede kabul edilmesini istediler.

O sıralar Marx, kongreye hazırlık olmak üzere Londra'da belli başlı şubelerin

* İnsanım, insancıl olan hiçbir şey bana yabancı kalamaz. [ç.]

[24] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 266.

[25] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 126, 138.

delegelerinden oluşan bir ön konferans toplanması için Genel Konsey'i ikna etmeyi başarmıştı. Genel Konsey'in 25 Temmuz 1865'te yaptığı bir açık toplantıda Marx'ın, Parisliler tarafından ileri sürülen ama Marx tarafından Enternasyonal'in karşısındaki yükümlülüklerle aynı çizgiye gelecek şekilde yeniden formüle edilmiş noktaları içeren gündem teklifi kabul edildi.

Marx, Alman işçilerinin temsilcilerini ve özellikle Liebknecht'i konferansta görmeyi çok istiyordu; ama onun gelmesi mümkün değildi ve konferansa Almanya'daki işçi sınıfı hareketi hakkında ayrıntılı bir rapor sundu. Marx, önderlerin yüceltilmelerine bir ilke olarak her zaman karşı çıkmıştı ve böyle davrandıkları için Lassallecıları çok eleştirmişti. Liebknecht'in de Alman işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin ileriye gitmesinde kendisinin, yani Marx'ın, rolünü çok vurgulamış olduğunu gördü. Bundan dolayı 21 Kasım 1865'te Liebknecht'e şunu yazdı: "Senin raporuna gelince, ben onu konferansın önüne çıkartamazdım, çünkü kişi olarak ben işin içine çok fazla sokulmuştum."[26]

Konferans 25 ile 29 Eylül 1865 arasında toplandı. Sabah oturumları Long Acre'daki Serbest Masonlar örgütünde toplanıyordu ve buna kıtadaki delegeler ve Danışma Komitesi'nin üyeleri de katılıyorlardı. Öğleden sonraki oturumlarsa Strand'daki Adelphine Terrace'deki bir evde oluyordu; daha resmi bir karakteri vardı ve halka açıktı. Yerel şubelerden gelen delegelerin dışında ziyaretçiler de katılıyorlardı. Marx bütün oturumlara katıldı. Delegelerle tanıştı ve çoğu ile uzun uzun konuştu. 28 Eylül 1865'te Enternasyonal'in kuruluş yıldönümünü kutlamak için St. Martin salonunda bir gece düzenlendi ve gecenin ardından delegelerin eşlerinin de katıldıkları bir çay verildi. Varlin ve Limousin, Marx'ın kızları ile dansederlerken Marx, Proudhon ile aralarındaki farklılıkları Tolain ve Fribourg'a anlatıyordu. 1 Ekim'de aralarında Becker, Jung ve Paepe de olan bazı delegeler Marx'ın evindeki yemeğe geldiler.

Londra Konferansı, Marx'ın Enternasyonal'i kurma çabaları içinde önemli bir aşamaydı ve Genel Konsey'in önder rolünün ve Marx'ın Konsey üzerindeki otoritesinin sağlamlaştırılmasında en aktif üyeler -Eccarius, Lessner, Dupont ve Jung- ile kıtadan gelen diğer delegeler -Varlin, De Paepe ve Becker- arasında temaslar kurulmasında önemli ölçüde yardımcı oldu. Marx'ın Paris şubesinin tekliflerini gündem taslağında kullanmasının ne kadar doğru olduğu da ortaya çıktı. Bu taslak, Konferansta Marx ve Fribourg'un ortak teklifleri olarak ileri sürüldü ve genel olarak onaylandı.

Konferans, her işçinin Kongre'ye katılmasına ilişkin Fransız talebini reddetti. Temsil ilkesinin gözetilmesi üzerinde sıkı sıkıya durdu: Kongreye yalnızca kendilerine şubeler tarafından yetki verilmiş, bütün formalitelerini tamamlamış ve aidatlarını ödemiş olanların katılması kararlaştırıldı.

Konferas'ta Polonya sorununun tartışılması Genel Konsey üyelerinin çoğunun ve özellikle de Alman ve İngiliz üyelerinin Marx'ın işçi sınıfının Polonya'nın bağımsızlık mücadelesini desteklemesi yolundaki çizgisini benimsediklerini ortaya çıkardı. Bununla birlikte hemen hemen bütün Fransız, delegeler Polonya sorununun gündeme alınmasına karşı çıktılar. Proudhon'un görüşlerinin çizgisine uygun olarak bunun bir "siyasal" sorun olduğunu ve "ekonomik" bir işçi kongresinde tartışılma-

[26] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

sına gerek olmadığını ileri sürdüler. Küçükburjuva demokratları Genel Konseyi "milliyetler ilkesi" üzerinde ısrar etmekle ve Bonapartistlerin kuyruğunda gitmekle suçladılar.

Proudhonistlerin ulusal sorun karşısındaki nihilist tutumlarının kısmen ulusal sorunun III. Napoléon tarafından demagojik bir şekilde kullanılmasına duydukları tepkiden doğduğunu aklından çıkartmayan Marx, Engels'ten basında Polonya sorununu açıklamasını istedi. Bunun sonucu olarak da *İşçi Sınıfının Polonya İle Ne İşi Var?* başlıklı, Bonapartist "milliyetler ilkesi" ile proletaryanın ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını tanıması arasında yüz seksen derece fark olduğunu gösteren bir yazı dizisi çıktı.

Enternasyonal'daki faaliyetleri içinde çeşitli durumlarda Marx ve Engels, Polonya sorunu üzerinde enternasyonalist tavrı savundular. 22 Ocak 1867'de Marx, Genel Konsey ile Polonyalı devrimci göçmenlerin 1863 Polonya ayaklanmasının yıldönümünü kutlamak için Londra'da Cambridge Salonunda düzenledikleri toplantıda ateşli bir söylev verdi.

Enternasyonal'in Almanya Şubeleri Kuruluyor
Avusturya-Prusya Savaşı ve Alman İşçi Sınıfı

Enternasyonal'in ilkelerinin Marx ve Engels tarafından bıkıp usanmaksızın savunulması Alman işçi sınıfı hareketi içinde meyvalarını vermeye 1865 kışında başladı. Enternasyonal'in illegal şubeleri, çeşitli Alman kentlerinde öncelikle Komünistler Birliği geleneklerini yaşatan ve Lassallcı önderliğe karşı koyan Genel Alman İşçileri Birliği'nin üyeleri tarafından kurulmuştu. Bu şubeler çoğu zaman tüketici ve üretici kooperatifleri, eğitim dernekleri, karşılıklı yardım fonları ve yetkililerin izin verdikleri diğer örgütlenme şekillerinin örtüsü altında kuruluyordu. Üyelerinin sayısı az olmakla birlikte Enternasyonal'in düşüncelerinin Almanya'da yayılmasına ve Alman işçi sınıfının enternasyonal proletarya ile ortak eylem içine girmesine yardımcı oldular.

Bu sıralarda, liberallerin 1863 yılında kurdukları Alman İşçi Eğitim Dernekleri Birliği'nin içindeki devrimci güçler, birliğin yavaş yavaş liberallerin vesayetinden ve Schulze-Delitzsch'in kooperativist düşüncelerinden kurtulması ve giderek Enternasyonal'e yaklaşmasıyla birlikte birleşiyorlardı. Devrimci proleter eğilimleri en iyi dile getirenler arasında 1865 Temmuz'unda Saksonya'da başkanlığı altında 29 işçi derneğini bir araya getiren genç bir tornacı, August Bebel vardı. Bebel, Birliğin yönetim kurulundaydı ve gelişmesi üzerinde aktif bir etkisi olmuştu.

Marx'ın takipçisi olan Liebknecht ile Bebel arasındaki sıkı ittifak Alman işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1865 Nisan'ında Berlin'den sınır dışı edildikten ve bütün Almanya'yı dolaştıktan sonra Liebknecht, Leipzig'e yerleşti. 1865 Ağustos'unda Bebel ile tanıştı ve ona Marksizmi öğrenmesi için yardım etti. Aralarındaki yaş farkına rağmen -Liebknecht 38, Bebel ise daha 26 yaşındaydılar- iki adam yıllar boyu birlikte çalıştılar. Hem 1848'in eski savaşçısı hem de artık bir örgütçü ve bir proleter sözcüsü olarak saygı gören genç adam, Alman işçilerinin gerçek bir proleter partisinin kurulması yükümlülüğü ile karşı karşıya bulunduklarını açıkça anlamışlardı.

1866 yazında Marx ve Engels'in dikkatleri savaşın eşiğine gelmiş olan Alman-

ya'ya yönelmişti. Alman işçi sınıfı hareketinin devrimci kanadına, patlak vermek üzere olan çatışmanın karşısında verecekleri sınavda yardımcı olmaya uğraştılar. Bismarck, Prusya ve Avusturya arasında yıllardır süregelen kan davasını "kan ve demir"le halletmeye hazırlanıyordu. Geniş kitleler arasındaki Prusya düşmanı duyguları ve savaş korkusu işçi sınıfı içindeki devrimci unsurları harekete geçirdi. Bu bakımdan Bismarck için savaşı sanki bir savunma savaşıymış gibi göstermek önem taşıyordu ve Avusturya'yı saldırıya kışkırtmak için elinden geleni yapıyordu.

Marx, Engels ve onlarla birlikte mücadele eden Alman proleter önderleri krizin çözüm yolu olarak Almanya'nın devrimci yoldan birleştirilmesini görüyorlardı. Alman İşçi Eğitim Dernekleri Birliği'nin başını çektiği bir kitle hareketi 1866 yılında bütün Almanya boyunca yayıldı. Leipzig'deki bir kitle toplantısında Bebel neredeyse gerçekleşmek üzere olan burjuva demokratik devrimin önder gücü olarak proletaryanın militan taleplerini formüle eden bir karar tasarısı teklif etti. 1866 yılında Johann Philipp Becker tarafından kurulan ve Becker'in önderlerinden birisi olduğu Enternasyonal'in Alman kesimlerinin Cenevre Komitesi de Birleşik Alman Cumhuriyeti talebini destekliyordu.

Prusya ve Avusturya arasında savaş, Haziran ortasında başladı. Avusturya birliklerinin hızla ilerleyeceklerini uman Marx ve Engels, Prusya'nın askeri yenilgisinin bir demokratik devrime yol açacağını bekliyorlardı. Ancak olaylar başka türlü gelişti. Bismarck'ın askeri reformu, Prusya ordusunu güçlü bir ordu haline getirmişti. Avusturya ordusu Sadowa'da yıkıcı bir darbe yedi. Alman Konfederasyonu dağıldı ve Avusturya, Almanya'nın ulusal birliği üzerine verdiği sözden geri döndü. Birkaç küçük Alman devletini birbirine bağlayan ve Prusya monarşisinin egemenliği altında Kuzey Alman Konfederasyonunu kuran Prusya, aslında bütün Almanya üzerinde denetim sağlıyordu. Askeri zafer Prusya'daki meşruti anlaşmazlığa da son verdi; şovenizmin etkisi altına giren liberal burjuvazi bütünüyle Bismarck'ın yanına kaydı. Almanya mümkün olan en kötü yoldan "yukarıdan-aşağıya" birleştiriliyordu. Prusya militaristleri ve Junkerler'in Almanya üzerindeki etkileri gittikçe artıyordu. Avrupa'nın göbeğinde Bonapartist Fransa'nın yanında yeni bir askeri kumar yatağı ortaya çıkıyordu.

Öte yandan ise işçi sınıfı hareketinin önünde Almanya'nın siyasal ayrılığından doğan engellerin birçoğunun ortadan kalktığı da açıktı. Marx şunları yazıyordu: "İşçiler doğal olarak, burjuvaziyi merkezileştiren herşeyden kazançlı çıkıyorlar."[27] Bununla birlikte Schweitzer ve Bismarck'a kayıtsız koşulsuz destek olan öteki Lassalleci önderlerin aksine Marx ve Engels, Kuzey Alman Konfederasyonunun oluşmasını yalnızca çok daha güçlü bir düşmana karşı daha ileri ve daha yoğun bir devrimci mücadelenin zemininin hazırlanması olarak görüyorlardı. Engels, Alman işçilerinin ve işçi önderlerinin şimdi "Alman proletaryasının *ulusal* örgütlenmesi ve birliği"nin[28] ve kendi siyasal partisinin kurulması için elverişli fırsatlardan en geniş şekilde yararlanılması gibi acil bir görevle karşı karşıya bulunduklarını söylüyordu.

[27] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 243.

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 241.

Enternasyonal, çeşitli ülkelerde giderek gelişirken, Marx'ın faaliyetlerinin kapsadığı alan da Enternasyonal'e ayırdığı zamanla birlikte artmaktaydı. Bu arada ilk program belgeleri hazırlanırken olduğu gibi, bir kere daha Enternasyonal'i bir küçükburjuva örgütüne döndürme girişimleri ile karşı karşıyaydı.

Enternasyonal'in devrimci proleter kanadının muhalifleri, 1865'de Londra'da kurulmuş olan Fransız şubesi içinde gizlenmişlerdi. Onlara önderlik eden kişi, Mazzini'nin takipçisi olan göçmenlerle yakın bağları olan ve basında Genel Konsey'e saldırmaya başlamış olan Fransız yazarı Pierre Vésinier'di. Fransız şubesi, Birlik için yeni bir tüzük tasarısı hazırlamıştı; buna göre Genel Konsey dağılacak ve onun yerine tamamen teknik işlerle uğraşan bir sekretarya kurulacaktı. Bu, Marx'ı, Enternasyonal'deki önder rolünden uzaklaştırmak için girişilen komplolardan yalnızca bir tanesiydi. 6 Mart 1866'da Marx ve en yakın arkadaşlarının hazır bulunmadıkları bir zamanda küçükburjuva demokratlar grubu Genel Konsey'den "eski Mazzinicili-ğe" dönüş yolunda bir karar çıkarttırdı. Mazzini ve Wolff'a ortak hizmetlerinden ötürü teşekkür ettiklerini bildirdi.

10 Mart'ta Konsey'in Haberleşme Sekreterleri Dupont, Jung, Longuet, Lafargue ve Bobczynski, Marx'ın evinde Danışma Komitesi'nin olağan toplantısı için bir araya geldiler ve Konsey'in bir dahaki toplantısında bu kararı protesto etmenin, Konsey'in görevi olduğunu kararlaştırdılar. Mart'ın 13'ünde kronik rahatsızlığının yeniden başgöstermiş olmasına rağmen Marx, Enternasyonal'in ilkeleri ile Mazzini'nin ilkeleri arasındaki temel farklılığı açıklayan bir söylev verdi. 6 Mart kararı yürürlükten kaldırıldı. Bu başlangıç, Marx'ın işçi sınıfının Avrupa kıtasındaki ve İngiltere'deki en iyi unsurlarının desteğini kazanmış olduğunu gösteriyordu.

Bu sırada Marx'ın kronik hastalığı, en kötü düzeyine varmıştı ve doktorları endişeli idiler. Londra'dan, Londra'nın sisli havasından, yazı masasından ve işçi toplantılarının gürültülü atmosferinden hemen uzaklaşması gerektiğinde ısrar ediyorlardı. Engels de, Marx'ın Londra'yı mümkün olduğu kadar çabuk terkederek dinlenmesi gerektiğinde şiddetle ısrar ediyordu.

15 Mart'ta gün batarken Marx, İngiltere'nin doğu kıyısında zindelik veren havasıyla tanınan sayfiye yerlerinden Margate'e vardı. Mevsim sonu olduğundan sayfiye bomboştu. Özel bir eve yerleşti, çünkü otel ve pansiyonlarda tesadüfi karşılaşmalar ve gürültülü konuşmalar hiç eksik olmazdı. Akşamları erkenden yattı, mümkün olduğu kadar az okudu, uzun yürüyüşler yaptı ve zihnini "Budizmin insan saadetinin doruğu olarak gördüğü hiçlik halinde"[29] tuttu.

Marx'a bir ay deniz kıyısında kalmak yaradı, ama O Enternasyonal'i düşünmeye devam etti. Şimdi Nisan ayındaydılar ve Kongre'nin Mayıs sonunda Cenevre'de yapılması programlanmıştı. Enternasyonal'in geleceği, stratejisi, taktikleri ve Genel Konsey'in bileşimi, Tüzüğü kabul edecek ve gelecekteki faaliyetlerin yönünü belirleyecek olan bu kongrenin sonucuna bağlıydı.

Fransızlar, bir yıl önce yaptıkları gibi kongrenin mümkün olduğu kadar erken toplanmasında ısrar ediyorlardı. Bu sıralarda İngilizler, kendilerini reform hareketine kaptırmışlardı ve Almanya şubeleri de yeni oluşuyordu. Marx, Parisli Proudho-

[29] Marx'tan Laura Marx'a, 20 Mart 1866 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

nistlerin, işleri Cenevre'de kendi lehlerine çevireceklerinden ve İsviçreli zanaatkârların da onlara yardımcı olacaklarından korkuyordu. Paris'e, yerel önderleri erken bir kongrede ısrar etmekten vazgeçirmek üzere gitmeye hazırlanıyordu. Engels, Bonapartist yöneticilerin Birliğe karşı düşman tutumlarını göz önüne alarak böyle bir yolculuğun yanlış olacağını düşündü ve arkadaşının gitmemesi için ikna etmek için elinden geleni yaptı. Ancak Cenevre şubelerinin önderleri hazırlıklarının örgütsel yanlarını tamamlayamamış oldukları için kongrenin ertelenmesini zaten istemişlerdi. 10 Nisan'da Marx, yeniden Konsey toplantılarına katılmaya başladı ve Konsey'in, Kongre'nin 1866 Eylül'ünün ilk pazarında açılması kararını aldığı 1 Mayıs'taki toplantısında hazır bulundu.

Kongrenin hazırlıkları 1866 yazında başladı. Marx, kongreye katılmayı reddediyordu. Engels'e 23 Nisan'da şunları yazdı: "Kongrenin başarısı için burada elimden geleni yapmaya karar verdim ama oraya kendim gidecek değilim."[30] Bunun başlıca nedeni Marx'ın *Kapital'i* baskıya hazırlamasına kısa bir süre için bile olsa ara verememesindendi. 23 Ağustos 1866'da Kugelmann'a, "Hazırlamakta olduğum bu eserin işçi sınıfı için herhangi bir kongrede bireysel olarak yapabileceğimden daha önemli olduğu düşüncesindeyim."[31] diye yazmıştı. Bunun da ötesinde taktiklerinin doğruluğunu çeşitli vesilelerle görmüştü. Genel Konsey'de söz konusu sorunlar üzerinde ortak bir tavır takınacak bir çoğunluk elde ettikten sonra onları, kararı kitle önünde kendi başlarına almaları için serbest bıraktı

Marx, kongrenin örgütsel yanının hazırlanması ile de çok meşguldü. Cenevre'ye gidecek olan Dupont ve Jung'a son direktifleri verdi ve Becker'e, üç yabancı dili çok iyi bilen Jung'un mutlaka başkan seçilmesini isteyen bir mektup yazdı.

Marx'ın çeşitli sorunlar hakkında hazırladığı özel bir talimatlar dizisi, Londra delegelerinin küçükburjuva sözcüleri ile ileride girişecekleri polemikler bakımından çok yararlı oldu. Bu belge, Genel Konsey raporu olarak kongrede satır satır okundu ve büyük bir kısmı kongre kararları metnine dahil edildi.

Talimatları hazırlarken Marx'ın üzerinde durduğu başlıca sorun Enternasyonal'e katılmış olan işçileri birlikte hareket etmeye sevketmekti. Marx, amacı işçi sınıfının çeşitli kesimlerinin çabalarını birleştirmek olan Enternasyonal Birliğin bütün faaliyetlerini kucaklayan şeyin kongre gündeminde bulunan emek ve sermaye arasındaki mücadelede çabaların birleştirilmesi sorunu olduğunu vurguladı. Marx, Birliğin başarıyla yerine getirdiği "özel fonksiyon"a, yani grevlerin desteklenmesine ve grev kırıcılığına karşı mücadele edilmesine değindi. "Çeşitli ülkelerin işçilerinin kardeş ve yoldaş olduklarını kurtuluş ordusunun içinde yalnızca *hissetmeleri* değil, kardeşler ve yoldaşlar olarak *hareket etmeleri* Birliğin yüce amaçlarından birisidir."[32]

Marx, işçi sınıfının durumu üzerine bir istatistiki araştırma yapılması için de bir teklif formüle etti. Ortaya çıkardığı araştırma şeması toplumsal istatistik elde etmede kullanılan metodların mükemmel bir örneğiydi. Bu araştırma yönteminin ele aldığı şey yalnızca İngiliz sendikacılarının iş istatistikleri konusunda ilgi duydukları ücretlerin ve aylıkların düzeyi ile ilgili değildi. Bu araştırma metodunda üretimin

[30] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 210.

[31] *Dr. Kugelmann'a Mektuplar*, Marx, Moskova-Leningrad, 1934, s. 37-38.

[32] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 341.

doğası ve işçilerin çeşitli kesimlerinin yaşama ve çalışma koşulları da daha başka birçok yanla birlikte ele alınıyordu. Araştırmalar, işçilerin kendileri tarafından (burjuvazinin yanıltmalarının önüne geçmek için) yürütülecekti. Bu araştırmalar, işçilerin kapitalist ekonomi içindeki durumlarını kendilerinin tesbit etmelerine ve enternasyonal bağlar kurmalarına yardımcı olacaktı. İş istatistikleri hakkındaki madde, daha sonradan Genel Tüzüğe dahil edildi ve Fransa, Almanya ve İngiltere'deki şubelerin çoğu bunu pratiğe geçirdiler.

Genel Konsey'in onayı ile Marx, Talimatlara sekiz saatlik iş günü talebini de dahil etti; aynı yılın Ağustos ayında Baltimore'de toplanan bir Amerikan İşçi Kongresi sekiz saatlik iş günü doğrultusunda bir karar almıştı. Bu talebin Enternasyonal'in programına alınması, programı bütün dünya işçi sınıfının genel platformu haline getirdi.

Sendikalar hakkındaki madde, Talimatlardaki sorunun aslını oluşturuyordu. Deyimin gerçek anlamıyla sendika hareketi daha yeni şekillenmeye başlıyordu ve o sıralar pek az kimse karşılıklı yardım ve sigorta dernekleri, eğitim dernekleri, spor ve konser kulüpleri vb. geniş işçi örgütlenmesi şekilleri ile İngiltere'dekiler gibi, proletaryanın kapitalist sömürüye karşı ekonomik mücadelesi temeli üzerinde ortaya çıkmaya başlayan ve bu nedenle açık bir sınıf karakteri olan sendikalar arasındaki farkı görebiliyordu. Bu sorunun açıklığa kavuşturulması gerekiyordu ve Marx'ın da "Sendikalar, Geçmişleri, Bugünleri ve Gelecekleri" başlıklı madde de ortaya koyduğu da bundan başka birşey değildi.

Talimatları hazırlarken Marx, yalnızca İngiliz sendikalarının olumlu tecrübelerini göz önüne almadı; aynı zamanda reformist sendika önderlerinin sendikaları "genel toplumsal ve siyasal hareketlerden" uzak tutan ve onları küçük ayrıcalıklar için döğüşmeye yönelten, yükümlülükleri hakkındaki dar pragmatizm gibi sınırlı görüşlerini de eleştirdi. Gelecekte sendikalar, genel olarak "*topyekûn kurtuluşun* çıkarları için işçi sınıfının örgütlenme merkezleri olarak bilinçli bir şekilde hareket etmeyi öğrenmeli"[33]dirler. Örgütsüz, tecrübesiz ve en az ücret alan işçileri, tarım işçileri de aralarında olmak üzere gittikçe genişleyen kitleler halinde mücadelenin içine sokmalıdırlar.

Lenin, Cenevre kongresinde Marx'ın Talimatları temeli üzerinde sendikalar hakkında varılan kararlara büyük değer verirdi. "Bu kongrede alınan karar ekonomik mücadelenin önemini açıkça dile getirmekte, sosyalistleri ve işçileri (o sıralar İngiliz işçilerinin yaptıkları gibi) bir yandan bunun önemini abartmaya öte yandan da (Fransızların ve Almanların özellikle Lassallecıların yaptıkları gibi) bunun önemini küçümsemeye karşı uyarmaktaydı."[34] Lenin sınıf mücadelesinin siyasi ve ekonomik mücadeleyi birleşik bir bütün halinde toparlamasının gerekliliğinin enternasyonal proletarya hareketinin etine ve kanına Marx'ın sayesinde girmiş olduğunu vurguladı.

Marx, Cenevre kongresine hazırlanırken Proudhon'un karşılıklı yardımlaşması, Lassalle'in kooperatiflere devlet yardımı ve Owen'in ütopik kooperatif reçeteleri de dahil çeşitli küçükburjuva görüşlerinin işçiler arasındaki popülerliğini göz önünde tutarak önemli bir konu olan kooperatif toplulukları sorununu da yeni baştan ele aldı.

[33] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 349.

[34] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 4, s. 176.

Marx, Talimatlarda toplumsal üretimin ancak "toplumun örgütlü güçlerinin yani devlet iktidarlarının kapitalistlerden ve toprak sahiplerinden üreticilerin kendilerine aktarılması"nın bir sonucu olarak "geniş ve uyumlu tek bir özgür ve kooperatif emek sistemine"[35] dönüştürülebileceğini yeniden hatırlattı. Ancak Fransa ve Almanya'daki çeşitli kooperatif topluluklarının Enternasyonal'e katılmış olduklarını ve bunlara katılmalarının işçilerin yararlı örgütsel ve ekonomik beceriler kazanmalarına yardımcı olduğunu aklından çıkarmayan Marx, Talimatlarına işçilerin kooperatif topluluklarının "sıradan orta sınıf anonim şirketlerine" dönüşmesinin önüne geçebilmeleri için somut öneriler de ekledi. İşçilere, "kooperatif dükkanlara girmektense kooperatif üretime girişmelerini"[36] önerdi.

Talimatlarda çocuk ve gençlerin çalışmalarına ilişkin maddeler işçileri yeni gelişen kuşağı çağdaş kapitalist sistemin yıkıcı fiziksel ve moral etkilerinden korumak için ellerinden geleni yapmaya çağırdığından çok önemliydi. Ancak kadınların ve çocukların evlerdeki ve yüreklerdeki "hayırlı" etkilerini bir yana bırakmalarına izin verilmemesini isteyen Proudhonistlerin aksine Marx, çocukların ve gençlerin toplumun aktif üyeleri olarak yetişmelerine yardımcı olan makûl sınırlar içerisinde toplumsal üretime katılmalarının çok önemli olduğunu ileri sürüyordu. Talimatlar, zihinsel, fiziksel ve teknik eğitimi birleştiren politeknik eğitim ilkesini ortaya koyuyordu.

Cenevre kongresi başlı başına bir başarıydı. Bu ilk enternasyonal işçi forumu, Genel Konsey tarafından sunulan program belgelerini kabul etti; geçmiş iki yıllık faaliyetleri onayladı ve Konseyi *in toto* (hepsi birden -ç.) bir dönem için daha yeniden seçti. Kongre, Enternasyonal'in iki yılı içinde işçi sınıfının ileri üyeleri arasında derin kökler salmış olduğunu gösterdi. Bu başarı, artık Enternasyonal'e önem vermeye başlamış olan burjuva basının ve hükümet çevrelerinin dikkatini çekti. Böylelikle Kongre, Fransa'da Birliğin üyelerinin İkinci İmparatorluk çökünceye kadar polis tarafından izlenmesi için verilmiş bir sinyal olarak görüldü.

İngiliz Sendika Önderleriyle Ayrılıklar
İrlanda Sorunu

Cenevre Kongresi'nin ardından Enternasyonal, İngiltere dahil bütün ülkelerdeki durumunu sağlamlaştırdı. Bu, bir dereceye kadar işçileri enternasyonal proleter örgütünün desteğini aramaya sevkeden 1866-1867 ekonomik krizinin sonucuydu.

1866 sonbaharında o sıralar başkentteki sendikaların başı durumunda olan ve üyelerinin sayısı binlere varan Londra Sendikalar Konseyi'nin Enternasyonal'e katılmasının mümkün olduğuna dair konuşmalar başlamıştı. LSK'nın örgütlü proletarya üzerindeki etkisi Londra sınırlarının çok dışına taşıyordu. Başarılarının İngiliz işçi sınıfını harekete geçirmek için bir araç olabileceğini düşünen Marx, bu konuşmalara aktif olarak katılıyordu. 13 Ekim 1866'da Kugelmann'a eğer LSK kendisinin Enternasyonal Birliğin İngiliz şubesi olduğunu ilan edecek olursa "o zaman bir bakıma buradaki işçi sınıfı üzerinde denetim kurabileceğiz ve hareket üzerinde çok etki yapabileceğiz"[37] diye yazmıştı.

[35] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 346.
[36] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 346.
[37] *Dr Kugelmann'a Mektuplar*, Marx, Moskova-Leningrad, 1943, s. 43.

Yerel şubelerin Enternasyonal'e katılma tarafları olmamasına rağmen reformist önderlerin baskıları altında alınan karar, Enternasyonal'le işbirliği yapılmasına devam etmek; ama bu ilişkileri örgütsel bakımdan geliştirmekten kaçınmak oldu.

1867 baharında İngiliz işçileri arasında artan işsizlik ve hoşnutsuzluk, herkes için oy hakkı isteyen kitle hareketlerindeki yeni bir kabarmayla ve İrlandalıların ulusal kurtuluş için mücadeleye daha azimle girişmeleri ile aynı zamana denk düştü. Marx'ın Genel Konsey'deki arkadaşları devrimci bir patlamanın yakın olduğuna inanıyorlardı. Dupont, "eyaletlerdeki 200.000 adam, ellerinde silahlarla reformistlere yardım etmek için işaret bekliyorlardı"[38] diye yazıyordu.

Ancak Reform Birliği önderleri, esas olarak burjuva radikalleri ve sağ-kanat sendikacılarıydılar. Kitleler arasında devrimci heyecanın artışından dehşete kapılmışlar ve yalnızca işçi sınıfının üst kesimlerine ayrıcalık tanıyan kırpılmış bir Reform Tasarısı'nı kabul etmişlerdi. Birliğin İrlandalıların ulusal taleplerini desteklemeyi reddetmesi, istenmeyen sonuçlar doğurdu ve örgütün kitleler arasındaki desteğini azalttı. Çok geçmeden Tory hükümetinin getirdiği ikinci Reform Tasarısı Parlamentodan geçti.

İngiliz egemen sınıfları kısmî ayrıcalıklar tanıyarak İngiliz işçilerinin kitlesel hareketlerini bölmeyi başardılar. Aynı zamanda İrlanda bağımsızlık mücadelesini de vahşice bastırdılar. 1867 Mart ayaklanmasının 167 savaşçısı mahkemeye çıkarıldı ve yarısı kürek cezasına makhûm edildi. Tutuklamalar ve ağır cezalar sürdü ve kamu oyunda büyüyen bir hoşnutsuzluk doğurdu. İrlanda sorunu ülkedeki başlıca siyasal sorun haline geldi.

İrlanda kurtuluş hareketi, İrlanda Devrimci Kardeşlik Örgütü diye bilinen bir gizli Fenier örgüt tarafından örgütlendiriliyordu. Örgüt, başlıca köylülüğün çıkarlarını temsil ediyor ve üyeleri esas olarak şehirli orta sınıflardan ve aydın işçilerden meydana geliyordu. Marx, Fenierlerin komplocu taktiklerini onaylamıyor ve onların sekter ve burjuva milliyetçi hatalarına işaret ediyordu; ama o da Engels gibi Fenierlerin devrimci cesaretlerine büyük bir hayranlık duyuyordu.

1867 Eylül'ünde bir grup İrlandalı devrimci, Manchester'de iki Fenier önderini kurtarmak için bir hapisane arabasına karşı saldırıya giriştiler ve çatışmada bir polis öldü. Orada yakalanan beş kişi katillikle suçlandılar ve ölüm cezası ile karşı karşıya kaldılar. Genel Konsey, İngiltere ve İrlanda'da sanıklar lehine başlatılan kampanyalara aktif olarak katıldı.

Marx, İrlanda sorununun Konsey'de genişliğine tartışılmasının ulusal sorun hakkında tek bir taktik çizginin ortaya çıkarılmasına ve İngiliz işçileri arasında proleter enternasyonalizmi düşüncelerinin yayılmasına yardımcı olacağına inanıyordu. Tartışma 19 Kasım 1867'de yapılmak üzere düzenlenmişti. İngiliz ve İrlandalı basın temsilcileri toplantıya katılmaya çağrılmışlardı. 20 Kasım'da yapılan özel Konsey toplantısında (o gün Manchester jürisinin sanıklardan dördü için ölüm cezası verdiği öğrenilmişti) İçişleri Bakanlığına hitaben Marx'ın kaleme aldığı bir muhtıra kabul edildi. Bu muhtırada ceza, siyasal bir intikam hareketi olarak niteleniyor ve yerine getirilmemesi isteniyordu.

[38] *Procés de l'association internationale des travailleurs. Premiere et deuxieme Commisions de Burcau de Paris*, Temmuz 1870, s. 106.

Reform hareketinin dersleri, Londra Sendikalar Konseyi ile yapılan konuşmalar ve aralarında Odger ve Lucraft'ta bulunan sendika önderlerinin İrlanda sorunu üzerindeki iki yanlı tutumları (bu önderler her bakımdan Reform Birliği'ndeki burjuva radikallerinin anti-İrlandalı duygularını paylaşıyorlar ve Fenierleri kınıyorlardı) Marx'ın İngiliz işçi sınıfının enternasyonalizmin ve proleter dayanışmanın bazı geleneklerine sahip olmakla birlikte henüz bütünü ile reformist ideolojinin pençesinde bulunduğunu açıkça göstermesini sağladı. Chartist heyecanın yakın bir gelecekte yeniden alevleneceğini beklemek için herhangi bir neden de yoktu. Bu sıralarda İrlanda ulusal kurtuluş mücadelesi güç kazanıyordu ve Marx, bu çerçeve içerisinde İrlanda ulusal kurtuluş hareketi ile İngiliz işçi sınıfı hareketi arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerini değiştirdi. Daha önceleri İrlanda'nın İngiltere'deki muzaffer bir proleter devriminin sonucu olarak kurtulabileceğini farzediyordu; ama mevcut koşullar altında ancak İrlanda'daki İngiliz egemenliğinin çöküşünün İngiliz işçi sınıfı hareketine reformist etkilerden kurtulması ve kendi burjuvazisini başından atması için gerekli olan devrimci itilimi vereceğine inanıyordu.

Marx 26 Kasım tartışmasında konuşacaktı ama sanıklardan üçü, üç gün önce idam edilmişlerdi ve bunu göz önüne alan Marx, İrlanda'nın bağımsızlık savaşçıları ile dayanışma düşüncesinin bir İngiliz tarafından dile getirilmesinin daha doğru olacağını düşündü ve bu nedenle Peter Fox'tan bir konuşma yapmasını istedi.

Marx'ın o gün yapmaya hazırlandığı konuşmanın notları elde bulunmaktadır. 19 Kasım tartışmasında ele alınan bir sorun olan, ezilen bir halkın ayaklanma hakkını yeniden ifade ederek başlamaktadır. Marx hiçbir bakımdan "insanlık ve hak" gibi duygulara seslenmek niyetinde değildi. Dinleyicilerinin okuyup yazması olmayan işçilerden oluşmasına rağmen, kesin bir ekonomik incelemeden yararlanarak İrlanda'nın tarihini ortaya koymak ve İrlanda'nın 1846'dan bu yana sömürgeleşmesinin -İrlanda'nın ateşli bir savunucusu olan Fox gibi, İngilizlerin bile anlamakta güçlük çektikleri- yeni bir aşamaya girmiş olduğunu göstermeyi tasarlıyordu. Kuru istatistiksel verilerin ardında yatan bütün bir ulusun trajedisiydi: Küçük kiracı çiftçilerin yüzyıllardan beri işledikleri topraklardan zorla sürülmeleri; İngiliz toprak sahiplerinin 16. ve 17. yüzyıllarda elkoydukları toprakların meralara çevrilmesi; İrlanda köylülüğünün en canlı kesiminin kitle halinde göçü; nüfustaki azalma (20 yılda 2 milyon); İrlanda yerlilerinin fiziksel dejenerasyonu ve sefaletin görülmedik ölçüde artması.

Marx'ın koyduğu gibi yeni sistem, "insanların iş gereği yokedilmeleriydi".[39] Bu nedenle İrlanda halkının kurtuluş mücadelesinin böylesine sert devrimci şekillere bürünmesinde şaşırtıcı bir yan yoktu. İrlandalılar için bağımsızlığın kazanılması yaşamsal bir zorunluluk ve yıkıcı sömürgecilik siyasetinin sonuçlarından kurtuluşun tek yolu idi.

Küçükburjuva devrimcisi Fenierler, köylülerin topraklarından sürülmelerine karşı kendiliğinden mücadelelerini ve toprak sahiplerine karşı verilen mücadeleyi ifade ediyorlardı. Kiliseye karşıydılar ve cumhuriyetçi olarak faaliyet gösteriyorlardı. Bütün bunlar, onları proletaryanın doğal müttefikleri haline getirdi.

O halde İngiliz işçi sınıfının Fenierlere karşı tavrı ne olacaktı? Marx'ın cevabı

[39] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1866-1868, s. 257.

oldukça belirgindi. İrlanda'nın bağımsızlığı İngiliz işçileri için katıksız bir şükran kaynağı olacaktır. İrlanda'nın baskı altında tutulması toprak sahiplerinin İngiltere'deki durumlarının da sağlamlaşmasına yardımcı oluyor ve her zaman işçilere karşı kullanılabilinecek bir ordunun sürekli silah altında tutulmasını geçerli gösteriyordu. İrlanda'nın emekçi halkının hayat standartlarının düşüklüğü İngiltere'deki ücretler üzerinde dolaylı bir etki yapıyordu. Kapitalistler tarafından teşvik edilen ulusal çekişme İngiliz proletaryasını bölme ve proletaryanın gücünü azaltma eğilimi gösteriyordu. İrlanda'nın bağımsızlığının "İngiliz Demokratik Partisi'nin sorunlarından biri"[40] olmasının nedeni budur.

Genel Konsey'in üyeleri bu yapılmamış olan konuşmanın içeriğini öğrendiler; çünkü Marx, düşüncelerini yoldaşlarıyla cömertçe paylaşmakta her zaman yarar görürdü. Bu tartışma sırasında Jung, Lessner ve Dupont'un yaptıkları konuşmalardan da görülebilir. Üç hafta sonra Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin 16 Kasım'da yaptığı bir toplantıda Marx, İrlanda sorunu üzerindeki kendi düşüncelerini açıklama imkânını buldu. İrlanda'nın köleleştirilmesinin ve İngilizler tarafından yüzyıllarca baskı altında tutulmasının tarihini anlattı. Marx'ın raporunu kaydeden Eccarius, kapanış cümlelerinden birini de not almıştı: "İrlanda sorunu... basit bir milliyet sorunu değil, toprak ve yaşam sorunudur. Ya mahvolmak ya devrim, İrlandalıların şiarı budur."[41]

Enternasyonal'in Sosyalist Programı İçin Çalışma

Enternasyonal'e kılavuzluk eden Marx, işçilerin birbirlerinden ayrı taleplerini ve farklı mücadele şekillerini her zaman proletarya hareketinin temel hedefiyle yani kapitalizmin yıkılması ve yeni, komünist bir toplumun kurulması ile birleştirirdi. Bununla birlikte 1868'e kadar her sosyalist programın temel maddesi -mülkiyet ilişkileri sorunu- Birliğin belgelerinin hiç birinde geniş ölçüde yer almış değildir. O zaman için ise üretim araçlarının, toprakların bireysel sahipliğini küçük üreticinin bağımsızlığının garantisi olarak gören işçi sınıfı içindeki yarı zanaatkâr unsurların hayalleri üzerine eğilmek gerekiyordu; ama Marx Enternasyonal'in programında sosyalist ilkelerin açıkça ilan edilmesi yolunun çok geçmeden açılacağını umuyordu ve ileriyi gören işçilere güvenebileceğinden emindi.

Sosyalist düşüncelerin Enternasyonal'in üyeleri arasında yayılmaya başladığını 1867 Eylül'ünde Lozan Kongresi'nde hiç beklenmedik bir şekilde toprak mülkiyeti üzerinde başlayan tartışma açığa çıkardı. Tartışmayı açan, ancak toprağın toplumun ortak mülkiyetine verilmesi gibi radikal çözümlerin mevcut ekonomik sistemin kötülüklerini ortadan kaldırabileceğini öne süren De Paepe'ydi. De Paepe'yi Londra delegeleri Lassner, Eccarius, Cenevreli Becker, Berlinli Ladendorf ve Komünistler Birliği'nin Mainzli eski bir üyesi olan Stumpf desteklerken, Tolain ve öteki Proudhonistler toprağın özel mülkiyetinden yana çıkıyorlardı.

Eccarius tartışmaya iyi hazırlanmıştı. 1866-67 kışında *The Commonwealth*'a bayağı ekonomist John Stuart Mill'in komünal toprakların parçalanarak küçük toprak sahipleri sınıfının yeniden kurulması teklifini de içeren görüşlerini eleştiren bir dizi makaleyi Marx'ın yardımı ile yazmıştı.

[40] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1866-1868, s. 258.

[41] Karl Marx ve Friedrich Engels, *İrlanda ve İrlanda Sorunu*, Moskova, 1971, s. 142.

Marx, Lozan Kongresi'nin hazırlanmasında küçük bir rol oynayabilmişti. 1867 Nisan ve Mayıs aylarında *Kapital*'in elyazmalarını matbaaya vermeye Almanya'ya gitmiş ve daha sonra da sayfa tashihleri ile meşgul olmak için orada kalmıştı. Kongre'nin sonuçları Enternasyonal'in saflarındaki güçler arasında belli bir kutuplaşmaya tanıklık etti. Birleşmekte olan sosyalist unsurların karşısında Parisli Proudhonistler küçükburjuva düşüncelerinin işçi sınıfı arasındaki döğüşken sözcüleri olarak ortaya çıkıyorlardı. Bu aşamadaki esas darbenin yönünü tayin eden Marx, Engels'e şunu yazdı: "Brüksel'deki gelecek kongrede bu Proudhonist eşeklerle bizzat kendim uğraşacağım."[42]

Kapital'in Birinci Cildi'nin 1867 Eylül'ünde yayımlanması işçiler arasında sosyalist düşüncelerin yayılması ve küçükburjuva ütopik düşüncelerin etkisinin yenilmesi için yolların hazırlanmasında yararlı bir araç oldu. İleriyi gören işçilerin *Kapital*'in okunmasını örgütlemek için yaptıkları geniş ölçekli çabalar ve eserin içeriğini açıklamaları, proleter ve demokratik basında kitap üzerinde yayımladıkları incelemeler, bütün bunlar Enternasyonal'in ideolojik hayatında canlandırıcı bir etki yaptı.

Kapital'in düşünceleri işçi sınıfının okuyucularına en iyi şekilde Engels'in Alman işçi sınıfı organı *Demokratisches Wochenblatt*'ta çıkan incelemesi ile açıklanmıştı. Marx kendisi de Londra Alman İşçileri Eğitim Derneği'nde *Kapital* üzerine konferanslar verdi ve Genel Konsey'deki konuşmalarında *Kapital*'e atıflarda bulundu. Büyük eserin şu ya da bu şekilde popülarize olmasında yardımı geçenler arasında Becker, Sorge, Dietzgen, Kugelmann, Lafargue, Schilly, Lessner ve Eccarius vardı. *Kapital*'in önemi işçi toplantılarında açıklanıyor ve *Kapital* üzerinde çalışmak için gruplar kuruluyordu. Liebknecht Kuzey Alman Reichstag'ını bile *Kapital*'deki düşünceleri yaymak için bir kürsü olarak kullandı.

Kapital'in düşüncelerinin Enternasyonal içerisinde birleşmiş proleter kitleleri arasında yayılması, onların bilimsel sosyalizmi kavramalarına yardımcı oldu ve Brüksel'de ve daha sonraki kongrelerde sosyalist ilkelerin, o olmaksızın zafer kazanamayacağı sınıf bilincinin gelişmesini hızlandırdı. *Kapital*'in çıkışından bir yıl sonra Dietzgen, Marx'a "izlediğim kısa zaman aralığı içinde bile düşünceleriniz muazzam bir etki yarattı."[43] diye yazmıştı.

1866 yılı başlarında Marx, aynı yılın 6-13 Eylül günleri arasında yapılması kararlaştırılmış olan Brüksel Kongresi'nin hazırlıklarına büyük bir dikkat gösterdi. Genel Konsey'in bütün üyelerini sosyalist bir programı kabul etmeye, kendisinin işaret ettiği gibi belirli ekonomik önkoşulları gerektiren bir geçişi söz konusu olan sosyalizmin sorunlarına bilimsel bir yaklaşım yapmaya ikna etti. 28 Temmuz 1868'de kapitalizmde makine kullanımının sonuçları üzerine yaptığı bir konuşmada kapitalist fabrika sisteminin bütün olumsuz özelliklerine rağmen makinaların yarattığı en büyük sonuçlardan birinin yeni bir toplumsal sistemi müjdeleyen "örgütlü ortaklaşa emek"in ortaya çıkmış olmasıydı. Genel Konsey'in 11 Ağustos 1868'deki toplantısında teklif ettiği karar taslağında özetle şunlar söyleniyordu: "Makinaların gelişmesi, ücret sistemi yerine gerçekten toplumsal bir üretim sisteminin geçmesi için gereken maddi koşulları yaratır."[44] Marx bu toplantıda daha kısa iş saati talep-

[42] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 342.

[43] Dietzgen'den Marx'a 12-24 Eylül 1868 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri)

[44] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1866-1868, s. 240.

lerini desteklerken, sosyalist sistemin bu maddi ve teknik temelini ve sosyalist çizgide örgütlenmiş toplumsal emeğe geçişin koşulları sorununu yeniden ele aldı.

Eccarius, Lessner ve Dupont'un yazdıkları mektuplar aracılığı ile Londra tartışmalarının yankıları Cenevre, Paris ve Brüksel'e ulaştı. Bu, Enternasyonal'in kamu mülkiyetini savunan üyelerinin henüz bunun en uygun şekli üzerinde bir karara varamamış olmalarından ötürü daha da büyük bir önem taşıyordu. Marx ve yakın arkadaşları ulusal ölçekteki kolektif mülkiyetin en rasyonel plânlı üretim örgütlenmesi için gerekli koşulları sağlayacağını savunurlarken üyelerin çoğu, hattâ sosyalist görüşleri incelemiş olanları bile toprağın ve bütün üretim araçlarının toplumsallaştırılmasını, bunları ya ayrı ayrı kooperatifleşmiş işçilere ve köylülere ya da kır ve şehirlerin belediye konseylerine ve komünlerine doğrudan doğruya aktarılmaları olarak görüyorlardı.

Marx, başlangıçta Brüksel Kongresi'nde toprak mülkiyeti üzerine bir rapor sunmayı düşündü; ama az sonra bu düşüncesinden vazgeçti ve bu işi De Paepe üzerine aldı. Raporunu hazırlarken Londra'ya çeşitli öneriler almak ve bazı gerçeklerle ilgili bilgi almak üzere mektup yazdı. Marx'ın arkadaşları, o sıralar toprağın belediyelere verilmesini savunan De Paepe üzerinde etki yapmaya çalıştılar. Dupont'un De Paepe'ye 13 Mayıs 1868'de yazdığı mektup bu bakımdan oldukça karakteristiktir: "İnanıyorum ki genel ortaklık için de komün (belediye kastediliyor-ç.) ortadan kalkacaktır. Karl Marx asıl yapılması gerekli olanın *ekonomik merkezileşme* olduğunu söylüyor, ben bu konuda onunla aynı şeyleri düşünüyorum; çünkü üretimin bütün alanları arasında varolması gereken uyum başka türlü nasıl sağlanabilir."[45]

Brüksel Kongresi'ne sunduğu raporunda De Paepe kapitalist üretimin hem sanayide hem tarımda geniş ölçekli üretimi getirdiğini söyledi ve küçük toprak parçalarının tarih tarafından mahkûm edildiğini ve geniş ölçekli üretimin belirli avantajlar sağladığı sonucunu çıkardı. Bununla birlikte kolektif mülkiyet sorununu, küçük ölçekli özel mülkiyeti savunanlar karşısında kolektif mülkiyeti ne şekilde olursa olsun savunanların birliğini sağlamak için açık bıraktı. Şunu söyledi: "Sorunu zaman kararlaştıracaktır". Ne var ki konuşmasını bağlarken daha önce kendisinin savunduğu belediye mülkiyetine karşı çıkarak Dupont'un tartışma çizgisini neredeyse satır satır aynen savundu.

Fransız Proudhonistlerinin direnişine rağmen -Tolain, De Paepe'nin başlıca muhalifiydi- Kongre 4'e karşı 30 çoğunlukla "modern toplumun ekonomik gelişmesinin ekilebilir toprakların toplumun ortak mülkiyetine geçirilmesinin toplumsal gerekliliğini yaratacağını"[46] ilan etti. Toprak, hem toplumun hem de tarım işçilerinin çıkarlarını garanti edecek koşullar altında işlenmek üzere tarımsal kooperatif topluluklarına verilmeliydi. Ekilebilir topraklar üzerindeki karar, kongre tarafından hemen hemen tartışmasız bir şekilde kabul edilen ormanlar, taş ocakları, kömür madenleri ve öteki maden ocakları gibi demiryollarının, karayollarının, kanalların ve telgraf hatlarının ortak mülkiyete dönüştürülmesi hakkındaki genel karar maddelerinden yalnızca biriydi.

Bu, Marx'ın çizgisinin Enternasyonal'deki en büyük başarılarından biri ve enter-

[45] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[46] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 296.

nasyonal proletaryanın sosyalist bir platform üzerindeki birliği için ileriye doğru atılmış bir adımdı.

Savaş ve Barış Sorunları

Savaş ve barış sorunu Brüksel Kongresi'nin gündemindeki en önemli problemlerinden biriydi. 1860'larda Avrupa'da artan savaş tehlikesi karşısında bu sorun Enternasyonal önderlerinin görüş alanından hiç çıkmadı ve kongrelerde, Genel Konsey'de, işçi toplantılarında ve işçi sınıfı basınında tartışıldı.

Marx, Enternasyonal'in üyelerinin savaşa proleter bir yaklaşım yapmaları için onlara yardım etmeye uğraştı. Yalnızca barış için tutarlı olarak çalışmak ve bunun için hazırlanmak değildi gerekli olan, aynı zamanda çeşitli silahlı çatışmaların doğasını anlamak ve bunlara uygun bir taktik tavır almak da gerekiyordu. İşçilerin küçükburjuva ve burjuva çevrelerinin pasifist hallerine karşı uyarılmaları ve onları her savaşı -bir kurtuluş savaşını bile- mutlak bir kötülük olarak görmeye sevkeden tek yanlı pasifist tutumu yenmelerine yardımcı olunması gerekliydi.

Enternasyonal'de ilk olarak 1866 Avusturya-Prusya Savaşı sırasında askeri sorunlar üzerine yoğun bir tartışma yapılmıştı. Bu, Genel Konsey'in pek çok üyesinin gelişmenin diyalektiğini özellikle parçalanmış ülkelerin birleştirilmesi ve o dönemin birçok savaşının üzerinde patlak verdiği ulusal bağımsızlığın kurulmasının gerekliliğini anlayamadıklarını açığa çıkartmıştı. 1866'dan beri Genel Konsey'in en aktif iki üyesi olan iki genç adamın (Charles Longuet ve tıp öğrencisi Paul Lafargue) tutumları çok yol göstericiydi. Her ikisi de Marx'ı birçok konuda destekliyorlardı ve çok geçmeden de Lafargue onun gerçek takipçilerinden biri haline geldi. Bununla birlikte her ikisi de Proudhon'un düşüncelerinin etkisi altındaydılar. Tartışma sırasında Lafargue ulusların "eski önyargılar"dan başka birşey olmadıklarını, işçilerin ve sosyalistlerin siyasal talepler ileri sürmekle ne demeye uğraştıklarını, dikkatlerinin bütünü ile bir toplumsal devrim için "olgunlaşmış" olan ülkelere yöneltilmesi gerektiğini ileri sürdü. 19 Haziran 1866'daki bir toplantıda Marx ulusal sorun üzerindeki Proudhonist nihilizmi eleştirdi ve Lafargue'e "milliyetleri inkâr etmekle, oldukça bilinçsiz bir şekilde Fransız örneğinde olduğu gibi milliyetlerin yutulmasını anlamış olduğu"nu[47] dostça gösterdi.

Marx, özellikle dış siyaset konularında durumun ciddi bir değerlendirilmesinin yapılmasının gerekliliğinin üzerinde durarak Enternasyonal önderlerinden kitleleri hazırlıklı olmadıkları eylemlere zorlayan gürültülü beyanlardan ve ihtiyatsız devrim çağrılarından kaçınmalarını istedi. Engels'e yazdığı bir mektupta Marx, "Birliğimizi tek yanlı bir hat üzerine oturtacak her gösterinin önüne geçilmelidir."[48] diye yazıyordu. Bu, aslında Marx'ın başlıca konuşmacılarından birisi olduğu 17 Temmuz 1866 yılındaki bir tartışmanın ardından Konsey'in kabul etmiş olduğu bir kararın dile getirilmesiydi. Karar, savaşın sorumluluğunu bütünü ile hükümetlerin omuzuna yüklüyor ve enternasyonal proletaryanın bu durumdaki bağımsız tutumunu, yan tutmayı reddetmek olarak ifade ediyordu. İşçilerin "Birleşerek güç kazanma(larını -ç.) ve böylelikle kazandıkları gücü kendi siyasal kurtuluşlarının gerçekleştiril-

[47] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 179.

[48] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 179.

mesinde kullanma(larını -ç.)"[49] isteyen Genel Konsey, kararı işçileri egemen sınıfların siyasetlerine karşı direnmenin tek aracı olarak kendi sınıf örgütlerini sağlamlaştırmaya teşvik ediyordu.

1867 yazında Genel Konsey, o sıralarda kurulmakta olan Barış ve Özgürlükler Birliği adındaki enternasyonal pasifist örgütüne karşı takınacağı tavır sorunuyla karşı karşıyaydı. Birlik'in iplerini Fransız demokratlarının ellerinde tuttukları Örgütlenme Komitesi, önde gelen radikal ve demokrat önderlerin (Mill, Hugo, Garibaldi, Bakunin) desteğini temin etmişti; hattâ Marx da Birlik'in Cenevre'deki kuruluş kongresine katılması için bir çağrı almıştı.

Marx, ilke olarak işçi kitlesinin genel demokratik hareketten tecrit edilmesine yol açan sekter eğilime karşıydı; çünkü böyle hareketlere katılmalarının onların önder sınıf ve toplumsal ilerlemenin öncü gücü olarak oynadıkları rolün ne olduğunu görmelerine yardımcı olduğuna inanıyordu. Ancak proleterlerin ve burjuva demokratlarının ayrı ayrı sınıfsal amaçları olduğunun da iyice anlaşılması gerekiyordu. Burjuva demokratları ile ortak eylem proletaryanın bağımsız örgütlenmesini tehlikeye sokmamalıdır. Bundan dolayı Marx, 13 Ağustos 1867'de Genel Konsey'de burjuva pasifistlerinin otoritesinin güçlenmesine yardım edeceğinden ve kapitalist sistem altında savaşın ortadan kaldırılabileceği inancını, sağlamlaştıracağından ötürü Enternasyonal'in Birlik'in kongresine resmen katılmasının karşısına çıktı. "Emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin dönüştürülmesi için çarka omuz vermekten kaçınanlar evrensel barışın koşullarını akıllarından çıkarmışlardır"[50] diyordu. Fakat Birlik'in kurulmasının geniş halk kitlelerindeki ve burjuva aydınlarındaki savaşa karşı ruh halini yansıtmasından ötürü Marx, Konsey'e, Enternasyonal üyelerinin kongreye kendi bireysel kapasiteleri ile katılmaları ve bu sorun karşısında sağlam bir proleter tutumu benimsemeyerek işçilerin militarizme karşı savaşmaya hazır olduklarını göstermeleri için izin vermesini önerdi.

Marx'ın Barış ve Özgürlükler Birliği'ne karşı önerdiği taktikler, Birlik'in proletarya da dahil bütün savaşa-karşı güçleri burjuva pasifizmi bayrağı altında ve ulusların kardeşliği üzerine yapılan duygusal konuşmalar etrafında birleştirme iddialarını reddeden Brüksel Kongresi kararları ile de sağlama bağlanmış oldu. Kongre, Enternasyonal'in önder rolünü bir kere daha belirtti ve kararında Barış ve Özgürlükler Birliği'nin "Enternasyonal İşçi Birliği'nin çabaları karşısında hiçbir *raison d'etre*'i (varlık nedeni -ç.) bulunmadığı"nı[51] belirtti. Birlik'in üyeleri, Enternasyonal'in kendi ülkelerindeki şubelerine katılmaya çağrılmışlardı. Öte yandan Enternasyonal üyelerinin bütün öteki ilerici örgütlerin üyeleri ile işbirliği yapmaya hazır oldukları ifade edilmişti.

Brüksel Kongresi tarafından kabul edilen bir başka önemli karar da bir Avrupa savaşı patlak verdiğinde proletaryanın tutumunun ne olacağı idi. Brüksel'deki Kongre'ye katılan Lessner ve Eccarius'a verdiği talimatlarda Marx şunları yazıyordu: "Kabul edilecek olan karar öyle görünüyor ki, sadece işçi sınıfının kantarda tayin edici bir ağırlık çekmeye yetecek kadar örgütlenmemiş olduğunu söylemekle

[49] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1864-1866, s. 213.

[50] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1866-1868, s. 152.

[51] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 297.

yetinmelidir, fakat işçi sınıfı adına kongre, savaşı çıkaranları kınar; Fransa ile Almanya arasındaki savaş her iki ülke için de, Avrupa için de yıkıcı olan bir savaştır."[52]

Brüksel Kongresi tarafından kabul edilen karar, Enternasyonal içinde savaş ve barış sorunları üzerinde üç yıldan beri sürmekte olan tartışmaları bir sonuca bağlıyordu. Ancak Belçikalı delegelerin ısrarları ile karara, eğer bir iç savaş patlak verecek olursa işçilerin bir genel grev ilan etmeleri önerisi de eklendi. Bu, yalnızca sözde kalan ve gerçekleştirilemeyecek olan bir şiardı ve herhangi bir silahlı çatışmanın somut incelemesi bakımından işçilerin kafalarını karıştırmaktan başka birşeye yaramazdı. Marx bu öneriyi bir "saçmalık"[53] olarak nitelendirdi.

Bununla birlikte Enternasyonal belgelerinin bazı ham önerileri içeriyor olması, onu barış mücadelesindeki tarihsel öncülük rolünden ayırmadı. Bu mücadele, proletaryanın kurmaya uğraştığı sistemin kendi doğasından kaynaklanıyordu ve işçi sınıfının enternasyonal programının maddelerinden biri olarak kabul edilmişti. Marx'ın 12 Mayıs 1869'da Birleşik Devletler Ulusal Emek Birliği'ne yazdığı bir Genel Konsey Tebliği'nde "emekçi sınıflar(ın -ç.) artık tarih sahnesinden birer köle, hizmetkâr olarak değil, kendi sorumluluklarının bilincinde ve sözde efendilerinin savaş çığlıkları attıkları zamanlarda barış kararı verebilecek bağımsız aktörler olarak geç(tikleri -ç.)[54] bir zamanın geleceği yazılıyordu.

İlk Marksist Kitle Partisinin Doğuşu

Marx ve Engels, vardıkları sonuçlar ve taktik plânları çakıştığı zaman bundan büyük bir zevk duyarlardı. Bu da en çok Alman işçi sınıfı hareketinin sorunları üzerinde çalıştıkları zaman olurdu. Marx'ın sırtındaki ağır yükü biraz olsun hafifletebilmek için Engels, Almanya'daki proleter önderleriyle bağlar kurulması ile ilgili işlerden bazılarını üstüne aldı. Onlara zaman zaman yazdığı mektuplar, bir Genel Konsey Haberleşme Sekreterinin resmi yazışmalarında görülemeyecek kadar samimi bir dille ifade edilen öneriler ve eleştirilerle dolu olurdu.

1867 yılında ileri görüşlü Alman işçileri en iyi iki adamları Liebknecht ve Bebel Kuzey Alman Reichstag'ına milletvekili olarak seçilip Alman işçi sınıfına bir ulusal kürsü kazandırdıkları zaman büyük bir başarı kazanmışlardı. 17 Ekim 1867'de Liebknecht bağırıp çağıran sağ-kanat milletvekillerine "Bütün Prusya'da söz özgürlüğü bulunan tek yerde konuştuğum zaman size değil... dışarıdaki halka sesleniyorum"[55] dedi.

Liebknecht'in konuşmaları ve Bismark rejimine ve onun sahte meşrutiyetine "incir yapraklı" mutlakiyetçiliğine yöneltiği yiğit eleştiri Marx'a büyük bir hoşnutluk verdi ve 4 Ekim1867'de Engels'e yazdığı mektubunda Liebknecht'in "Reichstag'daki ilk konuşması bize büyük bir itibar sağladı"[56] dedi. Bunumla birlikte Marx, Liebknecht'in Bismarck'ın siyaseti ile uzlaşan Lassallecılara saldırırken sık sık öte-

[52] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 558.
[53] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 151.
[54] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 231.
[55] *Die Erste Internationale in Deutschland*, Berlin, 1964, s. 186.
[56] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 352.

ki uca kayma eğilimi gösterdiğini de gözden kaçırmadı: Anti-Prusya duyguları onu Orta ve Güney Alman devletlerinin küçükburjuva demokratlarıyla sonunda kendi sınıf çizgisinden saptıracak uzlaşmalara girişmeye sevkediyordu. Marx'ın isteği üzerine Engels, Liebknecht'e yazdığı bir mektupta yalnızca Prusyalılara değil Avusturyalılara, Federalistlere ve küçük devletlerin bütün öteki destekleyicilerine de saldırmasını öğütledi.

Enternasyonal'in Alman işçileri üzerindeki etkisi ve işçilerin ulusal birlik istekleri, Genel Alman İşçileri Birliği'nin önderliğine karşı gittikçe artan bir hoşnutsuzluk doğurdu. Bu Schweitzer'in Marx'la ilişkiler kurmak için yeniden çabalara girmesine yol açtı. *Social-Demokrat*'ında *Kapital* hakkında makaleler yayımladı ve Londra'ya Reichstag'daki Alman demir ve çelik ürünleri üzerindeki koruyucu önlemler konusunda yaklaşmakta olan görüşmeler için öneriler isteyen mektuplar yazdı. Schweitzer gelişmiş sanayi alanlarından, Berlin'den milletvekili olduğu için Marx, ona yazmak gereğini duydu. Sorunun özü hakkında Alman demir ve çelik sanayiinin koruyucu tarifeler olmaksızın da yapabilecek kadar güçlü olduğunu düşünüyordu; fakat daha düşük tarifelerin kabulü için sanayi kuruluşları üzerinde işçi sınıfının durumu da dahil olmak üzere parlamento araştırması yapılmasının şart koşulmasını önerdi. Marx'ın Schweitzer'e, *Kapital* yazarıyla "samimiyet" kurmakla suçlanmaması için kasıtlı olarak bir iş mektubu tonunda yazdığı şeyler tamı tamına böyleydi.

Schweitzer'in attığı ikinci adım, Hamburg'da toplanacak olan Genel Alman İşçileri Birliği'nin kongre (genel toplantı) gündemine Enternasyonal'e karşı takınılacak tavır ve *Kapital*'in Birinci Cildi üzerine bir rapor hakkında bir madde eklemek oldu. 6 Temmuz'da Schweitzer'in başkanı olduğu Birliğin yönetim kurulu Marx'a, "işçilerin davasına kitabınızla yapmış olduğunuz büyük hizmetten ötürü"[57] şeref konuğu olarak kongreye katılmaya davet eden resmi bir çağrı yolladı. Schweitzer'e yazdığı cevapta Marx, Genel Konsey'deki acil işlerinin Londra'dan ayrılmasına izin vermediğini söyledi ve gündeme işçi sınıfının enternasyonal işbirliğinin ve "her ciddi işçi sınıfı hareketinin başlangıç noktası olan"[58] diğer önemli konuların alınmış olmasından duyduğu hoşnutluğu ifade etti. Bu birliğin önderlerini bir sürü Lassallecı dogmayı bir kenara atmalarından ötürü dolaylı yoldan kutlamak oluyordu. Marx'ın yayımlanacağını umarak yazdığı mektup, 28 Ağustos 1868'de *Social-Demokrat*'ta çıktı.

Lassallecıların kongresi 22 Ağustos'tan 26 Ağustos'a kadar toplandı. Braunschweiger yayımcı Wilhelm Bracke tarafından *Kapital* üzerine bir rapor ve Leonard von Bonhorst ve Karl Hirsch tarafından Enternasyonal'e karşı tavır üzerine bir başka rapor sunulmuştu. Konuşmacıların üçü de Schweitzer'e karşı olan gruptandılar. Birkaç ay içerisinde Genel Alman İşçileri Birliği'nden ayrılarak Liebknecht ve Bebel'in platformunu benimsemişlerdi. Fakat o zaman da hâlâ Schweitzer'i tecrit etmeyi ve Birliği yeni bir yol üzerine götürmeyi istiyorlardı. Ancak Schweitzer muhalefet ile Ortodoks Lassallecılar arasında maharetle manevralar yapıyordu. İkincilerin yardımı ile işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakteri hakkında bir genel deklerasyondan başka bir şey olmayan bir karar geçirilmesini sağladı.

[57] *Die Erste Internationale in Deutschland*, s. 742.

[58] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 16, s. 316.

Birkaç gün içerisinde 5 Eylül 1868'de Bebel'in başkanlığındaki Alman İşçi Dernekleri Birliği sıkı sıkıya proleter sınıf tavrını benimseyen üyelerinin çoğunluğu ile liberal burjuvazi arasındaki ayrılığı belirleyerek Nuremberg'de toplandı. Delegeler 46'ya karşı 69 oyla Birliğin Kongre önüne çıkarılan yeni programında kısaca ortaya konmuş olan Enternasyonal'in platformunu kabul ettiler.

Ana sorun hakkında rapor veren Robert Schweichel *Kapital*'e atıflar yaparak bu programın özünü ortaya koydu ve işçilerin kurtuluşlarını yalnızca siyasal iktidarı ele geçirerek ve yalnızca "bütün ülkelerin işçileri ile sıkı bir dayanışma"[59] içinde kazanabileceklerini ilan etti.

Tartışma, delegelerin Enternasyonal'in program belgelerini yakından bildiklerini açığa çıkardı. Bu, büyük ölçüde Berlinli sosyalist Wilhelm Eichhoff tarafından yazılan ve toplantıdan kısa bir süre önce çıkmış olan *Enternasyonal İşçi Birliği* başlıklı broşürün sonucuydu. Marx, broşürün yazarına yalnızca bazı bilgileri temin etmekle kalmamış, kitapçığın bazı sayfalarını baştan aşağı gözden geçirerek yeniden düzenlemişti. Eichhoff, Nuremberg kongresine katıldı ve Enternasyonal'in ilkelerinin zaferini Londra'ya ilk bildiren kişi oldu.

Marx, Birliğin Enternasyonal ile bir an önce kaynaşması için acele ediyordu. Brüksel kongresinin ardından Genel Konsey'in 22 Eylül 1868'de yaptığı ilk toplantıda Birliğin yönetim kurulunun Enternasyonal'in Almanya'daki Yürütme Komitesi olarak atanmasını ve Liebknecht'in Leipzig'de, Einchoff'un da Berlin'de Enternasyonal'in düşüncelerini yayması ve şubeler açması için özel yetkilerle donatılmasına karar verildi.

Şimdi artık önlerinde, işçiler arasındaki Lassallcı etkilerin yenilmesi kalıyordu. Fakat işçilerin bundan başka Saksonya Halk Partisi'nin küçükburjuva etkilerinden de korunmaları gerekiyordu. Bu parti 1866 Ağustos'unda Liebknecht ve Bebel'in de doğrudan katılmaları ile kurulmuştu. Üyeleri arasında pek çok da işçi vardı; ama programı burjuva demokratikti. Liebknecht gazetecilik faaliyetlerinde de Saksonyalı demokratlardan ilgi görüyordu. Çıkardığı haftalık dergi *Demokratisches Wochenblatt* "Halk Partisi'nin Organı" sözlerini taşıyordu. Kimi zaman hareket özgürlüğünün Halk Partisi'ne belirli bir ideolojik ve siyasal bağımlılık yüzünden kısıldığını görüyordu.

Kugelmann'a yazdığı bir mektubunda Engels, Alman işçi sınıfı hareketi içindeki bu durumu anlatıyordu: "Lassallecı yuvanın dağılması ve öte yandan da Saksonyalı ve Güney Almanyalı işçilerin Halk Partisi'nin eteklerinin altından kurtulmaları yeni gerçek bir Alman işçi partisinin kurulmasının iki temel koşuludur."[60]

Marx, çok geçmeden Schweitzer'in taktiklerini sert bir şekilde eleştirdi. 1868 Eylül'ünün sonunda Schweitzer, Berlin'de sendikalar kurulması için bir kongre çağrısı yaptı. Bebel ve Liebknecht'i sendikaların kurulması işine sokmak istiyordu, böylelikle işçiler arasında Lassallecı örgüt için destek sağlayacağını umuyordu. Ancak yalnızca Lassallecı sendikaların delegeleri Berlin kongresine kabul edildiler, bu da Schweitzer'in eski sekter çizgisini izlediğinin bir deliliydi.

13 Ekim'de Schweitzer'e yazdığı bir mektupta Marx, onun sekter hareket ve sı-

[59] *Die Erste Internationale in Deutschland*, s. 243.

[60] Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 221.

nıf hareketi arasındaki farklar konusundaki görüşlerini içtenlikle belirtiyordu. Schweitzer'in -aşırı Lassalle üslubundaki- bir başkanın diktatörlüğü altında kesinlikle merkezileşmiş sendika örgütlenmesi plânını eleştirdi. Böylesine bir yapı, sendika hareketinin özü ile çatışma halindeydi ve özellikle Almanya için hiç de istenilecek bir şey değildi. "Burada işçilerin hayatlarının ta çocukluklarından beri bürokrasi tarafından düzenlendiği ve işçinin yetkili kimselere, kendi üstüne tayin edilmiş kurullara hâlâ inanmakta olduğu bir yerde, ona *herşeyden önce kendi ayakları ile yürümesi öğretilmelidir*."[61] Marx, işçi sınıfı hareketinin demokrasi olmaksızın gelişemeyeceğini vurguluyordu.

1869 baharı ve yazı boyunca Lassallcı örgütün sayıları gittikçe artan sıra neferleri, muhalefetle birleşerek muhalefet önderi Wilhelm Bracke'yi desteklediler. Bebel ve Liebknecht'in inisiyatifleriyle Ağustos ayında Eisenach'ta eğitim derneklerinin Nuremberg çoğunluk temsilcilerinin, sendikaların, Enternasyonal'in Alman şubelerinin ve Schweitzer'den ayrılan Genel Alman İşçileri Birliği'nin şubelerinden gelen delegelerin birlikte bir genel kongre toplamalarına karar verildi.

Liebknecht'in, onun ve Engels'in "kendilerini Alman işçilerine gösterme"lerini istemesine rağmen Marx'ın Eisenach'a gitmeye pek niyeti yoktu. Marx, Lassallecı öğretiden ve Lassallecı örgütlenme ilkelerinden kopuşun "işçilerin kendi özgür eylemleriyle"[62] olabileceğine inanıyordu. Bunun da ötesinde birleşmenin üzerinde gerçekleştirileceği platform Marx'a endişe veriyordu; çünkü küçükburjuva düşüncelerinin izlerini taşıyordu. Gerçekten de Eisenach Kongresinde 7 Ağustos'tan 9 Ağustos 1869'a kadar alınan kararlar bayağı demokratik görüşlerden kurtulmuş değildi ve Lassallecı dogmalardan izler taşıyordu. Fakat esas olarak Enternasyonal program belgelerinde yazılı olan ilkeler üzerine inşa edilmişti. Bu, ülke çapında ortaya çıkmakta olan bir işçi partisinin temelde Marksist bir programı benimsediği ilk durumdu. Eisenach programının yayımlanması ve Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin kurulması Bilimsel Komünizmin en büyük başarılarından birine işaretti ve bu Marksizmin ve enternasyonal işçi sınıfı hareketinin tarihinde yeni bir sayfa açtı.

Öteki ülkelerde de işçi sınıfının kendini ulusal ölçekte bütünleştirmesi ve Marksizmin bayrağı altında birleştirmesi eğilimi vardı. Enternasyonal İşçi Birliği'nin işçi derneklerini ulusal ölçekte örgütlere dönüştürme yükümlülüğünü ortaya koyan tüzüğü bunu daha da hızlandırdı. Marx, işçi sınıfı hareketinin önderlerine bu objektif süreci kavramaları ve bunun başarısını hızlandırmaları için bıkıp usanmadan yardım etmeye çalıştı.

Bakuninizme Karşı Mücadelenin Başlayışı

Ortak mülkiyet hakkında Brüksel kararları dört yıllık ortak faaliyetleri sonunda Enternasyonal üyelerinin proletaryanın mücadelesinin hedefi, yani yeni bir sosyalist toplum yaratılması hakkında ortak bir görüşe ulaştıklarını gösterdi. Marx şimdi onların bu amaca erişmek yolunda ortak bir görüşü benimsemelerini sağlamak göreviyle karşı karşıyaydı. Ancak kaçınılmaz olarak, sosyalist devrimin devindirici güçleri, proletaryanın hegemonyası, proletarya diktatörlüğü ve proletarya partisi so-

61 Marx, Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 215.

62 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 332.

runları üzerinde küçükburjuva akımlarının özellikle de anarşizmin temsilcileri ile çok daha sert çatışmalar içerisine girecekti.

İşçiler arasındaki anarşist ve bireyci tutumlar, birçok ülkede varlığını henüz sürdüren küçük ölçekli üretim tarafından teşvik ediliyordu. Enternasyonal'in İsviçre, İtalya ve İspanya'daki üyeleri arasında yayılan başkaldıran "anarşizm"in ya da gözden geçirilmiş Proudhonizm'in fışkırdığı toprak buydu. Anarşizm bir devrimci Rus Narodnik'i olan ve 1848-1849 devrimine karışmış çok yetenekli bir adamın, Mikhail Bakunin'in adıyla birleşmişti. Avusturya ve çarlık zindanlarında hapis yatmış ve o yıllarda Sibirya'da sürgünden yeni kaçmıştı. Onun enternasyonal sahnede ortaya çıkışı Enternasyonal'in içindeki çatışmayı daha da yoğunlaştırdı.

Marx, 1864 güzünde Lessner'den Bakunin'in Londra'ya geldiğini işittiği zaman onu görmek istediğini bildirdi. İki adam 3 Kasım 1864'te karşılaştılar ve ertesi gün de Marx, Engels'e şu mektubu yazdı: "Onu çok sevdim, eskisinden daha çok... Şu on altı yıl boyunca bir bütün olarak gerilemeyen, tam tersine ilerleyen birkaç kişiden biri olarak gördüm onu."[63] Bakunin İtalya'ya gidiyordu ve Marx'a, Mazzini grubuna karşı verilmesi söz konusu sert bir çatışmada kendilerine güvenilebilinecek İtalya işçileri ile bağlar kurmak için söz verdi. Kasım sonunda Marx, Bakunin'e Açılış Tebliği'nin ve Geçici Tüzüğün birer örneğini gönderdi, hâlâ da onun desteğine güveniyordu. 1867 yılında *Kapital*'in Birinci Cildi'nin bir nüshasını göndermek için Johann Becker'den onun adresini istedi. Bütün bunlar Marx'ın Bakunin'i uzun bir süre içtenlikle sevdiğini ve onu bir yandaş ve gelecekte bir mücadele arkadaşı olabilecek bir insan olarak gördüğünü göstermektedir.

Bu sırada Bakunin'in İtalya'da 1865'ten 1867'ye kadar kaldığı dönem, onun anarşist düşüncelerinin billurlaştığı bir dönem oldu. Bu görüşler 1861 Reformu sonrasında Rusya'da hüküm süren ekonomik geriliğin bir yansımasıydı ve emekçi halkın gittikçe yoksullaşmakta olduğu ve proletarya hareketinin genel demokratik med'den ayrılmaya başladığı İtalya'daki hayat da bunlara yeni bir itilim sağlamıştı. Bakunin, radikal düşünceli burjuva aydınları ve özellikle gençler arasında faaliyet gösteriyordu; ilk izleyicilerini de bunlar arasından derledi ve gizli Enternasyonal Kardeşlik Örgütünde bir araya getirdi.

Bakunin'in anarşizmi -bir cins küçükburjuva sosyalizmi- burjuvazinin siyasal önderlerine güvenlerini yitirmiş olan ve örgütlü bir sınıf mücadelesine giden yolu kendi başlarına bulabilme yetenekleri olmayan, sefalete itilmiş ve ezilmiş halk kitlelerinin, köylülüğün ve küçükburjuvazinin umutsuzluğunu dile getiriyordu. Onun toplumsal eşitsizliği ve sömürüyü eleştirmesi, sosyalizmi ateşle savunması, aşırı bireycilikle bir arada giden dünya devrimi çağrıları, "mutlak" özgürlük ve özerklik talepleri ve her türlü disiplin ve otoriteyi reddetmesi bundandı. Bakunin, Marx'ın bazı yazılarını yakından biliyordu ve *Komünist Parti Manifestosu*'nu 1869 yılında Rusça'ya çevirmişti. Bununla birlikte tarihsel materyalist toplumsal gelişme görüşünü, sosyo-ekenomik şekillenmelerin birbirlerini izlemelerini belirleyen düzeni, Avrupalı işçilerin Enternasyonal saflarında Marx'ın durup dinlenmek bilmeyen çabalarıyla kabul etmekte bulundukları bütün kavramlar dizisini reddediyordu.

Bakunin, boğuşulması gereken başlıca kötülük olarak sermayeyi ya da ücretli

[63] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 31, s. 16

emek sistemini değil, devleti gösteriyordu. O, bütün eşitsizliğin ve sömürünün kaynağı olarak devleti görüyordu. Kapitalist gelişmenin bütün gidişatıyla ve proletaryanın mücadelesiyle hazırlanan sosyalist devrimin aksine o kendiliğinden "toplumsal tasfiyeyi", "ulusal ya da bölgesel tüm devletlerin yıkılmasını"[64] savunuyordu. Bu "tasfiye" için gereken itici gücün *déclassé* unsurlar; lumpenproletarya ve Bohem aydınlar tarafından sağlanacağını ilan ediyordu. Bakunin, gelecekteki toplumsal düzeni tecrit edilmiş, özerk, birbirlerinden herhangi bir zorlayıcı bağ olmaksızın ayrılmış olan komünlerin bir yığışması olarak görüyordu.

Bakunin, devrimci güçlerin herhangi bir kitle örgütlenmesi içine girmelerine de karşı çıkıyordu. Bu ayaklanmanın, halkı başkaldırma ruhu ile fişekleyebilecek olan bireysel devrimcilerin çabalarıyla başarılabileceğinde ısrar ediyordu. Bununla birlikte bu devrimci bireylerin faaliyetlerini koordine edebilmek için bir avuç devrimci yeraltı mücadelesinden oluşan bir gizli örgütün varlığına da izin veriyordu. Hemen devrimci eyleme geçilmesini savunan Bakunin, eğer doğrudan doğruya devrime yönelmemişse herhangi bir siyasal mücadelenin zararlı olacağını ilan ediyordu. Bu Proudhon'un siyasal mücadeleden kaçılması gerektiğini ileri süren dogmasının bir başka şekilde canlandırılmasından başka birşey değildi.

Bakunin, İşçi Birliği gibi tam teşkilatlı bir enternasyonal örgütün kendi anarşist düşüncelerinin yayılması için elverişli bir alan olabileceğini düşündü ve onun denetimini ele geçirmeye uğraştı. 1867 yılında Enternasyonal'in ve burjuva pasifist Barış ve Özgürlükler Birliği'nin 'kaynaşmasını savunanlardan birisi de oydu. Bu tasarı suya düşünce, Bakunin, Cenevre'de Enternasyonal Sosyaldemokrat İttifakını kurdu ve Genel Konsey'den bunu Enternasyonal'e kabul etmelerini istedi. Arap saçına benzeyen program ve tüzüğü, İttifakın özerk bir bütün olarak safları dışında kalmaya devam etmekle birlikte kendini Enternasyonal'in bir kolu olarak ilan ediyor ve ardından da İttifakın Enternasyonal'in ideolojik önderi olduğunu ileri sürüyordu. Dinin ortadan kaldırılması, devletin tasfiyesi vb. dışındaki iki talep daha ileri sürüyordu ki bunlar çok geçmeden proleter devrimcilerinin Bakuninistlere karşı mücadelelerinin odağı oldular. Bu talepler, Bakuninistlerin toprağın ortak mülkiyete geçirilmesinin yolu olarak gördükleri miras hakkının kaldırılması ve siyasal eylemin reddedilmesiydi.

Marx, Genel Konsey'e çeşitli noktalar üzerinde polemiklere girişmektense Bakuninistlerin Enternasyonal'in Tüzüğüne uygun olarak üyeliğin yalnızca yerel ve ulusal örgütlere açık olduğu, fakat enternasyonal örgütlere açık olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemelerini teklif etti.

27 Şubat 1869'da İttifak, Genel Konsey'e yeniden başvurarak eğer Genel Konsey, şubelerini tek tek üyeliğe kabul edecek olursa enternasyonal örgütü dağıtmaya hazır olduğunu bildirdi.

Plân çok açıktı. Marx 5 Mart 1869'da Engels'e şunu yazdı: "Bakunin, eğer onun 'radikal program'ını kabul edecek olursak, her yerde kendi borusunu öttürebileceğini sanıyor, onun için de bizimle *tant soit peu* (üç aşağı beş yukarı -ç.) uzlaşıyor. Ama eğer reddedecek olursak avaz avaz karşı-devrimci olduğumuzu bağıracak."[65]

[64] *La Premiéere Internationale. Recueil de documents, t. II, Le Congres de Bale*, Geneve, 1962, s. 67.

[65] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 273.

Marx'ın İttifaka yazdığı mektup, işçi sınıfının birliği için verilen mücadelenin ilkel taktiklerinin mükemmel bir örneğidir. Şöyle deniyordu mektupta: Enternasyonal, "emekçi sınıfların korunmalarını ve ilerlemelerini ve toptan kurtuluşunu" amaçlayan bütün işçi derneklerini kabul ettiğinden, muhtemel üyelerinin programlarının ayrıntılı bir incelemesini yapmak Genel Konsey'in görevleri arasında değildir. Genel Konsey, yalnızca bu programların Genel Tüzüğe aykırı bir yanları olup olmadığını incelemekle yükümlüydü. İttifakın programındaki aykırılık "*sınıfların* ekonomik, siyasal ve toplumsal bakımlardan... *eşitleştirilmesi*" talebiydi, bu da "*Emek ve Sermayenin Uyumu*" burjuva şiarına eşdeğer bir şiardı. Marx, şunu yazıyordu: "Enternasyonal İşçi Birliği'nin yüce amacını meydana getiren mantıken imkânsız olan 'sınıfların eşitleştirilmesi' değil tarihen gerekli olan bir önceki toplum şeklinin yerini alacak '*sınıfların ortadan kaldırılmasıdır*', proleter hareketin gerçek sırrı buradadır."[66] İttifakın şubeleri enternasyonal örgütün dağılmasından sonra Genel Tüzüğe uygun olarak, programı tamamen benimsedikleri takdirde Enternasyonal'e girebileceklerdi.

Marx'ın Genel Konsey adına ileri sürdüğü koşullar, İttifakın önderlerince resmen kabul edilmişti, ama daha sonraki olayların gösterdiği gibi onlar, bunları hiçbir zaman gözetmediler. İttifakın 1869 Mayıs'ında resmen dağıtılmasından sonra Cenevre grubu Enternasyonal'in bir şubesi olarak "Sosyalist Demokrasi İttifakı Merkez Şubesi" diye şekillendirilmişti. Bu şubede Bakuninistlerin en tanınmışları vardı ve bu şube her bakımdan bir gizli örgüt olarak Bakuninistlerin Enternasyonal içinde tuttukları Enternasyonal İttifakın önderliğini yapıyordu.

O sıralar Marx'ın ne gizli komplocu Bakuninist Enternasyonal Kardeşlik Örgütünden ne de Enternasyonal İttifakın halen işlerlikte olduğundan haberi yoktu. Bununla birlikte Bakunin'in yıkıcı taktiklerini görüyor ve onunla Enternasyonal'in Basel'deki gelecek toplantısında ciddi bir çatışma içine girmeyi bekliyordu. Marx'ın Genel Konsey'deki konuşmaları, delegeleri gelecek kongre için ne şekilde yönlendirmek istediğinin göstergesidir.

6 Temmuz 1869'da tarım sorunu tartışılırken Marx, toprak sahiplerinin gasplarındoğalna karşılık olarak toprağın köylülerin "doğal haklarına" atıfta bulunularak millileştirilmesi düşüncesine karşı çıktı. Küçükburjuva sosyalist öğretilerinin tipik özelliği olan bu idealist kavramların aksine Enternasyonal'in taleplerinin tarihsel materyalist bir açıklamasını yaptı ve Genel Konsey delegelerini Bakunin'e karşı polemik için gereken verilerle donattı. Marx, işçi sınıfının tarımsal programının soyut "doğal hak" gibi şeyler üzerine temellendirilemeyeceğini, aksine bu programın köylüyü mülkünün sadece nominal sahibinden başka birşey olmadığı bir duruma düşüren ve sefaletten ve mahvolmaktan kurtuluş için ona bir tek yol, yani toplumun hem sınai hem tarımsal kooperatif çalışma ve geniş ölçekli toplumsal üretim temeli üzerinde sosyalist dönüşüm yolunu bırakan, gerçek toplumsal gelişme sürecinin göz önüne alınması temeli üzerine inşa edilmesi gerektiğini gösterdi.

Marx, köylü sorunu ile Cenevreli Bakuninistlerin teklifiyle gündeme alınan miras hakkının kaldırılması arasında yakın bir bağ olduğu görüşündeydi. 20 Temmuz 1869'daki bir Genel Konsey toplantısında Marx, Bakuninistlerin miras hakkının

[66] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 311.

kaldırılmasının toplumsal devrim için bir başlangıç noktası olacağı hakkındaki iddialarının eleştirisel bir incelemesini yaptı. Bütün hukuksal kurumlar gibi miras hakkının da toplumsal düzenin nedeni değil sonucu olduğunu açıkladı. Proletaryanın ilk ve herşeyden önce gelen görevinin kapitalist toplumun ekonomik temelini oluşturan üretim araçlarındaki özel mülkiyetin ortadan kaldırılması için mücadele etmektir, onun hukuksal üstyapısının ortadan kaldırılması için çalışmak değil. Marx şunu söylüyordu: "Eğer işçi sınıfının miras hakkını ortadan kaldıracak gücü varsa kendisi için çok daha basit ve çok daha kolay bir süreç olan mülksüzleştirme yolunda ilerleyecek kadar da gücü var demektir."[67]

Bakunin'in tezlerinin teorik bakımdan kabul edilemez olduğunu gösteren Marx, proleter örgütünün taktiklerinin ışığında bunun vereceği zarara ve yaratacağı tehlikeye dikkati çekti. Tam Enternasyonal'in kırda etki uyandırma gibi acil bir görevle karşı karşıya bulunduğu bir sırada Bakunin, köylülüğü uzaklaştıracak ve işçi sınıfının düşmanlarının kollarına atacak olan sekter bir şiarı ortaya atıyordu. Marx, daha sonraları Lafargue'a şunları yazdı: "*Miras'ın ortadan kaldırılmasının* ilan edilmesi ciddi bir davranış değil bütün köylülüğü ve küçük orta sınıfı gericiliğin çevresinde toplayan aptalca bir haylazlık olur."[68]

Genel Konsey'in isteği üzerine Marx, konuşmasının özünü kongrede okunacak yazıların arasına koydu. Marx, miras hakkı üzerine Genel Konsey raporunu hazırlarken Bakunin'in idealist görüşlerinin eleştirilmesine ağırlık verdi ve onun karşısına tarihsel materyalizmin ve proleter devrimi teorisinin başlıca kavramlarını koydu. Enternasyonal'in bir belgesinde materyalist felsefenin ışığında devrimci düşünceler o güne kadar ilk olarak formüle ediliyordu. Marx'ın bu aşamada Enternasyonal'in önderlerini proleter devrimi kavramının felsefi olarak somutlaştırılmasına getirmiş olması çok dikkat çekicidir. Marx, bunun gerekliliğini daha önceleri daha basit ekonomik gerçekler üzerinde ileri sürüyordu.

Basel Kongresi. Enternasyonal'in Köylü Sorunu Üzerindeki Taktikleri

Marx ve Bakunin'in takipçileri 6-11 Eylül 1869'da toplanan Basel Kongresinde özellikle devlet sorunu ve buna ilişkin siyasal mücadele sorunu üzerinde açık çatışma içine girdiler. Böylelikle gündem üzerindeki tartışma sürerken Bakunin ve Belçika delegesi Eugene Hins, işçilerin parlamenter faaliyetlere katılmalarının ilke olarak karşı-devrimci olduğunu ileri sürerek saldırıya geçtiler. Bu görüşe Liebknecht tarafından kararlı olarak karşı konuldu. Marx'a bu sahneyi bildiren Lessner şunları yazıyordu: "Dün öğleden sonra hararetli bir tartışma başladı... ve bu tartışma boyunca *Bakunin* her türlü siyasal faaliyete karşı duyduğu antipatiyi ortaya koydu. Ancak *Liebknecht, Rittinghausen* ve ötekiler ona güzel bir ders verdiler; toplantıdan sonra bile hâlâ aslan gibi kükremeye devam ediyordu. Fransızların çoğu ona karşı çıktı."[69] Bakunin ile yaptıkları polemiklerde Marx'ın mücadele arkadaşları

[67] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 130.

[68] Karl Marx'tan Paul Lafargue'a, 19 Nisan 1870 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

[69] Friedrich Lessner'den Karl Marx'a, 7 Eylül 1869 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti

proletaryanın devlet iktidarını ele geçirmek için döğüşmesi üzerinde ısrarla durdular.

Toprak üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasını bir kere daha destekleyen Basel Kongresi Enternasyonal'in sosyalist platformunu tamamen onaylıyordu. Bu karar burjuva basınında gerçek bir fırtınaya yol açtı, ama Enternasyonal şubelerinde hoşnutluk yarattı. Basel kararları bütün ülkelerde halka mal edilmeye başlanıldı. Söz gelimi İngiltere'de Genel Konsey'in de katılmasıyla bir Toprak ve Emek Birliği kuruldu. Bunun programı Marx'ın önerilerinden yararlanılarak Eccarius tarafından hazırlanmıştı.

Alman basınında Basel Kongresi kararları üzerine girişilen polemikler, genç Sosyal Demokratik İşçi Partisi'nin köylülük ve küçükburjuva Halk Partisi karşısındaki doğru taktiklerini formüle etmesine yardımcı oldu. Bu polemikler süresince Marx ve Engles, Liebknecht ve yoldaşlarının kırlık alanlarda sosyalist propagandanın önemini kavramış olduklarını gördüler. Bundan dolayı Engels *Almanya'da Köylü Savaşı* başlıklı eserinin ikinci baskısına özel bir önsöz yazmaya karar verdi. 1870 Şubat'ında önsözü yazdı ve bu partinin organı *Volksstaat*'ta Nisan ayında tek başına yayımlandı. Engels önsözünün başlıca noktalarını Marx'la yaptığı yazışmalarda tartışmıştı. Önsözde Basel Kongresi kararlarının nüfusun önemli bir bölümünü köylülerin oluşturduğu Almanya gibi ülkeler için taşıdıkları önemi açıkladı. Marx, kapitalizmde köylülüğü homojen bir kitle gibi görmenin yanlış olacağı konusunda uyarıda bulundu ve eğer kırda varlıklı kapitaliste karşı emekçi çoğunlukla ittifak kurulmak isteniyorsa köylülüğün herbirinin özel olarak ele alınması gereken farklı tabakalardan oluştuğunun göz önüne alınmasını vurguladı.

İrlanda Sorununun Enternasyonal Önemi

Bir yandan Enternasyonal'in Marksist kanadı, öte yanda da Genel Konsey içindeki Bakuninist sekterlerle reformistler arasındaki farklılıklar, Enternasyonal'in ulusal sorun üzerindeki taktiklerine ve özellikle de Enternasyonal'in İrlanda ulusal kurtuluş hareketine karşı tavrına sıçradı. İrlanda ve İngiltere'de tutuklu Fenierlerin affı için 1869 yazında geniş bir hareket başladı. 24 Ekim'de Londra'da Hyde Park'ta devasa bir gösteri ve miting yapıldı. Marx bu gösteriye katıldı. Marx, her iki yanını da vurgulayarak İrlanda sorununu tartışılmak üzere bir kere daha Genel Konsey'e getirdi: 1) İngiliz hükümetinin İrlanda sorunu karşısındaki tavrı, 2) İngiliz işçi sınıfının İrlandalılara karşı tavrı.

İrlanda sorunu üzerindeki 16, 23 ve 30 Kasım'daki yeni tartışma 1867'dekinden daha farklı bir atmosfer içinde başlamıştı. Hasım şimdi artık herkesin düşman olduğu Tony hükümeti değil sendikalarla flört eden ve İrlanda'daki tenklil siyasetini kısmi reformla birleştiren daha hilekâr bir düşmandı. Bu ilk nokta üzerindeki tartışmayı açarken yaptığı konuşmada Marx, Gladstone'un iki yüzlülüğünü ortaya serdi ve siyasetinin seçim kampanyasında bol bol sarfettiği sözlerle açık bir çelişki içinde bulunduğunu kanıtladı. Gladstone'un af için ileri sürdüğü koşul Fenier'lerin topyekûn ve aşağılatıcı bir şekilde teslim olmalarıydı.

Marx tarafından önerilen kararda şöyle deniyordu: "Mr. Gladstone İrlanda ulusuna kasıtlı olarak hakaret etmiştir."[70] Odger ve öteki reformist sendika önderleri

[70] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi,* 1868-1870, s. 183.

Gladstone'u haklı çıkarmak için girişimlerde bulundular, ama bütün yapabildikleri, metinden "kasıtlı" kelimesini çıkartmak oldu.

Sendika gazetesi *The Bee-Hive* Genel Konsey'in beyanlarını haber vermeyi öfkeli bir şekilde reddetti ve ama tartışma ve Marx'ın konuşmaları Enternasyonal'in İsviçre, Belçika ve Almanya'daki yayınlarında büyük yer tutacak şekilde yayımlandı. 29 Kasım 1869'da Marx, Kugelmann'a şunları yazdı: "*Volksstaat*'ta Gladstone'a karşı İrlandalıların affı sorunu üzerine önerdiğim karar metinlerini muhtemelen göreceksin. Gladstone'a şimdi yaptığım bu saldırı -buralarda epey kargaşalık yarattı; bu- tıpkı daha önce Palmerston'a karşı yaptığım saldırıya benziyor. Buradaki demagog göçmenler kıtadaki despotlara emin bir uzaklıktan saldırmayı pek seviyorlar, bana gelince, saldırmak eğer, *vultu instanìs tyranni* (zalimin yüzüne karşı -y.) olursa bir zevk veriyor."[71]

İrlanda'daki İngiliz siyasetinin teşhir edilmesine yardımcı olmak için Marx, Brüksel'de bulunan De Paepe'ye malzeme yolladı; bunlar De Paepe tarafından 27 Mart ve 6 Nisan 1870'de *L'Internationale* gazetesinde yayımlandı. Aynı amaçla Marx'ın kızı Jenny babasının yardımı ile Paris'deki *La Marseillaise* gazetesinde Şubat ayında sekiz makale yazdı. Genel Konsey'in İrlanda bağımsızlık hareketini destekleme yolunda attığı adımlar İrlanda işçilerinin dikkatlerini Enternasyonal'e yöneltti ve Enternasyonal'in İrlanda şubelerinin kurulması için yardımcı oldu.

İkinci nokta -İngiliz işçi sınıfının İrlandalılara karşı tutumu- tartışılamadı, çünkü Marx hastalandı ve 1870 Şubat ortasında başlayarak üç ay boyunca Konsey toplantılarına katılamadı. Bununla birlikte Genel Konsey'in Bakuninistlerin saldırıları karşısında kendisine yazdığı bir resmi mektuptan Enternasyonal'in bu sorun hakkındaki tutumu üzerine sağlam bilgiler edindi.

Basel Kongresinin ardından Bakunin ve izleyicileri Marx'a ve Genel Konsey'e karşı açık bir savaş ilan ettiler. 1869 Kasım ve Aralık aylarında Bakuninist Paul Robin'in yazı kurulunda bulunduğu Cenevre'de çıkan *L'Egalite* gazetesinde Konsey'e karşı bir kampanya başlattılar. Konsey, Tüzüğü ihlâl etmekle, İngiltere'de özel bir Federal Konsey kurulmasını reddetmekle ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi üzerine proletaryanın çıkarlarına zarar veren İrlanda sorunu gibi "lüzumsuz" işler yüklemekle suçlanıyordu.

Konsey, *L'Egalite*'nin makalelerini 14 Aralık 1869'da görüştü ve Romans İsviçresi Federal Konsey'ine Marx tarafından yazılan ve 1 Ocak 1870'te konseyin özel toplantısında kabul edilen bir resmi mektubun gönderilmesini kararlaştırdı. Mektupta öteki ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de de bir Federal Konsey kurulmasının Genel Konsey'de birçok kereler ortaya atılmış olduğu, ama her keresinde de mevcut koşullar altında zamansız görüldüğü izah ediliyordu. Marx, aslında İngiltere'deki bir Federal Konsey'in Genel Konsey ile Londra Sendikalar Konseyi arasında sıkışıp kalacağını ve Genel Konsey'in İngiliz işçi sınıfı üzerinde doğrudan etki yapmasını önlediği gibi kendisinin de hemen hemen hiçbir otoritesi olamayacağını söyledi. Avrupa'da devrimci hareketler başgöstermeye başlarken İngiltere'nin özgül durumunu sermayenin metropolü olarak, gerçekte köylülüğe hiç sahip olmayan ve nüfusunun geniş çoğunluğunu ücretli işçilerin oluşturdukları İngiltere'yi "*proleter devri-*

[71] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 637.

minin büyük kaldıracı" haline getiren bu olay açısından ele almak gerekliydi. Bu kaldıracın kontrolunu kaybetmek, aptallık bir yana, bir cinayet de olurdu."[72]

Proletaryanın enternasyonal mücadele stratejisinin o sıralar İngiliz işçi sınıfı hareketine yüklediği görev, İrlanda halkının kurtuluş mücadelesine de enternasyonal bir önem kazandırıyordu. Marx, ezilen halkların kurtuluş mücadelelerinin devrimci sürecin bütünü içerisindeki bir unsur olarak çok önemli bir rol oynadığını vurgulayarak sorunun bu yanını ayrıntılı olarak ele aldı. İrlanda ulusal kurtuluş hareketi İngiliz proletaryasının ve bundan dolayı da dünya proletaryasının bir müttefikiydi. İrlanda sorununun devrimci çözümü kendi payına öteki ülkelerdeki proletarya devrimlerini de hızlandıracak olan İngiliz işçi sınıfının kurtuluşunun bir önkoşulu olacaktı. Enternasyonal'in İrlanda sorunundaki şiarının "bugünkü *zorlama birliği* (yani İrlanda'nın esaretini) eğer mümkünse *eşit ve özgür federasyona*, eğer gerekirse *toptan ayrılmaya* dönüştürmek"[73] olmasının nedeni buydu.

Genelge, Romans Federal Konseyi'nin bunu bütün şubelerinin bilgisine sunması talebiyle sona eriyordu. Mektup metni, Marx tarafından Belçika'ya, Dupont tarafından Fransa'ya aktarılmıştı. Marx ,28 Mart 1870 yılında mektubu bir önsöz, bir de sonsöz ekleyerek Eisenach Parti Komitesi üyelerine bir "Gizli Yazışma" olarak gönderdi. Marx, bu çok önemli belgenin özetlerini Paul Lafargue'a ve 1869 yılından beri Enternasyonal şubelerinin kurulmakta olduğu ve bu şubelerin önemli sayıda İrlandalıyı içinde barındırdıkları New York'taki Enternasyonal üyeleri Siegfried Meyer ve August Vogt'a yazdığı mektuplarda aktardı.

Genelge Cenevre'ye gelmezden önce *L'Egalite*'nin yazı kurulu yeniden örgütlenmişti ve artık Bakunin'in takipçilerini içinde barındırmıyordu. Önceleri öğretilerini ve taktiklerini tam olarak anlamadan bazı noktalarda Bakuninistleri destekleyen Becker sonunda onlardan tamamen ayrıldı ve Bakunin'in kendisi de işçiler üzerindeki etkisini yitirdiğinden Cenevre'yi terketti. O günden itibaren Bakuninizmin kalesi İsviçre Jura'larının dağlık alanları oldu.

Genel Konsey'deki Rusya Haberleşme Sekreterliği

Enternasyonal'deki çalışması sırasında Marx, Çarlık Rusya'sının dış siyasetini yakından izlemeye devam etti. Çarlık Rusya'sı Kırım Savaşı yenilgisinden sonra bile enternasyonal olaylarda önemli bir etkiye sahipti. Marx, reform sonrası Rusyası hakkında daha fazla bilgi edinmek de istiyordu. Bir ekonomist olarak kapitalizm yolunu tutmuş olan bu geniş köylü ülkesindeki sosyo-ekonomik ilişkilere karşı büyük bir ilgi duyuyordu.

Rusya'nın kırlık alanlarını incelerken, Rus köy komününün kendine özgü bir olay olduğu görüşünü çürüten günlük hayatın gerçeklerine ve özelliklerine ağırlık veriyordu. Rus komünü hakkındaki bu görüş, Batı basınında daha çok büyük devrimci Rus yazarı Herzen'in adına bağlı olarak ortaya atılıyordu. Marx, Herzen'e karşı kuşkulu davranıyordu; çünkü Herzen liberalizme eğilimliydi ve o sıralar herhangi bir bağımsız işçi sınıfı hareketine karşı olan Batı Avrupa burjuva demokratlarıyla yakınlığı bulunuyordu ve Bakunin'le dostça ilişkiler içindeydi; ama Marx'ın, Her-

[72] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 402.

[73] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 405.

zen'in hayatının sonlarına doğru "gözlerini liberalizme değil *Enternasyonal*'e çevirdiğinden"[74], Lenin'in daha sonraları belirttiği gibi enternasyonal proleter örgütünden büyük bir saygı ile bahsettiğinden ve "Marksist"lerle ters düşmesinden yakındığı arkadaşı Bakunin'in düşüncelerinden kuşku duymaya başladığından haberi yoktu.

Marx ve çevresindekilerin uzun bir süre Rus devrimci çevrelerinde Herzen'inkinin dışında akımların da bulunduğundan haberleri olmadı. Marx'ın genel olarak köylülerin huzursuzluklarından, 1850 sonları ve 1860 başlarında Rus devrimci hareketinin kabarmasından ve hareketin çarlık hükümeti tarafından bastırılmasından haberi bulunuyordu. Enternasyonal'in 1865'teki Londra konferansında De Paepe Rusya'da "Toprak ve Özgürlük" adı altında başlayan harekete değinmişti. Fakat öyle görünüyor ki, ikisi de 1860'ların başlarında St. Petersburg'da "Toprak ve Özgürlük" adı altında kurulmuş olan gizli dernek ve bunu yöneten ve eylemlerine katılan kişiler hakkında herhangi bir ayrıntılı bilgiye sahip değillerdi. O sıralarda Marx'ın Çernişevski'nin adından, tutuklanmasından, gürültülere yol açan mahkûmiyetinden ve Sibirya'ya sürgüne yollanmasından haberli olmadığı görülmektedir. O sıralarda Herzen ile -aralarında daha sonra Enternasyonal'in üyelerinden biri olan ve N. I. Utin ve yetenekli bir örgütçü ve 1864 kışında yazı yazmaya başlayan bir yazar olan A. A. Serno-Solovyeviç de bulunan- bir grup genç göçmen arasında 1864'te başlayan ciddi anlaşmazlıktan haberi yoktu ya da buna dikkat etmemişti. Her ikisi de bir zamanlar "Toprak ve Özgürlük Örgütü"nün üyeleri ve Çernişevksi'nin takipçileriydiler. Herzen ve onun grubuna bağlıydılar, ama devrim mücadelesinin yükümlülükleri konusunda onunla aynı görüşte değillerdi. Serno-Solovyeviç Cenevre'ye geldi, yerel işçi hareketi içinde aktif bir rol aldı ve 1866 yılında *Bizim İç İşlerimiz* başlıklı Rus devrimcilerinin iki kuşağı arasındaki anlaşmazlıkları sergileyen Rusça bir broşür yayınladı.

Sigismund Borkheim adında, Marx'ı iyi tanıyan bir Alman yayımcısı 1867 yılında Cenevre'ye uğrayarak tesadüfen tanıdığı bir yol arkadaşının "Rusya'da cumhuriyetçilerin ve sosyalistlerin" varlığından söz ettiği zaman bu bir bakıma bir keşif gibi oldu. Marx, Engels'e Borkheim'in "Serno'yu keşfettiğini"[75] yazdı. Londra'ya döndükten sonra Borkheim, Marx'a, Rusça broşürden bahsetti. 14 Ekim'de bunun bir örneğini Manchester'e, Engels'e gönderdiği ve aynı gün Serno-Solovyeviç'e bunu Almanca'ya çevirmesini ve Rus devrimcileri ve devrimci yazılar hakkında bilgi göndermesini isteyen bir mektup yazdı. Burada anlatılmak istenen kişilerin -Serno-Soloyeviç'in 18 Ekim 1867 tarihli mektubunun açıkça gösterdiği gibi- Nikolay Çernişevski ve Nikolay Dobrolyubov oldukları görülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Marx ve arkadaşlarının büyük Rus devrimci-demokratı Çernişevski hakkında ilk bilgiye sahip oldukları kaynak Serno-Soloyeviç'in mektubu ve yayınladığı broşürdür. 24 Kasım'da Borkheim, Marx'a Soloyeviç'in broşürünün bir özetini yolladı ve genç Rus yazarından elde ettiği Çernişevski'nin *Sovremennik* gazetesindeki çalışmaları, Alman felsefesi hakkındaki bilgisi, *Ne Yapmalı?* başlıklı romanı ve Dobrulyubov'la Çernişevski'nin eserlerinin yayımlanması hakkında elde ettiği bilgileri de mektuba ekledi.

Bizim İç İşlerimiz broşürünün Almanca çevirisi 1871 yılına kadar çıkmadı, ama onun içeriğini Borkheim'den ve Borkheim'in kendisine yolladığı özetten öğrenen

[74] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 18, s. 27.

[75] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 233.

Marx, yazara karşı o kadar yakın bir ilgi duydu ki 1867 yılında Becker aracılığı ile ona *Kapital*'in Birinci Cildini gönderdi. Bir yıl sonra Serno-Soloyeviç Cenevre'de Enternasyonal'in bir gazetesinin yayımlanması için kurulan komitedeydi ve Marx'a da gazetede yazması için çağrıda bulunuyordu. "Bu vesile ile bütün hayatınız boyunca kendinizi adadığınız bir davada sizi tekrar göreve çağırıyorum."[76] Marx'ın verdiği cevap bugün elimizde bulunmamaktadır, ama sürekli yazar olmayı işlerinin çokluğu nedeniyle reddettiği, fakat elinden gelen yardımı yapmaya söz verdiği bilinmektedir. Serno-Soloyeviç, Marx'ın doğrudan temas kurduğu genç Rus devrimci kuşağının ilk temsilcisiydi, ama bu temaslar kısa süre sonra koptu, çünkü Soloyeviç ciddi bir hastalığa tutuldu ve öldü.

Bundan sonra Marx, gelişmesine çok önem verdiği Rus devrimci hareketinin önderleri ile olan temaslarını genişletti. Bu temasların gelişmesine Rus dili, Rus devrimcilerinin yazıları, Çernişevski ve Flerovski'nin eserleri üzerindeki çalışmaları yardımcı oldu.

1860'larda Rusya'daki koşullar kitlesel bir işçi sınıfı hareketi için daha yeni yeni şekilleniyordu ve Bilimsel Komünizm düşüncelerinin öyle geniş bir çekim alanı yoktu. Bununla birlikte ileri görüşlü toplumsal düşünürler yalnızca Marx'ın teorisine değil onun Enternasyonal'deki faaliyetlerine karşı da büyük bir ilgi gösteriyorlardı. Lenin, 1860'ların sonralarına doğru "Rus Narodnik sosyalistlerinin Rusya'ya 'Avrupa kurumları'nın en önemlisini ve en ilerisini, Enternasyonal'i sokmaya çalıştık(larını -ç.)"[77] göstermişti.

1870 baharında Cenevre'de Enternasyonal'in bir Rus şubesi kuruldu. Bu şubeyi oluşturanlar Çernişevski'nin takipçilerinden olan ve Bakunin'den ayrılıp Cenevre'de *Narodnoye Dyelo* adı altında bir gazete çıkarmaya başlayan bir grup genç devrimciydi. Üyeleri arasında Utin'den başka Polonya ayaklanması sırasında Byelo-Rusya'da bir asi müfrezeye komuta eden A. D. Trusov, daha sonraları Paris Komünü'nde aktif olarak rol alacak olan ünlü Rus devrimcisi Yelizaveta Dmitriyevna-Tomanovskaya, gene Paris Komünü savaşçılarından biri olan Anna Korvi-Krukovskaya (Mrs. Jaclard) V. I. Bartenev ve başka devrimciler vardı. Bu şube, Rus göçmenlerinin önderleri arasında oldukça önemli bir etki uyandırıyordu. Rusya'daki Narodnik yeraltı hareketiyle ve öteki Slav ülkelerindeki devrimci hareketlerle bağları vardı. Böylelikle şubenin Sırp sosyalisti, devrimci Svetozar Markoviç şubenin muhabirlerinden birisi olmuştu.

12 Mart 1870'te Rus şubesinin Komitesi Marx'tan Genel Konsey'de kendilerinin temsilcisi olarak hareket etmesini istedi. Mektupta şöyle deniyordu: "Bugün Rus demokrat gençliği size sürgündeki kardeşleri aracılığıyla, teorik ve pratik propagandalarınızla davalarına yaptığınız hizmetten ötürü derin saygılarını ifade etme fırsatını bulmuştur."[78]

Marx'ın mektupta en çok beğendiği şey, genç Rus devrimcilerinin Slavofil tutumu reddetmeleri, Rusya'nın ve Batı Avrupa'nın kaderlerinin ortak olduğunu görmeleri, Bakunin ve arkadaşlarından uzak olmaları oldu. Komitenin istemini hemen ka-

[76] *K. Marx, F. Engels ve Devrimci Rusya*, (Rusça Baskı) s. 161-162.
[77] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 1, s. 278.
[78] *K. Marx, F. Engels ve Devrimci Rusya*, (Rusça Baskı) s. 169.

bul etti. 24 Mart 1870'de Rus şubesine verdiği cevapta Polonya'nın baskı altında tutulmasının hem Polonya'nın hem de Rus halkının siyasalve toplumsal gelişmesini engelleyen bir ayakbağı olduğunu ilan eden programlarındaki enternasyonalist düşünceleri onayladığını belirtti. Marx mektubuna şu sözlerle son veriyordu: "Flerovski ve öğretmeniniz Çernişevski'nin eserleri gibi eserler Rusya'ya gerçekten onur kazandırmakta ve ülkenizin de çağımızın hareketi içinde yer almaya başladığını göstermektedir."[79]

Rusya Haberleşme Sekreteri olarak Marx, Rus devrimcilerine sürekli yardım etti, onlarla düzenli olarak yazıştı. Enternasyonal'deki işlerin gidişi ve Konsey kararları hakkında bilgi verdi ve gerekli haberleri gönderdi. Onların düşüncelerinin gelişimini etkilemeye ve Bilimsel Komünizm düşüncesini benimsemelerine yardımcı olmaya ve böylelikle de kapitalist gelişmeyi engelleyecek olan en güvenilir engelin köy komünü olduğu hakkındaki Narodnik görüşlerini yenmelerine yardımcı olmaya gayret etti. Onlara, halk kitlesinin içinde ayırt edemedikleri proletaryanın toplumun dönüşümündeki önder rolünü anlamalarını sağlamak için yardımcı olmaya çalıştı.

Rus şubesinin üyeleri Enternasyonal'in, Marx'ın yazdığı, en önemli belgelerini Rusça olarak bastılar ve yayımladılar. Bunlar arasında Açılış Tebliği ve Genel Tüzük de vardı. Rus şubesi ile olan temasları aracılığı ile Marx, Rus devrimci çevresi içindeki arkadaş grubunu genişletti. Marx'ın yakın arkadaşları olan şube üyeleri arasında daha sonra Marx'ın Londra'da kendisini sıcak bir ilgi ile karşıladığı Utin ve Yelizaveta Dmitriyevna-Tomanovskaya vardı.

Küçük ama çok etkin olan Rus şubesinin saygınlığını artıran şeylerden biri de enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde anarşizme karşı mücadele başlatıldığı zaman Bakunin'e karşı kararlı bir tavır takınması ve Enternasyonal'in devrimci ve Marksist kanadını desteklemesiydi. Daha ilk ortaya çıktığı günden beri Şube, İsviçre'de Bakuninizme karşı aktif bir kavga sürdürmüştü. Nisan ayında La Chaux-de-Fonds'ta toplanan Romans İsviçresi Federsayonununun kongresinde Utin, Bakunin'i kınadı. Bunun ardından gelen ayrılığın sonucu olarak siyasal mücadeleleden uzak durulması yolundaki Bakuninist platformu benimseyen Jura şubeleri, kendisinin Romans Konseyi olduğunu iddia eden yeni bir Federal Konsey seçtiler. Her iki Konsey de Londra'ya başvurdular ve 29 Haziran'da Genel Konsey, Romans Federal Konseyi'nin tayin edilmesinin ve bununla ilgili fonksiyonların eski konseye ait olduğuna ve La Chaux-de-Fonds'daki yeni Bakuninist Konseyin kendisine başka bir isim bulmaya çağrılmasına karar verdi.

İkinci İmparatorluğun Krizi ve Muhtemel Bir Avrupa Devrimi

1860'ların sonlarına doğru Marx, Fransız işçi sınıfı hareketinde yer alan değişikliklerden memnunlukla söz ediyordu. Enternasyonal, Fransa'nın sosyo-politik hayatında gittikçe büyüyen bir rol oynamaya başlıyordu. Anti-Bonapartist işçilerin ve demokratik unsurların sempatileri 1868'deki iki dava ve imparatorluk polisinin sürekli tutuklamaları yüzünden Enternasyonal'e yöneliyordu. Marx, Fransız proletaryasının yeni bir devrimci mücadele biçimini benimsemesi ve Proudhonist görüşleri terketmesi için uğraşıyordu.

[79] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 411.

Marx'ın ikinci kızı, 2 Nisan 1868'de Paul Lafargue ile evlenen Laura 1868 Ekim'inde kocası ile birlikte Paris'e geldi. Lafargue doktorluk diplomasını almıştı; ama dokturluk yapmak için pek de acele etmiyordu, çünkü uzun zamandan beri başka işlerle meşguldü. Lafargue Paris'te yetenekli bir yazar olduğunu açıkça ortaya koydu ve Marksizmin Fransa'daki önde gelen propagandistlerinden biri olarak faaliyetine başladı.

Kızı ve damadı Paris'e gitmek üzere ayrılırlarken Marx, onlara önce Fransız şubelerinin adreslerinin tam bir listesini vermişti. Ayrılmalarından önce Fransız işçi sınıfı hareketinin en can alıcı sorunlarından biri üzerinde, yani işçi sınıfının, başlıca iki akım: Proudhonistlerin ve Blanquistlerin sekter tutumları yüzünden baltalanan birliğinin sağlanması süreci üzerinde birçok tartışmalar yapmış olsalar gerekir. Önlerindeki görev, reformist hayâllerin ve komplocu taktiklerin üstesinden gelmek, bütün proleter güçlerini İmparatorluğa karşı ve proletaryanın ve bütün emekçi halkın ekonomik ve siyasal çıkarlarının korunması için birleştirmekti.

Lafargue'ın Paris'teki arkadaşları ve yoldaşları arasında Eugene Varlin, Macar sosyalisti Leo Frankel, Genel Konsey'in eski üyeleri Amedée Combault ve Jules Johannard vardılar. Blanqui'nin en yakın mücadele arkadaşları -Edme Tridon, Komünün gelecekteki Generali Emile Eudes, Germain Casse ve Théophlie Ferre- ile de sürekli temastaydı. 1869 baharında Blanquistler gazeteleri *Renaissance*'ı yayımlama hazırlıklarına başladıkları zaman Lafargue'da yazı kuruluna girdi ve Marx'dan, destek alacağına ve işbirliği yapacağına dair söz aldı.

Bu dönemde Lafargue, Blanqui ile sık sık görüşüyordu. Blanqui, Brüksel'den Paris'e savaş örgütlerini denetlemek, Paul ve Laura Lafargue'ı Rue Cherche Du Midi'deki evlerinde ziyaret etmek için kimseye belli etmeksizin gelirdi. 1869 yılı sonlarında Lafargue, Marx'a şunları yazdı: "*Le petit* (küçük -ç.) (Blanqui'nin parti çevrelerindeki adı)'in size karşı özel bir saygısı ve sevgisi var."[80] Blanqui söz konusu gazetede Marx'tan, Almanya'daki sosyo-politik durum hakkında birkaç makale yazmasını isteme düşüncesini hararetle destekledi. Ancak yayım o zaman henüz başlamış değildi.

1869 Ocağında Lafargue'ların bir oğlu, Marx'ın ilk torunu dünyaya geldi. Marx, Temmuz ortalarında, Laura'nın sağlığından endişe ettiği için onları görmeye Paris'e gitti. Engels'e "Paris'e geçen salı günü geldim ve pazar günü (12 Temmuz) ayrıldım. Kendimi *hiç belli etmemeyi* başardım"[81] diye yazdı.

Fransa'da İkinci İmparatorluk rejimine karşı önemli bir muhalefetin geliştiğini gösteren Meşruti Meclis seçimleri daha yeni yapılmıştı. 1869 Mayıs'ında Varlin ve yoldaşları öncü Fransız işçilerinin Proudhon'un dogmalarından çok daha ileriye geçmiş olduklarını kanıtlayan bir Paris İşçi Grubunun Seçim Programını yayımlamışlardı. Başkentte seçimler, kargaşalıklar ve tutuklamalarla (bazı yerlerde barikatlar bile kurulmuştu) birlikte yürüdü. Marx'ın Paris'te gördükleri ve Lafargue'ların anlattıklarından ve yazdıkları mektuplarından, Dupont'un Fransız şubesi ile yaptığı yazışmalardan ve basından öğrendikleri İkinci İmparatorluğun durmaksızın derinleşen bir kriz içerisine girdiğine tanıklık ediyordu. Muhtemel bir Avrupa devrimini

[80] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[81] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 337.

göz önüne alan Marx, 1870 yılı Ocak ayında "devrimci *inisiyatif* muhtemelen Fransa'dan gelecek"[82] diye yazıyordu.

Günlük *La Marseillaise*'in yayımlanması 1869 Aralığında Paris'te başlamıştı ve yazı kurulunda sosyalist düşünceli işçiler, Enternasyonal üyeleri, Blanquistler ve İkinci İmparatorluğa karşı verilen kavgaya katılan sol-kanat Cumhuriyetçileri vardı. Marx ve Engels, bir anda Enternasyonal'in organı durumuna giren gazeteyi yakından izliyorlardı. Proleter sosyalist unsurların kaynaşmalarında ileriye doğru atılan yeni bir adım da, 1870 Nisan'ında Enternasyonal'in Paris şubelerinin Lafargue ve Varlin'in de büyük bir rol oynamaları ile kurulması oldu.

Siyasal bakımdan en faal işçilerin Enternasyonal çevresinde birleşmeleri Bakuninistlerin etkilerini Fransa'nın güneyine kaydırdı. Durumu ve kitleler arasında devrimci heyecanın artışını göz önüne alan bazı Enternasyonal üyeleri Genel Konsey'in Paris'e yerleşmesini önerdiler. Marx, gerçekleştirilememiş olsa bile, bu teklif karşısında olumlu bir tavır takınmış olsa gerektir.

Kendi sallantılı durumunu sağlamlaştırmak için III. Napoléon, 8 Mayıs 1870'te bir halk oylaması ilan ederek demagojik bir manevraya daha başvurdu. Plebisit başlarken Enternasyonal'in Fransa'daki üyeleri İmparator'a karşı suikast düzenledikleri gibi uydurma bir suçlama ile tutuklandılar. Marx, 3 Mayıs'ta Genel Konsey'in Fransız şubelerinin üyelerinin uğradıkları eziyeti protesto eden bir İngilizce ve Fransızca bildiri yayımlanmasını önerdi. Enternasyonal'in komplocu faaliyetlerle uğraştığına dair saçma bir iddiayı çöp sepetine fırlatan Marx, şunları yazıyordu: "Bütün ulusların asıl gövdesini oluşturan, bütün zenginliklerini üreten ve bu zenginlikleri gasbedenlerin bile kendileri adına konuşmaya kalkıştıkları emekçi sınıflar, eğer egemen sınıfları devirmeye kalkışırlarsa bunu açıkça yaparlar; aynı güneşin karanlıkları devirmesi gibi, kendi çizdikleri sınırlar olmasa hiçbir *meşru gücün* mevcut olmayacağının tam *bilincinde* olarak."[83]

Marx, aynı zamanda Genel Konsey'in Londra'da kendisinin Fransız şubesi olduğunu iddia eden, Enternasyonal'le 1868'den beri ilişkisini kesmiş bir avuç küçükburjuvanın oluşturduğu şubenin ihtiyatsız beyanlarını da açıkça kınamasını da istedi. Bu şubenin başkanı olan Felıx Pyat'ın yayımladığı provokatif ve sahte-devrimci şiarlarla dolu manifestoları ve bireysel terör taktiklerine başvurulması için yaptığı çağrıları Paris'teki hükümet adamları Enternasyonal üyelerine yönelttikleri suçlamalara delil olarak gösteriyorlardı. Marx'ın teklif ettiği, Enternasyonal'in Pyat grubunun davranışlarının hiçbir sorumluluğunu kabul etmediğini belirten karar, 10 Mayıs 1870'de Genel Konsey'den geçti.

Baskılar, Enternasyonal'in Fransa'daki üyelerini yıldırmadı ve 18 Mayıs 1870'te Engels'e yazdığı bir mektupta Marx, Enternasyonal'in hükümet tarafından kapatılan örgütlerinin ve komitelerinin yerine ülkenin her tarafında yenilerinin, sayıları artarak kurulduğunu memnunluk içinde anlatıyordu. Blanquistler de Enternasyonal'in şubelerini açmaya başlamışlardı. Fransız işçi sınıfı Enternasyonal'in platformu üzerinde ilerlemesine devam ediyordu, ama bu sürecin elle tutulur sonuçlar vermesinden çok önce daha önemli olaylar patlak verdi.

[82] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 401.

[83] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1868-1870, s. 232

ONİKİNCİ BÖLÜM

PARİS KOMÜNÜ

İşçilerin Paris'i, Komünü'yle birlikte yeni bir toplumun muhteşem müjdecisi olarak sonsuzluğa kadar kutlanacaktır.

Karl Marx

Yeni Bir Tarihsel Dönemin Eşiğinde

1870 ve 1871 yılları, çağ açan olaylara tanık oldu. Fransa-Prusya Savaşı iki ülkenin egemen çevreleri tarafından başlatılmıştı. Fransa'nın askeri yenilgisi yalnızca çoktan iflas etmiş İkinci İmparatorluk rejiminin çökmesine yol açmakla kalmadı, ülke içindeki sınıf uzlaşmazlıklarını da aşırı ölçüde vahimleştirdi.

18 Mart 1871'de Paris'te bir proleter devrimi patlak verdi ve tarihte ilk defa Paris Komünü şeklinde bir proleter devleti kuruldu. Bu, kapitalist toplumun gelişmesinin doruğu ve burjuvazinin yükselişinin, ilerici burjuva değişimlerinin ve mutlakiyetçi feodal kurumların yıkılışlarının kapanış çağıydı. Bu dönem "burjuvazinin tam egemenliğinin çöküşünün, ilerici karakterinden gerici ve hattâ ultra-gerici finans-kapitale geçişinin"[1] belirlendiği çağlardan biri oldu. Bu dönem, aynı zamanda işçi sınıfı hareketinin ve sosyalist düşüncenin gelişmesinde de tarihsel bir kilometre taşıydı. Tarihte ilk defa olarak Komün, işçi sınıfının bu çağ açan başarısı, sosyalist devrimin ve iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesinin kaçınılmazlığı hakkındaki yargının işçi sınıfı ideologlarının teorik incelemelerinin ürünü olmaktan daha ötede bir şey olduğunun kanıtlarını getirdi: Bu, zamanın bir emri, pratik bir ihtiyaç, tarihsel gelişmenin kendisinin günün düzeni üzerine getirip koyduğu bir sorundu.

Komünün dersleri, işçi sınıfı hareketinin acil görevleri üzerine güçlü bir ışık tuttu ve enternasyonal proletaryanın programına Bilimsel Komünizmin ilkelerinden bir kısmının temelde ve genel olarak kabul edilmiş olduklarını yazmanın esas olduğunu gösterdi. Paris'teki olaylar küçükburjuva sosyalizminin sekter ve reformist teorilerinin yufkalığını açığa çıkardı ve Bilimsel Komünizmin büyük yaratıcı gücünün sağlam kanıtlarını getirdi.

Çeşitli milliyetlerden işçiler, Komüne karşı büyük bir sempati göstermelerine rağmen, Komünün derin bir teorik kavrayış gerektiren derslerini bir anda kavrayamadılar. Ancak döğüşen proletaryanın büyük bir düşünürü ve teorisyeni 1870 ve 1871'de olanların doğru bir tanımlamasını yapabilir ve doğru sonuçları çıkarabilirdi. Bu görev, geçmişteki büyük savaşlarda olduğu gibi gene Marx'a düştü. Bu olayları geleceğin eşiğini belirleyen ve yeni bir tarihsel çağın kapısını açan olaylar olarak gösteren oydu. Komün'ün ilk tarihçisi ve vak'a nüvisi Marx'tı. Fransa'daki proleter devriminin deneyimini geniş kitlelerin önüne getirdi ve proleter savaşçılarının gelecek kuşakları için kayıtlara geçirdi.

[1] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 146.

Ama Marx'ın yaptıkları bunların da çok ötesindedir. O devrimci kitle mücadelesine doğrudan doğruya katılanlardan biriydi, Enternasyonal proleter örgütüne olayların girdaplı akışı içinde kılavuzluk etti; devrimci kanalında akmasına yardımcı oldu ve proleter enternasyonalizminden en ufak bir sapmayı bile engelledi. İşçi sınıfını savaş boyunca bağımsız eyleme sürükleyen Enternasyonal'in genel taktiklerini bu dönemde formüle eden ve proleter güçlerinin, hem savaşan ülkelerin hem de tarafsız ülkelerin proletaryasının taktik çizgisini ortaya koyan oydu.

Paris Komünü boyunca Marx'ın bu olaylara katılarak oynadığı rolü en iyi dile getiren şey, onun Komün önderleri ile olan dolaysız temasları ve Komünarlara verdiği sağlam öğütlerdir. Marx, Engels'le birlikte çeşitli ülkelerin işçileri arasında Komünü destekleme hareketlerine eşgüdüm sağladı, kimi zaman bunları yarattı ve doğru konumu vermek için uğraştı. Proleter devleti ezildiği zaman Marx, Komün göçmenlerine, Versay'daki adamların acımasız terörünün kurbanlarına yardım etmek için elinden geleni ardına koymadı.

Fransa-Prusya Savaşı Üzerine İlk Tebliğ

Marx, Paris'teki devrimci duruma yol açan bu olaylar içindedir ki tarihsel sürecin objektif bir değerlendirmesini yapabildi. 1870 Temmuz'unda patlak veren Fransa-Prusya Savaşı, olaylar zinciri içindeki ana halkaydı. Almanya'nın kesin olarak birleşmesi, Bonapartistlerin durmak bilmeyen kılıç darbelerinden, Rhein'in sol kıyısına yaptıkları sürekli saldırılardan ve bazı Alman Devletlerindeki ayrılıkçı eğilimleri desteklemelerinden sürekli olarak zarar görüyordu. Aynı zamanda saldırgan Bonapartist İmparatorluğun, savaşın dölyatağının varlığı da Prusya Junkerlerinin ve Alman burjuvazisinin savaş yanlısı çevrelerinin militarist arzularını kabartıyordu. Junkerler ve savaş yanlısı burjuvazi, kendi modası geçmiş hanedan çıkarlarına uygun planlarını gerçekleştirmek için -aynı zamanda Hohenzollern'lerin iktidarını Güney Alman devletlerine kadar yaymak için- Almanya'nın ulusal çıkarlarını savunma gerekçesini kullanıyorlardı. Bismarck, III. Napoléon ve adamlarının bu şoven beyanlarını içerideki anti-Prusya duyguları gidermek ve silahlı çatışmada Fransa'yı saldırgan duruma düşürecek şekilde kışkırtmak için ustalıkla kullandı. Bu koşullar altında nesnel olarak III. Napoléon'un Almanya'nın bölünmesi işine karışmasını engellemek için başlayan bir savaş Fransa'nın aleyhine bir arazi genişletme harekâtına dönüştü.

Marx, bütün bu konular hakkında 19 Temmuz 1870'te savaş üzerine bir bildiri yayımlama sorunu ortaya atıldığı zaman açık bir düşünceye sahipti. Konsey'de herhangi bir düşünce birliği yoktu; bazı üyeler, savaşı, genel olarak kınıyorlar, bazıları, savaşı açan Fransız ve Alman yöneticilerini lanetliyorlar ya da işçilerin henüz savaşı önleyecek kadar güçlü olmadıklarından yakınıyorlardı. Marx, Konsey'e "genel olarak savaşla meşgul olunamayacağını, yalnızca özel durumu ele almak"[2] gerektiğini hatırlattı. Her zaman olduğu gibi olaylara somut bir tarihsel yaklaşım yapılmasında ısrar ediyordu. Enternasyonal proletarya için doğru bir çizgi ancak bilimsel bir inceleme temeli üzerinde, söz konusu savaşın karakteri, nedenleri ve muhtemel geleceği belirlenerek formüle edilebilirdi. Konsey, Marx'tan tebliği hazırlamasını istedi ve 26 Temmuz'daki ikinci toplantısında Marx'ın yazdığı ve oku-

[2] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1879-1871, s. 31.

duğu metni oy birliği ile kabul etti. Bu önemli belge bir broşür halinde yayımlanmış ve enternasyonal organlarının çoğunda basılmıştı. Burjuva basınında da yayımlanmıştı.

Marx, Bonapartist rejimin teşhir edilmesi üzerinde durdu ve İkinci İmparatorluğun askeri yenilgisinin Fransa'yı yeniden canlandıracağını ve Almanya'nın gerçek birliğinin önündeki engellerden birini kaldıracağını gösterdi. Alman tarafının savaşın bu aşamasında savunmada olan taraf olarak kabul edilmesinin gerekçesi budur. Marx, böyle yapmakla Alman halkının ulusal çıkarları ile Prusya'nın hanedan çıkarları arasına kesin bir ayırım çizgisi çekiyor ve Alman işçilerini, Prusya militaristlerinin yönetimi altındaki bir savaşın pekala Fransız halkına karşı bir savaşa dönüşebileceğini söyleyerek uyarıyordu. Enternasyonal'in Alman üyelerinin uyanıklık göstermelerini istiyor ve hükümetlerinin kendilerini kardeşin kardeşi boğazladığı bir savaşa soktuğu bir sırada Fransız işçileriyle görüş alış verişinde bulunmaları, barış ve iyi niyet mesajlarındaki proleter enternasyonalizmi anlayışını hoşnutlukla karşılıyordu.

"Geçmiş tarihte eşi, benzeri bulunmayan bu büyük gerçek daha parlak bir geleceğin penceresini açıyor" diye yazıyordu Marx: "Bu, ekonomik sefaletleri ve siyasal çılgınlıklarıyla birlikte eski toplumun karşısında yeni bir toplumun doğuşunu kanıtlamaktadır. Bu toplumun enternasyonal düzeni *Barış* olacak, çünkü onun ulusal yöneticisi her yerde aynı olacak -*Emek!*"[3]

Alman Sosyaldemokratların Devrimci Taktikleri Formule Etmelerine Yardımcı Olunuyor

Savaşın, özellikle savaşan ülkelerde işçiler için ciddi bir sınav olduğu ortaya çıktı. Pek çok şey -bayrağında proletarya enternasyonalizminin ilkeleri yazan enternasyonal örgütün otoritesi ve işçi sınıfı hareketinin bundan sonraki gelişmesi- işçilerin takındıkları tavra, proletarya enternasyonalizminin ilkelerine mi sadık kaldıklarına yoksa şoven histeriye mi sadık kaldıklarına yoksa şoven histeriye mi kapıldıklarına bağlıydı. Marx, hem Enternasyonal'in Fransız üyelerinin hem de Alman Sosyaldemokratlarının savaş boyunca enternasyonalist bir çizgi izlemelerine yardımcı olmak için elinden geleni yaptı. İşçi sınıfı hareketinin en örgütlü birimi olan Alman proletaryasının ve Alman proletaryasının partisinin davranışlarına olağanüstü önem veriyordu.

Marx, Liebknecht ve Bebel'in Kuzey Alman Reichstag'ında savaş kredilerinin oylanması sırasında takındıkları tavrı öğrendiğinde çok mutlu olmuştu. İkisi de yazılı bir deklerasyon vererek krediler için destek olmanın Prusya hükümetine karşı güven oyu verilmesi olacağını söylediler ve bunun için oy vermekten kaçındılar, ama buna karşı oy kullanılması da Bonaparte'ın katliam planlarını onaylamak anlamına gelecekti. Marx bu deklerasyonu bir cesaret örneği olarak karşıladı ve İngilizceye çevirdi; bu çeviri Genel Konsey'de okundu ve ardından İngiliz basınında yayımlandı.

Değişen askeri durum proletaryanın taktik görevlerinin sürekli olarak somutlaştırılmasını ve günün koşullarına uydurulmasını gerektiriyordu. Bu savaş, Alman halkı tarafından haklı olarak ulusal bir savaş olarak görülüyordu ve Bonaparte ordularına karşı indirilen darbenin hafifletilmesi için hiçbir neden bulunmuyordu. Aynı zamanda Bonaparte ordularının uğradığı ağır yenilgiler de durumu değiştiri-

[3] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 328.

yor ve savaşı dönüm noktasına getiriyordu. Başarı, Prusya yöneticilerinin aklını başından almıştı ve daha şimdiden Alsace ve Lorraine üzerinde hak iddia ediyorlardı. 17 Ağustos'ta Marx, Engels'e, savaşın bu şekilde sonuçlanmasının "Avrupa ve özellikle Almanya için büyük bir talihsizlik"[4] olacağını yazdı.

Partinin organı *Volksstaat*'ı yöneten Liebknecht ile merkezi Braunswick'te bulunan Alman Sosyal Demokratik İşçi Partisi Komitesi arasında ciddi ayrılıklar doğmuştu. Liebknecht, savaşın ilk başlarındaki savunucu doğasını değerlendiremedi; bu arada Braunswick Komitesinin bazı üyeleriyse milliyetçi duygulara kendilerini kaptırmışlardı. Braunswick'ten Marx'a gönderilen ve öneri isteyen bir mektup alarm çanlarını çaldırıyordu.

Marx o sırada Ağustos başlarında ailesi ile birlikte gittiği Ramsgate'da bulunuyordu. Engels'le mektuplar aracılığı ile düşünce alış verişinde bulunmalarının yeterli olmadığını düşündüğünden eylem planını tartışmak için Manchester'e özel bir yolculuk yaptı. Marx ve Engels'in bu mektuba verdikleri karşılığın tümü bugün elimizde bulunmamaktadır; ama bundan yapılan geniş alıntılar Braunswick Komitesinin 5 Eylül manifestosunda yayımlanmıştır.

Genel Konsey'in Temmuz Tebliğinde Marx, İkinci İmparatorluğun çökeceğini öngörmüştü. Ağustos sonlarında Braunswick Komitesine verilen karşılıkta ise bunun artık kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. Savaşın doğasında bir değişiklik olabileceğini öngören Marx ve Engels, Alman işçilerinin Prusya militaristlerinin ve Alman burjuvazisinin bütün yayılma planlarına karşı koymalarını istediler. Alsace ve Lorraine'in ilhak edilmesinin Avrupa'nın geleceği bakımından yaratacağı kaçınılmaz sonuçları ayrıntılı olarak ortaya serdiler ve bu koşullar altında varılacak barışın sahte bir barış olacağını ve kendi içinde yeni savaşları gizleyeceğini gösterdiler. Almanya'nın birleştirilmesi görevinin "(Almanya -ç.) başlangıçta kendi *birliğini Prusya kışlalarında* buluyor bile olsa" çözülmüş olduğunu söylediler. Tamamen farklı ihtimallere yol açabilecek şerefli bir barış antlaşmasının imzalanması artık Alman işçilerine kalıyordu. Bu ihtimaller şunlardı: Kıtanın batısında barışçı bir gelişme imkânı, Prusya'nın Almanya içinde eritilmesi ve çarlığa karşı bir savaşın başlatılması ve savaşın çarlığın yenilgisiyle sonuçlanması halinde devrimci unsurların "yollarında ilerleyebilmeleri için dışarıdan yalnızca böylesine bir itilim bekledikleri"[5] Rusya'da bir toplumsal devrim.

Marx ve Engels'i yetiştirdikleri ileri görüşlü Alman işçileri ve işçi önderleri, bu dönemde enternasyonal işçi sınıfı hareketi içindeki görevlerini yerine getirdiler. Alman yöneticilerinin şoven siyasetlerini destekleyen Lassalleci önderlerin aksine Eisenach önderleri taktiklerini Alsace ve Lorraine'in ilhakına karşı ve savaşa son verilmesi ve Fransız Cumhuriyeti ile 4 Eylül'de varılan şerefli bir barış antlaşması üzerinde yoğunlaştırdılar. Önderler, aralarındaki ayrılıkları bir yana bıraktılar ve Parti saflarını proletarya enternasyonalizminin bayrağı altında sıklaştırdılar. Savaşın kuşatma durumunun güçlüklerine ve parti yayınlarına el konulmasına rağmen Eisenachlılar kitle toplantılarında ve basında savaşın devamına, Alsace ve Lorraine'in ilhak edilmesi planlarına karşı protestolarda bulundular.

Yöneticiler partiye karşı tutuklamaları başlattılar ve Braunswick Komitesinin

[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 43.

[5] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 332.

bütün üyeleri, başlarında Wilhelm Bracke olduğu halde bir Prusya kalesine yollandılar. Savaşın devamı için istenilen kredilere karşı oy kullanan Liebknecht ve Bebel, Reichstag'da yaptıkları suçlayıcı konuşmalar yüzünden 17 Eylül 1870'teki toplantı sona erdiğinde hapse atıldılar.

Marx, Bismarck rejiminin kanun dışı şiddet hareketlerini sergilemek ve hapisteki arkadaşlarının durumunu hafifletmek için çok çalıştı. İngiliz gazetecilerine, Braunswick Komeitesinin tutuklanmasıyla ilgili belgeler gönderdi. *Daily News*'un editörüne yazdığı bir mektupta Bismarck polisinin Bebel ve Liebknecht'e karşı davranışlarını ve parlamenter dokunulmazlıklarının zorla ihlâl edilmesini kınadı.

Marx, Alman yoldaşlarının kahramanca tutumlarından ötürü gurur duydu ve Enternasyonal'in öteki üyelerine onları birer örnek olarak gösterdi. Tutuklanan Sosyaldemokratlara ve onların ailelerine yardım için Enternasyonal'de para toplanmaya başlandı.

İkinci İmparatorluğun Çöküşü
Fransa-Prusya Savaşı Üzerine İkinci Tebliğ

Charles Loguet'den 5 Eylül 1870 sabaha karşı gelen telgraf, Marx'a Fransa'da önceki gün cumhuriyet ilan edilmiş olduğunu bildiriyordu. Bu, Bonapartist rejimin çürümüşlüğünün farkında olan ve ülkedeki proleter ve demokratik güçlerin kuvvetlenmesini gözlemiş olan Marx ve Engels için bir sürpriz olmadı. Onlar Fransa'nın savaştan çok önce ve aniden çıkmış olan savaştan oldukça bağımsız bir şekilde bir devrimin gerçekleşmesini bekliyorlardı. Korktukları tek şey bunun proletarya partisinin kurulmasından önce patlak vermesiydi. Bir Avrupa devriminin üzerinde ilerleyeceği muhtemel çizgiyi ele alan Marx, "ilk itiş Fransa'dan gelecek"[6] diye yazmıştı. Savaş, çöküşü kolaylaştırdı ve patlamanın başlangıcı Fransız ordularından birinin teslim olduğu ve İmparator'un kendisinin de esir düştüğü 1-2 Eylül'deki Sedan felaketi ile başladı.

İmparatorluğun çöküşü Fransa'da demokratik bir sisteme giden yolları ve baskıcılara karşı gerçek bir ulusal direnişi başlatmış oldu; ama Fransız işçilerinin en deneyim önderleri o sıralar ya tutukluydular ya da yurt dışındaydılar, Enternasyonal üyeleriyse kargaşalıktan ötürü kendi şubeleri ile temas kuramıyorlardı. Proletaryanın örgütsel güçsüzlüğü ve küçükburjuva müttefiklerinin tereddütleri yüzünden 4 Eylül'de sağ-kanat cumhuriyetçilerinden ve açıkça monarşist olduklarını söyleyenlerden oluşan bir geçici hükümet kuruldu. Marx bunların bir teslim oluşun şerefsizliğini genç cumhuriyetin üzerine yıkacak ve monarşinin yeniden inşa edilmesini sağlayacak olan gizli bir anlaşma için Bismarck'la uzlaşmış olduklarını hemen anladı.

İkinci İmparatorluğun çöküşü ile birlikte savaş yeni bir aşamaya girdi. Bu yalnızca Alman Sosyaldemokratlarının izledikleri çizginin sağlamlaştırılmasını gerektirmekle kalmıyor, aynı zamanda Enternasyonal saflarında toplanmış olan proletaryanın görevlerinin de formüle edilmesini gerektiriyordu. Marx, Fransa-Prusya Savaşı üzerine İkinci Tebliği'nde bunları yerine getirdi ve bu 9 Eylül'de Genel Konsey tarafından onaylandı. Prusya'nın ilhakçı planlarını ortaya sermesi için Marx'ın Prusyalı askeri uzmanların Alsace ve Lorraine'in ilhakı yanlısı varsayımlarını eleştirip çürütmesi gerekiyordu. Kendisinin isteği üzerine Engels'in yolladığı değerlendirmelerden de bu arada yararlandı.

[6] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 32, s. 443.

Tebliği, bütün ülkelerin proletaryasını Fransa'nın parçalanmasına ve Fransız eyaletlerinin istila edilmesine ve Prusya Junkerleri ile Alman militaristlerinin izledikleri arazi ilhakı siyasetine karşı direnmeye çağırıyordu. Eşi az bulunur bir ileri görüşlülükle Marx, Bismarck'ın saldırganlığının kaçınılmaz sonuçlarını ve bunun Avrupa'daki hasım güçlerin mevzilenişini on yıllar öncesinden nasıl belirleyeceğini tanımladı; kaçınılmaz intikam saldırılarını, Fransız-Rus ittifakının oluşmasını ve bu ittifakın Almanya ve Almanya'nın potansiyel müttefikleri ile çatışacağını önceden tahmin etti. Tebliği, Enternasyonal şubelerinin, işçileri Prusya istilâcılarının plânlarına karşı azimle harekete geçirmesini ve direnişe sokmasını istiyordu. "Eğer, onlar görevlerini ihmal ederlerse, eğer pasif kalırlarsa bu muazzam savaş çok daha ölümcül enternasyonal kapışmaların habercisi olacak ve her ulus içinde kılıç, toprak ve sermaye lordlarının işçiler üzerinde yenilenen zaferine yol açacaktır."[7]

Fransız işçilerine düşen ödevleri formüle ederken Marx, onların olağanüstü zor bir durumla karşı karşıya bulunduklarını samimiyetle ifade ediyordu. Ülkelerini savunmak onların üzerine düşen bir ödevdi, ama şoven burjuva şiarlarına ve hayallerine karşı uyanık olmak zorundaydılar. Onları henüz savunmanın tek örgütleyicisi olduğunu iddia etmekte haklı görünebilecek bir hükümeti devirmeye kalkışmanın başarısızlığa mahkûm olduğu konusunda da uyardı. İşçiler kendilerine "Fransa'nın yeniden yaratılması ve ortak görevimizin -emeğin kurtarılması- yerine getirilmesi için Herkül'ün gücünü armağan edecek olan"[8] sınıf örgütlenmelerini güçlendirmek için cumhuriyetin getirdiği özgürlüklerden yararlanmalıydılar.

Tebliğ, 11-13 Eylül 1870'de Londra'da ayrı bir kitapçık olarak yayımlandı. İmza atan Konsey üyeleri arasında Rus devrimcisi Hermann Lopatin de vardı. Enternasyonal'e 1870 yılında, daha Londra'ya gelmezden önce Paris'te iken katılmıştı. 6 Eylül'de Marx ve bir Fransız işçisi ve Genel Konsey üyelerinden biri olan Auguste Serralier, Lapotin'in de Konsey'de çalışmasını teklif etmişler ve bu teklif daha sonra kabul edilmişti.

Enternasyonal'in Parisli üyeleri Marx'ın kendilerini uyardığı tehlikeden kaçınmayı başaramadılar. 4 Eylül'de yayımladıkları manifesto, burjuva siyasetçilerinin şiarlarını tekrarlıyordu. 14 Eylül'de Marx, De Paepe'ye şunları yazdı: "Manifesto bütünü itibariyle saçma ve Enternasyonal'in ruhuna aykırı."[9] Bu, uzun zamandan beri egemen sınıfların teslimiyetçi siyasetlerinin farkında olmayan Fransız proleterlerinin teorik geriliklerinin sonucuydu. Ancak sert kuşatma sınavı ve burjuvaziye karşı amansızca savaş içindedir ki Paris'in ilerici işçileri olgun bir sınıf bilinci kazanmaya başladılar ve zararlı hayallerini bir yana attılar.

Fransız Cumhuriyeti'nin Tanınması İçin Kampanya

İkinci Tebliğ, işçileri, özellikle İngiliz işçilerini, hükümetlerini Fransız Cumhuriyetini resmen tanımaya zorlamaya çağırıyordu. Marx, bunun hem Prusya'nın ilhakçı planlarını hem de Fransız Monarşistlerinin restorasyon arzularını kıracağına inanıyordu. 1870 Eylül'ünde Marx, Genel Konsey'in İngiliz üyelerinin ve o sıralar sendikalarla yakın temas kurmuş olan Eccarius'un yardımıyla Fransız Cumhuriyeti

[7] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 341.
[8] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 341.
[9] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 147.

ile geniş bir dayanışma kampanyası açmayı başarmıştı. Londra'da kısa bir zaman içinde yirmiden fazla toplantı ve gösteri yapılmış ve Manchester, Birmingham ve Newcarstle işçileri harekete katılmışlardı. Marx, İngiliz işçilerinin geleneksel yollarına, "dışarda topyekûn baskı"ya başvurmalarını istiyordu. Hükümetleri böylelikle Fransız cumhuriyetini diplomatik olarak tanıyabilirdi.

Aynı zamanda İngiltere'nin kesinlikle tarafsız kalmasını isteyen burjuva pasifistlerinin Barış Derneği aracılığıyla gösterdikleri direnişin de kırılması gerekmekteydi. Aralarında Marx'ın da bulunduğu Enternasyonal üyelerinden bir grubun Lincon Birahanesindeki bir işçi toplantısına tam zamanında yetişmeleri, buradan tarafsızlık savunucularının çabalarına rağmen Cumhuriyetin tanınmasını ve ilhaksız şerefli bir barışı isteyen bir kararın çıkarılmasına yardımcı oldu.

Kampanyanın önemli anlarından biri de 27 Eylül'de 100'den fazla işçi derneğini temsil eden delegelerin Başbakan Gladstone'a Cumhuriyetin tanınması için yaptıkları çağrıydı. Genel Konsey 4 Ekim'de yeniden toplandığı zaman Marx, Geçici Hükümetin Fransız Ulusal Meclisi tarafından onaylanmasını beklemek bahanesiyle işçilere hiçbir kesin cevap vermeyen Gladstone'un iki yüzlülüğünü ortaya serdi.

Genel Konsey'in Marksist çekirdeği, kampanya doruğuna çıktığı zaman muazzam güç kazanmıştı. Engels 20 Eylül 1870'te Londra'ya geldi ve Marx'ın evinin az ilerisine yerleşti. 1869 yılı sonlarında kendisine bağımsız bir gelir sağlanması koşuluyla ticaret şirketinden istifa etmişti. Sırtında ağır bir yük olan ticaret işlerinden bilimsel araştırmalarında ve parti çalışmalarında daha çok zamana sahip olabilmek için uzaklaşmaya başladı. Engels'in gelişi Marx için de büyük bir değişiklik yarattı. İki arkadaş şimdi hemen hemen hergün görüşüyorlardı ve Engels gönüllü olarak Marx'ın Enternasyonal'deki işlerinden bir bölümünü üzerine almıştı. 4 Ekim'de oy birliği ile Genel Konsey'e kabul edildi. İşçi sınıfı hareketi içinde sahip olduğu prestij ve Avrupa dillerinin çoğunu mükemmelen bilmesi göz önüne alınarak Belçika Haberleşme Sekreteri ve daha sonra da İspanya ve İtalya Haberleşme Sekreteri yapıldı. Böylelikle tarihin kritik ve yoğun bir döneminde Marx, en iyi ve en güvenilir arkadaşını enternasyonal proleter örgütünün başında, kendi yanında bulmuş oldu.

Marx'ın Fransız Cumhuriyeti'nin tanınması kampanyasındaki müttefikleri arasında, sınıf mücadelesini inkâr eden ve toplumsal ilerlemenin öncelikle insan bilgisinin adım adım ilerlemesinde yattığını kabul eden Auguste Comte'un görüşlerini savunan İngiliz burjuva radikalleri vardı. Marx, İngiliz Comtistleri'nin siyasal hayallerinin de altedilmesi gerektiğini düşünüyor ve buna önem veriyordu, çünkü bunlar Fransız Hükümetini cidden bir "Ulusal Savunma Hükümeti" olarak kabul ediyorlar ve Fransız burjuvazisini de gerçekten vatansever sanıyorlardı. Marx bir tarih profesörü ve Pozitivistlerin önde gelenlerinden birisi olan Edward Spencer Beesy'ye şunları yazdı: "Fransa'dan aldığım bütün bilgilere dayanarak size şunları söylemem gerekiyor: Orta sınıf bir bütün olarak, sosyalist eğilimli bir cumhuriyetin zaferindense, Prusya'nın istilasını tercih etmektedir."[10]

Londralı pozitivistler ve onlarla yakın işbirliği içinde olan Londralı reformist sendika önderleri İngiltere'ye gelmesi beklenen Fransız Dış İşleri Bakanı Jules Favre'a büyük bir karşılama töreni yapmaya hazırlanıyorlardı. Bu çok daha yakışıksız bir şeydi, çünkü Fransız halkı artık hükümet üyelerinin oynamakta oldukları haince

[10] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 251.

rolü çok iyi kavrıyordu. Bundan dolayı 17 Ocak 1871'de Marx, Genel Konsey'de Favre'ı özellikle de onun 1848-1849 devrimindeki uygunsuz davranışını ortaya koyan bir konuşma yaptı.

Savaşın "*Ulusal Zaaf Hükümeti*" tarafından haince yönetilmesinin ve burjuvazinin teslimiyetçi tutumunun ortaya konmasında, Londra *Pall Mall Gazette*'de çıkan Engels'in *Savaş Üzerine Notlar* başlıklı makalelerinin büyük katkısı oldu. Bu makalelerin salt askerî oluşları Engels'i savaşın çeşitli aşamalarında Enternasyonal'in tutumunun sistematik bir değerlendirilmesini yapmaktan alakoymadı.

18 Mart Devrimi

18 Mart 1871'deki proleter devrimi Paris Komünü'nün ilânına yol açtı. Bu devrim Enternasyonal'in büyük ölçüde geliştirdiği, 1860'ların Fransız işçi hareketinin ve enternasyonal işçi hareketinin gelişmesinden kaynaklanıyordu. Lenin, Komün içinde baş rolü "Aralarında İkinci İmparatorluğun son yıllarında aktif sosyalist propagandanın yürütüldüğü ve hattâ pek çoğu Enternasyonal'in üyeleri olan"[11] Paris işçilerinin oynadığını söylüyordu. Engels'in, Komün'ün "Enternasyonal onu yaratmak için parmağını bile oynatmamış olduğu halde, entelektüel bakımdan Enternasyonal'in çocuğu olduğundan kuşku duyulmaması"[12] gerektiği yolundaki sözlerinin bu kapsam içinde ele alınması gerekir. Daha başlangıcından itibaren çeşitli ülkelerin işçileri Komün davasını Enternasyonal'in davası olarak benimsediler ve savunulmasını üstlerine aldılar.

18 Mart olayları başlarken Fransa'daki durum her Genel Konsey toplantısında tartışılmıştı. 14 Mart'ta Marx, Bakuninist Paul Robin'in Enternasyonal konferansının hemen toplanması -1870 yılında Mainz'de toplanması gereken Enternasyonal Kongresi doğal olarak savaştan ötürü toplanamamıştı- yolundaki teklifine itiraz etti ve "Paris'in çok dengesiz bir durumda"[13] olduğunu ileri sürdü.

Marx, Paris işçilerinin elverişsiz koşullarda zamansız bir eyleme girişmelerinden korkuyordu. Ancak proleter devrimi patlak verdiği zaman bunun için elinden gelen tüm desteği bir proleter devrimcisinin bütün ateşi ile birlikte onlara verdi.

18 Mart devriminin haberleri Londra'ya, Paris'te sertleşmekte olan durum yüzünden burjuvazinin Enternasyonal hakkında çıkarttığı söylentiler ve iftiralara karşı Konsey'in yürüttüğü mücadelenin en yüksek noktaya vardığı bir zamanda ulaştı. Genel Konsey, 21 Mart'taki olağan toplantısında Paris olaylarını gözden geçirdi ve Marx'ın teklifi üzerine işçi toplantılarına Paris'teki devrimin özünü anlatmaları ve onlardan "Paris işçileriyle dayanışma"[14] göstermelerini istemek için delegeler yollanmasına karar verildi. Marx ve Engels durumun bütün karmaşıklığının farkında olmakla birlikte biraz da olsa başarı şansı bulunduğuna inanıyorlardı: Asıl büyük tehlike Versailles'ın karşı-devrimcileri ile Prusyalı istilâcılar arasında varılması mümkün olan bir anlaşmaydı.

Mart'ın sonuna gelininceye kadar Marx, devrimci hareketin ülke çapında yayıla-

[11] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 17, s. 140.

[12] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 288.

[13] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 151.

[14] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 162.

bileceğine inanıyordu. Ayaklananlar Paris'teki karşı-devrimi kararlı bir şekilde ezerek ve gerici Ulusal Meclis'in ve Triers hükümetinin sıkışıp kaldığı Versailles'ın üzerine yürüyerek zaferlerini perçinleyebilirler ve eyaletlerdeki devrimci unsurlardan destek sağlayabilirlerdi.

Bu sırada Parislilerin savunucu taktikleri başkentin tecrit edilmesi eğilimini gösteriyordu. Marx, Ulusal Muhafızlar Merkez Komitesi'nin yaptığı yanlışın felaketli sonucunu görmekte gecikmedi. 26 Mart'ta Komün seçilinceye kadar iktidar Merkez Komite'nin elindeydi. Marx, 6 Nisan'da Liebknecht'e şunları yazdı: "Önce Merkez Komite ve sonra da Komün şu haylaz fırlama,* Thiers'e -sanki Thiers bunu Paris'i zorla silahtan arındırarak başlatmamış, sanki Prusya ile savaş ve barış sorununu çözümlemek üzere seçilmiş olan Ulusal Meclis Cumhuriyete karşı savaş ilan etmemiş gibi- bir iç savaşı başlatmayı istemeyerek gösterdikleri aptallıklar, birinci olarak düşman güçlere toplanması için zaman kazandırdılar. İkinci olarak da iktidarı gaspetmiş gibi görünmemek için Versailles'ın üzerine yürüyecek yerde bir sürü değerli zamanı Komün seçimiyle harcadılar; bir yığın zamanı da Komün örgütlenmesi vb. ile kaybettiler."[15]

Nisan başlarında güçler dengesini gerçekçi bir şekilde göz önüne alan Marx, devrimin başarı şansının gittikçe azalmakta olduğunu gördü, ama bir devrimci bilim adamının o ta derinlere kadar nüfuz eden bakışı ile Paris işçilerinin yaptıkları işin tarihsel büyüklüğünü de o zaman keşfetti. Paris olaylarında çağdaş toplumun yeni ve eski güçleri arasında proletaryanın benzeri görülmemiş kahramanlığını yaratan devasa bir çatışmanın yer aldığını ortaya çıkardı. Marx'ın Fransa'daki olayların gerçek doğasını nasıl kavramış olduğu Kugelmann'a yazdığı mektuplarından açıkça görülmektedir.

12 Nisan tarihini taşıyan ilk mektup, Paris devrimi hakkında bilgi isteyen Kugelmann'a verilen bir karşılık şeklindeydi. 5 Nisan'da Kugelmann Marx'a şunları yazmıştı: "Kafaları karışık Fransızların üretim biçiminde bir devrim yaratmaları beklenemez, hem genel olarak bu bir ulusun kendi başına başarabileceği bir şey de değildir."[16] Marx'ın mektubu Komün'e alelade yaklaşımlarla bakanların ve Komün'ün eylemlerinde hesapsızlıklardan ve yanlışlıklardan başka bir şey görmeyenlerin hepsine karşı bir saldırıydı. O sıralar Marx, Komün'ün aldığı ilk önlemleri: Sürekli ordunun ve siyasi polisin tasfiyesini, kilisenin devletten ayrılmasını, tutarlı demokratik oy kullanma hakkının getirilmesini, memurların seçimle gelmeleri ve kendilerinden hesap sorulabilmesini, memur maaşlarının işçi ücretleriyle eşitleştirilmesini vb. şeyleri yeterince biliyordu. Marx, Komün'ün eyleminin öneminin, onun Avrupa'nın hangi ülkesinde olursa olsun sosyalist devrimin zaferinin asıl koşulu olan askeri-bürokratik burjuva devlet makinasının yıkılması için yapılmış olan ilk girişim olması vakasında yattığını söylüyordu. Komünarların kahramanlık ve fedakârlıklarına karşı derin bir hayranlık duyuyordu: "Bu Parislilerdeki ne esneklik, ne girişkenlik, nasıl bir fedakârlık yeteneğiydi!.. Ne olursa olsun, Paris'teki bugünkü ayaklanma -eski toplumu kurtları, domuzları ve rezil köpekleri tarafından ezilse

* *Abortion*, düşük çocuk anlamına geliyor, biz bunun en yaygın kullanılışını -fırlama- kullandık. [ç.]

[15] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 262.

[16] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

bile- Partimizin Paris'teki Haziran isyanından bu yana yaptığı en muhteşem eylemidir."[17] Lenin bu mektubun kahraman Paris işçileri için "en yüce övgü sözleri"ni[18] içerdiğini söylüyordu.

Marx beş gün sonra Kugelmann'ın kuşkularına karşı verdiği cevabın bir devamı niteliğinde olan ikinci bir mektup gönderdi. Şöyle yazıyordu: "Eğer mücadele yalnızca hatadan arınmış elverişli koşullarda yürütülecek olsaydı dünya tarihinin yapılması gerçekten çok kolay olurdu."[19] Marx, Fransa'daki Prusya işgalinin Paris işçileri için aleyhteki tayin edici etken olduğunu ve karşı-devrimci hükümetin bunu işçilerin karşısına ya bir devrime kalkışmak ya da döğüşmeden teslim olmak gibi bir tercihi çıkartmak için alçakça kullanmış olduğunu vurguluyordu. İkinci durumda işçilerin uğrayacakları manevi çöküntü bir ayaklanmanın yenilmesinden daha kötü bir talihsizlik olurdu. Marx şunları da ekliyordu: "Paris'teki mücadeleyle birlikte işçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı mücadelesi yeni bir evreye girmiştir. Bunun şimdiki sonucu ne olursa olsun dünya çapında önem taşıyan yeni bir hareket noktası kazanılmıştır."[20]

Böylelikle daha Nisan ortalarında Marx, Paris Komünü'nün bir proleter diktatörlüğünün kurulması yolundaki ilk girişim ve işçi sınıfının yüce kurtuluş mücadelesi tarihinde yeni bir sayfa açan, çığır açıcı bir öneme sahip bulunan bir olay olarak kabul ediyordu.

Komünarlar ile İlişki

Marx, Komün'ün önderleriyle ilişki kurmak ve onların doğru siyasetlerini ortaya koymalarına yardımcı olmak için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Genel Konsey'in kararıyla Auguste Serrailier Paris'e gönderilmişti ve yolladığı mektuplar Marx'a değerli bilgiler sağlıyordu. Ancak çok geçmeden Versailles ve Prusya polisi Paris çevresinde kuşatma kurdu ve mektupların şehirden gizlice kaçırılıp banliyölerden postalanması gerekti. Daha emin bir yol da, bunların Londra'ya giden biriyle postalanmasıydı. O zaman da mektuplar, yerine oldukça gecikerek varıyordu. Nisan başlarında Bordeaux'dan Paris'e gelen Lafargue tarafından Genel Konsey'e bazı mektuplar getirilmişti. Mektuplar Londra'ya 20 Nisan'dan sonra vardı. Mayıs başlarında Marx, Rus Narodnik'i Piotr Lavrov aracılığıyla bir deste mektup daha aldı. Genel Konsey, Jung ile haberleşen Yelisaveta Dmitriyeva aracılığı ile de Komünarlarla ilişki kuruyordu.

Gizlilik gerektiğinden ötürü Marx, Komün'e öğütlerini ya sözlü olarak ya da güvenebildiği adamlar aracılığıyla aktarıyordu. Serraillier'den başka, kendileri aracılığıyla Komün'ü Parisli karşı-devrimcilere karşı daha kararlı bir eyleme girişmeye zorladığı ve ısrarla Versailles'a saldırılmasını öğütlediği Frankel ve Varlin ile de temas kurdu. Bismarck ve Versailles'daki adamlar arasında bir anlaşma yapılacağından korkan Marx, Komünarlara, Montmartre'ın, yayılmış Prusya birliklerine bakan Kuzey tarafını güçlendirmelerini öğütledi. Daha sonra acı acı şunları yazmıştı: "Bu-

[17] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 263.
[18] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 12, s. 109.
[19] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 264.
[20] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 264.

nu yapacak zamanları vardı henüz; önceden söyledim onlara, eğer böyle yapmazlarsa kapana kısılacaklarını."[21] Marx, Komün'deki gerçek proleter unsurları küçük-burjuva önderlerinin fesatlarına karşı uyardı. 13 Mayıs 18 71'de Frankel ve Varlin'e şunları yazdı: "Komün saçmalıklar ve kişisel kavgalarla çok vakit kaybediyor gibi geliyor bana. Oysa insan pekalâ işçilerin dışında başka etkilerin de bulunduğunu görebilir."[22]

Emek Komisyonunun bir üyesi olan Frankel, Marx'a bugün hâlâ elde bulunan mektuplarından birinde "toplumsal ilişkilerin radikal bir şekilde değiştirilmesinin"[23] en iyi şekilde nasıl yerine getirilebileceği konusunda danışıyordu. Marx, Komün'ün ilk olarak Paris'i felakete götüren tecridi kırmak için eyâletlerden destek sağlamasını öğütledi. Bu, gerçekte Komünarların karşısına sosyalist devrimde proletaryanın müttefikleri sorununun konulması demekti. Daha başından itibaren Marx, Fransız köyülerini proleter devriminin yanına çekmenin gerekliliği üzerinde ısrarla durmuştu. Bunun yerine getirilmesi için küçük köylünün anti-sosyalist önyargılarının giderilmesi ve gerçek çıkarlarının yalnız ve ancak proletaryanın zaferiyle korunabileceği duygusunun kazandırılması gerekiyordu.

Marx, şehir küçükburjuvazisinin çıkarlarının korunulması için Komün tarafından alınan önlemleri: Kira borçlarının kaldırılması, ticari kredilerinin ödenmesinin ertelenmesini ve bunlardan alınan faizin kaldırılmasını onaylıyordu. "Kira ve ticaret kredileri hakkındaki kararnameler ustaca iki darbeydi."[24]

Mayıs başlarında Marx, Komün'ün askeri durumunun gittikçe tehlikeye düştüğünü hissetti.

Devrimci Paris'in düşmesinden on gün kadar önce Marx, Komünarlara Bismarck ve Favre arasında Komün'e karşı imzalanan gizli bir anlaşmayı ayrıntılarıyla haber verdi ve düşmanlarının kesin darbelerini 26 Mayıs dolaylarında indirmelerini beklemeleri konusunda onları uyardı. Şunları yazıyordu: "Paris'in dışında İngiltere'de ya da bir başka yerde ne yapacaksanız mutlaka bir an önce yapmanız gerekiyor".[25] Komünün yenileceğini tahmin eden Marx, Fransız bankasının fonlarını ele geçirerek ve Versailles'ın önderlerini küçük düşürücü gizli belgelere elkoyarak Komün'ün Thiers üzerinde etki yapabileceğini ve onu bazı uzlaşmalara zorlayabileceğini umuyordu.

Komün ile Dayanışma Hareketi

Thiers hükümeti Komün'ü Fransız eyaletlerinden ve enternasyonal proletaryadan tecrit etmek için elinden geleni yapıyordu. Marx, bu siyaseti şöyle tanımlıyordu: "Eyâletleri yerlerinde tutmak, Paris'e doğru genel yürüyüşlerinin önüne geçmek için *yalanlardan örülü bir duvar kurmak*".[26] Bütün ülkelerdeki resmi ya da sağ-kanat basın Komün hakkında en canavarca uydurmaları yaymak için Versailles karşı-devrimcileri ile yarışa girdiler. 6 Nisan'da Marx, Liebknecht'e şunları yazdı: "Gaze-

[21] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 267.
[22] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 265.
[23] *Paris Komünü Boyunca Birinci Enternasyonal*, Rusça Baskı, Moskova, 1942, s. 175.
[24] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 181.
[25] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 265.
[26] Marx-Engels, *Arşivler*, C. III (VIII) Moskova, 1934, s. 294.

telerde Paris'te olanlara ilişkin olarak gördüklerinin bir tek kelimesine bile inanmamalısın. Hepsi yalan ve iftira. Burjuva gazetelerinin sürüngen satılık kalemşörleri kendi rezilliklerini hiçbir zaman bu kadar iyi göstermemişlerdi."[27] Bu koşullar altında Fransız halkına ve öteki ülkeler halklarına Paris devrimi hakkındaki gerçeğin anlatılmasının ve Komün hakkındaki burjuva iftiralarının teşhir edilmesinin çok büyük önemi vardı. Bu amaçla Genel Konsey Enternasyonal'in altı yıldan bu yana inşa ettiği bütün örgütler ağını, yerel şubelerle bütün temas sistemlerini, bütün gazetelerini ve bütün önderlerini harekete geçirdi. Marx, Frankel'e şunları bildirdi: "Bu muhteşem Paris devriminin gerçek karakteri çeşitli sekreterliklerce kıtadaki ve Birleşik Devletler'deki şubelere gönderilen mektuplarda anlatıldı."[28]

Marx, birçok ülkede Komün'ü destekleyen geniş bir kampanya açtırmayı başardı. Kampanya Almanya'da Marx'ın Alman proletaryasının temsilcileri üzerindeki etkisini gösteren özel boyutlara ulaştı. Bebel'in 25 Mayıs'ta Reichstag'da yaptığı konuşma, enternasyonal dayanışmanın dikkate değer bir ifadesiydi. Junkerlerin ve burjuvazinin bu kalesinde Bebel -sağcı milletvekillerinin miyavlamaları ve hırlamaları arasında- cesaretle Avrupa proletaryasının Komün'ü kendi davası olarak gördüğünü ve Komün'ü tam zafere ulaştıracağını haykırdı.

İngiltere'de destekleme gösterilerinin düzenlenmesi oldukça büyük güçlüklerle karşılaşıyordu. Buradaki her destekleme girişimi demokratik cumhuriyetçi hareketin sağ-kanadı ve bu hareketi üstü kapalı olarak destekleyen sağ-kanat sendikaları tarafından boşa çıkartılıyordu. Aynı zamanda kendilerinin durmaksızın Enternasyonal'in temsilcisi olduklarını iddia eden sahte-devrimci küçükburjuva göçmenlerinin yaygaraları da kampanyaya zarar veriyordu. Genel Konsey burjuva basınının Paris'teki devrimin Londra'daki Enternasyonal tarafından "idare" edildiğini ısrarla ileri sürmesi karşısında büyük bir ihtiyat göstermek zorundaydı.

Bütün bu engeller karşısında ilerici işçiler ve işçi sınıfının onurlu destekleyicileri olan sol-kanat cumhuriyetçilerinin yakınlıklarından yardım gören Marx, İngiliz işçilerini ve ilerici çevreleri dayanışma kampanyasına katmaya çalıştı. Kendi kişisel bağlantıları aracılığıyla burjuva basınında ve sendika gazetelerinde Komün hakkında objektif haberler ve Komünü savunan makaleler yayımlatmayı bile başardı. İşçi toplantılarında ve cumhuriyetçi kulüplerin düzenledikleri oturumlarda konuşmalar yapıldı ve Komünarları destekleyen kararlar çıkarıldı.

Kaçınılmaz sona yaklaşırken İngiliz işçi sınıfının Komün'e destek olması çok daha büyük bir önem kazanmıştı. Hasta olan Marx, Genel Konsey toplantılarının bazılarına katılamamıştı, ama 23 Mayıs'ta bu konudaki tartışmayı başlatan uzun bir konuşma yaptı. Komün'ün sonunun yakın olduğunu gizlemedi ama bunun proletarya için geçici bir yenilgi olacağının üzerinde ısrarla durdu. "Komün'ün ilkeleri ölümsüzdü ve yıkılamazdı, bu ilkeler emekçi sınıflar kurtuluncaya kadar tekrar ve tekrar kendilerini göstereceklerdi."[29] Tartışma sırasında Konsey'in İngiliz üyelerinin bir gösteri düzenlemelerini ve Versailles'ın kanlı terör tasarısına karşı harekete geçmesini talep etmek üzere İngiliz hükümetine bir delege topluluğu gönderilmesini teklif etti.

Favre'ın 26 Mayıs'ta Komünarların Versailles hükümetine teslim edilmeleri ge-

[27] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 262.
[28] *Marx'tan Frankel'e*, 26 Nisan 1871 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).
[29] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 200.

reken caniler olduklarını ilan eden genelgesinden sonra Komün göçmenleri için İngiltere'de iltica hakkı sağlanması çok büyük bir önem taşıyordu. Bundan dolayı çeşitli demokratik ve cumhuriyetçi örgütlerin temsilcilerinin katıldıkları bir toplantı, Enternasyonal Genel Konseyi'nin High Holborn'deki binalarında 31 Mayıs'ta gerçekleştirildi.

Gladstone, işçilerin içinde bulundukları ruh halini ve ülkenin demokratik geleneklerini dikkate almak zorunda kaldı ve Fransız hükümetinin Komünarların sınır dışı edilmeleri yolundaki talebine karşılık olarak her olayı tek tek ele alarak inceleyebilecek bir İngiliz mahkemesinin bulunduğunu söyledi. Bu, hiç kuşkusuz mültecilerin güvenlikleri için belirli bir garanti oluyordu.

Marx, kimileri aileleriyle birlikte Haziran'ın ilk günlerinden itibaren İngiltere'ye gelmeye başlayan mültecilere yapılacak desteği örgütlemek için olağanüstü bir azimle çalıştı. Gelenlere ev ve iş sağlamak ve yerleşmeleri için gereken masrafları karşılamak, giyecek ve ev eşyaları için gerekli parayı bulmak için yardım toplamak çok çaba gerektiriyordu. Marx, bunların hepsini kendi enternasyonalist görevi olarak gördü ve en ufak bir yardımdan bile kaçınmadı. Uzun bir zaman Genel Konsey, Komün mültecilerine yardım komitesiymiş gibi görev yaptı. Marx ailesinin bireyleri de yardım toplanmasında aktif olarak rol aldılar.

Marx, Londra'ya gelen kadın ve erkekleri yüreklendirmek için çalıştı ve onlara iyi bakılıp bakılmadığı ile yakından ilgilendi. Paris'teki büyük devrimci savaşlara katılmış olanlar Marx'ın evinde büyük bir konukseverlikle ağırlandılar. Polonyalı bir devrimci ve Komün'ün büyük kahramanlarından birisi olan Walery Wröblevski, Marx'ın ve kendisinin o güç günlerinde gösterdikleri ilgiyi anarak Engels'e sonradan bir mektup yazmıştı. Şöyle diyordu: "Londra'da sürgünde olduğum sırada sizin ve Marx'ın evleriniz bana dostluk ve inceliğin azamisinin gösterildiği tek ve gerçekten kardeşlikle dolu bir sığınak oldu."[30]

Fransa'da Versailles polisinden saklanan Komünarları kurtarmak için girişilen çok gizli hareket özel bir ihtiyatı gerektiriyordu ve büyük risklere mal oluyordu. Marx çok kereler onlara yurt dışına çıkmaları için yardım eden İngiliz ve Alman pasaportları veriyordu.

Marx, Paris Komünü karşısındaki en önemli görevin Komün'e karşı duyulan kendiliğinden sempatiyi proleter kitlesinin Komün davasını yürütmek ve sonuna kadar ulaştırmak için bilinçli bir isteğe dönüştürecek olan bir teorik incelemenin yapılması olduğuna inanıyordu. Komün hakkındaki gerçekleri, burjuva basınındaki satılık kalemşörlerin yaydıkları iftiraların teşhir edilmesi ve sekterler tarafından çarpıtılan görüntünün düzeltilmesi için bir araya getirmeye uğraştı. Bunlara ek olarak Versailles cellâtlarının, Thiers ve Favre karşı-devrimci çetesinin teşhir edilmesi görevi de vardı. Bu da çok önemliydi, çünkü katliamdan kurtulanların geleceğini belirleyecekti. Bütün bunların hepsi, hasta olan Marx'ı, özellikle Konsey 18 Nisan 1871'de böyle bir tebliğ yazılmasına karar verip Marx'tan bunu yerine getirmesini istedikten sonra Komün üzerine bir Genel Konsey Tebliği yazmaya zorladı.

[30] J.W. Borejsza, *W kregu wielkich wygnancow (1848-1895) Warzsawa*, 1963, str. 278.

Marx, tebliği yazmaya otururken her belgesel malzemeyi, olaylarla ilgili olan herşeyi her zamanki dikkatiyle tek tek inceledi. Bu geniş ve çileli çalışmanın kanıtları Marx'ın her yeni tarihsel gelişmeyi daha belirdiği anda yakalamakta gösterdiği mahareti bütünüyle açığa çıkartan basından yapılmış alıntıları içeren bir defterde bulunmaktadır. Gazetelerin uydurdukları yalanların satır aralarından ve başlık oyunlarından Marx, gerçek olayı ya da kişiyi bulup çıkarır ya da olayları başka türlü göstermeye çalışan kimi siyasal önderlerin beyanlarını bu olayların gelişimlerini, toplumsal ve politik köklerini bulup çıkarmak için eşelerdi. Marx'ın alıntıları, burjuva basınına yapılan atıfların yanısıra Paris'ten gelen Komün yayınlarından yapılan çok sayıda alıntıyı da içermektedir. Marx, Komün'ün almış olduğu siyasal önlemleri adım adım kaydederek, Komün'ün özünün ilk işçi sınıfı hükümeti olması olduğunu açıklıyordu. Bunun ardından da Komünarlar ile Versailles'ın adamlarının arasındaki döğüşlerin haberleri geliyordu.

Marx, Nisan'ın ikinci yarısında bir yandan gerçeklerle ilgili belgeleri toplamaya çalışırken Tebliğin ilk taslağını yazmaya başladı. Mayıs başlarında kesin metni yazmaya başlamazdan önce de ikinci taslak üzerinde çalışmaya başladı.

Bu ilk iki metin birçok önemli noktayı daha ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Bundan Marx'ın bu konuları kendisi için açıklığa kavuşturmaya çalıştığı sonucu çıkartılabilir. Bu, onun Komün'ün ortaya çıkmasına yol açan tarihsel durumu değerlendirmesi için de, ilk proleter hükümetin aldığı sosyo-ekonomik önlemlerin ve bu hükümetin orta sınıflar karşısındaki siyasetinin tahlili için de, Komün'ün hatalarının eleştirisi ve proletearya diktatörlüğünün görevleri ve şekilleri üzerine yaptığı teorik genellemeler için de geçerlidir.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş dönemi öğretisinin temellerini formüle ederken, Marx sınıf mücadelesinin bu aşamadaki doğası üzerine ve proletaryanın ekonomik siyaseti üzerine hayli derin düşünceler ileri sürüyordu. İşçilerin iktidara ulaşmaları sınıf mücadelesini ortadan kaldırmaz, "sınıf mücadelesinin farklı evrelerinden en mantıksal ve en insancıl bir şekilde geçilebileceği akılıcı ortamı sağlar."[31] Marx, sınıfsız toplumu inşa etme döneminde görevi ekonomik örgütlenmenin bütününü yeni ilkeler üzerinde inşa etmek; rastgele, anarşik ekonomik gelişmeyi ortadan kaldırmak ve "toplumsal üretim şekillerinin ulusal ve enternasyonal eşgüdümünü" sağlamak olan proletarya devletinin ekonomik faaliyetlerinin artan önemini vurguluyordu.[32]

Mayıs'ın ikinci yarısında Marx, *Fransa'da İç Savaş* başlığını taşıyan Tebliğinin kesin metni üzerinde çalışıyordu. 23 Mayıs'ta Tebliğin bazı noktalarını Genel Konsey'e sundu, 30 Mayıs'ta da tam metni okudu ve Konsey metni oybirliği ile kabul etti.

[31] Marx ve Engels, *Paris Komünü Üzerine*, Moskova 1971, s. 156.

[32] Marx ve Engels, *Paris Komünü Üzerine*, s. 157.

Fransa'da İç Savaş

Genel Konsey'in Marx tarafından yazılan *Fransa'da İç Savaş Üzerine Tebliği*, Marksizmin temel program belgelerinden biri, Paris Komünü'nün proletarya diktatörlüğü yolunda, gelecekteki sosyalist devletin prototipini kurma doğrultusunda yaptığı ilk girişim olarak taşıdığı çığır açan önemini dikkate değer bir açıklık ve bilimsel bir kesinlikle gösteren klasik bir eserdir. Lenin, Marx'ın Komün'ü değerlendiriş biçimini "derin, kesin, parlak ve *etkin*"[33] bir değerlendirme biçimi olduğunu yazıyordu. Eser azimli bir devrimci üslupla yazılmıştır. Proletaryanın ideolojik bakımdan artık yetkinleşip olgunlaşması ve Enternasyonal'in kuruluşundan bu yana geçirdiği derin değişiklikler Marx'ın Bilimsel Komünizm düşüncelerini ortaya koyarken Enternasyonal'in ilk dönemlerinde benimsemeye kendisini zorunlu hissettiği ılımlı sergileme biçimini bir yana bırakmasını mümkün kılıyordu. Artık yeniden *Komünist Parti Manifestosu*'ndaki üslûbu kullanabilirdi ve öyle de yaptı.

Komün'ün yüce tarihsel eyleminin burjuva devletinin bürokratik aygıtını, eski orduyu, eski polisi, eski idari ve hukuksal kurumları parçalaması olduğunu vurguladı. Kugelmann'a yazdığı bir mektupta Komün'ün, proletaryanın kurtuluşunun en önemli koşulunun burjuvazinin devlet mekanizmasının parçalanması olduğu hakkındaki *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire*'inde (1852) varılan yargının pratik ve gözle görülür bir kanıtını sağladığını söyledi. Marx devrimci teorinin Paris Komün'ünün bütün tecrübesinden çıkartılan bu temel öğretisine büyük bir önem veriyordu. *Fransa'da İç Savaş*'ta olduğu gibi, bundan az sonra Engels'le birlikte yazdığı *Komünist Parti Manifestosu*'nun Almanca 1872 baskısına önsözde bunu açıkça formüle etti.

Fransa'da İç Savaş burjuva devletini sosyalist amaçlarla kullanmanın mümkün olduğu hakkındaki reformist hayalleri bir yana attı ve burjuva devletinin şekli ne olursa olsun -ister monarşi, ister Bonapartist rejim, ister parlamenter cumhuriyet olsun- sömürücü olduğunu gösterdi.

İşçi sınıfının burjuva devletine karşı tavrını ele alan Marx, gene herhangi bir önermenin mutlak olarak ileri sürülmesinin karşısına çıkarak her zamanki diyalektik ve somut tarihsel yaklaşımı gösteriyordu. Burjuva parlamentarizmini eleştirir ve burjuva demokrasisinin sınırlarını vurgularken hiçbir şekilde demokratik özgürlükleri ve parlamentodan işçi sınıfının ve öteki emekçi sınıfların çıkarları için yararlanılmasını reddetmeye kalkışmadı. Burjuva devletinin yıkılması hiçbir şekilde, herkes için oy hakkı gibi, gerçekten halkçı bir ruhla yeniden şekillendirilebilecek geleneksel demokratik kurumların korunması imkânını ortadan kaldırmaz. Marx şunları yazıyordu: "Eski hükümet iktidarının tamamen baskıcı organlarının ortadan kaldırılması gerekmekle birlikte onun meşru fonksiyonlarının da toplumun üzerinde zirveyi gasbetmiş bir otoriteden çekilip alınarak toplumun sorumlu unsurlarına verilmesi gerekir."[34]

Başka bir karakteristik özellik de şudur: Marx eski devlet mekanizmasının zorla parçalanması düşüncesini, esas olarak Kıta Avrupa'sı tarihinden aldığı gerçeklerle, o sıra hüküm süren tarihsel koşullar altında, hepsi için geçerli olmamakla birlikte pek çok ülke için geçerli olabileceğini düşünerek desteklemişti. 12 Nisan 1871 tarihli Kugelmann'a yazdığı bir mektupta aklındaki şeyin Kıta Avrupa'sındaki dev-

[33] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 49.
[34] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 221.

rimler olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Aynı zamanda İngiltere gibi dallanıp budaklanmış bir askeri bürokratik mekanizmanın henüz şekillenmediği ülkelerde Marx, işçi sınıfının bir silahlı ayaklanma olmaksızın barışçı yollardan iktidarı ele geçirip devleti devrimci çizgi üzerinde dönüştürebileceğine inanıyordu.

Marx'ın devrimci bir bilim adamı olarak eriştiği en büyük başarılardan birisi de Komün'de belirmekte olan bir proleter devletinin, burjuvazinin yıkılan devlet mekanizmasının yerini alacak olan proleter iktidarının bir şeklinin özelliklerini bulup çıkartmış olmasıdır. Marx, Komün'ün "emeğin ekonomik kurtuluşunun içinde gerçekleşeceği en sonunda keşfedilmiş olan siyasal şekil"[35] olduğunu söylüyordu. Marx bu genel yargı ile yetinmeyerek Paris Komünü cinsinden bir devletin karakteristik özelliklerini göstermeye devam etti. Proleter devriminin eski burjuva devletin yıkılmasıyla yeni bir devletin inşa edilmesini birleştirmesi gerçeğinin onun yaratıcı karakterine tanıklık ettiğini vurguladı. Komün bu bakımdan Bakuninistlerin sosyalist devrimi devletin bütün şekillerinin toptan yıkılması ve tasfiyesiyle eşdeğerli tutan düşüncelerinin gülünçlüğünü de açığa çıkardı. Komün proleter diktatörlüğünün anarşistçe inkâr edilmesinin pratik bakımdan çürütülmesiydi.

Marx, Komün'ün emekçi halkın çıkarlarını gerçekten savunan ve yaptığı herşeyde sömürülen halk çoğunluğuna dayanan tarihteki ilk devlet olduğunu söyledi. Bu devletin proleter doğasından onun tutarlı demokratik karakteri fışkırıyordu: Bütün iktidar organlarındaki kişilerin ve bütün memurların seçilebilirliği ve kendilerinden hesap sorulabilirliği, silahlı kuvvetlerin (Ulusal Muhafızlar) kuruluşunu ve örgütlenmesini belirleyen gerçekten demokratik ilkeler, yeni idari ve hukuki sistem ve kamu güvenliği sistemi. Yeni devlet her yerde bürokrasi ruhunu ortadan kaldırmaya ve memurları halkın üzerine çıkaran ayrıcalıkları yok etmeye çalıştı.

Marx, aynı zamanda yeni proleter iktidarının burjuvazi karşısındaki sınıf mücadelesinde proletaryanın silahı olarak hizmet edebilmek ve "köle sahiplerinin ayaklanmaları"nı bastırabilmek için yeterince merkezileşmiş ve sağlamlaşmış olması gerektiğini söylüyordu. Komünarların tecrübesizliklerinden ötürü yaptıkları hataların biri bu silahı Versailles'ın karşı-devrimcileri karşısında yeteri kadar istekli bir şekilde kullanmamış olmalarıydı. Bununla birlikte burjuva devletinin merkezileşme için kullandığı bürokratik polis metodlarının aksine Paris Komünü cinsinden bir proleter devleti kendi merkezîleşmesini gerçekten demokratik bir biçimde yerine getiriyordu.

Muzaffer proletaryanın yeterince merkezileşmiş bir iktidara sahip olmasının gerekliliği için bir başka neden de toplumsal ilişkileri dönüştürmesi için yapması gereken büyük işlerdi. Yalnızca yetmişiki gün yaşamış olan Komün bu görevine gereken ölçüde başlayabilmek için ne zaman, ne de fırsat bulabildi. Ama onun getirmeyi başarabildiği toplumsal önlemlere (Paris'ten kaçan kapitalistlere ait fabrika ve atelyelerin işçi derneklerine aktarılması) Marx, proleter devletin üretim araçlarını, toprağı ve sermayeyi "özgür ve ortak iş araçlarına" dönüştürmek amacıyla izlemesi gereken siyasetin üzerinde yürüyeceği çizgideki ilk adımlar olarak büyük bir değer veriyordu. Marx, ekonomik ve toplumsal değişiklikler getirmekte ihtiyatsızlık edilmesine karşılık olarak bunların bir hamlede gerçekleştirilemeyeceklerini ve ne Komün'ün ne de bir başka proleter devletinin böylesine mucizeler yaratmasının beklenilemeyeceğini vurgula-

[35] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 223.

dı. Bu, bütün bir geçiş dönemi boyunca sürecek olan bir görev, nispeten tasarlanmış bir süreç, içinde hem koşulların hem de insanların kendilerinin değiştikleri bir süreçtir. Marx proleter devletine eğitimi "herkes için elde edilebilir"[36] bir şey haline getirmede oldukça önemli kültürel ve eğitici görevler düştüğüne inanıyordu; ancak bu şekildedir ki halk kitlesi dünya biliminin ve kültürünün başarılarıyla donatılabilirdi.

Marx, Komün tecrübesinden proletaryanın emekçi köylülerin ve şehir küçükburjuvazisinin -doğal müttefiklerinin- çıkarlarının gerçek savunucusu, ulusun çıkarlarının gerçek savaşçısı olduğunu açığa çıkarmak için yararlandı. Komün, proleter devriminin enternasyonal özünü açıkça gösterdi ve burjuva şovenizmine ve milliyetçiliğe karşı uzlaşmaz bir tutum takındı. İlk işçi devleti kendi davasını emekçi halkın enternasyonal kurtuluş hareketi ile özdeşleştirdi. Çeşitli milliyetlerden devrimciler Komünarların saflarında savaştılar. Komün'ün faaliyetinin bütünü proleter devriminin demokratik ve sosyalist görevlerinin, ulusal ve Enternasyonal birliğinin inandırıcı bir göstergesiydi.

Komün'ün en önemli derslerinden birisi, onun olumlu değil de olumsuz tecrübesinden çıkarılabilir. Komün'ün yenilgisinin başlıca nedeni işçi iktidarının başında denenmiş, sınanmış bir önderinin, görevlerinin ne olduğunu tamamen bilen bir devrimci proleter partisinin olmamasıydı. Engels'in daha sonra *Fransa'da İç Savaş* hakkındaki düşüncelerinde yazdığı gibi; Komün'de büyük bir etkiye sahip olan Blanquistler, sol-kanat Proudhonistler -küçükburjuva neo-Jacobenlerden söz etmek gerekmez- bu rolü oynamaya muktedir değillerdi. Devrimci gelişmenin izlediği yolun ve kitlelerin sınıf güdülerinin devrim davasına sadık Komünarları doğru hareket biçimini aramaya ve çoğu zaman da bulmaya yönelttiği bir gerçektir. Fakat bu, onların henüz yenemedikleri kendi küçükburjuva öğretileriyle değişebilen bir şeydi. Böylesine kendiliğinden karanlıkta el yordamı ile ilerleyen ve çoğu zaman kişilerin kendi inançlarına aykırı düşen bir önderlik tutarlı devrimci siyasetler getiremez ve vahim hataların önüne geçemezdi. Bunun da ötesinde çeşitli akımlar arasındaki uyuşmazlık çoğu zaman Komün'ün kendi işini de engelliyordu. Proletaryanın birbirine sımsıkı bağlanmış, toplumsal gelişmenin kanunlarının bilgisiyle donanmış bir öncüye ihtiyacı vardı. Marx'ın çok önceleri varmış olduğu ve şimdi Paris'teki proleter devriminin tam olarak kanıtladığı yargı buydu. Devrimci bir parti olmaksızın işçi sınıfı kazandığı iktidarı elinde tutamaz ve toplumsal dönüşümleri gerçekleştiremezdi. *Fransa'da İç Savaş*'ın bütün içeriği bu temel noktaya yönelikti.

Proleter yazarın coşkusuyla Komün'ü hiçbir zaman idealize etmeksizin ve onun hatalarının üzerini örtmeksizin Marx, Paris Komünarlarının büyük eserini tam olarak resmetti. Dört aylık bir kuşatmanın ardından savaşın yıkıntılarının bağrında yeni bir toplum kurmak için kahramanca bir başlangıç yapan Paris'in sıradan işçilerinin gösterdiği gerçek insanlık karşısında derin bir hayranlık duydu. Onların görevlerini yerine getirişlerindeki alçak gönüllülüklerini, çalışkanlıklarını ve içten fedakârlıklarını büyük bir sevinçle karşıladı. Marx'ın ölümsüz eserinin başkahramanı "çalışan, düşünen, döğüşen, kanayan... tarihsel atılımının verdiği coşkuyu dört bir yana saçan... Paris"tir. Bunun karşısındaysa Komünarların cellâtlarının, Versailles hükümetinin önderlerinin, insana benzeyen neleri varsa hepsini yitirmiş şu "düzenin av köpekleri-

[36] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 220.

[37] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 229-236.

nin"[37] kişiliklerinde temsil edilen burjuva dünyasının ikiyüzlülüğü, sınıf bencilliği ve zalim vahşeti vardı.

Enternasyonal'in devrimci proleter kanadı *Fransa'da İç Savaş*'ı kendi program belgesi olarak kabul etti ve dağıtılması için elinden geleni yaptı. 1000 nüshalık ilk İngilizce baskısı 13 Haziran'da çıktı, bunun arkasından Haziran sonunda 2000 nüshalık bir başka baskı geldi. Ağustos'ta da üçüncü baskısı yapıldı. Hemen Almanca, Fransızca, Hollandaca, Danimarkaca, Flamanca, İspanyolca, İtalyanca, Rusça, Sırpça, Hırvatça ve öteki dillerde yayımlanmasına girişildi. Marx'ın başka hiçbir eseri böylesine kısa bir zamanda, böylesine geniş ölçüde dağıtılmamıştı. Bu, çok geçmeden istenilen sonuçları yarattı; bütün dünyada bunun üzerinde tartışıyordu. İngiliz burjuva basını bunu bir susuş komplosu ile öldürmeyi başaramadı. Daha Haziran ortalarında burjuva gazeteleri Marx'ın eserinden düşmanca açıklamalarla bezenmiş alıntılar ya da Enternasyonal'e karşı kötü niyetli saldırılarda bulunmaya başladılar. *The Times*'ta iki makale çıktı ve Marx'ın arkadaşlarından birisi ona bu vesile ile şunları yazdı: "İngiliz cehaletinin kudurmuşluğuna bakılacak olunursa dünya cahillerinin senin *Fransa'da İç Savaş*'ının karşısında kudurmuşluğun doruğunda olması gerekir."[38]

Marx ve Engels burjuva basınındaki meydan okumaları kabul ettiler. Kısa bir zaman içinde yirmiden fazla mektup, çoğunluğu Genel Konsey adına olmak üzere çeşitli gazetelerin editörlerine beyanatlar ve tekzipler gönderdiler. İngiliz burjuva basınının editöre gönderilen bütün mektupları yayımlama geleneğini kullanabileceklerini umuyorlardı; ancak bu gelenekler, anlaşılan proletaryanın savunucuları için pek geçerli değildi. Beyanlardan yalnızca birkaçı *The Times, The Daily News* ve öteki gazetelerde yayımlandı. Geri kalanlar, Enternasyonal'in çeşitli ülkelerdeki gazete ve dergilerinde çıktı; bu arada bazıları da yayımlanmadan kaldı ve ancak çok sonraları yayımlanabildi.

Komün'e ve Enternasyonal'e karşı girişilen iğrenç saldırı kampanyasının doruk noktasında, bir kural olarak Genel Konsey'in şu ya da bu belgesinin kendisi tarafından yazılmış olduğunun belirtilmesine izin vermeyen Marx, Enternasyonal'in Komün'ü savunmak için giriştiği eylemin kişisel sorumluluğunu üzerine aldı. *Daily News* editörüne 26 Haziran'da yazdığı mektupta *Fransa'da İç Savaş Tebliği*'nin yazarının kendisi olduğunu ve Thiers, Favre ve yardakçıları hakkında ileri sürülen gerçeklerin doğruluklarının mahkeme karşısında tespit edilmesi için hazır olduğunu açıkladı.

Fransa'da İç Savaş'ta yer alan Enternasyonal'in devrimci platformu hakkındaki açık ve kesin ifadeler, sallantılı unsurların özellikle reformistlerin Enternasyonal'den çekilmelerine yol açtı. Bu yüzden 1871 Haziran'ında, burjuva basınında Genel Konsey Tebliğine saldıran ve böylelikle, Komün dönemi sırasında Versailles burjuvazisinin saflarına geçen sağ-kanat Proudhonisti Tolain'in ihanetini tekrarlayan İngiliz sağ-kanat sendikacıları Odger ve Lucraft'la kesin olarak ayrılmak zorunda kaldı. Anarşist sekterlerle de gittikçe artan çelişkiler vardı.

Aynı zamanda Engels'in de koyduğu gibi Genel Konsey'in açıkça komünizmi savunduğu[39] resmi belgenin dağıtılması bütün gerçek proleter güçlerinin Enternasyonal'de birleşmelerine yardımcı oldu. Marksist görüşlerin ileri görüşlü proleterlerce benimsenmesi hızlandı. Enternasyonal'in devrimci bayrağı altında proleter kitlelerinin bütünleşmesi önemli bir ilerleyiş gösterdi.

[38] *Paris Komünü Boyunca Birinci Enternasyonal*, Rusça Baskı, s. 259.
[39] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 668.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENTERNASYONAL'İN İDEOLOJİK İLKELERİNİN SAFLIĞI İÇİN SAVAŞ

Enternasyonal olmasaydı Arab'ın hayatı pırlantasız bir pırlanta yüzüğe benzerdi.
Friedrich Engels

Londra Konferansı Hazırlıkları

Fransa'da İç Savaş'ın yayımlanması Paris Komünü derslerinin işçi sınıfına aktarılmasının ancak ilk adımıydı. Önlerinde -bu derslerle kanıtlanmış ve zenginleştirilmiş olan- sosyalist devrim, proleter devleti ve her ülkede bir işçi sınıfı partisinin kurulmasının gerekliliği gibi önermelerin Enternasyonal'in program ilkeleri olarak resmen kabul edilmesi için verilecek zorlu bir kavga ve yapılacak bir sürü açıklayıcı çalışma vardı.

Bu arada Komünarlara karşı girişilen vahşi zorbalık, Avrupa hükümetlerinin işçi sınıfı hareketini bastırmaya yönelik birleşik eylemi haline gelen dünya çapındaki bir gerici kampanyaya doğru gelişiyordu. Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Danimarka ve Çarlık Rusyası hükümetleri Versailles hükümetinin polis harekâtına katıldılar. İngiltere ve İsviçre gibi "özgür" ülkelerde bile gerici güçler Komünarlara ve Enternasyonal üyelerine karşı zorbalığın başlatılmasını istediler.

Enternasyonal'e karşı girişilen iftira kampanyası görülmedik boyutlara ulaştı. 1872 Haager Kongresine yolladığı bir raporda Marx şunları yazıyordu: "Üzerine yayıldığı gerçekten enternasyonal olan alan ve egemen sınıf görüşlerinin bütün nüansları tarafından eksiksiz olarak bir arada yürütülmesi bakımından bu iftira savaşının tarihte bir eşi daha görülmüş değildir."[1] Bu kampanyanın ayırdedici özelliklerinden biri de onun gittikçe artan bir şekilde Marx'ın kişiliğini hedef almasıydı.

Fransa'da İç Savaş'ın yayımlanmasının ardından Marx, Enternasyonal'in önderi olarak çok daha fazla tanındı. Ünü işçiler ve ilerici çevreler arasında gittikçe artarken proleter hareketinin düşmanları azgın saldırılarını "*Enternasyonal*'in büyük başına" -burjuva basını onu öyle adlandırıyordu- karşı yoğunlaştırıyorlardı. Burjuva basını hareketi önderine iftira ederek küçük düşürmek için eski taktiğine başvurdu ve Marx hakkında her türlü yalanları yaymaya başladı. Marx, genel olarak kişisel saldırılara karşılık vermekten kaçınırdı, ama Enternasyonal'e zarar verecek olduklarını gördüğü zaman iftiraları herkesin gözünün önünde ortaya seriyordu.

Durum, işçi sınıfı hareketi içine yeni bir proleter tabakasının akması ile daha da karışık bir durum almıştı. Enternasyonal'in o zaman geri olan bütün ülkelerde, İspanya, Portekiz, İtalya, Danimarka, Hollanda ve Lâtin Amerika'da şubeleri açılmış ve genişlemişti. Bunların üyelerinin çoğu çeşitli küçükburjuva akımlarının özellikle Bakunin'in anarşizminin etkisi altındaydılar. Aynı zamanda Komün'ün parlamasıy-

[1] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 461.

la uyarılan Reformistler de Enternasyonal'in devrimci ilkelerine karşı saldırılarını yoğunlaştırıyorlardı.

Bütün bunlar proleter haraketinin ideolojik ve siyasal görevlerinin daha çok açıklığa kavuşturulmasını ve örgütsel ilkelerinin geliştirilmesini gerekli kılıyordu. Ancak yakın bir gelecekte bütün bu sorunları ele alabilecek yetkili bir genel kongre toplanması imkânsızdı. Bunu göz önüne alan ve 1865'teki genel kongreye değinen Marx ve Engels, 25 Temmuz 1871'de Genel Konsey ile birlik delegelerinin Londra'da özel bir konferansa çağrılmalarını önerdiler.

Kongrenin bütün hazırlıklarının yükü Komün sonrasında işçi sınıfı hareketinin ihtiyaçlarının ışığı altında Enternasyonal'in siyasi programını oluşturan karar taslaklarını hazırlamak ve Genel Konsey çoğunluğunu bu kararları desteklemek için birleştirmek zorunda olan Marx ve Engels'in üzerinde kalıyordu.

15 Ağustos 1871'te Marx, Genel Konsey'e konferansın "özel olarak örgütlenme ve siyaset sorunlarına ayrılması"nı[2] teklif etti. Aynı toplantıda Konsey, Alt-Komiteye karar taslaklarını hazırlama talimatı verdi. Bu, Marx'in işlerini daha da kolaylaştırdı, çünkü Komite'de destekçileri çoğunluktaydı. Marx ve Engels, Enternasyonal'in yerel örgütlerini konferansın toplanacağından haberdar ettiler, Marx, Rusya Haberleşme Sekreterliği yetkisine dayanarak Utin'e özel bir bildirim gönderdi ve onu Konferans'ın İsviçre Romans Federasyonunda Bakuninistlerle olan çatışmayı da ele alacağından haberdar etti.

Ağustos'un ikinci yarısı geldiğinde Marx artık o kadar yorulmuştu ki istirahate çekilmek zorunda kaldı. Kendisine Brighton'da onbeş gün izin verdi, ama oradan bile Enternasyonal'in işleri hakkında her gün mektup yazıyordu.

Marx, Londra'ya Eylül başlarında döndü ve bütün enerjisini konferans hazırlıklarına verdi. 5 Eylül'de Genel Konsey'e Konferansa bütün üyelerin, bütün sorunlar üzerinde konuşmak için katılmasını teklif etti. Eğer herhangi bir ülkenin delegesi katılmak imkânını bulamazsa o ülkeyi Enternasyonal'deki sekreteri temsil edecekti. 9 ve 11 Eylül'de Marx'ın evinde toplanan Alt-Komite karar taslaklarının ilk incelemesini yaptı; bunlar 12 ve 16 Eylül'de Genel Konsey tarafından tartışıldı ve kabul edildi. Bunun sonucu olarak Konferans için bir gündem oluşturuldu.

Delegeler Londra'ya Eylül ortalarında gelmeye başladılar, Marx ve Engels onları karşıladılar ve kalacak yer bulmaları için yardımcı oldular.

Marx'ın evi, uzun zamandan beri Londra'ya gelen proleter devrimcilerinin, en iyi karşılandıkları ve ailenin her bireyinden en iyi konukseverliği gördükleri bir buluşma yeri olmuştu. Anarşizme yakınlık duyan İspanyol delegesi Anselmo Lorenzo 30 yıl sonra Marx'ın Londra Konferansı öncesinde kendisine gösterdiği samimi ev sahipliğini anımsıyordu. Şöyle yazmıştı: "Kısa bir süre sonra bir evin önünde durduk. Kapının önünde saygıdeğer pederşahi çehresiyle yaşlı bir adam belirdi.

"Ona doğru çekingen bir saygı ile ilerledik ve ben kendimi Enternasyonal'in İspanya Federasyonu'nun bir delegesi olarak tanıttım. Beni kucakladı ve alnımdan öptü ve sevgi dolu İspanyolca sözler söyleyerek evin içine soktu. Bu, Karl Marx'tı.

"Aile uykuya daha yeni yatmıştı, o bana büyük bir dostukla serinletici bir içki getirdi. Daha sonra da çay içtik ve uzun bir zaman devrimci propaganda ve örgütlenme üzerinde konuştuk. Marx, İspanya'da erişmiş olduğumuz başarılardan ötürü

[2] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 259.

büyük bir hoşnutluk duyuyordu." Daha sonra İspanyol edebiyatı üzerinde tartışmaya başladılar ve İspanyol delege, Marx'ın, Calderon, Lope de Vega ve Tirso de Molina'nın eserleri üzerine ileri sürdüğü görüşlerin bütünlüğü ve derinliği karşısında şaşkına döndü. Geç saatlere kadar konuştular ve Lorenzo gece yatısına kaldı. Sabah olduğu zaman Marx onu kendisine ayrılmış olan odaya götürüyordu.[3]

Enternasyonal'in Tarihindeki Kilometretaşı

Enternasyonal'in Londra Konferansı Tottenham Court Road'daki Zanaatkâr Kulübünde 17 Eylül 1871'de başladı. Marx Almanya'yı, Engels İtalya'yı temsil ediyorlardı.

Marx, açılış konuşmasında konferansın asıl görevini formüle etti. Görev "durumun gereklerine uygun yeni bir örgütlenmeyi başlatmak"tı[4]. Bundan dolayı Konferans, çalışmalarını anarşist ve trade-unionist ideologlara karşı savaşta en birinci sorun olan proleter partisi problemi üzerinde toparladı. Doğal olarak bu sorun hakkındaki ana karar, "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi", üzerinde ateşli bir tartışma başladı. Blanquist Eduard Villant tarafından 20 Eylül'de sunulan ilk taslak davalarının zafere uluşması için işçilerin "güçlerini ekonomik olduğu kadar siyasal alanda da birleştirmeleri"ni[5] savunuyordu.

Bu belirsiz sözlere rağmen Vaillant'ın taslağı, Lorenzo'nun Enternasyonal'in yerine siyasetten uzak bir enternasyonal sendikalar birliğinin kurulmasını öneren teklifini destekleyen anarşist delegelerin sert itirazlarına yol açtı. Buna benzer bir fikir de bir Fransız işçisi ve Komünün eski üyelerinden birisi olan Pierre Delahaye tarafından teklif edilmişti. Delahaye ademi merkeziyetçilik ve özerklik temeli üzerinde inşa edilmesini istediği gelecekteki toplumsal düzenin ("Geleceğin Komünü") bir prototipi olarak ele alınması gereken bir enternasyonal sendikalar federasyonunu ileri sürüyordu. Delahaye Enternasyonal şubelerinin faaliyetlerini propaganda ile sınırlamalarını gerekli görüyordu. İki karar taslağı da özünde anarko-sendikalisttiler.

Vaillant'ın taslağını savunmak üzere söz alan ve onun üzerinde duran Marx, anarşistler tarafından önerilen örgütlenme biçiminin şimdi sendikalar şeklinde var olan örgütlenmeye oldukça benzediğini gösterdi. Anarşist yaklaşımının aksine Marx işçi sınıfının, en yüksek şekli proletarya devrimi olan siyasal mücadeleyi yürütmesinin gerekliliğine değinerek Komün tecrübesine dayanıyordu. Bu devrimin başarılaması, siyasal iktidarın kazanılması proletaryanın bir siyasal parti olarak örgütlenmesi olmaksızın mümkün değildi. Sendikalar proleter partisinin işçi sınıfının politik eğiticisi ve önderi olarak oynadığı rolü oynayamazdı.

Marx, sendikaların proleter örgütü içindeki büyük önemlerine işaret etti, ama onların faaliyetlerinin bir bakıma dar ve sınırlı olduklarını da gösterdi. İngiliz işçi sınıfı içindeki aristokratik azınlığı temsil eden ve düşük ücretli işçilerin çıkarlarını gözardı eden o dönemin İngiliz sendikacılarının özgül zaaflarını da ortaya koydu.

İşçi sınıfının siyasal mücadele içindeki devrimci taktiklerine, mücadele şekille-

[3] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 289-290.
[4] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 17, s. 648.
[5] *La Premiere Internationale, Recueil de Documents, t. II*, s. 192.

rine ve metodlarına değinen Marx şunları anlattı: "Hükümetlere şunları söylemeliyiz: Sizin işçileri hedef alan bir silahlı güç olduğunuzu biliyoruz; mümkün olan her yerde size karşı barışçı bir şekilde hareket edeceğiz, ama nerede gerekirse orada da size karşı silah kullanacağız."[6]

Engels de, Vaillant'ın teklifini desteklemek için konuştu, konuşması hem anarşistlerin siyasal eylemden uzak durma şiarlarına karşı hem de sendikacıların proletaryanın çıkarlarını burjuvazininkine uydurmak demek olan "işçi sınıfı siyaseti" anlayışlarına yönelikti. Engels şunları söyledi: "İşçi Partisi hiçbir zaman herhangi bir burjuva partisinin kuyruğu olmamalıdır; bağımsız olmalı ve kendi amacına ve kendi siyasetine sahip olmalıdır."[7]

Delegeler, Marx ve Engels'in mantıken hatasız olan ve devrimci mücadelede kazanılmış pratik tecrübeler üzerine inşa edilen tartışmalarından çok etkilendiler. Çoğunluğu, nihai metnin hazırlanması görevi Genel Konseye -aslında pratik olarak Konsey önderleri Marx ve Engels'e- verilmiş olan "İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi" kararı lehinde oy kullandılar. İki adam ilk taslağı, Konferansta taslak lehine söylenenlerin hepsini de göz önüne alarak yeniden gözden geçirdiler. Nihai metin kısmen şöyleydi: "...Mülk sahibi sınıfların bu kolektif güçleri karşısında işçi sınıfı kendisini mülk sahibi sınıflar tarafından oluşturulmuş bütün eski partilerden ayırır ve bir parti içinde örgütlenmeksizin bir sınıf olarak bunlara karşı hareket edemez."[8]

Öteki konferans kararları da Enternasyonal'e bir proleter partisi ruhu kazandırmak ve onun taktik ve örgütsel ilkelerini geliştirmek amacını güdüyordu: İşçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifak, işçi sınıfının enternasyonal bağlarının sendikal bağlar da dahil olmak üzere güçlendirilmesi, Enternasyonal içinde komplocu ve sekter grupların oluşmasının yasaklanması vb. Bunların pek çoğu Marx tarafından teklif edilmişti. Böylece Konferans Marx ve başka delegeler tarafından yapılan bir teklif üzerine Genel Konseye Kongre tarafından getirilen bütün tavsiyeleri göz önüne alarak ve geçerliliğini yitirmiş bütün maddeleri çıkartarak yeni bir tüzük hazırlanması yetkisini verdi. Marx ve Engels'in çabaları sayesinde 1871 yılı sonlarında Genel Tüzüğün İngilizce ve Fransızca bir baskısı, 1872 Şubat'ında da bir Almanca baskısı çıkarıldı. Bütün önerilerin belgesel dökümü ek'e verilmişti. Yeni Tüzüğün, Enternasyonal'in bütün üyelerinin tüzüğün bir örneğini yanlarında bulundurmaları kararı -bu pek çok ülkede, aidat kayıtlarını da içeren bir üye kartı görevini görüyordu- Enternasyonal'in ideolojik birliğinin ve saflarındaki disiplinin sağlamlaşmasına yardım etti.

Genel Konsey'in İsviçre'deki destekleyicileri ve Bakuninistler arasındaki çatışma Konferansın gündemindeki en önemli sorunlarından biriydi. Marx, sorunu araştırmakla görevlendirilmiş komisyonun bir üyesiydi. Komite akşamları Marx'ın evinde genellikle Konferans toplantılarının ardından toplanıyordu. Marx, Bakuninistlerin faaliyetleri hakkında öteki delegelerden daha çok bilgi sahibiydi ve Enternasyonal'in İsviçreli üyelerinden -Utin, Perret ve Becker- 1870 Nisan'ındaki Chaux-de-Fonds kongresinde Romans Federasyonu içinde çıkan ayrılık hakkında birçok şey öğrenmişti. Bakuninistlerin yıkıcı çalışmalarının İsviçre sınırlarının çok ötesine taşmış olduğunu ve bunların İspanya ve İtalya'da fesat çıkarmakla uğraştık-

[6] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 17, s. 652.
[7] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 245.
[8] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 445.

larını biliyordu. Lopatin ve öteki Rus dostlarından Bakunin'in, Sergey Neçayev adındaki devrimci komplocuyla olan temaslarını ve Neçayev'in metodlarımn -terörizm, provokasyon ve fesat- zararını ve özellikle bunların devrimci mücadelede uygulandıkları zaman verecekleri zararı öğrenmişti; ama o zamanlar Marx ve mücadele arkadaşları Enternasyonal'in içinde gizli bir Bakuninist örgütün bulunduğunu bilmiyorlardı ve bu yıkıcı faaliyetin ölçeğinin de farkında değillerdi.

Bütün bunlar, Marx'ın hazırladığı karar taslaklarının ses tonunu belirliyordu: Bu kararlar Romans'ın kuruluşunu eski Federal Konseye bırakan Genel Konsey kararını onaylıyor böylelikle Romans Federasyonu'nun önderliğini ele geçirmeye girişen Bakuninistlerin girişimlerini defediyordu.

Marx, başarı kolay elde edilmemiş olmakla birlikte konferansın sonuçlarından memnundu. Kendisi 97 kere söz almak zorunda kalmıştı 23 Eylül'de Ramsgate'de bulunan karısına şunları yazdı: "Konferans bugün son buluyor nihayet. Çok zor oldu. Sabah ve öğleden sonra toplantı, komite toplantıları, bunların arasında tanıkların dinlenilmesi, yazılması gereken raporlar vb. Ama bundan önceki kongrelerin hepsinden fazla iş yapıldı."[9]

25 Eylül'de Londra'da Enternasyonal'in yedinci yılını kutlamak için bir toplantı düzenlendi. Konferans delegeleri Genel Konsey üyeleri ve Komün mültecileri katıldılar. Uzun bir konuşma yapan Marx, Komün'ün tarihsel derslerini ve Konferans kararlarının önemini ele aldı. İşçi sınıfının bütün sınıf egemenliklerini yok etmek üzere iktidarı ele geçirebilmek için yaptığı ilk girişim olarak Komün'ün tarihsel rolünü önemle belirten Marx şunları söyledi: "Ama böyle bir değişimin elde edilebilmesi için proleter diktatörlüğü gerekliydi ve bunun ilk koşulu da bir proleter ordusuydu. Emekçi sınıflar kendilerini kurtarma hakkını savaş meydanında elde etmelidirler. Enternasyonal'in ödevi emek güçlerini gelecekteki mücadele için birleştirmek ve örgütlemekti."[10]

Londra Konferansı Kararlarının Tanınması İçin Mücadele

Marx Konferans kararlarına karşı anarşist ve reformist unsurların direneceklerinden emindi. Bu da kararların anlamlarının açıklanmasını ve kararların Genel Konsey ve yerel örgütler tarafından tam olarak benimsenmelerini daha da önemli bir hale getiriyordu.

Bozulan sağlığına rağmen Marx bu görevini büyük bir azimle üstlendi. Engels kendisine çok yardımcı oldu. Genel Konsey'in bu dönemdeki belli başlı bütün kararları ve belgeleri, pratik önlemler bakımından alınan bütün kararlar onların ortak çabalarının ürünüydü.

Marx kızlarının da çok yardımını gördü. Laura ve kocası Paul Lafargue Fransa ve İspanya'da Bilimsel Komünizm düşüncesini yaymak için çalışırlarken, Jenny ve Eleanor günlük yazışmalarının bir kısmını üzerlerine almışlardı.

Geçmişte olduğu gibi Marx ve Engels çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı hareketi önderlerine güvenmeye devam ediyorlardı. Bunlar arasında Almanya'daki eski silah arkadaşları Liebknecht ve Bebel, İsviçre'de Becker, Genel Konsey üyeleri Serailli-

[9] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 286.
[10] *The World*, 15 Ekim, 1871.

er, Dupont, Lessner, Lochner ve başkaları vardı. Yeni temaslar da kuruyorlardı.

Londra Konferansı ertesindeki ilk birkaç ayda Marx ve Engels Konferans kararlarının, Genel Tüzüğün ve İdari Kuralların ikinci baskısının yayıma hazırlanması ve çeşitli ülkelerde dağıtılması işine oldukça zaman ayırdılar. İşçi sınıfı önderlerine yazdıkları mektuplarda Enternasyonal'in yerel şubelerinin bu kararları kabul etmelerinin ne kadar önemli olduğunu ayrıntılarıyla açıkladılar. Bazı federasyonlar bunları tartışmak için özel toplantılar düzenledi. Bu kararlar Alman şubesi ve İsviçre'deki Romans Federasyonu, İspanyol Federal Konseyi, İngiliz şubeleri ve Enternasyonal'in ABD ve Belçika'daki şubelerinde kabul edildi.

Londra Konferansının sonuçları, Marx'ın 23 Ocak'ta Genel Konsey'e bildirdiği gibi Alman Sosyal Demokratik İşçi Partisince ve özellikle 6-7 Ocak 1872'de Saksonya örgütünün Chemnitz'de toplanan kongresince de onaylanmıştı. Eisenach Partisinin Londra Konferansına karşı takındığı olumlu tavır Enternasyonal'in önderlerinin ortaya koyduğu çizgiyi izlemeye kararlı olduğunu bir kere daha ispat ediyordu. Gericiliğin saldırısını sürdürdüğü, sekter ve reformist akımların faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları bu karmaşık durumda Alman Sosyal Demokratik İşçi Partisi, Marx ve Engels'in Enternasyonal içinde ideolojik saflık ve Bilimsel Komünizm ilkeleri uğruna verdikleri mücadeleyi destekleyen asıl güç oldu.

Bakuninistlere Karşı Yoğunlaştırılan Mücadele
Enternasyonal'deki Uydurma Bölünmeler

1871 yılı Kasım ayı sonunda Marx, Bakuninistlerin gazetesi *La Revolucion Sociale*'den Bakuninist İsviçre şubelerinin küçük İsviçre kasabası Sonvillier'de 12 Kasım'da bir kongre topladıklarını öğrendi. Bu kongre, Londra Konferansı kararlarının Enternasyonal ilkelerine karşı olduğunu ilan ediyor, şubeleri için tam "özerklik" istiyor, siyasal mücadeleye katılmayı reddediyor ve "bütün otorite"nin ortadan kaldırılmasının ilk adımı olarak Genel Konsey'in dağıtılmasını istiyordu. Gazetede aynı zamanda İsviçre'deki Bakuninist şubelerin Jura Federasyonunu kurmuş oldukları ilan ediliyordu.

Sonvillier Genelgesini alan Marx ve Engels, Bakuninistlerin yıkıcı ve bölücü faaliyetlerini geniş ölçüde göstereceklerine inandıkları cevap niteliğindeki bir genelgeyi Genel Konsey adına yazmaya başladılar. Enternasyonal önderleri aynı zamanda Bakuninistleri geri püskürtebilecek güçleri birleştirmek için de adımlar attılar. Enternasyonal'in çeşitli ülkelerdeki temsilcilerine yazdıkları mektuplarda Marx ve Engels, anarşizmin öğretisinin ve taktiklerinin kapsamlı bir eleştirisini sunuyorlar ve "bütün otorite"nin inkârı ve işçi sınıfının siyasal mücadeleye katılmasına karşı çıkılması gibi dogmaları gösteriyorlardı. Enternasyonal'in faaliyetlerinin başarısı bakımından otorite sahibi ve örgütün bütün sorumluluğunu taşıyan merkezi bir yürütme kurulunun, rolünün ve öneminin ayrıntılı bir açıklamasını yapıyorlardı.

Marx ve Engels, Bakuninistlerin kaleleri olarak gördükleri İtalya ve İspanya'daki proleter kitlelerinin temsilcileri ile doğrudan temaslar kurdular. Enternasyonal önderlerinin yardımıyla bu ülkelerde anti-proleter ideolojinin etkilerini alt eden ve Bakuninizme karşı kavgayı yoğunlaştıran Genel Konsey'i destekleyici gruplar kuruldu. Marx ve Engels'in yanında yer alanlar arasında tanınmış bir İtalyan gazetesinin yayımcısı olan Enrico Bignami de vardı. İtalya'da ve daha sonra Almanya'da Bakuni-

...cme karşı aktif olarak döğüşenlerden biri de Alman sosyalisti Theodor Cuno idi.

Paul ve Laura Lafargue'ın İspanya'da kalmaları, Marx ve Engels'in İspanyol şubelerinin kurucuları ve önderleri Jose Mesa, Fransisco Mora ve Pablo İglesias'la yakın bağlar kurmalarına yardımcı oldu.

Marx'ın takipçilerinin Bakuninistlere karşı yürüttükleri kavga 1872 yazında, Genel Konsey'in İspanya'daki başlıca dayanağı olan Yeni Madrid Federasyonu'nun kurulmasını sağladı. Marx ve Engels, Lafargue'lar ve İspanyol dostları aracılığıyla, önderlerinden biri Portekiz işçilerine *Komünist Parti Manifestosu*'nu ve Bilimsel Komünizmin başka eserlerini getiren Jose Nebra Franca olan Portekiz Federasyonu ile de yakın bağlar kurdular.

Anti-Bakuninist genelge üzerindeki çalışma da ilerliyordu. 5 Mart 1872'de Marx, Genel Konsey'e kendisinin ve Engels'in Fransızca olarak birlikte yazdıkları *Enternasyonal'de Uydurma Bölünmeler* başlıklı broşürün özü hakkında bilgi verdi. Broşür, basılması için Alt Komiteye yetki veren Genel Konsey tarafından oy birliği ile onaylandı.

Bu eser, proleter partisinin ilkelerinin savunulmasının ve ultra-solcu lafların barajı ardına gizlenen anarşist sekterliğin gösterilmesinin mükemmel bir örneğiydi. Eser, sekter akımların doğasını ve tarihsel köklerini sergiliyor, anarşist dogmalarının kabul edilemez ve pratikteki eylemlerinin zararlı olduklarını kanıtlıyordu.

En son nokta inkân mümkün olmayan tarihsel gerçekler ve belgelerle desteklenmişti ve çok önemliydi; çünkü Enternasyonal'in pek çok üyesi Bakuninistlerin fesatlarından ve Genel Konsey'e karşı uyguladıkları bölücü ve ikili oynanan metodlarından haberdar değillerdi. Ayrıca onların asıl amaçlarının Enternasyonal'in önderliğini ele geçirmek olduğunu da herkes biliyor değildi. Marx ve Engels'in resmi Bakuninist İttifak ve Genel Konsey arasındaki bütün ilişkilerin tarihini, Bakuninistlerin Konsey'e karşı iftira dolu saldırılarını ve Londra Konferansının sonuçlarına karşı açtıkları kampanyanın altında yatan amacı açıklayarak kağıt üzerine dökmelerinin nedeni buydu. Marx ve Engels, Sonveillier Genelgesindeki her maddenin ayrıntılı bir incelemesini yaptılar ve bu genelgenin iftiracı ve sekter olduğunu gösterdiler.

Marx ve Engels, Bakuninist faaliyetlerin bütün ilhamını döğüşken bir sekterlikten aldığını ve amacının bütün ülkelerin proletaryasının kapitalistlere ve toprak sahiplerine ve onların egemenliğine karşı ortak mücadele için bir araya gelmiş militan örgütünün yerine sekterleri geçirmek (küçük yuvarlar) olduğunu vurguladılar. Sosyalist sekterliğin, simyanın ve yıldız falının, bilimin çocukluğu olması gibi işçi sınıfı hareketinin başlardaki ham, henüz yeterince olgunlaşmamış aşamasının bir karakteristik özelliği olduğunu gösterdiler. Başlangıçta işçilerin sosyalizme karşı ilgilerini uyandırmakta olumlu bir rolü olan sekterler (küçük yuvarlar) ilk aşamalarından çıkar çıkmaz işçi sınıfı hareketinin önünde birer engel haline geldiler. Bakuninstler sekterliği canlandırmakla işçi sınıfı hareketinin geçmişteki aşamalarından birini savunuyorlar ve hareketi geriye doğru itiyorlardı.

Bakuninistlerin programlarını inceleyen Marx ve Engels bunların "çoktan ölmüş, şişirme ve ancak salak burjuvaları ürkütebilecek olan ya da Bonapartist savcıların veya başkalarının Enternasyonal üyelerine karşı kanıt olarak kullanmalarına

[11] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 389.

hizmet eden üst üste yığılmış düşünceler"den[11] başka bir şey olmadıklarını gösterdiler. Anarşizmin kabul edilemez olduğunu ve işçi sınıfı hareketine, işçi sınıfının gerçek devrimci teorisine düşman bir eğilim olduğunu kanıtladılar. İşe her türden devletin yıkılmasını önererek başlayan anarşistler, proletaryanın kurtuluş mücadelesinin temel görevlerini: Devlet iktidarının kazanılmasını ve devletin içinde kerte kerte yok olacağı sınıfsız toplumun inşasında kullanılmasını bir "aynalar dünyasına" taşıyorlardı. Eylemlerinin en zararlı yanı çok güçlü siyasal silahlarla donanmış olan sömürücülere karşı yürüttüğü kavgada proletaryayı silahlarından tecrit etmek demek olan anarşiyi Enternasyonal saflarına sokmaya teşebbüs etmeleriydi.

Marx, yazı üzerinde çalışırken Enternasyonal'in birliğinin korunmasını ve Bakuninistlerin ideolojik olarak yenilmelerini ve tecrit edilmelerini baş görev olarak ele almıştı. Anarşistlerin faaliyetlerinin Enternasyonal içinde bir bölünme ve bir kriz olduğunu ilân etmek için yerlerinde duramayan gericiler tarafından kullanıldığı gerçeğini de hesaba katıyordu. Zaten yazının başlığı da burjuva basınında dolaşan haberlerin çürütülmesi amacını güdüyordu. Marx ve Engels Enternasyonal'in bir avuç bölücünün dışında tutuklamalar karşısında birleşmiş olduğunu ve birliğinin ve sağlamlığının proletaryanın başarısının ve gücünün bir göstergesi olduğunu vurguladılar. İşçi sınıfının düşmanlarını iftiraları için daha fazla şeyle donatmış olmamak için genelge yalnızca Enternasyonal üyelerinin eline geçebilecek şekilde özel olarak yayımlanmıştı.

Bununla birlikte broşür -1872 Mayıs'ında Cenevre'de- yayımlandığı zaman, Bakuninistler karşısındaki mücadele yeni bir evreye girmişti. Marx ve Engels, Bakuninistlerin görünüşte dağıtmış oldukları Sosyalist Demokrasi İttifakının gizli bir örgüt olarak varlığını koruduğu hakkındaki ilk haberleri 1872 Nisan sonunda Lafargue'dan aldılar. Bu doğal olarak mücadeleyi yeni bir çerçeve içine soktu. Enternasyonal'in içinde kendi tüzüğü ve kendi programıyla gizli bir Bakuninist enternasyonal örgütün bulunması açık beyanlarıyla Enternasyonal'in ideolojik birliğini zedeleyen Bakuninistlerin pratikte zaten onun örgütsel bakımdan bölünmesi için çalıştıkları anlamına geliyordu. Artık sorun onlara karşı yalnızca ideolojik mücadelenin sürdürülmesi değil, Enternasyonal'in içindeki bu yabancı gövdeyi söküp atmak için örgütsel önlemlerin alınması sorunuydu.

Reformizme Karşı

Paris Komünü sonrasında İngiliz liberal trade-unionizmi Bilimsel Komünizmin Enternasyonal içindeki başlıca ideolojik hasmı oldu. Trade-unionizm ideolojisi Genel Konsey içinde Londra Konferansı kararlarını benimsiyormuş gibi görünen,ama aslında bu kararları liberal emek siyaseti içinde yorumlayan reformistler tarafından dile getiriliyordu. Reformistler İngiltere'deki İşçi Partisini liberallerle işbirliği yapan ve "emek önderleri"nin onların yardımıyla Parlamentoda sandalye kazandıkları bir parti olarak görüyorlardı.

Marx, İngiliz işçi sınıfı hareketi içinde sağa doğru bir kayış olduğunu farketti ve bu da İngiliz reformistlerinin Enternasyonal ilkelerini çarpıtmalarının engellenmesini ve İngiltere'de bağımsız bir işçi sınıfı partisinin ideolojik temellerinin atılmasını çok daha önemli bir duruma getirdi. Marx, Londra Konferansı kararlarına uygun olarak bağımsız bir İngiliz Federal Konseyinin kurulmasının (bunun görevleri daha

önce Genel Konsey tarafından yürütülüyordu) 1871 sonrası durumda bu görevlerin yerine getirilmesini hızlandıracağını umuyordu. Federal Konsey'in yardımıyla Enternasyonal, İngitlere'deki sendikalı ve sendikasız işçileri içine alabilirdi.

Ancak İngiliz Federal Konseyi'nin pek çok üyesinin burjuva radikalleriyle bağlantıları olduğu ortaya çıktı. Konseyin önderinin çok yetenekli ve çok azimli bir insan olan, bir zamanlar Genel Konsey'de bazı konularda Marx'ı desteklemiş olan John Hales olduğu görülüyordu. Ancak Hales'in oportünist eğilimleri ağır bastı ve İngiliz Federasyonunun önderliğini Genel Konsey'den soğutmaya çalıştı. Hales, İngiliz Konseyi'nde kendisine çoğunluk sağlamak için Konsey'e kendisiyle bağlantıları olan yarı-işçi, yarı-liberal dernekleri soktu.

Genel Konsey'in 16 Ocak 1872'deki toplantısında Marx, Federal Konsey'den bütün küçükburjuva örgütleri üyelerinin özellikle de Evrensel Cumhuriyet Birliği'nin çıkartılmasını sağladı. İngiliz Federasyonunun tüzüğünde küçükburjuva unsurların yönetim kuruluna sızmalarını engellemek için düzeltmeler yapıldı. Marx devrimci güçleri bir araya getirmeyi başardı. Artık Lessner, Dupont ve Chartist hareketin eski savaşçıları Miller, Murray, Boon ve ötekilerin yardımlarıyla, Hales ve destekleyicilerine karşı mücadeleyi sürdürebilirdi.

Burjuva milliyetçisi eğilimler gösteren oportünist trade-unionist ideolojiye karşı mücadelede 1872 baharında Genel Konsey içinde ortaya çıkan İrlanda üzerindeki tartışma büyük önem taşıyordu. Tartışmayı başlatan İngiltere ve İrlanda'da kurulmasına başlanılan şubelere karşı İngiliz Federal Konseyi'nin ve Genel Konsey'in bazı İngiliz üyelerinin şovence tavırları oldu. Hales bağımsız İrlanda şubelerinin kurulmasına karşı çıkıyordu. Bu Marx ve Engels'in İngiliz işçi sınıfının başlıca görevlerinden birinin İrlanda ulusal kurtuluş hareketini desteklemek olduğunu bir kere daha vurgulayarak proleterya enternasyonalizminden bir sapma olarak gösterdikleri bir tavırdı.

Marx, reformist ideolojiye saldırmak için her fırsattan yararlandı. 3 Mart 1872'de İngiliz Federasyonunun bir parçası olan Manchester dış şubesinin başkanı olan Dupont, Engels'ten kendisine tarım sorunu üzerinde bir tartışma düzenlemesi için yardımcı olmasını istedi. Marx cevap olarak, Mart ve Nisan ayları içerisinde "Toprağın Millileştirilmesi" başlıklı bir makale yazdı ve bunu Dupont'a gönderdi. Dupont da şubesine bir rapor halinde takdim etti. Bu makale 15 Haziran'da İngiliz Federal Konseyi'nin bir organı olan *The International Herald*'da yayımlandı.

Toprağın millileştirilmesinin bir burjuva demokratik talepten başka bir şey olmadığını söyleyen reformistlerin aksine, Marx önemli teorik sorunları açıklayan bu belgede konuyu proleter devriminin ve toplumun sosyalist dönüşümünün görevleri çerçevesi içinde ele alıyordu. İşçi sınıfı burjuva devletinin mülkü haline gelmiş toprakları "küçük parçalar halinde bireylere ya da işçi derneklerine"[12] dağıtacak cinsten bir millileştirmeyi kendi içinde bir amaç olarak ele almamalıdır diyordu. Böylesine bir millileştirme, tek tek çiftlikler arasındaki rekabeti yoğunlaştıracak ve bunların içinde en geniş olanların üreticilerin zararına olarak zenginleşmelerine yol açacaktı. İşçi sınıfı hareketinin gerçek "insani amacı" toprağın ve bütün öteki üretim araçlarının ortak mülkiyete "bütün halkın" mülkü olmasına yöneliktir.

Bu, üzerinde "emek ve sermaye arasındaki ilişkilerde tam bir değişmenin yaratı-

[12] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 290.

labileceği", bütün üretim dallarının örgütlenebileceği, kolektif sosyalist emeğin sağladığı bütün avantajların geniş ölçüde kullanılarak tarımın da akli ve verimli bir çizgide örgütlenebileceği tek temeldir. "*Üretim araçlarının milli merkezileştirilmesi* toplumsal işi ortak ve mantıklı bir plân üzerinde sürdüren özgür ve eşit üretici birliklerinden oluşan bir toplumun ulusal temeli olacaktır."[13] Bununla birlikte Marx, bunun yalnız ve ancak işçilerin derinlemesine bir devrimle iktidarı burjuvazinin elinden almasının bir sonucu olarak elde edebileceğini vurguluyordu.

Marx'ın takipçileriyle oportunist trade-unionistler arasındaki anlaşmazlıklar, Amerikan şubelerindeki burjuva reformistlerin Enternasyonal'in ABD'deki örgütlerini kendi amaçları için kullanmaya kalkışmaları üzerine çıkan çatışmayla bağlantılı olarak daha da gelişti. Bazı radikal Amerikalı önderler burjuva üyelerle birlikte New York'ta ve başka yerlerde şubeler kurdular, ABD'deki bütün Enternasyonal örgütlerinin önderi olduklarını iddia ettiler, federal organların iktidarına meydan okudular ve Enternasyonal'in programı yerine burjuva reformları talebini geçirmeye kalkıştılar. Gerçek proleter güçlerin bunlara karşı mücadelesi hayli keskinleşti.

Sorge'a, Bolte'a ve Enternasyonal'in ABD'deki öteki önderlerine yazdığı mektuplarında Marx, Amerikan işçi sınıfı hareketinin önderliğinin ne pahasına olursa olsun burjuva radikallerine kaptırılmaması anlamına gelen ana hareket çizgisini çekiyordu. Ayrıca sekterliği yenmenin gerekliliğinin ve Amerika'da doğmuş yerli Amerikan işçilerinin, özellikle sendikalı olanlarının Enternasyonal'e çekilmesinin gerekliliğinin üzerinde önemle duruyordu. Enternasyonal şubelerinin esas olarak göçmen işçilerden (Almanlar, Fransızlar, İrlandalılar, Çekler) oluştuğu ABD'de Marx'ın ortaya koyduğu görevler ülkede bağımsız bir proleter partisinin kurulmasının gerekliliğini ifade ediyordu.

Marx, Amerikan şubelerindeki gelişmeleri yakından izledi. Amerikan gazetelerinden broşürlerinden ve öteki basın malzemelerinden çıkardığı alıntıları içeren bir defter bugün hâlâ durmaktadır. 5 Mart ve 12 Mart 1872'de derlediği gerçekleri özetleyen Marx, Genel Konsey'i ABD'deki bölünmeden haberdar etti ve Amerikan şubelerinin proleter bileşiminin güçlendirilmesi için bazı teklifler öne sürdü.

Marx'ın teklifi üzerine Genel Konsey burjuva etkisinin başlıca merkezi durumuna gelmiş olan 12 No'lu New York şubesini Enternasyonal'den çıkardı.

"Sahtekâr reformistlerin, orta sınıf şarlatanlarının ve bezirgan siyasetçilerin" Enternasyonal'e "sızmasını" engelemek için Genel Konsey her şubenin üyelerinin en az üçte ikisinin ücretli işçilerden oluşması gerektiği yolunda bir karar çıkardı.[14] Konsey, proleter şubelerinin oluşturdukları Geçici Federal Konsey'i, Enternasyonal'in Birleşik Devletler'deki tek yürütücü kurulu olarak tayin etti.

Amerikan şubelerindeki ayrılık üzerindeki tartışma bazı Genel Konsey üyelerinin Londra Konferansının işçi sınıfının siyasal eylemi üzerindeki kararına, en çok burjuva reformistleriyle birlik isteyen Hales ve Eccarius'un konuşmalarında dile getirilen bir şey olan, oportünist, reformist bir yorum getirdiklerini açığa çıkardı. Marx ve Eccarius arasında bir ayrılık başgösterdi ve uzun yıllar sürmüş olan arkadaşlıkları Marx'ı Eccarius'un davranışını şiddetle kınamaktan alakoyamadı. 3 Mayıs 1872'de Marx, Eccarius'a şunları yazıyordu: "Öyle görülüyor ki, saçmaladığın za-

[13] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 290.
[14] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 412.

man herkes gibi doğrunun yüzüne karşı söylenmesi yerine, sana iltifat edilmesini bekliyormuşsun."[15] Eccarius Bilimsel Komünizmin temel sorunlarını ve Londra Konferansı kararlarının gerçek anlamını kavrayamadı ve İngiliz reformistlerinin kampına geçerek Marx'ın ve onun devrimci çizgisinin amansız bir düşmanı haline geldi.

Komün Mültecileriyle İlişkiler

Genel Konsey içindeki sertleşen çatışma ve İngiliz üyeler arasında oportünist eğilimlerin artması, Marx'ın, Konsey'ın devrimci kanadına yeni üyeler alarak güçlendirmek yolunda adımlar atmasını sağladı. Üzerinde durduğu kaynaklardan birisi Komün mültecileriydi. Marx'ın mültecilere yardım toplama çabaları, onu Fransız göçmenlerinin proleter kesimleriyle daha yakın ilişki içine sokmuştu. Paris Komünü okulunda eğitim gören mültecilerden çoğu ister Blanquist olsunlar ister Proudhonist, eski ütopik görüşlerini bir yana atmışlar ve Bilimsel Komünizmin bazı ilkelerini benimsemişlerdi.

Marx'ın sosyalist devrim hakkındaki düşüncelerini benimsemeye en yatkın olanlar işçi sınıfının bağımsız siyasal partisinin kurulmasını savunan Blanquistlerdi. Bunlar Marx'la olan kişisel ilişkilerinden ve Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* ve *Kapital* gibi eserlerinden derinden etkilenmişlerdi.

Mülteciler arasındaki en iyi adamlar Marx'ın çevresinde toplandılar, bunların arasında Enternasyonal'in eski üyeleri de vardı: Leo Frankel, Fransız sosyalisti Charles Longuet, Polonya ulusal kurtuluş savaşçısı ve Komünün generallerinden birisi olan Walery Wroblewski ve önde gelen öteki Komün üyeleri. Marx'ın mülteciler üzerinde etkide bulunmasını kolaylaştıran yollardan biri de 1872 yılı başlarında kurdukları Toplumsal Araştırmalar Çevresi'ne girmesiydi. Bu Çevre'de, Komün ve Komünle ilgili teorik ve tarihsel sorunlar üzerinde raporların tartışması yapılıyordu. Bu, Marx'a *Fransa'da İç Savaş*'taki düşüncelerini yayma imkânı sağladı ve Çevre'nin üyelerinden pek çoğu, onun Paris devrimi hakkındaki gerçekten doğru değerlendirmelerini benimsediler.

12 Mart'ta Marx, Toplumsal Araştırmalar Çevresi ile birlikte düzenlenecek olan Paris Komünü'nün birinci yıldönümünü anma töreninde konuşmacı olarak tayin edildi.18 Mart'ta beşbin kadar insan St.George salonu çevresinde toplandı,ama toplantı yetkililerce yasaklanmıştı. Orada bulunanların seçtikleri 150 delege Toplumsal Araştırmalar Çevresi'nin küçük salonunda toplandılar ve Marx'ın taslaklarını hazırladığı kararları kabul ettiler. Bu kararlardan birisi 18 Mart'ı "insan soyunu sonsuzluğa kadar sınıf egemenliğinden kurtaracak olan yüce toplumsal devrimin şafağı"[16] olarak selamlıyordu.

Haager Kongresi Hazırlıkları

Marx, 28 Mayıs 1872'de Genel Konsey'de Enternasyonal'in gelecek Kongresi için hazırlıkların başlamasını teklif etti. İşçi sınıfı hareketi üzerine yönelen tutuklamalar ve Bakuninistlerin yıkıcı faaliyetleri aşırı karmaşık bir durum yaratıyordu. Londra Konferansında ilân edilen Enternasyonal programı reformistlerin de saldırı-

[15] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 453.
[16] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 414.
[17] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 206.

lanna uğruyordu. Marx'ın dediği gibi "Durum en karışık olanlardan biriydi."[17]

Haziran ayında sıkı hazırlıklar başladı. Marx, kongrenin Bilimsel Komünizmin ilkelerinin yerleştirilmesinde tayin edici bir rol oynayacağının farkındaydı. Sorge'e şunları yazdı: "*Bu kongre, Enternasyonal için bir ölüm kalım sorunu olacak.*"[18] Kongrenin kaderini önceden tayin edebilmek çok zordu. Marx yer olarak, Haager'i tercih etmişti, çünkü Hollanda hükümeti burada işçi sınıfı hareketine karşı açık saldırıya geçmiş değildi ve Bakuninistlerin Hollanda'da sağlam bağlantıları yoktu. İngiliz reformistlerinin ise sözü bile edilmiyordu.

Gündemin ana içeriği Genel Konsey tarafından tayin edilmişti. Şubelere gönderilen bir genelge, Konsey'in "gündeme Haager Kongresinde tartışılacak olan en önemli sorunu: Genel Tüzüğün ve Kuralların yeniden gözden geçirilmesi"ni[19] koyduğunu bildiriyordu. Tüzüğün anarşistlere göre gözden geçirilmesini isteyen Bakuninistlerin aksine Marx ve Engels, Tüzüğün Londra Konferansının başlıca kararlarını içermesini istiyorlardı. Genel Konsey, Genel Tüzüğün Marx'ın yol göstericiliği altında madde madde gözden geçirdi. Tüzüğün Marx'ın düzeltmelerini taşıyan bir örneği bugün elde bulunmaktadır. Düzeltmelerin hepsi proleter partisi anlayışını belirleyen ilkelerin güçlendirilmesi amacına yöneliktir. Marx, Tüzüğün gelecekte kurulacak proleter partilerinin platformlarının formülasyonu için bir temel olacak şekilde geliştirmeye çalıştı.

Konsey 23 Temmuz 1872'de Londra Konferansının İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi hakkındaki kararının Tüzüğe alınması yolundaki bir teklifi kabul etti. Teklif üzerine söz alan Marx, bunun hem anarşistleri hem de reformistleri hedef aldığını gösterdi. Şunları diyordu: "Bizim iki cins düşmanımız bulunmaktadır: Çekingenler ve bu karara herkesten çok saldıranlar; İngiltere ve Amerika'nın işçi sınıfları orta sınıfların bunları kendi amaçları için kullanmakta serbest bırakıyorlar; bunu göstererek bu işe bir son vermeliyiz."[20]

Gizli Bakuninist İttifak hakkındaki gerçekleri bir araya getirmek de önemli görevlerden biriydi; çünkü bunların yabancı ve düşman bir örgüt olarak Enternasyonal'den atılmaları teklifine güç kazandırmak için eldeki bilgileri bunların yıkıcı faaliyetleri hakkındaki bilgilerle desteklemek gerekliydi.

Marx ve Engels Kongreye hazırlanırken Almanya, İtalya, İsviçre, İspanya ve ABD'deki Enternasyonal önderleri ile geniş bir haberleşme ve yazışma içine girdiler onlardan gerekli belgeleri istediler. Kongreye delege göndermeleri için ısrar ettiler, Kongreyi kendi delegeleriyle doldurmak isteyen Bakuninstler'le tayin edici bir çatışma olacağını açıkladılar.

Marx, Almanya'nın temsiline büyük önem veriyordu; çünkü 1871 olaylarının ardından kıtadaki işçi hareketinin merkezinin Almanya'ya kaydığının farkındaydı.

Engelsle birlikte Alman Sosyaldemokratlarının kendilerini teorik ve örgütsel bakımdan güçlendirmeleri için Marx onlara her yoldan yardımcı olmaya çalıştı.

Marx o zaman tek bağımsız proleter partisi olan Alman partisinin Kongreye katılmasının birinci dereceden önemi olduğundan emindi. Onun etkisi altında partinin önderleri Liebknecht ve Bebel'in o sıralar hapiste olmalarına rağmen Alman Sos-

[18] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 491.

[19] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 419.

[20] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 263.

yaldemokratları kendi kongrelerini toplamaya hazırlandılar. Almanya temsil yeteneği yüksek bir delegasyon göndermişti.

Kongrede devrimci ilkelerin zaferi için elinden geleni yapmış olan Marx, bozulan sağlığı ve Konsey'deki geniş örgütsel faaliyetlerinin teorik araştırmalarını engellemesi yüzünden Genel Konsey seçimlerine bir kere daha girmemeye karar verdi. Bu kararını da yakın arkadaşlarına bildirdi.

20 Ağustos 1872 sabahı Amerikan delegesi olarak Kongreye gelmiş bulunan Friedrich Sorge onu ziyaret etti. Bu karşılaşma ve kongrenin sonuna kadar yürüttükleri yakın işbirliği Marx ile bu yetenekli örgütçü ve propagandist, devrimci mücadele savaşçısı, eşi ender bulunan bir sorumluluk duygusuna ve faaliyetleri içinde az rastlanan bir nitelik yüksekliğine sahip olan bu adam arasındaki dostluğu güçlendirdi.

Haager Kongresi

1 Eylül'de Marx eşi Jenny, Engels, Sorge ve İngiliz delegeleri Haager'e vardılar. Marx, New York'taki 1 No'lu Alman şubesinin ve Leipzig şubesinin vekâletlerini de üzerine almıştı. Haager'de, Porto Maurizio'daki İtalyan İşçi Derneği'nden Marx'ı kendi temsilcileri olarak seçtiklerini bildiren bir mektup aldılar.

Aynı gün delegeler Marx'ın birçok mücadele arkadaşıyla tanıştığı bir ön konferans düzenlediler. Paul ve Laura Lafargue Portekiz'den, Becker İsviçre'den, Kugelmann, işçi düşünür Dietzgen ve *Volksstaat*'ın editörlerinden biri Adolf Hepner Almanya'dan gelmişlerdi. Delegeler arasında Cuno, Longuet, Wroblewski ve Frankel de varlardı.

Avrupa gericileri, 15 ülkeden 65 delegenin katıldığı Enternasyonal'in en yüksek temsil gücüne sahip Kongresinin Haager'de toplanmasından telaşa düşmüşlerdi. Çeşitli ülkelerden Haager'e burjuva basınının muhabirleri kadar polisler de akmaya başlamışlardı. Marx, Enternasyonal'in önderi olarak Kongrenin baş kişisiydi. Polisin en çok ilgiyi ona ve Engels'e göstermesinde şaşılacak bir şey yoktu; ama onun Kongrede bulunması delegelerin çoğu, işçiler ve Enternasyonal'e sempati duyan demokratlar için bir heyecan kaynağı oldu. Delegelerden birisi Maltman Barry, Karl Marx'ın "ismi herkesin ağzında, özel bir ilgi"[21] çektiğini yazıyordu.

Toplantılar Lombart Straat'ta 109 No'da küçük Schryver kahvesinde yapılıyordu. Kongre Haager'in emekçi halkı arasında büyük bir ilgi topladı; delegeleri hoşgeldin çığlıklarıyla ve *Marseillaise* marşı ile karşılayan büyük bir kalabalık vardı. Ancak askerler sokak boyunca dizilmişlerdi ve bu da düzenli gösterileri imkânsız kılıyordu.

Kongreyi Marx yönetti. Gündemdeki bütün ana konular üzerinde konuştu ve toplantılardan sonra arkadaşlarıyla görüşmeler yaptı.

Delegelerin yaptıkları ön konferansta Marx'ın teklifi üzerine kongreye tavsiyelerin belirtilmesiyle başlanmasına karar verilmişti. Kongrenin 2 Eylül'deki ilk oturumunda Marx, Tavsiye Komitesine seçildi. Kendisinin de beklediği gibi Komite raporu üzerinde üç gün süren ateşli bir tartışma oldu. 3 Eylül'de Lafargue'ın Bakuninistlerin karşı çıktıkları tavsiyesi lehinde söz alan Marx, Enternasyonal'in içinde gizli bir enternasyonal Bakuninist örgütün bulunmasının ilkelerle çatışma halinde

[21] M. Barry, "Hollanda'da, Haager'de 2/9 Eylül, 1872'de Toplanan Enternasyonal İşçi Birliği'nin Beşinci Yıllık Kongresinin Raporu" Londra (1873), s. 6.

olduğunu ilan etti. Delegelere o zaman için en genel terimleri kullanarak gizli ittifakın varlığını anlattı ve Enternasyonal'den ihraç edilmesini teklif etti.

Marx, Barry'in tavsiyelerini desteklemek için de konuştu. Bazı İngiliz reformistleri, İngiliz işçi sınıfı hareketinin "tanınmış önder"leri arasında olmadığı için onun teklifine karşı çıkmışlardı. Marx resmi İngiliz işçi sınıfı önderlerinin "burjuvaziye ve hükümete az ya da çok satılmış olduklarını"[22] söyledi. İngiliz Federal Konseyi'nin reformist kliği bu ifadeye karşı sert bir tepki gösterdi. Lenin şunu yazıyordu: "1872 yılında Federal Konsey'de İngiliz önderlerinin burjuvazi tarafından satın alındığını söylediği için Marx'ın kınanması yolunda bir oylama yapılmıştı. Elbette ki Marx bunu bazı kimselerin hain oldukları anlamında söylememişti. Böyle bir şey saçma olurdu. Onun sözünü ettiği, işçilerin belirli bir kesiminin burjuvaziyle ittifakıydı. Burjuvazi işçilerin bu kesimini dolaylı ya da dolaysız olarak desteklemektedir. Onlara bu yoldan rüşvet vermektedir."[23]

Tartışma boyunca alınan kararlar ve Genel Konsey faaliyetlerinin onaylanması delegelerin çoğunluğunun onun faaliyetlerini ve Enternasyonal'e düşman unsurlara karşı verdiği kavgayı onayladığını göstermektedir. Tartışma Kongredeki güçler dengesini de açığa vuruyordu. Genel Konsey muhaliflerinin azınlıkta olduğu ortaya çıktı. Ne kadar çalıştılarsa da Bakuninist önderler -İsviçreli anarşist Guilliame ve adamları- 16 delegeden fazlasını toplayamadılar.

5 Eylül sabahı ilk toplantıda, Marx daha sonra çeşitli delegeler tarafından İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak çoğaltılan ve Kongre tarafından kabul edilen "Enternasyonal İşçi Birliği'nin Beşinci Yıllık Kongresine Genel Konsey Raporu"nu Almanca olarak okudu. Marx, Enternasyonal'in dünya gericiliği tarafından nasıl takip edilmekte olduğunu anlattı ve Enternasyonal'in başarılarının, artan etkinliğinin genel bir muhasebesini yaptı. Gizliliğin korunması probleminden ve polis koğuşturması endişesinden ötürü bu konular üzerinde somut veriler getiremedi.

Raporu işçilerin mücadelesi bakımından örgütün önemi üzerinde önemle duruyordu. Şunları yazmıştı: "Enternasyonal'i olmayan bir işçi sınıfı ile Enternasyonal'i olan bir işçi sınıfı arasındaki fark eğer arkamıza dönüp 1848 dönemine bakacak olursak daha aşikâr olarak ortaya çıkmaktadır. İşçi sınıfının kendisinin 1848 Haziran ayaklanmasının kendi öncüsünün eseri olduğunu anlayabilmesi için yıllar gerekmişti. Oysa, Paris Komünü evrensel proletarya tarafından coşku ile karşılandı."[24]

Tüzüğün düzeltilmesi üzerine büyük bir çatışma oldu. Delegelerin çoğu Genel Konsey'in dağıtılması ve Birliğin tamamen bir merkezden yoksun hale getirilmesi anarşist fikrine karşı çıktılar; çünkü bu pratik bakımdan işçi sınıfı hareketinin örgütünün dağıtılması anlamına geliyordu. Marx, Konsey'in yetkilerinin artırılması doğrultusunda belagatli bir konuşma yaptı; ama Konsey'in Birlik karşısındaki sorumluluklarını özellikle belirtti. Konsey'in otoritesinin bütün Enternasyonal'in onayına ve desteğine dayandığını gösterdi. Yaptığı konuşma pek çoğu kendi örgütlerini kimseye hesap vermeden yöneten sendika önderlerinin yanılmazlık ve diktatörce metodlar kullanma iddialarını hedef alıyordu; aynı zamanda anarşistlerin her türlü otoriteyi inkâr etmelerine de karşı çıkıyordu. Lafargue, Hepner, Sorge ve Marx'ın öteki

[22] Birinci Enternasyonal, 1872 Haager Kongresi Tutanakları, Madison, 1858, s. 186.
[23] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 30, s. 512.
[24] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1871-1872, s. 462.

mücadele arkadaşları Enternasyonal'in demokrasiyi ve merkeziyetçiliği birleştiren örgütsel ilkelerini savunmak için söz aldılar. Hepner, Bakuninist düşünceleri çürüterek şunları söyledi: "Bu otorite muhalifleri toptan anarşi yaratmak istiyorlar, yani onların istedikleri şey etken, döğüşken bir Enternasyonal'i miskin pasaklı bir partiye dönüştürmektir."[25]

6 Eylül'de Kongre Genel Konsey tarafından taslakları hazırlanan Genel Tüzük ve kuralları düzelten bir karar aldı. Tüzüğün 6. maddesinde yapılan düzeltmeler Genel Konsey'e gelecek kongreye kadar Birlik'ten yalnızca yerel şubeleri değil, yerel federasyonları da ihraç yetkisi veriyor, ancak olağanüstü ihraç önlemlerini bütün Enternasyonal'ce onaylanmasını ekliyordu.

Kongre yeterli bir çoğunlukla Tüzüğe Londra Konferansının İşçi Sınıfının Siyasal Eylemi hakkındaki kararının alınmasını onayladı. Burada kısmen şunlar yazılmıştı: "İşçi sınıfının bir siyasal parti içinde yeniden şekillendirilmesi Toplumsal Devrimin ve onun nihai amacının -sınıfların ortan kaldırılması- zaferini sağlamak için... Siyasal iktidarı fethetmek artık emekçi sınıfların büyük görevi olmuştur."[26]

Özel bir karar Genel Konsey'e kitlesel enternasyonal sendika örgütleri kurmaya girişme yetkisi veriyordu. Ancak bunun yanında Enternasyonal gibi siyasal parti cinsinden örgütlerin işçi sınıfının kitlesel sendika birliklerinin kurulmasında yönlendirici ve yol gösterici bir rol oynaması gerekiyordu. Karar böylece proleter partisi ile sendikalar arasındaki doğru ilişkilerin ilkelerinin geliştirilmesine giden yolu açmış oldu.

Kongre, sonuncu gün olan 7 Eylül'de gizli İttifak sorununu ele aldı. Marx'ın teklifi üzerine 5 Eylül'de özel bir araştırma komitesi bu işle ilgilenmek üzere atanmıştı. Marx ve Engels, sorunu Enternasyonal'in içinde kendi programı ve tüzüğü ile birlikte Birliğin ruhuyla ve ilkeleriyle çatışan gizli bir Bakuninist örgütün gerçekten mevcut olduğunu ve Enternasyonal'e karşı yıkıcı faaliyetler içinde bulunduğunu ispatlayan belge ve malzemelerle birlikte ortaya koydular.

Rusça, Fransızca, İtalyanca ve İsyanyolca belgelerin geniş hacmi ve komisyonun zamanının çok az ve sınırlı olması malzemelerin ayrıntılı bir incelenmesinin yapılmasına imkân vermedi. İttifak hakkındaki rapor Genel Konsey adına Engels tarafından sunulmuştu ve bu bütün belgeleri özetlemeyi amaçlayan ilk girişimdi, çünkü belgelerin çoğunluğu Marx ve Engels'in eline neredeyse kongre başlarken geçmişti. Bunun da ötesinde komisyon üyelerinin çoğu Bakuninistlerin yalan tanıklıklarıyla bir dereceye kadar yanıltılmışlardı. Guilliame ve dostları ortada bir gizli ittifakın bulunmadığında ısrar ederlerken İspanyol Bakuninistleri İttifakın yalnızca İspanya'da iş gördüğünü ve dağıtıldığı günden beri de iş görmekte olduğunu ileri sürüyorlardı.

Doğal olarak bütün bunların komisyonun 7 Eylül'de kongreye sunduğu rapora etkisi oldu. Ne var ki, komisyon gizli bir ittifakın varlığının Enternasyonal'in Tüzüğüne aykırı olduğuna ve programının Birliğin programından tamamen farklı olduğuna karar verdi. Komisyonun teklifine göre hareket eden kongre, Bakunin ve Guilliame'in Enternasyonal'den kovulmalarına ve İttifakla ilgili belgelerin yayımlanmasını karara bağladı.

[25] *Birinci Enternasyonal*, başlıklı kitaptan alınmıştır. Rusça Baskı, Moskova 1965, 2. Kısım, s.194.

[26] *Birinci Enternasyonal Genel Konseyi*, 1870-1871, s. 445, 444.

Bu kararın öncesinde 6 Eylül'de Engels; Marx, Serraillier, Dupont, Wroblewski ve Genel Konsey'in bazı başka üyeleri adına Genel Konsey'in yerinin New York'a aktarılmasını teklif etti. Marx ve Engels, böyle bir adım atılmasını teklif ederlerken yalnızca Avrupa kıtasındaki elverişsiz durumu göz önüne almıyorlardı. Aynı zamanda Genel Konsey Londra'da kalacak olursa İngiliz reformistlerinin ve Blanquistlerin adım adım Genel Konsey üzerinde çoğunluğu ele geçireceklerinden korkuyorlardı. Blanquist delegelerin direnmelerine rağmen kongre yeni üyelerin seçimi ve Konsey'in yerinin New York'a aktarılmasına ilişkin bir karar aldı.

Haager Kongresi'nin enternasyonal işçi sınıfı hareketinin gelişmesi bakımından olağanüstü önemi vardı. Kararlar, Marksizmin sekterizm ve reformist öğretiler üzerindeki bir zaferi oldu ve anarşist ideolojiye öldürücü bir darbe indirdi. Tüzüğe Londra Konferansı kararlarının sokulması çok önemliydi. Her ülkede bağımsız siyasal partilerin kurulması ve örgütsel bakımdan demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre inşa edilmesi için yeni bir temel atılmıştı.

Kongreden Sonra Amsterdam'da Toplantı

8 Eylül 1872 tarihinde Haager Kongresi'ne gelen delegelerin çoğu Marx'ın başkanlığında küçük bir salonda kongre sonuçlarını kutlamak için Enternasyonal'in oradaki şubesinin yaptığı çağrıya uyarak Amsterdam'a gittiler. Baş konuşmacı Marx'tı. Yaptığı konuşma tarihsel durum ve işçi sınıfının yükümlülükleri hakkındaki derin kavrayışını gösteriyordu. Haager'de daha yeni kabul edilmiş olan kararların başlıca noktalarını açıklayan Marx, kongrenin "emekçi sınıfların toplumsal alanda olduğu kadar siyasal alanda da eski topluma, çökmekte olan topluma karşı savaşmalarının gerekliliğini ilan etti(ğini -ç.)... işçi(nin -ç.) çalışmayı yeni bir çizgi üzerinde örgütlemek için bir gün siyasal üstünlüğü ele geçirmek zorunda kalaca(ğını -ç.)"[27] işaret ediyordu.

Marx, proleter hareketinin taktikleri bakımından bir temel de getiriyordu. Reformistlerin ve sekterlerin bu taktikleri bütün koşullara ve bütün dönemlere uyacağını iddia ettikleri hazır bir düzen içine sokma yaklaşımlarını reddeden Marx, proleter devriminin farklı ülkelerde, farklı çizgilerde -barışçı ve barışçı olmayan- gelişmesi imkânına ilişkin olarak ilk defa 1850'lerde ortaya attığı önermesini işledi ve açıkladı. Proletarya diktatörlüğünü kurmak ve sosyalist dönüşümleri genel ilkeler üzerinde gerçekleştirmek için taktik mücadele şekilleri ve metodları seçerken somut tarihsel durumu hesaba katmanın gerekliliği üzerine konuştu. "Çeşitli ülkelerin kurumları, adetleri ve gelenekleri için bırakmamız gereken ihtiyat paylarının neler olduğunu biliriz; ve emekçi halkın hedefine barışçı yoldan erişebileceği İngiltere, Amerika ve eğer ben sizin kurumlarınızı iyi biliyorsam Hollanda'yı da ekleyeceğim, gibi ülkelerin bulunduğunu inkâr etmeyiz." Bununla birlikte o sıralar varolan tarihsel koşullar karşısında barışçı bir geçiş imkânı yok denecek kadar azdı ve bu yüzden "kıtadaki ülkelerin çoğunda devrimlerimizin kaldıracı olacak olan şey zor'dur; emeğin egemenliğini kurmak için bir gün başvurmak zorunda kalacağımız şey zor'dur."[28]

Yanlış anlamalara yol açmamak için Marx, dinleyicilere Genel Konsey'in New

[27] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 292.
[28] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 293.

York'a aktarılması karşısında üyeliklerinde yapılan değişikliklerin eski üyelerin bu arada kendisinin artık Enternasyonal'in işleriyle uğraşmayacakları anlamına gelmediğini açıkladı. Şunu anlattı: "Enternasyonal'den tamamen çekiliyor değilim ve hayatın geri kalan bölümü de geçmişte olduğu gibi -hepiniz bundan emin olabilirsiniz- bir gün proletaryanın dünya ölçüsündeki zaferine ulaşacak olan toplumsal düşüncelerin başarısına adanacaktır."[29]

Toplantıdan sonra Marx ve kongre delegelerinden bir grup, birçok kanalı ve müzesiyle hoş bir manzaraya sahip olan Amsterdam'da gezintiye çıktılar. Ertesi gün Marx ve Engels, Haager yakınlarındaki bir deniz sayfiyesi olan Scheveningen'deki bir küçük lokantada kongreyi kutlamak için bir yemek verdiler. Yemekte bulunanlar arasında Marx ailesinin bireyleri, Longuet, Cuno ve başka delegeler de vardı. Yemek dostça, neşeli bir havada geçti, Marx dönüşte Londra'ya gelmeyecek olan delegelere hoşçakalın dedi.

Marx, Londra'ya Eylül ortalarında döndü ve kararlarının yayımlanması için Haager'de seçilmiş olduğu komitede çalışmaya başladı. Aynı zamanda kongre kararlarının burjuva ve anarşist basın tarafından çarpıtılmış haberlerine karşı da harekete geçmek göreviyle karşı karşıyaydı. *Corsaire, The Daily News* ve *Volksstaat* gazetelerine, onların iftiracı uydurmalarını özellikle İttifak önderlerinin Enternasyonal'den ilkeler üzerindeki sorunlardan ötürü değil de kişisel rekabetten ötürü atılmış oldukları yalanlarını çürütmek için yazılar yazdı.

Enternasyonal'in Son Yılı

Marx, yeni Genel Konsey'e kurulduğu andan başlayarak yardım etti. Onun ısrarları üzerine Sorge, Konsey'e katıldı ve daha sonra da Konsey'in Genel Sekreterliğine seçildi. Konsey'in Avrupa'daki, kimileri yer altında çalışan yerel örgütlerle ilişki kurmak ve kurduğu ilişkileri korumakta çektiği güçlükleri hafifletmek için Marx, Genel Konsey'in, esas olarak çeşitli ülkelerin eski haberleşme sekreterlerinden Avrupa için ajanlar tayin etmesini teklif etti. Doğal olarak, Marx ve Engels'in faaliyetleri, bu ajanların faaliyetlerinden çok ilerideydi. Onlar New York ile Enternasyonal'in Avrupa şubeleri arasındaki bağlantı görevini görüyorlar ve öteki ajanların işlerini de yönetiyorlardı. Enternasyonal'in işlerinin çoğunu gene onlar üstlenmişlerdi: Birliğin genel çizgisini formüle etmek, hasımlarına karşı savaşta Enternasyonal'in ilkelerini savunmak ve geniş bir haberleşmeyi sürdürmek. Sorge, Genel Konsey'in aldığı kararları Marx'a danışmakta yarar görüyordu.

Bu arada Enternasyonal'in içindeki durum gittikçe karmaşıklaşıyor, Enternasyonal içindeki akımlar arasındaki çatışma gittikçe sertleşiyordu. Genel Konsey'in New York'a aktarılması Fransız Blanquist göçmenlerin protestolarına yol açtı ve Blanquistler 1872 yılı sonunda yer değişikliğini destekleyenlerin "devrimden kaçtıkları"nı ifade eden *Enternasyonal ve Devrim* başlıklı bir kitapçık çıkarttılar. Kitapçık çelişkiliydi: Bir yandan Blanquistler üzerindeki Bilimsel Komünizmin etkisini, özellikle de bir proleter partisinin kurulması düşüncesini yansıtıyor, öte yandansa maceracı, komplocu ve voluntarist taktiklere prim veriyor, devrimci eylemin gerekli nesnel koşullar gereği olduğunu ve hemen eyleme geçme çağrılarının mev-

[29] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 294.

cut durum karşısında başarısızlığa mahkûm olduğunu anlamamazlıktan geliyordu. Bu gerçekte Marx ve Engels'in, Blanquistlerin Genel Konsey'deki egemenlikleri hakkındaki tahminlerinin doğru ve Haager Kongresinin Genel Konsey'i New York'a aktarmakta haklı olduğunu gösteriyordu.

Ancak Enternasyonal için en büyük tehdidi Bakuninistler oluşturuyordu. Haager Kongresi sırasında ve kongreden sonra Marx, onların İngiliz reformistleriyle temaslar kurduklarını ve Enternasyonal'in devrimci kanadına karşı bir blok oluşturmakta olduklarını haber almıştı. Çok geçmeden anarşistlerin İsviçre'de Saint-İmier'de 15-16 Eylül 1872'de Haager Kongresinin bütün kararlarını ve Genel Konsey'in yetkilerini reddeden, anarşist ilkeler ileri süren ve Bilimsel Komünizme düşman bütün akımlar arasında bir ittifak kurulması için çağrıda bulunan bir kongre topladıklarını haber aldı. İspanyol ve Belçika anarşistleri ve İngiliz Federasyonunun reformist grubu Saint-İmier Kongresini toplayan Bakuninist Jura Federasyonunun kuyruğuna takıldılar. 1872 Aralık'ı ve 1873 Ocak'ındaki yerel kongrelerinde onlar da aynı şekilde Haager kararlarını kınadılar. Enternasyonal içindeki bölünme bir gerçeklik haline geldi.

Marx ve Engels, bir zamanlardan beri "sol" bölücülerle örgütsel ayrılığın kaçınılmaz olduğunu ve mevcut durum karşısında asıl sorunun onların Enternasyonal bayrağından yararlanmalarının önüne geçmek olduğunun farkındaydılar. Bakuninistlerin yapmak istedikleri şey kesinlikle buydu; kendilerinin Enternasyonal'in devrimci kanadı olduklarını iddia ettiler ve Marx'ın takipçilerini Avrupa işçi sınıfı hareketinden tecrit etmeye çalıştılar. Sekter unsurlarla birliğe biraz daha olsun devam edilmesi yalnızca Enternasyonal'in değil onun bugüne kadar kazandığı başarıların da sonu demekti. Bu yüzden Bakuninistlerle örgütsel ayrılığın gerçekleştirilmesi ve gizli ittifakın tam olarak gösterilmesi başlıca görev haline geldi.

Marx ve Engels, Kurallardaki geçici ihraç (gelecek kongreye kadar) hakkındaki maddenin Haager Kongresi kararlarını ve Enternasyonal Tüzüğünü toptan inkâr eden böylelikle kendi kendilerini Enternasyonal saflarıı dışına atan şubelere ve federasyonlara uygulanmasının mümkün olmadığı kararına vardılar. Engels, bu görüşünü 4 Ocak 1873'te yazdığı bir mektupla bildirdi. Marx, 12 Şubat 1873'te bu kararını Genel Konsey üyelerinden biri olan Friedrich Bolte'a açıkladı. Şunu yazıyordu: "Her kişinin ve her grubun *Enternasyonal'den çekilmeye* hakkı vardır ve böyle bir şey olduğu zaman Genel Konsey'e düşen bu *çekilmeyi* resmen *onaylamaktır*, ama hiçbir şekilde *geçici ihraç* işlemini uygulamak değil. *Geçici ihraç* ancak gruplar (şubeler ve federasyonlar) Genel Konsey'in iktidarına meydan okudukları ya da Tüzük ve Kuralların şu ya da bu maddesini ihlâl ettikleri zaman uygulanabilir; ama Tüzükte örgütü toptan reddeden gruplar hakkında bir madde bulunmamaktadır. Tüzükten *doğal olarak çıkarılacağı* gibi, böyle grupların artık Enternasyonal ile bir ilişkileri olamaz."[30]

Marx'ın parti örgütlenmesi ve örgütün bütün üyelerinin üst kurulların kararlarına ve Tüzüğe uymaları zorunluluğu hakkındaki derin düşüncelerini içeren bu mektubunun büyük bir pratik önemi vardı. Bu, New York Genel Konseyi'nin 30 Mayıs'ta aldığı anahtar kararlardan birinin temeli oldu. Genel Konsey, Haager Genel Kongresinin kararlarına uymayı reddeden ayrılık kongrelerinin herhangi birine ka-

[30] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 565.

tılan ya da bu kongreleri onayladıklarını beyan eden bütün ulusal ya da yerel federasyonların ve kişilerin *"kendilerini Enternasyonal İşçi Birliği'nin dışına çıkarmış bulunduklarını ve artık Birliğin üyesi olmadıklari"*'nı[31] karara bağladı.

Bu her bakımdan Bakuninistlerin ve ayrılık yolunu seçmiş olan reformistlerin Enternasyonal'den kovulmaları anlamına geliyordu. Bu, Marx ve Engels'in enternasyonal proleter örgütüne yabancı olan güçlerle örgütsel bir ayrılık sağlamak ve Enternasyonal'in ideolojik bayrağının ve proleter partisinin formüle ettiği program ve örgütsel ilkelerin lekelenmemesini sağlamak için çizdikleri çizginin zaferiydi.

Bakunin'in gizli yıkıcı faaliyetlerinin de bütünüyle gösterilmesi gerekliydi. Haager Kongresinin kararlarından birine uygun olarak Marx ve Engels'in gizli Bakuninist ittifak hakkında toplamış oldukları bütün belgeler yayımlanacaktı. İttifakın işlerini araştırmak için kurulan komisyon, bunu yerine getiremediğinden bu görevi, sorun hakkında eldeki malzemeleri esas alarak bir broşür yazmaya karar veren Marx ve Engels üstlendiler. Marx'ın Bakuninizme karşı mücadele ile yakından ilişkili olan bir başka tasarısı da, bunun için gerekli malzemeyi 1873 Nisan'ında Danielson'dan almış olduğu Çernişevski'nin bir biyografisini yazmaktı. Marx, Bakunin'in otoritesinin çarlığa karşı verilen kavgada oynamış olduğu devrimci role dayandığını farketmişti. Broşür de Bakunin ile ondan çok daha tutarlı, materyalist ve sosyalist görüşleri Bakunin'in idealist kavramlarından çok daha üstün olan ve devrimci gençlik üzerindeki etkisi -Rusya'da ve Rusya dışında- çok daha verimli olan gençliği Bakunin'in bu konudaki etkisinden söz edilemeyecek kadar işçi sınıfı hareketine yaklaştıran bir başka Rus devrim savaşçısı ve düşünürü olan Çernişevski arasındaki karşıtlığını ortaya koyacaktı.

Marx, bu tasarısını sağlığının kötüleşmesi yüzünden gerçekleştiremedi. Bu aynı zamanda onun, esas olarak Engels ve Lafargue tarafından yazılmış olan ittifaka karşı kitapçığın hazırlanmasında neden nispeten daha az bir rol oynamış olduğunu açıklamaktadır. Marx bunun yalnızca sonuç bölümünü kendi yazdı, ama kitapçığın planını ve temel düşüncelerini ikisiyle birlikte formüle etti.

Kitapçığın başlığı *Sosyalist Demokrasi İttifakı ve Enternasyonal İşçi Birliği*'ydi. 1873 Ağustos'unda basılmıştı. Yazarlar, Bakuninistlerin iftiralarının karşısında "ancak bir tek şekilde, çok şaşırtıcı bir etkinlik sağlayan tam bir açıklıkla"[32] durabileceklerini biliyorlardı. Marx ve Engels, bu aracı çok parlak bir şekilde kullandılar. Yazdıkları kitapçık Bakunin'in gizli İttifakı hakkında belgesel kanıtlar sağladı; yıkıcı çalışmalarının bilinmeyen yanlarını ve kendi anarşist öğretilerini Enternasyonal'e kabul ettirmek, Enternasyonal'in denetimini ele geçirmek için ördüğü fesat ağını gösterdi.

İttifak programının çözümlemesi, bunun Enternasyonal'in devrimci programına temelden karşı olduğunu gösteriyordu. Marx ve Engels, Bakuninistlerin ideolojik donanımlarının ilkel ve acıklı doğasını açığa vurdular, geleceğin toplumu hakkındaki "kışla komünizmi" anlayışındaki küçükburjuva eşitlikçi düşünceleri, isyan ve toptan yıkım için attıkları devrimci hareketin şerefini tehlikeye sokan vahşi çığlıkları, ultra-solcu lafazanlıkları, kendi görüşlerini paylaşmayanlara karşı duydukları

[31] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 693.

[32] *L'alliance de la democratie socialiste et l'association inter nationale des travailleurs*, Londres-Hambourg, 1873, s. 4.

fanatik nefreti, en devrimci güç olduklarını iddia ettikleri *déclassé* (sınıf dışı) unsurlara dayanmalarını gösterdiler. Marx ve Engels, parti ilkelerini savundular, küçükburjuva sekterliğin her çeşidine bir darbe indirdiler ve hizip faaliyetinin işçi sınıfı hareketine vermekte olduğu zararı gösterdiler.

Gericiliğin bütün Avrupa ülkelerinde şahlandığı ve Enternasyonal'in bölündüğü bu olağanüstü karmaşık durumda Marx ve Engels, Haager Kongresinde alınan karar uyarınca 1873 Eylül'ünde İsviçre'de toplanacak olan gelecek kongrenin hazırlıklarına başladılar. Bununla birlikte, Ağustos'un ikinci yarısında, Marx ve Engels'in korktukları gibi kongrenin hiçbir bakımdan temsil yetkisine sahip olamayacağı ortaya çıktı. Burjuva hükümetlerinin verdikleri vahşi cezalar ve çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı hareketindeki geçici bir düşüş oldukça elverişsiz bir durum yaratıyordu.

Marx ve Engels, Cenevre'deki gelecek kongreye kendilerinin katılıp katılmayacakları sorununu tartıştılar ve katılmamaya karar verdiler.

Enternasyonal İşçi Birliği'nin Altıncı Kongresi 8 Eylül 1873'te Cenevre'de açıldı, Marx ve Engels'in tahmin ettikleri gibi buna yalnızca İsviçre delegeleri katıldılar. Öteki ülkelerden yalnızca iki delege gelmişti. Kongrede Becker'in başkanlığındaki çoğunluk anarşistlerle uzlaşma ve Genel Konsey'in, tamamen Bakuninistlerin eline geçmesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu Cenevre'de aktarılması eğilimini gösteren delegelere karşı zorlu bir mücadele vermek zorunda kaldı. Becker ve destekleyicilerinin sayesinde, kongre sallantılı unsurların üstesinde geldi ve Haager Kongresi'nde alınan kararları korudu. Bunun sonucu olarak Enternasyonal'in son kongresi devrimci proletarya ilkelerine sadık kaldı.

Enternasyonal İşçi Birliği'nin Dağılması

Marx, Cenevre Kongresi için hazırlandığı sırada Enternasyonal'in artık tarihsel görevini tamamlamış olduğuna ve 1871 sonrası gelişmelerin işçi sınıfı hareketinin örgütlenme şeklinde bir değişikliği gerektirdiği kanısına vardı. Şimdi başlıca görev, proletarya güçlerini tek tek ülkeler çerçevesi içinde birleştirmek ve Enternasyonal programı temeli üzerinde ulusal sosyalist işçi partileri kurmaktı. Polis tutuklamaları yüzünden legal bir kitle örgütü olarak faaliyetini sürdüremeyen mevcut enternasyonal proleter örgütü, eski şekli içinde proleter mücadelesinin değişen koşullarına artık uyamıyordu. 27 Eylül 1873'te Marx, Sorge'a şunları yazdı: "Avrupa'nın koşullarından çıkardığım kadarıyla, Enternasyonal'in eski örgütlenme şeklini şimdilik bir yana bırakmamızda yarar var."[33]

Marx, proleter mücadelesinin örgütsel şekilleri hakkında hiçbir zaman dogmatik değildi ve çeşitli dönemlerde bir değişiklik gereğinin, işçi sınıfı hareketinin kendisinden kaynaklandığı inancındaydı. Enternasyonal faaliyetlerinin son bulmasının hiçbir bakımdan çeşitli ülkelerdeki ileri proleterler arasındaki enternasyonal kardeşlik bağlarının zayıflaması demek olamayacağını vurguladı. *Enternasyonal İşçi Birliği*'nin getirmiş olduğu işçi sınıfı hareketinin enternasyonal birliği ilkesi değişmeden kaldı; değişen tek şey bu birliğin içinde ifade edildiği şekillerdi. Marx 1875 yılında şunları yazdı: "İşçi sınıflarının enternasyonal faaliyeti hiçbir zaman *Enternasyonal İşçi Birliği*'nin varlığına bağlı değildir. Bu, yalnızca bu faaliyet için bir mer-

[33] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 286.

kezi organ yaratılması yolunda yapılmış olan ilk girişimdi; yarattığı itiş gücüyle bu girişim ölümsüz bir başarı kazandı; ancak Paris Komünü'nün düşüşünden sonra artık *ilk tarihsel şekli* içinde kalamazdı."[34]

Marx ve Engels, sosyalist hareketin gelecekteki gelişmesinin bir başka enternasyonal proleter örgütünün kurulmasına yol açması imkânını gözden uzak tutmadılar. Onlar böylesine bir birliğin daha en başından itibaren Bilimsel Komünizm teorisi üzerine oturacağını ve her ülkedeki sosyalist partilere dayanacağını umuyorlardı.

1873 yılı sonunda Enternasyonal tarih sahnesini gerçekten terketti. Dağılması hakkındaki nihai kararın 15 Temmuz 1876 tarihinde Philedelphia'da alınmasına rağmen örgütlerinin faaliyeti hemen hemen her yerde son bulmuştu. Bu Marx'ın faaliyetlerinin en parlak sayfalarından birisinin kapanışını belirliyordu. Daha sonra bir vesile ile bu dönemi anımsayan Engels, Enternasyonal'in "bundan başka hiçbir şey yapmamış bile olsa, kurucusunun gurur duyacağı gerçek bir başarı"[35] olduğunu yazıyordu.

Dokuz yıl boyunca Marx, bilimsel araştırmalarını ihmal ederek ve sağlığını feda ederek, elinde olan her şeyi proletaryanın kitle örgütünün yönetimine verdi. Enternasyonal'in faaliyetinin sonuçları gerçekten devasa sonuçlardı. Enternasyonal sayesindedir ki, proletaryanın devrimci hareketi en önemli aşamalarının birinden geçti, yeni ve çok daha yüksek bir aşamaya girdi.

Avrupa ve Amerika'daki on binlerce işçi Enternasyonal çevresinde, proleter enternasyonalizmi bayrağı altında toplandılar ve kendilerinin birleşmiş emek ordusunun savaşçıları olduklarının bilincine vardılar. İşçi sınıfı hareketi, toplumsal gelişmenin güçlü etkeni olarak enternasyonal sahnede ilk defa boy gösterdi. Marx'ın Enternasyonal'e yol göstermesinin bir sonucu olarak, Bilimsel Komünizmin yüce düşüncelerinin işçi kitlelerine iletilmesinde büyük bir ilerleyiş sağlandı. Marksizm - öncesi küçükburjuva sosyalizminin her çeşidi yenilgiye uğramıştı ve artık geri çekiliyordu. Almanya'da bir Marksist proleter partisi kurulmuş ve başka ülkelerde de ayrı ayrı partilerin kurulmasının önkoşulları yaratılmıştı.

Enternasyonal altında, işçi sınıfı çıkarları için savaşmada büyük bir tecrübe kazandı. Kuruluşu Enternasyonal'in faaliyetlerinin bütünü tarafından hazırlanmış olan Paris Komünü ve Marx'ın Komün'ün derslerini genelleştirmesi proleter hareketi bakımından gelecek dönemde olağanüstü önem taşıyordu. Marx'ın doğrudan etkisi ile Enternasyonal saflarında, o sıralar aralarında Doğu Avrupa'nın geri ülkeleri de olan dünyanın pek çok yerinde düşünceleri yayılan, parlak bir proleter devrimcileri, proleter örgütçüleri, yazarları ve propagandistleri grubu doğmuştu.

Marx'ın kılavuzluk ettiği Enternasyonal "sosyalizm uğruna proleter, enternasyonal mücadelenin temellerini attı."[36] Enternasyonal'in, uluslararası işçi sınıfı hareketine, komünist hareketlere, sermayenin zulmüne karşı toplumsal ilerleme ve komünizm için savaşan daha sonraki yiğit savaşçılar kuşağına yaptığı hizmetler unutulmayacaktır. "Enternasyonal unutulamaz, o işçilerin kurtuluş mücadelesi tarihindeki yerini sonsuzluğa kadar koruyacaktır."[37]

[34] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 22.
[35] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 163.
[36] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 29, s. 307.
[37] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 29, s. 240.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İŞÇİ SINIFI HAREKETİNİN TEORİSİNİN VE TAKTİKLERİNİN İLERİYE GÖTÜRÜLMESİ

Karl Marx aynı zamanda hem bilimde hem de toplum hayatında önderlik edebilen ender insanlardan biriydi; bu iki yan onda öylesine kaynaşmıştı ki, insan onu ancak hem bir bilim adamı hem de bir sosyalist savaşçı olarak ele alırsa anlayabilir.
Paul Lafargue

1871 Paris Komünü'nden sonraki dönem kapitalist ülkelerin ekonomik ve siyasal hayatlarındaki esaslı değişikliklerle belirleniyordu. On yıl öncesinin başlangıcındaki sınai patlama yerini en çok ABD ve Almanya'yı sarsan daha önce görülmemiş uzunluktaki bir ekonomik krize bıraktı. Sınai ve ticari krizler uzayan bir tarımsal krizle aynı zamana denk düşüyordu. Marx, bu krizin vahâmetini daha ilk belirtilerini gördüğü anda tahmin etmişti. 1873 Ocak'ında Kapital'in Birinci Cildinin İkinci Almanca baskısına şunları yazdı: "Henüz ilk aşamasında olmakla birlikte kriz bir kere daha yaklaşıyor; ve bu kriz hareket sahnesinin evrenselliği ve eyleminin yoğunluğu ile, yeni, kutsal Prusya-Alman İmparatorluğunun yerden bitme mantarlarının kafasında diyalektik davullarını çalacaktır."[1]

Çeşitli ülkelerin dünya ekonomisinde oynadıkları roller değişmeye başlamıştı. İngiltere ticari ve sınai tekelinin doruk noktasına ulaşmıştı. ABD ve Almanya'da çok daha hızlı gelişme işaretleri görülüyordu. Tekel öncesi kapitalizmin adım adım tekelci kapitalizme doğru gelişmekte olduğu gözle görülüyordu ve bu süreç yüzyılın sonuna doğru tamamlandı. Karteller 1870'lerde henüz "bir geçiş olgusu"[2] olmakla birlikte borsa sermayesi etkinlik kazanıyordu. 1870'ler siyasal bakımdan sonraki iki on yılda olduğu gibi nispeten durgundu ve kendini öyle geniş ölçekli devrim fırtınalarıyla göstermedi. Bu dönem, Lenin tarafından şöyle tanımlanmıştı: "Batı artık burjuva devrimleriyle işini bitirmişti. Doğu ise bunlara henüz erişememişti."[3] Avrupa'da karşı-devrimci burjuvazinin ve büyük toprak sahiplerinin iktidarlarında ya Fransa'da olduğu gibi tutucu bir burjuva cumhuriyeti şeklinde ya da 1871 Ocak'ında kurulan Alman İmparatorluğu gibi bir gerici monarşi şeklinde belirli bir oturmuşluk vardı. Marx, Almanya'daki İmparatorluk için şunları söylüyordu: "(Bu -ç.) parlamenter şekillerle süslenmiş, feodal bir karışımla harmanlanmış, burjuvaziden biraz etkilenmiş, bürokratik bir tarzda inşa edilmiş, polislerce korunan bir askeri despotluktan başka bir şey değildir."[4] 1870'lerin sonlarında Avrupa ülkeleri için de sadece Rusya'da bir devrimci durum oluşmaya başlamıştı, Balkanlarda da Türk idaresine karşı ulusal kurtuluş mücadelesi sürüyordu.

Marx'ın tahmin ettiği gibi Fransa-Prusya savaşının sonucu yeni uluslararası anlaşmazlıklara yol açtı. 1873, 1875 ve 1877 yıllarında Alman İmparatorluğunun ege-

[1] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 99.
[2] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 22, s. 202.
[3] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 18, s. 583.
[4] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 27.

men sınıflarının izledikleri şovenist saldırgan siyaset ve Fransız burjuvazisinin savaş yanlısı çevrelerinin intikamcı özlemleri yüzünden savaşlar çıkacak gibi oldu. Sömürgeci yayılma, başlıca alanlarından birisi Afrika kıtası olmak üzere gittikçe yoğunlaşıyordu.

Bu koşullar altında işçi sınıfı güçlerini toparlamak ve yeni devrimci savaşlara hazırlanmak göreviyle karşı karşıyaydı. Proleter partilerinin kurulması sorunu da bazı ülkelerin önünde daha çözülmemiş birer problem olarak duruyordu. Lenin şöyle yazmıştı: "Birinci Enternasyonal tarihsel rolünü oynamıştı; şimdi artık dünyanın bütün ülkelerindeki işçi hareketinde daha büyük bir gelişmenin olacağı, işçi hareketinin, *hareket alanının* genişlediği ve tek tek ulusal devletler içinde *kitlesel* sosyalist işçi partilerinin kurulduğu bir dönem geliyordu."[5]

Ancak, sosyalist partilerin oluşturulmaları işçi sınıfının siyasal faaliyetindeki geçici bir düşüş, gericiliğin güçlenmesi ve çökmüş olan fakat asla ortadan tamamen kalkmamış bulunan sekter akımların faaliyetleri yüzünden yavaşlamıştı. Reformist ideolojinin etkileri özellikle İngiltere ve ABD'de hâlâ hissediliyordu. Marksizmin genişliğine yayılmasının olumsuz yanları da vardı: Marksist düşünceler çoğu zaman oldukça yüzeysel bir şekilde benimseniyordu ve bu oportünist unsurlar arasında sallantılara yol açıyordu.

Ne var ki, işçi sınıfı hareketi durmaksızın yükseliyordu. Enternasyonal'in faaliyetleri sayesinde Marksizm bazı ülkelerde sağlam olarak tutunmuştu ve proleter partilerinin oluşumunda tayin edici bir etkisi oluyordu.

1870'lerin Ortaları

Enternasyonal'in yönetilmesindeki örgütsel işlerin baskısından kurtulmuş olan Marx, artık zamanının çoğunu bilimsel araştırmaya veriyordu. Yapması gereken ilk iş *Kapital*'in tamamlanmasıydı.

Marx her zamanki gibi büyük bir coşkuyla ve kendini vererek çalışıyordu. Hattâ çalışırken dinlenmiyordu bile: Yürüyüşlere çıktığı zaman ya yol arkadaşlarıyla düşüncelerini tartışıyor ya da çeşitli sorunları kafasında evirip çeviriyordu. Siyasal ve bilimsel sorunlar en çok Engels'le olan günlük buluşmalarında konuşulurdu. İki adam birlikte ya bir yürüyüşe çıkarlar ya da Marx'ın çalışma odasında konuşurlardı. Marx, odanın köşegenlerini adımlarken Engels de ona dik bir açı üzerinde yürürdü, tartışmaları sırasında. Konuşmaları kimi zaman, ikisinin de çoğunlukla önceden hazırlanmış oldukları, karşılıklı bilimsel bir tartışma biçimine dönüşürdü.

Marx'ın sağlığı aşırı çalışmanın yarattığı gerilim yüzünden yeniden bozulmuştu: 1873 baharında keskin baş ağrılarına ve uykusuzluk hastalığına tutuldu. Felç tehlikesi ile, onun gibi hayat dolu bir insan için en korkunç ihtimalle karşı karşıyaydı. Sorge'e daha sonraları şöyle yazmıştı: "Bir canavar olmak istemeyen bir kimse için *felç* gerçekten bir ölüm cezasından başka bir şey değildir."[6] Doktorları ona günde dört saatten fazla çalışmaması ve tatillerini mümkün olduğu kadar çok Londra dışında geçirmesi için kesin talimat verdiler. Engels, Marx'ın doktorların verdiği tali-

[5] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 21, s. 49.
[6] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 634.
[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 594.

matları yerine getirip getirmediğini denetleme görevini üzerine aldı ve onu bu "iş çemberi"[7]nden kurtarmayı üstlendi.

Ancak, Marx'ın 1873 güz sonlarında Harrogate'de ve 1874 baharında Ramsgate kıyısında kalması onun durumunda bir düzelme sağlamadı. Daha kötüsü 1874 yazında kronik karaciğer rahatsızlığı yeniden depreşti.

Doktorlarının önerisi üzerine Marx, 1874 Ağustos'u ortalarında Karlsbad'a (Karlovy Vary) gitti. Yanında kızı Eleanor (Tussy) olduğu halde 19 Ağustos'tan 21 Eylül'e kadar orada kaldı; kaplıcaya bu gidişinde ve sonraki gidişlerinde gereksiz yere üzerine dikkat çekmemek için Germania otelinde rantiye Charles Marx adıyla kaldı.

Karlsbad sularının faydası oldu ve genel durumu kaplıcalara -1875'de 15 Ağustos'tan 11 Eylül'e, 1876'da da 15 Ağustos'tan 15 Eylül'e kadar- (gene Eleanor ile birlikte) yaptığı iki yolculuktan sonra düzeldi.

Geri dönerken kendisini o kadar iyi hissediyordu ki yol üzerinde Dresden, Leipzig, Berlin ve Hamburg'da konaklayarak, 1874 Eylül ayı içinde aralarında Wilhelm Liebknecht, August Geib, Theodor Yorck ve yayımcı Otto Meissner de bulunan Alman Sosyaldemokrat önderlerinin çoğu ile görüştü. 1875 yılında Kugelmann'ın Prag'da yaşayan ve Prag'ın tarihine, devrimci geleneklerine hayran olan bir akrabası Max Oppenheim'in daveti üzerine "eski Hussite kenti"[8]ni ziyaret etti. 15 Eylül 1876'da Prag'da Oppenheim'i yeniden ziyaret etti. Eleanor'la birlikte Bingen ve Kreuznach'a gitti ve orada kızına kendisinin ve Jenny'nin 33 yıl önce evliliklerinin ilk birkaç ayını geçirdikleri yerleri gösterdi. Londra'ya dönmezden önce Liege'e giderek Enternasyonal'in Rus şubesinin eski önderi Utin'i gördü.

Karlsbad'da kalması tıbbi bakımdan yararlı olmakla birlikte Marx kaplıcadaki insanlarla birlikte olmaktan pek o kadar hoşnut olmamıştı. "Hamburg-Bremen-Hannover'in ellerinden kurtulunması mümkün olmayan, kadın ve erkeklerin cehaletinden"[9] çok tedirgin olmuştu. Karlsbad'da kaldığı iki seferde de sık sık buluştuğu Kugelmann da onu bir hayli şaşırtmıştı. Daha ilk karşılaştıkları anda Kugelmann, Marx'a artık siyaseti bırakıp kendisini tamamen bilime vermesini öğütleyerek canını sıkmıştı. Marx, Kugelmann'ın eşine ve kızına karşı takındığı yukarıdan tavra da içerlemişti. Bir gün artık dayanamadı ve ona kendisi hakkında ne düşündüğünü söyledi. Birbirlerinden ayrıldılar ve Marx, Karlsbad'dan ayrıldığı güne kadar da barışmadılar; ama bundan sonra da eski içten ilişkileri bir daha kurulamadı. Marx, dar görüşlülüğü ve bencilliği yüzünden eski dostunu hiçbir zaman bağışlamadı.

Bununla birlikte Marx, Karlsbad'da bazı ilginç kimselerle de tanıştı. Bunlar arasında geniş görüşlülüklerinden ve eğitilmiş olmalarından ötürü kalabalıktan ayrılan doktorlar, sanatçılar ve bilim adamları vardı. Marx, 1875 sonbaharında daha önce Londra'da tanışmış olduğu Rus etnograf, tarihçi ve avukat M. M. Kovalevski ile dost oldu. Birlikte kırlarda uzun yürüyüşlere çıkıyorlardı.

Marx, çok geçmeden Karlsbad'da yerel yöneticiler tarafından göz hapsine alındı. "Kızıl Doktor"un adı kendisinden nefret eden ve adını İtalya'daki anarşist *putcsch*larına kadar bütün devrimci olaylara karıştıran burjuva basının ve devlet görevlilerinin yüreğine çoktan beridir korku salmıştı. Alman Sosyaldemokratı Wilhelm Blos'a bir görgü tanığı, 1873 yılında Milano'ya Max Karl adında bir Alman

[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 646.
[9] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 117.

geldiği zaman polis yetkililerinin adamın isminin yabancı kayıtlarına Karl Max olarak geçmesinden ötürü kapıldıkları telaşı anlatmıştı. Adamın kaldığı evi polisler çevirmişler, içerideki herkes aranmış, hattâ polis yetkililerine, kendisinin ismini Karl Max olarak kaydettirmek için akla karayı seçmişti.

Marx, yirmi yıldan fazla bir zamandan beri Londra'da yaşıyordu; ama orada bile resmi çevrelerin düşmanlıklarıyla karşılaşıyordu. İngiliz vatandaşlığına geçmek için yaptığı başvuru geri çevrilmişti. 1874 Ağustos'unda Karlsbad'a yaptığı yolculuğun hemen öncesinde başvuru kağıdını İçişleri Bakanı Robert Lowe ile birlikte doldurdu; bu başvuru da Marx'ın "Prusya kralına karşı sadakatsizlik" gösterdiği gerekçesiyle reddedildi.

Marx'ın Hapsburg'ların yönettikleri topraklar üzerinde bundan daha da soğuk bir karşılama beklemesi doğaldı. İlkin kendisini kimse tanımadı; ama 30 Ağustos 1874'te yerel *Der Sprudel* gazetesi -Marx bu gazeteye boşboğaz diyordu- "Enternasyonal'in önderinin geldiği"ni bildirdi. Karlsbad'a ikinci defa geldiğinde polis yetkilileri bütünüyle uyarılmışlardı. 1 Eylül 1875'te Karlsbad bölge şefi Prag'daki üstlerine "Demokratik-Sosyal Partinin önemli önderlerinden biri"nin kaplıcaları ziyaret ettiğini bildirdi. Bohemya Valisi, İçişleri Bakanlığına Viyana'ya bununla ilgili bir rapor gönderdi. Ancak, Marx'ın davranışları onlara açıkça takip için herhangi bir gerekçe vermediği için "sürekli olarak gizli göz hapsinde" tutulması için emir vermek zorunda kaldılar.

Marx, 1877 Ağustos'unda eşi Jenny ve kızı Eleanor'la birlikte Rhein Prusya'sında daha az bilinen ve maden suları Karlsbad'ınkiler kadar etkili olmayan bir kaplıcaya Neuenahr'a tatil için gitti. Engels'e Karlsbad sularını hastalığı tehlikeli bir durum aldığı zaman kullanmak için yedekte tuttuğunu yazıyordu. "İnsan *corpus*una (gövdesine) karşı diplomatça davranmalı"[10] diye de ekliyordu; ama Marx, Karlsbad sularına bir kere daha gitme fırsatını hiçbir zaman bulamadı; çünkü Almanya'da ve daha sonra Avusturya - Macaristan'da polis Sosyaldemokratları toplamaya başladı ve Bismarck'ın çıkardığı Anti-Sosyalist Kanun Orta Avrupa'ya yolculuk yapmasını imkânsız hale getirdi.

Marx'ın sağlığını yıllardan beri kemiren hastalık, onun beynindeki enerjiyi, yorulmak bilmeyen araştırma ruhunu ve savaşçı dinamizmini üzerinden alamadı. 1870'lerin ikinci yarısında sağlığı biraz düzeldi ve kendini coşkuyla yeniden bilimsel araştırmalarının içine attı. O dönemde onunla karşılaşan herkes verdiği hükümlerdeki açıklık ve derinlik, bilimsel bilgilerinin ve ilgi alanının genişliği, enternasyonal durumu kavramakta gösterdiği dikkat çekici üstünlük ve çeşitli ülkelerdeki işlerin gidişatı hakkındaki bilgisi karşısında şaşkınlığa düşerdi. 1878 Aralık'ında onunla röportaj yapan bir *Chicago Tribune* muhabiri "Son yirmi yıl içinde *Amerika*'da olup bitenler *hakkındaki yakın ilgisi* karşısında adeta şaşkına dönmüştü."[11] Başka bir Amerikan gazetecisi olan sosyalist John Swinton 1880 yazında Marx'la Ramsgate'de bir konuşma yapmış ve izlenimlerini şöyle kaydetmişti: "Diyaloğu öylesine serbest, öylesine yaratıcı, öylesine öğretici, öylesine içtendi ki alaylı iğnelemeleri, mizahi pırıltılarıyla ve sporcu neşesiyle bana Sokrates'i hatırlattı. Avrupa'daki siyasal güçlerden ve halk hareketlerinden söz etti -Rusya'da görülen büyük canlanış, Alman zihninin yönelişleri, Fransa'daki eylem, İngiltere'deki eylemsizlik.

[10] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 59.
[11] *The Chicago Tribune*, Ocak, 1879, s. 7.

Rusya'dan umutla, Almanya'dan felsefi olarak, Fransa'dan neşeyle ve Liberallerin ve İngiliz parlamentosunun üzerinde zaman kaybettikleri 'atomistik reformlara' iğrentiyle değinerek- İngiltere'den acıyla söz ediyordu."[12]

Marx, hâlâ büyük bir edebiyat ve sanat aşığıydı. 41 Maitland Park'taki evine - 1875 Mart'ında yerleştiği son evi- giden bütün ziyaretçiler bize bunu anlatmaktadırlar. Eleanor'un arkadaşlarından biri olan Marian Comyn yazı masasının üzerinde birçok şairin ve nesir yazarının kitaplarının durduğunu söylüyordu. Bunların arasında Edward Bulwer Lytton'un da kitapları vardı. *Chicago Tribune*'ün muhabiri Marx'ın çalışma odasındaki raflarda çeşitli dillerdeki bilimsel eserlerin yanısıra Shakespeare'in, Dickens'in, Thackeray'ın, Moliére'in, Racine'in, Voltaire'in, Goethe'nin ve başkalarının eserlerini gördüğünü bildiriyordu. Aile sürekli olarak edebiyat konularını, Victoria devri yazarlarını, Bronte kardeşleri ve çeşitli ülkelerde çıkan en son romanları tartışırdı.

Marx, Karlsbad'da sık sık müzik gecelerine gider ve koro resitallerini çok beğenirdi. Ressam Otto Knille ile de sanat üzerine uzun konuşmalar yapardı.

Marx, Londra'dayken sık sık oyun seyretmeye giderdi. Özellikle Shakesperare'in oyunlarını seyrederdi. 1880 ve 1881 yıllarında evinde kendilerine şaka yollu Dogberyy Kulübü adını veren bir amatör grubun düzenledikleri Shakespeare'in oyunlarının okunması yapılırdı. Marx, satranç oynamaktan hâlâ zevk alıyordu.

Babalarının İzinde

Marx için artık büyümüş olan kızları yalnızca sevilen ve seven birer kız evlât değil, aynı zamanda birer silah arkadaşıydılar. 1860'ların sonlarında Jenny ve Laura 1870'lerde de Eleanor işçi sınıfı davasının aktif savaşçıları oldular. Marx, onları bilimsel çalışmalarının ve parti çalışmalarının içine şu ya da bu şekilde sokmuştu. Kızlarıyla gurur duymakta haklıydı ve onların seçtikleri yoldan hiçbir zaman sapmayacaklarından emindi.

Üç kız da genç yaşta aile bütçesine katkıda bulunmakta ısrar ettiler. Jenny, 1869 yılında özel dersler vermeye başladı. 18 yaşındaki Eleanor, 1873 yılında Brighton'da bir okula öğretmenlik yapmaya gitti; ama sağlık nedenleri yüzünden çalışmayı bırakmak zorunda kaldı.

Üçünün de geniş bir dünya görüşleri vardı. Çok okumuşlardı, birçok yabancı dili çok iyi biliyorlardı ve düşüncelerini yazı ile mükemmel bir şekilde ifade edebiliyorlardı. Toplumsal, bilimsel ve işçi sınıfı ve devrimci hareketin tarihinden ayrı olarak Jenny doğa bilimleriyle uğraşmaktan hoşlanıyor ve Darwin'in teorisini yakından biliyordu. Laura birinci sınıf bir çevirmendi ve sonraları *Komünist Parti Manifestosu*'nu ve başka birkaç Marksist eseri Fransızcaya, Beranger'in şarkılarını, Chamisso'nun, Eugene Pottier'in (Enternasyonal'in yazarı) şiirlerini ve bunun dışında daha birçok şair ve yazarın eserlerini İngilizceye çevirdi. Eleanor, İngiliz edebiyatını ve yabancı edebiyatı çok iyi okumuştu ve artistik yeteneğe de sahipti. Bu da onun Shakespeare eleştirileri yazmasını ve sahneye çıkmasını mümkün kıldı. Daha sonraki yıllarda da yazmaya ve tiyatro ile yakından ilgilenmeye devam etti; ama her şeyden önce işçi sınıfı hareketi geliyordu.

[12] J.S. Swinton, *İngiltere ve Fransa'da Kırk Gün. Notlar ve Görüşler*, New York, 1880, s. 42.

Üç kız da daha çocukluklarından beri kurtuluş hareketine karşı yürekten bir yakınlık duyarlardı. Jenny'nin en çok sevdiği kişi eski Roma'daki ünlü halk sözcüsü Gracchus'tu, Laura devrimci şair Shelley'i, Eleanor da Garibaldi'yi severlerdi. Yaşları büyüdükçe romantik devrimci kafa yapıları ezilenlerin kurtuluş hareketine maddi olarak katkıda bulunma isteği ile bilinçli bir şekilde gelişti. Üçü de enternasyonalist bir kafa yapısına sahiptiler ve hangi ülkede olursa olsun devrim haberlerini coşkuyla izlerlerdi. Jenny, 1863-1864 Polonya ayaklanmasının savaşçılarıyla dayanışma işareti olarak kendisine verilen bir isyancı haçını üstünde taşırdı. İngiliz hükümetinin Fenierleri idam etmesinden sonra onu yeşil bir kurdeleye -İrlanda ulusal kurtuluş hareketinin amblemi- astı.

Üç kızın da Enternasyonal'in önderleri ve Komün kahramanları arasında birçok dostları vardı. Rus devrimcilerinin çarlık otokrasisine karşı fedakârca mücadelelerini içtenlikle destekliyorlardı. Lopatin, Lavrov, Yelisaveta Dmitriyeva, Hartmann ve daha sonraları da Stepniak-Kravçinski ile de dost oldular.

Laura, 1868 yılında Paul Lafargue ile evlendi ve devrimci mücadelede onun gerçek yardımcısı oldu; görevi eşini nereye sürüklerse sürüklesin onun yanında kaldı. Enternasyonal'in Bordeaux şubesinin önderi olarak Paris Komünarlarına yardım ettiği gerekçesiyle kendisini arayana Thiers polislerinin elinden kurtulmak ve sığınacak bir yer bulmak için İspanya'ya giden Paul'ü küçük çocuğu ile birlikte izledi. Laura, Paul'un Enternasyonal'in düşüncelerini İspanya ve Portekiz'de yaymasına yardım etti ve Haager Kongresi'ne onunla birlikte katıldı.

Enternasyonal'in işlerine aktif olarak katılan Jenny de aynı şekilde devrimci sağlamlığını zorlu bir sınavdan geçirdi. 1871 yazında Eleanor ile birlikte Fransa'nın güneyindeki bir dinlenme, tedavi sayfiyesi olan Bagneres de Luchon'da tedavi görüyorlardı. Orada tutuklandı ve Yukarı Garonne Bölgesinin şefi Keratry tarafından zorla sorguya çekildi. Keratry, İspanya'ya kaçmış olan Paul Lafargue hakkında bazı bilgiler elde etmek istiyordu. Fakat yaptığı bütün hileler ve tehditler Jenny'nin soğukkanlılığı ve kendine olan hakimiyetiyle karşılaştı. Ve Keratry en sonunda öfke ile Marx ailesinin kadınlarının cesaretini övmek zorunda kaldı. Jenny, Londra'ya döner dönmez basında Thiers Cumhiriyetinin elebaşlarını gösterdi.

Marx ailesi, 1872 sonbaharında Haager Kongresinde sonra Paul ve Laura'nın da, Marx'ın evinden pek uzakta olmayan Hampstead'da yerleşmeleriyle Londra'da yeniden bir araya gelmiş oldular. 1872 Ekim'inde Jenny, Enternasyonal'in önde gelen önderlerinden Charles Longuet ile evlendi. Laura gibi Jenny de bir siyasi göçmenin eşi olarak güçlüklerle dolu bir hayat sürmek zorunda kaldı. Charles, Oxford'da sürekli bir iş bulmak için çabaladıysa da olmadı ve çok geçmeden Londra'ya dönmek zorunda kaldı. Ancak, 1874 yılı sonlarında Fransızca öğretmeni olarak sürekli bir görev alabildi. Hayatta, Lafargue'ların payına düşen de birçok güçlükten başka bir şey olmadı. Yoksulluğa karşı sürekli yokuş yukarı mücadele etmelerine rağmen Jenny ve Karl kızlarının kendilerinden yana olan insanlarla evlenmelerinden ötürü çok mutluydular. Jenny'in nişanlılığı sırasında annesi Liebknecht'e "genç çiftin görüşlerinin ve inançlarının aynı olması mutluluklarının garantisidir"[13] diye yazmıştı. Bu, özellikle Lafargue ailesi için doğru idi.

[13] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 703.

1880 Affı'ndan sonra Longuet Fransa'ya döndü, Lafargue de az sonra onu izledi. Bu arada Jenny ve Laura hasta olan anne ve babalarıyla ilgilenmek için geride kalmışlardı. Jenny, Charles'e *Juctice* gazetesinde yazdığı yazılar için gerekli malzemeyi gönderiyordu. Yazdığı mektuplar, Fransız işçi sınıfı hareketi içinde, Fransız İşçi Partisi'nin kurulması için verilen mücadeleye ve Partinin programına karşı çok büyük bir sorumluluk taşıdığını gösterir. Charles'i o kadar çok sevmesine rağmen onun bu hayati andaki yalpalamalarını kararlı bir şekilde kınadı ve ona Marksist programa muhalefet etmesi ve burjuva radikalleriyle temaslarının artması konusunda kendisiyle aynı düşüncede olmadığını içtenlikle söyledi. Laura, Fransa'ya döner dönmez İşçi Partisinin en aktif üyelerinden biri oldu.

İçlerinde en küçükleri olan Eleanor da genç yaştan itibaren sosyalist düşünceleri yaymaya başladı. 1874 yılında Fransız göçmenlerinin gazetesi *Rouge et Noir* onun Alman Sosyaldemokratların konuşmalarından yaptığı çevirileri yayımladı. İngiliz toplum hayatında ve İrlanda ulusal kurtuluş hareketinin desteklenmesinin örgütlenmesinde de aktif bir rol aldı. 1873 yılında Marx ailesi Darwinist doğa bilimleri doktoru Edward Aveling'le tanıştı. Eleanor, Edward'la 1884 yılında babasının ölmesinden sonra evlendi. İkisi de 1880'lerde İngiliz ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde önemli bir rol oynamaya başladılar.

Marx, kızlarının kimi zaman uğradıkları güçlüklerden ötürü derin bir üzüntü duyardı: 1874 Ağustos'unda Kugelmann'a şunları yazıyordu: "Ben bu bakımdan ötekilerden daha az serinkanlıyım ve ailedeki üzüntüler beni her zaman çok sarsıyor."[14] Marx için en acı darbelerden birisi Lafargue'ların üç küçük çocuklarının ve Jenny'nin ilk çocuğunun ölmesi oldu. 14 Ağustos 1874'te Jenny'ye şunu yazmıştı: "Onu ne zaman düşünsem yüreğim kan ağlıyor, böylesine tatlı, böylesine cana yakın bu küçük adamı nasıl unutabilirim; ama yavrucuğum umarım ki, babanın hatırı için cesareti elden bırakmıyorsundur."[15]

Marx torunlarını, kızları gibi seviyordu. Jenny'nin dört oğlu -Jean (1876), Henri (1878), Edgar (1879), Marcel (1881)- ve kızı -Jenny (1882)-daha oldu.Marx'a çocuklarla oynaşmak onların oyunlarına katılmak büyük bir zevk verirdi. Marx'ın o zaman en çok sevdiği küçüklerden birisi olan Edgar Longuet daha sonraları şunları anımsıyordu: "Çocuklarla, ağırbaşlılığından herhangi bir şey kaybedeceğini aklına getirmeksizin sanki kendisi de bir çocukmuş gibi oynardı."[16] Büyükbabaları torunlarına karşı daima eşit davranırdı.

Marx'ın en büyük kızına yazdığı bir mektupta "bir büyükbabaya lâyık bir şekilde görevlerini yerine getirmek" sözüyle kasdettiği şey çocukları eğlendirmek onlara güzel hediyeler vermek vb. şeylerden çok daha fazla bir anlam taşıyordu. Marx, büyükbaba olmanın her şeyden önce onların gelişmelerine ve eğitimlerine ilgi göstermeyi gerektirdiğine inanıyordu. Bu yüzden de okumaya ve çocuklara daha çok küçük yaşlarından itibaren edebi klasikler hakkında bir düşünce verilmesini çok önemli buluyordu. Marx, ailede içtenlik, karşılıklı saygı ve dostluk olmasına çalışırdı. Kendisi de çocukların en ele avuca sığmayanı için bile tartışmasız bir otoriteydi.

[14] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 637.
[15] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 640.
[16] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 264.

Marx'ın bu dönemdeki teorik faaliyeti esas olarak Kapital ile ilgiliydi; ama zaman zaman büyüyen işçi sınıfı hareketinin ihtiyaçları ve anti-Marksist akımlara karşı ideolojik mücadele onu devrimci teorinin öteki yanlarıyla ilgilenmeye ve Bilimsel Komünizmin teorik ve taktik önermelerini geliştirip somutlaştırmaya zorladı. Bundan dolayı İtalyan basınında anarşistlere karşı girişilen polemiklere aktif olarak katıldı ve anarşist metodların ve görüşlerinin eleştirisel bir incelemesini yaptı.

Marx, 1872 Ocak'ında İtalyan *Almanacco Republicano* yıllığına "Siyasi Sorunlara Kayıtsızlık" başlıklı bir makale yolladı. Almanağın yayınlanması gecikti ve 1873 yılının sonuna kadar çıkamadı. Yayın, Marx'ın makalesi ile birlikte Engels'in de "Otorite Üzerine" başlıklı bir makalesini içeriyordu.

Marx'ın makalesi, anarşistlerin işçi sınıfının siyasal faaliyetten ve demokratik harekete katılmaktan, bağımsız bir siyasal partinin kurulmasından uzak tutulması öğretisinin verdiği zararı gösteriyordu. İşçilerin çıkarına olan tek şey olduğu iddia edilen "toplumsal tasfiye" hakkında sahte-devrimci sözlerin arkasına gizlenerek bu öğretinin kendi dediklerine uygun bir pratik içine sokulması kaçınılmaz olarak proletaryayı eylemsizleştirir, moralini bozar ve ücretli köleliğin sürmesini sağlardı. "Bu meşhur toplumsal tasfiyeyi bekleyen işçi sınıfı, bu yüzden besili bir koyun sürüsü gibi uslu durmalı, hükümeti sükûn içinde bırakmalı, polisten korkmalı, kanuna itaat etmeli ve hiç sızlanmadan kuru sıkı atılacak olan topun namlusuna doldurulmuş saman gibi savaşta öne sürülecek erleri sağlamalıdır."[17]

Marx'ın makalesindeki başlıca nokta, proleter devletinin toplumun sosyalist dönüşümü için gerekli bir araç olduğuydu. Anarşistler burjuva diktatörlüğünün yerine bir proleter diktatörlüğünün geçirilmesinin "müthiş bir suç ve bütün ilkelere karşı gelmek" olduğunu iddia ediyorlardı, Marx da onlarla giriştiği polemiklerinde proleter devletinin tarihsel bakımdan geçici olduğunu önemle belirterek açıkladı. Lenin şunu ileri sürüyordu: "Anarşizme karşı mücadelenin gerçek anlamının çarpıtılmaması için Marx, proletaryanın ihtiyacı olan devletin 'devrimci ve geçici devlet şekli' olduğunu özellikle çok açık olarak ifade ediyordu."[18]

Marx, sosyalist devrime hükmeden kanunlar hakkındaki görüşünü 1873 yılında Cenevre'de çıkan ve Bakunin'in takipçilerince anarşist hareketin incili olarak kutsanan Bakunin'in kitabı *Devlet ve Anarşi*'nin eleştirisel incelemesini yaparken sistemleştirdi ve derinleştirdi. Doğal olarak Marx, Enterasyonal'deki başlıca hasımlarından birinin bu kitabını görmezlikten gelemezdi. 1874 sonu ve 1875 başlarında yaptığı alıntıları ve kendi düşüncelerini içeren "Konspekt von Bakunin's Buch *Staatlickheit und Anarchie*"[19] başlığıyla kitabın bir özetini çıkardı, bu kitap ilk olarak 1929 yılında Sovyetler Birliği'nde yayımlandı. Bu kitapta Bakunin'in belli başlı tarih ve toplum görüşlerinin bir incelemesi ve proletaryanın devrimci teorisinin başlıca yanları hakkındaki kendi düşüncelerinin geliştirilmiş hali bulunuyordu.

Marx, Bakunin'in dünya görüşünün karakteristik özelliklerinin volu..tarizm,

[17] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 300.
[18] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 436.
[19] "Bakunin'in Kitabı *Devletçilik ve Anarşi Üzerine Düşünceler*."

devrim için objektif sosyo-ekonomik önkoşulların gerekliliğini görememek, *déclassé* (sınıf dışı) unsurlara yöneliş ve sosyalizme en hazır olduklarını iddia ettiği Doğu'nun "çiftçi ve çoban" halklarını uygarlığın yozlaştırdığı Batı Avrupa halklarının karşısına geçirmek olduğunu gösterdi. Marx şunu yazıyordu: "Onun toplumsal devriminin temeli ekonomik koşullar değil *iradedir*."[20]

Marx, anarşist önderin devletin ortadan kaldırılması hakkındaki gürültülü lâflarının arkasında ileri ve geri ülkelerin ekonomik ve kültürel standartlarındaki "seviye farkının giderilmesi" üzerine temellendirilmiş olan, pek ilkel geleceğin "anarşist toplum" ülküsünün yattığını gösterdi. Bu ülküler, Bakunin'in üretici güçlerin gelişmesinin oynadığı rolün, işçi sınıfının tarihsel görevinin, toplumsal değişmenin aracı olarak işçi sınıfının siyasal iktidarının ve proleter partisinin önemini biri yana attığını bütünüyle gösteriyordu. Marx, Bakunin'in "toplumsal devrim hakkında hiçbir şey bil(mediğini -ç.) bildiği tek şey(in -ç.) yalnızca siyasal sözler etmek"[21] olduğunu yazdı.

Marx, Bakunin'in görüşlerine proleter devletinin özü hakkındaki derin düşüncelerle karşılık verdi. İşçi sınıfı, iktidarı ele geçirdiği zaman sınıf düşmanlarının direncini ezmek ve toplumun eski örgütlenmesini yerle bir etmek ihtiyacıyla karşı karşıyadır. Eskisinin yerine "yeni bir toplumsal" örgütlenme geçirmek, işçi sınıfının önünde duran başlıca görevdir. Marx bu devleti kapitalizmden komünizme geçiş dönemindeki yeniden toplumsal inşanın başlıca aracı olarak objektif toplumsal süreçler üzerine aktif bir etki yapan ve onları hızlandıran başlıca güç olarak görüyordu.

Marx, proleter diktatörlüğünün tarih bakımından geçici karakterini ve devletin bu şekilde ortadan kaybolmasının toplumsal temeli sorununu önceki yazılarından çok daha açık olarak formüle ediyordu. "Öteki sınıflar, özellikle kapitalist sınıf varlığını henüz koruduğu sürece, proletarya ona karşı mücadele ettiği sürece (çünkü proletarya iktidara geldiği zaman düşmanları ve toplumun eski örgütlenmesi daha ortadan kalkmış değildir) proletarya *zecrî* ve bu yüzden de hükümete ait olan tedbirleri kullanmak zorundadır; eğer (proletarya -ç.) kendisi henüz bir sınıfsa ve eğer sınıf mücadelesinin ve sınıfların varlığının üzerlerinde temellendikleri ekonomik koşullar henüz ortadan kaybolmamışlarsa ve eğer bunların ortadan zorla kaldırılmaları ya da değiştirilmeleri gerekiyorsa, bunların değişim süreci zor'la hızlandırılacaktır."[22] Marx, derinliğine toplumsal değişimin devletin ortadan kaybolmasının ön koşullarını yaratacağını savundu ve "sınıf egemenliği ortadan kalktığı zaman kelimenin bugünkü siyasal anlamında bir devlet(in -ç.) olmayaca(ğına -ç.)"[23] işaret etti.

Marx, proletaryanın iktidarı ele geçirdiği zaman köylü sorunu üzerine benimseyeceği siyaset üzerine de bazı önemli sonuçlara vardı. Marx, işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakı yalnızca, köylü kitlelerini, onların çıkarları doğrultusunda etkili önlemler alacak olan proleter devletinin yanına çekmek ihtiyacından doğan bir şey olarak formüle etmiyordu. O, bunu, çalışan köylülüğü toplumun sosyalist dönüşümüne katmak ve özel köylü mülkiyetinden toplumsal mülkiyete, küçük ölçekli çiftçilikten büyük ölçekli kolektif çiftçiliğe geçişi gerçekleştirme metodları hakkındaki

[20] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 412.
[21] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 412.
[22] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 630.
[23] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 634.

çok yararlı düşüncelerle tamamlıyordu. Zorlayıcı, şiddete dayanan, süreci yapay olarak hızlandıran önlemlerin kabul edilemeyeceğini ve köylünün bunu kendisinin "ekonomik yollarla" gelmesinin sağlanmasının gerekliliğini önemle belirtti. "Onu, söz gelimi, miras hakkının ve mülkiyetinin ilgasını ilân ederek uzlaşmazlığa sokmak"[24] hoş görülemezdi.

Köylülük karşısındaki siyaset esnek olmalı ve her ülkedeki özgül toplumsal bileşimi, gelenekleri ve kır nüfusunun adetlerini göz önüne almalıdır. Kapitalist kiracılığın köylüyü toprağından ettiği ve toprağın gerçek işleyicisinin her bakımdan bir proleter haline geldiği yerlerde sosyalist mülkiyete geçiş çok daha çabuk sonuçlandırılabilir; ama küçük köylü işletmelerinin varlıklarını sürdürdükleri yerlerde bu sorun üzerinde acele etmek herşeyi berbat edebilir ve aslında toprağın daha büyük ölçüde parçalanmasını düşünen Bakuninistlerin teklif ettikleri önlemler kadar uygunsuz olur.

İşçi Sınıfı Hareketinin İdeolojik Önderliği

Enternasyonal faaliyetlerini durdurduktan sonra da Marx, sosyalistlerin öğretmeni ve önderi olarak kaldı. Herhangi bir resmi mevkileri olmaksızın Marx ve Engels, işçi sınıfı hareketinde önder rol oynadılar. İşçi sınıfı arasında ve sosyalist çevrelerde Marx'a karşı duyulan saygı, proletaryanın devrimci mücadelesinin çeşitli yanlarına bilimsel bir yaklaşımın gerekliliği kavrandıkça arttı. Önder işçiler reformist ideolojinin ürünü olan dar doktriner ve dar pratikçi görüşlerini bir yana bıraktıkça İtalyan sosyalisti Gnochhi-Vianni'nin Engels'e 29 Mart 1887'de yazdığı gibi "işçi sınıfı davasının bir dini dogma değil bilimsel bir teori"[25] olduğunu daha iyi anladılar. Bilimsel sosyalist dünya görüşünün kazandığı her yeni başarıdan sonra sosyalizme bilimsel temelini kazandıran insanın adının daha da büyük bir otorite kazanmasının nedeni budur. Bir Amerikan gazetecisinin Marx'a 1878 yılında söylediği gibi düşmanları bile onu "sosyalizmin başı"[26] olarak görüyorlardı.

"Marx teorik ve pratik başarılarıyla" diye yazıyordu Engels, "kendisine bütün dünyadaki işçi sınıfı hareketleri içindeki en iyi insanların güven besledikleri bir yer edinmiştir. Bu insanlar, *kritik dönüm noktalarında* öğütlerini almak için ona başvururlar ve görürler ki en iyisi onun öğütlediği şeydir... ve işte Marx'ın hareket için çok önemli olan alışılmadık etkinliği de buna dayanır."[27]

Marx, Londra'ya gelen sosyalistlerle sık sık buluşur ve konuşurdu. Bu dönemde kendisini ziyaret edenler arasında İspanyol Jose Mesa (1875 yazında), Danimarkalı sosyalist, Enternasyonal'in Danimarka şubelerini kuran Louis Pio (1876 sonbaharında) ve Rus devrimcisi Pyotr Lavrov da vardı. Marx çok sayıda insanla yazışırdı. Onun öğütlerine başvuranlar yalnızca proletarya hareketinin denenmiş ve sınanmış önderleri değil, devrimci mücadele yoluna daha yeni atılmış olan kişilerdi aynı zamanda.

Marx ve Engels'in düzenli olarak yazıştıkları kişiler arasında Alman Sosyalde-

[24] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 2, s. 411.
[25] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[26] *The Chicago Tribune*, 5 Ocak 1879.
[27] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 345.

mokratları Bebel, Liebknecht, Bracke, Hepner, Geib, Eichoff, Dietzgen ve Blos vardı. Marx, Fransız sosyalisti Jules Vernouillet'le de yazışırdı. 1877 yılında Fransız sosyalist gençliğin sözcüsü durumunda olan Gabrielle Deville ile yakın dostluk kurdu. Esas olarak Paris'te yaşayan Alman Sosyaldemokratı Hirsch, Marx ve kızı Eleanor ile canlı bir yazışma sürdürürdü. Marx, Becker'den, Enternasyonal'in İsviçre'deki üyelerinden biri olan Perret'ten, Belçika'daki Glaser de Willebrord'dan ve Danimarkalı Pio'dan mektuplar alırdı. 1875 yılında Londra'dan Viyana'ya, sonra da Budapeşte'ye taşınan Leo Frankel, Marx'a Avusturya-Macaristan'daki faaliyetleri hakkında bilgi gönderirdi. Marx'a, faaliyetleri hakkında bilgi gönderenler arasında Polonyalı ve Rus dostları Wröblewski, Lopatin ve İtalyan Bignami vardı. Rusya'daki durum hakkında Danielson'dan da ayrıntılı raporlar gelirdi.

Marx ve Engels'in, Sorge dışında Amerika'da aralarında Klings, Cuno, Bolte, İrlandalı Mac Donnel ve Amerika'ya yerleşmiş bulunan Eugene Dupont'da bulunan birçok muhabirleri vardı. İşçi sınıfı hareketi geliştikçe Marx ve Engels'e gittikçe daha çok insan mektup yazar oldu.

Marx, işçi sınıfı önderlerine Bilimsel Komünizm düşüncelerini yaymada her bakımdan yardımcı olmaya çalıştı ve *Kapital*'in, *Komünist Parti Manifestosu*'nun ve öteki eserlerinin yeni baskıları ve çevirileri ile ilgili sorunlarla sürekli olarak uğraşmak zorunda kaldı. Marx, ekonomi teorisinin halkın anlayacağı bir şekilde ortaya konulmasının ne kadar önemli olduğunu biliyordu; ama *Kapital*'in çevirmenlerine karşı olduğu gibi onu popülarize eden kişilere karşı da çok titizdi. *Kapital*'in Birinci Cildi'nin Alman Sosyaldemokratı Johann Most -daha sonra anarşist oldu- tarafından Emek ve Sermaye başlığı ile 1873 yılında Chemnitz'de bir broşür halinde yapılan popülarizasyonundan hiç tatmin olmamıştı. Elde bir başka basitleştirilmiş baskı da bulunmadığı için Liebknecht'in isteğine karşılık verdi ve broşürü ikinci basımı için gözden geçirmeye razı oldu. Temelden bir değişiklik gerekmiyordu; ama Marx, göze batan bütün aksaklıkları ortadan kaldırdı ve bazı eklemeler ve düzeltmeler yaptı. Broşür bu düzeltilmiş şekliyle 1876 yılında yayımlandı.

Marx, işçilerin devrimci geleneğin ruhu ile yetiştirilmelerinin ve proletaryanın geçmişteki mücadelelerine dayanmalarının çok önemli olduğuna inanıyordu ve özellikle Enternasyonal'in tarihinin gerçeğin ışığında ortaya konulmasını istiyordu. Enternasyonal hakkında burjuvaların, anarşistlerin ve reformistlerin yazdıkları karşısında sert bir eleştirici tutum takınır ve onların tarihi çarpıtmalarını şiddetle kınardı. Bu yüzden Proudhonist Fribourg'un yazdığı bu konudaki bir kitabın "tamamen güvenilmez"[28] olduğunu söyledi.

Kasıtlı çarpıtmalara karşı özellikle öfke duyardı. 1878 yılında liberal bir sendikacı ve Genel Konsey'in eski üyelerinden biri olan, Enternasyonal hakkında *The Nineteenth Century* gazetesinde çok kabaca taraf tutan bir makale yayımlamış olan George Howell'e karşı ilerici İngiliz basınında çok sert bir tekzip yayımladı. Howell'in attığı iftiralar bilgisizliğinden değil, gerçek devrimci proleter harekete karşı düşman olmasından ileri geliyordu. Marx, Enternasyonal'in devrimci kanadını gözden düşürme ve proletaryanın enternasyonal kaynaşmasının etkisiz olduğu düşüncesini ortaya atma girişimlerinin İngiliz burjuvazisi tarafından satın alınmış ve "artık erdeme karşı karınları tok ve ahlâken çözülmüş İngiliz parababaları için 'doğal'

[28] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 147.

olan düşünce şeklini ve düşünce biçimini taklit etmeye"[29] alışmış "emek önderlerinin" dünya görüşlerine uygun düştüğünü işaret ediyordu.

Marx, Enternasyonal'in kesin bir tarihini yazabilecek birisini bulabileceğini umuyordu; kendisinin buna hiç zamanı yoktu ve böyle bir çalışma için önemli bir kaynak olan Enternasyonal belgelerini elinin altında bulundurmakta yarar görüyordu.

Marx, Paris Komünü'nün gerçeğe uygun bir tarihini yazmanın da en az bunun kadar önemi olduğuna inanıyordu. Komün üzerine eski Komünarlardan Prosper Olivier Lissagaray'ın yazdığı 1876 yılında Belçika'da yayımlanan bir kitabın oldukça öğretici olacağı düşüncesindeydi. Kitabın yazarı ilk ve daha sonraki baskılar üzerinde çalışırken Marx'ın bazı gözlemlerinden yararlanmıştı. Marx, Bracke ve öteki Sosyaldemokratlara "Partimiz ve bütün Alman kamu oyunun çıkarları için çok önemli olan bu eserin"[30] Almanca olarak yayımlanmasını hararetle tavsiye etti. Bir çevirmen bulunmasına yardımcı oldu ve 1878 Almanca baskısının çevirisini gözden geçirdi.

Marx, bu dönemde bütün ülkelerin işçilerini ve sosyalistlerini proleter enternasyonalizmi ruhu ile donatmaya gene büyük önem veriyordu. Enternasyonal'in çöktüğünden ve enternasyonal işçi sınıfı hareketinin dağıldığından söz eden burjuva reformist ideologların aksine işçilerin her ülkedeki ve uluslararası alandaki birliği ve dayanışması muazzam ölçüde güçlenirken Enternasyonal'in yalnızca özgül bir örgüt olarak işleyişine son verdiğini önemle belirtiyordu. Bu birlik ve dayanışma "düşünce alışverişi, karşılıklı yardımlaşma ve ortak özlemlerle birbirlerine bağlanan sürekli olarak aktif doğrudan ilişkide"[31] bulunan işçilerin kendi eserleriydi.

Marx, bütün ülkelerin sosyalistlerinin Enternasyonal'in ezilen halklarının özgürlük mücadelelerine karşılıksız ve tutarlı yardımlar yapma geleneğini benimseyip sürdürmeleri için çok çalıştı. 1863-1864 Polonya ayaklanmasının on ikinci yıldönümünü anmak için 23 Ocak 1875'te Londra'da yapılan uluslararası bir toplantıya katıldı. Konuşmacılar arasında Marx, Engels, Frankel, Lissagaray ve Lavrov vardı. Marx'ın konuşması Polonya halkına -"devrimin dünya vatandaşı neferine"- evlâtlarının enternasyonal kurtuluş hareketi içinde oynamakta oldukları önemli rol ve Paris Komünü'ne katılışları için derin saygılarını sunarken olağanüstü bir dikkatle dinleniyordu. İşçi sınıfı Polonya'nın kurtuluşunun yanında yer aldı, herşeyden önce ilke olarak baskıya karşıydı; çünkü böylesine bir baskı toplumsal gelişmeyi geciktiriyor ve emekçi halkın toplumsal boyunduruktan kurtulmasını yavaşlatıyordu. Polonya'nın kurtuluşu üç despota -Rusya, Prusya, Avusturya, Macaristan- bir darbe olacak ve bütün Avrupa'da toplumsal kurtuluş hareketini canlandıracaktı.

Marx, her ülkenin sosyalistlerinin birbirleriyle bağlar kurmalarının çok önemli olduğunu düşünürdü. Bununla birlikte yeni enternasyonal dernekler kurmak için yapılan çağrıları, bunları o zaman için yersiz ve gerçekleştirilmesi mümkün olmayan şeyler olarak gördüğü için gereksiz bulurdu. Yeni bir enternasyonal kurulması düşüncesinden, çeşitli manevralarla kendi enternasyonal örgütlerini kurtarmaya çalışan anarşistlerin bunu dalavereleri ile gözden düşüreceklerinden ve bir enternas-

[29] *"The Secular Chronicle and Record of Freethought Progress", C. X, No. 5, 4 Ağustos 1878,* s. 51.

[30] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 203.

[31] "The Secular Chronicle and Record of Freethought Progress", C. X, No. 5, 4 Ağustos 1878,

yonal örgüt kurulmasında inisiyatifi ellerine almaya çalışan reformistlerin de aynı amaca yöneleceklerinden ötürü korkuyordu. Bütün bunlar gerçekten böyle bir ihtiyaç ortaya çıktığında böylesine bir örgütün kurulmasını çok daha zorlaştıracaktı.

Bu yüzden Marx, 9-15 Eylül 1877 tarihleri arasında Ghent'te toplanan, aralarında Guilliame ve Kropotkin de bulunan anarşist önderlerin enternasyonalist sosyalist hareketi Bakuninist ilkelerle gemleme girişimleriyle karşılayan enternasyonal sosyalist kongresinin sonuçlarından tatmin olmuştu. Bu anarşistlerin direnmelerine rağmen kongre, işçilerin siyasal mücadeleye katılmaları ve proleter partileri kurmalarının gerekliliği hakkında bir karar kabul etti. Anarşistlerin, Belçika sosyalistleri gibi eski destekleyicileri bile onların yüzlerine bakmadılar. Marx'ın 27 Eylül 1877'de Sorge'a yazdığı gibi Ghent Kongresi'nin "en azından Guilliame ve Ortaklarının eski müttefikleri tarafından yüzüstü bırakılmaları gibi bir yararı oldu. Flaman işçilerini büyük Guilliame'ın suratına bir yumruk indirmekten zor alakoydular."[32]

İşçi sınıfı hareketinin gelecekte başarı kazanacağını bilmesine rağmen Marx, hareketi hiçbir zaman idealize etmedi; çeşitli ülkelerde karşılaştığı sorunların üzerini örtmeye de kalkışmadı. Proudhonistlerin ve Fransız işçilerinin daha hâlâ bir yana atmadıkları öteki hayallerinden ve henüz üstesinden gelmek zorunda oldukları teorik geriliklerinden acıyla söz ederdi. Marx, aynı zamanda Fransa'da işçi sendikalarının kurulmasını da olumlu bir gelişme olarak görüyordu. 4 Ağustos 1874'te Sorge'a yazdığı bir mektupta bu sendikaların henüz geniş ölçüde burjuva cumhuriyetçilerinin ve kooperativistlerin etkisi altında bulunduklarını ve işçi sınıfının önündeki görevlere çok dar bir açıdan bakmakla birlikte ortaya çıkışlarının Fransız proletaryasının örgütlenmesinin genişlediğine tanıklık ettiğini gösterdi. Sendikalist hareket Fransa'da bir kitlesel işçi partisi mücadelesi için bazı imkânlar açıyordu.

O zaman da Enternasyonal'in devrimci gelenekleri sosyalist çevrelerin ve sendikalardaki sol-kanat gruplarının desteğiyle sürdürülüyordu. İşçi sınıfı hareketinin en iyi unsurları arasında Marksizme doğru güçlü bir gidiş vardı.

Marx, anarşist unsurların işçi sınıfı hareketini İtalya, İspanya ve bazı bakımlardan da Belçika'da eylemsizlik içine soktuklarına işaret etti; ama bunun anarşist faaliyetlerin pratikteki verimsizliği karşısında, işçilerin, onların "süper sosyalizm"lerinden[33] hayal kırıklığına uğrayacak olmalarından ötürü geçici olduğuna inanıyordu. 1877 Mart'ında Engels'e yazdığı bir mektubunda Yukarı İtalyan Federasyonu'nun "Bakuninist İtalyan gruplarıyla gerçek bir federal bağ"[34] kurulmasını reddeden açıklaması karşısında duyduğu memnunluğu dile getirdi. İspanya ve Belçika'da da benzer süreçler gelişmekteydi.

Marx, İngiltere'deki işçi sınıfı hareketindeki belirli bir gerilemenin nedeninin, başlıca araçları sendika önderleri, parlamento seçimlerinde destek almak için burjuvazinin önünde diz çöken Liberal Partinin süprüntüleri ve kuyrukları olan reformizmin etkisinin artması olduğunu söylüyordu. Eğer sanayi işçileri bağımsız bir sınıf siyasetine yönelmek istiyorlarsa her şeyden önce "şimdiki önderlerinden kurtulmak"[35] zorundaydılar.

[32] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 295-296.

[33] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 635.

[34] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 34

[35] *Dr. Kugelmann'a Mektuplar*, Karl Marx, Moskova-Leningrad, 1934, s. 135.

Marx, ABD'deki işçi sınıfı hareketinin gelişmesini engelleyen şeyin işçi sınıfının değişik ve çok uluslu bileşimi, yerli ve göçmen işçiler arasındaki çatışma vb. objektif nedenlerden ayrı olarak işçilerin geniş bir kesiminin "profesyonel siyasetçiler"e bağlı olmaları olduğuna inanıyordu. Kitlelerin desteğini kazanmak için başlatılacak olan bir mücadeleyi engelleyen sekter unsurlar da işçi örgütleri içinde güçlüydüler. Bununla birlikte derinleşen sınıf uzlaşmazlıkları proleter hareketinin gelişmesini hızlandıran bir etkendi. 1877'nin büyük demiryolu grevi, sınıf mücadelesindeki bir parlayış, "İç Savaş'tan bu yana ortaya çıkmış olan sermaye oligarşisine karşı ilk patlamaydı". Marx, ABD'deki grev hareketindeki tırmanışın pekalâ "ciddi bir işçi sınıfı partisinin oluşturulması için ciddi bir başlangıç noktası"[36] olarak iş görebileceğini söyledi.

Avusturya-Macaristan'da Sosyaldemokratik İşçi Partisinin kurulması için 5-6 Nisan 1874'te toplanan Neudorfl kurucu kongresi Marx tarafından işçilerin büyük bir başarısı olarak görülüyordu ve Marx, Çek proletaryasının temsilcilerinin kongrede yer almalarından Slav işçilerinin "Alman işçileriyle birlikte hareket etmeye"[37] başlamalarının bir işareti olarak özel bir memnunluk duydu. Sosyaldemokratların önündeki en önemli görev olarak, egemen sınıfların siyasetlerini ulusal sürtüşmeler üzerinde oynamak temeli üzerine oturttukları Habsburg İmparatorluğunun çeşitli bölgelerindeki işçi sınıfının enternasyonal kaynaşmasının daha ileriye götürülmesi olarak görüyordu.

Marx, işçi sınıfı hareketinin Almanya'daki gelişmesinden özel bir mutluluk duyuyordu. Eisenach partisi enternasyonal sosyalist hareketin en güçlü ve en örgütlü ulusal birimiydi. Fransa-Prusya Savaşı sırasında takındığı enternasyonalist tavır ve Paris Komünü'nü cesaretle savunması ona çeşitli ülkelerin işçileri arasında saygınlık kazandırdı ve bu parti hemen hemen genel olarak enternasyonal proletaryanın öncüsü sayılıyordu. Lenin "Alman işçi sınıfı"nın 1871'den sonra "ve hemen hemen yarım yüzyıl boyunca bütün dünya için sosyalist örgütlenme"nin "bir modeli"[38] olduğuna işaret ediyordu.

Alman Sosyaldemokratlarının Öğretmeni

Marx ve Engels, Alman Sosyaldemokrasisinin enternasyonal rolüne birinci dereceden önem verirken önderlerinden yüksek nitelikler istediler, onların devrimci çizgiyi izleyip izlemediklerini yakından gözlediler ve hiçbir sapmaya göz yummadılar. Alman Sosyaldemokrasisini ideolojik bakımdan olgunlaşmış bir kitle partisi haline getirmek için çok çalıştılar. Marx, partiye, Bismarck rejimine, polis terörizmine ve militarizme karşı verdiği mücadelede her türlü desteği sağladı. Eisennach partisinin üyelerinin içinde çalışmak zorunda oldukları koşulları ve sürekli olarak çarptırıldıkları cezaları Marx hiç aklından çıkartmazdı. 1872 Mart'ında partinin önderleri Liebknecht, Bebel ve Hepner, Leipzig Mahkemesi tarafından ikişer yıl hapis cezasına çarptırıldılar; ancak polis tarafından yapılan zulüm sadece Sosyaldemok-

[36] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 59.

[37] K. Marx ve F. Engels, *Amerikalılara Mektuplar*, 1848-1895, *Seçmeler*, N.Y. International Publishers, 1953, s. 113.

[38] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 27, s. 484.

ratların kitleler arasında daha çok prestij kazanmalarına yol açtı. Marx şöyle yazmıştı: "Bismarck Almanya'da bizim için çalışıyor."[39]

Marx, Alman İşçi Partisi'nin örgütsel çalışmasını sendikalar içindeki faaliyetini ve parti yayınlarını başlatmak için gösterdiği çabaları överdi. 1874 yılında yapılan Reichstag seçimlerinde altı milletvekili çıkartarak parti büyük bir başarı kazandı. Seçilen milletvekilleri arasında Liebknecht ve Bebel de vardı. Londra'da, Eisenachçıların Reichstag kürsüsünün Bismarck'ın siyasetlerini sergilemek ve devrimci sosyalist düşünceleri yaymak için kullanmaları sıcak bir destek görürdü.

Marx, bu dönemde Engels'in Eisenach partisinin önderlerine verdiği önemli yardımdan çok memnundu. Engels'in *Volksstaat*'taki gazete yazıları, (Alman Proudhonisti Mülberger'e yöneltilmiş) *Konut Sorunu* başlıklı eseri, "Bakuninistler İş Başında" ve "Göçmen Edebiyatı" başlıklı seri yazıları, *Almanya'da Köylü Savaşı*'nın ikinci baskısına yazdığı önsöz ve daha başka eserleri ikisinin de ortak görüşlerini dile getiriyordu.

Bu dönemde Marx, parti basınında Engels'in yazdığı kadar sık yazı yazmadı; ama o da eski eserlerin yeni baskılarına bir önsöz ya da bir sonsöz yazarak Alman mücadele arkadaşlarının dikkatlerini parti için önem taşıyan sorunlara çekmek için bunlardan yararlandı. Bu yüzden Almanya'da hüküm süren polis tutuklamaları atmosferi içinde Ekim ve Kasım 1874'te *Volksstaat*'da ve daha sonra da 1875'te ayrı bir baskı olarak *Köln Komünistlerinin Mahkemesi Hakkında Açıklamalar*'ı yeniden yayımlamayı uygun buldu. Bunun için bir sonsöz de yazarak Köln Davası sırasında 1852 yılında Prusya'da olduğu gibi Bismarck Almanya'sında da siyasi polisin "sınırsız egemenliği"[40] olduğunu anlattı. Bismarck ve yardakçılarının "işçilerin partisini ortadan kaldırmaya" çabalamalarının gülünç olduğunu ve gericiler ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar sosyalist devrimin gerçekleşmesini önleyemeyeceklerini söyledi. "Toplum emek güneşi çevresinde döneceği güne kadar dengesini hiçbir zaman bulamayacaktır."[41]

Marx, Alman işçi sınıfı hareketinin başarılarından sevinç duyar ve bu sevince katılırken hareketin olumsuz yanlarına da gözlerini kapamıyordu. Eisenach programında hâlâ Lassallcılığın izleri vardı. Eisenach partisine giren Lassallecıların bir bölümü henüz Lassalle'ın kişiliğine ve düşüncelerine olan hayranlıklarını bir yana atmış değillerdi. Bütün Sosyaldemokrat önderler de Lassallecılığın işçilerin zihinlerinde bıraktığı izlere karşı mücadele edilmesinin ne kadar önemli olduğunu kavramış değillerdi. Bu, Marx ve Engels'in sorunu Liebknecht ve Bebel'in önüne getirmelerini zorunlu kıldı. Bebel, yazdığı karşılıkta "Lassalle mezhebinin bütün dalları ve kökleriyle birlikte yok edilmesinin"[42] gerekliliğini kabul etti ve aslında Marx'ın kendisinin Lassalle'ın eserlerinin bir eleştirisini yapmayı üstlenmesini teklif etti. Engels'e şunu yazmıştı: "Marx'ın ekonomi alanındaki bilimsel otoritesi öylesine tartışılmaz ki, böylesine bir eserin etkisi devasa olacaktır."[43]

Parti önderlerinin yetersiz teorik eğitimleri çoğu zaman onların sosyalist olduk-

[39] K. Marx ve F. Engels, *Amerikalılara Mektuplar*, 1848-1895, s. 113.
[40] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 570.
[41] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 18, s. 570.
[42] August Bebel, *Aus Meinem Leben* 2. Teil, Berlin, 1953, s. 258.
[43] August Bebel, *Aus Meinem Leben* 2. Teil, s. 258-259.

larını iddia eden çeşitli küçükburjuva yazarlarının karşı-devrimci ve kaba, bayağı doğasını görmelerini engelliyor ve zaman zaman parti basınına böylesine yazılar giriyordu. Marx, 4 Ağustos 1874'de Sorge'a şunu yazdı. "*Volksstaat*'ın zaman zaman yarı pişmiş filisten acayipliklerle dolu olduğuna dikkat etmişsindir. Bu pislik, öğretmenlerden, doktorlardan ve öğrencilerden gelmektedir. Engels, Liebknecht'i biraz hırpaladı, onun buna zaman zaman ihtiyacı oluyordu."[44]

Alman işçi sınıfı hareketi içindeki bölünmenin önüne geçme girişimleri dikkatleri partinin ideolojik ilkelerinin saflığının korunması sorunu üzerinde topladı. İşçi sınıfının ve vis-a-vis Junkerlerin gücü iki rakip örgütün varlığından ötürü azalıyordu: Sosyaldemokratik İşçi Partisi ve Lassallecı Genel Alman İşçileri Birliği. Aralarındaki Almanya'nın birleştirilmesi hakkındaki temel ayrılık 1871 yılında Alman Reich'ının kurulmasıyla pratik önemini kaybetmişti. Her iki örgütün saflarındaki üyeler arasında birleşmek için gittikçe artan bir istek vardı.

Marx ve Engels bu ayrılığın Alman işçi sınıfı hareketine verdiği zararın farkındaydılar; ama birçok vesileyle gerçek bir birliğin tutarlı bir ideolojik temel üzerinde sağlanabileceğini yani Bilimsel Komünizmin ilkelerinin benimsenmesiyle mümkün olabileceğini söylediler. Artık eskimiş olan Lassallecı dogmaların kınanmasının birliğin gerekli koşulu olduğuna inanıyorlardı. Bu çok zaman alacağı için Marx ve Engels, Almanya'daki mücadele arkadaşlarının örgütsel birlik sorunu üzerinde çok acele etmemelerini, eylem birliği için gerçek adımlar atmalarını öğütlediler. Eisenach partisiyle Lassallecıların ideolojik ve siyasal hazırlık olmaksızın birleşmelerinin Partideki oportünist unsurların güçlenmesine, ideolojik seviyenin düşmesine ve yarardan çok zarar getirmesine yol açacağından korkuyorlardı. Sosyaldemokratik İşçi Partisinin her bakımdan güçlendirilmesinin ve kitlelerle bağlarını genişletmesinin, bu Lassallecıları gerekli koşulları kabul etmeye zorlayacağından ötürü, birliğe giden ana yol olduğunu savunuyorlardı.

Alman Sosyaldemokrat önderleri başlangıçta bu öğütlere uydular. Partinin 1874 Temmuz'unda yapılan Coburg Kongresi esas olarak Liebknecht'in çabaları sayesinde ve hemen birleşme için yapılan çağrılara rağmen bir yanda Lassallecı örgütle pratikte işbirliği yapmayı öte yanda da Parti Program ve Tüzüğüyle Lassallecı dogmaların rasgele bir karışımından oluşacak olan her türlü temel üzerindeki birlikten kaçınmayı sağlayan bir çizgi saptadı. Kongre, bu çizgiyi şöyle formüle ediyordu: "Birlik ama birleşme değil".

Ne var ki Liebknecht bu çizgiyi koruyamadı, Lassallecılarla yaptığı görüşmeler sırasında bunun sağlayacağı avantajların her türlü uzlaşmaya bedel olacağına karar vererek ne pahasına olursa olsun birleşme aramaya başladı. 1875 Şubat'ında Liebknecht, Bernstein ve öteki önderler Lassallecılarla programın ana maddeleri üzerinde uzlaşmaya karar verdiler. Birleşme programı taslağı 7 Mart 1875'te parti basınında yayımlanmıştı. Marx ve Engels, bunu okudukları zaman Eisenachlıların parti için vahim sonuçlar doğuracak bir hata içine düştüklerini anladılar. Taslak oportünist akıma teslim olmaktan, zaten kendi içinde mükemmellikten uzak olan Eisenach programına kıyasla bir adım geri atmaktan başka bir anlam taşımıyordu. Programın nihai, bir bakıma gözden geçirilmiş versiyonunu tanımlayan Engels, daha sonraları bunun "1) Hiçbir bakımdan kabul edilmesine imkân olmayan Lassallecı şiarlardan

[44] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 636.

ve sloganlardan... 2) Halk Partisi anlayışı içinde ve Halk Partisi üslubunda formüle edilmiş bir dizi talepten ve 3) Çoğu *Manifesto*'dan ödünç alınmış, ama yakından bakıldığı zaman adi saçmalıklardan başka bir şey olmadığı görülen sahte-komünist önermeler"den[45] oluşan eklektik bir derleme olduğunu yazıyordu.

Marx ve Engels, Eisenach önderlerini yanlışlarından döndürmeye uğraştılar. Bebel'e 18-28 Mart 1878'de yazdığı bir mektupta Engels, Program taslağını eleştirdi. Özellikle "demir ücret kanunu" ve "üretici birliklerine devlet yardımı" hakkındaki Lassallecı dogmaların programa sokulmasını, bayağı devlet görüşünü, işçi sınıfı partisinin enternasyonal yükümlülüklerinin bir yana bırakılmasını eleştirdi. Liebknecht ve öteki parti önderlerinin işçi sınıfı hareketinin temel çıkarlarını birleşme aşkına feda etmelerini kınadı. Yanlış koşullar üzerinde birleşmenin sağlam olamayacağını ve gerçek bir parti birliğini sağlayamayacağını uyararak hatırlattı. Bu, kaçınılmaz olarak çelişmeye ve dağılmaya yol açacak ve Partiyi çürütenlerin işine yarayacaktı.

Program taslağı üzerine parti üyeleri arasında da önemli bir hoşnutsuzluk vardı. Bracke yazdığı mektuplarda bunun bir tartışma temeli olarak bile uygun olmadığını, çünkü gelişmenin karşısına çıktığını söylüyordu. 10 Mayıs 1875'te Marx'a şunları yazdı: "Bu pislikten kurtulmanın tek yolu onu tamamen terketmek olacak."[46] Bebel, Lassallcılarla görüşmelerin yapıldığı sıra hapisteydi ve ancak 1 Nisan 1875'te serbest bırakıldı. O da program taslağından memnun olmadı ama ne o, ne de Bracke Parti önderlerinin çoğunluğuna karşı duracak kadar kararlı değillerdi.

Marx, Mayıs başlarında program taslağı üzerindeki eleştirileri ile meşgul oldu. Bunlar tamamlandıkları zaman 5 Mayıs 1875 tarihli bir mektupla birlikte Geib, Auer, Bebel ve Liebknecht'e aktarması için Almanya'ya Bracke'ye gönderildi. Bu eleştiriler daha sonraları *Gotha Programının Eleştirisi* olarak tanındı. Marx'ın mektubu işçi sınıfı hareketi içindeki bölünmeyi yenmek için ne yapmak gerektiğine dair önemli düşünceleri içeriyordu. Birlik, diye yazıyordu Marx, işçi sınıfının çıkarınadır ama birlik ilkeler üzerinde tavizler verilerek sağlanamaz. "Gerçek hayatın ileriye doğru atılmış her adımı bir düzine programdan daha önemlidir. Bu yüzden eğer Eisenach Programının *ilerisine* geçmek mümkün değil idiyse -ki o zaman koşullar buna el vermiyordu- o zaman ortak düşmana karşı eylem üzerinde anlaşmaya varılabilirdi; ama (bunun oldukça uzun sürecek bir ortak eylemle hazırlanmasına kadar ertelemek varken) bir ilkeler programı çizilerek bütün dünyanın gözleri önüne Parti hareketinin seviyesinin ne olduğunu gösterecek nirengiler konmaktadır."[47]

Marx, mektubunda ideolojik sorunlar üzerinde taviz vermenin hoşgörülmesinin mümkün olmadığı hakkındaki temel düşünceyi ortaya atıyordu; ama taktik anlaşmaların ve hattâ geçici siyasal uzlaşmaların tavsiye edilebilir olduklarını da ekliyordu. "Marx ilkelerin formülasyonunda eklektisizmi *şiddetle kınar*" diyerek vurguluyordu Lenin. "Marx, o zamanki parti önderlerine, (eğer birleşmeniz gerekiyorsa) [hareketin pratik ihtiyaçlarını tatmin etmek için] anlaşmalara giriniz; ama ilkeler üzerine pazarlık yapmayınız, teorik 'tavizler' vermeyiniz."[48] diye yazmıştı.

[45] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 155-156.

[46] Karl Marx, Friedrich Engels, *Briefwechsel mit Wilhelm Bracke* (1869-1880) Berlin, 1963, s. 72.

[47] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 297.

[48] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 5, s. 369.

Marx ve Engels'in yaptıkları uyarmalar, Almanya Birleşik Sosyalist İşçi Partisi'nin kuruluşunu ilân eden ve 22 Mayıs 1875'ten 27 Mayıs 1875'e kadar Gotha'da toplanan birleşme kongresini düzenleyenler üzerinde gereken etkiyi yapmadı. Marx ve Engels'in program taslağı üzerinde yaptıkları yalnızca tali eleştiriler göz önüne alındı ve program herhangi bir özlü düzeltme yapılmaksızın onayladı. En önemli ek -işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakterinin tanınması ve bu bakımdan Alman Partisi'nin üzerine düşen görevler- ancak maddelerden birinin içine sokulmuştu. Bir bütün olarak Gotha Programı proletarya hareketinin bilimsel programından taktiklerinden sapmaya işaretti. Marx ve Engels, ilk önce açıkça bu belgeyle bir ilgilerinin bulunmadığını ilân etmeyi düşündüler; ama daha sonra bunun hem dostları ve hem de düşmanları tarafından yanlış bir şekilde anlaşılacağını göz önüne alarak böyle yapmamaya karar verdiler. Bracke'ye 11 Ekim 1875'te yazdığı bir mektupta Engels şunları söylüyordu: "İşçiler, burjuvalar ve küçükburjuvalar burada, bu programın içinde olması gereken, ama olmayan şeyi sanki orada varmış gibi okuyorlardı... Bu bizim, program hakkında birşey söylememizi imkânsızlaştırdı."[49] Marx ve Engels, böyle davranırlarken işçi sınıfı içindeki bölünmenin giderilmiş olmasını da göz önüne alıyorlardı.

Alman Sosyaldemokrat önderleri, *Gotha Programının Eleştirisi*'nin önemini anlayamadılar ve Engels'in inisiyatifiyle ve onun çabaları sayesinde eleştiri 1891'de ancak program yeniden gözden geçirilirken yayımlanabildi.

Gotha Programının Eleştirisi

Bu, Bilimsel Komünizmin en önemli program belgelerinden biridir. Marx, burada bir kere daha dikkate değer bilimsel tahmin gücünü ve gelecekteki toplumsal gelişmenin yalnızca genel çizgisini değil, bu gelişmenin üzerinde ilerleyeceği birçok somut yolları görme yeteneğini de sergiliyordu. Marx, burada ütopik sosyalizmin derin bir incelemesini yaptıktan sonra kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci, proleter devletinin rolü ve evrimi ve komünist toplumun iki aşaması hakkındaki kendi düşüncelerini formüle eder.

Marx'ın bu eserinin tam olarak ne anlama geldiği daha sonraları işçi sınıfı bir sosyalist devrimin arifesindeyken ve karşısında toplumun sosyalist dönüşümünü pratik sorunları bulunduğu sırada açığa çıktı. 1917 güzünde Ekim sosyalist devriminin hemen arifesinde Lenin şunları yazıyordu: "Bu dikkat çekici eserin polemiksel kısmı, Lassallecılığın eleştirisini içeren kısmı, eğer böyle denebilirse onun olumlu yanının yani komünizmin gelişmesiyle devletin ortadan kalkması arasındaki bağlantının üzerini örtmüştür."[50]

Marx, Gotha Programındaki yanlışlıkların genel bir eleştirisini bir bakıma küçükburjuva sosyalist teorilerine karşı giriştiği polemikleri bir araya getirerek yaptı. Daha çok onların ortak metodolojik sakatlıklarını ortaya çıkardı: Toplumsal üretimin hayati rolünü anlayamamak ve geleceğin toplumunu maddi değerlerin üretimi üzerine tasarlamak. Marx şunları yazıyordu: "Bayağı sosyalizm burjuva ekonomistlerinden (ve demokrasinin bir kesimi de ondan) dağıtımın üretim biçiminden ayrı

[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 156.
[50] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 457.

olarak ele alınmasını ve incelenmesini ve bu nedenle de sosyalizmin bütün olarak dağıtım işi üzerinde dönüyormuş gibi gösterilmesini ödünç almışlardı."[51]

Marx, Lassallecılığın bir küçükburjuva oportünist akımı olarak kapsamlı bir tanımını yaptı. Lassalle'e karşı giriştiği saldırıda genel olarak bu dogmaların ideolojik kaynağı olduğu Alman Sosyaldemokrasisindeki oportünist akımları hedef almıştı.

Marx, Lassalle'ın o meşhur "demir ücret kanunun" tezinin kabul edilemez ve gerici olduğunu gösterdi. Bu kanun, işçilerin çalışma koşullarında bir düzelme sağlamanın tamamen imkânsız olduğunu iddia ediyordu ve bu kapitalizmin toplumsal uzlaşmazlıklarını "ölümsüz nüfus kanunları" ile açıklamak için yapılmış kaba bir girişimden başka birşey değildir. Lassalle da Malthus gibi nüfus artışının kaçınılmaz olarak ücretlerin seviyesini düşürdüğünde ısrar ediyordu. Bu ise işçilerin kapitalizmde sömürülmelerinin özünü gizliyor, proletaryayı silahlarından tecrit ediyor ve onlara kapitalist baskıya karşı örgütlü direnç göstermenin sendikalar kurup grevler ilân etmenin boş olduğu gibisinden yanlış düşünceler aşılıyordu. Marx, programdaki kocaman yanlışlıklardan birinin de sosyalizme erişmenin barışçı bir yolu olarak sunulan Lassallecıların mevcut devletten üreticilerin kooperatif topluluklarına yardım etmesi talebi olduğunu söylüyordu.

Marx, Lassallecıların bütün öteki sınıfların işçi sınıfına oranla "*tek bir gerici kitle*" oluşturdukları iddiasını şiddetle kınadı. Bu işçi sınıfı ile köylülük arasındaki ittifakı reddeden bir düşünceydi. Marx'ın görüşüne göre bu da programın büyük toprak sahiplerine karşı hiçbir şey söylememesiyle sonuçlanıyordu; çünkü bu, Lassel-le'ın baştan sona kadar yanlış olan işçi sınıfı, Junkerler ve Prusya monarşisinin burjuvaziye karşı ittifak etmeleri düşüncesi ile aynı doğrultudaydı. Marx, izlerini program taslağına da bırakan dar Lassallecı milliyetçiliği işçi sınıfı hareketinin enternasyonal karakteri hakkında tek bir şey söylemediği ve özellikle zararlı olduğu için mahkûm etti. Bu yanlışlık, programın son metninde ancak kısmen düzeltilebilmişti.

Ama Marx'ın gözünde Programın en büyük hatası, proleter enternasyonalizminin ilkelerinin göz ardı edilmesiydi. Proletaryanın kendisinin bir sınıf olarak ilk önce kendi vatanında örgütlenmesinin gerekliliğinin benimsenmesinin ve "(proletaryanın -ç.) kendi vatanının mücadelesinin birinci alanı" olmasının proletaryanın kurtuluşunun temel koşullarının: Enternasyonal proleter dayanışmanın ve her ülkenin işçi sınıflarının birliğinin ve kaynaşmasının ihmal edilmesini hiçbir bakımdan geçerli gösteremezdi."[52]

Marx, başlıca eleştirisini Programın işçi sınıfının kurtuluşunun sağlanma yolları sorununa ve devletin rolünü çarpıtmasına yöneltti. Birbirine düşman sınıflara bölünmüş bir toplumda halkın devleti ve devletin sınıflar üstü doğası kavramı düşüncesini şiddetle reddetti. Programın "devletin özgür temeli" hakkındaki bayağı demokratik ütopik ifadeleri ve yumuşak siyasal talepleri -bu bir demokratik cumhuriyet talebini bile içermiyordu- Alman İmparatorluğunun ya da herhangi bir modern burjuva devletinin gerçekten özgür ve halkçı bir devlet haline getirilebileceği ve demokratik hattâ sosyalist bir değişimin aracı olarak kullanılabileceğine dair hayaller yaratıyordu. Marx, bu çok bayağı ve bilim dışı devlet görüşünün kaynakları hakkında çok açık bir görüşe sahipti. Gotha Programının "her yanından Lassallecı

[51] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 20.
[52] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 21.

mezhebin devlete olan kölece inancıyla ya da en az bunun kadar kötü olan mucizelere olan demokratik inançla ya da daha doğrusu, her ikisi de sosyalizmden eşit ölçüde uzak olana, mucizeye inanmanın bu iki şekli arasındaki bir uzlaşma ile içten içe çürütülmüş"[53] olduğunu yazıyordu.

Marx, burjuva devletinin doğası gereği proletaryaya düşman olduğunu gösterdi ve bir işçi sınıfı devletinin kurulması ihtiyacını bir kere daha bu devletin kapitalizmden sınıf uzlaşmazlıklarından kurtulmuş yeni bir toplumsal sisteme doğru ilerlemesi için gerçekleştirmesi gereken toplumsal dönüşümlerle bağlayarak proleter devleti üzerine teorik önermeleri geliştirdi. Bunun da dışında proletarya bu muazzam dönüşüm işinin devlet önderliğini yapmak zorundadır, çünkü geçiş döneminin devleti *"proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz."*[54]

Lenin, Marx'ın bu tezinin devlet ve sosyalist devrim hakkındaki devrimci öğretisinin bütününün özeti olduğunu söylüyordu.[55] Bu düşünce üzerine kendi görüşlerini ileri süren Lenin, proleter diktatörlüğünün direnen sömürücü sınıflar üzerinde zor kullanılmasına indirgenemeyeceğini, proleter diktatörlüğünün herşeyden önce sömürücüleri olmayan bir toplumun temellerini atmak için birbirinden farklı ekonomik ve örgütsel faaliyetler içinde eski toplumun duraganlığını, adetlerini ve ahlâkını adım adım yenerek ve küçükburjuva kitlesini ve işçi sınıfının kendisini sosyalist bir ruhla yeniden eğitmekten oluştuğunu özellikle belirterek açıklıyordu. "Marx'ın proletarya diktatörlüğü döneminin bütününden kapitalizmden sosyalizme geçiş süreci olarak söz etmesinin nedeni budur."[56]

Marx'ın geleceğin sosyalist toplumuna ilişkin öğretisini formüle etmesi devrimci teoriye yapılmış olan olağanüstü önemli bir katkıdır; çünkü Marx burada daha önce varmış olduğu bilimsel sonuçları genelleştiriyor ve gelişme teorisini "kapitalizmin yaklaşan çöküşüne ve *geleceğin* komünizminin *gelecekteki* gelişmesi"ne[57] uygularken bu sonuçları yeni sonuçlarla tamamlıyordu. Lenin, Marx'ın komünizmin özünü ve sosyo-ekonomik ilkelerini tanımlayışındaki kesinlikle bilimsel yaklaşıma işaret ediyordu. "Marx'ta bir ütopya yapmaya teşebbüs edişin bir tek izi, bilinemeyecek olan bir şeyi tahmin etmek için boş şeylerle uğraşmaya en ufak bir girişim bile yoktur. Marx, komünizm sorununu bir doğa bilimcisinin, söz gelimi yeni bir biyolojik türün gelişmesini, onun şu ve bu yoldan ortaya çıktığını ve şu ve bu belirli bir doğrultuda gelişmekte olduğunu bilerek ele almaktadır."[58]

Marx'ın, komünizm -üretim araç ve gereçlerinin toplumsal mülkiyeti temeli üzerine kurulu çok ileri bir gelişme düzeyindeki toplumsal sistem sorunları üzerindeki görüşünün çok önemli bir yanı da bunun ortaya çıkması ve büyümesi belirli objektif kanunların egemenliği altında bulunan gelişen bir toplumsal şekillenme olarak görmesidir. Marx'ın söylediği her şey komünizmin bir anda olmayacağını, karamamelerle getirilemeyeceğini gösterir. Komünist toplum, belli koşulların ve hayli uzun bir

53 Marx ve Engels. *Seçme Eserler*, C. 3, s. 28.
54 Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 26.
55 V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 28, s. 233.
56 V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 29, s. 388.
57 V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 458.
58 V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 458.

zamanı gerektiren derinlemesine bir devrimci değişimin sonucudur. Komünist toplumun kendisinin de iki evreden geçmesi gerekir: "Genellikle sosyalizm denilen ama Marx'ın kendisi tarafından komünizmin ilk evresi olarak adlandırılan"[59] bir toplumsal düzenin kurulduğu alt evre ve kelimenin gerçek anlamında komünizm, üst evre. Kapitalizmden komünizmin ilk evresine ve bunun ardından ikinci, daha yüksek evreye geçiş kerte kerte, üretim ve üretim ilişkilerini, maddi zenginliğin dağıtılmasını ve insanın siyaset, düşünüş ve ahlâk alanını da kucaklayan büyük bir dönüşüm sürecinden oluşur; ancak Marx, burjuva toplumundan komünizmin alt evresine geçiş sırasında gerçekleştirilecek değişikliklerle üst evresine geçiş sırasında yapılacaklar arasına bir ayırım çizgisi çekiyordu. Birinci durumda toplum "kapitalist toplumdan *çıkan* ve bu nedenle her bakımdan dölyatağından çıktığı eski toplumun doğum izlerini taşıyan bir toplumdur."[60] Daha sonraki aşamada komünist toplum "kendi temelleri üzerinde"[61] yukarı evresine doğru ilerler. Bu yüzden görev nihai olarak kapitalizmin "doğum izlerini" silmeyi ve hayatın her alanına komünist ilkeleri uygulamayı mümkün kılacak olan maddi üretimde ve kültürdeki büyümeyi sağlamak için bu temelleri her bakımdan geliştirmektir.

Marx, komünist toplumun iki evresi arasındaki ayırdedici özellikleri gösterdi. Birinci evrede üretim araçlarının özel mülkiyetini ve sömürüyü ortadan kaldıracak ama toplumun bütün üyeleri aynı maddi standartlara erişemeyeceklerdir. Çalışanların ihtiyaçlarının karşılanmasında ve maddi zenginliğin bunlar arasında dağıtılmasında ilke, herkese çalışmasına göre olacaktır; ama insanlar doğal yetenekleri ve çalışma kapasiteleri ve bu bakımdan birbirlerinden farklı olduklarından ve öteki farklılıklar da (aile durumu vb.) varlıklarını henüz koruyacaklarından ötürü toplumsal olarak gerekli emeği verdikten sonra buna denk düşen ürünü elde etmede "eşit hak" sahibi olmak, bu koşullarda gerçek bir eşitlik sağlamayacaktır. Dağıtımdaki bu kısa vadeli eşitsizlik -Marx bunu "burjuva hukukunun dar ufku" olarak adlandırıyordu- ancak maddi ve manevi değerlerde bir fazla yaratan ve yeni ve mükemmel bir dağıtım sistemine doğru gidilmesini mümkün kılan üretici güçlerdeki güçlü bir gelişme ile ortadan kaldırılabilirdi.

Marx, Lassallecılar da dahil bütün küçükburjuva sosyalistlerinin sosyalist toplumda toplumun her üyesinin "emeğinin tam karşılığı"nı, "emeğinin bütün ürünü"nü alacağı hakkındaki bayağı görüşlerini çürüttü. Marx bu Lassallecı önermenin Gotha Programına sokulmasının büyük bir hata olduğunu söyledi ve komünizm altında bile toplam toplumsal üretimin bireylerin tüketimine gidemeyeceğini gösterdi. İlkin ve herşeyden önce bütün bu üretim süreci içinde kullanılmış olan üretim araçlarını karşılamak için fonlar sağlanmalı ve genişletilmiş yeniden üretim temin edilmelidir. Bunun yanında doğal felaketler olduğunda kullanılmak üzere sigorta vb. için bir yedek fonun bulunması gerekir; ama üretimin tüketime ayrılan bu bölümü bile bireyler arasında ancak idari işlerin masraflarının çalışamayacak durumda olanlara ayrılan payın ve nihayet toplumun bütün üyelerinin toplumsal ihtiyaçlarının (eğitim, kamu sağlığı vb.) karşılanması için gereken fonların neler olduğuna karar verildikten sonradır ki bireyler arasında dağıtılabilir. Ancak yeni toplumun ge-

[59] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 25, s. 465.
[60] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 17.
[61] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 17.

lişmesiyle birlikte idari işler için ayrılan pay azalırken bireysel tüketim için ayrılan pay durmaksızın artacaktır.

Marx, insanların maddi hayat koşullarında, çalışma koşullarında ve düşünüşlerinde komünist toplumun üst evresinde köklü değişiklikler olacağını öngörüyordu. Çalışma esas olarak insanın ihtiyacı ve yaratıcı zevkin kaynağı olacaktır. Gelişen üretici güçler ve evrensel bolluk toplumun üyelerinin çeşitli maddi ve manevi ihtiyaçlarının tam olarak tatmin edilmesini mümkün kılacaktır. Bu Marx'ın, komünist toplumu çilecilik ilkeleri, genel kısıtlamalar ve bireylerin ve onların ihtiyaçlarının bir seviyeye getirilmesi temeli üzerine kurulu olarak görmediğini aşikâr hale getirmektedir. Komünizmde insanlar daha uzun ömürlü olacaklar ve ebediyen maddi endişelerden kurtulacaklardır. Toplumun her üyesi, her bakımdan gelişme fırsatı bulacaktır.

"Komünist toplumun üst evresinde bireyin işbölümüne kölece bağlı olması ve bununla birlikte zihinsel ve fiziksel çalışma arasındaki zıtlaşma da ortadan kalktıktan sonra; çalışma yalnızca bir yaşama aracı olmaktan çıkıp hayattaki ilk ihtiyaç haline geldikten sonra; üretici güçler de bireyin her bakımdan gelişmesi ile birlikte geliştikten, ortaklaşa zenginliğin bütün kaynakları daha da bereketle fışkırmaya başladıktan sonra -işte ancak o zaman- burjuva hukukunun dar ufukları bütünüyle parçalanabilir ve toplum, bayraklarının üzerine şunları yazabilir: Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre!"[62]

Marx, proleter devletinin komünist topluma geçişte geçireceği evrimi de ele aldı. O proleter diktatörlüğünü, ne kadar uzun süreceği kapitalist toplumun komünist bir topluma devrimci dönüşmesi için gereken zamana bağlı olan geçiş döneminin devlet şekli olarak görüyordu. Marx, daha sonraki dönemde devletin ne olacağı sorunuyla en genel bakımlardan ilgilendi. "Gelecekteki komünist toplumun devlet sistemi" hakkında yazan Marx, komünist sistemin kurulmasıyla devletin "dönüşümler"e uğrayacağını, ama "bugünkü devletin fonksiyonlarına" benzeyen bazı toplumsal fonksiyonlarının kalacağını ekliyordu.[63]

Bu ifadeler, devletin geleceğin komünist toplumu içinde ortadan kalkmasının Marx tarafından yeni toplumsal sistemin zaferinin ertesi günü bütün devlet şekillerinin ortadan kaldırılması olarak görülmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Marx, bu soruna bilimsel bir yaklaşım yapılmasının üzerinde özellikle duruyordu; ama kendi elinin altında buna cevap verebileceği kadar veri bulunmamaktaydı. O zaman bile Marx, bu aşamada sürecin toplumun ihtiyaçlarına ve değişen toplumsal koşullara uygun olarak eski devlet sisteminin kerte kerte yeni toplum yönetimi şekillerine dönüşmesi olacağının farkındaydı.

Marx'ın geleceğin komünist toplumu ve bu toplumun iki evresi hakkındaki parlak bilimsel tahmini, Bilimsel Komünizm teorisinin gelişimine yapılmış olan paha biçilmez bir katkıydı.

[62] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 19.

[63] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 26.

Gotha Programında Lassallecılara verilen kabul edilmesi imkânsız teorik tavizler, Almanya Sosyalist İşçi Partisi içinde proleter olmayan küçükburjuva ideolojisiyle bir uzlaşma atmosferi yarattı. Sorge'a 1877 Ekim'inde yazdığı bir mektubunda Marx şu tesbiti yapıyordu: "Lassallecılarla uzlaşma öteki kaypak unsurlarla da uzlaşmaya yol açtı."[64] Parti üyelerinin bir kesimi arasında ve özellikle de devlet memurları, bürolarda çalışanlar, yazarlar, öğrenciler ve öteki burjuva aydınları arasında çeşitli küçükburjuva ütopyalarına ve o günün modası burjuva felsefe ve ekonomi teorilerine karşı artan bir merak, bunları Marksizmle eklektik olarak birleştirme ve zaman zaman da bunları tamamen Marksizmin yerine geçirme hevesleri vardı. Bütün bunlar Marx ve Engels için birer endişe kaynağı oluyordu.

Bu ideolojik sapıtmalardan birisi de Partinin eğitim görmüş üst kesiminin önemli bir bölümü arasında bayağı bir Alman düşünür ve ekonomisti olan Eugene Dühring tarafından savunulan düşüncelerin benimsenmesiydi. Berlin Üniversitesi'nin doçentlerinden biri olan Eugene Dühring verdiği konferanslarda ve 1869'dan beri kitap piyasasına oluk gibi akan kitaplarında yeni bir "evrensel bilim"in mimarı olduğunu iddia ediyordu. Kendi görüşlerinin insan bilgisinin doruğu olduğunun reklamını yapıyor, bütün önceki felsefenin, ekonomi politiğin ve sosyalist öğretilerin geçersizliklerini böbürlenerek ilân ediyordu. Marksizme yaptığı saldırılar ise özellikle bilgi yoksunu ve rezilceydi. Yazarına bazı yanlışlıklar atfetmeye kalkıştığı *Kapital*'in Birinci Cildi üzerindeki eleştirisi henüz yumuşak bir tondaydı, ama daha sonraki yazıları -*Ekonomi Politiğin ve Sosyalizmin Eleştirisel Tarihi* (1871), *Siyasi ve Toplumsal Ekonomi Dersi* (1873, ikinci baskısı 1876'da yapıldı), *Kesin Bir Bilimsel Dünya Görüşü Olarak Felsefe Dersi ve Hayatın Kökeni* (1875)- Marksist öğretinin bütün bileşenlerine yapılan kaba saldırıları içeriyorlardı. Dühring, Marksizmin yerine ilkel mekanik materyalizmin, burjuva pozitivist sosyologların yarattıkları idealist ve evrimci toplum görüşlerinin ve küçükburjuva sosyalist düşüncelerinin eklektik bir karışımını ileri sürüyordu.

Bilimsel Komünizmin işçi sınıfı hareketi içinde oldukça derin kökler salmış olduğu bir dönemde toplumsal ütopyaları canlandırmak için yapılan bu girişim oldukça büyük bir gerilemeydi. Marx, bu Dühringvari şekli içindeki ütopik sosyalizmin "tepeden tırnağa ahmaklık, bayat ve gerici"[65] olduğunu yazdı. Bu sıralarda Dühring'in Alman Sosyaldemokratları arasındaki takipçileri Dühringciliği Alman işçi sınıfı hareketinin resmi öğretisi olarak ezberlemeye uğraşıyorlardı. Bernstein'in coşkudan kendinden geçmiş sözlerinin yanılttığı Bebel, *Volksstaat*'ta Dühring hakkında bazı övücü eleştirilerde bulundu. Liebknecht, Engels'e, Dühring'in kafası karışık bir düşünür de olsa "çok şerefli bir adam ve kararlı olarak bizim safımızda"[66] diye güvence veriyordu.

Ancak Marx ve Engels'in etkisi altında Parti önderleri çok geçmeden Dühringciliğin işçi sınıfının teorik ve ideolojik ilkelerine karşı bir tehlike oluşturan bir akım

[64] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 309.
[65] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 310.
[66] Wilhelm Liebknecht, *Briefweschel mit Karl Marx und Friedrich Engels*, The Haager, 1963, s. 190.

olarak geriletilmesinin gerekli olduğunu kavradılar. 1874 Ağustos'unda Blos, Engels'e şunları yazdı: "Dühring konusunda tamamen haklısın."[67] Liebknecht de Dühring'in düşüncelerinin parti içinde yayılmasının ciddi bir tehlike olduğunu kabul etti. Barcke ve Dietzgen de Marx ve Engels'e Dühring'in düşüncelerinin yazılı olarak eleştirilmesinin gerekliliği hakkında yazılar yazdılar.

Marx ve Engels, ilk başlarda bu sıradan küçükburjuva sosyalistiyle polemiğe girişmenin gerekli olmadığı düşüncesindeydiler; ama düşüncelerinin Alman Sosyaldemokratları arasında özellikle Lassallcılarla birleşilmesinden sonra geniş ölçüde yayılması onları Dühring karşısında yazılı bir tavır alma sorunu üzerinde bir kere daha düşünmeye zorladı. Parti içinde bu "evrensel sistemleştirici" ile teorik bir savaşa girişecek kadar yeterli teorik bilgiye sahip kimse yoktu. Bunun da ötesinde Liebknecht kimi zaman Engels'e Dühring'in düşüncelerini eleştiren makaleler göndererek kimi zaman da Dühring'in takipçilerinin baskısı altında *Volksstaat*'ta Dühring'in eserlerinden alıntılar yayımlayarak yalpalıyordu.

Bütün bunlar Engels'in Dühring'e karşı saldırıya geçmeye karar vermesine yol açtı. 3 Ocak 1877'den 7 Temmuz 1878'e kadar (1876 Ekim'inde çıkmaya başlamış olan) Almanya Sosyalist İşçi Partisi'nin organı *Vorwärts*'da uzun bir eleştirisel yazı dizisi yayımladı. Bu eserin bazı kısımları broşür halinde yayımlandı ve 1878 yılında *Herr Eugene Dühring'in Bilimdeki Devrimi, Felsefe, Ekonomi Politik, Sosyalizm* ya da kısaca *Anti-Dühring* başlığıyla bir kitap halinde çıktı.

Engels, keskin bir zekayla, gençlik heyecanıyla dolu ateşli polemiğiyle ve çok deneyimli bir ideoloji savaşçısının maharetiyle Dühring'in sahte-yeni düşüncelerinin garabetini ve sefaletini açığa çıkarıyordu. Bu bayağı görüşleri yazarın mutlak yanılmazlık iddialarıyla ve kendinden önceki bütün bilgilere karşı takındığı kendini beğenmiş nihilistçe tavrıyla gözle görülür bir çelişme içinde bulunduğunu gösterdi. Engels bu fırsattan Marksist teorinin üç bileşeninin içeriğini açıklamak için de yararlandı. Lenin *Anti Dühring*'in "felsefe, doğa ve toplum bilimleri alanındaki çok önemli sorunları çözümlediğini"[68] söylüyordu. Engels'in ansiklopedik eseri Marksist düşüncenin eriştiği başarıları halkın anlayacağı terimlerle ortaya koyuyor ve Engels'in Marksizmin gelişmesine, doğa bilimleri, tarih ve askerlik bilimi malzemesinin felsefi olarak genelleştirilmesine yaptığı katkıyı gösteriyordu.

Marx, bu önemli kitabın yayımlanması için elinden geleni yaptı. Kitabın yayımlanmasından önce 25 Mayıs 1876'da Engels'e şunu yazdı: "Benim görüşüm şu ki, biz bu sorunu 'bu bayların tam zıddına' ancak Dühring'i acımaksızın eleştirerek 'ele alabiliriz'."[69] Marx, Engels'in tasarılarını bütünüyle biliyordu ve ona mümkün olan her yoldan yardım etti. Bunun için Owen'in yazılarını yeniden okudu, eserlerinin bibliyografik listesini çıkarttı ve 8 Ağustos 1877'de Engels'e yazdığı bir mektupta bunların hangilerinin Dühring'in sosyalist düşüncenin tarihini çarpıtmasını eleştirmek için önem taşıdığını belirtti. Engels'e başka malzemeler bulması için de yardımcı oldu.

Marx, Dühring'in ekonomik teorilerin tarihi hakkındaki görüşünün eleştirisel bir çözümlemesini yaparak "Ekonomi Politik" başlığını taşıyan ikinci kısmın yazılma-

[67] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[68] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 25.
[69] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 14.

sına yardım etti. 1877 ortasında Engels ona, buna ilişkin malzemeyi gönderdi. Ağustos'ta Quesnay'in *Tableau Economique*'ini göndererek bunu tamamladı. Zaten bunlar II. Kısım'ın X. Bölümünün, "*Eleştirisel Tarih*'ten" başlığını taşıyan bölümü yazmakta kullanıldı. Bölümün ikinci kısmı eline geçtikten sonra Engels, arkadaşına şunu yazdı: "'Eleştirisel Tarih' üzerindeki çalışman için çok teşekkürler. Bu adamı bu alanda da tövbeden getirmek için gerekenden bile fazla bu."[76]

Marx'ın yazdığı bölüm, Dühring'in Bilimsel Komünizmin ve onun tarihi öncellerinin önemini asgariye indirmek için yaptığı girişimleri de boşa çıkartacak olan eserin plânıyla tam bir uygunluk içindeydi. Dühring'in aksine Marx klâsik ekonomi politik okulunun temsilcilerinin ekonomi düşüncesine yaptıkları katkıların, Petty ve Boisguillebert'ten başlayıp Ricardo'ya kadar bilimsel bir değerlendirilmesini yaptı. Marx, Dühring'in klâsikleri küçümserken, kendisinin, onların daha küçük çaptaki takipçilerinin, klâsiklerin düşüncelerini bayağılaştıranların eserlerinden hırsızlamalar yaptığını gösterdi. Bunların arasında Alman Libt ve Amerikalı Carey vardı. Marx, aynı zamanda burjuva ekonomi biliminin yetersizliğini de gösterdi. Dühring'in, Marksist ekonomi politiği, Marksizme tamamen yabancı küçükburjuva ve burjuva öğretileriyle özdeşleştirerek çarpıtma girişimlerini de açığa çıkardı.

Anti-Dühring'in yayınlanması Alman Sosyaldemokrasisinin ideolojik gelişmesini ve Marksizmin öteki ülkelerdeki yayılışını hızlandırdı. İşçi sınıfı okuyucularının proleter olmayan akımların etkilerinin üstesinden gelmelerine ve Marksist felsefenin, ekonomi politiğin ve bilimsel sosyalizmin ilkelerini öğrenmelerine yardım etti.

[76] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 37.

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

PROLETER PARTİLERİNİ OLUŞTURMA VE GÜÇLENDİRME MÜCADELESİ. MARX VE DEVRİMCİ RUSYA

Marx'ın bir bilim adamı, işçi sınıfının bir savunucusu olarak yaptığı şeylerin, ne dökme demirden anıtlara ne de ateşli söylevlere ihtiyacı vardır Marx'ın eylemlerini dile getiren şeyler bronz ya da granik anıtlar değil, yer yuvarlağının her yanında sayısız işçinin Marx'ın ölümsüz savaş çağrısını izleyerek oluşturdukları saflardır· "Bütün dünya işçileri, Birleşin!"

F. A. Sorge

Son Birkaç Yılın Teorik Araştırmaları

Hayatının son birkaç yılı içinde de Marx, bozulan sağlığına karşın gerçekten adamış bir bilim adamı olarak yaşadı. O kadar yaşlanmış olmasına karşın bilime karşı içinden gelen o gençlik dolu coşkuyu, kendisinin dediği gibi, notlarla ve satır altlarını çizerek doldurduğu, "kendi köleleri haline döndürdüğü" yeni kitaplara karşı içindeki o sönmez ateşi aynı şekilde korudu.

Marx'ın bilimsel ilgileri, bu dönemde de başlıca konusu *Kapital* olmak üzere gene çok geniş bir alana yayılmıştı. Bitirilmemiş kısımları üzerinde çalışırken kapitalizmin yeni ekonomik ve siyasal olgularını incelemeye toplumsal ve doğal bilimlerle ilgili alanlardaki en son gelişmeleri göz önüne almaya uğraştı. Gelişen işçi sınıfı hareketinin ihtiyaçları onu siyasal ve ideolojik sorunları da yakından izlemeye yöneltti.

Marx, *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Cildindeki teorik sorunların çoğu bakımından kendisini çoktan aydınlatmıştı; ama bir bilim adamı olarak doğruya olan bağlılığının sınırı yoktu. Engels, Marx'ın yazdığı elyazmalarını tek tek elden geçirdiğimizde "bunları yayınlatmadan önce, büyük ekonomik keşiflerini azami olgunluğa ulaştırmak için kendisine yönelttiği sıkı eleştiri"ye[1] tanık oluruz diye yazıyordu. Marx, sermayenin toplumsal yeniden üretimi hakkındaki tasarılarını bu dönemde geliştirdi ve derinleştirdi. Ticaret, maliye, bankacılık ve tarımsal ilişkiler hakkındaki en son eserleri titizlikle inceledi.

Kapital'in Birinci Cildindeki ekonomik sorunları çözümlerken Marx, klasik sanayi kapitalizminin ülkesi İngiltere üzerinde durmuştu, ama İkinci ve Üçüncü Ciltler üzerindeki çalışmalarında Rusya ve ABD'deki ekonomik gelişmeyle daha yakından ilgilenir oldu.

Marx'ın "Kitaplığındaki Rusça Kitaplar" başlıklı listesinde 1881'de topladığı hemen hemen 200 kitap vardır, ama bütün bunlar bile eserinde kullandığı kaynakların tümünü içermemektedir. Marx'a Rusça kitaplığı için kitap bulmasına yardım edenler arasında N. F. Danielson, P. L. Lavrov, N. I. Sieber, I. I. Kaufmann, N. A. Kablukov, Minna Gorbunova ve Vera Zasuliç vardı. İncelediği kaynaklar arasında Zemtsvo istatistiklerini ve 1861 sonrasında Rusya'da yayımlanan makalelerin koleksiyonlarını da içeren çeşitli belgesel ve istatistiki eserler bulunuyordu. Marx, Rus tarihçilerinin, bilim adamlarının genel tarih, ekonomi politik ve biyoloji üzeri-

[1] Karl Marx, *Kapital*, C. II, s. 2.

ne kitaplarını da okudu. Bunlar arasında en başta gelenler Rus devrimci demokratlarının bilimsel yazıları, gazete yazıları ve özellikle Çernişevski'nin yazılarıydı.

Marx, Rusya'daki tarımsal ilişkilere özel bir dikkat gösterdi; onun bu alandaki çalışmalarının yoğunluğu 40 formadan fazla tutan dört defterindeki alıntılardan ve *Vergi Komisyonu Kayıtları*'nın çeşitli ciltlerinden görülebilir. *Askeri İstatistik* dergisinden ve çeşitli özel yayınlardan da pekçok bilgi topladı. Böylelikle 1882 sonbaharında önde gelen bir Rus bilim adamı ve bir Narodnik yazarı olan A. N. Engelhardt'ın, üzerine çeşitli notlar düştüğü *Kırdan* adlı eserini okudu. Bu incelemelerinin teorik ekonomi sorunlarının formülasyonuyla ilgili olduğu Engelhardt'ın öteki yazılarını incelerken düşmüş olduğu şu nottan anlaşılabilir: "*Rusya'daki durum. Emek, burjuvazinin oluşumu, sermaye, rant* (sözgelimi Rusya'da)".[2] Daha sonraları Kapital'in Üçüncü Cildine yazdığı önsözde Engels şunları söylüyordu: "Rusya'daki tarımsal üreticilerin üzerindeki toprak sahipliği ve sömürü şekillerinin çeşitliliğinden ötürü bu ülke toprak rantıyla ilgili olarak oynadığı rolü oynayacaktı ama ne yazık ki Marx bu plânı uygulama imkânını bulamadı."[3]

Marx kendisine ABD'deki arkadaşları Sorge, Harney ve ötekilerin gönderdikleri Federal Devlet Ajansı'nın yayınladığı çeşitli istatistik kolleksiyonlarından ve belgelerden ve Amerikan, İngiliz dergilerindeki makalelerden de Amerikan ekonomisi ve toplum yapısı hakkındaki önemli miktarda malzeme topladı. Bunun sonucu olarak sanayiin hızlı gelişmesi, Batı'daki yerleşme, çiftliklerin durumları, çalışma koşulları, emek göçü vb. üzerine önemli ölçüde bilgi elde etti. Yaptığı alıntılarda büyük anonim şirketlerin oluşumlarına ve Vander Bilt, Gould ve Rockefeller gibi büyük mali ve sınai şeflerin yükselişlerine dikkati çekiyordu. 1878 sonlarında kamu topraklarının anonim şirketler tarafından sömürülmesi üzerine hazırladığı taslakta bir avuç mültimilyonerin servetlerini gayri menkuller üzerindeki spekülasyonlardan elde ettiklerini gösterdi. Bir örnek olarak Batı'daki binlerce küçük çiftlik üzerinde denetim kuran ve onların "efendisi ve kralı" olan "demiryolu baronu"[4] Jomes Joy'u gösterdi.

Marx, Batı Avrupa'daki ekonomik durumu, 1873 krizinin ve tarımsal krizin sonuçlarını da izliyordu. 1877 baharında tutucu bir burjuva ekonomisti olan Rudolph Meyer'in *Siyasî Dalaveracılar ve Almanya'daki Çürüme* başlıklı kitabından alıntılar yaparak son ekonomik gelişmeler hakkındaki görüşünü şöyle özetliyordu: "*Sınai üretim ve geniş ölçekli ticaret giderek bankalara ve büyük kapitalistlere bağlanmaktadır.*"[5] "Fransa'daki Toprak Mülkiyeti Üzerine Notlar ve Alıntılar"ında da Fransız köylüsünün geniş ölçüde mahvolmasını gösteriyordu.

Marx, ekonomi düşüncesindeki yeni gelişmelerle temasını korudu ve burjuva ekonomi politiğinin gittikçe genişleyen bir ölçüde ve durmaksızın artan, birbirlerinden farklı şekillerde bayağılaştırılmakta olduğu görüşünden daha da emin oldu. Bu, kitlelerin sosyalizme olan ilgilerinin farkına varan ve kapitalizmi savunuşlarını sosyalist renklere bezemeye çalışan burjuva ekonomistlerinin "Katheder-Sosyalist" yazılarında da yansıtılıyordu. Marx 1877 yılında bu akımın önde gelen sözcülerinden

[2] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[3] Karl Marx, *Kapital*, C. III, s. 7.

[4] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[5] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

biri olan Albelt Schaffle tarafından *Sosyalizmin Özünün Özü* başlıklı broşürde resmedilen geleceğin toplumunun, "iyi niyetli küçükburjuvanın ideal dünyası"[6] olduğunu söylüyordu.

1879 ortalarında 1880 Kasım'ı arasında Marx, bir Alman profesörü olan Adolph Wagner'in *Ekonomi Politik El Kitabı* üzerine ayrıntılı eleştiriler yazdı. Bu eseri bir örnek olarak ele alıp Katheder-Sosyalist akımın ve Wagner'in önceli olan burjuva Junker ekonomistlerden biri ve "devlet sosyalizmi"nin teorisyeni Karl Rodbertus-Jagetzow'un bütün sakatlıklarını açığa çıkardı. Marx, başka şeyler arasında, Wagner'in ve öteki "toplumsal-hukuksal" kavram savunucularının ulusal ekonominin başlıca sorunlarına vulgar idealist bir yaklaşım yaptıklarını ve ekonomik olguların çözümlenmesi yerine ekonomik olguların basit bir açıklanmasını geçirmeye çalıştıklarını ve bu olguları sanki hukuksal ve ahlâksal normların evrimini yansıtıyormuş gibi göstermeye uğraştıklarını özellikle belirtti. Böylelikle Wagner'in değişimin kökeni ve gelişmesi görüşüne atfen Marx şu alaycı eleştiriyi yaptı: "İşte bizim cehalet taraftarımız (*vir obscurus*) burada herşeyi başaşağı getirmektedir. Ona göre ilkin kanun geliyor, değişim de onu izliyordu."[7] Wagner ve "toplumsal-hukuksal kavram"ın diğer temsilcileri düz evrimci yaklaşımı benimsiyorlar, devrimlerin rolünü inkâr ediyorlar, mevcut kapitalist sistemi değişmez bir şeymiş gibi göstermeye çalışıyorlar ve toplumsal sorunların çözümlenmesini çeşitli yolsuzlukların giderilmesine, vergi sisteminde bir reform yapılmasına, işçiler için toplum sigortası getirilmesine vb. şeylere indirgiyorlardı.

Rodbertus gibi Wagner ve öteki Katheder-Sosyalistler de burjuva devletinin özel bir toplumsal görevi olduğunu savunuyorlardı. Marx, Wagner'in devlete olan hayranlığının, onun, Bismarck'ın bürokratik polis Reich'ını kölece övüp göklere çıkartmasına ve hattâ Junkerlerin toprak mülkiyetinin varlığını haklı göstermesine yol açtığını gördü. Marx, Wagner ve yandaşlarının "bir ayaklarının hâlâ o eski gübre yığınının içinde" olduğunu söyledi ve onlara, aşağılayarak mevcut devletin "serfleri" adını taktı.[8]

Marx, Wagner'in ekonomi politiğin başlıca kategorilerine kaba ve basit bir gözle baktığını gösterdi. "Alman profesörleri için geleneksel" olan bir anlayışla değer ve kullanım-değerini birbirine karıştırıyor ve kârı savunarak onun, değerin "bütünleyici" bir unsuru olduğunu ileri sürüyordu. Marx, Wagner gibi burjuvazinin savunucularının kendi ekonomi öğretisini "eleştirirlerken" bir yığın saçmalığın ve savunmadığı görüşleri kendisine yakıştırmak için kullandıkları namussuzca yöntemlerin de üzerinde durdu.

Marx'ın bu dönemde ekonomi politiği geliştirmek için yaptığı çalışma doğa bilimlerindeki incelemeleriyle de yakından ilgiliydi. Rant sorunlarını ele alırken tarımdaki en son ilerlemeleri iyice öğrenmeye kendini zorunlu hissetti. Bu da onu, kimya, tarımsal kimya, biyoloji ve öteki bilimlerin ilgili dallarına derinlemesine eğilmeye yöneltti. 1875 yılından Engelhardt'ın *Tarımın Kimyasal Kaynakları*'nın bir özetini çıkardı ve 1878 yılında James Johnson'un *Tarımsal Kimya ve Jeoloji Sorunları*'nı yeniden okudu. Jeoloji vemineroloji (İngiliz jeologları Joseph Jukes ve

[6] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 243.
[7] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 377.
[8] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 371.

Grant Allen'inkiler de dahil) bitki, insan ve hayvan fizyolojisi, (Mathias, Shcleiden, Johannes Ranke ve başkalarının eserleri) üzerine sayısız kitaptan alıntılar yaptı. Kimya ve biyolojiyi kaynaştırma yollarını bulmak için yapılan girişimlere karşı büyük ilgi duydu. Özellikle Alman bilim adamı Moritz Traube'nin hücre sentezi çalışmalarını ilgiyle izledi.

1880'lerin başlarında Marx, Fransız mühendisi Edouard Hospitalier'in elektriğin çeşitli alanlarında kullanımı üzerine 1881'de Paris'te yapılan bir uluslararası elektrik kongresinin sonuçları hakkındaki eserini okudu. 2 Kasım 1882'de Engels'e, Marcel Deprez adındaki Fransızın 1882 Münich Elektro-teknik sergisinde sergilediği uzun mesafe elektrik transmisyon hattı üzerindeki icadının açtığı dikkate değer gelişmeler üzerine bir mektup yazdı.

Marx, teknolojinin ve üretimin gelişmesini hızlandıran ve hayat koşullarını düzelten bilimsel buluşların insanlığın çıkarlarına doğrudan yararı olduğunu düşünürdü. Engels bu konuda şöyle yazıyordu: "Herhangi bir teorik bilimde pratikteki uygulamasının nasıl olacağının görülmesi henüz oldukça imkânsız olan yeni bir buluş karşısında ne kadar büyük bir zevk duyarsa duysun, bu buluşun sanayide ve genel olarak tarihsel gelişmede devrimci değişiklikler yapabilecek bir şey olması karşısında bundan çok daha farklı bir zevk alırdı."[9]

Yüksek metamatik, Marx'ın bu dönemdeki çalışmalarında özel bir yer tutuyordu. Matematiksel bilimlere olan ilgisi, kimi zaman karmaşık hesapları gerektiren ekonomik araştırmalarından kaynaklanıyordu. Marx'ın çeşitli zamanlarda özellikle 1858'den sonra derlediği hazırlık malzemelerini içeren defterlerinde matematik tarihi, ticari aritmetik, analitik geometri ve cebir alanlarındaki çalışmalarını yansıtan kayıtlar buluruz. Marx daha önceleri boş zamanlarını yüksek matematik de dahil olmak üzere matematik problemlerini çözmeye ayırma alışkanlığını edinmişti.

Matematik üzerindeki incelemelerine pratik nedenlerden ötürü kendisine yardımcı olması için başlamıştı, ama çok geçmeden bu bilgi dalında da bağımsız araştırmalara girişti. Bu büyük ölçüde Marx'ın çok önem verdiği felsefe ve diyalektik mantık ile matematik arasında birçok ilişki noktası bulunmasından ileri geliyordu. Matematiksel araştırmaları, Engels'in doğa bilimlerinin sağladığı verileri genelleştiren *Doğanın Diyalektiği* üzerindeki çalışmalarıyla aynı zamana denk düştü. Bundan dolayı 1880'lerin başlarındaki el yazmaları -"Türev Fonksiyon Kavramı Üzerine" ve "Differansiyel Üzerine"- "General için" ve "Fred için" denilerek işaretlenmişti.

Marx, matematik bilimleri üzerindeki klasik yazarları -Descartes, Leibniz, Newton, Euler ve Mac Lauirin- ve matematiksel çözümleme ve yüksek cebir üzerine pek çok üniversite kitabını inceledi. Bu malzeme temeli üzerinde, yukarıda adı geçen differansiyel kalkülüs üzerine iki el yazmasını birleştiren bir dizi eser ve bunlara yapılan bazı eklerle bazı ön çalışmalar, differansiyel kalkülüs tarihi üzerine bazı kaba taslaklar, Taylor ve Mac Laurin'in teorilerinin ve Lagrange'ın türev fonksiyonlar teorisinin çözümlemelerini içeren taslaklar vb. birçok şey ortaya çıkardı. Marx bu çeşitli taslakları kendi içinde tutarlı bir eser olarak birleştirmek istemiş olsa gerektir, ama matematiksel el yazmaları üzerinde son rötuşları yapmaya hiçbir zaman imkân bulamadı.

Marx, bu eserlerinde differansiyel kalkülüs ve elemanter cebirin temel kavram-

[9] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 163.

ları ve metodları arasındaki diyalektik bağlantıyı açığa çıkartmaya uğraştı. Matematik biliminin tarihini ele aldığı zaman Newton, Leibniz, Euler, D'Alambert ve Lagrange'ın differansiyel kalkülüsü ortaya çıkarıp geliştirmekteki rollerini açıkladı. Ancak bilimsel düşünüşteki daha yüksek gerçekten diyalektik olan aşamanın, üzerinde çalışılan olgunun özünü kavramaya yeterli bir görüş sağlayabileceğini önemle belirtti.

Engels, Marx'ın matematik üzerine ilk birkaç çalışmasını oldukça özgün buldu ve arkadaşını 18 Ağustos 1881 tarihinde yazdığı bir mektupta hararetle kutladı. Marx'ın ölümünden sonra Engels, onun matematiksel yazılarını yayımlamaya niyet etti, ama daha önemli olan bir yığın görev bunu yapmasını engelledi.

Marx'ın matematiksel elyazmaları gene de onun çok çeşitli bilimsel ilgilerine bir örnek oluşturur. Lafargue "onun beyni limanda alesta bekleyen, düşüncenin bütün alanlarına açılmaya hazır bir savaş gemisi gibiydi"[10] derken haklıydı. Marx'ın bir yığın kitaplıkla dolu çalışma odası, paha biçilmez değer taşıyan katkılarda bulunduğu insan bilgilerinin denizi içinde rota çizdiği bir kaptan köşkünü andırıyordu.

Dünya Tarihi Alanındaki İncelemeler

Marx'ın dünya tarihi alanındaki incelemeleri bilimsel araştırmaları arasında en önde gelenlerden biridir ve onun bu alandaki ilgileri de çok geniş bir yayılma gösterir.

Tarihsel araştırmaları kimi zaman *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltleri üzerindeki çalışmalarıyla iç içe girmiştir; bu da onun, kelimenin geniş anlamı ile bir ekonomik politik teorisi formüle etme ve bunun yanında da kapitalizm öncesi şekillenmelerinin ekonomik düzenini ortaya çıkartma niyetini yansıtmaktadır. Marx için önemli olan şey, bir bütün olarak tarihsel materyalist süreç görüşünü derinleştirmek ve geliştirmek amacıyla tarih bilimindeki en son gelişmeleri kavramaktı.

Tarımsal ilişkileri ve rantın oluşumunu ele alırken Marx, toprak mülkiyetinin çeşitli halklar arasındaki kökeninin ve gelişmesinin kapsamlı bir araştırmasını yaptı. Bu da onu 1870'lerde, özel mülkiyet öncesi bir şekillenme olarak komünal toprak mülkiyetinin incelenmesinde yeni bir aşamaya getirdi. Daha önceleri Doğu ülkeleri hakkında topladığı veriler köy komünü gibi kapalı toplumsal organizmaların istisnai bir esnekliğe ve dayanıklılığa sahip olduklarını göstermişti. Bazı antik halklar arasında bu şekillenme, üretim ilişkileri sistemi içinde temel birimdi. Marx, bu üretim ilişkisi cinsini *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da (1858) Asyatik üretim biçimi olarak belirlemişti. Marx, bu üretim ilişkisi cinsinin Doğu ülkelerinde Ortaçağlara kadar varlığını sürdürdüğüne inanıyordu. Antik ve Ortaçağ Doğusunun despotik devletlerinin varlığı böylesine tecrit edilmiş microcosmların (Marx, köy komününü "*Mevziileştirilmiş microcosm*" diye niteliyordu)[11] sömürülmesine dayanıyordu.

Marx'ın yalnızca Asya'daki değil Avrupa, Amerika ve Afrika'daki komünal mülkiyet üzerine yaptığı derin araştırma, komünün evrensel bir şekil olduğu konusundaki inancını pekiştirdi. Bu konu üzerine geniş ölçüde bilgiyi, önde gelen Al-

[10] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 77.

[11] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 157.

man bilim adamı Maurer'in 1860'ların sonlarında okuduğu yazılarından sabırla inceleyerek çıkardı. 1876 yılında Maurer'in eserlerinin ayrıntılı özetlerini çıkarttı. Bunlar arasında *Mark'ın Tarihine Giriş, Aile ve Şehir Sistemleri, Almanya'daki Mark Sisteminin Tarihi* vardı. Bu kitapları 1881'de yeniden okudu.

Marx, komünal toprak mülkiyeti içlerinde Hansen Maine, Green Jacini ve Cardenas da bulunan öteki Alman, İngiliz, İtalyan ve İspanyol yazarların yazılarından da büyük ölçüde bilgi topladı. Rus dostu Kovalski'nin *Komünal Toprak Mülkiyetinin Dağılmasının Nedenleri, Dağılma Şekli ve Sonuçları* başlıklı kitabına büyük bir bilimsel ilgi gösteriyordu. Yazar bu kitabı 1879 yılında baskıdan çıkar çıkmaz kendisine göndermişti. Bu kitap Kuzey Amerika yerlileri, Batı Hint adalarındaki komünal sistemi anlatıyordu. Hint Komünü hakkında daha önceden edinmiş olduğu bu bilgileri 1880 yılında John Phears'ın *Hindistan ve Seylan'da Aryan Köyleri* başlığıyla yayımlanan kitabından tamamladı. Marx daha önceden Güney Slavlar arasındaki örf ve âdetler hakkında önemli bir bilim adamı olan Valtasar Bogisic'in Fransızca özel baskı yapılmış olan incelemesini okumuştu. Bunun yanında okuduğu bir başka kitap da Ognieslav Utiesenovic'in yazdığı Kuzey Slavlarındaki aile komünleri (Zadruga) hakkındaki bir kitaptı.

Rusya'daki komünal sistem Marx'ın araştırmaları arasında önde gelen bir yer tutuyordu. Prusyalı bir devlet memuru olan August von Haxthaussen'in *Rusya'daki Kırsal Sistem* başlıklı kitabından ve aynı konu üzerine Fransız burjuva tarihçisi Leroy-Beaulieu'nun bir eserinden yaptığı alıntılardan ayrı olarak Marx, aralarında Sokolovski, Vasilçikov, Belyayev, Koşeleyov, Semyonov, Çiçerin ve Gerye de bulunan bilimadamlarının eserlerinden de aktarmalar yaptı. Bu konu üzerindeki görüşleri öteki ülkelerdeki komünal toprak mülkiyetinin tarihi üzerinde yaptığı incelemelerle birlikte Rus komününün tarihi üzerinde yaptığı incelemelerle birlikte Rus komünü ve Rus komününün tarihsel gelişmesi hakkındaki geniş bilgisinden etkilendi. Rus devrimcisi Vera Zasuliç'e yazdığı üç mektup taslağında ve bu taslakların 8 Mart 1881 tarihli son versiyonunda kısa bir özetini yaparak bu görüşlerini ortaya koydu. (Bu mektup ve üç taslak eksiksiz olarak mevcuttur.)

Marx, komünü en eski toplumsal kurumlardan birisi, kan bağlılığına ve üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayalı ilkel toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak gördü. İlkel toplum çözülürken komün de dönüşümler geçirdi; bir aşiret kurumuyken belli bir arazi üzerine yerleşmiş olan bir kurum haline geldi. Bununla birlikte toprağın komünal mülkiyeti varlığını korudu, toprak tek tek aileler arasında peryodik olarak yeniden pay ediliyordu. Komünal topraklar kolektif olarak kullanılırdı. Komünün başka başka halklar arasındaki daha sonraki evrimi, Marx'ın koyduğu gibi "tarihsel çevre"deki farklılıklara bağlı oldu.[12] Komünün kendi içinde iki tarihsel eğilim vardı; bunlardan birisi özel mülkiyet ilkesini güçlendirerek komünün kendisini ortadan kaldırmaya yönelirken öteki eğilim komünün canlı bir feodal organizma olarak feodal dönemde de varlığını şu ya da bu şekilde korumasını hattâ ekonomik bakımdan geri bazı ülkelerde kapitalizm döneminde bile el değmemiş halde bulunmasını sağlayan kolektivizm ilkesinin korunmasına yöneliyordu.

Marx en başta Rusya olmak üzere komünün hâlâ mevcut olduğu ülkelerdeki geleceğinin geniş ölçüde bir kapitalist gelişmenin bulunmayışına bağlı olduğunu ileri

[12] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 156.

sürüyordu. Bunun ilke olarak oldukça mümkün bulunduğuna inanıyordu. Ama aynı zamanda bunun gerekli koşullarının ileri kapitalist ülkelerde sosyalist devrimin zafer kazanmasına bağlı olduğunu da önemle belirtiyordu. O zaman elverişli iç koşullar sağlandığı ve komün despotik ve yarı-feodal sömürünün baskısından kurtarıldığı takdirde -ki bu Rusya'da ancak bir halk devrimi ile sağlanabilirdi- hayatiyetlerini koruyan komünal şekiller sosyalist dönüşümler için bir başlangıç noktası olabilirdi. Böyle bir toplumsal gelişme imkânı sağlandığı takdirde komün,kapitalizmde kaçınılmaz olan tahribattan kurtulabilir ve burjuva toplumunun kendisi tarafından yaratılmış olan yeni üretici güçlerin temeli üzerinde kooperatif iş durumuna geri döndürülebilir ve böylece "yeni bir hayat" başlayabilirdi.[13]

Marx'ın komünal toprak mülkiyeti üzerindeki araştırması karşısına antik toplumun kendine özgü özelliklerinin de ortaya çıkartılıp aydınlatılması sorununu çıkardı. 1840'larda tarihsel materyalizmin ilkelerini ortaya koymaya başladıkları sırada Marx ve Engels özel mülkiyeti ve devlet gücü olmayan sınıfsız bir toplum olarak ilkel toplumun belirli bir tanımını otaya koymuşlardı. İlkel ailenin monogam (tek eşli) olmadığına inanıyorlardı. Daha sonraki araştırmaları içinde bu görüşleri pekişti. Eski toplumların özellikle İrlanda'da Kelt'lerin, Wales'lerin ve Alman kabilelerinin kendilerine özgü özelliklerini keşfettikçe bundan daha da emin oldular. Bu adetler ancak toplumun en ilk şeklinin ilkel komünist bir toplum olduğu varsayılabilirse ayrıntılı olarak açıklanabilirdi.

Bununla birlikte bir varsayım ancak arkeoloji, paleontoloji, antropoloji ve etnografi alanındaki yeni keşiflerin gücüne dayanılarak bilimsel temelleri olan bir teori haline dönüştürülebilirdi. 1870'lerde bütün bu alanlarda önemli ilerlemeler olmuştu. Antik taş aletlerin bilimsel bir sınıflandırılması yapılmış ve modern insanın atası olarak Neanderthal adamı bulunmuştu. Bilimsel antropojenesisin temeli Charles Darwin'in 1871 yılında çıkan *İnsan Türeyişi* ile atılmıştı. Darwin'in vardığı sonuçlar Engels'in makalesi "Maymundan İnsana Geçişte Emeğin Rolü"nde yaratıcı bir şekilde yeniden işlenmişti.

1877 yılında Amerikan etnografı Lewis Henry Morgan'ın *Kadim Toplum* başlıklı kitabı yayınlandı. Bu kitap, antik adetler, esas olarak Kuzey Amerika kabilelerinin adetleri üzerine uzun yıllar süren araştırmaların temeli üzerine ilkel toplumun toplumsal biriminin kabile olduğunu ve evlilik ilişkilerinin grup evliliği şeklinde bulunduğunu ya da arkaik olduğunu kanıtladı. Morgan, İsviçreli antropolojist Johann Bachofen'in ilkel komünlerdeki kadınların egemen durumlarının grup evliliğinden anaerkil aileye yükselişten kaynaklandığı hakkındaki varsayımını pekiştirdi. Morgan, Bachofen'in anaerkillik hakkındaki teorisini anaerkil ailenin babaerkil aileden önce geldiğini tarihsel olarak kanıtlayan antik toplumun kabile örgütlenmesi teorisi içine *Das Mutterrech* (1861) başlıklı kitabında ortaya konduğu şekli ile dahil etti.

Avrupa'daki ve bir ölçüde de Amerika'daki resmi bilim aslında Morgan'ın keşfini reddederlerken Marx ve Engels onun kitabını kendi materyalist görüşlerinin doğruluğuna taze bir kanıt teşkil eden önemli bir bilimsel olay olarak kabul ettiler. Marx, Morgan'ın keşfi üzerine özel bir eser yazmaya karar verdi; antik toplumun ayrıntılı bir özetini yazdı (bunu 1880 hakkında elde edebildiği metinler üzerinde titiz bir araştırma sürdürdü.

[13] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 405.

Özet, Marx'ın, Morgan'ın vardığı sonuçlara yaratıcı bir yaklaşım yaptığını ve bunları kapitalizm öncesi biçimler üzerindeki kendi araştırmasının ışığında yorumladığını göstermektedir. Marx'ın, Engels'in daha sonraları *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni*'nde kullandığı eleştirisel notları Marx'ın hiçbir zaman kendiliğinden materyalist Morgan'ın bu eserindeki her şeyi aynen kabul etmemiş olduğunu göstermektedir. Marx, toplumsal kurumlardaki evrimi doğru bir sıra içinde ortaya koymak için eldeki malzemeyi yeniden düzenledi: Morgan özel mülkiyetin ortaya çıkışını devletin ortaya çıkışından sonra ele alıyordu, Marx ise aksine. Marx, Morgan'ın ilkel çağda inanın *"besinlerin üretiminde mutlak denetim"*[14] sahibi olduğu şeklindeki bazı görüşlerini düzeltiyordu. Marx zaman zaman Morgan'ın sağladığı gerçeklerin temeli üzerinde daha geniş genellemeler yaptı. Morgan'ın ailedeki evrimin akrabalık sistemi içinde de değişiklikleri peşinden getirdiği düşüncesi üzerine kendi düşüncelerini açıklarken, bunun ikinci dereceden, üst yapıya ilişkin olguların birinci dereceden temel olgulara bağlı olduğu genel kanununun bir ifadesi olduğunu önemle belirtti. "Bu, genel olarak *siyasal, dinsel, hukuksal ve felsefî* sistemler için de tamamen geçerlidir."[15]

Marx, aralarında George Grote ve Theodor Mommsen de bulunan pek çok burjuva bilim adamının kabile ilişkilerinin doğası hakkındaki çarpık görüşlerini ve sözgelimi, bu ilişkileri antik dinlerin kendilerine özgü özellikleriyle açıklama ya da bunları mitolojiden türetme gibi idealist girişimlerinin ardında yatan ideolojik nedenleri üzerine Morgan'dan çok daha derinlemesine eğildi.

Marx, Lubbock, Maine, Tylor gibilerinin ilkel tarihi üzerine, değerleri Morgan'ınkinin çok altındaki kitaplarını da, bunlarda bazı yararlı gerçekler bulmasına karşın, şiddetle eleştirdi. Maine'in *Kurumların İlk Tarihi Üzerine Konuşmalar*'ı üzerine özellikle geniş ölçüde eleştirilerde bulundu ve burjuva sosyologları tarafından genel olarak kabul gören patriarkal (ataerkil pederşahi) ailenin aile komününün ilk şekli olarak kabileden önce geldiğine dair yanlış şemalarını reddetti. "Doğrusu bunun tam tersidir."[17] Maine bir yandan en ilk dönemlerde komünal mülkiyetin varolduğunu kabul etmekle birlikte bunu burjuva bireyciliğinin ışığında görüyor, komünü bireyin iradesinin baskı altına alınmasının cisimlenmesi olarak tanımlıyordu. Marx, bunu burjuva savunuculuğunun ve ikiyüzlülüğün tipik bir örneği olarak çağdaş burjuva savunuculuğunun ve ikiyüzlülüğün tipik bir örneği olarak çağdaş burjuva cenneti olarak sunma girişimi şeklinde değerlendirdi. Maine'nin devlet iktidarını bağımsız ve ebedi bir toplumsal kurum olarak sunma girişimini de çok sert bir şekilde eleştirdi. Devlet, toplumsal gelişmenin kendini düşman sınıflara bölünmüş olarak bulduğu bir aşamada ve belirli sınıf çıkarlarının aracı olarak ortaya çıkar. "Aynı, *ortaya çıkmasının* toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında mümkün olması gibi, ortadan kaybolması da toplumun o güne kadar henüz erişemediği bir aşamaya eriştiği bir zaman mümkün olur."[18]

Marx, John Lubbock'un *Uygarlığın Kökeni ve İnsanın İlkel Durumu*'nu okuduğu

[14] *Marx-Engels Arşivler*, C. IX., s. 4.
[15] *Marx-Engels Arşivler*, C. IX., s. 21.
[16] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 273.
[17] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[18] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

zaman yazarın grup evliliği ve anaerkillik hakkındaki mantıklı düşüncelerine ve eski toplumdaki toplumsal örgütlenme hakkındaki düşüncelerinin hayli belirsiz olmasına dikkati çekmişti. Vardığı yargı şuydu: "İşte bundan ötürü Lubbock bunun temeli *-gens-* hakkında hiçbir şey bilmiyor."[19]

Marx'ın tarihin başlangıcı hakkındaki çalışmaları toplumsal gelişme teorisine derinlik kazandırmasına ve tarihsel materyalizmi yeni verilerle desteklemesine yardımcı oldu. Marx, araştırmanın öteki alanlarında da düşüncelerinin kanıtını buldu.

Kurtuluş hareketlerinin tarihine ve ezilen halkların mücadelesine çok önem veriyordu. Karl Büche'in *Köle İşçilerin Ayaklanmaları* (1874) başlıklı kitabından yararlanarak Eski Roma'daki ilk köle ayaklanmalarının kronolojik bir tablosunu çıkardı. Rus tarihçisi N.I. Kostomarov'un *Stanke Razinin Ayaklanması* başlıklı eserinden yararlanarak 17. yüzyıl Rusyası'ndaki köylü hareketinin tarihi hakkında notlar çıkardı. Gino Capponi'nin *Fliorentina Cumhuriyeti*'ni özetleyen Marx, özellikle Fliorentinalı yün tarakçılarının 1378'deki isyanlarıyla ilgilendi; bunu tarihteki önsanayi proletaryasının ilk ayaklanması olarak kabul etti.

Marx, 1789 Fransız Burjuva Devrimi ile sürekli olarak ilgileniyordu 1879 yılında Rus tarihçisi N.I.Karayev'in *18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Fransa'da Köylü Sorunu ve Köylülük* başlıklı kitabını okudu. Kovalevski'ye yazdığı bir mektupta bu kitaptan çok iyi sözlerle bahsediyordu. Demokrat Fransız tarihçisi Georges Avenel'in *Devrimci Pazarlar* (1875) başlıklı kitabından çıkarttığı notlar da Marx'ın Fransa'da devrim sürecinde yer alan siyasal ve toplumsal süreçlere, enternasyonal ilişkilere, karşı-devrimci kamp içindeki adımların mücadelelerine ve devrim yılları içerisinde ortaya çıkan, demokratik-devrimci, eşitlikçi ve sosyalist düşüncelere karşı ne kadar yakın bir ilgi duyduğunu göstermektedir.

Kapitalist devletler arasında dünyanın henüz paylaşılmamış alanlarını ele geçirme mücadelesinden doğan sömürgeci rekabet Marx'ı her geçen gün sömürge halklarının kurtuluşu mücadelelerine biraz daha çok zaman ayırmaya yöneltti.

1880 ve 1881 yıllarında İngiltere'nin ilk sömürgesi İrlanda'daki tarımsal ilişkiler üzerine incelemesine yeniden başladı. Bundan bir yıl önce de William Carleton'un İrlanda köylülerinin içinde bulundukları kötü durum hakkındaki gerçekçi incelemesini okumuştu. Radikal yazarların yazıları ve öteki malzemeler Hindistan'ın emekçi halkının durumunda da ileriye doğru herhangi bir gidiş olmadığını gösteriyordu. Marx, Hindistan halkının sömürgeciler tarafından soyulması ve bunun yarattığı vahim sonuçlar -yerlilerin korkunç sefaleti, "Avrupa'da henüz hiç sanılmadık" bir ölçüdeki açlık- ve muazzam zenginliklerin sömürgeciler tarafından durmaksızın ülke dışına kaçırılması ile ilgili olarak 19 Şubat 1881'de Denielson'a şunları yazdı: "Bu kanayan bir süreç, intikamıyla birlikte!"[20]

Marx, Hindistan tarihine yeniden bir göz attı. 1879'dan 1881'e kadar bazı kitaplardan çıkardığı malzemelerden, İslâm fetihleri ve Büyük Moğol İmparatorluğunun kuruluşundan İngilizler tarafından bastırılan 1859 ulusal kurtuluş ayaklanmasına kadar geçen birkaç yüzyılı içine alan *Hindistan Tarihi Üzerine Notlar*'ını çıkarttı. Bu eser başından sonuna kadar sömürgecilerin baskılarına karşı öfkeli bir isyanla

[19] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[20] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 337.

kaleme alınmıştır. Marx, sömürgecileri -İngiliz "canavarları"nı-[21] ve Hint aristokrasisi içinde ellerine eldiven giyerek onlarla işbirliği yapan hainleri gazapla lanetliyordu. 1857-1859 ulusal kurtuluş ayaklanmasının büyük amacı üzerinde durdu ve bunun yenilgisinin nedenlerini açıkladı.

Marx, Endonezya'daki Hollanda ve İngiliz sömürge egemenliğininin tarihini, Avrupalıların ve Amerikalıların 19. yüzyıl ortalarında Japonya'ya sızmalarını ve Çin üzerinde çalışmalarını inceledi. 1882 sonbaharında aynı yılın Ekim ayında *Çağdaş İncelemeler* dergisinde çıkan Mullhal'ın "Mısır Maliyesi"nden yaptığı alıntılarla sömürgecilik siyasetinin yeni bir özelliğine, yani anonim şirketlerin ekonomik bakımdan geri ülkelerin ele geçirilip yağmalanmasında rollerinin artmasına işaret etti. Mısır maliyesi üzerinde denetim kurulması ve Avrupa bankalarının kölesi haline getirilmesi İngiltere ve Fransa'nın silahlı müdahalesini kolaylaştırdı. 9 Ocak 1883'te kızı Eleanor'a yazdığı bir mektubunda Marx, İngilizlerin Mısır'daki sömürgeci istilalarının yayılma eylemlerinin en iğrenci olduğunu söylüyordu.

Hayatının sonlarına doğru Marx, tarihsel bilgilerini derleyip toparlamak ve bütün ülkelerin eş zamanlı tarihsel gelişmelerinin bir genel manzarasını çizme çabasına girişti. Plânını ancak kısmen ve esas olarak Avrupa ve bazı Asya ve Afrika ülkeleri (Araplar, Türkler, Moğollar ve Harzemliler) bakımından gerçekleştirdi; ama bu kadarı bile korkunç zenginliklerle doludur. 1881'in sonlarından 1882'nin sonlarına kadar İsa'dan Önce Birinci yüzyıldan başlayarak 17. yüzyıla kadar varan olaylarla dünya tarihi üzerine dört büyük defter doldurdu. Engels, Marx'ın ölümünden sonra onun kağıtlarını elden geçirirken bu esere *Kronolojik Notlar* adını verdi.

Marx'ın ana kaynağı Scholler'in dokuz ciltlik *Evrensel Tarihi*'ydi. Bazı dönemler için Carlo Botta'nın *İtalyan Halkı'nın Tarihi*'ni, radikal William Cobbertt'in *İngiltere'de Protestan Reformasyonunun Tarihi*'ni, David Hume'un *Kısa İngiltere Tarihi*'ni, Niccolo Machiavellli'in *Floransa Tarihi*'ni, N.M. Karamzin'in *Rus Devletinin Tarihi*'ni ve Comte de Segur'un *Rusya ve Büyük Petro'nun Tarihi*'nden yararlandı. Yaptığı bu alıntılara ek olarak Marx, John Richard Green'in *İngiliz Halkının Tarihi*'nin bir özetini çıkardı. Olayları ve kişileri değerlendirirken Marx, bu kaynaklardan oldukça bağımsız kalıyordu ve aldığı notlar da yalnızca üzerinde çalıştığı eserlerdeki gerçeklerin yeniden üretilmesi değildi; çeşitli tarihsel olaylar üzerine kendi görüşlerini de dile getiriyordu.

Marx, *Kronolojik Notlar*'ında özellikle siyasal olaylar üzerine eğiliyordu; ama zaman zaman onların sınıfsal ve toplumsal köklerine kadar da gidiyordu. Yaptığı sergileme tarihi, arızi olayların bir kaleydeskopu olarak değil, tarihsel sürecin genel akışını ve bunun çeşitli ülkelerdeki kendine özgü özelliklerini yansıtan kanunlara bağlı bir olaylar zinciri olarak gösterir. Bu bir bütün olarak feodal ilişkilerin ortaya çıktığı günden itibaren feodal ilişkilerin çözülüşü, mutlak monarşiler ve ilk burjuva devrimleri dönemine kadar feodal toplumun bir manzarasıdır.

Kronolojik Notlar Marx'ın tarihi, içinde genel kanunların nihai kaldıraç güçleri olarak değil fakat binlerce tesadüfi olay ve sapma arasında kendilerine yol açan, farklı koşullar altında kendilerini farklı şekillerde gösteren güçler olarak iş gördükleri dramatik durumlarla dolu canlı bir süreç olarak gördüğü konusunda yeni kanıtlar sağlamaktadır.

[21] K. Marx , *Hind Tarihi Üzerine Notlar*, 1960, Moskova, s. 89.

Marx, burjuva tarihçilerinin egemen sınıfların siyasetlerini haklı göstermelerinin üzerini örtmek için kullandıkları sahte tarafsızlıklarından iğrenirdi. Elyazmaları, ezenlere ve istilacılara, iktidara susamış feodal derebeylerine, taçlı despotlara, kendilerinden başka hiçbir şey düşünmeyen papalara ve papazlara, dindar fanatiklere ve cehalet yanlılarına karşı kullandığı gazap püskürten sıfatlarla doldular. Bu yüzden Doğu ülkelerini yağmalayan istilacılara "taşkafalı fetihçiler", Slav ülkelerinin istila edilmesini örgütleyen Alman Prensi Heinrich der Löwe'ye "hain ve vahşi Sloven", Rus topraklarını da istila eden Baltık halklarının vahşi fetihçileri Livinyon Düzeni şövalyelerini "alçaklar" ve "*sokak köpeği -şövalyeler*" ve 15 ve 16. yüzyılların paralı piyadelerini "uluslararası korsanlığın ayak takımı"[22] olarak adlandırır. Marx'ın keskin sözleri onun sömürgecilere karşı tavrını yansıtmaktadır; ama Marx hiçbir zaman tarihi aşırı bir şekilde basitleştirmedi ve onu siyah-beyaz olarak göstermeye kalkışmadı. Çeşitli devlet adamlarının birbiriyle çelişen yanlarını ve onların ilerici görünümlerini gözlemekte ustaydı. Böylelikle Marx, "şehir halkının ve köylülerin yanında yer alan ve yalnızca yüksek aristokrasinin gözünde hain ve zalim olan"[23] Fransız Kralı XI. Louis'de kraliyet iktidarın ulusal devletlerin yükselişi sırasındaki ilerici merkezileştirici rolünü gördü. "Büyük Makyavelist" III. İvan için de aynı şeyleri düşünüyordu.

Marx, feodal baskı karşısındaki halk direnişlerine büyük bir yakınlık duyuyordu. Tarih aktarmaları feodal dönemdeki bütün sınıf mücadelelerini karakterize eden gerçekleri kaydetmektedir. Marx Avrupa ülkelerinde 14. yüzyılda başlayan sınıf mücadelelerinin derinleşmesine işaret ediyordu: "*Fransa ve İngiltere'de... feodal derebeyleri ile şövalyeler arasındaki iç savaşlar, şehir halkının büyük feodallere ve şövalyelere karşı ayaklanmaları ve sınırsız baskı altında inleyen halkın aşağı sınıflarının vahşi hiddeti.*"[24] Marx, İtalya'da Fra Dolcino'nun, Fransa'da Jacquerie'nin önderlik ettikleri köylü ayaklanmalarıyla, İngiltere'de Vat Tyler ve Jack Cade'in yönettikleri ayaklanmayla, Bohemya'daki Hussite hareketiyle, Almanya'daki büyük 1524-1525 köylü savaşıyla ve Hollanda'daki 1566-1609 burjuva devrimi ile ayrıntılı olarak ilgilendi. Köylü hareketinin zaaflarını, ideolojik geriliklerini ve siyasal dar görüşlülüklerini görmezlikten gelmedi; ama köylü ayaklanmalarının yenilgilerine karşın feodal sisteme sürekli olarak en ağır darbeleri indirmiş olduklarını özellikle belirtti.

Marx, halkların yabancı istilacılara karşı mücadelelerini çok ilerici bir faktör olarak görüyordu. Kitaplardan yaptığı alıntılar Yüzyıl Savaşları boyunca İngiliz istilacıları karşısındaki halk direnişini toparlayan Fransız köylü kızı Jeanna D'Arc'a karşı duyduğu hayranlığı gösterir. Rus halkının Tatar boyunduruğundan kurtuluş için verdikleri mücadeleye ve Tatarların, Moskova büyük Prensi Dimitri Doskoi'den 1378'de Volga kıyısında ve 1380'de "*Kulikovo'daki geniş alanda*" tattıkları yenilgilere özel olarak işaret ediyordu.[25]

Kronolojik Notlar bir bütün olarak Marx'ın dünya tarihi üzerindeki geniş çalışmalarının bir yansımasıdır.

[22] *Marx-Engels Arşivler*, C. V., s. 197, 144, 344, C. VII., s. 169.
[23] *Marx-Engels Arşivler*, C. VI., s. 387.
[24] *Marx-Engels Arşivler*, C. VI., s. 64.
[25] *Marx-Engels Arşivler*, C. VIII., s. 151.

Çeşitli Ülkelerdeki Proleter Partilerin Oluşturulması İçin Verilen Mücadele

Hayatının son günlerine kadar Marx, bilimsel araştırmayı sürekli olarak işçi sınıfı hareketine pratikte kılavuzluk etmekle birleştirdi. Engels şunu önemle belirtiyordu: "Ücretle işçiler sınıfının mevcut kapitalist ekonomik üretim sisteminin ayakbağlarından kurtuluş mücadelesi onun başlıca sorunuydu; ve ondan daha aktif bir savaşçı da bugüne kadar çıkmış değildir."[26]

Marx'ın hayatının son yıllarında Avrupa ve Amerika ülkelerinde proleter partilerinin oluşturulması yükümlülüğü işçi sınıfı hareketi içinde gittikçe öne çıkıyordu. 1870'lerin ortalarına kadar tarih arenasında yalnızca iki örgütlü işçi sınıfı partisi -Almanya ve Avusturya-Macaristan'daki Sosyaldemokratlar- faaliyet gösteriyordu; ama daha sonraki yıllarda tek tek ülkelerde parti örgütlenmelerinin oluşturulması hız kazanmıştı.

1879 Ekim'inde Marsilya'da toplanan bir işçi kongresi enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde ön saflara yükselen Fransız İşçi Partisi'ni kurdu. Belçika Sosyalist Partisi 1879'da ortaya çıktı. Komşu Hollanda'da da eski bir papaz olan Ferdinand Domela Nieuwenhuis 1879 yılında Recht voor Allen adında bir sosyalist gazete yayımlamaya başladı. 1882 yılında onun aktif katkısıyla Hollanda Genel Sosyaldemokrat Birliği kurulmuştu. Daha önceleri 1876 yılında Danimarka'da bir Sosyaldemokrat Birliği ortaya çıkmış ve 1881'de İsveç'te Malmö'de sosyalizmi yaymak için bir komite oluşturulmuştu. Enternasyonal'in eski önderleri bu örgütlerin kurulmasında önemli bir rol oynadılar.

Mesa, İglesias ve eski İspanyol sosyalistlerinin faaliyetleri 1879 yılında Madrid'de İspanyol Sosyalist Partisi'nin kurulmasına yol açtı. Daha önce Enternasyonal'in Portekiz şubesini açanlar 1875'lerde Portekiz'de bir sosyalist parti kurulması için girişime geçmişlerdi. 1877 yılı sonunda İsviçre'de bir sosyaldemokrat parti kuruldu, ama sağlam olmadığı ortaya çıktı, çünkü üyeleri çok karışıktı.

Anarşizmin işçi sınıfı hareketi içinde özellikle derin kökler salmış olduğu İtalya'da sosyalist partinin kuruluşu güçlüklerle karşılaştı, ama işçi sınıfının ve devrimci aydınların Yukarı İtalyan Federasyonunda (1876'da kuruldu) ve Romans Devrimci Sosyalist Partisi'nde (1881'de kuruldu) birleşen ileri unsurları anarşist dogmaları yendiler ve siyasal mücadeleye katılınması yanında saf tuttular.

Tek tek partiler oluşturulması eğilimi Habsburg İmparatorluğu'nun Avusturyalı olmayan toprakları üzerinde de açıkça görülüyordu. Çeko-Slovanik Sosyaldemokrat Partisi 1878 yılında kuruldu. Büyük ölçüde Frankel'in faaliyetleri sayesinde Macaristan İşçi Partisi 1880 yılında resmen kuruldu.

Marksizmin etkisi Doğu'ya yayıldı. 1878 yılında Polonya devrimci hareketinin önderleri (aralarında Ludwig Warynski de vardı) Sosyalist Varşova Programını hazırladılar ve ilk Polonya Sosyalist Partisi 1882 yılında ortaya çıktı.

Bu dönem Rus devrimci hareketi içinde Narodnizm'den Marksizme kerte kerte geçildiğine tanık oldu. Rusya'daki ilk işçi derneklerinin kurucuları -Güney Rusya İşçileri Birliği (1875) ve Kuzey Rusya İşçileri Birliği (1878) Batı Avrupa işçi sınıfı hareketinin deneyimlerini özümlemeye çalışmışlardı. Bu ilk işçi örgütlerini oluştu-

[26] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 333-334.

ranlar -Y.O. Zaslavski, V. P. Obronovski, S.N. Khalthurin- Enternasyonal'in düşünceleriyle harekete geçmişlerdi. Marx'ın eserlerini de okumuşlardı. 1880'lerin başlarında ilk Rus Marksist örgütü Emeğin Kurtuluşu Grubu'nun ortaya çıkışının önkoşulları oluşuyordu.

Sosyalist örgütler Amerika Kıtasında da ortaya çıkmaya başlamıştı. Philadelphia'da 1876 yılında yapılan bir kongrede çeşitli sosyalist gruplar bir İşçi Partisinin kurulması için bir araya geldiler. Enternasyonal'in üyeleri olan Fransız ve Alman göçmenleri sosyalist düşüncelerin Arjantin, Uruguay ve Şili'de yayılmasında önde gelen bir rol oynadılar. Bu göçmenler arasında Marx'ı tanıyan ve Lafargue'ın bir arkadaşı olan Paris Komünü savaşçısı Raimond Vilmart en önde geliyordu. Arjantin'de 1879 yılında bir devrimci propaganda derneği olan *La Avangardia* oluşturuldu. 1878 yılında da Meksika'da bir Sosyalist Partisi kurulmuştu.

Sosyalist partilerin ve örgütlerin her yerde ortaya çıkmaları Marx ve Engels'in henüz Enternasyonal içinde çalışırlarken çizdikleri rotanın doğruluğunu kanıtlıyordu; ama ortaya çıkmakta olan partilerin ideolojik ve örgütsel bakımlardan sağlamlaştırılmalarına gerek vardı. Çoğu zaman eski burjuva demokratları olan önderler hep tutarlı Marksistler olamıyorlardı. Hattâ bazı programlar (Danimarka ve İsveçtekiler gibi) Gotha Programındaki Lassallecı hataları tekrar ediyorlardı. Önder kadroları arasındaki sekter eğilimler çoğu zaman kitlelerle bağlar kurulmasının önüne geçiyordu.

Önlerinde ortaya çıkmakta olan işçi partilerinin devrimci eğitimleri ve deneyim kazanmaları için uzun ve zorlu bir mücadele bulunuyordu.

Enternasyonal proletarya hareketinin önderleri olarak Marx ve Engels, bütün ülkelerin sosyalistlerine yardım ettiler ve sürekli olarak faaliyetlerini enternasyonal alanda bir arada yürütmeleri için uğraştılar. Engels, Marx'ın ölümünden az önce şunları yazmıştı: "Enternasyonal sosyalizmin temsilcileri olarak sahip bulunduğumuz özel statümüze önem veriyoruz." [27] Çeşitli ülkelerdeki sosyalist faaliyetlerin kendine özgü özelliklerini göz önüne alan iki adam bunları enternasyonal sosyalist akıma bağlamaya ve işçi sınıfının enternasyonal birliğini başka şekillerde güçlendirmeye ve geliştirmeye çalıştılar. Lenin, Enternasyonal'in dağıtılmasıyla birlikte, "Marx ve Engels'in birleştirici rolleri ortadan kalkmadı. Tam tersine, denebilir ki onların işçi sınıfı hareketinin manevi önderleri olarak rolleri sürekli olarak arttı, çünkü hareketin kendisi de kesintisiz olarak büyüyordu."[28]

Marx, sosyalistlere tutarlı bir devrimci siyaset izlemeyi ve verili durumların ciddi bir değerlendirilmesini yapmayı öğretti. Hayal kurmaya ve soyut temelsiz tartışmaları günlük devrimci faaliyetin yerine geçirmeye kararlı olarak karşı koydu. Bilimsel sosyalizmin her koşulda uygulanabilecek hazır reçetelerin toplamı olarak görülmesine karşı uyarıda bulundu ve somut sosyalist siyasetin "hiç şüphesiz kişinin içinde faaliyet göstereceği tarihsel koşullara bağlı olduğunu"[29] önemle belirtti.

Sosyalist hareketin temsilcileri arasındaki enternasyonalist bağların gelişmesini hızlandırmak için elinden gelen herşeyi yapan Marx, henüz yeni bir enternasyonal proletarya örgütünün kurulması için -tek tek ülkelerde Sosyalist Partilerin sağlam

[27] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 358.
[28] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 26.
[29] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 337.

temeller üzerinde oluşturulmasından önce- zamanın erken olduğuna inanıyordu. Nieuwenhuis'a şunları yazdı: "Yeni enternasyonal işçi birliği için kritik dönüm noktasının henüz gelmediği inancındayım."[30]

Bunun doğru olduğu Marx'ın yaşadığı dönem boyunca yapılan en son enternasyonal sosyalist kongresi olan 1881'de bir araya gelen bir sosyalist konferansın delegeleri tarafından kabul edildi. Bu kongre bir İsviçre kasabası olan Chur'da Ekim'in ilk yarısı içinde toplanmış ve buna on iki ülkeden gelen sosyalistler katılmışlardı. Aralarında Rus delegesi Axelród da vardı. Kongre bir enternasyonal sosyalist birliğinin kurulmasını ele bile almadı ve yapılan tartışmalar ve varılan kararlar bazı konulardaki bütün hamlıklarına karşın enternasyonal işçi sınıfı hareketinin gerçek temsilcilerinin Bilimsel Komünizmin yanında yer aldıklarını gösterdi. Kongreden sonra Becker, Engels'e bunun "bütün doktriner sosyalist, anarşist, sekter ve insanlığın mutluluğunun öteki mucitlerinden kurtulmuş bir enternasyonal parti kongresi"[31] olduğunu yazıyordu.

Marx, egemen sınıfların saldırgan dış siyasetlerine ve savaş tehditlerine karşı mücadeleyi sosyalist partilerin karşılarına dikilen en önemli enternasyonal yükümlülüklerden biri olarak görüyordu. 12 Eylül 1880 de Danielson'a şunları yazdı: "Umarım ki Avrupa'da bir genel savaş olmaz. Bu en sonunda toplumsal, yani bununla birlikte *ekonomik* demek istiyorum, gelişmeyi önlemek yerine yoğunlaştıracak bile olsa belirli bir kısa ya da uzun dönem için kesin olarak güçlerin boşuna tüketilmesine yol açacaktır."[32] Marx, militarizme karşı direnmeyi Enternasyonal'in mümkün olan her yolla geliştirilmesi gereken bir geleneği olarak görüyordu.

Bismarck'ın Anti-Sosyalist Kanununa Karşı Oportünizmin Eleştirilmesi

1878 yılında Alman Reich'inin egemen çeveleri arasında sağa doğru ani bir kayışın belirtileri açık olarak görülüyordu. Bunun nedeni her şeyden önce Sosyaldemokratların artan etkilerinin yarattığı korku ve toprak sahipleri ve büyük burjuvazi blokunun koruyucu gümrük tarifeleri ve sömürge istilaları ve genişleme yoluyla yabancı masrafları karşılamak ve durmaksızın artan askeri harcamaları kapatmak için vergilerin artırılması gerekiyordu. Bismarck'ın yapmaya niyetlendiği de buydu. Önceleri milliyetçi liberallerle bir ittifak kurma umudunda olmasına karşın artık onların desteğiyle despotik militarist rejimi güçlendireceğini, işçi sınıfı hareketini ve demokratik hareketi etki altına alacağını ve liberal muhalefeti yıldıracağını umduğu Sağ-kanat güçlerine yanaşmıştı.

Hükümet asıl darbesini Otto von Bismarck'ın haklı olarak yeni ekonomik ve siyasal tercihlerinin önündeki başlıca engel olarak gördüğü sosyalist partiye indirmeye hazırlanıyordu. Egemen çevreler işçilerin partisine karşı giriştikleri mücadelede İmparator I. Wilhelm'e yapılan iki suikast girişiminden yararlandılar: Bunlardan birincisinde, 11 Mayıs 1878'de işsiz kalmış bir tenekeci olan Max Hödel tarafından İmparator'a ateş edilmiş, ikincisindeyse Tarım Akademisinin eski öğrencilerinden

[30] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 339.

[31] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[32] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 464.

anarşist Karl Nobiling tarafından İmparator ağır yaralanmıştı. Bunlardan ikisinin de Sosyaldemokratlarla bir ilgisi yoktu; ama onlar bu terörist davranışlardan sorumlu tutuldular.

19 Ekim 1878'de Reichstag'daki tutucu çoğunluk Sosyaldemokratların zararlı ve tehlikeli hayallerine karşı üç yıl yürürlükte kalacak olan ama Bismarcak'ın sonradan birkaç dönem daha uzattırmayı başardığı bir kanun çıkardı. Bu kanun bütün işçi demeklerini, dergi ve gazetelerini, sosyalist düşüncelerin yayılmasıyla ilgili görülen bütün kampanyaları yasaklıyordu. Yetkililer çeşitli yörelerde ve kentlerde "küçük kuşatma durumu" ilan etmeye ve yetkili kılınıyorlardı. Bu yetkileri içinde, polis, istediği zaman herhangi bir toplantıyı dağıtabilecek, istenmeyen kişileri, aileleri ile birlikte sınırdışı edebilecek vb. şeyleri yapabilecekti. Kanun tasarısının tartışılması sırasında Marx: "Olağanüstü kanun(un-ç.) Sosyaldemokrat hareketi bütün kanuni görünümlerinden yoksun bırakmak için çıkartıldı"ğını[33] saptadı.

Bismarck'ın siyaseti öteki ülkelerde de izlenildi. Avusturya-Macaristan'da Sosyaldemokrat Partiyi tamamen kapatmak için önlemler getirildi. 1878 Eylül'ünde Fransız hükümeti Paris'te bir enternasyonal işçi kongresinin toplanmasını yasakladı. 1878 yılı sonlarında Papa XIII. Leo, sosyalistlere karşı özel bir papalık tamimi çıkardı.

Alman işçilerinin partisini ve partinin çıkarlarını bu güç döneminde Marx ve Engels, enternasyonal arenada savundular. Bracke'den Reichstag'ın 16 Eylül 1878'den itibaren tasarının tartışıldığı bütün toplantı raporlarını harfi harfine alan Marx, *The Daily News* için tamamlanmamış olduğu anlaşılan bir *açıklama* yazmaya başladı. Belki de bunun İngiliz burjuva basınında hiçbir zaman yayımlanma şansının olmadığını düşünmüştür. Kaba taslağı Marx'ın Alman gericiliğine karşı saldırının hangi çizgi üzerinde başlatılması gerektiğine inandığını göstermektedir. Marx, Sosyaldemokratları anarşist akımlarla özdeşleştirmek için gericilerin yaptıkları girişimlerin sergilenmesine ve Sosyaldemokrat öğretinin insanları aşırılığa ve teröre itelediği yolundaki yalan tezin çürütülmesine büyük önem veriyordu. Marx, işçi sınıfının kurtuluş mücadelesinin topyekûn silahlı çatışmaları ve ayaklanmaları zorunlu kılmadığını ileri sürdü. Bu hareket şiddetli bir devrim şeklini almazdan önce kaçınılmaz olarak barışçı bir gelişme aşamasından geçer. Barışçı aşamadan barışçı olmayan aşamaya geçiş, devrimcilerin niyetlerine ya da onların öğretilerine değil her şeyden önce egemen sınıfların kendilerine bağlıdır. "Tarihsel gelişme ancak iktidarı elinde tutanlar belirli bir toplumda böylesine bir gelişmeyi önlemek için kuvvete başvurmadıkları sürece 'barışçı' kalabilir."[34]

Marx, gelişen işçi sınıfı hareketine karşı kendileri terörizme başvuranların sosyaldemokratları zor kullanmakla suçlamalarının iki yüzlülükten başka bir şey olmadığını gösterdi. Zalim olağanüstü kanun "iktidarı ellerinde tutanların "*barışçı bir aşama'dan geçen gelişmeye* verdikleri *terörist bir karşılıktı*."[35]

Amerikan burjuva gazetesi *Chicago Tribune* ile yaptığı ve 5 Ocak 1879'da yayımlanan bir görüşmede Marx, olağanüstü kanun hakkında yazılı bir açıklama yaptı. Bunun getirilmesinin nedenlerini ve Bismarck hükümetinin karşı-devrimci plân-

[33] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 33, s. 77.

[34] *Marx-Engels, Arşivler*, C. I, (VI), Moskova, 1932, s. 397.

[35] *Marx-Engels, Arşivler*, C. I, (VI), Moskova, 1932, s. 397.

larını açıkladı. Bismarcak'ın siyasetinin Bonapartist doğasını ve askeri-siyasi diktatörlüğünü pekiştirmek isteklerini göstererek bu siyaseti utanç verici bir siyaset olarak tanımladı. "Bismarck onun (Napolyon'un ç.) yolundan gidecek. İşe ilk önce birlik gerekçesi altında despotluğunu kurarak başladı. Sahte bir anayasa altında kendi askeri plânları ve Almanya'yı birleştirme tasarıları için halkı artık onlardan hiç vergi alamayacağı bir hale gelene kadar vergiye bağladı. Şimdi de bunu hiç anayasa olmaksızın yapmak istiyor. Kendi istediği gibi zorla para toplamak için de sosyalizm hayalini hortlattı ve bir *emeute* (*ayaklanma*-ç.) *yaratmak* için elinden gelen herşeyi yaptı."[36]

Marx, Alman Şansölyesi'nin provokatif planlarını, yalnızca proletaryanın serinkanlılığından ve dayanıklığından ötürü gerçekleştiremediğine işaret etti. Marx, başka bir yerde de devrimci bir saygınlık kazanmış olan kişilerin isimlerini, onları Nobiling gibi "lânetlenmiş bir adamla" işbirliği içinde imiş gibi göstererek şereflerini lekeleme girişimlerinin de başarısızlığa uğradığını belirtti.[37] Bismarck'ın bir hükümet darbesiyle eşdeğerli olan diktatörce eylemi başarısızlığa mahkûmdu. Marx'ın tahminleri gerçekleşti. Bundan on iki yıl sonra Anti-Sosyalist kanun kaldırıldı ve Alman Sosyaldemokrasisi etken bir güç haline geldi.

Marx, çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı önderlerini, Alman Sosyaldemokratlarıyla dayanışma içinde olduklarını bildirmeye çağırdı. Anti-Sosyalist kanunun kurbanları için fonlar toplanmasını örgütlemeye uğraştı.

Marx, Alman işçilerinin Anti-Sosyalist kanuna karşı mücadelede gereken dayanıklılığı göstereceğine inanıyordu ve Alman proletaryasının devrimci öncüsü de onun umutlarını boşa çıkartmadı. Parti üyelerinin hepsi polis önlemlerine eşi bulunmaz bir fedakârlıkla ve mücadeleyi sürdürmede kararlılıkla karşı koydular. Sınıf güdüleri onların yeni devrimci çalışma şekilleri bulmalarına yardımcı oldu. Dağıtılmış Parti örgütlerinin yerine illegal örgütler ortaya çıkmaya başladı. Yeraltı propagandsı ve temaslar sağlandı ve parti faaliyetleri için legal kanallar da kullanıldı.

Fakat kitlelerin gösterdikleri gerçekten devrimci güdülerin aksine Olağanüstü Kanun bazı parti önderleri arasında kafa karışıklığına yol açtı. Daha kanun çıkartılmadan önce bile Partinin yürütme kurulu gibi çalışan Hamburg'daki Merkez Seçim Komitesi Bebel'in direnmesine karşın kendi kendini lağvettiğini ve yerel Parti kurullarının da buna uyması gerektiğini ilan etti. Bu, en sonunda partinin tasfiyesine yol açacak olan bir durumdu. Reformist unsurların zaten sözünü bile etmeye değmez, ama birçok sallantılı Sosyaldemokrat önder de değişen koşullar altında devrimci mücadele metodlarını terketmeye yöneltilmişlerdi. Bunların arasında küçükburjuva ödlekliği ve güvensizliği içindeki öteki oportünistlerin yanı sıra legal partiyi kurtarmak için devrimci ilkelerinden fedakârlık eden ve Bismarck rejimine uygun yeni bir parti kurmaya hazırlanan Wilhelm Blos da vardı. Bismarck'ın önlemlerini özellikle de onun demagojik amaçlarla çıkarttığı İşçi Sigortası kanun tasarısını desteklemek istiyorlardı. 17 Mayıs 1879'da Sosyaldemokrat milletvekili Max Kaiser parlamento grubunun da onayıyla büyük kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin çıkarları için hükümetin çıkardığı koruyucu gümrük tarifeleri tasarısını destekleyen bir konuşma yaptı. Marx, Kaiser'in konuşmasının iğrenç olduğunu söyledi.

Parti saflarında bir başka tehlike de başgöstermişti. Sekter, anarşist unsurlar Al-

[37] *The Times Literary Supplement*, 15 Temmuz, 1949, s. 464.

manya ve Avusturya-Macaristan'da aktifleşiyorlardı. Bu "Sol-kanat"sapması partiye sızmış olan küçükburjuva unsurların kaypaklıklarıyla ve proleter olmayan ideolojinin de etkisiyle bekleniyordu. Bu tesadüfi değildi, çünkü sekter anarşist görüşler Dühring'in birçok destekçisi ve özellikle Johann Most ve eski Lassalleci Wilhelm Hasselmann tarafından da yayılmaktaydı.

1878 sonlarında Most, Berlin'den, başka Sosyaldemokratlarla birlikte uzaklaştırılmış ve ABD'ye göç etmek niyetiyle Londra'ya gelmişti. Ancak Alman İşçileri Eğitim Derneği'nin isteği üzerine ilk sayısı 1879 Ocağında çıkan haftalık *Freiheit*'in editörlüğünü üzerine almıştı. İlk başlarda gazete Sağ-kanat oportünizmine saldırıyordu; ama daha sonra ultra-sol anarşist görüşlerin sözcüsü haline geldi. Gazete, bütün parti önderlerini oportünizmle suçluyordu ve en yakışıksız imaları yapmaktan da geri kalmıyordu. Most ve arkadaşları seçimlere katılmak, Reichstag forumunu kullanmak gibi legal parti faaliyetlerine karşı çıktılar. Hükümetle açık çatışma içine girilmesini ve ayaklanma hazırlıklarına başlanılmasını istediler, Hödel ve Nobiling gibi kişilerin giriştikleri terörist eylemlerin gerçek devrimci ruhun ifadesi olduğu üzerinde ısrar ettiler. 1 Temmuz 1879'da Marx, Becker'e öfkeyle şunları yazıyordu: "*Feriheit* ateş ve kılıçla, devrim üzerine çocukça sözler etmeye devam ediyor."[38]

Marx ve Engels, Most'un çizgisinin Partiyi demoralize edecek, kitlelerden kopartacak ve Bismarck'ın polis yetkililerinin provokasyon hazırlaması için yardımcı olacak zararlı bir çizgi olduğundan emindiler. İşçi önderlerine yazdıkları sayısız mektuplarında Sosyaldemokrat önderlerin bu sekter, anarşist akıma karşı sürdürdükleri mücadeleyi onayladılar. Most ve adamlarının ikisinin de kendilerini destekledikleri hakkında yaydıkları söylentilere aldırmamalarını, bu grupla bir alış verişlerinin olmadığını söylediler.

Bu "Sağ" ve "Sol" sapıtmaların aksine Bebel, Liebknecht, Bracke ve Partinin öteki önderleri doğru yolu bulmayı başardılar. Bu güç dönem, Bebel'in örgütçü yeteneklerini ve savaşçı ruhunu tam anlamıyla ortaya çıkardı. Gerçek bir proleter önderi olarak yalnızca kitleleri yönetme değil, aynı zamanda onlardan öğrenme, onların inisiyatiflerini alıp geliştirme yeteneğinin de bulunduğunu gösterdi. Bebel ötekilerden çok önce Yürütme Kurulu'nun dağıtılması hakkındaki kararın yanlış olduğunu ve yeraltı çalışmasına göre düzenlenmiş yeni parti faaliyeti şekillerinin yaratılmasının gerekliliğini kavramıştı. Önder işçilere dayanan Bebel, parti örgütlerini yeniden örgütlemek için çok çaba gösterdi.

1878 sonbaharında başkanı olduğu Leipzig'deki Yardım Komitesi, Partinin yönetim kurulu görevlerini üzerine aldı. Alman işçi sınıfı hareketinin yeni döneminde Bebel, "kendisinin gerçek bir Parti önderi olduğunu gösterdi."[39]

İşçi sınıfı hareketinin hayati ihtiyaçlarını bulup çıkartmakla birlikte Bebel, yeni durumda oportünizmin Parti için ne kadar büyük bir tehlike yarattığını hemen farkedemedi. Oportünistlerin etkisi altında Liebknecht zaman zaman devrimci ses tonunu alçaltıyordu. 17 Mart 1879'da Reichstag'da bir reform partisi olarak Sosyaldemokrat Parti'nin Anti-Sosyalist Kanuna tahammül edeceğini söyledi.

Parti önderlerinin Sağ-kanat oportünizmine karşı takındıkları uzlaşmacı tavır yurt dışında yayınlanacak bir merkez organının yönetim kurulunun bileşimi hak-

[38] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 383.
[39] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 19, s. 299.

lındaki tartışmada da kendini gösterdi. Hirsch editör olarak atanacaktı, ama onunla yapılan pazarlıklardan sonra Bebel ve Liebknecht'in de içinde olacağı Leipzig'deki yazı kurulundan başka, gazetenin basılacağı Zürich'te de bir denetim ya da yönetim kurulunun olmasına karar verilmişti.

Bu kurulun üyeleri, reformist Karl Höchberg ve Eugene Dühring'in eski takipçileri Eduard Bernstein ve Karl Schramm olacaktı. Yazı kurulunun bu yapısı ve gelecekteki gazetenin mali bakımdan Höchberg'e olan bağımlılığı -Marx, Höchberg'in o sıralar yönettiği Berlin *Zukunft* gazetesini eleştirirken Höchberg'in "Partiye girme hakkını parayla satın alan bir burjuva olduğunu söylemişti.-[40] Zürich grubuna gazete üzerinde tayin edici bir söz hakkı verdi. Bir "korkuluk" olarak iş görmek istemeyen Hirsch, editörlük çağrısını reddetti.

Marx ve Engels, Hirsch'in tavrını onayladılar ve gazeteye yazı yazmak için verdikleri sözü geri aldılar. Bebel'e 4 Ağustos 1879'da yazdığı bir mektupta Engels, Marx ve kendi adına "Toplumsal-*Filantropist*"[41] Höchberg'in denetimi altına sokulmuş bir parti organıyla herhangi bir işleri olmadığını ilan etti.

Sosyaldemokrat önderler ilk başta Marx ve Engels'in neden bu tavrı takınmış olduklarını anlayamadılar ve Höchberg'e karşı dürüstçe davranılmadığını sandılar. Ancak çok geçmeden ikisinin de haklı olduklarını ortaya çıkartan yeni kanıtlar görüldü. 1879 başlarında *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*'in Höchberg'in editörlüğünü yaptığı ilk sayısı Zürich'te çıktı. İçinde "Almanya'daki Sosyalist Hareketin Geçmişine Bir Bakış" başlıklı bir makale vardı. Yazarın adı yerinde üç tane yıldız bulunuyordu. Çok geçmeden makalenin denetim komitesinin gelecekteki üç üyesi, Höchberg, Bernstein ve Schramm tarafından yazılmış olduğu açığa çıktı.

Marx'ın alayla söz ettiği gibi bu "üç yıldız burcu"nun eseri bütün Sağ-kanat unsurlarının bir Manifestosuydu. Marx, "Parti adına bugüne kadar bunun kadar utanç verici bir şey yayınlanmadı"[42] diyordu. Makale Sosyaldemokratların Paris Komününün desteklenmesi de dahil bütün geçmiş eylemlerini kınıyordu. Yazarlar, Partiyi "ılımlı davranma"yı başaramamakla ve böylelikle Anti-Sosyalist kanunun çıkartılmasına neden olmakla suçluyorlardı. Makale bütünüyle devrimci amaçların terkedilmesi, Bismarck'ın polis rejimine kölece teslim olunması ve geçmişin devrimci "günahlar"ından pişmanlık getirilmesi için yapılmış adi bir çağrıydı. Makale Partinin burjuvaziye karşı savaşını da kınıyor ve burjuvaziyi Parti saflarına çekmek ve önder mevkilerin işçilerin "yeterli" bir eğitim almaları için burjuva entelektüelleriyle doldurulmasını öneriyordu.

Marx ve Engels çok öfkeliydiler. Marx o sıra Ramsgate'de bulunuyordu ve Londra'ya henüz yeni gelmiş olan Höchberg'e kendi tavırlarını açıklayan Engels oldu. Marx ve Engels Parti önderlerinden merkezi organın yazı kurulunun bileşiminin hemen değiştirilmesini talep etmenin kesinlikle gerekli olduğuna karar verdiler. İkisi de genel olarak görüşlerini Parti önderlerine tavsiyeler ve uyarmalar şeklinde bildirirlerdi ama bu sefer Partinin sınıf tabanının tehlike karşısında olduğunu hissetmişlerdi. 1879 Eylül ayı ortalarında Engels, Bracke, Liebknecht, Bebel ve öteki

[40] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 303.
[41] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 303.
[42] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 413.

Parti önderlerine hitaben bir mektup kaleme aldı. Konu üzerinde 17 Eylül'de Marx'la tartıştılar. Marx o gün Londra'ya daha yeni dönmüştü ve Marx'ın deyişiyle genelgenin son şeklini ortaya çıkardılar ve imzalayıp yolladılar. Parti önderlerine eğer partinin yeni organı Höchberg ve grubunun bir sözcüsü durumuna gelecek olursa "buna karşı olduklarını ne yazık ki açıkça bildirecek"lerini[43] söyleyerek onları uyardılar.

Genelge mektubu oportünizme ve onun karşısında takınılan uzlaşmacı tavra karşı girişilmiş en çarpıcı yazılı saldırılardan birisiydi. Bu, korkak küçükburjuva sözcülerinin Partiye yüklemeye ve böylelikle onun devrimci proleter karakterini tehlikeye sokmaya kalkıştıkları siyasetin öfkeyle lanetlenmesiydi. "Kararlı siyasal muhalefet yerine, genel şefaat dileniyor; hükümete ve burjuvaziye karşı mücadele etmek yerine onu kazanmaya ve ikna etmeye girişiyor; yukarıdakilerin kötü muamelelerine karşı meydan okuyarak direnme yerine, direnmeden teslim olunuyor ve cezanın hakedilmiş olduğu itiraf ediliyor."[44]

Marx, Bebel ve öteki Alman önderlerin Zürich grubunun yazılarını daha parlak bir ışık altında görmelerini sağladı. 23 Ekim 1879'da Bebel Zürich gazetesine atfen şunları yazıyordu: "Gazeteyi okudum ve neden bu kadar öfkeli olduğunu anladım."[45] Bracke, oportünistlerin "Partinin temellerini çökertmeye ve *varlığını tehlikeye atmaya*"[46] çalıştıklarını söyledi. Parti önderleri Höchberg ve arkadaşlarının merkezi yayın organlarında görev alma planlarını hemen bir kenara attılar. Parti çevrelerindeki hoşnutsuzluğun farkına varan oportünist akımın temsilcileri geçici olarak geri çekilmeyi kabul ettiler.

Yazı kurulunda Bebel, Liebknecht ve Friedrich Frietzche'nin bulundukları *Sozialdemokrat*'ın ilk örnek sayısı 28 Eylül 1879'da Zürich'te çıktı. Ancak Georg Vollmar'ın da baş editörlüğe getirilmesini yeterli olamayacağı görüldü. Partinin merkez organı onun editörlüğü altında (1879 Eylül'ünden 1880 Aralığına kadar) sık sık oportünist hatalara düştü. Bununla birlikte gazete, partinin yeraltı faaliyetlerinin örgütlenmesinde başrolü oynadı. Polis takibine karşın geniş bir parti aktivistleri grubu Züricht'ten Almanya'ya düzenli olarak gazeteleri aktardılar.

Partinin önder çevrelerinin yalpalamalarını yendiklerinin ilk örnekleri 30 Ağustos 1883'ten 23 Ağustos'a kadar İsviçre'deki Wieden kalesinde yapılan Partinin ilk yeraltı kongresinde ortaya çıktı. Kongrenin başlıca konusu devrimci çizgiden sapmalara karşı mücadeleydi. Anarşist düşünceli unsurların önderleri Most ve Hasselmann Partiden kovuldular. Sağ-kanatçıların ve ılımlıların (Höchberg, Kaiser ve ötekiler) direnmelerine karşın programda şu düzeltme yapıldı: Partinin amacına ulaşmak için "bütün legal yollardan yararlanacağı" cümlesindeki "legal" kelimesi çıkarıldı. Bu kongre kararı Partiyi hem legal hem de illegal mücadele yollarının kullanılmasına yöneltiyordu.

Marx ve Engels, kongre sonuçlarını memnunlukla karşıladılar. 1880 Eylül'ü sonlarında Liebknecht Londra'ya geldi ve onlara işlerin durumu hakkında bilgi verdi. Bununla birlikte ikisi de Liebknecht'in Partinin durumunu toz pembe gösterme-

[43] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 327.
[44] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 325.
[45] A. Bebel, *Aus meine Leben*, 3. Teil, Berlin, 1953, s. 59.
[46] Karl Marx, Friedrich Engels, *Briefwechsel mit Wilhelm Bracke* (1869-1880) Berlin 1963, s. 208.

sinden ve özellikle Vollmar'ın yönettiği *Sozialdemokrat*'taki güçlükleri göz ardı etmesinden rahatsız oldular.

Çok geçmeden Bebel'de editörün değiştirilmesinin gerekli olduğunun farkına vardı. 1880 Aralığının ilk haftasında o güne kadar hiç yüz yüze gelmemiş olduğu Marx ve Engels'le tanışmak ve bu problemleri tartışmak ve daha yakın bağlar kurmak için Londra'ya gitmeye karar verdi. Zürich triosundan biri olan ve eleştiriler karşısında daha doğru bir tavır takınmaya başlamış olan Bernstein'i de kendisiyle birlikte Londra'ya gelmesi için çağırdı. Daha sonraları Bernstein'in bu tutumu, Engels'in etkisi altında benimsemiş olduğu ortaya çıktı. Çünkü Bernstein, Engels'in ölümünden sonra revizyonizmin baş ideologu oldu.

Bebel ve Bernstein Londra'ya 9 Aralık'ta vardılar. Engels'in evine yerleştirildiler ve orada bir hafta kaldılar. Sık sık Marx'ı görmeye gittiler. Bebel, Marx ve Engels'ten gördüğü konukseverlikten çok etkilenmişti. Dostça yaptıkları sohbetlerinde pek çok sorunu tartıştılar. Bebel daha sonraları şunları yazmıştı: "Londra'yı ziyaretimizin sonuçlarından tamamen tatmin olmuş olarak terkettik."[47]

Bernstein *Sozialdemokrat*'ın editörlüğüne atandı ve Vollmar'ın yerinden alınması gazete üzerinde kurtarıcı bir etki yaptı. Bu, Engels'in 1881 Aralığından itibaren yazı kuruluyla sürekli bir işbirliği yapması sonucunda daha da güçlendirildi. Engels aracılığıyla Marx da gazeteye yardımcı olmaya çalıştı. Mektuplarında işçilerin yalnızca özel işletmelerde değil devlet işletmelerinde de çok kötü durumda bulundukları üzerinde özellikle durulması gerektiğini öneriyordu. Bunun "Wagner-Bismarck devlet sosyalizmi"nin[48], Bismarck'ın toplumsal demagojisinin ortaya serilmesi için yapılması gerekiyordu.

Marx, tutuklamalara karşın Alman Partisi'nin kitleler üzerindeki etkisinin arttığını görmekten mutluydu. 1881 seçimlerinde Reichstag'da Parti 12 sandalye kazanmayı başardı. 1877 yılında daha henüz legal iken kazandığı sandalye sayısı da bu kadardı. Marx ve Engels, Parti üyelerinin gösterdikleri sağlamlık ve cesareti çok övüyorlar ve Alman proletaryasının önderlerinin, özellikle Bebel'in faaliyetlerine çok değer veriyorlardı. Burjuva basını 1882 yılında Bebel'in öldüğünü haber verdiği zaman Marx, Engels'e "bu Partimiz için korkunç büyük bir talihsizlik! O, Alman (Avrupa da denebilir) işçi sınıfı hareketi içinde eşsiz bir kişilikti"[49] diye yazdı. Haberin yanlış ve temelsiz olduğu ortaya çıkınca, bu, Marx ve Engels için büyük bir ferahlık oldu.

Doğal olarak Marx ve Engels, Alman Sosyaldemokratlarının faaliyetlerinden bir bütün olarak ele alındığında tarihin kahramanlıklar çağı denebilecek olan bu dönemlerinde bile tamamen tatmin olmuş değillerdi. Partinin üyelerinden bir çoğunun hâlâ oportünist taktiklerden yana olduklarını görüyorlardı. Kendilerini Partinin teorisyenleri ve yazarları olarak gören bazı genç üyelerden de endişeliydiler. Bu yüzden Marx, kendisini 1881 yılında ziyarete gelen (Avusturyalı yazar Minna Kautski'nin oğlu) Karl Kautski'den hayli olumsuz bir izlenim edinmişti. Kautski sosyalist harekete girdiği 1874'ten *Sozialdemokrat*'ta çalışmakta olduğu 1880 yılında Marksizmi benimseyinceye kadar pozitivizmden Malthusçuluğa, Lassallecılıktan anar-

[47] A. Bebel, *Aus meine Leben*, s. 150.
[48] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 124.
[49] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 95.

şizme dek birçok farklı ideolojik akım içine girmişti. Marx en büyük kızına, onun hakkında şunları yazmıştı: "Bu tatlı adam önüme dikildiği zaman ağzımdan çıkan ilk soru şu oldu: Sen de annen gibi misin? Elbette ki hayır diye teminat verdi bana; ben de annesini özel olarak övdüm. Ne iyi ne de kötü bir adam, yetenekleri sınırlı, kibirli, herşeyi bildiğini sanıyor (daha 26 yaşında), bir bakıma çalışkan denebilir, kendini sebatla istatistik çalışmalarına veriyor ama, ufak işler için; doğası filistenler grubundan, fakat geri kalan yanlarıyla kendi ölçüleri içinde saygı değer bir adam." [50] Tanışmalarının ilk birkaç ayı içerisinde Engels de Kautski'yi doğuştan bilgiç ve kılı kırk yaran bir adam, "karmaşık problemleri basitleştirecek yerde basit sorunları karmaşıklaştırıyor."[51] diye tanımlıyordu.

Engels'le işbirliği yapmasının bir sonuç olarak Kautski çok geçmeden Marksizmin önde gelen propagandistlerinden birisi ve İkinci Enternasyonal'in teorisyeni oldu; fakat Marx'ın genç Kautski'de yıllarca önce farkettiği olumsuz yanlar daha sonra ortaya çıktı ve onun daha sonraki evriminde ve oportünizme kaymasında belirli bir rol oynadı.

Çeşitli iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kalan ve bunları her zaman kolaylıkla ve başarıyla yenemeyen Alman işçi sınıfı hareketi bununla birlikte Alman siyasal hayatında her geçen gün güçlü bir etken haline gelerek ve öteki ülkelerdeki proletarya mücadelelerinin ilerleyişi üzerinde büyük bir etki yaparak durmaksızın güç topladı.

Fransız İşçi Partisi'nin Oluşturulmasına Katkı

Fransız proletaryasının ileri görüşlü önderlerinin kendi bağımsız devrimci partilerini oluşturmak ve güçlendirmek için yaptıkları mücadele 1870 ve 1880'lerin sosyalist hareketi içinde önemli bir etkendi. Marx ve Engels bu devrimci süreci yakından izlediler ve bunu hızlandırmak için ellerinden geleni yaptılar.

Fransız polisi, Marx'ın Fransa'yla olan bağlantıları üzerinde denetim kurmak için çaba harcıyordu, Paris emniyet şefi de Marx'ın 1875 ve 1876 yılarında Hirsch'e yazdığı mektupları inceletmiş ve bir yana kaydettirmişti. Marx, Bilimsel Komünizm propagandasının Fransız işçileri arasında örgütlenmesine çok büyük bir ilgi duyuyordu. Fransa'da sosyalist unsurları birleştirecek ve Fransız proletaryasının bilincinin uyanmasında tayin edici bir etki yapabilecek bir gücün bulunacağını umuyordu.

Gerçekten de bu güçler mevcuttu. 1876 yılının sonbaharında Jules Guesde (Jules, Basile Mathicu'nün takma adlarından birisi) sürgün döneminin ardından Paris'e döndü. Basında Paris Komününü savunmasından ötürü gıyabında beş yıl hapse mahkûm edilmişti. İsviçre'ye kaçtı. Enternasyonal'in faaliyetlerine Bakuninist kanadı tutarak katıldı. İsviçre'de kaldığı süre boyunca ve daha sonra da İtalya'da Guesde anarşizm karşısında hayalkırıklığına uğradı. Bunun başlıca nedenlerinden biri de Çernişevski'nin "*Ne Yapmalı?*"sını ve öteki eserlerini okumasıydı. Fransa'ya döndüğünde sosyalist öğrenci çevrelerinin üyeleri olan Hirsch ve öteki Marksistlerle tanıştı; bütün bunlar, eski görüşlerini hemen terketmemekle birlikte onun Marksizmi kabul etmesine yardımcı oldu.

[50] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 178.
[51] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 220.

Gabriel Deville, Emile Massard ve Chabry ile birlikte Guesde Fransa'da Bilimsel Komünizm düşüncesinin yayılışında yeni bir aşamayı başlattı. 1877 Kasım'ında o ve arkadaşları ilkin haftalık sonra da günlük olarak çıkan *Egalite*'nin yayımlanmasını başlatmayı başardılar. Yazı kurulu açıkça "proletaryanın Eski ve Yeni Dünya'daki bütün ciddi düşünürleri tarafından artık kabul edilmiş bulunan kolektivizm"i destekliyordu. Bundan sonra da Fransa'da "kolektivizm" genellikle Marksizmi belirler oldu. Gazetenin Marksist çizgisi, Lafargue orada ilkin aktif bir yazar daha sonra da gazetenin editörlerinden biri olarak çalışmaya başladıktan sonra daha belirli bir hale geldi. 5 Kasım 1880'de Marx, Sorge'e şunları yazıyordu: "Herhalde *Egalite*'nin (öncelikle Guesde'in bizim yanımıza geçmesi ve damadım Lafargue'in çalışmaları sayesinde) sözün tam anlamıyla (Fransız) *işçilerinin* ilk *gazetesini* oluşturduğuna dikkat etmişsindir."[52]

Egalité'nin işçiler üzerinde yaptığı devrimci etki ve kurduğu enternasyonal bağlar yetkilileri uyardı ve yazı kurulu üyelerinin tutuklanılmasına başlandı. 1878 yazında Guesde ve bazı arkadaşları Paris'te bir enternasyonal işçi kongresi toplamaya teşebbüs ettikleri gerekçesiyle hapse atıldılar.

Guesde'in serbest bırakılmasından sonra Marx'ın onunla kişisel olarak tanışması için bir fırsat çıkmış oldu. Radikal gazete *La Revolution France* Guesde ve Proudhonist düşünceleri savunan Longuet arasında bir polemik yayımladı. Marx, Guesde'nin yanını tuttu ve 1879 Ocak ayında ona bir mektup yazdı. Mektubun metni bugün elimizde bulunmamaktadır; ama aynı yılın baharında Guesde'in karşılık olarak gönderdiği bir mektupta, bu mektuptaki düşüncelerin bazıları tekrarlanıyor ve alıntılar yapılıyordu. Guesde'in karşılığında Marx'ın "bağımsız ve militan bir işçi partisinin kuruluşu"nu Fransız işçilerinin karşısındaki en önemli sorunlarından biri olarak gördüğü anlaşılmaktadır."[53] Marx bunun işçiler arasında Bilimsel Komünizmi yayarak, burjuva radikallerinin etkisini gidererek ve geniş bir ajitasyon faaliyetine girişilerek yapılacağına inanıyordu. Guesde bu düşünceleri bütünüyle benimsedi ve Marx'a kendisiyle kişisel olarak tanışmak için duyduğu sıcak isteği bildirdi.

1879 yazında Guesde ve Lafargue (Lafargue 1882 baharına kadar Londra'da kalmıştı) düzenli olarak yazışmaya başladılar bu da dostluklarının başlangıcı oldu. Lafargue, Guesde'in mektuplarını sık sık Marx ve Engels'e gösterir ve vereceği karşılıkları onlarla tartışırdı. Bu, Marx ve Engels'e Fransız sosyalistlerine bir proleter partisi kurmalarında yardımcı olabilecekleri bir başka kanal daha açıyordu. Lafargue'ın Guesde'e yazdığı bugün elde bulunan mektuplar Marx'ın perde gerisinde yaptığı çalışmaların bir yansımasıdır ve onun işçi sınıfı önderleri üzerindeki düşünce ve incelik dolu etkisini taşır. Bu mektuplar Fransız işçi önderlerinden hareketin nihai amaçlarını akıllarından çıkartmamalarını ve aynı zamanda da işçi sınıfının gündelik ihtiyaçlarına dikkat göstermelerini, sendikalistlerin ve kooperativistlerin reformist ideolojisi hakkındaki olumsuz düşüncelerini bir bütün olarak sendika ve kooperatif hareketine de teşmil etmemelerini ve işçilerin faaliyet ve inisiyatiflerindeki mantıklı unsurları her yanıyla görüp bunlardan yararlanmalarını istiyordu.

Dostça tartışmaları sırasında Marx ve Engels, Guesde'yi Lafargue'ın uzun zamandan beri ilişkisinin bulunmadığı Fransa'daki somut durum hakkında daha yeter-

[52] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 332.

[53] *Le Combat Marxiste*, Mai 1935, No. 19, s. 20.

li bilgileri yansıttığı ölçüde destekliyorlardı. Marx, Guesde ve Lafargue'ın yayımlamış oldukları herşeyi okumakta yarar gördü. Guesde'in *Egalité*'deki yazılarının dışında 1879 yılında yayımlanan *Kolektivizm ve Devrim* başlıklı broşürünü de okudu. Kitabın kenar boşluğuna, Guesde'ın hatalı olarak geleceğin toplumunda "işçinin emeğinin ürününü tam olarak"[54] alacağını açıkladığı yerin yanına bir soru işareti koydu, ama bir bütün olarak broşür hakkındaki görüşü olumluydu. Daha sonraları Marx, Guesde'ın 1880 yılında çıkan tarımsal sorunlar hakkındaki makalelerinden bazı alıntılar yaptı. Lafargue'ın yazıları arasında *Fransa'da Toprak Mülkiyeti Hareketi* başlıklı uzun makalesini okudu.

Üçüncü işçi kongresi 20-31 Ekim 1879'da Marsilya'da toplandı. Burjuva kooperativistlerinin etkin oldukları ilk iki kongrenin -1876 Ekim'inde Paris'te ve 1878 Ocak ve Şubat aylarında Lyon'da- aksine Marsilya kongresinin çoğunluğu devrimci sosyalistleri izledi. Reformistlerin ve anarşistlerin direnmelerine karşın kongre işçi sınıfı hareketinin hedefi olarak üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin ve bağımsız bir işçi sınıfı partisinin oluşturulması yolunda kararlar aldı. Kongre önderleri (hasta olan ve kongreye katılamayan) Guesde'den parti program taslağını hazırlamasını istediler. Marx, Fransız sosyalistlerinin bu önemli zaferine çok büyük bir değer verdi ve "Fransa'da gerçek işçi sınıfı partisinin ilk örgütlenmesi Marsilya Kongresi'yle başlar"[55] diye yazdı.

Marx ve Engels, Fransız partisinin önderlerine tutarlı bir platform ortaya çıkarmaları, partiyi siyasi eylemlere ve seçimlerle ilgili eyleme hazırlamaları ve ideolojik tutumunu sağlamlaştırmaları için yardımcı oldular. 1880 Mart'ında *Egalité*'ye Engels'in yazdığı "Herr Bismarck'ın Sosyalizmi" başlığını taşıyan, bazı Fransız sosyalistlerinin burjuva devletinin önemli toplumsal reformları gerçekleştirmeye yetenekli olduğu hakkındaki inançlarının hayalî doğasını sergileyen iki makalesini yayımladı. Bir ay içinde de Marx *Egalité*'ye kendi eseri *Felsefenin Sefaleti* üzerine bir yazı yazdı ve bunun ardından da gazetede *Felsefenin Sefaleti*'nden alıntılar yayımlandı. Marx, idealist ve ütopik görüşler karşısında materyalist öğretiyi savunarak mücadele etmenin gerekliliğini vurgulayarak Proudhon'la olan polemiklerinin özünü açıklıyordu.

Marx ve Engels, ilk sayısı 1880 Ocağı'nda çıkan aylık sosyalist *Revue Socialiste* ile işbirliği yaptılar. Lafargue'ın isteği üzerine Engels *Anti-Dühring*'in üç bölümünü ayrı bir makale olarak *Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm* başlığı altında yeniden düzenledi ve bu gazetenin Mart ve Mayıs 1880'deki sayılarında yayımladı. Aynı yıl ayrı bir kitapçık olarak yayımladı ve 1880 Mayısında Marx, Fransızca baskıya bir önsöz yazarak, Engels'i "çağdaş sosyalizmin seçkin temsilcilerinden biri"[56] olarak niteledi.

Daha önceden 1880 Nisanı'ndan Marx *Revue Socialiste* için gazetede ayrı bir ek olarak yayımlanan bir anket hazırlamıştı. "İşçi Anketi" geniş ölçüde dağıtıldı; sadece ek için 25 bin nüsha basılmıştı. Bu, işçi sınıfının durumunun toplumsal olarak araştırılması için hazırlanmış kapsamlı bir programdı. Dört Bölüm içinde hemen hemen 100 kadar soru vardı; ama bu, anketten daha farklı bir şeydi. Bu, sosyalist ajitasyonunun mükemmel bir örneğiydi, işçileri kapitalist sistemin sömürücü doğa-

[54] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[55] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 114.
[56] Friedrich Engels, "Socialisme utopique et socializme scientifique" Paris, 1880, s. 5.

sı üzerinde düşünmeye ve işçi sınıfının temel ekonomik taleplerini, daha kısa iş saati, daha yüksek ücret, işçilerin kendi denetimleri altında etkin bir sigorta, kadınlara ve erkeklere eşit ücret, çocukların çalıştırılmasının yasaklanması, gençler için daha kısa iş günü, sendika örgütlenmelerinin tamamen legal hale getirilmesi vb. formüle etmeye yöneltiyordu. Bu belge işçilere mevcut sistemde eninde sonunda özlü bir değişikliğin gerekli olduğunu gösteriyordu.

Yeni ortaya çıkmakta olan İşçi Partisinin herşeyden çok bir programa ihtiyacı vardı. Guesde bunu hazırlarken epey güçlük çekti ve Lafargue'in önerisiyle Marx'a başvurdu. 1880 Mayıs'ı başlarında Marx, Engels ve Lafargue'ı ilk defa gördüğü Londra'ya geldi.

Engels'in evinde Marx, Guesde, Lafargue ve Engels, Fransız İşçi Partisi'nin program taslağını tartıştılar. O zaman ve orada Marx, Guesde'ye genel girişi dikte ettirdi; gerisini Lafargue'ın yardımıyla Guesde kendisi çözdü. Bir minimum programı vardı -bu, burjuva demokratik sistem içinde gerçekleştirilecek ekonomik ve siyasal taleplerin sıralanmasıydı ve işçi sınıfının siyasal iktidarı ele geçirmesinde bir aşama olarak kabul ediliyordu. Marx ve Engels programın formülasyonlarından bazılarına kesinlik kazandırdılar. Marx minimum programı çok tatminkâr buldu; ancak asgari ücretlerin getirilmesini ve buna hukuksal bir temel sağlanmasını doğru bulmadı; çünkü bu pratikte iş sahipleri tarafından bütün ücret artışlarını sınırlandırmak için kullanılabilirdi. Marx'ın işaret ettiği gibi program, "işçi hareketinin içinden kendiliğinden fışkırmış olan talepleri"[57] içeriyordu. Talepler arasında toplantı, basın ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan kanunların kaldırılması, erginler için sekiz, gençler için altı saatlik iş günü getirilmesi, kadınlara ve erkeklere eşit işlerde eşit ücret, devlet işletmelerinin, bankaların, demiryollarının, madenlerin vb. özel ellere devredilmesinin yasaklanması vardı.

Başlangıç, programın teorik seviyesini belirleyen nirengiydi. Marx oldukça kısa, özlü ve halkın anlayacağı bir dille, Fransız sosyalist belgelerinin belirgin özellikleri olan tumturaklı ve süslü püslü sözlere başvurmaksızın proletaryanın kurtuluşu mücadelesinin hedeflerini dile getiriyordu. Çabalarının sonucu hakkında kendisi şunları yazmıştı: "Bu, Fransız işçilerini, laf kalabalığının sisleri içinden çekip ayağını yere bastırmak için atılmış enerjik bir adımdı."[58] Marx'ın proletaryanın tarihsel görevi, kapitalist sistemin yıkılması ve üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin kurulması ve proletaryanın bağımsız siyasal partiye olan ihtiyacı hakkındaki temel önermeleri formüle etmesi için bir sayfa yetmiş de artmıştı bile. Şöyle deniyordu: "Üreticiler sınıfının kurtuluşu cins ve ırk ayrımı olmaksızın bütün insanlığın kurtuluşudur."[59] Engels, Marx'ın girişinin "kitlelere birkaç berrak cümle içinde eşi az bulunur bir anlatım yeteneğiyle gerçekleri anlatan ikna edici bir tartışma şaheseri"[60] olduğunu söylüyordu.

Fransız işçi sınıfının ilk Marksist programı 14 Ekim 1880'de La Havre'deki işçi kongresi tarafından kabul edilmişti. Bu, Marksizmin büyük bir başarısını belirliyor ve Fransız işçilerinin önder kesimleri arasında güçlü bir etki kazanmış olduğunu

[57] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 332.
[58] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 332.
[59] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 238.
[60] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 344.

gösteriyordu. Bu aynı zamanda Fransız sosyalizmi içindeki çeşitli akımlar için bir mihenk taşıydı ve gerçek proleter unsurların sekterler ve reformistlerle yollarını ayırmalarına yardımcı oldu.

Program üzerindeki mücadele La Havre'daki kongreden önce başladı. Taslak yayımlanır yayımlanmaz burjuva radikallerinin ve bunlarla ittifak eden aralarında Longuet de bulunan bazı Proudhonist düşünceli sosyalistlerin saldırısına uğradı; anarşistler La Havre'daki kongrede programa karşı sıkı bir kavga verdiler. Blanquistler de olumsuz bir tavır takındılar. Enternasyonal'de materyalist dünya görüşünü ve Bilimsel Komünizmi benimsemeye doğru bir adım atmış olmalarına karşın Blanquistlerin daha henüz çok ilkel bir şekilde kararlı, eylem içindeki bir azınlığın sınırsız imkânlarına ve bunların hemen bir komünist devrimi yaratmaya yetenekleri olduğuna inanan öğretmenlerinin mücadele taktikleri hakkındaki voluntarist ve komplocu düşüncelerini reddetmeleri gerekiyordu. Blanquistler 1881 yılında İşçi Partisi'nden ayrıldılar ve kendi Devrimci Merkez Komitelerini kurdular.

Bununla birlikte Devrimci Marksist kanadın asıl düşmanının eski anarşistlerin Bakuninist Sosyalistdemokrasi İttifakının aktif üyelerinin -Paul Brosse ve Benoit Malon- başını çektikleri oportünist gruplaşma olduğu ortaya çıktı. Marsilya Kongresi boyunca Brousse de Malon da kolektivizm lehinde konuşmuşlar ve Marx'ın öğretisine sözleriyle hizmet etmişlerdi; ama Malon kendi görüşlerini, yalnızca Marksist teori üzerine değil "gerçek sosyalist" Grün, Lassalle ve neo-Kantçı Friedrich Lange'ın öğretileri üzerine temellenen "entegral sosyalizm" olarak tanımlıyordu. Brousse'un görüşleri de reformist ve anarşist görüşlerin bileşiminden oluşmuş bir acayip çorbaydı. Brousse ve Malon İşçi Partisi'nin programında ortaya konulan devrimci çizgiden hoşnut olmayan küçükburjuva unsurlarının görüşlerini dile getiriyorlardı.

La Havre'daki kongreden sonra Brousse, Malon ve takipçileri *Proletaire* gazetesinden sözcüleri olarak yararlanıp İşçi Partisi'nin önderliğine karşı doğrudan bir saldırı başlattılar. Genç İşçi Partisinin işlerinin ters gitmesinin ve özellikle 1881 seçimlerindeki başarısızlığının bütün nedeninin La Havre programı ve özellikle programın başlangıç bölümü olduğunu ilan ettiler Brousse'ün makalesi (1881'de yayımlanan) "Bir Kere Daha Birlik Üzerine", "tek öğretinin dar ufkunun terkedilerek" (Marksizmi kastediyor) Partiye çeşitli öğretilerin taraftarlarının geniş ölçüde alınmasını teklif ederek reformist platformunu ortaya koyuyordu. Brousse, Partinin, sosyalizmin nihai kuruluşuna yönelmesinin "ya hep ya hiç" ilkesine arka çıkmakla aynı şey olduğunu söylüyordu. Buna karşılık Partinin kendisini o anda gerçekleştirebilecek olan taleplerle sınırlandırmasını ve bir "politique des possibilités" (imkânlar siyaseti) izlemesini teklif ediyordu. Yeni oportünist akımın mensuplarına verilen adla İmkâncılar (Possibilistler) toplumun devrimci sosyalist dönüşümü düşüncesini bir yana bırakarak çeşitli sanayilerin yerel kurullara devredilmesini ve bu temel üzerinde bir "kamu hizmeti" sistemi kurulmasını öngören kerte kerte barışçı gelişmeyi, bayağı ütopik teorisi "belediye sosyalizmi"ni savunuyordu.

Marx ve Engels Possibilizmin küçükburjuva özünü hemen kavradılar. Engels, Possibilistlerin İşçi Partisini çürüttüklerini ve görüşlerinin yayılmasının partiyi "en alelade sendikaların seviyesi"ne[61] indirgeme tehlikesi gösterdiğini söyledi.

61 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 118.

Marx ve Engels, Possibilistlere karşı mücadelede başı çekecek olanların doğal olarak Fransız Marksistleri olacağına inanıyorlardı ve Guesde ve Lafargue'ın ideolojik hasımlarının ellerine zaman zaman kozlar verdiklerini görmekten sıkıntı duyuyorlardı. Devrimci ve Marksist kanadın önderleri çoğu zaman kendilerine hakim olamıyor ve esneklik gösteremiyorlar ve bazı Marksist önermeleri çok dogmatik olarak ve dümdüz ele alıyorlardı; aynı zamanda devrimci laflara karşı o geleneksel Fransız heveslerini de taşıyorlardı. Engels, Guesde'in Parislilerin 'devrim' kelimesi hakkında atıp tutmak gerektiği"[62] şeklindeki batıl inançlarından rahatsız olduğunu söylüyordu. Guesde ve takipçileri Reformist ideolojiye saldırırlarken çoğu zaman sekter bir anlayışla reform için mücadelenin önemini tamamen inkâr ediyorlardı. Pratikte işçilerin gündelik ihtiyaçlarına da yeteri kadar ilgi göstermiyorlardı. Teorik bakımdan daha olgun olan Lafargue da aynı şekilde Guesde'in sekter hatalarını tekrar ediyordu. Fransız Marksistlerinin devrimci teori ve taktikler hakkındaki dar görüşlülüklerinden yakınan Marx, bir keresinde Lafargue'a iğneleyici bir şekilde, "açık olan şey şu ki, ben, kendim bir Marksist değilim"[63] demişti.

Fransız takipçilerini, yaptıkları yanlışlıklardan ötürü eleştirmekle birlikte Marx, onların genel çizgisini bütünüyle destekliyordu. Çünkü Fransız işçi sınıfı hareketi içindeki devrimci eğilimlerin, başında Guesde ve Lafargue olan İşçi Partisinin Marksist kanadı tarafından dile getirildiğine inanıyordu. Marx, İşçi Partisinin geleceğinin Guesdeistlerin başarılarına bağlı olduğu inancındaydı.

Bu sırada parti içinde bir bölünme başgöstermek üzereydi. 1881 Ekim ayı sonlarında toplanan Reims Kongresinde çoğunluk, bir çoğu uydurma şubelerden gelen Possibilist delegelerdeydi ve kongreden özerklik adına partinin birliğini zedeleyen kararlar çıkartıldı. Böylece her federasyona kendine özgü bir programa sahip olma izni verilmişti. Ulusal Komite esas olarak Possibilistlerden oluşuyordu ve *Proletaire* gazetesi Partinin merkezi organı olarak saptanmıştı. Kongreden sonra Possibilistler, Lafargue ve Guesde hakkındaki iftira kampanyalarını yoğunlaştırdılar.

Bu gerilimli dönemde Marx ve Engels, Fransız Marksistlerini mümkün olan her yoldan desteklemeye uğraştılar. Guesde'den gelen istek üzerine, çok hasta olan ve tedavi için Cezayir'e gitmekte olan Marx, 1883 yılında onunla, Deville ile ve onları destekleyen İspanyol Mesa ile görüşmek üzere Paris'te konakladı. Aynı yılın yazında Cezayir'den dönerken Marx, Argenteuil'de artık Fransa'ya yerleşmiş olan Lafargue ile birçok konuşma yaptı. 2 Ağustos 1882'de yeniden Guesde, Deville ve Lafargue ile birlikte Mesa'nın Paris'teki evinde buluştu. Bütün bunlar Marx'ın üzerinde, durumun zorluğuna karşın "Guesde ve takımının üstünlüğü ele geçirmekte olduğu"[64] izlenimini uyandırdı.

Sonbaharda oportünistlerle ayrılık zorunlu olmuştu. İşçi Partisinin St. Etienne Kongresi 25 Eylül 1882'de açıldığı zaman Guesde'in önderlik ettiği Marksist delegeler Possibilistlerin oportünist siyasetini protesto etmek için dışarı çıktılar ve Roanne'da kendi kongrelerini topladılar. Possibilistlerin kongresi La Havre programını reddetti ve her federasyonun kendi programına sahip olmasına izin verdi. Halbuki Marksistler kendi kongrelerinde bu belgede ortaya konan ilkelere olan sadakatlerini

[62] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 231.
[63] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 338.
[64] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 84.

pekiştirdiler. Partinin başlıca hedefinin işçi sınıfının devlet iktidarını ele geçirmesi olduğunu belirten bir karar aldılar.

Marx ve Engels, bu koşullar altında İşçi Partisi içindeki bölünmenin kaçınılmaz olduğuna inanıyorlardı; ve St. Etienne'de olanları işçi sınıfı hareketi içindeki iki ayrı akımın: Devrimci proleter ve küçükburjuva reformist akımlarının varlığından kaynaklanan objektif çelişmelerin gelişmesinin bir sonucu olarak görüyorlardı. Genel olarak bu karşıt eğilimler arasındaki mücadeleyi sınıflı bir toplumda proleter partilerinin gelişmesine hükmeden kanunun bir görünümü olarak kabul ediyorlardı. Oportünist unsurlardan zorunlu olarak ayrılma şekli somut durumlara bağlıydı. Marx ve Engels, Fransa'daki olayların, kritik durumlarda şekli birliğin korunmasının partiyi reformist yozlaşma tehdidi ile karşı karşıya bıraktığı yerlerde bölünmenin, işçi sınıfı partisinin gerçek birliğinin, devrimci bir temel üzerindeki birliğinin ön koşullarını yaratmasından ötürü işçi sınıfı hareketi için bir musibet değil bir lütuf olduğunu kanıtladığını gösterdiler.

Marx ve Engels başlangıçta Possibilist şubelerin sayıca çoğunlukta olmasından rahatsızlık duymadılar. Guesdeistlerin avantajları onların özellikle geniş sanayi merkezlerinde Paris'teki birçok sanayi işçisi de dahil olmak üzere proleter çevrelerinde desteklenmelerindeydi. Oysa Possibilistler esas olarak ekonomik bakımdan geri olan alanlarda Fransa'nın güneyinde, doğusunda ve başkentteki küçük işletmelerin işçileri arasında varlıklarını sürdürüyorlardı. Fransız Marksistleri sert parti içi mücadelesinin sınavından geçtiler ve programlarının ideolojik bayrağını savundular. Marx bunu, Fransız işçi sınıfı hareketi içinde devrimci ilkelerin gelecekte kazanacakları başarıların bir garantisi olarak görüyordu.

Britanya'da Sosyalizmin Yayılmasında Yeni Bir Aşama

Marx ve Engels, İngiliz işçi sınıfı hareketi içinde reformist eğilimin gelişmesinin başlıca nedeninin herşeyden önce İngiltere'nin kapitalist sanayiinin dünya pazarına egemen olması olduğuna inanıyorlar ve radikal değişikliklerin bu iş artık böyle devam etmediği bir zaman gerçekleşeceğini hissediyorlardı.

1870'lerin sonlarına doğru İngiltere'nin sınai tekelinin zayıfladığının belirtileri görülüyordu. Amerikan ve Alman Sanayii gittikçe artan bir hızla gelişiyordu. Henüz birinci sömürgeci güç ve yalnızca ülkesinde üretilen malların değil sömürgelerin mallarının da başlıca ihracatçısı olan İngiltere, sanayideki önderliğini adım adım yitiriyordu. İngiliz ekonomisi 1873 yılında duraksamaya başladı ve ondan sonra herhangi bir yükselme göstermeksizin 1878 ve 1879 yıllarında kesin bir krizin içine gömüldü.

Proletaryanın önemli bir kesiminin durumu kötüleşti ve bunun da kitlelerin ruh hali üzerinde derin bir etkisi oldu. Yalnızca yetenekli işçileri bir araya getiren dar zanaatkâr derneklerinde hayal kırıklığı belirtileri vardı. İşçiler ve radikal aydınlar arasında Liberallerin siyasal denetiminden kurtulma isteği bulunuyordu. İrlanda'daki ulusal ve tarımsal hareket, bu kaynaşma içinde önemli bir unsurdu. İçinde Enternasyonal'in İngiltere işçi sınıfı hareketi arasına ektiği devrimci sosyalizm tohumlarının filizleneceği bir durum Britanya adalarında şekillenmeye başlamıştı.

Bütün bu yıllar boyunca Marx ve Engels durmaksızın İngiliz işçi sınıfını harekete geçirmek için yollar ve araçlar bulmaya ve işçi sınıfının en ileri unsurlarının

sosyalist teoriyi benimsemelerini sağlamaya uğraşmışlardı. 1880 sonbaharında Marx ve Engels, Robert Banner'le yazışmaya başladılar. Robert Banner İskoçya'daki bilimsel sosyalizme eğilimli bir grup radikal düşünceli sendikacının önderliğini yapıyordu. 17 Eylül'de Banner, Marx'a Edinburg'dan şunları yazdı: "Umarım ki Tweed'in kuzeyinde bu değersiz hayranınızdan başka, Sosyaldemokrasi davasına geçmişte ve bugün yaptığınız hizmetler için sizi seven ve hakkınızda çok iyi düşünen kimselerin bulunduğunu duymak sizi şaşırtmayacaktır."[65] Marx'ın buna verdiği karşılığı bilmiyoruz; fakat Baner'in 1880 yılında Marx ve Engels'e yazdığı mektuplar (Engels'in Baner'e yazdığı mektup da elde bulunmamaktadır.) Marx'ın İngiltere işçi sınıfı hareketi içindeki durumu ve hareketi kendi siyasetlerine bağlı kılmış olan liberallerin izledikleri siyasetin özünü açıkladığını göstermektedir. Marx, Banner'in dikkatini Liberal-Emek siyasetinin dar çerçevesini parçalamanın önkoşullarını yaratan İngiltere'deki toplumsal ve ekonomik değişmelere çekiyordu. Banner bu görüşe katıldı ve şunu yazdı: "Sözünü ettiğiniz sessiz toplumsal devrim aramızda derin kökler salıyor."[66]

Marx, üyeleri arasında Enternasyonal İşçi Birliği'nin eski önderleri de bulunan radikal kulüp ve dernekler tarafından da iyi tanınırdı -daha çok enternasyonal döneminden- ve sosyalizm hakkında konferanslar vermesi için davet edilirdi. Eserleri Londra'da Soho'da 1879 yılında kurulmuş olan, erkeklerin oy hakları için propaganda yapan Birlik önderleri tarafından da biliniyordu.

Marx ve Engels, sosyalist düşünceleri yayan yeni gruplara her türlü desteği verdiler ve en ilerici burjuva aydınlarının işçi sınıfının yanında yer almasına yardım ettiler. Bununla birlikte Marx, yarı yolda duraksayanlara ve sosyalist görüşleri devrimci olmayan görüşlerle birleştirmeye çalışanlara ya da sosyalist hareketi bireysel amaçlarla kullananlara karşı uzlaşmaz bir tavır takınırdı.

Bunu en iyi anlatan şey Marx'ın İngiliz yayımcısı Henry Mayers Hyndman'la olan ilişkisidir. Hyndman, zengin bir tüccar ve borsa simsarı ve Troylere sempati duyan bir burjuva radikaliydi. 1880'lerde Troyler'in adayı olarak parlamento seçimlerine katıldı ama kaybetti. Bu sırada Hyndman, İngiltere'nin Hindistan'daki sömürge yönetimini ve Liberal hükümetin İrlanda ulusal hareketine karşı aldığı intikamcı önlemleri açığa çıkardığı için bir saygınlık kazanmıştı. 1880 Haziran'ında Hirsch, Hyndman'ı Marx'la tanıştırdı ve ikisi başbaşa bir konuşma yaptılar. *Kapital*'in Birinci Cildinin Fransızca baskısını okuduğu zaman Hyndman'ın sosyalizme karşı ilgisi uyanmıştı, ama sosyalist görüşleri hayli yüzeyde ve tutarsızdı.

Marx, Hyndman'ı devrimci öğretiyi kapsamlı bir şekilde benimsemesinin gerektiğine ikna etmeye çalıştı ama Hyndman devrimci Marksist yargıları kavrayamadı ve Marx'ın sosyalist devrimin İngiltere'de barışçı yoldan ilerlemesinin mümkün olduğu öğretisini çarpıtarak yorumladı. Bu kavramın yerine "toplumsal reorganizasyon", "toplumsal restorasyon" gibi düşünceleri geçirmeye çalıştı ve Marksist görüşleri, Marx'ı Lassalle ve Rodbertus'la eşitleştirerek, "devlet sosyalizmi" ile birleştirmeye çalıştı.

[65] *Robert Banner'dan Karl Marx'a*, 17 Eylül 1880 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

[66] *Robert Banner'dan Karl Marx'a*, 6 Aralık 1880 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

Marx, Hyndman'ı işçi sınıfı hareketine sempati duyan bir demokrat olarak görüyor ve onun görüşlerinin gelişmesini etkilemeye çalışıyordu; ama hiçbir zaman onu, çok geçmeden Hyndman'ın kendisinin iddia etmeye başladığı gibi, İngiliz sosyalist hareketinin önderi olarak görmedi. 1881 baharında Hyndman ve arkadaşları işçi kulüpleri-ni ve demokratik radikal kulüpleri tek bir örgüt içinde birleştirmeye ve bu örgütün saflarında burjuva demokratik ve sosyalist unsurları bir araya getirmeye çalıştılar.

Marx, Hyndman'ın kurduğu örgütün -8 Haziran 1881'de Demokratik Federasyon resmi adıyla kuruldu- yarı-burjuva, yarı-proleter bir dernek olduğunun bütünüyle farkındaydı. Bir önder olarak Hyndman'ın sahip olduğu yetenekler hakkında da hiçbir zaman hayale kapılmıyordu. Şu tesbiti yapmıştı: "Bütün bu hoş orta sınıf yazarları -eğer uzman değillerse- umulmadık bir yerden gelen, elverişli buldukları yeni düşüncelerden para, şöhret ya da siyasi sermaye yapmak için çok büyük bir istek duyarlar."[67]

Açılış konferansında Hyndman delegeler arasında *Hepimiz İçin İngiltere* başlığını taşıyan daha henüz yeni basılmış broşürünü Demokratik Federasyonun programı üzerine bir teklif olarak dağıttı. Broşürün iki bölümünde ("Sermaye" ve "Emek") *Kapital*'in Birinci Cildinden yaptığı alıntıları Marx'ın adını anmaksızın ve önsözde de düşüncelerinin kaynağıyla ilgili olarak "Büyük bir yazar ve düşünürün eserine borçluyum" deyip yeniden anlatıyor ve olduğu gibi aktarıyordu.

Marx, Hyndman'ın broşürünü okuduğu zaman yazarın yalnızca kendi düşüncelerini aşırmakla kalmadığını, fakat aldığı düşüncelerin bazılarını da çarpıttığını gördü. Hyndman böylece Marx'ın kapitalist sömürü hakkındaki teorisini aktarırken bunu burjuva demokrasisini "överek ve toplumsal sorunların devlet müdahalesiyle çözümleneceğine ilişkin Lassalleci reçetelerle tamamlıyor"du. Marx, yazarın büyük bir ulusal kibirle İngilizlerin öteki ulusları anarşi ve yıkım içine sokan "sosyalizm şeytanı"nın kendilerini alıp götürmesine izin vermeyen güya entelektüel üstünlüklerini savunduğu yerlerin altını çizdi ve yanlarına ünlem işaretleri koydu. Hyndman insan soyunun geri kalan kısmına oranla Anglo-Sakson demokrasisinin özel bir toplumsal görevinin bulunduğunu ve toplumsal yeniden kuruluşun en iyi yolunun İngilizce konuşan halkların birliği olduğunu ileri sürerek ve İngiltere'nin öteki uluslarla olan ticari ilişkilerinde yaptığı "fedakârlığı" önemle belirterek şovenizmin ihaneti içine düşüyordu."[68]

Marx, sosyalizmin gerçek propagandasının böylesine bayağı demokratik ve şoven görüşlerle bir ilgisi bulunmadığı inancındaydı. Hyndman'ın *Kapital* karşısında yaptığı özür kabul etmez davranışları haklı çıkartmak için başlattığı girişimlere bir karşılık olarak yazdığı 2 Temmuz 1881 tarihli cevap mektubunda Marx, burjuva demokratik ve sosyalist düşüncelerin ne şekilde olursa olsun birbirlerine çorba gibi karıştırılmasına karşı olduğunu belirtti; Hyndman ve arkadaşlarının İngilizlerin "sosyalizm karşısında" organik bir "dehşet" duygusuna sahip oldukları ya da özellikle yabancı kökenli olan sosyalist teorilere karşı güvensizlik duydukları düşüncesini paylaşmadıklarını da ekledi. Şunları yazıyordu: "Ben Enternasyonal ve Chartizm dönemlerinde bunun böyle olmadığını gördüm."[69] Marx, devrimci proleter öğretisinin İngiltere işçi sınıfı içinde yayılacağından emindi.

[67] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 346.

[68] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

[69] *Marx'tan Hyndman'a*, 2 Temmuz 1881 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

Bunun doğru olduğu pratikte yavaş yavaş ortaya çıkıyordu. Marx'ın teorilerine karşı İngiliz proleter ve demokratik çevrelerinde artan bir ilgi vardı. 1881 Aralık'ında yetenekli gazeteci Ernst Belfort Bax, Marx ve öğretisi hakkında *Modern Thought* dergisinde bir makale yayımladı. Marx bu makaleyi Lavrov'a gönderdi ve ona şunu yazdı: "Onda insanı çarpan bir konuşma içtenliği ve gerçek bir inanç halesi var."[70] Ünlü şair, ressam ve yazar William Morris sosyalist düşüncelerin yayılmasına katıldı. Marksist öğreti işçiler arasında da gittikçe artan sayıda destekçiler buluyordu.

Demokratik Federasyonun içinde de ciddi değişiklikler oluyordu. Federasyon 1883 yazında sosyalist bir program benimsedi ve 1884'te Marksizmi teorik platform olarak kabul eden Sosyaldemokratik Federasyona dönüştü. Fakat Hyndman ve başka bazı önderlerin sekter ve oportünist tavırları Federasyonun doğru devrimci taktikleri izlemesini engelliyordu.

İngiltere'de devrimci bir proleter partisinin kurulması için zemin hazırlamak epey zaman ve çaba aldı; ama Marx'ın sağlığı döneminde bile reformizmin derin kökler salmış olduğu bu ülkede Bilimsel Komünizmle işçi sınıfı hareketini birleştirmek için adımlar atılmıştı.

ABD İşçi Sınıfı Hareketinin Önündeki Muhtemel Gelecek

Marx hiç Amerika'ya gitmemişti ama ekonomik ve siyasal sorunları hakkında çok şey biliyordu ve gelişmesi içindeki dalgalanmaları hemen tesbit ederdi.

1882 yılında Engels'le birlikte Birleşik Devletlerdeki "abartılmış sermaye yoğunlaşması"[71] hakkında bir yazı yazdı. Marx "sanayi, ticaret, toprak mülkiyeti, demiryolları ve maliye üzerinde büyük şirketlerin -İç Savaşın patlamasından bu yana artan bir oranda- yaptığı etkiye"[72] dikkati çekiyordu. Marx, ABD'deki tarımsal ilişkileri kapitalizmin çelişkilerinin özgür girişim temeli üzerindeki büyümesinin ve tarımdaki herhangi bir feodalizm artığı tarafından engellenmeyen gelişmenin bir örneği olarak görüyordu.

Amerika'nın zenginliğinin öteki yanıysa emeğin yoğunlaştırılması aracılığıyla geniş kapsamlı sömürü, krizlerin yol açtığı muazzam toplumsal hastalıklar ve eşi görülmedik sayıda işsizdi. "Amerikan uygarlığı" nüfusun bütün tabakalarını ve hepsinden çok da Zencileri paryalar halinde tutuyordu; ancak ABD işçi sınıfının en üst tabakası, iyice denebilecek olan koşulların tadına varabiliyordu. Geri kalanlarsa -asıl kitle- özellikle de göçmen işçiler haklarının olmayışı ve toplumsal güçlükleri bakımından öteki ülkelerdeki yoldaşlarından hemen hemen çok az farklı bir durumdaydılar. Marx şunu yazmıştı: "Yankee yazarların en iyileri şunu yüksek sesle ilan etmektedirler; eğer köleliğe karşı savaş siyahların üstündeki zincirleri kırmışsa beyaz üreticileri de köleleştirmiştir."[73] Demokratik süslemelerine karşın büyük işadamlarının elindeki bir araç olan ABD burjuva devleti, işçilerin karşısında amansız

[70] Marx'tan P. Lavrov'a 23 Ocak 1882 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

[71] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. I, s. 100.

[72] *Marx'tan, N. F Danielson'a*, 15 Kasım, 1878 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

[73] *Marx'tan, N. F Danielson'a*, 15 Kasım, 1878 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

bir düşmandı. Marx ABD'deki siyasi rejimi şu sözlerle tanımlıyordu: "Çeşitli çevreler ve klikler artık hukuku ellerine geçirmişler ve siyaset de artık bir ticaret olmuştu."[74]

Marx, Amerikan işçi sınıfının sermayenin gücüne karşı direnmesini yoğunlaştırdığından emindi. O, bu direnmenin kendi özel ve içsel çizgileri üzerinde gelişmekte olduğunun bilincindeydi. Gelişmesini hızlandıran etkenlerin -proletaryanın artan sayısal gücü ve merkezileşmesi, yoğunlaşan sömürü ve derinleşen sınıf çelişmeleri, kronik işsizlik- yanısıra bir takım başka etkenler ise proleter güçlerinin gelişmesini yavaşlatıyordu. 1870'lerde işçiler özellikle yerli işçiler Batıda hâlâ toprak satın alabiliyorlar ve çiftçiliğe başlayabiliyorlardı. Birliğin karşısındaki aşılması güç engellerden birisi de işçi sınıfının ulusal bileşiminin İrlanda, İngiltere, Almanya, İtalya ve 1870'lerde Doğu Avrupa ülkeleri ve Çin'den vb. gelen işçilerle daha da karmaşıklaşmasıydı. Bu çelişik eğilimlerin etkisi altında ABD işçi sınıfı hareketi bir uçtan öbür uca savruluyordu. İşçi sınıfı ideolojik bakımdan da çok çeşitlilik gösteriyordu: Dar trade- unionizm ideolojisi, apolitik tavır ve gelenekler ve Marksizm, küçükburjuva sosyalizminin çeşitli tonlarıyla bir arada varlıklarını sürdürüyorlardı.

Enternasyonal'in ABD'deki faaliyetlerinin en önemli sonuçlarından biri 1876 yılında Friedrich Sorge, Otto Weydemeyer ve Patrick Mac Donnel'in başını çektikleri bir Marksist kanadı da bulunan Amerikan İşçi Partisi'nin kurulmasıydı. Amerikan Marksistleri, Marx ve Engels'le sürekli temas halindeydiler. Partinin gazetesi *The Labour Standard*'ın editörlüğüne getirilen Mac Donnel, Marx ve Engels'i gazeteye yazı yazmaya davet etti. Şunları yazmıştı: "Sizin ya da Mr. Engels'in yazacağı tek bir satır bile büyük bir zevkle okunacak ve bize çok yardımcı olacaktır."[75] Gazete 1878 Mart'ında Engels'in yazdığı "1877 Yılında Avrupa İşçileri" başlıklı bir seri makaleyi yayımladı.

Amerikan İşçi Partisi içindeki Bilimsel Komünizm taraftarları esas olarak Alman göçmenleri arasında bulunan Lassallecılara ve öteki sekter ve reformist unsurlara karşı sıkı bir kavga yürütmek zorundaydılar. Mac Donnel Marx'a yazdığı yukarıda sözü geçen mektupta kendisinin, Sorge'in ve öteki Marksistlerin "burada şematiklere, fanatiklere ve öteki sersemlere karşı büyük bir savaş ver(diklerini-ç.)"[76] anlatıyordu. 1877 yılında yapılan ve Parti'nin adını Kuzey Amerika Sosyalist Emek Partisi olarak değiştiren kongrede Lassallecılar egemendiler. Lassalleci önderler Partinin programını değiştirir ve Partiyi seçim mücadelesine katılma çizgisine yöneltirlerken Sorge, Mac Donnel ve destekçileri Partiyi terketmeye zorlandılar. Yeni önderler tarafından takınılan tutum, yerli Amerikalılar arasında çalışmaya karşı gösterilen ilgisizlik, hattâ İngilizce öğrenmeye bile çaba harcanmaması Partinin dar bir sekter örgüte dönüşmesine yol açtı.

Durum, Marksizme eğilimli olanların Parti içinde daha aktif olmalarıyla biraz daha düzeldi. Partinin üyesi olmayan Marksistler de aynı şekilde sürekli olarak partiyi etkilemeye uğraştılar. Partinin gazeteleri *New Yorker Volkszeitung* ve *The Soci-*

[74] *The Chicago Tribune*, 5 Ocak 1879.

[75] *Mac Donnel'den Marx'a*, 7 Aralık, 1876 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

[76] *Mac Donnel'den Marx'a*, 7 Aralık, 1876 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

alist -ikisi de 1878'de kuruldu- Marksist düşünceleri yaymaya başladılar. 1880'lerin başlarında Enternasyonal'de Marx'la birlikte çalışmış olan Alman Sosyaldemokratı Adolf Hepner *New Yorker Volkszeitung*'da çalıştı ve İşçinin Kütüphanesi gibi Marksist broşür dizilerinin yayımını düzenledi.

Marx ve Engels, Amerikan sosyalistlerini dogmatik yaklaşımların üstesinden devrimci teori ve taktiklerle gelmeye, henüz sosyalist düşünceler için olgunlaşmamış bile olsalar işçi kitleleriyle yakın temas kurmaya ve sosyalizm propagandasını soyut terimlerle değil kitlelerin anlayabilecekleri bir şekilde ve onların gündelik mücadelelerine doğrudan katılarak sürdürmeye yöneltmeye uğraştılar. Lenin, Marksizmin kurucularının çeşitli ülkelerin sosyalistlerine yaptıkları önerilerde ve onların hatalarını eleştirmede, şu ya da bu çizgiyi o ülkenin sosyalist hareketinin kendine özgü özelliklerine ve başlıca eksikliklerine bağlı olarak önermiş olduklarını önemle belirtiyordu. Onlar Alman Sosyaldemokratlarını herşeyden çok Sağ-kanat oportünizmine karşı uyarırlarken, Amerika ve İngiltere'deki sosyalistleri başlıca dar sekter görüşlerinden, Marksizmi bir dogmaya dönüştürmelerinden ve mücadelenin aktüel koşullarını göz önüne almamalarından ötürü sert bir şekilde eleştirirlerdi. Lenin, "Marx ve Engels'in Amerikan ve İngiliz sosyalizminde en çok eleştirdikleri şey onların işçi sınıfı hareketinden tecrit olmuşluklarıdır"[77] diye yazıyordu.

Marx, ABD'de bir proleter partisinin kurulmasının Amerikan proletaryasının kitlesel mücadelesinden ayrılamayacağını açıkladı. Ancak bu mücadelenin en geliştiği bir zamanda sosyalistler böylesine bir partinin temellerini atabilirlerdi. Marx, proleter kitlelerinin sınıf bilinçlerinin seviyesinin düşük olmasının ve pragmatizmlerinin bundan ötürü üstesinden gelinemeyecek bir engel olmadığında ısrar ediyordu. Proleter mücadelesine katılanlar ilk başta ancak herkes için açık olan pratik somut görevler üzerinde kitlelerin kendiliğinden birlik isteklerinden yararlanılarak birleştirilebilirdi. Bu işçilerin sosyalist bir ruhla eğitilmeleri için yolu açarak ve onların bir devrimci-sosyalist programını benimsemelerine yardımcı olacaktı.

Çeşitli radikal burjuva teorilerinin etki yaratmasının nedenlerinden biri de sosyalist propagandanın proleter kitlelerinin gündelik mücadeleleriyle bir ilişkilerinin bulunmayışıydı. Bu yüzden Amerika'da halkın en çok bildiği düşünceler toprak mülkiyetinin millileştirilmesinin toplumsal yeniden kuruluşun başlıca aracı olduğunu savunan radikal yazar ve ekonomist Henry George'un düşünceleriydi. Bu, hâlâ çiftçiliğe döneceklerini uman ve toprağın spekülatörler ve demiryolu şirketleri tarafından sömürülmesine öfke duyan çiftçiler ve işçiler tarafından geniş ölçüde kabul ediliyordu. George'un 1880 yılında yayımlanan kitabı *İlerleme ve Sefalet* Amerika, İngiltere ve İrlanda'da birçok kimse tarafından sosyalist bir eser olarak kabul ediliyordu.

Marx bu kitabı okudu -sayfa kenarlarında el yazmasıyla işaretler var- George'un 1881'de *İrlanda'da Toprak Sorunu* başlığı altında yayımlanan öteki eserlerini de okudu, bunlar üzerine yaptığı işaretler Marx'ın, yazarın yanlışlıklarını ve dar görüşlülüğünü eleştirdiğini göstermektedir. Marx, George'un bütün çağdaş toplumsal hastalıkları kapitalistlerin üretim araçları üzerindeki tekelinin yalnızca bir şekli ve teorik olarak da mutlak gerekli olmayan bir şekli olan toprağın özel mülkiyetine

[77] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 12, s. 363.

yüklemesinin yanlış olduğunu önemle belirtti. *İrlanda'da Toprak Sorunu*'nun sayfa kenarlarına işçilerin mülklerinden edilmelerinin *toprak mülkiyetinden* değil kapitalist *sistemin* kendisinden"[78] kaynaklandığını yazıyordu. George ve kendi türünden olan öteki burjuva iktisatçıları toprak rantının kaldırılmasının ya da daha kesin bir deyişle; bunun bütün öteki vergilerin yerine vergi olarak devlete ödenilmesinin kendi içinde ücretli emeği ve artı-değerin mülk edinilmesini ortadan kaldırmadığını anlayamıyorlardı. Bu yalnızca kapitalist kârın öteki kesimlerinin, rantın zararına artırılarak kapitalizmin bütünleşmesine yardımcı olacaktı. Marx, George'un teorik geriliğinin Amerika'daki kapitalist sistemi "Avrupa'da, henüz bilinmeyen uçlara"[79] iten şeyin toprak ucuzluğunu ve toprağın kolayca elde edilebilir olduğunu görmesini engellediğini söylüyordu.

Marx bu konudaki görüşlerini 2 Haziran 1881'de George'un hayranlarından biri olan Amerikan sosyalisti John Swinton'a ve 20 Haziran'da Sorge'a yazdığı bir mektupta özetledi. George'un bir yazar olarak değerini kabul ediyor ve toprak rantının kaldırılması talebinin ilerici bir talep olduğunu da kabul ediyordu. Bunun *Komünist Manifesto*'da proleter devletinin toplumun sosyalist dönüşümünü kolaylaştırmak için alması gereken geçici önlemlerden biri olarak belirtildiğini hatırlattı.Bütün sorun George'un bu radikal talebi -bunu ilk olarak ortaya koyan İngiliz Ricardo okulu ekonomistleri gibi- bir geçici önlem olarak değil de Belçikalı küçükburjuva sosyalisti Jean Colins gibi toplumsal hastalıkların panzehiri olarak görmesiydi. George bu görüşü ve bu görüşün mucidinin kendisi olduğunu Amerikan usulü reklam ederek kitleler arasında hayaller yayıyor, onların devrimci protestolarını yanlış yollara saptırıyor ve onları kapitalist sistemin esas temellerine karşı savaştan uzaklaştırıyordu. Marx, Sorge'a şunları yazdı: "Bu yüzden, yapılan bütün iş yalnızca suratına sosyalist bir maske geçirerek *kapitalist düzeni kurtarmak* ve onu bu günkünden *çok daha geniş bir temel* üzerinde *yeniden kurmak olmaktadır*."[80]

Marx'ın Amerikan işçi sınıfı hareketinin gelişmesinin kendine özgü özellikleri, hareketin yolu üzerindeki engeller, tehlikeler ve Amerikan sosyalistlerinin sekterliği yenmeleri ve proletaryaya yabancı olan ideolojileri geriletmelerinin gerekliliği hakkındaki düşünceleri ABD'deki işçi önderleri üzerinde etkisini adım adım gösterdi.

Rusya'daki 1861 Sonrası Gelişmenin İncelenmesi

Marx hayatının son on yılında o sıralar geri serflik sisteminden kapitalizme doğru sancılı bir geçiş yapan Rusya'ya özel bir önem verdi. 1861 yılında Rusya olağanüstü keskin sınıf çelişkileriyle ve devrimci güçlerin hızlı büyüyüşüyle belirlenen bir döneme girmişti.

1861'de köylü reformunun nedenleri, özü ve sonuçları Marx'ın incelediği başlıca sorunlardan biriydi. Marx'ın 1881 sonları ve 1882 başlarında topladığı malzemeyi sistemleştirerek ve özetleyerek yazdığı "1861 Reformu ve Rusya'da 1861 Sonrası Gelişme" başlıklı el yazmaları çok özel bir önem taşımaktadır. Marx reformun, köylüler arasındaki kabaran hoşnutsuzluğun ve köylü hareketinin genişlemesinden

[78] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[79] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[80] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 343.

doğrudan etkilenerek hazırlandığını düşünüyordu ve bu düşüncesini de 1858'de *New York Daily Tribune*'de yazdığı bir makalede ileriye sürmüştü. Vardığı sonuç şuydu: "Köylülerle toprak sahipleri arasında bir gerilla savaşı olmaktadır."[81]

Yalnızca resmi Rûs basını değil bütün liberal Avrupa basını da çarı bir "kurtarıcı" ve refomu da "çok güyük bir iş" olarak göklere çıkardıkları bir sırada Marx serfliği kaldırmak zorunda kalan çarın "daha en başta toprak sahiplerine verebildiği kadar fazlasını (ve köylülere de verebileceğinin en azını) vermeyi kararlaştırdı"ğını[82] anlattı. Reformun gerçek doğasını kavramıştı: "Kurtuluşun özü şudur: Asil toprak sahibi artık *köylünün kişiliğini* mülk edinmeye, onu satmaya vb. muktedir değildir. *Bu kişisel boyunduruk ortadan kaldırılmıştır, artık köylü üzerindeki kişisel iktidarlarını* kaybetmişlerdir... *Köylü kendisini eski toprak sahibine ekonomik olarak bağlı bir halde* bulmuştur şimdi."[83] Marx'ın önemle belirttiği gibi 19 Şubat 1861 kararnamesi köylüler için yarı-serf durumunu koruyan "geçici bir taahhütle bağlılık haline" getirerek uzun bir süre için zorunlu çalışma düzeni kuruyordu. Marx, kurtulma parasının köylülerin kanuni bir şekilde soyulmalarından başka bir şey olmadığını ve bunun serfliğin kaldırılması için toprak sahibine ödenen bir haraç olduğunu söyledi.

Marx reformun çağ dışı doğasının halkın toprak sahiplerine karşı gazaba gelmesine ve mücadeleye başlamasına yol açtığını söyledi. "19 Şubat (3 Mart) 1861 kurtuluş *Manifestosunun* ilan edilmesinin ardından köylüler arasında genel bir huzursuzluk ve kargaşalık vardı; köylüler bunun uydurma ve güvenilmez bir belge olduğuna inanıyorlardı; askeri cezalar, köylülerin Manifesto'dan sonraki ilk üç ay boyunca genel olarak kırbaçtan geçirilmeleri."[84]

Marx'ın çıkarttığı pek çok not, Reform sonrası kırlık alanın ve büyük bir sefalet içinde yaşayan, unlarına saman ve kaz-ayağı bitkisinin yapraklarını eklemek zorunda kalan, gittikçe kötüleşen, hasat yüzünden ölüm derecesinde açlık çeken milyonlarca köylünün içinde bulundukları koşulların tam bir manzarasını çizmektedir. Küçük çiftçi büyük toprak sahipleri tarafından serflik sistemi altında olduğundan çok daha yoğun sömürülüyordu. Tefeciler ve kulaklar, köylülerin küçük işletmelerini kendi ağlarına düşürmek için hiç de gecikmiyorlardı. Otokrasiye gelince o da köylüleri dayanılmaz görevlerin hazine için ödenen vergilerin yükü altında eziyordu. Marx, köylülerin ekonomik durumlarının siyasi ve kanuni haklarının bulunmamasından ötürü daha da kötüleştiğini önemle belirtti.

Marx'ın reform hakkındaki tespitleri ve öteki el yazmaları aynı zamanda onun Reform ve Reformun sonuçlarının Rusya'da kapitalizmin oluşmasının başlangıcına işaret ettiği görüşünde olduğunu göstermektedir. Onun tekrar tekrar 1861 sonrasında Rusya'nın gelişmesinin yeni bir sanayi çağının başlangıcı olduğunu söylediğini görürüz. Elbette Marx ve Engels, Rusya'da kapitalizmin başlangıcının çok daha önceki dönemlerde bulunduğunu biliyorlardı ve Marx'ın elyazmalarında 1861'den çok önceleri meta-kapitalizmine ait veriler kaydedilmişti; ama Marx'ın 1861'i Rusya'nın ekonomisindeki önemli bir kilometretaşı ve serfliğin kaldırılmasının bir sonucu

[81] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 414.
[82] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 408.
[83] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 414.
[84] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 407.

olarak ülkenin sosyo-ekonomik gelişmesinde nitelik bakımından yeni bir aşamanın başlangıcı olarak görüyordu.

Marx Rusya'nın ileri ekonomik gelişmesinin önündeki engellerin neler olduğunu çok iyi biliyordu. Bunların başlıcası büyük topraklara sahip malikanelerin mevcut olması ve bunun sonucu olarak köylülerin eski efendilerine olan bağımlılıklarıydı. Marx, serfliğin ve gelişen kapitalist ilişkilerin Reform sonrası Rus kırlık alanlarında aşırı ölçüde birbiri içerisine girmiş olmasını Rusya'da özellikle sert sınıf uzlaşmazlıklarını doğuran Rus toplumsal hayatının kendine özgü bir özelliği olarak görüyordu.

Marx Rusya tarımında, serf çalıştırma ilişkilerinden ötürü gelişmesi engellenen kapitalizmin pek çok unsurunu görüyordu ve bunları doğru olarak değerlendiriyordu. Böylelikle bazı büyük çiftliklerin angaryadan kapitalist sisteme ücretli emek, geliştirilmiş tarım araç ve gereçleri kullanarak geçtiklerini belirtti. Marx'ın *Vergi Komisyonu Raporları*'nı okurken çıkarttığı notlar ve öteki kaynaklar onun pancardan şeker üreten fabrikalara, toprak sahiplerinin şaraphaneler ve haralar gibi işletmelerine, emtia tarımı alanlarına ve kapitalist çizgideki canlı hayvan yetiştiriciliğine özel bir önem verdiğini göstermektedir. Marx, köylülüğün kendi içindeki çelişkilerin büyüdüğünü gösteren olaylarla da özellikle ilgileniyordu. Defterlerindeki düzinelerce sayfa köylülüğün mülkiyetine göre sınıflandırılmasına, kulakların topraksahiplerinin topraklarını satın almalarına, ücretli emek kullanmalarına, köylülere toprak kiralamalarına ve borç vermelerine ilişkin malzemeyle doludur.

Salitkov-Şedrin'in mizahi eserlerini okurken Marx, "toplumun yeni dayanaklarını" -kapitalistleri ve kulakları- tasvir eden hemen hemen bütün pasajların altını çiziyordu.

Ayrıca Rus kırında zengin köylülerin karşısında ortaya çıkan toplumsal gruplaşmanın da titiz bir incelemesini yaptı; el yazmaları tarım işçileri, yoksul topraksız köylüler ve Rusya'daki kır proletaryasının öteki kesimleri hakkında pek çok bilgiyi içermektedir. Marx, Rus kır proletaryasının kendine özgü bir özelliği olduğunu çok iyi biliyordu. Tarım işçisinin ve çiftlik emekçisinin genellikle yalnızca kendisine gerekli geçim araçlarını sağlamakla kalmayan, ama onu aynı zamanda "mir"e (köy komünü) daha doğrusu mütegallibe, kulağa ve yerel toprak sahibine sağlayan yani iş gücünü en kötü koşullarda satmasına neden olan bir parça toprağı olurdu.

Marx, geçmişte Batı Avrupa'da olduğu gibi Rusya'daki toplumsal sürecin "köylülerin, yani, geniş halk yığınlarının mülksüzleştirilmelerine"[85] doğru yani küçük üreticilerin topraklarının ellerinden Rus usulünce alınmasına ve bunları mahvetmeye doğru gittiğini görmüştü. Marx, Rus köylüsünün tabakalaşmasının, tabakalaşan köylülüğün bir kesiminin proleterleşmesinin ve böylelikle Rusya'da bir iş pazarının yaratılmasının kapitalist üretim biçiminin koşullarının yaratılmasına gittiğinin farkındaydı.

Marx Rus sanayiinin büyümesini; St. Petersburg ve Moskova alanlarında Vladimir ve öteki vilaleyetlerde, Karadeniz ve Azak Denizi kıyılarında, Polonya'da ve Rus İmparatorluğu'nun öteki kısımlarında yeni fabrikaların ve işletmelerin kuruluşunu yakından izledi. Marx'ın *Askeri İstatistik Dergisi ve Vergi Komisyonu Raporları* üzerine notları, onun, Rusya'daki pazar ilişkilerinin ve dış ticaretin gelişmesiy-

[85] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 396.

le de yakından ilgilendiğini göstermektedir. Marx, Rus deniz limanlarının ve Orta Asya, İran ve Çin'le olan ticaretinin gelişmesi hakkında bilgi toplamıştı. Aynı zamanda Rusya'da demiryolu inşası hakkında ve onun ataerkil ilişkilerin çözülmesi ve meta-kapitalizminin gelişmesi üzerine yaptığı etkiler hakkında da özel bir inceleme yapmıştı.

Sosyo-ekonomik ilişkiler üzerindeki incelemesinden hareketle Marx, Rus otokratik devletinin sınıf karakterini ve oynadığı gerici rolü açıklamış, iç ve dış siyasetini tanımlamıştı. 1861'den sonra siyasal sistemde olan bazı değişikliklere karşın çarlık hükümeti köylü reformundan ayrı olarak hukuki, idari ve askeri alanlarda da bazı reformlar yapmak zorunda kalmıştı- ülkedeki rejim gene de aşırı despotik bir rejimdi. Çarlık kendisini feodal bir monarşiden bir burjuva monarşisine geçimek için ilk adımı atmış, ama orduya ve polise dayanan otokratik iktidarın bütün temel özelliklerini korumuştu.

Ülke ekonomik bakımdan gelişirken otokrasi bu gelişmenin ihtiyaçları ile daha da büyük bir çelişme içine düşmüştü. Marx, çarlık maliyesinin zayıf durumunu Rusya'daki mevcut düzenin temellerinin sağlam olmadığının bir işareti olarak gördü. Bunları düzeltmek için girişilen çabalar ona 18. yüzyıl Fransız mutlakiyetçiliğini mali felaketten kurtarmak için alınan önlemleri hatırlatıyordu. "Rus maliyesinin simyagerleri"nin de aynı yolu tutmuş olduklarını alayla belirtiyordu.[86] İç dengesini kaybetmiş olan çarlık otokrasisi artık dış işlerinde uluslararası genişleme plânlarını eskisi kadar başarıyla gerçekleştiremezdi. Bu, 1870'lerin Balkan krizinde ve 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'ndaki askeri güçlüklerinden de açıkça görülüyordu. İçeride genişleyen devrimci hareket Rus çarlığının bütün saldırgan dış siyasetini temelden sarsıyordu. 10 Eylül 1879'da Marx şunları yazmıştı: "Rus diplomasisinin dışarıdaki başarısının sırrı Rusya'nın içindeki ölüm sessizliğiydi. İçeride hareketin başlamasıyla büyü bozuldu."[87]

Marx büyük bir memnunlukla resmi Rusya ile Devrimci Rusya arasında derinleşen çelişkileri gözlüyor ve Rusya'nın önde gelen devrimcilerinin Rusya'nın içindeki durumu değerlendirişlerini yakın bir ilgiyle izliyordu. Marx'ın Rus hayatını ve Rus toplumunun önder kesimleri arasındaki düşünce çerçevesinin değişmesini yansıtan bir aynayla karşılaştırdığı Rus toplumsal düşüncesine, yazarlarına ve edebiyatına karşı duyduğu ilgi de gittikçe artıyordu. Çernişevski'nin -"büyük Rus bilim adamı ve eleştirmeni-"[88] eserlerinin bir uzmanı olan Marx, onun yazılarını, özellikle de 1861 Reformunun hazırlıklarını ve reformun gerçekleştirilmesi sırasında Rusya'daki sosyo-ekonomik ilişkileri inceleyen eserlerini hiç eksilmeyen bir ilgiyle izlemeye devam etti. 1870'lerin başlarında Marx, Çernişevski'nin Danielson'un kendisine yolladığı, reformun kapsamlı bir eleştirisini içeren "Adressiz Mektupları"nın el yazmasını okudu. 1881 yılında bu eseri basılmış haliyle yeniden okudu.

Marx Çernişevski'nin serfliğe ve otokrasiye karşı halk devrimi programına büyük bir değer verdi ve Rus devrimcilerinin militan demokratizmine, halka olan güvenine, çarlığa ve serfliğe karşı duydukları nefrete hayranlık duydu. Marx, Çernişevski ve Dobrolyubov'u yalnızca birer derin düşünür ve yetenekli yazar olarak değil aynı za-

[86] Marx'tan P. Lavrov'a, 21 Ekim, 1876 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).
[87] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 108.
[88] Karl Marx, *Kapital*, C. I, s. 15.

manda genç Rus devrimcileri kuşağını eğiten ve onlara kılavuzluk eden devrimci kampın önderleri olarak görüyordu. Marx'ın Çernişevski'nin "Toprağın Ortaklaşa Mülkiyetine Karşı Felsefi Ön Yargılar" başlıklı eserinin sayfa kenarlarındaki notları, onun, bu büyük devrimci düşünürün, Rusya'nın sosyalist sisteme kapitalizmi atlayarak geçmesi hakkındaki düşüncesine çok derin bir ilgi göstermiş olduğunun kanıtıdır. O zamanlar Çernişevski'nin Rusya'yı kapitalist olmayan bir yoldan sosyalizme çıkaracak olan güçleri görmesi mümkün değildi; ve Marx, Çernişevski'nin Rus köy komününü Rusya'nın sosyalist dönüşümü için kullanma düşüncesinin ütopik bir düşünce olduğunu da biliyordu; ama onun açıklamalarında mantıklı olan unsurlar da gördü ("Kolektivizm ruhu ve yoldaşça işbirliğinin" önemi üzerine, tarım makinalarının, bilimsel buluşların vb. ortaklaşa kullanılışı üzerine). Marx, Çernişevski'nin Rusya'nın sosyalist geleceğine yaklaşımının kendi içinde özel bir önem taşıdığına inanıyordu.

Çernişevski'nin felsefi, tarihsel yazıları, gazetelerde çıkan yazıları ve romanları Marx ailesi içinde çok iyi bilinirdi. *Frankfurter Zeitung*'da 1877 Mayısı'nda yayımlanan, Londra'da edebiyat ve tiyatro hayatına ilişkin bir incelemesinde Jenny Marx, İngiliz burjuva basınında Rus devrimci yazıları hakkında çıkan yalanları eleştirdi ve Çernişevski'yi "en büyük çağdaş devrimci yazar" olarak adlandırdı. Jenny onun "*Ne Yapmalı?*" başlıklı romanına *Sovremennik* adındaki gazetede çıkan makalelerine atıf yapıyordu. Çernişevski bu makalelerinde Rus hükümetinden "serf köylülerin azat edilmelerini (doğallıkla şimdi yapılmakta olandan farklı bir şekilde) talep ediyor ve Petersburg basının sahte liberalizmini öylesine iğneleyici bir şekilde usanmaksızın eleştiriyordu ki hükümet onu Sibirya'ya sürdüğü zaman 'kıymetli' temsilciler derin bir nefes aldılar."[89]

Marx, şair Nekrasov'un ve büyük mizahçı Saltikov-Şedrin'in, Çernişevski ve Dobrolyubov'un başını çektikleri akım içinde olduklarının farkındaydı. 1873 Şubat'ında kendisine Danielson'un gönderdiği Saltıkov Şedrin'in "St. Petersburg'da Bir Taşralının Günlüğü" başlıklı hikâyelerini ve "Taşkentli Centilmen"ini okudu. Marx daha sonra onun "Dışarıda" ve "Mon Repos'un Geri Çekilişi"ni okudu. 1878 yılında M.P. Dragomanov'un broşürü *Ukrayna Edebiyatının Rus Hükümeti Tarafından Katledilmesi*'ni okuduğu zaman yaptığı eleştiriler onun büyük Ukraynalı şair ve devrimci Taras Şevçenko'nun yazılarını da gözden geçirdiğini göstermektedir.[90]

Marx, genel olarak Rus edebiyatına ve kültürüne karşı canlı bir ilgi gösterirdi. Engels'le birlikte sık sık Rus şiirinin ve edebiyatının 19. yüzyıldaki parlayışından memnun olduğunu dile getirdi. Sonraları Lafargue, Marx'ın Puşkin, Gogol ve Şedrin'in eserlerini okumaktan duyduğu zevki anlatmıştı. *Eugene Onegin*'in ilk baskılarından birini (Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da buna atıfta bulunmuştu) Marx, çok büyük sevgiyle karşılamış ve ölümünden sonra da Engels bunu Rusça kolleksiyonundaki en değerli eserlerden birisi olarak saklamıştı. Franziska Kugelmann, Marx'ın öteki Rus yazarları hakkındaki düşüncelerini de kaydetmişti: "Marx, Turgenyev'in Rus toprağının özelliklerini gizemli Slav duygusallığı içinde harikulade bir şekilde işlediği görüşündeydi; Lermontov'un doğa tasvirlerinin eşinin bir daha bulunamayacağı kadar mükemmel olduğunu düşünürdü."[91] Marx'ın

[89] *Beitrage zur Gesthistche der deutschen Arbeiterbewegung*, 1966, No. 6, s. 1045.
[90] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[91] *Marx ve Engels'ten Anılar*, Moskova, s. 278.

mektupları ve yakın arkadaşlarının anıları ailenin Rus balelerini ve Glinka'nın operalarının piano forte düzenlemelerini Rusya'dan getirttikleri plaklardan dinlediklerini göstermektedir.

Marx için Rus edebiyatı yalnızca bir zevk kaynağı değil, aynı zamanda çağdaş sosyo-ekonomik ve tarihsel durumun bir yansıması ve Rus toplumsal hayatının çok ilgi çekici ve somut gerçeklerinin yeniden gözler önüne serilmesiydi.

Rusya'da Devrimin Gerçekleşeceğine Olan Derin İnanç

Marx, Rusya'nın sosyo-ekonomik gelişmesini daha çok inceledikçe Rusya'nın toplumsal ve siyasal süreçlerini daha derinden izledikçe, ülkenin bütün Avrupa üzerinde tayin edici bir etkisi olabilecek büyük bir devrimci altüstlüğe doğru gittiğine olan inancı daha da güçlendi. Lenin şunu belirtmişti: "Marx ve Engels doğal olarak Rus devrimine karşı çok derin bir güven duymuşlar ve devrimin dünya çapındaki önemini en iyi onlar anlamışlardı."[92]

Marx, 1870'lerin ikinci yarısında Rusya'nın devrime herhangi bir Avrupa ülkesinden daha yakın olduğuna daha çok inanmıştı. Çarlık hükümetinin 1877-1878 Rus-Türk Savaşı'nda çektiği güçlüklerin devrimci olayları daha da hızlandırmasını bekliyordu. Bir Rus devriminin gerçekleşme ihtimalinden ötürü çok heyecanlıydı ve 27 Eylül 1877'de Sorge'a şunları yazmıştı: "*Et puis il y a aura un beau tapage.*[93] Eğer Tabiat Ana bize haşin davranmazsa jübileyi görebileceğiz artık."[94]

1870'ler biterken Rusya'daki ikinci devrimci durum sırasında Marx artık patlamak üzere olan Rus devriminin bütün temel sorunları hakkında açık bir düşünceye sahipti. Bu devrimin kaçınılmaz olduğuna ve muazzam bir güce erişeceğine olan inancı devrimin objektif koşullarını kavramış olmasından ve ülkenin ilerici gelişmesinin gereklerini bilimsel olarak tanımlamış olmasından ileri geliyordu. Marx ve Engels Rusya'da tırmanan devrimin bir burjuva demokratik devrim ve esas olarak bir köylü devrimi olacağına ve hedefinin en başta otokrasinin, büyük toprak sahibi zümrelerin ve yarı-feodal ilişkilerin kaldırılması olduğuna inanıyorlardı. Derhal sosyalizme geçilmesi yolunda görüşlere sahip olan Narodniklerin aksine Marx, Rusya'da gelmekte olan devrimin bir sosyalist devrim değil bir burjuva demokratik devrim olduğunu açıkça görmüştü. Toprak sorununun çözümünde hayati bir payı olan köylülük bu devrimi büyük bir patlama noktasına getirecek, devrime büyük bir derinlik ve genişlik kazandıracaktı.

Rus burjuvazisinin siyasal davranışını gözleyen Marx, onun kararsızlığını ve burjuvazinin çıkarlarını gözetecek olan otokrasiyle, uzlaşmaya olan eğiliminin tamamen farkındaydı. Marx burjuvazinin çarlığa karşı herhangi bir ciddi geniş direniş gösterme yeteneğinden ya da ne bakımdan olursa olsun devrimci bir eyleme girişme yeteneğinden yoksun olduğunu gösterdi.

Marx, bir burjuva demokratik devrimin başta gelen görevinin, birbirinden ayrılmaz iki yanı olan siyasal ve tarımsal devrimle birlikte otokrasinin yıkılması olduğunu savunuyordu. Çarlığa indirilecek olan öldürücü darbe geniş halk kitlelerini

[92] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 12, s. 376.
[93] Ve sonra iyi bir gürültü kopacak.
[94] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 308.

daha ileri yaratıcı eyleme geçmeye çağıran çan sesi görevini görecekti. Marx, Rusya'daki devrimci hareketin Çernişevski ve Dobrolyubov'a layık büyük halk önderlerini yaratacağına inanıyordu.

Marx, otokrasinin devrilmesinin Rus halkının ve ülkedeki öteki milliyetlerin gerçek devrimci gelişmesinin önüne dikilen barajın kapaklarını açacağına dair derin bir inanç besliyordu. Batıda muzaffer bir sosyalist devrimin gerçekleşmesi halinde ve bu devrimin yardımıyla Rusya kapitalist gelişme evresini atlayarak ya da bunu kısaltarak sosyalizme geçebilirdi. Marx böyle bir ihtimali şundan öngörüyordu: Tarihsel durum bir bütün olarak yalnızca 18. yüzyıl Fransız burjuva devrimine kıyasla değil Marx'ın Rusya'daki gelecek devrimin çapı ve ilerici gelişimi bakımından benzerlik kurduğu 1848'in devrimci olaylarına kıyasla da oldukça değişmişti. Batı'daki proletarya hareketi yeni bir düzeye yükselmişti ve zafer kazanması halinde Rusya'daki bir halk devriminin gidişatını ve tarihsel sonuçlarını etkileyebilirdi ve buna zorunluydu da.

Rusya proletaryası bütün halkın mücadelesine önderlik edebilecek bir güç olarak henüz yeterince gelişmediğinden ötürü Marx bir Rus devriminin gerçekleşmesinin Batı Avrupa proletaryasına bağlı olduğunu ileri sürüyordu. Batı Avrupa proletaryasının Rus devrimcilerine Rusya'daki burjuva demokratik devrimin zaferini ve ülkenin toplumsal canlanışını sağlamada yapacağı yardım Marx'a göre hemen hemen Rus devriminin gerçekleşmesinin gereklerinden biriydi. Marx ayrıca Rus devrimi ve Batı Avrupa işçi sınıfı arasındaki yardımlaşmanın Rusya'daki devrimci mücadelenin burjuva devrimi aşamasından ileriye ülkeyi kesin olarak sosyalizme götürmesinin garantisi olduğunu da ileri sürüyordu.

Bu düşünce Marx ve Engels'in 21 Mart 1881'de Londra'da Paris Komünü'nün 10. yıldönümünün kutlanması için toplanan Slavonik Toplantısının Başkanlığına gönderdiği mesaja da yansıyordu. Marx ve Engels, Rusya'da gelişen devrimci hareketin "belki de uzun ve çetin mücadelelerin ardından bir Rus Komünü'nün kurulmasına yol açacağını"[95] söylüyorlardı.

Marx ve Engels aynı zamanda Avrupa devrimci hareketinin bir bileşeni olarak Rus demokratik devriminin bu devrim üzerinde de olağanüstü bir etkisinin olmasının kaçınılmaz olduğunu durmaksızın belirtiyorlardı. Rusya'da yaklaşan devrim dünya tarihinde bir dönüm noktası olabilirdi.

Marx Rusya'da bir halk devrimi gerçekleşir ve çarlığı yıkar yıkmaz bütün Avrupa'daki enternasyonal ilişkiler sisteminin değişmesinin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Devrimin kesin sonucu "eski Avrupa'daki mevcut statükoya bir son"[96] verecekti. Devrim "taze serin bir rüzgar gibi" Almanya'nın üzerinde serinletici bir etki yapacak, bu ülkedeki işlerin durumunu "bir hamlede" değiştirecek ve Prusya Junkerlerinin ve militaristlerin çöküşüyle son bulacaktı. Marx, Liebknecht'e Rusya'daki devrimin "Prusya'nın ölüm çanlarını çalacağını"[97] yazdı. Rus devriminin Polonya'nın kurtuluşuna yol açacağına, Avrupa'nın öteki ezilen halklarını devrimci mücadele içine çekeceğine, Avusturya-Macaristan'da ve öteki ülkelerde devrimci bir değişme yaratacağına inanıyordu. Bütün Avrupa kıtası boyunca işçi sınıfı ve

[95] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 341.
[96] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 244.
[97] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 318.

devrimci demokrasi lehine güçler dengesinde temelli bir değişiklik olacaktı. Rusya'da otokrasinin çöküşü "Avrupa'daki durumun bütünü içinde bütün ülkelerin işçilerinin ortak hedeflerine -Emeğin evrensel kurtuluşuna- doğru atılmış bir adım olarak sevinçle karşılanması gereken bir değişiklik"[98] anlamına gelecekti.

Rusya'da bir devrimin olmasını heyecanla bekleyen ve bunun erkenden patlak vermesini uman Rus devrimcilerinin umutlarını paylaşan Marx ve Engels gerçekte bu ihtimalleri abartıyorlardı. Tarih konusunda yanılıyorlardı ama temel sorunda haklıydılar: Maddi önkoşulları çözümlemede ve bunun derinliğini ve genişliğini tahmin edişlerinde.

Rus Devrimcilerinin Danışmanı ve Arkadaşı

1870'lerde Rusya, Rus devrimcilerinin otokrasiye karşı kahramanca ve destansı mücadelelerine sahne oldu. Çatışmalar özellikle 1879'dan 1881'e kadar diplerdeki devrimci kaynaşmanın "doruktaki kriz"le aynı zamana denk düştüğü sırada, hükümet çevrelerinin bu dengesiz durumdan bir çıkış yolu arayarak "kırbaç ve havuç" siyasetine başvurdukları sırada çetinleşti. 1870'lerin ilk yarısında ilk devrimci grupların ve çevrelerin ve "halka gitme" hareketinin kurulmasından başlayarak Rus devrimcileri daha sonraları Toprak ve Özgürlük adını alan bütün -Rusya çapında merkezi ve kesin bir gizlilik içinde çalışan bir örgüte vardılar. 1879 Ağustos'unda örgütün iç çelişkileri özellikle taktikler üzerinde iki gruba ayrılmalarına yol açtı: Çarlığın üzerine doğrudan bir saldırı başlatan Halkın İradesi ve Genel Toprak Dağıtımı. 1 Mart 1881'de Çar II. Aleksander, Halkın İradesi Merkez Komitesi'nin kararıyla öldürüldü. Bundan sonra özellikle zalim baskılarla karşı karşıya kalan ve halktan gereken desteği alamayan devrimci hareket çöktü. Devrimciler çara karşı döğüşürlerken güçlerini tüketmişler, örgütsüz ve dağınık köylü kitleleri hiçbir yerde birleşik eylemin gerekli olduğunu kavrayamamışlardı; işçi sınıfı ise Rusya'da henüz yeni şekilleniyordu. Burjuvazinin liberal kesimleri ödleri patlamış olduğundan otokrasiye karşı savaşanlara destek olmayı reddettiler. Gericilik bir kere daha Rusya'da egemen olmaya başladı. Narodnik hareketi devrimci yolundan ayrılmaya başladı ve adım adım bir tür liberal muhalefete dönüştü.

1870'lerin devrimci hareketleri Rusya'nın toplumsal hayatında ve Rus burjuva demokratik döneminin belirli bir evresini oluşturan hareketin basitlerin -aristokrat olmayan aydınlar- egemenliğindeki daha sonraki gelişmesi üzerinde büyük bir etki yaptı. Bu dönemde halkın davası daha alt sınıflardan gelen ilerici aydınlar tarafından savunuldu. 1870'lerin devrimci Narodnikleri feodal kalıntılardan ve despot otokratik rejimden kurtulmaya çalışan köylülerin özlemlerini dile getiriyorlardı. Kendilerinin öncelleri ve öğretmenleri olan Herzen, Çernişevski ve Dobrolyubov'dan halk devrimine inancı, çarlıkla mücadelede devrimci metodları benimsemeyi ve sosyalist idealleri miras olarak almışlardı. Marx, Narodniklerin bir anda sosyalist devrime erişmeyi ummalarının hayal olduğunun pekala farkındaydı; ama Engels'in de belirttiği gibi halkın sadık savunucularından yanlış görüşleri için "hesap sormaya" kesinlikle karşı çıktı. Marx ve Engels onların ham ideolojilerinin Rusya'nın sosyo-politik gelişmesinin içinde bulunduğu düzeyle uygunluk gösterdi-

[98] *The Labor Standard*, New York, Mart 31, 1878.

ğini savundular; onların birinci elden deneyimler edindikçe ve Batı Avrupa işçi hareketinin, Narodniklerin pek çoğunun ilgi gösterdiği derslerini öğrendikçe hatalarını düzelteceklerine inanıyorlardı. Narodniklerin ideolojik zaafları, Marx ve Engels'in onların objektif burjuva demokratik karakterlerini görmelerini ve çarlığa karşı kahramanca mücadelelerini değerlendirmelerini engellemedi.

Marx ve Engels Batı'daki birçok küçükburjuva sosyalist akımlarını proletaryanın sınıf örgütlenmesinin yolunda birer engel olarak görürlerken Rusya'da işçi sınıfı hareketinin ilk bağımsız adımlarını henüz atmakta olduğunu, gündemde burjuva demokratik değişimlerin bulunduğunu, küçükburjuva demokratik hareketin potansiyellerini henüz tüketmemiş olduğunu hesaba kattılar. Batı Avrupa proletaryasının ve sosyalist partilerin müttefikleri olarak gördükleri Narodnikleri desteklemelerinin nedeni budur. Marx ve Engels'in Narodniklerde en çok değer verdikleri şey çarlığa karşı duydukları amansız nefret, kendilerini adamışlıkları, sapmaz devrimcilikleri, enternasyonalist eğilimleri ve Avrupa proletarya devriminin güçlü bir yedeği olan Rus köylüsünün mücadelesini canlandırma istekleriydi.

Marx, aralarında Lavrov'un 1873'ten 1876'ya kadar yurt dışında yayımladığı Narodnik gazetesi *Vperyod*'da bulunan birçok Narodnik yayınının Toprak ve Özgürlük'ün ve Halkın İradesi'nin yeraltı organlarını ve program belgelerini, Narodnik gazetelerin yazılarını ve buna benzer edebiyatı okudu. Eski Rus dostları ve kendisine mektuplar yazanlardan başka -Lavrov, Lopatin ve Danielson- şimdi artık L.H. Hartmann, N. A. Morozov ve Vera Zasuliç de onunla haberleşiyorlardı. Marx kendisine ve Engels'e her zaman büyük saygı göstermiş olan, görüşlerini dikkatle izleyen ve verdikleri öğütleri tutan Lavrov'la yakın dostluk ilişkileri kurdu. Lavrov, Marx'ın evini sık sık ziyaret eder ve onunla sürekli olarak yazışırdı. Bununla birlikte Marx ve Engels, Rus dostlarının dünya görüşlerindeki eksiklikleri ve çatışan yanlarını çok açık olarak görüyorlardı.

Her ikisi de Narodnik hareketine katılmış olan Hartmann ve Morozov, Marx'ın evini 1880 ve 1881 yıllarında ziyaret ettiler. Onlar ve Lavrov aracılığıyla Marx, Halkın İradesi Merkez Komitesiyle dolaysız temas sağladı. Marx, Rusyalı devrimci göçmenlere Almanya'da emin adresler buldu ve çeşitli ülkelerdeki mücadele arkadaşlarını Rus devrimcilerine ellerinden gelen yardımı yapmaya sevketti. Rus devrimcilerinden gelen taleplere içtenlikle karşılık verdi. Özellikle Rus göçmenlerinin Avrupa kamu oyunu Rus devrimci hareketine kazanmak için İngilizce olarak *The Nihilist* adlı bir gazete çıkartma tekliflerini içtenlikle destekledi; ama bu düşüncelerden birşey çıkmadı.

Marx, Rus devrimcileriyle olan temaslarına çok büyük bir değer verirdi ve arkadaşlarına Halkın İradesi Merkez Komitesinin 6 Kasım (eski Rus usulüne göre 25 Ekim) 1880 tarihinde yazdığı mektubu gösterirken gurur duyuyordu. Bu mektup Marx'ın bilimsel başarılarına büyük bir saygı gösteriyor ve ondan Hartmann'a Batı kamu oyunu Rusya'da başlamış olan devrimci mücadele hakkında aydınlatması için yardımcı olmasını istiyordu. Narodniklere karşı duyduğu yakınlığın bir ifadesi olarak daha önceden iki imzalı resmini Merkez Yürütme Kurulu üyelerine göndermişti (çok geçmeden ikisi de polisin eline geçti).

Rus devrimcileri, özellikle teorisine ve faaliyetlerine karşı derin bir ilgi duyan devrimci Narodnikler arasında Marx'a karşı artan bir saygı vardı. Bunların çoğu özellikle S. Kİıalturin, P. Alekseyev, A.Karpenko gibi proleter kökenli olanlar- Bi-

limsel Komünizm hakkındaki eserleri heyecanla okuyorlardı. *Kapital* bütün genç Rus devrimcileri arasında elden ele dolaşıyor ve pek çoğu da konuşmalarında onu naklediyor ve broşülerinde ona atıflar yapıyorlardı, (sözgelimi S.M. Kravinçsi'nin *Akıllı Kadın Naumovna'nın Peri Masalı* ve A.N. Bakh'ın *Tükenmiş Çar'ı*). Halkın İradesi Yürütme Kurulu Marx'a Kapital'in "bütün aydın insanların aydınlıklarının ölçüsü olan bir eser"[99] haline geldiğini yazmıştı. Rus devrimcileri Marx ve Engels'in yazdıkları öteki eserleri de çok iyi biliyorlardı. 1881 Mart'ında polis Halkın İradesi'nin önderlerinden biri, tanınmış bir devrimci, bir bilim adamı ve mucit olan N.İ. Kibalçiç'i tutuklarken 1875 yılında çevirmeye başlamış olduğu *Komünist Manifesto*'nun bir nüshasını ele geçirdi.

Bununla birlikte Narodniklerin kendi idealist görüşleri onları Marksist öğretiyi kavramaktan alıkoyuyordu; onlara göre sözgelimi Rusya'nın toplumsal gelişmesi kendi özgün yolunu izleyecekti, kapitalizm gerileme ve çöküş anlamına geliyordu -ki bu Çernişevski'den geriye atılmış bir adımdı- ve onların idealist görüşlerine göre köylülük bir bütün olarak en devrimci sınıftı. Köy komününü de idealize ediyorlardı. Küçükburjuva ütopik sosyalistleri olan Narodnikler Marksist ekonomi politiğin yalnızca kapitalist batı için geçerli olduğuna ve Rusya için geçerli olmadığına inanıyorlardı. Narodnik yazar V.P. Vorontsov'un yazdığı, Marx'ın 1882'de okuduğu *Rusya'da Kapitalizmin Geleceği* başlıklı kitapta ifade edilen görüşler bunlardı. Narodnikler, Marx'ın teorisine çok yüzeysel bir bakışla bakıyorlar ve onu Proudhon, Bakunin, Lassalle, Dühring ve "eleştirisel düşünceli birey"in tarihte oynadığı tayin edici rol vb. şeyler üzerinde ısrar eden Lavrov'un subjektivist, idealist görüşleriyle kaynaştırmaya çalışıyorlardı.

Marx ve Engels, Rus devrimcilerine doğru dünya görüşünü bulmak için yaptıkları sancılı arayışta yardımcı olmak için her yola başvurdular. Bakunin ve Neçayev'e karşı giriştikleri saldırı, Bakunin'in düşüncelerinin Narodnikleri uzun zaman etkilemeye devam etmesine karşın, bu düşüncelerin yenilmesini çabuklaştırdı. Narodniklerin ideolojik yanlışlıklarının sergilenmesinde Engels'in Marx'ın desteğiyle 1874-1875 yıllarında önde gelen Narodnik ideologlar Lavrov ve Tkhaçov'a karşı yazdığı "Göçmen Edebiyatı" başlıklı makalelerinin büyük önemi vardı. Engels onların dünya görüşlerinin çeşitli düşüncelerin rastgele birbirine karıştırılmasından ibaret olduğunu gösterdi ve Lavrov'un Marksizm ile anarşizmi uzlaştırma çabalarının başarısızlığa uğrayacağı üzerinde önemle durdu. Tkhaçov'un Rus devletinin sınıflar üstü olduğu, Rusya'daki devrimin gerçekleştirilmesinin kolay olduğu ve komplocu taktiklerin doğru olduğu hakkındaki düşüncelerinin sakatlığını gösterdi. Bu sakat idealist görüşler genel olarak hukuksal ve siyasal kurumlar arasındaki bağ hakkında çok belirsiz düşünceleri olan Narodniklerin dünya görüşlerinin başlıca özellikleriydi.

Daha sonra ortaya çıkan birçok fırsatta Marx, Narodniklerin dikkatlerini hatalı görüşleri üzerine çekti; ama onların çarlığa karşı verdikleri mücadele geliştikçe bu eleştirinin en dostane ve en ince bir şekilde yapılması gerektiğine inandı. Narodniklerin ideolojilerini açıkça kınamak için bu zamanın seçilmesi çok kötü bir şey olurdu; çünkü onlar çok güç koşullar altında savaşıyorlardı. O sıra onların pratik devrimci eylemleri hareketin teorik yanından çok daha önemliydi. Fakat Marx, Rus-

[99] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

ya'nın devrimci aydınlarının kafalarını karıştıran ciddi sorunlar üzerine kendi görüşlerini açıklamak ve kendi görüşleri ile Narodniklerinkiler arasındaki farkı göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Kendi öğretisini çarpıtmak için yapılan her girişime de karşılık verdi.

Böylesine eleştirisel bir karşılık verme gereği 1877 sonlarında ortaya çıktı. Rus basınında burjuva yazarlar *Kapital*'e ve Marksizme dair düşünceler ileri sürmeye başladıkları zaman etkili bir Narodnik sosyolog ve Liberal Narodnizmin gelecekteki ideologlarından biri olan N.K. Mikhailovski *Otechestvennie Zepiski* adındaki demokrat gazetede "Karl Marx Bay Y. Zhukovski Tarafından Yargılanıyor" başlıklı bir makale yayımladı. Bunu basit bir ekonomi politikçi olan Zhukovski'nin *Vestnik Yevropy* gazetesinde Marx'a yaptığı iğrenç saldırılara bir karşılık olarak yazmıştı. Mikhailovski "kızıl" Marx'ı liberal eleştirmenlerin karşısında Narodnik bakış açısından savunuyordu. *Kapital*'in, yazarının "ender bulunan mantık gücünü ve geniş bilgisini" yansıttığını kabul ediyordu; ama Marx'ın teorisinin "kendi içinde derli toplu ve tutarlı ve bu yüzden çekici" olması yüzünden "ona kapıyı tamamen açmanın" da doğru olmayacağını ekleyerek uyarıda bulunuyordu.[100] Mikhailovsky hiç bir kanıt göstermeksizin Rusya'da kapitalizmin var olduğunu inkâr ediyor ve bu yüzden *Kapital*'de varılan sonuçların kendi ülkesi için geçersiz olduğunu ısrarla ileri sürüyordu. Bütün Narodnikler gibi o da sosyalizme özgün bir yoldan -köy komününü aracılığıyla- geçilebileceğini umuyordu.

Marx, Mikhailovski'nin makalesini okur okumaz *Oteshestvenniye Zapiski*'nin editörlerine Fransızca bir mektup kaleme alarak *Kapital*'deki düşüncelerinin bayağılaştırılmasını ve diyalektik materyalizmi gerçek gidişi inceleme metodu olmaktan çıkararak bütün ulusların tarihini tek bir evrensel şemanın içine tıkamak metoduna dönüştürme girişimlerini protesto etti. Marksist metod toplumsal gelişmeye hükmeden genel kuralları açıklar, ama Mikhailovski'nin görüşünün aksine toplumsal gelişmenin her yerde aynı düzeni izlemesi gerektiği varsayımından hareket etmez, şu ya da bu ülkenin kendine özgü tarihsel koşullarını göz ardı etmez. Bu yüzden Marx, kapitalizmin Batı'da ortaya çıkışı hakkında Sermayenin İlkel Birikimi üzerine olan bölümde yazdığı yazının "içinde bulunduğu koşullar ne olursa olsun her halkın izlemek zorunda olduğu yolun felsefî, tarihsel teorisi"ne[101] dönüştürülmesini sert bir şekilde protesto etti.

Marx, Narodniklerin eğer Rusya'nın kapitalist aşamayı atlayıp atlamayacağı sorusunun karşılığını bulmak istiyorlarsa kendi ülkelerinde sürmekte olan ekonomik ve toplumsal süreçlerin kesinlikle gerçekçi bir görünümünü ortaya koymaları gerektiğini söyledi. Kendisi Rusya'nın "kapitalist bir ülke" olmaya eğilim gösterdiğini hesaba katıyor ve Narodniklere de böyle yapmalarını öğütlüyordu. Şunları da ekledi: "Eğer Rusya 1861'den beri takip etmekte olduğu yolu izlemeye devam edecek olursa tarihin bir halka sunmuş olduğu en mükemmel fırsatı yitirecek ve kapitalist rejimin bütün kötülükleriyle karşı karşıya kalacaktır."[102] Bundan dolayı Marx Rusya'nın kapitalist yoldan sosyo-ekonomik gelişmesini bir gerçek olarak görüyordu.

[100] *Otesçestvenniye Zapiski*, 1877 No. 10, s. 322, 325.
[101] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 313.
[102] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 313.

Narodnik sosyologların, kapitalizmin acımasız bir kötülük olduğu yolundaki bayağı görüşlerine de kesinlikle karşı çıkarak dünya tarihi çerçevesi içinde sosyalizmin maddi önkoşullarını yaratanın kapitalist geniş ölçekli üretim olduğunu önemle belirtiyordu.

Bu mektup ölümünden sonra Marx'ın kağıtlarını karıştıran Engels tarafından bulundu. Bunun bir kopyasını Vera Zasuliç'e ötekini de kendisi ile birlikte Rusya'ya götüren ve yayımlanmasından önce elyazması şeklinde dağıtan Lopatin'e verdi (dışarıda 1886'da Rusya'da 1888'de yayımlandı) Vera Zasuliç'e yazdığı bir mektupta Engels, Marx'ın bu mektubu gönderemediğini, çünkü "yalnızca adının bile, cevabını yayımlayacak gazetenin varlığını tehlikeye atmaya yeteceğini"[103] söylüyordu. Marx'ın mektubunun Rusya'daki ilerici kişiler üzerinde yarattığı etki Gleb Opsenski'nin "Acı Azar" başlıklı makalesinden görülebilir: "*Kapital*'in satırlarıyla aynı üslûp içersinde, yani kusursuz bir kesinlik ve doğrulukla yazılmış birkaç satır içerisinde Marx, 1861'den başlayarak ekonomik hayatımızın bütün gidişatına ışık tuttu."[104]

Marx'ın Vera Zasuliç'e 1881 başlarında verdiği, yukarıda sözü edilen karşılıkta gene onun Narodniklerle köylü sorunu, yani köy komünü ve Rusya'nın toplumsal gelişmesinin yolları üzerine olan farklılıklarına tanıklık etmektedir.

Vera Zasuliç, Marx'a V.P. Vorontsov'un *Otechestvenniye Zapiski*'de çıkan ve Rusya'da kapitalizm için elverişli koşulların bulunmadığını ileri süren makalesi üzerindeki polemiklere ilişkin olarak yazmıştı. Bu makale Cenevre'de sorun üzerinde aralarında ayrılık çıkan Vera Zasuliç, Kravçinski, Stefanoviç, Deutsch ve öteki Polonyalı arkadaşları Dikszta jn ve Warynski arasında tartışılmıştı. Deutsch sonraları "Vera'dan Marx'a bu soruya bir karşılık bulması için yazmasını istemiştik"[105] diye anlatıyordu. Vera da söyleneni yaptı, 16 Şubat 1881'de Marx'a bir mektup yazdı. Halkın İradesi Yürütme Kurulu adına Morozov tarafından 1880 Aralık'ında Marx'tan Rus komünü hakkında yazması istenmişti, Marx da, buna karşılık olarak Vera Zasuliç'e 8 Mart 1881'de bir mektup yazdı. Vera bu mektubu birçok arkadaşı arasında dolaştırdı. Deutsch'a da gösterdi. Deutsch da bunun bir kopyasını çıkararak Plekhanov'a yolladı. *Otechestvenniye Zapiski* editörlerine yazdığı mektupta olduğu gibi bu mektubunda da Marx gene kapitalist üretim biçiminin kökeni üzerine olan teorisinin bir evrensel şemaya dönüştürülmesini protesto ediyordu. Komüne gelince, Marx bunun "Rusya'daki toplumsal yeniden doğuşun başlıca iticisi" olabileceğini söylüyor, ama böyle bir fonksiyon icra etmesi için "ilkin mutlaka, ona dört bir yandan saldıran yıkıcı unsurlar ortadan kaldırılmalı ve bundan sonra da kendiliğinden gelişmesi için normal koşullar sağlanmalıdır."[106] diyordu.

Köylü komününden sosyalist değişme için hangi koşullar içinde yararlanılabileceğini özellikle belirten Marx, bunun Narodnikler tarafından idealize edilmesi karşısında kararlı bir tavır takındı. Rusya'nın toplumsal yenilenmesinin kaynağı olacak olan şey komün değildi; aksine Rusya'daki devrim ve bunun gelişmiş kapitalist ülkelerdeki muzaffer işçi sınıfı devrimleri tarafından desteklenmesi, bu kadim kuru-

103 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 370.

104 Gleb Uspensky, *Toplu Eserler*, Moskova, 1957, Rusça Baskı, C. 9, s. 166.

105 *Emeğin Kurtuluşu Grubu*, Kolleksiyon No. 1, Moskova (1924), Rusça baskı, s. 133.

106 Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 340.

mun yeniden parlamasının ve sosyalist çizgideki dönüşümünün imkânlarını yaratacaktı. Marx, komünü bir mali baskı aracına dönüştürme eğilimi gösteren koşulları ve komünü dağılmaya iten süreçleri göz önüne alarak aktüel komüne gerçekçi bir yaklaşım yapılmasını istiyordu. Karşılık olarak yazdığı taslaklardan birinde "zalim sömürüyle" suyu çekilmiş olan komünün "tüccarların, toprak sahiplerinin ve tefecilerin sömürüsü için kolay bir hedef olduğunu" söylüyordu. "Dışarıdan yapılan bu baskı, komünün kendi içindeki çıkar çatışmalarını azdırmış ve komünün dağılmasını çabuklaştırmıştır."[107]

Marx, Rusya'da komünün var olmasının Rus köylüsünün özel bir tarihsel ödevi bulunduğunun kanıtı olduğu görüşünü reddetti ve komünü bütün ulusların tarihsel gelişmelerinin belirli bir aşamasında sahip bulundukları bir toplumsal kurum olarak kabul etti. Bu konuda doğru tarihsel yaklaşımı uyguladı.

Narodnik dünya görüşünü derinlemesine eleştirmesi Rus devrimci hareketinin en ileri unsurlarının Bilimsel Komünist görüşü kabul etmelerine yardım etti.

Rus devrimcilerinin ideolojik gelişmelerindeki ilerleyişe, özellikle anarşist öğretileri ve siyasete karşı kayıtsızlıklarını yavaş yavaş terketmelerine ve Halkın İradesi'nin siyasal özgürlükler için kavgaya katılmasına mutlulukla işaret ediyordu. En önem verdiği şey Narodniklerin ilkin Toprak ve Özgürlük ve daha sonra da Halkın İradesi içinde bilinçli ve sıkı bir disiplin üzerine kurulu bir merkezi yeraltı örgütü kurmuş olmalarıydı.

Marx ve Engels, Halkın İradesi'nin kuruluşunu Engels'in dediği gibi Rusya'da "eşsiz bir enerji ve kendini feda etme yeteneği"[108] ile dolu bir partinin ortaya çıkması olarak görüyorlardı. Aynı yıl Marx, Morozov'a Rus devrimcilerinin çarlığa karşı verdikleri savaşın "harikulâde bir şey"[109] olduğunu söylüyordu. Marx'ın eline 1880 yılı sonunda geçen "İşçilerin, Halkın İradesi Üyelerinin Programı"nın sayfa kenarına düştüğü notlar, Halkın İradesi'ni öteki Narodnik akımlara yaklaştıran hayalleri benimsemediğini, ama onların Rus İmparatorluğu sınırları içindeki milliyetlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri, demokratik bir devrim, siyasal ve sivil özgürlüklerin kazanılması gibi devrimci-demokratik taleplerini içtenlikle desteklediğini göstermektedir. Marx ve Engels, Halkın İradesi'nin 1 Mart 1881'den sonra yeni çardan istedikleri siyasal değişme isteklerini olumlu karşıladılar.[110] 1883 sonbaharında Lopatin'le yaptığı bir sohbette Engels, Marx'ın bu belgeyi özellikle de onun sakin ve temkinli tonunu onaylamasını benimsediğini söyledi.

Halkın İradesi'nin üyeleri otokrasiye karşı esas olarak terörist metotlarla savaşıyorlardı. Bunlar büyük ölçüde çarlık otokrasisinin devrimcilere ve onlara sempati duyanlara karşı giriştikleri keyfi davranışlara ve vahşi tutuklamalara karşı bir tepki niteliğindeydi. Bireysel terör eylemlerinin bir siyasal mücadele aracı olarak kullanılmasına karşı ilke olarak olumsuz, bir tavır takınan Marx ve Engels bunların kullanılmasının mümkün olduğunu, ancak bu durumların istisnai olduğuna inanıyorlardı. Rus devrimcilerinin terör eylemlerinin otokrasiye karşı halkın memnuniyetsizliğinde güçlü bir kabarma yaratacağını umuyorlardı. Aynı zamanda Marx, Rus

[107] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 159.
[108] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 34, s. 449.
[109] *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 303.
[110] 1 Mart 1881'de Çar II. Alexander Narodnik, Halkın İradesi örgütü tarafından öldürülmüştü.

devrimcilerinin kendilerinin de terörizmi, geçici olarak başvurmak zorunda bırakıldıkları bir şey olarak gördüklerinden emindi. 11 Nisan 1881'de Jenny Longuet'ye Halkın İradesi Yürütme Komitesi'nin taktiklerinin, "zulümkârların öldürülmeleri hakkında 'bir teori' ve 'her derde deva bir ilaç' olarak vaaz veren Most ve öteki süt kuzularının çocukça hallerinden" farklı bir çağrı olduğunu yazıyordu. Rus devrimcileri "tam aksine Avrupa'ya kendi *modus operandi*lerinin (hareket biçimleri-ç.) Rusya'ya özgü, tarihsel olarak kaçınılması imkânsız olan ve Khios'daki zelzelenin -kendisini öven ya da yeren- ahlâki öğütlere ne kadar ihtiyacı varsa, ahlâki öğütlere o kadar ihtiyacı olan bir hareket biçimi olduğunu göstermeye çalışıyorlar."[111]

Halkın İradesi üyelerinin küçük bir grubunun güçlü çarlık rejimine karşı mücadelesi Marx ve Engels'te "onlara karşı sonsuz bir yakınlık" uyandırdı.[112] Marx, P.F. Alivsov'un broşürü *Kurtarıcı II. Alexander* ve M.P. Dragomanov'un *Rusya'da Zalimlerin Öldürülmesi*'ni bu dönemde okudu ve çarın öldürülmesinde yer alanlar ve örgütleyenlerin mahkemelerini derin bir heyecanla izledi. Gerçek birer kahraman ve devrimci olarak gördüğü Zhelyabov, Sophea Perovskaya ve Kibelçhich'in mahkemedeki davranışları karşısında derin bir hayranlık duyduğunu ifade etti. "Bunlar tepeden tırnağa kadar sağlam insanlar, melodramatik pozlar takınmıyorlar, yapmacıksız bir işlerinin adamı olan kimseler."[113]

Marx düşünceleri ve taktikleri, anarşist teoriyi ve artık modası geçmiş olan Bakuninist, siyasetten uzak durma dogmasını açığa vuran Genel Toprak Dağıtımı adındaki öteki Narodnik örgütü karşısında hayli eleştirici bir tavır aldı. Marx bunların "usandırıcı doktrinerlik"leri hakkında yazılar yazdı; bunların başlıca hatalarının "siyasal devrimci eylem"i reddetmeleri olduğuna inanıyordu. Demokratik devrimin sosyalist değişim için gerekli olduğunu kavramış olan Halkın İradesi'nin aksine Genel Toprak Dağıtımı'nın üyeleri "Rusya'nın anarşist-komünist-ateist bin yıla doğru derhal atılım yapması gerektiği"ne[114] inanıyorlardı.

Marx aynı zamanda, Rus devrimcilerinin iç anlaşmazlıklarını yenmelerine ve ortak düşmanları olan çara karşı birleşmelerine yardımcı olmaya uğraştı. 1880 yılında yurt dışında Rusça Sosyal-Devrimci Kitaplık dizisi yayımlama teklifi Morozov tarafından kendisine iletildiği zaman Halkın İradesi ve Genel Toprak Dağıtımı tarafından ortaklaşa girişilen bu atılım için kendi eserlerini yayımcıların emrine vermeyi teklif etmesinin ve yayımlayacakları kitap hangisi olursa olsun bir önsöz yazmaya hazır olduğuna söz vermesinin nedeni budur.

1882 yılında *Komünist Parti Manifestosu*'nun yeni Rusça çevirisi bu dizi içinde çıktı. Lavrov aracılığıyla Marx ve Engels, Genel Toprak Dağıtımı'nın önderlerinden biri olan çevirmen Georgi Plekhanov'a aynı yılın Ocağında yazmış oldukları Rusça baskının önsözünü gönderdiler. Bu önsözde, Rus devriminin kapının eşiğine gelmiş olduğunu ve bunun büyük bir tarihsel önemi olacağına dair görüşlerini yeniden formüle ediyorlardı. Rusya'nın kapitalist olmayan gelişmesinin yolunu tanımlıyor ve Rus devrimcilerinin kahramanca davranışlarını hiç akıllarından çıkarmaksı-

[111] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 179.
[112] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 2, s. 27.
[113] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 179.
[114] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 333.

zın şunları yazıyorlardı: "Rusya, Avrupa'daki devrimci eylemin öncü müfrezesini oluşturuyordu."[115]

Bir başka önemli olay da *Manifesto*'nun ve öteki Bilimsel Komünist eserlerin etkisi altında *Manifesto*'nun Rusça olarak basılmasını öneren Plekhanov'un Rus devrimci hareketinin doğru yolu bulmasına yardım edecek olan çoban yıldızının Marksizmden başka bir şey olmadığını farketmiş olmasıydı. 1883 yılında Plekhanov ve takipçileri Emeğin Kurtuluşu adıyla tanınan ve Rus Sosyaldemokratik İşçi Partisi'nin kuruluş yolunu açan ilk Rus Marksist grubunu kurdular. Rusya'daki kurtuluş mücadelesinin önüne yeni bir gelecek açan bu olayla ilgili olarak Engels, Vera Zasuliç'e şunu yazdı: "Rus gençliği arasında Marx'ın büyük ekonomi ve tarih öğretilerini içtenlikle ve anlamını çarpıtmaksızın benimseyen bir grubun bulunduğunu ve bunların daha öncekilerin bütün o anarşist ve Slavofil gelenekleriyle bağlarını koparmış olmalarını işitmekten gurur duyuyorum. Eğer Marx da bir süre daha yaşamış olsaydı eminim ki o da bundan gurur duyardı.[116]

Onulmaz Kayıplar. Bozulan Sağlık

1880 yazında bir karaciğer hastalığından rahatsız olan Jenny Marx'ın sağlığı aniden bozuldu ve karaciğer kanserine tutulmuş olduğu hakkında korkunç haberler gelmeye başladı. 6 Haziran 1881'de Marx, en büyük kızı Jenny'e şunu yazdı: "Biliyorsun ki, tutulduğu hastalığın hiçbir tedavisi yok ve gerçekten de gün geçtikçe (Jenny-ç.) güçten düşüyor."[117]

1881 Haziran'ı sonunda Marx, karısını bir ay birlikte kaldıkları Eastbourne'e deniz kıyısına götürdü. Büyük endişelerine karşın Jenny'nin torunlarını görmek için gösterdiği büyük isteğe boyun eğerek Hélène Demuth'la birlikte Fransa'ya geçtiler.

26 Temmuz'da Longuet ailesinin oturduğu Paris yakınındaki Arguentil'e vardılar. Ağustos ayı ortalarında Eleanor'un ciddi bir şekilde hasta olduğu haberleri geldi. Marx, karısını Hélène'in gözetimine bırakarak Londra'ya gitti. Burada en küçük kızını derin bir sinirsel ve fiziksel çöküntü içinde buldu. Hemen aldığı önlemler Eleanor üzerinde etkisini gösterdi ve kızı çok geçmeden iyileşti. Jenny ve Hélène de çok geçmeden döndüler.

1881 sonbaharından sonra Jenny her geçen gün yatağından daha az dışarı çıkabilir oldu ve nihayet bütünüyle yatağa düştü. Marx da o andan sonra ciddi olarak hastalandı. Ekim ayında bronşit ve zatüreyle karışık zatülcenbe tutularak yatağa düştü. Durumu o kadar kötüydü ki, doktorlar hayatından endişe ediyorlardı. Fiziksel sıkıntıları karısının da yandaki odada ölüm döşeğinde olduğunu bilmesinden ötürü daha çok artıyordu. Kriz, Ekim sonunda geçti ve Marx, Jenny'nin yatağının kıyısında biraz zaman geçirebilir oldu. Eleanor şunları anlatıyordu: "Kendisini annemin yatağının yanına gidebilecek kadar güçlü hissettiği sabahı hiçbir zaman unutmayacağım. Bir arada oldukları zaman yeniden gençleşiyorlardı; sanki birisi yaşlı, çökmüş bir adam, öteki de ölmekte olan birbirlerinden son-

115 Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 1, s. 100.
116 Marx-Engels, *Ausgewählte Briefe*, Berlin, 1953, s. 455-456.
117 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.

suzluğa kadar ayrılacak olan yaşlı değil, genç bir kadınla ona aşık olan bir delikanlı gibiydiler."[118]

Jenny Marx 2 Aralık 1881'de öldü.

Bu Marx için öldürücü bir darbe oldu. 5 Aralık'ta Jenny'nin cenazesi kaldırılacağı zaman öylesine güçsüz, öylesine bitkindi ki, doktor onun evde kalması için ısrar etti. Partili dostlarından, tanıdıklarından ve akrabalarından güçlendirici mektuplar alıyordu. Bu başsağlığı dileklerinin "çoğunlukla baştan savma sözlerin söylendiği böylesine durumlarda nadiren olduğu kadar içtenlikle, böylesine derin bir yakınlıkla" dolu olmasından çok etkilenmişti. Kızlarından birine yazdığı bir mektupta anneleriyle ilgili olan her şeyin "doğal, doğru, gösterişsiz ve yapmacıksız"[119] olduğunu-yazmıştı.

Her güç zamanında olduğu gibi Engels gene yanıbaşındaydı. Yalnızca cenaze işleriyle uğraşmakla kalmadı, Jenny'nin işçi sınıfı hareketi içindeki rolünü anlatmanın da kendisine düşen bir görev olduğunu bilerek bu işi de üstlendi. *Sozialdemokrat* Engels'in Jenny için yazdığı ve "devrimci proleter sosyalizmin bu eski muhafızının" anısına ithaf ettiği kısa biyografisini taşıyordu. Egalité gazetesi de mezarının başında yaptığı konuşmanın metnini yayımlamıştı: "Her zaman ve her zaman onun sert ama ihtiyatlı öğütlerini hasretle anacağız; sert ama kibirli olmayan, ihtiyatlı, ama pısırık olmayan öğütlerini."[120]

Marx ve Eleanor 1882'nin ilk üç haftasını Wight adasında Ventnor'da geçirdiler; buradaki deniz havasının Marx'ın kronik bronşitinden ve uykusuzluğunu daha da dayanılmaz bir hale getiren öksürük nöbetlerinden kurtulmasına yardımcı olacağını umuyorlardı. Gerçekten de biraz daha iyileşti ve gene çalışmaya başlamaya istekliydi.

Londra'ya döndükten sonra bilimsel araştırmalarına yeniden başladı, ama doktorları ona Londra'nın durmaksızın değişen bahar havasından kaçması için güneye gitmesini öğütlediler. Cezayir'e gitmesinin doğru olacağı görüşündeydiler.

Şubat'ın ilk yarısında Marx, Longuet ailesiyle birlikte bir hafta geçirdiği Angenteuil'e gitti. Marsilya'da iki gün kaldıktan sonra ayın yirmisinde vardığı Cezayir'e gitmek üzere yelkenliyle yola çıktı. Yolda soğuk aldı ve bulmayı umduğu güneş ve sıcaklık yerine kuvvetli rüzgâr ve soğukla karşılaşıp şaşırdı. En büyük kızına şunu yazdı: "On yıldan beri Cezayir kış mevsimini böylesine şaşırmış değil."[121] Doğal olarak bütün bunlar hastalığını kötüleştirdi ve yeniden zatülcenbe yakalanıp yatağa düştü.

Bununla birlikte ne sağlık durumu ne de havanın kötülüğü ve soluk güneş onu, kendisine *Binbir Gece Masaları*'nı hatırlatan ülkenin güzelliklerinden yararlanmaktan alıkoydu. Victoria pansiyonundaki pencerenin önünde oturarak, denize inen yamaçları ve parlak yeşillikler içindeki villarıı seyrederek saatler geçirdi. Uzaklarda dorukları karlı sıradağlar uzanıyordu. Engels'e şunu yazdı: "Bu manzaradan daha çok mutluluk veren bir şey olamaz... Avrupa ve Afrika'nın harikulâde bir *mélange*'ı (karışım-ç.)"[122] Kendisini yeterince güçlü hissettiği zaman yürüyüşlere çıkıyor, ün-

118 *Marx ve Engels'ten Anılar*, s. 127.
119 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 250.
120 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 19, s. 294.
121 Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 289.

lü botanik bahçelerini geziyor ve hayran olduğu "harikulâde güzelliklerle dolu büyük upuzun yollardaki" palmiye ağaçlarını, yassı ağaçları ve manolyaları seyrediyordu.

Cezayir'in doğal güzellikleri Marx'ı bu Fransız sömürgesindeki derin toplumsal ve ulusal çelişkileri görmekten alıkoyamadı. Eski Fourier'cilerden ve Cezayir'de yaşayan eski bir siyasi sürgün olan yargıç Fermé ile yaptığı konuşmalar ve kendi gözlemleri orada yaşayan halkın haklarından yoksunluğunun ve sömürge rejiminin baskıcı doğasının açık bir manzarasını zihninde resmetmesine yetmişti.

Nisan ayı ortalarında zatülcenbi tamamen iyileşmişti, ama bronşiti hâlâ sıkıntı veriyordu ve güney rüzgarı çöl tozlarını toplayıp estiği zaman çok ızdırap çekiyordu. Doktorların önerisi üzerine Marx, sıcaklar başlamadan Cezayir'den ayrıldı ve Fransız Riviera'sına gitti. Mayıs başlarında Monte-Carlo'daydı; ama orada da kötü şansı peşini bırakmadı; yerel doktorlardan birisi yeni bir zatülcenp başlangıcı teşhis etti. Hemen hemen bir ay boyunca Marx, kukla Monaco prensliğinde, sürüler halinde kumar masalarının başına yığılan "şu soylu aylakların ve maceraperestlerin ininde"[123] tedavi görmek zorunda kaldı.

3 Haziran'da Marx, bir akciğer uzman doktorunun kendisine bir dağ sayfiyesinde tedavisini sürdürmesini tavsiye etmesinden sonra Monte-Carlo'yu terketti. Bununla birlikte Jenny ve torunlarıyla birlikte Argenteuil'de biraz zaman geçirmeye karar verdi. Kendisini aile çevresinde daha rahat hissediyordu; bu fırsattan yararlanarak 8 Haziran'dan 22 Haziran'a kadar orada bir süre kaldı, komşu Einghen'de kükürt banyoları aldı ve kaplıcalara gitti. Daha sonra Laura'yla birlikte İsviçre'de Cenevre Gölü kıyısında Vevey'e giderek 25 Eylül'e kadar bir ay geçirdi. İsviçre'den ayrılmazdan önce Cenevre'ye eski dostu Becker'i görmeye gitti. İki adam da birbirlerini bir kere daha görmekten çok mutlu olmuşlardı.

Marx, Argenteuil'e 28 Eylül'de döndü. Doktorlar İsviçre'deki dinlenmesinin sonuçlarını tatminkâr bulduklarını belirttiler ve İngiltere'ye dönmesine izin verdiler ancak Londra'da iki ay ya da üç haftadan fazla sürekli olarak kalmamasında ısrar ediyorlardı. Marx, hemen hemen bütün Ekim ayını Maitland Park Road'daki evinde geçirdi ve yeniden bilimsel araştırmalarına başladı. İlkel toplumlar tarihini, Rusya'daki tarımsal ilişkileri ve başka sorunları inceledi. Bundan sonra yeniden bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü Wight Adasına döndü.

1883 Ocak ayı başlarında en büyük kızı Jenny'nin çok ciddi bir hastalığa yakalanmış olduğunu duydu. Bu haber sinirlerini çok bozdu ve öksürük nöbetleri tehlikeli spazmlara dönüştü. 12 Ocak'ta Eleanor, Marx'a korkunç haberi ulaştırdı; Jenny önceki gün ölmüştü. 38 yaşındayken beş çocuk annesi olarak ölen kızını kaybetmek Marx'ı perişan etti. Londra'ya üzüntüden bitkin ve fiziksel olarak çökmüş bir durumda döndü.

[122] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 45.
[123] Marx, Engels, *Werke*, Bd. 35, s. 68.

Hastalığının azması trajik sonun yakın olacağına ilişkin hiçbir kuşku bırakmıyordu. Bronşitleri daha da kötüledi ve boğazı yanmaya başladı. Bu yüzden uzun bir zaman sütten başka bir yiyecek alamadı. Şubat ayında doktorlar bir akciğer iltihabı teşhisi koydular. Marx göz göre göre eriyordu ve Eleanor, Engels ve Hélène hayatını kurtarmak için umutsuzca boğuşuyorlardı. Kahramanca çabaları bir sonuç verir gibi oldu ve durumu Mart ayında hafifçe düzeldi. Mart'ın 9'unda Marx'ın doktoru ve aile dostu Donkin iki ay daha böyle gidecek olursa iyileşme şansının doğacağını söyleyerek herkesi cesaretlendirdi.

Ama ne yazık ki bu olmayacaktı. 14 Mart'ta, saat 14.30'da her gün arkadaşını görmeye gelen Engels, herkesi gözyaşları içinde buldu. O sabah Marx bir kanama geçirmiş ve çok halsiz düşmüştü. Hélène odasına çıktığı zaman onu yarı uyur bir durumda koltuğunda otururken buldu. Hemen aşağı koşarak Engels'e yukarı gelmesini söyledi. Ertesi gün Engels, Sorge'a şunu yazıyordu: "Odasına girdiğimiz zaman orada uzanmış uyuyordu; ama bir daha hiç uyanmamak üzere. Nabzı ve soluk alışverişi durmuştu. İki dakika içinde sükûnetle ve hiç acı çekmeksizin göçmüştü.

"...Tıbbi maharetle, belki birkaç yıl daha bitkisel bir hayat yaşaması sağlanabilirdi, çaresiz bir varlık olarak, -doktorların sanatlarının bir zaferi olarak- bir anda değil de milim milim ölerek. Marx'ımız buna hiçbir zaman razı olamazdı. Bitiremediği bütün eserlerinin karşısında onları bitirmek isteğiyle kıvranarak, ama bunu yapamayarak yaşamak onun için kendisini aramızdan alıp götüren sessiz ölümden binlerce defa daha acı olurdu."[124]

Büyük düşünür ve devrimcinin ölümü hızla bütün Avrupa'da bir uçtan uca yayıldı ve yalnızca proleter basını değil, bütün Avrupa ve Amerika'nın burjuva basını da bunu haber verdi. Dostları gibi düşmanları da onun entelektüel gücüne büyük bir değer verdiler. Liberal Rus gazetesi *Yuridichesky Vestnik*, Marx'ın "önde gelen bir kişi...ender bulunur kıratta bir bilim adamı" olduğunu söylüyordu. Burjuva Avusturya gazetesi *Neues Wiener Tagblatt* 17 Mart'ta "Karl Marx *çağdaşlarının en önde gelenleri ve en önemlileri arasına konulmalıdır.*" diye yazmıştı.

Ama öldüğü zaman bile burjuva basını onun oynamış olduğu rolün objektif bir değerlendirmesini yapmadı ve kişisel nitelikleri hakkındaki lafların barajı arkasında her yolu kullanarak onun etkilerini asgariye indirmeye, öğretisini ve eylemini çarpıtmaya ve unutmaksızın hayat hikâyesini yanıltıcı bir şekle sokmak için çabaladı. Marx'tan her zaman nefret etmiş olan kapitalist sistem savunucuları onun ölümünden sonra iftiralarını daha da yoğunlaştırdılar ve takipçilerinin üzerine sıçratmaya başladılar.

Marx'ın ölümü işçi çevrelerinde ve sosyalist çevrelerde tamamen farklı bir tepki yarattı.Dünyanın dört bir yanındaki işçi sınıfı önderlerinden ve sosyalist sıra neferlerinden Londra'ya işçi sınıfının ve ezilen halkın öğretmenine karşı sevgilerini ve çalışan insan soyunun onun ölümünden çektiği üzüntüyü dile getiren mektuplar geldi. Bu duygular çeşitli ülkelerdeki işçi sınıfı basınında onun ölümüne ilişkin olarak çıkan yazılarda ve anma toplantılarında ve gösterilerinde dile getirildi. Bunların hepsi de Marx'ın yüce düşüncelerinin ölümsüzlüğüne ve hayatını adadığı davanın kaçınılmaz zaferine olan güvenlerini ifade ediyordu.

[124] Marx ve Engels, *Seçme Yazışmalar*, s. 361.

Engels'e mesaj gönderenler arasında proleter mücadelesinin eski yazarları da vardı: Amerika'da yaşayan eski Chartist Harney, Becker, Sorge ve Lessner. Lessner, Eleanor Marx'a şunları yazmıştı: "Onun adı ve öğrettikleri insanlar yeryüzünde var oldukça sonsuzluğa kadar yaşayacak. Onun dehası bir güneş gibi bütün halkların üzerine ışık saçacak ve yeryüzünde hiçbir şey bunu engelleyemeyecek."[125]

Almanya'dan Auguste ve Julie Bebel'den, Erfurt Sosyaldemokrat Örgütünden ve Hannover Sosyaldemokratlarından mektuplar geldi. Parti yönetimi Liebknecht'i Londra'ya cenaze törenine katılmaya yolladı. Merkez Federasyonu bir anma toplantısı düzenleyen Fransa İşçi Partisi'nin Paris Birliği bir telgraf gönderdi. İspanyol Sosyalist Partisi adına Jose Mesa'dan, Belçika sosyalistleri adına De Paepe'den ve Hollanda sosyalistleri adına Nieuwienhus'tan da telgraflar geldi. Zürih'ten kurtuluş mücadelesinin kurbanlarına yardım için bir Marx Fonu kurulmasını teklif eden Sosyalist Slavonik İttifakı Slavia'nın üyelerinin bir anma toplantısında aldıkları karar geldi.

Londra'da Demokratik Federasyon tarafından "büyük düşünür ve dahi, bütün ülkelerin işçilerinin arkadaşı"nın[126] anısı onuruna bir toplantı düzenlendi. Londra'daki Demokratik Federasyon'un Marylebone şubesi tarafından Dolapçılar Derneği ve başka örgütler tarafından anma toplantıları düzenlendi. 19 Mart'ta New York'ta Amerikan sosyalistleri tarafından bir anma toplantısı düzenlendi. Enternasyonal'in eski üyesi Cuno, Marx'ın ölümü üzerine yazdığı yazıyı Engels'e yolladı.

Rusya'daki devrimcilerden sayısız üzüntü ve saygı bildiren mektup geldi. Rus sosyalistlerinden gelen, Lavrov'un yazdığ bir mesajda: "Karl Marx'ın ölümü onun düşüncelerini anlayabilen ve çağımız için taşıdığı önemi değerlendiren herkesin kalbinde derin bir üzüntü uyandıracaktır."[127] deniyordu. Göçmen Rus Sosyalistleri Derneği'nin gönderdiği Lopatin, Plekhanov ve Sophia Bardina imzalı bir telgraf Engels'in eline, Cenevre'deyken geçti. 28 Mart 1883'te Lopatin, Eleanor'a Marx'ın "bir arkadaşı gibi sevdiği, bir öğretmeni gibi saydığı ve bir baba gibi bağlandığı"[128] bir insan olduğunu yazıyordu. Engels'e Moskova'daki Peter Tarım Akademisi öğrencilerinden, St Petersburg Teknoloji Enstitüsünden, Odessa'daki kolejlerden ve Rusya'daki kız kolejlerinden çeşitli yollarla çelenkler ve para gönderildi. İlerici Rus önderleri Marx'ın eserlerinin basılmasını ve geniş ölçüde dağıtılması işini üstlendiler. Danielson, Eleanor'a yazdığı bir mektupta Marx'ın edebi mirasının ileride yayımlanması için elde edilebilecek bütün malzeme ve mektupları toplamaya hazır olduğunu bildirdi. Plekhanov, Akselrod ve Vera Zasuliç imzasıyla Alman Sosyaldemokratlarının 1883 Mart sonu ve Nisan başında Kopenhag'da toplanan kongresine gönderilen kutlama mesajı "Marx'ın bütün eserlerinin *halkın anlayacağı* bir şekilde *basılması* için özel bir fon kurulması"[129] isteğini dile getiriyordu.

Çeşitli ülkelerin ilerici aydınları büyük düşünür ve devrimcinin ölümü için başsağlığı mesajları gönderdiler. Burjuva radikali Edward Spencer Beesly, Eleanor Marx'a şunları yazdı: "Görüşlerini paylaşmamakla birlikte o benim için çok önemli

[125] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[126] Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
[127] Marx, Engels, Werke, Bd. 19, s. 337.
[128] Bakınız, *Karl Marx, F. Engels ve Devrimci Rusya*, (Rusça baskı) s. 485.
[129] *G. V Plekhanov'un Edebi Mirası*, VII, 1. Kısım, Moskova, 1940, s. 26.

olan bir insandı. Onun yeteneklerine çok değer veriyordum ve kendisine karşı büyük bir saygım vardı."[130] 18 Mart 1883'te Berlin Tarım Akademisi öğrencileri Engels'e, Marx'ın düşüncelerinin çağlar boyunca ışık saçacağını ve "on dokuzuncu yüzyılın onun adıyla adlandırılacağını"[131] yazdılar.

İşçi sınıfı önderleri, Marx'ın, sosyalizmi bir bilime dönüştürme davasında kazandığı muazzam başarı karşısında duydukları saygıyı ve onun dünya proletaryasının önderi olarak oynadığı rolü dile getiriyorlardı. Engels'e yazdığı bir mektupta Deville, Marx'ın "işçilerin ve bütün insan soyunun kurtuluşu için en çok şeyi yapmış olan insan"[132] olduğunu yazdı. Hollanda sosyalist gazetesi *Rechtvoor Allen*'de 24 Mart 1883'te yayımlanan başyazısında Nieuwenhuis "O, sosyalizme bilimsel temelini kazandıran insandı"[133] diye yazdı.

Sosyalist basın ve işçi sınıfının sözcüleri Marx'ın öğretisinin enternasyonalist karakterinin altını çizdiler; onun ölümü diyorlardı, dünyadaki bütün işçi sınıfı için, ilerleme yolunda çırpınan bütün insanlar için ve bütün dünyanın bilim ve kültürü için bir kayıptır. Bu düşünceyi en iyi bir şekilde Engels dile getirdi: "İnsan soyunun boyu bir baş kadar, hem de zamanımızın en büyük başı kadar kısaldı artık."[134]

Bu acılı günlerde işçi sınıfı önderleri Marx'ın davasının onun gerçek mücadele arkadaşı Engels tarafından sürdürüleceği düşüncesiyle teselli buluyorlardı. Marx'ın arkadaşları ve izleyicileri Bilimsel Komünizmin bu iki parlak, "birbirlerini çok dikkat çekici bir şekilde bütünleyen"[135] düşünürün ortak eseri olduğunu biliyorlardı.

Marx'ın hastalığı sırasında Engels, işçi sınıfı hareketinin önderliğini yavaş yavaş eline almış ve Eleanor'la birlikte arkadaşının ölümünden önce sözlü olarak bildirdiği isteğine uygun olarak Marx'ın edebi çalışmalarını sonuçlandıran insan olmuştu.

Marx, 17 Mart 1883'te Highgate Mezarlığında resmi toplumun ve kilisenin reddettiği kişilere kendiliğinden ayrılmış olan bir bölüme gömüldü. Tören, debdebeli cenaze törenlerinden hoşlanmayan Marx'ın kendisinin de istediği gibi çok mütevazı oldu. Törene katılanlar arasında akrabaları, Paul ve Laura Lafargue, aynı zamanda Fransız İşçi Partisi'ni de temsil eden Longuet ve Marx'la birlikte Komünistler Birliği'nde çalışmış olanlar, törende konuşma yapan Liebknecht, Lessner ve Lochner varlardı. Öteki katılanlar arasında zoolog Edwin Ray Lancester ve kimyager Carl Schorlemmer vardı. *Sozialdemokrat* ve Alman İşçileri Eğitim Derneği adına çelenkler getirilmişti. Gönderilen mesajlar Longuet tarafından okundu.

Marx'ın karısı, mezarının yanıbaşında yatıyordu. Engels, Marx'ın parlak bilimsel başarılarının önemini ve bir bilim adamı ve bir devrim savaşçısı olarak tuttuğu yer hakkında etkileyici bir şekilde ve derin bir heyecan içinde konuştu. "Cumhuriyetçi hükümetler de mutlakiyetçi hükümetler de onu sınırlarının dışına çıkardılar.

130 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
131 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
132 Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri.
133 *Beitrage zur Geschische der deutschen Arbeiterbewegung*, 1966, No. 4, s. 636.
134 Marx ve Engels, Seçme Yazışmalar, s. 361.
135 *Becker'den Engels'e*, 18 Mart 1883 (Marksizm-Leninizm Enstitüsü Merkezi Parti Arşivleri).

İster tutucu olsunlar ister ultra-demokrat, burjuvalar ona iftira etmek için birbirleriyle yarıştılar; ama o, bütün bunları sanki bir örümcek ağıymışcasına elinin tersiyle bir yana itti ve ancak olağanüstü gereklilikler olduğu zaman bunlara karşılık verdi; ve milyonlarca dost ve yoldaş işçi -Sibirya madenlerinden Kaliforniya'ya kadar Amerika ve Avrupa'nın her köşesinde- onu severken, onu sayarken ve onun için üzüntü duyarken öldü. Ayrıca şunu söylemekle gurur duyuyorum ki birçok hasmı olmasına karşın bir tek düşmanı bile yoktu.

"Adı çağlar boyunca yaşayacaktır, eseri de!"[136]

[136] Marx ve Engels, *Seçme Eserler*, C. 3, s. 163.

ONALTINCI BÖLÜM

MARKSİZM: EMEKÇİLERİN KOMÜNİZM MÜCADELESİNDEKİ BAYRAĞI

Marx ve Engels her zaman, bizim öğretimiz bir dogma değil bir eylem kılavuzudur demişlerdir, ve öyle sanıyorum ki bizim en çok aklımızda tutmamız gereken şey de budur.
V. I. Lenin

Marksizmin Tarihsel Kaderi

Ortaya çıktığı günden beri Marx'ın düşüncesi bütün dünyaya yayılmış ve insan soyunun manevi hayatı ve toplumsal gelişmesi üzerinde bir başka ideolojik akımla karşılaştırılamayacak kadar büyük bir devrimci etki yapmıştır.

19. yüzyıl toplumsal düşünüş ve devrimci kurtuluş mücadelesi tarihine Marksizmin doğuş çağı ve sosyalist teori ile işçi sınıfı hareketinin kaynaşması için yapılan ilk girişim çağı olarak geçecektir.

20. yüzyıl Bilimsel Komünizm düşüncesinin pratiğe dönüştürülme çağı, herkesten çok V.I.Lenin'in eserlerinde yaratıcı bir şekilde geliştirilen Marksist öğreti temeli üzerinde toplumun devrimci dönüşme çağıdır.

Yükselen mülk sahibi sınıfların sözcüleri kendi dönemleri için ilerici olan felsefi düşünceler ve toplumsal teoriler ileri sürme yeteneğine sahiptiler ama bu sınıflar topluma egemen olur olmaz yüzlerini geçmişe döndüler ve gerici oldular. Bu sınıflar gelecekten korktular ve sımsıkı geçmişe tutundular. Onların ideolojileri toplumsal hayatın durmaksızın ileriye yürüyüşüyle muazzam bir çelişki içine düşmektedir.

İşçi sınıfının devrimci dünya görüşü olan Marksizmin özünde ideolojik durağanlığa, toplumsal hayatın bir adım gerisinde kalmaya tahammülü yoktur. Toplumsal gelişme işçi sınıfını ileriye götürür ve tarih işçi sınıfına çalışan insan soyunu komünizme götürme yükümlülüğünü vermiştir.

İşçi sınıfının bu tarihsel yükümlülüğü ancak gelişen devrimci teoriyle yerine getirilebilir. Marksizmin görevi toplumsal gelişmenin manzarasını doğru bir şekilde çizmek, her yeni tarihsel dönemin ayırdedici özelliklerini ve yeni olguların anlam ve önemini kavramak ve bu temel üzerinde dünyanın devrimci yoldan yeniden inşa edilmesi yollarının bilimsel bir tanımını yapmaktır. İşte Marksizm bunun için ölümsüzdür.

Marksizm bir dogma değil bir eylem kılavuzudur. Bu, Marksizm-Leninizmin yaratıcı ve ölümsüz özünü dile getiren çok bilinen bir komünist şiardır.

Marx öldüğü zaman onun büyük mücadele arkadaşı Engels proletaryanın bilimsel dünya görüşünü işlemeye, bütün ülkelerin sosyalistlerinin danışmanı ve öğretmeni rolünü de üstlenerek devam etti. Bu dönemde Engels, *Kapital*'in İkinci ve Üçüncü Ciltlerini ortaya koydu ve Marksist teoriyi özlendiren ve ileriye götüren bir dizi eser yazdı.

İşçi sınıfı hareketinin Avrupa ülkelerindeki gelişmesi proleter partilerinin yeni-

den ittifakını gerekli kıldı ve bu Engels'in doğrudan önderlik etmesiyle İkinci Enternasyonal içinde gerçekleştirildi.

İkinci Enternasyonal Marksizmin proleter kitleleri arasında yayılmasına ve işçi sınıfının kitle örgütlerinin: Sendikaların, kooperatiflerin, kadın, gençlik ve spor örgütlerinin vb. gelişip güçlenmesine yardımcı oldu; ama işçi sınıfı hareketinin bu genişlemesi devrimci seviyenin belirli bir düşüşü ile birlikte yürüdü ve Sosyaldemokratik partilerde oportünist ve reformist akımları yoğunlaştırdı.

Louis Blanc, Proudhon, Blanqui ve Bakunin'e bağlı bütün küçükburjuva sosyalist akımlar bir fiyaskoya uğramışlardı. Yeni aşamada anti-proleter ideolojinin sözcüleri artık bilimsel sosyalizme karşı Marksizm kılığı altında savaşmaya başlamışlardı. Onlar aslında Marx'ın devrimci öğretisini oportünist bir anlayışla kimi zaman Sağdan, kimi zaman "Sol"dan saldırarak çarpıtıyorlardı. "Barışçı" kapitalist gelişme içinde asıl vahim tehlike, Marksizmi devrimci özünden, yani sınıf mücadelesi teorisinden, sosyalist devrim ve proletarya diktatörlüğünden kopartan Reformizmden geliyordu.

Engels, devrimci teorinin ve taktiklerin çarpıtılmasına karşı kararlı bir mücadele açarak Marksizmin saflığını savundu. *1891 Sosyaldemokratik Program Taslağının Eleştirisi*'nde ve öteki eserlerinde oportünist görüşlerini ortaya serdi.

Engels, kapitalizmin gelişmesindeki yeni akımlara özellikle kapitalist tekellerin doğuşuna dikkati çekti ve bu akımların İngiliz işçi sınıfı hareketi üzerindeki etkilerini gösterdi. İngiliz işçi sınıfı hareketi içindeki reformizm ile burjuvazinin sömürgelerden insafsızca sömürü yoluyla elde ettiği aşırı kârlar arasındaki bağları açığa çıkardı. Burjuvazi bu kolay kazancın bir kısmını işçi sınıfının üst kesimini satın almak için kullanıyordu. Engels'in yaşadığı zamanlarda bu durum yalnızca İngiltere'ye özgüydü; ama emperyalist çağda özellikle ileri kapitalist ülkelerde evrensel hale geldi.

Engels'in ölümünden sonra oportünizm Sosyaldemokrat partilerde daha da güç kazandı. Sağ-kanat önderleri temel Marksist ilkeyi; teori ve pratiğin, devrimci düşünce ve devrimci eylemin birliğini adım adım bir kenara attılar. Marksizmi ağızlarında geveliyor ve Marx'ın eserlerine atıflar yapıyorlardı, ama gerçek işçi sınıfı hareketinin devrimci yolunu terketmişlerdi.

Yüzyılın sonunda revizyonizm enternasyonal bir ölçeğe ulaştı ve oportünist akımlar bütün Sosyaldemokrat partilerde değişik derecelerde yayıldı. Almanya'da Bernstein ve Vollmar'ın, Fransa'da Millerend'ın, Belçika'da Vandervalde'nin ve Rusya'da "Legal" Marksistlerin, Ekonomistlerin ve Menşeviklerin yandaşları devrimci teori ve taktikleri reddettiler ve Marksizmi kendisine yabancı küçükburjuva ve burjuva görüşleriyle "tamamlamaya" -aslında bunları Marksizmin yerine geçirmeye- çalıştılar. Oportünizm İkinci Enternasyonal Yönetimini ele geçirdi ve sonunda onu utanç verici bir çöküşe götürdü.

20. yüzyılın başlarında devrimci mücadelenin yükselişiyle birlikte anarşistler ve Sosyalist Devrimciler gibi çeşitli küçükburjuva gruplarda ve partilerde de bir canlanma görülüyordu; ama Marx ve Engels'in ölümsüz düşünceleri gerçek devrimci işçi sınıfı hareketinin gelişmesi üzerinde güçlü bir etki yapıyordu. Sosyaldemokrat partilerin devrimci kanatlarının temsilcileri döneklere ve reformistlere karşı mücadeleyi başlattılar.

V.I.Lenin ve onun yarattığı Bolşevik Partisi Marksizmin Sağ ve "Sol" revizyo-

nist sapmalara karşı savunulmasında, yaratıcı bir şekilde ileriye götürülmesinde ve Bilimsel Komünizm düşüncelerinin toplumun devrimci dönüşümüne pratikte uygulanmasında önder rolü oynamış ve tarihsel inisiyatifi ele almıştır. Lenin'in partisi Marksist teorinin sağlam temelleri üzerinde enternasyonal işçi sınıfı hareketi ve Rus devrimci demokratik hareketi içinde iyi olan ne varsa onun meşru mirasçısı olarak kurulmuştu. Dünya devrimci sürecinin 19. yüzyıl sonlarında Rusya'ya kaymış olması Partinin ortaya çıkmasının objektif önkoşuluydu. Yeni koşullar altında Rus işçi sınıfı toplumsal devrimin yeni aşamasını başlatmak gibi yüce bir görevle karşı karşıyaydı ve bu da ileri bir teoriyle silahlanmış oportünist kaypaklıklara karşı kararlı bir tutum takınan militan bir siyasi öncüyü gerektiriyordu.

Rusya'da bir Marksist partinin kurulmasına giden yol güç bir yoldu. Lenin, Rusya'nın "Marksizme... çektiği *sancılar içinde erişti"* ğini[1] yazıyordu. 1880'lerin başlarında Narodnik hareketten Marksist propagandaya geçiş başladı ve 1880'lerin ortalarıyla 1903 arasındaki dönemde kitlelerle bağları çok gevşek olan Marksist çevrelerden ve gruplardan işçi sınıfı arasında derin kökler salmış olan sımsıkı örgütlü bir siyasal partiye doğru büyük bir ilerleyiş oldu. Bunda baş rolü oynayan 1895 yılında St. Petersburg'da Lenin'in kurduğu ilk devrimci Marksist partinin çekirdeği olan Emeğin Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'ydi. 1898 yılında RSDİP Birinci Kongresi partinin kuruluşunu resmen ilân etti; ama bu yeni türden partinin programını, taktik ve örgütsel ilkelerini ortaya koymak için Lenin ve mücadele arkadaşlarının ve Leninist *Iskra*'nın muazzam bir teorik ve örgütsel çalışma yapmaları gerekiyordu. Bu çalışma daha sonra 1903 yılında RSDİP'nin İkinci Kongresinin benimsediği tutarlı devrimci program içinde kendini gösterdi. Lenin şunları yazıyordu: "Bir siyasal düşünce akımı ve bir siyasal parti olarak Bolşevizm 1903'ten beri varolmuştur."[2]

Rusya'da böyle bir partinin ortaya çıkması Rus işçi sınıfı hareketi içinde olduğu kadar enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde de bir dönüm noktası oldu. Bolşevikler, Lenin'in takipçileri, devrimci Marksizmin bayrağını yükselttiler, proleter sınıf siyasetinin mükemmel örneklerini gösterdiler ve Menşevizme, diğer oportünist akımlara, uluslararası reformizme ve sekterliğe öldürücü bir darbe indirdiler. Bolşevik partisinin önderliğindeki Rus proletaryası ve çalışan köylüler çarlığa ve kapitalizme karşı mücadelelerinde çağ açan zaferler kazandılar.

Lenin, Marx ve Engels'in davalarının ve öğretilerinin yeni çağdaki, emperyalizm ve proletarya devrimleri çağındaki sadık bir sürdürücüsü ve takipçisiydi; Leninizm -bir sistem olarak Lenin'in görüşleri ve öğretisi- Marx ve Engels'in görüşlerinin ve öğretilerinin yeni bilimsel ve pratik veriler temeli üzerinde yaratıcı bir şekilde işlenilmesidir. Leninizm 20. yüzyılın Marksizmidir ve bu yüzden işçi sınıfının ve Komünist partilerin devrimci dünya görüşünü bugün Marksizm- Leninizm olarak adlandırmak doğrudur ve uygundur. Leninizm olmaksızın bugün hayatın ve devrimci eylemin kanunlarını anlamak için canlı bir kılavuz olan bir Marksizmden söz edilemez. Marksizm- Leninizm Komünistlerin ve dünya devrimcilerinin teorik varlığı ve yol göstericisi haline gelen entegral bir enternasyonal öğretidir.

Lenin'le birlikte Rus ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi Marksist öğretinin ışı-

[1] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C.31, s. 25.
[2] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C.31, s. 24.

ğında yeni *ekonomik*, *siyasi* ve ideolojik olguları yaratıcı bir şekilde işleyen büyük bir düşünüre, parlak bir stratejist ve taktisyene sahip oldu. Marksist teoriyi yaymak için çok çalışmış ve büyük işler yapmış olan Georgi Plekhanov, Karl Kautski gibi Sosyaldemokrat Parti önderleri bir bütün olarak Marksizmi yaratıcı bir şekilde işleme yeteneğinden yoksundular. Onlar yeni çağın özünü ve işçi sınıfı hareketinin buradan çıkan stratejik ve taktik yükümlülüklerini anlayamadılar. Plekhanov, Kautski ve İkinci Enternasyonal'in öteki önderleri bir bütün olarak dogmatik bir Marksizm görüşünün ötesine geçemediler. Onların evrimi Marksizmin bir dogmaya dönüştürülmesinin, onun devrimci özünün yok edilmesine yol açtığını gösterdi. Lenin, Marksist öğretinin bütün bileşenlerini derinliğine, yaratıcı bir şekilde işlemeye, devrimci mücadelenin yeni dönemdeki deneyimini teorik olarak genelleştirmeye, devrimci teori ve pratiğin yeni ve daha yüksek bir sentezini yaratmaya ve diyalektik materyalizm metodunu parlak bir şekilde uygulayıp ileri götürmeye yetenekli olanın yalnızca kendisi olduğunu kanıtladı.

Emperyalizmin özünü tekelci kapitalizm, kapitalizmin en yüksek ve en son aşaması, olarak inceleyen Lenin, Marksist iktisat bilimini zenginleştirdi. Marksist tarım teorisine büyük bir katkı yaptı. Bilimde ve sosyolojideki yeni verileri toparlayıp özetleyerek, onlara bilimin yeni düzeyine ve toplumsal gelişmenin yeni aşamasına uygun yeni bir şekil vererek diyalektik ve tarihsel materyalizmi ileriye götürdü. Lenin Bilimsel Komünizm teorisinin ve proleter mücadelesinin teori ve taktiklerinin formülasyonunda büyük bir ilerleme yarattı. Marx ve Engels'in düşüncelerine dayanan Lenin, tutarlı bir sosyalist devrim öğretisi yarattı ve devrimci durum, devrimin objektif ve subjektif koşulları burjuva demokratik devrimin sosyalist devrime doğru gelişmesi ve sosyalizmin başlangıçta bir tek ülkede zafere ulaşmasının mümkün olduğu hakkındaki temel önermeleri ilerletti. Proletarya diktatörlüğünün ve sosyalist devletin özünü ve karakteristik özelliklerini gösterdi, sosyalist toplumun başlıca işleyiş kurallarını ortaya koydu ve sosyalist toplumun kuruluşu için somut bir program formüle etti. Lenin proleter partisi öğretisini ve onun toplumun devrimci dönüşümü sürecinde artan önder rolünü yeni bir aşamaya çıkardı. Lenin'in çalışması içinde Marksist teorinin ve proleter enternasyonalizminin ulusal sorunda ve sömürgeler sorununda derinlemesine ileri götürüldüğünü de görürüz. Rus İşçi sınıfı hareketi ve enternasyonal işçi sınıfı hareketi içinde devrimci unsurları İkinci Enternasyonal oportünizmine ve sosyal şovenizme karşı mücadelede birleştiren Lenin, Marksizmi tutarlı olarak savundu.

Üç Rus devrimi Marx'ın yarattığı ve Lenin'in geliştirdiği proletaryanın sınıf mücadelesinin *strateji ve taktiklerinin* parlak bir şekilde ortaya çıkarak maddeleşmesiydi. Toplumsal içerik bakımından burjuva demokratik olan 1905 devriminde işçi sınıfı önder güçtü ve devrimci hareketin öncüsüydü ve kitlelerin harekete geçirilmesinde ve hayatî olayların yaratılmasında tayin edici olan özgül proleter metodlardı. Birinci Dünya Savaşı boyunca en güç polis terörü ve şahlanan burjuva şovenizmi koşullarında Leninistler işçi sınıfını 1917'de gerçekleşen yeni devrimci savaşlara hazırlamak için ısrarla çalıştılar. 1917 Şubat'ındaki burjuva demokratik devrimden Büyük Ekim Devrimine kadar süren devrimci mücadele işçilerin Marksist-Leninist partisinin siyasetini ve taktiklerini doğruladı ve zenginleştirdi.

Lenin'in başkanlığındaki Bolşevik Partisinin önderliğinde gerçekleştirilen Büyük Ekim Sosyalist Devrimi çağ açan bir olaydı. Ekim Devrimi, insan soyunun sömürücü sistemden kurtuluşunun açılış töreni oldu; yeni bir tarihsel çağın, kapitalizmden sosyalizme geçiş ve komünist kuruluş çağının kapısını açtı. Ekim Sosyalist Devrimi Marksist-Leninist strateji ve taktiklerin zaferinin ve Marksizm-Leninizmin sağlamlığının ve canlılığının ileri kanıtlarını sağlayan dünya işçi sınıfının muzaffer devrimci savaşlarının ard arda dizilişinin başlangıç noktasını belirledi.

Ekim Devrimi Marksizmin kendi gelişmesinde ve Marksist düşüncenin pratiğe dönüşmesinde çok önemli bir nirengi noktası oldu. İlk defadır ki bütün bir devletin hem de dünyanın en geniş devletinin halkları ekonomi ve kültürlerini Marksizm-Leninizmin teorik tasarımlarına uygun olarak inşa etmeye başladılar. Ülkenin sosyalist sanayileşmesi ve tarımın kolektivizasyonu, kültür devriminin başarıya eriştirilmesi Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin parlak bir zaferiyle sonuçlandı. Marksizm-Leninizm düşüncesi komünist toplumun kuruluş pratiğinde canlı bir kılavuz oldu.

Marksizm-Leninizm'in toplumun devrimci dönüşümüne etkisi bir dizi başka ülkenin sosyalist yolda Sovyetler Birliği'ni izleyip bir dünya sosyalist sistemini oluşturmasından sonra çok daha genişlik kazandı. Bunu dünya komünist hareketinde eşi görülmedik bir kabarış ve dünyanın hemen hemen bütün ülkelerindeki komünist partilerinin güçlenmesi izledi. Bugün bu partiler on milyonlarca ilerici savaşçıyı komünist dava için birleştiriyorlar.

Ekim Devriminin zaferi Lenin'in ancak ileri bir teoriye sahip bir partinin öncü rolünü oynayabileceği düşüncesinin inkâr edilemez kanıtıdır. Marksizm-Leninizm bayrağı altında Bolşevik Partisi ülkenin işçi sınıfına ve bütün emekçi halkına kapitalizmin devrilmesi ve sosyalizmin zaferi için yol gösterdi. Bu bayrak altında Komünist Partisinin önderliğindeki Sovyet Halkı komünizmin inşasına girişti.

Marx ve Lenin'in ortaya koydukları işçi-köylü ittifakı düşüncesi Ekim Devrimi ve başarılı sosyalist kuruluş boyunca gerçeğe dönüştürüldü. Lenin, Menşeviklerin, köylülerin devrimci potansiyelini reddetmelerini de, Sosyalist Devrimcilerin ve Narodniklerin köylülüğün sosyalist devrimde tayin edici güç olduğu yolundaki teorilerini de çürüttü. Sovyetler Birliği Komünist Partisi sınıf siyasetini işçi sınıfı ile çalışan köylülüğün ittifakı üzerine kurdu. Lenin şöyle yazmıştı: "Sosyalist devrimin gerekli koşullarından biri... çalışan ve sömürülen köylülüğün bütün ileri ülkelerde işçi sınıfı -proletarya- ile sıkı ittifakıdır."[3]

Lenin tarım sorununu derinlemesine inceledi ve kırın hayati ihtiyaçlarını ve Partinin köylülük karşısındaki siyasetini tanımladı. Onun tarım programı ve taktikleri işçilerin geniş köylü yığınlarını kazanmalarına, burjuvaziye ve toprak sahiplerine karşı mücadelelerinde devrimci güçlerin üstünlüğü elde etmelerine ve daha sonra da tarımda toplumsal yeniden kuruluşu başarmalarına yardım etti.

Sömürücü sınıfları ortadan kaldıran ve sosyalizmi inşa eden işçiler ve köylüler halkın aydınlarıyla birlikte bugün sosyo-politik ve ideolojik birliği bakımından tarihte eşi görülmedik yeni, sosyalist bir toplumu oluşturuyorlar.

[3] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C.26, s. 328.

Ekim Devrimi enternasyonalizm ve proleter dayanışması bayrağını yükseltti. İşçi sınıfının başını çektiği, Bolşevik Partisinin kılavuzluk etttiği Rusya'daki bütün ulusların ve milliyetlerin emekçi halkının ortak mücadelesi ve işbirliği sonunda muzaffer oldu. İşçi sınıfı iktidara geçer geçmez her ulusun en demokratik hakkı olan kendi kaderini tayin hakkının tanınması, ulusların kendi iradeleriyle özgür olarak birleşmesi ve bağımsız devlet kurma hakkının tanınması üzerine inşa edilmiş olan ulusal sorundaki Marksist-Leninist ilkeleri uygulamaya başladı.

Devrimden bu yana geçen onlarca yıl ulusal baskıya son vermenin, ulusların gerçek eşitliğini sağlamanın ve özgür irade temeli üzerinde birbirine yaklaştırmanın yolunun sosyalist devrim olduğunu göstermiştir.

Sovyetler Birliği sosyalizmin ve komünizmin maddi ve teknik temelini yaratmak ve eskiden geri kalmış olan ulusal bölgelerin ekonomi ve kültürünü geliştirmek için çok uluslu bir sosyalist devletin kurulmasında ve üretici güçlerin geliştirilmesinde ve dağıtılmasında halklar arasında enternasyonalizm, eşitlik ve kardeşçe işbirliği ilkelerini pratiğe uygulamıştır. Halkların eşitliği ve kardeşliği Leninist ulusal siyaseti dikkate değer sonuçlar yaratmıştır. SSCB'de sosyalist kuruluş yıllarında yeni bir tarihsel insan topluluğu -Sovyet halkı- ortaya çıkmıştır ve o günden beri durmaksızın gelişmektedir.

Kültür devrimini görülmemiş bir ölçüde gerçekleştirirken Komünist Partisine yol göstermiş olan -ve bugün de yol gösteren- şey sosyalist kültürün geçmişin bütün manevi mirasının sömürücü sınıfların gerici ideolojisine karşı kararlı bir mücadele ile bir arada özümlenmesi ve eleştirilerek yeniden işlenmesi temeli üzerinde yaratıldığını söyleyen Marx, Engels ve Lenin'in düşünceleri olmuştur. Marksist-Leninist siyasetin bu alandaki uygulamasının dikkate değer sonuçları arasında SSCB'de milyonlarca emekçi halka bilgi yolunu açan eğitimin gelişmesi Sovyet bilim ve kültürünün canlanışı ve Sovyet halkının sosyalist bilincinin şekillenmesi bulunmaktadır.

1941-45'in Büyük Anayurt Savaşı sosyalist sistemi zorlu bir tarihsel sınavdan geçirdi. Tarihteki en zalim ve en vahşi savaş Sovyet sosyalist ekonomisinin ve devlet sisteminin avantajlarını, Sovyet toplumunun yenilmez sosyo-politik ve moral birliğini ve halkın Komünist Partisiyle dayanışmasını açıkça gösterdi. Sovyetler Birliği -dünya emperyalist gericiliğinin vurucu gücü- Alman Faşizminin yerle bir edilmesine tayin edici katkıyı yaptı. Sovyetler Birliği'nin Nazi Almanyası üzerindeki zaferi ve bunun ardından emperyalist Japonya'ya karşı kazanılan zafer, halkların kardeşliğinin, sosyalist enternasyonalizmin ve Sovyet vatanseverliğinin bir başka zaferi oldu. Bu, bir bütün olarak partinin savaş boyunca cephede ön saflarda ve cephe gerisindeki geniş örgütsel çalışmasının temelinde yatan Marksist-Leninist öğretinin yeni bir zaferiydi.

Büyük Anayurt Savaşı'ndaki Sovyet zaferi sosyalist sistemin bütün dünyadaki emekçi halklar üzerindeki itibarını yükseltti, Avrupa ve Asya'da sosyalist devrimlerin zaferi ve ulusal kurtuluş hareketlerinin ve demokratik hareketlerin gelişmesi için olağanüstü elverişli koşullar yarattı.

Bir dizi ülkede bütün emekçi halkla ittifak eden işçi sınıfı kapitalistleri ve toprak sahiplerini devirdi, sosyalist kuruluş yolunu tuttu. Bu, savaş sonrası yıllarda bir sosyalist devletler sisteminin doğuşuna yol açtı. Marx ve Engels'in toplumun sosyalist dönüşümünde başlıca güç olarak proletaryanın dünya tarihindeki yükümlülüğü

hakkında ileri sürdükleri düşünce böylelikle pratiğin sınavından geçti. Yalnızca teori değil, tarihin kendi ilerleyişinde işçi sınıfının kendisini kurtarırken bütün emekçi halkı kurtardığını kanıtlamıştır. Proletaryanın kapitalizmden sosyalizme geçiş tarihi sürecinde oynadığı rolün bir bütün olarak proletaryanın nüfus içinde kapladığı yerin büyüklüğünden çok daha büyük olduğu dünya ölçüsünde kanıtlanmıştır.

Marx ve Engels'in ortaya koydukları proleter enternasyonalizminin ilkeleri dünya komünist ve işçi sınıfı hareketi içinde, proletarya devrimi ve sömürge ve bağımlı ülkeler halklarının ulusal kurtuluş mücadelesinin ittifakı içinde maddeleşmiştir. Lenin'in inisiyatifiyle kurulan Üçüncü Komünist Enternasyonal çeşitli ülkelerde komünist partilerinin kurulmasında ve İkinci Enternasyonal önderlerinin ihanetleriyle zedelenen sosyalizm savaşçıları arasındaki bağların onarılması ve geliştirilmesinde büyük bir rol oynadı. Komintern Enternasyonal Komünist hareketin birçok ünlü önderini ve militan savaşçısını yarattı.

Komünist Enternasyonal, Birinci Enternasyonal'in ve önderleri Marx ve Engels'in muhteşem geleneklerini canlandırdı ve ileriye götürdü. Komünist Enternasyonal'in Birinci Kongresinde kabul ettiği *Dünya İşçilerine Manifesto* şöyle diyordu: "Biz Komünistler. Sovyet Moskovası'nda toplanan Avrupa, Amerika ve Asya'nın çeşitli ülkelerinin devrimci proletaryasının temsilcileri kendimizi 72 yıl önce ilân edilen programın takipçileri ve pratisyenleri olarak biliyor ve kabul ediyoruz."[4]

Lenin'in yol göstericiliği altındaki Komintern'in ortaya koyduğu Enternasyonal Komünist hareketin çizgisi Marksizmin devrimci ruhuna ve proleter dayanışması ilkelerine tamamen uygundu. Komintern genç Komünist partilerinin esnek taktikler ortaya çıkartmalarına yardım etti ve onların örgütsel ve ideolojik bütünlüklerini geliştirdi. İki cephede birden: Sağ oportünizme ve "Sol" küçükburjuva devrimciliğine karşı amansız savaşını sürdürdü.

Lenin, Komünistlerin siyasetlerinin ve taktiklerinin işçi sınıfının çoğunluğunu Komünist partilerinin yanına kazanmayı amaçlamasına özel bir önem verirdi. "Kitlelerin bağrına", Üçüncü Komintern Kongresinin (1921) baş sloganı buydu. Lenin'in yönlendirici etkisi altında Üçüncü ve Dördüncü Kongreler (1922) kapitalist saldırı karşısında geniş emekçi kitlelerini birleştirmek amacıyla birleşik işçi cephesi taktiklerini ortaya attı.

Altıncı kongre (1928) proletaryanın dünya ölçüsündeki devrimci hareketinin tarihsel deneyimini özetleyen Komintern Programını benimsedi. Program Komintern'in kendisini "Marx'ın önderliğindeki 'Komünistler Birliği'nin ve Birinci Enternasyonal'in devamı ve İkinci Enternasyonal'in savaş öncesi geleneklerinden iyi olan ne varsa onun mirasçısı"[5] olarak gördüğünü söylüyordu. Program Komünist Enternasyonal 'in tam ve eksiksiz olarak, ileriki gelişmesi Leninizm olan, devrimci Marksizmin teorik ve pratik tutumunu benimsediğinin altını çiziyordu.

Komintern'in Lenin'in ölümünden sonraki faaliyeti ciddi yetersizliklerden ve hatta çoğu zaman sekter hatalarından arınmış değildi; ama bunlar Enternasyonal Komünist hareketin kolektif çabasıyla düzeltildi.

Komintern'in Yedinci Kongresi (1935) proletaryanın sınıf mücadelesinin başlıca sorunlarına Marksist-Leninist yaklaşımı yaratıcı bir şekilde geliştirdi ve Marksizm-

[4] *Komünist Enternasyonal*, No.1, 1919, s. 5.

[5] *Komünist Enternasyonal Programı*, Moskova, 1932, s. 5.

Leninizme yabancı sekter düşünceleri kararlı bir şekilde yenilgiye uğrattı. Emperyalist savaş tehdidine karşı barışı savunmak için birleşik işçi cephesi temeli üzerinde geniş bir anti-faşist halk cephesi çağrısı yaptı.

Birleşik halk cephesi taktikleri işçi sınıfı ve emekçi halkın öteki kesimleri arasındaki ittifak siyasetinin ve komünistler ve öteki demokratik partiler arasındaki işbirliği siyasetinin çarpıcı bir ifadesiydi. Bu taktikler İspanyol halkının faşizme ve gericiliğe karşı kahramanca mücadelesi boyunca, savaş öncesi yıllar boyunca, Fransa ve daha sonra da Avrupa ve Asya'nın barışsever halklarına karşı girişilen emperyalist faşist saldırganlıkla savaşılırken pratiğe geçirildi.

Bugün halkları emperyalizme ve tekellerin egemenliğine karşı sosyalizm, ulusal bağımsızlık ve uluslararası barış için mücadelede ilerici, toplumsal gelişme sloganı çevresinde birleştirmek için çok daha geniş bir alan bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Enternasyonal Komünist hareket kardeş partiler arasında iki yanlı, çok yanlı ve bölgesel toplantı ve konferanslar, özellikle acil sorunların kolektif olarak tartışılmasının önemli bir biçimi olan Enternasyonal Komünist Toplantılar gibi yeni ilişki biçimleri yaratmıştır.

Komünist ve İşçi Partileri Temsilcilerinin 1957,1960 ve 1969 Toplantıları Marksist-Leninist görüş açısından günümüzün temel sorunlarına karşılık getiren tarihsel belgeleri kolektif olarak ortaya koydu ve dünya komünist ve işçi sınıfı hareketinin strateji ve taktiklerinin temel ilkelerini formüle etti. Böylesine forumların düzenlenmesi ve bu forumların sonuçları kardeş Marksist-Leninist partilerin eşitlik, kolektif çalışma ve yoldaşça işbirliği ilkelerine gösterdikleri saygının pratik bir ifadesidir. Komünist ve İşçi Partileri devrimci teorinin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi için birlikte çalışıyorlar.

İşçi sınıfının devrimci mücadelesinin koşulları bir ülkeden ötekine değişir. Büyük Ekim Sosyalist Devrimi ve proletaryanın bunu izleyen sınıf savaşları burjuvaziyi yenmek için çeşitli devrimci mücadele şekillerini mutlaklaştırmak yerine, bunların mevcut koşullara en çok uyanının üzerinde önemle durulurak birleştirilmesinin esas olduğunu kanıtlamıştır. Marksist-Leninist metodolojiyi yaratıcı bir şekilde uygulayarak, devrimci sürecin genel işleyişini ve her ülkedeki özgül ifadesini hesaba katarak Komünist ve İşçi Partileri dünya komünist hareketinin teorik ve taktik sorunlarının formüle edilmesinde katkıda bulunuyorlar. Marksizm-Leninizmin tarihsel gelişmenin genel gidişinin incelenmesi ve çeşitli ülkelerdeki emekçi halkın kazandığı somut deneyimler üzerindeki ileri gelişimi bütün kardeş Marksist-Leninist partileri ilgilendirmektedir.

Günümüz dünya kurtuluş hareketinin belirli bir özelliği toplumsal tabanının daha da genişlemiş olmasıdır. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki devrimci hareketin geniş boyutları bu süreçteki başlıca etkenlerden biridir. Ulusal özgürlük için anti-emperyalist ve genel demokratik mücadele işçilerin sosyalizm ve komünizm uğruna mücadeleleriyle iç içe geçmiştir. Marksist-Leninistler dünya sosyalist sistemini, kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı hareketini ve halkların ulusal kurtuluş mücadelelerini bugün emperyalizm ve gericiliğin karşısındaki başlıca üç devrimci güç olarak görüyorlar ve bu devrimci güçleri birleştirmek için gereken herşeyi yapıyorlar.

Lenin Doğu'daki ulusal kurtuluş mücadelelerini Batı'daki sosyalist devrim davasının karşısına çıkartma girişimlerine şiddetle karşı koymuştu. O,"Batının geleceği

yalnızca Doğu ülkelerindeki devrimci hareketin genişliğine ve gücüne bağlıdır"[6] iddiasını temelsiz bularak reddetmişti.

Dünya sosyalist sisteminin ve enternasyonal işçi sınıfının desteğiyle sömürgelerdeki ve bağımlı ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketi büyük zaferler kazanmıştır. Bunun baskısı altında emperyalizmin sömürgecilik sistemi gerçekte paramparça olmuştur.

Sosyalizm ve Kapitalizm arasındaki dünya güçler dengesi sosyalist ülkelerin artan ekonomik, siyasi ve savunma güçleri ve bir bütün olarak dünya devrimci sürecinin gelişiminin sonucu olarak kökten değişmiştir. Artık toplumsal gelişmenin ana içeriğini ve yönünü tayin eden kapitalizm değil, sosyalizm ve bütün anti-emperyalist güçlerdir.

Enternasyonal komünist hareket emperyalizme, oportünizme, sekterliğin her türüne ve burjuva milliyetçiliğine karşı mücadelesi içinde güç kazanmaktadır. Deneyim, burjuvazinin ideologlarının her anti-komünist saldırısının, Marksist-Leninist dünya görüşüne yapılan her saldırının , Marksizm-Leninizmi içerden çökertmek, çarpıtmak ve emperyalizme karşı savaşanların silâhlarını ellerinden almak için onun devrimci ruhunu katletmek ve saflarını bölmek için yapılan her türlü girişim gibi kesin olarak yıkılmaya mahkûm olduğunu gösteriyor. Devrimci mücadele deneyimi Marksizmden-Leninizmden, özellikle sosyalist devrim davasına sadakat adına ikiyüzlü sözler arkasına gizlenen, Marksist-Leninist teoriyi değişen toplumsal koşullara "yaratıcı bir biçimde" uygulamak gibi sahte bir gerekçenin maskesi arkasına gizlenen her türden sapmanın kararlı olarak açığa çıkarılmasının gerekliliğini de göstermektedir. Modern Sağ-kanat revizyonistlerinin ve komünist hareketten dönenlerin Marksist-Lenininst öğretinin temel önermelerini reformist bir anlayışla gözden geçirmek, işçi sınıfının devrimci doğasına olan güveni çökertmek ve gerçek sosyalizmin eriştiği başarıların üzerine şüphe düşürmek istekleri kadar neo-Troçkistlerin ultra-Solcu gürültülü propagandaları, sosyalist ülkelere ve dünya komünizmine attıkları iftiralar, Komünist ve İşçi Partilerinin strateji ve taktiklerinin karşısına ihtiyatsız sloganlarla çıkmaları anti-emperyalist güçlerin birleştirilmesi davasına dolaysız zarar vermektedir.

Çin'deki Maoist yönetici çevrelerin büyük-güç şovenizmi çizgileri, dünya devrimci süreci hakkındaki özel anti-Marksist anlayışları, iç siyasetlerindeki iradecilik (voluntarizm) ve diktatörce egemenlik metodları sosyalizmin ve halkların emperyalizme karşı devrimci ulusal kurtuluş mücadelelerinin çıkarlarına muazzam zararlar vermektedir. Marksizm-Leninizm ilkelerinden sapmaları, sosyalist kuruluşun genel kurallarını göz ardı etmeleri ekonomik temelde ve siyasal üstyapıda, Çin'deki sosyalist ilişkiler kompleksinin bütünü içinde ciddi çarpıklıklara neden olmuştur. Maoistlerin dış siyasetteki hegemonyacı çizgileri ve enternasyonal alandaki bölücü faaliyetleri sosyalist sistemin ve Enternasyonal Komünist hareketin bütünlüğünü çökertmeyi amaçlamaktadır.

Marx, Engels ve Lenin'in öğretisinin bütün bu çarpıtılmalarını, devrimci proleter siyasetinin ve enternasyonal proleter dayanışmasının ilkelerinin her türlü ihlâlini boşa çıkartmak bütün gerçek Marksist-Leninistlerin enternasyonalist ödevidir.

Hiç bir ulusal, bölgesel ve kıtasal engelin engelleyemediği proleter enternasyo-

[6] *Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongre Bülteni*, No.1, 27 Temmuz 1920.

nalizmi dünya komünist hareketinin temel direği olmaya devam etmektedir. Marksist-Leninist ilkeler temeli üzerindeki birliği ve dayanışması, dünya komünist hareketinin emperyalizme karşı mücadelede bütün devrimci güçler üzerinde etki yapmasının ve onları harekete geçirmeyi başarabilmesinin temel koşuludur. Komünist hareketin geçtiği bütün tarihsel yol Marksizm-Leninizme ve proleter enternasyonalizmine sadakatin gerekliliğini kanıtlamaktadır. Tarihin en önemli derslerinden birisi budur.

Marksizm ve Modern Kapitalizm

Marx'ın tarihin gidişi hakkındaki tahminleri her geçen gün biraz daha çok doğrulandıkça burjuva ideologları gittikçe artan bir ısrarla Marksizmin artık modasının geçtiğini, eskidiğini ve artık günümüze uymadığını söylemektedirler. Ne var ki tarih ve bilim bu yalanların aksini kanıtlamaktadır.

Marx'ın kapitalizmin ölüm fermanının imzalandığı ve sosyalist devrimin kaçınılmaz olduğu yargısı artık yalnızca bir tahmin değildir: Sosyalizm yerkürenin oldukça geniş bir bölümünde bir gerçeklik haline gelirken kapitalist ülkeler burjuva sisteminin yıkılmasına götürecek olan sert bir sınıf mücedelesi manzarası göstermektedir.

Emperyalizmin ve en çok da ABD emperyalizminin artan saldırganlığı ve yenisömürgeci manevraları, artan bir güçlülüğün değil, emperyalizmin sertleşen çelişkilerinin, üstesinden gelinemez güçlüklerin yansımalarıdır ve onun yağmacı karakterini açığa vurmaktadır.

Kapitalist gelişimin Marx tarafından keşfedilenlerin ana yönelimi şimdi daha da belirginleşmiştir. Ücretli emeğin sömürüsü artmaktadır. Modern kapitalizm 19. yüzyıl ortalarının kapitalizminden çok daha geniş bir ölçüde ücretli emeğe dayanmaktadır. 20. yüzyılın ortalarında, 1848'de 10 milyon olan kapitalist ülkelerdeki ücretli işçi ve çalışan sayısı 400 milyona çıktı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde ücretli işçiler hayatını çalışarak kazananların yüzde 70'ini oluşturmaktadır.

Modern kapitalizmin savunucuları ücretli emeğin varlığını inkâr etmeye cesaret edememekte, ama onun köklü bir değişikliğe uğradığını ve modern işçinin artık 19. yüzyılın zavallı yoksul proletaryası olmadığını, kapitalistle eşit temel üzerinde bir "toplumsal eş" (social partner) olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Gittikçe artan bir şekilde devrimci kitle hareketi karakteri kazanan sınıf mücadelesindeki herhangi bir derinleşmenin korkusuyla ve dünyadaki yeni duruma kendisini bir biçimde uydurmaya uğraşarak, tekelci burjuvazi şimdi daha iyi gizlenmiş, ama en az eskisi kadar vahşice sömürme şekilleri yanında, kapitalist ilişkiler sistemi içinde çalışanların gerçek durumlarını gözden gizlemek için çeşitli toplumsal manevralara ve elinden gelen her yola başvurmaktadır. Üretim araçlarına sahip olanlarla iş-güçlerini kapitalistlere satmak zorunda bırakılanlar arasındaki artan uçurumu gizlemek için umutsuzca girişimler yapılmaktadır.

Bu elbette kapitalizmin geçen yüzyıl içinde değişmediğini söylemek değildir. Lenin, kapitalizmin bu tekelci aşamasının temel kapitalist yönelimlerin bir devamı olduğunu ve emperyalizmin teorisinin doğrudan doğruya Marx'ın kapitalist üretim biçimi üzerindeki incelemesinden çıkartılabileceğinin altını çizerek, Marx ve Engels yaşadığı dönemlerde ortada olmayan ya da yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan

kapitalist ekonomi ve siyasetteki yeni olguları toparlayıp özetledi.[7] SBKP ve öteki kardeş partiler modern toplumdaki yeni yönelimleri ve süreçleri dikkate alarak ve böylelikle yalnızca Marksizmin, eleştirici ve devrimci ruhuyla, gelişmekte olan dünyanın karmaşıklığının yeterli bir yansımasını verebileceğinin kanıtını sağlayarak Marksizmi çağdaş tarihsel koşullar içinde yaratıcı bir şekilde geliştirmektedirler.

İleri kapitalist ülkelerdeki tekelci devlet kapitalizminin egemenliği modern kapitalizmin kendine özgü özelliklerinden biridir. Burjuva iktisatçıları ekonomiye devlet müdahalesinin, kapitalizmde olduğu iddia edilen köklü değişikliğin tayin edici nedeni olduğunu iddia etmişlerdir. Devletin kapitalist ekonomideki artan rolü modern burjuva toplumunun karakteristiğidir; ama bu devlet, Marx'ın deyişiyle "burjuva toplumunun özü"[8] olmaya devam etmektedir.

Bundan elli yıl kadar önce Lenin, kapitalist gelişmenin belirli bir aşamasında "kapitalizmin devasa gücü"nün "on milyonlarca insanı devlet kapitalizminin tek örgütlenmesi içinde bir araya getirerek devletin devasa gücüyle tek bir mekanizma içinde"[9] kaynaştığını göstererek devletin kapitalist ekonomi içindeki aktif rolünün başlıca yanlarını açıklamıştı.

Kapitalist devlet, tekelleri finanse etmek için geniş kaynakları harekete geçirir ve ekonominin askerileştirilmesinin başlıca aracıdır. Askeri taahhütlerin durmaksızın artması kârların yüksek tutulmasına yardım eder ve tekellere yeni sermaye yatırımı alanları açar.

Tekelci devlet kapitalizmi bilimsel ve teknik devrim altında gelişmektedir. Yeni enerji kaynakları ve otomasyon emeğin üretkenliğindeki artışın temelini yaratmaktadır; ama bilimsel ve teknik devrim toplumsal devrimi ortadan kaldırmadığı gibi modern burjuva sosyolojisinin ve ekonomi politiğinin tekrar tekrar üzerinde durduğu "teknokrat" çizgi ile eş anlamlı da değildir.

Üretimin tekelci devlet kapitalizmi altında toplumsallaşması objektif olarak kapitalizmin çelişkilerini en uç noktasına kadar yoğunlaştırır ve işçi sınıfının siyasal egemenliğinin maddi önkoşullarının yaratılmasını gözle görülecek bir şekilde ileriye götürür. Kapitalist üretim ilişkilerinin yerine sosyalist ilişkilerin geçirilmesi acil bir ihtiyaç haline gelir. Lenin'in, tekelci devlet kapitalizmi sosyalizmin eşiğidir, derken kastettiği buydu.

Kapitalist bir toplumdaki bütün teknolojik ilerlemelerin bir de öteki yüzü vardır: Yedek iş ordusunu artırarak işçileri sefalete ve güçlüklere iter; ne kadar artarsa artsın, işçilerin harcadıkları fiziksel ve sinirsel enerji ücretleriyle yeterince karşılanamaz. Modern kapitalizmin gerçek çelişkileri savunucu "refah toplumu" teorisini çürütür.

Mühendislerin, teknisyenlerin, yönetici personelin ve hizmetlerde çalışan kişilerin sayılarının artması olgusuna dayanan burjuva ideologları Marksist sınıf mücadelesi ve kapitalist toplumdaki sınıf uzlaşmazlıkları teorisinin modasının geçtiğini ilan etmektedirler. Onlar, bunların Marx tarafından aşırı basitleştirildiğini ileri sürüyorlar. Halbuki Marx, gerçek burjuva toplumunun hiç bir zaman sadece iki sınıf-

[7] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C.22, s. 188-189.
[8] Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Moskova, 1971, s. 214.
[9] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C.24, s. 403.

tan -işçiler ve sanayi kapitalistlerinden- meydana gelmemiş olduğunu söylüyor ve "bir yanda işçilerin öteki yanda da kapitalistin ve toprak sahibinin arasında duran orta sınıfların durmaksızın artan sayısı"nı[10] vurguluyordu. Geçtiğimiz on yıllar içinde "beyaz-yakalı işçiler"in sayısı önemli ölçüde artmıştır ve bunlar şimdi ileri kapitalist ülkelerde sanayide çalışan işgücünün yüzde 25'ini oluşturmaktadırlar. Sanayi proleterleri gibi bu çalışanlar da iş-güçlerini kapitalistlere satmak zorundadırlar ve onlar tarafından sömürülmektedirler; onlar da otomasyonun bir sonucu olarak işlerini kaybetme tehdidi ile karşı karşıyadırlar ve ücretleri de çoğu zaman nitelikli işçilerin ücretlerinden düşüktür. Onların burjuvazi tarafından fabrika işçileriyle beyaz yakalı işçiler arasına sahtekârca dikilmiş engelleri kerte kerte aşarak tekellere karşı mücadelede sık sık işçilere katılmalarının nedeni budur.

Burjuva ideologları, Marx'ın proletaryanın yoksullaşması hakındaki öğretisinin, "gelir devrimi" ile zengini yoksul ve yoksulu da zengin yaptığı iddia edilen, içinde bulunduğumuz çağa uymadığını kanıtlamak için boşuna girişimler yapmaktadırlar.

Marx'ın sürekli, otomatik bir mutlak yoksullaşma süresine aşırı basitleştirilmiş bir bakışla baktığı söylenmektedir. Bu bayağı çarpıtmanın, Marx'ın yoksullaşma üzerine söyledikleriyle hiç bir ortak yanı yoktur. Marx, kapitalistlerin ücretleri mümkün olan en düşük seviyede tutmayı istemelerine rağmen -kapitalistlerin yoğunlaştırılmış sömürü isteklerinin bir ifadesi- ücret seviyesinin sınıf mücadelesinin gidişi içinde kararlaştırıldığını ve çatışan güçler arasındaki dengeye bağlı olduğunu göstermiştir. Marx, ücret seviyesinin "tarihsel ve moral bir unsur" içerdiğini ve ülkenin somut tarihsel koşullarına, gelişme seviyesine, tüketimin yapısına ve başka faktörlere bağlı olduğunu söylüyordu. Üretici güçler geliştikçe ve üretim teknolojisi giderek karmaşıklaştıkça kapitalistler bir dereceye kadar işçilerin nesnel olarak artan ihtiyaçlarını karşılamaya zorlanırlar; çünkü başka türlü ihtiyaçları olan nitelikli emeği bulamazlar; ama sınai çıktı ve kârlar ücretlerin çok ilerişine geçmiştir ve açıklık gittikçe büyümektedir. Marx şunu yazıyordu: "Bir ülke dünya pazarında ötekine oranla ne kadar üretkense, oradaki ücretler ötekine kıyasla daha yüksek olur. İngiltere'de yalnızca nominal ücretler değil gerçek ücretler [de] kıtadakinden daha yüksektir. İşçi daha çok et yer; daha çok ihtiyacını karşılar. Ama İngiliz işçilerinin üretkenliklerine oranla ücretleri [öteki ülkelerde ödenen ücretlerden] daha yüksek değildir."[11]

Bu açıklık işçi sınıfının göreli yoksulluğunun en başta gelen göstergelerinden biridir. Özellikle çok gelişmiş kapitalist ülkelerdeki bir başka anahtar unsur da işçilerin daha yoğun emekten, artan otomasyondan dünya pazarındaki kısa vadeli dalgalanmalarından vb. ötürü güvenliklerinin giderek azalmasıdır.

Ama Marksizm-Leninizm işçi sınıfının sürekli yoksullaşmasının kaçınılmaz olduğuna inanmamaktadır. Lenin, Marksizmin bu sorundaki çarpıtılmalarına şiddetle saldırmıştı. Şöyle yazıyordu: "O [Marx -ç.] sefaletin artmasından, düşkünlükten vb.'den, aynı zamanda karşı eğilimi de göstererek ve ancak gerçek toplumsal güçlerin bu eğilimi güçlendireceğini belirterek söz etmiştir". Lenin, "burjuvazinin tüketim seviyesinin yükselişi ile bir bütün olarak toplumun tüketimi ve emekçi halkın hayat standardının seviyesi arasındaki eşitsizlik"in arttığını yazıyor ve "artan yok-

10 Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, II. Kısım, Moskova, 1968, s. 573.
11 Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, II. Kısım, s. 16-17.

sulluğa ilişkin bölümün (Marx'ın eseri kastediliyor-ç.) kapitalizmin 'sınır bölgeleri' için doğruluğunu bütünüyle korur." olduğunu gösteriyordu. Gelişmekte olan ülkeler modern kapitalizmin başlıca "sınır bölgeleri"dir. Bu ülkelerin kişi başına ulusal gelirleri gelişmiş kapitalist ülkelerde kişi başına düşen ulusal gelirin ancak küçük bir parçasıdır.

Kapitalizmin temel çelişkileri periyodik olarak ortaya çıkan ekonomik krizlerde kendini gösterir. Marx'ın burjuva eleştiricileri onun krizler öğretisine, kapitalizmin onun zamanından beri köklü bir değişikliğe uğradığını, yani artık kapitalist ekonomiye her on yılda bir darbe indiren yıkıcı altüstlüklere artık bağlı olmadığını ve modern burjuva devletinin bu krizleri önleyebileceğini söyleyerek saldırmaktadırlar; ama Marx, bu krizler hakkında kendini eleştirenlerden çok daha derinlemesine bir görüşe sahiptir. Marx "sürekli krizler mevcut değildir"[13] diye yazıyor ve onların periyodik (devresel) karakterini vurguluyordu. Marx, krizlerin kendini tekrar eden doğasını sabit sermayenin yenilenmesi çerçevesinde ele alarak ortaya koyan ilk kişiydi. Devrenin (cycle) zaman açıklığının teknik ilerleyişin gidişi içinde üretici güçler geliştikçe kısalmaya eğilim göstererek değişebileceğine işaret ediyordu. *Kapital*'in Birinci Cildinin Fransızca baskısında Marx şöyle yazıyordu: "Çoktan beridir bu devrelerin arasındaki zaman açıklığı on ya da onbir yıl olmuştur; ama bu rakamı sabit olarak kabul etmenin de yeri yoktur. Tam tersine, kapitalist üretimin biraz önce ele aldığımız kanunlarından bunun değişken olduğunu ve devrenin zaman açıklığının kerte kerte ufalacağını çıkartmak gerekir."[14]

Birçok burjuva ve sahte-sosyalist eser kapitalist dünyanın onlarca yıl boyunca 1929-1933 krizi gibi bir kriz görmediğini ve bu ölçekte bir kitlesel işsizliğin olmadığını iddia etmektedir. Gerçekten buna eş ölçekte bir başka ekonomik kriz olmuş değildir; ama İkinci Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra oldukça derin bazı krizler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1960'larda ve 1970'lerde dünya kapitalist ekonomisi, kapitalin dünyadaki önder para birimlerinden ABD dolarının ve İngiliz sterlininin itibarını bile çökerten bugüne kadar görülmedik bir parasal ve mali bir krizin pençesine düşmüş bulunmaktadır. En aşırı önlemlerin bile ödemeler mekanizmasını dengelemekte ve kapitalist ülkeler arasında dengeli mali ilişkileri yeniden kurmakta bir işe yaramadığı ortaya çıkmıştır. Ancak asıl sorun emperyalist burjuvazinin kapitalizmin çelişkilerini çözmek için kullandığı metodların üretici güçlerde muazzam bir israfa ve korkunç sıkıntılara yol açmış olmasıdır. Bu esas olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ve savaş sonrası dönemin "mevzii" savaşlarının yol açtığı zarar için geçerlidir.

1929-1933 dünya ekonomik krizi, kapitalist ülkelerin halkları için müthiş bir trajediydi; ama daha sonraki olaylar emperyalizmin insan soyunu çok daha kötü bir yıkıntı ve çöküntüyle karşı karşıya bıraktığını gösterdi. 1929 krizi boyunca bütün kapitalist dünyada 30 milyon işsiz vardı, devasa bir sayı; ama İkinci Dünya Savaşı boyunca 110 milyon kişi üretimden alınarak silah altına sokulmuş, 50 milyona yakın insan cephede ve cephe gerisinde düşman işgali altındaki bölgelerde ölmüştü. 1929-1933 krizi sırasındaki ekonomik kayıplar korkunçtu; ama İkinci Dünya Savaşı sırasında olanlar insan aklının alamayacağı ölçüdeydi.

[12] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C.4, s.20Ł

[13] Karl Marx, *Artı-Değer Teorileri*, II. Kısım, s. 497.

[14] Karl Marx, *Le Capital, Le Premier, tome Troiseme*, Paris, 1950, s. 77.

Savaş sonrası silâh yarışı ve barbar "mevziî" savaşların hazırlanması ve yürütülmesi muazzam harcamaları ve hayat kayıplarını beraberinde getirdi. Ekonominin ve siyasetin sürekli askerileştirilmesi ve askeri-sınaî kompleksin sınırsız egemenliği halklar için sayısız yeni felâketi yedekte bekletiyordu.

Kapitalist dünyadaki işçi hareketleri son yıllarda daha aktifleşmiştir ve sınıf mücadelesi durgunlaşmaktan çok, daha da keskinleşmektedir. Sendikalardaki ve öteki kitle örgütlerindeki milyonlarca işçi kapitalizmin egemenliğine karşı kararlı bir mücadele açıyor, uzun süren grevler yapıyor ve çıkarlarını korumak için her yola başvuruyorlar. Sürekli mücadeleleri ile bazı gelişmiş kapitalist ülkelerin işçileri hayat koşullarında belirli bir düzelme sağlamışlar, daha yüksek ücretler, çalışma saatlerinde kısalma, konut vb. elde etmişlerdir. Proletaryanın burjuvaziye karşı sınıf mücadelesi, sosyalizmin artan başarılarıyla teşvik olunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin ve öteki sosyalist ülkelerin emekçi halklarının, toplumsal güvenlik, kamu sağlığı ve eğitimi, çalışma ve dinlenme haklarının garanti edilmesinde elde ettikleri başarılar öteki ülkelerin işçilerinin sömürüye ve kapitalist baskıya karşı eylemlerinde ilham kaynağı olmaktadır.

Sınıf mücadelesinin gidişatı içerisinde grevler ve iş bırakmalar tekellerin saltanatına karşı bir siyasal kavga şekline bürünüyor ve bu da işçi sınıfının önderliği altındaki ortak anti-emperyalist cepheyi güçlendiriyor. Tekelci kapitalizmin gerici güçleri gittikçe daha çok tecrit oluyorlar. İşçi sınıfının günümüzün en ileri devrimci sınıfının, çağımızın başlıca üretici ve sosyo-politik gücü olmakta devam ettiğini gösteren aksi kanıtlanması imkânsız gerçekler vardır.

Günümüzün gerçeği, sınıf mücadelesinin kapitalist toplumun bir kanunu olduğunu açıkca göstermektedir. Güçlü kapitalist tekellerin proletarya üzerinde ekonomik, siyasi ve manevi baskı yapmak için kullandıkları araçlarla ve bu amaçla yararlandıkları sendika bürokrasisi ve reformist partilerin önderleriyle gösterdikleri azgın dirence rağmen sınıf mücadelesinin kanunları kapitalist toplum içinde gözle görünür bir şekilde güç kazanmakta ve kaçınılmaz olarak bir sosyalist devrime götürmektedir.

Tarihsel deneyim reformist reçetelerin emek ve sermaye arasındaki çelişkileri "çözmek"te bir işe yaramadığını göstermektedir. Reformizm teoride olduğu gibi pratikte de iflas etmiştir. Çeşitli kapitalist ülkelerde arka arkaya iktidara gelen sağkanat sosyalist önderlerinin izledikleri siyasetler emekçi halkın hayati çıkarlarını koruyamadıktan başka tekelci burjuvazinin çıkarlarına arka çıkmaktadır. Bu da kapitalist boyunduruğa son vermenin tek doğru yolunu yalnızca Marksist-Leninist öğretinin gösterdiğini bir kere daha kanıtlamaktadır.

Marksizm ve Komünist Kuruluş

Marx'ın hem nispi barışçı gelişme hem de altüstlük zamanlarında sınavdan geçmiş olan her zaman canlı ve gelişen öğretisi günümüzün komünist hareketine yalnızca modern kapitalizmi çözümlemekte değil, sosyalist ve komünist kuruluş sürecinin ve yeni toplumun kuruluş ve gelişmesine hükmeden kanunların anlaşılmasına da yardım etmektedir.

Elbette ki Marx, sosyalist ve komünist kuruluş için hazır reçeteler bırakmadı, geleceğin toplumunu ayrıntılı olarak tasarlamaya da kalkışmadı, ama onun sosyalizm ve kapitalizm arasında yaptığı karşılaştırma ve kaba hatlarıyla sosyalist toplu-

mu için yaptığı tahmin, sosyalist ülkelerdeki pratik tarafından dikkat çekici bir şekilde doğrulanmıştır.

Lenin, sosyalist kuruluşun yollarını tanımlarken, Marx'ın geniş ölçekli sanayinin sosyalizmin maddi tabanı olduğu önermesinden yola çıkmıştır. Üretimin toplumsallaşması en yüksek düzeyine geniş ölçekli üretim içinde varır. Yalnızca geniş ölçekli sanayi ekonominin bütün dallarını yeni teknoloji temeli üzerinde yeniden donatabilir ve üretici güçlerin her bakımdan gelişmesini ve sosyalist ekonominin topyekün büyümesini sağlayabilir. Lenin, *Kapital*'de Marx tarafından işlenen yeniden üretim teorisinden, geniş ölçekli üretimin avantajları hakkındaki genel önermelerinden yola çıkmaktadır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Lenin'in ulusal ekonominin modern bir teknolojik temel üzerine oturtulması hakkındaki düşüncelerini tutarlı olarak uygulamış ve geliştirmiş, ülkenin sosyalist sanayileştirilmesi siyasetini kararlı olarak izlemiştir. GOELRO plânı ve beş yıllık Sovyet plânları, Marx ve Lenin'in ekonomi teorilerinin pratik birer uygulaması ve bütün dünyadaki ilk plânlı ekonomik gelişme örneğiydi.

Sosyalist bir ekonominin inşasında kullanılacak yolları ve araçları tanımlarken Lenin'e yol gösteren Marx'ın *Kapital*'indeki mülkiyet biçimlerinin çözümlemesiydi. Burjuva ekonomistleri özel mülkiyetin iki özel biçimini birbirine karıştırmaya eğilimliydiler: Üreticinin kişisel emeğine dayanan özel mülkiyet ve başkalarının emeğinin sömürülmesine dayanan özel mülkiyet. Bu kapitalist mülkiyetin sömürücü doğasını gizlemek ve onu tamamen "meşru" ve dürüst bir mülkiyet biçimi olarak göstermek için yapılmış bir girişimdi. Halbuki gerçekte ücretli emeğin sömürülmesine dayanan kapitalist mülkiyet üreticinin kişisel emeğine dayanan özel mülkiyetten özde tamamen ayrıdır.

Lenin, bu iki mülkiyet biçimi arasındaki ayrımın sınıf mücadelesinin strateji ve taktikleri, sosyalist kuruluş bakımından taşıdığı önemi tamamen kavramıştı. İşçilerin sömürülmesine dayanan mülkiyet devrim içinde millileştirilmiştir ve sosyalist devlet işletmelerinin temeli olarak hizmet etmektedir; oysa kişisel emeğe dayanan mülkiyet sahibinin elinden alınamaz ve işçi sınıfı bunu sosyalist çizgi üzerinde dönüştürmek için yollar ve araçlar bulma yükümlülüğü ile karşı karşıyadır. Bilimsel Komünizm kişisel emeğe dayanan mülkiyetin kerte kerte kooperatifleştirilmesi için bir siyaset ortaya çıkartmıştır. Bundan dolayı Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist ülkelerde, sınai devlet işletmelerinin yanısıra el sanatlarıyla uğraşanlar ve diğer zanaatkârlar çeşitli üretici kooperatifleri kurmuşlardır.

Çeşitli mülkiyet biçimlerine farklı farklı yaklaşımlar yapılması ihtiyacının böylesine kavranması, hakim nüfusu köylü olan Rusya'daki tarım bakımından özellikle önemliydi. Lenin'in kooperatif plânı, Marx'ın ekonomi teorisinden mantıksal olarak çıkartılmıştı ve köylü kitlelerini sosyalizme götürmek için parlak bir yoldu. Mülkiyet biçimlerinin bilimsel çözümlenişine uygun olarak Lenin ve Bolşevik Partisi, kırda sosyalist dönüşüm için eski, kapitalistler tarafından yönetilen geniş topraklar üzerinde devlet çiftlikleri kurulmasını ve kişisel emeğe dayalı küçük köylü işletmelerinin kooperatifleştirilmesini içeren bir program ortaya koydu. Bu Leninist program daha sonra başarıyla uygulandı ve dikkate değer sonuçlar verdi.

Tarihsel deneyim, Marx'ın komünist toplumun ortaya çıkıp gelişmesinin başlıca aşamaları hakkındaki parlak tahminini, yani: a) geçiş dönemi; b) sosyalizm, komü-

nist toplumun ilk evresi; c) komünizm, daha yukarı evre, şeklinde ortaya koyduğu tahmini tümüyle doğrulamıştır.

Lenin, bunu komünist toplumun tarihsel gelişmesi üzerine kesinlikle bilimsel olan görüş olarak kabul ederek komünizmin iki evresi arasına bir ayırım çizgisi çizilmesine çok önem veriyordu.

Geçiş dönemini ele alan Marx ve Lenin, bunun tarihsel çerçevesini kapitalizmden, sosyalizme geçiş süreci olarak çok berrak bir şekilde çizdiler. Marx, komünist toplumun ilk evresinin geçiş döneminin uzun süren sancılı çalışmalarının ardından geleceğini söylerdi. Lenin, Marx'ın bu dönemin devletinin proletaryanın devrimci diktatörlüğünün devleti olduğu hakkındaki düşüncesini geliştirdi ve şunları yazdı: "Kapitalizmden sosyalizme geçiş sırasında proletaryanının diktatörlüğü mutlaka elzemdir ve bu gerçek bizim devrimimiz içinde pratikte tamamen doğrulanmıştır."[15] Lenin, geçiş döneminin ekonomisinin ve siyasetinin derin bir çözümlemesini yaptı; ekonomik sistem içindeki çeşitli unsurların ve bunların gerisindeki sınıflar arasındaki ilişkileri tanımladı ve proletarya diktatörlüğü altındaki yeni sınıf mücadelesi biçimlerini belirledi.

Bugün dünya sosyalist sistemi içindeki ülkeler yeni toplumun inşasının çeşitli aşamalarında bulunmaktadırlar. Sosyalizm SSCB'de daha 1930'ların son yarısında muzaffer olmuştu. O zamandan beri her alanda birçok yeni ilerlemeler olmuştur. SBKP'nin 24. Kongre belgeleri Sovyet halkının fedakârca çalışmasıyla tamamen sosyalist bir toplumun inşa edildiğini ve bunun, Partinin Programındaki büyük görevin, komünizmin maddi ve teknik temelinin inşa edilmesi görevinin pratikte çözümlenmesine başlanılmasını mümkün kıldığını söylemektedir. Bu çerçeve içinde en büyük önem, üretimin tümünün bilimsel ve teknik seviyesinin yükselmesine, bilimin etkenliğinin artırılmasına, modern sanayide ve ekonominin bütün dallarındaki örgütlenme şekillerinin her bakımdan geliştirilmesine ve bilimsel ve teknik ilerlemeye evrensel bir ilgi gösterilmesine verilmektedir. SBKP'nin 24. Kongresi bilimsel ve teknik devriminin eriştiği başarılarla sosyalist ekonomik sistemin avantajlarının organik karışımının tarihsel önemi olan bir görev olduğunu vurguladı.

Sovyetler Birliği'nde ve öteki sosyalist ülkelerde toplumun bütün üyelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarının daha mükemmel bir şekilde tatmin edilmesi için en son bilimsel ve teknik başarıların üretime en etkili bir şekilde uygulanmasını; ekonomi, bilim ve kültürün hızlı ve topyekün gelişmesini amaçlayan ısrarlı bir çaba vardır. Sosyalizmde bilimsel ve teknik ilerleme emekçi halkın çıkarlarıyla tam bir uygunluk içinde, çalışma sürecini yalnızca kolaylaştırmaya değil aynı zamanda bu süreci kökten değişikliğe uğratmaya yardım etmekte, işçinin yaratıcı rolünü yüceltmekte, fiziksel ve zihinsel emek arasındaki esas ayrılıkları ortadan kaldırmaktadır. Karl Marx'ın yaptığı derin tahminler gerçekleşmektedir. Marx, geniş ölçekli üretimin gelişmesindeki eğilimleri ele alarak bugün ortaya çıkan süreçlerin neler olacağını tahmin etmişti. *Kapital*'in orijinal versiyonunda (1857 - 1858 Ekonomik Elyazması) şunu yazıyordu: "Emek artık yalnızca üretim sürecine dahil edilen bir şey olmaktan çıkar ve bunun tersine, içinde insanın üretim sürecinin kendisini bir denetleyici ve düzenleyici olarak ele aldığı bir çalışma haline gelir."[16]

[15] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 27, s. 316.
[16] Karl Marx, *Grundrisse*..., s. 592.

Toplumun ekonomik temelindeki ve sınıf yapısındaki değişiklik, siyasal üstyapıdaki derin değişikliklerle sonuçlanır. Sovyetler Birliği'nin siyasal örgütlenmesi sömürücü sınıfların ortadan kaldırılmasının, kamu mülkiyetinin kurulmasının toplumun kardeş işçi ve köylü sınıfları arasındaki ittifakı temeli üzerindeki sosyo-politik birliğinin sonucu olarak gerçek bir halk iktidarının ifadesi olmuştur.

Marx ve Engels, Lassalle'ın sosyalizmin burjuva devletinin yardımıyla "üretici birlikleri" aracılığıyla kurulabileceği düşüncesini eleştirdiler. Engels bu vesile ile Bebel'e o zamanlar moda olan "halkın iradesi" ve kapitalizm için de "halk devleti" laflarının yanlışlığına dair yazılar yazdı. Bu eleştirinin çok doğru olduğuna inanan Lenin, yalnızca sosyalizmin devleti halkın bir yönetim organına dönüştürmenin gerçek koşullarını yaratabileceğini gösterdi.[17]

Böylelikle Lenin, devletin sosyalizmde geçireceği değişiklikleri tahmin etti. Lenin'in düşüncelerinin anlayışı içinde ve Parti Programına uygun olarak SBKP Merkez Komitesi'nin Ekim Devrimi'nin 50. yıldönümü tezleri şuna işaret etmektedir.: "Sosyalizmin zaferi ile birlikte proletaryanın diktatörlüğü, proletaryanın önderliği altındaki bütün halkın siyasal örgütü haline gelir.

"Bütün halkın devleti, sosyalist devletin komünist kamusal kendini-yönetmeye doğru gelişmesinde yeni bir aşamadır."

SBKP her zaman emekçi kitlelerin tarihte ve devrimci toplumsal dönüşümlerdeki tayin edici rolü hakkındaki Marksist-Leninist öğretiden hareketle yola çıkmıştır. Sosyalizm ve komünizm milyonların bilinçli, yaratıcı, tarihsel uğraşından ortaya çıkar. Marksizm-Leninizm'de önderlerin otoritesinin nihilistçe reddedilmesi olmadığı gibi, onların yapay bir şekilde yüceltilmesi ve kitlelerin üzerine çıkarılması ve kolektif önderliğin yerine, yanılmaz olduğunu iddia eden, Partinin ve halkın üzerine çıkmaya çabalayan bireysel önderlerin keyfi kararlarının geçirilmesi eğilimi de yoktur, olamaz. Böylesine geçersiz önderlik iddiaları, Enternasyonal Komünist hareketin demokratik doğasına aykırıdır. SBKP, kişiye tapınmayı, sosyalist hukukun, Parti ve devlet hayatının normlarının buna bağlı olarak ihlâlini kararlı olarak kınamış ve geçersiz ilân etmiştir. Parti ekonomik, siyasal ve ideolojik sorunlara yapılan her türlü subjektivist ve volontarist yaklaşımlara karşı çıkmıştır. SBKP, komünist kuruluş içinde önderlik metodlarını durmaksızın geliştirmiş, eleştiri ve özeleştiriyi teşvik etmiş, komünistlerde ve bütün emekçi halkta eylemsizliğe, tutuculuğa karşı sağlam bir tutum yaratmıştır. Partinin geniş ölçekli komünist kuruluş içindeki örgütleyici ve eğitimci rolünün önemi gittikçe artmaktadır.

Tutarlı bir Enternasyonalist olan Marx, sosyalizmdeki ekonomik plânlama kanununu ulusal ekonomilere olduğu kadar çeşitli ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilere de uyguladı. Bu düşünceyi geliştiren Lenin bir dünya ekonomisine, bütün ülkelerin proleterlerinin genel bir plâna göre düzenledikleri bir tek bütüne yönelme eğiliminin "sosyalizm altında daha da gelişmesinin ve mükemmelleşmesinin kaçınılmaz"[18] olduğuna işaret ediyordu.

Tarihsel deneyim sosyalizmin ulusları bir araya getirdiğini ve geniş ekonomik işbirliğinin önkoşullarını yarattığını kanıtlamıştır. Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi, sosyalist ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde gittikçe artan bir rol

[17] *Devlet Üzerine Marksizm*, Bakınız, Lenin, *Toplu Eserler*, 5. Rusça Baskı, C. 33, s. 273.
[18] V.I. Lenin, *Toplu Eserler*, C. 31, s. 147.

oynamaktadır. Çok yanlı ve iki yanlı ekonomik bağlar yayılmakta, üretimde uzmanlaşma ve işbirliği artmakta ve ulusal ekonomi plânlarının eşgüdümlü hale getirilmeleri gittikçe çoğalmaktadır. Sosyalist devletlerin kardeşçe işbirliğinin, her birinin üretici güçlerinden en iyi ve en mükemmel ölçüde yararlanmalarına yardım etmektedir. Bu süreçler nesnel olarak olgunlaşmış sosyalist bütünleşmenin özünü ifade etmektedir.

Dünya sosyalist sistemi tek bir kıtayla sınırlı değildir. Her sosyalist ülke, dünya sosyalist sisteminin ve enternasyonal işçi sınıfının desteğiyle güçlüdür. Dünya sosyalist sisteminin proleter enternasyonalizmi ilkelerine uygun olarak güçlenmesi, başarılı bir sosyalist ve komünist kuruluş için vazgeçilmez bir koşuldur.

Sovyet devletinin, dünya sosyalist sisiteminin ortaya çıkması ve güçlenmesi, enternasyonal ilişkilerde temelden değişiklikleri ve sosyalist ülkelerin, bütün anti-emperyalist güçlerin, emperyalist saldırganlığa karşı, barışın ve dünya güvenliğinin savunulması için ortak mücadelelerinde ittifak kurmalarını gerçekleştirdi. Bütün bu güçlerin dayanışması ve birleşik eylemi, dünya siyasetinin baş etkeni, yeni bir dünya savaşının engellenmesinin tayin edici koşuludur.

Leninizm, farklı toplumsal sistemlere sahip ülkelerin barış içinde bir arada yaşamalarını sosyalizm ve kapitalizm arasındaki sınıf mücadelesinin bir biçimi olarak görür. Şurası çok açıktır ki, 'barış içinde bir arada yaşama' ezenlerle ezilenler, sömürgecilerle kurbanları arasındaki ilişkiler için geçerli değildir. Farklı toplumsal sistemlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları emperyalistleri yeni bir dünya savaşı çıkartmaktan, provakasyonlar başlatıp, karşı-devrim ihraç etmekten alakoymayı ve aynı zamanda ulusların kendi gelişme yollarına bağımsızca karar vermeleri kutsal hakkını gerçekleştirmelerini ve bütün ülkeler arasında karşılıklı çıkara dayanan ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknik bağların geliştirilmesi için elverişli koşulların yaratılmasını amaçlamaktadır.

Marksizmin gelecekteki tarihsel zaferleri, sosyalizmin bütün dünyadaki gelişmesine ve sağlamlaşmasına, SSCB'deki ve sosyalist topluluk içindeki öteki ülkelerdeki komünist ve sosyalist kuruluşun başarısına, dünya komünist hareketinin birliğinin daha da güçlenmesine ve günümüzdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin ve demokratik hareketlerin yükselmesine bağlıdır. Sosyalizmi bir ütopya olmaktan çıkarıp bilime dönüştürerek Marx, işçi sınıfının toplumun komünist dönüşümü için mücadele ettiği yola devrimci teorinin ışığını tuttu. Bir dizi ülkede sömürü sistemini devirip onları sosyalizme yönelten işçi sınıfı, Marx'ın düşüncelerini tarihsel bir gerçek haline getirmiştir. Marx, Engels ve Lenin'in devrimci teorileri bu temel üzerinde zenginleştirilmiş ve daha yükseğe eriştirilmiştir.

Dünyanın büyük tarihsel devrimci yenileşme süreci ne kadar derinleşir ve ne kadar genişlerse Bilimsel Komünizmin ışığı da o kadar parlar.

İlerici insan soyu yüzyıllar boyunca Marx'ın, Bilimsel Komünizmin kurucusunun, adını ve onun devrimci bayrağını yüreğinde taşıyacaktır.

Trier' de Marx'ın doğduğu ev

Kuşe: 1

Marx'ın okuldan mezun olurken yazdığı kompozisyon, "Genç Bir Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri"nin başlangıcı.

Marx'ın okuduğu Trier Lisesi (Gymnasium)

Bonn Üniversitesi

Marx öğrenciyken

Bonn Üniversitesi'ndeki Trier Landsmannschaft'ının (Birlik) öğrencileri.

AUCTORITATE
HUIC LITTERARUM UNIVERSITATI

FERDINANDO I

SERENISSIMORUM
MAGNI DUCIS ET DUCUM SAXONIAE
NUTRITORUM ACADEMIAE IENENSIS

CAROLO FRIDERICO

ERNESTO REINHOLDO

CAROLO FRIDERICO BACHMANNO

CAROLO HENRICO MARX

DOCTORIS PHILOSOPHIAE

PUBLICO HOC DIPLOMATE

Marx'ın kendisine Felsefe doktoru unvanını veren Jena Üniversitesi'nden aldığı diploma

Berlin Üniversitesi

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Ludwig Feuerbach

Adam Smith

David Ricardo

Claude-Henri de Saint-Simon

Charles Fourier

Robert Owen

Wilhelm Weitling

Rheinische Zeitung

Politik, Handel und Gewerbe.

Rheinischen Zeitung'un 16 Ekim 1842 tarihli Marx'ın makalesi "Komünizm Augsburg Allgemeine Zeitung"u içeren sayfası

Zincire Vurulmuş Prometheus Rehinischen Zeitung'a yapılan baskıları konu alan o günlerde yapılmış bir temsili resim

Jenny von Westphalen

Paris'te Vanneau Sokağı 38 No'lu Marx'ın oturduğu ev (1843 Ekim - 1845 Ocak)

Heinrich Heine

Auguste Blanqui

Friedrich Engels 1845'lerde

Marx ve Engels'in 1845'te çalıştıkları Manchester'deki Chetham Kitaplığı

George Julian Harney

Ernest Charles Jones

Wilhelm Wolff

Georg Weerth

Ferdinand Freiligrath

Roland Daniels

Brüksel'de Rue d'Orleans 42 No'da Marx'ın (1846 Ekim - 1848 Şubat) arasında oturduğu ev.

MISÈRE

DE

LA PHILOSOPHIE.

RÉPONSE A

LA PHILOSOPHIE DE LA MISÈRE

DE M. PROUDHON.

Par Karl Marx.

PARIS. A. FRANK, [illegible] | BRUXELLES. C. G. VOGLER, [illegible]

1847

'Felsefenin Sefaleti' kitabının kapağı

Marx'ın Mart 1848'de yattığı Brüksel'deki Amigo hapisanesi

Geçici Fransız Cumhuriyeti Hükümeti üyesi Ferdinand Flocon'un, Marx'ı Fransa'ya yerleşmeye çağıran mektubu.

Marx'ın 1850 Aralığından 1856'ya kadar yaşadığı Londra'da Dean Sokağı 28 No'lu ev.

Jenny Marx

Helene Delmuth

Edgar Marx

Jenny Marx

Laura Marx

Eleanor Marx

Die Revolution,

Eine Zeitschrift in zwanglosen Heften.

Herausgegeben von

J. Weydemeyer.

Der 18te Brumaire des Louis Napoleon

von

Karl Marx.

New-York.

Marx'ın eseri "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire"i içeren Die Revolution dergisinin kapak sayfası

Joseph Weydemeyer

Marx'ın Joseph Weydemeyer'e yazdığı 5 Mart 1852 tarihli mektubun bir sayfası

Marx'ın zaman zaman çalıştığı British Museum'un okuma salonu

Marx'ın Ekim 1856'dan 1864'e kadar kaldığı Londra'da 9. Grafton Terrace, Maitland Park, Haverstock Hill, adresindeki ev

Karl Marx 1861 yılında.

Louis Kugelmann

Nikolai Franzewitsch Danielson

German Alexandrowitsch Lopatin

Marx, Engels ve Marx'ın kızları Jenny, Laura ve Eleanor 1860'larda

Enternasyonal Genel Konseyi'nin (1868 Haziran ve 1878 Şubat'ında) toplandığı Londra'da High Holborn 256 No'daki ev

Herman Jung

Friedrich Leßner

Johann Georg Eccarius

Johann Philipp Becker

Alexander Alexandrowitsch Serno-Solowjewitsch

Enternasyonal'in Rus şubesinin Marx'a yazdığı 12 Mart 1870 tarihli mektup

Nikolai Issaakowitsch Utin

Jelisaweta Lukinitschna Dimitrijewa (Tomanowskaja)

Louis-Eugène Varlin

Prosper-Olivier Lissagaray

Charles Longuet

Leo Frankel

Walery Wróblewski

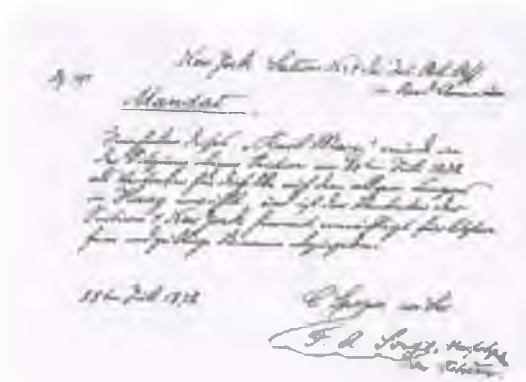

Pjotr Lawrowitsch Lawrow

Friedrich Adolph Sorge

Theodor Friedrich Cuno

Mandat

Marx'ın I. Enternasnonal'in Haager Kongresinde New York'daki I No'lu Alman Seksiyonunun delegesi olduğunu gösteren belge.

Marx'ın Mart 1875'den Hayatının sonuna kadar yaşadığı Londra, 41, Maitland Park Road, adresindeki ev

Marx'ın tedavisi süresince kaldığı Karlsbad'daki "Germania" oteli.

Jenny Marx

Jenny Longuet

Laura Lafargue

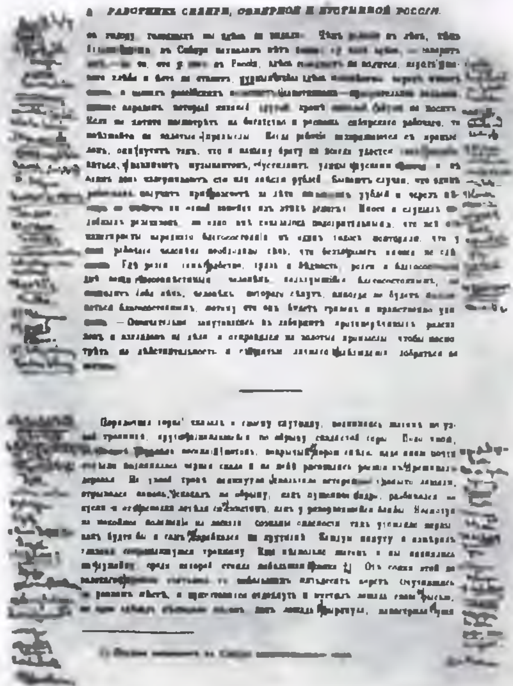
Eleanor Marx

Nikolai Gawrilowitsch Tschernÿschewski

Wassili Wassilijewitsch Berwi (N. Flerowski)

РАБОТНИКЪ СЕВЕРА, ОЗЕРНОЙ И ВОСТОЧНОЙ РОССИИ.

Flerowski'nin "Rusya'da Işçi Sınıfının Durumu" kitabından Marx'ın not düştüğü bir sayfa.

August Bebel

Wilhelm Liebknecht

Wilhelm Bracke

Jules Guesde

Paul Lafargue

Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Georgi Walentinowitsch Plechanow

Vera Iwanowna Sassulitsch

MANIFESTE DU PARTI COMMUNISTE
par Karl MARX et Fr. ENGELS

РУССКАЯ СОЦІАЛЬНО-РЕВОЛЮЦІОННАЯ ВИВЛІОТЕКА
Книга Третья

МАНИФЕСТЪ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТІИ
Карла Маркса и Фр. Энгельса

ПЕРЕВОДЪ СЪ НѢМЕЦКАГО ИЗДАНІЯ 1872.
Съ предисловіемъ авторовъ

Prix 1 Fr.

ЖЕНЕВА
Вольная Русская Типографія.
1882

'Komünist Manifesto" nun 1882'deki Rusça baskısının kapağı

Lenin'in Devlet Üzerine Marksizm defterinin "Komünist Parti Manifestosu"ndan alıntılar içeren sayfası.

Karl Marx 1882 yılında.

Karl Marx'ın Londra Highgate Mezarlığındaki kabrinin 1956'da heykel dikilmeden önceki hali.

Unterbarmen şehrinden bir görüntü (1832)

Friedrich Engels'in Barmen'de doğduğu ev

Elberfeld Lisesi

wir Friedrich

oberster Poet in Bremen

ZECHER

Thun kund und zu wissen allen Vergangenen,

Abwesenden und Zukünftigen

Gegeben auf unserem Comptoirbock

F. Engels'in gençliğinde yazdığı mektuplardan karikatürler

Friedrich Engels 19 yaşındayken

Berlin'deki Üniversite (1840)

Ludwig Feuerbach

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

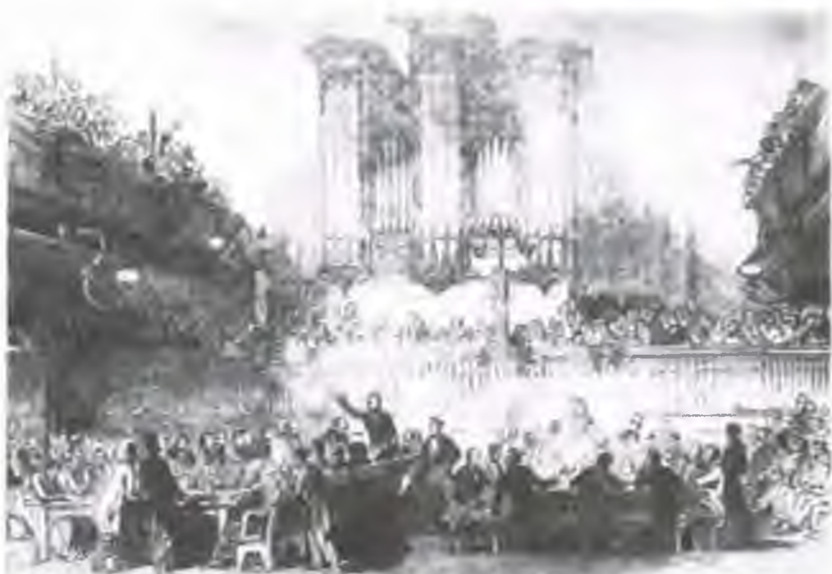
David Ricardo

Robert Owen

İngiltere'deki bir dokuma fabrikası (1850'ler)

Chartistlerin Londra'daki 4 Nisan 1848 tarihli toplantılarından bir kesit

George Julian Harney

Ernest Jones

THE

FRATERNAL DEMOCRATS.

ALL MEN ARE BRETHERN.

Tous les hommes sont frères.

Alle Menschen sind Brüder.

Alla menniskor äro bröder.

Alle Mennesker ere Brödre.

Alle männer zijn Broeders.

Gli uomini sono tutti fratelli.

Todos los hombres son hermanos.

WSZYSCY LUDZIE SA BRACMI.

Minden Ember Testvérünk.

VSE LIOUDI SOUT BRATI.

_______________ *Entered* _______________

No _______________ | Sec.

Fraternal Demokrats'ın üyelik kartı

Die Lage

der

arbeitenden Klasse

in

England.

Nach eigner Anschauung und authentischen Quellen

Friedrich Engels.

Leipzig,

Druck und Verlag von Otto Wigand.

1845.

Ingiltere'de Işçi Sınıfının Durumu'nun, ilk baskısının kapağı

Die heilige Familie,

oder

Kritik

der

kritischen Kritik.

Gegen Bruno Bauer & Consorten.

Von

Friedrich Engels und Karl Marx.

Frankfurt a. M.

Literarische Anstalt.

(J. Rütten.)

1845.

Kutsal Aile'nin, ilk baskısının baş sayfası

Karl Marx (1861)

Friedrich Engels (1845)

Friedrich Engels tarafından yazılan "Kommunistischen Glaubensbekennt nisses"in taslağı

Manifest

der

Kommunistischen Partei.

Veröffentlicht im Februar 1848.

Proletarier aller Länder vereinigt euch.

London.

Gedruckt in der Office der „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter"

von J. E. Burghard.

46, Liverpool Street, Bishopsgate.

1848 Mart'ında yayımlanan
Komünist Parti Manifestosu'nun (30 sayfa) kapağı

Montmartre Bulvarı'ndaki Barikat, Paris, Şubat 1848

Breite Sokağı'ndaki Barikat, Berlin, Mart 1848

Neue Rheinische Zeitung.

Organ der Demokratie.

№ 1 | Köln, Donnerstag, 1. Juni | 1848.

Das Erscheinen der Neuen Rheinischen Zeitung war ursprünglich auf den ersten Juli festgesetzt. Die Arrangements mit den Correspondenten u. waren auf diesen Termin getroffen.

Da jedoch bei dem erneuten frechen Auftreten der Reaktion deutsche Septembergesetze in naher Aussicht stehen, so haben wir jeden freien Tag benutzen wollen, und erscheinen schon mit dem ersten Juni. Unsere Leser werden es uns also nachsehen müssen, wenn wir in den ersten Tagen an Nachrichten und mannigfaltigen Correspondenzen noch nicht das reichhaltige Material liefern, wozu unsere ausgedehnten Verbindungen uns befähigen. In wenig Tagen werden wir auch hierin allen Anforderungen genügen können.

Redaktions-Comité.

Karl Marx, Redakteur en Chef.
Heinrich Bürgers,
Ernst Dronke,
Friedrich Engels,
Georg Weerth,
Ferdinand Wolff,
Wilhelm Wolff,
Redakteure.

Deutschland.

"Neuen Rheinischen Zeitung"un ilk sayfası (1 Haziran 1848 tarihli 1 sayısı)

Wilhelm Wolff

Georg Weerth

Ernst Dronke

Ferdinand Freiligrath

Steckbrief. Auf Grund der durch den Königl. Instructionsrichter erlassenen Vorführungsbefehle ersuche ich die betreffenden Civil- und Militär-Behörden, auf folgende Personen, und zwar: 1) Friedrich Engels, Redacteur der „Neuen Rheinischen Zeitung", geboren in Barmen, zuletzt wohnhaft zu Köln; 2) Peter Paul Franken, angeblich Professor der Magie, hierselbst geboren und wohnhaft; 3) Carl Christmann, Gummirer, hier wohnhaft, welche sich der gegen sie wegen des im Art. 96 des Straf-Gesetz-Buches vorgesehenen Verbrechens eingeleiteten Untersuchung durch die Flucht entzogen haben, und deren Signalement ich nachstehend mittheile, vigiliren und sie im Betretungsfalle verhaften und mir vorführen zu lassen.

Elberfeld, 6. Juni 1849. Für den Ober-Procurator,
Der Staats-Procurator, Eichhorn.

Signalement. 1) Engels. Alter 26 bis 28 Jahre, Größe 5 Fuß 6 Zoll, Haare blond, Stirn frei, Augenbrauen blond, Augen blau, Nase und Mund proportionirt, Bart röthlich, Kinn oval, Gesicht oval, Gesichtsfarbe gesund, Statur schlank. Besondere Kennzeichen: spricht sehr rasch und ist kurzsichtig.

9 Haziran 1849'da "Kölnischen Zeitung"da yayımlanan Friedrich Engels'i tutuklama kararı

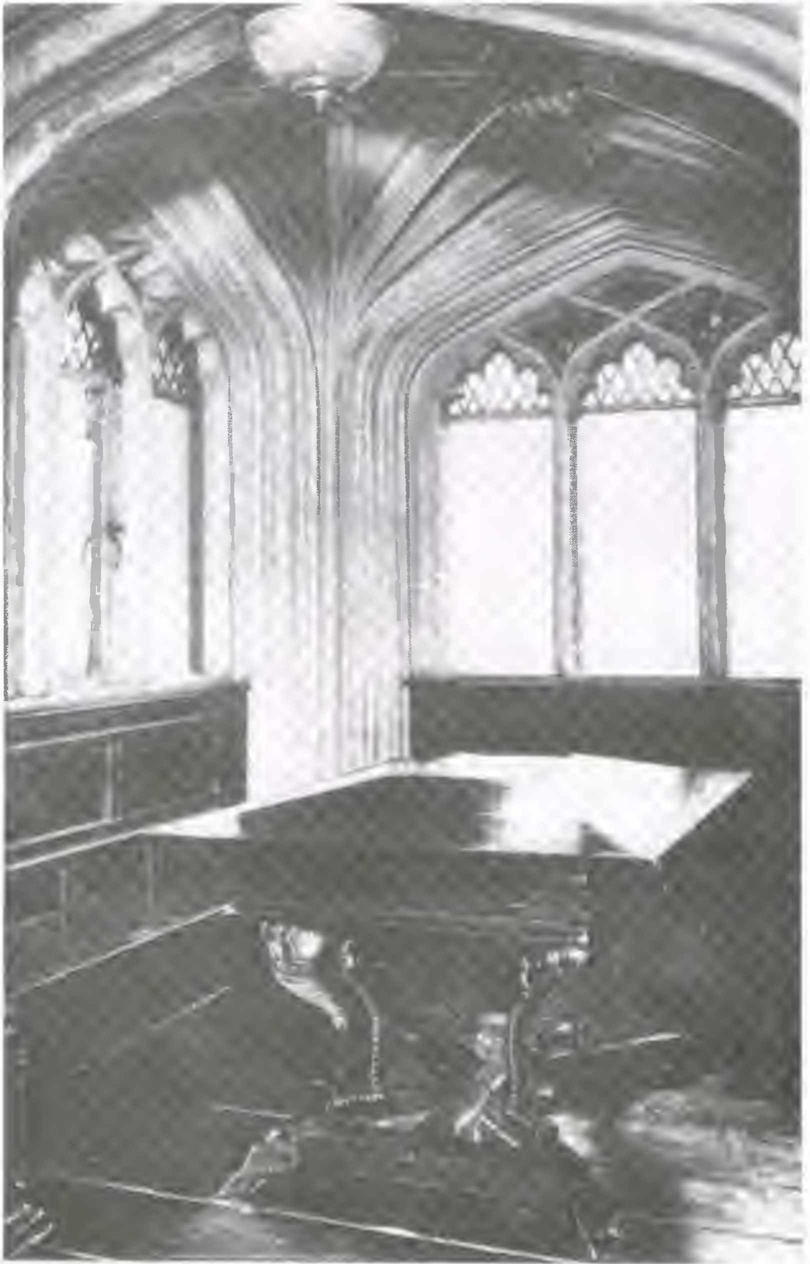
Haziran 1849'da isyancı birliklerin Karlsruhe'ye girişi

Manchester'den bir görüntü (1850'ler)

Fleet Street, Londra, 1850'ler

Manchester'deki Chetham's Library'deki bir okuma köşesi

Komünistlerin davasının görüldüğü bir mahkeme (Köln, Eylül/Ekim 1852)

Karl Marx, Friedrich Engels ve Marx'ın kızları Jenny (sağda), Laura (solda) ve Eleanor (1860'larda)

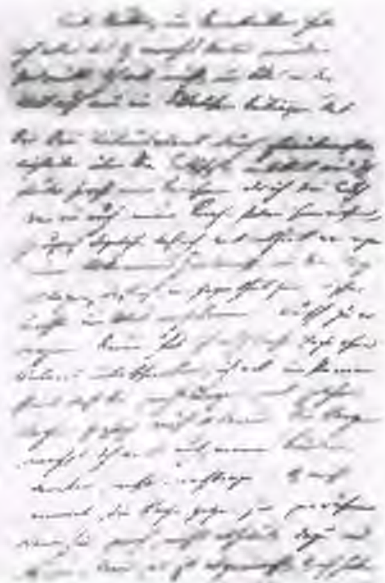
Friedrich Engels (1850'lerde)

İngiltere'de bir tilki avı

Elizabeth Engels,
Friedrich Engels'in annesi

Friedrich Engels'in annesine yazdığı
13 Şubat 1861 tarihli mektup

Die

Preußische Militärfrage

und die

Deutsche Arbeiterpartei.

Von

Friedrich Engels.

Hamburg.

Otto Meißner.

1865.

Alman Işçi Sınıfı ve Prusya'nın Askerî Sorunu'nun ilk baskısının baş sayfası

Friedrich Engels'in Karl Marx'a yazdığı
4 Nisan 1867 tarihli mektubun ilk sayfası

INTERNATIONAL

Working Men's Association.

CARD OF MEMBERSHIP

This is to Certifv *that* ____________ *was admitted*

a Member of the above Association ____________ *18*

and paid as his Annual Subscription ____________

____________ *Corresponding Secretary for America*

____________ *Cor. Sec. for Belgium*

____________ *France*

____________ *Germany*

____________ *Treasurer.*

____________ *Italy.*

____________ *Poland.*

H. Jung *Switzerland.*

____________ *Secr. Gen. Council.*

Friedrich Engels'in Enternasyonal İşçi Birliği üyelik kartı

Karl Marx

Wilhelm Liebknecht

August Bebel

Wilhelm Bracke

Hermann Jung

Johann Philipp Becker

Eugène Dupont

Paul Lafargue

Leo Frankel

G. A. Lopatin

Walery Wroblewski

Friedrich Adolph Sorge

Eisenach'daki "Zum Mohren" adlı lokanta,
Sosyaldemokrat Işçi Partisi'nin kuruluş kongresinin yapıldığı yer

Friedrich Engels'in 1870'den 1894'e kadar
Regent's Park Sokağı, No: 122'deki evi (Londra)

Paris Komünü'nün ilanı (28 Mart 1871)

Komünarların Versay birliklerince kurşuna dizilişi

NO MAS DEBERES SIN [illegible] NO MAS DERECHOS SIN [illegible]

LA EMANCIPACION.

PERIODICO SOCIALISTA.

SE PUBLICA TODOS LOS SABADOS.

[illegible]	[illegible]	Madrid 13 de abril de 1872.	[illegible]	[illegible]

Es probable que la [illegible] [illegible] [illegible] do [illegible]. Acordaos, cuando este caso llegue, que hay otros paises, tales como la Francia, Alemania, Austria y Hungría, donde los internacionales sufren todavia persecuciones más terribles de parte de los gobiernos, y donde, sin embargo, no inclinan la frente, sabiendo, como vosotros lo sabeis, que las persecuciones son el mejor medio de propaganda para nuestra Asociacion, y que no hay fuerza alguna en el mundo bastante poderosa para suprimir el movimiento revolucionario, siempre creciente, del proletariado moderno. Para destruir la Internacional seria necesario destruir la tierra que la ha producido espontáneamente: esta tierra es la sociedad moderna.

Salud y fraternidad.

Por órden del Consejo general, el secretario por España, *Federico Engels.*»

13 Nisan 1872'deki "La Emancipation" gazetesindeki Uluslararası İşçi Birliği'nin Genel Kurul'unun Friedrich Engels imzalı deklerasyonu

Jenny Marx (kızı)

Charles Longuet

Laura Marx

Paul Lafargue

Friedrich Engels (1879)

Lydia Burns

Eastbourne sahili

"British Museum" kütüphanesinin bir bölümü (1851)

ABD'de Baltimore-Ohio demiryolu işçilerinin grevi

SOCIALISM UTOPIC
ŞI
SOCIALISM ŞTIINŢIFIC

SOCYJALIZM UTOPIJNY
A
NAUKOWY
przez Fr. Engelsa

БИБЛІОТЕК СОВ ЕННАГО СОЦІАЛИЗМА

Bibliothèque de la REVUE SOCIALISTE

РАЗВИТІЕ
НАУЧНАГО СОЦІАЛИЗМА

SOCIALISME UTOPIQUE
ET
SOCIALISME SCIENTIFIQUE
PAR
FRÉDÉRIC ENGELS
Traduction française par
PAUL LAFARGUE
Prix : 50 centimes

IL SOCIALISMO UTOPICO
E
IL SOCIALISMO SCIENTIFICO
DI
F. ENGELS

Die
Entwicklung des Sozialismus
von der Utopie zur Wissenschaft

"Entwicklug des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft"
(Ütopyadan Bilime Sosyalizmin Gelişimi) gazetesinin
Friedrich Engels dönemine ait birkaç sayısı

70'li yıllarda Karl ve Jenny Marx

Der Sozialdemokrat

Zentral-Organ der deutschen Sozialdemokratie.

Donnerstag, 22. März 1883.

Parteigenossen!

Das Begräbniß von Karl Marx.

F. Engels'in "Der Sozialdemokrat" gazetesinde Karl Marx'ın defnedilmesi üzerine bir yazı

Carl Schorlemmer

Samuel Moore

Karl Kautsky

Eduard Bernstein

August Bebel

Wilhelm Liebknecht

Paul Singer

Friedrich Leßner

Helene Demuth

Louise Kautsky-Freyberger

G. W. Plechanow

V. I. Sassulitsch

Eleanor Marx

Edward Aveling

George Julian Harney

Eugen Oswald

Bir işçi gösterisinin polislerce dağıtılması (Berlin-1890'lar)

Londra'daki Hyde Park'ta Mayıs gösterisi (1892)
Kürsüde Friedrich Engels (soldan 4.)

Friedrich Engels 1893 Eylül'ünde Zürih yakınlarında (soldan sağa.....)

Dr. Ferdinand Simon, Frieda Simon, Clara Zetkin,
Friedrich Engels, Julie und August Bebel, Ernst Schattner,
Regina und Eduard Bernstein

Friedrich Engels (1893)

Friedrich Engels Laura Lafargue ve Eleanor Marx-Aveling'e yazdığı vasiyetinin ilk sayfası (14 Kasım 1894)

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Dritter Band, erster Theil.

Buch III:
Der Gesammtprocess der kapitalistischen Produktion.
Kapitel I bis XXVIII.

Herausgegeben von **Friedrich Engels.**

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1894.

Friedrich Engels'ten August Bebel'e, Das Kapital'in ilk baskısının kapağı

Eastbourne sahili; bu kayalıklardan yaklaşık iki İngiliz mili kadar uzaklıkta Friedrich Engels'in külleri denize bırakıldı

V. I. Lenin, Karl Marx ve Friedrich Engels'in anıtının açılışında
(Moskova-7 Kasım 1918)

Moskova'daki Marx-Engels müzesi

Friedrich Engels'in Wuppertal'daki anıt taşı
23 Mayıs 1970 tarihli Engels forumu katılımcılarının çelengi

Premnitz'deki Friedrich Engels elyaf fabrikası

Merseburg bölgesindeki Schafstät'te,
"Friedrich Engels Tarımsal Üretim Çiftliği"nde biçerdöverlerle tahıl hasatı

[Eski Doğu] Berlin'deki Friedrich Engels Kışlası

Dresden'deki Askerî Akademi'nin 10. yıl kutlamaları (9 Ocak 1969)

Berlin'deki Marx-Engels Meydanı'nda
Demokratik Almanya'nın kuruluşunun 20. yılı kutlamaları (7 Ekim 1969)

Sorun Yayınları

Das Kapital.

Kritik der politischen Oekonomie.

Von

Karl Marx.

Erster Band.
Buch I: Der Produktionsprocess des Kapitals.

Das Recht der Uebersetzung wird vorbehalten.

Hamburg
Verlag von Otto Meissner.
1867.
New-York: L. W. Schmidt. 24 Barclay-Street.

КАПИТАЛЪ.

КРИТИКА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭКОНОМІИ.

СОЧИНЕНІЕ
КАРЛА МАРКСА.

ПЕРЕВОДЪ СЪ НѢМЕЦКАГО.

ТОМЪ ПЕРВЫЙ.

КНИГА I. ПРОЦЕССЪ ПРОИЗВОДСТВА КАПИТАЛА.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
ИЗДАНІЕ Н. П. ПОЛЯКОВА.

LE CAPITAL

KARL MARX

PARIS
ÉDITEURS, MAURICE LACHATRE ET Cie

2. BASKI
ISBN 975-431-034-3